

סדור תפלה

אֱלֹהָתָא דְאַבְרָהָם

על פי נוסח וסדר שהhaftפלל
אדוננו מורתנו וربנו הגאון הקדוש, שר התודת, גאון התאנונים.

רבנו אברהם זצוק"ל לנדא
אבדק'ק טשעכאנאו, פולין

מבירר ע"פ ההלכה והקבלה ע"י נכדו ותלמידיו
 הגאון הגדול והצדיק המפורסם
רבי מנחן מנדייל חיים זצ"ל לנדא
אבדק'ק זאויערטזיה, פולין.

ווגרא אטמו

שרמייע תפלה

המהפרד לשני ראשי

ויעש אברהם עמק ברכה
בירורי משנתו, נסחאותו ומנהגותיו ציונים ובירורי הלכה כללית לתפלה
בתפלה של מון הצדיק זצ"ל מטשעכאנאו

ועלייהם נלווה

שירותתא דצלותא

העדות הארות ומקורות לתפלה ומנהגיה בהלכה באגדה ובקבלה

מאת

יעקב בכיר ישראל חנוך זיל ורדיגת

חלק ב'

מהדורה שנייה

בهزאה "המכון לחקר התפלה והמנהגים"
ע"י הוצאת ספרים "מדיס ישראל" בע"ט

"ספר זה נסרך ונעבד ע"י
"יודאיקה אימג' אוצרות התורה בע"מ".
ניתנת רשות ל"היברא בוקס" שע"י חיים רוזנברג"
להכניסו לאתר ולהפיצו לצורך שימוש אישי בלבד.

וזאת למודעי
אין רשות לאף אחד להדפיסו או להעתיקו
בכל אופן שהוא או בכל אמצעי שהוא
בין בחינם בין בשכר בין ליחיד בין לרבים

ניתן להציג עותק מספר זה ועוד ספרים
וכן התוכנה **אוצרות ההוראה** המשולבת
(בשילוב אוצר הפוסקים)

אצל:

בית ספריית מורגנסטראן
רחוב רבא 14 ת.ד. 3620 אשדוד
טלפון 08-866-0821 פקס 08-866-5059

OTZROT HATORAH
THE MORGENSTERN LIBRARY
14 RAVAH STREET
P.O.B.3620 ASDOD, ISRAEL
Email- kidosheypolin@bezeqint.net

This sefer has been provided by
Judaica Image OTZROT HATORAH for individual use only.
All rights reserved by Judaica Image OTZROT HATORAH.
Permission is only granted to Hebrew Books Org.
No Permission is granted (in any form to distribute these books)
to anyone else even if they don't sell them.

כל דזבוזות שענורות
ל„מכוז לחקיר התפלה והמנהגים“
נדפס בארץ ישראל
בשנת תשכ"ג

Copyright by
INSTITUTE FOR RESEARCH
OF JEWISH LITURGY
Printed in Israel 1963

נדפס בדפוס "גרפיקה" תל אביב

הקדמת מרכז מחברנו זצ"ל

בעוחiat קונטרס שומע תפלת, מה שכתבתי בענייני נסחאות התפלה והערות וביאורים תולעת יעקב דופק על שערי התפלה לעורר חסד ורחמים ולזכות עלות על החר חמץ אלקים לשבתו, מקום שעריו התפלה פתוחים.

שאלתני אהובי תלמידי לברך לך ענייני נסח התפלה, אשר שטעת טמני כמה شيئا מכך אשר ראית. בסידורים, ולא תדע אם הוא נסחא אשכנזות או ספרדיות. דע חביבי תלמידי, כי הוגلت לי התפלל בנוסחא ספרדי, אם כי מאירי רבינו המובהק זקנני הגאון ה' מוחרא זצ"ל מטשעבגנאי התפלל בנוסחא אשכנזות אבל אה"כ הרגלתי להתפלל ספרדיות על פי אאמו"ר הנאון הקדוש זצ"ל ושאר רבותי הקדושים זצ"ל ואננס דע כי הנוסחא הזאת הרגילה במדינתנו בשם נסח ספרדי, איןנה הנוסחא הספרדיות האמיתית שרגילין בה בני גולה ספרד שבארצות תוגרחת וארץ הקדרשה, אבל היא מורכבת מנוסחא אשכנזות וספרדיות יחד. והסידורים כולם אינם שוים בנוסחא אחת. וכל מדפים הדפים כפי העולה על רוחו, גם הרבה שבושים וערב רב עליה בהם ולכנן הרשותי לעצמי לשנות הרבה דברים ולברור לי נסחא בשפה ברורה. ולרוב הפצרתך יידי תלמידי ושלא להיות בכלל מונע בה. אכתוב לך כאן באיכות הנוסחאות שאני נהג בהם ורוכם אכתוב לך טעם של דבר ומקורו מספרי רבותינו זצ"ל.

ואגב אכתוב איזה הערות ופירושים בענייני נסחאות התפלה ונוסח הברכות ומאת החגון לאדם דעתך אשאל עוז היה עם פי בעית הטיפי שלא אכשול בלשוני ולא אנקש בשינוי, ואכתוב על סדר התפלה מגמת מענדיל חיים כי פה זאוויירציע
שנת תרע"ב לפיק

הקדמת אדמוני הקדוש מטטריקוב זצ"ל

(לספר ויעש אברהם)

נזכר המכבא קדישא מטשעבגנאו ובן דודו של מרכז מחברנו זצ"ל מה נכבד היה נבגדות נגלוות אוצר החביב. והן כל יקר ראתה עניini. מנהיגי מטה קדיש מראשית השנה ועד אחרית שנה. מכ"ק זקנני גאון הנאנאים, איש אלקים סבא קדישא קדוש ונורא רבינו אברהם זצ"ל ז"ע מטשעבגנאו. שנאספו ונקבצו ע"ז נcano ש"ב הח"צ הנאון המפורסם מוח"ר מנחם מענדיל חיים זצ"ל. הנקרא בשם הרב מזאויירצא. בן דודי הגאה"ק מוחרא זצ"ה מגאנשעלפק. אשר נידולו בקדוש חי' כמה שנים בימי נעורי על ברבי זקנני זצ"ל חניל. ועתרווה בעתרת זקנים בני בניים לבדור כל דבר מקודר הש"ס ופוסקים. כי ידיו רב לו בכל המקצועות. והנה בעוד שש"ב הגאה"צ זצ"ל חי' בחיות חיותו הגיד לי מזה שעוסק במיטדור מנהגי קדוש חניל. ושהפכו להוציאו לאור. אז אמרתי ישמחinci נמי אני. ועתה קם אחורי נcano האברך היקר המטופל מז"ה יעקב נ"י נטול עליו עבזה"ק למגור הדבר בכלי טוב ולהיות מוצבי הרכבים. ע"כ הנסי מחזיקנא לי טיבותא שעלה ידו יהו שפטוי צדיק וכו'. כי אחד חי' אברהם ועודנו עומד לפני ה' להשפיע שפע ברוח"צ ברו"ג לכל המטייעים והמחזיקים.

אלימלך מגמת מענדיל לבית לאנטא

הכובט למען כבוד קדושת זקנני הקוה"ט זצלה"ה וכי-
ונגאה"צ המחבר זצ"ל

אור ליום מ咒 ה' החגגה מרציו לפס"ק מה זונערש
בתה"ק זלה"ה זיעע מביאלא

סדור-תפלה

צָלֹנְתָּא דְאַבְרָהָם

חלק ב

מכיל:

קביעת עתים לתורה ביום	וחמת
סדר מעודה (מנగיה ומנגאים מכוח דין)	תנו-תעד
סדר ברכת המזון (מנגיה ומנגאים מכוח דין)	תעד-תקסה
ברכה אחת מעין שלישי (בירוריהם)	תקסה-תקעט
ברכת "בורא נפשות" (בירוריהם)	תקפו-תקצא
סדר ברכות (ברכות הריאת, הראייה, השמיעת והמצוות) . . .	תקצב-תרסוי
סדר גושאין	תרסוי-תרפף
סדר ברית מילה	תרפה-תרצת
סדר פדיון הבן	תרצת-תשח
סדר תפלה מנהה	תשט-תשמה
סדר תפלה מעיריב	תשמה-תתיג
סדר קיש שעל המטה	תתיג-חתטא
סדר הטבת חלום	חתטא-חתטן

יִקְרָם הַדּוֹת א

[לחולק ב]

כבד יידי
הרה"ג היקר וה נכבד
מוחאי ווולדיגר הייז
שלום ורוב ברכה.
בתוכה וברכה הרני מאשר מנהתו סדור התפללה "צלותא דאברהם" מכובד
אייז האה"ק מטשענאווי זצוק"ל זי"ע.
וישר כוחו על הערות והארות שהוסיף משלו שהם קילורין לעיניים.

כ"ז הכו"ז בתודה כפולה

ידין

דוב בעריש ווילענפעלד

ב"ה ירושלים يوم ד, מה טבת תשככ

רב שלמה יוסף זיין
ירושלים, יונה 5

לבבוד יידי הרה"ג, רב פעלים לモורה ולהתודה,
כש"ת מהר"י ורדיגר שליט"א.

שמחתי מאד לקבל את הגליונות הנדפסים של החלק השני מסידור צלותא
דאברהם עם "שירותא דצלותא" אשר שת לו מר.
הגדיל מר לעשות ב"שירותות" בכלל, והפליא לעשות בחלקו השני ביהוד.
גילוי המקורות וריבוי המקורות לכל הלכה וכל מנהג ולכל פרט הפרטים שלהם.
בכל הנוגע לסדור התפללה ולסדר היום של אדם מישראל, גilio-ריבוי זה לא
מצינו דוגמתם. אף מחקריו ובירורי הרים במקומות שונים חשובים מאוד, והם
מבהירים ומארים ומשמשים קילורין לעיניים.

ברכה בפני עצמה קבועה, כמבנה ה"צלותא" של גאון ישראל וקדשו
מהר"א מציבנוב וצ"ל עט הפילושים והבירורים היקרים של מר זקנו האה"צ
הרמן לנזי זצ"ל, ולא לי לדבר על ערכם וחסיבותם. ואף על פי שאין ה"שירותות"
של מר מיהדות דוקא לסייע זה של זקנינו הקדושים, והוא משופתת לכל הסידורים
וכל הנוסחאות, בכל זאת יפה עשה שקבע את "שירותות" לסידור זה. והציבור יהנת
מכפלים לתושיה.

יזדרנו נא מר להוציא את שאר חלקי הסידור ויפוצו מעינותינו חוצה, וברכת
רבים עלי' חבואה. יגדיל תורה ויאדרין

יידי מוקירו ומכבו ומכרכו להגביר תיילים ולהוסיף אומץ

שלמה יוסף זיין

ל מעייניהם הנכבדים!

זכות אבות עמזה לי ואכיתתי, בחסדי ה', להביא מנהה חדשה לקהיל עדת ישרון, והיא החלק ב של הטידור צלוותא זאברהם, מיסודה של כ"ק זקנינו הגאון הצדיק מהרמ"ח זצ"ל, הנודע בשם הרב מזאוזויערכזע, פולין. בעיקרו הוא מייסד על נוסח וסדר שהיה מתפלל זקנו הגדול, כ"ק מרן הקדוש מהר"א זוק"ל הנודע בשם הצדיק מטשעכאנאאנו, שהיה מתפלל בידוע לפי נוסח אשכנז, בקצת שנייה, כאמור ומפורט בהקדמות מרן מחברנו כאן ובהקדמתינו לסייעורנו חלק א. מרן מחברנו נתגדר ונתחנן על רבינו זקנו הצדיק, ובימים האחרוניים לימי חייו ריכז הוא וכותב בספריה המהיגים, מנהגי קודש, שראה אצל מחצנו הגדול, ונוסחאות התפלה ששמע מפיו יוצאות בקדושא וטהרה, בירר אונס ע"פ ההלכה והקבלה, ויקרא את שמו ויעש אבזחט * — ועל פיו ערכתי אני את סיידורנו חלק א, כאמור די ברור בהקדמתינו הנ"ל. גם החלק ב שלפניינו ערכתי לפי אותו נוסח וסדר, פרט למקומות שמרו מחברנו עבר עליהם בשתייה ביחס למנהג טשעכאנאאנו, אף לא גילה דעת תורהנו הוא, בחרותי עפ"ר בנוסח וסדר של הסיידור קול יעקב למקובל הקדוש רבי יעקב קאפיל זוק"ל, מכיוון שקבלת בידינו מפיו, זקנו הצדיק היה מתפלל לפי נוסח המקובל הנ"ל. וכדי לעשותו סיידור השווה לכל נפש, הוסיף בסוגיות את הנושא ספרד, וחיבור יבהיר את הנושא הקרוב אליו.

עתה מליט אחות על חלקו סיידור זה, והוא — הביאור „שירותתא צלוותא“: דרך עבודהינו כאן — כדרבי חלק א הקודם, והיא — לביר ולהבהיר המקורות, עד כמה שהצלחתנו, בתורת הנגלה וחנטער גט יחד. ולכן: לכל תפלה ותפלה, על כל השינויים והחילוקים בין אשכנז לספרד, בין בנוסח עצמו ובין בסדור, השתדלתי למצוא המקור הראשוני בתורת הנגלה — אם זה בדרך רמז וסמן על דרשת חז"ל במקרא, ושמצינו מפורש: בספרא דתנאי, בשני תלמידים — בבבלי וירושלמי, בספר רבוינו הגאנונים, הראשונים, ראשוני[ך] אחרים, אחרים, ומכאן בספר אחורי אחוריים, זכר כולם לברכה; ואם זה בתורת הנטר — של הזוהר הקדוש וקבלת אריז"ל המתגלה לנו בספר ובסידורי המקובלים ז"ל, כמובן והובהר ב„שירותתא צלוותא“ על המקום.

* ראה פסיידורנו ולק' א שפער קא שלפנוי שער האגמי

נוסף לה הקדשתי תשומות לב מאיוחות להבחורת היסודות של מהגים. ימנחגים בחלפה לחוד, וסתם מנהגים לחוד. זאת ועוד: כדי להקל על המיעין הכניטה לתוך העיניים הנтоניות, ובמיוחד אלה הטווניות הרחבות דברים, הקדמתי לכל נושא מבוא מפורט, מקיף ועמוק, המקנה לمعايير בו ידיעות נרחבות השVICות לעניין הנתון — בתורת הנגלה והנסתר גם יחד. ועד כמה שהצלהתני אני לברר אחרי חקירה וחיפוש בספרים, יוכח לדעתה המיעין, ומה שמצאתי מוכן לפני, אך מפוזר ומפוזר אצל סופרים העוסקים בכך זה של חקירת התפלה ומנהגיה, במישרין ובעקיפין, הבאתני עפ"ר בשם אומרו, כמבואר ב„שירותת צלותא" על המקום, או במדור „השלמות והוספות לשירותת צלותא" שסודר בסוף הסידור.

ברגשי כבוד ותודה מברך אני את כל אלה שסייעו להוצאתה הסידור הזה וזכות אבותי הקדושים זיל תעמוד להם ולזרעם בזה וביבא.

ואני תפלה ליושב תהלות ישראל: — כשם שעוזני להתחיל המלאכה, בהוצאות חלק הראשון ועשיו חלק השני, כך אזכה בזכות אבותי הקדושים, נוחי עדן זיל, לברך על המוגמר ולהוציא לאור יתר חלקי הסידור צלותא ד아버지ם, ולרבות המחזורים על מועדים ימים נוראים, כדי להגדיל ולהאזר תורת האפליה בישראל.

יעקב בהרהי"ט ר' ישראלי חוץ זיל הי"ד ורדיגר

כ"ה, חנוכה תשכ"ב.

תיקון טעויות והשיטות

צריך להיות	נדבע	המשמעות	המשמעות	המשמעות
פוטרת	פטרות	שורה	המשמעות	המשמעות
תולדות אדם וחותם	אדם	ד"ה	המשמעות	המשמעות
על השולחן	על	גם	המשמעות	המשמעות
פסק	יחסר	שכתב	המשמעות	המשמעות
אחסר	בעמ"ח	לא	המשמעות	המשמעות
בעה"ת	משנה	בשם	המשמעות	המשמעות
משנה א	פרק	זבחים	המשמעות	המשמעות
אות ג	אות	אות	המשמעות	המשמעות
קבוע	קובע	גמר	המשמעות	המשמעות
מקומה	מקוםו	קבע	המשמעות	המשמעות
בסיורנו חלק ג	לקמן בסידורנו	ציוון	המשמעות	המשמעות
סדר גטילת ידיים	לסדר סעודת	אחרנים	המשמעות	המשמעות
עמוד תשח-סט	בມבווא לסדר סעודת	בלקט	המשמעות	המשמעות
היה נזהר	ד"ה לימוד התורה	לימוד	המשמעות	המשמעות
כלל זה	דין זה	אין	המשמעות	המשמעות
מסיק	מסך	בMRIOTAT	המשמעות	המשמעות
להשארת פת	להשארת	להארת	המשמעות	המשמעות
בסידורנו חלק ג	בסידורנו	ראיה	המשמעות	המשמעות
בסידורנו חלק ג	לקמן	זימון	המשמעות	המשמעות
אות	את	ਊין	המשמעות	המשמעות
חוות	וזותי	שלא מה	המשמעות	המשמעות
אות	או	בSIMEN	המשמעות	המשמעות
ברוחה	בامرנו	בתו	המשמעות	המשמעות
בתוכה	لتוכה	והعلنנו	המשמעות	המשמעות
ובנה	ובני	אלינו	המשמעות	המשמעות
חיות	יום	נקודה	המשמעות	המשמעות
סופרים	סוגרים	עשהה	המשמעות	המשמעות
בסידורנו חלק ג	לקמן	ב	המשמעות	המשמעות
אות א	או תא	שם	המשמעות	המשמעות
לקמן בסידורנו ח'ג	לקמן	אזורת	המשמעות	המשמעות
יב	יי	זאת	המשמעות	המשמעות
לברך קדם	קדום	תנתבל	המשמעות	המשמעות
קלף של בהמה טהורה	קלף	השם	המשמעות	המשמעות
תוספות לגם'	לgeom'	לרביינו	המשמעות	המשמעות
בספרנו עדות לישראל	ברוך שלפנינו	הענין	המשמעות	המשמעות
בפ"ד שבספרנו עדות לישראל	שלפנינו	במקומת	המשמעות	המשמעות
שבספרנו עדות לישראל	ברוך שלפנינו	שחופה	המשמעות	המשמעות
של ספרנו עדות לישראל	של סדרנו	דין	המשמעות	המשמעות
בספרנו עדות לישראל	שלפנינו	זו	המשמעות	המשמעות
שבספרנו עדות לישראל	שלפנינו	בופרת'ג	המשמעות	המשמעות
מוסכמת	מוסכמת	וראה	המשמעות	המשמעות
מג א	מג ב	דבריהם	המשמעות	המשמעות
בספרנו עדות לישראל	שלפנינו	והקהל	המשמעות	המשמעות
עליה בספרנו עדות לישראל	עליה	שמעל	המשמעות	המשמעות
בספרנו שם עמוד קמא	עמוד מתין	לקמן	המשמעות	המשמעות
בספרנו עדות לישראל	שלפנינו	המרות	המשמעות	המשמעות
שבספרנו עדות לישראל אות ד	הערות	הערות	המשמעות	המשמעות
שבספרנו עדות לישראל אות ה	אות ד	ז"	המשמעות	המשמעות
שבספרנו עדות לישראל אות ז	אות ה	הארות	המשמעות	המשמעות
שבספרנו עדות לישראל אות ז	אות ז	יוכ"פ	המשמעות	המשמעות
הביבורים שבס' עדות לישראל	הביבורים	גספסות	המשמעות	המשמעות
עדות לישראל				
בມזרע הביבורים של ספרנו				

והרי העדרה לבסוי: מן העמוד תקח עד תקעב וכן מן עמוד תשס עד סוף הסידור טעון תיקון ב-”שירותת אדלוֹתָא”: בכל מקום שכותוב – ”וראה עמק ברכה”, צ”ל: ”וראה ויעש אברاهם”. עוד: בסידורנו עמוד תרפה סודרו בטיעות שני קטעים הרשאונים המתחלים – ”שחיה” וכן ”ב” והם שיכלים לספרנו – עדות לישראל

הזראות ובללים

סידור התפלה שלפניינו מיסוד עיקרו על נסח אשכנגן, נוסח שבו אוז דרכו בקדש מרן הצדיק וצ"ל מטשעכאנאזו, מלבד כמה שינויים המודגשים בפירוש "ויעש אברהם" ושבגרתי בסוגרים ברובעיהם. אבל, כדי לעשותו סידור השתה לכל נפש מישראל, איש איש לפי נסחן, אשכנגן או ספרד, שילבתי נסח ספרד לתוך טופס הסידור באותיות קטנות ובסוגרים. ברם, הסוגרים המרובים עלולים לגרום קצת בלבול, שכן על המעין לדעת ולזוכר הכללים **זהותאות שלקמן:**

בללים

- א) אותן, מלה או משפט שלם הבאים בסוגרים עגולים ובאותיות קטנות בתוך טופס התפלה, אומרים: זהי הוספה של נסח ספרד.
- ב) אותן, מלה או משפט שלם הבאים בסוגרים עגולים באותיות קטנות אחרי מלה או משפט שלם שבסוגרים עגולים באותיות גדולות, או להפך, אומרים: כאן יש שינוי בין נסח אשכנגן לבין נסח ספרד ובכך: מה שבסוגרים עגולים ובאותיות גדולות — זה נסח אשכנגן, ומה שבסוגרים עגולים באותיות קטנות — זה נסח ספרד.
- ג) אותן, מלה או משפט שלם הבאים בסוגרים מרובעים באותיות גדולות קודם או אחרי מלה שבסוגרים עגולים אומרים: כאן שינוי מרן הצדיק את דרכו בקדש והחיזק בנסח ספרד, ובכך: מה שבסוגרים מרובעים — זה נסח ספרד, ומה שבסוגרים עגולים, אחריהם או לפניהם — זה נסח אשכנגן.
- ד) פטוקים, מזמור תהילים או קטעים שלמים הבאים בסוגרים עגולים, בין באותיות גדולות ובין באותיות קטנות אומרים אחת משתים: זהי הוספה של נסח ספרד, או — שמנาง מרן הצדיק ביחס לאותה נקודה מוטל בספק, שכן סגרתי אותם בסוגרים. ולמעשה — בכלל אלה מקומות על המעין לברר זה בהערות השיביות לאוthon עניין.
- ה) כל שני ש晦יעין יבחן בו כבלתי רגיל, או כל ספק שנתחווה אצלו על מקור הנסתה הנדרן, מנהגים השיכית לתפלה, מקרים וממליצים וכיו' — עליו להסתכל בהערות השיביים לאותו עניין במקומות או במדור ההשלכות וההתספות לאותו עמוד — אולי ימצא שם פתרון לביעות שנתעוררו אצלך.
- ז) במקומות **שהשנו** ניכר לעיניהם, סגרתי בסוגרים רק הנסח שהוא הוא השנו,

זראות

- א) נתקלת בשאלת: מי תיקו התפלה, הנסתה, השינויים,ומי ממליך אמרתת, בכלל, וכיו' וכיו' — הסתכל בהערות שמתה כתו שם או שמעבר לדף — אולי נמצא פתרון או השערת, כשלתי. אם לא מצאת מקום — עלייך לחפש במדור התוספות והשלמות, לאוthon עמוד, — אולי נמצא שם פתרון או השערת.
- ב) נתקלת בשאלת: תפלה זו או זה, כל כל השינויים והתוספות שבת, מקורה ושורשת בהלכה או בקבלה — אליך לחפש בהערות שבמקום או במדור ההשלכות והתוספות, כנ"ל.

תוכן עניינים:	
קביעת עתים לתורה ביום הפט סדר שעוזה:	
תנ:	זמן סעודה
תג:	נקיו הגוף
תנא	פרוסת מפה על השולחן בירורים במנ gag לבך ברכת שחכל
תנו—תנו	לפני הנטילה
תנד	אחול „לחיים“ ומקورو
תנו	אמירת „מזמור לדוד“ קודם חנטילה
	נתילת ידים:
תנו—תצד	(דיניה ומנהגיה)
	ברכת המוציא:
תצד—תצד	(מנהגים ומנהגים בהלכה)
הטבול במלח (מקورو ומנהגיו)	תצד—תעה
ממנהגי מrown הצדיק צ"ל (בסעודה) תצד—תעב	
תעב—תעב	ליימוד תורה בסעודה
	ברכת המזון:
תצד—תעו	דיןיהם, מנהగים ומנהגים בהלכה
תצד—תצד	מנהגי מrown הצדיק בברהמ"ז
	מיט אחרוניים:
תעו—תפא	(בירורים)
תפוח—תפיט	ברכת המזון בישיבה
	כוס של ברכה:
תנד	אימתי מוזגין את הocus?
תפוד	הרמת הocus
תפה	הושטת הocus בשתי ידיים
תפה	עד והיכן מחזיקין הocus בשתי ידיים?
תפה	אימתי מכחין את הocus?
	(וראה עמוד תקמב)
תפו	עשרה דברים שבocus
	מנהגים בהלכה ומנהגים שלפני ברהמ"ז
השארת המפה ולחם על השולחן	תפז—תפוח
תפה	כסי הסכין
תפיט	השארת מלח על השולחן
תפיט	חסורת כלים ורקים מהשולחן
תפיט	לבישת בגדי עליון לברהמ"ז
תפיט	חבישת כובע

מצמורי תהילים ופסוקים שונים	
הנאמרים לפני ברהמ"ז	ברכת האמן (בירורים)
תצד—תצץ	מקור נסחאתה. ומנהגים
נצח—נצח	ברהמ"ז בטעוזת נישואין
תשח—תקחת	ברוך הוא וברוך שמו
תקד—תקחה	יעוניים ודיווקים בברהמ"ז
תקח—תקוץ	(בפירוש „ויעש אברהム“)
תקח (והלהא)	דיווקים ובירור נסחאות
תקוץ (והלהא)	(בשירותא דצלותא)
הברכה הריביעית „הטוב ומטיב"	הברכה הרביעית „הטוב ומטיב"
תקלוד—תקלו	(מבוא)
בירורים בנוסח תקליז—תקמב	בירורים בנוסח
ה ר ח מ נ (בירורים) תקמב—(והלהא)	ה ר ח מ נ (בירורים) תקמב—(והלהא)
הברכה להורים (מקור התהווותה) תקמד—תקמו	הברכה להורים (מקור התהווותה) תקמד—תקמו
תקמו	הברכה לבעה"ב
	הרחמן
(המיועד לזמן המ קודשים) תקניב—תקנד	תקניב—תקנד
ברכת אבלים (הנוטח) תקננה—תקסא	ברכת אבלים (הנוטח)
נוסח מקוצר של ברהמ"ז: תקסא—תקסב	נוסח מקוצר של ברהמ"ז: תקסא—תקסב
ברכת פרה"ג על כס של ברהמ"ז: תקסג—תקסה	ברכת פרה"ג על כס של ברהמ"ז: תקסג—תקסה
ברכה אחרת מעין שלש:	ברכה אחרת מעין שלש:
מבוא ובירורים תקסה—תקעט	מבוא ובירורים
יעוניים ובירורים ב„ויעש אברהム“ תקעט—תקפו	יעוניים ובירורים ב„ויעש אברהム“ תקעט—תקפו
ברכת „בורא נפשות“ תקפו—תקצא	ברכת „בורא נפשות“
	פָּרְכָּוֹת :
תקצב—תקצוץ	מבוא
תקצוץ—תקצתה	ברכות הטעם
תקצח—תרן	ברכות הריח
טור—טוריב:	ברכות הראה (בירורים)
טריג—טרכא	ברכת „שהחינונו“ (בירורים)
טרכא—טרנג	ברכות השמיעה
	בָּרְכָּוֹת הַמִּצְוֹת :
רוטנג—טורכה	על עשיית מעקה
טורכה—טורכו	על השחיטה
טורכו—טורלו	על כסוי הדם
על קביעת מזוזה (מבוא ובירורים) טרלב—טרסא	על קביעת מזוזה (מבוא ובירורים) טרלב—טרסא
טרסא—טרסב	על טבילת כלים
טרסג	על טבילת נשים

תרסג—תרסז	על טבילת גרים על הפרשת תרומות ומעשרות (בירוריהם)
תרסז—תרסו	ס ז ר נ י ש ו א י נ :
תרסו—תרטענ'	בירוריהם ב„ויעש אברהם“
תרטענ'—תרכפג	הברכות (בירוריהם)
תרכפג—תרטפז	ברהמ"ז של סעודת נישואין
תרכפה—תרכצת	סדר ברית מילה
תרכצת—ונשות	סדר פדיון הבן סדר תפלה מנהה:
תשט—תנסכט	מבוא
הרכבת הנוסח בכללו, בירוריהם תשכא—תשמה	הרכבת הנוסחות (אשכנז וספרד) תשנהב
סדר תפלה מעיריב:	הברכה החמישית „ברוך ה' לעזר" א"י:
תשנהב	מבוא
התפלה ומקור הנוסחות (אשכנז וספרד) תשנהב	הרכבות חזנות, בכללו, עיונים,
תשנהב—תשנו	בירוריהם ומהקורים
תשנו	מבוא
תשנו	דיונים ומהקרים בשאלות: א) מתי תוקנה הוספה זו. ב) טעם ונימוקה של ההוספה. ג) האם ביסודה נסודה כהוספה لتפלה י"ח או במקומה
תשנו	ד) מי מחזיק אותה, מי שולל אותה תשפו—גתת ה) השיטה הפרשנית ו) מהקרים ודיונים על
תנתב—תנתז	תוספת זו למעשה מנהגים בהלכה:
תנתה—תנתז	אמירת פסוקים אלה — בעמידה או בישיבה
תנתז—תנתז	חצוי קדיש שלפני שם"ע: הכרזת יعلا ויבוא
תנתז—תנתח	בערבית של עבר ר"ח
תנתח—תנתט	קדיש נתקבל לאחר שם"ע:
תנתט—תנתיא	סיום התפלה
תנתיא—תנתיא	לימוד התורה בלילה:
תנתיא—תנתיא	קריאות שמע שעל המטה:
תנתיא—תנתיא	מבוא:

מתקרים ובירור השיטות ביחס
לקראת א, ב או ג פרשיות   תחתו-תתייש
מקור הרכבת הנוסח בכללו   תתייט
קריאת שמע בסגולה נגד מזיקין   התב
„רבונו של עולם“:   תתחא
„אל מלך נאמן“ בק”ש שעה”מ   תתכב-תתכג
טעם אמרית הפ' „ויהי נעם“   תתחה-תתכח
טעם השמטה מנוסחת   תתחח-תתכט
המקובלים ז"ל   טעם אמרית „יושב בסתר“   תתחח-תתכט
טעם הכפלת הפ' „ארץ ימים“   תתכט-תתלא
טעם השמטה פטוק ראשון   של המזמור „ה' מה רבו צרי“   תתלא-תתלב
המקובלים הצינו עד „מחשי“ —
וטעמו של דבר   תתחח-תתכט, תתלו-תתלו
הרבי בעל התניא ניסח עד „מעונן“ —
וטעמו ונימוקו   תתכט
„השכיבנו וקבעת מקומו   ההוראה היסודית היוצאות מן החזי
פסוק „כל המחללה“   תתלה-תתלו
הקריאה „בשם ה' אלוקי ישראל“
(בירורים על הרכבתה)   תתלו-תתמי^ו
ברכת „המפיל“ (מבוא ובירור)   תתמו-תתניב
על נוסחת המקובלים
ושל רב בעל התניא
מןנaggi מרן הצדיק זצ"ל:
בירור הלכתי על מנהגו   לתניא-תתנו
לŁמود בעמידה   לתניא-תתנו
בירור מנהגו שלא לישון   בטלית קטן
בטלית קטן   העמדה מטהו בין צפון לדרום: תניא-תתסא
סזר הטבת חלום:
מבוא
בירור מקור הנוסח   תניא-תתסא

אַלְרָתָא לְאַבְרָהָם

הווטפה לעמוד תרצא

(בסדר ברית מילה) :

כורת הברית: הערתי שט על מנהגט של מדקדקין — להרטיב שפטותיהם בין — בסיום ברכה זו, מטעם חשש הפסיק בינה לבין התפללה "קיים את הילד זהה", עי"ש. והנה בקשר עם זה יש להזכיר — שודעה זו מוציר כבר אחד מרבותינו הראשונים זיל, בעל העיתור, שכותב בספריו, בהלכות מילה שם. בקיצור: וראיתי בטדרים כתוב: אומר כורת הברית ושותהו (כלומר — טעם מהכוות לפניה אמרת התפללה "קיים" וכו').

שירותת אדולותא

קביעת עתים לTorah ביום

א) ההלכה בש"ע (לאו"ח סימן קכח) אומרת: "אחר שיצא מבית הכנסת,ילך לבית המדרש ויקבע עת ללימוד. וצריך שאותו עת יהיה קבוע, שלא יცברנו אף אם הוא סבור להרוויה הרבה". היטוט להלכה פסוקה זו, הוא בגמ' שבת (ס"ד א) אמר רבוי לוי בר חייא היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועובד בתורה, זוכה ומתקבל פנוי השכינה, שנאמר ילבנו מהיל אל חיל יראה אל אלוקים בצדון (תהלים פד ח). הלבוש מדיק ומטעים נקודה זו — וצריך אדם לקבוע עת ללימוד, שבשעה שמנצין אדם לדין, שואלין אותו — קבעת עתים לתורה (שבת ל, א; יומא לה, ב; חגיגת ה, ב; וראה זהר פקודי רנו א) ואפילה אי לאו בר hei ה"א שאינו יודע למדוד בעצמו,ילך לביהמ"ר וישמע פסוק אחד מן התלמידים או הלכה אחת, אפילה לא ישמע כלום, יהיה sclר הליכה בידו". מקור הדברים הוא בתל"י ברכות פרק א (עמדו ד לר"ף שם ד"ה כל הקבוע) וז"ל — "ואפילה מי שאינו יודע אלא מעת, יש לו לקבוע באותו מקום ולמדוד במה שידוע כדי שיזכה לזה ויחשוב בעיניו ונכנס בלבו יראת שמים. ואם אינו יודע כלל, יש לו לлечט לבתי המדרשות שלומדים ושכר הליכה בידו". וראה עבودת זרה יט א: לעולם ליגرس אינש ואע"ג דלא ידע Mai קאמער.

ב) ההלכה ברמב"ם (ה' ת"ת פרק א הלכה א) אומרת — "וחייב אדם לשולש את זמנו למידתו, שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבבעל פה ושליש יבין וישכיל וכור וענן זה נקרא גمرا". וראה שם הגהות מימוניות אחרות. היטוט להלכה זו הוא בגמ' (קידושין ל, א). זעל יסוד זה תיקנו הגאנונים זיל לומר בכל יום בתפלת שחירות את פרשת התמידה. שהיה מקרא, ומשניות איזהו מקום שנשנה ממנה ובריתאת ד"ג מדות של רבוי ישמעאל היה תלמוד. וראה ההוראות בחילק א של טידורנו עמוד קיא.

ג) ההלכה בש"ע שם סימן רלח אומרת — "אם יש לו חוק קבוע ללימוד כך וכך ליום, היה טרוד ביום ולא השלימנו ישlimנו מיד בליליה". וראה מג"א ובאר היטב שם. לפי קבלת אריזול אין למדוד בלילה תורה שבכתב, לפי זה, מי שהשמיט חוק למדוד ביום, לא ישlimנו בלילה אלא בלימוד התורה שבבעל פה. וראה לקמן ההוראות ללימוד התורה בלילה (סודר אחר סדר ת' מעריב). וראה טור ושו"ע לוי"ד סימן רמו, ביחס למי שאינו יודע למדוד או שבגלל טרdotות הזמן אי אפשר לו למדוד עצמו, אז יתן ויספיק לאחרים שלמדו במקומו, ויחשב לו כאילו הוא בעצמו עוסק בתורה. וראה רמ"א שם. רבותינו בעלי הכתוב דקדקו גם באופן הלימוד וקבעו: כל הקורא بلا נעימה ושותה אלא זמרה, עליו הכתוב אומר — הגני נתתי להם חוקים לא טובים וגוי' (עירובין נד א) ומכאן להלכה בש"ע שם וראה ספר חסידים (סימן ש ב) — "לא תסיג גבול רעד אשר גובל הראשונים (דברים יט יג) שתקנו הנגונים, שלא יאמר הניגון של תורה לנכאים וכחובים, ושל נבאים לחורה וכחובים ושל כחובים לתורה ונכאים אלא כל ניגון כמו שהוא מתוקן, שהכל הלכה למשה מסיני, שנאמר יעננו בקהל". וראה ההוראות של הגר"ר מרגליות שם (בספר חסידים שהובצאותו, ירושלים תש"ז) איפוא שהמחבר העיר יפה על ילקוט לפי יתרו עה"פ אלוקים יעננו בקהל — בקהל ובנעימה שהיא משח שומע, באותה נעימה היה אומר לישראל. וביחס למה שכחוב שם שאסור לשנות הנגונים, העיד הוא לעין בתמי לבבא בתרא יד ב ד"ה בפורענותה. ולבסוף הערת גוספת: לפי קבלת אריזול יש לעסוק בתורה עטוף ועטור טלית ותפלין (ראה נגיד ומצויה עמוד יד ב וכשאר כתבי אריזול) וכך היה מנהגו של מrown הצדיק זצ"ל, וראה וייעש אברהם כאן ד"ה אחר כן.

סדר סעודת

שירوتא דצלותא

סדר סעודת:

(מנהגיה ומנהגים מכוח דין)

(מ ב ו א)

וידבר אליו זה השלחן אשר לפני ה' (חזקאל מא כב).

זמן סעודת:

א) ההלכה בטור ושורע סי' קנו אמרית: ובשיגיע שעה רביעית יקבע סעודתו. המקור בಗמ' (פסחים יב ב) אמר רב פפא רביעית זמן סעודת לכל היה. וראה במפורשים שם חישוב השעות. עצם קבועה זמן לאכילה אנו למדים ממש רבנו כדרשין ביום (עה ב) אמר רב אחא בר יעקב בתקופה היו ישראל דומין לרוגלים שנתקרין באשפה, עד שבא משה וקבע לחם זמן סעודת. וע"ז העיר מהרש"א שם בזהיל: דהינו זמן סעודת לכל אדם בשעה רביעית. דהמן נלקת להן בפרק עד ג שעotta כדאמרין פרק תפלה השתר (ראה ברוכת כז א — וחט המש וונם, וכו' הו אומר באربع שעות) — נראה שמכאן נובעת ההלכה פסוקה שבטור ושורע שם.

ב) ושם סע"ק ב אומדת ההלכה: קודם שליך לבית המדרש, יכול לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו וטוב שריגיל בו. המקור בგמ' (סוכה כו א) וראה טור סימן קנה ושורע שם. וכדר היה מתוג מהר"ץ ז"ל כמובא בויש אברהם בגין ד"ה אחר התפלה (ראה ספרי זכותה ד אברהם עמו ל א שהיה מדריך בדיק גודל בדברי חז"ל) ובנוגע לההוראת שיצאת מבית מדרשו לעניין ספק ברכה מעין ג', ראה בירור הלכתית لكمן בסידורנו בד"ה וספקא דאוריתא.

נקיון הגוף: גרסין בגם' (ברכות כג ב) הרוצה ליכנס לסתודת קבועה, מהלך עשרה בגמים ר אמות וכו'; ובגמ' שבת (פב א) גרסין: "ת"ר הנכנס לסתודת קבוע יהלך י פעים של ארבע אמות ואמרי לה ד פעים של עשר ערף ויפנה ונכנס וישב במקומו" — פירוש רש"י: שהילוך מרובה מורד הזבל לנקיון. ומכאן להלכה (מטעמי הביאות — כמו שהבעל מגודל עוז לרמב"ם שם מדגיש וכותב: כל הדברים שבפרק זה (פרק ד מדע ה' דעות הלכה ב) כוללים מדברי הרופאות בדברי חז"ל ברמב"ם, שם הכותב: ולא יכול עד שיבדוק עצמו יפה יפה שמא יהיה צריך לנקיון. הלכה פסוקה זו נשענת ביסודה על דברי חז"ל שבגמ' שבת (מא א"ופב א) הנזכר לנקביו ואכל, דומה לתנור שהסיקו על גבי אפריו וכו'. השל"ה (בשער האותיות עמוד פא, דפוס פרנקפורט דאדר משנה תעא) מעיר על מאמר חז"ל זה וכותב: ולאו דווקא נוצר ממש אלא ר"ל שיא נוצר אח"כ, כי צריך לראות שייחיו בני מעיו נקיים לפניו בכל מטה אפשר. וכן בזהר פרשת הרומה החמיר מאד לפניו בכל מה אפשר קודם האכילה להיות בנקיון הגוף, לפי שהוא דוגמת השלחן אשר לפני ה', וראוי שלא יקריב שם שום צואה — עכ"ל. כאמור, ניתן טעם נוסף לעניין ע"פ סודו התורת, כמובואר בכמה מקומות בזוהר הקדוש. וזה לשון הזוהר (תרומה קנד ב) עה"פ ועשית שלחן: שלחן דבר נש איצטראק לאשתכחא בנקיותא דגופא ולא יתקרב למיכל מזונה דיליה אלא בנקיותא יגירתה, ועל דא אצטראק בר נש לפנאת גרמיה בקדמיתא. עד לא יכול מזונה דשלחנא דכלי. דההוא מזונה דעתך ליה ביה אתרעי קב"ה בגין דלא יתקרב על ההוא שלחן קיא צואה דאייהו מרוזא דטטרא אחרת, וסת"א לא יקבל מההוא מזונה דשלחן דא כלום. וכו' וכו' ובגין כך אצטראק בגין דלא יהיב מזונה דעת"ג פטורית לההוא קיא צואה, וכ"ש במי עוני. וכייש

סדר סעודת תנאי

יש נהוגין לשחות קצת יין שרף (ליקער בלע"ז) או מים קודם הנסילה ולברך:

ברוך אתה יי' אל קינו מלך הקולם שהכל נהייה בךברך

שירותא דצלותא

דאיהו טב לבר נש ובריאו ותקונא דגופיה, ועל דא שלחן איזא למיכל בדכו כמה דאתמר. וראה על עניין זה בזוהר חדש לרות עמי פ"ז ומכאן בכל כתבי אריזיל, ובסידוריים של המקובלים ז"ל: "צרייך לנוקות גוף קדום האכילה כי כתה האכילה צרייך לכון בה לבחר הנוצאות ולהביאם לכח בעל חי מדבר ואם אין גופו נקי. אדרבא — הוא משקץ ומטנק אותו" (סידור קול יעקב לרבי קאפיל ז"ל) והשות אוטם הדברים בסידור עליזות העולמות למקובל ר' שבתי ז"ל וסידור ר' אשר ועוד. וראה הסבר מפורט על עניין זה בסדר הימם ובספר יסוד ושושן העבודה (שער השבעיע שער הבכורות מהות האכילה פרק רביעי), ובקיים שליה בסוף אותן קורף פריפחת מהפה על השלחן:

חסידים ואנשי מעשה מדקדקין, שהשלחן יהיה מכוסה במפתה בשעת הסעודת. המנתג בעיקרו נשען על חז"ל בגמ' בבא בתרא (נו ב) שלחן של תלמידי חכמים כיצד — שני שלישי גדייל ושליש גלאי. וראה מהרש"א שם ושל"ה, שם, הכותב: ומאהר שהשלחן הוא בסיס לדבר שבקדושה, צרייך להיות מכוסה ובנקיות, ויתנהג בצעירות לכבוד הקדושה וכו'. והשות אוטם הדברים בקיצור שליה המוטיף על דברי השליהangan' וכותב: כי שלחן אשר אדרט מתקדש, הוא בסוד שלחן של לחם הפנים תמיד עליון, וסימן ז"ה אלוי ראשי תיבות זה שלחן אשר לפני ה', וראה מש"כ ע"ז בסידורי המקובלים ז"ל.

שהבל נהיי בדברו: המקור במשנה (ברכות מ א): ועל כולם אם אמר שהכל וכו' יצא. וראה: שם יב א, ושם מד א — השותה מים לצמאו, אומר שהכל נהיי בדברו. וראה עירובין יד ב וירושלמי ברכות סוף פרק כיצד מברכין. שהכל נהיי: אבודוריהם מנמק את ההגדירה נהיי, וכותב בשם הרב אשר מלונייל ז"ל: "למה בכל האברחות מברכין בורא ובוז נהיי. אמר גיב שהבל בראש? ותרץ — כיון שתיקנו מטבח ברכחה זו על דבר שאין גידולו מן הארץ, כגן בעלי חיים והויצא מהן, אין לומר בהם בורא שעייר בריאותם לא לך היהת; ותראי אדם הראשון שלא הותר לו בשר לאכילה. ועוד: כיון שתיקנו מטבח זה על יין שההמץ וחותם ופט שעיפסה ותבשיל שעבירה צורתו ונובלות,ichel אלו אין תיקון הבריאה אלא השחתה והפסד הבריאה, אין לומר בהם בורא וכו' והמשכילי יבין". הנ" קוד: המג"א מביא בסימן רד בשם ספר חמת מגונה לנקד היוזד בסגיל, משומ שוו לשון ביגוני, ולכך מצד הגר"א ובחיי אדם, אבל בסימן קסן מצדד הוא לנקד בקמץ, וכך מצדד בשעריו תשובה בשם ברכי יוסף (שם רד) וכן ניקד הרייעב"ץ וכן מביא שם בהגחות חת"ס בשם רבו הגאון ז"ל. בסידורי אשכנז מגונק בsegil וכן ברוב סיורים, והמקובלים נקזו בקמץ. הכוונה שברכבה זו ע"פ קבלת אריזיל: "ברכת שהבל נהייה בדברו — שהבל הוא היסטוי, ומתגללה השפעתו עם המלכות וזהו בדברו. ויש בה ט תבות כנגד ט יודין שיש בד' הויות דעת'ב, ס"ג, מ"ה בין (כלומר — השם של ע"ב וכרכ') והנה ט יודין בגימטריה מיס, וכיון בשתו המים אל ט יודין אלו שם מים". והרי בירור הלכתי למנาง שיש מಡוקין עלייה לטעם קצת יין שרף, ליקער בלע"ז, או מים (פחות מרבית) קודם הנטילה, כדי לפטר ברכחה זו כל שתיה של מים בתחום הסעודת: מדינה דגמרא הרי דברים הכאים מחמת סעודת בתוך הסעודת, איתן מביך לא לפניהם ולא

סדר סעודה

שירותת אדצלוותא

לאחריהם, דברים הבאים שלא מחמת טעודה בתקופת הסעודה, טועוני ברכה לפניהם ואין טעוני ברכות אחריהם" (ברכות מ"ד א). והנה במקרים נחקרו הדעות, ושלש שיטות בדבר וודעה אחת פכՐנית, שעלייה המנהג שלפנינו מסתמן. יש סוברים שארך לברכן על כל שתי ושתיהן באמצעות הסעודה. ויש סוברים שיברך רק פעמי' הראשונה ובזה פוטר הוא כל השתיות שלאחרית. ויש סוברים שfat פוטרת כל הדברים הבאים תוך הסעודה, ואפי' מים, אף' שמים הם משקינו (ואנו שנוינו שפט פוטרת כל מני מאכל (ולא משקין) ויין פוטר כל מני משקין — והיה הדין גנות שיתחייב בברכה) אלא מושם שהמים הם לפני דעת יש סוברים מיד' דזיין (דבר המזין) ולא סתם משקה, הילכך הפוטרת אותן (ראה שאלת הגברים לר' פ' ברכות שם אותן א ועיין בלשון הריא"ז שם אותן א). והרי בירור השיטות למרטן:

א) רב עמרם גאון (סרא"ג עמוד קעב, בהוצאת ירושלים) כתוב — "והשותה מים בתוך סעודתו צריך על כל פעם ופעם" — וזה דעת עצמו ומביא שם דעת ב הקובעת להלכה — "ואית מדרבנן دائمי כיוון דאי' מא קמיה בסעודתא ובריך זמנה קמא, לא צרייך". (העתקי הנוסח שבשנוי בוטחות שם, מכיוון שהוא יותר ברור כמובא למשמעות שם). והנה זאת דעת הבב"ל הלכות גוזלות (פרק ז דברכות דף יא עמוד ד דפוס וין) שזיל: ומאן דשתי מיא אפי' כד מברך זמנה בטעודתי, לא צריך לברכוי על כל זמנה זמנה וכן חמרה ושיכרא ומשחאתה או'ת זמנה קמיה, מכאן ואילך לא צריך לברכוי. (ופלא על הרבה החים רשי'ב שמעיר בעורותיו בספר האורה שהוזיא לאוצר שלא מצא בה"ג שלפנינו — וראה העורתו בספר האורה עמוד יט הערכה כח). וכך מובא בסידור רב סעדיה גאון (עמוד קו). הרא"ש (לפרק ז דברכיה אות כט) מביא בשם בה"ג סתם "אבל בה"ג פסק שיש לברכן על המים תוך הסעודה", החשה טויר או'ח (קעדי בשם בה"ג). לדעת רע"ג גוטמן רשי'ב פרדס לרשי', עמי' קפה כנ"ל, והשווה סידור רשי'י סימני עה, קו וקב; בעל מהדור ויטרי סימן נד; בעל ארחות חיים (הלכות סעודת סידור רשי'י סימני עה, קו וקב; בעל מהדור ויטרי סימן נד; בעל ארחות חיים (הלכות רע"ג ואביו ריב"ק. (ובשם יב"ק מגנצע מביא לברכן רק פעמי' אחת, כבב"ג, "משום דעתם שלשות כשייצמא"; המניח בשם רשי'י; ושבלי הלקט בשם רבינו שלמה (ומביא גם דעת בה"ג כנ"ל); האשכול (הלכות סעודת דף כה א בהוצאה ר' אלבק, וראה העורתו שם אותן טז).

ב) ר' י' ורבינו שם סוברים "שלא לברכן כלל אשר משקין הבאים תוך הסעודה" וכרכ' (תוספות שם ד"ה אי הcli) והשוו ספר היישר לר'ת סימן ש"מ. בראש שיטה זו עומדת רבינו חננאל, (שאף הוא נמנה על הגאונים כדיוע), ואם אף לא המשיע דעתו בזה בפורש, אבל כד הבין בעל אור ורועל (הלכות סעודת בטימן קנה) בפירושו לקושית הגمراה "יין נמי נפטרי פת" ומסיק "ולפי פירוש ר' י' שלפנינו נראה בעיני שהוא סובר בר'ת וכרבינו יצחק דכל משקה הבא בתוך הסעודה, נקרא בא מחמת סעודת שאין טעוני ברכה לפניהם ולא לאחריהם". זו זאת גם דעתו היה, שכן כד הוא מסיים שם — "והנותג בר'ת ור' י' וכו' לא הפטיד ונוהג טוב". (לפי דבריה איפוא, ישנו ג שיטות, שבראש כל אחת עומדת גאון מתוקפת הגאנונים והם: רע"ג בעל הלכות גדולות ורבינו חננאל). גם שבלי הלקט מביא שיטת ר' י' ור' י' ומצדד לה וכן בעל הగות מיומניות בשם ראה הגה"מ לרמב"ם הלכות ברכות פרק ד אות ט. הרמב"ם השמייט עניין זה וכן אבודרham) ומביא שם עוד דעת של רבים שהיה לפי שיטת הרא"ש, כמובא לפקון). מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנברג אף הוא מביא דעת ר' י' ור' י', אבל מפשטות לשונו שם "ומיהו

שירותות אדצלוותא

העולם נהגו לברך על שאר משקין" מוגשת הטעיגות מסוימת. וכן פטק להלכה הרמ"א שכחן: והמנג כסבירא ראשונה (שבשו"ע שם — כר"ת) והשווה לבוש.

ג) ומחקירה לחקירה: על מי מסתמכך המנג שצויין בכתרת שמעל גבי ברכת שהכל שלפנינו? הראשון מביא דעת פשרנית זו, הרא"ש (לגמרא שם אות כת), המביא שם גם שיטת רע"ג דוחה אותה וכותב: ולא מסתבר לי כלל, כי יודע הוא שאי אפשר בלא שתהה (והשוה אותו נימוק בתוספות שם) ואין מסיח דעתו משתייה כל זמן שהוא אוכל, ומסיים: והרוצה להסתלק מן הספק — קודם נטילת ידים ישב במקום טעודתו ויברך על הימים אדעתא לשנות תוך הסעודת. וראה שם מה שהעיר בمعدני יו"ט ולחתם חמודות. וראה: ר"ן לר"ף שם ד"ה ומכאן, ורבינו ירוחם נתיב ט"ז ח"א ... ב"ג וטור באומר סימן המביא שיטת הרא"ש, וב"י שם המנכק אותה: ובזה מסתלקן מן הספק שיויצא לדברי הכל, שאף לדברי האומרים שציריך לברך בכל פעם ופעם, בכחאי גונא מודו". וראה שם מרוצת דבריו וכן בב"ח שם, וכך הוכרעה ההלכה גם בקבלת אריזון". ואלה הם דברי המקובל הקדוש, רב חיים ויטל ז"ל, תלמיד אריזון". (בספרו עץ חיים,שער המצאות, לפ' עקב עמוד נד ב): כבר ידעת מחלוקת הפוסקים והיא מחלוקת האמוראים אם צריך לברך על הימים שבתוכה הסעודת, ולכן לנווג לאצאת יודי ספק, שקדום שיטול ידיים, ישמה מים פחות מרוביעית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה וכיוכין לפטור בברכה זו הימים שבתוכה הסעודת. ופעם אחת שתיתני אני יותר מרוביעית והסתכל מורי (אריזון") במצחיהם ואמר לי — שתית מים ולא בירכת אחريיהן ברכחה אחרונה ואם יש יין בתוך הסעודת אין צריך לכל זה וכור", — וזה מתאים לההלה פסוקה שיצאה מפני רבו של בעל הגהות מימיוניות, שציננתי לעיל האומרת: "כשאין לו יין כדי לברך עליו ולפטר שאר משקין, אז הוא מברך על הימים קודם המוציא ונטילת ידים". וראה שאר מאיריזון" מש"כ בעניין זה וכן בית יוסי לסימן קעד ועין היטיב בדבריו שם. (וביחס לברכה אחרונה אחורי שתית מים לפני הנטילה, ראה: ר"א"ש לפחסים פרק יוד' בסוף אותן כד וקרבן נתナル שם אותן נ המביא שיטות הפוסקים הראשונים בעניין זה, ובין של שלמה לפך כסוי הדם סימן י' ט"ז לסימן ר' וכן סימן קצ'אות ג', ובאר היטיב שם מש"כ בשם אליהו רבא שדוחה מסkont הט"ז, ומג"א שם אותן ד ומחצית השקלה לסימן קעד אותן יד. דרך לבעל הלכות קטנות, מהר"ט חגיון ז"ל, הכותב שם לההלה ולמעשה בסימן רכח בחלק או"ח: אלא שגם בשנותה פחות משער משקין ולברך תחלה על מנת לשחות בחוך הסעודת". וראה לקמן העזרות לעניין שיעור שתית מים של ברכת המזון ולענין הברכה שלאחרית).

ד) והנה כל זה אמר ביחס למים, אבל לגבי יין שרף שוב נחלקו הדעות, כמוואר לפנינו. על נקודה זו עמד המגן אברהם (לסימן קעד אות יא) המער על המתבר שhabia הדעת פשרנית של הרא"ש, וכותב: "משמע דין שרף דין צרייך לשחותו תמיד, לא חביב כדברים הבאיין בתוך הסעודת ואחריך לברך עליין, אף מי שרגיל לשחותו תמיד, בטלת דעתו אצל כל אדם". וזאת היא דעת המהרש"ל שבכל מטה משה מביאה בשמו (מ"מ סימן ט"ג) וכן של הלבוש (קדע אותן ב) ותוספות יו"ט (בלחט חמודות לרא"ש שם אותן פ). העטרת זקנים מביא דעת פשרנית בנידון זה וכותב: "וכן כששותין יין שרף אחר ברכת המוציא צריך לברך עליו וכו' ואני ראיתי בספר קטן שחיבר מהר"ר ישראלי גנו בשם הגאון מהר"ר פיביש ז"ל מל"ק קרוא ליתן היין שרף על האשלון בשעת המוציא ואו ברכבת המוציא פטרתו ואם לא עשה כן,

סדר סעודתא

שירوتא דצלותא

יטביל מעט פט לתוכה וכו' כדי להוציא נפשיה מפלוגתא" (עת"ז לסייען קע"ז). כל זה אמר כשלא שותים יין בסעודתא, אבל אם יש יין, אז יש לנו דין מפורש שהיין פוטר כל מני משקין... בעל התניא זיל מカリע ומצדך לדעת התוספות, כן"ל וברור זרווע, שלא לביך על שום מני משקין הבאים בתוך הסעודה (חו"ז מהיין, כמוון) וראה משנה ברורה לאותו סימן. וראה ט"ז לסייען קמד אוט ט' וברליך יוסף לסייען קעד אוט ב מה שמעיר על דברי הט"ז הנ"ל ביחס לקבלת אריזא"ל בנידון זה ומתק שספר שאינו מוגה נודמן לריבינו הט"ז. אבל חסידים ואנשי מעשה והגוטים אחראיהם מדקדין לטעומ קצת יין שرف קודם האכילה או לשנות מים פחות מרבייעית כדי להתחייב בברכה ולצאת כל הדעות — כמו שצווין לפנינו בכתרת שmeal גבי הברכה. הריעב"ץ זיל כתוב: "זהו ברכת היין שלפני ברכת המזון והנהג כד יצא מידי ספק שנסתפקו הפייסים בדיון משקים אחרים וביחוד במקרים שיש ג דעות חליפות וכך לנו לפנינו גטילת ידים יושב במקום סעודתו ויברך על דעת ליפטר משקין שבתוך הסעודה ושתה משקין כל שהוא פחות מרבייעית וכן היה דעת האידז"ל, הרי ברכה כפולה".

גונגחים:

א) מנהג בני ישראל לאחל, להזכיר איש לרעהו כששותים בצotta, והלה עונה לו, לחאים טובים ולשלום. המנהג ביסודות נשען על העמשה ברבבי עקיבא המובה בגמ' שבת (ס"ב), שעשה משטה לבנו ועל כל כס וכוס שחביבא, אמר — חרמא וחמי לפום רבנן חי וחרמא לפום רבנן ולפום תלמידיהן, וראה רשי שם ד"ה חרמא. ובמדרש תנומה (לפ' ויקח-פרקדי אות ב) שבשעת שdone דיני גנסות והיו חוקרים את העדות וכששבין מלחקור אמר להם סברוי מרנן והם ואמורים אם לחיים ואם למותה — לחיים וכמי אם הוא מחיוב סקילה, מביאין לו יין טוב וחזק ומשקין אותו כדי שלא יצטער מן הסקילה וכו' וכן שליח צבורי כשייש בינו כס של קידוש או של הבדלא והוא אומר סברוי מרנן ואומר הקטל לחיים כלומר — כי לחיים יהיו המוסר. וראה ב"ח לסייען קעד, ד"ה ואם, מש"כ בשם מהרש"ל, ומביא בשם מהר"ם מ"ץ, שהטעם מה שאמורים סברוי מרנן על היין ולא על הלחת ולא על השכר, משום שהיין הביא קלה לעולם בימי נח נשחתי ונתארך בינו בגען, על כן אמורים סברוי, כלומר, תבינו שבדעתינו לשנות ובדעתכם אני אשחה שלא יוק, על כן רגילין להסביר אחראי לחיים". הסברה זו מקורת בפרד"ס לרשי (ע' קפו בהוצאה ובעיבוד הרב ערענרייך ז"ל) בשם רבינו יצחק בר יהודה זצ"ל ושם הלשון יותר בתיריה ומשמעותו — לחיים היה לך אחת שתיה ולא לשום הייל, ומובה גם בשב"ל (עמוד נו ב בשבי הלקט השלם) ובראבאייה לגמ' ברכות סימן קב. ובתניא רבתי סיימון כד המוסיף הסברה: ומה שמשיבין להחיים, באדם המשיב דין כבוד להבירו כשבירין אמר לו רצוני לעשות כן זכר ודוא משיבו — תעשה לחיים ולש' לו (המחבר ההגהות לספר לקוסי מהר"ץ מביא בשם טעמי המנתיגת בשם החתום סופר זצ"ל שהקפיד לא לומר, לחיים טובים' בלבד רק להוציא המלאה ולשליכן כי, לחיים טובים' בלבד בגמיטרייך' ק ל ה, והperfיך בצד דיקוק זה, שהרי בתפלת ר'יה וווכ"פ אמורים אלו, לחיים טובים המכובנו' וכן בנוסח עלה ויבוא אמורים אנחנו ותוישענו בו לחיים טובים'). ועיין בתקינוי זהר, תיקון כד, וצריך למימר סברוי מרנן, ואינו דאמרין וגונן דאתקשו באלינה דחיה': וראה דעת זקנים מבערת התוספות לפ' שמיini עה"פ יין ושרר אל משט וגוי --, ולפי שנקנסת מיתה על האדם בשבייל אותו יין כמ"ד עץ הדעת יין היא נהגו העולם כשביריך בצייר או אמר סברוי מרנן והם עוניים לחיים'. אבודריהם מביא כמה הסברים לעוני זה, וביניהם זה של הדעת זקנים הנ"ל ומוסיף עט שמצוין אותו וזהו הנכוון שבכולם' שז"ל: ע"ש אמרינו בפ' כיצד מברכין וכו' בא להם יין בתוך המזון וכו' וכשינו שהביתה הבליעה פנו, והוא אומרesis בדעתכם. רשותי, לשמעע הברכה ולפכו דעתכם לצאת בה ידי חובה והן עוניים לחמי' בלשון המלמוד ר"ל הן. מכל האמור לעיל רואים אנו שהמנהג, כשהלעצמו, לבש צורה וופשט צורה, כי לחיים' היהת לפניהם עניה לשבת' ובכן רק כשקידשו

סדר שעודה

תנה

יש נהוגין לומר מזמור זה קורט הנטילה:

(מזמור לדוד יי רעי לא אהסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות יהלצי:
נפשי ישובב. ינחני במעגלי צדק לאען שמו: גם כי אלך בגין צלמות לא אירע רע
בי אתה עמדיו. שבתך ומשעניך אונחה ינחמוני: תעדך לפני שלחן נגד אדרוי. דשנת
בשמוני ראשיו כופרי רואה: אך פזב וחף ירדפוני כל ימי חי, ושבתי בבית יי לאך
ימים:).

שירותא דעתותא

או ברכו על הכלום, בריט במרוצת הימים הנפר, להוים, לברכה במני עצמה — ומנהג ישראל תורה.
אלא שכן רואים אנו שנוי מסויים שבין מנהג אשכנז ומנהג ספרד והוא: לפי מנהג אשכנז
מאזהלים, לחיים' לפני הבהיר והשתיה, ואילו לפי מנהג ספרד מברכים קדם, טעםם קצר
ואח"כ מאזהלים. שני מנהיגים אלה מביא בעל אליו רבא בתהרותו ללבוש או"ח סימן קעד אות יין,
וזה לשינו שם: כתוב בנסת הנדולה — ראייתי לדבר מהר"א שהיה נהוג לברך על היין ושתה מעט
ואח"כ היה אומר למסובין, בשמחתכם, וגמר לשתו. משות שאין להקדם כבוז בשר ודם לכבוד
שמות. ולי נראה שאין בכך כלום. משות>Dגזר>Cכבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, וכן כתוב
הזהרשייל בחמתעטש וחבירו אמר לו אסותא יאנדר בטהלה ברוך תהי ואח"כ יתפלל לשיעתק קיומי
ה", ומסיים שם הבעל אליו רבא: וממ' כסאני זכר — מנהגי כהאר"א הינו מנהג ספרד, שכינום
חסדים ואנשי מעשה מדקדקין בוגראה והושא פרי מגדים באומו סמן לשוא"ע או"ח.

ב) יש מדרקין לשופר לפני השתיה קצת מים מהללי שותים מןו. המנהג בעיקרו נשען על
הגם (חולין קה ב) ואמר אבי מריש הוה אמינה האי דשי' מיא מפומא דחצבא משום ציבתא, אמר
לי מרד משום דאייכא מים הרעם' וכפי וראת ריש' שט ד"ה מים — עטעם שתהה פה שד ווי
תשופר ולא אחר. וראה מהרש"א ומהר"ם שם ולפיו גם השותה אחריו וכן כולם צורכים לשופר איש
אחרי קודמו. ובספר חסידים סימן חתגב מובה זאת בזה"ל: הצמא לשותה מים לא יברך ואח"כ ישפוך,
אלא אם חפץ לשותה מים מן הכללי, ישפוך ואח"כ יברך. ושם סימן קיא מובאים אוטם הדברים
בהתוספת הוראה: ולא ישתה מהם ויתן לתלמידיו אלא אם כן שפוך מהם. הוספה זו מקורה בגם (תמיד
כו ב), כשאתה שותה מים, שפוך מהם ואח"כ תן לתלמידך' וכן במסכת דיא (פ"ט) לא ישתה מן הocus
ויתנגן לחבירו מפני סכנות נפשות. וראה ט"ז לא"ח סימן רצוי עטקב' ומג"א שם עטקב' ב; בשוא"ע סי'
קע אותן יי — לא ישתה מהוכס ויתן לחברו, מפני סכנות נפשות (במשנת חסידים — שלא יזיקו המהבלים)
וראה מש"כ הט"ז שם אותן כב בשם ר"א הגadol ובשם ב"ה.

מזמור לדוד: תהלים כג והרי הארה על אמרת המזמור והשתיכותו לכאן: לפי קבלת
אריזויל יש לו לאדם להתפלל בכל יום על מזונו קודם האכילה, נוסף על התפללה שהוסיף בברכת
שמע קולנו, כמכואר לעיל, בחלק א של סידורנו עמוד שב (בחערות שט). השל"ה הקודש
ممליין, בשם ספר קיצור ר"ת, לחזור עליה כאן, קודם הסעודה, וכותב: ונהגו אנשי מעשה
לומר קודם נתילה אתה הוא האלקים הון' וכו' ומוסיף משלו: ראה לי אם שכח ולא התפלל
עד שנטל ידיים יכול להתפלל אותה בין נתילה והמושcia ולא הו הפסק, כמו שאמרו אפילו
בין המוציא לאכילה טול כרך גביל לטורי לא הו הפסק, מאחר שהוא מצרכו לנו עתה
התפללה זו דהיא מצרכ הסעודה וכו' וחותם כי כונת התפללה היא שיפיע לו הקב"ה מזון
הרוחני שהוא שורש המאכל כדי שתהיiac אכילה בקדושה. וביחס למזמור שלפנינו מביא הוא
בשם המקובל הקדיש רבינו משה קולדזיבירע ז"ל: אמן מצאתי בסדר תפלה למשה של מהרמ"ק
זל וכו' ואין ראוי לאכול עד שהתפלל על המזון וכו' لكن נראה לי שהתפללה הנכונה לזו היא
מזמור לדוד' וכו', ובאי שם פירשו למזמור ע"פ דרכו בקודש ובהוספה תפלה, שנכראת,
הוא בעצמו חיבורת, שכבה תואמת: יהיו רצון מלפני, ה) אלקין ואלמי אבותי, שייהיו מזנותי

סדר סעודת

שירותא דצ'לotta

ופרנסתי ומוניות ופרנסת אנשי بيתי עם מזונות ופרנסת כל עמד בית ישראלי בידך, ואל תזריכני לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם, אלא לידך המלאה והרחבה. עיני כל אלקיך ישברו ואתה נתן להם את אכם בעתו. פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון" ומסים – "ויזה להתפלל אחר תפלו שתקדם לך האכילה בביתCDFריש בזורה", – הרי במפורש שידעתו היא לומר אותו לפני הנטילה. וכך סודר בספר שערין ציון (תקון סעודה) בהוספת התפלה "אתה הוא אלקינו הון" שהוכנה בשלהי, כנ"ל, וכן הקטע שבזהר "יהא רעו" וכור הנאמרת לפיעודת המקובלם, כנ"ל. המג"א (קסו אותן ב) מביא דבריו של יהושע הנגיד ומוסיף: והעולם נהגו לומר מזמור לדוד וגוי בין הנטילה והמושcia. (רב זיל סימן קס) למד סגירות על אלה שאומרים אותו בין הנטילה והמושcia, אבל בסידורו לא סודר המזמור). "משות שפעמים אין הידים נקיות קודם הנטילה", עי"ש, קטע זה מהשל"ה מביא גם בעל קיצור של"ה (אות קו"ף ענני נטילת ידיים) ואף הוא מצדך לך, אבל בעמוד מא שם אמרו (gom?) אחרי המושcia כדי לקיים בוות מצות לימוד התורה על השלחן, וע"ז ראה ועי' בהערות שלפני ברכת המזון שלפנינו. ובביא שם בשם אריזול: "אתם הנוהגים לברות מזמור לדוד קודם ברכת המושcia, יפה הם עושים. כי במזמור הללו יש תיבות זו כי הוא זו ומפרנס לכל עד (צ"ל ואותיות) אותן רכ"ז כמנין ברכה, שישלח ברכה במעשה ידינו" וכור' ובביא שם הכוונות שיש לבון. ומכאן בסידורי המקובלים זיל, בהוספת תפלה רב יבא סבא. שמקורה בזהר (בשלוח) "יהא רעו מז קדמת סתימה". בעל אליהו רבא וכן המקובל מהדר"ם פפריש זיל, קובעים מקומו אחר המושcia, (וכך סידר בעל עבדות ישראל בסידורו). הגאון מליסא זיל (בעל דרך חיים) ממליץ לאמרו לבת חלה קודם הנטילה, אלא באם שכח, רשאי לאמרו קודם המושcia, וכך מביא בעל זכרון לאברהם בשם כמה גדולים. וכן בסידור ריעב"ץ, שם מסודרת נוספת על המזמור שלפנינו גם תפלה קצלה "אתה הוא" וכור'. הגרא"א שלו לאמירתו וכן של הפסוק שאו ידיכם (ובעקביו הלך בעל מנוח אלעזר, הרב הצדיק ממונקאטש זיל בספרו נימוקי אר"ח סימן קנה וקסו). ביחס למנาง מרן הצדיק זיל, ראה מש"כ כאן בויעש אברהם ד"ה ולכוארה. וכנראה, שלא היה מנהגו בkowski של מרן הצדיק זיל לאמר אותו המזמור, אף לא לפני הנטילה, שכן האציגו אותו בסוגרים. וביחס לתפלה "אתה הוא אלקינו הון" שסודרה בסידורים, כנ"ל, יש להעיר, שלפי בעל יוסף אומץ תיקנה וחיבורה מהר"ש אלקב"ץ, מחבר הפיאות "לכה דודי", הידוע.

נטילת ידיים לסעודה:

(בירוריהם)

אדם מישראל הבא לאוכל לחם, והיא פת האפני מחמשת המינין שנן: חיטים, שעורים, פוםמין, שבולת שועל ושיפון, צrisk. לרוחן קודם את ידיו לפ' כללי ודיני נטילת ידיים, כמבואר לפנינו. (ראה ירושלמי חלה פרק א – אין לך קרווי פת סתום אלא חמץ המינין בלבד. ומכאן ברמבי"ם (ה' ברכות פרק ג ה"א) שפרט אותן, כנ"ל, ומסים: וחתת הנעשה מאחד מהן, היה חנקרת פת).

הרחיצת, שלצעמה, היא רל' חלק, כלומר, פרט אחד, בנטילה הכללת: רח' יצת הידיים, הגבהת הידיים, שפושוף הידיים ונגוב הידיים. הרבה דברים נאמרו והרבות אזהרות שמענו בפרשא זוג וננסה לברורם:

^{א)} ההלכה בשו"ע או"ח (קנח) אומרת: "כשיבו לאכול פת שמברכים עליו המושcia".

סדר סעודת תנז

שירותתא דצלותא

יטול ידיו". המקור בירושלמי ברכות פרק ת הלכה ב: "רב הונא אמר אין נטילת ידיים אלא לפת בלבד". והרי האורת הענין: חז"ל לא תיקנו נטילת ידיים אלא לפת גמורה, שעליה מברכין המוציא לאחן, כלומר — לחם או לחמניות וכדומה, ואילו פת הבאה בכוסניין, היינו — הנילושה בדבש, חמאה, חלב, שומן ושמן, במין של פירות, יין או בשאר משקין, חז"מ מימי, ואיפלו עירוב בעיסה מים, אלא שהרוב הוא משאר משקין — או מברכים עליה ברוא מיני מזונות ואחריה ברכה מעין ג', כמבואר לפניינו במקומה. וראה שו"ע שם סי' קשת ובט"ז שט ס"ק ז וש"ע הרב ז"ל שם ס"ק ט ו'. וראה רמב"ם זה ברכות פרק ז הלכה א. עצם החילוק שבין פת גמורה ופת הבאה בכוסניין מנמק הלבוש (בסיימון קנה ס"ק א) בזה, "שאין רוב התרומה אלא ממני פת, דכתיב (דברים יח) רاشית דגnek וגוי ואין דרך לאכול מיני דגן אלא אחר שעושין ממנו פת, לא גורו גם בן נטילה אלא כשיאכל פת והוא כל דבר שמחיבין לברך עליו ברכבת המוציא, וכו' אבל הפת שאין מברכין עליה המוציא כגון לחמניות דקות או פת הבאה בכוסניין ואיינו צריך נט"י". היטוז להנחה זו רואים אנו בדברי הר"י לפרק ח ברכות ד"ה כל שטיבלו במשקה. ובאם כי קבע סעודתו על פת הבאה בכוסניין, כלומר, שאכל שיעור של ג או ד ביצם (באר היטוב לסימן קשת אות יז) — ראה שו"ע לסיימון קנה ונושא כי לו שם וממנה ברורה לאוthon סימן). הגור"א גוטה לדעת הט"ז ומג"א סעיף קטן ב, ולא כשל"ה ולבוש כמו בא מג"א שם ובט"ז סי' ק' ולפיו גם הלחמניות או פת הבאה בכוסניין מברכין המוציא ذרכילין נט"י בברכת וمبرכין המוציא, אם קובעים הסודה עליהם. (שם בביאורי לגור"א אות ה).

ב) לעצם החיוב של נטילת ידיים ישנו השתלים משלו. בראשונה נצטו עלייה הכהנים בגשתם אל המזבח להקריב, או בבואם אל האתל מועד לשרת בקדש, כמו שכותב בתורה (שמות ל יז) ורחזו אהרן ובניו ממנו את ידיהם וגוי. ושלמה המלך הרחיב את חוכמת של רחיצת הידיים גם בחיהם הפרט, כלומר — כשהבאו לאכול מן הקדשים; ואח"כ באו החל ושמאי והוסיפו אף לתרומה, ואחריהם הרחיבו את התקינה גם למעשר הנאכל ללויים, ולישראלים שהקפידו לאכול חולין על טהרת הקודש. וכך גורו גורה לנוראה — עד שהחללו בתקנתם את כל בית ישראל — לרוחץ את הידיים קודם האכילה, ולא עוד — אלא שאסמייכנחו אקרא (חולין קו א) אויד אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן נטילת ידיים להולין מפני סרך תרומה ועוד משום מצוה, וכך מצווה לשם דברי חכמים וכי דכתיב ויזיו לא שטף במים, א"ר אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים לנטילת ידיים מן התורה". ושני טעמים בדבר — משום סרך תרומה ומשום נקיות. (ראה מוספות למגדרא חולין קו א ד"ה ואות, שז"ל): ולהלא משום סרך תרומה תקינה וא"כ מי יעד ויל' משום נקיות. וראה השגות הראbei לרמב"ם פרק ר' מ"ז ברכות הלכה ב' והשחה דבריו בספר חמימים דעים סיימון טז — איפוא שטפס עיקר הטעם של רפואה, וראה ראבי"ה סיימון קמד הhabi הברייטה שטט דרישו חז"ל — "קדושים תהיו אלו מיט אהרוןים וכו' אמר הקב"ה — כשם שאני ומשרתי שברקיע טהורים ונקיים, כך אתם תהיו נקיים כשבתוואן קלנסני". ועיין שם בהערות של הרב המול"ג ע. ועיין בברכי יוסף לסיימון קנ"ח אות ב. סרך תרומה מהו? בזמן שבית המקדש היה קיים והיה נהוג דין טומאה וטהרה, גורו שמאי והלל על הכהנים שירחצו את ידיהם לפני שבאו לאכל את תרומתן, כאמור; והטעם — משום שהזדים עסקניות הן ויש חשש שנגעו במקומות מטוגנות, וכי שלא יטמאו

שירות א דצליות א

בנגיעתנו, הוצרכו לרחוץ את ידיהם קודם. וכך שהכהנים היו נזהרים ביוור, גרוו החכמים שאחריהם גורה לגורה שהקיפה את כל בית ישראל, כאמור, ותקנה זו נשארה בתקפה גם בשאין בית המקדש ואין כהנים בעבודתם – "כדי שיהיו רגילים בני ישראל לאכול פתו בטהרה לשיבנה בית המקדש ב מהריה בימינו" (לבוש סימן קנה סע"ק א). וראה: שבת יד ב; עירובין מא א; חגיגה ייח ב; חולין קו א ורש"י שם ד"ה נת"י לחולין; רמב"ם הל' ברכות פרק ז הילכה א והלכות אבות הטומאות פ"ח הילכה ז, ח. ועיין ברמב"ז מש"פ עה"פ ורחציו (שם יט) והמסיטים – "ומן הענין הזה תיקנו רבותינו נטילת ידיים בתחלתה וכלה. וראה: סדור רב עמרם גאון עמוד קעא, מה"ז קו א, טור או"ח סימן קנה והמפרשים שם ובשור"ע לאותו סימן ונושאיל כלו, וממנה ברורה לאותו סימן אותן א.

והרי העלה נוספת: חפסטי לשון "גוראה" ביחס לצמצם התקנה של נטילת ידיים, כי תמכתי ישודתי בברכי יוסף סימן קנה לש"ע או"ח המציג נקודה זו וכותב בתשובה על מחבר אחד, שז"ל – "ועוד זאת אדרוש על הרב אנוצר שתפס במושלים מאמר ז"ל בשעה שתיקן שלמה וכו' ונטילת ידיים, ומשו"ה היה מונה נטילת ידיים בכלל התקנות ולפי האמת אינה זו תקנה אלא גוראה וכמ"ש הרמב"ם, וכן מגו נת"י לתרומה בכלל היה גוזרות דב"ש וב"ה (בגמרא שבת יג ב).

(ג) ומעשה רב אנו למדים. ביחס למצחה זו, מעשה דרבנן עקיבא המובא בעירובין (כא ב), שהחמיר על עצמו בקיומה עד מסירות נפש ממש, וויל' הגמ' שם: "מעשה ברבי עקיבא שהיה בחוש היה רבי יהושע הגרסי משרתו. בכל יום ויום היו מכנים לו מים במדת. يوم אחד מצאו שמור בית האסורים, אמר לו – היום מימייך מרופצן, שמא לחזור בבית האסורים אתה צrisk? שפרק חצין ונתן לו חצין. כשהוא אצל רבי עקיבא, אמר לו – יהושע, אין אתה יודע שוקן אני וחמי תלין בחיך? סח לו כל אותו המאורע. אמר לו – לנו מים שאטול ידי. אמר לו – לשמות אין מגיעין, ליטול יידיך מגיעין? אמר לו – מה עשת, שחביבים עליהם מיתה. מוטב אמות עצמי ולא עבור על דעת חבריו. אמרו – לא טעם כלום עד שהביאו לו מיט ונטל ידי. לשמעו חכמים בדבר, אמרו – מה בוקנותו כף, בילדותו על אחת כמה וכמה, ומה בבית האסורים כף, שלא בבית האסורים על אחת כמה וכמה". וראה מה שהקשה ע"ז המהרש"א שם. ועיין בספר החינוך (מצווה רצוי) מש"ב בעניין חיוב של קידוש השם, זוזיל: ומה שמצוינו מעשים לחסדים הראשונים שנהרגין אפילו על ביטול מצחה, וכו' – מدت חסידות עשו הם, וראו שהדור היה צrisk לכך, והיו חכמים ראויים להזרות על זה, שאמללא כן, שהוו גדולים וחכמים, לא היו רשאים למסור נפשם למות, שלא לכל אדם יש רשות ליהרג במה שלא חייבונו ועל להירג עליון, ולא עוד אלא שמתוחיב בנפשו הוא", – ולפי הנחה זו מתורת קושית מהרש"א חנ"ל. ועוד כמה חז"ל הקפידו על קיום מצחה זו, אנו למדים מהמעשה שהיתה, שנידוחו לאחד שולול בנטילת ידיים (ראה רשי' שם – פקפק הינו זולול) ולאחר מותו הניו אבן גודלה על ארונו. (ברכות יט א). ואזהרה חמורה ממשיע לנו רבנן זריקה בשם רבנן "שלל המזולול בנטילת ידיים – נערך מן העולם" (סוטה ד ב). ובגמרא שבת (סב ב) – אמר רב אבחו ג' דברים מבAIN לידי עניות וכו' והמזולול בנטילת ידיים". ובגמרא מובא מעשה לפ אבחו ג' שأكل بلا נטילה ואמר לו "כשראיimi שאכלת بلا נטילת ידיים ובלא ברכה – היהי סבור שאתה גוי". ובמדרש תנ"הoma לפרש בלק אות טו) מסופר מעשה מתוקפות הגוזרות

סדר סעודת

שירותתא דצלותא

哉ד קיומ המצוות. ומובא גם בשבי הלקט (הערגגה שלישית סדר הרכבות עמד נג) מהמודרש הנ"ל ביחס פירותו. והרי הוא לפניינו: מעשה בשעת הגורה בחנונו ישראאל שהיה מבשל בשור חזיר ובשר טהור ומוכר כדי שלא ירגישו בו שתוא יהודי. וכן היה מנגנו: כל מי שנכנס בחנות שלו ולא נוטל ידיו יודע בו שהוא נכרי ונורtan לפניו בשור חזיר, דכל מי שנוטל ידיו ומכרף, יודע שהוא יהודי והאכילו בשור טהור. פעם אחת נכנס יהודי אחד לשם ולא נטל ידי, היה סבור בו שהוא נכרי, נתן לפניו בשור חזיר, אכל ולא בירך. בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר, ובשר חזיר הוא בירך. אמר לו יש לי עליך לך וכך, מבשר שהחטיכה עלי עשרה מנתה. אמר לו — אטמול אכלהית בשמונה והיום אתה רוצה בעשרה? אמר לו — של חזיר היא שאכלתך. כיון שאמר לו לך, עמדו שערטוי זונבאל. אמר לו באגעא: יהודי אני ונחת לי בשור חזיר? אמר לו: תיפח רוחך — כשראייטי שאכלת بلا נטילת ידים ובלא ברכה, הייתי סבור שאתה נכרי. מכאן אמרו חכמים — מיט הראשונים האכilioתו בשור חזיר וזההיר בנטילת ידים מתעשר. (שבת סב שם). ומעשה דומה מובא בקיצור בגמרא חולין (קו א) וביומא (פג ב). וראה בתנא דבר אליהם רבא פרק טו חילכות בענין קיומ המצוות, ופנה אליו אותו אדם שהיה בו מקרה ולא היה בו משנה — ואמר: רבבי, רחיצת ידים מן התורה, לא נאמר לנו מהר סיני? אמרתי לו — בני, דבריהם הרבה יש לנו וחמורין הם ולא היו צריך הכתוב לאמרן, לפיכך חטילו אותן על עצם ישראאל זאמר הן יבדילו אותן כדי להרבות שכرون" וככ" : גם למדנו רחיצת ידים מן התורה מן משה זאהרין ובנינו שנאמר בבואם אל מועד ירחציו מים ולא ימותו, ואצל ישראאל מהו אומר — זהתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני, מכאן היה רבנן גמליאל אוכל הולין בטהרת ואמר לתלמידיו — לא לכהנים בלבד ניתנה קדושה אלא לכהנים ולויים וישראלים כלל שנאמר — דבר אל כל עזת בני ישראל והייתם קדושים וגוי קדושים תהיות מכאן אמרו — כל המזולב בנטילת ידים סימן רע לו וכו". וראה רוקח סימן שכח הרומו על מאמר זה שבתנא דבא"ר זה.

צ) אופן הרחיצה: ההלכה בשוו"ע שם סע"ק י' קובעת: אע"פ שעורם בריביעית, יוסיף ליטול בשפע, ואמר רב הוסדא אנה משאי מלא חפני מיא ויהבי לי מלא חפני טיבותא (שבת סב). וככ"ז זה בזהר לפ' לך (פ"ח ב): לבחר אקדים ר"ש חמאתה ליה דאנטול ידיים במייא זנטיל להון בשיעורא סגיא דמיין. אמר ר"ש — מלא ידיים מברכותך. וכן הוה — מההוא יומא ותלאה אתעתר (נתעשר). וראה לבוש לסימן זה. כיitzד רוחצין? פרט זה שניי בחלוקת המקובלות זיל, שביטהה היא נובעת משני מאמורים בזוהר, הנראים, לכארה כאליו סותרים הודי. ראה על זה בית יוסף לסימן ד שם ד"ה ומשמע בסוף הקטע שם, ושלש שיטות בדבר: הב"י לסימן ד לפי הזhor לפ' תרומה, ובעל עטרת זקנים (לסימן ד' שם) מבאים בשט הלבוש וספר מגודל דז, בהסתמכו על לשון הזhor בפרש תרומה, שם שבנטילת ידים לטועה ישפרק מים מיד ימין לשמאל תחלה, וכמכ"כ בעל קיצור שליה בשם ספר תולעת יעקב, והשווה ספר קב הישר (פרק יג) וספר שערץ ציון, וכן יש להסיק מלשונ ר"י. אבל המג"א לסימן קונה סע"ק א מביא בשם הרקנטי (לפ' יעקב) "ציד ליטול יד ימין ר"י". אבל המשאל לימיין" (זה לפי לשון הזhor לפ' מקץ) ולדעתה זו הנסים בעל תחלה כדי שתשתמש השמאלי לימיין" מתוד הסתמכות על הזhor חדש לרות (וז"ח לרות עמד פ"ז בהוצאה אליהו רבא (לסימן ד) הרב מרגליות) ושוו"ע אריזיל, ומcause בפרע"ח וסידור ר"י שבתי, וכן איתא להדייא בסידור

סדר סעודת

שירותת אצלותא

רמ"ק (בניטי שחרית). דעת שלישית, והיא פשרנית מביא הבעל מחצי השקל — שיקת הכלים ביד ימינו תחולת ויתננה לידי השמאלית וישפוך על ימין תחולת; ולדעתו זו הפקיד בעל פרי מגדים (לסימן ד שם) ורב בעל התניא ורייעב"ץ וכן מביא בעל ספר כף החיים בשם אריז"ל וכן בעל ספר יסוד ושורש העובדה מוחר הקדוש ואירוע"ל — ותפקידו לשיטת פשרנית זו, הוא הבית יוסף בסוף הקטוע שם, כדי לישב את השתי דעתות המנוגדות שבזהר, כן". ובפרט נוסף נחלקו הדעות והוא: בעל אליו רבא שם בשם שו"ע אריז"ל מזריך לרוחין ב' פעמים חימנית ואה"כ ב' פעמים השמאלית, ולדעתו זו הסכימו הגראי, בעל התניא, המקובל מר"ם פאפריש בספריו דרך סעה. בפרק"ח מביא בשם תחולת "עלרות ב' פעמים על ימין ואה"כ ב' פעמים על שמאל", אבל אה"ז הוא מביא בשם מהר"ם אלשיך "שיתול תחולת יד ימין פעם אחת ואה"כ על שמאל פעם אחת אה"כ יחוור וירוחין יד ימין פעם ב' ואה"כ יד שמאל פעם ב" וזאת גם דעת המקובל ר' שבתי, בעל כף החיים מביא בשם אריז"ל לשפוך ג' פעמים רצופות על יד ימין ואה"כ ג"פ רצופות על שמאל (וכן לשפוף ג"פ). וראה הגחת הרמ"א לסימן קسب בסוף סע"ק א, שמקורת בשבייל סימן קליג, וכן מובה באור זרוע ה' נט"י ובהגחת אשרי לפרק ב דברכות. וראה לחם חמודות לרא"ש פרק כל הבשר (קוז אות פא). התניא רבתה מביא בשם ספר התמורה "שציריך לשפוך המים על ידו האחת פעם ראשונה ושניה (כלומר — בפעמים) וכן על השניה", והשוו שבייל ומובה גם בבית יוסף שם קנט, וכן מובאת דעת זו במרדי לברכות פ' אלו דברים. ולהלכה למעשה ראה במשנה ברורה.

(ה) הגבהת (תרמת) הידים: ההלכה שם (סימן קسب) קובעת: הנוטל צrisk להגביה ידיו למעלה, שלא יצאו מיט חוץ לפרק ויטמאו את הידים. המקור בגמרא (סוטה ד), והשותאותם הדברים ואותה הנמקה בזוהר (לפי פנחס רמו א) ובזוהר חדש (לדורות פ"ז), בספר הפרדס מובא זאת בשם רב האי גאון, וכן בסדור רשי, בשבייל הלקט בשם רבינו שלמה (רש"י), בארחות חיים ובכלל בו בשם רה"ג, בספר חסידים (סימן נח), בטור אה"ח ובתניא רבתה. בסדור רב עמרם גאון ובמחוזו לא הזכיר פרט זה. לפי קבלת אריז"ל יש להרים הידים עד נגד הראש ולכח"פ עד נגד הפנים (ע"ח שע"מ פ' עקב, ספר נגיד ומצוה וספר להם מן השמיים). ודרכי משה לסימן קسب אותן ב מזריך להרים קצת.

(ו) שפשות הידים (חיקוק ושילוב הידים אחורי שהרים בניל). היסוד לוּה היא מה שנינו במשנה (ידים פרק ב' משנה ג) נטל לידיו אחת ושפשתה בחבירתה וכו'. וראה הסבר על עניין זה בטור אה"ח שם ובכתר בירור בביבם יוסף שם ד"ה וממ"ש, הכתוב להלכה (שם) "ומת שכתב רבינו (הטור) ואה"כ ישפשם משמע דהנותל ידיו צrisk לשפשתם", וכן פרק הרמב"ם (פרק יא מה' מקוואות הלכה ב' והשווה דבריו בהקדמותו למשניות ידים) וכן הרא"ש לפרק כל הבשר, והכל בו בשם הראב"ד (בספרו תמים דעתם) והסמ"ג בשם מוספთא (ראה דרישת שם אותן ב' מש"כ בשם רבינו שמשון מתוספתה דמסכת ידים פרק ב) והארחות חיים ולהלבוש. הבהיר שם לא מצריך, אלא אם ירצה, והבעל אליו רבה מפרק אותו (בסימן זה אותן טו) אבל בסופם דבריו מסיים הבהיר "ומייחו המנתג לשפשך ואין לשנות" והשווה קיצור של"ה. ועיין בבית יוסף לאותו סימן, לפי קבלת אריז"ל צrisk לשפשת ג"פ. בעל כף החיים מאיריך דיבורו באותו עניין ובסיטם, ומכל מקום נראה לדבידעב אינו מעכבר אלא למצוה. ועיין דרישת שם אותן ב' בזוהר עצמו לא דבר על פרט זה אלא בדרך רמו: לצrisk להגבה ידיו בשעה דlbrace ויזוג שני זרועותיו כאחת בשעת הגבהת ידיו (זהר חדש לרות פרק ו). בקבלת אריז"ל נתה זה עניין של

סדר סעודת

MRIIMIM HAYIM UD NAGD HAPNIIM VAOOMRIM:
SHA'AO YIDBEM K'DOSH VOBROU AT YI:

ויעש אברהם

המצויה עצמה שיגביה ידיין לא היו הפטק, עי"ש, ומכל מקום מזמור ה' רועי לא מהר רבנו זקנ"י צ"ל לאומרו בין נטילה להוציא, לפי שגם במג"א (בריש סימן קס"ו) כתוב, דלכתחלה יאמר קודם נטילה, ומה שנחגו העולים לאמרו בין נטילה להוציא, טמא משום שחושין שאין הידים נקיות להזורת שם שם. (כך כתוב הרב זיל בשו"ע — המטדר). ומה שנוהגים להקל אפלו בירוח מקומות הנטילה ממשום הבזיעה כ"ב אמרת, וכן בסעודות גודלות מוסטלין בחדר אחר, אף שאין רואין פנוי הפת, מצאתי בתשובה מתגאון המפורסם ר' יצחק הלוי צ"ל אבד"ק אה"ן שכח, לדידון דlbraceין על נטילת ידים אחר הנטילה קודם הניגוב. ואושבען שזאת הו עובר לעשייתן, משום דהניגוב ג"כ מצואה, וכמו שאיתא בשו"ע (סימן קנה טיף י"א), א"כ אם עושה הברכה והניגוב סמוך למקומות הבזיעת, שפיר דמי.

שומע תפלה

ויעש אברהם

בשנתול ירדו לסעודה, היה נהוג במנהג העולם לומר קודם הניגוב את הפסוק שאו ידיכם קדש וגור. ולא אמר המזמור ה' רועי לא יחסר בין הנטילה להוציא. שאו ידיכם קודש: אין הוא מנהג העולם במדינה זו. ומנהג מאוחר הוא, ולא נזכר בפיסקים. וכונראה דהנהינו לאמרו משום זירעו לזרע להגביה ידיו אחר הנטילה, כדאיתא (בסיימן קס"ב). ועיין שם במג"א סע"י ק' א'). ומזהר אמרית פטול זה בסידורי המקובלים ז"ל. ועיין סייזר קול יעקב לבעל שענ"ע ז"ל, בכוונת הנטילה, עי"ש.

ולכארה צ"ע, כיון דאיינו מתקנת חלמים, א"כ הוי הפסק בין נטילה לברכה, אסור להפסיק. וכדייתא (בסיימן קס"ה) אסור לברך ברכבת אשר יצר בין נטילה לברכה משום הפסק עי"ש, במג"א. ואחריך לו מה, כיון דעתך המנהג משום זירעו לאורה

שידות א דצלות א

טהרה יתרה, והמקובל הקדוש רבינו מאיר אפירים (בספרו דרך סעודת) מעיר ש, בכלי ובמים ובנטילה ובשפשוף מרים מוזים סודות גודלים. אימתי מש פש פין? דעת רבינו ירוחם (ראי ש"ע שם אות יא) לשפשף קודם הברכה, וכן גם לפי קבלת אריזון"ל (שער המצוות שם) שז"ל שם: ואח"כ השפשף וכו' ואז תברך וכו'. הרב בעל התניא ז"ל (ברכות הנתניין אותן ד' מציד לברך מוקדם, לפי שהשפשוף זה מכלל מצות נטילת ידים, לכן יברך וכו' קודם כדי שתהי' הברכה כמו עobar לעשיית המצוות כשאר ברכות המקובלות כנ"ל. ובפרט נוסף מדקדין חסידים ואנשי מעשה: להשליל אה"כ את ידיהם המשולבות להמשיכן כלפי עצם כנגד החזה ולברך קודם הניגוב. וכך מdegish בעל נגיד ומצואה וכן בעל לחם מן השמים (עמוד כא) הכותב: גם יכון להכניות קשרי הזרועות לפניים מן הגוף וכל זה קודם הניגוב. המקובל ר' שבתי כותב בסידורי (בסדר סעודת חמ"ח) ובעוודו מגביה ידים תשפטן ידר למי שירצה לקבל דבר שבקדושה ותתהר לכנס בפנים וכו', ויכוין עתה בזה להAIR מבעננים וכו', בשאר סידורי המקובלם לא מצאתי אסמכתא לזה. וראה כף החאים לסיימן קסב אותן ב-

ז) ניגוב הידיים: ההלכה שם (קנה ט"ק יב) קובעת: יינגבם היטב קודם שיבצע, שיחאכל בלי ניגוב כאילוائق לחתם טמא. המקור לדין זה בגמ' סוטה (ד ב): אמר רב כי אכט כל האוכל פת בא ניגוב ידים, כאילוائق לחתם טמא. ומכאן להלכה בה"ג, בסרע"ג, ברמב"ם וראה: שאלות לפ' מצורע סיימן ז; ספר הארץ לרשי" (סיימן ז); בסידור רישי" (סיימן ז) לזכות (שכח); במנהיג, בארכחות חיים, בכל זה, בתניא רבתי, בשב"ל, ולהלכה בטורי או"ח

סדר סעודת

שירותת א דצלותא

(סימן קנה) שמכאן רמו ויסוד לעצם הענין מפסיק ויאמר ה' וגור את לחמת טמא (יחזקאל ד') זיל: לחמת טמא בגימטריה ולא ניגוב ידיים. הב"ג, במקום, מעתיק אלה דברי הטור ומסגנו לשונו משמע שמייחס אותו דרש אליו אבל כבר קדמתו המחוור ויטרי (עמדו בו) ואוטו דרש מובא גם בשבייל הניל בשם ספר גימטריאות ובעל חניא רבתינו מביא זאת בשם רבינו מאיר זיל (ואולי כונתו למהר"ם מרוטנברג שאף שמו היה מאיר, ברם, בפסקיו מהר"ם הניל הוכר עניין זה רק דרך אגב). וראה העורות נוספת לקמן בסידורנו לברכת על נטילת ידים ועי"ש מש"כ לעניין קביעת מקומה של הברכה — לפני או לאחר הניגוב.

שאו ידריכם קודש: פסוק בחלהים (קלד ב). לפי מנהג ספרד נאמר הוא בשעת הרמת הידיים בין הנטילה והברכה. את המנהג מביא בראשונה (?) השל"ה (בשער האותיות עמוד פא דפוס פרנקיפרט דאייר משנת תעא) «**קיבלתי** — לאחר שנטל ידיו והגביהם, כדיעיל, קודם שיעשה הברכה יאמר הפסוק **שאו ידיכם קודש וברכו את ה'**. ואין זה נקרא הפסקה, וכיון להסתד שדרמותי לעיל — **זקף ד אכבעותמי**». והשותו אותן הדברים בקיצור של"ה ובאליהו רבא לאוthon סימן אותן א. (האסמכתא היא בגלל מה שקבעו בגמרא (ברכות מב א ובירושלמי שם פ"א) שלוש תכיפות ה'וג, מילך לנטוי ברכה. ובזה נחלקו הדעות: יש סוברים שהזה מוסב למיניהם אחרונים שלפני ברכהמ"ז, ויש סוברים שהכהונה על הנטילה שלפני האכילה — וראה ע"ז ב מג"א: לסימן כסו אותן א וכן בバイורי הגרא"א שם אותן א ובהמביא ראה חזקה שהזה מוסב על הנטילה הקדומה לאכילה). בספר המקובלים זיל לא דבר על פסוק זה, אלא שיש מחברי סידורים שע"פ כוונת אריזו"ל שכן הציגו (הר"ק ור' שבתי, ואילו בסידור ר' אשר לא מופיע). גם המקובל מהר"ם פפירש זיל מביאו בספריו דרך סעודה (בסדר אל"ף בית באות זי"ז שם, אלא שצ"ע קצר, כי בסדר נטוי שם דין ח כתוב הוא: ואין לומר פסוק ואsha כפי וגרא כי אין להפסיק בין נטילה לברכה כלל, הרי מכאן יש ללמידה, לכארטה, שגם הפסוק שלפנינו אין לומר). בעל ספר שערץ ציון שלו כל אמרת פסוקים בין הנטילה והמושcia וכותב: ויטול ידיו יibrיך תיכף ולא יטליק בפסוקים כנהוג רובא דעל מה יונגב ידיים היטיב ותיכף יבצע על הפת בלי הפסיק. גם הגרא"א זיל شامل כל הפסיק. ליקוטי מהר"ח מביא בשם הגאון זיל מbotשאטש שהיה נהוג לומר המזמור ואsha כפי וגרא כפי וגרא כי אין לומר המקבילים לומר הפסיק ואsha כפי וכן הפסיק שלפנינו קודם הנטילת הרב בע"ח מער שלא לומר ואsha כפי, ממש שאין להפסיק. ביחס למנהגו של האזיק זיל ראה מש"כ ע"ז בועיש אברהם כאן ד"ה שאה, וכך סידרתי. ועל עצם השתייכות הפסוק לנטוי, ראה רמו ע"ז בוחר חדש לרנות (פו א) ובספר ש"ת מן השמים ע"מ סה סי' לג שם. והרי העטרה למש"כ כאן בועיש אברהם בע"ח מה שנהגין: שיעור הפסיק שתחשב היסוח הדעת, העמידו דבוחתינו הראשונים זיל על כדי הילוך כב אמות. ושבצעם הוא נובע ממשנה (מנחות זג א) ומגמ' זבחים לג א והיסוד במשנה מדות פרק ה משנהה . וראה ועין בראשי' לגמ' זבחים שם ד"ה מרחק צפון, ותוספות לגמ' סוטה לט א ד"ה כל כהן, וע"ז מסתמכת הערת הרמ"א לסימן כסו אותן א. וראה מג"א שם אותן א. ובאר היטב שם אותן א. ועין בצל"ח לברכות ט שהשיעור זו היינו בהילוך עקב הצד, שזו מהילוך ביגוני. והפרי מגדים (במ"ז לי"ד סי' ט"ק ד) סובב, שזה רק לכתוללה, אבל בדיעבד לא צריך לחזור וליטול. בעל אש"ל אברהם מביא להלכה שתהפסיק של כב אמות הוא רק בין סוף הניגוב לברכת המוציאה שהרי

סדר סעודת

תסג

למורי כנילך מרומים מט כידיס עד נגד לפיטס וולומלייס:
**ברוך אתה יי' אלהינו מלך העוזם אשר קדשנו במצוותיו
ואננו על בטילת ידים:**

שירותותא דצלותא

אסור לאכול בלי ניגוב, א"כ עד סוף הניגוב לא נגמרה הנטילה וכי יכול לשחות ולהאריך בעצם הניגוב כמה שירצחה. ובדרושי צליה (אות כב בדרוש ד) כותב ע"ז: מאוד השגמתי בסעודות שאפיאלו הלומדים אינם נזהרים מהפסיק בין גטילה לברכת ע"נ. יותר מה נזהרים מהפסיק אחר ב' נתני לב' המוציא, וטעות היא בידם — כי קודם ב' ומ" אם שח, צריך ליטול שנית, ואחר ברכת נתני היא רק זהירות בעלמא. ולבטול הרי הערה: בכורתת מזגש — מרימים הידיים עד נגד הפנים — ידאה ביזור העניין בהערות לעיל, לניטילת ידים את ה גטילת ידים: גרטינן בגמ' (ברבות נג' ב) אמר ריב יהודה אמר רב ואמרי לה במיתניתא תנא והתקדשותם (פסוק בתקרא יא) — אלו מים ר אשונים והיותם קדושים — אלו מים אחרים, כי קדוש — זה שמן אני ה' אלקיכם — זה ברכה. וראה המבוא בסדר שלפנינו, אוთיות — א, ב, ועל אופני הרוחיצה ועל שאר מנהיגים התלויים בה, ראה שם אוותיות ד, ה, ג והעדות לברכה זו בסידורנו חלק א עמ' ג והשלמות והווספה לעמוד זה, ומה שמברכים אחרי הנטילה, ע"ג שבכל המצות אנו מברכים קודם עשייתן, מנמק הטור (ב似מן קנה) בותה, "שפעים שאין ידו נקיות ואין יכול לברך קודם", הלכך תקנו שלعالום יברך אח"כ, ועד כיוון דمبرך קודם נתני הניגוב, הוא שפיר קודם לשעתו שגט ניגוב מן המצווה" וכו'. ולכך מצד הדר"א לסע"ק יא בש"ע שם בשם תוספות, רא"ש וטור, ויש להוסיף שכדי מובא בשבלי הלקט בשם רבינו מאיר זיל וכן בגין בתשובה הרמב"ן ח' קנא ות' הרשב"א סי' תקה, וכן קבע בעל סדר היום, וכן בעל ספר שער ציון, וזה גם דעת המקובלים זיל ומובא בשער העטרת ז肯ים סע"ק י. בסדר השלחן למתרין (הזכיר בב"ח לאו"ח סימן קצב) כתוב בעניין זה: והנה ראיתי הרבה בני נטילת ידים לברכות החזק ורוצחים לדקדק ולומר הברכה בשעת ניגוב ידים דזקן כדי שלא להפסיק בין ברכת נטילת ידים לברכות המוציא, וטעות גמורה היא, הגם כי נניח דברי קבלה, הלא דין פשוט הוא שמן הרاوي חל החזק ברכות נטילת ידים לומר קודם הנטילה כשאר כל הברכות, עובר לעשייתן, אלא מפני שאין הידים נקיות ממתנן עד אחר הנטילה, א"כ מי התיר להם להמתן עוד יותר, עד שעת הניגוב, לכן כתוב הטור א"ח ס"ס כמה שצרכי לברך קודם ניגוב ותהא גם פה הברכה קודמת לעשייתה שגט הניגוב הוא מן המצווה ונקרא גמר הנטילת המקובלים וגם הריעב"ץ הגר"א קובעו הברכה לפני הניגוב, וכך היה מנהגו של מרזן הצדיק, כמו שmobא בועיש אברהם כאן, וראה קיצור ש"ע ומשנה ברורה. הרבה בעה"ת קבוע מקומו לפני השפשוף. וראה מוסיפות פטחים ז ב בד"ה על הטעילה, ורא"ש פרק א דפסחים אותן יוד. הט"ז לא מציריך ניגוב אם רוחצים ברביעית, וראה מג"א שם (קנה אותן טו) שימושם לא פלווג, כן רוחצין וראה שם אותן ייח וכן גחתת הגר"א שם אותן כה שהגיה הלשון בתוספתא. ודבריו נראת, לכוארה, שגט ברביעית אין לאכול בלי ניגוב. וראה ספר אשל אברהם להגאון מבוטשאש זיל שmobא בספרו שם סימן קפא, בשם הרב מוחה ר' אבא זיל, "ספקט על המרבים בנטני לסתודה מצד מה שכטו בشه"ע דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני מיא

סדר סעודת

אהזים את הלוחם בשתי דינים וمبرכים:
(וכשאומרים "המושיא" מרימים קצת הפת)

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העוזם המושיא לךם מן הארץ:

שירותא דצלותא

וכו, כי אין הכוונה להרבות סתום רק במה שיש בזה תועלתו כבש"ע, אם מצד שיחי רבייעת בכל שפיכה, אם מצד שיחי בטוח שיתיו המים בשפיכה אחת על כל מקום וכו' יותר אין להרבות". ובספר אורות חמי, סימן סע"ק יא מובא בשם חותנו שם מהה קדוש הגאון והצדיק מסאנז ז"ל, שרבינו הקדוש רבינו שמואלקי מניקלשבורג ז"ל היה אומר שמדובר על שלוש מאות חמורות בנטילת ידים לאכילה" (לפי ספר טעמי המנהיגים, בקונטרס אחרון שם).

המושיא לחם מן הארץ: מקור הברכה במשנה (ברכות לה א) כיצד מברכין וכו' של הפט הוא אומר המוציא לחם מן הארץ. וראה ירושלמי ברכות פרק ו ומדרשו תהילים מזמור קד. ובגמרא שם (לח א) שניי בחלוקת אם לומר "המושיא" או "מושיא", לעומת, אם הכוונה להdagish "שהוציא כבר הוא ודאי ברכת הגונת, דשלuber בעינן שהרי כבר הוציא הלוחם הזה מן הארץ" (רש"י שם) או שהכוונה היא "שעתיד להוציא" (רש"י שם) כלומר — שמושיא וממציא לנו תמיד את לחם חקנו. (השותה דבריו בפרד"ס עמוד רה). ובמסקנא שם: הילכתא המוציא לחם מן הארץ דקיים כרבנן. ומכאן להלכה ברמב"ם (פרק ג מהלכות ברכות הלכה ב) האומרת: האוכל פת חייב לברך לפניה בא"י אמרה"ע המוציא לחם מן הארץ. והשותה טור או"ח סימן רח וש"ע סימן קס"ז הלכה בורה ב"ג לסימן קס"ז ד"ה ויברך וביח שם ד"ה ויברך, וט"ז באותו סימן אותן ד. והשותה אותה פלוגתא בירושלמי (ברכות פרק נ"מ) אלא שבירושלמי מוחלפת השיטה, הינו שרב נתמן גורס המוציא ורבנן מוציא. וגם מטעמא אחרינו — כדי שלא לערבב אותן, כאמור, המים של "העולם" והם"ם של "מושיא", ולבן מנשימות "המושיא". וראה הוספה שם לח ב ד"ה והילכתא. ערך מיוחד ישנו לה בזוהר (פנחס רמד) "ועוד אוקמות צrisk לדקדק בה"א מן המוציא", והשותה ז"ח לרות פ"ב. וזהו לפ' עקב עמי רעב ומכאן בכלל כתבי אריזול בשער המצותות לפ' עקב מודגש ביחס שאთ: "צ"ל דזוקה המוציא וגם צrisk לדקדק בה"ה המוציא" כאילו יש בתוך מיולואה זה אהרת שהיא המלכות ובה' ראשונה תלויו שהיא כנגד בינה ובה' שנייה של המילוי שהיא כנגד המלכות והוא להשפייע מבינה לממלכות" וכו'. וכך היה נהוג הגר"א ז"ל. הבעל עטרת זקנים לש"ע שם אומר ד מתקשה על עצם השם "לחם", וכותב: "אע"ג דכsmouthיא מן הארץ עדין לאו לחם הוא אלא דגון, אלא לכך אמרינו לחם, לפי שאמרינו — עתיד הקב"ה להוציא גלסקאות ממש". כאסמכתא לדבריו יש להעיר מה שmoboa בספר חסידים (בהצעאת מקיצי נרדמים עמוד שצט) "על המן היו מברכין הנוטן לחם מן השמים וכן אלינו על עוגת רצפים — הנוטן לחם מן השמים" (וראה יומה עה א). וראה שזית מהר"ם מינץ עד סימן עד מש"כ על הנוטח בורא פרי הגפן ולא הבורא כמו המוציא, וב"ח לסימן קס"ז ד"ה יברך שמתיר דיקוק נוטף בזה ורא"ש לפ' כיצד מברכין אותן ידי ותפארת ישראל למשניות ברכות פרק ו משנה א משיכ' ע"ז בארכיות. והרי הערה נוספת בקשר למה שציינתי מספר חסידים: ראיתי בספר בני יששכר שהגאון הקדוש המחבר זצ"ל כתוב מה דלקמן: ומובא גם ברמ"ע (מפאנו) גמאנרי שבתות (מאמר ג' אות ג'). והנה דכירנה כשהייתי מסתווף בצל קדשו של כבוד מחרי הרה"ק מהרצ"א מודיטשוב וצוק"ל נפל מילטה מפומי' לחזור, האיך הייתה נרכת המן ואני הייתי מшиб שמצאתי כך לרמ"ע. ונפל ויבעה בין החברים. ענה אחד

שירותתא דצלותא

מן החברים הוא הרב המקובל מהור"ר ישראל דוב זלהה, אשר כמדומה לא בירכו על המזון כל עיקר, כיוון שהוא לחם אבירים, נבלע באבירים ולא היה בו בירור כי כל עיקר הברכה לברך הণיצוץין ולהפרידם מן הפסולת. (ואגב ארחה – הערכה לענין: ראה זהר חדש לרות עמדו פו ב – לחם אבירים, לחם דמלACHI השרת. ובגמרה יומא עז: – לחם אבירים אכל איש, זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל. וראה מכילתא לבשלח טו אל תקרה אבירים אלא אבירים אל המן הזה שאתם אוכלים נמוח באבירים. ובפסיקתא זוטרתא לבשלח, עד שבאו בני לקרוא את שמו מז, לא היה שמו אלא לחם אבירים. וראה זהר חדש לרות פו ב). וממשיך שם הגאון הקדוש בעל בני ישכר זצ"ל: "וננהANTI מאוד כי לדעתינו הדברים קרובים אל האמת, והייתי מתמהיה לפיז'ן על הקדוש רמי"ע שכבת שנצטרך לברך על המן לעתיד". ביחס זה יש להעיר, שמצינו מפורש בזוהר (בשלח סב א) נפקו ולקתו ומכרכזו שמא קדישא עלי וככ' זדרך אגב יש גם להעיר, שמצינה שלא אמרו שירה על המן כמו שאמרו על הים, כמו בא במדרש רביה לשותות פרשה כה אות ז – "ולמה לא אמרו שירה על המן וככ' אלא על המן היו מוציאינו דברי חפלות שנאמר ועתה נפשנו אין כל, אמר הקב"ה אני מבקש לא מרעומותיכם ולא קילוסיכם". ונוסף על הכל יש להעיר על האסמכתה מפורשת שיש לו לרמ"ע זיל בספר חסידים דנ"ל, "על המן היו מברכים המוציא לחם מן השמים –

מנחים בהלכה:

(בירוריהם)

ברכת המוציא:

א) אימתי מברclin? ההלכה בשו"ע (סימן קסז אות ג) קובעת: אין לברך קודם שיתפות הלוחם.asis היסוד להוראה זו היא בירושלמי (בריש פרק ו) תניא ר' חייא אין מברclin על הפת אלא בשעה שהוא פורש, ומפורש ברוקח (שכט) ואין לברך המוציא קודם שיתפות הלוחם. ונרמז בארחות חיים "ולוקח הפת וכו' ומברך" וכן במח"ז "וכשבוצע את הפת מברך" והשות המהagger וראה המשך העניין באות שלפנינו.

ב) כיצד אוחזין בפת? ההלכה בשו"ע (עמ' אות ד) קובעת: "יתן שתי ידייו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצות התלויות בפת ולכך יש י' תיבות בברכת המוציא". ואלו הן העשר מצות הקשורות בענין זה ושהאדם מקיים אותן עד שהוא אוכל את לחם חקו – לא תחרוש בשודר וומרה, לא תזרע כלאים, לקט, שכחת, פאה, לא תחסם سور בורישו, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני וחללה. כל זה מובא ברוקח (ה' ברכות סימן שכט) ושם נאמר: "ובעת שחפץ לברך המוציא, אוחז הלחם בשתי ידייו בעשר אצבעות וכו' כנגד י' מצות שמקיים" וכו', ובעיקרו הוא נשען על הירושלמי, חלה, בסוף פרק א: עשר מצות אדם עושה עד שלא יוכל פרוסה וכו' רבי יצחק כדו ATI (ראה פירוש רידב"ז במקומם ומסיעת לו גירסת הבעל אור זרוע בירושלמי הנ"ל, בה' חלה אותן רכה, שצירף שתי מלות אלו ויצא "כדראטי") למיסב לידי הוא פשוט עשר אצבעותיה ואמר הרי קיימת עשר מצות. וראה ביאור הגרא"א לסימן קסז אות טז שעושה תיקון טופרים בירושלמי הנ"ל. וראה: מח"ז עמי מס' טור או"ח לסימן הנ"ל ונושאיל כליו שם: באור זרוע הנ"ל; בארחות חיים הלכות טעודה אות ג; בכל בו, בתניא רבת הי עניין ברכת המוציא; בשבי הלקט סימן קמא, ובraudתם סדר ברכת

סדר סעודת

שירותתא דצלותא

המוחזיא, ומכאן בספריו רבותינו האחרונים ז"ל. וראה עוד רמזים בספריו הראשונים ז"ל. ומה קיירה לח קירה: בטור ובשו"ע מודגש — "יתן שתי ידיו על הפת" ומנהגנו הוא לאחוז את הלחת בשתי ידיים. נקודה זו טעונה בירור והרי הוא: מלשון היירושלמי שצינתי וכן מנוספות, למקרה ברכות לח ב ד"ה, והלcta לא ניתן להסיק ברורות ביחס לה. בעל דברי חמודות בהערותיו לרא"ש שם אותן מג עמד על דיקוק זה, ורצויה להעמים בדברי הטור הניל', שגם כונתו לאחוז הלחת בידים ומעיר מלשון הרוקח חנ"ל שצינתי ושם כתוב במפורש: "אווח' הלחת בשתי ידיין", ויש להוסיף ראיות נוספות: בתשכ"ז סימן יט — "מהר"ם ז"ל כשהיא בוצע בשבת ברכת המוחזיא, נוטל הב' לחמים בבי' ידיין", והשות תשובה מהר"ם ב"ר ברוך סי' תלב' ובמנהיג בשם תשובה מהר"ש — "אווח' הלחת בשתי ידיין", ובארחות חיות — "ולוקח הפת בשתי ידיין" וכעין זה בעוד ראשונים. וכך הכרעה קבלת אריז"ל. ז"ל רח"ז בשער המצות לפרש עקב: "תחלת תוכין בענין הלחת עצמו שהם ג היו"ת כמנין לחם וכו' ואח"כ תקה הלחת בין שתי ידיך מזה ומזה ותברך המוחזיא" ומכאן בשאר כתבי אריז"ל ובסידורי המקובלים ז"ל. ויש להוסיף אסמכתאה הנרמזת בגמרה מפורשת — אמר רב אשיה חזינה לרבי כהנא דגקייט תרתי ובצע חדא. (אמנם כאן מדובר על סעודת שבת, אבל מ"ש שבת מימות החול בוה?) וראה פרי מגדים לסייע קזו מה העורת המג"א שם אותן ט לדין שבשו"ע שם אותן ג (באשל אברהם שם אותן ט). דורך פשרנית רואים אלו ב מהר"ל (חלכות סעודת) ושם נאמר: "מהר"ל — לעולם כשהזכיר תיבת השם בברכת המוחזיא, תגביה את הפת בשתי ידיים לפעלה (וכך מדגיש ריעב"ץ בסדר של שבת ובאר היטב במקום). עד שסימן הזכרת השם והורידו כבראשונה". ובעקביו הלך המקובל רב שлом שרעבי ז"ל, אלא שלפיו יש להרים עם אמרית המוחזיא, "ובמלת המוחזיא תגביה שתי ידיך והלחת באמצע" (סידור הרש"ש — וראה ספר כף החיים לסימן זה אותו לב).

ג) הגבהת הלחת: המג"א מביא בשם מהר"ל ז"ל: כאשר מר השם יגביה הפת ושבת שתיהן. והשות קייזר של"ה מגמ"א בשם מהר"ל וכן בעל אליהו רבא לאותו סימן אותן ה. לפי קבלת אריז"ל יש להרים רק עם אמרית המלה "המוחזיא" ולא קודם, כמו שצינתי מטידור רב שлом שרעבי ז"ל הניל', וכן נהוגין המדקדקין (בשאר כתבי אריז"ל לא מצאתי לע"ע אסמכתאה לה).

ד) מהיכן בוצע? ההלכה בשוו"ע סימן קזו אותן א קובעת: בוצע במקומות שנאפה היטב. המקור בגמרה סנהדרין (קב ב) מהיכא דקרים בישולו. וראה רשי' שם ד"ה והיכא והשות טור שם אותן א והגותות מיומנות לרבב"ם פרק ז מה' ברכות אותן ג המער: כד נוהגין בצדפת אבל באשכנז נהוגין לבצע שם מתבשל תחלה. וראה ספר שער זוהר להגר"ר מרגליות המביא כמה מקורות בנגלה ובנטהר השיכלים לעניין זה ובכן: רע"מ למשפטים קכא א — תקינו המוחזיא מאחר דבישול יפה, לאפקא פת שרווף, אלא מקום מושעם. ובזהר לפ' פנחות רבב א — כגוננו דשלימו דפרי. ובמסכת דרכ' ארץ זוטא פ"ז — בא לפרק את הכביר, בוצע במקומות הצלוי. וראה ביאור הגר"א לאותו סימן אותן א.

ה) אופן הჩיתוך: באות ד שלפנינו ציינתי הגמרא סנהדרין — והר' הבהיר העניין: בಗל' אותן אחת, בಗל' חילוף גירושאות במלה "דקרים" "דקדים", נתהווה חילוקי הדעות בעצם משמעותה. ועיין ברשי' שם ד"ה והיכא ורש"י למקרה שבת (כ א) ד"ה דגביב תנור ותוספות שם ד"ה איבעיא. וראה ב"ח וב"י ודרכי משה אותן א וט"ז ומג"א לאותו סימן בשוו"ע, ובכל

סדר סעודת ה

שירותת אדולות

המפרשים שם וכן בלבוש ואלתו רבא. וראה ירושלמי ברכות דיווק אחר על זה. הרמ"א בהגחותיו לשׂוּע שמו מכיא דרך פשרנית, כדי לצאת כל הדעות, אבל למעשה מעשה מצדדים המדקדי' לפשרה הלבוש, שבעצם היא נשענת על דעת המהרי'ל, המובאות במג"א שם וזה לשונו: ויבצע מקום שנאה יפה ונתקשה היטב באפיה שהוא מובהר שבפת וחוחכין חתק המוציא חתק אחד המקיים שני צרכי הפת, התחתון והעליון, כדי שתהי' פרוסת הברכה מקום מובהר שבפת". וכבר נראה מלשון הב"ח שם המשיים "וכן נוהגים". וראה סדר השלחן להגאון החטיד מוהר"ר נפתלי זצ"ל (הוזכר בב"ח לטימן קצב ד"ה וכל וכן במאג"א לאחיהם טימן אותן אות) וכן חכמה אדם כלל מכך יא וממנה ברורה לאחיהם טימן. ועכשו נחוור להשלה שלפנינו אותן א' — אימתי מברכין על הפת? והורי הבירור: זותי מחלוקת הפסקים שישודה בגמ' (ברכות לט א) דאמר ר' חייא צרייך שתכללה ברכה עם הפת וכן אלא אמר רבך ואתך בוצע. וראה רש"י ותוספות שם ד"ה והלכתא. יש טורים שצרכיים לברך על פת שלמה. מנהג זה מובה בתוספות וכן במנהיג (בשם מנהג צרפת) ובטור טימן קסן וראה ב"י וב"ח שם, ובכל בו. וזאת היא דעת ארמבי'ם (פ"ז מה') ברכות הלכה ב' וראה כסף משנה שם אותן ב') אורחות חיים הלוות טעונה אותן ט. רוקח ואור זרוע (ה') ברהמ"ז אותן קמ' וראה תרי' לר' י"ח שם ד"ה מתיקף וד"ה ובירושלמי ושלטי הגברים שם אותן ד. בה"ג מעתיק רק הגمرا' — צרייך שתכללה ברכה עם הפת. אבל ההלכה בשׂוּע קובעת — "ואצרייך לחותך מעט וכו' יתחילה לברך ואחר שתסיים הברכה יפרידנה כדי שתכללה הברכה בעוד הפת שלם", — זותי דעת רב עמרם גאון הכותב בסידורו (הלכות טעונה טימן עב) וכשיטול ידי מביך עני' והדר חתיך ל' חתיכה מן הפת ולא חתיך לעי' מינה לגמרי ואוחזו בה ומברך בא"י וכו'. וכך נוקטים להלכה: תוספות שם (דעת עצמו) הרא"ש וכן הטור בשמו; המנהיג (דעת עצמו); מהר"ם מרוטנברג

ספר הפרנס טימן שפג בשם מהר"ם. מהר"ל הלכות טעונה): וראה ט"ז ומג"א לטימן זה. ובשבתו ובירו"ט לא חותמים מקודם, כמו שהרמ"א זיל העיר שם — "ובשבת לא יחתוך בככר עד אחר הברכה, כדי שיהיו הרכבות שלמות", מתוך ציון המקור במרדי' (לפרק כיצד מברכין אותן קכח). וראה לקמן בסידורנו ביחס למנג מרן הצדיק זיל בשבת קודש. וראה אותה פלוגתא בירושלמי ומה"כ ע"ז תרי' לר' י"ח שם ד"ה ובירושלמי. לפי קבלת אריזול חותכין ממטה למעלה.

טבול במלח :

ההלכה בשׂוּע או"ח טימן קסן טע"ק ה קובעת: לא יבצע עד שביאו לפני מלח או לפטן וכו' ואם היא נקייה או שהיא מוחולת בתבלין או מלח שלנו — אין צרייך להמתין. מkor ההלכה זו בגמרה (ברכות מ א) אמר רבא בר שמואל אין הבוצע רשאי לבוצע עד שביאו מלח או לפטן וכו' רבא בר שמואל איקלע לבי ריש גלותא, אפיקו ליה ריפתא ובוצע להדי'א (רש"י): מיד, ולא המתין למלח ולפטן) אמר ליה הדר מר משמעתית. אמר להו לית דין בשש. וראה רש"י שם ובעורך, ערך זה, ג פירושים למלח בשש, וביאורי הגרא' לטימן זה אותן כא. לפי פשטות לשון מאמריהם אלה, לא נקבע לחובה מלח דזוקא, וויצוים י"ח בפלתן או בכל דבר המוסיף טעם, ואם הפת עצמה נילווה במלח או בכgon דא, או אין בכלל ההכרה לטbel במלח. הרי' י"ח שם מעתיק הגمرا' ומכאן ברא"ש שם. בעל הלכות גדולות העתיק רק המאמר על רב שם וכן בעל האשכלי בשמו. רב עמרם גאון, לפי מה שניתנו להבין מלשונו בסידור"ג, לא הזכיר עניין זה לחיבורו. רש"י, בספר האורה המיויחס אליו, וכן בספר הנקרא סדור רש"י, מעתיק גם'/

סדר טעודה

שירותתא דצלותא

זהו לא. וכן (בבב' ב'): בעל מחוזר ויטרי, הרוקח, ומהר"ט מרוטנברג (בתשכ"ז קטן אות רצ, הכלול פסקים מאות אותו מהר"ט זיל, מובא להלכה — ואני מציריך לטעתם הפת במלח ולא בשום דבר, כשמברך ברכת המוציא כשהיה הלחט טוב, כדאיתא בירושלמי למי ולית דין בשש. והשווה פסק זה, (בעילום שם, אבל ידועה לשונו של בעל הגהות מיימוניות, שכונתו למהר"ט) בהגחות מיימוניות לרמב"ט (פרק ז של הלכות ברכות הלכה ב, שישדר הלכה ברו ברכות הגمرا ברכות הנ"ל). וכן מבאים בשם: אבודרham בהלכות המוציא, הטוד ליסמן קסוי גם בשם רביינו חנןאל, ב', ארחות חיים ובכל בו מותנה, כמו בגمرا, מלך או לפטן, ומקירה לחקירה: בכל המקומות שצינתי לא מוחש ערך מיוחד למלח, ואני מעכבר ואני אפילו מצוה. יש רוצחים לדאות מקור ויסוד למנהג שנתקבל ע"י כב"י לסדר את שלחנות עם מלח. בירושלמי המובא ברוקח (רפג) ובאור זרוע ה' פסחים רגב, ושלפנינו בירושלמי איןנו ושם נאמר: דאמרינו בירושלמי בפרק ע"פ תני וכו' וمبرך וכו' המוציא לחם וטמיש במילחא אבל מאמר זה מוסיף יותר אסמכתא לאופן השימוש בו, כמו שנקבע בקבלה אריזון, וכמباור לפנינו בהערות לברכת המוציא ... בטידורנו מאשר לעצם העניין. הוא אף מסיע להגחת הרמ"א (בשוו"ע קע) הכותב בקשר למאמר שבגמרה ברכות שם: "אחר כל אכילהך אכול מלח": "אחר כל וכו' וניל דוחק שאלא היה מלח בפת וכו' אבל בלאה לייכא למחש". והנה בירושלמי מדובר על אכילת מצות חנפות בלי מלח, כדיוע, ולפי"ז אין להסביר מונת הירושלמי הניל על עצם המנהג. כאסמכתא לוות יש לדאות בלשון הבעל לקט יוושר (עמדו פר) המביא מנהג בעל תרומת הדשן בקשר להזה וזה לשונו: "ועשה מלח על המצות בלילה פשת, לשנה אחרת לא עשה מלח על המצות ואמר שהוא ליל שמורים. מצאתי בא"ח בסימן תפח אי משום מצה שאין בה מלח וציריך בשש ליטבל במלח וכן הוא לשון הירושלמי וטמיש ליה במילחא, ונמצא בדורשות שא"י (שאומר?) מהריל' דמצה בלילה פסה אין צריך בשש, משום חביב מצוה" וכו'. אמן. כבר בתקופת התנאים רואים אנו שלחן ומילח הולכים מלוכדים, כמו פת במלח תאבל (אבות פרק ז משנה ד) וכן בתנא דבי אליהו רבא בהתחלה פרק ייח: כל הסוער עם חברו אפילו פת במלח ذכר אפייה יחזוק לו טובתו. וכן בגמרה (בבא קמא צב ב) ואת מימיך — זו פת במלח וקיתו של מים. ובמדרש שוחר טוב למשלי יין: "אפיקו ואכל אדם פת במלח כל יום ודר בארכץ ישראל, מובטה לו שהוא בן עות"ב. — אבל כל זה אינו לחיבור, כמוון, אלא דיברו חכמים כלשון הרגילה בפי העם.

גם אמרו של רב בגمرا שם (מד א) "כל טעודה שאין בה מלח, אינו טעודה", לא מזכיר את המלח עם פרוסת המוציא, אלא סתם מטעמי הבריאות, ודבירי בר פלוגתיה שם, מעידים על זה. לפי סגנון הלשון בשבלי הלקט (סדר ברכות סימן קמא) ומובא גם בב"י בשם: וכן בהגחת הרמ"א (סע"ק ה ליסמן קסוז) נהגו בו כבר בימי הגאנונים, ואולי כבר לפנייהם. זיל' שם: ומה שנהגו לבצע על המלח פירשו הגאנונים זיל, לפי שמצוינו שהשלוחן נקרא מובה וכו' וידבר אליו זה השلون אשר לפני ה', מה מובה מכפר אף שלחן מכפר וכחיב במווח על כל קרבנד תקריב מלח. דברים אלה מביא גם בעל תניא רבתי (סימן כג עניין נטילת ידיים) והם שימשו ... אסמכתא להגחת הרמ"א שם האמורתי: ומ"מ מצוה להביא על כל שלחן (כלומר — ללא הבדל אם הפת נילושה במלח או אם היא פת נקיה) מלח קודםшибצע. כי השلون דומה למזבה והאכילה כקרבו ונאמר על כל קרבנד תקריב מלח והוא מגין על הפרענות". בהדגשת סגולה זו מתכוון הוא ו"ל למה שמובא בתוספות לברכות (מ א ד"ה הבא) "מייהו רבי מנחם היה

ויעש אברהם	שומע תפלה	ויעש אברהם
כתב הטור (בטימן ח'ע"ג) בשם הר"ם מרטונבורג ז"ל, ובעל העיטור ז"ל, עי"ש. וכיוון דהוא מילא דמסתבר, נהגו מאז במדינות אלו לחקל בונה, כמו שכותב בספר לחם חמודות, מובא במג"א סימן קח-סוף ס"ק ח, עיין שם. ומה שהקשה הטעית (בטימן תעג ס"ק ו') על מהנוגע העולם שאין גוטלין לטיבולו במשקה ובפטה נוטלין בטיבול ראשון דמה נשתנה הלילה הוה מכל הימים, עי"ש, הנה תלונתו היה לו להעמיד על מהר"ם מרטונבורג ז"ל, שבטור שם, שכתב, אכן ציריך האידנא נטילת ידים לטיבולו והיה נזהר בנטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה, ולא ברכחה. כדאיתא בא"ח סי' קנה סע"ק ד. והיה נזהר בנטילת ידים גם בין בשר לדגים.	ועכשו נהגו העולים להקל בנטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה. ואפילו החכמים ותלמידיהם והחרדים על המצוות. וסומלים על גדולי אשכנז צורפת שהקלו בונה, עיין מוס' פסחים (קט"ז ריש ע"ב) שכותבה שאין אנו צריכים לנטילה זו. וכן	היה נזהר בנטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה, ולא ברכחה. כדאיתא בא"ח סי' קנה סע"ק ד. והיה נזהר בנטילת ידים בין בשר לדגים.

שירות אדצלותא

מדובר מאד להביא מלך על אשלוחן כדאיתא במדרש — בשישראל יושבין וממתינין זה לזה עד שיטלו ידיהם והן בל' מצות, השtron מקטרג עליהם וברית מלך עליהם מגין". לפי זה, איפוא, ישנו רמז זהה במדרש, אבל המנהג לא נתקבל כקבוע, שהרי כך מודגשת שם, שרבי מנחם היה מדקדק מאד, שמע מינה שלאו יכול עולם נזהרו בזה. במהר"ל לא הוזכר הענין. בספר לקט יושר מביא תלמידי המחבר ז"ל מנהג שראה אצל רבו: "ונוהג להטיל (כלומר — לפור) מלך כשרצה לבך המוציא על כל לחם כשר ולבן ואמר מה שהביא מלך על השלחן, כדי שלא יקטרג השtron מה שמתinan בין נטילה לברכת המוציא וכן כתבו התוספות וכו' ומשום הסברת דלעיל נהוג להטיל מלך וכו' אבל אם אין שם מלך, איןו ממתין בברכת המוציא בשביל המלח". מלשון הלבוש לא בהירה, וראה אליו רaba לאותו סימן אותן. ובסדר היום לא הוזכר לגמרי עניין זה. מכל האמור יש להניח, שהמנาง לבש צורה ופשט צורה, ורק עם התפשטות תורה הארץ"ל והחסידות של בעל שם טוב הקדוש ז"ל, נתקבל הוא כמנาง קבוע והחרדים לדבר ה' ושומריו תורה ומצוות מקפידים עליו, ומאו עלה הוא על שלוחן בני ישראל ולא ירד מערכו — כמנางנו היום. ברם, כאן בקבלה אריז"ל, ניתנה לו משמעות וכונה חדשה, המוסיפה על הישנה, והוא "סוד גדול הידוע למארוי הקבלה להמתיק הדין, ור"ל כי מלך רומו לדין, CIDOU, והמ"ס רומות מיתה בזה" (קיוצר של"ה אותן ק"ף ענייני נט"). ובעשר המצות לפ' עקב נד ב כתוב לאמר: אחר שתבצע הלחם ציריך לטלל את פרוסת המוציא במלח ותוכוין שמלה ולחם אחרות שוות אבל השינוי הנמצא בהם, כי הלחם רומו אל ג הוiot שהם בגימטריה לחם (כלומר: השם הוiot' עליה צ"ו וג"פ צ"ז עולה ע"ח, בגימטריה לחם). ובספר אור צדיקים (הלכות סעודת) כתוב על זה: ציריך לטבול ג"פ במלח נגד ג הוiot דלחם הממתיקין את מרירות הלחם ג גבירות וע"י טיבול זה, הקליפות מסתלקין מן השלחן". היסוד להנחה זו היא בזהר לפ' ויחי רמא ב: "רבנן אמר כתיב ולא תשבית ברית מלך וכו' וכי אמאי מלך, אלא בגין דאייהו ממך ומבשם מרירא לאטעה ואי לא בגין מלחה, לא יכול עולם למסכל מרירא". ובספר גיגד ומצה בשם ספר הכוונות "מוריה ז"ל הזוהרני מאד לשיטים תמיד מלך על אשלוחן ואמיר שהוא לצורך תיקון הנפש וכן ראוי לעשות בכל אדם". וראה בשאר כתבי אריז"ל ובסידורי המקובלים ז"ל המיחסים ערך גדול לעניין. וראה ט"ז ומג"א לטימן זה וההערות לברכת המוציא שלפנינו על אופן הטיבול במלח לפי קבלת אריז"ל, שאסמכחה לו בירושלים, כנ"ל. — עד כאן על עניינים יסודיים של סדר סעודת, ועל עצם הדינים השיעיכים לבאן, כגון — הלכות נטילת ידים, הלכות ברכות וכו', ראה ש"ע ומשנה ברורות.

סדר טעודה

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

עייש. ולפי זה, לפי מה שהיה נהוגין ליתן הפלadian רק ביו"ט, לאחר שאכלו כל צרכן ולא היו אלא לקינוח ותענוג בעלה, צריך לברך עלי' בורה מני' מזונות, ואין הפת פוטרתו. אלא דמכל מקום לא הוה ברירה ליה כל כך, דשما אצל אחרים שרגליין בו, הוא מדברים הבאים מחת' הסודה, עיין בט"ז (שם ס"ק י') שכח' דלא תלי' בעדתו. ולהכי חמץ רביינו זקנ' זכיל ליקח לחמניות שקורין לעקע. אכן דך כלל בשום פעם לאכלו תוך הסודה.

מיهو שפיר הקשה ברגלו מרובבה על דברי המג"א אלה, שכח' פת' הבאה בכסנין (שבסעיף ז) אם אכלן לקינוח, מברך עלי' בורה מני' מזונות בתוך הסודה, והוא בכלל פת' הבאה בכסנין (שבסעיף ז') שם, אילא פלוגתא אי זה הוא פת' הבאה בכסנין שבגמרה. אלא משום דספק לקולא. והיינו באכלן מני'תו שלא באין הסודה. אולין לא קולא, שאין צריך לברך המוציא וברכת המזון, אלא די בברכת מזונות וברכה אתה מעין ג', אבל בתוך הסודה גרע טפי,adam הוה לחת' גמור, אין צריך לברך עלי', ועובד בלא תשא. וא"כ אין לברך בתוך הסודה. אלא מה שנוחש בכסנין לדברי הכל, עייש. וכן הקשה בלבושים שרדי. וכן כתב בהג'ת רע"ק אגר זצ"ל, לדידין דמספקא לעז' איה מקרי פת' הבאה בכסנין, לא יברך תוך הסודה. וכן כתב באבן העזר, עייש. וכן כתב בחו"ד אדם (כלל מג' אות ט') עייש וא"כ על לעקע אין לברך בתוך הסודה.

ומכל מקום רביינו זקנ' זצ'ל שפיר עביד. דהא עיסת הפלadian נילושת במיל' ביצים ושותם וממולא בפרות. והי' לית' פת' הבאה בכסנין לדברי הכל, דכללו איתני'תו ביה — שנילוש במיל' פירות, והי' לית' פת' הבאה בכסנין לדעת הרמב"ם זל', ועיין מג"א (שם ס"ק מ"ד) ומה שכח' על זה באבן העזר ווגול מרובה שם. ומכל' כשי' גם שומן, גם להמג"א هو כסנין. וכיוון שממולא בפירות, הוי לית' פת' הבאה בכסנין, לשיטת הרבינו חנאל ורביינו יונגה וחרשב"א והטור, זל', (שבסעיף ז' טט). אלא דחש' ליה ש מה הוא מדברים הבאים תוך הסודה, וכיון דאכל גם לעקע עמו, הוי ליה ספק ספיקא לחיזבא, שמא הלהנה כהפטוקים דליך' הוי' פת' כסנין וצריך לברך עלי', ושמא הפלadian לא הוי מדברים הבאים בתוך הסודה, ומכל' שזה נראה עיקר כיון דאין דרכנו לאכלו אלא בסילוק הסודה, לשם קינוח ותענוג, ואתי' שפיר.

במשקה. ומכל מקום היה נהוג ליטול ידו לטליבול דעתו, אלא שלא היה מברך עליו. עייש. ויש לומר דעתם שאני, כיון דכך הייתה תקנת חלמים במשנה (פסחים קטו ע"א), מטבל בחזרת, אומר לה בוגمرا טמא — כי היכי דלהוי היכר לתינוקות שישאלו, ואיתאatum התם בוגمرا דהך טబול זריך נטלה. ונוהנו כן בימי חכם הש"ס זל' ולהכי אף אחיכ. שבטל עני' נטילת ידים לטיבולו במשקה, לפי דברי התוס', לפי שאין אנו גוזרים מלאכול אוכלי טמאין, מכל מקום נשאר בפסח מנהג הא דכו'ש. וכמו שנהוגין עתה בהסיבה בלבד פאת, אע"ג שאין אנו מסובין כל השנה באכילה. והראביה זל' כתוב דבזמן היה אין צורך היטבה. מכל מקום אין מבטלין המנהג הראשון. והכי נמי דכוותיה. ועיין בחק יעקב שם (בס"ק כח).

שמעתי בשם דודי הגאון קדוש ה' מהו"ר ר' דוב בעריש וע"ל מביאלא, שהורה שמי שאוכל בסוף הסודה, קודם ברכת המזון, עדשים מלוחים כדי להמשיך שתית' scler.

צרכי לברך ברכת בורה פרי הארץ. נראה טumo, משום דאין מרככין אותן היטיב בבישול ואין דרך כלל לLEFT אתן עם הפת', הוי לה' כמו פירות (בסי' קע"ז סעיף א'). דמאי נפ"מ ספירות למני' זרעים. דמיידי הוו טמא דפירות, לפי שאין דרך לLEFT בהם את הפת'. ומכל' שאוכלים אחר הסודה לתענוג בעלה. וכמו שכח' המג"א (שם בס"ק ב) לא זוקא חאניט וענבים וכל' מני' פירות, אלא הוא הדין כל דבר שבא לקינוח. עיין שם.

לפעמים ביו"ט אכלו בוגמר הסודה, קודם ברכת המזון, מעשה מאפה, שקורין פלאדין, העשו מעלים של עיסה וממולא בין עלה לעלה בפירות שונות. והיה נהוג רביינו זקנ' זצ'ל לברך קודם בוגמר הסודה על חתיכת לחמניות שקורין לעקע כדי לפטר בברכה זו את הפלadian.

עיין מג"א (סימן קס"ח ס"ק כ"ב) שכח' כלל דAMILITA — כל שאוכל למזון ולהתבשיל כמעשה קדרה שקורין עפילפלאיין ופאודיל פלאדין, חמד' מחמת הסודה הם באים ואין צריך לברך עליהם תוך הסודה כו. ודבר שהוא בא לקינוח כגון עוגות דקות או מני' מתיקה שכח' (בסעיף ז'), צריכה ברכה ואין הפת פוטרתו, דומיא דלחמניות

ויעש אברהם

שמען תפלה

ויעש אברהם

ברוך הוא כמו שכחוב הרע"ב שם, "אל מאי נפ"מ בין שלשה לאחד. והתגנא דנקיט שלשה, משום דקרה בהכى משתחוי, וכמו שכחובתי לעיל, ויש להביא ראייה ליה מגמרא (חענין ה' ע"ב) רב נחמן ורב יצחק היו יתבי בטעודה אמר לי רב נחמן לרבי יצחק למא מר מילחא. אמר ליה הכל אמר רבי יוחנן ר' ואתני למשמע דאפיינו שנים שיישבין בסעודה ציליכין לממר דברי תורה על השלחן. ושלשה לאו דוקא. די לאו הכל, מי נפ"מ אי היה מעשה בטעודה או במקומות אחרים. מיהו נהגו העולם להקל בזה אפיינו בשלשה, ונראה שוטמכין על מה שכחוב הרע"ב זיל במשנה שם וזה לשונו: ובברכת המזון שטרכין על השלחן יוצאן ידי חותנן וחשוב כאלו אמרו עליי דברי תורה, וכן הוא בפירוש עזמן בברכת המזון. עכ"ל. מיהו בני אדם לפטור עזמן בברכת המזון. דאמו בירושעייפה הקשה בתוספות יוציא שם. דאמו בירושעי עסקנין, שאין מברכין ברכות המזון שהוא מצות עשה מן התורה, והרי מיili דאבות מיili דחסידותא גינחן.

ונראה לי לפי מה שכחוב התוטו (ברכות מה ע"א) בהא דאיתא התם, לבתר דעתיקוanca מקמייתו, לפי שהיה דרכם לשליך השלחנות קודם ברכת המזון,

יהיה נזהר מאד בלימוד תורה תוך הסעודה על השלחן. ועicker למדדו היה גמור. דאפיינו בסעודת פורים לא הניח מלמד בתוך הסעודה. ולא היה מסתפק במה שאמר הירושי תורה.

ועיין (אבות פרק ג' מ"ג) שלשה שאכלו על שלחן אחד, ולא אמרו עליי דברי תורה, אבלו אכלו מזבחה מתים, שנאמר כי כל שלוחנות מלאו קיא צואה מבלי מקום, עיין שם. ומה שלמדו מכאן שלשה דוקא, יש לומר לפי שביהם הם היו להם שלוחנות קטנים והוא לכל אחד מהמסובין שלחן קטן, כדאיתא (פסחים קט"ו ע"ב) אין עולרין את השלחן אלא כו', ועיין רשב"ס שם ועיצן בתוספות (פסחים ק' ע"ב) ד"ה לאו לעיקרת השלחן, עי"ש. ולשון הכתוב, כל שלוחנות תלאה. להכי אמרו שלשה שלוחנות תרי. כל שלחן אחד לאותו דוקא שיבשו על שלחן אחד. ולשון שלחן אחד לאו דוקא אחד, אלא בטעודה אחת קרוין שלחן אחד. לפי שמצטרפין יחד. ועיין במג"א (סימן ק"ע ס"ק א') שכחוב — כל שלחן שלא אמרו עליי דברי תורה אבלו אכלו מזבחה מתים. ומשמע דאפיינו ביחיד. וצריך לומר דפשיטה ליה ושלשה לאו דוקא. דמיידי הוא טעמא, משום שלא הזכירו שמו של מקום

שירות א דצלותא

מנחות :

א) ברכות: יש נוהgin לומר ברשות לפני ב' המוציא כshawolim בצדוא. מנהג זה מובא בספריו דבוחינו הראשונים — במחוזר ויטרי, באור זרוע ה' סעודת אותן קעט ומובא בבב' לסתמן קסן ד"ה וכותוב בשם. וראה דרכי משה שם אותן ד' וכון בארכות חיים ה' סעודת אותן ה', בתニア רבתה ובכל בו וعود. בספר מעבר יבך, שפת אמרת פרק לו, מוסברת הכוונה שהברכה זו זו וויל': ברכות רבותי שאומרים קודם המוציא וכן סבריו שאומרים על היין, להיותו — באמצעות הסעודה הוא מדבר עם כוחות הקדושה המזדמנים שם לקבל אותה ברכה ולהיות ברכת היין חזובה, ע"כ מנהג להזמין השומעים תחה שיתקדשו לקבל רוחניות הברכה ההיא. וכבר נודע הטעם שכחוב הפוסקים על זה ומיניו אל נזע. הגרא לא גורם אותה (לפי ספר מעשה רב).

ב) אופן הטיכול במלח: בדרך כלל נוהgin לפזר קצת מלח על פרוטת הלחת, ואסמכתה להם במלח ישר שצינתי לעיל, במבואה לסדר הסעודה אותן ד'. ושם נאמר: ועשה מלח על המזות' וכן נוהג להטיל מלח. אבל לפי קבלת הארי"ל יש לטבול במלח ג' פעמים, כמו שצינתי לעיל במבואה שם, והיסוד לוזה מפורש בירושלמי המובא באור זרוע ה' פסחים — נט mish במלחא, כלומר — טובל במלח. מהר"ן זיל, בסוד השלחן שלו עמוד ח, האריך דיבורו על הענין וכותב: יטובל תhalb במלח ג' פעמים ולא כייש רוצים לדקדק ליתן המלח על גבי הפסת. שהוא דקדוק עניות. אלא צידן להגביר החסדים שהם רמזוים בלחתם שהוא גימטריא ע"ח סוד ג' היות שבויובור ה' על פניו ויקרא ג' ה' וכו' וידבק המלח בלחם כאופן שהיי המלח טפל לפת וכו'. וראה ע"ז בספרי ובסידורי המקובלים זיל.

ג) ברכות היישבים — בברכת זו נוהgin לקבל את פני האוכליטים. המנהג מביא בעל מטה משה, תלמיד מההר"ל, ועצם הפניה בלשון רבים מנמק הוא ע"פ הפסוק כי מל אכ'יו יצוח לדרך בכל דרכיך (כלומר, מ לאכ'יו, בלשון רבים), והפניה זו מופנית אליויס

סדר שעודה

ויעש אברהם

שומר מפליה

ויעש אברהם

השלחן. ואם יצא קיימת אין צורך לחוור למקומו ויברך, אבל כוונתו בזה לומר דהאידנא שմברכין ברכת המזון על השלחן ואין מסלקין השלחן קודם ברכת המזון, יצא ידי חובתו בזה, דהא הזכיר שמו של מקום ית"ש על השלחן. ומעטה מדויקך הייטב מה נקט התנא שלא שאללו. ודוקא שלשה דעוקרין השלchnerות. אבל בשניהם או אחד דיליכא מברך שיצרפט וכל אחד מברך לעצמו, א"כ אין עוקרין השלchnerות משום סימן ברכבת, לא שייכא הר מליטה כלל. דאטו ברשייעי עסקינו שאין מברכין ברכבת המזון, וכיון שמברכין ברכבת המזון, פטורין מלומר דברי תורה. וזה דבר נכון מאד בס"ד. ובתבת זה לתרץ מבהג העולם.

מייהו הילא וחרד לדבר ה', ודאי צrisk ללימוד דברי תורה דוקא. וראה קיזור של"ה וטעמי מנהיגים. והכי איתא בווער הקדוש (פרשת תרומה קנ"ג ע"ב). שלחן דלא אמר עלייה מיili דאוריתא ולא בריך על ההייא מזונאכו. מבואר דתרויויהו צרכני. ולחכני החמיר בזוז רביינו זקנינו זצ"ל.

ומה שה Kapoor רביינו זקנינו זצ"ל למדוד גמר. אם הוא משמע ליה הכא לשון חכמים "ולא אמרו עלי דבורי תורה". מדלא אמר ולא קרא עליו דברי תורה, שם דניאח להו טפי באמרית דברי תורה שם היו גורסין בעל פה. ואף דודאי הטעם של "בלי מקום" סגי בתורה שבכתבה. מכל מקום הוא זצ"ל היה מדקך גדול בדברי חכמים של לוזו ממה שיוראה פשטות כל שונן

לפי שהיה להם שלתנות קטניות לפני כל אחד ואחד. וכתבו עוד שם דלא היו מסירין השלחן מלפני המבריך, עיי"ש. והטעם משום דאיתא (בטנודרין צב ע"א) דכל מי שאנו משיר פתיתנן על שלחנו אינו רואה סימן ברכבה לעולם ולהכי מקפידין שלא להסתיר הלוחם קודם ברכבת המזון. ומשום טעם זה הניחו שלחנו של המברך עם הפתיתנן עד אחר ברכבת המזון. ולהכי אנו שאין מסלקין השלחנות אין לסלק המפה והלחם עד אחר ברכבת המזון, ועיין שם ברא"ש וברשו"ע אורח (סימן ק"פ). והנה חווינן מלשון המכוב ולשון המשנה, שה Kapoor זה דברי תורה יהיו על השלחן שאכלו עלין. כמו שאמרו ולא אמרו דברי תורה" דמילא נשמע נאמר "ולא אמרו דברי תורה" דמילא נשמע דקיים על השלחן, דביה משתעני ועל כרחך שריצה לומר דוקא אם לא אמרו הדברי תורה על השלחן ממש אייכא Kapoor. ומכאן שסלקו השלחנות בימיהם קודם ברכבת המזון, נמצאו שלא אמרו הברכת המזון על השלחן שאכלו עלין. וא"כ לא מציא מיטרי מדברי תורה ברכבת המזון. שאנו על השלחן של השניהם ששלקו אותן. אבל לדיזן שאין מסלקין השלחן עד אחר ברכבת המזון, שפיר יוצא בה ידי חובהו. דמיידי הווא טמא משום שצרך להזכיר שמו של מקום ית"ש, והרי הוכירו ברכבת המזון. וזה מדויקך בדברי הרע"ב זיל שכתב הלשון. "ובברכת המזון שמברכין על השלחן". לשון על השלחן הוא לכואו שפת יתר, ודואי מברכין על

שירות א דצלותא

^ט לימוד תורה בסעודת ראה וייעש אברהם כאן, דיה לימוד תורה, והרי הערות אסוטות: ערך מיוחד ישנו לעניין זה בתורת הגנתר, וראה וחר לתרומה (קנ"ב): זה השלחן וגוי לפני ה' ולא מלפני ה' וככ' — שלחן אחרא איתא, דלא אית בי' חולק א דוריתא וככ' בגזןvr שלחן דלא אית מר עלייה מיili דאוריתא, אליו שלחן דקייא צואה וככ'. ובתורה חדש לרות (עמ' פ"ב) מפורט בין העשרה מלילין ידיעין, גם פרט זה זול: תשיעית — צרך לומר על שלחנו דברי תורה. ובזhor לפ' עקב (רעהג א) מסתמוד שם בעניינו על המשנו שbabot הנייל, אלא שמוסיף ומדגיש: ובגין כד צרייך תלמיד חכם לומנא עמיה למאנן דישתדר במתגמי א/orיתא, כלומר — שימותה האדם נזהר בעסק התורה על השלחן. אף אם הוא איןogen בעל תורה שיעסוק בתורה על השלחן) (ספר יש שכר בדינגי הנגנת השלחן) וכן הומליך על זה בקבלה אריז'יל ובטידורים שע"פ כונתת. השלה"ת הרחיב דבריו על עוניין זה וכותב: וטובי השננים מאחד, ר"ל — יהונן מלחמו לדל וגס לימד תורה וככ' כמו שתכתב בעל ראשית חכמה (ראשית חכמה פרק טו משער הקדושה בשם הוהר) ויש נהגים לשורר פומוגנים או מומוגנים אחר הסעודת ומנגג יפה הוא להפסיק מן העונש, אבל העיקר הדיבור הוא, ממש לומר איזה דין או חידוש פ██וק או הגדה. ובביא שם בתולעת יעקב, ממש לומר איזה דין או חידוש פ██וק או הגדה. והערה אגב ארחה: בקשר לשירות פזמנונים שהזכיר כאן, יש לציין כאן מה שמובא במדריכי לגם, פסלים אותן ויה בקשר למאמר זיל פסתום מט א — כל סעודה שאינה של מצותה, אין תלמיד

סדר טעודה

שירותות א דצלותא

חכט וישאי ליהנות ממנה — וע"ז כותב הוא שם: נshall לרביינו מאיר (הכוונה למהר"ב מרוטנברג רבנו וכן רבו של הרא"ש זיל) האיך אנו אוכלים בנישואין בת כהן לשישראל או בת ישראל לעם הארץ, הא סעודת רשות נינאו ? והשיב: דשמא על כן נהגו לומר שירות ותבחות להקב"ה ולהללו על החחד שעשה עם אדם וחווה וכור' א"ב אינה סעוד הרשות וכו'. ומכאן משתרבב המנהג שחסדים ואנשי מעשה נוהгин לשיר זמירות בסעודות מרויות. שכשלא עוזמן אין נחשות לטסודת מצוחה. וראה: מושבות מהרמ ברבי ברוך סיימן תורה ובcheidושים אנשי למדצבי שם מש"כ לעניין סעודת הנוכחת, שאינה כסודת דשות. ונחוור לעניינו: וממשיך שם השל"ה בשם ספר תולעת יעקב, הסופר ומונח ג' דברים וביניהם ליום ההוראה וברכת המזון לשני עניים נפרדים, והיינו: דברי תורה על השלחן וזוגמת אנשי מעדר שני עוסקין במעשי בראשית וכו' ברכת המזון כנגד השיר שהיה אמרים (הלוויים) בדוכן והתקפה שמתפללים. (כנראה שמכאן נובע מנהג הספרדים לומר בסעודת השיר של אותו יום). וראה שם הארת הענן לכל פרטיו, ומסיים שם בקטע אחד: ע"כ מי שאינו בעל תורה יאמר איזה מזמור על שלחן, יש נוהgin לומר מזמור לדוד ה' רועי, וכו' ויש נוהgin לומר שיר של יומם, אבל הלומדים לא יטמכו לכתבה על מזמור אלא למודו דבר מה במשנה וכו'. מכל הlein שהזכיר פה, יצא לנו שצידך האדם לדבר על שלחנו דברי תורה ממש, נוסף על ברכת המזון וכו' והר"י יעב"ץ (הבעל תולעת יעקב הניל) לא נחתת למניגא וכו' אבל ברכת המזון שהיא דאוריתית ובלאו הכל מחייב לברך על המזון מן התורה לאحسب בהדי איןך. ואותם הדברים ובוצרה יותר מבואר באර היטב שחייב לברך על המזון וכו' זיל (דפוס יניציה משנת שtag עמוד ח') זיל : וא"כ יצא לנו מזה מבואר באר היטב שחייב לברך על המזון וכו' גם קודם ברכת המזון וכו' ובפרט תשובה נחתת לאוון בני אדם שרוצים לפреш דברי הרשב"י דמסכת אבות ג' שאלו וכו' ולא אמרו עליי דית וכו' היינו שלא ברכו ברכת המזון אבל מי שברך בראמי זיל פוטר את עצמו גם מחייב ליום התורה. שות שקר גמור ומוחלת שהרי רשב"י ע"ה אמר להדייא — ואסור לב רCAA על ההוא שלחן וכו'. וטידר שם לומר המזמורים של אותו יום ואחריו המזמור על נהר בבל ומסתמן על הזהר שבעל השל"ה הביאו בקשר לעניין זה (וראה הערתות שלפנינו למזמור זה). וראה מג"א לסיין קע סע"ק א המזכיר את השל"ה, וכן קיצ'ור של"ה המאריך דיבורו על עניין זה של"ה. וראה ספר יסושה"ע עמ' מה א ועובדת הקודש. במורה באצבע שם אותן קיג.

והרי הערתה נוספת נוספת: בכל המקומות שצינתי לעיל דרישו רבותינו זיל על החוב של ליום תורה בסעודת מפסיק וידבר הניל, בצרוף מאמרם זיל בזמן שבית המקדש היה קיים וכו' אבל יש דרישו مكان על עניין צדקה. ראה גם' (מנחות ז' א) ברש"י שם דית שלחנו: דגונן טרושא לאורחים. ובଘמות שיטה מקובצת שם (פרושה לעניין), וראה מהרש"א שם המביא דברי התוספות לגמ' שם דית שלחנו ומזרף דבריהם עם מאמרם זיל שבפרק הרואה (נה ב) והמארך על שלחן, הרי לפניו שני מאמרי חז"ל הסותרם, לכאותה, אהדי. אבל מאמר גוסף בזהר בקשר לפיטוק הביל (תרומה קנד א) זכהה אליו מאן דילין תרין קיימים על פטוריה — ملي דאוריתית וחילא למסכנן מההוא שלחן — פשוט ביביהם. וראה הערתות יניצ'וי אורות להרהי"א זיל שם: וע"י התורה גורם חוץ עליון וכן ע"י הצדקה, כמובן, ובשים זו מפליא לעשות לתקן שלחן מ' קדריא' וכו', וויהי, אולי, כונת השל"ה שצינתי לעיל וטוב שנים מהאחד).

הערתא אגב ארחה: רצוי וראו להרהי' קצת הדיבור על עניין צדקה שיש לקיים ע"י נחינת פרוסה לאורחים, פשטוו כמשמעו. כמו שצינתי מגמ' מנוחות: השל"ה הקדיש לעניין זה מאמר שלם, ולפניהם שנעתיקם. עליינו לעין במסכת דרך ארץ זוטא פרק ט, שם דרישו חז"ל, יהיו ביתך פתוח לרואה — הו זהיר בדליך ביתך שלא יהיה גועלות בשעה שאתה מסב באכילה ושתיה, מפני שדלמי ביתך מביאני אותך לידי עניות (כלומר — יכולון להביא אותה, חיה ודיל). זהה לשון השל"ה בשער התימות פה ב: וצריך ת"ח להאריך על שלחנו כדגרסינו בפרק הרואה (ביבות) והמארך על שלחנו וכו' וע"ז פריש רשי'ו — שמחוך לך עניים באיטים ומתרנסים וכו' אם נחינה כשאפשר לזכות לעניין, אבל אם אדם הולך בדרך ואין עמו עני או היכא דלא שכיח עניות. וכו' או במקומות שאין עניים מויים, מה תקנו כדי שהיא השלחן מזבח כפרה ? ואפשר לומר שישער בדעתו שווי ומאלל שייהי אפשר שיאכל אותו העני על שלחן, ייתן מחיר כסף שיקנה בהם העני צרכי הסעודה וכו'. ועכשו שולינו שפסקה עניות מישראל, (במدة שיתיו זוקים להזור על הפתחים ולבקש פרוסת לחם). ואין מזויות שירות עניות החולכים מעיר לעיר ומכפר לכפר כבשנים קדמוניות, עליינו לקיים המלצת

סדר סעודה

שירותתא דצלותא

השליח הקדוש זיל שכינתי לעיל, ועזה העוזה היא — שראש המשפחה יתרום סכום כסף, לפני שנגשים לשבת ליד השלחן, לקופסאות שהעמדו מוסדות של צדקה וחסד לבתי ישראל, וע"ז יקיים הוא המצויה פשרה כמשמעותה, במשמעות העקרית והמקורית, כמו שמוסבר בשליח שם. והיות שמצויה לברך עני שיש בו תורה, עליינו לתת דין קידמה (ראיה של"ה שם) בנידון דין, למוסדות שלומדים בהם תורה ויראת שמים, הן הנה הישיבות הקדושות המרביצות תורה ברבים, ושמתו מזא הוראה לישראל).

ס ר

ברכת המזון:

(דינים, מנהגים בהלכה ומנהגים)

(מ ב ו א)

* גרסין בגמר (ברכות מה ב) "תיר מנין לברכת המזון מן התורה, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת" וכו'. וראה שם כא א ותוספות ברכות פרק ו המכילה לפ' בא ומדרש תהילים למזרור א. ובזהר לפרש עקב (רמד א) כתוב בקשר לאמרו של رب נחמן — משה תיקן וכו' בשעה שירד להם מן — זויל: עוד נמצא בפרשת המן רמז לברהמ"ז מן עצמו, ובבוקר תשבעו להם, וידעתם כי אני הי' אלקיכם. וראה זהר חדש לרשות עמוד פ' ב: רמז על החיוב של נתינת תודה וברכה על המזון, רואים אנו גם באגדה, כגדיסין בגמר סוטה יב: מלמד שהקريا אברהם אבינו לשם של הקב"ה בפי כל עובר ושב. כיצד — לאחר שאכלו ושתו אמר להם — וכי משליכם אתם אכלתם, مثل אלקוי עולם אכלתם. הדוח ושבחו וברכו למי שאמר והיה בעולם". ובבר"ר פרשה מג אות ז וסוף פרשה נד שם: "משתינו אוכלין ושותין היה אברהם אבינו אומר להם — ברכו. והיו אומרים לו מה נאמר? והוא אומר להם — אמרו ברוך אייל עולם שאכלנו משלו. ומכאן להלכה ברמב"ם הלכות ברכות פרק א הלכה א: "מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את הי' אלוקיך". ובעל ספר חרדים זיל מונה ברכת המזון בין המ"ע מדאוריתא התלוית באזון, ומתחז הסתמכות על הרמב"ם (פרק א מה) ברכות "כל הרכבות כולן מצוה שישמע לאזוני כל תיבה שיזיא מפיו והסתכימו רוב פוסקים שם לא השמייע לאזוני, לא יצא וצריך לחזור" וכ"כ (ספר חרדים פרק ג אות א). ועוד ברמב"ם שם פרק א הלכה א: ואינו חייב מן התורה אלא אם כן שבצע שנאמר ואכלת ושבעת זברלה, ומדברי סופרים — אבל אפילו בזיה, מברך אהדריו" וראה דבריו בטפירו ספר המצאות מ"ע יט. המקור להלכה פסוקה זו בגמר שם (כב) "אמרו מלאכי השרת לעני הקב"ה — רבש"ע, כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד והלא אתה נושא פנים לישראל דבmittel ישא ה' פניו אליך. אמר להם — וכי לא אשא פנים לישראל שכחבייהם להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת, והם מדקדקים על עצם עד כזיה ועד כבזה". וכאן החלאו חנאים במשנה שם (מה א) חד אמר כזיה וחד אמר כבזה — אם אכל חייב הוא לברך בורהמ"ז (זהה לפי פירוש התוספות שם מט ב ד"ה עד כמה, ואילו לפי רש"י למשנה שם מה א ד"ה כמה הפירוש הוא: כמה יאכל עמהם להתחייב בזימון). ולהלכה פסק הרמב"ם כתנא קמא כולם — אם אכל כזיה חייב הוא לברך. והשוו טור לטסמן קפוד הלכה ו ראה שב"ל השלם סיון קנד וסמ"ג עשיין כזיה וזה מדרבנן, אבל מדאוריתא חל החיוב רק אם אכל כדי שביעת

סדר סעודת

שירותא דצלוותא

תעה

אמורא, כפשיות לשון הפסוק „ושבעת“. וראה ב"י לסימן קפוד ובשערע שלו לאותו סימן הלכה ז' ובנושאי כליו שם וכן בשערע לאותו סימן ומג"א שם אותן יא וביאורי הגרא"א שם אותן ט. אבל הראבך חולק וסביר שעם אכילת כוית כבר חל החיוב מדאוריתא (בשיטתו לרמב"ם פרק ה מה) ברכות הלכה טו וראה כסוף משנה שם ז"ה וכותב) ולסבירה הרaab"ז נוטה פשיות לשון הוותר (תרומה עמוד קנג ב) ושם כתוב לאמר: «פחת ר' חייא זאמר — ואכלת זשבעת וברכת וכו' וכי עד לא אכיל בר נש לשבעת ויתמלי כritisיה לא יברך ליה לקוב"ה וכו', אלא אפילו לא יוכל ב"ג אלא כוית וכו' שב ע איקרי». וגם אבודרתם מביא לידי בטוי נקודה זו וכותב: אבל מדרבנן חייב לברך על כוית לפי שיש בה כדי שב יצת גרון. ולבוש כותב: דשיעור אכילה וכו' הוא בכוית דוקא מדרבנן וכו' אלא שחוזל אסמכה מדכתיב בלשון אכילה וסתם אכילה הלכת למשה מסני היא שהוא בכוית (קפד א). וראה כסוף משנה לרמב"ם שם דעתין בספר החינוך מצוח ת"ל.

ב) מי תיקן הנוסח של ברכת המזון שלפנינו? בגמרא רואים אנו רק ראשית דבריהם: «אמר רב נחמן — משה תיקן לישראל ברכתazon בשעה שיריד להם מג. יהושע תיקן לחט ברכת הארץ (וראה הגדת הב"ח למגרא שם שהיא בעצם גירסת הר"י, והשות אוור זרוע רעד) כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה מיקנו בונה ירושלים. דוד תיקן על ישראל עמד ועל ירושלים עירך ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש, הטוב ומטיב לבניה מקנוה כנגד הדוגי ביתר וכו'. (וראה העורות נוספות להגדירות אלה לקמן במקומן). ובספרא דתנאי: במדרש רבה לבדבר פרישה כבאות זו: — שני רובתוינו, עד שלא נכנסו לארץ היו מברכין ברכות אחת, חzon את הכל, שנכנטו לא"י היו מברכין על הארץ ועל המזון. משחרבתה, הוסיף בונה ירושלים. זבחינוך שם: ואע"פ שאז"ל משה תיקן ברכת הוז, יהושע ברכת הארץ, על עיקר העניין אמרנו כי, אבל כל נוסח הברכות עורא ובית דין מקנום ואין ראוי להוסיף או לגרוע בנוסח שלחט וכו'. הרמב"ן (בשיטתו לטפל המצוות, שורש א ומובא בכספי משנה לפרק ב ה"א) מיחסו לתיקון הנבבאים, ז"ל שם: אין מטבח ברכת המזון מן התורה, אבל נatzטינו מן התורה לברך אחר אכילתנה, כל אחד לפי דעתו וכו' ובאו הבבאים ותקנו להם נוסח מתיקון הלשוג זבח האמליצה, ושנינו בו אנחנו אחר זה ומלכות בית דוד משיחך במהרה תח ז י ר נ ז למקומה וتبנה ירושלים, כי העניין תיקן שלמה ובית דין והל שון כפי הזמנים. וכע"ן זאת כתוב האבודרham. הר א"ש למגרא שם מעיר: ושלמה תיקן וכו' לא בעי למימר שלא ברכו אותה ברכת עד דוד ושלמה דהא לקמן דרישינו מקרא, אלא דוד ושלמה תיקנו המטבח לפי מה שניתוסף מובה לישראל. וכע"ן זה כתוב הרשב"ב (ומובא בב"י סימן קפז ד"ה כתוב הרשב"א וראה פרישה שם) הא דארמינו משה תיקן להם ברכת חזון קשה, והא קיימת לנו בסמור דברכות אלו מדאוריתא נהנו; ויש לוודר מטבחן היא שטבעו להם, די דאוריתא-אט רצתה לאמרנו באיזה מטבח שירצה אמרה. ואתי משה וייהושע ודוד ותקנו להם מטבח כל אחד ואחד בזמןה וכבר בודאי דקודם כיבוש הארץ ובנין ירושלים לא היו אומרים המטבח שאמרו לאחר הכיבוש ובנין, וכמו שאין אנו אומרים באותו מטבח שתיקנו דוד ושלמה, שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולבנות הבית, והם היו מבקשים להעמיד (כלומר, לקחים) מלכות ולהעמיד בנין הבית ולהמשיך שלום בארץ". ובטור (סימן קפח) הרחיק לכת, והב"ת שם בד"ה שלישית ביאר והאייר דבריו וכותב: משמע שם רבינו עליו השלום ביריד שלשתו ותיקנו מטבח שלחן, ואעפ"כ לא נקרו על שם אלא הרא שונא, לפי שלא נשנתה ממשה

סדר סעודת

שירותא דצלותא

שתיקן אותה, משא"כ השנה שנסתנית ע"י יהושע והשלישית נשתנית ע"י דוד ושלמה וככ". ועיין שם במרוצת הסברתו ביחס להנחה זו, וראה רביינו ירוחם נתיב יוז מלך אadam וחותם המה בית, בספריו בית אלוקים סימן סא, הרוחיק לכת מטעם הסתיגות — «ולא בלבד עניין הביבה של הון וככ' אלא הנושא עצמו כמו שהוא סדור האצלו, אפשר שתיקנו משה». וראה מעדרני י"ט לרא"ש שם אותן ואחותרתוינו שבסייענו חלק א' עמוד רשת.

מנוגאים בדילביה:

(בירוריהם)

מיום אחוריוניט:

א) מיום אחוריונים חובה — כך קובעת הגמרא (חולין קה א) ומכאן בש"ע (סימן כפא אות א). וראה רשי' ותוספות שם ד"ה וממים, ובגמרא עירובין (יז ב) ברשי' ד"ה וממים. ובגמרא שם: לא שננו אלא מים ראשונים אבל מים אחוריונים חובה וככ' מפני Mai אמרו מים אחוריונים חובה, מפני שליחת סדומית יש שמסמא את העיניים. עצם האסמכתא היא הדרש שבגמ' ברכות (נג ב) והתקדשתם — אלו מים ראשונים והיתם קדושים — אלו מים אחוריונים. מלת סדומית מה? העוגין מוסבר ברשי' שם ד"ה שליח, ומקורו ברי"ה. זול: ואמרו חכמים על כל אכילת אוכל מליח, וכיון דנוגע במלח כי הדבר ייחיב ידו עיניים, מסמא فهو ולפיכך צדיק לבטלה. והשות אותן הדברים ברשי' ובתרי' ליה"ף שם, ואזותו נימק ברמב"ם פרק ו' מהלכות ברכות הלכה ב, וראה תוספות לגמרא שבת כה ב ד"ה חובת.

המנגה כשלעצמה, לבש צורה ופשט צורה, החל מזמנו התלמוד ועד התגלות תורה אר"י זיל — ועם התפשטותה — נכנס הוא לכל בית ישראל המידיקין במצבות לפי הוראת הקבלת תורה החסידות ונתקבל גם אצל חלק מלאה של האולכים לאורים, כմבוואר לפנינו. ועד כמה שהעם הקפיד עליו בתקופת התלמיד, רואים אנו מהמעשה המובה בחולין (קו א) "ראשונים (מים) האכלו בשער חזיר ואחרונים הרגו את הנפש". (ראה במובואה לסדר נטילת ידים, שבידיורנו לעיל אות ג). וראה המעשה המובה בתנחותם לפ' בלק, והמובאת בשם המדרש בשבלי הלקט (סימן קמ"ט) בזה"ל: מים אחוריונים הרגו את הנפש — מעשה באדם אין שאכל קטניות ולא נטל ידיו ירד לשוק ויידיו מטרופות מן הקטניות. ראהו חברו והליך ואמר לאשתו: קאמר לך בעליך — סימן שאכל קטניות עכשו — שתשגר לו טבעת. נתנה לו. אחר שעיה בא בעלה. אמר לה: היכן הטעבה? אמרה לו: בא פלוני בסימן שלך וגנתינו לו. במלוא חמלה עליה וחרגת, לפיכך אמרו — כל מי שאינו נוטל ידיין, כהרוג את הנפש. (לפי גירסת שנייה לא הרגה אלא הוציאה, כלומר, שנותן לה גט. וראה רשי' למקרה חולין קו ד"ה הוציאה). רב עמרם גאון כותב (בסידור רע"ג עמוד קעט ב דפוס ירושלים) "משיטים סעודתי", מאשי לידי' במא שפירא" (כלומר — בשפע). בעל הלכות גדולות מביא לשון הגמרא ברכות: בעל ארחות חיים מביאו בשם רב אחא משבחא (שאלות לפ' יתרו) וכן בעל המנהיג וטור בשם: ראבי"ה בשם רבינו חנאנא; וכן מבאים לאלמתה: המחוור ויתרי; הרוקח; הרמב"ם; הרא"ש; תרוי' ליה"ף שם; התニア רבתי; האשכול ואבוחדרהם; מהדורם מרוטנברג בתשובות סי' תקו: ובספר הפרנס סימן תב. ובתשב"ץ הקטן סימן ש"ו מובא בשם מהר"ם הנ"ל: כאשר אדם אחד מברך ברכחת המזון, הר"ם ז"ל אינו גוטל ידיו", אבל באות (שייא) שלאחריו מובא: ואפלו כשהוא אוכל יחידי ללא זימון, גוטל ידיו לברכת המזון ועשה לכוס שטיפה וכו'. ובمرדי' לטפ"ד.

סדר סעודת תעז

שירותא דצלותא

רת, מובא בהסתיגות: ועכשו לדין וכרי אין אלו נוהgin ליטול וכו', מהו מאן דרגל בימי אחרונים, אסור לבך עד שיטול ואין צריך לשופך על ידיו אלא פעם אחת. והשוו אותה הסתיגות באור ורועל הלכות סעודה את קען. וכן אין יש להעיר ביחס למנהג מארם, שלעליל הבאתה בשמו דרך פשרנית, שرك המברך ברכת היומן הוא בלבד יטול ידיו, שמדובר אחד מתלמידיו, רבינו משה שניאור מאיבורא (עוורע בברפתה) המביא מנהגיה לא משמע הכל, כי הוא כותב סתום: וצריך ליטול הידים וכו' (מובא בספרו "על הכל" המודפס, בחלקו, ב-הגרון" משנת תרסח).

ויש מרבותינו הגאננים והראשונים ז"ל, שהחשיבו רחיצה זו עד כדי כך, שהצרכו לבך עליה בשם מלכות "על רחיצת ידים". דעה זו מובאת בטור בשם רמ"ה וקצת גאנונים, ובשלבי הלקט בשם ספר יראים. ודעתה היזהר (בזהר חדש לרוח עמוד פ"ב): "ולא הצרכו בו ברכה כרי על רחיצת ידים": ברם בזוהר כת"י על הקלו' מביא הגור"ר מרגליות גירסא נוספת שאומרת: "ואוי ידיו מזוהמות מגו מאכל, מברך על רחיצת ידים", נוסח המקביל עם זה של הראב"ז המובא בטור שם. ובשם רבי בר מלכי צדק שאמר בשם הריך שמואל ב"ד אהרן הכהן בשם הר' משה מגונזא, זכרם לברכה, מביא בשבי הלקט שם דרכ' פשרנית ותינו — שהمبرך בלבד יטול את ידיו ולא שאר המטובים כנ"ל בשם מהר"ם מרטנבורג ז"ל.

ויש מרבותינו הרשונים ז"ל השוללים בעצם את הרחיצה בגין, משום שבוטלה הסבה שבגללה תקונה בעיקרה וראה תוספות למגדרא חולין שם ד"ה מים, שמספריכים עצם הדרש, כשלעצמו ח"ל: ואסמכתה בעלמא היא (כלומר — הדרש) דהא טעמא דמים אחרונים הוא משום מליח סדומית, ואנו שאין מליח סדומית מצרי בינוינו, לא נהגי בימים אחרונים. והשווה אותן הדברים בראש לברכות נג באותה וזכה מובא במרוצי לסוף פרק אלו בדברים אות ר"ז. וראה מעدني יו"ט לרי"ף שם אותן חלחמת חמודות שם מ"ב. וכן מובאת דעה זו בשלבי הלקט שם רבינו קלונטוס ז"ל המנק ביטולו מטעם נוספת על טעם המובא בתוספות שם, כנ"ל, וזאת שם בכל הקטע. וכן בתקופה מאוחרת, בזמנו של בעל תרומות הדשן ז"ל, כותב עליון תלמידו, המابر ספר לקט יושר: וזכורני שלא נטל מים אחרונים כל השנה, בלבד בלילה של פסח, כמו שכחוב בסדרו של פסח". ובספר המנוגאים למהרי"א טירנו ז"ל, מאומה תקופה: כתוב (ב-מנוגג של פסח) ונטל מים אחרונים וכו' הי"א דזוקה המברך נטל מים אחרונים.

ובתקופה יותר מאוחרת רואים אנו הבדל גדול ביחס למנהג, בין הספרדים, שהמרו עליון, לבין האשכנזים. בעוד שאבית יוסף הספרדי, (בשו"ע שלו שם אות ט) כותב על "יש שאין נוהגין ליטול מים אחרונים", שומעים אנו מפי רבותינו האחרונים ז"ל שהוא בתקופתו וסmodo לה ואחריה, בארץ המערב, התרופות. גמורה או חלקיות, ככלו. וכן כותב הלובש: "ההידנא אין נוהгин בימים אחרונים מפני שאין אנו רגילים להקפיד כל כך על ידים מזוהמות וגם אין מליח מצא בינוינו כלל (כמפורט בתוטנות שם) וכך לא נוהגו בהז" (לבוש סי' קפא אות ט), והשוה הדברים בעשרות זקנים אותו בבחירותו לשׂו"ע שם אות ט. במתה משה סימן שו: על כן לא ידעתי למה זה וועל מה זה נטבלת נטילה זו לפי טעם זה. עד שבקשתי את שאהבה נפשי. מצאתי לריבינו קלונטוס ז"ל שכחוב וכו' (כמו בא בשבי הלקט הניל') ; בעל סדר היום כותב: "וקודם שיברך יטול ידיו, שאין מביצין בידים מזוהמות ואפילו ביחידה, ואע"ג שאין מנהגנו בכח, כדי (הדרלית פתוחה) לברך ברכת המזון בידים נקיות" וכו' בעל סדר השלחן כותב: ומים אחרונים אלה הם חובה וכו' ועתה רוב העולם אינם נוהגים

סדר טעודה

שירותא דצ'לותא

בזה משום שאין לנו מלה סודומית. אמן להיות שבעל הקבלה נולם, ראשונים גם אחריםinos מזהירין הרבה וכו' גם מצד דינה דגמי יש לפקס בדרכה, לכון בעל נפש יהוס על נפשו ויחוש לדברינו אלה הנאמרים באמת ובשרה. בעל אליו רבא כתוב: מיהו האידנא אפשר דלעלום נוטליין לטעודה ולא לאחוריים, כיון דהרבה מקילין בה (א"ר בהערותיו לבוש סמן קפה אות א).

עד ר מיוחד וכונה אחרת ניתנן לעניין בזוהר ומלאן בקבלה אריז'ל, כמבעור לפניו. וזה לשון הותר לפרש תרומה (קנד): לבתר דאכיל בר נש ואעתגע, איצטראיך למשה חולקא דתמצית לההוא סטרא (וביתר בהירות בזוהר חדש ליתרו עמוד פ"ז ב ש"ל: עשיריאי מים אחרוניים חוכא לאעברא זוהמא בישא מינה ולמייתב חולקא וכו') ומאן איהו — מים אחרוניים וכו' ודי אינון חובה. וראה עוד: זהר לפ' תרומה קנד ב, לפקודי רסה א, ושם רסו א, לבלק קפו ב, לפנחס רמו א, לעקב רעג ב, וזהר חדש לרות פ"ז ב — ומלאן בקבלה אריז'ל ובסידורים שע"פ כונתה. וראה שער המצות לפ' עקב מש"כ בזורה. השלה"ה מרחיב את הדיבור על עניין זה בשם בעל תולעת יעקב, שהיסוד לדבריו בזוהר פקודי לנ"ל, ויצא ביד חזקה להגן על המנהga, זוז"ל: בני יצ"ז — הזהירו במים אחרוניים ואף שכתחבו התוספות והרא"ש והמדריכי בס"פ א"ד שהאידנא אין העולם נוהגן בהם כו', אל משגיחו בדרביריהם בזורה, כי אילו ראו את זהר בעניין זה, לא כתבו מה שכחboro" (שליה שער האותיות עמי פא). והשווה דברים אלה בקיצור שליה, ובאליהו רבא בהערותיו לבוש שם, החומר על דברי השלה"ה הקדוש המגין עליון, ומциין גם מהמהרש"ל זוז"ל "שהזהירו מאד במים אחרוניים". וראה ט"ז ומג"א לשוע"ע שם וכן ספר ברכי יוסף שהאריכו בעניין זה.

וראייה מהלימנותא למנהga, בשלעכמו, מצינו בספר ש"ת מן האלים לר"י ממראש זיל, חד מן בעלי התוספות זיל, ששאל ודרש תשובה מן השם על העניין, זוז"ל: "עוד נסתפקנו במים אחרוניים, כי יש מהחכמים האומרים כי ביניין אין נקיות ידים, שאין לנו שמן ערב ואין לחוש למים אחרוניים ועוז שאלתי אם יש ממש בדבריהם ואם לאו". (ובכתבי פאריז יותר מבורר ושם כתוב — אחרים אומרים שמים אחרוניים ממש מלך סודומית ועכשו שאינו נמצא ואין אדם אוכל אחר אכילתו מלך כדארמי רבנן (ברכות מ א) אין צורך גט"י באחרונית, ע"ז שאלתי אם יש ממש בדבריהם אם לאו) והשיבו: "מי זה אמר ותהי זו לא צוה, מים ראשוניים ואחוריים דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה — האkil בו, מקיל בו, ימי ושותיו, כך השיבו באמת") "ש"ת מן השם" בהוצאה עם האירות הרב ראובן מרגליות, דפוס ירושלים שנת תש"ו).

מכל האמור לעיל ניתן לומר, שהמנהga נכנס לתקפו ונתקבל במרוצת הימים אצל רוב המדקדקים להדר מצות, רק עם התפשטות תורה הקבלה של אריז'ל וזרות החסידות של הבועל שם טוב הקדוש, זכר כולם לברכה. וראו לציון מיזה, שהגאון והצדיק המפורסם, בעל הפה חיים זצ"ל, השמע במשנה ברורה שלו דברי כבושים כלפי המולדים ברחיצאה כוננה, וראה لكمן העתקת דבריו באות ג שלפנינו. ומפורש יצא מפי הגרא"ז זיל: מים אחרוניים חובה. ומצוה כמו ראשונים (ספר מעשה רב).

ב) אין מבבדין במים אחרוניים: דין זה לא במפורש איתמר, אלא נובע מפירושו של רש"י לגם ברכות מו א — ולא בידים מזוהמות — "בנטילת מים אחרוניים". בכלל זה אמר רך. ביחס להמסובים ביןם לבין עצם, כיון שלגביהם המברך ברכות הזמין, שנוי העניין במחולקת. המתחילה מהשני תלמידים, מbabel וירושלמי, והוא עוברת ונמשכת בתקופת הגאנונים, רבותינו

שירותת אדצלוותא

הראשונים, ראשוני-אחרונים עד האחרונים, וכרכט לברכת, כמבואר לפניה, ובסתורו של דבר נתהו שני מנהיגים, שלפי האחד — רוחץ תמיד המברך ברכבת הזימון את ידיו בראשונה, ויש שרוחצין ידיהם לפני הסדר שהותנה בגמ' שם, ומכאן להלכה בטור ובשוו"ע סימן קפא אותן ויאמרות: אם המסובים רבים, עד המשווה, מתחילין מן המברך, ואם הם יותר, מתחילין מן הקטן ונוטליין דרך ישיבתן ואין מכבדין זה את זה ליטול עד שmagenין לחמשת האחرونיהם וכליון שלא נשארו אלא חמשה שלא נטלו, מתחילין מן המברך. מקורה של הלכה זו היא בגמרא (ברכות מו ב): מים אחרונים בזמן חמשה מתחילין מן הגודול ובזמן שם מאה (הינו יותר מהמשה — רשי' שם) מתחילין מן הקטן עד שמגיעין אצלם (כלומר החמשי) וחזרין מתחילין מן הגודיל ולמקום שם אחרונים חזרין, לשם ברכה חזורת. מסיעץ לי' לרבי דאמר רב חייא ברashi אמר רב — כל הנוטל ידיו באחרונה הוא מזומן לברכה — עפ"ל. וריש' שם, בד"ה הנוטל, מפרש: הנוטל ידיו באחרונה תחללה — אותו שנוטל בתחלת החמשה לאחרונים, קורא תחללה באחרונה. הרמב"ם (פרק ה מה' ברכות הלכה יב) פוסק בפשטות לשון רב חייא שם: הביאו להם מים לנטילת, כל שمبرך ברכבת המזון הוא נוטל תחללה וכו' ושאר הסועדים נוטליין ידו בסוף זה אחר זה וכו'. הראב"ד שם חוליק על הלכה פסוקה זו, שאינה מותנה בתנאי שבגמ', כייל', וראה כסוף משנה שם, ובקשר לענייננו ראה אליהו רבא לסימן זה המביא מב"ח וט"ז שהקשו על הטור מכאן על הטור בסימן קפ. ועיין שם במגדול עוז המתיר מתוך הקדמה — "ואני אומר וכו' כי שתי הבנות (תפישות) יש באלו הדעות והتلמוד סובל את שתיהן ואלו ואלו דברי אלקיים חיים" (מנגדול עוז על רמב"ם שם). ויש להסביר הבהירת לעניין, מתוך בירור השיטות והדעות בשורשן: ציינתי לעיל דברי רשי' (לגם' ברכות מו ב), ולפי דבריו, שם, הנה הבריתא ורב חייא הינו אך ולא פליגי אחדדי. אבל כאן רואים אנו את רשי' הפרש בלבד, ואילו בגמ' (מג א) שאף שם מובאת הלכה זו של רב חייא בשם רב, כתוב רשי' בד"ה הנוטל — "הנוטל ידיו תחללה — במים אחרונים, הוא מזומן לברכה", ויאנו מותנה ותוליה במספר המסובים; כנראה, שכן פוסק רשי' לפי פשטות לשון המאמר וראהו בו הלכה פסוקה בפני עצמה, ללא תלויות העניין בתנאים שבבריתא, כייל'. כראוי חותכת להנחתה זו רואים אנו בסידור רשי', שבעצם הוא קובץ פסוקיו (עמוד קפנו) ושם בלי ספק מובא להלכה, ושם נאמר במפורש: "הנוטל ידיו באחרונה תחללה, הוא מברך ברכבת המזון, דאמר רב חייא ברashi אמר רב — הנוטל ידיו באחרונה תחללה הוא מזומן לברכה" והשותה מהז' עמוד ל. היסוד לעצם הפרדת דברי רב חייא מהבריתא, יש לראות ביירושלמי (ברכות פרק ח הלכה ב) "לאחר המזון מתחילין מן המברך" — בדברים ברורים והלכה ברורה ללא תנאים מוקדמים. ועי' בפירוש בעל החידושים שם המפרש לא בפני עצמו, בתוספתא ברכות פ"ה ה'ז מובאת רק הבריתא -- (שהרי רב היה חי בתקופה מאוחרת). הרify העתיק רק דברי רב חייא (שבגמ' מג א), ובדורו שלך הוא מטכחים להלכה, אלא שתר"י, שם ד"ה כל הנוטל, כן קשור דבריו כאן עם הבריתא שלקמן (מו ב), ועיין בדבריו לריב"ף פ"ז דברכות סימן קעב בד"ה ולא. רב עמרם גאון אף הוא מביא להלכה כפשטות לשון רב חייא ז"ל: והנוטל ידיו באחרונה תחללה, הוא מברך ברכבת המזון (וראה סידור רע"ג דפוס ירושלים בмагן האל"ש שם). והשותה ארחות חיים בשם רב אחא (גאון) משבחה וכן: ראב"ן סימן קפב, תשב"ץ סימן שתה, מרדי כי גמ' שם אותן רג' רבני ירhomme, וצדקה לדרכן. ולדעתה זו מצדדים: מהרש"ל לפרק כל הבשר סימן מב, בעל אליהו רבא (בשמו ובשם מעדרני יו"ט וכן דעת עצמו) האזכיר בהערותיו לבוש שם והאדינה כתוב המ"ט וכלכד אין מדעךין בדין שבסעיף י' וכלומר — כשו"ע שם) אפילו

סדר סעודת

שירותת א דצלותא

כשנוטlein (חסר שט המשך וכן צ"ל: כשנוטlein יותר מחמשת) אלא מתחילין מן הגדול (כלומר, מן המברך ברכבת היוםון, וראה ב"י ליטמן קפה בד"ה ואם, המביא בשם רשב"א: מתחילין מן הגדול, לאו דווקא גדול ממש, אלא מן המזומנים לברכה). וכך הカリע בעל קיזור שו"ע בסימן מדאות, וכך נוהגין רובא דעלמא. הטור מביא להלכה לפי גירסת הברייתא ימיכאן בשו"ע וכן בלבוש, וזאת שם בכל נושא כליהם וכך סוברים תרי' לר' ש'ם, והרישב"א לפי ב"י שם ד"ה ואם, כנ"ל, וכך פסק להלכה הרוב בעל התניא זיל וכך נראה מלשון הגרא"א בביוריו לשו"ע שם אותן ז וראה משנה ברורה אותן טו.

מכל האמור לעיל רואים אנו שהעוני, בשורשו וביסודה, שני במחולות, ויש דעת לכאנ ולכאנ, ומשם נפרדו השני מנהיגים, שלכל אחד יש לו על מה להפטמאן, ואפשר שע"ז מתוڑצת קו' הראב"ז.

ג) חריחסת ביאד? ההלכת שם קובעת: אין צורך ליטול אלא עד פרק שני. ובמג"א שם מנומך זאת: שלמעשה מהפרק אין הכללו מגיע. המקור להלכה פסוקה זו בראב"ז, וראה טור שם וכן בביורי הגרא"א הסופר ומונוה כל הדעות בו; ובעתרת זקנים ליטמן קפה שם אותן א מביא בשם המרדכי "ואין צורך לשפוך על ידיו אלא פעם אחת", ובשם ספר שלחן ארבע זוגם אין צריכים שיעור" דעת עצמו — ואין נוטlein בחמים שהיד נכויות בהם אבל בפושרין לית לנו בה". ובשו"ע שם אותן ב: מים אחرونנים אין נוטlein על גבי קרקע אלא באכלי, מפני רוח רעה ששורה עליהם וכו'. המקור בגם' חולין קה א ורש"י שם מפרש — משום דרות רעה שורה עליתן כשהן על גבי קרקע. וכן רצוי להעיר על מה שיש מזולין בנטילה זו ותווכבים ידיהם לתוך כלי שיש בה מים זמרטיבות אותן בלבד. והנה המג"א שם אותן ב מביא בשם מהרש"ל — "ומ"מ אין לרוחץ ידיו מתוך הכליל" והמשנה ברורה לאותו סימן אותן ג מבאר זאת וכותב: ולא יתחוב ידיו בתוך הכליל לרוחצם אלא ישפוך המים על ידיו שירד לתוך הכליל. וזהה מש"כ שם אותן י. והרי העדרה: לפעמים רואים אלו חסידים ואנשי מעשה שרוחצין ידייהם על גבי קרקע או רצפה שמתחת השלחן, ולכן יש להעיר שכogen דא מותר, שכן כך מביא המג"א בשם ספר אחחים "דבמוקום שאין עוברים שם, יכולם ליטול ע"ג קרקע וכך במתחת השלחן מותר. וכך מצד הרוב זיל בשו"ע שלו, וכך ניסח הלכה זו ועל קיזור שו"ע: אין נוטlein ע"ג קרקע "במקום שבני ארಥ הולכין", וד"ל. וראה לבוש לאותו סימן, במשנה ברורה שם אותן י"ד מטיף המחבר זיל דברי מוסר כלפי המזוללים ברכיצה נכוונה, זול: ודע עלי המעשה שראיתני, שיש אנשים אשר הנה זהירות בנטילת מים האחرونנים אבל אינם יוצאים ידי חותת הדין כלל וכלל, דאין נותנים כי אם כמה טיפות מים על ראש האצעיות עד אשר אפי' עד סוף פרק הראשון (של האצעיות) אינה מגעת, ולפעמים יוצאים בגעיה בטלמא במים, ידיהם נשארים מטונפות מזוממות במאכל כבראשונה, ובאמת מן הדין צורך לרוחוץ עד סוף שני פרקי אצעיות". ויש מדקדין לרוחוץ גם השפט. וכך היה מנתנו של מאן האציג זיל רביעית, יש לציין שהעוני שלעצמיו שנוי במחולות, כי בספר מעשי רב וכן בסידור הגרא"א מובא בשם הגרא"א ליטול ברבי עית, ובבעודת הקודש לרוחיד"א זיל מובא: יזהר ליטול מים אחرونנים וכו' ויזהר שייהיו המים מעט כי הוא חולב של הסט"א ואם מוסיף, מוסיפין לו להדבק (מורה באצע עסימן גאות קיד). וביחס למה שמא"ח העיר בויעש אברהם כאן ד"ה מים אחرونנים "אבל הכללי יהיה מחזיק גם יותר מרביבית", יש להזכיר, שבסידור "סדר תפלה

ויעש אברהם   שומע תפלה   רוחש אברהם

מים אחריםinos בשופי. ומה שנגב תחליה ואח"כ שפך על ידי מים אחרים לרחוץ שפתילן, לכארה יש לומר מושט דאיתא בוגمرا (חולין קה ע"ב) דרות רעה שריא עלייהו. אבל הא ליתא, דהא אמר בוגمرا התם, دائית טעמא משום דאי נטלין על גבי קרקע, אין צריך כל דוקא אלא על גבי קינסא שפיטר דמי, וכתבו הפטוטקים כהאי לישנא — ושרי על גבי קינסא. ועל ברוחך, דהרות רעה שורה רק כשמונה על גבי קר קע ממש. וכן כתוב המג"א (שם ס"ק ב) בדבכלי או על הרצפה ליכא רוח רעה, עי"ש. וא"כ על הידיים ליכא רוח רעה על המים, ועוד דאיתא (ביו"מ פג ע"ב) מים אחריםinos הרגו את הנפש, פירש רשי ז"ל שאילו נטל זה מים אחריםinos, דרך הנוטלים ידים לקנה את שפם בידיהם טופחות, עי"ש. וגראה דמשום נקיותא עביד הכהן שהמים שעל הידיים שנחלכללו, אינם נקיים כל כך. ומכאן תשובה להמחמירין להסריר הכלוי שנטלו בו מים האחרונים מן השלחן קודם ברכבת האזון מושט רוח רעה שורה עליהם, הוא מוכח מהכא. שבכל י אין רוח רעה שורה כלל במים.

מים אחריםinos ברביעית, וניגב ידיו במטה דах"כ שפך מים על ידו אחת והיה רוחץ סביב שפטין. אייני זוכר אם הקפיד על זה שייהי רביעית דזקא. אבל הכלוי היה מחזיק גם יותר מרבעית, ושפך על ידיו כל זמים שככלו, ושהוא היה רק כדי שיגיעו המים בשופי עד פרק הב' של האצבועות, כדאיתא (באו"ח סימן קפ"א). ולא משום שצרך רביעית. וראיתי, כמדומה לי בספר עבודת הקודש להנחתך רוחיד"א זיל, שיש להקפיד שלא ליטול רק במעט מים, משום שהוא חלק הסט"א. וכנראה שכתב כן על פי הזוה"ק (שם קנד ע"ב) מים אחריםinos היהו זוהמא דידיין דאייצטריך למיחב לההוא סטרא חולקא דאייצטריך ליה, עי"ש. ואי משום הא, לא אריא. דהא עניין שעיד המשתלה כתוב נמי בזוה"ק (שם קפ"ד ע"ב) דהוי בגין למיחב חולקא להאי סטרא אחרא, עי"ש. ותנן (ביו"מ שם ע"א) שנוי שעירוי יהכל"פ מצותן שייהי שניתן שווין במריאה ובקומה כו'. וא"כ זיל בתחר איפכא, צריך להיות ברביעית כמו פיט הר א רוגים. ואפשר שזה טumo של רבינו זקננו זיל שלקה

שירות א דצלות א

מכל השנה" למקובל ר' אשר זיל דפוס לבוב משנת תלמא צוין במתורש: "צריך שייהי הכלוי מחזיק רביעית".

ד) ניגוב הידיים: העניין שניי בחלוקת הפטוטקים. דעת הרמב"ם (בפרק ז מה') ברכות הלכה יג) שנטילה זו טעונה ניגוב, כי לפי דעתו נטילה בלי ניגוב לא שמה נטילה. וראה ביאור הגר"א שם אותן יותר יוכן במשנה ברורה לס"י קפה אותן יד מש"כ מב"י בשם הכל בו ועיין בשו"ע שם סע"ק ח ובנוסאי כליו שם. מהרש"ל מצריך הנטילה רק להזמנן כמובא במג"א שם אותן יותר ובעקביו הילך הרב זיל בשו"ע שלו אותן יותר ולסימן קפה. מנהג מרזן הצדיק היה בן לנגב, במלואו שם אותן יותר — והאידנא שכולם מברכים בלחש (לעצמן ולא מסתמכים על המברך ברכבת הזימון), בילם צריכים לנגב. דעת הגר"א שנטילה זו לא צריכה ניגוב. (קעג אותן ב).

ה) מوط אמצעים: בغم' חולין קה א — "מים ראשונים ואחרונים חובה ואמצעים דשوت. בראשי"י — שם שנוטלין בין תבשיל לתבשיל בעלמא. וראה תוספות שם. ומכאן להלכה בוגרב"ם פרק מה"ב ה"ג וטור סי' קעג ושו"ע שם. אבל בין בשר לאביבה וכן בין בשר לדגים גם נטילה זו חובה (שם). וראה בירור השיטות בפרישה לטור שם אותן ב' וכן בדרישה שם אותן ב. ונטילה זו צריכה ניגוב כמו מים ראשונים (שם). ובטור שם מובא מנהג, שגם האידנא נהරין בו המדקדקין, לרוחץ הידיים בין בשר לדגים, שכפי הנראה מטור שם הנה הוא מיסודה של אני הרא"ש זיל. וראה ויעש אברהם כאן, ד"ה מים .

סדר ברכת המזון

כוס של ברכה:

(בירורים)

א) שלוש שיטות בדבר, כאמור בשו"ע (קfib סע"ק א) "יש אומרים שברכות המזון טעונה כוס אפילו ביחיד, ויש אומרים שאינה טעונה כוס אלא בשלושה ו'יא שאינת טעונה כוס כלל, אפילו בשלושה". וזאת לדעת שעצם הצורך במס לברכת המזון, לאו בפירוש אותה, אלא מכללא אותה, כדברינו בגמ' (פסחים קה ב) "ש מע מינה ברכה טעונה כוס", שע"ז מפרש רשי' שם בד"ה כוס — כוס, ברכת המזון, ובגמ' שם קין ב — "אל רב חנן לרבה ש"מ כוס של ברכה טעונה כוס — פירוש רשב"ם בד"ה ש"מ — דהא במסכת ברכות לא מתני בהדייא דעתונה כוס, אלא מדוקא שמעין לי". וראה: תוספות שם (קה ב) בד"ה שמע מינה, וברכות (מה א) המעשה עם ינאי המלך והשותה אותו מעשה בירושלים פיז', ברכות נא ב במשנה שם ובגמ' שם ותוספה לברכות פרק ה: פסיקתא רבתיה אותן ומסכת כליה פרק א. גם האגדה רומות על הצורך בכוס כאן, וזה (פסחים קיט א) ויגדל הילד ייגמל — עתיד הקב"ה לעשות סעודת צדקה לצדיקים ביום שיגמל חסד לזרען של יצחק, לאחר שאכלין ושותין נוחניין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לביך. וחוזל נחנו כבר שיעור בכוס זה, ולפיהם היא תחזיק רכ"א לוגין, במספר רז"ה (יומה עו א). ועיין ב מהרש"א שם, בח"א. וראה העורות נוספות לקמן ביחס אמרית הפסוק כוס ישועת אשא, שיש נהגין לאמרו עם קבלת הocus לברכה. ואגדה נוספת מספרת לנו בגם' בא מצעיא (פו א) יודען היו מלאכי השרת שרה אמנו באhell הימתה, אלא מי באhell וכוי כדי לשגר לה כוס של ברכה. ערך מיוחד לעניין ורואים אנו בתורת הנסתה, בזהר הקדוש לתרומה (קסח ב) שז"ל: ושמחת לפני ה"א דא איתנו בכוס של ברכה, כד בריך בר נש בכוס של ברכה, אצטיך למחדי וכוי כיון דעתיל בר נש כוס של ברכה, קודשא בריך הוא קאים על גבי' וכו'. ברם — אגדה לחוד והלכה לחוד, ואין לדין הלכות מן האגדות, והרי בירור השיטות והדעתות שבעניין:

בסיור רע"ג סודרה ברכת המזון על הocus, ומරוצת הלשון שם נראה שמדובר בברכת זו ימון. וכך ניתן להבין מלשון הפרד"ס לרשי' (עמ' קפו דפוס כופוסטרped). מלשון מה"ז לא בהair, אם מדובר ביחיד או בזימון, כי בהתחלה הקטע מדובר בעודה בזאתה, ואילו בסופו עבר המעתק, או המסדר, מלשון רבים ליחיד — ולאחר גמר סעודת נוטל את ידו וכי' ומזוג כוס יפתח. וכיוצא בו מרוצת הלשון בארכות חיים (עמ' עא). הטור לא"ח סי' קfib כותב מפורש: "ברכת המזון טעונה כוס אפילו ביחיד" וראה בבית יוסף שם המביא ראייה מלשון הרא"ש שאף הוא סובר כך, משום שהלשון " מביאין לו" מורה על כך. ומכיון שכן, יש להניח שזהו גם דעת בעל שביל הלקט המביא ראייה מגמו' פסחים (האננס לביתו), והרי כאן מيري ביחיד החזר לביתו, ועיין שם בסימן קנו. כאסמכתה להנחה זו מצאתי במרדי לפסחים (בתוספת, שם, לפוך ערבי פסחים עמוד עג, בש"ס הוצאה פרד"ס, ירושלים) שם נאמר שמע מינה ברכת המזון טעונה כוס וכי', משמע דר"ל דעתנה כוס אף ביחיד מדקאמר הנכנס לביתו דמשמע לשון יחיד. ומהו יש לדחות דמיiri כתchan שלושה (ובסוגרים שם נתוסף וסביר: וממ"מ נקט הנכנס, דהיינו הבעל הבית שהכלطفال אצלו וכו') ומ"מ אומר רבינו ייחיאל דעת כרחך ברכת טעונה כוס אף ליחיד רואם לא הייתה טעונה כוס ליחיד, אמאי אינו מבידיל קודם שיטعتم ואח"כ ילכו ויאכלו כל אחד בפני עצמו ולא יצטרכו לביך ברכת המזון (ראה שם מרוצת לשון הגמר' קה ב ומד"ה והוא תניא) והשותה אותן הדברים באור זרוע ה' סעודת רט. דעת ברורה רואים אנו בתניא רבתיה הכתוב מפורש: המברך ברכת

סדר ברכת המזון

שירותתא דעתותא

המזון, צריך לו לברך על הeos. וכך מביא בעל אליו הרבה רבא בטימן קפב אותן א בשם תשוכת מהר"ם רטנברג (ס"י תקז), ותשב"ץ (ס"י שג) ומהר"יו ס"י קצג (הוא רבינו ירוחם בספר אדרת וחוה שער יוז חלק א) המסים מתוק הדגשה "כך פשוט". ומציין שם "בשם תוספות ובכח" ג' ורבו ייחיאל" — (זהו רבבי ייחיאל שצינתי לעיל מהמרדכי). ועיין בב"ח לטימן זה אותן בד"ה ואחר כך שהודרך בעניין וכותב . בין השאר — "ולכן נראה עיקר שאפלו ביחיד יברך על eos ויתפוס eos בידו ודלא מהמודדקים (שמניחים אותה על השלחן) וכו'.

הריין לנגי פסחים שם מודיע לשון הר"ף שברכת המזון לא טעונה eos בכלל. ברם, במרוצת לשונו מסק הוא שוגם לדעת הר"ף מצוה מן המובהר לברך על eos, אבל בעצם איןנו צריכים, אפילו לא בשלושת. וראה רש"י לר"ף שם ד"ה ש"מ. וכך נראה דעת הרמב"ם (פ"ז מה"ב בהלכה יד) : "אם היה eos יין, מביאין eos מהזיק לרבייעת", ומפורש בהלכה זו שם: "אעפ' שאין ברכת המזון צריכה יין". וראה הගות מיימוניות אותן ס וכסף משנה שם.

והרי בירור נוטף של שיטות ודעות הנאמרות בעניין זה בתורת הנטנה, הקבלה: ראה ויעש אברהם כאן, בד"ה ולא, שמ"ח ז"ל מברך מנהג ז肯נו הצדיק ז"ל, שמדדרכו בקדוש היה להנחת eos על השלחן, ולא להחזיק בידיו, כשהיה מברך ביחידות. ויש להוסיף ולהבהיר נקודה זו בשורשה: ראה זהר לפ' תרומה (קננו ב) eos של ברכה לא הוילא בתלתא דהא מרוזא דתלת אבותה קא מתרבכא, ולא דא לא אצטריך eos אלא בתלתא. ובזהר לפנחס (רמז א) לתלתא צריך eos אמראי, בינה ايיה תליთאי מעשר ספרין (כלומר — בסדר העשר ספריות והן: כתר, הכלמה ובינה) מעילא לתלתא ובגין זיא פחות מג' לא צריך eos. ומפורש בשער המצאות לפ' עקב — דאם הוא יהידי לא יברך ברהמ"ז עת"כ, וכן בספר אור צדיקים למהר"ט פפריש סימן כג אותן לג. אבל בקונטרס דרך סעודה שם, מביא הוא דרך פשרנית, שכשմברך ברהמ"ז ביחסיות, אסור להחזיק eos ביד, עפ' סודוי הקבלה; — וראה הגות הרמ"א לש"ע שם קפב סע"ק ב שווה לשונו: "ויש מדקדקין כשברכין ביחיד על היין, שלא לאחיזו eos בידם רק מניחין אותו על השלחן לנפניהם ונכון מנהג זה על דרך הקבלה", והשוו לבוש בשמו וכן מטה משה סימן שז. בסדר ברכת המזון ז"ל (ראה עליון בהערות על עניין "למוד התורה" בשעת הסעודה שלפנינו לעיל) מביא המחבר דברי הרמ"א אלה ומפריכם: "ואני יודע מהיכן יצא לו זה, הרי כתוב בוחר פ' תרומה (דף קננו ב) וכן בשאר מקומות הפך לדברים. וזה שם — eos של ברכה לא הוילא בתלתא וכו' וגם שאלתי על זה את מורי ורבותי הבקיאים בכל חדרי הקבלה, והשיבוני שאינט יודעים אפילו רמז לדבריו". אבל בכל זאת טרחה הוא ז"ל לתרץ את דעת הרמ"א ז"ל בעניין זה וממשיך שם בזה"ל לכון נראה לפרש דברין כך — שאותן שביחין eos על השלחן ואיינט מהזיקיט בידיהם, עושים יפה על צד הקבלה יותר מאותן שאוחזין eos בידיהם, אבל ייחיד שumbedrk לא eos כלל ועicker, כלומר, שאין eos מונה לפניו על השלחן, הוא יותר טוב ונכון הרבה". וראה ט"ז שם אותן ב景德ר למסקנה הרמ"א לפי פשנות לשונגה ומג"א שם אותן ו שהרחק לכת — להחזיק ביד, וביאורי הגרא"א שם המעיר מפורש: "ולצתת ידי הפטוקים דאי ביחיד טעונה eos, ע"כ מברכין ואין אווחזין". המקובלים — ר"ק, ר' שבתי ור' אשר לא מחייבים eos ביחידות. וכך הכריע הרב ז"ל בש"ע שלו סימן קפ"ב אותן א. וראה באර האיטב לסימן קפב אותן א.

והרי ראייה נוטפת למנהג הצדיק שממ"ח טרח למזויא יסוד לו: נזדמן לידי קונגטרס, המכיל הערות על זהורה, והוא פרי עטו של מרז ז肯נו המחבר ז"ל, (שלחתתו לפני עשרים שנה, לידי יידי הרב צנא מלא ספרא ר' ראובן מרגלית שליט"א, והוא הוילא בטובו להחוירן

סדר ברכת המזון

שירותתא דצלותא

לי ואמינה לי יישר חילו לאורייתא כי זה בלבד נשאר לי לפולטה מכל אוזדו הרוחני הענקני, כמפורט בהקדמה לחלק א של סידורנו. והרי מה שמצאתי שם בקשר לענינו: (שיך לזהר ויחי עמדו רג א) רב המנוח סבא כסא דברכתה לא יהיב לי לבר נש אהרא לברכה וכו'. ועל זה העיר ממחיר שם בಗלון: פירוש — שלא רצה לכבד ברכת המזון לאחר, דאי'ל היה הוא, הבעל הבית, צריך ליתן הכו"ט על יד המברך, כדייאתא בברכות (נא ב) לפי גירסת הבה"ג יגרא"ש "ומקבלו בשתי ידיו", אבל בשבעל הבית מברך בעצמו שהכו"ט יין שלו, אין צורך שאחר יתנו לו על ידו, אלא לוקח בשתי ידיו מעל השלחן,קיים מה שנאמר כוס שנשות אשא, שנושא בעצמו הכו"ט ומגביהם מהשלחן ולא באמצעות זולתו, ואח"כ מחויקו ביוםינו לבד. וזה שלא כדעת קצת מקובלים ז"ל. וכן היה נהוג וביבנו זקני הגאון ר' אברהם זצ"ל מטעכאר נאווי, ועיין בחלק ג (סב א) שכן נהג גם רבינו פנחס בן אייר ועיין מה שכבותי שם — עד כאן לשונו הזוחב בהערה זו. והרי כמה הארות לשם בירור נוסף: בקשר להערתו, "כדייאתא בברכות" יש להעיר על זההר, לפרש תרומה (קנד ב) ושם כתוב: כוס של ברכה אצטראיך למיאב לי בימינא ובסמאלא ולקבלא לי בין תרוייתו וכו'. ובקשר להערתו "שלא כדרת קצת מקובלים ז"ל", יש להעיר שכ מובה במפורט בשער המצאות לפ' עקב — "תחלת תאמיר המומר הפסוקים וכו' ואחר כך תיטול הכו"ט בימינך ותעמידנו על ה' אצבעותיך הימנינים, ממש על גביהם" וכו'. ובקשר להערתו "ועיין בחלק ג וכו' ועיין מה שכבותי שם" — לדאבון לב כל נפש משכלה יורד הכל לטמיון ולא נשאר לי לפולטה רק הקונטרס הנ"ל. וראה ויעש אברהם כאן ד"ה וזה שנagara, ועיין בב"ח שם מה שהעיר על מנהג המדקדקים למש"כ ממא"ח כאן וראה א"ר שם אותן א.

ב) אימתי מזוגין את הפט ? שאלת זו שנייה במחילוקת שבין רבותינו הראשונים וכן בין ראשוני אחרוניים, זכרם לברכת, ובסתו של דבר נתהוו שני מנהיגים, כמבואר לפני. לפי סידור רש"י (סימן תכב), ומכאן גם במח"ג נוטלין קודם ואח"כ מזוגין את הכו"ט. שכן כך רואים אנו שם במפורט: ולאחר גמר סעודה וכו' נוטל ידיו ומזוג כוסיפה, והוא כוס של ברכת המזון. (ההגדרה כוסיפה היא ע"פ גמרא שבת עז ב וראה רש"י שם) וכך מוכחה מסידור הענין בטדור ושו"ע, סימן קפה אותן א). אבל המג"א, בסימן קפה אותן א, מביא בשם מרהייזו (רבינו יעקב ויל, תלמיד מהר"ל, זכרם לברכת), למזוג קודם ואח"כ ליטול הידים, ז"ל: "מ"מ מגמי משמע כמ"ש הריני ואין סדר למשנת הטוור. אבל באמת מקור עוד קדום ישנו למנาง זאת, שכן כבר רבנו יロחן, תלמיד הרא"ש, מביאו בספריו, שם בתולדות אדם וחווה, נתיב יי' חלק א, עמוד קי"ח (דף קאפוסט). המג"א ורייעב"ץ נוטים לדעתה המה"ז והטוור. בקיצור שלחן ערוך מכבייע המתחבר ז"ל לדעת המג"א בשם הריני, נגילה. בעל מחיצת השקל בהערותיו למג"א סימן קפה אותן י, רוצח לדיקק מלשונו מהרש"ל ההפך, דהינו — שלפיו רוחץין קודם ואח"כ מזוגין הכו"ט.

ג) הרמת הפט: בגמרה שם ומכאן בשו"ע שם: מגביהו מעל השלחן טפת. בגמרה הבבלית "מגביהו מהקרקע טפח" ובירושלמי "מגביהו מהשלחן טפח". השינוי מנומך בשבליל הלקט — והוא דקאמר (בבבלי) מהקרקע, לפי שהיה רגילין להסביר בארץ על גבי כרים וכסתות (כמו שנוהג בזמננו בארצות המזרח). ומכאן בשו"ע סימן קפה אותן ד ונספר רבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל. ובזהר לפרש תשא (קפט ב): אצטראיך מהחי זקיף מן פטורא שעורה דאקרא זר ת. וראה ספר עיטור סופרים למתפתח סופרים, אותן כו, שהעיר דבלשון תרגום זרת הוא טפת, וראה בשערן זהר לר' מרגלית עמוד כא ב שהאריך בראצת נוספות להז. המקובלים

סדר ברכת המזון

חפה

שירותא דצ'לotta

וזיל מצריכים להרים עד כנגד החזה. ובמספר או רציפים מודרגש שערפי סוד ייחזיק הocus נגד החזה ממש. וראה ע"ז: נגיד ומזויה לחם מן השמים, משנת חסידים וסידורי המקובלים, וכן הריעב"ץ והגר"א זכרם לברכה. עצם הטעם של ההגבלה מנמק הטור — «משום שהיא נראת לכל המוסבין ויסטכלו בו».

(ד) הושחתת הocus בשתי ידיים: ההלכתה (קפג אות ד) קובעת: מקבלו בשתי ידיים וכשותחיל לבך נוטלו בימינו ולא יסייע בשמאלו. המקור בגמרא שם נא א,

ברם על פי הקבלה אף מושיטים לו, לברך, את הocus בשתי ידיים. המקור

מפורש בזוהר (תרומה עמוד קנו ב) שז"ל: «כוס של ברכה אצטיריך למיוחב לי בימינא ובשמאל ואלקבילא לי בין תרוויהו», ומרומו בגמרא (ברכות נג, ב) מבואר בסוף הקטע. וראה

בסייעור ריעב"ץ המביא מנהג זה מתוך הסתיגות ומעיר שם: ולישנא דגמרא לא משמע הכל

גם לשון ספר הזוהר איןנו מוכרא להבינו ע"ז זה, וכו' ומסיף בסוגרים: עם שיש בו גטיה קצר

לווה. גם בעל קיזור של"ה מביא מנהג זה (ענני טודה עמוד מב א). וראה ספר חסידים סי

תקסוט (בஹוצאת מקיצי נרדמים). ומפורש בדבר מפי המקובלים, זכרם לברכה. המקובל ר' י

אשר כותב בסידורו: «וציריך לקבל משתי ידי הנוטן לשתי ידיים». ר"ק כותב: ויטול הocus מן

בי' ידים של זולתו. והשווה סידור ר' שבתי. וראה אותן א שלפנינו ועיין בסוף הקטע שם מה

שציננתי משעה"מ לפරשת עקב, ומכאן נימן להבין דיווקו של ריעב"ץ זיל, נג"ל. והרי הערת

לבסוף: ראה מש"ב בויעש אברהם עמ' תצג, ד"ה ולא, שמרמ"ח מדיק מלשון הגמרא — «כל

שנותני לך וברך — שכבר היה מנהג להושיט הocus של ברכה. בקשר זה מזכיר מילו יותר

ברור בגמרא שם (נוג ב) «חטווף ובריך» — פירש"י: כמשמעותם כוס של ברכה, הוה מחזר

שיתנהו לך ותברך, — הרי מכאן ברור שכבר בתקופת התלמוד היו מושיטים את הocus לברך.

(ה) עד היכן מחויקות את הocus בשתי ידיים? נקודה זו טעונה בירור ישדי. בשור"ע

אומרת ההלכה: מקבלו בשתי ידיים וכשותחיל לבך נוטלו בימינו וכו'. אבל מכאן לא נתרדר

אם הכוונה להתחילה ברכת המזון עצמה, או משותחיל לבך ברכבת הזימון, שאף היא בשם

ברכה ממנה (ראה העזרותינו בעמוד תקא). מזהר לבך קפו ב משמע שעט סיום ברכה

ראשיתה מחויקים הocus בידי אחת: כד מטה לעל הארץ ועל המזון אמר כוס ישועות ואלה

קיימה כסא על תקוניה וatinשב בימינה וברך וכו'. ועל זה העיר רחוי זיל בהגהותינו

שם אותן זו: «בכוונות כתוב שלא היה מורי (אריז"ל) נהג כן, אלא תיבך מקבלו בשתי

ידיים ואחיך מיד יניחנו בימין וכו' כמ"ש הocus בסה"כ: נוטל הocus בימינו ואומר

ברכת הזימון. ואיל מורי זיל כי מלשון הינוקא בכל קפו משמע שיאותו הocus בשתי ידיים.

(ז) משיתחיל ברכה ב ואו אתישב כסא על תקוניה בימינה, אך הוא זיל לא היה נהג כן».

והשיה אותן הדברים בנגיד ומוצאה (עמוד יט א) וע"ח שער המצוות לעקב. בסדר השלzon

כתוב: וקדום שיתנה לידי ימין אומרים רבותינו וכו' וכמניגעים לברך שאכלנו משלוי איז

יתן וכו' הocus לידי הימנית יוסור יד שמאל. וזה מתאים עם הגהות רחוי הניל, כי מז

ונברך שאכלנו מתחילה עצם הזימון. ר"ק זיל כותב בסידורו: ויאחו מתחילה בבי' ידיים

וכך יתנו וכו' על כף ימיןו ויתחיל לבך נברך. והשוה בשינוי לשון בסידורי ר' שבתי

ור' אשר וכך נראה מלשון בעל חופת התנינים. וראה לבוש אה"ע סימן סב ומשום מתחבר

שבסעודה נישואין אוחזים ביד ימיןה כאשר אמר «די הסרי», וכן הדגשתו לקמן עמוד תרפה

ופיע.

(ז) אימתי מניחין את הocus? העניין שני במחלוקת המהගים, כאמור בהערותינו

לעל צמד תקמב, אותן ב

סדר ברכת המזון

שירותתא דצלותא

ז) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה (ברכות נא א): טעון הדחת, שטיפה, חי ומלא, עיטור ועיטוף, נוטלו בשתי ידייו וננותנו בימין, ומגביה מן הקrukע טפת, וננותן עניין בו שיש אומרים משגרו לאנשי ביתו, וכו'. אמר רבי יוחנן אין לנו אלא ארבעה בלבד — הדחת שטיפה תי ומלא". וראה רשי' ותוספות שם ברכות נא א. והרי בירור הדעות: בירושלמי ברכות בסוף פרק א איתא: א"ר אחא שלושה דברים נאמרו בכוס של ברלה, מלא עיטור ומודח. ברע"ג שלפנינו מדובר על שטיפה הדחת ומלא. בבח"ג לברכות פרק ז מובא רק חמאמר ב של רבי יוחנן, ומכאן מישתמע שכל הי' דברים נוהגים בכוס. האר"ף מביא גירסת הגמרא שלפנינו וראה מעדרני יוזט על ראי"ש אותן כ למגרא זו. וראה רשי' ותוספות שם במקום. הרמב"ם (פ"ז מה"ב ה"טו) מונה ד' והם — שטיפה, הדחת, מלא וחוי. וכך מביא הטור בשמו בסימן קפג וראה שם כל הסימן ומש"כ בשם הגאנונים וכונראה שכונתו לבה"ג שצינתי לעיל, וראה בבית יוסף ובב"ח שם. הרוקח, הראבי"ה, הראי"ש, הארכות חיים, שבלי הלקט והמנחיג (מתוך הדגשת מפורשת, כבתוכספות שם) מקפידים על העשרה דברם. התנא רבתיא מביא גירסת הירושלמי, בדיעיל, וכן של הפסיקתא במאמרו של רבי יוחנן (פסקתא פרק ט), המובאת גם בשבי הלקט הנ"ל. הלובש מונה בה דברים שבשו"ע — עד כאן בתורת הנסתור: המג"א כותב: "כתבו המקובלין להאריך כל הי' דברים חוץ מעיטוף בחוץ לא"ץ" וראה שם עט"ז אותן א מה שהעיר בזות אבל כמו שמצינו חילוקי דעתות ביחס לה אצל רבותינו הגאנונים והראשונים ז"ל, כמו ריאים אנו שהמאמרין בזהר עצמו לא עלולים בקנה אחד. כמباואר לפניו בזוהר לעקב עמוד רצעג ב כתוב במפורש: עשרה דברים וכו' ועכשי אין לנו אלא ד. וכן בתיקוני זהר תיקון מז עמוד פה א ובגלווא לית לנו אלא ארבעה. (למקומם זה נחוור לקמן). ואילו בזוהר לפנהם עמ' רמה א וב, ובתיקונים — יט עמ' מא א, מז עמ' פד ב זהר חדש לריהת עמ' פז א — בכל מקומות אלה מזכיר על עשרה דברים. בספר יש שכיר, למקובל הקדוש רבינו ישכיר בעיר זיל ב"ר פתחיה משה זיל מק"ק קרעמעניז, שחיב בדורו של המקובל רבינו חיים זיטל זיל, וראה ספר שבחי אריזול, איפוא שמובה מכתב אליו ושם כתוב שהוא גלגול ארזי הקדוש זיל. כן מביאו הבעל עטרות זקנים זיל בסימן אלש"ע או"ח אותן ב וכizo אות א. המכט במפorsch י' דברים וכו' אבל עתה אין לנו אלא ד וכו' שנן כתוב (בזוהר) בפרשタ עקב רצעג ב. וממשיך שם דיבורי: ועל פי האמת יש לנו לעשות כל העשרה תיקונים כדי לקשט קישוט העליון בי אוויות העליונות, וכו' וסודם מבואר בפ' פנחס ובפ' עקב הניל' וכו' ועוד שאמרנו שאנו חייבים בכל אלה עשרה דברים, מ"מ אין לנו דין עיטוף כלל, כי דזוקא בארץ ישראל שם האoir יותר קדוש, נוהגים שם בעיטוף משום כבודה של השכינה, אבל אנחנו שאנו בגלות על אדמות נכר, אין לנו עיטוף כלל, לאפוקי שאר תשעת וכו'. המקובל הקדוש רבי מאיר ז' גבאי זיל כתוב על עניין זה, וממרוצת לשונו שם מסתבר שדעתו נוטה להלשות שבתיקון מז עמוד פה, שאינו עולה بد בבד עם מה שמובה שם עמוד פד ב. בסידורי המקובלין זיל מוארים כל העשרה דברים. אבל למשמעות מקפידים כיום על חלק מהעזרה דברים המפורטים בגמרא, וראה ש"ע כפג; הטור שם מפרש עיטור — הainingו בתלמידים או בכוסות כבוגרא שם והגרא"א סובר כרב חסדא שם — לערתו בכוסות מהודרים סביב הocus של ברכה (ראה הגחות הגרא"א שם מן אותן עד ד).

(ח) כל חריגים הנוהגים בכוס של קידוש והבדלה — נוהגים בכוס של ברכת המזון.
(לבוש סימן רעה סי' י) ועכט העניין של ברכת המזון על הכוס מנמק הוא (בסימן קפב אותן

סדר ברכת המזון

שירותתא דצלותא

א) : «כבר ידעת שברוב הברכות שתקנו חז"ל, תקנות לסדר על הכות מפני שהוא דרך כבוי ושבח נאה לסדר כן שבחו של מקום וברכתו, יתרהך, עם הכות שבידו וכמו שאמר הכתוב כוס ישועות איש ובשם ה' אקרא. גם על פי הקבלה יש בו סוד גדול כי הוא רומי לעשירות הנקרה מוס ישועות והמקבל מכולם, משפייע ברוכות פרונסה לכל העולם, והבן». ברכם, למעשה, כתוב בעל משנה ברורה (קפב א) «ומנהג העולם להקל בזוה כדעה ג שלא לחזור אחר כוס, אם לא חשיש לו יין או שאר משקין דהוא חמר מדינה בביתו, dazu בודאי מצוה מן המובהר לכ"ע לביך על הכות וככ"ל. ודוקא כשהוא בזימונו שלושת, אבל לעניין ייחד מקרים כמה אחרים ניגמרא». וראה הగות רמ"א לאות ב שם בשוו"ע.

מנגנים בהלכה:

(בידורים)

השאלה המפה והלחם על השלחן:

ההלכה שם סימן קפ אומרת: אין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון. היסוד הוא בגדירה סנהדרין צב א – : ואמר ר' אלעזר כל שאיןו משיר פת על שולחן, אין רואה סימן ברכה לעולם שנאמר (איוב כ) אין שריד לאכלו על כן לא יהיל לו. ובמג"א שם אותן א מנמק זאת – דהברכה אינה שורה על דבר ריק וכור' כענין אלישע ושונמית. מקור נימוקו הוא בזהר לפ' לך עמוד פח א והשוה זהר לפ' יתרו עמוד פז ב). המנהג, לשלאצמן, נובע מהדיוק במעשה המובה בגמרא (ברכות מב א) רבא ורבנן זירא וכור' וראה שם תוספות זיהה סלק אתמר, והשוה ראי"ש לגמרא שם וטור שם בשם. וראה דברי חמודות לראי"ש אותן צ וכן מובא במדרש לוגמא שם אותן קלחת, בשלבי חלקת סימן קנה, בתשב"ץ התקטן עמוד כו א, ומובא גם בהג"מ לפ"ז מה"ב בשם מורי ורבי שהוא מהר"ט; באיזו ה' סעודת סימן קעו, באבודרham; רבינו ירוחם ובלקט יושר עמוד מב. ב. וראה זהר לפ' וייחי עמוד רמ א – : «תית, מאן דמברך על מזונא, לא יברך על פתרוא ריקניא וכור' ובענין נהמא (להם) לאשתכחא על פתרוא" וכור', וראה זהר ליתריו פז ב, ולפ' לך כנ"ל, ומכאן בסידורי ובספרי המקובלים ז"ל. וראה בשראי"ש שם אותן ב – אבל לא יביא פת שלימה ויתננה על השלחן וכור' שנאמר העורכים לנגד שלוחן». רעין במג"א ובט"ז ובכادر היטב שם. הנטה משה האריך דיבורי על עניין זה ומביא שם בשם מהרי"ז וויל ז"ל – «מכאן נראה שיש להסיר פת שלם מן השלחן כשברכין בرحמ"ז». וכל מדליק בסידורו המקובל ר' שבתי ז"ל. הבעל אליו רבא ליטמן זה אותן ב אף הוא מביא בספר באර שבע דברי מהר"י וויל הניל ומפרקן אותן. וዲיק ברשי"י לגמרא סנהדרין שם ד"ה דאייכא – «שמביא שלימה לאחר שאכל ונוטן על השלחן עם הפתיתין שישיר» הרי מפורש שלחביא אח"כ ולשים על השלחן אסור, אבל לא מוכחה מכאן שיש להסידר לכתוצאה. וראה דברי משה לטור שם אותן א וש"ז ליום סימן קעה סעיק ה וברכי יוסף לסייען זה אותן א מש"כ בענין. ולענין השאלה חלה שלימה על השלחןليل שבת עד לטעודה שלמהרת – ראה לקמן בסידורנו בהערות למנגן ליל שבת.

וביחס להשאלה המפה, כמו שהוזג בשוו"ע שם: הנה המנהג מובא להלכה ולמעשה בראשו לגמרא ברכות שם, המדיע מהמעשה של הרבה ורבי זירא אסמכתא לוatta. ז"ל : אבל אנו דאוכליין על שלוחן אחד, אין להסיר המפות והלחם עד אחר בرحמ"ז וכו'. והשוה מהר"ט

סדר ברכת המזון

שירוטא דצלאותא

מרוטנברג המובא בתשכ"ץ הקטן עמוד כו א, והגהות מיימוניות לפיק ז מה"ב בשם מורי ורבי — שהוא הוא המהרים ז"ל, ובאור ורועל שם. גם אבודרham מביאו, אבל מסגנון לשונו מרגשת הסתייגות מסוימת, שכן כך כתוב שם: יש אנשים שאינם רוצחים להסיר המפה קודם ברכת המזון מעל השולחן. אבל יש מרבותינו, ראשוני האחרונים ז"ל המזהיקים אותו בצדקה ברורה ומהם: הב"ח לסתמן קפ' שם ד"ה ויש, והלבוש לסתמן זה, וכך נזהיגן המדקדקין.

כפי הופיע:

ההלה שמתה אורה אמרת: נהגין לכסות הסכין בשעת ברכת המזון, ונוהגו שלא לכסותה בשבת ויו"ט. המנהג מובה בספרינו רבוינו הרשוגנים: ספר חסידים, הרוקח, ארחות חיים, כל בו ואבודרham (לסלק) וכן שבלי הלקט המביא: "מנาง לסלק הסכין מעל השולחן ויש נהגין לפרק עליו מפה", ומנקק אותו על פי מעשה שהיה ששמע מפי "חבר אחד ורי' שמה שמו, שפעם אחת היה אחד מברך ברכבת המזון וכשהגיע לבונה ירושלים נזכר לו וחורבו בית המקדש ולחק סכין ותקע בלבבו ועל פן נהגו לסלקו מעל השולחן בשעת ברהמ"ז. והשותה תניא רבתיה בשם, וגם הב"י מביא זאת בשם שבלי הלקט ומעיר: "ונוהגים בשבות ויו"ט שלא לכסות הסכין, ולפי טעם ר' שמה אין לחלק בין שבת לחול, מ"מ מנהגן של ישראל תורה. וראה דרישת וב"ח שם. בעל מטה משה מביא שנייהם, לסלק או לכסות; הרחיד"א מביא רק המנהג לכסות ומעיר שם ביחס לשבת ויו"ט — "כמזכורה אני שראיתני בטטר כתוב יד מהרב אקדוש מהר"ם קורדוביירו זצ"ל שאין לכסותו בשבת ויו"ט וכן ראייתו למזה"ה מהר"א איזולאי וכי' ומן ב"ז כתוב לדלטעם מי שזכור החורבן ותקע הסכין, אין לחלק בין שבת לחול ר' ומיוחה הרב אליו רבא מיישב אף לפי טעם זה — עכ"ל. והנה היסודות לדברי בעל אליו רבא הוא בספר תולעת יעקב המובא בא"ר שם שז"ל: ובתולעת יעקב כתוב טעם לדבר כי אסור להנפת ברול על המזבח כי ברול הוא כוחו של עשו וכו' ובשבת שאין שטן ואין פגע רע והכוחות הם שוכנים, אין לסלקן. וראה ספר הנ"ל עמוד מו ב בסוד ברכת הנהנין שהאריך על העניין לאור סודות הקבלה, ושליח"ה הקדוש מביאם בשער האותיות וכן קיצור שליל"ה עמוד מא ב וכך פסק להלכה הרבה ז"ל בשו"ע שלון, ובשioriy נכנסת תגדולה מביא המחבר טעם גוסף: "משום דברברכת המזון מבקשים שתבנה ירושלים וביהמ"ק ולא חראה עוד חרב ומלחמה בעולם". מובן גוסף ניתן לענן בתורת הקבלה והוא: שמי שהוא משורש קין צריך להזהיר להסיר הסכין מעל השולחן בעת ברה"מ לגמרי ולא מספיק לכטותו בלבד. יعن כי כלוי ויין הם בקיון, כנודע אי', וכן ולפי שאין יודעים מי הוא משורש קין ואי זה הוא משורש הבל לפי שנתרבעו הניצוצים, וצריכין כולם להסיר הסכין" וכו'. (שער רוחה"ק דף יוד עמוד א). וראה מש"כ בענין זה בטדור ובשו"ע ובנושאי כליהם שם וכן המקובליט בספריהם ובצדורייהם. המקובל ר"ק ז"ל מצריך "לסלק כל כלי מתכת הנעשה מרובל" בעל אשלה אברהם. במדהורא תניא סימן קפ. מעיר על זה — דלגבוי סכין בשעת ברכת המזון מהני כסוי לכ"ע. רק למי שידע בו הארייז"ל שהוא משורש קין, אמר לסלק הסכין מהשלחן לגמרי בברה"מ, ע"כ להניחו בתיבה (מגירה) שתחת השולחן ייל דקיל היטב .

ברכת חמוץ בישיבה:

ההלה שמתה אורה ט קויבעת: צריך לישב בשעה שמברך. המקור בגמרא (בריכות נא ב) והלכתא בقولחו יושב וمبرך. ובתוספות, שם ד"ה והלכתא, מנקיים זאת: "לפי שברכת המזון דאוריתא החמירו בה להיות יושבי וכו', ובבאים שם נוטריקון מיסודה של רב כי משה אלברט: יהוא נוטריקון, — ואכלת ושבעת — שב עת וברכת לברכת המזון. וראה: ר"ף ותמי' טם

סדר ברכות המזון

תਪט

שירותתא דצלותא

ד"ה אוכלל; הלוות גדולות לסוף פרק ז' ברכות; רא"ש לגמר ברכות שם וمعدני יו"ט אותן ד' ארחות חיים חלק א' עמוד ב' וכל בו ה' ברכת המזון בשם מקצת גאנטים; למב"ם פ"ד מה"ב ה"א; והגחות מיימוניות שם אותן א'; טור בשם רא"ש וב"י שם ד"ה וצריין; וראאה משנה ברורה לסימן קפד אותן לא, המער — ומסתימת הפסוקים משמע דגם ברכה רביעית, אף שהיא מדרבנן צריין לישב. ועוד שם בש"ע: צריין לישב כדי שיוכל לכון יותר. וראאה על עניין כונה לקמן בהערות להריני מוכן ומוזמן הנאמר לפני בראמ"ז.

מגנחים:

א) השארת מלח על השלחן: בעל קידוד של"ה כותב: יש נוהגין להשיר המלח מעל השלחן קודם ברה"מ, ולא נמצא כזה בשום ספר. ולפי עניות דעתו להניח על השלחן שיהיא ממש דוגמת המזבח המכפר, דכטיב על כל קרבן תקריב מלח, וגם הוא מגין על הפרענויות וכן ראייתי מאנשי מעשה שמניחין המלח עד אחר ברכת המזון.

ב) הסרת כלים מהשולחן לפני ברה"מ, זהו מנהג שעליו מדקדים חסידים ואנשי מעשה. המנהג הוא, כמובן, מתיקנות מההרשות זיל, ומובה בספר קב' החישר (פ' סד) בשם וכתפארת שמואל על רא"ש לברכות פרק ז' אותן לשם, הכותב בקשר לעיטור המזוכר בגמרה שם. זיל: "והאי עיטור ניל אפלו דלא עבדינא האדנא, מ"מ לא עבדינן ההפק נגד מה שעשו חלמים הראשונים ומשום הכל נראה דלא יאי עבד אותן שמניחין כלים עומדים על השלחן בשעת ברכת המזון וכו' וכן שמעתי שגדולים היו נזהרים בזה" וכו'. וכן מובה בספר זכירה מתוך נימוק נוסף — כי אין הברכה שורה על דבר ריק, וכמ"כ בספר שער רחמים להגר"א. בשעת לסימן קפג מביא זאת בשם דברי יוסף מספר תפארת שמואל הנ"ל.

ג) לבישת בגדיulin לבה"מ: בלשון חכמים "עיטוף". וזה אחד מהעתරת דבריהם שנאמרו בכוס של ברכה (ברכות נא א) כדרושים נון שם — "רב פפא מעטף ויתיב", ורש"י שם — מעטף בטליתו. ובירושלמי (ברכות פ"ז) — "אכל מיסב מתעטף ומברך" וראאה פנוי משה שם. הרוקח כותב: "בפטיקתא — מתעטף ומברך". ובשבילי הלקט שם — "ואת — והלא אמר רבינו יוחנן אין לנו אלא ד, וכו' ולא מציריך עיטוף? כבר באו חכמים האחרונים והצריכו עיטוף ועשוו מעשה דקאמר — רב פפא מעטף ויתיב, רב אשיה פריס סודרא על ריש"י". ובמנהיג: ועוד הימים מנהג צרפת, בשעת ברכה להיות המברך מתעטף בכתומו או נוטן כובע בראשו, והשוה טור ליום הלכות אבל. הב"ח לטור, כאן ד"ה רב אשר, כותב —: "לכן כל ירא שמיים יהא נזהר בשעת ברכה להתחטף במלבוש עלין וגם להשים הcobע על ראשו ולא יברך במצנפת קטנה ואעפ"י שברך ביחיד יהא נזהג בכך" וכו'. והשוה של"ה עמוד פב ב' וקיצור של"ה מב א ואליהו רבא בשם של"ה המודגש "וمنהג טוב הוא" וכן מג"א לסימן קפג אותן ה בשם בית. וראאה עטרת זקנים שם אותן א' שבביא בשם ספר יש שכיר שעיטוף נזהג רק בארץ ישראל "משום כבוד השכינה". וראאה דרכי משה לטור שם אותן ב', ודרישת שם אותן יג' ומהרשות"א לעירובין סד בד"ה והרבה, ומשנה ברכות סימן קפג אותן יא, וכך נוהגין המדקדים להדר מציטת ד' חביבת (לבישת) מובע: בגמר ברכות שם — "רב אשיה פריס סודר על רישא". וראאה: רא"ש שם אותן לה וمعدני יו"ט שם אותן ש' צדה לדרכ' ובמנהיג: מתעטף בכתומו או נוטן כובע בראשו והשוה ספר המנתגות (עמ"ד 165). בלקט יושר (עמ"ד לו) "וכשרוציה לברך ברכת הויימן היה מדקך במצנפת שלו שהיה מכובן על ראשו משום מושם שכינה". וראאה בית יוסף בד"ה ועיטוף, שמכbia זאת בשם רבינו ירוחם ועיין בהערהו שם ומה שהסביר עליין

סדר ברכת המזון

שירותת אדצ'לותא

הב"ח שם ד"ה רבashi, וענין בכל הקטע שם המסתים בזה"ל: ולענין הלהקה נראה לנו, כיוון שהמתוטפות והרא"ש העידנו שהיו נהיגים כך בזמניהם. אף בפרוטת סודר וכו', וכך כל ירא שמיים יהא נזהר בשעת ברכה להעתוף במלבוש עליון וגם להשים הכווע על ראשו, ואל יברך במצנפת קטנה ואע"פ כשהוא מביך בלבד, יהא נזהג בכך. וראה מש"כ שם בסימן צא ד"ה ויכסה, לעניין עצם כסוי הראש עם היד בשעת התפללה אם מועלן, — ובב"י שם ד"ה וכחוב וראה מג"א לסייע קפוג אותן האליהו רבא אותן זו לסימן זה שהביאו זאת בשם הבה"ת. ובקיצור של"ה: המדקדין נהגין לשים בגדי עליון שכורין מוציאין בלשון אשכנז וכו' ובמקומות שמתפלליין בסודרא שקורין בראש"ב ישים הטודרא על ראשיו וכו'. ומכלאנו ניתן להבין הינתן שהותנה במונאי הכותב על מנת גראף: «מתעתף בכיסתו או נוחן כובע בראשו», מכיוון שהוא הינו הר, ודרכו. ומספרש כותב הריעוב ז"ל בספרו עמו"ק ובסידורו: גוטlein ואח"כ שוזה היינו הר, ומפרט לא יפתק אפילו בילדות תורה ואז מונה על הכתפות מוגין וישראל הינו בגדי עליון, פעמים מוכחה בו פעמים מגולה ואז מונה על הכתפות ובזהר לפ' תרומה (קסת ב): ושםחת לפני ה'יא וכו' דא יהו בכוס של ברכה וכו' ואיהו אצטיריך לא עט פא ריש"י בחדודה וכו' ומכלאנו בכתבי אריזיל, וראה משנת חסידים (במסכת מוצאי שבת) הכותב במפורש: «וכשנintel לא יפתק אפילו בילדות תורה אלא יניח הכבוע על ראשיו, ובגדי ומצוה בשם כתבים — וצורך לומר ברכת המזון בכובע בראשיו והשתת ספר דינים והנוגת אדם. ובמשנה ברורה קפוג אותן יא: וכן נגנו כהיום בישראל בעת ברהמ"ז שימושין כובע על ראשיתן אפילו כשהוא מביך בלבד ביחיד בלי כוס. ועל כך מדקדין המדקדין להדר מצות וחערת לבסוף: בספר המקובלים הדוגש שלא להפסיק בין הנטילת ברכת המזון אפילו בדברי תורה.

ברכת הזימון:

(בירוריים)

א) שנז חזייל (ברכות פרק ז' משנה א): שלושה שאכלו כאחת, חייבין לזמן. ורש"י שם מפרש — להודמן יחד לצורף ברכיה בלשון רבים, כגון גברך. ומכלאן להלמה ברמ"ט (פרק ה מהלכות ברכות הלכה), בטדור (סימן קצב) ובשורע שם. החיבור של זימון חל בשלושה ואילך, כדרשת הגמרא שם —: מהנה"מ, אמר רב אשי דאמיר קרא גדלו לה' אתי ונורוממה שמו יהדי רב אבשו אמר מהכא כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו. ורש"י שם מפרש: גדלו לה' אתי הרי שלשה וכן אקרא הבו גודל, היחיד אומר לשניים. (הרי כאן שלושה).

ב) ומהי עצם ברכת הזימון? זה שניוי בחלוקת, וממנה אנו למדין תשובה על השאלה וראה שם מו א: עד היכן ברכת הזימון, רב נחמן אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הוזן. וראה שם רש"י ותוספות, ומהסבירת הריעוב לגמרא שם, הבגוני בעצם על הירושלמי פ"ז דברכות, יוצא התשובה על השאלה, וז"ל: «עד היכן וכו' כלומר — שאם אכלו שלשה כאחת, הווצריך אחד מהם לצאת, שיושב עד שאומרין ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ויוציא, שזו היא ברכת הזימון». וראה תור"י שם ד"ה עד היכן, ורא"ש למגרא שם המביא הסבירת הריעוב שלפנינו וענין במרוצת דבריו. וראה:תוספות שם ותוספות לר"ח ד"ה עד וענין בפסק ר"ד לנב ד וספר השלמה (לברכות) עמוד לו וראה פירושו של רס"ג לברכות טו א. ובכן — מז

סדר ברכות המזון

שירותתא דצלותא

זקירותה הראשה של המברך, והינו מן "נברך שאכלנו משלו" או מן "נברך אלוקינו שאכלנו משלו" לשאללים עשרה, עד הענה של המסובים והוא ברוך שאכלנו משלו ובטבו חינו — לפי גירסת הריב"ת, והשוה ר'א"ן סימן קפג ואור זרוע קצר, או עד החזרתה על ידי המברך, כפי דעת הרמב"ם. — זהה ברכת הזימון. (רמב"ם פרק ה הלכה ב). העניות של הנודמן למקום שבירכין, וכן הנוסח "רבותי נברך" והעניה "יהי שם ה' מבורך". איןנן נכללות בעצם הברכה, ועליהם נדבר ליקמן במקומן, בסיעיטה דשמיא. וראה מהרש"א לברכות מה בד"ה את.

ג) שניי במלחוקת — אם כשלעצמה היא מצוה מדורייתא או מדרבנן בלבד. לפי הטור לסימן לפחות בשם הדראב"ד, הנה היא מצוה מדורייתא, והשוה דבריו בהשנותיו בפרק ט' מברכות על בעל המאולר (שם אות ב), וכך מוכחה מלובש לסימן קצב זמפורש כלבוש לסימן קצר בהגחה שם. וראה גירסת אחת בתוספתא לברכות פרק ו' ובמנחת ביכוריים שם. ומماירי לברכות מו' א' ומה ב נראת שהוא סובך שהוא מדרבנן, וכך נראה משטה מקובצת לברכות מה א' וכן כתוב בעל שאגת אריה בטימנו כד וכך מביא בעל אליו ר'בא בסימן קצר בהערותיו על לבוש בשם ספר עלות תמיד ומדגייש, שהקרה של גדרו לה'athi שמשם אנו למדים עצם החזיב. כנ"ל מגמרא, איןנו אלא אסמלתא בעלה. ובשם ספר קריית ארבע מביא הוא שבשעה היא כן מדורייתא. וראה מג"א לסימן קצר אותן ז' ופר' מוגדים לסימן קצר במ"ז שם אותן א' וכן שו"ע הרב וחוי אדם.

ד) ואגב ארחה: עיין בעניין החזיב של נשים בברכת הזימון: בברכות מה ב' וערכין ג' גרסינו שנשים מזמנות לעצמן. ובתוספות שם ד"ה שניי: מכאן ממש מענישים יכולות לזמן לעצמן וכן עשו בנות רביינו אברהם, חמיו של רביינו יהודה ע"פ אביהן — ומסימיות שם — ומהו לא נגגו העולט כן. ומה שכתני מזמנות לעצמן, מפרשים רשי' ותוספות "הינו רצוי לזמן, מזמנות. ומובה בטור סימן קצר בשם רשי' בלבד. (ומה שmobaca כאן מבנות רביינו אברהם, אותו מעשה מובה בספר "על הכל" לרביינו משה שנייאור מאיבורא (עוורי' בצרפתית), תלמיד מהר"ם מרוטנברג (וחולק ממנו נדפס ב"הגרן" משנת תרסח) ושם מובה בשם רביינו יהודה בשם דרור"א (ר' אברהם?) ב"יד יוסף ציווה לנשים שבביתו לזמן כשהן ג'. וכך נראה שדעתו גוטה לראי"ש שפסק כך וכמו בא בטור שם בשם רשי' לפי פשטות הלשון שבגמ' ערכין "הכל חייבין". הכל בו מביא בשם רביינו יונה "שנשים הייבות לזמן עצמן כשהן שלוש". ובטור שם מובה האלהה למעשה שיצאה מפי רביינו יהודה הכהן שצירף אשא לזמןון. וראה ב"י שם ובב"ח שם המביא אותו מעשה בשם המרדכי מפי רביינו שמחה (ראה מרדכי לברכות סי' רכ' אבל שם האגור מביא שם "שלא ראה ולא שמע מעולם מקום שנגגו כן". ואוთה עובדה מובאת בשם רבי שמחה בספר — קובץ כל פסקי מהר"ם מרוטנברג דפוס ירושלים סי' טה. הדרכי משה שם אותן ב מביא בשם המרדכי לפיק ג' שאכלו "דבנות של ר'א (ר'BIN אברהאם?) מאורליניגיש זימנו לעצמן ור' שמחה כתוב שאשתה מצטרפת לזמןון". הגהה זו של רביינו דמ"א מתאימה עם מה שציינתי מספר על הכל, שציווה לבנותיו לזמן בפני עצמאו וזה מתייחס. וכך נראה, לאותו רבי אברהם. ובלקט יושר מביא מעשה, שפעם אחת היו עמו רק ש אנשים ולא דיצה לזמן עם אשתו מרת שונדייל זיל לצרף לה', ועוד שם — וכן מצאי בארחות חיים בטימן ד"ר ז"ל: והר"ם מרוטנברג זיל השיב על דבריו וכותב דאיים מצטרפות. וזה מתאים עם מה שהבאתי לעיל מספר על הכל, שמחברו היה תלמיד מהר"ם מרוטנברג, שציווה לנשים שבביתו

שירותות א דצלותא

לזמן בפני עצמן. .. הרמב"ם פסק שモמנות בפני עצמן (פרק ה מהלכות ברכות הלכת) , והגחות מיימוניות שם אותן העיר על זה — «אמנם יוצאות בברכת המזון שלנו (כלומר, של הגברים) אעפ' שאין מבינות. וכך אפסקה הלהקה בתוספות למקרה ערךין ג א בד"ה מומנות שזיל : «ועל זה סמכות הנשים שלנו שאינן מזונות», וראה תר"י למקרה ומובה בא"ח בשם. ומכאן להלהה בשווי (קatz אות ז) אבל שאכלו עם אנשים חיבות ויוצאות בזימון שלנו. וראה המפרשים שם. הרוב זיל פסק בש"ע שלו: אבל הנשים האוכלות בפני עצמן פטירות לזמן. ואם רצו לזמן, הרשות בידן וכי' ובלבד שלא ימננו שם. וריעב"ץ: נשים כשבוכלוות עם אנשים צריכות לדברי הכל וכי' וצריך להזיכין ע"ז שתכוונה דעתן לצאת ידי חובת זימן. ובקיים ש"ע (סימן מה כב) פסק המחבר זיל: נשים שאכלו עם האנשים שנתחייבו בזימן, נתחייבו גם הנה וצריכות לש מוע ברכת הזימן. ולמעשה: המשך לכל המהנות, הוא ריבינו בעל משנה ברורה זיל, מסיק בשם אחוריים: «דיוזאות גם ידי ברכת המזון בשמייה מפני המברך אעפ' שאינן מבינות לש"ק, וכתבנו שם (ב似מן קזה, במשנה ברורה אות ה) דמ"מ יותר וכן שיאמרו אחרי המברך מלא במללה בלחש, אם אפשר להם.

ה) מנהג (מכוח דין) לכבד את הגדל שבחברה עם ברכת הזימן. המקור בוגמר ברכות זו א — ההלכתא דגדול מברך אעפ' שבא לבסוף. ומכאן להלהה ברמב"ם, בטור ובש"ע סימן רא סע"ק א. וראה מוסיפות שם ד"ה ההלכתא הכותב «ומייהו אם הגדל נזון רשות לקטן לבך. שפיר כדשכחן דאמר לי לרבי, משיח ידק» (ברכות מג א) והשווה אבודרתם בשם הרא"ש. וראה פסחים קיט ב ומרה"א שם הכותב: ואמר לאחר שאכלין ושותין באותו סעודה, כשבאיין לבך ברכת המזון, נזונין לאברותם כוס של ברכה וכו'. מובואר, לפי הדין ש הגדל מברך. ומעשה רב רואים אנו בלקט ישר, מעשה שמן יש ללמד לקת, לשמור ולעשות, והרי הוא כתבו וכלשונו: «וחכוני שפעם אחת אכל עמו (עם בעל תרומות הדשן) מהיר ישראל ברונה יצ"ו ושאר בני אדם וננתן להרוי"י ברונה לבך ברכת הזימן, בשבייל שהוא אורחה, ולא רצתה לבך אעפ' שהגאון מחזיק בו פעם ושלש. ואמר מהרוי"י ברונה שרצו לשם ערך יברך הגאון זיל, אולי ישמע ממנה חדוש"ו וכו', ועוד שם: «וכשהחר מברך ברכת המזון, הוא מברך לעצמו בנחת כל הברכות עד הרחמן, אם איןנו מברך (כלומר — וזה שכיבדו בברכתה זימנו) כמו שהוא מברך ברכת המזון». (לקט יושר עומד לח ולט). ואבודרתם מביא בשם הרא"ש — ר. «ואפילו הבעל גדור מן האורת, אורחה מברך ומ"מ אם הבעל הבית רוצה יותר על ברכתו של האורת) מברך בעצמו. וראה בז סי' רא בד"ה וה"מ ובב"ח שם ד"ה גרשינן וש"ע סימן רע' והגחות הרמ"א שם וכן ב מג"א לאותו סימן באות ב.

ו) הכלל «שלושה שאכלו כאחד חייבין לזמן» מחייב כל השנה, ורק פעם בשנה, בנסיבות המפסקת של ערב תשעה באב, נחלקו הדעות. יש סוברים שיש למנוע מלכתלה לשבת בצתה לסעודה כדי שלא להתחייב בזימן, ויש סוברים שבדיעדן נטפודה החבורה. ויש שמטיעים זאת — לא שפהות מיניהם זימן, כבלשון חכמים, אלא שכogenous דא כלומר בסעודה זו, לא מתישבים ליד השולחן על מנת לבך בצתה, ובמילא לא ח' מלכתלה החיוב של זימן, וראה על זה ר' בהערות למנגאי ערבע תשעה באב

סדר ברכת המזון

תציג

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

צריך כוס, החמיר ליקח יין. וכמו שכתב הطور שם דעיקר מצותו בין. וואעג'ן דאיכא מאן דסבור דלא בעי כוס אפילו בשלשה. ולהכי נתנו העולט להקל לבך על השכיר, כמו שכחוב הרמ"א זיל שם, מכל מקום כיון דעת פי רבותינו המקובלות זיל העיקר לבך על הכוס בשלשה, אין להקל בויה לבת חלחא לבך על השכיר.

ומה שנחג רבינו זקנינו זצ"ל להעמיד כוס לפניו, גם אם אחר היה מברכ, נראה הטעם משומם למאנן דאמר דגם ייחיד טעון כוס, סבירא ליהadam רק שנים אוכלים יחד צרך כוס לכל אחד ואחד, כדאיתא בש"ע (שם סעיף א'), ולפי זה הא בדשלש סני כוס אחד, הוא לפי שוחמברך והוא רק אחד, וזה מוציא את כולם, א"כ סני בכוס אחד. וא"כ האידנא דנוהגין דכל אחד מברכ גם לעצמו ואינו יוצא בשל המברך, א"כ צרך כל אחד ואחד להיות לו גם כוס לעצמו, ברכת המזון נאמרה רק על הכוס, לדעה זו דגם ייחיד טעון כוס, ועיין (סימן קפ"ב סעיף ד') עי"ש.

בשוחיה מברכ בזימון, לוקח את הכוס בעצמו בשתי ידיים ולא קיבלו מיד אחר. והיה אווחזו בימינו בהקפת אצבעותיו ולא העמידו על כף היד.

ומה שלא קבלו מיד אחר, עיין ברכות (נ"א ע"א) נוטלו בב' יدين. ויש לומר שנוטלן מעל השלחן. ואף שבבה"ג וברא"ש איתא הגיטא — ומתקבל בשתי ידיים — וכן הוא בטדור ושורץ (בסימן קפ"ג), מכל מקום אין הכרע שהפרוש הוא שמקבלו מיד זולתו. דהא בגמרא שם, איתא זה הלשון גבי אמריגוט. מקבלו בימין, התמס לא מيري כלל מקבלו מאיש אחר אלא מקבלו בידייו מעל ח שנחן. מיהו הלשון בגמרה (שם נ"ה ע"א) כל שנוטנן לו כוי כוס לבך פ', משמע דתיה המנגוג ליתן לו הocus והוא מקבלו. אבל התמס מيري באורה המברך. ודרך הבעל אביה ליתן לו הocus. כדי שידע שהוא יברך. אבל אם הבעל הבית בעצמו מברכ, אין צרי' שיתן לו אחר שחרי הocus שלו, אף שכחוב קצר מהמקובלות זיל שקיבול הocus דוקא מיד אחר, לא הויה ניחא ליה לרביינו זקנינו זצ"ל בזה, וחשוב שאין זה מהאר"י הקדוש זיל, ובCMDOMה לי כשהיה מכבד לאחר ברכת המזון, היה נתן לו את הocus. ועיין בזורה"ק (חلك א' ר'ינן ע"א). רב המונוא סבא, כסא דברכתא לא יהיב ליה לבך נש אהרא

ברכת המזון בזימון היה מברכ בעצמו זיל היה מכבד לאורח. רק אם סעד על שלחנו אחד מגודלי הדור המפורסם, היה המכבד בברכת הזימנו.

עיין (סימן ר"א סעיף א') גדול מברכ כו, והני ملي כי שאין שם אורח, אבל אם יש שם אורח, הוא מברכ ע"פ שבעל הבית גודל כדי שיברך שבעל הבית, עי"ש. ונראה דזה דוקא ביום מקדש, שرك המברך לבדוק ברכת המזון להוציא את האחרים, אבל לפי המנהג בזמן הזה של אחד מברכ לבעל הבית. ועוד דין אנו נוהגין לבך בעל הבית בברכה הכתובה בגמרה (ברכות מ"ז ע"א) עי"ש, א"כ הדרן לדינה גודל מברכ. מיהו ממש עד אצלו אחד מגודלי הדור, היה מכבדו לבך ברכת הזימנו בדרך ליבוד. וכשהיא דאיתא (ברכות פ"ז ע"ב) דרבבי היהיא ורב הוי יתבי בסעודתא קמיה דברבי, וכיבד רבבי את רב בביהמ"ג, אעג'ן דרי"ה היה רבו של רב והיה ג"כ אורח כמותו, מכל

פלום רצה להראות חביבות לרוב ולכבודה. היה מברכ ברכת המזון על הocus גם כשביבך ביחידות, ועל כוס של שכר. ולא לוקח הocus בידו. וכשהיה מברכ בזימון, בירך על כוס של יין. וגם כשהיה מכבד לאחר ברכת המזון, מ"מ היה לו גם כוס של יין לעצמו. שעמד לפניו על השלחן. ושתה אותו לאחר ברכת המזון. ולא שתה מהocus של המברך ברכת המזון.

ומה שלא לוקח הocus בידו, עיין כל זה (בסימן קפ"ב). דיש אומרים דגם ביחיד טעונה כוס. ויש אומרים שאצלו ב' אינה טעונה כוס. וכותב הרמ"א שם בשם הר"ן זיל בפרק ערבי פסחים (דף קי"ז) דמצווה מן המובחר לבך על הocus, וכותב הב"י שם דבמדרש הנעלם (מגילת רות) מבואר דביחיד איננה טעונה כוס. ולכון נהגין המדוקlein שמברליך על הocus, וכי לחוש לדברי המודרש הוות מניחים אותו על השלחן ואין נוטלים אותו בידיהם. עכ"ל. זה היה מנהגנו של רבינו זקנינו זצ"ל.

ומה שנחג רבינו זקנינו זצ"ל להקל לבך על השוכר ביחיד. לפי שחחש לדברי המודרש הנעלם זהו, ולא לקחו בידו, לא החמיר בו לאחזרך דוקא יי"ז. אבל בשלשה, דגם לדברי המודרש הנעלם הוות

סדר ברכת המזון

לפני נטילת מים אחרוניים אומרים:

בימים שלאו אומרים בהם תחנון:

שיר המועלות בשוב יי את שיבות ציון
הינו כחלמים: אז ימלא שחוק פינו
ולשוננו רנה או יאמרו בגנים החדיל יי
לעשות עמו חיינו שמחה: שובה יי את
שביתנו באפיקים בנגב: הזרעים בדמעה
ברנה יקצרו: חלה ילה ובכה נשא משך
הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתינו:
לבני קרח מומור שיר. יסודתו בהרדי
קדש: אהב יי שעורי ציון מכל משכנות
יעקב: נכבדות מדבר בך. עיר האלים

למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים
יהננו ויברכנו, יאר פניו אתנו סלה: לדעת
באץ דרכך, כל גוים ישועתך: יודוך
עמיים אלהים יודוך עמיים כלם: ישמהו
וירננו לאמים. כי תשפט עמיים מישר.
ולאמים באץ תנחם פלה: יודוך עמיים
אליהם. יודוך עמיים כלם: ארץ נתנה
יבולה. יברכנו אלהים אלהינו: יברכנו
אליהם. ויראו אותו כל אפסי ארץ:
על מחרות בכל שם ישבנו גם בכינו

ושמע תפלה ויעש אברהם

מדברי הזוהר^ק (בראשית שם). והثم איתא הלשון
חמש עלין מקיפין דסחרין לשוננה. ועינן עוד
בזוהר^ק (דברים דיל"ג ע"ב) דשוננה איתא בה
תליסר עלין ואית בה חמץ עלין לבר תקיפין דחפיין
לאדו שוננה ואגינו עלה עיי"ש. וא"כ צרייך דוקא
שהחמש אצבעות יייר סובבין להכוס כלו, כמו
החמש עלין שובבין לשוננה. וזה אי אפשר אם
יעמוד על הCEF ממש. ועל כתרך דהאי על כף
ימינו, לאו דוקא עליינו ממש קאמר. אבל הCEF
עם האצבעות יסבירו יחד את הocus וכמו שנחגג
רבינו זקנינו זצ"ל.

יהיה מזוג מעט מים כל דהו בהקנקן
שלקח ממנו הין לברכת המזון, וכן לקידוש.
ומה שהה מזוג כי. לא עשה זה כדי שיתא
kos ברכת המזון מזוג ממוכך בוגרא (ברכות
ג"א ע"ב), עיי"ש. וא"כ היה צרייך למזוג בברכות
הארץ כדאמר רב שתת התם. אלא מהני שמא
היה נעשה פגום בהחבות. ולא מהני אפילו בנותן
לחוכו מעט מים. כמו שהזכירו מהירוש^ל. נזאתה
(בסוף סימן קפ"ב) בסור ושו"ע שם. עיי"ש. אי
גמי מטעם שכתב המהרא"ל מפרואג זצ"ל, בספר
נתיבות עולם, ומובה בפרי מגדים שם. עיי"ש.

לברא. דברי לאתנטלא. אלא אליו אקדם וונטיל
ליית בתרי ידי וمبرך כי ובעינן לברא ליה
בימינה ולא בשמלה. עיי"ש. מבואר כמו שכבתה,
דלתא רצה לכבד יאחר בברכת המזון. דא"כ יאסרך
הוא הבעל הבית ליתן הocus על ידי המברך. ולהכי
בירך בעצמו ולחת הocus בשתי ידיו ואח"כ מתחזק
בימינו בלבד. וכמנางו של רבינו זקנינו זצ"ל. וזה
שאמרו בזוהר^ק שם משות כוס ישועות איש. שיטלו
בעצמו מעל השלחן, כדי לקיים המקרא הזה. עיי"ש.
וזענן בזוהר^ק (חלק ג' ס"ב ע"א) שכן וגם גם
רבי פנחס בן יאיר. ועינן מה שכבתה בגוליון שם.
(ראה בשירותא דצלותא למטה שהעתקי מש"כ
מרמ"ח זיל שם).

ומה שאוחזו בימינו בהקפת אצבעותיה,
עין (מג"א סימן קפ"ג סק"ו) שהביא מהשל"ה
הקדוש זצלי"ה שכתב בשם המקובלם זיל,
שייעמיד הocus על כף ימינו והאצבעות יהיו
זקופות סבב אолос וכן משמע בזוהר^ק (פ' בראשית).
וכתב המג"א דמכל מקום אינו מוכחה דיש לומר
דיקיפות באצבעותיה כדרך אחותה. עיי"ש.
מייהו בסידור קול יעקב להמקובל בעיל שער
גן עדן זצ"ל כתוב הלשון – ויתן הocus על כף
ימינו ויסבב אותו בכל ה' אצבעותיו סוד ה' עליון
שפביב אשונה שנקראים ה' ישועות. עיי"ש. והוא

שירותתא דצלותא

על נהרות בבל: תחלייט קל. בשוב ה': שם קב. אמרת מומוריים אלה החכוו בראשונה
בסדר היום, וכן בשל"ה, ובעיקר נשען המנהג על האמר בזוהר (תרומה קנד, ב) מאן דעתך
של פטורין, ומהענו באינוי מיכלן, אית ליה לאדריא ולידאגא על קדרשא דארעא קדריא וועל
היכלא דמלכא דקה אתחריב, ובגין היה אציבא דאייה עצייבא על פטוריה, בההוא חודה

סדר ברכת המזון

תצה

סלה; אזכור רחוב ובכל לודעיה הנה פלשת
וצור עם כוש זה יلد שם: ולציוון יאמר
איש ואיש ילד בה והוא יבוננה עליון:
וי יספר בכחות עפימות זה יلد שם סלח;
ושרים בחללים כל מעניין בר:

זכר יי לבני אדורות את יום ירושלים
בבל השדודה אשורי שישלם לך את גמולך
שגמלות לנו: אשורי שיאהו ונפץ את עליך

ואומרית פסוקים אלה:

אברכה את יי בכל עת. תמיד תחלתו בפי: סוף דבר הכל נשמע. את האלהים
ירא ואת מצותיו שומר כי זה כל האדם: תחלתו יי ידבר פי ויפרך כל בשך שם קדרשו
לעולם ועד: ואנחנו נברך וזה מעתה ועד עולם חללויה:
אם מברכים על הCES, מוגדים קודם וגচ נוטלין הידים ואומרית:
ויברך אליו זה השלחן אשר לפניו יי:

שירותא דצלותא

ומסתיה דתמן קב"ה החשיב עליה כאיל' בינה ובנה כל אינון הרבי דבר מקדשא, זכהה
חולקיה. והשל"ה מסיים שם (עמוד בב א): ע"כ נהגין לומר מזמור על נחרות בכל קדום
ברכת המזון. וככ"י וכשבת וי"ט אמרים מזמור בשוב ה' את שבת ציון וגור. מובה גם בקייזר
של"ה וב מג"א סימן ס סע"ק ד. אצל המקובלים ז"ל אין הדרות שוות. ר"יק הציג לימות החול
את המזמור סז' ובשם ר"ח (בעל ראשית חכמה ז"ל) מביא הוא אמרית המזמור קלן, ולימיט
שלא נאמר בהם תחנון הציג הוא המזמור קכו ובשם מהרש"ל את המזמור פג. וכך סידר הרב
ז"ל, והיות שמן הצדיק ז"ל התפלל בסידור הר"יק ז"ל, הצגתי המזמורים לפי סידורים שם.
המקובל ר' שבתי ז"ל הציג לימות החול את המזמור קלן בלבד, ולימיט שלא נאמר בהם תחנון,
את המזמור קכו או המזמור פג. ר' אשר ז"ל הציג לימות החול המזמור קלן, ולשבת וככ"י
מביא הוא בשם ר"ח המזמור קכו ובשם מהרש"ל את המזמור פג, שיסוד לאמרתו כאן הוא
בזהר (תרומה קנד ב). המקובל בעל משנת הסידים ז"ל הציג רק המזמור סז' ללא הבדל
בזמניהם. אבל רמזו גם על אמרית המזמורים המדברים בעניני ציון וירושלים, שכן כך הוא כתוב
(במסכת מוציא שבת): "אבל לא ימנע את עצמו מלדאג על חרבות הבית בכל הסעודות".
המקובל מהר"ם פאפריש ז"ל הציג לשבת וככ"י המזמור קכו וככ"כ הפרי מגדים לשוו"ע סי' א
אות ד. ריעב"ץ ז"ל הזכיר רק המזמור סז'. ברוב סידורים סודר המזמור על נחרות בכל לימות
החול, ואילו המזמור בשוב ה' לימות שלא נאמר בהם תחנון. אבל למעשה נהגין לומר בין
בחול ובין בשבת המזמור בשוב ה' — ולא מצאתי היסוד לשינוי זה.

אברכה: אמרית הפסוקים שסדרו לפניינו, מיסודות של המקובלם היא, ואוותם
סידרו גם הריעב"ץ ורב בעה"ת. מקרים: אברכה — תחליט לד ב; סוף דבר — קחלת יב, יג;

תחליט ה' — תחליט כמה כא; ואנחנו — שם קטה, יה.

VIDBR: יהוקאל מא, כב. סודר בסיקורי המקובלם, רב בעה"ת וריעב"ץ, זכרם לברכה.

סדר ברכת המזון

הריני מוכן ומוזמן לקיים מצות עשה של ברכת המזון. שנאמר ואבלת ושבעת וברכת את יי אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך.

(לשם יהוד קב"ה ושכינתי על ידי והוא טמיר ונעלם. יהיה נועם וגוי)

מקבלים את הocus בשתי ידיים מן המושיטה בשתי ידיים

(ויש נהಗין לומר פסוק זה בשעת קבלתה)

בום ישועות אשא ובשם יי אקרא:

שירותתא דצלותא

בסיור הרב מודגש: — אחר מים אחוריים יאמר פסוק זה. וכך נראה מסדר העניינים בסידור ר' שבתי, וכן של ר' אשר. המקובל בעל משנת חסידים ז"ל הציג רק המזמור סן, ללא הבדל בזמניהם, וסידר גם הפסוקים שלפנינו ולפי מה שניתנו להביןMLS מלשונו, נאמרים כולם אחדרי הנטילה.

הריני מוכן ומוזמן: ראה בח"א של סיורונו ע"מ כתצייש שם מש"כ בוגע לאמרית הריני מוכן ולשם יהוד וכן בשירותא דצלותא שם עמוד כא. הנוסח אלףיגנו ל Kohush של"ה זמובה בקיצור של"ה עמוד מב א. הכתוב: "ומיוון דברת המזון היא מצות עשה מן התורה, ראוי לכון בה יותר ובדקדוק מלותיה, שלא יבליע וב科尔 רם, כי הקול מעורר הכוונה, ואפילו אם מברך בבית ביחיד, צריך לברך בקול רם כדי לעורר בני ביתו וילמדו ממנו. יש נהגין לברך בתוך הסיור". וראוי לצוין, שהמקובל ר' שבתי ז"ל מביא בסידורו ש"הרמ"ק היה נהוג לברך מתוך הספר כדי לעורר הכוונה". וכך ממליץ בעל סדר היום הכתוב — "אם יש לו ספר בפניו להביט בו כדי שיוכל לכון יותר וכרי מה טוב ומה נעים וכו". וראה בספר ראשית חכמה פרק טו משער הקדושה שכותב — שכשיברך ברכת המזון י怜 שמקיים בזה מצות עשה, כי היא מצוה דאוריתית וצריכות כוונה. ערך מיוחד להכוונה כ א, ישנה בזהר: "מן דlbrace לך" מנו שבא, עיי לכוונא לביה וכרי (ויקהיל עמוד ר'יח) ובזהר חדש עמוד פו ב: והתקדשותם וכרי מלמד שצרכי כוונה בברכת המזון, ועיין על עניין זה בשער המזות לפ' עקב ובעשר הכונת עמוד סא ב ועל הכוונה שצרכים לכון בשבתו וו"ט. ראה שם עמוד עב ב, וכן בספרי ובסיורי המקובלים ז"ל. ובספר חסידים (סימן תקרת בהזאת מקצי נרדמים) מובא מעשה: "החכם שמע שאחד היה מברך ברכה ברכות וו"ט. ראה שם עמוד עב ב, וכן בספרי וכשאתה מברך אתה מהר". וראה עטרת זקנים לסימן נט או"ח אותן שם. מש"כ בעניין הכוונה בברכת המזון וכן של"ה עמוד פב ב בשם אביו עמוק ברכה וו"ל: "ויען דברת המזון היא מצות עשה מן התורה, ראוי לכון בה ביתור ובדקדוק מלותיה שלא יבלעם, וב科尔 רם כי הקול מעורר הכוונה".

לשם יהוד: ראה וייש אברם בחלק א של סיורונו וההערות שם עמוד כא וצרכט לכוא. בסידורי המקובלים וכן בסידורי הרב והגר"א, ז"ל, לא סודרי, ובסיורי ריעב"ץ ז"ל וכן סחרו ומכאן ברוב סיורים. על עצם עניין כוונה ומשמעותה, ראה מש"כ בהערות לחתפת שמ"ע, שבסיורונו חלק א עמוד רסט. והרי הערכה נוספת: בפוסקים הראשונים ואחרונים מודגשת ש"כל אחד מהמסובין יאמר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה ואפילו החתימות" (שו"ע שם קפג אותן ז) וראה על זה בטור לאוטו סימן ובנוסאי כליו שם ובשבי הלקט ובעוד ספרי הראשונים וכן בשווי"ע הרב ז"ל ומשנה ברורה אותן צו שם.

בום ישועות אשא: פסוק במלחיט קטג יג. רמז לאמרתו כאן, רואים אלו בתורת

סדר ברכת המזון

תצז

שירותתא דצלותא

הנגלת והנסתר, גם יחד, כמבואר לפניה מיליצה יפה, מעין שירות לעתיד, רואים אנו, בקשר ליה, בוגריה (פסחים קיט, שציוני בהעדות ל"בוס של ברכיה" שלפני ברכת המזון) ש"ל: מי דכתיב ויגדל הילד וגמל — עתיד הקב"ה לעשות סעודת לזכרים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק. לאחר שאכלין ושותין, נותני לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לבך, ואומר להן — איננו מביך, שיצא מני ישמעאל. אומר ל יצחק — טול וברך, אומר להן — איני מביך, שיצא מני עשו. אומר ליעקב — טול וברך, אומר לו למשה — טול וברך, אומר להן — איני מביך, שחיות בחיהן, שעמידה תורה לאשון עלי. אומר לו לא במותי. אומר לו ליהושע — טול וברך, אומר להן — איני מביך, שלא זכיתי לאرض ישראל לא בחיי ולא במותי. אומר לו לא במותי — טול וברך, אומר לו לדוד — טול וברך, אומר להן — איני מביך, ולי נאה לבך, שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא". בספר קב הישר פרק ז כתוב,שמי שמברך בכונה ברכת המזון, יוכה לשמעו ברהמ"ז לעתיד מפי דוד המלך ע"ה — (כונתו להמאמר חז"ל שלפנינו) ובתורת הנסתור: בזהר לפרשת תרומה (קסט ב) מאן דנטל כוס של ברכה ומברך עליה, כתיב כוס ישועות אשא, מאן ישועות, דאי ימינה דאייו מושיע מכל מקרוגין דעתמא. — ומלאן נפרדן למאשה, שני מנגנים — שלפי האחד נאמר הוא כשמקבלים את הכוס לברכת הזימונן, ויש שאופרים אותו כשגורמים ברהמ"מ, כשבאים לבך בורא פרי הגפן, ואוטו מביא כבר האבודהן הכתוב: ויש אמרים סמוך לבורא פרי הגפן, כוס ישועות אשא וגנו לרמזו לטעודה שיעשה הקב"ה לעתיד לבוא לזכרים, דוד יברך ויאמר — כוס ישועות אשא וגנו. גם מהר"ן זיל בפירוזו לברכת המזון, מביא מנהג זה מתוך ציון הגمرا פסחים, והשליה זיל מביא זאת בשם (פמוד פב ב) : וכך מרגיש בעל אליו רבא בסוף סימן קפה, ומובא גם בקידור של"ה בשם מהר"ג, אלא שהוא מביא גם המנהג השני, כנ"ל, וכותב: יש נהגין נשונטליין הocus לבך ברהמ"מ אומרים כוס ישועות וכו' ואני ראייתני אנשי מעשה כשהיו מושיטים להם כוס לבך, היו אומרים פסוק זה" (קצתלה עמוד מב א) וכך מביא בעל מטה משה, תלמיד מהרש"ל זיל, וכן קבע מלומו המקובל מהר"ט פאפריש זיל בספרו דרכ' סעודת אור זדרקים, בדרך סעודת שם. וכך נראה ממראצת לשונו של "סדר השלחן ל מהר"ן" (רבי נפתלי זצ"ל הנזכר בכ"ח ובמג"א לסימן קצב) המוטיף טעם לשבח, זיל: וכן בא לרמזו בפסוק כוס ישועות אשא — מלת ציוס וראשי תיבות של ישועות אשא הן עולין צו, כמספר טפח (מגביהם טפח) להורות לסתוד הנזכר" וכך: יסוד דבריו ברוקח רפה; וכך כותב במפורש מהר"ד אומניאים זיל בספרו דיןין והנחת אדים (המייסד על דיןין ומנהגין לפי אריזול, ליקוט מסטר של"ה) וכך סידר אותו המשובל ר"יק בסידורו קול יעקב. והיות שמןן הצדיק רגיל היה להתקפל מתוך אותו סידור, הצגתו הכאן, ובຕוגרים. ציון שמנהגו בקדוש בזה, לא נמסר לנו מפני נכדו רומר"ח במפורש. והערת לבסוף: בכל ספרי הראשונים שציוני מודגש: דוד יברך ויאמר כוס ישועות אשא וגנו, אבל בוגריה לא כתני הכי במפורש, אלא שדוד אמר — ולוי נאה לבך, שנאמר כוס וגנו, כלומר, הגמרה מביא ראייה מהפטוק שבתהלים, שדוד אמרת, שם נאמר — כוס ישועות, כאילו שואת הייתה כונת דוד המלך בשעה שפייט מליצה זו. וראת מהר"א לברכות גא א המביא שם עניין זה דרך אגב ומשמעות — ובפרק ערבי פסחים מפורה (?) שדוד יאמר כן בכוס של ברכה לעתיד לבוא וראה השלמות לעמוד זה

סדר ברכת המזון

הזמן אומר: הב לן ונבריך.

שירות א דצלותא

הב לן ונבריך: קרייה זו מתחילה את ברכת היימן המורחבת. הגדרה זו רואים אנו בגמרה (פסחים קג ב) "דרב ברונא ורב הנגאל הו יתבי בסעודתא Ка עלייתו רב יי' בא סבא אמר להן הב לן ונבריך" וכו', ומכאן בכתה ספרי ראשונים וש"ע קעת. ברם, כאן לא יצא להוראה, כלומר — לא מסמנת הוצרך בנתינת דעתך לברכת המזון, אלא להציג גמר האכילה היא באה, או "סילוק סעדיה" בלשון חכמים, וכן לדינה, שהיא נחשבת היסח הדעת והפסק לעניין ברכה, והיינו — שלאחריה שוב מהיבאים כלל וдинי ברכות, אם נמלכים בדעת ושוב רוצים להמשיך האכילה או שתיה, ויש שרצו לחלק בין אכילה לבין שתיה (הרא"ש לפך ודברכות אותו לא) וראה על עניין זה: ברכות מב א ורש"י שם ד"ה ולית; הלכות גדולות: ריש"ף ור"ן למקרה שם ד"ה ולאה, ושלטי הגבורים שם, וכן בראיא"ז שם אותן ב: תשב"ץ קטן שיד בשם מהר"ם מודוטנברג; רמב"ם הלכות ברכות פרק ד הלכה ז; רא"ש וקרבן נתגאל שם צ; וראה השגות הראב"ד לרמב"ט שם וכן מגדור עוז ד"ה ואני; טור או"ח טימן קעת והמפרשים שם, וכן שו"ע לאותו טימן ונושא קליו שם; סידור רש"י עמוד מג; המנחיין ה' סעדיה; ארחות חיים ה' ברכת המזון אות ד; אור זרוע ה' סעדיה אות קצד: הagation מיימוניות לרמב"ם פרק ה ה'יח וספר הפרנס טימן תד ועין פרמ"ג לטימן קעת אותן ב בא"א. בעל עטרת זקנים לטימן קעתאות א מביא בשם מהרש"ל — "ויא"א כשותגין כוס לברכת המזון אפילו بلا דבר, הוא כאמור הב לן. בתורתה המקובלת, כתנה נפשית לעזרך כונת הלב לקיום מצוה שהוא מ"ע מדאוריתא, רואים אנו אותה בזוהר (לפיblk עמוד קפו ב) זמפי הינוקה הידוע שומעים אנו על רב ערבה: אמר רבי יהודה לרבי יצחק — כדמיין לה, האי ינוקא לאו בר נש הוא.أكلו, ינוקא הו אמר ملي דאוריתא והידוע דאוריתא. אמרו — הב ונבריך. אמר להו — יאות אמריתו, בגין דשם קדישא לא מתברך בברכת ד.א. אלא בהזמנה" וכלה. והערה: לפניו "הב לן ונבריך" וזה לפי גירסת הגמ' פסחים, וכך גורס המקובל הקדוש רבינו חייט ויטאל ז"ל בהעדתו לזהר שם ז"ל: "דhab לן ונבריך הוא לעשות הכו"ם מרכבה לקב"ה שהוא נקרא כוס של ברכה, אח"כ אנו אומרים נבריך שאכלנו משלו, ר"ל נבריך, מן הבינה הנកראת ברכה, את השכינה שהוא תאם המפרנסת אותנו ואכלנו משלה. וא"כ הן ב הזמנות — א היא הזמנה בפה, באורה אטגלאיה ב אורה סתים, כי בינה נקראת עלמא סתימהה". המג"א בסימן קצב מביא זהר זה וא"כ הוא גורס "הב לן" וכו'.

ומתקירה לחכירה: متى נכנסה היא לסייעינו? בתקופת אריו"ל, קצת לפני ואחריה, כשהעדיין לא נטפשה תורה הקבלה, לא רואים אותה בספר הדורות ההם. בעל סדר הימים לא מכירה (או לא הכירה?), שכן כך הוא כותב בספרו: "ואם היו שלושה שאכלו יחד צריכין לזמן ולברך — נברך שאכלנו משלר". הלובש כתוב: "זהו נוסח שלנו בכל אלו הארץות" ומתייל מהנוסח שבגמרה, כנ"ל בסדר הימים. וכן מהר"ן ז"ל, בפירושו לברכת המזון (מודפס בוניציה בשנות שטג') מתייל פירושו מן הנוסח שבגמרה והיינו — "nbrך שאכלנו משלר". ומהר"ן (רבי נפתלי ז"ל, בעל סדר הלוחן לברכת המזון, המודפס ביחיד עם פירושו של מהר"ן הנ"ל), הציג נוסח משלו ובלשונו הקודש — "רבותי נאמר ברכת המזון" ואולי הגדירה כך המדדק המפורסם ורבי שבתי מפרמיסלא ז"ל שכן כך הוא כתוב בהקדמתו שם — "ויש

סדר ברכת המזון

תצט

המסובים עונים: **יהי שם יי' מברך מעטה ועד עולם.**

המזון אומר: **ברשות (ומוסף לפיה עוניין: אבוי מורי, מורהנו ורבינו, הכהן) נברך ונפוץ**
כלו מסיליס כיד כסמלית מן כוכם, ומומלייס:
נברך שאבּןנו משלו.

שירותתא דצלותא

לנו על מי לסמך כי אני העתקתי הנקודות והטעמים מסדר ברכת המזון של החסיד השלם המדקדק הגדול שבדורנו זה, מהזה שדי יתוה, האלוף הח"ר שבתי יצ"ו, והשות ספר אור חדש. ורק המקובלים ז"ל הציגו בסידוריהם והזיכירוה בספריהם, וכך ננכשה היא, במרוצת הימים, לכל הגוטשאות, אשכנו וספרד גם יודה, אם בלשון המקורת שבסגירה ובזהר, וגם בלשונית-אשכנזית שהבעל מגן אברהם מביאה בסימן קצב לש"ע א"ת, ועוד: כי כל מיili דקדשה בעי הזמנה, ומהזה גזהגין בלשון אשכנו לומר רבותי מיר וועלין בענשין. (ומביא שם הגותה המקוצר של ברכת המזון מלהן לר"ן תניל). המקובלים ז"ל הציגו רק הנוסח שבזהר, וכן הרבה בעל התניא וריעב"ץ, אלא שבפתחם של אחר זמן הוסיף המולאים הנוסח בלשון יהודית-אשכנזית, הרגילה בפי רוב היהודי ארצות הגלויות. בעל כף החיים מביא נוסח ספרד "hab l'n vneir lemlana uileah k'disha" והמסובים עוניין "שמות" וחוזר ואומר ברשות מיר נברך וכו').

ידי שם ה' מבורך: עניה זו של המסובים מובאת בראשונה (?) בסדר השלחן למהר"ז ז"ל, ואחריו מביאה בעל מגן אברהם בסימן קצב אותן. וראה באר היטב שם אותן. בסידורי המקובלים לא סודרת, ובסידור הרב בן טהריה, וכן בסידור ריעב"ץ. וביחס לסידור זה יש להעיר, שבפרק בהזמנה, מובא בזה"ל: בסדר היום כתוב — כל מיili דקדשה בעי הזמנת מש"ה צ"ל הב לן וnbrck" וכו, אבל כנראה שהלשון צריכה תיקון סופרים (וצ"ל: כתוב במגן אברהם ? וכו'). כיון שבסדר היום מודגשת במאורש — "ואם היו שלושה שאכלו אחד. צריכין לזמן ולברך — נברך שאכלנו משלו", ובלי ספק שזאת טעות המסדר או המעתיק. גזהגין שהמזומו חורף על עניה זו, ויגעתו למצוא מקור לה, ולא מצאתי לע"ז היסוד.

ברשות: זהה נטילת רשות מאת המסובים. הארחות חיים מנמק מנהג זה בזה"ל: ומידרך מוסר לכל מי שיברך יש לו ליטול רשות הגדוליים המסובים שם, ואומרם ברשות רבותי. ואם לא ירצה ליטול רשות אלא אחד, אומר ברשות מורי או רבוי נברך. והשות אותם הדברים בכל בו ה' ברכת המזון. ובשבילי הלקט: וכן קודם ברכת המזון נוטל רשות, שמא יש בהן אחד שלא הפסיק לسعد. ביסודה נובעת הנטילת רשות כאן, מגמרא ברכות מו ב — "וחלכתא דגדוול מבורך", אלא שיש רשות בידו לכבד את מי שהוא, אם רוצה בכך, (תיסופות שם ד"ה הילכתא) — ומכאן, כנראה, נשתרבב המנהג ליטול רשות, ומשום לא פלוג נקבע שאפילו אם הגדול בעצמו מבורך, מבקש הוא רשות יתקטן ממנו. בעל סדר היום, מהר"ז בעל סדר השלחן, והמקובלים, זכרם לברכת, לא גורסים אותה כאן. בסידור הרב בעל התניא ישנה. וכן בסידור ריעב"ץ המדגיש: ועודין (כלומר — אחרי שאמר הב לן וכו') צרייך ליטול רשות מרבים ומרבו וחברו וממי שגדלו ממנו. וכך גזהגין למעשה, שמוסיפים לפני הזריך, כמו: אבוי מורי, מורהנו ורבינו בשרות הכהני, מנהג שיש לו אסמכה מפורשת בלשון בעל ארחות חיים שציינתי לעיל, המשאל פתח להרחבה, וכך סיידרתי. בסדר ברכת המזון" משנת תנב, דפוס דההן-פורט, מתחליל הסדר מן "ברשות אבא מורי ורבותי נברך שאכלנו וכו".

סדר ברכת המזון

ומפורש כתוב רבינו בחיי (בשלחן של ארבע) : יש להזהר שלא יברך ברכת המזון אם יש בשולחן אביו או רבו או מי שהוא גדול ממנו בחכמתו, אלא אם כן נוטל רשות מהם. ואם יש בהם כהן, יש לו להקדים לכהן שכן כתוב "וקידשתו" וכור (שם שער השלישי). ובעל האפרנט (בסיומו מה) כתוב ביחס לכך: "אבל רשות יש לו למת לאחר".

(בירודים)

א). נברך שאכלנו משלו: כאן מתחילה ברכת הזימון העיקרית, לפי נוסחת הגמא, כדלקמן. ההלכה בש"ע (סימן קצב) קובעת: היו מסובין ג', חייבין בזימון, שאומר אחד מהם נברך שאכלנו משלו והם עונאים ואומרים "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חייננו". והשות' רמב"ם פרק ה מה"ב ה"ב וטור סימן קצב. מקור ההלכה פסוקה זו טעונה בירור מקורי והרי הוא: הגדירה זו בת שלוש תיבות, באה במשנה (ברכות מט ב) בדרכן קטרה בלבד, שכן שנינו שם: "כיצד מומניין, בשלשה אומר נברך" וכו', ורק רבי יהנן (שם בגמרא נ א) השלימה — אמר רבי יהנן נברך שאכלנו משלו הרי זה ת"ה, למי שאכלנו משלו הרי בור" וכו'. וכיוצא בה עניות המטוביים, "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חייננו", שאף היא נמסרה לנו חלקיים, שכן כך גרטינן שם — אמר רבי יהנן ברוך שאכלנו משלו — היה ת"ה, על תומו שאכלנו משלו היה בור", ורבי שם, השלימה — "רבי אומר ובטובו חיינו היה ת"ח" וכו'. והוא הדין כשמוסיפים אלו קיינו בעשרה ולמעלה, שכן כך קבעו: "ההלה כרבי עקיבא בברכת המזון, אחד עשרה ואחד עשרה רמא" (ריש' שם ד"ה הלכה). מהרש"ל סובר שאף המזון אומר "ובטובו חייננו" בהתחלה הברטה. והב"ח מביא זאת בשמו, בסימן קצב (דר'ה וכל המשנה), שהמהר"ל מפראנג זיל "ביבט מגנג העולט". זהה לשון היב"ח שם: "ועל לנו עמד הרבה הגדיל מהויר לייב בר בצלאל מפראג וביטל מנוג העולט זגור על הכל שלא יאמר המברך כי אם נברך שאכלנו משלו וכור ונופשטה גורתו בכל המדינות כך נהוגין העולט ממנהו ולהאה, והוא האמת לפשתא דתלמודא ומשמעות כל הפסוקים ומנוג שאר כל המלכויות ששמענו שמעם, שהמברך אינו אומר אלא נברך שאכלנו משלו בלבד".

ההערה: רקמן עמוד תקה העתקתי דברי מהר"ל זיל בעניין זה. זראה ט"ז ומג"א שהאריכו בזזה, וכן פרמ"ג שם בא"א אות ב. וראוי לציין ולהבהיר המקור שעליין נשען מנהג העולם, לפני ביטולו על ידי המהר"ל מפראג זיל: ראה זה תרומה (קסח ב): "במושתת תלתא נברך שאכלנו משלו ובטובו חייננו", אלא שבוחר חדש לרות (עמדו פז ב) רואים מפורש כנוסחאותו וכמנהגנו: ואמרי נברך שאכלנו משלו — נסכים דעתנו לברא בדין דאכלנו משלו וכור ואינו עניין ואמרין לגבי עילאה — ברוך שאכלנו משלו ובטובו חייננו. דמפורש בהלכות גדולות (בלרכות פרק ז) וכך מומניין תלתא, גדול אומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חייננו. וכך נראה מגירסה אחת שבסידור רע"ג (דפ"ז קפא א). ואותה הלשון מובהת בסידור ריש' עמדו מז' וכן בספר תמים דעים וblkט יושר וכן נראה מהלשון שמובא בכיה שם בשם מהרש"ל והמובה גם בלבוש לסימן זה (ופלא שהט"ז ועטרת זקנים המבאים זאת בשם מהרש"ל, לא הזכירו שזאת היא גם נוסחת הלבוש). (ותיתתי לי לרבות מרגליות שליט"א שהעיר בשעריו זה שלו לגמara ברכות תנ"ל על התהה חדש שצינתי ושמחויק הנוסח המקוצר שלפונינה שנכנס לכל הנוסחאות). וכך יורשה להביע השערת, שగירסת הזוהר הלכות גדולות, שלפייה הזמן מתחילה ואומר "נברך שאכלנו משלו ובטובו חייננו", ברמות במשנה מפורשת (ברכות מט ב) שם שניינו: "כענין שהוא מברך, כך עונאים אחריו". אמן יש לומר, שזה מוסב רק על הענין הבא שם, ברוך ה' א. וכי, אבל צ"ע אם זאת לא שימוש אסמכתא להארכת הנוסח שנהגו בו לפני ביטולו ע"י מהר"ל, ניל. וזאת עצם ההארכה מבכר העטרת

סדר ברכת המזון

תקא

שירותתא דצלותא

זקנין שם וכותב: והאריך (המהרשייל) בראיות גבוהות מיסודות על אדני פג. וראיתי את הנוסח של המהרשיל, כניל', בסדר תפנות ברכת המזון" משנת של"ה דפוס לובלי. גם פירושו של מהרין נבל, שם מתחילה המברך: נברך שאכלנו משלו ובטנו חיננו.

(ב). ועכשו — העלה לגוף של נוסח: שאלין ודורשין — למה אין ברכה זו שם? מלכית, הרי היא בשם ברכה מכתה, וברכת הזימון שם? וראה לדוגמא: ברכות מו א' ותוספות שם דיה עד שם ט רב' אמר וכי ברכת הזימון מגלו וגוי נפקא, וביתר בהירות הדיק בירושלמי לברכות פרק ז' בגמרה למשנה א' שם: "אי זו היא ברכה ראשונה — דבית רב אמר זו ברכת הזימון", וראה פבי משה שם, ובתר"י לר"ף ד"ה לימה — "כלומר — אפילו למן דאמר ג' סיל שנברך היא ברכה בפני עצמה" ובعود הרבה מקומות. כבר נתקשת בה בשאלת זו, חד מן מרבותה קמאי, רביינו יעקב ממורייש, מבוצי התוספות זכרם לברכה, שרגיל hei למצוא פרטונו לספקותיו ע"י שאלת חולם. בידוע מספרו ש"ת מן השמים. ח"ל: «עווד שאלתי — כשעונים בברכת המזון ברוך וכו' אם צרייך מלכות והזכרת השם או לא? והשיבו: הלא ידעת, אם לא שמעת, אלוקי עולם בווא קצות הארץ, ואם לא תמליכתו — بما תברכווה». (ספר ש"ת מן השמים סי' נב, בהזאת וביעוד הרב מרגליות), ברם, רבי בנימין,athi בעל שבלי הלקט, זכרם לברכה, לא קיבל הוראה זו מעשה, והוא עונה לו דבריהם מתוך יראת הכלביה, זיל': וברכה זו פותחין בה בברוך שהיא תחלת הברכה, ולא מקראי סמכות להברתה ממשום נברך (שאכלנו משלו), חדא — שאין בגבורך הזקרה ומלאות ועוד שהרי בלא זימון אין אומרים נברך. ואין אנו צריכים לחולמו של רביינו יעקב הצדיק ממזריש, זיל, ולא לפטרוננו שאל על ידי שאלת חלום וכו' וכו' ואין משגיחין בדברי חלומות, דקיים אל — לא בשמות היא, ובזהיא מבואר בדברי רזיל שאין הזקרה ומלאות כלל, רק בעשרה" וכיר (שבלי הלקט (השלט) סי' קנו). והשותה ב"י שצינתי لكمן. הטור (בטעמן קפח) מנמק בשם הארבייד, ממשום שהיא אינה ברכה קבועה. ובחדושי הרשב"א לברכות נד מובא בשם ראב"ד טעם נוטף — ליש לומר ממשום דאייכא בערך ברכת המזון ג' ברכות דאית בהו שם ומלאות הקילו בה. וכךין זה כתוב המאירי לגמ' שם. והתנא דאגודה מסיע לרשב"א, ח"ל המדרש רבה לבראשית (פרשה מט אות ז): אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים. משחייו אוכלים ושותים. אמר להם — מה נאמר, אמר להם — אמרות, ברוך אל עולם שאכלנו משלו, חז"ק. וירשה להוסיף מה שכתבו בתוספות לגמ' ברכות מט א' ד"ה ברוך שניתן — "אי נמי אלקי אברהם היינו מלכות", והשותה, ביתר בירור, אותה הנחה בתוספות שם מ ב ד"ה אבוי שזיל: "אבל אלקי אברהם הוא כמלכות ד אברהם אבינו המליך (את) הקב"ה על כל העולם" וכו', ועכובי אמר אומר במפורש "אל עולם", דהיינו כשם וכמלכות, זדריך). והשותה אותן הדברים בבירור פרשה מג אותן ח' ונגד אותן ט, ורמזו דק רואים אלו בסוגנון הלשון שבפרטן החלום הנ"ל. והבית יוסי מנמק פשוט — "הטעם שאין מזמנין בשם, דהויך דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה לא יהא אלא בעשרה אנשים גדולים" (ב"י בטעמן קצת בד"ה ומ"ש רביינו). וראת ברטנורה ותוספות יו"ט לברכות פרק ז' מג' מש"כ על החילוק שבין ברכות לבני נברך (ראה בסידורנו חלק א' עמוד רמא בהערות לברכו). זמונא באיד' בשמו. וכן מה שחייב בין שם זהה' שאומרים בברכו ובין השם של מדת הדין, אלקונא שאומרים כאן ברכת המזון — "אמנם כי המזון הדין נותן לכלכל את ברואיו, ולפיכך תיקנו זה השם שהוא מדת הדין וכו', אבל המורה לא ניתנה אלא בחסדי' וכו'.

סדר ברכות המזון

ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

מי שלא אכל, ושומע שהמזון אומר נברך וכו', אומר: ברוך ומברך שמו תמיד לעולם
עד

ואם שומע שהמוסובים אומרים ברוך שאכלנו וכו', עונת התא: אמר. (זהיא הדין
כשمبرכים בעשרה)

המזון חורר ואומר: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

שירות א דצלות א

ברוך (אלוקינו) שאכלנו משלו: במשנה שם וכן עניית המוסובים "ברוך אלוקינו".
ORAה הערות שלפנינו לעיל, וצרפנו לבגן. ויש להעיר שיש אנשים, שמהמת הסר ידיעת
אומרים הם "אלוקינו", אבל להלכה ולמעשה נקבע לומר בלי למ"ד, והרי בירור הגירסאות
רע"ג כותב (סרע"ג עמוד קפב, דפוס ירושלים): והכי אמרי משמיה דמר רב ניסי ברי' דרב
שמואל, דבר הוא כי עשרה, והוא דמזון צריך לומר נברך אלוקינו שאכלנו משלו ולא מביע
למייר לאלוקינו,מאי טעם, משום דכתיב שיוציא לה' גודלו לה' זמור לה' בלמ"ד, ובגי' ברכה
אשכחן דכתיב ברכו את ה' ויברך דוח את ה' וכו'. אלה הדברים מובאים בתוספות ברכות
מט ב בד"ה נברך, וORAה עוד סיידור רשי' עמוד טו וORAה הערות המשדראות ג', פרד"ס לרשי'
עמוד קצ' ; מה"ז סימן סא ; תר"י לר"ף המדגיש — ואין ראוי לומר לאלוקינו ; טור אורח סci
קצב ושו"ע באותו סימן ונושאי כליהם שם ; ארחות חיים ה' ברכה"ם ומכאן בכל בו ; אבל
בירושלמי ברכות פרק ז הלכה ג, במשנה שם, הגירסת "אלוקינו", וכך גורסים הר"ף והראה
שם, ורב סעדיה (סיידור רשי' עמוד קה וקז), ורמב"ם ה"ב פרק ז ה' ב. (ועיין בספר הרקמה
לורי' גנאה שער ז), וכן רואים אנו מפורש בזוהר לפ' פנחס עמוד רמו. ברם, להלכה ולמעשה
נתבללה לכל הנוסחים הגירסאות של רובה דרובה פוסקים, "אלוקנו".

ברוך (אלוקנו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו : זהה החזרת העניה ע"י המברך ברכת
הזמן. בעצם היא המשך המחלוקת שציינתי במבוא לברכת זימון, המובאת בגמ' ברכות מו
א "עד היכן ברכת הזמן". וזאת לדעת, גם החזרה זו לאו בפירוש איתתמה, אלא נובעת
מתפיסת הר"ף ומפירושו, וכן של בעל הלוות גדולות ורב האי גאון המובא ברשב"א לגמ'
שם, לשאלת הגמ' (שם מו ב) להיכן הוא חורר. וORAה רשי' שם ד"ה להיכן ותוספות שם
המפריך פירושו של רשי' ומצד לפירוש הר"ף ללא הזכרת שמו וכן הגותות מיימוניות לפך
ז ה"ח המער על רשי' "ופירושו דחוק". ואלה הם דברי רלי' שם: להיכן הוא חורר כשהוא
אומר נברך שאכלנו משלו, רב זביד משמיה דאבי אמר — חורר בראש ואומר נברך שאכלנו
פעם אחרית, ורבנן אמר למקום שפסק שאומר — ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו — וכן
הלכתא", ועל הטברת זו של רבותינו הגאנונים הנ"ל, מיסודת החזרה זו. וORAה תר"י, במקומם,
בד"ה להיכן, המאריך ביאור על עניין זה ושלטי הגאנונים שם אותן, והשות ראי' בשם
הר"ף וORAה מעדני יו"ט שם אותן ד, וכן ראייה לגמ' שם המביא פירוש זה בשם גאנונים,
ומסימן "זהראשון עיקר" (פלומר, פירוש הגאנונים, בוגיון לפירושו של רשי' לגמ' שם), אויר
זרוע בסוף סימן קצא, אשכול (בדפוס ר"ש אלברט עמוד עז), מרדכי סי' קסג, ספר הפרשנות אות
תב בשם בה"ג, וכן רבינו ירוחם וספר חנוך בשם. בסדר רב טעדיה גאון לא סודרה עניה
זו (עמוד קה).

ברוך ומברך שמו תמיד לעולם ועד : האלכה שם סי' קצח קובעת: ג שאכלו והם

בעשרה ולמעלה אומר המזון: **נָבָרֶךְ אֱלֹהִינוּ שְׁאַבְּלֵנוּ מְשֻׁלָּוּ.**

והמסובים פונים: **בָּרוּךְ אֱלֹהִינוּ שְׁאַבְּלֵנוּ מְשֻׁלָּוּ וּבְטַבְּבוֹ חַיָּינָנוּ.**

ומי שלא אכל, ושומע שהזמן אומר ברוך אלהינו וכו', אומר: **ברוך אלהינו וברוך שמו תמיד לע"ז.**

יעש אברהם שומע תפלה וייעש אברהם

כן בכל הטערים וקשה לשבש את قولם. וכן נברך אלקינו שאכלנו משלו. כתבו הוא בשנה שבירושלמי ובריין. והתאם איתא נברך לאלקינו, ועל זה כתבו התוס' דלא גרטינן הци. אבל לשבש בכל המקומות צ"ע טואה. כמו שירו לה' החוז לה' גדרו לה', אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון. וכן נתרש בסדר רב עמרם, עיי"ש. ואחריהם נמשכו כל הפסיקים, עיין או"ח (סימן קצ"ב סעיף א) אמר ר"י נברך שאכלנו משלו הרי זה תלמיד חכם. למי שאכלנו בטור ושו"ג. והדברים צריכים עיון. דהא מצינו גם בברכה שימוש הלמ"ד. כמו שנאמר דברי הימים כת) ויברכו כל הקהל לה'. וככיתב (נהמיה י"א ב) ויברכו העם לכל האנשים. ועוד במשנה שם איתא דmmaה ומעלתה אומר נידך לה' אלכינו וכו' בכולו הטעם הגראס

שירותא דצלותא

مبرכים, ונכנס אחד שלא אכל, אם נכנס כשהomer המברך "נברך שאכלנו משלו", עונה אחוריו "ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד", ואם נכנס כשהחרים עונין "ברוך שאכלנו משלו", עונה אחוריים אמן, ואם הם עשרה, אומר "ברוך אלקינו ומבורך" וכו'. הר"ף הביא זאת בזימון של ג' בלבד, והתר"י שם מביא בשם בה"ג הנוסח הארוך וכו' ! "אלוקנו" בזימון של י' ולמעלה, והשותה רמב"ם (פרק ה הלכה יז). הגהות מיימוניות שם אותן מביא בשם בה"ג ומשער בשם מורה"ם מרוטנברג שהוא הדין בעשרה. אלא שמוסיף אלקינו והשותה טור בשם בה"ג וראה שלטי הגבורים לר"ף אותן. הנוסח בכללו טוען בירוז: בנוסחת הגם' שם הוא מקוצר, שכן כך גרטינן בוג' מה ב: בא ומצאן כשהן מברכיהם מהו אומר אחוריים, רב זגיד אמר ברוך ומבורך רב פפא אמר עונה אמן, ולא פלייגי — הוא דאשכחינהו דכא אמר נברך והוא דאשכחינהו דכא אמרי ברוך, עונה אמן. וראה רשי' שם ד"ה הא שעה שם תיקון סופרים קטן, "דקאמר" במקום "דקא אמרי" שבגמר, כיון שלפי חוקי הלשון והענין הרי "נברך" אומר המזון, וצ"ל בלשון יחיד. ובכן: מכל ההגדירה רואים אנו בוג' "ברוך ומבורך" בלבד, ואילו ההוספה יכולה היא על פי נוסחת בעל הלכות גדולות, המובאת בתוספות שם ד"ה רב זגיד. והוא הדין להשוני הבא אם המיטבים הם עשרה, ולמעלה מיטודי של בה"ג הוא (בתוספות שם). ובשמו מבאים אומה: הגהות מיימוניות בפרק ה לרמב"ם ה"ב אות מ

סדר ברכת המזון

בസעודת נישואין אומר המזון: ברוך אל הינו שהש machah במעונו שאכלנו משלו
והמסובים עוננים: ברוך אל הינו שהש machah במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו
המזון חורן ואומר: ברוך אל הינו שהש machah במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו
בבית אבל אומר המזון: נברך (ובעשרה מוסיף אל הינו) מנחם אבלים שאכלנו משלו
והמסובים עוננים: ברוך (אל הינו) מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו
המזון חורן ואומר: ברוך (אל הינו) מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו

ויעש אברהם שומע תפלה שומע אברהם

לרבותashi זה אמרינו למי שעשה לאבותינו אחר שלא אכלנו משלו, שאינו הגותן מזון
ולנו את כל הנסים האלה. אמר ליה התם ועשה פעולות אחרות, משא"כ כשמזכיר שם
מוכחה מילתא מאן עביד נסין קוב"ה. פירושי זיל' דברעשה נסים ליכא לימייר מרוביין עכ"ל.
ולפי זה נראה פשוט, דכןvr אם אומר לאأكلנו שאכלנו משלו יש בו משום ריבוי
הימים ונחמייה, דכתיב בהו שם המיחיד הויה אלהות חי'ן, כלומר — לאוטו אלהות לנו
שאכלנו משלו, ומשמע שהוא יכל לומר בלמ"ז. וכן במשנה
השל'ה וכן אליהו רבא (עיין במרוצת דבריו) כן מצרכיהם וכן פסק הרבה בש"ע שלו, וזה
דעת רוב פוסקים וראה פרי מגדים לסייען קצת, בנסיבות זהב שם או וכן בשער תשובה
ובבאר היטב שם ובמשנה ברורה אותן ד ובשער הציוון שם. הריעב"ץ מצידך רק בעשרה
ובזימון של ג הנית בספק ומטים "ואין אני מזהה ביד הנוהגvr וכך". ובבעל קיזור ש"ע
מצידך לענות אף בשלושה. וראה הגותות הרמ"א שם וביאורי הגרא"א שם, המעריך על
כמה מקומות בוגם' לעניין אמרת Amen, ויש להוסיף לענייננו אסמכתא מפורשת מירושלמי
(ברכות סוף פרק ח) שוויל: תנוי רב אוועשייא — עונגה הוא אדם מן אפשרו לא אכל, ואינו
אומר נברך שאכלנו משלו — אלא אם כן אכל. והשותה אותן הדברים בירושלמי סוכה פרק
ג הלכה י בוגם' שם וראה פני משה שם הכתוב במפורש: עונגה וכור כשנכננס ושומע שלושה
שזמנני, עונגה אחריהם אמרן עיין שלא אכל וכו'. והשותה ירושלמי מגילה פרק אי בטוח
גם' להלכה ט וראה והשווה פני משה שם. [ובסעודת נישואין מוסיפות "שהש machah במעונו"
לפי מהרי"ל המובא שם בעתרת זקנים ממשו, וכן אליהו רבא בבא ברורה. ועל ההגדרתא,
כשלעצמה, ראה אהערות לסדר נישואין לקמן בסידורנו בחותפות לב' המזון שם].

שהש machah במעונו: בסעודת נישואין מוסיפין הגדרה זו וראה עליה לקמן בסידורנו
בין העזרות לברכות נישואין. על הפoitim "DOI הפה" שמוסףיט בברכת המזון בסעודת

כשברכים בזימון אומר המזון

ברוך הוא וברוך שמו

יועש אברاهם   שומע תפלה   ייעש אברחים

דמי למייר בלמ"ד. ומה דאיתא בזורה"ק (טהח אחורי הגirosא הישנה שבירושלמי והאלפסי רמז א) נברך לאלקינו, נמשכו המעתיקים זיל.

שירותא דצלאותא

ニישואין, וכן "גודה לשמד" בסעודת ברית מילה וכן ההערות עליהם מודפסים במקום, לקמן בסדר ברית מילה ובסדר נישואין. נברך מנהם אבלים: בבית אבלים משנים הנוסת, ואומרים כמו שלפנינו. אבל למשה לא נהגים כן. וראה שו"ע יוד' סימן שעת אותן ג' ובבאר הגולה שם אותן ג' וראה ההערות לברכת אבלים, שבסוף סדר ברכת המזון שלפנינו, ועיין שם מנהיגים:

(א) נהג לענות אמן אחורי שהברך ברכת הזימון חור ואמר "ברוך שאכלנו משלו ובוטבו חיינו". מנהג זה מביא השלה"ה וכותב: כשחוור ומשיב המברך ברוך וכו' יאמרו המஸובין אמן, קודם שיתחיל המברך אח"כ בה' וב"ש, כי בכך נשלם ברכת הזימון וכו' וכן ראייתי כמה גודלים נהגים כן. וראה מג"א סי' קצב אותן א' וכוכב עלי קיצור של"ה וא"ר.

וחורי העלה: ציינתי לעיל הרעות הנאמרות בעניין זה, וחזרתי כאן על העניין, משווה שהשל"ה זיל מביא המנהג למשה. וביחס לטבר זיל יש לאעיר. שביטמן קצת מצד הוא אמרה, ובסי' קצב מוכח ההperf.

(ב) יש מקפידים לעומת עם הזורת השם "אלוקנו". בעל ליקוטי מהרי"ח זיל מביא זאת בשט ספר אשל אברחים, שכד היה נהג הרב הצדיק רב' משה ליב זיל מסוב. ומביא בשם אשל אברחים תגינה ליטמן קצב שמקפק בו. ומתשוכת חותם סופר תשובה נא) נראה להדייא שאין צריכים. ויש להזכיר ראי', מכח קל וחומר. מספר לקט יושר. המכיל מנהגו בעל תרומות הדשן. שם כותב המתברר זיל — "וְאֵינוֹ עוֹמֵד כשאמר ש"ץ ברכו. אפילו כשאמר ה' ט". ואבוחון דכולו והוא ר"י ברצלוני זיל הכותב בספר העתים עמ' רג: והוא מילתא נהגנו בכל בתיה נסיות לישב בלבוב בראשיהם כפוטין בשעה שחשי"ץ אומר ברכו.

ולבוטף — הרי דברי מהר"ל זיל עצמו בגדיחן זה, וכנראה, שהזו נימקו לשינוי שהנaging במנהג העולם. נגילה: המברך אומר נברך שאכלנו משלו והשנים אומרים ברוך שאכלנו משלו ובוטבו חיינו, והمبرך חור ואומר ברוך שאכלנו משלו ובוטבו חיינו זומסיף ברוך הוא וברוך שמו. וכך נכוון תמיד — כי תמיד העונה מוסיף על שלפנינו, כמו שהש"ץ אומר ברכו ועוני אחורי ברוך ה' המבורך לעולם ועד, הרי כל אחד מוסיף מה שלא אומר שלפניו" (נתיבות הולם למהר"ל, נתיב העבודה פרק י).

(ב) (ירורים)

ברוך הוא וברוך שמו: אמרית הוודה קצרה כאן, שנوية במחולקת הפסיקים. ראשונים, ראשוני אהרוןנים, אהרוןנים וגם אצל המקובלם, זכר כלם לברכה, לאו כל הדעות שותה, כאמור לפנינו: הראשון (ז) המביאה כאן, הוא בעל מחוזר ויטרי, והסדר שם מורה על כ"ר, שرك בזימון של עשרה היא נאמרת (סי' סא ופג). מוגאת גם ברוקח ה' פסח סי' רפה, אלא שמשם אין לקבוע אם היא נאמרת אף כשברכים ביחידות, כיון שם מדובר על הסדר בלילה פסח, הנערך, כרגע, ברוב עם. אלא שיש להגית, שאף דעתנו גוטה למ"ז, כיון שבhall'

סדר ברכת המזון

שירותא דצ'לותא

שעודה שם, כי' שכט, אינו מזכיר זאת לפי סגנון לשונו של בעל ארחות חיים (וב טור א) ישלואמלה אפלו ביהדות. הטור מביאה בזימונן של ג והדרכי משה לטור או"ת, שם אותן ב, כותב, אחריו שמעיר שרמבר"ם לא הוציאה, (ויש להזכיר שם הר"ף ורא"ש לא הוציאה כאן): "ואף שנראה שפת דבר יתר ואינו שידך לברכת המזון וכו', יכול לומר בה' וב"ש". (כלומר — אפלו בשלושה). הב"ח בס"י קצב, בד"ה ומ"ש, האריך דיבורו על העניין, ומביא הגדרה זו גם בשם אבודרתם (ירושה להעיר שבאבודרתם שלפנינו רואים אנו: "ברוך הוא וברוך זכרו לעולמי עד", ויש להוסיף עדת נאמנה מפирשו של מהר"ן לברכת המזון שאף הוא מביא לבנותה זה בשם אבודרתם. אבל כדי להצדיק גירושת רבינו הב"ח זיל, ירושה להביע השערת, שבפליטים המאוחרים של הסטר אבודרתם הושמטה על פי טעות, או בגלל רשלנות המסדר או המעתיק, החגדרה "וברוך שמך", וכך עברה היא ממחדורה למחדורה. ועדת נאמנה ישמש לנו הנוסח שראיתי בסידור אחינו בני ישראל שבארץ תימן ושם ישנה פיסקא זו בוצרה ללקמן: "ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו לעולמי עד", (פייזור תימני מודפס — באנטבע בגרבה — משנת תרעוז) והיא נוסחת הספרדים. ורבינו ירוחם: ברוך וכו' ומוברך שמו תלע"ז. ובשם מהרש"ל מביא שם הב"ח, שמיין לאמרה ושתעוטות סופר ישנת בטורה, ומסיים: וכן אני נהג שלא לאמרה אלא כשמזמין בעשרה. גם בעל מטה משה תלמיד מהרש"ל, מביא זאת בשם רבנו (בסיימון שמו) וכותב: "וסדר הזימון כתוב הטור בסימן קצב וכו' ואומר ברוך הוא זברוך שמו וכו' וכך היא הנוסחה בכל ספרי ברכת המזון אשכנזית שיש בידינו וכו' וראיתי שרבים מוחקין אמר ברוך הוא וב"ש וכו'" וכן מהר"י קרו לא כתבו בש"ע ומהרמ"א לא הגיה שם שיש לאמרו, שם"מ דכוותיה סיל וכן מורי מהרש"ל לא היה אמרו. וכנראה שזהו גם דעת עצמו. וגם בעל אליהו רבא מביא כך בשם מהרש"ל, מטה משה וכנסת הגדולה. וראתה והשוה עטרת זקנים בשם הב"ח בש"ע שם אותן ב. וראתה פרישה לטור שם. המגן אברהם בסימן קצב מביא בשם מהר"ל מפראג (מספרו נתיבות עולם עמוד מא) ובשם הלבוש לאמרה אפלו בזימון של ג ומסיים שם "וכן המנהג", וזהו דעת עצמו של בעל א"ר. ולדעתי זו נוטה מהר"ן, המגין בכל תקפו על הנוסח; והיות שהספר הזה אינו מצרי כל כך בידינו,اعتנקנו כתובו וכלהנו (גם הקטע שצינתי מספר מטה משה, לקות, כנראה שם וצרפו לכך) זיל שם: "ואני אומר ספרי ברכת המזון שבידינו וספריו ריב"ה הראשונים (כונתו לטור — רבינו יעקב בן הראי"ש) והאחרונים יוכיחו, שבכלו כתוב מאמר בה' וב"ש, זיאלו היה נמצוא בוסחא אחת שאין בה וכו' אפשר שהיינו שומעין לה, אבל מחקין שבספרים חדשים אין למדין מהם (כונתו לתיקון סופרים של מהרש"ל בלשון הטור, כב"ל) וכו' וכך הרי אתה הראת לדעת, שאotton שאומרים בה' וב"ש אין שב על ברכה ראשונה של ברכת המזון, אלא הוא חזר על שלמעלה הימנו, לסיום ברכת הזימון, וכו' וזה שדקדק ריב"ה בדבריו וכותב מאמר בה' וב"ש דוקא פה במקומן הזה בסימן קצג גבי סדר הזימון ולא כתבי למעלה הימנו בס"י קפו גבי סדר ברכת המזון, מפני שהוא סובר שזה המאמר של בה' וב"ש אין לו עניין עם ברכת המזון רק עם ברכת הזימון בלבד, כמו שכתבתי". גם השל"ה הקדוש הציגו, וכן בסידורי ישנה, ומסגנון לשונו שם נראה, שטובר, לאמרה אף בשלושה, ומכאן בקייזר של"ה. הט"ז וכן האור חדש שלו ליטאים אותה למגמי, וכן הגרא"א זיל (לפי ספר מעשה רב). וראתה פמ"ג בא"א שם אותן ב. וביחס למקובלות: בסידור של"ה ישנה וכו' בסידור ר' שבתי, ואילו ר'יק ור' אשר לא הציגו. ריעב"ץ מカリע לאמרה רק בזימון של עשרה, ורב בעל התניא

סדר ברכת המזון

תקז

**בָּרוּךְ אֱתָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזֶּה אֶת הַעֲלָמָם
כָּלּוּ בְּטוּבָנוּ בְּחִסְדָּו וּבְרָתָמִים הוּא נוֹתֵן לְחַם לְכָל בָּשָׂר,**

שירוטה דצלותא

אפילו בשלושה, אלא שהמזמן בלבד אומר אותה. וראה כיוצר ש"ע סימן מה אותן ג' ובלחט הפנים שם, שבביא בשם רבינו שהיה נוהג לאמרה רק כשהamberך הגיע לבורך אתה תי' שבברכה הראשונה, זאת ענה הוא ב"ה וב"ש והתאייל בעצמו לבורך ברהמ"ז. אבל המנגנון המכريع הוא לאמרה אפילו בזימונו של ג', המזמן והמטובים גם יחד, וכן שmoboa במשנה ברורה המכידיק "וכן המנהג" (שם קצב אות ד). וראה העורות מפורחות על מקודם הנוסחה, כשלעצמו, בחלק א' של סיידוננו עמדו שלג. מש להוסיף, שראיתי מי שהעיר על מקודם קדום, בהלכות גדולות, אבל לע"ע לא בירורתי מוקומו.

ח'ז'ן את העזילם: הברכה שלפנינו ברכת ה'זון שמה. כדוגסינן בגמ' ברכות (מה ב') אמר רב נחמן, משה תיקן לישראל ברכת ה'זון בשעה שירד להם מן". והוא הראשונה בסדרת הברכות שלפנינו, שבכללו ה'ן ארבע, כדגרסינן שם (מה ב') סדר ברכת המזון כך היה – ברכה ראשונה ברכת ה'זון, שנייה ברכת הארץ, שלישיית בונה ירושלים, רבייעית הטוב ומטיב. וראה מילתא לפ' בא במסכת דפסחא פרק טז, מוספקת ברכות פרק ז, ירושלמי ריש פר. ז דברכות השלש הראשונות הן מדאוריתא, והרביעית ניתופפה אחורי חורבן עיר ב' יתר. (בגמ' שם), ומיכאן להלכה ברמב"ם (ח'לכות ברכות פרק ב הלכה א) וכן בספר חמוץ' שלו, טור סימן קפז, ועיין בכ"י ובב"ח שם. ולפנוי שנעבור לחקרת הנוסחה שלפנינו, ראוי לציין, שבעצם ישנן נוסחים שונים: בסדר רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, מחוז'ן ייסרי, רמב"ם, אור צדוע. אבדרכות (היווצה מתיק תוך פירושו לברכת המזון) ולקט יושר. וקטעים קטעים רואים אנו במרדיyi לסתוך ברכות המכידיק שם בזה"ל: "מצאתי בספר הפרדס אשר סיידר רשי", וכן מצינו פסקאות בשאר ספרי רבותינו הראשוניים, ובזהר לפرشת תרומה. חאת להציג, שבתקופת רבותינו הראשוני – אחוריים זיל, שומעים אנו כבר על "ספרי ברכת המזון שבידיינו" (מודפסים או כתובים על קלף כרגיל בימיים ההם). כמו שהם הדגשו בספריהם, עד שבמוציא הימים נתהזה ונקבע בזאתה של קביע הנוסחה המקובל שלפנינו, ובשניהם קליט שבני דנוסחות, מבואר ומפורט לפניהן בדיקנות, עד כמה שהצלהתי לפענה מקורת, ומיכאן אל אבידזר:

את ה'עולם כלו': הגדרה זו רואים אנו בקשר לעניינו, גם: ברכות י' א

עבדה ורוה ג' ב וכון בזוהר תרומה קפת.

בטובנו בחן בחסד וברחמים: נוסחת המחוור-ויסרי, רמב"ם (בסוף סדר תפלות כל השנה), אבודרכות ולקט יושר. וראה זהר תרומה עמ' קפת.

הוא נוטן לחם וכור: מיבת "חוואר" איןח בכל ספרי הראשוניים, וכן לא בסדר המכידיק של מהר"ז זיל, ושל מטה משה, ואיליהו רבא מוחק אותה במפורש. וכן נראה מפירושו של מהר"ן. וכך נראה שנטוותה על פי המקובלים זיל, כיוון שבתורת הנפטר מיוחד ערך מיוחד למלה זאת, וכదאי לציין שבזהר עצמאו חרומה שם, אינה.

ובטובנו הגדול: המקובל ריש' וכו' הרב, זיל, מוסיפים "עמנו" (ויש להעיר שהגדולה זו ישנה במחז'ן קדם לנו – כי לעולם חסדו עמנו' ורא'ש מיאן לאמרה, וראה טור סי' קפה).

סדר ברכת המזון

כִּי לְעוֹלָם מַסְתֵּהוּ. וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תִּמְיד לֹא חֲסֵר לְנוּ וְאֶל
צִחָסֵר לְנוּ מִזְוֹן לְעוֹלָם וְעַד. בַּעֲבוּר שֶׁמַּו הַגָּדוֹל, כִּי הוּא (אל)
זֹן וּמְפָרֵגֶת לְפָל וּמְטִיב לְפָל וּמְכִין מִזְוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר
בָּרָא. (פֶּאֱמֹר, פֹּתַח אֶת יְדֶךָ וּמְשִׁבְעֵץ לְכָל תִּי רְצֹן). בְּרוּךְ
אָתָה יְיָ הָנֹן אֶת הַפָּל.

שומע תפלה

ויעש אברהם

ויעש אברהם

וכן מנקי הגדה^ק הריעוב^ץ זיל בסידורו, עיין שם. ולדעתי הנושא של בעל השליה ה'珂' ומורגש בפי העולם חסר הסמ"ך בפתח, ATI שפיר טפי. כי חסר הוא ג"כ כמו חיסר. כמו שנאמר (קהלת ו ב) ואיננו חסר לנפשו. שהוא פרוע יצא מהכבדים ולמו שכותב הראב"ע זיל שם. כלומר שהוא אינו מחסיר לנפשו מכל אשר יתאה. וכן (שם י ג) וגם בדרך שחסכל הולך לבו חסר. כלומר שחסיר את לבו. וא"כ יהיה הפריש לא חסר — לא החסיר הקב"ה לנו מזון. ואיריך לבוא אחורי "ואל יחסיר לנו". ויש לומר, ג"כ שחסר הוא שם תואר להאיש המחסר. וכן (נחמי ט, כא) כלכלתם בדבר לא היי בעלי חסרון. וכל זה אינו בדבר. או לא היי בעלי חסרון. וכל זה אינו עניין למה שאנו רוצחים לומר כאן. ואם כן העיקר בירושת השליה ה'珂' דל. ואל יחסיר לנו מזון: מה שתקנו לומר

לא חסר לנו: עיין מג"א סימן קפו טע"ק והנפ"מ בין ב' הגירסאות, דאלו לא חיסר לנו קאי על הקב"ה, שהו לא חיסר לנו הלוחם. ומתפללים, שאל יחסיר לנו גם מחיום ולהלה. והכי איתא במדרכי שלחי ברכות. אבל לפyi נוסחת השליה ה'珂', שנגנו בו במדינתינו פירושו שהכל נמשך אל תיבת מזון, שהמזון לא חסר לנו ואל יחסיר לנו המזון לעולם. וכן שיר השירים ג' אל יחסיר המזון. מיהו ראוי בסידור הגאון הקדוש הרב רש"ז זיל שמוניך חסר, הסמ"ך בצייר. וא"כ אודה ליה הרמו של בעל השליה ה'珂' זיל.

שיירות אצלותא

והשות אבודרם). לא חסר לנו: ראה עמל ברכה כאן, וראה מטה משה וא"ר. ואל יחסיר לנו מזון לע"ז: ע"פ אבודרם ואור זרע. כי הוא (אל) זון: ברי"ג, במח"ג, במדכי, באבודרם ובלקט יושר הושמת התואר אל, וכך נראה מטה משה וממהר"ג, מהשליה וכך כתוב מפורש בעל אליהו רבא: כי הוא זון וככ" — כו"ו הוא במדכי ווד"א (אבודרם) ומטה משה, שלא כארחות חיים שכותב כי דוא אל זון וככ"ו. המקובלים וכן הרוב בעה"ת זיל, הצענו אותן, בעל סדר השלחן השםיט אותו וכן הריעוב^ץ וסידורי אשכנז. נוסחת מラン הצדיק זיל לא מתברר עמוק ברכה כאן, לבן הצגתינו בין סוגרים. ומטיב לכל: ע"פ לקט יושר, מטה משה, סדר השלחן וא"ר, וכך מנחים המקבלים. הרב והרייעוב^ץ. ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא: ע"פ מח"ג, רמב"ם, אור זרוע, לקט יושר וכך מנחים: מטה משה, סדר השלחן, חנוי

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

זה הוא במדכי שם. ובסידורי אשכנז היישנים ליתא וכן בסידור הריעב"ץ זיל. ועיין בטדור (אר"ח סימן קפנ) בב"י שהביא בשם ספר הכל בו — יש אומרים שאין לומר בה כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון כו' וטעמא דמתהבר הוא כי אין נביא פסוק שאמרו דוד לדברי משה רבינו ע"ה — עכ"ל. נראה פירושו דאיתא בגמרא (ברכות מא ב) דמשה רבינו תיקן ברכת הון, וא"כ אין נביא בברכה זו ראה מפסוק של דוד המע"ה על מה שאמר מושע"ה שהוא הון את כל העולם. והעיר הרומ"א זיל בדרכי משה, שכן המנהג שלא לאומרו. ולפי מה שפירשתי לא הבנתי מה שכתב מרכן הבאי זיל על ספר הכלבו שאין בטענה זו הכרה, עי"ש, והרי כל תברוכה תקנת משגת וכי צריכין ראות לדבריו מפסוק דתהלים. ואם נרצה דוקא לומר זה צריכים לומר גנאמר ולא כאמור. והרי זה קרייאת פסוק בעלמא שנזכר בו מעניין פרנסת.

ואמר לי בן דודוי הרב ר' יעקב יצחק זיל בשם אביכא, דודי תגאון קדוש ה' מורה ר' דוב בעריש זצ"ל מביא לא, שלא אמר פסוק זה ואמיר כי די بما שאומר פסוק זה בסוף ברכת המזון. ובלי ספק שקיבל כן מאביו רבינו זקנינו זצ"ל. ואני אינני זכר אם אמרו זו רצון: כן נדפס בסידורים האחרנים וכן או לאו; ועוד נראה לי, כיוון לצריך לומר מעין

לשון תחנת בברכת שכלה רק שבת והודיע, נראה, ממש, כדי לא היו יכולם לחותם, הון את הכל. עיין (פסחים קה א) הא נמי הודהה היא. וכתבו רשי' ורשבי' זיל דכל דלא הי הפסיק דבר אחר, לא הפסיק תחינה ולא הפטק ריצוי, סגי בפתחו לבה. ובברכת יוצר אור יש בה תחנה אלקי עולם ברחמיין הרבים רחם עליינו. ובברכת אבות יש בה דברי ריצוי. [פירוש כגן חוכר חסדי אבות ומביא גואל כו']. וכן בקידוש של שבת שמספר גם בשבח השבת, עי"ש. וכן נמי אם יש בה משתי עוגנים כמו ברכת הבדלה.

וכאן, שהוא הודהה אחת על המזון, שהוא זון אותו אי לאו דעתנו לומר ברכתה, לא הי חותמן בברוך. וזאת, שאנו להפסיק בין לעולם ועד לבין, בעבר שמו הגדול. והכי פירושא: אנחנו מתפללים שלא יתסר לנו מזון לעולם ועד בעבר שמו הגדול. וכך בברכת אהבה ורכת, בעבר שמו הגדול. ומפרש ואומר — כי הוא אל זון ומפרנס לכל כה, וא"כ זה כבוד שמו, שתוא יפרנס אותנו. ועיין במדכי (סוף ברכות) שלא גרים אלא כי הוא זון ומפרנס. ומפרש — זון באכילה ומפרנס בשאר צרכיהם. וכן בסידורי הספרדים מדוילג תיבת האל. כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל צירוף אדים נדפס בסידורים האחרניים וכן

שירות א דצלות א

נוסחת אריזיל ומלאו בסידור הרבה וריכבאל. ככל הנוסחות. בדרכי משה לסימן קפו באות ב שם מובא בשם הגהות סמ"ג "דאין לומר לכל בריותיו אשר בראש דמשמע מינה דאייכא נמי בריות שלא ברא ואייכא כפירה, אלא יש לומר 'לכל הבריות', ואין המנהג כן וככ'". כל מורה פותח וגור: ראה עמק ברכתה כאן. ויש להוטף שהפסוק סודר, לפי הסדר שלפניהן בסדרע"ג ובמדכי. ואילו במחוזי וברמב"ט לפני "ומשביע לכל חי רצון". מנהג מרכן הצדיק לא נתברר. כאן ומלשונו ניכר שדעתו היא להשmidt אותה, لكن הצגתי בין סוגרים. הזון את הכל: החתימה רואים אנו כבר בספרא דמנאי, במזרש רבה למטען, פרשה כג' אותן ובתנחותה שם עה"פ כי אתם באים אל הארץ נבען — כך שננו לרבותינה עד שלא נכנסו ישראל לארץ לא היו מברכין אלא ברכה אחת — הון את הכל. וראה זהה תרומה שם.

סדר ברכת המזון

**בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ עַל שְׁהַבְּחִת לְאֶבֶוּתֵינוּ אֶרֶץ חִמְדָה
טוֹבָה וִרְחָבָה וְעַל שְׁחוֹצָאָתֵנוּ (בָּרוּךְ הוּא מְאָרֶץ מְצֻבִּים)**

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

לא יצא ידי חובתנו. והך לא יצא ידי חובתנו פירוש — לא יצא ידי חובת תיקון חכמים. כמו (ברכות יב א) כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית. לא יצא ידי חובתנו. וכתבו הטור ושו"ע (סימן ס"ו) שלא יצא ידי חובת המציאות כתיקונת אבל אין צורך להזכיר. וזה דעת רבינו יצחק ר宾ו הטור זיל מובא בטור (סימן קפ"ז). עי"ש. ולהכי לא הביא בשוו"ע שםadam לא אמרו מהוריין אותו. ומה שהביא שם adam לא הוכיר ברית ותורת מהוריין אותו. הוא מפני שבתוسفא ובירושלמי איתא להדייה דמחוריין אותו. כמו שהביא בבית יוסף שם. דברי הגה"ק מהרש"ז זיל בשוו"ע שלו שם. צ"ע. ומה שאמרם על שהנחלת לאבותינו ולא אשר נתת לאבותינו כלשון הרגיל בכתביהם. יש לומר לפי שמתנה לומן ג"כ מתנתה. אבל נחלה היא לשון ירושה שאין לה הפסיק. בעניין שמות לב. יג) ונחלו לעולם. ומשם נחלה ינוחו ישראל בגלות בתקוה טובה כי הארץ גם עתה שליהם היא. ולכון תקנו הלשון שהנחלת כמו שנאמר שם (כג ל) זונחת את הארץ.

**ועל שׁחוֹצָאָתֵנוּ הִי אֱלֹהֵינוּ מְאָרֶץ
מצרים:** הזכרת השמות הק' ה' אלקינו במקומות

פתחה סמוך לחתיימה. א"כ צריך לתוכה. ומכך מזון להזון את הכל'. ובאמת בסדר התפללה להרמב"ם זיל הנושא לומר אחר פותח את ידין. ומכך מזון לכל בריאותיו אשר ברא. רענן שם נושא קצרה.

נודה לך: עיין רש"י (מ"ט א) דges נודה ה' אלקינו. והוא ט"ס דהאי צ"ל נודה לה' אלקינו. וכמו שכותבי (לעיל אות א') מהותם. דלשון הودאה ושיר משור ל' אחרים. כמו הווע לה', עיין שם. אבל צריך לגרושים נודך ה' אלקינו. וכן נרשם ב吉利ון שם מרופס ישן. וכן כתוב הטור בשם מהר"ם מרוטנוברג זיל וכן הוא בספר המנaging. אבל הטור שם העיר שאין המנaging כן ואומרים נודה לך. וכן הוא ברמב"ם ובתדור רב עמרם גאון וברוקח (סימן של), והוא לשון הכתוב (תהלים עט) נודה לך לעולם.

אריך חמדה טובה ורחבה: חמדה לשנא דקרה (ירמי ג. יט) ואתנו לך ארץ חמדה. טובה ורחבה כתיב בתורה (שמות ג. ח) אל ארץ טובה ורחבה. וכתבו תלמידי ר宾ו יונה זיל, דכיוון שמוכיר ברכת הארץ על אכילתא. הזכירו להזכיר שבחה. ואיתה בגמרה (שם מה ב) adam לא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה

שירותתא דצלותא

נודה לך: ברכה שנייה ונקראת ברכת הארץ כמו שציינתי בהתחלת הסדר. לפי חז"ל תיקנה יהושע כשכיבש את הארץ. (ברכות מה א). נאינה פותחת בברזה. והותמת בברוז כדיין ברכה הסמוכה לאברהטה" (טור טי) קפו והשות רוקח סימן שלו וראה עצם הحلכה ברמב"ם פרק יא מהלכות ברכות הלכה א). נודה לך: ראה עמק ברכה כאן. ויש להוסיף שוותי גם גירסת הוזהר (תרומה, שם). ורב סעדיה גאון, בעל תניא רבתיה, ר宾ו ירוחם, אבודרham ולקט יושר. ה"א על שהנחלת לאבותינו: מה"ז. רוקח אוור זרוע, ולקט יושר. באבודרham חסר "לאבותינו". ארץ חמדה טובה ורחמה: בגם' שם — תניא ר' אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה וכו' בברכת הארץ (כלומר — כאן) לא יצא ידי

ויעש אברהם	שמע תפלה	ויהי לכאורה,
------------	----------	--------------

זהה לכאורה, מיותר. דהא הכל נمشך אחר וلومר כאן השמות הקדושים הללו. ובעיקר גוזה לך כי אלקינו, ובנוסח הרמב"ם ובמרודכי הזכרת יציאת מצרים בברכת המזון, לא ידענא מי תקנו. ובגמרא (ברכות מה ב') דחשייב מה שתקנו לומר בברכה זה, לא נזכר זה כלל. וכן הספידיט ליהא. ושם מא מתוך שנתייסד על לשון הכתוב (דברים יג ו') המוציא אתכם מארץ מצרים והפיך מבית עבדים, וכתיב התם שבמצרים לא נזכר זה, לפי שאינו מתיקנת כי אלקיכם המוציא אתכם וגוי, הנהיגו לכפול חכמים. ולכן גם בסדר ברכת המזון הקצר

שירותא דצלוּת א

חוותנו. (ראה עמק ברכה כאן — לדינא). ומכאן בכל הגירסאות חמזה: אבוזרham מפרש — "שהרי הנביאים קראו בן בהרבה מקומות ואנו אריכין לספר בשבח הארץ, כדי שישתוקע לה הנפשות". וראה שמות הרבה רשות לב אותן ב'. בעל שבלי הלקט מביא בשם אהו רבנן (ס"י קנו) לפי שראה יהושע, משה רבנו ע"ה ש חמץ ליכנס לארץ ותפלל עליה, גם אבות העולם חמדו להיקבר שם, כיוון שזכה הוא ליכנס שם, תיקן בברכה ארץ חמץ" וכו'. ועל שהצאתנו (ה אלוקנו) מארץ מצרים: ראה מש"ב כאן בעמק ברכה, ויש להוסיף שהטהאר ה"א ישנו בגירסת בעל לקט יושר וכך מנשחים הלבוש ובעל סדר השלחן. ועל בריתך וכו': בסדר השלחן למחרין זיל צוין — נשים אין אומרות זה. עניין זה מובא בכ"י לס"י קפו בר"ה וכותב הכל בו בשם הרשב"ם (צ"ל בשם ראב"ד). דבריהם אלה מביא גם הרמ"א בסימן קפו. היסוד להנחה זו רמזו בוגם' שם מט א — דאמר רב חננאל אמר יצא ברית שאינה בנשים וכו'. וראה מג"א שם ס"י קפו אותן ג המאריך בעניין. בעל א"ר שאף הוא האריך דיבורו בזה, מסתיק שנשים לא יאמרו ועל בריתך וכן לא ועל תורתך. רמז לדבורי יש בתוספות ברכות כ ב ד"ה נשים. בעל סדר השלחן עשה כעין פשרה, כנ"ל, ואסמכתה מפורשת לו בראשי למג' עריכין ג א ד"ה מומנות, וכך צידד הלבוש מתוך הסתייגות. אבל שותא דעתמא — לומר כל הנוסח הרגיל, כדעת המג"א שם, שהיא בעצם הכרעת המאריך למג' שם וכן מובא בשעריו תשובה שם אותן ג ולכך גוטה גם הפרי מגדים במשכבות זהב אות ג, וראה עיין ברכי יוסף לסימנו זה וא"ר את ג. הרב זיל הגדר יפה נקודה זו וכותב: "ועכסיו נהגו לומר הכל לפי שכיון שאין נקרא אדם אלא כשייש לו אשה וכור ועוד שם הנשים צריכות ללמד מצות שלחן, לידע הארץ לעשונות והאריך ליווהר מכל לא תעשה שבתורה" וכו'. וראה באר היטב שם אותן ג ומשנה ברורה אותן ט. ועל חוקין שהוחעתנו: ע"פ המרדכי ולקט יושר וכך נראה מלשון הלבוש. ועל חיות חזן וחסד שחוננתנו: ראה מש"ב בעמק ברכה כאן, ויש לabhängig שוויה נוסחת מה"ז ולקט יושר, והסכים להם הלבוש — ומכאן בכל הסידורים.

והערוח לדינא: בוגם' שם — "וכל שאינו אומר ברית ותורתה, לא יצא יד"ה, וראה מש"ב בעמק ברכה כאן ד"ה ולהכי, מ/topicsפה וירושלמי. וראה משנה ברורה לס"י קפו בביואר הלכת שם שמספיק להלכה "ודע עד לדידיון שנוסח ברה"ם שגור בפי הכל, אין שכיח דבר זה כלל, ואם ספק לו אם אמר, תלינן בודאי דאמר דטרכיה נקט ואטתי". ועל אכילת וכו' תמיד: לפי לcket יושר. במח"ז חסירה המלה "תמיד". בכל יום — שע"ה: ראה עמק ברכה כאן. ויש להוסיף שוויה נוסחת מה"ז ארכות חיים ולקט יושר והסכים להם מהרין זיל מתוך הדגשה מפורשת שזיל: כך היא הנוסחה בכלל ספרי ברכת המזון אשכנזים אשר בידינו היום וכו'

סדר ברכת המזון

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויאתא אברהם

ויאתא בירושלמי (סוף פרק קמא דברכות) דאם לא הזכיר ברית ותורה בהודאה ומלכות בית דוד בבבונה ירושלים, חזור. וכן פסק בשווי' בסימן קפ"ז, עי"ש. אבל ברמ"ט (פרק ב' מהל' דברכות) לא הזכיר שלא יצא ידי חובתו אלא בארץ חמדה טובה ורחבה ומלאות בית דוד בבבונה ירושלים. אבל בברית ותורה לא כתוב אלא לשון לכתלה וצריך להזכיר בה ברית ותורה וצריך להקדים בברית עי"ש. וטעמה נראה, משם שבגמרא דיין (בריכות מה ב') לא אמר כלל ידא ידי חובתו אלא בארץ חמדה טובה ורחבה ומלאות בית דוד בבבונה ירושלים, אבל, בברית ותורה ליתא אלא לשון, וצריך שיוכיר בה. ואף בדברייתא (שם מט ב') אמרו לא יצא ידי חובתו בשם רבי אבא, מכל מקום הוא רב ששת סבירא ליה רמזי אמר, משיע ישראלי. וש"מ דהיה ידוע לו דברי רבי אבא לא הלכתא הוא, והוא הדין לעניין שלא יצא ידי חובתו בברית ותורה. ובכל מקום שחוויה, מפרש בגמ' להדיא אם חזור. כמו (בריכות לג ע"א) בגבורות גשמיים וכן (שבת כד ע"ב) בהוכרת ראש חדש.

ולחכי משמע היה להרמ"ט זיל, דגמרא דיין פליג על הירושלמי בות. אבל בראש שם כתוב שלא יצא, וכן כתוב בשם רביינו חנאנאל זיל, דברולם אם לא הזכיר חמץ. וכן פסק ראביה זיל בברכות (שם סימן קל). מיאן אם לא הזכיר על ארץ חמדה טובה ורחבה לא כתוב מזה בשווי' שלא יצא. וכבר כתבתי לעיל, דמסתברא היה דברי רביינו יהיאל שבטור

למהרין זיל שבמג"א (ריש סימן קצ"ב) המשמשות, לפי שאין חובה, אלא מנהג בעלמא. ושם מתחזק שבמקרה בכורין, שהוא שבח על הארץ, מזכיר יציאת מצרים, הגהינו להזכיר יציאת מצרים גם בברכת הארץ.

ועל ברייתך שחחות בברונו ועל תורתך שלמדתנו: פירוש — שנתת לנו אותה ברית בברונו כמו שנאמר (בראשית יי, יא) והיה לאות ברית ביןי וביניכם. חותם היא לשון אותן, כמו (שיר השירים ח) שימי ניחותם על לבך. ובמשנה (פרק ה דשקלים) ד' חותמות היו במקdash, כלומר, פתקאות, לאות שנתן מעות. ואיתא בגמרא (ברכות מה ע"ב) וצריך שיוכיר בה ברית. פירש"י, שעילידי ברית ניתנה הארץ לאברהם. כדכתיב בראשית יז) בפרשת מליה ונחתה לך ולזרעך (ארץ מגוריך. ותו איך החתום — אחידך את ארץ מגוריך. ותו אחיך החתום — וצריך שיוכיר בה תורה. ופירש בירושלמי (סוף פרק קמא דברכות) משום דעתך ויתן להם ארצות גוים וגר בעבור ישמרו חקי וגנו. ועוד איתא בגמ' החתום — וצריך שיוכדים ברית לתולה שזו ניתנה בגין בריתותיהם וזה ניתנה בגין בריתותם.

ואומרים גם על חקייד שהודעתנו: לפי שהוא מיום על לשון הכתוב (תהלים קה) ייתן להם ארצות גוים וגר בעבור ישמרו חקי ותורותיו ניצוו. ואומר הודיענו כלשון הכתוב (שמות יז, טו) והודיעתי את חקי אלקם. ולהכי אומרים בלשון רביהם, חקייד, מלא יוד. וכן הוא ברוב המדורים. ודלא כסצת מדקדקים שהדפסו חסר יוד.

שירות אצלות א

ואפילו אם היה נמצא נושא אחד שבו "ובכל שעה", לא היינו שומעין לה. וראה שם שהאריך לעניין ההבדל שבין עת לשעה שרבים נתקשו בויה. גם בעל מטה משה שדרעת עצמו נוטה למחרש"ל המוחק "ובכל שעה", מביאה בשמו. (במחוזר רומי הוסיף "ובכל רגע". ומשמעותו אחד של צאצאי הצדיק זיל, שמע מפי אביו נ"ע שקבלת היהת בידם שמן הצדיק הוסיף הגדרת זו, אבל הדבר מוטל בספק, מכיוון שמן מתברנו עבר על נקודה זו בשתייה).

ויעש אברהם	שומע תפלה	ויעש אברהם
------------	-----------	------------

הזכיר ברית ותורה, כיון הרמב"ם ורבינו יוחיאל סבירא לנו דאיינו חזר כלל, כדי לסמוך על שיטת הראב"ד ותלמידיו רביינו יונה והרשב"א בסבירא להו דג' ברכות לא חסיבא חדא. ואינו חזר אלא לתחלת ברכת הארץ.

תו נראה לי לישב דברי הרמב"ם זיל, בסבירא לי' בדיעבד אנו חזר בלא הזכיר ברית ותורה, בغمרא ברכות שם הכי איתא: מביא ר' אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדת טובה ורוחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו, נחום הזקן אומר צריך שיזכר בה ברית כו'. רבי יוסי אומר צריך שיזכר בה ברית כו' רב אבא אומר צריך שיזכר בה החלה תחלתה וסוף כו' וכל שאינו אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בת דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו.

הנה ידוע קבלת הגאננים זיל שוז רב אבא הוא רב, כמו שאיתה בערוך, ערך רב עיי"ש. ובஸמוך אליה הtmp — דאמר רב חנאנאל אמר רב לא אמר ברית ותורה ומלכות, יצא. ומשמע בוגמרא הtmp מדברי רב חסדא בסבירא לרבי דאפילו לכתלה נמי לא צריך. דהא רב חסדא הtmp לא אמרה כלל ורב שת הקפיד עליו דשבק כל הנני תנאי ואמוראי ועיביד כרב. וקשה — דא"כ דברי רב סתרא אתדרי. בברייתא אמר בעצמו דלא יצא, ורב חסדא אמר בשמו דיצא, ולפי שהבין בדברי רב סבירא ליה דאפילו לכתלה לא בעי להזיכר. וצריך לומר בברייתא שנשנית בארץ ישראל, עיין רש"י, (מגילה לא א) היה סובר כן, אבל אח"כ כשירד רב ללבול, הדר ביה, ורב חנאנאל שהיה תלמידו בבל מאמוראי בבל, ידע בו. ורב שת גמי שהיה תלמיד תלמידו, חולק על רב בבריתא, וסבירא ליה דאם הtmp. משוער ישראלי, יצא, ורב סבירא לוי בבריתא דלא יצא ובعلמא פרלינן מרבית אכלחו אמוראי, אלא שם DIDU דבר הדר

שם, דלכתחלה קאמר. וכמו שכתבי לעיל לדלzon לא יצא ידי חובתו פירוש — ידי חובת גיקון חכמים — וכמו בסימן ס"ו שם. והא פסקו שם (בסימן תקפ"ב) לענין המלך הקדוש צריך לחשות, וכשיטת הרמב"ם ודלא כהראב"ד זיל, שם בסבירא ליה דאיינו חזר, שלא יצא היינו רק ידי חובת מצוה, עין שם בבית יוסף, דשאני התם דלישנא, שלא יצא, סתם, ממש טפי דלא יצא כלל. אבל לא יצא ידי חובתו שפיר יש לפרש שלא יצא ידי חובת תיקון חכמים, אבל איינו צריך לחזור. מיהו במלכות בית דוד בבונה ירושלים. כיון דאמר להדייה בירושלמי לחזור, פוסק בשור"ע צריך לחזור.

ויש לי מקום עיין בזה, אם נזכר לאחר שהתחילה רחם בברכת בונה ירושלים. ונזכר שלא אמר ברית או תורה דמחזירין אותו, אם צריך לחזור לראש, או סגי בחזור לתחלה ברכת הארץ.

והיה נראה לי, כיון דדעת הראב"ד ותלמידיו רביינו יונה והרשב"א זיל, בשכח ולא הזכיר של שבת בבונה ירושלים ונזכר לאחר שהתחילה הטוב, דקיים לנ דחוור לתחלה ברכבת בונה ירושלים, וטעם משום דלא גרע ברכבת הטוב והמטיב ממי שרגיל לומר תחנותים אחר תפלה, דאם טעה בברכות האמצעות דחוור רק אותה ברכת דעתן. והאי דאיתא בغمרא (מט ב) דחוור לראש, והואינו לראש תחלת הברכה, אבל הרא"ש שם (בפרק ז סימן בג) חולק על זה, וסבירא ליה דחוור לראש פירוש, לתחלה ברכבת הון. וכן בג' אחרונות דשמונה עשרה וצריך לחזור בראש ברכבת ריצה. דכלחו כחד חשיבא. הכי גמי בברכת המזון [פירוש כיון DIDU לאו מקרא א"כ יש מה סדר כפי הכתוב וכדייתא ברכות מה ב] עיי"ש. ובטור ושור"ע (סימן קפח) פסקו כהרא"ש זיל. מכל מקום היכי דלא

סדר ברכת המזון

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

איךרי ברית מיהו חיים ומזון לא נזכר כלל ברכב"ם. אלא שהחאה על החיים נזכר גם בסדור רב עמרם גאון, ואפשר דכמו דתקנו, בברכת הודאה שבתפלתא על חיינו המסורתם בידך, כן כך נהגו לומר זה בהחאה שבברכת המזון. ובסידורי הספרדים ועל חיים ומזון שאתה זו וגוז.

ומנהג העולם לומר שחוובתנו החיה'ת בחולין. ובסידור מהר"י יעב"ץ ז"ל כתוב לומר החיה'ת בחטף פת"ת, על משקל הקל, עי"ש. ויש מקור לזה בכתבוב (ישע"ל, י"ח) לחונכם אבל אין הכרה לשנות ממנהג העולם וכן שהוא בכל הסידורים וכמו (תהלים קב) ואת עשרה ייחוננו.

ועל אכילת מזון: אין ספק שזה מעיקר תיקון הברכה מהcz"ל. דהא חותמי הברכת, על הארץ ועל המזון. ולא מצינו חתימה במה שלא נזכר כלל במתבע הברכה עצמה. ורקין עיון גדול על הרמב"ם ז"ל שלא הזכיר מזון כלל בנוסחתו. וצריך לתת טעם, למה תקנו להזכיר המזון בברכה זו, אחר שכבר אמרנו על זה ברכת מיוחדת, ברכת הון. ויש לומר בברכת ראשונה עיקר על מעשי ה' שהוא זו אותן. וכן דרשו חז"ל (ברכות מ"ז ע"א) וברכת את ה' אלהיך זו ברכת הון. ככלומר שהוא מעשה ה' שזו אותן. אבל תקנו גם חודהה על מציאות המזון עצמה, ומה שאנו ניזונים ממנו וזה על אכילת מזון וגוז. וכל זה בברכת הארץ, לפי שהארץ מוציאה המזון. וכדייאתא (שם מ"ט ע"ב) ארץ דמפהא מזון, דליהכי חותמי על הארץ ועל המזון, עי"ש. והיתה נראה לכבודת, דכיוון דחותמי בזה, א"כ הוא גם מעיקר הברכה מתקנת חכמים, ואם לא הזכיר מזון, הוא משנה ממתבע שבבעו חכמים בברכת, לא יצא, אלא שלא הזיכרו מזה הפסיקות ובנוסחת הרמב"ם ז"ל ליתא כלל. וצריך עיון.

בזה מהך ברייתא אלא דמכל מקום הכספי על רב חסדא, דשביק כל הוי תנאי בבריתא התחם, ותגנוו תנאי לא אמרו התם ברית ותורה אלא לכתulation, ורק בארץ חמדת טובה ורחהה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים, אמר רבי אליעזר דלא יצא ידי חובתו, ולהכי פוסק הרמב"ם ז"ל בהנץ חרטוי דלא יצא ידי חובתו, ומסתיימת לשונו ממשמע דחחר, וברית ותורה סבירא לייה דבדיעבד יצא דלא אמרו אלא לכתulation, והאי דרבבי אבא התם הדר בית רב מההיא. ולשיטת ריבינו יתיאל אחינו של הטור ז"ל, גם בהם דאמרו לא יצא ידי חובתו, לא אמרו אלא חובת תיקון חכמים, כן נראה לי, ואם נזכר קודם שהתחילה רחם, הדבר פשוט שיאמר או ונודה לך על בירתך שחתמת בברינו ועל תורתך שלמדתנו ושפיר דמי, דלא עדיפה מהוכרת יעלת ויבוא בעבודה,adam נזכר קודם שהתחילה מודים, אומרו במקומו, כדייאתא בשו"ע או"ח (סימן תכב). ומה שלא הזכירו הפסוקים בטור (סימן קיד). מכל זה, לפי שהוא מילתא דלא שכיחה.

ועל חיים חן וחפץ שוחוננתנו: לא נזכר זה בגם שם, וכן בנוסחת הרמב"ם ז"ל ליתא, וקשה לי על השו"ע שכתב (בסימן קפ"ז סעיף ב). שהרא"ש כתב שלא יאמר ברית ותורת חיים ומזון [לשון הטור] שהרי אומר על בירתך שחתמת בברינו ועל תורתך שלמדתנוandi בפעם אחת והרמב"ם חולק, עיין שם. וזה תימה לכבודת, דהרמב"ם אינו חולק כלל, אבל נוטחת הרמב"ם היא ארץ חמדת טובת ורחהה בראית ותורה על שהוצאתנו מרץ מצרים ופדיינו מבית עבדים על תורתך שלמדתנו וגוז, ולא הזכיר, על בירתך שחתמת בברינו. ושם היה נסחא אחרת לפני מן הבית יוסף. ועוד, דהא מכלי מקום הכפיל בתורה. מיהו מהא לא אירא. דיש לומר דכיוון דהוכיר בראית, סמיר ליה תורה, דתורה נמי

סדר ברכת המזון

וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים וּעַל בְּרִיתֶךָ שְׁחַתְמָת בְּבָשָׂרָנוּ וּעַל
תוֹרָתֶךָ שְׁמַדְתָנוּ וּעַל חֲקִיקָה שְׁהֽׁוֹדָעָתָנוּ וּעַל חַיִם חַן וְחֶסֶד
שְׁחֻגְנָתָנוּ וּעַל אֲכִילָת מִזְוֹן שְׁאַתָּה זָן וּמְפַרְגָּס אָוֹתָנוּ תְּמִיד,
בְּכָל יוֹם וּבְכָל עַת וּבְכָל שָׁעָה.

בחנוכה ובפורים אמרים כאן על הניטים. ואט שבת, אין צורך לחזות אלא
יאמר הרחמן שסדר לKNOWN לפני הרחמן הוא יוכנו וכו'.

לעגגה ופורים ועַל הַגְּשִׁים וּעַל הַקְּרָכוֹ וּעַל הַגְּבוּרוֹת וּעַל הַתְּשׁוּעוֹת (וּעַל
הַגְּפָלוֹת וּעַל הַגְּמָחוֹת) וּעַל מְלֻחָמֹת שְׁעִשִּׁית לְאַבּוֹתֵינוּ בִּינִים
קָהֵם בָּזְמָן הַזֶּה.

ויעש אברהם שומע תפלה

בכל יום ובכל עת ובכל שעה, בכל יום ובכל שעה, דעת כלל הספרדים ליתא. ובסדר רב עמרם גאון וברדי (שלחי ברכות) איתא, בכל עת לבך, וברדי (שלחי ברכות) איתא, בכל עת לבך, עיי"ש. ובטור אר"ח (סימן קפ"ז) איתא כוסחתינה עיין שם. ובדרכי משה (שם אות ג') כתוב — שמעתי רביהם שחששו לומר בנוסח זה, ואמרם כי עת ושעה הוא דבר אחד והואין אמרם רק בכל עת. וטעות הוא בידם כי עת קאי על עתות השנה כגון שור וחום וקץ חורף ושעה הם שעות חיים. וכן אמרם בתפלה בכל עת ובכל שעה בשלומיך ולכך אין לשנות מיהו קשה, דא"כ היה לנו לומר,

בכל يوم ובכל עת ובכל שעה: בסידורי הספרדים ליתא. ובסדר רב עמרם גאון וברדי (שלחי ברכות) איתא, בכל עת לבך, עיי"ש. ובטור אר"ח (סימן קפ"ז) איתא כוסחתינה עיין שם. ובדרכי משה (שם אות ג') כתוב — שמעתי רביהם שחששו לומר בנוסח זה, ואמרם כי עת ושעה הוא דבר אחד והואין אמרם רק בכל עת. וטעות הוא בידם כי עת קאי על עתות השנה כגון שור וחום וקץ חורף ושעה הם שעות חיים. וכן אמרם בתפלה בכל עת ובכל שעה בשלומיך ולכך אין לשנות מיהו קשה, דא"כ היה לנו לומר,

שירות אדצלות א

על הניטים: באנוּתָה וּבְפּוּרִים אָוּרִים כְּאֵן עַל הניטים וכו'. ואמרתה בברהמ"ז וכן קביעת מקומה מפורשת בגמ' (שבת כד א) מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון וכו' ואט בא להזכיר מזכיר בהודאה וכו' אף ברכת המזון בהודאה (בנודה לך). ובירושלמי ברכות פרק ז' בגמ' למשנה שתי חבורות וכו': ר' זריקו בר חמי דר' זריקו הזכיר של חנוכה בארץ (נודה לך נקראת ברכת הארץ) וקליסו אותו, וראה פניו משה שם. ומוקה הסברתו שם הוא בתוספות למזריך שבת בע"ה מזכיר שז"ל: "עדל הניטים הودאה היא ולא תפלה". ומכאן להלכה ברמביים פרק ב' מחלוקת ברכות הלכה ה' בטור סימן תרפב' ובשורע שם. ואט שכח לומר, אין מתחזירין אותו (רמביים וטור שם), והמקור בירושלמי ברכות פרק ז' בHALKA האומרת: **"וְכָל שָׁאַן בָּו קָרְבָּנוּ מִזְמָת, כְּגֹון חֲנֻכָּה וּפּוּרִים, צָרֵיךְ לְהִזְכִּיר מַעַן הַמְּאוּרָע."**

סדר ברכת המזון

לפורים

בימי מרדכי ואסתר בקשׁו
הכִּרְתָּה. בְּשַׁעַם עֲלֵיכֶם קָפֹן קְרַשָּׁע,
בקשׁ לְהַשְׁמִיד לְהַרְגֵּז וְלֹאַבְדֵּא אֶת כָּל
הַיְהוּדִים מִגְעָר וְעַד זָקָן טָף וּנְשִׁים
בַּיּוֹם אֶחָד בְּשַׁלְשָׁה עָשָׂר לְחַדְשׁ שָׁנִים
עָשָׂר תֹּא חַדְשׁ אֶדְר וְשָׁקָלָם קְבֻן.
ואתָה בְּרַמְמִיה הַרְבִּים הַפְּרַט אֶת
עָצָמוֹ וְקִזְקִיזָת אֶת מַחְשְׁבָתוֹ וְהַשְׁבָּוֹת
לוּ גְּמִילוּ בְּרָאָשוּ וְתָלוּ אָתוֹ וְאֶת
קְנִין עַל קָעֵץ.

לפָנֶה

בַּיּוֹם מִתְתִּיהוּ בָּנו יְחִינָנוּ פְּהָנָן
גָּדוֹל חַשְׁמֹונָאי וּבָנָיו כְּשַׁעַם דְּמָדָה מִרְכָּזָה
בְּנוּ קְרַשָּׁעָה עַל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם
תּוֹרָתֶיךָ וְהַעֲבִירָם מִתְחַקִּי רְצֹונָה.
וְאַתָּה בְּרַתְמִיה הַרְבִּים עַמְדָתָה לְהָם
בְּעַת צְרָתָם, רַבְתָּא אֶת רִיבָם דְּבָקָתָא אֶת
דִּינָם נְקַמָּתָא אֶת גְּקַמָּתָם מִסְרָתָגְבָּרִים
בְּנִיד מְקַשִּׁים וּרְבִים בְּנִיד מְעַטִּים
צְטָמָאִים בְּנִיד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּנִיד
צְדִיקִים וּזְדִים בְּנִיד צְוֹסְקִי תּוֹרָתָה.
זֶה עֲשִׂיתָ שֶׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹזְמָה.

שירותתא דצלותא

אם לא הזכיר אין מחוירין אותו". וראה הגהות מיימוניות (לרבנן שם אותו ח), אלא "שם" יכול לאמרו בתוך שאר הרחמן, וואמר הרחמן הוא עשת לנו נסים כמו שעשה בימים ההם" (רמ"א שם לסייע לנו קפזו אותן ד בשם כל בו). והשזה רמ"א לסייענו תרבות אותו א; וראה שער תשובת לסייע לנו קפזו אותן ג הלהגות הרג"א שם אותן ט שהוא הדין בתפללה אין מחוירין אותו הכרעה שמקורה בתוספתא לברכות פריך ג הלכה יד והמובאת בתוספות לגמרא שבת שם בד"ה דתני, וראה העורותינו לעיל בח"א של סידורנו עמי' ט. ויש להעיר לעניין מקומו של הרחמן הנאמר במקום על הנשים: מלשון הרמ"א אין לקבוע בדיקת את מקומו. וזה: "ומ"מ יכול לאמרו בתוך שאר הרחמן", אבל הלשון שבארחות חיים כן מראה לנו מקומ מדויק והוא — בראש וראשונה, כלומר, לפני כל הקובץ של הרחמן, וזה: שכח ולא אמרת אין מחוירין אותו וכיו' אבל אם לא סיטים כשיגיע להרחמן (לפי פשtuות הלשון הבונה להרחמן הראשון) יאמר הרחמן הוא יעשה וכו', והשזה כל בו המובא בב"י לסייע לנו קפזו בד"ה ומ"ש. (הנוסח שלפנינו ע"פ אר"ח בתוספת "בזמן הזה ע"פ ה"ב")

גם הרב זיל לא מראה מקום אמרתogn, אלא חווור על דברי הרמ"א, כ"ל, ומסיים "וכן יש לנוהג". אריעבע"ץ כוּן הגביל מקומו — לפני הרחמן הוא יוכנה לימות המשיח. בעל קיצור שו"ע העתיק לשון הש"ע והמשנה ברורה לא נגע בכלל בעניין. בסידורי המקובלים לא הוזכר לגמרי כל העניין, ואולי יש לדיויק משתקה זו שלא גורסים הurret הרמ"א הנ"ל, וכןוטים לדעת הרבנן והטור שמקורה בירושלים, כאמור לעיל; והכרעת הרמ"א היא מעין פשרה בין דעת הרבנן והטור לבין הראייה המובא בזגהות מיימוניות שציינתי לעיל, המזכיר לחזור ע"ט ברוחם". ועיין שם בכל התקטע.

וזעפה ישראלי עשית תושעה גדוֹלה ופרקן כהיום הנה. ואחר כן באו בגין
לדברים ביטח ופכו את היכלך וטהרו את מקדשך והליך גרות בחרות
קדשך וקבוע שמנת ימי חנכה אלו. להודות ולפיכך לשמה הגדול.
ועל הכל ?? אל לנו אנחנו מודים לך, ומברכיהם אתה,

יעש אברהם

שמע תפלה

ווייש אברהם

ועל הכל ח' אלקינו אנחנו מודים לך: הנוסחה ועל כלם, כמו במקרים דشמונה שעשרה, אבל הטור (בשים קפ"ז) כתוב נסחתה רעל הכל. ונוהג עלמא כוותיה. וטעמא דבריך מקומם כל המאמר, מועל הכל' עד החתימה של מאמר אחד. אלא שאומרין הכתוב ואכלת שבעת וברכת' להסמיך חארץ לחתימה, שהיא מעין חתימה סמוך לחתימה. וגם בו אומרים וברכת' שהוא גם לשון הודאת. **ועל הכל: בראשי שם ובסדר רב עמרם גאון וברמב"ם וברדכי (שלחי ברכות)** שרוצה להעיסת בדעת הטור שבדיעבד לא

שירותא דצלותא

ועל הכל זה: ע"פ רע"ג (דף ו/orה, שבסדר ברכת המזון לאבל, עמוד נה, ואילו בדפוס ירושלים מנוסח "ועל מלמן", שהיא נסחת רשי' לברכות מט א ד"ה תקופה וסוף) מה"ג. רמב"ם ואור זרוע ומרדכי, וכן מוכחה מתר"י, ומנוסח בלקט יושר, במדר"ז ובסדר השלחן, היא הנוסחה המקובלת בכל הטידורים. אנחנונו מודים לך: כך מנסח בעל לcket יושר, ואילו בכל ספרי הראשונים "אנו", ובעקביו הlk מהר"ן שהאריך הסברתו על השינוי, וכן בעל סדר השלחן וכן מנוסח בכל הטידורים. וראה באර היטב לסימן קפו אותן א' שהגיה כ' וכונראת, מתווך הסמכות על התקיון טופרים של בעל מטה משה לנוסחת הטור (בשים קלו) בעלינו לשבת, כמו שבירורי בחלק א של סיורנו עמוד תיא בהערותי ל"ואנחנו כורעים".

ובברכים אותו יתרך — לע"ז: ע"פ מה"ז (ומברכין — ויתברך), אור זרוע (ומברכיהם לך ויתברך) ובלקט יושר כמו שלפנינו ביויק, זו נסחת מהר"ן וסדר השלחן ומכאן בכל הטידורים. בפי כל חי: כך היא מנוסחת הפסיקא לפי מהר"ן ומטה משה, כי המלה תמייד נמשכת לכל עולם ועד, וכך צייד מרמ"ח זיל ומשום כך הצעתי פסיק אחורי ח'. ככך טוב ואכלת שבעת וברכת את ה'א: ע"פ מה"ג אור זרוע, מרדכי ולקט יושר, וכן ניסח בעל סדר השלחן ומכאן בכל הטידורים. על הארץ הטובה אשר לנו לך: ע"פ מה"ג, אור זרוע ומרדכי ולקט יושר ומכאן בכל הטידורים.

ואגב ארתה הערת לדינה: מפסק זה ולמד הזוהר, שיכור מותר לברך ברכת המזון, (ע"פ שאסור לו להתפלל), חול' "שיבור שרי לי לברכה ברכת מזונה משמע מהאי קרא, שנאמר ואכלת שבעת וברכת. ואכלת זו אכילה, ושבעת זו שתיה דהא שבעת חמץ אי ה'רו, חמרא שבעה הדאי וזה שיכור דכתיב וברכת את דיקא, דמשמע דברכת מזונה

סדר ברכת המזון

**תְּפִירָה שֶׁמֶך בְּפִי כֹּל חַי, תִּמְיד לְעֹזָם וְעֵד. פְּطֻתּוֹב וְאֲכַלָּת
וְשְׁבָעָת וּבָרְכָת אַת יְיָ אֱלֹהֵיךְ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר גַּמְנַתְּךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל מַמְזוֹן.
רְחַם (גָּא), יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמְךָ וְעַל יְרוֹשָׁלַיִם
צִיכָּר וְעַל צִיּוֹן מִשְׁבֵּן כְּבוֹדךְ וְעַל מִלְכָות בֵּית דָוִד מֶשִׁיחָךְ**

ויעש אברהם שומע תפלה

משמעותה של המזון על הארץ הוא, על שמו ועיקר ההדאה על הארץ הוא, על שימושה פירות טובות. כלשונו הכתוב על הארץ הטובה, וכי על מה דחשיב לעיל מינינה בשבח הארץ, שימושה פירות הטובות שנזכרים בפסוקים של מעלה, ולפי זה נכוון לבוזו פירוש זה בשעת ברכה, שלא ליהוי חותם בשתיים. רחם יי' אלקינו על ישראל עמק ועל

יצא בהודאה אחת, עי"ש. זהה לכואורה נגד הגمراה. והטור לא אמר זה רק על השאר, ורק עיון. בפי כל חי כן צריך לומר בפי, ולא בפתח, כי הוא סמור לכל חי. על הארץ ועל המזון: ואע"ג דקיים לנו דין חותמי בשתיים, ארמין בגمراה (מת א) ארץ דמפהא מזון, והוא דהצרכו לקבוע כן.

שירות אדצלות א

אדטריך חזוא ושבעה". והנה כאן, בזהר, לא הותגה ולא מודגשת באיזה מצב של שכירות מדבר, ובגמרה הבהיר לא הזכר בכלל עניין זה ביחס לשיכורתו, אלא שיכון אסור לו להתפלל (ברכות לא ועיורビין סד ומכאן בשו"ע סימן צט), ורק בירושלמי תרומות פריך א הלכה ד במשנה שם, מפורש דיו זה. שאף שם למודחו מפסיק ואכלת ושבעת וברכת, כבוחר הנ"ל. זול: רבוי זעירא בעי קומי רבוי איסי — שכור מהו שיבורך. איל ואכלת ושבעת וברכת, ואפלו מודחים. פירושו של מודחים הבתו רשות לתוטפות לגمراה ברכות לא בד"ה מכאן זול: מודחים — פירוש ואפלו הוא שתיו ושיכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי, דהכי משמע ואכלת ושבעת וברכת. ובטור קפה — מודחים פירוש גדרם ואני מישב בעדתו. ורא"ש לעירובין שם פסק: "שהרי שתוי אל יתפלל לכתלה וכו' ושתוי מביך לכתלה ברכת המזון וכל הברכות", וראה קרבען נתגאל שם אותן ב: הטור בסימן צט שם מביא דין זה ומכאן בשו"ע שם. וכאן יש להעיר, שבטור שלפנינו כתוב "אבנא בר אבנן אמר — חד חסיד שאל לאליהו שכור מהו שיבורך", אבל בירושלמי שלפנינו איי "שיכור מהו שיקרא את שמע" וביחס לברכת המזון שאל השאלה רבי זעירא מרבויAMI, כניל. וראה ב"י ודרישת שם. וראה והשווה תשובה המאיiri (מודפס בירושלימים תש"ח עמוד מא) וארכחות חיים עמוד עג אותן טו. וראה ט"ז, ומג"א שם אותן ג, ועיין היישב במהרשי"א לגمراה יומאעו א בד"ה ש"מ. ולמעשה — ראה שו"ע הרב ומשנה בירורה לסימן קפה. וראה תולעת יעקב, בסוד ברהמ"ז, עמי מז, א. על הארץ הטובה: בזוהר (שם קנו א) מתקשה: "על הארץ הטובה — אי בארעה דישראל מברכינן, לבר מארעה מנלאן? (כלומר — איך מברלים על

סדר ברכת המזון

תקית

וְעַל הַבִּתְהָגָדָה וּמִקְדּוֹשׁ שְׁגָךְרָא שֶׁמֶךְ עַלְיוֹן. אֲלֵהִינוּ אֱבִינָנוּ
רְעִינוּ זוֹגָנוּ פְּרִנְסָנוּ וּכְלִכְלָנוּ וּפְרוֹיְחָנוּ וּמְרוֹיחָה לְנוּ יְיָ אֲלֵהִינוּ
מִכְלָ צְרוֹתָתִינוּ. וְנָא אֵל תְּצִירִיכָנוּ יְיָ אֲלֵהִינוּ לֹא לִידֵי מִתְנָתָה
בְּשֶׁר נְדָם וְלֹא לִידֵי הַקּוֹנָאתָם, כִּי אִם לִידֵי הַמְּלִיאָה הַפְּתֻחוּתָה
הַקְּדוֹשָׁה וְהַרְחָבָה שֶׁלֹּא גְּבוּשׁ וְלֹא גְּכָלָם לְעוֹזָם וְעַד.

עמוק ברכה

שמע עתפה

ויעש אברהם

ירושלים עירך: בברכות (טט א) אמר רב ובספר המנaging בהלכות שבת (סימן מו). ועל ציון משכן כבודך. לשון הכתוב (ישעיiah) כי צבאות השוכן בהר ציון. והנה השם ציון לפועמים הוא ירושלים כולה. כמו שנאמר (תהלים ב) ואני נסosti מלכי על ציון הר קדש. וכן (שם קב) לספר בזכרון הר קדש. וזה שמי הר קדש. וכך נחמן, דמסתבר קרא כוותיה. עיין בדברי חמימות (ברכות פרק ז ס"ק כו) ובתפארת שמואל (שם אות ח). ובנוסחת ספרד: רחם הר אלקיינו עליינו ועל ישראל עמד. וכן הוא בשבלי הלקט (סימן קנו) זבאחוורם, ולא ידעתי למה הוטיפו מבית עליינו. ובגמ' ובסדור רע"ג וברמבייט ליתא. ורב שש תיסבירא ליה דחוותם במושיע ישראל, משום דברענן חמימה מעין פתיחת, על כרחך דהפתיחה הוא דזוקא "רחם על ישראל". וכן הוא במרדיי (שלחי ברכות) ובטור (סי' קפו)

שירותת אדצנות

הארץ הטובה הבזמנ שהייה בחרבנה?). וסביר שם — «אלא קביה כד בראש עולם, פלייג ארעה, ישובה אייהו לטטר אחד וחרבא אייהו לסתר אחרא וכורא ארעה קדישא אמציעותא זעלמא וכור וכל מזונא דכל ישובה (של כל העולמות) תמן נהית מלעילה ולית לך אחר בכל ישובא זלא אתון מתמן». ומכאן — כתבו המקובלים ז"ל — «שצ"ל על הארץ הטובה ולדקדק בה להמשיך שפע הארץ העליונה שהיא הארץ ישראל» (יש שכיר עמד מו אותן ח'). על הארץ ועל המזון: הסיום רואים אנו במדרש רבא למסע, פרשה כג' אות ז — משנכנטו הארץ ישראל, היו מברכין על הארץ ועל המזון. וראה ברכות טט א.

רחם: ברכה שלישית, ונקראת בונה ירושלים, מבואר לעיל. ולפי חז"ל (ברכות טט

סדר ברכת המזון

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

השלינה. כמו שנאמר (תהלים קלה) שוכן שהבאתי לעיל ומובא בטור (בסיימון קפח). והנה בסידור הרב בעל התניא זצ"ל כתוב ירושלים. ג"כ לומר בשבת רוענו עי"ש, וצריך עיון גדול, דמה הועל בזה, הא אומר פרנסנו וככל לנו כר' שהוא בקשה. ואיננו שלא היו אמרים בשבת כלשון הירושלמי, אלא דין דאמריין' ומשמע שיש שלא אמרו פשות שלא אמרו כל נסח הבקשה בשבת, והירושלמי נקט בקיצור, התחלת הבקשה, גם מה שכותב הרב זצ"ל בסידורו שם לומר זוננו בחולם, הוא לכואורה דבר תמה, כי השורש הוא זו, כמו שוב שובה, חוש חושה, לווש לושי, נוד נוד, נוס נוסי, כן כר' — זוננו הוא על משקל שובנו, כמו שכותב הבית יוספה, אבל זוננו בחולם, הוא שט התואר, כמו רוענו, ומה שכותב השלטי גברים לומר זוננו. צדריך עיון, דהוא זר בלשון. כי הפתעה יבוא בעבר — שבתי, החשתי, וכן ברעב זונתו, ואין לווז מדברי מזר הבית יוספה זיל לומר זוננו על משקל שובנו, ולומר רענו הריש בשב"א כמו שכותב הבית יוספה בשם המדרדים, ואין חילוק בין באול ובין בשבת, וכמו שנаг ריבינו זקני זצ"ל.

המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה. יש כאן תימה — למה אומרים הקדושה' בין הפתוחה ובין הרחבה'. שאין זה מעניינו כלל להפוך בת ולהיה צריכין לומר, לידך הקדושה המלאה

שנקרא שマー עליו: לשון הכתוב (ירמי ז יא) הבית הזה אשר נקראשמי עליון, ונקרא גדול כמו שנאמר (דברי הימים ב ד) והבית אשר אני בונה גדול וקדש הוא שנקרא מקדש. רענו זוננו: בסידורים נדפס רענו הריש בשב"א והוא לשון בקשה. וכותב הבית יוסף (סימן קפח) ששמע כן מפני מדקדקים אלא שבכל הסידורים כי בואה. ועיין בדרכי משה שם שכן כתוב האור זרוע שיש אומרים רענו בואה' על שם ה' רועי לא אחשר עיין שם, ובכואורה תימה בעיני, דהא בירושלמי (שבת סוף פרק טו) איתא אסור לתבע צרכיו בשבת ושיאל התם — מהו שיאמר רענו פרנסנו. אמר ליה טופס ברכות לך הוא, שם רענו ולא וא"ז, ואין לומר דהוא ט"ס. דלענין מה הביא גם רענה והתה ליה לומר פרנסנו לחדה, ועיין ויקרא רבה (סוף פרשה לד). וצריך לגירות שם גם רענה כמו שהוא בירושלמי, כי לוקח הוא מן הירושלמי שם.

وعיין במרדיין (שלהי ברכות) שהגיה הרמ"א זיל רענו זוננו. וכן הוא בשלטי הגברים שם לומר רענו וכן זוננו לשון בקשה זו אותן עי"ש. מיהו מה שכותב בשלטי הגברים שם בשבת לא אמר זה, הוא נגד הירושלמי

שירותתא דצלותא

ב) תיקונה דוד ושלמה. וראה הגדרת ריבינו בעל הטור בעניין זה, שציינתי מבוא לברכת המזון שלפנינו וכן של שאר רבותינו הראשונים שם זיל. רחם ה"א על ישראל: בגמרה "רחם על ישראל", אבל בכל ספרי הגאנונים והראשונים כמו שלפנינו, בקצת סידורים הוסיף "נא", רחם נא, וזה על פי המקובל זיל, כי למלה ערך מיוחד בתרות הנסתה. ריעב"ץ ורב בעח"ת זיל לא חzigה. וראה העורות על עניין זה בסידורנו חלק א עמוד רפו. על ישראל עמק: ראה מש"כ בעמק ברכה כאן. הנוסחת המקובל הוא ע"פ הטור, המרדיין ולעת ישר ומפורש בזוהר תרומה כסט א; מהר"ץ ובבעל סדר השלchan ניסחו כנוסחת ספרד שמא"ח מביאה בעמק ברכה כאן. ובסידורי המקובלם כמו שלפנינו. ובגמרה שם (מח ב) דוד תיקון על ישראל עמד ועל ירושלים עירך. ועל מלכות בית דוד משיחך: ע"פ רע"ג מה"ז או רודען מרדיין ולעת ישר, ומכאן בכל הנוסחים. (בנוסח הספרדים ושל הרמב"ם הוחכרה מלכות

ויעש אברהם

שמע תפלה

ויעש אברהם

אמר מלאה, והוא פתחה להשביע מטבח ליקך המלאה והרחבה. מלא. עניין שכטוב (תהלים מה, יא) צדק מלאה ימינו. הפתוחה בענין שכחוב (שם קמה) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. וראיתי זה כבר בספר אחד, שהקדוש רביינו ישראלי בעיש"ט זצ"ל כתוב בגליו הטייר שלו הגדושה. והוא גירס א נכונה מאד. והוא לשון משנה (תמיד פרק ה) מלא וגדוש. פירוש עוזר מן המדה המצוומת. וספר מקומה כאן. מתחלה

הפתוחה והרחבה. ובסיוריו ספרד ליתא אלא ליקך המלאה והרחבה. מלא. עניין שכטוב (תהלים מה, יא) צדק מלאה ימינו. הפתוחה בענין שכחוב (שם קמה) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. וראיתי זה כבר בספר אחד, שהקדוש רביינו ישראלי בעיש"ט זצ"ל כתוב בגליו הטייר שלו הגדושה. והוא גירס א נכונה מאד. והוא לשון משנה (תמיד פרק ה) מלא וגדוש. פירוש עוזר מן המדה המצוומת. וספר מקומה כאן. מתחלה

שירותא דצלותא

בית דוד לפניו ובנה ירושלים ובנוסח דלקמו: ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למוקמה במחורה בימינו). ועל הבית וכוי' עליו: ע"פ רמב"ם, רokeh, אויר זרווע ולקט יושר. במח"ז ניתוטף אחורי עליו "ועלינו". ובגמרא (שם) ושלמה תיקון על הבית הגדול והקדוש. אלוקינו — והרויחנו: ע"פ מח"ז בהוספה "רעינו" ולקט יושר. רענו: ראה מש"כ כאן בויעש אברהם ד"ה רענו ביחס לנוכח הרב זיל לשבת וימות החול. ואולי רמזו זאת בנוסחת המה"ו, איפה שהгадרה שלעצמה הוכפלה, כנ"ל, ואפשר שהמעתיק השמייט הצעין — שבשבת אומרים רוזנו ובחול רענו: אבל הערת מהר"ן זיל, המאריך דיבورو בענין זה שזיל: ובסתורו כלף ישן כתוב יד שם שתי הנוסחות בסגנון זה, אבינו רוזנו רענו כר — היא מחלישה את השערת. וראה ב"י, לבוש זא"ר וטיזו לסימן קפח אותן יז ומג"א שם אותן ג' מש"כ בענין תניוק של המלה וכן בפרי מגדים שם במשמעות זהב אותן ג. והרוח לנו ה"א: ע"פ מח"ז אויר זרווע ולקט יושר. והרוח לנו מהריה מכל צרותינו: רע"ג מח"ז, אבודרham ולקט יושר. ונא אל תזריכנו — הלואתם: בכלל ספרי הראשונים כמו שלפנינו, רואים אנו בנוסחת מהר"ן, ומכאן בסדר השלחן, ובסיורי המקובליס ובכל הסיורים. בסטרע"ג מיטוסף אחרי "בשר ודם" — "שמנתנות מעיטה וחרפטען מרובה" וכן מנוסח סיורי הספרדים. כי אם ליקך — ותרחבה: בנוסחות רבותינו הראשונים שונגה הצורה של פיסקא זו. באור זרווע — "אלא ליקך הקדושה והמלאה והרחבה" (לפי סדר זה סרה קושית מין מתברנו כאן בעמק גרכה ד"ה המלאה), ועוד יש להעיר, שנוסחת הספרדים היא — "אלא ליקך המלאה והרחבה העשרה והפתוחה", ובלקט יושר — אלא ליקך המלאה הרחבה הקדושה והפתיחה. מהר"ן השמייטה לגמרי. כנראת שהשנויות בא התקופה שלאחרי, כי בנוסחת סדר השלחן כבר רואים אנו את הפיסקא כמו שהיא לפניינו. והסיור נוסח איטליני: המלאה הרחבה והפתוחה והשבעה והטובה. של א נבו ש וכדו: במח"ז — ולא נבוש לע"ז, והשוה אויר זרווע, ובלקט יושר — ולא נבוש ולא נבלם לע"ז. הנוטח שלפנינו רואים אנו בפירושו של מהר"ן ושל סדר השלחן ובסיורי המקובליס — וזה נוסחה מקובלת בכל הסיורים.

(בירוריהם)

רתם — נחמןו: הגר"א (בහדורתו ליטמן קפח אותן ה) מצדך לדעת הסוברים שבשנת

סדר ברכת המזון

שירותא דצ'לotta

משנים הנוסח ומתחילים "נחמנר" ומסיים בא.י. מנחם ציון בבניין ירושלים. עניין זה טען בהכרת השיטות, והרי היא: בגמר ש (מה ב') גרסינו — ובשבת מתחיל בנח מה ומסיים בנח מה ואומר קדושת היום (רכיה) במאצע. פשטות הלשון מורה על שוני מילולי, כלומר — להתחיל — מפורך בלשון של נחמה, ובשיטה זו אוחזים: הריף (לגמרה ברכות שט) העתיק לשון הגمرا ופרש: מתחיל בנחמה — שאומר נחמו וכל ומסיים בנחמה — שאומר וכו' בא.י. מנחם עמו יישראל בבניין ירושלים; רביינו חנאנאל (לפי שבלי הלקט סימן צד); רביינו יצחק זיל (שבהיל שט); וחלכות גדולות (שבהיל שט). ולפנינו בה"ג כך הלשון: בשבת חדשים (ראש חדש) וימים טובים מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר וככ' ; ר' אבנן (סימן כפה); רוקח (שיא ושלח); מהרים מרטונברג (בתשכ"ז סימן שז); אור זרוע (סימן עצט בשם רבי יוסף זיל מאורליניש ודעת עצמו); מרדכי לגמרה שם אותן קעה; שבלי הלקט (שם דעת עצמו ושל אחיו רבי בנימין זיל המנק — עצם הטעם של השנוי); לפי שתחלת גאולה ואחרונה עתידה להיות בשבת, כד"א בשובה ובחת וירושען (ולין שנכנס שבת ולא נוגאל, מבקשין רחמים שיקים הבתחו לשבת הבאה); ואבודר罕ם. (ומיהו נהגין העולם כרי"ף, ו מביא שם הטעם שבשבילי הלקט בשם יש אומרים); הטור מביא בשם אבינו הרא"ש — וכן הנה נהג א"א הרא"ש זיל בפתחה כרי"ף (נחמנו) ובחתימת כרי"י (מנחם ציון בבניין ירושלים — ולא כרי"ף — מנחם עמו יישראל בבניין ירושלים. וביחס להעתה זו של רביינו בעל הטור זיל, שאינה עולה בד בבד עם הרא"ש שלפניו וכן עם פסקי הרא"ש, ראה עיין ב"י שם ד"ה ואומר, וראה שם ד"ה ולעין ועין בב"ח שם ד"ה ומ"ש ופרשתה שםאות יב ובהגחות מהרל"ח שם אותן בבדרכי משה שם אותן ה) : מלשון המנהיג (חלכות שבת אותן מו בוצאת האחים לוין עפסטינן ירושלים תשיא) לא בהיר וכך שם: אבל רביינו האלפסי ופרקח כד וכן עמא דבר — ובஸוגרים ניחוסף "אין צרייך" — לומר נחמנו וככ' ; אבל ארחות חיים וכן חכל בו עשו כאן בעין פשרה — ש מסיים מים בלבד בלשון נחמה חיל; ובשבת כשייגע ולא נבוש לעז' יאמר רצה וככ' בא.י. מנחם עמו יישראל בבניין ירושלים. ואח"כ מובאת שם דעת הראי'ף וכן של ר'ש ושל תרי' (ראה ההערות שלפניו לקמן) ומסיים "וכנו פסקו הראים נ"ע והרשב"א זיל". ויש להעיר ביחס להרים נ"ע, שמקאן רוזאים אנו סתירה למה שציינתי מתשכ"ז סימן שין לעיל, אבל מה שמובא בא"ח כאן בשמי, מתאים למונג מהר"ם המובא בספר תשבות מביב הוצאה חברה מק"נ מכתי פראג והנודפים מחדרß בספר "פסקים ומנהגים מהר"ם ב"ר ברוך רפואים תשיו עמוד קפה, המביא שם הסברת רשי"י לגמרה הניל ומתוך סגנון לשונו שם ניתן להבין שזה גם דעת עצמו). אבל המונג המכريع הוא שלא לשנות בשבת מהונסה האဂילה שלפניינו הכרעה הנשענת על הסברת רשי", שם בד"ה ובשבת, שזיל ושבת מתחיל בנחמה, כלומר — אין צרייך לא לסייע ולא להתחיל בשל שבת, אלא מתחיל ומסיים בנח מה בניין ירושלים קרי' נחמה, כל היכי דמתהיל, בין רחם ובין נחמנו. (לסייע זה נחוור לקמן). וזה מטעות שם ד"ה מתחיל המבבירים ביוטר דעת רשי' זיל: אבל מתחיל ומסיים בנחמת ירושלים כמו בחול, שאומר רחט יחוות במבנה ירושלים. ויש להעיר, בספר הנקרה סדור רשי' (עמדו מה) מובא לשח הגمرا שם בלבד, ואין רמז קל לפירושו. בסדר רב סעדיה גאון שלפניינו עבר הגאון זיל בשתקה על נקודה זו, וש"מ שלא גורס השנוי, וכיוצא בו רב עמרם גאון זיל (בסדר רעיג שלפניינו, כי בהעתקה רעיג שמצא הרב החכם א. מרקס נ"ע כתוב נחמנו לשבת — לפי עדותן של מתבר התוצאות

סדר ברכת המזון

לשכת רצה וסמליאנו כי אלהינו במצוותך ובמצונותך יום פשבי' השבת הגדוד
ומקדושהacula. כי יום זה גדוֹך וקדוש הוא לפניה לשבת בו ורנוּם בו

ויעש אברהם שומע תפלה

רצה וחליאני במצוותך ובמצאותך יום רבא (פRSAה לד אות טו) ועצמותיך יהליין,
חשייע: נושא זו צריכה ביאור. עיין ויקרא (ישעיה נח יא) מכאן קבעו חכמים לומר רצה

שירותא דצלותא

דראייה לגמרא ברכות טס), בעל מחוזר ויטרי מביא הסברת רש"י וכן הראייה לברכות
שם, שמע מינה שמסכימים לנוסחתו. וכן תראי לרי"ף שם, המביא השתי דעות, ולאחר שציין
דברי רש"י, בנויל, סימט הוא: «ולסבירה זו נוטה דעת מורי נר"ו»: הרמב"ם הביא שתיהן,
כלומר, שאומר או רחם או נחמו (פ"א מה"ב ה"ה) וראה לחם משנה שם אותן ת, ועיין
זהגות מיומנות שם אותן א. ובתקופת בעל תרומות הדשן ז"ל תקופה המעבר מן אחרוני
הראשונים לראשוני אהרוןים, כותב מהר"א טירנו ז"ל בספר המנוגדים, במנגנון של שבת: ונויל
מי שמהיל נחמו חותם מנהם. המחבר, בשו"ע טימן קפה, מביא, «رحم וגהמן» כמו
ברמב"ם שם, ומדגיש: «ואין לשנות הנוסחא משבת לחול דברין בשבת ובין בחול או מר נושא
אתה», כלומר, שההתחלה והfineios צריכין להיות בסגנון אחד. בלבוש לטימן זה מוסברים
הייטב דברי המחבר, ז"ל: «אדרחט לשון תחנה היא ועכ' משניין בשבת וירט הנוסח
זואמרית בפתחה נחם וכור במקום רחם וחותמן מנהם ציון וכו' וטעות היא, ואם רחם לשון
תחנה, גם נחם לשון תחנה יוכל איוה שיריצה בין בחול ובין בשבת ובלבד שלא ישנה
בין פתיחה לחתימה כגון שיתחיל ברחם וסיים במנהם, או אייפכא, וכו' דפתיחה וחתימה
צריכין להיות שוויה, או שנייהם רחם (רחם ומסיים ברחמי) או שנייהם נחם (ומסיים מנהם
ציון) וכו'. הט"ז בטימן קפה אותן ג כתוב: וקצת מתחילה בשבת רחם ומסיים מנהם ציון
וכי לאינו נכון, כי החתימה צריכה כען הפתיחה ואעפ' שרחם הוא כמו מ"מ כיוון
שהוא משנה בשבת, גילה דעתו שיש חילוק. אבל מסיום של דברי רש"י שצינתי לעיל —
«בנין ירושלים קרי נחמה (כלומר — הסיום של הברכה בונה ירושלים) כל היכי דמתהיל
בין רחם ובין נחמו» ניתן להבין, שאפילו אם המהיל, «נחמו» יש לו לסימן בעניהם רגילה
זהיא «בונה ירושלים», כי «בנין ירושלים קרי נחמה». ולפיין ישנו כאן חילוק בין רש"י
לרבנן דעתית, שלפי הרמב"ם צריכים ההתחלה והסיום להיות בלשון אחידה והיינו: או
שמתחילה נחמו ומסיים מנהם ציון וכו', או שמחילה רחם ומסיים בונה ברחמי
ירושלים. ולרש"י — אפילו כשתחילה «נחמו» מסיים הוא בונה ירושלים, כי בינה
כשלעצמה היא נחמה. וזה מודגם בלשון רש"י שם — «כל היכי דמתהיל בין רחם ובין
בחמו» — מסיים הוא בנה, כי «בנין ירושלים קרי נחמה». וראה משנה בורה לטימן קפה
או ת, הרוצה להעmis גם בדברי המחבר דיקוק זה, אבל לפי מה שנתברר לפנינו לא מוכח
כך מלשון הרמב"ם, שלא העmo נוטה גט פשטות לשון המחבר ומפורש בדברי תלבוש «פתחה
וחתימה צריכין להיות שווין, או שנייהם רחם (בונה ברחמי) או שנייהם נחם, ומפורש גם
בטז שצינתי לעיל.

רצח וחתיליצטן: בשבת מוסיפים קטע זה, כמו שנקבע בשו"ע קפח סע"ק ת, וראה

סדר ברכת המזון

**באהבה קמץ' רצונך. זברצונך חניכים לנו יי אלחינו ואל תה' קרחה ויגנו
ואנח' ביום מניחתנו. ומראננו יי אלחינו בונחת ציון עירך וגבנין ירושלים
עיר קדשך. כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחות.**

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

הגדול והקדוש הזה. (ושמא הוא "טפ", וצריך לומר, ביום השבת) דהא צריך להזכיר שהוא שבת). ומה שבסודרי הספרדים הישנים איתא בתפלה, ביום המנוח הזה, עכ"פ יש בו עני שביתה ומנוחה, אבל, ביום השבעי בלבד, אין כאן הזכרת שבת כלל.

גם מה שאומרים כי ביום זה גדול וקדוש' כה, תיבת זה הוא יתר בלשון, דהא כבר אמרו, השבת כוי הזה. ועליה כן, כי יום גדול וקדוש הוא מלפני' כו'. והוא רק, כי יום גדול וקדוש הוא מלפני' כו'. והוא נכוון בלשון, ופירוש — כי יום גדול וקדוש הוא שניתנו לנו מלפני' לשבות בו. וכן ברמב"ם שם הגירסת מלפני'. אבל לפניו' לשבות כו' משמע שהוא שבת לפניו' יתרה, שהוא שבת בו. וזה לא ניתן אפילו אם נפרשו לשער, בברית עולם. כי עושים מן הסבה מוטב. דהא כתיב בקרא בפיorsch ויכלו. שעיל ידי שבת. קדשווה. וכך יאמרו של ידי שקדשותה שבת. ועוד שלא שיקר לומר על

החליצנו בשבת. וא"כ החליצנו, כמו הנה לנו ולפי זה לא שיקר לומר במצותיך'. אבל צריך לומר והחליצנו ביום השביעי. והיה הפירוש הנה לנו ה' אלקינו ביום השבת הזה מיהו בגמרא (יבמות קב ע"ב) מפרש רבא ועומתיך' יחלץ, זרוי גרמי. ועינן רשי' שם ד"ה והוא כתיב יחלץ עני בענייו כלומר יזרונו ויתן לו כת. וא"כ לשון אמרת כה הוא. וספר מבקשין — שיתן לנו כה ויזרו בכל המצות כולם, ובמצות שבת בפרט.

וזמנם הלשון יום השביעי ה שבת הגדל והקדוש הזה, הוא לשון קשה מאד נפסק בחיבור, השביעי' בין תיבת יום לבין תיבת השבת, שהוא לשון הכתוב בכל מקום, יום השבת. וכך הוא שם, וכך אומרים בתפלות, את יום השבת הזה' ואין צורך לסייע ולמה לנו זה הכפל השביעי' בשבת שבעי'. ולמה לנו זה הכפל השביעי' בשבת והרי שם שבת מפורסם וידוע לעצמו בכל הכתובים. וברמב"ם (פרק ב מהל' ברכות הלכת ה) ובסדור רצ"ג איתא רק יום השביעי

שירות א דצלות א

טור שם ורמב"ם היב פרק ב ה"ה. בגמרא ברכות מה ב החכירה תפלה זו בדרך רמז בלבד, כדגרשינן שם «בשבת מתחילה בנחמה ומסיים בנחמה וקדושת היום באמצע. וראה רשי' ותוספות במקום, (וראה הערות לרחת שלפנינו), וכן ריין' ותרי' שם ד"ה ובשבת, ורא"ש לגמרא שם ודבורי חמודות שם אותן טג וمعدני יוציא' אותן קה א: «ויש בהן הזכרה בברכת המזון», פירש"י — «של שבת רצה ובו' יعلا ויבוא», ומפורש בספרא דתנאי, במדרש הרבה לויקרה (פרשה לד אות ט"ז). «ועצמותיך' יחלץ וכו' מכאו קבוע חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת». והשווה יליקוט תהילים פ' ס סימן תשעה וסימן מתרון. ובזהר לתרומה ע"מ קسط א — «בשבת דלא אשתחה די נא, למאי נצח והוד כל חסדים, אומר רצה». את הנוסח בשלמותו, ובשנויות רואים אנו בספריו רבותינו הגאנים והריאשוניס כמבואר לפנינו. ובמצות — והקושש הזה: מח"ז ואור זרע. כי יום זה — לפניו': ראה משיכ' כאן בעמק ברכה ויש להעיר שהמלה "זה" הוכלה בכלל גירסאות רבותינו הראשונים. לפניו:

סדר ברכת המזון

תקנה

יועש אברהם שומע תפלה חזען אברהם

בראבייה. ועיין בתלמי ריבינו יונה וברא"ש שם שרבינו אפרים הקשה עליו והא הווי חותם בשתיים בנחמת ישראל ובבנין ירושלים. וכותב ריבינו יונה זיל שיש לומר אפלו לדעת הר"ף אין צריך אלא שיזכר סמור לחותימה עני נחמה כמה שהזכיר בפתחה נחמננו. אבל חותם בוגה ירושלים לחוד. והרא"ש זיל שם כתוב דיתعتم מנהם ציון בבניין ירושלים ולא הרי חותם בשתיים דירושלים ובzion הוא הוא. וכן כתוב הטור בשמו (בסימן קפ"ח) שהיה נzag להתחילה בשבת נחמננו וחותם בא"י מנהם ציון בבניין ירושלים. ועיין בדרכיו משה שם.

הרמב"ם זיל (בפרק ב מהל' ברכות הל' ה) כתוב — בשבת ובויריט מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה זיל. נחמננו ה' אלקינו בצדוק עירך או רחם ה' אלקינו על ישראל עמק ועל ירושלים עירך. ומשיים מנהם עמו ישראל בבניין ירושלים או בוגה ירושלים. עי"ש. ובדרך הווה פוסק בש"ע (שם סימן קפ"ח) דמאי למייר

שביתתו יתברך שמו, כמצות רצונך. ואגנוסחה הא יותר מתקנת: ובמצות יום השבת הגדול והקדוש הזה כי יום גדול וקדוש הוא מלפניך לשבות בר"כ. וענין גדול, כי גדלו ה' מכל הימים במעלה וחויבות כי ברכו וקדשו מכל הימים. כמו שנאמר (בראשית ב) ויברך אלקיכם את יום השבעי ויקדש אותו, וציריך לומר ואל תהה. והוא לשון מקרא (משל ג ז) ובכתה מקומות. אבל, שלא תהא היא מלך תולדת. זהראני ה' אלקינו בנחמות ציון עירך זביבין ירושלים כה ובעל הנחמות: עני בקשה זו כאו בשבת, נראה שעיקרה לכוחה מנוסחה ישנה. עיין בסוגיא דברכות (דף מ"ח ע"א) דאיתא התם — בשבת מתחיל בנחמה ומשיים בנחמה, עי"ש ברש"י ותוס. והר"ף כתוב שמתחיל נחמננו ה' אלקינו בצדוק עירך ומשיים בנחמה, כי אתה בעל הנחמות בא"י מנהם עמו ישראל בבניין ירושלים. וכן הוא

שירותא דצלותא

מה"ז, וכן מנוסחים — סידר השלחן, של"ת, המקובלים, הרב בע"ת ורייעב"ץ. מלפני: רmb"ט, א"ז ואבודרham. לשבת בו ולנוח בו באהבה: ע"פ מה"ז וא"ז. וברצונך הניח לנו ה"א: מה"ז וא"ז. ברmb"ט: ברצונך. ואל תהי בע"מ כאן מצד מרמ"ח לגורטא זו, שהיה ע"פ רע"ג רוקת, אור זרוע ואבודרham. והוא לשון הכתוב במשלי גתוחר בהורי שם קשת א. וברב סידורים מנוסח "שלא תהא" שהוא גירסת מה"ז ארחות חיים וכל בו וכן ניסוח בסדר השלחן המקובלים, הרב ורייעב"ץ, זכרם לברכה. ברmb"ט "ואל תהא" וכן מנוסחים הספרדים

בטעור עבודה ישראל הציג המחבר זיל "שלא תהא", אבל הגירסת בדיקה יפה לה. אמן הוא מסתמך על אבודרham, ונכון הדבר אבל רק לגבי "תהי". אבל ההרכבה "שלא תהא" לא מצינו בספריו הראשונים והאחרונים. וזהי צירוף מהගירסאות של רע"ג ומה"ז כנ"ל, ורצו לחזור כאן על הערת מהר"ן זיל ביחס למחרשיל (בעילום שם) שהשמיט "ובכל שעה". והוא כותב ע"ז: "וזאני אומר הספרים הראשונים והאחרונים זכר וכל שכן שעל מהקי שבספרים חדשים אין למדין מהם".

ולבסוף — הערה נוספת לנוסח "שלא תהא" המקובל ברוב טידורים, ושאותה מוטע לנו בין פסקי, ריבינו אליהו מלונדריש, חד מן בעלי הטעורות זיל: נשאלתי בח' לומי — על שאנו אומרים ברכיה והחליצנו שלא תהא צירה ויגזע לנו ביום מנוחתו מה שלא תייקנו שלא נזה באוצרה ויגזע ביום מנוחתו הלויא טוב להתפלל עליו מלהתפלל על היום ואען בחלומי — אם כה יאמרה היה בשם שלא נתא בצרה בזעם מנוחתaga הוא בשאר

סדר ברכת המזון

אֱלֹהֵינוּ נָאֱלֹהִי אֲבוֹתֵינוּ יְעַלֵּה וְגַעֵּעַ וְבָרָא וְבָרָצָה וְיִשְׁפַּע וְיִפְקַד

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

איתא הנוסחא הראנו בנחמת ציון עירך בmahra בימינו כי אתה בעל הנחמות ובננה את ירושלים בmahra בימינו בא"י בונה ברוחמו ירושלים. וו גוסחא ישרה יותר. וכן נראת לי, שהמדרג ובבנין ירושלים עירך לא הפסיד. ביעלה ויבוא. כתוב הרמ"א (סימן קפ"ז) שנכן לדרג תיבת מלך, עיי"ש. והוא לישגנו ירושלים.

דרא (נחמי ט) כי אל חנן ורחום אתה. אמר במרוצאי שבת נכס ראנש חדש, היה אומר רצה בברכת המזון ולא יעללה ויבוא, אף שהטעודה הייתה נeschata בלילה, והיה אומר שכן היא שורת halacha. (בירור ויסוד להלכה פסוקה זו של מוץ הצדיק וצל — ראה لكمן בסדר סעודה ג של שבת המסדר והמחבר "שידותא דצלותא").

הכי והכى. אלא שישום הברכה מנחם ציון בבניין ירושלים כהרא"ש ז"ל. ולא כהר"ף והרמב"ט זיל דמסיימי, מנחם עמו ישראל בבניין ירושלים. ולפי זה הר' גוסחא הראנו ה' אלקינו בנחמת ציון ובבנין ירושלים עירך כי אתה בעל הנחמות בא"י מנחם ציון בבניין ירושלים.

אבל לפि המנהג שלנו, שאין משוני בשבת כלל, ומתחילה רחם ומשימין בונה ירושלים לבוה, וכמו שכתו הוווס', שם מהירושלמי, אין ציריך כלל ליה לבקש על הנחמה יותר מבימות החול. ומכל מקום האומר לא הפסיד. אלא דלשון, ובבנין ירושלים הראנו אין לו מובן, שאטר שאומרים בבניין ירושלים אומרים עוד הפעט ובנה ירושלים. ובאמת בטידורי הספרדים

שירوتא דצלותא

ימים נחא ולא יהיה ולא יבוא, אך עתה שמתפללים על ים מנוחתנו, יש במשמעות הלשון שאין התפלה אלא על אותן שהיום הם מנוחה וכור ואיקץ משנתינו והגנה חלום נבראה ללא אחות מששים". (מספר שורית מן תשיים לרבי מרוייש, מבבלי החוטפות זיל, בפתחו של הרב מרגלית, שם, ומודפס כבר בספרesar מיט חיים (דף ט של לוגיק שנותיו בענייני בריכת המזון שם, וננדפס מחדש מכתב יד, כמו שצוין בפתחה שם למחרורה החדש של הספר שורית מן השמים, שביעיבחו). ויגן ואנחתה ביום מנוחתנו: ע"פ רוקח ואור זרוע. והראנו — קדרש: ע"פ רוקח בלבד "עירך" התסרה שם. וראה עמק ברכיה כאן, שמתaska על הכלפת והגדירה "ובבנין ירושלים" אחרי שתיכף אחר זה מוכרים ובני ירושלים; ויש להעיר שבabhängigיהם הושמט "ובבנין ירושלים", ואף באור זרוע באה נקודה זו לידי בטוי, כי שם מנוחה — הראנו בנחמת ציון ובירושלים" (אמנם שהבית שם יתירה, ואולי טעון תיקון ספריים וציל "ציון וירושלים"?). ואם שכח לומר רצה — ראה لكمן העזרות לעלה ויבוא, אותן ב.

יעלה ויבוא: בראש החדש, יום טוב וחולו של מועד אומרים כאן תפלה זו. וראת העזרות מפורשות בחלק א של סיוזנו עמוד ש"ג בגמרא שבת (נד א) מכנה היא בשם הוכרה, ושנוי בחלוקת רב ורבנן אם לארה גם בברכת המזון של ראש החדש. ונקטינן תלכתא כרב בן להוציא של ר"ת, כדגרתינו שם: אמר רב זרייא נקוט דרב בידך דקאי רב אוושעיא כוותיה. ועל קביעת מקומה כאן — ראה תוספות שם ד"ה בונה ירושלים שכתו: "כמו בר"ח שאומר יעללה ויבוא בבונה ירושלים, ומשום דיעלה ויבוא היא תפלה ותangenים, תקנוה בבונה ירושלים דהיא נמי תפלה, וביה" (בשם"ע) תיקנוה בעבודה שהיא

סדר ברכת המזון

תקמ"

וַיָּכֹר וְכָרֹגֶנוּ וַיִּקְדֹּגֶנוּ וְכָרֹן אֲבּוֹמִינּוּ וְכָרֹן מְשִׁים גַּן דָּוד עֲבָדָךְ וְכָרֹן יְרוּשָׁלַיִם שֵׁיר קָדְשָׁךְ וְכָרֹן כָּל עַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל ?פְּנֵיכְךָ ?טֻבָּה ?סְנָן וְלִחְסָד וְלִבְּרָתָם ?מִינִים וְלִשְׁלוּם.

בַּיּוֹם לְרֹאשׁ חֶדֶשׁ רָאשׁ נְחֹדֶשׁ מִזְהָה. לְפָטָח חֶגְגָת הַמִּצְוֹת הַזָּה. לְשִׁבּוּעָת חֶגְגָת הַשְׁבּוּעָות הַזָּה. לְרֹאשׁ הַשָּׁנָה הַזָּה. חֲלוּם וַיְלִדָּם הַאֲוֹכְלִים בַּיּוֹם קְפֹור אָוּרִים קְפֹורִים הַזָּה. לְסָכוֹת חֶגְגָת הַסְּפָפּוֹת הַזָּה. לְשִׁמְינִי פָּצְרָת וְלִשְׁמָחָת תּוֹרָה שִׁמְינִי חֶגְגָת הַעֲצָרָת הַזָּה.

שירותתא דצלותא

תפללה להשב ישראלי לירושלים". וכך נקבעה ההלכה ברובם (פרק ב מהלכות ברכות הלכה ה), בטור (קפח) ובשער שם סע"ק ה. כי אל (מל') חנוך ורחום אתה: התואר "מלך" שנייה כאן בחלוקת, והרי הבהיר העניין: היסוד לשינוי נובע מגמרא (ברכות מט א) ושם גרשינן: אמר רבי יעקב בר אחא משומ ריבינו, כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ (על בריתך שחחתת וכור ועל תורהך וכו) ומלכות בית דוד בבונה ירושלים, לא יצא ידי חוכתו. ושם בגמרא — אי היכי נבעי תלת וכור אלא אידי ואמר ומלכות בית דוד, לא אוורה ארעה דלא אמר מלכות שמיט. זו זאת מבאים ומפרשים תרי לרי"ף שם בד"ה ואידי, זול": כלומר — מן הדין לא היה צריך להזכיר מלכות בטוב ומטיב מפני ברכה של בונה ירושלים, אלא כיון שהזכיר בבונה ירושלים מלכותה דארעה, צריך להזכיר כנגדו מלכות שמיט, ובברכת בונה ירושלים אין להזכירה, שם היה מזכירו ביזה, היה נראה שمدמה מלכותה דארעה למלכותה דשמייא, וכיון שיש לו להזכירו, אין יכול להזכירו באותה ברכה עצמה, ואומר אותו בטוב ומטיב. ונמצינו למדים שהאומרים בבונה ירושלים ומלכותך ומלכות בית דוד טוענים הם, שאין להשותם ביחס מלכותה דארעה ומלכותה דשמייא וכו' כדי שלא לשחף מלכותיהם עט מלכות בית דוד" וכו'. דברים אלה מובהם, בקיצור, בראש"ש לגמרא שם וראה מעוני יוציא שם אותן ס. וראה טור לטימנו קפח וב"י שם ד"ה וצריך. ומכאן פטש בשוי"ע (קפח סע"ק ג) : "צריך להזכיר בברכה ג מלכות בית דוד, ואין להזכיר בה שם מלכות אחר, האומר ומלכותך ומלכותה בית דוד, טעה, שאין להשות מלכות דארעה עט מלכותה דשמייא", ועי"ז העיר הרמ"א שם בשם אבודרהוסט: ועי"ז דאף דכשהואמר עילאה יבואה, לא יסיים מלך חנוך ורחום אלא ידלג מלך ר' וסבירא נכוונה היא אבל לא ראיתי נוהגין כן". (ויש להעיר, שבאבודרהם עצמו מובא זאת בשם ראב"ד). הלבוש השמייט הגדה זו של ריבינו הרמ"א, והמג"א שם העיר באוט ב "לכן אין למחות ביד הנוהגין כן (כלומר — כן לומר). בעל סדר השלחן לא השמייט את התואר וגם היריק"ש זיל מצדד שלא להשמייט וכותב: דרוקא כאלו שהם מנוסח הברכה, איך קפidea, אבל ביעלה ויכוא שאינו מנוסח הברכה, אין להקפיד ואדרבא אם יגידענו ח"ז ולש"י אמר לנו שאמרין בתפללה, נראה שדוחה זה מפני זה ח"ר" (mobaa bechf' hashim chach a chalak a). בעל אליו רבא מסכים להם והאריך וכותב: והלבוש שהشمיטה נראה משומ דהניח להם מנהגן של ישראל תורה. ולא כמו שראיתי עתה מקצת אנשי שמשנים מנהגינו וכן הט"ז ומג"א כתבו לאמרו כיון שהוא מילתא בפני עצמו", וכך

סדר ברכת המזון

זכרנו יי' אלהינו בו לטוּה ופקדנו בו לברכה והושענו בו לחיים טובים.
ובברך ישועה וرحمם חוס ותגנו וرحمם עליינו והושענו, כי איה עינינו,
כי אל (מלך) פון ורחום אמה.

שירותא דצלותא

קבעו להלכה הרוב וריעבץ זיל, וכן מוכחMLSeno של פרי מגדים שלא להشمיט (באשל אברהם אותן ג'), ושל באר היטב שם אותן א, ולכך מצד המשנה ברוחה שם אותן ו בשם אחרים. השלה (פ' ב) ומכאן בקיצור שליה וכן בעל יוסף אומץ (סימן תשפג) ובעל אור חדש מצדדים לרabort ואבוחדרהם, כנ"ל. יוצא מהכלל — ראש השנה, שהכל מצד בעל אלף למטה למטה אפרים סימן תשפג זיל: ומסיים כי אל מלך וכיו' נראת דאר הנוהגים באבוחדרהם (להشمיט מלך) וכרי נראת דבראש השנה אין לדלא מלך שכל עיקרי התפלות והברכות שביהם זה מיסדים על כבוד הדוד מלכותו ובשבילDKDOK סמיכה למלכת, אין לדלא לפ' קבלת אריזול יש להشمיט התואר "מלך" כאן, כמו שmobא בספר דינית והנתנות אדם בסדר ראש חדש כה ב. מנהג מרן הצדיק זיל לא ידע לנו, לנכון הצגתם בסוגרים

(בירוריהם)

והרי כמה העורות נוספות: א) על קביעת מקומה של התפללה: בש"ע שם אותן ה אומרת ההלכה: "ואם חל אחד מתם (כלומר — ר' יוסט וחולו של מועד) בשבת, אומר רצה ואח"ב יعلاה ויבוא" (ראה ביאור הגראי שם אותן ט). והתפעט — "מןני שהשבת תדייר ומקודש מהם" (שדיע הרוב זיל קפח אותן ו), ואנן נקטין שתדייר ואיינו תדייר, תדייר קדם. (הערה אגב אריא: הכל של תדייר קודם מקורו במשנה, ברכות פרק י' משנה א ואנו למדין אותו מהפסיק בלבד עלהת הבקר שבמדבר כה פטוק וראה רש"י ד"ה כללה מעשה ברכות פרק י: פסחים קיד א ירושלמי פרק י, סוכה נא א זבחים צא א והוריות יב ב. ועוד בכמה מקומות בשיט בבל). ב). אם שכח ולא אמר רצה בשבת ויעלה ויבוא בר"ת, יוסט וד"ה: זהה פלוגחת רב ושמואל (ברכות מט א) ונקטין כרב, כן לחזור, וראה טופסי ברכות אלו בסוף הסדר של ברה"מ שלפנינו, והערות טם. ג). וראו לעצין כאן, מה שהעיר בעל ליקוטי מהרי"ח זיל שיש נהוגין לענות Amen אחורי המברך ברכת הויימון, כשםיטים זכרנו היא בו לטובה, ופקדנו בו לברכה וכו', והעיר הרוב המנוח הנ"ל שהיא טעונה, כי אסור להפסיק בברכת המזון, רק לאמן של האיל הקדוש ושל שומע תפלה וכן לקדיש וקדשה כמו בק"ש. וראה בחלק א של סידורנו עמוד שה עץ המקור של מנהג זה. ד). למה לא מזכירן של שבת ביעלה ויבוא? רש"י (בספר סידור רש"י עמוד רסז) מסביר זאת — "ר"ח של שבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבוא לפי שיעלה ויבוא איינו בא אלא מפני ריח בלבד, ותפלת שבת כבר נאמרה בישmach משה". ומשמעותו הסבר במחוז סימן קלא עמד קה ושב. הלקט במס תשומת הגאנונים ורבינו תם בסימן כסא. ה). לעניין אמרת יעלה ויבוא לחוליה האוכל ביוכ"פ לפי כללי דיני השדי"ע: בטור סימן תרי"ח מביא בשם אבי הראי"ש זיל בזיהיל: "חללה שאכל ביוכ"פ ונתיישב דעתו בעניין שיכל לבך, היה אומר אדוני אבי הראי"ש זיל, שצרייך לאוכף של יוכ"פ בברכת המזונה, שאומר יעלה ויבוא בבונה ירושלים". וזה בעצם פסק דין שיצא מפי רבנו של ראי"ש, מרתרט מרטונברג זיל, ותלמידו בעל הגנות

סדר ברכת המזון

תקכל

* יבגָה יְרוֹשָׁלָם עִיר הַקָּדָשׁ בְּמִגְרָה בְּיִמְינָה. בָּרוּךְ אֱתָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָה וְבָרָחְמֵנוּ יְרוֹשָׁלָם. אָמֵן.

(יש מוסחים: בונה ברחמים ירושלם. אמן.)

* כמספרלים בבית האבל, משנים הנושא ואמרות ונחמת וכו' המודפס בסוף הסדר שלפנינו.

אם שכח לומר יעללה ויבוא או רצה והחליכנו ונזכר לאחר שהחילה ברכה ד', דא פילוakashmar ha'mla "ברוך" בלבד, חזור לראש ברכת המזון, ואם נזכר קודם, יאמר כאן חנוך שסודר לקמן ע"מ תקסא.

ויעש אברהם שומע תפלה זעיר אברהם

בונה ברחמי ירושלים: בגמר שם אלא במשפט, דכתיב ציון במשפט תפדה. וכותב ליתא אלא, בונה ירושלים. וכן בכל הראשונים הבית יוסף דמליך מקום אם אמר ברחמי, יצא, וברמבעם (כפרק ב מברכות הלכה ד). אבל דכיב בוכרוי שבתי לירושלים ברחמים ביתי בנוסח התפלה שלו כתוב, בונה ברחמי את יבנה בה. וכותב בדרכי משה דהמנתג לדברי המהרא"ט ירושלים. ועיין בבית יוסף (בסיומו קפח) שבאי מהרוצי שלהי ברכות שמהר"ט היה אומר, בונה ברחמי ירושלים, והכלבו והגתה על ידי שישפטו ישראל דין אמרת עי"ש, אשרי כתבו שאינה מדוקת, לפי שלא תבנה ותימה לפני זה — למה בתפלת שמונה עשרה

שירותתא דצלותא

מיימוניות מביאו בהגותו לרב"ם פרק ב מהלכות ברכות הלכה ה אות א שם, מתוך הדגשה מפורשת שז"ל: וחולה שיש בו סכנה שאוכל ביו"פ, אומר מעין המאורע בברכה המזון, ודבר פשוט הוא דבהתירה לאכיל, ואורבה מצו ה קעביד, דהוי לדידיה يوم היפורים כשאר י"ט. ושלום מאיר ביר ברוך זלה"ה — עד כאן. והמעין שמננו הוראה זו נובעת הוא ספר מהר"ט ברובי ברוך (סימן עא בדפוס פראג), והשות השב"ץ סימן תקסה; הගהות למנגוי ר"א טירנא זיל, אות סמ"ט למנגוי יוכ"פ, בשמו ובשם הרא"ש והטור; וכן מטה משה סימן תשסב בשם תשב"ץ ורא"ש. הלבוש לטמין תריה מביא כרך לדינה ללא הזכרת המקור, ולדעתו נוטה, כנראה, גם בעל אליהו רבא שם. וכן פסק בשו"ע תריה והמנ"א שט מוסף: זאט חל בשבת, אומר רצתה. אבל בשבי הלקט (חשלם בסימן שיב) מביא המחבר זיל תשובה מפורשת בעניין זה לרבי אביגדור כהן צדק זצ"ל שאלו ע"ז וכיה תשובה זו (בקצרה): נראת דכיוון דעתך מצוח כלל באכילה זו מחמת היום, כי אדרבא, היום גורם לד איסור אכילה וכו' מסתבר דלא תיקן לייה רבן הזרחה זו. וראת שם סימן רצוי שהוא הדין לעניין נהם בתשעhabbab. החט"ז בסימן תריה שם מצדד להכרעה. של רבי אביגדור כהן צדק בשבי"ל שם, וראה מש"כ שם בארכות. הפרי מגדים, באשל אברהם שם אותן י מביא השתי דעתו. של המג"א והט"ז, ללא הכרעה עצמאית כנראה לכל המעין בדבריו שם. וראת שערת תשובה לטמין תקנו מש"כ לעניין נהם בת"ב והפרט שם הרבה דעת שציוני לעיל וראת

סדר ברכת המזון

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

אומרים 'בונה ירושלים' לחוד. ומה שכתב רחם על ישראל עמר, והיה לט לפתח זקנין הגאון בעל עטרת זקנים זצ"ל, לפי בירוש לים, כי הברכה, ברכת בונה שמתחליל ברחם ה' אלקינו חותמן בונה ברחמיינו שיהא מעין פתיחה בחתימה, לכארה לא את שפיר, דהא נסחתיינה, נוסח אשכנז, גם בתפלת שמונה עשרה שמתחים וילירושלים עירך ברחמים תשוב. ובעיקר מה שכתב מרן הבית יוסף זיל דגם בירושלים כתיב שבתי לירושלים ברחמים, אין הכריח כל כה, דיש לומר לאחרי שתבנה ב"ב, ישיב הקב"ה לשכון בה ברחמים. בעת שוגט המקדש יבנה, ולא קא על בנין ירושלים עצמאו. ומה שנראה לי בזה: דהנה מה פותחין ורחתמי כל בית ישראל. ואחר כך מבקשין

שירותא דעתותא

באדר היטב שם: הרב זיל בשושע שלו סימן קפח אותן יא מצד לדעת התז' מתוך הסתיגות, "ויש לחוש לרבריהם". בקיצור ש"ע (הלכות יוכ"פ פימן קלג אות יח) מצד המחבר זיל לדעת הטור בשם הרא"ש, כנ"ל, אלא שם שכח ולא אמר, אין צורך לחזור ולברך. וילענין "עליה ויובא" בר"ח של במו"ש: בספר ויעש אברהם עמוד תמה כתוב מרן מחברנו זיל: אם במו"ש נכס ר"ח, הי' אומר רצה בברהמ"ז ולא עליה ויובא, אף שנמשך בלילה, והי' אומר (מרן הצדיק זצ"ל) שכן שורת החקלאת בסידורנו חלק ג נרחב א"ה הדבר עז. ובנה ירושלם: ע"פ אור זרוע. בשאר ספרי רבותינו הראשונים — בשינויים. ירושלים עיר הקודש: התואר רואים אנו בישעיו (נב א) ובנהמיה (יא א). בונה ברחמיין ירושלם — אמן: זאת היא חתימת הברכה שלישית, לאחרונה של ג' הראשונות שהן מדוארייתא כנ"ל. בונה ירושלם: אבודרם כותב — ובזמן שבית המקדש היה קיים, היו אמורים "מקיים ירושלים". וראה מש"כ מבוא לברכת המזון שלפנינו, אותן ב שם. בונה ברחמיין: זהה נסחota רס"ג רמנ"ט (לפי נסח ברכת המזון שבסתוף הפלות כל השנה שם). מהרא"ם מרוטנברג כמובא בשמו במדכי לוטף פרק ג שאכלו, רבינו ירוחם; וכן מבאים הגדרה זו הארכות חיים וכל בו, אבל דעת עצם שלא לאמרה, מכיוון "שלא יבנה ירושלם אלא במשפט". הרמ"א, הלבוש והב"ח מצדדים לאמור, וכן בעל מטה משה (דעת עצמו בסימן שכח) המעריך מתקח וחגשה — "ובכל ספרי ברכת המזון כתוב בונה ברחמיין"; וראה עמק ברכה כאן, בדיה ובעicker, מה שהעיר על בית יוסט, ובקשר לו זאת יש להוסיף שעל נקודה זו עמד בעל עטרת זקנים זיל (างב ארחה — זקנו מאבותיו הרחוקים של מרן מחברנו) בהගותיו לרמ"א שם אותן א, בסוף הקטע, ושבעצם היא הסברת מהרש"ל המובהת במתת משה הנ"ל והכותב שם: ומורי הרב זיל (רש"ל) כתוב שנכח הוא לומר ברחמיין, דודוקה הפטידה תהיה המשפט, אבל להיות יותר מכונה (מבוססת) ומתקנת בכבודו יותר מכבודו הראשון, הוא ברחמיין, להיות שביבתו שם בראשונה". וכך נראה מפירושו של מהר"ז וכך ניסח בסדר השלחן. בדברי חממות לראי"ש פ"ז בברכות אותן סוז מביא בשם מהר"ז גינזברג זיל "בונה ירושלם ברחמים" המנמק נסחאו זו — "ע"ש הכתוב הזה ذזכരיה ונזכר הבית כאמור, בין הבניין והרחמים וגם לשנה דגמרה ניתה טפי" וראה שם כל הקטע. וכן מביא

תקלא

סדר ברכת המזון

ויעש אברהム שומע תפלה ויעש אברהム

ד (מת ע"א) אימתי כו. בונה ברחמיו: צריך לומר הנזון בסגנון וביתת של ברחמיו רפואי. ודוקא בשמו שורה דואמראין בונה ירושלים כלשונן הכתוב אומריין בונה בציירין, לפי שעל פי המסורה מנוקד בציירין, אבל כשאומריין בונה ברחמיו של א' כלשונן הכתוב הדורן לכליין, שבכל התנך לא נמצא אלא בסגנון, כמו בונה עיר בראשית ד, י"ז) ובכל המקומות. וכן נוה רבינו זקנינו זצ"ל. ועוד שהעולם משבשין ואומריין בונה ברחמיו ואח"כ ירושלים אמרנו וזה שבוש, וכך לומר, בונה ברחמיו ירושלים ולהפסיק מעט ולענות אמר אחר ברכת עצמו.

שירחים גם על ירושלים, שעל ידי שירחים על ישראל מתחילה, יرحم ג"כ על ירושלים. ולהכי מסיימים ברחמיו ירושלים. כלומר — בעת רחמיו על ישראל, בונה ירושלים. ומכל מקם מאחר שבגמרא איתא גם בברכת המזון, בונה ירושלים, ומיצינו שהחשו חכיזל לומר בלשון הכתובים שנאמרו ברוח הקודש, וכתיב (תהלים קמו) בונה ירושלים ה' ניחי ישראל יכנס, נכון יותר לומר כמו שכותב המג"א שם בשם נחמן יתיר לומר כמו שכותב בשם רבינו יעקב גינזבורג הלחן חמוץות שכותב בשם רבינו יעקב גינזבורג ז"ל. לומר, בונה ירושלי סבירתיים, שלא להפסיק בין בונה לירושלים. ופירוש — ברכמים, בעת שניחי ישראל יכנס ברכמים. כמו שפירשתי לעלת. וכదידיש לה בברכות

שירותא דצלותא

זאת במג"א סימן קפח אותן ג. מלשון מאן מהברנו כאן בעמק ברכת ד"ה ובעיקר, נראה שהוא מצד לה, لكن הצגתיה בטוגרים. ולמעשה: המקובלם, השליה וכן הרוב בעה"ת, ניטחו "ברחמיו" והיא הנוטחה הרגילה ברוב סיוזרים. הריעב"ץ ניטח "ברחמים" מתוך הדgesה מפורשת (כן הנוסח הנכון), ולא הסcis בעל עיון תפלה (בקונטרס עיון תפלה). את עצם ההבדל בין "רחמים" לבין "רחמיו", מסביר הפרי מגדים — שר חמים היא מדה משותפת המורה גם על דין וגם על חסד, ואילו רחמיו הם רחמים גמורים, ומיחדים רק אליו יתברך שם, ובאי ראה מאיכה ג — חסדי ה' כי לא תמננו כי לא כלו רחמיו (עיין שם באשל אברותם אותן ג). בגמרא "בונה ירושלם", וכן נראת מרוקח (שלו) ומלקט יושר ומפודש נא"ח וכל בו. וכך ניטח הגרא"א. ירושלים: היריד חסרת. בראשונה רואים אנו יירו(שלם) חסרת י"ד, בתורה עצמה, בראשית יד פסוק יח — "ומלכי צדק מלך שלט" תירגם אונקלוס: — מלך שלם — ומלך ירושלים. והשוות תירגומי יונתן בן עחיאל וירושלמי במקום. וחסירה גם בישעיו ונחמייה שם, ומכאן: בסדר רס"ג, רע"ג, מה"ג, ארחות חיים, כל בו, לקט יושר, וכך נראת ממדרש רבה לבמדבר כג אותן ז ומזהר לעקב עמ' רעד א. וכן ניטח בעל סדר השולחן ומכאן בכל הסיורים המדוקים. לפ"ז האגדה ניתנת לעיר הקודש שם זה ע"י הקב"ה, שכן כך מטופר במדרש רביה לבראשית פרשה זו אותן טו: אביהם קרא אותה יראת, שנאמר הר ה' יראת. שם קרא אותו שלם שנאמר ומלך צדק מלך שלם. הקב"ה — אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם, שם, אדם צדיק, מתרעם. ואם קורא אני אותו שלם, אברהם, אדם צדיק, מתרעם. אלא הריני קורא אותו ירושלם, כמו שקרו שניות: יראת, (ו) שלם — ירושם. וראה תוספות לגמ' תענית טז א בד"ה הר וראה שם פירושו של רבינו גרשום, שהעתיק מדרש הנ"ל בשינויים קלים.

תקליב

סדר ברכת המזון

שירותתא דצלותא

(בירורים)

ירושלם — אמן: עניות אמן כאן, שנויות במחוקת הגאנונים, רובותינו הראשוניים, ראשוני אחראנים ואחראנים, זכר כולם לברכת. וזה שיטות בדבר: יש גורסים עניה רגילה, ככלומר בקול רם, כמו אחרי שאר ברכות, ויש שגורסים עניה בלחש, ויש בכלל לא גורסים אותה כאן, ודעה רביעית, והיא פשנית ויחידה, המכדילה בין המברך את ברכת הימין לבין המברך ביחידות, מבואר לפנינו. המקור בגם' (ברכות מה ב) כדגרתינו שם: תנוי חדא העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובת, ותנאי אידך הרי זה מגונה. לא קשיא — לא בכוונה ירושלם הא בשאר ברכות. אבוי עני היה בקלה כי היכי ולבשו פועלם וליקומת הדחוב ומטיב לאו דאוריתא. רב אש עני היה בלחישא כי היכי ולא נזלו בטהוב ומטיב וראה רשי' במקום, ומכאן להלכה ברמב"ם ה"ב פ"א הלכה טז ויז', בטור סימן קפח ובשו"ע שם בוזהיל: "אחר שחחת בונה ירושלם, ענה אמן אחר ברכת עצמו מפני שהוא סיום הרכות דאוריתא דחוב ומטיב אינה דאוריתא. אמן זה יאמרנו בלחש כדי שלא ירגעשו שברפת הגטוב אינה דאוריתא ויזלו בה". — ומכאן לבירור וידעות:

לפי ראייה לגמ' זה, ורוח (שלזון) וכן לפיה האור זרוע (אות קצ') הווינו אמן (סתם) כאנ גם בירושלמי. וזיל האז': "وانני כתבתי בליקוטי ס"פ א"ע (סוף פרק אין עומדיין) בירושלמי — אמר רב כגן אלין תלחא אדם עונה אמן אחר ברכת עצמו ונכ' ובכוונה ירושלם, ולא מצאתו אותו בירושלמי שלפניי". הרاي' לגמ' שם לא העתיק בכלל הא דאבי בקלה ורב אש בלחישא, וראה תרי' שם ודיק בלשונו וראה שלטי' וגבורים שם אותן א. וראה ראי' שם ומעדרני יוציא' אותן ג' רד' ודברי חמורות שם אותן ב' בהלכות גזלות מודגש במפורש בלחש א, ומכאן בתוספות לגמ' שם בד"ה הא בשם בה"ג ורבינו חננאל (המובא גם בראש שם). וכך נראה דעת עצמו של אור זרוע, ובתוור (מתוך הדגשת — "טוב לאמרו בנה ת", צט) בלחישא, וכן דעת עצמו של אור זרוע, ובתוור (מתוך הדגשת — "טוב לאמרו בנה ת", וראה דרישת שם), בהג'ם לפ"א מה"ב הלכה ז' בשם בה"ג ומחרם, ובנראה שהיה גם דעת עצמו, וכן במדחני (בלחשא). בסדר רב סעדיה גאון וכן של רב עמרם גאון שלפנינו מובה סתם אמן, וכן מובה בשם רב נחנון גאון (באוצרת'ג) מאורי'ה ח"א י"א עמוד ד האשכול ח"א ט) — אמר רב נחנון ריש מתיבתא וככ' בג' מקומות יחיד עונה אמן לעצמו ונכ' ובכוונה ירושלים וכי' שכן מנהג גאנונים קדמוניים וחסידיים הראשונים וכן הלכה", וראה הנחות מיומניות לפרק א' אותן ז' משכ' שם. וכן מובה סתם: במחוז, בראבייה, ברוקת, ברמב"ם (הלכות ברכות), במנחיג (סימן לד), בשלבי הלקט, בתניא רבתיה, בארכות חיים ובאהדרתם. אבל רב נתראני גאון זצ"ל אין מנהגי בישיבה ולא בכל כולה לומר ברכת המזון בברכה רביעית אמן, במרה בימינו".

גם ברמב"ם הושמט הוא מנוסחת ברכת המזון שלו (אם מתחת אימון במלאתה ההעתקה של המעתק והמסדר. שהרי ברמב"ם גופו ישבן ביפורש, כנ"ל). וכן לא הוכח בכלל בו, וגם בעל לקט יושר לא הציג בספריו (שלפנינו — וайл' בכתב ד' של אותו ספר הנמצא בספריית עיר מינכן מנוסח: בונה ירושלם אמן).

סדר ברכת המזון

ברוך אתה ייְהוָה מלך העולם, (האל) אבינו מלכנו

ויעש אברהם שומע תפלה

האל אבינו מלכנו: כנּוּ הוּא בְּנוֹתָה
הַרְמַבְּסִים זֶל וּבְטוּר וּבְרָאֲבֵיָה. אֲבָל בְּסִדּוֹר
מְשָׁה (או"ח סימן נ'א), שְׁהַקְשָׁה — לִמְהָ
רְעִגְלָה לִיתְחַתָּה הַאֵל. וּלְטֻמְמָה אֲזִיל,
אָמְרִין בְּבָרוּךְ שָׁאמֵר וּבְבָרְכַת הַמָּזָן הַאֵל
דָּכְתָב בְּסִדּוֹר פּוֹרִים בְּשֵׁם רְבָבָן רַאשֵׁי
זֶל, דְּלֹא אָמְרִין הַאֵל הָרָב אֶת רְיבָנוֹ דְּכָבָר
אָמֵר הָאֵל קְנִינוֹ. וּכְנּוּ גְּרָאָה קְצָת מְלָשֶׁן רְשִׁיָּה
(ברכות מ"ב ב) ד"ה שְׁתִי מְלָכִוָּת, וּכְנּוּ הָאֵל
בְּשִׁבְלֵי הַלְּקָט (סימן ק'ג') וּכְנּוּ בְּמְרִידָלִי שְׁלָהִ
בְּרָכוֹת [וּכְנּוּ בְּמְרִידָלִי מְגִילָה רִישׁ פָּרָק הַקּוֹרָא
וּמְהָ שְׁכָתֵב בְּבָגְדִי יְשֻׁעָה שְׁטָ]. וּכְנּוּ בְּסְפַר הַמְנָהִיג
(הַכְּלָות סְעַדָּה) לִיהְתָּא. וּכְנּוּ בְּחַזְקָה (סימן ש'לו).
אַעֲגָג שְׁמָם (בְּסִימָן ר'ל"ד) בְּבָרְכַת מְגִילָה כְּתָב
לֹא הַפְּסִיד. וּכְנּוּ אַנְיִ בְּזָהָג.

שירותא דצלותא

ומכאן — לתקופת רבותינו וראשוני אחוריונם, זכרם לברכיה: חמיית יוסף, בבב"י וכן
בשו"ע, כותב בהיר «אמן זה יאמרנו בלחש», כנ"ל, וע"ז העיר הרמ"א שם: וכן המנהג במדינות
אלו לומר בקול רם, והשותה דבריו בדרכי משה לסימן זה אותן ב. גם מסגנון לשון הבה"ח שם
ניתן להבין עניהם בקול, וכן מלשונו מג"א שם אותן א. בשם הבה"ח. ומפורש בmaharsh"ל (סימן
ס"ד). ומובה בט"ז בשמו וכן באליהו רבא בשמו לענות בקול רם. משום "دلא שיך האידנא
הטעט דיבואו לוילז, מאחר שהכל יוזעין שאמרין אותו ואין בה הסתר דבר" (א"ר לסי'
קפח אותן ב) והסכים להם בעל פרי מגדים במ"ז שם אותן א. והוא דעת הרוב בעל התניא
בשערע שלו. מלשונו הגרא"א שבביאור הגרא"א שם אותן א. מorghash נטיה לדעת המחבר. שכן
כך הוא מעיר — מן וכרי כרב אשוי דבתראה הוא. הלבוש מהליך, זול: "וכשי אמר אמן זה
על ברכת עצמו, יאמרנו בלחש כדי שלא ירגישו שישימו כאן ברכת המזון וכרי אבל כשמזניין
בשלושה מנהגנו לומר בקול רם, אפילו המברך" (דיוקנו זה מוסף על הסתיגות שבגהגת
הרמ"א שם המבדילה בין המברך ברכת הזימון לבין המברך ביחידות, עי"ש). ולמעשה:
בפירושו של מהרי"ן הוחכר סתם, וסתור ללא הסתיגות בטדור השלחן, בקייזר של"ה, בסידורי
המקובלים, ושל הרב וריעב"ץ, ذכר כולם לברכיה, ולא עוד אלא שהוא מוסיף הבירה: העמדנו
באותיות גודלות (האמן) לידע שאינו מעיקר הברכה ולהזדיע שעונה אחר ברכת עצמן.
וכך הカリע בעל משנה ברורה, אם כי מתוך הסתיגות מסוימת, שז"ל: "ולפי טעם זה בין
כםברך בזימון ובין כשמברך ביחיד, יכול לענות אמן בקול רם, וכמסודמה ש כן
המנחה. ירושלם ירושלם — אמן: ראה עמק ברכה כאן בדרה דע. מקור דבריו בmaharsh"ל,
המודאים בפרי מגדים, במ"ז שם אותן א. שזיל: "עוד לטב שם (הmaharsh"ל) דלא אמר בתזה
ברחמייו ירושלם אמן מיד. רק ימתין קצת ואח"כ יאמר אמן שלא יהיה נראה כמלת אמן
מטיום הברכה היא". ומוסיפה מודילה: והיינו מחד כדי דיבור כיבור רמי, אבל לא יפסיק
הרבה דא"כ הוא אמן יתומה וכרי. וראה דרישא לטור קפח אותן ב. ופרשא שם אותן ב

סדר ברכת המזון

שירותא דצליותא

הברכה הרביעית:

(מ ב ו א)

ברוך אתה — מלכנו: כאן מתחילה הברכה הרביעית, הנקראת «הטוב ומטיב» (בגמ' שט) והיא נימוספה לאחר חורבן ביתר, כהודאה על שליליה ניתנו לקבורה, כדרסינן בגמרה (ברכות מה ב) הטוב ומטיב לבניה תיקונה כנגד הרוגי ביתר, דאמר רב מתנא — אותו היום שנינוינו הרוגי יותר לקבורה תיקנו לבניה הטוב ומטיב, הטוב שלא הסריהם והמטיב שנינוינו לקבורה. הברכה הייתה בעירה קצרה: «בא"י ה"א מלך העולם הטוב ומטיב», ורק אח"כ האריכו עד שקיבלה הצורה שלפנינו; וכך שומעים אנו מפורש מפי תר"י, הרא"ש, שבה"ל זאבוזרתם ועד. תר"י כתובם (בקשר לשאלת — למה היא אינה חותמת בברוך): עוד נוכל לתרץ שמתחלת כתיקנו הטוב ומטיב, לא תיקנו כל גנות הוה אלא הטוב ומטיב בלבד, ואח"כ הוסיף בה כל אלו הדברים, ומפני שבשעת התקינה לא היה מطبع ארוך, לפיכך לא תיקנו בה חתימה. ומה שאמרו במדרש — שלשה גמולות, אחר התוספות היא — (כלומר, אחרי שהוטיפו בה) (תר"י לר"י פ' שלגמי ברכות מט א, רב פפא צrichtה שתי מלכוות). אCONDרתם כתוב: ואינה חותמת בברוך מפני שהיא חשובה (נחשבת) כמטבע קצר, שבתחלת לא תיקנו אלא הטוב ומטיב. וראה והשותה ראי"ש (בקיצור) וכן רבינו ירוחם. הטור מקצר וכותב: דהוי מطبع קצר. גם ארחות חיים מביא הנמקת תר"י ובשם. וייתר מבורר לעניינו כי יוצאה הדבר בשבי הלקט הכותב: ומה שאנו חותמים בברוך (נראית לעינים טעות המעטיש). וציל — ומה שאין אנו חותמים בברוך. וטעות זו בא על תיקונה בתניא רבתיה שאף שם מובאים אותם הדברים של ר"ש, וראה שבלי לקט בדיון ברכת המזון סימן קנו ובתניא רבתיה בסוף סימן צו) פירש רבינו שמואל זצ"ל דתחלת מטבחה לא היה אלא — בא"י אמרת הטוב : «מטיב — זה מטבח קצר שאינו צריך לחתום בה ברוך, ואחריו כן האריכו בה». תלבוש מנמק חסרון החתימה: «ומפני שכבר קיימו הברכות שחן התורה וזוו היא מדרבנן, לא מקרי ברכה זו סמכה לחברתה, וпотחתה בברוך ולא חותמת בברוך כדי שלא תהא נראה שהיא מעולה מן הברכות שלמעלה ממנה שהן מן התורה וזוו מדרבנן». הסברה זו היא בעצם של הרשב"א המובאת בב"י לסימן קפט בד"ה ומ"ש וכן בפרישה שם אותן ג. וראה: רשי" ברכות מט א בד"ה ומ"ד. מוספות ברכות מט ב בד"ה והטווב, ותוספות פסחים קד א בד"ה הטוב ורש"ט שם בד"ה וברכת ואור ורועל קצט. מכל האמור לעיל יוצאה ברווא, שהברכה הייתה בעירה קצרה, אלא שאח"כ הרחיבוה עד שקיבלה הצורה שלפנינו, על כל השינויים שבין תריסאות ושתיה שאלות בדבר: מתי הרחיב אותה? התשובה על שתיהן רואים אנו בתוספתא לברכות, פרק א אותן ח' ושם שניינו: «אלו ברכות שמקצרין בהן וכיר וברכה אחרונה של ברכת המזון. רבוי יוסי הגלילי היה חותם בברכה אחרונה שבברכת המזון היה מאידך בה». כמובן מאיליה, שאין להוציא מכאן מסקנות לגבי עצם הנוסח בשלמותו, אלא, אם הרמיזה לשם מתקבלת על הדעת, הרחוננו ראייה מפורשת שההארכה מתוקפת ברכותינו חכמי המשנה היא, ועוד: שהיה עיון ודיון בנוגע לחתימה, שאותו רבוי יוסי הגלילי היה נהוג בה, אלא שלא הודיע לו חכמים. אבל הצורה הקצרה, המקורית, אף היא בעינה עומדת, והיא נאמרת «על שניין יין» בלשון חלמים (ברכות נט ב) ככלומר — כששותים יין בסעודת ואח"כ «הביאו להן יין אחר. (משמעות יותר). אין מברך בורא פרי הגפן, אבל מברך עליו הטוב ומטיב» (שו"ע או"ח סימן קעה סע"ק א), וראה لكمן העזרות לברכה זו

סדר ברכת המזון

תקלה

שסתורה בין ברכות השמעה), וכן היא נאמרת על שמיות בשורות טובות (במשנה, ברכות נד א) כגון — ילדה אשתו זכר, אומר הטוב ומטיב, מה אבי והוא יורשו וכו' אמר הטוב ומטיב. ומה שקבעה אחורי ברכת בונה ירושלים, מסביר אבודרham ע"פ מאמרם זיל בירושלמי, — "כשנחרב ביתר, נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד, ולכן סמכה אצל בונה ירושלים". ובלבנו העזה לירושלים תענית פרק ד מנמק קביעתה כאן, "לפי שבירה" מטעונה כוס והיה ראוי לבך על היין אחר בונה ירושלים (שהרי כאן מתחייבת ברכת המזון מדאוריתית) והם היו סביב הכרם, וכך קבעו ברכה אחר בונה ירושלים".

הרי הערה לבסוף: אחורי שכבר היה סחדר לדפוס, מצאתי אסמכתא מלאה להנחתי בדברי המאירי (לברכות מו ב) ושם כתוב לאמר: "ובתוספות כתבו שם תיקונה קצרה למורי, אלא ש האחרונים הוסיףוה בה (כנראה שרביבנו בעל המאירי זיל דיק זאתMLSון התוספות שלפנינו: "רק שתקנו לאחר כר", וכפי שמצווח מתוספות ומירושלמי הארכואה באותו תקופה שתיקונה, ואולי גם באותו מעמד) ואין הדברים נראים, אלא שאף בימיהם היו קצת חכמים נוהגים להאריך בה, ולהתום, והיא שאמרו בתלמוד המערב שבפרק ראשון — רבי יוסי הגלילי היה מאריך בברכה אחרת של ברכת המזון", — עכ"ל המאירי שם — ובירכתו: ברוך שכיוונתי. וראה בקיצור לשון ברמב"ם ה"ב הלכה יג.

ונחוור לעניינו: כאמור, הוסיף רבותינו חכמי המשנה (לשון רמב"ם) ברכות זו, משות חורבן עיר ביתר (בירושלמי שם — חוני רבי יוסי, נב שנה עשת ביתר לאחר חורבן בית המקדש, ולמה חרבתה, על שחדילקה נרות לאחר חרבן בית המקדש) שבמלחת בר כוכבא עם אדריאנוס קיסר. חורבן זה החוכר בכמה מקומות בש"ס בבבלי וירושלמי, וראה: ברכות מה ב, תענית לא א, בבא בתרא קכא גיטין נז א, ובירושלמי ברכות פרק ז ותענית פרק ד, ובאייה רבתי פרשה באות ה. והרי לפנינו מה שמוספר בירושלמי תענית, במשנה שם —: חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמו וז' וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. ובגמ' שם: הקול קול יעקב והידים ידי עשו — קולו של יעקב צוח ממה שעשו לו ידי עשו בביתר וכו' א"ר יוחנן קול אדריאנוס קיסר הורג בביתר שמנונים אלף רבעה. (ובגיטין שם: זה אפסיינוס קיסר שהרג בכרכר ביהר ארבע מאות רבעה ואמרי ארבעת אלףים רבעה). א"ר יוחנן שמנונים אלף זוג של תיקעי קרנות היו מקיפין את ביתר וכל אחד ואחד היה ממנה על כמה חילות וכו' והיו הרגין בהם והוליכין עד שקע הסוס בדם עד חוטמו, (ובגיטין שם מסופר — ז' שנים בצזרו עובדי כוכבים את ברミם מדנע של ישראל ולא זבל). תניג, רשב"ג אומר, המש מאות בתים סופרים היו בביתר והקטן שבהן אין פחות מחמש מאות תינוקות היו אומרים — אם באו השונאים עליינו, ב麥תובים הללו אנו יוצאים עליהם ומנקרים את עיניהם. וכיון שגרמו עזונות, היו כורכים כל אחד ואחד בספרו ושורפין אותו, ומפללים לא נשתייר אלא אני (רש"ג וכו'). לרם גדול היה לאדריאנוס הרשע, שמנונה עשר מיל על שמנה עשר מיל כמן טבריה לציפורי, והקיפו גדר מהרוגי ביתר, מלא קומה ופישוט ידים ולא גור עליהם שיקברו — עד שעמד מלך אחר וגדור עליהם שיקברו וכו' אמר רב חונה — משניתנו הרוגי ביתר לקבורה, נקבע הטוב ומטיב (כלימת הברכה שלפנינו) — הטוב שלא נסלחו והטיב שניתנו לקבורה. ורש"י לבבא בתרא שפירוש — ולכך ש מהו, שוכו לקבורה ולא הסריהם, וראה מהרש"א שם שמביא דיקש זה גם בשם ראה". אבודרham בפירושו שם: הטוב, שלא נסלחו — כל אותו זמן שנשארו על פניו האדמה, ועוד שם: ביבנה מקנות — פירוש, ב"ד של ובן גמליאל הוזען שביבנה תקונה וכו' שהיתה עיר גדולה לאלוקים והיו בה אלפיים ורבעות מישראל כמו שאמרנו בטדר התעניות,

תקלו

אָדִירְנוּ בָּזָרְאַנוּ גּוֹאָלֵינוּ יוֹצְרָנוּ קְדוּשָׁנוּ, קְדוּשָׁ יְעַקָּב, רְזַעֲנוּ
רְזַעַה ?שְׂרָאֵל^{*} . הַטּוֹב וַהֲמַטִּיב לְכָל (שְׁבָכָל) יוֹם וַיּוֹם

* כשברכיהם בבית האבל, משנית הנוסח מכאו ואילך ואומרים המלך חי וכור
המודפס בסוף הסדר של ברהמ"ז שלפנינו.

ויעש אברהם שומע תפלה

הטבות ושלש גאות, הכל מזמן מאוחר, ולהכני
גמי אינה חותמת בברוך דמתהלה מטבח קצהה
הזה, ולא תקנו בה חתימה כמו שכתבו התוס'
ו-era"ש שם (דף מ"ז ריש ע"ב).

ומה שאומרים, מהמטיב לכל, בסדור רע"ג
וברמבי"ם ובמדרכי שלוי ברכות ליהא לתיבת
לכל, וכן בדין, הוא אשיגרא דליישנא מברכת
הוזן מפרנס לכל ומטייב לכל, אבל בברכת
הטוב והמטיב שנתקנה על שננתנו הרוגי ביתר
לקבורה, בודאי לא תקנו המטיב לכל, ולהכני
אומרים אח"כ, הוא מטיב הוא ייטיב לנור,
כלומר שוגט לנו הוא מטיב גם עתה, במה
שלא חסר לנו, וכן ייטיב עמו גם לעתיד.
וגם בשאר דברים שמברכין הטוב והמטיב
בחנהה שלו ולאחרים, שימושתו — הטוב
לדיי ומטייב לאחריני, כדאיתא (שם נט ב'),
מכל מקום לא תקנו אלא סתם המטיב, שכן
משמעותה שמטיב לאחרים.

קדושנו קדרש יעקב רוענו רועה
ישראל: ראיתי במחוזר ויטרי שרבניו מאיר
שליח צבור ז"ל אמר, שבכל מקום שאומר
עלינו ועל ישראל יאמר רועל כל ישראל,
אדם לא כן נראה כמושcia עצמו מן הכלל,
וקלסיה רשי זיל וא"כ לבוארה גם כאן
כשאומר רווענו רועה ישראל נראה כמושcia
עצמו מן הכלל, ונראה דכאן הכי פירושו —
קדושיםנו שעוזא הנקרא קדוש יעקב, וכן רוענו
חנקריא רועה ישראל, כמו שנאמר (ישע"י כ"ט
כ"ג) והקדישו את קדוש יעקב וכמו (טהילים
ט) רועה ישראל ואזינה.

מלך הטוב והמטיב לכל: זה עיקר
הברכה שתקנו מעיקרא ביבנה על הרוגי ביתר
שנתנו לקבורה, הטוב שלא הסרחו והמטיב
שנתנו לקבורה כדאיתא (ברכות מה ב'), ואחר
כך הוסיף דברים כגן שיהא בה שלוש מלכיות
לדאיתה הטע (מט א), וכן מה דאיתא במדרש
SEMBAIIM הראשונים זיל שתקנו לומר שלוש

שירות א דצלות א

ואח"כ גברת מלכות רומי עליהם ולכודום ונשאה נבלתם מאכל לעוף
השימים זמן רב (עשרים וחמש שנים, כدرקמן מהכל בו) והיתה הרפה גדולה לישראל בדבר
עד שישבו רבנן גמליאל ובית דין כמה ימים בתעניות ובזבוז אוצרות אבותיהם עד
שניתנה להם רשות לקברם, וזה תיקון ברכת הטוב והמטיב וכו' ותיקונה בסעודה (כלומר, בברכת
המזון) לפי שהוא מקום שמחה.

ובארחות חיים ומcean בכל בו מובא המעשה בזה"ל: "וַיְהִי מִחוֹן לְעִיר כֶּרֶם גְּדוֹלָה,
רְחֵבָה שְׁנִים עֶשֶׂר מֵילִין וַיַּקְרִפוּ אֶת הַכֶּרֶם סְבִיב מִתְּהִי יִשְׂרָאֵל זֶה עַל זֶה, וַיַּעֲמֹדוּ
שֶׁם (זה מתאים עם מה שהבאתי לעיל מגמ') חִירּוֹשְׁלָמִית — והקיפו גדר מהרוגי ביתר
מלוא קומה ופישוט ידים) כ"ה (עשרים וחמש שנים), כל ימי אותו המלך, ולא הסריחו.
יהי אחרי מות המלך ויעמוד מלך אחר ויצו לקברם, וילכו כל העם מן העיר לקברם,
ויקברו במקום בכרם. — בו ביום תיקנו הטוב והמטיב וכו', — ומcean אל בירורה:

סדר ברכת המזון

שירותתא דצלותא

(בירורים)

ברוך וכוי מלך העולם וכוי מלכנו וכוי המלך הטוב: ג פזמים מזכירים כאח התואר מלכות, והיסود להזכרה משולשת זה או הגדורת הפסקים — ג' מלכיות, הוא בಗמרא (ברכות מט א) ולפי המסקנא שם: רב פפא אמר הכל — צריכת שתי מלכיות בר מדידה. כלומר — הזכרה אחת כמו בכל ברכות, והשתי נוספות באות למלאות חסרן השתי מלכיות שהושמו בברכת הארץ ובבונה ירושלים, נ"ל וראה רשי' ד"ה לבני ותוספות ד"ה לומר. ואח"כ, א' הטבות וג' גמולות, היינו מה שאמורים "הוא הטיב הוא מטיב הוא יטיב" וכו' "הוא גמלנו הוא גמלנו הוא יגמלנו". וראה הערות לקמן במקומן. והרי הערה אגב ארחה: פלוגתא היא בגמרא הבעלית והירושלמית, אם היא מדאוריתא או רק מדרבנן. בוגמרא ברכות מז א פליגו בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן, חד אמר הטוב ומטיב צריכה מלכות וחד אמר אינה צריכה מלכות וכוי וראה רשי' בוריה' ז' אינה ותוספות שם בד"ה מאן דאמר, המעריר על התוספთא לברכות פרק א' שמשם מתברר, שרבי יוסי הוא שטובר שהוא מדאוריתא, והוא רבי ישמעאל, כדרשינן שם: אמר רב חונה תיפטר כרבי ישמעאל, דרבי ישמעאל אמר — הטוב ומטיב דבר תורה, דכתיב ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת היימן וכוי וכן הוא אומר חלフ הטוב הזה והלבנון אשר נתן לך — וזה הטוב ומטיב. וראה פנוי משה שם והפירוש מראה הפנים שם.

אבל התשובה הניצחת של רב נחמן בר יצחק בבבלי שם, "תודע דהטוב ומטיב לאו דאוריתא, שהרי עוקryn אותה בבית האבל" — היא שקבעה שהטוב ומטיב היא רק מדרבנן. וכן קבעו ההלכה: ברמ"ט (פרק א' מהלכות ברכות הלכה יז ושם פרק ב' הלכה א') ובטור (קפט) ושרע' באותו סימן. ועיין בב"ח שם ד"ה ברכה רכיעית וט"ז לשׂו"ע שם אותן א'. ואגב ארחה נסף: הערה יפה העיר יידי הרב ייל. זלטניק בחיבורו "מחברות מני קדם" על מה שהגר"א זיל מחק בסוף מסכת שמחות את דברי רבי יוסי הגלילי, וועל: בסוף מסכת שמחות גרשינן "המברך בבית האבל אינו אומר ברכה רכיעית דברי רבי יוסי הגלילי", וכךן הגיה הגרא' — "מה הוא אומר בברכה רכיעית הטוב ומטיב", והסביר הרב הניל' שמחמת הכרה השמייט הגרא' זאת, שאט גנروس כמו במסכת שמחות שם, שרבי יוסי סובר שאין אומרים הטוב ומטיב בבית האבל, יצא לנו שטובר שהוא לאו דאוריתא, ואנן מצינו להרייא בתוספთא שצינתי, שרבי יוסי הוא שטובר שהוא כן דאוריתא. דיו"ק. וראה ועיין היט בתרי' לריף למקרה עד היכן ברכת היימן בד"ה לימת תנאי.

(האל) אבינו מלכנו: ראה משיכ' בעמק ברכה כאן, ויש להוסיף שהתואר "האל" הציגו: רב סעדיה גאון, רשי' לריף שם, מה"ז, תר"י לריף, אור זרוע, קט יושר, ש"ע, מהרש"ל (תשובה סד), לבוש, ומטה משה בשם מהרש"ל, וכן מגיש במפורש מהר"ן הכותב — כך היה הנושא בכל ספרי ברכת המזון שבידינו, שכותב בהם האל (וכאן יש להעיר שלפי דבריו שם, לא היה מודפס התואר בכל שרטוטי הطور שלפנינו שכן כך הוא כותב שם: ובמקרה נוסחות הטור), וכך ניסח בסדר השלחן וכן המקובלם, ריעב"ץ

תקלה

הוּא חֶטְבָּה, הוּא מִטְבָּה, הוּא יִטְבָּה לְנוּגָה. הוּא גַּמְלָנָגָה, הוּא גַּמְלָנָגָה, הוּא יִגְמְלָנָגָה לְעֵד.

סדר ברכות המזון

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

זהו הטיב והוא מטיב והוא ייטיב לנו:
ובטור (סימן קפט) מביא נוסחת הרא"ש זיל
ולומר לנו בכל הטבה בפני עצמה ויהיה ג'
פעמים לנו וכן הוא בסידורי הספרדים, אלא
שהמהפכים הסדר ואמרם, והוא מטיב לנו הוא
הטיב לנו הוא ייטיב לנו, ונראה הטעם משום
דקיי בהטיב מקדימים לומר גם הוא מטיב
לנו ועל דרך שפרשתית (בס"ק הקודט). אבל
נוסחת הרא"ש זיל הוא לפי הסדר עבר הוח
עתיד.

זהו יגמלנו לעדר לחן ולהחמיר כי: הלשון
זהה אין לו מובן והוא נראה לכואורה כור

בכל יום ויום הוא הטיב: בשל"ה הק'
כתב שלא לאמר, שבכל' אלא, בכל' יום.
והדין עמו. דלשון שבכל משמע דקאי על
הקודם, כלומר הוא הטוב והטיב במה שבכל
יום הוא מטיב לנו וזה נגד הגمرا דאמרין
והטוב והטיב נתכו על הרוגי ביתר כדייאתא
(ברכות מ"ח ע"ב). אבל הוא עניין לעצמי,
שההוא הטוב והטיב וגם בכל יום הוא מטיב
גם לנו וכמו שכתבתתי לעיל, וכן הוא בשלטי
הגבורים שבمزרכי שלחי ברכות שאין אומרים
שכל' אלא בכל', ומובה בדרכי משה (סימן
קפט).

שירותא דצלותא

והרב בעה"ת. אבודרם השמייט מתך נימוק — «וגם אין לומר האל דתא אמרינו
אלוקינו», ובעקביו הילך בעל קיזור של"ה; ולכך נוטה מ"ח בעמק ברכה כאן, אבל היה
משמעות לשונו ניכר שמן הצדיק זיל היה נוטה לדעת רוב פוסקים, הצעתו בין
טוגרים. אדי רנו בוראננו גואלנו יוצרנו: כאן רבו השנויות בחסר ויתיר בכל ספרי
הראשונים. הנוסח המקובל שלפנינו הוא ע"פ גירסת הב"ח לא"ח בסימן קפט וי"ד
סימן שעת ולבוש שם וכן נראה מפירוחו של מהר"ן וכן ניסח בעל סדר השלחן, חאת
נוסחת השיליה, המקובלים, ושל הרב, וריעב"ץ, זכר כולם לברכה. מהרש"ל, בתשובה סה,
השמייט בוראננו וראה שם הסברתו וכן ניטה משה סימן שלא. קדושנו — ישראל:
מח"ג, אור זרוע, מרדכי, וכן נראה מלשון רש"י למרא ברכות מס אבד"ה שתמי מלכיות
תוספות פטחים קד בד"ה הטוב והיא הנוסחא המקובלת בכל הנוסחות.

רוועת ישראל: יש נוהgin לשנות, מכאן ואילך, הנוסח כשמברכים בבית האבל
והוא הדין האבלים בעצמם. וכשmagiyim לכאן — אומרים «מלך החיים» וכו', וראה הנוסח
וחהערות שלאחרי סדר ברכת המזון שלפנינו המליך — לכל: ראה עמק ברכה כאן
בד"ה ומה, ויש להוציא שהמללה לכל הושמטה גם מנוסחת אור זרוע, ואבודרם, אבל
היא ישבה בראשי שצינתי לעיל, וכן במח"ז, שבלי הלקט (סימן קנז) טור ולקט יושר,
וכך יוצא מפירוחו של מהר"ן וכן ניסח בעל סדר השלחן ומכאן בכל הנוסחות. ובנוגע
למה שמא"ח העיר כאן ביחס למילה «כלל», יש להעיר שעיל דיקוק זה עמד מהר"ן, המסביר:
דע לך שמלה לכל אינו שב למלה והמילא לב"ה, אלא הרי הוא שב גם למלה הטוב, כמו
שנאמר טוב ה' לכל, בכל יום ויום: בעמק ברכה כאן מביא מ"ח בשם של"ה
להשמייט השיין ולנטח «כלל», כמו שלפנינו. דברים אלה מובאים במג"א לסימן קפט. אותן

ייעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

בלשון, שיגמול לחן להסד, כאלו החן הוא המקביל הגמול, ולא יוצדק לשון גמול אלא על הדבר הנגמל כמו (משל לא) גמלתו טוב, וכן (ישעי' ג') גמלו להם רעה. ועוד, למה פסקו שימושי הلم"ד מן הצלחה והצלחה ואילך, אבל בנוסחת הרמב"ם זיל גומלנו חן וחסד כר' וכן הוא באבודרם וכן בנוסח ספרדי, והוא הנכון בלשון: אבל גומלנו שענינו יגמול לנו חן נראה כור בלשון, אם לא שנڌק לפרש — שיגמול לנו שנייה לחן וחסד ולרחמים ונוסחא שבסידורים צרייכים לפרש — שיחונן בעיניך ובעניינו כל רואנה ואתה תגמול לנו אותן שניה לחן וחסד בעניינו כל.

שירותא דצלאותא

א בשם של"ה וב"ח (לטוט קפט ד"ה כתוב) ושניהם מביאים זאת בשם הכל ב', וכנראה שכך היה מנוסח בכלל בו שלפניהם, כי בכלל בו שלפנינו לא מצאתי. גם הט"ז מליצץ על הנוסח שלפנינו, וכן ניסחו בעל קיזור של"ה, הריעוב"ץ, ורב בעל התניא. ولو מצד הפירוש מגדים במ"ז לסתמן קפטע, וכותב: העולם אומרים בכל יום; אצל המקובלים לאו כל הדעות שנות. ר"ק ניסח אל בכל יום ויום הוא הטיב, ור' שבתי — "שבכל يوم יומם", קריגל בסידורים, והיא נוסחת רע"ג, מה"ג או רוע, אבוחדרם ולקט יושר, וכך ניסח בעל סדר השלחן. ניסח מrown הצדיק זיל לא ידוע לנו, لكن האגתי הש"ז בלחתי מנוקדת ובסוגרים. ולבסוף — העරה: השל"ה גורס כאמור לעיל, "בכל יום ויום", אבל בסידור של"ה, הצעינו המדייטים "שבכל يوم ויום", כמובן שזו על דעת עצם או בגלל אי זהירות.

חאת על המעניין לדעת, שאין סתירה המסדרים והמגיהים.
הוא הטיב הוא מטיב הוא יטיב לנו: הגדירה משולשת זו מסומנת בספרי רבותינו הראשונים בשם ג' הטבות. תר"י ורא"ש מביאים מדרש, "דציריך לומר בה ג' הטבות וג' גמולות". וראה דברי חמודות לראי"ש שם אותן ע' ועיין שם בכל הקטע שבטור שם, ובב"ח ובב"י שם ובט"ז ומג"א לאותו סימן, והשות ארחות חיים, כל ביה רבינו ירוחם, ובוחדרם. שבלי הלקט ותניא רבתי מביאים זאת בשם "מורוי רבינו שמחה משפיירא מצא אגדה". בשלהן של ארבע לרביבנו בהאי (השער הראשון קו עמוד א דפוס ורשה משנת תרלט) מובא "וכן אמרו בירושלמי". והתוספות, לברכות מו ב ד"ה והטבות ולפסחים קד ב ד"ה הטוב, מביאים סתם, לא ציוון המקור. ועל מטה משה אף הוא מביא בשם ירושלמי, מתוך הוספה נימוק שז"ל: "צרייכים להזכיר בברכה זו ג' מלכויות וג' גמלות וג' הטבות. וממצאי כמוב שהתעט הוא נגנד ג' עולמות, שהם עולם המלאכים, עולם הגלגלים ועולם השפל, ובאו רוזל להווות שהוא יתריך מולך על כולם ומטיב עם כולם זוגמל חמד עם כולם. כי כולם מקובלות ממנו יתריך חמד וממון גופני ורוחני, שפע אלוקי". וראה על העניין בספרי המקובלים ובסידורייהם.

ולחקיר הנוסח: בכל ספרי רבותינו הראשונים זיל שвидינו באה הגדירה זו בשינויים של חסר ויתיר בנוסח עצמו ושל הסדר בזמניהם, וזה שלפנינו הוא ע"פ הלבוש ומהרין

סדר ברכת המזון

שירותתא דצלותא

ולך מנוסח בסידור של"ה ובסדר השלחן (ראה מג"א לסייעו קצב המביא אותו בנוסח הקוצר לאותו בעל סדר השלחן, רבי נפתלי זצ"ל) והשווה אותו נוסח בש"ך ליז"ד סיון שעת המביאו שם בנוסח ברכת אבלים.

גם המקובלים ניסחו כמו שלפנינו, ואילו הרב וריעב"ץ הוסיף "לנו" לכל הטבה כנסחת הטור ודעימיה. וזהו הדין לע"הו גמלנו הוא גומלנו והוא יגמלנו: בקיצור הגדרות בשם "ג' גמלות", כנ"ל, והנוסח הוא ע"פ טור וש"ע (kept) וכך ניסחו בעל סדר השלחן, השל"ה וכן המקובלים ר"ייך ור' אשר הריעב"ץ ורב בעה"ת ר' שבתי ניסח הטבה ג' "הוא יגמול בעדנו", שהיא בעצם נוסח מה"ג, אור ורוע והמרדכי ומהר"ן מעיר עלייה — "ולא כנוסחת ספרי ברכת המזון שבידינו "הוא יגמול בעדנו". הוא יגמלנו לעד: כך היא מרצון הפטיקא, כי המלה "לעד" נמשכת אחרי "יגמלנו", ובעל סדר השלחן הציג אחראית נקודת, ובעקביו הלאטי. וכשלעצמה יונה בסדר רס"ג, רע"ג, במחץ ובמרדי ובאבודרם. יגמלנו לעד — לחן: ראה עמק ברכיה כאן, בד"ה הוא, שמתקשה על עצם הצורה "יגמלנו לחן" וכן ומעיר שם שפרש על צד הדוחק כדי להצדיק הגירסאות; ועל זה יש להעיר, שכן בזה למחרין זיל, שדיוקו זה מרגש בדבריו שם, שז"ל: לחן — שנהיה נושאין חן לפניו ולחסד — שיתנגן בחסד עמו. וע"ד זו מפרש שם ההגדורות הנוספות. וביחס למזה שזאת היא בעצם מנוסחת הרמב"ם ובאודריה"ם, ושמכאן עברה לטזרורי הספרדים, יש להוסיף שזאת היא בעצם נוסחת רב סעדיה גאון. ראה מש"כ על זה בסידור עבודת ישראל.

לחן ולהסד ולרחמים: ע"פ לקט יושר, וכבר נראה מפיירשו של מהר"ן וכך ניסח בעל סדר השלחן chatte היא נוטחת המקובלים, הריעב"ץ והרב בעל התניא, זכרם לברכה, ומכאן בכל הסידורים. בספר רבותינו הראשונים — בשינויים. ולרווח הצלחה ברכה: — ע"פ מחיזו (הצלחה — וכן — וברכה). וישועה נחמה: ע"פ אור זרוע (ונחמה, ובלקט ישר לישועה לנחמה"). בס"ה ישnen חמץ עשרה הגדרות מן "לחן" עד "וכל טוב", ולפי הסדר שלפנינו מסדרות יכול בפיירשו של מהר"ן וכך סיידון בעל סדר השלחן, ומכאן בכל הסידורים. וביחס למספרן ומספרותן מעיר מהר"ן: "מה שתיקנו לומר ט"ו לשונות הלוג נראות לעניות דעתך שלא עשו זה על דרך ההודמן והמקדה, אלא בכוונה מכוונת", ומסביר שם ר' העניין בשבועה אופנים בטוב טעם דעתך וכל טוב: כאן מסתיהם הברכה הריבית בכל ספרי רבותינו הראשונים. וראה עמק ברכיה כאן בד"ה ומכל, ולפיין סר דיקון.

ومכל טוב אל יחסנו: זהה הוספה מתוקפה מאוחרת, כי בנוסח הראשונים אינה כאמור. הייפשתיה ומצאתיה (בראשונה) בים של שלמה לבתוות י. א. בשינוי קטען: מכל טוב לא יחסנו. וכן שלפנינו מנוטה בראשונה (?) בסדר השלחן (דף ר' ראשון ויינzieה שסג). בסידור של"ה "ומכל טוב אל יחסנו" בהשחתת "לעולם". הריעב"ץ כותב בסידורו: אל יחסנו — כאן נשלם עיקר ברכת המזון, והפרי מגדים לסייעו קפט במ"ז שם אותן אכות: ודע שברפת הטוב מסתימת מיד שיאמר — ומכל טוב אל יחסנו, ברם, לשם דיקך ייאמר כאן, שבספר רבותינו הראשונים סיום זה אינו, כנ"ל. ועוד: בעל לקט יושר, שנוסח שלו מסתימים כמו אצל הרוואנים "וכל טוב", מבהיר לבסוף בזה"ל: זה הסדר הגית בכתב ידו הגאון ריש גלותא מוהרי איסרליין זצ"ל (בעל תרומות חדשן) אבל מכאן ואילך לא רצה להגיה כי אמר, אין נפקותא בדבר. ואני כתבתי, זה גברך (?), מאותן סדר ולכון יש לסמו עליו" (לקט יושר עמוד לג, דפוס ברלין, תרט"ג).

**הָאֱלֹהִים וְהַצְדִּיקָה, בָּרֶכֶת וִישׁוּעָה, גְּחַמָּה, פְּרִנְסָה וּכְלַקְדָּחָה
וּרְחַמִּים וּמִים וְשָׁלוֹם. וְכֹל טוֹב. וּמְכֹל טוֹב לְעוֹלָם אֵל
יְמִסְרָגָן.**

ייעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

דוסא בקש שיטול ממו. ולהכי מבקשים —
כל טוב, אבל מכל טוב, שהוא "לעלום" —
אל יחסנו. כלומר שלא יחסרו לנו זה מכל
טוב שהוא מוכן לפנינו לעולמי עד. והנה זה
דבר נחמד על דרך אגדה. ולפי פשותה
לדעתינו, יש הברל גדור בין טוב בחולם, ובין
טוב במלאפו"ט דטוב בחולם כולל כל דבר
שהוא טוב לאדם, אבל טוב במלאפו"ט, עניינו
היו"ר טוב ומשובח שבונין הטוב. כמו
(בראשית מה, יח) ואתנה לכם את טוב הארץ
מצרים. והכפל ואכלו את לב הארץ וכן
(דברים ו, ז) ובתים מלאים כל טוב. פירוש
מהמשובח. וכן (ירמי ב, ז) לאכול פריה וטובה.
פירוש מהמובחר שבפריה. ומתחלה מבקשים
שיגמלנו כל טוב, ואחד' מבקשים שאיל יחסנו
מכל חמשות שבוטבה. ונען אל יחסנו
— אל יעשה אותנו חסרים מכל טוב הארץ.

וכל טוב ומכל טוב לעולם אל יחרטן:
בסידורים מנוקד טוב הראשון בחולם והשני
במלאפו"ט. ויש מן המדקדקים מנוקדים שניים
בחולם וכן הוא בסידור של המדקדק ר' ז"ה
וזיל. ולכאורה הוא נראה ככפל לשוןadam
יגמלנו כל טוב מלא לא יחסר לנו כל טוב.
ושמעתי מאדרמור הרה"ג הצדיק והකדוש
מההר"ר ייחיאל מאיר ז"ל האבד"ק גאטטניין,
שאמר משום רבו הוא רבינו זקנינו ז"ל, על
פי מה דאיתא (בתעניית כה ע"א) ברבי חנינה
בן דוסא שהיה עני ובעי רחמי ויצחה כעין
פסת יד יהבליה חד כרעה דפטרא דדהבא.
והדר אחוי לה בחלמא דחסרי ליה חד כרעה
מפטוריה לעלמא דאתי ובקש רחמים וקהלחו
מני"ש. חזינן מזה,adam והוא ראוי להיות
לעוה"ב. וזה לא טוב לפנינו, שהרי ר' ז"ה בן

שירותא דצלותא

לפנינו ניתוסף "לעלום" ע"פ המקובלים ר' י"ק ור' שבתי וכך ניטתה הרבה בעה"ת ז"ל.
השל"ה והמקובל ר' אשר וכן הריעב"ץ השמייטה גם בסידורי אשכנז איננה. מrown הצדיק
ז"ל צידד לנוסחת המקובלם. וכמבואר בויעש אברהם כאן צידד לה גם מרמ"ח ז"ל,
ובשלעצמה יפה מקומה כאן להטעמת הדירוש, המובא בויעש אברהם כאן ד"ה ושמעתי. ויש
להוסיף שגם בעל מחבר פנים יפות (פירוש על התורה) הדגיש נקודה זו בפירושו לפרשת
עקב. עה"פ למן ענותך, ע"פ מאמרם ז"ל — כל השroi בלי צער או כל עולם וז"ש זוד
המלח' עליו השלום ה' רועי לא אחר, שירעה אותו באfon שלא אחשור עולם הבא וכן תקנו
בברכת המזון חיים ושלום וכל טוב ומכל טוב לעולם אל יחסנו, שלא ינכה מן הטוב בעולם
הבא.

מנחים:

א) אל יחסנו: יש נהוגן לענות כאן Amen אחרי המזון. מנהג זה מביא בעל חי אדם כלל
מי אותן א זובא בכף החיים בשמו. כן מביאו בעל ציוו תפלה (בקונטרס ציוו תפלה בעינוי ברכת
demzon).

סדר ברכת המזון

הַרְחָמָן. הֵוא יִמְלֹךְ עַלְיָנוּ לְעוֹלָם וְעַד.
הַרְחָמָן. הֵוא יִתְבַּךְ בְּשָׁמִים וּבָאָרֶץ.

ויעש אברהם   שומע תפלה   ויעש אברהם

הרחמן: לא נמצא זה בغمרא, רק ברכחה בסידורו בין בקשות אחרות. וכן בסידורי ספרדי מהאורה לבעל הבית בלבד. אבל נתייסר בשינויים רבים. ובנוסח הרמב"ם ג' הרחמן, מקדמוניים, כי רב עמרם גאון זיל מביאו עיין שם.

שירות אצלותא

(ב) אימתי מניחין את הocus? זה שניי בחלוקת המנהיגים. יש מניחין אותה כאן, לפני התחלת הרחמן, ובຕידורו אוצר התפלות מביא המחבר זיל מנהג זה בשם ספר נוהג לצאן יוסף, ושכ"ה היה נוהג החכם צבי זיל, ברם בנו חריבע"ץ בותב מפורש: מי שהעיר על אמרה זיל שהנינה כאן (כלומר — כשהנינה לא אל יתסרגנו) הocus מידיו, שקר ענה: אדריכלה, היה לוועג על המניחין הocus מידייהם אפלו אחר שסיימו ברכחת המזון, קודם שתחו ממנהו. (סידור ריעיב"ץ ברכחת עובד שם). וכך מביא בעל כף החיים בשם ספר אור צדיקים (סימן כב אותו לו) זיל: ומשמע שצעריך דוקא המברך בעצמו לאחוז הocus בידיו מהתחלה ברהמ"ז עד סופה ועד שיברך בפרה"ג, וכך מוכח משער המצאות (לפ' עקב ושם כתוב רח"ז): מאבלו בשתי ידיים וכו' ואח"כ תיטול הocus וכו' ועמידנו ממש על האצבעות הימניניות וכו' ותמן עיניך בו בכל ברכחת המזון). והמחבר רוצח לדיקך זה גם מלשון הזהר, עי"ש. ובוגנע למנהגו של בעל חכם צבי זיל שלא הניח את הocus לפניו שטעם ממנהו, יש להעיר שמהר"ם חגי זיל, נותר טעם לשבח כן להניח הocus אחר גמירת ברכחת המזון ולפנוי ששותין ממנה. כדי להורות דפוס של ברכחה גורם ברכחה לעצמו לפניו ולאחריו. ובשם הכל בו (ב) מביא הוא דהנחת הocus על השלחן באה להורות שברכת הocus היא מדורייתא. בעין ברכחות הראשונות של ברהמ"ג, משא"כ ברכחה ד', שהוא מדרבנן, (עי"ש בספרו מאמר המנהיגים). ובבעל לקס יושר מביא מנהג רבוי, הוא בעל תרומות הדשן, זיל שם: בודאי שאמיר יראו את ה' קדושים, היה מניה את הocus על השלחן וטשיט ידו ממנה עד שרוצה לומר בא"י בפה"ג, מגביהו מן השלחן את הocus. וכמודומה לי טעםו משום חשש תbilות חביבות וכו' והلومדים שאלו לי על זה וכו'. בעל ליקוטי מהרי"ח זיל מביא מנהג שלפיו מניחין את הocus עם סיום הרכחה "בונהיירושלים".

(ב'ירורי ס)

הרחמן: קובץ בקשות קצרות, שכל אחת מהן מתחילה "הרחמן". לפניו שנונה לברך מקורי, עליינו לדעת, שככלעכטן הן מחולקות לשתי תיקופות. יש מהן שכבר הוחכרו, בשינויים של מספר ותוכה, בספר רבותינו הגאנים והריאנסים, וזה הסדרות לפני "במרות ילמדי", (מלבד ההגדירה יברך את "א ב"י" מרוי) והסדרות אח"כ הן מתkopות שונות שאחרי טן, כמבואר במקומן. בסדר רב סעדיה גאי סדרות שתים, ואחת מהן, הראשונית, עברה לסידוריינו (כהשמטה עליינו); וגם כאן פותחת היא את סידרת הבקשות. בסדר רב עמרם גאון (דף ירושלים), ואילו בדפוס ורשה איןן) רואים אנו ארבע עשרה וברובן הן שונות בתוכנן מאלו שלפנינו. לפי האל בו (סימן צט בדין עניות) אמן עמוד קי דפוס יוניציה משנת שכ"ג) הוויכרו גם אצל גאון שלישי, רב יהודה גאון, מהבר הלכות גדולות, (וזדרך אגב — לעניין עניות אמן אחריהן, מבואר لكمן בקטע "מנהיגים"). במאיז סדרות ארבע עשרה, והן משתנות ביותר לאלו שלפנינו, מבואר لكمן. ברמב"ם שלש; באור זרוע שתים, אבל מסגנון לשונו ניכר, שהביאן לדוגמא (בסיון ד), כי בהלכות מוצאי שבת עונת הוא על השאלה —

תקמג

סדר ברכת המזון

הברחמן. הוא ישבה לדור דורים, ויתפָאַר בְּנָיו לְעֵד וְעֹלְמִי עֹלְמִים.
ולג'צח נצחים, ויתהדר בְּנָיו לְעֵד וְעֹלְמִי עֹלְמִים.
הברחמן. הוא יפרנסנו בלבוד.
הברחמן. הוא ישב עול גלות מעל צורנו והוא יוציאנו
קוממיות לארכנו.

הברחמן. הוא ישלח לנו ברכה מרביה בפיית פנה ועל
שלהן זה שאכלנו עליון.

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

וכן "קוממיות לארכנו" צריך בסדר עם בשורת אלוי הנביא על הגאולה שאם עניין אחד. גם תימה בעיני למה השמייטו בכל הטידורים שמים ועל פרנסת, ובתפלה צריך לבקש בלשון מבורה.

הוא ישלח לנו ברכה: צ"ע למה סדרו תפלה זו בין בקשת שבירת עול גלות לבקשת שליחות אליו זכור לטוב לבשר הגאולה. וכן יותר לסדרו אחר יפרנסנו בלבוד, שהוא מעוניינו.

שירוותא דצלותא

אם מותר לומר התפלה "אלוקי נצור" בשבת, אם אין בו משום שאלת לצרכיו, שאט/or, בידוע, וזה: היה לאドוני לשאול דמייא דההיא אם יש להרבות בשבת הרחמן יצלינו מדקודק עניות (ישנה בסדר רע"ג) וכו'.

הטרור מביא בשם אחיו רבי יחיאל: נתנו להאריך בברכת הטוב ומטיב הרחמן בכמה גוונים ולא ידעת מיין זה בא להרבות בקשה בין ברכת המזון לברכת בורא פרי הגפן (מחש השפק, וראה ב"ח שם בד"ה כתב). הרוקח מזכיר. מהא ימלוך וככ' וכו' הרחמן הוא יזכה; וחרא"ש רק "הרחמן הוא ימלך עליינו לעצמי". גם מלשון שבלי חילket רואים אלו שכבר היה לנפניהם סידרה של בקשות המתחילות הרחמן, וזה (ב似מן צד): יש מוכיחין מכאן שאין למעת בהרחמן, שהרי סופט ברכת הוא. עצם השינוי שהוא רואים אצל רבותינו הגאננים ותראשוניות זיל, זה במספרן הэн בתוכנן, מוסבר לנו מלשון הארכות חיים והכל בו הנטובים בקשר לכך: ואח"כ אומרים הרחמן ומאריך ברצוננו. אבחדות כותב: ואומר הרחמן, כל אחד ואחד ברצונו וכרצין שלא תהו ואין חשוב הפסקה בין ברכת המזון לבפרה"ג. (כدلעיל בטור), ומכאן ניתן להבין מה שציינתי לעיל מלקט ישר שהביא בשם בעל חרומת הדשן, שמאן ואילך

תקמד

סדר ברכת המזון

**הַרְחָמָן. הֵוא יִשְׁלַח לְנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ הַגָּבִיא זָכָר לְטוֹב,
וַיְבָשֵׂר־לְנוּ בְּשָׂרוֹת טֻבּוֹת יְשִׁועָת וְגָמָות.**

הסמור על שולחן הורים אומר:

הַרְחָמָן הֵוא יָבֹך אֶת אֲבֵי מָוֵרִי בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה (וְאֵם אֵינוּ בַּבָּית) יִשְׁמַיט

שירותתא דצלותא

באמרו "אין נפקותא בדבר", אבל למרות כל, היה אומר הנוסח של הרחמן, אם אף לא כולם, כמובן שם.

בשו"ע לא הזכיר, הלבוש כן הזכירן, וויל': נתנו להאריך בברכה זו הרחמן הוא בכמה גוונים, ואין בו הפסיק בין ברכת המזון לברכת ושתית הctions, פיוון שכבר נתנו ושיכי לברכות החודאות וכו'. גם במתה משה הזכיר וראה שם סימן שכז' מה שמביא בשם מהרי"א, ודבריו מובאים בפרי מגדים קפט במז' שם אותן. וכנראה, גם מהר"ז גורס אותן, ובסדר השולחן סדרות הן כמו בסידורי המקובלין, השלה", הרב, ריעב"ץ, זכר כולם לברכה, ואילו סידורי אשכנז — שהן תשע במספרן, מלבד "הרחמן" המועדף לזמן מוחדים, כמו ליריט השיא מתkopfat מהרי"ל, והנטיפות מתkopfat יותר מאוחרת, כמובן לאחרן, — ומכאן לבירורן: הרחמן — לעולם ועד: במח"ז, והזוכר ברוח וברא"ש. בסדר רב סעדיה גאון הושמט "עלינו". הרחמן — בשמיים ובארץ: רע"ג ומה"ג יפרנסנו בכבוד: מה"ז (בהוספה — בכבוד ולא בבוזי בהither ולא באיסטר). רע"ג ניטח בצורה שלילית — הרחמן יצילני מז העניות. עול גלות — עול הגויים: ראה עמק ברכה כאן. בעל סדר השולחן מנחה "על גלות", ובעקביו הלך הרב, ואילו המקובל ר"ק ניסח "על הגויים" (ובקצת דפוסים של סידורי "על עכו"ם), ובלי שום ספק שזאת בגלל מורהו של המבקר, צענוזו, בלע"ז). וכן ריעב"ץ ("על גוים"). בסידורי אשכנז וברוב סידורים "עלנו" וזאת נוסחת השלה", ושל המקובלין ר' שבתי ר' אשר הוא ישתחב — עולמים: מה"ז (בחשפת פטמים "לעד", ויתהדר לעלם ולעלמי עולמים). ברמ"ס נחלה בקשה זו לשתיים — הרחמן ישתחב לדoor דוריתם. הרחמן יתפאר לנצח נצח. הנוסח שלפנינו ע"פ סדר השולחן. בית הוה — שאכלנו עליו: מה"ז (בחשפת מרובה). את אליו הنبيיא — ונחותות: ע"פ מה"ז בשנויות. והנוסח שלפנינו רואים אנו בסידורי המקובלין, בקיצור של"ה וכך ניסחו ריעב"ץ ורב בעל התניא, וזה נוסח הרגיל בכל הסידורים.

בסדר השולחן: הרחמן וכרי לטוב ויברך אותנו כל אחד ואחד בשמו, וזאת נוסחת מהר"ן, ברם, הקיצור של"ה דזה נוסחא זו כתוב: "ולא כמו שנדרפס ויברך אותנו כל אחד ואחד בשמו, כי לא מצינו שאליךו הנבייא יבוא לברך אותנו". ובקשר לזה יש להעיר, שזאת נוסחת א"ח וכל בו. ישלח לנו את אליו הנבייא: ראה עמק ברכה כאן בד"ה הוא ישלה, המתקשה על הסדר. ויש להעיר בקשר לזה, שדיוקנו בא על תיקונו בסדר שבמה"ז, כי שם סודית קודם "ברכה בבית הוה" ואחריה "יפרנסנו בכבוד", "אלicho hnbeia", ו"ויליכנו קוממיות לאראצנו".

הרחמן — את אבי מורי: זותי תפלה לשлом הוילים. וכך יש לעיין בשלש שאלות, והן: א) מי תיקנה; ב) מתי השלייה בסדרנו; ג) האם נאמרת היא כל זמן היותם עלי

סדר ברכת המזון

„בְּפַל הַבָּיִת הַזֶּה“) וְאֵת אֲמִי מֹרֶתִי בְּעֵלֶת הַבָּיִת הַזֶּה, אֹתָם וְאֵת בִּיתֶם וְאֵת
גָּרֶעם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר קָהֶם (כְּמוֹ שְׁנַתְּבָרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ וּכְוּ).

ואם אין לו הוריהם, אומר:

הַרְחָמָן הוּא יָבֹרֶךְ אֶתְּנִי וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לִי (כְּמוֹ שְׁנַתְּבָרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ וּכְוּ).

ואם יש לו הורים,asha ובנים, מוסיף ואומר לפני הענין:

הַרְחָמָן הוּא יָבֹרֶךְ אֶת אֲבִי מֹרֶי (ואם נמצא כביהם, מוסיף „בְּעֵל הַבָּיִת הַזֶּה“)
וְאֵת בַּיִתְוָה וְאֵת בְּנֵי וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לוּ וּכְוּ ואח”כ בא שם הנוסח שbegem’ ברכות מו א המיעוד
לאורה, שיאמרנו לשלום בעל הבית המארחו (בהוספה „מלפני אלוקי השמים“). ואותו נוסח,
בשנוי קל, רואים אנו גם בארחות חיים ומכאן בכל בו, שז”ל: „הרחמן הוא יברך מורי
בעל הבית הזה אותו ואת ביתו ואת כל אשר לו, כמו שנטברכו“ וכו’. (עצם ההוספה
לנוסחת האגם, יש לנמק ע”פ משכ’ הרמב”ם (היב פ”ב ה”ז) המביא בראשי דברים את ברכת
האורח לבעה”ב ומוסיף לבסוף – ויש לו רשות להוסיפה בברכת בעל הבית ולהאריך בה).
במרבית הימים הניאgo, כנראה, שגט הבנית יברכו יהתפללו לשלים הוריהם, ויעבירו את

הנוסח הנ”ל והתאימו אותו לפני הענין, עד ש衲תו הנוסח המקובל שלפנינו. בראשונה (?)
רואים אנו אותו בסדר השלחן, אלא שם סודר גם נוסח מיוחד באורת, כשביל האורת, כשבורתה
דלקמן קדמה לו: ואט המברך איננו בבית אביו אלא בבית אחר, יאמר – הרחמן הוא יברך
את מורי בעל הבית הזה ואת אשתו ואת זרעו ואת ביתו ואת כל אשר לו, הרי מכאן ניתן
להבין שהתפללה לשלים ההורים נאמרת אך ורק CNSמצאים בביית הוריהם. ובעקיפין
מסיעת לה, להגבלה זו, הארת המג’א לסייען שצינתי בההערות لكمן, לפיסקה „עושה
שלום“. בסדר ברהמי’ משנת תנב’, דפוס דיון-פירט וכן בסידור שליה רואים אנו כבר את
התפללה להורים ללא הגבלת המקומות; אבל יש להניחס, שכבר מופיעה בדפוסים יותר קדומים.
ובתקופה יותר מאוחרת רואים אנו כבר מפורש לעניינו בקיצור שליה הכותב: „וגם
יש עמי הארץ שאביהם ואם כבר מתו ומחמת רגשותיהם אמרים – יברך את אביכי
מורתי ואת אמי מורתיכי“ – הרי שהתפללה נתקבלה לאمراה באופן תמידי כל זמן שההורם
בחיים. המקובלים ר’ שבתי ור’ אשר לא חיזעה וכן לא התפללה לשלים בעה”ב, ואילו המקובל
רי”ק החיגג נוסח מקוצר לאורה וכן אותו נוסח בהוספת המלים – „בן אצל אביו – את אבא
מריי“ וכו’. בסידור הרב סדר רך הנוסח לשלים הורם; ולמעשה – אנו עדי ראייה וشمיעת
לברכה זו לכבוד ההורים הנאמרת כל זמן חייהם עלי אדמות, ומנהג ישראל תורה.
בעל עבוי’ החיגג „אבי“ בטוגרים ובהערה שם הוזגש: „מי שمبرך על שלחן אחרים לא

סדר ברכת המזון

שירוותא דצלותא

יאמר אבי ואמי" וכו', אבל מניין לו זאת? וכיוצא בו בסידור אוצר התפלות, שמסידור העניין שם נראה כך.

ויתר על כן רأיתי בספר דרכי חיים ושלום המביא מספר בית שלמה בין המנוגאי קודש ופסקי הלכה להגאון הקדוש מהר"א זצ"ל מMONKATSH, שלא שינה חנותה "הוא יברך את אבי מורי ואתAMI מורתית" והוא אומר כך גם לאחר פטירתם, ושכנן קיבל מזקנו הגה"ק בעל שם שלמה זצ"ל (ראה שם אות ק) שצירה על כך לבנו הגאון הקדוש בעל דרכי תשובה זצ"ל ונימק זאת ע"פ מאמרם זצ"ל מכובדים בחים ומכבדים במותם. (סדר דרכי החיים והשלום, בענייני סעודת וברכות הנחנין עמוד צג). ועל הנוסח: בעל אלהו רבא בסימן קפז מביא בשם ספר אור חדש לומר "אבי מורי" ולא "אבא" וכן בעל קצור של"ה הלוות: וויל אבי מורי ולא אבא, כי אבי הוא לשון הקודש ואבא הוא לשון תרגום. אמן בסידור של"ה עצמו וכן של ר'יק מגוסח "אבא מורי", ויש להניחס, שזאת מעשה המסדר או המעתיק. וביחס לעצם הנוסח העיר בעל ליקוטי מהרי"ח זצ"ל על מה שמובא בספר חזדים (סימן מת) שלא לומר בתפלה "אבי מורי" כי שלמה אמר בתפלותו "וזד אבי" ואלייש אמר "אלוקי אליהו", ובביא שם שבטיוריטים מדפוס סלאויטה העירו על זה, וממנה החלק בין תפלה שיש בה הוכרת השם לבין שאין בה, כגון הרחמן שלפנינו. ויש להסביר טעם לשבה גירסתנו, מכיוונתה נאמרת גם בnockחותם וכשותמוכים לשלהם, איןנו מן המדה להזכיר אבותיהם, ללא הוספה תואר של כבוד.

הרחמן — בעל הבית הזה: וזה תפלה האורוח לשלים בעל הבית המארח, שיטודה בגם, כנ"ל. וראוי לציין, שבגמ' באה היא לא אסמכתה על דרש מקרא, ואילו מכמה הראשונים נתרבר, שיסודה על סמרק הנשען בעיקר על זרשות הפסיק שבתורה. זצ"ל הכל באה המביאו ללא ציון המקור: ואמרו זצ"ל — את לרבות בעל הבית הסמ"ג (עשיןכו בראש הסימן שם) כבר מצין, מתוך הסתייגות מorigsha, שז"ל: שמעתי כי יש בבריתא בירושלמי — וברכת את ה' אלקיך, לרבות בעל הבית, וכשمبرך האורת, מוסף בברכה רביית יהי רצון שלא יבוש בעה"ב הזה. הרוקח (שיט) מביא "מה שנহגו לברך בעה"ב בברהמ"ז מפקינו בתוספתא וכו', וגם המנוגאי מביא אותו דרש בשם תוספתא, אלא שהוא כבר כתוב ברור: בתוספתא ראייתי הטעם — ואכלת וגו' לרבות את בעה"ב. בעל אלהו רבא (בסימן קפז) מביא זאת בשם ירושלמי (והבהיר היטב בסימן רא לש"ע מביא זאת בשם מהר"ש).

את עצם החיקוב לברך את המארח רואים אננו מלבד בגם הביבלית, גם בرمיות, בירושלמי ברכות פרק ט: — אבל אורח טוב אומר — ביזוך בעל הבית, זכור בעל הבית לטובה, כמה יין הביא לפניו וכו'. ובשנויות סודרה הברכה בסדר רס"ג, במח"ז, בא"ח וכל בו ובאוודרם. בסדר השלון סודר הנוסח הרגיל הנאמר לשלים נוראים, אלא שבמקומות "אבא מררי" הציג הוא "את מררי", יש לשער, שתרעומת התוספות יומם טוב, במאגדני יו"ט לראי"ש על גמ' זו אותן ט. מכונות נגדו, וויל: "מיימי תמהתי על שמנין הנוסח בעניין אחר". בעל אליו רבא מער שתחיוב חל פק אם או כלים מלחמו, כלומר, שננהנים מטעודתו של בעל הבית; בסידורים — של"ה, של המקובלים ר' שבתי ור' אשר, ושל הרב בעה"ת לא הוחכר העניין, ואילו הריע"ק הציג רק "בעל הבית הזה". הריעב"ץ סידר כל הנוסח שבגמ' שם ולפניהם בקשה קצחה, כמו שלפנינו, שיטודה בטפרי רבותינו הראשונים, בשינוי קל, כנ"ל.

**כְּמוֹ שָׁגַתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב בְּלָל מִלְּלָל
לְלָל בְּן יִבְרָך אֹותָנוּ** (ואם נמצא בחדר שمبرכין מי שאינו בן ברית. יוסיף:
בְּנֵי בְּרִית) **כְּלָנוּ יְמָד בְּבָרְכָה שְׁלֵמָה וּנְאָמָר** (הmoment אומר ונאמרו)
אָמָן.

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

בham בכל כל האורמים אמרם אברהם בכל יצחק מכל כי הוא זורת בלשון לגמרי. ונאמר Amen. עיין מרדכי שלاه ברכות שכטב שלא לומר ונאמר Amen אלא "וְאָמָרָו יִתְחַנֵּן טעם לה, ושם משות דעתן לענות ידוענה אחר ברכותינו סדריתא (ברכות מה ע"ב). Amen אחר ברכותינו ירושלים לחוד עונין Amen לפיו ורק בבוניה ירושלים לחוד עונין Amen ליה השivos כמה ברכות הוא. ומשמע ליה דהוא הדין באמן שאחר תפלה ובקשה. ואילו אמר ונאמר Amen, קאי נמי אידית. אבל העולם נהוגין שאמרין ונאמר Amen, חדא — דהכא נמי כמה תלות אמר בהרחמן, ועוד, אין להוסיף על דברי חכמים, שאמרו רק בברכה ולא אשכחן זה בקשה. ומסתברא טובא חלק בינהן, דהא כל הטעמים שנאמרו למה אין לענות Amen אחר ברכה של עצמו, עיין בתלמידי רビינו יונה וברא"ש (ברכות מה ע"ב) ובתו או"ח (סימן רטו), עיוו במקומם,

בכל כל: באברהם נאמר (בראשית כ"ז) וה' ברך את אברהם בכל. ביצחק (שם כייז ל"ג) ואכל מכל. בייעקב (שם ל"ג י"א) וכי יש לי כל. ועיין בר"ר (פרשה ע"ג) פסוק ויתן לו מעשר מכל. ועיין (ב"ב י"ז ע"א) אברהם יצחק יצקב דכתיב בהו בכל מכל כל. פירש"י זיל לא הסרו שום כבזה, עי"ש; ולפי דקדוק הלשון היה צריך לומר "בבכל" מכל כל. וזה הביא ששל כל לישנא דקרה הוא. וכאן הכוונה שנתברכו כל אחד זה בלשון הכל וזה בלשון מכל וזה בלשון הכל. ואילו צריך לומר בבכל ובבית הראשונה תהי נמשכת למלול כל. ואם תסיר האות הראשונה של השימוש נמצא בכילה רק תיבת כל. ואין נפ"מ בין מה שכתוב באחד למה שכתוב בשני. אבל אם תוסיף בית בבליל היי הפירוש, שאברהם נתברך בלשון הכל, וכן להלן.

אלא לפי שאין מדריך להוסיף על אותן השימוש עד שימוש של אותן הדומות, ולכן צריך לפרש: כמו שנתברכו אבותינו ונאמר

שירות אדצלות א

כְּמוֹ שָׁנְתַבְרָכוּ אֲבוֹתֵינוּ: זאת נוסחת מתיז, הארחות חיים והכל בו, ולה הסכימים מהר"ן, מהרש"ל, השל"ה הקדוש, בעל מטה משה בשם רבנו מהרש"ל, ומכאן בקיצור של"ה, מגן אברהם (בטיומו קפט אותה ב'). בעל אליו רבא לאותו סימן וכך ניטחו המקובל ר' שבתי, ורייעב"ץ זכר כולם לברכה, וכן ברוב סידורי אשכנז וספריד, ולה צידד מרמ"ח כמבואר בעמק ברכה כאן בד"ה בכל, וכך מנוטה בסידורי הספרדים. ויש מנוסחים "כְּמוֹ שָׁבָרְךָ" וזוהי נוסחת רס"ג, וכך ניטחו: בעל סדר השלחן, המקובלים ר"יק ור' אשר, וכן הרוב בעל התניא, זכר כולם לברכה. מהר"ן אף הוא זיל מביא נוסחת זה ומצדיק אותו בזוז"ל: שנתברכו וכך היה הנוסחה במקצת ספרי ברכת המזון אשר בידינו, ובמקצתם כתוב כמו שבירך

סדר ברכות המזון

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

זהה לא שייך גבי תפלה ובקשה שאינה של אומר (ונאמר אכן) משא"כ בעושה שלום חיווב. ויפה כתוב במג"א (סימן קפ"ט ס"ק א') שהוא שבחו של הקב"ה וכל ישראל מצוין דבعل הבית אינו אומר (ואמר) אכן על זה, אומר ואמרו אכן עין שם. יכול לנזר על השומעים שעיננו אכן, שכן

שירותא דעתותא

ומו' ושניהם כאחד טובים. אבל בעל מטה משה שאף הוא מביאת, שולל אותה מתוך נימוק: ובמקצת נוסחות כתוב כמו שבירך וכור וaino nafon מפני שנראה כתמי רשותות ח"ו, שביר בתחלה הוא אומר הרחמן הוא יברך, וכשהוא אומר אה"כ כמו שבירך הקב"ה את אבותינו וכור, יראה הוא כאילו אמר — רואנן יברך את פלוני כמו ששמעון את פלוני.

אברהם ובר' בן יברך וכור ונאמר אכן: נוסחת מהח"ו (יתברכו במקום יברך). בכל מכל כל: זהה הנוסחה הרגילה בכל הסידורים, והיא גירסת מהח"ז, לנו, ולה מצדדים: מהר"ן, בעל סדר השלחן, מהרש"ל, מטה משה, אליו רבא המקובליס ר' שבתי ור' אשר, ורב בעל התניא, זכר כולם לברכה. עצם משמעותה של התгадרה נדרש בגמ' בבא בתרא (ז) א) שלושה הטיעין הקב"ה בעולם הזה מעין עולם הבא, אלו הן אברהם יצחק ויעקב וכור.

אברהם בכל יצחק מכל יעקב כל: זהה נוסחת של"ה ומכאן בקיצור של"ה, ר"י, ושל ריעב"ץ, זכר כולם לברכה. כן יברך אותנו כלנו יחד בברכה שלמה: בפסקא זו יש לדבר כמה דיווקים: בקוצר של"ה מנוסח "הוא יברך אותנו" מתוך ציון הערכה: ואם עד אחר אוכל עמו או יותר, אמר בלשון רביט — אותנו ואת כל אשר לנו. הערכה יפה; לא ראייתי שנייה זה בספרים ובטיוטרים קדמוניים. הנוסחה בלשון רביט "אותנו" יש לנמק בו, שהיה מוסכת אם על אבות ואם על בני משפחתו של המברך, אשתו ובנו, כי על פי רוב אוכלים במצוותה עמם. כולנו יחד: בסידור ר"י, הרבה בעל התניא וריעב"ץ מקדימים בספרים "בני ברית" שיש להויסת, אם נמצא בחדר שמברכים גם מי שאינו בן ברית.

העניין נובע מארחות חיים ומכאן בכלל בו המדגשים בספריה: ואם יש עכירות אמר — יברך כל אחד ואחד בני ברית". והמג"א בסימן קפת אותן א כתוב: **כשיש עכירות** בבית, נהוגין לומר "כולנו יחד בני ברית". ומביא שם בשם הט"ז ליו"ד "שאינו לנו, דכיון שאומר — כולנו יחד — הכל בכלל, אלא יאמר "אותנו בני ברית כולנו יחד" וחתעם לפאי שאסור לברך הכותים, דכתיב לא תחנמנם"; וכן ניסח בעל קיצור של"ה ומ庫רו בסידור של"ה. וראה הגדת הרמ"א בסימן קצג אותן ג שלא לזמן בבית כותוי וכור וראה שם כל הקטע. ומהטה משה בסימן שנ מביא זאת בשם רבו מהרש"ל וכותב בקשר להגבלה זו של הרמ"א בזוהיל: "ומורי מהר"ש זיל היה מזון בבית עכ"ם, ובהרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה וכור היה אומר — ישלח לנו ברכה מרובה במקומות הליכתנו ובמקומות ישיבתנו עד עולם. ופעם אחת הייתה בפדיון חבן בבית עכירות והוא שם כמה גברי רבבי והסכים דעתם כולם יחד לברך את בעל הבית (כלומר, לומר הנוסח "הוא יברך את בעל הבית הזה"), דקאי על בעל הסעדיה וכור ומסתרא טעמייהו".

בעל קיצור של"ה מעיר על הגדת הרמ"א לנו מתוך הבאת דחייתה על ידי הלבוש,庵"ח וספר עולת תמיד. ובעל אליו רבא לסימן קפו אותן א מעיר בקשר להעתה הט"ז

סדר ברכת המזון

תקמ"ט

אורח מוסיף ברכה לבעל הבית המארחו ואומר:
הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה ואשתו ובניו וכל אשר לו. יהי רצון שלא
יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יוכל לעולם הבא, ויזלחל מאור בכל נבpio ויהיו
נכפיו ונכפינו מועלחים וקרובים לעיר. ואל ישלוות שטן לא במעשה ידיו ולא במעשה
ידינו ואל יודרך לא לפניו ולא לפניו שם דבר הרהורים חטא ועבירה ועון מעטה
עד עילם.

במ"רום ילמדו (עליהם ועליינו זכות שתהא למשמרת)

* מי שאין לו הורים, אשה ובנים, יאמר: "ילמדו עלי זכות" (קיצור של"ה).

ויעש אברהם שומע תפלה

(וזאלין מאכין אנדרען לערנין). הוא תמה,
ובכל הכתובים הפירוש שלימד לאחרים. כמו
(דני אל א') ולימד ספר. וכן (דברי הימים
ב' י"ז) למד בערוי יהודה. ובכמה מקומות.
פועל יוצא (זוי זאלין מאכען לערנין אנדרען),
עיי"ש. אבל בכל הטעדים מנוקד היד בש"א,
וכן נהוגין העולים. והצדק אתה, כי אין הכוונה
שלשה שרי מעלה המלדים זכות על ישראל,
עיין שם.

עליהם: ככלומר על בעל הבית וכל אשר
לו. או על אבותיו או אשתו ובניה שמנаг
להזכרים בהרחמן הקדום.

זכות. ובעיקר הדבר שכטב שלימדו הוא לשון נקבה.

במ"רום ילמדו כו': הריעב"ץ זיל
כפיידרו כתוב לנוקד ילמדו הי"ד בחיר"ק
ה למ"ד בש"א. והוא מבניין הקל (זוי זאלין
לערנין). ולא ילמדו בש"א פת"ח שו"א שהוא
פועל יוצא (זוי זאלין מאכען לערנין לאנדרען),
אבל היה תלמידת שבניתה במשקל הזה.
ונינה — הצעת עניין ובירורו לפני אחרים,
כמו (סנהדרין ד' ע"א) המלמד חובה, מלבד
כך על לימודו, שקורין בלשון אשכנז (לערנין).
אבל היה תלמידת שבניתה במשקל הזה.
ונינה — הצעת עניין ובירורו לפני אחרים,
כמו (סנהדרין ד' ע"א) המלמד חובה, מלבד
כך על לימודו, שקורין בלשון אשכנז (לערנין).

שירותא דצלותא

המובאת ב מג"א שם, כנ"ל, וכותב: ומ"ש מג"א סימן קפט בשם הט"ז די אמר דוקא אותנו
בני ברית כולנו יחד — אין קפidea, כיון שאמר תוך כדי דברו.
בברכה שלמה: זהה הגירסת המקובלת אבל הריעב"ץ גורס: "ברכה שלמה", בלי
בית השימוש. ברם, מצינו במפורש: "ברכנו בברכה". וכך ניסח בעל סדר השלחן, שביעיקר
בני נסח שלו על: "הנקודות והטעמים מסדר ברכת המזון של החסיד השלם המדוקדק הגדול
שבדורנו זה מחוז שדי יהוז האלוף החר' שבתי יצ"ו" וכו'. (הנודע בשם ר' שבתי
מפראיסלא).

ונאמר Amen: ראה עמק ברכה כאן. ויש להוסיף: שזויה נסחת מה"ג, ארחות חיים
וכל ביה מהרש"ל, מטה משה, ולה מצדד המג"א בסימן קפט באמרו: "שאינו יכול לגוזר
אומר — ואמרו Amen, וכך ניסחו הרבה וריעב"ץ, המתנה: אם אחרים עמו יאמר ואמרו.
ואמרו Amen: ראה עמק ברכה כאן. ויש להוסיף שזויה גם נסחת התשב"ץ (תשב"ץ
הקטן סימן שטן) הכתוב במפורש: ואינו אומר ונאמר כי אם ואמרו. וכך ניסחו: מהר"ג
בעל סדר השלחן, השלה, ומכאן בקיצור של"ה, וכן המקובלים זיל. והרי הערה: בסדר
רט"ג טודרה ברכת מיוחדת לחתן וכללה בזה הנוטה: הרחמן הוא יברך את החתן ואת
הכלה ואת השובינים שביניהם. ב מה"ג היא יותר ארוכה ומקומה לפני: "כמו שנתרברכו"

סדר ברכת המזון

**שְׁלֹום וּגְשָׂא בָּרְכָה מֵאת יְיָ אֶצְדָּקָה מַאֲלָהִי יְשֻׁעָנָה וּגְמַצָּא
חָן וּשְׁכָל טֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וּאַדְם.**

) נסועות נלי מילך מוסיפים לנו כונן "כלחמן" כמיועד למסענו זו, ספודר לנו צסלה נלי מילך.

יעש אברהם	שמע הפליה	יעש אברהם
-----------	-----------	-----------

ואותה זכות תהיה לנו למשמרת שלום, שלום בביתו כמו (בראשית ל"ז) שלום אחיך שלום כולל כל צרכי האדם, שלום בגופה שלום הצאן.

שירות אדולות א

חו גוסחה: הרחמן הוא יבנה ויסעוד ויכלל בתמי נסיות ובתי מדשות, ליברך את החתן ואת הכללה ואת השושבינות ואת השושבינות ואת אחינו רבותינו היושבים כאן ומסובים כאן והמשמשין כאן "בבני ברית". (הגוסח יפה לברית, ואולי צ"ל "בני ברית" כלומר — המשמשין כאן שהט בני ברית, להוציא את מי שאינו בן ברית, וראה העורות להגדירה — כן יברך וכוי כווננו ייחד). ובארחות חיים מובא גוסח שווה: "הרחמן הוא יתמודד ויסמוך תכלל וירומם מעלה, מעלה הנחמד החתן, והכללה הנעימה וכל רבותי המסובין כאן". השווה אותה גוסחה בכל בו. וכן ישנה בא"ח שם ברכה מיוחדת למסיבת ברית מילה: הרחמן יסמוד וכוי אבי הבן, והבן והמוחל והסנדקים ורבותי וכוי. ומסיים שם — ואם יש עכרים, אומר — ויברך כל אחד ואחד מבני ברית בשמו.

במרום לימדו — ואדם: קטע זה טוען בירור יסודי, בעצם הוא הארץ התפלת הנאמרת לשולם בעל הבית, מיטודם של חז"ל בಗמ' ברכות, ושתדרת לפניו לפי הרכבת בסידור ריעב"ץ ז"ל. בראשונה רואים אותו בסדר רב סדרה גאון, אלא שאצלו נאמר הוא לשולם המטוביים כולם, ולאו דזוקא לבעל הבית, וכלה תוארו: במרום לימדו עליכם זכויות, ועל כל בית ישראל תהא משמרת שלום, עשו שלום וכוי. ובמה"ז: ממרום לימדו וכוי עלייו ועלינו וכוי יש א ברכה וכוי וונמצא חן ושלל טוב וכוי. ובכן, כאן אנו רואים הכללת המטוביים בברכת בעל הבית —ylimדו עלייו ועלינו וכוי, יש א ברכה וכוי ואות"כ עוזרים שוב להכללת המטוביים — וונמצא חן וכוי. בארחות חיים וכל בה שאף שם קטע זה סדר כאן כהמסכת הברכה לבעל הבית רואים אותו שהקטע בשלמותו הוקדש כתפלה לשולם בעל הבית, וכלה תוארה: ממרום לימדו עליו וכוי יש א ברכה וכוי וימצא חן וכוי. ומכאן לבירור הנוסחים: במרות: זהחי גירסת רוב סידורים, וחיא ע"פ מהר"ג, סדר השלחן, המקובלין ר"יק ור' אשר וריעב"ץ ונמצאת גם בספר אור חדש. ממרום: גוסחת רס"ג, מה"ג, ארחות חיים, כל בו ואותה גורסים: שליה ומלאן בקייזר שליה, המקובל ר' שבתי ורב בעל החניא.

עליהם ועלינו: חמיש גוסחים יישנו כאן: — ברס"ג "עליכם זכות": במא"ז "עליו וונמצא זכות", כנ"ל. וכן מובהה שם בסעודת החתן וכלה "ממרום וכוי לימדו עליהם ועלינו", בלשון רבים, מכיון שלפי העניין שם, מוסף זה על החתן, הכללה ועל השושבינים ועל כל העם הנאנס לכבודם. בארחות חיים ובכל בו מנוסח "עליו זכות", כנ"ל; ובזרות שלאחריהם.

סדר ברכת המזון

תקנא

לשכט הַרְתָּמָן הוּא יְנִיחֵלָנוּ (?) יּוֹם שְׁכָלוֹ שְׁבָת וְמִנּוֹתָה לְתַיִּים קָעוֹתָמִים.

זיעש אברהם שומע חפלה זיעש אברהם

ליום שכלו שבת לחמי העולמים וראה שכלו טוב ואומר יום שכלו טוב גם בראש מה"ז והערות שם. פראד"ס לרשי". נכוון יותר השנה ובסוכות אלא שמוסיף בהם הרחמן בלשון יום שכלו שבת' بلا למ"ד, וכן יום כבפניהם. וכן נהג ריבינו זקנין זצ"ל.

שירות א דצלות א

בחוקות דבותינו האחרונים זיל, רואים אנו כבר נוסח מקוצר. מהר"ן גורסת "עלינו" בלבד (ומביא גם "עליו" ומודגש): אבל המנהג שלנו וכור" שאמורים "עלינו") וכל גורם בעל סדר השלחן וכן המקובלים ר"ק ור' אשר, אלא שהם הקדימו בסוגרים "עליו", זבל' ספק שה מוסף על בעה"ב המארח, וגם בסידור ריעב"ץ בא "עליו" בסוגרים. המקובל ר' שבתי הציג "עליו ועלינו" ובעקביו הילך הרוב בעה"ת. במרוצת הימים שינוי, כנראה, וברוב סידוריים רואים אנו "עליהם ועלינו", אבל יש להניח שבזה רצוי להקליל גם את בני ביתו של המארח. וראת עמק ברכה כאן, שזאת בא לידי בטוי שם, לפי זה יצא לנו שותנשו הסמור על שלוחן עצמו. אומר "עליהם" רק כשהטוריו חיים, כי אחרת אין מקום להגדרת זה, כਮובן מאליו, ולבן החיצנו המקובל ר"ק וכן הריעב"ץ המלה "עליו" בסוגרים, כיון שהוא אינו נוסח קבוע אלא תלוי בנסיבות, והוא הדין להගירסת "עליהם ועלינו" שהיה בעצם עיבוד מהנוסח המקורי. "עלינו" המוסף על בעל הבית המארח ועל בני משפחתו של המברך, כנ"ל. וכך הצעתי "עליהם" בסוגרים. והיא נאמרת — אם כי יש לו הורדים, וכשם שאמר מקודם "אותם ואתם ביתם ואתם זרעים", מוסיף הוא כאן ברכמה ואומר "במרום ילמדו עליהם ועלינו זכות", זאם הוא אורח הנחנה מסעודתו של בעל הבית, אז מוסף זאת על בעל הבית ועל משפחתו, משום שתהא לשמורת שלום: ראה עמק ברכה כאן. בסדר ריט"ג: "ועל כל בית ישראל תה משמרת שלום", ולפי"ז היא תפלה בפני עצמה, ואין אנו זקנים להסבה מיזוחת. הנוסח שלפנינו הוא ע"פ מה"ז. בארכחות חיים ובכל בו "שתהא משמרת שלום". כמו שלפנינו ניסחו: מהר"ן, סדר השלחן, המקובל, הרוב בעה"ת, וריעב"ץ. בעל עבדות ישראל גורסת "שתהאי", אבל מניין לו לשנות גירסת קדמוניים? לנוכח שלפנינו ישנה סמיכה בסדר השלחן, שבעצם הוא מנוקד לפי כללי הדריך ע"י המדריך המפורנס ר' שבתי מפרמיסלא זיל.

ולשא ברכמה מאת ה' וכו': המטה משה מעיר: יש שאין אמרים מאת ה' לפני שיש לחוש שמא יבלייע האל"ף של מאת ונמצא מחרף ומגדף זו אלא אמרים מעם ה' וכור' והנכון שלא לשנות לשון הפסוק וכור' (תהלים כד ישא ברכמה מאת ה'), וידדק בדיורו שלא להבליע. דבריו אלה מובאים בעצם בהגחת מהר"ש למתיריל (בhalachot ראש השנה עמוד גב ב) המעריך חשש זה ומסיים בסוף שם: "ואמר שראה מרבותיו שהיו מדינת רינוס שלא היה אומרים בגל זה ויש אומרים מעם ה'". גם מהר"ן מביא הסתייגות זאת בשם "הגאה בדרשות הרייל". וכך ניסחו מהר"ן וסדר השלחן וכל הטידורים, מלבד השלה, הגורס "מעם" בגל אותו חשש. ריעב"ץ מדגיש ומעיר: יחתוך האל"ף יפה. במוח"ג ארחות חיים וכל בו חזור הפסוק בצוותו המקורית "ישא ברכחה"; ומהר"ן כתוב שיש "מדלGIN ואתו ואין אומרים אותו כלל". ועכム ההטיה מצוות הפסוק מנמק ומסביר הוא שם: אבל המנהג שלנו שאומרים

תקנוב

סדר ברכת המזון

לרייח הרחמן הוּא ימְדַשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֲדָשׁ הָזָה לְטוֹבָה וְלִכְרָכָה.
ליוּיס קְרָחָן הוּא יְנַחֵּיכָנוּ (?)יּוֹם שְׁכֹן טוֹב.

שירותתא דצלותא

וכך עליינו וכך כדי לכלול כל המסתובין בברכה זו וכך ולפיכך מזמנים הפסוק הזה מלשון יחיד לרבים ומלשון נסתר (ישא) לשון מדבר בעדרם (כלומר — לשון נוכח) ואומרים "ונשא" וכו' "ונמצא" וכו' (פסוק במשלי ג פסוק ד — ומצא חן וגוי). ומນמק גם עצם אמרתו וקבעתו בברכת המזון בזהיל: "ותקנותו לאמרו וכו' לפי שהאדם על שלחנו יבחון (ኒיכר) מי הוא וגם יתגלו ויתפרנסמו מידותיו, וכן אמרו זיל בשלשה דברים אדם ניכר בכוונו ובכיסו ובכעסו וברישי שם — אדם ניכר אם הגון הוא בכוסתו, אם דעתו מושבתת עליו בינו" וכו'. וראה כל הקטע שם המוטיף דעת ויראת אלוקים לכל המעין ומקשיב לדבריו. הרחמן — (?) יום שכולו שבת: ראה עמק ברכיה כאן, הרי הערות נספות. מרמ"ח מתקשה על הלמד' המיותרת, ומצדד להשמטה, אשר כלל הדקדוק מחייבים אותה, כמו שבעל עבדות ישראל הדגיש בטידורו שם. גם בעל אווצר התפלות השמייה, ובצדק, כי שם היא בא כהמשך הענן בלומר — מזמור Shir ליום השבת, Shir לעתיד לבוא ליום שבתו שבת. ברם, אם כי כלל הדקדוק מחייבים השמטה הלמד', לא ניתן לדוחות בקלות את הגירסה שעברה מדור לדור משך דורות. וראוי לציין כאן, שאגב ארחה שומעים אנו עליה בקייזר של"ה המביאה בשם "מצאתי כתוב בשם מהרייל", כמובואר لكمן בהערות לנוסח הארץ הנאמר בסדר של פשת, אלא שם מדובר על "יום שכלו טובי", אבל הוא הדין כאן. גם בעל סדר השלחן מקיים אותה. וחרי הנוסח בכללו שם הוא מיסוד ומבועס על "חנוקות והטעמים מסדר ברכת המזון של המדקדק המפורסם ר' שבתי זיל". וכן נראה מרוזחת לשונו של פרמ"ג סימן תצ'אות ב בא"א שם.

ברם, גם לגירסה "יום שכלו שבת" מצאתי סיוע בפירושו של מהר"ן זיל. ויש להזכיר קודם, שבມותרת הקודמת לפירשו שם, מנוסח "ליום", אבל מותר להנחתה, שזהרי רק רשות ואילו דיקנות של המדף או המעתיק, כי בתוך פירשו חזר הוא ושונה ומשלים "יום שכלו שבת", ובכן לעלה מכל ספק, שזהרי הגירסה הנכונה שיצאה מחתה עטו של המחבר. ועוד: אנו למדים מדבריו שהנוסח כשלעצמם היה שניי בחלוקת, שכן כך הוא כתוב שם: "הוּי יודע שיש בזה דעתות חלוקות, כי מקצת בני נוהgin לומר 'הוא ינחילנו יום שכלו שבת' ותו לא. ויש נוהgin להוסיף ולומר — הוא ינחילנו יום שכלו שבת ומנוחה לחי עולם' מלת לחיי בשני יודין'. ויש נוהgin לומר הוא ינחילנו יום שכלו שבת ומנוחה לחי עולם' ביריד אחת — ואתה הקדוש אשר תבחר בו הוא הקדוש". ומכלון שכך, הצגתי הגירסה אשר לה מצד מרמ"ח, וגם הינה בעינה עצמאית — עיי' שהציגי הלמד' בטוגרים. וראה הערות נספות לפסקה זו, הנארמת בתפלת מוסף של שבת, אחורי הפטמון אין פאלוקיניג.

הרחמן — החודש הזה: בראשונה מובה, בשינויים, בלקט יושר, וכנהרא מגננון לשונו שם, יסדו בעל תרומות חדשן זיל, זיל: "מוחורי כשהיה ראש חדשן היה ברוך — הרחמן חדש הזה עליינו לטובה ולברכה. קודם הרחמן הוא יוכנו". ומכאן אנו למדים גם קביעת מקומו כאן. בסדר השלחן ובמהר"ן לא הוזכר, וכנהרא שנכנס לספרי ברכת המזון" ומשם לסייענו בתקופה יותר מאוחרת. ובkeitot שניים; וכך שלפנינו ובכל הסידורים.

סדר ברכת המזון

תקנוג

בראש השנה מוסיפים:

לרייה קְרָתֵמָן הוּא יִמְדַּשׁ עַלְיָנוּ אֶת פְּשָׁנָה הַזֹּאת ? טוֹבָה וְבָרָכָה.
שירותא דצלותא

נמצא הוא בסידורי המקובלים ר'יק ור' אשר וכן הרבה בעה"ת, וריעב"ץ. הרחמן — ליום שכלו טוב: המקור בmaharil. וראה ליקמן התערות לנוסח הארוך בסדרليل פסח. "שכלו טוב": ההגדרה כשלעצמה, וכן "שכלו ארוך" הנאמר בסדרليل פסח, מקורה בಗמ' בסוף מסכת חולין. סודרה בסידורי המקובלים, ריעב"ץ ורב בעל התניא, זכרם לברכה. הספרדים הציגו בסידורייהם הנוסח המקורי שבגמ' — "עלם שכלו טוב" וכן "עלם שכלו ארוך", ואומרים אותו. בכל מועד, ולאו דווקא בסדר של פסח, כמנתגנו. וכן ניטחו "עלם שכלו שבת" במקום "יום שכלו שבת" ומתחום השטמת הלמ"ד.

יום שכלו טוב: ברוב נוסחאות "יום שכלו טוב", וראה ההערות ל"יום שכלו שבת", והוא הדין כאן. בסדר שלليل פסח מארכין כאן ומוסיפים: יום שכלו ארוך, יומ שצדיקים יושבים ועתרותיהם בראשיהם וננהנים מזיו השכינה. הארכה זו מקורה בגמרא (ברכות יז א) חיל': מרגלא בפומיה דרב — העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורבייה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועתרותיהם בראשיהם וננהנים מזיו השכינה. ומלייצה הנה זו מובאת גם במסכת כליה, וראה: זהר לתולדות קלה ב, ולפרשת משפטים קטן א: מדרש שמואיר פרקטו אותן כא, רמב"ם הלכות תשובה פרק ח בסימנים — ב, ג, ח, ופרק ט מהלכות מלכים.

עצמ אמריתה בליל פסח הוא מנהג ישן, ולפי מה שambilא בעל קיזור של"א, יסדו המהרייל, שכך הוא כותב בספריו (עמוד צה ב בהנחת הסדר) — "ומצאי כתוב בשם מהרייל — בלילה סדר של פסח יאמר ברכת המזון הרחמן הוא ייחילנו ליום שכלו טוב, ליום שכלו ארוך וכי" — ומסיים שם — והיה חלקנו עליהם, ואח"כ יאמר הרחמן הוא יזכה לימות המשיח". ושני דברים אנו למדנו מכאן אגב ארחה: א) — שהרחמן הוא ייחילנו ליום שכלו טוב" מיסודה של מהרייל (?) הוא, ב) — שגירסתו היא — ליום שכלו טוב. ההשת>Allהו רבא לטימן תצאות ד' המביאה אגב ארחה לעניין הנוסח שיש לומר בשבת שחל בו יומת — ומכיון שכך, לא קל לדוחות אותה לגמר, لكن הצגתי מתוך הסתמכות על מהר"ן הניל, הלמ"ד בין סוגרים.

בחולו של מועד: עיין במג"א סימן מצ' שבוחש"מ לא אומרים יומ שכלו טוב. דלא מקרי יומת; ואם חל יריד בשבת, מצד החק יעקב שם לכלול שניהם בחד, אבל בעל אליו רבע כותב במפורש: "שמעתי שי"ט שחל בשבת אומרים שכלו שבת טוב זמנה לחיי עולם" ומסיים שם — ואין נהגין כן אלא אומרים כל אחד בפני עצמו כמו רצה ויעלה ויבוא. וראה פרי מגדים לאוטו סימן באשל אברהם שם אותן א' המביא זאת בשם א'ר ומסכים לת' ומעיר שם לעניין סוכות שחל בשבת או אומרים בסדר דלקמן: הרחמן וככ' שכלו שבת, הרחמן וככ' שכלו טוב, הרחמן וככ' סוכת דוד וכי תדי' קודם. ובכן ראה נספת להערת מרון מחברנו זיל, בניל. וראה קוונטרס גרעט מגדים מש"כ לעניין סוכות, ויל': "בסוכות אומר הרחמן וככ' את סוכת דוד וככ' וראה די אמר מקדום הרחמן הוא ייחילנו ליום שכלו טוב", — הרי מכאן אסמכתא למש"כ בויעש אברהם כאן דיה ליום שכלו, ועיין להלן, בעמוד הבא קטע המתחיל וראה עמק ברכה (וצריך לתקן: וראה ויעש אברהם) — שהבאתי הוכחה נוספת למנג זה.

הרחמן — לטובה ולברכה: ראה נהג>Cצאן יוסף סי' תעב. המקובל ר'יק הציגה לעשיית בלבד. ר' אשר, הרב וריעב"ץ השמיות. וראה השלמות והוספות למועד זה. אבל היא

סדר ברכת המזון

בסוכות מוסיפים:

לשוכות קָרְבָּחָן הַוָּא יִקְיִם לְנוּ אֶת סְבִתָּת דָּוד הַפָּנֹפְחָת.

מי שכח לומר על הנסים, יאמר כאן:

הַרְחָמָן הַוָּא יַעֲשֵׂה לְנוּ נְסִים וּנְפָלוֹת כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לָאָבוֹתֵינוּ בִּימֵי הַמִּזְמָן הַזֶּה

(בחנוכה ממשיך ביום מתתיהו ובפורים ביום מרדיי ואפתר)
קָרְבָּחָן, הַוָּא יַזְבִּנוּ לִימּוֹת הַמְּשִׁיחָם וְלִמְּחֵי קָצְוָלָם הַבָּא,
מְגִדְּיל (בשבת וביו"ט ובר"ח אומרים **מְגִדּוֹל**) **יְשֻׁעָׁתָ מֶלֶכְנוּ, וְעוֹשָׁה**

וַיַּעֲשֵׂה אֶבְרָהָם שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וַיַּעֲשֵׂה אֶבְרָהָם

ליימות המשיח. נוסח זה הוא בכל צידה ברך אברך אביוונה אשבייע לחם, וכਮיבן המקומות וכן ברמבי"ס וכסדרו רע"ג זיל וגם בתريا שם אצמיה קרן לדוד ערלתי נר בסידורי הספרדים, וככתב הרוקח (בסיימון שלז) למשיחי.
 לפי שכותב בשיר המעלות (תהלים קל"ב)

שירות אציגות

הנוסחא הרגילה ברוב סיידורים. יש מנגחות «הרחמן הוא יחדש علينا שנה טובאה», וכך ניסח המקובל ר' שבתי. הפרי מגידים, בקונטרא נועם מגדים, מביא שתיהן. הנוסח שלפנינו לקוח בעצם מתפלת מוסף של ראש חדש — «חדש לנו את החודש הזה לטובה ולברכה». וראה עמק ברכה כאן, שבר"ה וסוכות אומרים הרחמן וכור שכולו טוב לפני הרחמן המיועד לר"ה וסוכות, ושכך היה נהוג מrown הצדיק; ויש להוסיף שכך הכריע גם בעל אליתו רבא בסימן תא או ד. וכך הדגשתי בכותרות שמעל גבינה.

מוכת דוד הנופלת: מיסוד על הפסוק בעמות ט, יא — ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת. סודר בסידורי המקובלים ר"י"ק ור' אשר, ריעב"ץ ורב בעל התנייא ובכל הסיידורים, אשכנו וספרד גם יהוד. וראה זהה לתחזה קפו ב ופנחת רטו א. ואם אף ציינתי כאן כמקור לאמרית שנה טובאה לראש השנה וסוכת דוד ליטוכות רק סיידורי המקובלים, יש להניחס שמקור קדום זהה, לא הצלחותי לפענה את מקור הראשון, ויבאו אחרים ויתרמו חלקם — כדי להأدיר את מנהגי ישראל, שהם כלעלצם תורה. וראה השלמות והוספות לעמידה זו הרחמן יעשה לנו נסיט: מי שכח לומר על הנסים, אומר כאן הנוסח שלפנינו. וראה החרירות לעיל לעל הנסים ודיק בסוף הקטע שם וצרף לכך כאן. יוכנו לימות המשיח: ברע"ג בשנים נקרים. במחוז הנוסח יותר ארוך. ומטיים: יוכנו לשני ימות המשיח וכו'. כנוסח שבתפילה «קידושא רבא» («ובא לציון גואל»). ברמבי"ס: יוכנו לימות המשיח ולבני בית המקדש ולהחיי העלום הבא. בסידור הרב זכין בסידורי אשכנו «יוכנו לימות המשיח» וזה ע"פ סדר השלחן ומהר"ן ומטה משה, שבעצם הוא נוסחת הרמבי"ס. כמו כן, בהשמטה «ולבני בית המקדש». יש מנשחים «יוכנו ויהיינו זיקרנו לימות המשיח», וכך הוסיף בסוגרים בעל אוצר התפלות, וזה נוסחת אבודר罕 המנאנך כל הגדרה שם לפי הפסוקים חזקיים לכאגן כדרכו בקדש. גם מהר"ן מביא נוסחה זו ומדגיש. גם הלשונות הללו (כלומר — ההוספות) נתקנו על פי הפסוקים וכו'. וגם בעל אליו רבא מחזיק אותה ושולל כל יתר גירסאות.

סדר ברכת המזון

שירוטתא דצ'לותא

בטענו: ולא ידעתי לשנות נוסחאות ר"א (אבודרhom) כי מביא קרא לכלם. ר' שבתי ניסח "יזכנו ויהי לנו גאות המשיח". בקשר לכך יש להעיר מה שראיתי בספר דברי חיים והשלום (אוסף מנהגי חדש ונוסחות תפלה של הרה"צ מונקאטש ז"ל) והמאסף מביא שם שרבו הניל היה אומר "יזכנו לבייאת המשיח" "כפי לאשר בימות המשיח אנו עומדים כבר וכו' בפרט מימות השל"ה ואילך מומנו של אריו"ל הוי כבר ימות המשיח וכו'. וכבראה שזאת הייתה כוונת המקובל ר' שבתי ז"ל, אלא שניסח "גאות המשיח", ויפא חורתן של ראשונים. ויש עוד להעיר שזאת נוסחת הספרדים שגורסים: ייחינו ויקרנו לגאות המשיח ולבניין בית המקדש (כרמב"מ) ולהחיי העולם הבא. ריעב"ץ ניסח "למי המשיח", אבל גם ברכות (יב ב) רואים אנו "להבא לימות המשיח" וכן בגמ' סנהדרין (צט א) "ימות המשיח ארבעים שנה". ולבסוף יש עוד להעיר ביחס לניסח ר' שבתי "לגאות המשיח" וכן להערת הרה"צ מונקאטש ז"ל ששינה ואמר "לבייאת המשיח", שהתקופה של "ימות המשיח" איננה תקופה של "עת צורת היא ליעקב" חיללה, אלא להפוך, לפי פירושו של המהרש"א לגם סנהדרין שם, הנה היא תקופה של ימים טובים שעלייהם אנו מתפללים ומוחכים להם, וזה עניין של "שמחנו כימות עינינו", נגד הארכבים שנה שהיו במדבר וכו', עיי"ש. ובנוסח של "ובא לציין גואל" שלפנינו —: "ונזכה ונחיה לשני ימות המשיח", אבל במה"ז ובאביבות הושמט "לשני ימות המשיח" מנוסחאות ה, שם, ואילו ברוב עתרת ישנה הגדירה זו.

מנديل — מגדייל: כבר דשו בו רוב מסדרי טידוריים בוגרים להבדל שבין מגול ומאוד מגדייל. ננסה למלאות מהחרוז שהשאירו לאחרים להציג: קודם כל נתיק דברי אבודרhom המוסר אותם בשם רבותיו, זכר כולם לברכה, וז"ל: וקיבلت מרבותי כי בשבת יש לו מאור מגדייל ישועות, בווא"ג, ובחול מגדייל, ביריד. וניל הטעם, מפני שהשבת הוא מלך גדול בוגד ניל והחול ומגדייל הוא מלך בווא"ג, וחולם בווא"ג הוא מלך גדול (תנוועה גדוולה בלשון הדקזוק הטעמי. כידוע). ומגדייל הוא חסר יוזד וחירק بلا יוזד הוא מלך קטן (תנוועה קטנה). ועוד — מגדייל הוא בתהלים, (יח נא) ועדין לא היה דוד מלך, ומגדייל הוא בנביאים (שמעאל ב נא) וכבר היה מלך. ואותם הדברים מביא הדרבי משה בסימן קפט אותן א בשם אבודרhom. גם מהר"ן מביא זאת בשם ומוסיף בשם אביו סימנא מילחא, ז"ל: ואני הכותב שמעתי מאבא מורי רבינו שמישון ז"ל — סימן לדבר: שבת חדש קרא מקרא — כלומר, בשבת חדש יש לקרות הפסוק מגודל ישועות מלכו וגיה, הכתוב בנבאיים שקורין מקרא ולא מגדייל הכותב בכתביהם". בסדר השלחן סודר נוסח אחד — מגדייל ישועות מלכו — גם לשבת וגם לחול.

בעל אליהו ורא מביא ההסביר של אבודרhom כנ"ל, שמע מינה שנוטה כן לשנות, כמו שמצינו בכל הטידוריים. בעל פרי מגדים, בكونטרס נועם מגדים מביא בקשר לשינוי זה: "מ"ש בשבת ויז"ט מגדייל, המ"ט בחירק, שמעתי בשם הגאון מוילנא ז"ל, דמגדייל בפתח' לתיב בתהלים ואין קורין בכתביהם בשבת, משא"כ מגודל בחירק כתיב בשמו אל שהוא בנבאיים. ומתקשה הוא ז"ל: ובענייני לי (לא ידעתני) — דעתו אין אומרת פסוק מתהלים בשבת, הלא פסוקי דזמרה וכל התפלות מלאים מפסוקי תהלים. ועיין בעטרת זקנים טעם על זה". והרי לפנינו מש"כ בעל עטרת זקנים בסימן קפט לש"ע או"ח אותן א: ו"יא בשבת מגודל בווא"ג ובחול מגדייל ביריד (ובסוגרים שם צוין "דרמי משה") ועוד שם: "ואני קיבلت שגם בראש חדש יש לומר מגודל בווא"ג וסימן חדש ושבת קרא מקרא. ר"ל כמו שכותב בנבאיים", —

תקנו

חֶסֶד לְמַשִּׁיחָו, לְזֹהַד וְלֹעֲרוֹעַ עַד עֹזֶם. עֹזֶה שְׁלוֹם בְּמַרְזָמִים,
הוּא יָעֵשֶׂה שְׁלוֹם עַל־יְנֻבּוֹ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאָמָרָה: אָמָן.

ויעש אברהם   שומע תפלה   תקרת המזון

וזכרו אמן: נוגאין שאף ביחיד אומרם שלא ואמרו אמן אף שאין אחרים עמו, וכתרבם ליתא ואמרם אמן אפילו בקדיש שאי אפשר לאמרו רק בשם רבינו יהודה וחסיד זיל שאומר למלכים מצבור, ושם משום שמייקרא לא תקנות המלויים את האדם, מיהו אם רוץ ואמר אמן אלא לאחר התפלה ליחיד.

שירות אצלות א

אותם הדברים ממש שציינתי מהר"ן בשם אביה, אלא שהביבאים סתם, ללא ציון מקור מוצאם, ומוכ"כ הבצל מטה משה, שהביבאים סתם, ואחרי שביא פירושו של אבוחדרם, מסיים הוא בקיצור: וטימן לדבר — שבת וחודש קראו מקרה. ויש להזכיר, שהמהר"ן חי כמה דורות לפני בעל עטרת זקנים, כי העטרת זקנים היה תלמיד הבית, והב"ח כבר מביא את הנוסח הקצר של ברכת הזמן שטיר על סדר השלחון, שהיא ציר הרבה מהר"ן ראה ב"ח לסימן קצב בד"ה וכל המשנה שציינתי לעיל בההערות לברכת הון.

ובנוגע לראש חדש: בטידורים צוין — בשבת וירט, ראש חדש וחוה"מ אמרים מגוון. העלה זו טעונה בירור: לראש חדש הבאתי לעיל המקור בפירושו של המהר"ן המביא זאת בשם אביו, זכרם לברכה. דברים אלה, ללא הזכרת מקור מוצאם, מביא בעל אליהו רבא וכותב: וכתבו אחוריונים דיו"ט ור"ח דינו בשבת וטימן — חדש ושבת קראו מקרה. גם המג"א בסימן קפט אותן א מביא זאת מתוך ציון המהר"ן הניל' שציינתי לעיל. בעל קיזור של"ה מביא הרמז לשבת בלבד. ובחולו של מועד: הרוב הציג (בשו"ע) שלו סימן קפט אותן ז וכך נרשם בטידורו) מגודול לשבת וירט ור"ח בלבד וכן הריעב"ץ בטידורו (המדפיסים שהו"ל סידור ריעב"ץ החדש הציגו בסוגרים "וחוה"מ") הפרמ"ג מצד לנוטח זה גם בחולו של מועד מתוד נימוק "دلא גרע מראש חדש" (קונטרס נועם מגדים). בעל הערות לספר ליקוטי מהרי"ח מביא בשם ספר חדש לאברהם שגם במודאי שבת יש לומר מגודול וכן בסעודת ברית מילה. בספר כף החיים מביא המחבר מנהג (הספרדים) לאמרו גם בסעודת פוראים, סעודת חתונה ובסעודת לכבוד סידום מסכת כמושן שכונתם רציה, אבל למעשה נהוגו רוב עולם להגבילו — לשבת, יו"ט ור"ח בלבד, כמו שהודגש בטידורנו.

עישה שלום: ראה העורות לפטוק — פיסקה שלפניו בחלק א של טידורנו עמדו שכן. בסדר רס"ג מסתימת בה עצם ברהמ"ז שלפי נוסחה, וכך נראה מלשון המח"ג, שאף שם סודרה כאן ומודגשת: ואומר בלחש יראו וגוי. סודרה בסדר רע"ג וכן באבוחדרם המנמל עצם כונתה בזות"ל: גדול השלום שאין חותם כל התפלות אלא שלום. בעל מטה מה מנמך עצם קביעתה כאן, על פי דרשת ולשי' לפטוק ונמתי שלום בארץ (ויקראכו פטוק ו) — ומما תאמרו הרי מאכל והרי משתה, אם אין שלום — אין כלום וכוכו והוא אומר עשו שלום ובורא את הכל; סודרה גם בשל"ה, בסדר השלחון ובטידור הרב בעה"ת. המקובלין ר"ק ווי' שבתי מיטים בה את נוסחתם, וכל נראה מלשון בעל מטה משה, המקובל ר' אשר הציגה לפני הפסק יראו את ה' וגוי.

סדר ברכת המזון

תקנו

יראו את יי' קדשו כי אין מחסור ליראינו. בפירות רשי ורעבי
זדורשי יי' לא יחסרו כל טוב : הודה ליי כי טוב כי לעוזם מסדו. פותח
את יי' והשביע לכי כי רצון. ברוך האב אשר יבטח ביי ויה יי' מבטחו.
נער קייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נאוב וזרעו מבקש לחם. יי' עוז
לעמו יפן יי' יברך את עמו בשלוּם.

ויעש אברהם

ושומע תפלה

ויעש אברהם

יראו את ה': הי"ד בשב"א והאל"ף נהה. ספרד. ובאשכנז נוהגין לומר עשה שלום וגיה
ופעם אחת שמע רבינו זקני זצל שאמרתי כפי שלל הברכות חתוםין בשלום. כדאיתא
יראו בתנועת האל"ף, כמו שריגיל בפי העולם וזכה עלי לשנות הפסוק ולקרתו כינוי. זואמרם פסוקים אלו שיש בהם הטבתהקב"ה עם בריותיו. ובנוסחת הרמב"ם רק ג' פסוקים
מגדל וגוי כפירות וגוי הודה לה' וגיה. אבל מכל מקום אמרם באחרונה שב עשה שלום
במרומיו כו':
עשה שלום כי לימת התם וכן לימת באיסורי

שירות א דצלות א

הוא יעשה שלום: מהר"ן כותב: כתב מהר"י הירץ ז"ל בסידורו ז"ל: הנגן מהר"ר שלום ז"ל מוגנא גורס "הוא יעשה", ואני ראייתי במתפלה מדוקית בק"ק ווירמיישא כתוב "הוא יעשה". אותן הדברים בדיק מביא המתה משה סימן שmag. ומה שכאן אמרם שאמרו Amen" וועליל, בברכה להורים "ואמן Amen", מטעים המג"א בסימן קפט אותן א — בברכת בעל הבית מסיים וכן אמר אמר שאינו יכול לגוזר אומר — ואמרו Amen משא"כ בעושה שלום, וכו' שהוא שבתו של הקב"ה, וכל ישראל מצווין, ע"כ אמר ואמרו Amen.

מנהגים :

יש נוהגין לענות Amen אחד כל הרחמן שהזמן מסיים. המנהג בעיקרו הוא ישן גושן מתקופת הגאנונים. שכן כך מעיד לנו הכל בו, ואחרי שבביא שם תשובה על השאלה — מאחר ששינו (שינויו) העונה Amen אחר ברכה שאין בה הזכרת השם, וזה Amen יתומת, מהו לענות Amen אחר הרחמן שבברכת הזמן — עונגה הוא: ואני מצאתי בתשובת הגאנוניים שモחד לענות Amen אחר הרחמן מוספת (כלומר — שנייטספ או אחר וככל טוב או אל יחשרנו) ומגדיש שם — "וכן הוא מפורש בבה"ג (בחולכות גדולות) וכו' כך אנו אמרים Amen אחר תחנה, כגון הרחמן שבברכת המזון" וכו'. השל"ה מביא זאת בשם הכל בו ומתוך ציון הלשון של הולכות גדולות. המג"א מביא המנהג (בסימן קפט בטוט) אותן א שם ולא הזכרת המקור). ואליהו רבא בשם הכל בו והשל"ה, וכן מביאו להלכה, מתוך המלצה מפורשת, הרב בעל התניא ז"ל, והמשנה ברורה גם בשם הכל בו ושל"ה (סימן קפט אותן א).

יראו את ה' קדשו : פסוק בתהלים לד יא. הערטוי לעיל שבמה"ז מודגש שמכאן ואילך

תקנה

סדר ברכת המזון

ברכת אבלים

יש מושנים גם הנוסח של סוף ברכת ג

ווכשנגייעים ל"ובנה ירושלים" אומרים הם הנוסח דלקמן:
ונחם ג'יאלאוקינו את אבלי ירושלים ואת האבלים החותאבלים באבל הזה. נחמס
באבלם ושםחם מיגונם באמור באיש אשר amo תנהמנו בן אני אנחמאם ובירושלים
תנהמו. ברוך אתה יי' מנחם ציון בבניין ירושלים.

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם (האל) אבינו מלכנו אדירנו בוראנו
галנו יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל, המלך חי הטוב והמטיב,
אל אמר דין אמר שופט בצדך, לך נפשות במשפט. שליט עולמו לעשרות בו
ברצונו כי כל דרכיו משפט. ואנהנו עמו ועבديו. ובכל זאת אנו חיבים לחודות לו
ולברכו. גודר פרצות ישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת מעליינו — (המנחות
מוסיפים — ומעל האבל הזאת) לחיים ולשלום. הרחמן הוא ימלוך עליינו לעולם ועד.
הרחמן וככ' וכו'.

שירota דצלותא

"אומר בלהש". בעל עבדת ישראל מביא לחישא זו בתורה מנהג שלא ציון המקור שבמה"ג
והביע סברא שמתוך כך נאמר הוא וכן הפסוק שלabhängig, לפירוט רשו ורבעו, בלחש, כדי
להדגיש שמכאן ואילך אין עוד מمناط הברכה. והערלה נכוונה היא, ומתתקבל על הדעת
שלונגה זו באה לידי ביטוי בהערת מה"ז "ואומר בלהש", כנ"ל, סודר ב מהר"ן ובסדר השלחן,
וכן בסידורים: של"ה, ר' אשר, הרב בעל התניא ורייעב"ץ. כפирיטים רשו: תלמידים שם
פסוק יא. סודר ב מה"ג, המסייעים בו את ברהמ"ז וכן סודר ברמב"ס ואבודרham. וסודר בסדר
השולחן (המשיעים בו) וכן בסידור של"ה, קיצור של"ה סידור ר' אשר, ריעב"ץ ורב בעל
התניא, זיל' הודה לה': שם קיה א. הווער באבודרham וסודר בסידור השל"ה, קיצור של"ה
ר' אשר, והרכ. פותח את ידיק: שם כמה טז. התודר בקיצור של"ה וסודר בסידור ר'
אשר, ורב בעה"ת, וכן נראה מילשון המקובל מהר"ם פאפריש. ברוך הגבר: פטוק
בirimihu זי ז. הווער באבודרham, בקיצור של"ה, בסידור ר' אשר ורייעב"ץ, וגם בעל אליהו
ויבא מוציאו בשם אפרוניט. המקובל ר' אשר ורב בעה"ת מסיימים בו. נער היית: שם
לו כת. מוציאו בעל אליהו רבא בשם אחוזנים. סודר ברייעב"ץ ובכל סיורי אשכנז וספרד.
ח' עח: שם כת ר' בפטוק זה מסיים אבודרham, וגם אליהו רבא מוציאו בסימן קפنو בסוף
העורותיו לברכת המזון, וסידר ברייעב"ץ, בסידורי הספרדים ובכל סיורי אשכנז וספרד.

ברכת אבלים: לפני שנῆה לבדר הנוסח שלפנינו, עליינו לדעת שזאת אינה ברכת
אבלים, שתוחכחה במשנה (מגילה כג ב ומועד קטן כו א) והנקראת גם ברכת רחבה (ראה
כתובות ח ב בראשי שם ד"ה ברחבה ובטעות שם ד"ה כי תניא), כיון שברכה זו בטלת
כבר, שכן כך כותב הטור במפורש בסימן שעו לוי' זיל' : ובדורותינו בטלו מנהגות הלוי
שלא היה חובה ואפילו הברכות כולן שביו מברכין, רשות הון וכו'. ובסימן שעת שם: והאידנא
ליית לא ברכת שורה ולא ברכת רחבה אלא הטוב ומטיב דין אמרת, וראה שם נושא קלוי,
וראה החרות לברכת צידוק הדין لكمן בטיזורנו. הנוסח שלפנינו הוא בעיקר הגדת
הדין שפוגעה באבלים ודרכי תנחותם כלפיהם. המקור הוא בגמ' ברכות מו ב ומיסודה של
מר זוטרא. אבל הוא שניי במחלוקת הגירסאות, מבorder לפנינו.

סדר ברכות המזון

תקנוט

שירותת אדצלוותא

ונחם: הנוסח מובא, בשניים, בסדר רע"ג, ורס"ג (בלי בסיום), בארכות חיים וכל בו, בתניא רבתי, ובإبدוריהם. בטור מובאת היא בראשי תיבות ח"ל: ויש מוסיפים בבית האבל נחם ה"א את אבל ציון וכו' ואין בכך הפסד (הכוונה לברכת אבלים העיקרית שאין נהגין לומר). וראה ב"י שם מש"כ על עצם הסיום שבנוסחה זו שלפנינו שהוא ע"פ הכל בו ובהשמטה המלה "ישראל" ע"פ הבית יוסף, וכן הנוסח בכללו, מלבד "את המתאבלים" שהוכפל שם, ושהושמט בנוסחתנו ע"פ נוסחת רע"ג, וכך הציגוה בעל עבדות ישראל ובצל אוצר התפלות ועד: בעל עבדות ישראל, וכן בעל אוצר התפלות שהליך בעקביו, ניסחו "נחת", שהיא גירושת רע"ג (לפי גירושה שנייה) הטור וכל בו שלפנינו אבל ברע"ג (לפי גירסתו א') וכן בתניא רבתי ובإبدוריהם מנוסח "ונחם" בואו, ובצדק, מפני שהמללה באה במקומות "ובנה ירושלים" ועליהם הסתמכתי ולפיהם ניסחתי "ונחם".

המלך חי: גירושת הר"ף, מה"ג, רביב"ה, רמב"ם (ה"ב פ"ב ה"ח), סמ"ג (עchin co), אבדוריהם ופסקי הריאיז לרי"ף שם. וביחס לאבדוריהם יש להעיר, שהמאמר שambilא שם בשם הירושלמי שאין אמרים ה"ה אלא בבית האבל, אותו אמר מובה במחוז בשם מדרש, וambilא שם מעשה "שיסיפר רבי יצחק ב"ר דרבלה, שטע את רבני תם בחתוונת בטו באמרו ואמר ה"ה, ושאלו ממנה למה אמרה והשיב — שהרבה טרחה למזוזה אותו מדרש ולא מצאה, לא בתלמוד שלנו ולא באבל רבתמי ולא במסכת שמחות". ובקשר להה שחוש בכאן מסכת שמחות ואבל רבתמי לשתי מטבחות נפרדות, יש לעיין בחידושים אלהות לטור א"ע סימן סב ט"ק א (דפוס וורשה תרכד) שכותב באבל רבתמי הוא מסכת שמחות שקורין בכל מקום אבל רבתמי.

הטוב ומיטיב: בכל הגירושאות. אל אמרת זדין אמרת: בגמ' ברכות מו ב, וכן גורסים: רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, שאלות דרב אחאי גאון לפרשנות וירא, ותוס' שם ד"ה מר זוטרא, רמב"ם שם, טור או"ח סימן קפט ומכאן בב"י ובב"ח שם, שבלי הלket עמוד שנב, תניא רבתמי סימן סה, ובإبدוריהם. (בר"ף וראבייה "האמת"). שופט בצדך: בגמרא שלפנינו וכן גורסים: רס"ג, רע"ג, ר"ף, רשי' לגמ' שם, מח"ז, רוקח, רמב"ם, שבלי הלket: תניא רבתמי, ובإبدוריהם וכן בית יוסף (דעת עצמו בסימן קפט לא"ח וברש"ע שם). ויש מנחותים "שופט צדק", ולפי דקדוקי סופרים הנה זאת גירושת הגמא, וכן מנחותים: הרא"ש, הטור, הארחות חיים ומכאן בכלל בו (וכך מביא הב"י לטור יורה דעה שעת בשמו).

ЛОוח נפשות במשפט: בגמ' שלפנינו הושט (נפשות), אבל לפי תרי"י לרי"ף לוקח גם גמ' שלפניהם הנוסחה ווותי גירושת: רס"ג, רא"ש, טור, שבלי הלket שם היה גם גמ' שלפניהם הנוסחה ווותי גירושת: רס"ג, רא"ש, טור, שבלי הלket (כתוספות — שחכל שלו); (בתוספות לגמ' שם "ולוקח" "ושליט", וברא"ש "ולוקח" "שליט"). הרי העזה: בקצת נוסחות השמיתו הגדירה זה וזה את לפי הר"ף שהשמיטה, וגם השאלות חניל, רוקח, הרמב"ם, וסמ"ג השמיתו אותה. עניין זה מוסבר בתרי"י לר"ף שם ח"ל: ובגמרא אמר לוקח נפשות במשפט וכותב בה"ג שלא אמרין לי (גם הגהות מיומניות לרמב"ם שם ורא"ש מביאים זאת בשם בה"ג) וגם הר"ף זיל לא כתבו ההלכותיו והטעם שלסת משות זאמרין במסכת שבת (נה ה) יש מיתה ללא חטא וייסוריין ולא עון וא"כ האיך נאמר — לוקח נפשות במשפט — ותימה גדוול הוא זה, שמאחר שאומר אותו בגמ', האיך לא נאמר אותו, שאע"פ שיש מיתה בלי חטא וכו' וכל דרכיו משפט והוא ידע למה עושה כן. וראה

סדר ברכת המזון

שירותא דצלותא

זהשוה אותו נימוק בראש' (ועיין בעדני יוט שם אות ו) המסיים – "ואין נראה שאין למחוק, וכן עמא דבר".

שליט בעולמו לעשות בו כרצונו: בגם "ושליך" (וכן בתוספות שם, במתוך, א"ח וכל בו ובבוזרתם) וההגדורה בשלמותה כמו שלפנינו היא ע"פ רמב"ם ורא"ש. כי כל דרכיו משפט: בגם' שם וכן מנסחים – רא"ש, טורה, ואבודרham, ורמ"א לשׂו"ע יוד' שם. בשאל הגוסחות הושמטה הגדירה כולה. ואנחנו עמו ועבדיו: בגם' שם, וכן בסדר רס"ג, רוקת, (הלוות אבל וכו'), שבלי הלקט, ואבודרham, ובטור יוד' וברמ"א שם ואילו בטור או"ח "ואנו", ברע"ג, ברי"ף ברmb"מ, בארכות חיים ובכל בו "שאנחנו עמו ועבדיו", ברא"ש, באור זרוע (הלוות אבלות אותן תמט) "ואנחנו עבדיו ועמר", ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו: גוסחת הגם' וכן של: תוספות שם (חיבין), אור זרוע, רmb"מ (חיבין), רא"ש, האשכל (ה') סעודה עמד עז, בחוצאת אלבך). ואבודרham (חיבין). ברי"ף, בראבייה, בספר תורה האדם ושבלי הלקט "אננו חיבין". גדור פרצות ישראל, הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו: מה"ז וכן ברמ"א שם. הרוקח השמייט "עלינו", ובשאר גוסחות בשינויים קלים. וועל אבל זה לחימים ולשלום: בראש' – מעל האבל הזאת. בשאר גוסחות בשינויים קלים. הרחמן – לעולם ועד: כפי מה שהערתי בהקדמה לתוספת זו שלפנינו, הצוגתי הנוסח והסדר שאותם קבוע הרב בעל התניא זיל בשׂו"ע שלו סיינו קפט אותן.

הרוי הערה והארה בקשר לה המשך שלפנינו: כשם שקבעת מקומה של התחלת תוספת זו שנייה בחלוקת, כך שניי בחלוקת המשכת הנוסח, מה"ז ממשיך כמו שלפנינו – הרחמן וכור לעוז. וכמ"כ הרmb"מ, שאחרי סיום גוסחו "להודות לו ולברכו" כתוב הוא: ומקש רחמים על האבל לנחמו כפי מה שירצה וגומר הרחמן וכו'. הרא"ש גומר את עצם התוספת כמו שלפנינו וממשיך "הרחמן הוא וכור לעז". וכן האור זרוע המשיך הרחמן וכור לעז, וכן הטור יוד' (ואילו בא"ח לא בהיר), וכן נראה מלשונו הש"ך לטור יוד' שם אותן בארכות חיים וכן הכל בו מסימים "הוא יגמלנו וכור הרחמן". אבודרham אף הוא מסימים "הוא יגמלנו חן וחסד ורחמים וכל טוב" ומוסיף: וגומר הברכה. לפי זה ממשימים שתי גמולות, בארכות חיים וכל בן. לפי רע"ג ממשימים רק גמולת אחת, כי בנוסחו הרגיל ישנן בכלל רק שתי לשונות של גמולת. רס"ג מחייב את כל הברכת הרבעית, ולפיו מתחילה – בא. אם"ה אל אמרת וכור הוא יגדור הפרצה הזאת לחיים ואמרו Amen, עשה שלום וכו'. וכך ממשיך בעל שבלי הלקט. הב"ה, לטור יוד' שם וכן לא"ח, מציריך להמשיך ולגמר קריגל, כל הג' גמולות, ועיין היטב בבית יוסף לסייע לנו להזכיר מושגנו בש"יע שם לא בהיר העניין.

כל האמור הוא רק להלכה, כי למשה לא נהגים בזמננו להוסיף או להחליף את הנוסח, ועל נקודה זו עמדו כבר רבותינו האחראונים. מהר"ם רבק"ש כתוב בסימן תרעוז: "מה שלא ראייתי ונוהгин להוטיף ברכבת האבלים בברכה רבעית, ניל' שטמכו על התוספות (כתובות ח ב) שהוכיחו דברכת האבלים אינה אלא בעשרה. דבריו אלה הביא בעל א"ר בשמו בסימן קפט בהערותיו לבוש אותן ג', וכן בעל באר הגולת ליו"ד שם אותן ובסמ"ו אותו מהר"ם. אבל המג"א מצדד כן לאמור מתווך הסתמכות על הרmb"ן (בתורת האדם) המער "ואם מבורך בעצמו, אומר בעצמו" וכל הכריע הריעב"ץ זיל' שקבע בה מד תיבות ומעיר: لكن עליו אין להוסיף, ממנו אין לגרוע. ועל עצם ההגדורה "локח במשפט" שדיברנו עליה

תקסא

סדר ברכת המזון

נוסף קצר של ברכת המזון, המועד בעיקרו לילדיים
פחות מגיל שמונת, כדי להנכם במצבות:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם הזה את העולם כלו בטובו בחן ובחמד הוא
נתן לך ללחם בשער כי לעולם חפדו. ובטעבו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל ייחפר
לנו מזון לעולם ועוד. בעבור שמו הגדול כי הוא זן ומפארנו לכל ומטיב לכל ומפני
מזון לכל בריאותיו אשר ברא. ברוך אתה יי' הוז את הכל.
נדיה לך יי' אלהינו על שהנהלת ארץ חמדה טובה ורחבה לאבותינו. ונחת
לנו ברית ותורה ולחם לשובע ולא לזרען. ברוך אתה יי' על הארץ ועל המזון.
רחם יי' אלהינו עלינו על ישראל עמך ועל ירושלם ועל מלכותך בית דוד
משיחך. וגדריל במהרה פבוד הבית ותגחמו בכפלים. ברוך אתה יי' בונה ברהמים
ירושליפם. אמן.

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם. מלכנו המלך הטוב והמטיב לכלנו הוא
הطيب הוא מטיב הוא יטיב לנו. הוא גמלנו הוא גמלנו לעד בחפר וחן.
ברחמייו יוכנו לימות המשיח וועשה שלום עליינו ועל כל ישראל. אמן.

שירותא דעתותא

לעיל כותב הוא: לוח במשפט — כולל בראמי כתוב יסרב ה' אך במשפט, ע"כ אין פקפק
בעולם על נוסח זה, כי ישר הוא, שלא כב"ג במחילת כבודו (כמו שציינתי לעיל) ומסתייע
מהכרעת הרומב"ן בתורת האדם (כמו במג"א שציני לעיל), ומלשון רב סעדיה גאון ושאר
פוסקים, לפיכך ממשכו לא ימיש ולא יזע. האלבוש כותב (ס"י קפט) ובבית האבל משני
מוסיפים בברכה זו וכו'.

וראה בטערת זהב שלו ליר"ד סימן רעט. הב"ח ליר"ד שם צידד לאמרה, וגם לא
להשמיט מכל הנושא הרגיל, הינו, שצרכיהם לומר הג' הטבות קודם ולאחריה הג' גמולות.
וכך נראה מלשון הש"ך, אם כי לא הזכיר במפורש רק הג' הטבות הנאמרות קודם. וראה טור
לייר"ד שעת ועיין בכל הקטע ובכל נושאינו כלו שם. הסדר והנוסח שלפנינו הוא ע"פ ביסוחו
וסידורו של הרב זיל בשוו"ע שלו סימן קפט, ולכך צידד, כנראה, בעל משנה ברורה לסייען זה
הmdiיק כד מלשון השוו"ע ושכך משמע מסגנון לשונו בבית יוסף לאו"ח קפט. וראה כיוצר
שר"ע סימן זו אותו המביא מנהג העולם — ברכת אבלים שבברכת המזון לא נהגי עכשין
כי סומכים על הפסוקים דסבירא להו שלא נתקנה אלא כSEMBRELIN בעשרה. וראה פרי מגדים
בஸודות ברית מילה, משות דהוי יומם טוב ואין אבילות בפרהסיא וראה לחם הפנים לקיצור
שו"ע שם.

נוסף מקוצר של ברכת המזון:

והרי הערות לנוסף שלפננו: גרסין בגמ' ברכות זו א — הפעלים שהיו עושים מלאכה
aczל בעל הבית, קורין ק"ש ומחפלין ואוכלין פתן ואין מברכין לפניה אבל מברכין לאחריה
שתים. כיצד — ברכה ראשונה כתפונה, שנייה פותח בברכת הארץ וכולין בונה ירושלים
ברכת הארץ. וראה תוספות שם ד"ה וחותם והגתה שם שכז"ד. ומכאן להלכה ברומב"ס ה"ב
פרק ב הלכה ב וראה הגהות מיומניות שם, וכן בטור קצא ובשו"ע ובנושאי כליהם שם.
בראשונה רואים אנו הנוסחים המקוצרות, לשעת האונס והדחק בארכות חיים ומלאן

סדר ברכת המזון

מי שכח ולא אמר רצה בשבת (בטעודה ראשונה ושניה ולפי רב בעה"ת גם בסעודה ג אם אכלה לפני שקידעת החמה), אם נזכר אחרי שהתחילה ברכה ה, אפילו כשהוא אמר רק המלה "ברוך" בלבד, חומר לראש ברכת המזון, ואם נזכר קודם:

**ברוך אתה יי' אליהינו מלך העולם שנתנו שבתות למנוחה לעטנו ישראל באחבה
לאוות ולבירות.**

(אם הוא ראש חדש שחל בשבת ושכח גם יעלה ויבא, יוסף וראשי חדשים לזרען) **ברוך אתה יי' מקדש השבת** (ובר"ח מס' י"ז וישראל וראשי חדשים).

שירותא דצלוותא

בכל בו, וברא"ש לברכות זו א, וכן ברבינו ירוחם בראשי דברים. ובתקופה הרבה מאוחרת רואים אנו נוסח מקוצר הנדרס בוייניצה שהוחכר מתוך המליצה מפורשת בב"ח סימן קצא ובמג"א שם, נוסח שהורוכב על ידי בעל סדר השלחן, וויל' הב"ח שם: ומקרווב נדפס בוייניצה ברכת המזון להרב מהר"ר נתaniel בהסתמכת הרבה גודלי חכמים דאייטליה. היטח לעצם הקיצור הוא, כאמור, נתקצר הנוסח לפועלם עשי' מלאכת בעלי הכתים, ובימינו לא שירך הטעם שהיה נהוג בזמן הגמ' ואחריו כך, כי "האידנא ליעולם מברכים כל ארבע ברכות" וכו', (שו"ע והשות לבוש ושו"ע הרב ז"ל). הנוסח המקוצר שלפנינו מיועד בעיקר בשביב ילדיים (פחחות משמונה שנים — אליו רaba לסייען קפתאות ב') ובבעל א"ר מעיר על נוסח מקוצר זה שהביא בשם הב"ח בוזיל: ומשמע שם כשייש לו אונס ואין יכול להאריך, יאמינה, גם ניל' למדות לקטנים פחות מבני ח'. הנוסח שלפנינו העתקתי מסדר השלחן הניל'.

ברוך וכו' שבתות למנוחה: ראה ברכות מט א ורש"י ותוספות שם, ר"ף ורא"ש לגמ' שם, וכן מעדים"ט חד"ח שם, ובשאר ספרי רבותינו הרשוניים.

בגמרא לא בא באו הרכות שלפנינו בשם ומלכות. וכן העתיקן בעל הלכות גדולות (בין הלכות קידוש והבדלה, דפוס ווין עמוד יד טור ב). הר"ף מביא רק את החתימות בשם ומלכות, וראה מר"י שם ד"ה לאות. הטור בסימן קפח מביא בשם האר"ב"ד, שאין בה שם ומלכות, לא בתחילת ולא בסוף ומשווה אותה לברכת הזימון (ראה העורות ל"ג נברך שאכלנו משלו"ו את בשם מותך נימוק שאינה ברכה קבועה. גם הר"א"ש לא הזכיר בה שם ומלכות כביה"ג. אבל הרמב"ם סידו אותה בשם ומלכות, תקופה וסוף, וראה לחם משנה שם (רמב"ם פרק ב מה"ב הי"ב). בעל ארחות חיים נוטה לדעת הרמב"ם, ומביא גם דעת האר"ב"ד, בניל. ולדעתו זו נוטה הרשב"א (לברכות שם). וכך ניתן להסיק מלשון התוספות למרא בשם ד"ה ברוך, שז"ל: ואית זהה סמוכה היא (כלומר — ולמה פוחחת בשם ומלכות). ילווה התחנון בעל ארחות חיים שכותב "וכן נראה דעת רבותינו הזרפתים" (א"ח עמוד עח טיר א בהוצאת שטיינברג, ירושלים תשטו).

שם מגדיש: "וכן מפורש בהזיה בירושלמי", כלומר להתחילה ולחתמות בשם ומלכות, אבל בירושלמי ברכות שלפנינו (פרק ז סוף הלנת ד) איתא להזיה ב' לי' שם ומלכות. אבל ההלכה בשז"ע שם קובעת: להתחיל ולסיים בשם ומלכות, כדעת הרמב"ם, כניל'.

בראש חדש אין חותם בברכה, משום שאינו חייב לאכול בו פת דזקא, אלא שאסור להתענות בו, וכן בתולו של מועד אין מסיים בברכה מחייב טעם (שו"ע סימן קפח טע"ק

סדר ברכת המזון

תקסג

ואם שכח לומר יעלה ויבוא ביום טוב וכבר התחל בברכה ד, חזר בראש ברוחם"ז ואם נזכר קודם קודם, יאמר: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן ימי טובים לעמו וישראל לששון ולשמחה, את יום (חג פלוני) הזה. ברוך אתה יי מקדש ישראל ויזמנים. ואם שכח לומר יעלה ויבוא בראש חדש ונזכר אחר שהתחילה ברכיה ד, אין צורך לחזור, ואם נזכר קודם קודם, יאמר כאן: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן ראש חדשים לעמו וישראל לזכרון כשל י"ט בשבת ושבה לומר רצחה וגם יעלה ויבוא, כולל של שבת ווילך ביחד ויאמר: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו וישראל באחבה לאות ولבריות וימי טובים לששון ולשמחה. את יום (חג פלוני) הזה. ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל ויזמנים. ואם שכח לומר יעלה ויבוא בחולו של מועד, אם נזכר אחרי שכבר התחילה ברכיה ד, איןנו חזר בראש, ואם נזכר קודם קודם, יאמר כאן: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן מועדים לעמו וישראל לששון ולשמחה את יום (חג פלוני) הזה. ואם שכח לומר יעלה ויבוא בראש השנה, ונזכר אחרי שהתחילה ברכיה ד, אם זה בסעודת לילה, חזר בראש, ואם בסעודת יום, איןנו חזר. ואם נזכר קודם קודם, יאמר: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן ימי טובים לעמו וישראל את יום הזיכרון הזה. ברוך אתה יי מקדש ישראל ווילך הזיכרון. בראש השנה שחל בשבת ושבה לומר יעלה ויבוא וגם רצחה, יאמר כאן, אם נזכר קודם שהתחילה ברכיה ד: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו וישראל באחבה לאות ולבריות וימי טובים לישראל את יום הזיכרון הזה. ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל ויום הזיכרון. אם בירכו על הכל, מברכים בפרה"ג ואחריה ברכה מעין שלוש הסדרות אחורי הנוסח הקצר של ברכת המזון בסידורנו.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העוזם בורא פרי הגפן:

שירותתא דצלותא

וז שרי"ע הרב זיל באותו סימן, וראה מג"א שם אותן י' וביאורי הגור"א שם אותן י' ואות טו המביא המקורות לכל הדיניטים שם, ומשפט מדרשנו. וראת ההערות בטיסדורנו חלק א עמוד חמוץ שהכאי דעה אחת של אחד מרבותינו הראשונים זיל, שגם בראש החדש יש חיוב לאכול בו פת דוקא. ולענין החתימה בראש החדש — ראה שלטי הגבורים לר"ף שם אותן י'. בורא פרי הגפן: במשנה (ברכות לה א) שניינו — כיצד מברכין על מתירות, על הפירות, על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ, חוץ מן היין, שעיל היין הוא אומר בורא פרי הגפן. ומבאן להלכה ברמבייט (פרק ח מה"ב הלכה ב), בטור (לאו"ח סי' רב)

סדר ברכת המזון

שירות א דצליותא

בשוו"ע שם. ולמה קבעו לין ברכה בפני עצמה? ראה גם שם לה ב. וברשי' שם: שמתוך החשובתו קבעו לו ברכה בפני עצמו וכן הפת. ובתוספות (שם מד א) מגומך זאת: דכיוון דין קבע ברכה לעצמו משום חביבותה. בתראי' לרפי' שם: «מפני שהאין כיוון שמחמת השינוי חשוב יותר, קבע ברכה לעצמו» (כבגמ' שם: משום דاشתני לעיליא אשתו ברכה). אבודריהם מנמק ביתר בהירות ח"ל: ודע — כי כמו שהוא צחיאו הפת ממין בורא פרי האדמה מפני שנשתנה לעיליא, כי בו קיים העולם, שהוא זו וסודד את הלב, ויחדיו לו ברכת המוציא וברכת המזון, כך החזיאו היין ממין בורא פרי העץ, מפני שנשתנה לעיליא שימושם אלקים ואנדים וגם הוא סודד כמו הפת ונעשה כמו בפוי עצמו לברך עליו ברכה מיוחדת וכו'. וראה: בפרוץ לרפי' (עמוד קע), סידור רש"י (סימן קיב), מה"ז (סימן ע), תניא רבתיה (סימן כד). בעל ספה"ק «בני יששכר» זצ"ל מסביר יפה נקודה זו: דהנה כל הפירות אין להיחסיבות הברכות הפרטיות רק כשהם בעיניהם אבל אם נשתנו מכמותם שהיה ואינו ניכר מיצאות הראשון (הצורה המקורית) הנה נשתנו לגריזותה ואבדו חשיבותם, וברכתם היא שהכל נהיה בדבריו, משא"ב דגן וגפן אם נשתנו נשתנו למעליותה ונתעלו במעלות הברכהות חמימות, המוציא לחם — לדגן, ובורא פרי הגפן — לין (בני יששכר, דרוש לסוכות).

וביתש לברכה זו פא, יש לברר כמה נקודות. א) שואלין: למה בקידוש והבדלה מברכים אותה עודם, וכאנ, בברכת המזון, לאחריה? ומרתצים בתוספות (ברכות נב א ד"ה ורבבי): דבשלמא בשאר ברכות לא עקר נפשיה ממשית, דבקידוש היה רוצח לאכול, ובהבדלה רוצה לשחות אבל בברכת המזון עקר נפשיה ממשית. וראה מש"כ תר"י לגמ' שם על ההסבר זה שבתוספות, כניל. הרא"ש לפך ערבי פסחים, אותן ימנמק זאת ביתר בהירות: ומהאי טמא גמי נשתנה ברכת המזון מכל דברים אחרים הטוענים כו', כגון קידוש והבדלה, ברכת חתנים וברכת מילה שכולן בורא פרי הגפן קודמתן וכאן מביך וכרי באחרונה, וכרי אלא היינו טמא לפי שבברכת המזון הוא מודה ומשבח לבורא על מה שאכל ושתה, והו כייחס הדעת והפסק על מה שעשה ואפלו על בורא פרי הגפן שביריך והכוס בידך, ולהלך צריך לברך מכך לשתייתו. והשותו אותו הסבר, ובקיצור דברים, בטור סימן קצ. וראה מג"א סימן קצ אותן א וمعدני יוט לראי"ש שם אותן א.

ב) עצם הברכה על כוס של ברכת המזון אנו למדים מגמ' (פסחים קג ב) מעשה דבר אחא ומר זוטרא. וראה שם קג. רב יעקב וכרי והדר בריך אכסא דברכתא. ורשב"ט שם מפרש: דברכתא — ברכת המזון ביריך עליו לבסוף בפה"ג כמו שאנו עושים. וראהתוספות שם קא ב ד"ה כשותן שם קג ב ד"ה רבashi, ועיין בקרובן נתגאל שם לראי"ש אותן פ. וראה רפי' לגמ' שם המפרש דברי רב «כיון דאמരיתו הב ונבריך» — חילך אי בעי למחדר ומשתין צריכי לברכתי בפה"ג. ועיין בתראי' שם בשם אחרים, שפירשו הגדלה זו בדרך אחרת הראי"ש שם מצד לפירוש הרפי'ת, ולא לרשב"ט שם ד"ה אסור לכרי למשחתי. בסדר רב עמרם ובסדר רב סעדיה לא הזכירה ברכת בפה"ג כאן בምפורש, אבל תבה"ג כותב: אבל כוס ברכת המזון בעי ברכתי. וכן במחזי טהורה היא כאן וכך איתא מפורש בתניא רבתיה סימן כז ובאי"ח ובכל בו. . וכך פסק הרמב"ם (בפרק ז מה"ב בסוף הלכה זו שם) והשות טור בסימן קצן ושיער שם. וראה פרוץ לרפי' (עמוד קטו בהוצאה הרב ערנרייך ז"ל) ושבלי הלקט סימן קנת.

תקסתה

סדר ברכת המזון

שירותתא דצלותא

ג.) יש נהוגין לומר הפסוק "כוס ישועות אשא" כאן, קודם שմברכים בפה"ג. וראת לעיל עמוד תצו הארות מפורחות למנהג זה.

ברכה אחת מעין שלש:

(בিירוריהם)

א. ברכה אחת מעין שלש — כך שמה של ברכה זו שלפנינו, במשנה (ברכות מד א וככלה מקומות בגם' שם), והיא אחת מהשלש ברכות אחידנות, שבכללון הן שלש. וזאת: א. ברכת המזון. ב. זו שלפנינו, הנאמרת אחרי אכילת "פת הבהא בכנסין" (בלשון חז"ל ופוסקים), שעליה מברכים בורה מיני מזונות, כדרגרסינן בגדראם שם: א"ר ר"י בר אידי א"ר חנינא כל שהוא משתמש המניין, בתחללה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. וכן אחרי שתית יין. (וכאן יש מחלוקת ה פוסקים — יש סוברים שאין מברכים ברכה אחידנה אלא כל שהוא משבעת המניין, בתחללה מברך בורה פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. וכן בשתיית רבייעת יין לכח"פ (רמב"ם ה"ב פ"ג הלכה יא), אבל בתוספות ברכות לט א, ד"ה בצר ליה, העמידו השיעור שיתחייב בברכה אחידנה, על "מלוא לגומיו". ג. ברכה "borai נפשות" הנאמרת אחרי שתית כל מיני משקין (חוין מיין) וכן אחרי כל דבר שمبرכוין לפני שהכל או בורה פרי הארץ או פרי העץ (חוין מהפריות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, וראה הערות לברכה זו לקמן). מקור הברכה שלפנינו בגם' ברכות שם, ומכאן בספריו הראשונים. בשינויים, מבorder לפנינו).

ב. ברם, לפני שניגש לבירור הנוסת, علينا לעיין בлемה נקדות: ברכה זו החוכרת בגם' שם לגביה פירות משבעת המניין וכן לגביה מעשה מאיפה מחמשת המניין בלבד, ואילו לגביה יין טען הענין חקירה. אמן הגרא"א לגם' שם וכן בגיןו הגר"א לש"ו רוחאות לו כותב מפורש: "וכגירותת הויי"ך ורואה"ש וכל הפוסקים דגורטי בגם' דחומרא על הגוף ועל פרי הגפן", אבל הנחה קזרה ומוחלתת זו, טוענה בירור לשם הבחרת הדעות בנידון זה. ובכן: ציינתי הганם ברכות שם, ושם נאמר במפורש רק לגביה מאיפה מחמשת המניין ולגביה פירות שהן משבעת המניין בלבד, אלא שהרייף שם הוסיף אחרי הלשון שבגמ' (בשוני קצת) "דפרי על העץ ועל פרי העץ" — "דחומרא על הגוף ועל פרי הגפן", ובעקביו הלך הרא"ש הביא אותה לשונו, שמנה יש ללמד שזאת היא הגירסת בגם' עצמה.

המקור הר א שון המאשר את העבודה, שבעצם הganם הייתה גירסת זו הוא הדקדוקי סופרים לברכות; וגם בשאלות לפי יתרו מוכחה כך הלשון, ושם נאמר: אמר ליה אבי לרוב דימי ברכה אחת מעין ג מהי. אמר ליה — דחמשת המניין על המchia וכו"ד דחומרא על הגוף ועל פרי הגוף דהנץ פרי (המפורטים שם לעיל בגם') על העץ. ועכשו נעבור לעיין בשאר ספרי רבותינו הגאנטס והראשוניס זיל. קודם כל לנו לציין, שבכל הפרק ודברות לא מצינו הבטווי "חומרא" על "יין". מלשון בעל הלחוטות גדולות לגמ' שם ניכר, שזאת היא הוספה מאוחרת, כי אחרי שהעתיק הganם שם כתוב הוא: וכד שתי חומרא מברך על הגוף ועל פרי הגוף וחתמים על הארץ ועל פרי הגוף (ומה שאנו למדים מכאן נוספת נספח עניינו — ראה לקמן בעורות לסוף הברכה). בסדר רב סעדיה גאנץ (עמד פו טור ב):

סדר ברכות המזון

שירותא דצולותא

הסוג השני המשקיטים — על כולם וכי חז' מהין בלבד שלפניהם מברכים בפרה"ג ואחריו בא.ת. וכי על גפן וכי כמו ברכת הענבים והתאנם. ושאלת השאלה — לשם מה מביא הוא היחסואה לברכת הענבים, אם לא שנאמר, שתלה ה"לא תניא" בדוחניה". בסידור רשי (עמוד נז) : ענבים בענייהו לתאנם ורימונם אבל אשתי חмерא, מגו דاشתי לעילוייא שנעשה יין לגדולה ולמלכות, אשתי לייחודי שמא באפי נפשיה וمبرך בפרה"ג וכן בסוף וכי על הגפן וכי. והשהה הסבר זה בתוספות לגמ' שם ד"ה על העץ. וראה פרדר"ס לרשי (עמ' קען), מחוז (עמ' לו), ורח'ק (סימן שמבר). האשלול (בתוכצת ר"ש אלבק זיל' עמוד קכט) מביא לשון הגמ' וכן לשון הבה"ג «וכד שתי חמרא» דבר. ואילו שבלי הלקט (קסא) מביא לשון הריח'ן, ומזור הובר שהתריי לריח'ך שם לא מבאים הגירסה "דוחمرا על הגפן", אלא ביחס לחתימה בלבד, שגורס שם כנוסחתו "על הארץ ועל פרי הגוף". ומלשון האור זרוע (קפא) המביא שם בשם ר"ח ניכר שזאת היא הוספה מאוחרת. הטoor (סימן רח) מביא בשם בה"ג רק לענין הכללה הגי' מינין (אם אבל פירות, מייבי מזונות ויין) בברכה אחת, כמנהגו. וראה ראביה ח"א עמד קת' ומפורש יצא מפי המאירי לגמ' ברכות שם: "יין חלקו בו הפסוקים יש שמברכים אחרים בין ב恰恰לה בין בסוף נוסח זה האמור בפרות, אחר שהוא פרי, ואין גורסין בגמרא — דגפן על הגוף ועל פרי הגוף". מכל האמור ניתן להסיק כמסקנה המאירי כאן, שהענין שניי בחלוקת, ובפרט שהרבה מקורות מראים על זה שלגביו יין הורחב החיבור לביך אחריו ברכה מעין ג רק בתקופה מאוחרת; ולבסוף יש להעיר שגם מדרוזת לשונו של המחבר בש"ע ריח' ומהכוורת שמעל גבי סימן רח שם האומרת: "דין ברכת מעין ג אחר ת מיני פירות זה מיני דגון", יש ללמד רמזו להנחה זו.

ג. ולמה נקראת שמה "ברכה אחת מעין שלש"? מפני שבתוכנה הזכורה, בקיצור, העניינים היסודיים שברכת המזון עצמה (לפי תרוי לריח'ך שם ועוד ראשונים). וכך הגדר נקודה זו הלבוש (בסימן רח אות י) : "שהיא כלולה מכל ברכת המזון" מן הטעם שכתחתי למללה, אבל מי דתיקון רבנן, צען דאוריתא תיקון: על מהיה עד תנובת השדה — היא מעין ברכת הון. ועל ארץ חמדה טוביה עד לשבע מטבחה — היא מעין ברכת הארץ. רחם ה"א עד ושמחנו בה — היא מעין בונה ירושלים. כי אתה ה' הטוב ומטיבך — היא מעין ברכת הטוב ומטיבך. ויש אמורים שאין אומרים כי אתה ה' הטוב ומטיבך, כי לא תיקנו ברכה זו אלא מעין ג שהן דאוריתא והטוב ומטיב היא מדרנן, אבל בכל הנוסחים שלנו ישנו ובכל בו. וראה מש"כ בעמק ברכה כאן ד"ה כי אתה.

ד. יש סוברים שברכה זו צריכים לביך במקום האכילה, כמו ברכת המזון, וראה אור זרוע הלכות סעודה סימן ריא בסוףו שם, המביא זאת בשם רש"ט לפרק ערבי פסחים, קא ב. וכן פסק הרמב"ם (פרק ד מהלכות ברכות הלכה א) שלכתה לא יברך ברכת המזון ולא ברכה מעין שלש אלא כשהוא ישב ובמקום שאכל. והשהה ארחות היהם שצרכי לביך מישוב. לפי רש"א לברכות (נד ב) המביא כמה שיטות בעניין זה, נאמרת היא במקומות שאוכלים רק על היין וענבים, ובשם הריח'ך מביא הוא שם שעל היין לא צריך לחזור למקוםו, וראה שז"ע סימן קען וקפגאות ט.

סדר ברכת המזון

ברוך אתה ייִהוּ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹדָם, עַל

כשהכל מן ה' מני דגן וגם שתה יין.	על פירות משבה מה' מני דגן.	על היין מברכין לאחריו.
המחיה ועל הפלגה	הucz וועל	פָּרִי פָּגָן וועל פָּרִי פָּגָן
על הפלגה ועל הucz	הפלגה ועל	פָּרִי הucz

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

וועל המחייה ועל הכלפלה: ברכה זו פירוש הרاوي לטולה. ואפרשנה כאן בסיו'עחא צריכה פירוש ודקדוק. ולא מצאת מי שפירשה דshima:

שירותא דצולותא

ה. ולבסוף — הרי הערת והארה לענינו: הברכה כאן, אחרי ברכת המזון, שנייה במלחיקת. בהלכות גדולות (פ"ז דברכות) כתוב במפורש: יコט של ברכת המזון מברך עליה בורא פרי הגפן ולא צריך לברוכי בתורה ברכה אחת מעין שלוש. הרואה"ש (לפרק ר' דברכות אות כו) מביא דברי בה"ג הניל' ודווחה הלכה פסוקה זו. וזה לשונו: כתוב בעל ה"ג שאין צריך לברך אחריו על הגפן, ומילתא דתמייה היא. ו王某 חשבו דבאה מלחמת טיעדה, אע"פ שהפסיק בברכת המזון. ולא מסתבר כוותיה וגם העם לא נהגו כן. וראה מעדיות' שם אותן ק' וד"ח שם אותן פג. גם המרדכי (בתוספת מערבי פסחים — בש"ס הוצאת פרדס, ירושלים עמוד לו א) מעיר על הלכה פסוקה זו של בה"ג ודווחה אותה, זול' שם: ועל כוס היין של ברכת המזון צריך לברך ברכה של אחריו מעין שלוש ולא חשב בא מלחמת טיעזה כיון דהפסיק בברכת המזון ודלא כבעל הלכות גדולות. וראה ספר הישר לר"ת, בסופו שם, וכן מהחוור ויטרי, חמוטיק כד' להלכה. גם בעל תנאי רבתי (בסי'מו כו) מביא כד' להלכה וכן בעל שבלי הלקט בשם תשובה היגאניטים (שב"ל השלם סי'מן קנה). הטור (בסי'מו קצ') מביא דעת בה"ג, בניל', ואוთה הלכה גם בשם רב עמרם גאון, אבל דעת עצמו גותה לאביו הרואה"ש, בניל', כן לבוך. וראה ב"י שם ד"ה ייברכן וב"ח שם ד"ה ומ"ש. בעל תרומות הדשן כן גותה לדעת הלכות גדולות. שכן כד' מוסר לנו בעל לקט יושר (עמדו לט) שז"ל: ולא עשה ברכה אחורי מעין ג', והוא סומך על הלכות גדולות. ולמעשה: ההלכה בשוו"ע (קע אות ב') קובעת: אחר שתה כוס של ברכת המזון, יברך ברכה אחת מעין שלוש. וראה ועיין בט"ז שם אותן ב' ופירשה לטור שם אותן ג' וכל'ן צידד הלבוש. וראה השלמות והוספות לעמוד זה ג'. חסידיים והמדקדקין במצבות (לפי ההוראות הקבלה והחסידות), נוהגים לשנות מקוס של ברכה. המקור בוher (וירא קד' א) כגונא דא בעי ליה לברך נש למשתי מההוא כסא דברכה, בגין דיווכי לההייא ברכה דלעילא" וכו'. וכן קבועת ההלכה (בשו"ע סי'מן קצ' סעיף ד') ומכל מקום מצוה מן המובהר שיטעם כלם. ולעatz השיעור וכן הדינים היכרוכים בשתייה זו — עכ"ז ראה בשווי' שם ובמשנה ברורה לאותו סי'מן.

על חמחיה: ראה עמק ברכה כאן. ועל תנובה התשודה: ראה עמק ברכה שמביא

סדר ברכת המזון

על פנובת השדה ועל ארץ חקודה טובה ורוחקה שרצית והגנתך לאבומינו

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

כלומר על מה שהוא ית זן ומכלכל אותו. ולפי שהוא נגד ברכת הון, וכבר כתבתי למעלה בברכת המזון, בברכת הון לא נתקנה על מציאות המזון כמו בברכות שלפניהם אלא על שהוא ית"ש זן אותו, ולכן תקנו לומר בברכה אחת מעין ג' ועל הכללה על שהוא מכלכל אותו, אבל על המחייה עניינו על מציאות המחייה שהוא המון המחייה אותו. ובברכת המזון אומרים זה בברכת הארץ ועל אכילת מזון, כמו שכבתבי שם לעיל עי"ש, וכך שהוא ברכה קדרה וכוללת הכלל, כללו אותו בברכת הון. ותקדימוה, לפי שמתחלת מזכיר מציאות המזון, ואחר כך הפעולה שבה הקב"ה מכלכל אותו.

על העץ ועל פרי העץ, צריך להבין למה תקנו לברך על העץ עצמו, ולא סגי במה שאומר על פרי העץ, כמו בברכת שלפניהם. ועוד הרי אילן סרק גם עץ הוא. והנרא זהה: לפי שהעץ יש בו עצמו כת פרי תמיד, ולכן הוא מוציא פירות תמיד, בלי זרעה מחדש בכל שנה בתבואה וירקות, ולהכי כתיב (בראשית כ') "עץ פרי עוזת פרי" ככלומר שהעץ עצמו יש בו כת פרי בעצמותיו, והוא מוציאו לחוץ בשושה פירות. וזה תועלת לאדם שאין צורך לעבדו ולשמרו בכל עת בתבואה השדה, ולהכי תקנו לברך

על המחייה: מה היה זה שם חואר למזון ממיini התבואה, כמו שנאמר (שופטים ו' ד') "ושחתו את יבול הארץ וגוי ולא ישארו מחייה בישראל". מה היה היינו יבול. ויבול הוא תבואה וכן תרגום יונתן שם (ומhalbין ית עללה דארעא ולא משארא מזון). עללה תא היא תבואה, כמו שתרגום אונקלוס בכל מקום תבואה עללה תא ותבואה הוא רק לה מיini דגן. כדאיתא במשנה (נדרים דף נ"ה) הנודר מן התבואה אין אסור אלא מחמתה המינין. ולהכי תרגם יונתן מחייה מזון. שלא נקרא מחייה אלא מיini מזונות של ה' מיini דגן בלבד. וא"כ הוא שם תואר למיini מזון. ומה שלא תקנו לומר לתדיא על מיini מזון כמו בברכה שלפניהם, יש לומר, משפט דאי"כ היה צריך לחותם ג"כ "על הארץ ועל המזון", משום דברינו חתימה בפתיחה, והם לא רצו לתקן שייחתו על המינים הללו, כמו שחותמין על הפת בברכת הארץ בלבד, כיון שככל כל הג' ברכות, להכי תקנו לשון מיוחד מחייה, שפירשו ג"כ מזון.

ועל הכללה: כללה לא נמצא בתנ"ך שייהיה שם למיini מכללה. רק בלשון פועל, כמו (בראשית מ"ה י"א) וככלתי אותו שם ותרגם אונקלוס ואיזון יתר תמן, ובלשון חכמים כללה הוא סל, כמו כללת תנאים. ואומר אני שככללה אינה שם אלא תואר הפועל,

שירות אדצלותא

בשם תר"י להשmitt הגדרה אחרי אכילת פירות ושתיית יין. ויש להוסיף לעניין זה: גם מארכות חיים וכל בו נראה שסוברים כך. ובתגובה מנהגים למנהגי פסח מובאת הגדרה זו בברכת על המחייה בלבד. וכך מפורש בשל"ה (שער האותיות אות ק' כליל יב). בפרט לרשיי (עמ' קפט) ובסידור רשיי (עמ' נד) וכן במח"ז איננה בכלל בנותחם הם.

בראבי"ה, במדርכין (אות קן), בספר האגדה (לברכות סימן קסא בשם ראבי"ה), ובאור זרוע (סימן קפא) ישנה.

ולמעשה מצדדים לאמירתה בכל האופנים: הבהיר, הלבוש, הפרישה והמג"א (ס"י רח' אורט טז) שרצית: ראה עמק ברכה לאן. ויש להוסיף שגם אבודרם גורס אותה וכן הלבוש ושל"ה. בסדר רב סדייה גאון מנוסח "רציתה והגנתה".

סדר ברכת המזון

תקס"ט

לאכול מפירה ולבוש מטוּבה. רחם ייְהוָה נאָלֵה נָאָל עַמְקָה וְעַל

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם על העץ עצמו בכח הפרי שבו ועל פרי העץ

ביחודה, והיינו נמי טעמא דעת הגפן ועל פרי הגפן. מיהו בחתימתה סגי כשותם של הארץ ועל הפירות, או «על פרי הגפן», שזה עיקר הברכה, ואין להאריך החתימה כל כך. זהיא קיימת לנו דאי חותמי בשתיים, אלא דעל הארץ ועל הפירות לא הוה חתימה בשתיים. הדיפירוש הוא על הארץ דמפהא לפירות כודאי' (ברכות מ"ט ע"א), וא"כ אין להאריך כל כך ולומר הארץ דמפהא לעץ ועץ דמפהא לפירות. כיון דהזכרת העץ אין עיקר בברכה. **ועל תnobת השדה: כן הוא לפניו בגמרא שם, וכן הוא בר"ף ורא"ש שם ובטור או"ח סימן ר"ח), ומיזס על לשון הכתוב (דברים ל"ב י"ג) וייאל תnobת שדה, וכן בשבי הלקט (סימן קס"א) כתוב במלין ועל תnobת השדה. ומה שכותב ריבינו יונה ז"ל, דבפירות גפן אין לומר תnobת השדה, שלא נאמר אלא על התבואה בלבד, הוא לכוארה מיתמת דהא כתיב בתאננה (שופטים ט' י"א) ותאמר להם התאננה החדרתי את מתקי זאת תnobת תחטובה. ועוד דאפיילו בתבואה, דודאי קאי רק על ה' המניין, כבמשנה (נדרים נ"ה ע"א), ומכל מקום אמר רבא חתום דתבואה שדה משמע כל מילוי, עיי"ש. וא"כ מפסיק וייאל תnobת שדי אין ראה כלל דבתבואה דוקא משתעי. ועיינו בכיסי משנה (פרק ח' מהלכות ברכות הלכה י"ד). מיהו מצינו (יחזקאל ל"ז) והרבתי את פרי העץ ותnobת השדה. מכלל תnobת שדה לאו פרי העץ מיקרי. ציל דתnobת מיקרי אבל תnobת השדה**

שירות אדצלות א

לאכול מפירה ולבוש מטוּבה: ראה ע"ב כאן ריש להוציא, שבפирוש המשניות לרמב"ם ישנה, וכן בפרדס לרשי' ובסידור רשי', במחוז ובאבודרם ומכאן גם בהגות מגתגים ובמג"א שם. רחם ה"א על ישראל עמר: והוא הנוסח בגם, ר"ף, רא"ש וטור,

סדר ברכת המזון

**ירוחאים עירך ועל ציון משפטך קבועך ועל מטבחך ועל סיבך. ובנה ירושלים
עיר פקוש במקורה בימנו ובעלנו קתוכה ושמחנו בוגינה, ונאכל מפריה**

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

הצריכו להזכיר מלכות בית דוד, עיי".ש. שרצית: זה לא נמצא בגדרא שלפנינו, ולא הוציאו זה הריב"ף והרמב"ם. אבל מובה בבה"ג ואחר זה נשכו הרא"ש והטור. ובכל ספק שהבה"ג דיל גritis בן בגדרא. ופירוש שהנתלת לנו את הארץ בטובות עין. וצריך עיון שבברכת המזון אין אומרים שרצית והנחלת, ובברכה קקרה זו מוסיפין לומר שרצית.

לאכול מפריה ולשביע מטויה: כן הוא בגדרא שם ובבה"ג וברא"ש שם ובטור שם. אבל בריב"ף וברמב"ם שם ליתא וכן ברוקח שם ליתא. והעולם נזהגן לאומרה והוא הנכון, דישנא דקראי הוא (ירמי' ב. ז) ואביא אחכם אל ארץ הכרמל לאכול פריה וטובה.

ועל מזבחך ועל היכלך: בגמ' שם — על מקדשך ועל מזבחך. הטעם שמשבקשי על המקדש ועל המזבח, לפי שדר ושלמה תקנו ברכת רחם נא, דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן על הבית הגדול

עלמא לאומרו גם במני מזון כדי שלא לשנות בברכה. כיון דאין מפסיד, וזה הנהו נמי תnobת שדה נינהו. ועוד, דהא חיטה ושורה נמי אשתחוו בהו קרא וכתיב (תהלים פ"א) ויאכילהו מחלב חטה. ולפי הריב"ף והרא"ש והשבלי הלקט כן הගירסא בגדרא גם בעל מהחיה. להכى אין לו מהמנהג.

ועל ארץ חמדת פובה ורחה: ברוקח (סימן שמ"א) מוסתי — ועל ברית ותורת חיים ומזון ועל שהוצאתנו מארץ מצרים. וכן בפרדס לרשי זיל (בסדר ברכות על הפירות) ברית ותורת שרצית כר. וכן כתוב המרדכי (שם בסימן קנ"ט) בשם אבי העזרי. אבל בגמ' ובה"ג ובריב"ף וברמב"ם וברא"ש ליתא. וכן מנהג העולם. והטעם, דהנחו הזכרות לאו דאוריתא נינהו, אלא שחכמים תקנחו כדאיתא (ברכות מה ב). ולא מצינו שתקנו אלא בברכת המזון, ועל רבותינו הרוקח והאבי העזרי זיל ציריך עין,adam הוא הכרח גם בברכה אחת מעין ג' כמו בברכת המזון, א"כ למה לא

שירות א דצלות א

אבודרם, פרדס לרשי זיסדור רשי. (ኖטח הרמב"ם ורocket, אור זרוע ומה"ו ותשבי"ץ, וכן במג"א שם "עלינו ועל ישראל עמר". השלה ניסח כנוסחאנו). ועל ירושלים — כבודך: "ועל ירושלים עירך" אינה בגמ' שלפנינו הגוסח שלפנינו הוא ע"פ ריב"ף רמב"ם רא"ש וטור, סמ"ג, אבודרם (בפירוש המשניות לדרב"ם, ובאוור זרוע "ועל עירך ועל נחלתך"). מזבחך ועל היכלך: ראה ע"ב, ויש להוסיף שהריב"ף, מה"ג, רמב"ם, רא"ש, סמ"ג ואבודרם לא גורסים הגדרה זו בכלל, ובאי"ז וברוקח בשינויים. הגוסח המקובל הוא ע"פ הטור, וכך מנוסחים: הלבוש, השליה ומג"א שם. ובנה ירושלים — בימינו: ע"פ טור ומכאן בלבוש, של"ה ומג"א. (בשאר נוסחות בשינויים). והע לננו לתוכה ושמחנו בבניינה: ע"פ רמב"ם (ה"ב פ"ג היל"ג, ואלו בפירוש המשניות של' מנוסח "העלנו לתוכה בשמה" והשות א"ח וכל בו), בסמ"ג, בית יוסף בשם מהר"ט (בהתשב"ץ שלפנינו בשם מהר"ט — והעלנו בה ושמחנו בתוכה), וכך מנוסח בהגותות מנהיגים, בשל"ה ורייעב"ץ. המקובלים הרב זיל ניסחו "ושמחנו בה" ושות הגمراה סידור

ונשבע מטוּבָה וְגָרְכָּךְ עַקְדָּךְ בְּקָדְשָׁה וּבְطָהָרָה :

ויעש אברהם שומע תפלה ייעש אברהם

ברחך דקאי על הארץ. דירושלים לית לה פירotta וכדאיתא (בב"ק פ"ב ע"ב) דירושלים אין ערшин בה גנות ופרדים ואין חורשין וזרען בה ואין מקימין בה אילנות וא"כ על כrhoח דעל ארץ חמדה טוביה קאי ובבנינה פירוש — בבניין ע ר' ארץ ישראל.

ונאכל מפירה ונשבע מטוּבָה: בגמרא שלפנינו ליתה. וכן ר' רומבי' ורוחח ורא' שטור ליתה. אבל בה"ג גרים לה וכן בשלוי לקט (סימן קס"א). גם בסידורי ספרא איתא ושבענו מטוּבָה ולא ונאכל מפירה ובסידורי אשכנז ונאכל מפירה ונשבע מטוּבָה. כתוב הטור שם בשם ספר המצוות שאין לומר ונאכל מפירה ונשבע מטוּבָה. שאין לחמוד הארץ בשליל פריה וטובה. אלא לקיים מצות התלויות בה. ועיין בבב"י ובב"ח מה שכתו לישב זה.

ואני בעניין אינו מבין קושיות רבינו הסמ"ג זיל. וכי אינו אומרים כאן, לאכול מפירה ולשבוע מטוּבָה, שיהא משמע שלסתה זו אינו מבקשים לעלות לארץ. ה"א אומרים ונאכל מפירה ונשבע מטוּבָה. וכי אין לנו להתפלל שנזכה לאכול מפירות ארץ ישראל ולשבוע מטוּבָה. והרי התורה כתבה תפלה צו (דברים כו). וברך את עמר את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו וגוי ארץ זבת חלב ודבש. ושם ט"ט יש בספר המצוות גדול. והי' לפניו הנוסחה ושמחנו בה לאכול מפירה ולשבוע מטוּבָה,

הקדוש, וא"כ בקשת המקדש הוא מעיקר תיקון הברכה. ולהכי צריך לאומרו גם בברכה מעין ג'. ומה שבמקשין כאן על המובח ולא בברכת המזון, יש לומר, משום דבר כל גם העזרות דהא שלמה בתפלתו (בספר מלכים) קראו, כי בית תפלה וזה אי אפשר לכל יחד אלא בעוזה. וא"כ ממש גם מזבח בכלל. אבל כאן שאומרים היכל, וזה נקרא רק היכל ממש. להכי פורטין המזבח. ועוד שהמזבח לניסוך היין ולמנחות. ולהכי בפתח שאינו ראוי למזבח, אין מוכירין המזבח. משא"כ במני מזון שהוא כעין המבאות. שעשוין בשמן, וכן, היין, מוכירין המזבח בפרט. ושלא לשנות הנוסחא אומרים גם בפירות. וצריך עיון על הריב"ח הרמב"ם והרא"ש זיל שלא הזכיר כלל מבקשת המקדש בברכה זו. והרי זה מעיקר הברכה כמו בקשת ירושלים. עצ"ג.

והעלנו לתוכה ושמחנו בبنינה: בגמ' שם ושמחנו בה. וכן ברוקח וברא"ש ובטור שט. וכן הוא בסידורי ספרא. אבל ברמב"ם ושמחנו בبنינה' וכן הואמנה אשכנז. וצריך עיון, לאחר שכבר אמרו ובנה ירושליםvr והעלנו לתוכה, א"כ כבר נבנית ואיך נאמר ושמחנו בبنינה. ונראה לי זהאי והעלנו לתוכה ושמחנו בبنינה. ונראה לך וזהאי והעלנו לתוכה לאו אירושליםDSLיק מיניה קאי, אלא על ארץ חמדה טוביה ורוחבה קאי. וממש"כ לפי נוסחתינו ונאכל מפירה ונשבע מטוּבָה על

שירותא דצלותא

רש"י (בתוכה), ר"ש וטור ולה מצדדים הלבוש, השל"ה ומג"א. ועיין בעמק ברכה כאן. וכן יש להעיר שהמקובלם והרב בעה"ת ניסחו "רחם בא", וראה הערות לברכות ראה נא בענייני בחלק א עמוד רפה.

ונאכל מפירה — בקדושה ובטהרה: בסרט"ג ובאשכול. וראה ויעש אברהם כאן. יש להוסיף שגם בא"ז אינה הדורתה זו וכן לא גורסים אותה: הלבוש והmag'a ולהشمטה מצדדים הרוב והגר"א. בקדושה ובטהרה: יש מתקשים על הדgesה זו. ונראה לי לישב ע"פ מאמרם זיל בירושלמי שבת פ"א סוף הלכה ד: תנין בשם ר"מ — כל מי שהוא קבוץ בא"ז ואוכל חוליו בטהרתה ומדבר בלשון הקודש וכור מובטח לו וכור וואת מהדgesch בברכה זו: והעלנו לתוכה וכור ונברך עלי בקדושה ובטהרה.

סדר ברכת המזון

בשבת ורואה ויחליצנו ביום השבת זהה :

ויעש אברהם

שומע תפלה

פירשתי לעיל (ברכת המזון). וזה לא נזכר

בגמרא דידן. אלא בירושלמי (ברכות פרק י הותיכה א) ציריך להזכיר בה מעין המאורע. ועיין בתוס' (ברכות מד ע"א) ד"ה על כו' שהbayao זה הירושלמי שהרמב"ם פסק כן אלא שלא נהגו כך עיי"ש. מיהו בדורות אחר זה הנהיגו כהרמב"ם בכל המקומות ומזכירין בת מעין המאורע. וכן כתבו תלמידי ריבינו יונה והרא"ש שם כדעת הרמב"ים (ב"ג מברכות). וכתבו שאומר ונחמננו ביום השבת הזה. אבל ברוקח (סימן שם) כתבי רצה והחליצנו [ביום השבת הזה] ואל תהי צרה ויגון ואנאה ביום מנוחתנו והראנו כי אלקינו בנחמת ציון עירך ובבניין ירושלים עיר קדש כי אתה הוא בעל היישעות ובעל הנחמות טוב ומטיב כל בא"י על הארץ ועל המלחמה. עכ"ל. ובתשב"ץ קטן בשם מהר"ם מրוטנבורג ז"ל איתא בקצתו: רצה והחליצנו ביום השבת הזה וכן המנהג קו' כי אתה כו. וכן המנהג.

כמו שאומרים בתחילת הברכה. ולהכי הקשה שפיר. אבל לגירסתו שלפנינו ונאכל' קו' אין כאן קושיא כלל. דכיון דקיים בפיروس שمبرכין עליהםן, מבקשים — שלא יהיו נצרכינו עוד לפירות חוץ לארץ, אבל נזכה לאכול מפירות ארץ ישראל, אז נברך עליה בקדושה וטהרה, כי נוכל לאכול הכל בטהרתו בקדושת ארץ ישראל, ותהיה הברכה בקדושה ובטהרתו. ואין לשנותzman מגידורי אשכנזי.

ונברך עליה בקדושה ובטהרתו: בגמ' DIDON ליתא. אבל איתא בה"ג ובר"ף וברמב"ם ושבלי הלקט שם. אבל ברוך שם זברא"ש וטור ליתא. ואיתה בכל סידורי אשכנז וספרה. עליה: פירוש על הארץ. גם מכאן ראייה למה שכחתי לעיל, דוהעלו לחוכה לא קאי על ירושלים. אלא על הארץ. דהא אומרים ונברך עליה, וקאי על הארץ דהא הברכה היא על הארץ, לא על ירושלים. בקדושה ובטהרתו פירשתי בסמוך:

רצה והחליצנו ביום השבת הזה:

שירותא דעתך תא

ורצה והחליצנו: כאן מוסיפים, כמו שהוגדר בגמ' "הזכרת מעין המאורע" (לגביו יעלה ויבוא וכן על הנשים, בשבת כד). המקור להזכיר זו וכך, בברכת מעין שלש, הוא בירושלמי (ברכות פ"ו). נקודה זו טעונה בירור יסודי וחרוי הוא: גרטינן בירושלמי שם (בסוף הלכה א): מהו להזכיר בה מעין המאורע, אמר אבא בר זימנא, ר' זעירא היה מזכיר בה מעין המאורע. אמר ירמיהו הויאל וחש לה ר' זעירא, צריכין אנו מיחוש. פשטות הלשון שם לא קובעת متى להזכיר, ומכאן השינויים אצל רבותינו הראשונים, מבואר לפנינו. בתוספות (לברכות מד א בד"ה על העץ) כתבו: ובב' המימוני (רמב"ם) ציריך להזכיר בה מעין המאורע בשבת יו"ט וכן משמע בירושלמי ומהו העולם לא נהגו כן. קצת קשה הלשון "וכן משמע בירושלמי", הרי שם מפורש שיש להזכיר, גם הרמב"ם הזכיר הוספה זו רק לגביה שבת ויז"ט בלבד (רמב"ם ה"ב בסוף פרק ג). תרי' בשם רמב"ם הביאו ביחס לשבת בלבד, בעל החידושים בפיروس שלו לירושלמי מביא בשם הרמב"ם להזכיר גם בר"ת התשב"ץ אף הוא מביא בשם הרמב"ם לשבת ויז"ט בלבד (תשב"ץ קטן סימן שכב). הרא"ש, הטורה, המאירי, אבודרham, ארחות חיים וכל בו מביאים ההזכרה גם לגביה ראש חדש, במנגן. באור זרוע

ברית זכרנו לטובה ביום ראש החדש ה'זה:

ביום (זכרנו לטובה) ושמחנו ביום מג (פולוני) ה'זה:

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

וזכרת ראש חדש ליתא רםב"ט מהר"ט מדורטנבורג ז"ל. והטעט שאומר זכרנה (פ"ג מהל' ברכות הל' יג). ולא כתוב אלא נראת לי משום דקוצר הוא מנוסח יעללה בשבתו ויר"ט. ושם אכין דראש חדש קיל לדין, שהרי ביום ובר"ח כתיב (במדבר י, י) אם שכח יعلاה ויבוא בברכת המזון אינו חורר כמו שכח הרצב"ט (שם פרק ב הל' יג). להכי בברכה מעין ג' איפלו לכתה לאין צריך להזכיר וכמו שאין אנו מוכרים חנוכה ופורים דקל טפי. ואיפלו לכתה לאין חיוב גמור להזכיר כדאיתא (בשבת כד א) דהיא בעיא שלא איפשطا עין שם. אלא שהמבהג דלא כתבו שם איתה ושמחנו ביום חג' כו' וכן נדפס בסידורים. ולא ידענא טמא. ונוסח זכרנו מסתבר טפי וכמו שכתבת. ואני נוהג לומר זכרנו לטובה ושמחנו ביום כו' כדי שללא לבטל מנהג העולם לגמרי. שכבר זכרנו לטובה ביום חג פולוני הזה, וכן הוא בשם תלמידי רבינו יונה והרא"ש ז"ל שאומר זכרנו נוהג כהטור.

שירות אדצלותא

שלפנינו (סימן קפא) מובא בשם רםב"ט לאמרה — בשבת זי"ט, ראש חדש וחולו של מועד (— דעה יחידה? ואולי גם כאן יש לתלות בשגגה המعتיק). ויש להעיר שmbיא זאת בשם "מורדי ורבינו יהודה ביר יצחק שרלייאון וכו'" דאמל הכא כתוב בספר רםב"ט צ"ל, ומכאן אסמכתא לבעל החודדים שציינתי לעיל ביחס לראש חדש, שאף הוא מביא זאת בשם הרמ"ט). וביחס לחולו של מועד לא מצאתי לע"ע סיוע לගירסת האור זרוע. וגם במדרכי מובא בשם הרמ"ט ביחס לראש חדש: כנראה שלפנוי רבותינו הראשונים הימה גירסה כזו בטופסי הרמ"ט. והוא מביא שם המנהג להשmittה. בסדר רב סעדיה גאון לא הזוכר בכלל עניין זה, וכן לא בסידור רשי"ג, בסדר ליש"י וכן לא במח"ז, שהייח. כידוע, תלמידו, זכרנו רשותי לא גודס מנהג זה, כמו שמודגש בתוספות שם — "ומיهو העולם לא נתגו כך". גם דוקה, תניא רבתיה ושבלי הלקט לא הוציאו בכלל הוספה זו. ולמעשה קובעת ההלכה בשו"ע (סימן רח אות יב) "מצירין בה מעין המאורע בשבת זי"ט וראש חדש, אבל לא בחנוכה ופורים". השמתה בחנוכה ובפורים מובא בראשנה(?). בהגחות מיומנות לרמ"ט שם אותן לשם מורי (מהר"ט) "דבחונכה ופורים לא צריך". וראה עמק ברכה כאן מה שהעיר על עניין זה. ועיין ביאורי הגרא"א שם אותן מ.

וביחס לנוסח: לפנינו — "ורצח מהליצנץ ע"פ מהר"ט המובא בבית יוסף וכן ניטח הלבוש ומכאן בכל הנוסחות. וראה וייעש אברהם כאן ד"ה רצחה. ושמחנו ביום חג (פולוני) הזה: ראה וייעש אברהם כאן, המציג שהנוסח שלפנינו הוא ע"פ הטור; וכי

סדר ברכות המזון

בריה זכרנו לטובה ביום הזיכרון פזה :

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

הזכרת רاش חודש, אלא של שבת ויום
בלבד, כמו שהבאתי לעיל.
בי אתה ח' טוב ומיטיב לבל: כן הוא
בגמר שם, וברי"ף אתה כי אל טוב ומיטיב
אתה, והוא מעין ברכה ربיעית. ותבטו תלמידי
רבניו יונה זיל, דהא קקרי לה ברכה אחת
מעין שלש, לפי שברכה רביעית אינה מז
התורה, עי"ש. ולוי נראה דין צורך בזאת
דרכי קרי לה תנאי קודם שנתקנת ברכת הטוב
והמטיב ואח"כ ביבנה, ונשאר השם הזה. וכמו
ברכת המזון עצמו דאיתא במתניתין (שם מד
ע"א) מברך אחריהם שלוש ברכות. אף דיש
לומרDKודם דתקנו לברכה ד' אמר הци' מ"מ

וחנוכה ופורים אין נהוגין להזכיר.
והטעם עיין בדברי חמודות (פרק כיצד מברכין
ס"ק קל"ח) מה שכתב על דברי הלבוש. וכתב
שם בדברי חמודות הטעם משום דהוי דרבנן.
ולוי נראה פשוט משום דהוכרת חנוכה ופורים
בברכת המזון אינה חובה אלא רשota. וכדי
(שבת כ"ד ע"א). אלא המנהג עתה להזכיר.
ולاهפי בברכה מעין ג' שהוכרת שבת וירט
אין חובה. ובימי רבותינו בעלי התוס' לא
נагו בו וכך שכתבתי לעיל. ובירושלי ג"כ
לא אמרו אלא שצרכינן לחוש לדברי רבי
זעירא. להכי לא נагו בה בחוכרת חנוכה
ופורים. והרי הרמב"ם זיל לא הזכיר אפילו

שירות אדזנות

להוסיף שבר ניסח אבודרham וזוtnה הגות מנהיגים — ומכאן בכל הנוסחאות הדרי
הערה נוספת: מラン מחרנו זיל מעיר כאן על גוטה הטור ביחס לירט "ושמחנו בה" וראה
מש"כ ומיטיק שביסח לעצמו "זוכרנו לטובה ושמחנו בה" כדי "שלא לבטל מנהג
העולם למורי, שכבר נагו כטור". ויש להעיר. ביחס לה scavion לדעת זקנו הגדול, בעל
עטרת זקנים זצ"ל (לש"ע שם אותן זענינו: זבריט יאמר ושמחנו בת
זוכרנו לטובה וכו', והשות לבוש — ומכלון שבך, הרשיתי לי להציג הוספה זו בסוגרים).
זוכרנו — ר"ח זהה: ראה ויעש אברהם כאן ד"ה והוכרת. ביום הזיכרון: הזכרת ר'ה לא
מובאת בפוסקים בלבד (?) בהגות מנהגים לפסח ובקשייה. וראה וי"א כאן מש"כ בנוגע
לשימוש ההוכרת בחנוכה ובפורים. וראה מחיצת השקלה מג"א שם מש"כ בשם
אליהו רבא. וביחס אליו יש להעיר, שלפיו יש להזכיר שבת וירט קודם ובנה ירושלים",
כמו שאנו מזכירים בברכת המזון לפני ובנה ירושלים. ודיקך גם מלשון הרמב"ם הכותב
בסוף פרק ג מתלחות ברכות: "ואמר קדושת היום כדרך שמזכיר בברכת המזון", ומביא
זאת שם גם בשם ספר (צ"ל דף נח — לא פיענחתה שם הספר). ויש להוסיף שכן סדר
ב-הגות מנהיגים", אבל הסדר המקובל שלפנינו הוא על פי: רוקח, תרי' לברכות שט'
רא"ש, טור, ואבודרham, וכך מוכחה משלו חב"י והשל"ה, וסודר בסידורי הרב בע"ת ויב"ע
זיל, ובכל הטזוריים. אשכנו וסתור. וביחס לעצם ההוכרת ומקורה שציניימי לעיל, יש
להוסיף, גם הראב"ד, רשב"א (דעת עצמו) ואור זרוע (דעת מورو) סוברים שלא להזכיר
בכלל, וראה שלטי הגובאים לרי"ף שם.

בי אתה — לכל: ראה ויעש אברהם כאן. ואם לא הזיכר מותב המג"א — ש"ץ א.
בי אתה וכור לכל: ראה ויעש אברהם כאן
ויש להעיר ולהוסיף שלגירות
הריא"ף גוטים: ארחות חיים (ומכאן בכלל בו), אבודרham ואור זרוע. הנוסח שלפנינו הוא ע"פ

תקעה

סדר ברכות המזון

ונודה לך על הארץ ועל הארץ ועל פרי הgan. ברוך אתה יי'! על הארץ ועל הארץ ועל פרי הגן.	ועל הארץ ברוך אתה יי' על הארץ ועל הארץ וועל הארץ (ועל הארץ). הכלה).	ועל הארץ. ברוך אתה יי' על הארץ וועל הפרות. באי חותמים: ועל פרי גפן. ועל פרי גפן.
---	---	--

וועל הי' מני פירות ארץ ישראל, חוזמים גם בחורל ועל פירוקיהם.

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

ונודה לך על הארץ ועל המחייה. בוגם ליתא, וכן בה"ג ובאלפ"י ורא"ש ורואה' ובשבלי הלקט וברמבי"ס (סוף פ"ג מברכות) ליתא. וכותב הטotor (בסימן ר'יח) בשם הסט"ג שיש לומר, ונודה לך זוג כד' שתהא מעין חמימה סמך לחתימה. וורא"ש לא היה אומרא' וכותב הב"י דטעמא דהרא"ש זיל דלא גרים לה, משוט דאמירנן, ונברך עלייה בקדושה ובטהרה, אלא שיש לומר, ושמנחנו בה' דקאי עי"ש. פירוש — דעליה, הינו על הארץ, דעתה קאי, אבל לא הבנתי, זהה הרא"ש הטotor לא גרים כלל לומר, ונברך עלייה בקדושה ובטהרה, אלא שיש לומר, ושמנחנו בה' דקאי על הארץ, כמו כתבתי לעיל וחשוב ג"כ מעין חמימה. ובב"ח הקשה, זהה מפסיקין בכדי אל טוב ומיטיב אתה. מיהו בהא יש לומר בכדי אל טוב ומיטיב אתה קאי על ועלנו

גם בדברי האמוראים מצינו כן, עיין שם (לו ע"ב) אמר רבי יוסט' האי חביבה כר' ולבסוף מבורך עליו ג' ברכות והרא"ש כתוב ג"כ שאומר כי אתה הי' טוב ומיטיב לכל', וכן ברוקח שם ובשבלי הלקט (סימן קס"א), אבל בה"ג ליתא. כנראה שלא היה לפניו גירסת זו בגמרה. גם ברמבי"ס (פרק ג' מברכות הי"ג) בנוסח ברכה זו לא הזכיר טוב ומיטיב. ושם (פרק ח הל' י"ד) כתוב שיש מי שמוסיף בברכה שמעין ג' קדומים חמימה, כי אל טוב ומיטיב אתה, שהוא מעין ברכה רבעית. ויש מי שאומר שלא תקנו ברכה ד אלא בברכת המזון בלבד, עיין שם. וכבר נzag עלמא לאומרא', כי בנוסחאותנו מפורש הוא בגמרה שלפנינו: והנה הריף והרמב"ם לא כתבו תיבת כל' וכביר כתבתי מהזה לעיל, עי"ש. מיהו אפשר בברכה מעין זו אין קפידא כ"כ.

שירותא דצלוותא

הטור בשם ספר המצוות, וכך מנחים: הלמש, השליה, הריעב'ץ ורב בעה'ת, זכרם לברכות. ויש עוד להוסיף מה שהעיר ביחס לתบท "כל'", שבעל אליו רבא (סימן ר'יך יב) נגע בעניין זה בהערכתו על הלחת חמורות וכן השורי' הכנסת הגדולה שכתבו שחלבוש לא גודס "כל'", ומביא, שם ראית ליסטור הנחתה זו, כי בדברי הלבוש שבמזרצת לשוט שט לramento, מוכחה שכן גורם אותה ובנגע להגדרה כולה. כי אתה — כל' מער' הטotor בשם הרמב"ם, שיש ממש מיטים אותה, שהרי כל' כולה היא מיסודת על הגי' ברכות שט

סדר ברכת המזון

ויעש אברהם

ושומע תפלה

ויעש אברהם

המחיה ועל הכללה, עי"ש. והיינו על פי הطور שכתבנו. ולא אדע למה נגית בהרא"ש על פי הטזר. ובחדאי הרא"ש נ麝ך אחר לשון האלפּא", כדרכו. וכן בקיצור פסקי הרא"ש שחבר הטזר, לא הזכיר שם, ועל הכללה. וכי יכולן להגיה בכל הספרים. ואדרבא — טפי עדיף להגיה בטזר על פי הרא"ש וכל הגדלים שלפניהם. וכן בפרדס לרשי"זיל בסדר ברכות על הפירות ליתא בחתימה ועל הכללה.

וטעם של כל הראשונים זיל שלא גרסו ועל הכללה, ולפי הבה"ג והסמ"ג יש קפידא בזה, נראה, ממש דהוי לי החותם בשתיים. חזוקא, על הארץ ועל המזון לא הווי החותם בשתיים, ממש הארץ מפקא למזון, כדאיתא (ברכות מ"ט). אבל מחיה וכללה תרי מיili נינהו. ומכו"ש לפי מה שפירשתי (לעיל) שעיל המchia היא על מציאות המchia ועל הכללה היא על שהוא ית"ש מבכל אותן אף שאין תרי מיili נינהו, ואין החותמי בשתיים. ועיין בסידור הגאון הקדוש הרבה בעל התניא זיל דלייא זעל הכללה. וכן התא בדיקי הגר"א זיל שנדפסו בביוחדי הגר"א זיל. שואת דעת כל הראשונים זיל, ולשיטתם אייבא קפידא בדבר שלא לשנות, ממש דהוי החותם בשתיים, נכון רביינו הקדוש זצ"ל נ麝ך בזה אחריו הבה"ג, וככ"ל.

בתוכה כי, כי אל טוב ומטיב אתה. ובחדאי מעשה לנו טובہ זו להעלותינו אל הארץ. אלא דלמנהגה דידן שמוכירין מעין המאורע בשבת יורשת ור'יה, הווי ודאי הפטק, להכי הנהינו בדורות האחرونנים כשבנתפסת המנהג להזכיר מעין המאורע להוסיפ, ונוזה לך על הארץ רעל המחיה, כדעת הסמ"ג, ואני שפיר:

על הארץ ועל המchia ועל הכללה: בגמרא ליתא ועל הכללה בחתימה, וכותב בבה"ג החותם בא"י על המchia ועל הכללה ומר רב פיאס הכנין הזה החותם על הארץ ועל המchia וכן הלכה, עי"ש. פירוש — שאמր על הארץ ולא אמר ועל הכללה. וכן בר"ף ורמב"ם ורא"ש ורואה. וכן בשבלי הלקט שם בנוסחת ראש חדש וברא"ה (ברכות סימן קכ"א) ליתא. אבל בטור (סימן ר"ח) איתא דחוותם על המchia ועל הכללה. ומה נדפס בסידורים שלנו, ועל הכללה. אבל כנראה לי שלפני מרדן הבית יוסף לא היה הגירסת בטור ועל הכללה. וזה כתוב סתמא בזה הלשון: כתוב סמ"ג בא"י על הארץ ועל המchia לשון זה כתוב רביינו משה וכן חוףס ה"ג עיקר לחותם על הארץ ועל המchia ולא על המchia ועל הכללה. עכ"ל. ואי הוה גritis בטור ועל הכללה. חי לה לכתוב כדרכו — ומה שכתב רביינו לחותם ועל הכללה, אבל הסמ"ג כתוב כן. ועיין בלחט המודאות (פרק כא ס"ק קל"א) שהגיה בהרא"ש על פי הלבוש שמשיים על

שירות אדצלותא

מדאוריתא, אבל מסיק שם — «ומיהו ישנה מכל הנוסחות וקוראים אותו מעין שלש, אע"פ שתיקונה מעין ארבע, שאין קורין אותה אלא על שם שלש שמה מדאוריתא». חסרה זה מביא הלבוש ללא ذיון המקור.

גם אבודרham נגע בעניין זה וambil מנהג יש נהגין לאמרו על היין בלבד, «שהטוב ומطيب על היין נתקנו מתחלו וכרי' זאין חילוק בין היכא דיש כות להיכא דליך כות, אלא מיהו כבר נהגו לאמרו בכל ברכה מעין ג מפני שהיא ברכת סעודת ואין לשנות מן המנהג». והוא הנוסח המקובל בכל הנוסחות.

על המchia ועל הכללה: ראה ויעש אברהם כאן ד"ה על הארץ. ויש להוסיפ

סדר ברכת המזון

שירות א דצאות

ולהעיר, גם השלה הקדוש זיל לא גורס "ועל הכללה", ואילו הראבין (סימן קצ) ואבוזריהם כן גורסים הגדרה זו ואotta גם הציגו: הלבוש, בעל ספר אוור חדש, המג"א, וכן ניסח הריעב"ץ זיל. וביחס למנהג העולם, המדקדקין ביותר, להוטיף "ועל הכללה לא אומרים", או "ועל הכללה היא מחלוקת הפטוקים", ובזה רוצחים הם לצתת ידי שתי הדעות. יש להעיר, מה שראיתי בהגחות לספר לקוטי מהרי"ח זיל נגע בעניין זה וכותב: שמעתי מהגה"ץ מר"ה אברהם יהושע פריננד שליט"א (זצ"ל) האבודק"ק נאסוד בשם מרן בעל דברי יחזקאל וצלחה שאינו נכון וכן ראייתי שכטב בשמו זיל בספר עמק יהושע אחרון, שהרי אם אומר כן, אין רשאי לענות Amen אחריו, למ"ש בשער תשובת סימן קכד דאם טים הש"ץ מגן אברהם והחליל תיכף אתה גבר, שוב אין ענות Amen, וההסכים מרן זיל לומר ועל הכללה (בלבד).

על הארץ ועל פרי הגפן: זאת היא החתימה על היין. נסח זה טוען בירור מקורה. דעת הרמב"ם לחתום "על הארץ ועל הפירות", והגחות מיימוניות שם אות ת מביא כך גם בשם ר"י ור"ת. המנהיג מביא זאת בשם רבינו משה הספרדי (רמב"ם). גם הסמ"ג והמרדכי גורסים כך, וכן בעל תרומות הדשן (לפי ספר יושר עמ' לט) ולכך הסתם הב"ת. וכך ניסח הגרא"א. הנוסח המקובל שלפנינו הוא על פי הדעה ראשונה שבשו"ע (רח' אות יא), שלא מצד הט"ז שם (ועיין שם בכל הקטע וכן בתברור מדבריו שם שאף הוא לא נושא לדעת האגדיסים במגרא עצמה הברכה מעין שלש לגבי יין, כמו שבירורתי במבוא לברכה זו שלפנינו) ומקורה בספר רבותינו הגאננים והראשונים זיל, והם: רב דאי גאון ובעל הלכות גדוילות (מובא בשבי הלקט השלם סימן קסא, וראה מש"כ בມבואה לברכה שלפנינו אותן בשם חלכות גדולות); רב סעדיה גאון (סדר רס"ג בחוצאת "מקיצי נרדמים" עמוד פו); דיב"פ לגמרא שם; רוקח (סימן שמבר, וצ"ע מסימן שם); האשכלה (צד 122 בהוצאה הרב אלבך זיל); ראבי"ה (צד 152) בשם ר"ש בן חפני, ראב"ד, תר"י ורא"ש (ראה עטרת זקנים לשוי"ע רח אותן וכסף משנה לרמב"ם שם), טור (סימן רח); תניא רבתי (ס"י כת); בית יוסף בשם רש"א, המעיר "וכן עמא דבר"; בעל אליהו רבא מביא צורה זו של החתימה בשם הראבין ובעל האגור, ולה הטעים הלבוש וכן מנוטח בכל הסידורים. הגרא"א מצד לזרת הרמב"ם, כלומר, לחותם בין כמה על הפירות "על הארץ ועל הפירות" (תגנות הגרא"א לסימן רח אותן לח).

על הארץ ועל הפירות: זה הנוסח שمبرכים בחו"ל, מברכים "על הארץ ועל פירותיה". נΚודה זו טוענה בירור על פירות הארץ המבואות לחו"ל, מברכים "על הארץ ועל פירותיה". מברך הארץ אחת מעין ג של פירות דחוצה מקורה. ההלכה בשוו"ע (סימן רח אות י) קובעת: "בברכה אחת מעין ג של פירות דחוצה הארץ, חותם על הארץ ועל הפירות. ובארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה. ואם בחיל אוכל פירות הארץ, חותם ג"כ על פירותיה". היסוד להלכה זו (מלבד הסעיף האחרון) הוא בಗמרא (ברכות מד א) ומיסודה של רב כיוחנן שם (לפי הגירסת התפוכה שם). וראה שם רשי ותוספות ד"ה איננו וד"ה הא לנו. לפי תר"י לריב"פ שם, מובא כלל בו בשם, אומרים בני חו"ל האוכלים פירות הארץ "ועל הפירות". חב"י שם מביא בשם הרשב"א (רשב"א לברכות שם), שאיפלו בני חוץ לארץ אומרים "ועל פירותיה" וראה שם ההסביר בכך בשם ד"ה ומ"ש שרצו לדייק זאת גם מדברי התר"י לריב"פ שם ולכך צייד הלבוש. וכן בבר"ה שם ד"ה ומ"ש שרצו לדייק זאת גם מדברי התר"י לריב"פ שם ולכך צייד הלבוש. נראה פרישה לטור שם אותן טן. בעל אליהו רבא מטייך להלכה כפשטות לשון תר"י, והיינו:

תקעה

סדר ברכות המזון

שתה יין ואכל מפירות הארץ מבורך.

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הוגפן ועל העץ
ונעל פרי העץ ועל תגוותה פשלה וכי על הארץ ועל הוגפן ועל הפירות.
ברוך אתה יי' על הארץ ועל הוגפן ועל פירותיהם (בחויל ועל הפירות).
אכל מן הארץ יין וגפן ומפירות הארץ מבורך:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם על המלחיה ועל הפלכחה ועל העץ
ונעל פרי העץ ועל תגוותה פשלה וכי על הארץ ועל המלחיה ועל הפירות.
ברוך אתה יי' על הארץ ועל המלחיה ועל פירותיהם (בחויל ועל הפירות).
אכל מן הארץ יין וגפן ומפירות הארץ ושתה יין כולל שלשות יחר בברכה ואומר:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם על המלחיה ועל הפלכחה על הוגפן
ונעל פרי הוגפן על העץ ועל פרי העץ ועל תגוותה פשלה וכי על הארץ
ונעל המלחיה ועל הוגפן ועל הפירות. ברוך אתה יי' על הארץ ועל המלחיה
ונעל הוגפן ועל פירותיהם (בחויל ועל הפירות).

שירותא דצלותא

אם בודאי הובאו מהויל לאיי, מברכים "ועל פירותיהם", ואם ספק, אז מברכים בנוסח הרגיל
"ועל הפירות". וראה באර היטב שם, וכך ניתן להבין מלשונו בעל קיזור שוייע סימן נא
אות ת.

ולבסוף הרי הארה והערה: לפניו סדרות שלושה טופטי ברכות, הנאמרות אחרי
אלילה ושתיתית ג' מיניט ביחד — כלומר: אם אוכלים מיני מזונות ופירות ושותים יין, או
שני מיניהם בלבד, אז מברכים ברכה כוללת, דהיינו שאומרים: על המלחיה וכי על הוגפן
וכי על העץ וכי ומשנים לפि העניין. את עצם המקור להכללת כמה עניינים ולפטרם בברכה
אתה, רואים אנו בירושלים (דמייא פרק ה הלמה ב לעניין תר"מ). ולענינו: כאן שני העניין
במחלוקת רבותינו הגאונים המובא בשם ספרי רבותינו הראשונים, זיל, כמבואר
לפנינו.

הטיר כתוב מפורש בשם בעל הלכות גדולות: כתוב בה"ג — שם אכל פירות וכי
אכל מיני מזונות ושתה יין, שיכלול הכל בברכה אחת וכי. אותה הלכה פסוקה מביא
הרא"ש לגמרה שם בשם רבינו חננא, ובשמו (של ר"ח) מביא אותה גם בעל תנייא רבתי
בסימן כת, המdagיש: "וכן מצאתי בשם הר' מאיר זיל שכך היה נהוג". גם בעל שבלי
הלקט מביא זאת בשם ר"ח, ובביא גם בשם תשובה הגאונים ש"כל מי שאכל
מזונות ותגמירים ורמנים ושתה יין, צריך לברך לכל אחד ואחד מין חתימה בפניו עצמה"
הרשב"א (לברכות מד א) מביאת בשם רב האיגאון ורבינו חננא וקצת רבותינו

ויעש אברהם	שומע תפלה	אחר התפלה הילן לביתו בטלית ומפלין
------------	-----------	-----------------------------------

בירך ברכה מעין ג' על הפת המתוקה, וגם וסלק התפלין והטלית. ואכל פת שחרית מפת אנכי לא השגתי אם בירך, ואמר לי — הרי הבאה מכסניין ושתחה משקה קאותה חמה והוא כמה פוסקים סוברים דברכות מעין ג' היא מן מכיניות לו גם רביעית משקה זו בפושרין כדי התוותה, וספקא דאוריתא היא; ובירך ברכה לברך אחרית ברכת בורא נפשות רבות. ופעם מילאנו זוזו בשם מלכות. ואחת, על ידי שהביט בספר, לא זכר אם כבר

שירותא דצלותא

הצרפתיים וכן בשם רמב"ם: המairy לגדרא ברכות שם מביאה בשם "תיקון גאנוניס". סתום, ובעל ארחות חיים (בתהליכי ברכות) בשם "רבינו תם" (ראהתוספות לברכות שם ד"ה על העץ) ור"ח זיל' ורב האי וקצת גדול' צרפת". ומכאן בכל בו (הלכות סעודת). בעל שיטה מקובצת מביאה בשם "קצת גאנוניס". הריא"ג המובה בשילטי הגברים לר"ף שם, מצד לבך על כל מין ומין בפני עצמה, משום שאין עושים מצוחות חבילותobil, כמו שצינו לעיל משבלי הלקט בשם "תשיבות הגאנוניס". וכן כתוב מפורש באישוסkol משום "שאין חותמים בשתיים". אבל דעת כל הפוסקים לכוללים יחד, וכן סודר בכל סיורינו.

ועוד נקודה אחת טעונה בירור: כשהוא כלים מיני מתנות וכן פירות ושותים יין — מקדים מזונות, ואחר כך על היין ואחר' על הפירות. הסדר שלפניינו הוא על פי הטור, וכך נראה מפורש מטענים בתוספות לברכות מד א ד"ה על העץ בשם ר"ת, בתרי' ור'יף שם בראש, ובאור זרוע (דעת עצמו), וכן פסק להלכה הלבוש וכן סודר בסידוריהם. * *

את הערותינו והארותינו לברכה זו נסימ בדברי רביינו בחיה המובאים בספרו "שולחן של ארבע". לפני שנעתיים, עליינו לציין שיחד עם הברכה מעין ג' שלפניינו, בירכנו על השלחן שמונה ברכות, הן: על נטילת ידיים, המוציא, ד' ברכות המזון, בורא פרי הגפן והברכה זו שלפניינו. זה לשונו שם:

وطעם אלו — לפיו ששלול השלחן מנוד המזבח, מה מזבח מלפר. אף השלחן מלפר. שהרי הלחת של השלחן כשהוא מאכיל שם את העניים, הרי הוא כרבנן על גבי המזבח, וכשם שהוא במזבח וקטרת מכפר יותר מכל קרבנות. של המזבח הנחשת ח מיני בשמיים — ד' בשמן המשחה, — מור וקמנון וקנה וקדה, ודר בקרתת המפורשים בכתב — נתף ושהלה וחלבנה ולבונת, כן נצטונו לבך על השלחן ח מיני ברכות כנדמת. ורוב בני אדם אינם מתבוננים ולא שמים על לב העניין הזה. וצריך אדם להתقدس בשלחן ובസודתו בשמונה ברכות אלו, שהם כנגד ח מינים בשמיים המפורשים בתורה שהיו במקדש, כדי לקיים המצוות על תוכנותם ברכותם על יסודותם — עכ"ל שם.

וכשאנו מברכים על שלחנו ח' ברכות אלו, מתוך כונה רצiosa, מעלים אנו אותו למדרגת "השולחן אשר לפני ה'" (כמוון כא"א לפי מדרגו ולפי מעשיו, ואין מה צורך להזכיר את הדיבור על נקודה זו). מעת מודגשת בפסק שatzgti בראש דברינו לסודר טעודה שלפניינו, עמודו תנ:

ワְדָבֵר אַלְיִ זֶה הַשְׁלֹחֵן אֲשֶׁר לְפָנֵי ה'

סדר ברכת המזון

ייעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

עוד צוית מאותו המין, וויצא גם על ספק שלו, עיי"ש.

ומה שלא עשה כן רביינו זליגי זצ"ל, שמא חשב שכשיאכל עוד צוית, יהיה כשיודר שאחרים קבועים עלייו דצורך המוציאו וכו' ברכות, כדייאת (ברכות דף מב) וופרט הדינים במג"א (סימן קשת דאוריתא, חוזר וمبرך). וכן נראה מדברי הלכות גדולות, עכ"ל, עיי"ש. והנה הא דPsiṭṭא לה לרבינו היטור ז"ל דברכה מעין ג' הוא מן התורה, נשך בויה אחורי דברי אביו הרא"ש ז"ל, שכח בנו להודיע (בפרק כיצד מברכין הלכה טו) עיי"ש. וכחוב הבב' שם שכן גם דעת הרשב"א ז"ל. וכחוב עוד דמדברי הרמב"ב יש לדקדק דס"ל דגם ברכה מעין ג' היא דרבנן, וכן כתוב (בסי' קפד) שם ובכسف משנה (פרק ח מההיל' ברכות). והביא עוד בשם הסמ"ג שכח בול דברי הבה"גadam ברכה על שבעת המינין הוא מן התורה אף שלש ברכות هي לי לבך עיין שם בבב".

ואני מצאתי בספר המנהיג (בחלוות טעודה שבסוף הספר סימן קנד), שכח ברכות מעין זו מזאת בספר האורה לרשי ז"ל שנדרפס מכת"י (בחלק א סימן מד). ובמהוחר ויטרי (סימן ג). וכן כתוב הראה ז"ל בספר החינוך (מצווה ח"ל). שמצוותן מה תורה לביך אחר שיאכל האדם וישבע משבעת המינין הנזכרים בכחותם כו' ועל כל ذ' המינין נאמר ואכלת ושבעת וברכת עיי"ש.

ומה שהקשה הסמ"ג ז"ל, דאי"כ ג' ברכות هو לי לביך, יש לומר שנמשך אחר שיטת התוס' (ברכות טו ע"א) ד"ה וחותם דסבירה فهو דגם מגין הברכות הוא מן התורה, עיי"ש. אבל לפי מה שכח הכסף משנה (פרק ב' בברכות הלכה ב') בשיטות הרמב"ם והרמב"ן ז"ל, אין מגין ברכות מן התורה, עיי"ש, ורקין לומר דדרשו דוברכת — זו ברכת הון, על הארץ — זו ברכת הארץ, השובה — זו בונה ירושלים, כדייאת ברכות (מה ע"ב). היינו רקין להזכיר עניין שלוש דברים אלו. אבל יכול לכלולם ברכתacha. ורבנן הוא דתנוויל כל הזכרה ברכתה בפני עצמה. כדייאת והם יהושע תיקן ברכת הארץ. דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. רצין בראש שם. ובמג"א (סימן קצד) כתוב ג'כ' שמן התורה יכול לכלול הכל ברכתה אחת. ומזה שכח הmag"א (בסי' קצד ט) להוכיח זמנה ג' ברכות מן התורה הוא, עיין בדges מרבבה שם. רט) שם, לא העתיק כלל דברי הבה"ג, וכחוב שאין ברכה מן התורה אלא ברכת המזון לחוד. וגם הרמ"א ז"ל לא הזכיר כלל שיש אומרים דברכת מעין ג' דאוריתא, כדרכו ז"ל להביא שיטת הרא"ש והטור, לפי שיש בונה עכ"פ ספק ברכה. ואין מברכין מפסket. וכחוב הטז' שם, דמי שנסתפק אם בירך ברכת מעין ג' ראוי לכל ירא שמים שיأكل

והנה הוראה זו של רבינו זקננו זצ"ל צריכה בידור. עיין טור או"ח (סוף סימן רט) שכח, דהה לתב הרמב"ם ז"ל כל הרכות כלון אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו חזר וمبرך. לא בתחלתו ולא בסוף, נראה דברכה אחרונה מעין ג' כיוון דהיא דאוריתא, חוזר וمبرך. וכן נראה מדברי הלכות גדולות, עכ"ל, עיי"ש. והנה הא דPsiṭṭא לה לרבינו היטור ז"ל דברכה מעין ג' הוא מן התורה, נשך בויה אחורי דברי אביו הרא"ש ז"ל, שכח בנו להודיע (בפרק כיצד מברכין הלכה טו) עיי"ש. וכחוב הבב' שם שכן גם דעת הרשב"א ז"ל. וכחוב עוד דמדברי הרמב"ב יש לדקדק דס"ל דגם ברכה מעין ג' היא דרבנן, וכן כתוב (בסי' קפד) שם ובכسف משנה (פרק ח מההיל' ברכות). והביא עוד בשם הסמ"ג שכח על דברי הבה"ג adam ברכה על שבעת המינין הוא מן התורה אף שלש ברכות هي לי לבך עיין שם בבב".

ואני מצאתי בספר המנהיג (בחלוות טעודה שבסוף הספר סימן קנד), שכח ברכות מעין זו מזאת בספר האורה לרשי ז"ל שנדרפס מכת"י (בחלק א סימן מד). ובמהוחר ויטרי (סימן ג). וכן כתוב הראה ז"ל דאכלי תקין דאכל תאנים ורומונים, דרי"ג ס"ל דמברך, ג' ברכות. וחכמים סבירא להו ברכה מעין ג' אמרינן עללה בגמרא — מי טמא דרבנן גמילאל, דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן וגפן. וכחוב ארץ אשר לא במתכונות תאכל בה לחם. וכחוב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך. פירוש ז"ל דאכלו קאי ובחהילא קרא ג' ברכות רמי"ז [כדייאת הtam בדמ"ח ע"ב]. ופיריך, ורבנן נמי. ומשני, ארץ הפסיק העניין. פירוש ז"י — ולא קאי וברכת אלא על הלחת דסמיד ליה. ופיריך, ור' ג' נמי ארץ הפסיק העניין. ומשני — ההוא מיבעיא ליה למשמעות הכווס את החטה. פירוש ז"י, הפסקה לפירוש חטה דכתיב בקרא קמא הוא דאית. ולמשמעות שאם כספה כמו שהיא, אין זו בכלל ברכה אלא אי' שעאה לחם, עכ"ל. ואיל' לרבען דארץ הפסיק העניין לג ר' ג' אי' לא קאי וברכת על קרא דלעיל, אלא על הלחמת דסמיד ליה. ואיל' יש דאייה מכאן, דלחכמים דק"ייל בוויתיהו, אין ברכה כלל מן התורה לשבעת המינין אלא על הלחת בלבד. והנה בשו"ע (בסוף סימן רט) שם, לא העתיק כלל דברי הבה"ג, וכחוב שאין ברכה מן התורה אלא ברכת המזון לחוד. וגם הרמ"א ז"ל לא הזכיר כלל שיש אומרים דברכת מעין ג' דאוריתא, כדרכו ז"ל להביא שיטת הרא"ש והטור, לפי שיש בונה עכ"פ ספק ברכה. ואין מברכין מפסket. וכחוב הטז' שם, דמי שנסתפק אם בירך ברכת מעין ג' ראוי לכל ירא שמים שיأكل

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש שהביא הפה רוח חדש שם ראתה מה אמתן

ומה שהביא הפה רוח חדש שם ראתה מה אמתן (חתם דף כ') בבעל קרי דעת המזון מברך לפניו ולא לאחריו) ולא הזכיר אלא ברכת המזון לחוד ולא הזכרה ברכת ז' המינין, ש"מ דלאו דאוריתא. עי"ש, איני רואה בזה כדי לדוחות דעתות גוזלי הראשונים ז"ל, שהבאתי למעלה. דיש לומר, זמפרשי על המזון וכל דדמי ליה, שהוא מן התורה. אלא דקיט דבר ידוע ומפורסם. ויש לומר נמי דעת המנהיג ז"ל שהביא לשון הגמרא (בדף מד) ארץ הפסיק העניין, וכמו שביארתי לעמלה, לכוארה ראתה אלימטה היא נגד האסורים דברכה מעין ג' היא מן התורה. וכן כתוב הפה חדש שם, עי"ש. וראיתי שגם בעל החינוך ז"ל שם הרגיש בזה. וככתב שנראה לו מדברי הרמב"ם בברכת ז' מינין לאו מן התורה. ולהכי סמן לחם אל הברכה כמו שנאמר תאכל בה לחם והדר ואכלת ושבעת וברכת, עי"ש. ומ"מ פסק שם דחווי מן התורה. ועל כרחך שהה ראה לי לפרש פירוש אחר בגמרא. גם ראיית בתרמידי ריבינו יונה ז"ל בסוגיא דחתם, אמרתניתן תאכל להוכחה עונבים ורומנים. שכתו בשם מورو הרב דיש להוכחה בברכת מעין ג' דרבנן. מדברו לעיל במקילתי (דף יב) כו' עי"ש. והיא אינה ראייה חזקה כל כך וכמו שאכטבו לקמן. בס"ד. ולא הביאו מהסוגיא עצמה דקאי בה דאמר לרבען דארץ הפסיק העניין. ועל כרחך דהם ז"ל פירשו פירוש אחר בגם' שם.

והנראתי לי בזה: על פי מה שיש לדקדק בלשון הגם' — רבנן ארץ הפסיק העניין. וקשה, למה נקט תיבת ארץ ולא נקט תיבת לחם. שיח עיקרי מה שבא לתוך דלחם הפסיק העניין ולא קאי וברכת אלא על הלם דסליק מיניה. ולכן נראתה, ודודאי פשיטה היה להש"ס דואכלת ושבעת וברכת. דהינו עיקרי ברכיה על המזון. אכולו קאי לכל הפעם שמשבח בהן ארץ ישראל. דהא בין ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. ובין ואכלת ושבעת וברכת יש נ"כ הפסק — לא תחסר כל בה ארץ אשר לא בניה ברזל ומהריה מחזוב נחותה ואכלת ושבעת וברכת. וא"כ בלאו הכי קאי על קרא דלפוני פנוי. ותו אין נפ"ט בין קרא דלחם לך ראה דארץ חטה שעורה וגפן וגנו. ועוד דآخر לחם כתיב לא תחסר כל בה. א"כ רמז גם לשאר המינין שנזכיר לעמלה. ועליהם כתיב ואכלת ושבעת וברכת. ולהכי אמרו השלון בגמרא ארץ הפסיק העניין. דכיון כתיב עוד הפעם ארץ זהה מיותר. והוי סגי אי הוי אמר ארץ זית שמן ורבעש ואשר לא במסכנות תאכל בה לחם ומלהפסיק בתיבת ארץ ש"מ דלטוטי אני. ברכיה אז לדקדק ממנה כל כך. עיין בחידושי הרשב"א שם.

ועיין בלחם משנה (פרק ב' מהלכו ברכות) שכתב להוכחה ברכות מעין ג' מן התורה, מה אדי תא (בריש פרק כיצד מברכין) דיליף לכבודו ברכות שבעת המינין. מה ז' מינין דבר שנגה וטעונין ברכת, אף כל דבר שנגה טעון ברכת. ופירש"י — ז' מינין האמורין באדרץ, חסה ושבעת וברכת וגפן וגנו ובתריהו כתיב ואכלת ושבעת וברכת כו'. ואע"ג דאמר שם במסקנא — אלא סברא היא מכל מקום מהא לא הדר ביה, דמשמע ז' מינין מן התורה דליך שום שכתוב הא"י (בס"ס רט) דאם מן שהדר ביה מטעם שכתוב הא"י עכ"ל, עיין שם. וכבר כתבתי בסמוך דאין בו דחיה. דמן הב"י עצמו בכסף משנה כתוב בשם הרמב"ם והרמב"ן דאין מינין ג' ברכות מן התורה. וכן כתוב בב"י (בסימן קצא) שכון פשות אצל עי"ש. וראיתי בפרי חדש או"ח (בלקוטי סלסימן רט). שכותב דלא כוארה יש להוכחה מסווגיא זו ברכות מעין ג' הוא מן התורה. (ולא הזכיר מדברי הלחם משנה). אבל יש להוכחה בהיפך, מדרוזה להוכחה מעיקרא מקודש הלוילים דבכרים ربיעי, ש"מ דהוא ממשע ליה להש"ס מעיקרא, דואכלת ושבעת לא קאי אלא על הלחם לחוד. אלא דכי אשכח פירכא, הדר ביה לממרDKRA דברכת קאי על כל ז' המינין. וכיון דלבסוף אשכח פירכא — אלא סברא היא, אהדרין למאי דקאמר מקמא, דברכת לא קאי אלא על הלחם, עי"ש.

ואני בעניין איני רואה כאן ראייה כלל. דמעיקרא זהה ס"ל להש"ס דעת הגפן אינו מברך לאחריו מן התורה, דהא כל השקלא וטריא של הגם' הוא על הברייתא. דיליפה ברכה מקודש הלוילים. ותאי ברייתא אם נרצה להעמידה גם למאן דתני קרם רביעי, ודאי ס"ל ברכות מעין ג' לאו דאוריתא הוא. דהא יleaf מקודש הלוילים תרי הלוילים גם ברכה שלאותה ראייה על היין. ואחר השקלא וטריא הדר ביה הגמרא, دائית אפשר למועדני הריך ברייתא למאן דתני קרם רביעי. אלא לדידיה יleafין מז' המינין. וויה היא סתמא בגמרא. משא"כ מי דבכרי למימר מעיקרא לאוקמא ברייתא. קאמר לה אליבא דמ"ד קרם רביעי, دائית יסבירו כן ולאו סתמא בגמרא היא. וא"כ ראיית הלחם משנה לכוארה איתנה היא. וראיה זו של הלחם משנה, כבר הקדימו הראה ז' ויל בספר החינוי (פרשת עקב מצווה ת"ל). וכותב על זה שהיא קצת ראייה. וכנראתה שלא הייתה ראייה חזקה, לפי שהוא שקלא וטריא בעלמא, שלא סלקא במסקנא,

סדר ברכת המזון

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

הפסיק הענין, ומשונו, התוא מיבעי היה למשמעות הטעט את החטא. וכתו שם, דודאי רבן גמליאל דסובר על כל ז' המינין מביך ג' ברכות, והפסוק שהפסק ביןיטים בא למעט כוסס את תיטתה, הינו שנתמעט מדין השאר שאין מברכין עליו שלש ברכות, כמו על הלחם עצמו, אבל ברכה אחת מעין שלש מברכין עליו, עי"ש. וקשה —adam נתמעט, אם נתמעט לגמרי, דהא רבן גמליאל היה ליה כלל ברכה אחת מעין שלש, אלא ג' ברכות. ועל כרחך דתורי מפרש נ"ב בפשיות, דרך ארץ הפסיק, למעט ברכת הארץ. אבל עיקר ברכת חיב, שעל האכילה שאכל, חייב מן התורה החטא אלא מברכת הארץ החטא. שלא מיעטה המורה החטא אלא מברכת הארץ, ומדרבן גמליאל נשמע לרובנן, שלא מיעטו ז' מינין אלא מברכת הארץ. ומה שנ��טו תרי"ז י"ל הלשון, ברכה אחת מעין שלש, לפי דקושטא דמייתה הבי הוא, דתקינו רבנן דכל שהוא מברך אחוריון, ציריך להזכיר בהן עכ"פ מעין כל הג' ברכות.

ומעתה מבואר שפיר, ג'יב, למה לא דקדקו תרי"ז י"ל להביא ראה מסוגיא דקאי בית. דאמר לרובנן הארץ הפסיק הענין. והביאו ראה מלעיל (דף יב). לפ"ש שפטא فهو לכל השקלה וטריא קאי רק על ג' ברכות דוקא, וכמו שכתחתי. ועיין בתלמידי רבינו יונה ז"ל בסוגין שכתו זהה לשונם: ונראה למרי הרב נר"ז ברכת מעין ג' אינו אלא מדרבען. ובמביא ראה מדאטרין (דף יב ע"א) שאם בירך על התמים ברכת הון יצא תטרמי נמי מין זיינה, ואם איתא ברכת מעין ג' היא מון התורה, האיך היה אומר שאם אמר ברכת הון יצא אלא ודאי אינו אלא מדרבען, לפיכך אם אמר במקומה ברכת הון, כיון שהחוכר ברכת מזון יצא עכ"ל.

ולא זכיתי להבחן ראה זו: דאטו נזכר דין זה בפירוש בגמרא שם,adam בירך על התמים לאחריהם ברכת הון, יצא. דקדוק זהו שדקוקו לרוביון הצרפתים שאמרו רבינו יונה ז"ל ממשם. כדאיתא בתרי"ז בסוגיא דחתם. וא"כ אין זה בגדר ראייה מהגמרא. ולנראה, שהتلמיד שסדר פירוש הרוביון יונה ז"ל, הכיר בחולשת ראייה זו, וכותב (בריש פרק כיצד מברכין) בפשיות, דמה לדרשין קודש הלולים לברכה גם לפניה, היא אסמכתה בעלמא. ודודאי מן התורה אף ז' המינין שברכה שלஅחריהם מן התורה, דכתיב בהו ואכלת ושבעת וברכת. מ"מ ברכה שלפניהם אינו אלא מדרבען, עי"ש. וא"כ שפטא לה דכל ז' מינין ברכה שלאחריה מן התורה. ומה שכותב שם בהגה"ה בಗליון דמה שכותב מנו

לא מתחייב רק על הלחתם בלבד דכתיב ביה עוד הפעם הארץ. וכען מה דדרשין לעיל (דף מא ע"ב) הארץ זית שמן ודבש. דהא דאיתדר תיבת הארץ בא לומר על חשיבות הזית והתרמר נגד שאר הפרירות עי"ש. ולפי זה וברכת את ה' אלקין שהיא ברכת ההון, קאי אכולחו מינין לעיל. אבל, על הארץ לא קאי אלא על הלחם, דעתו אהדריה קרא לתיבת הארץ.

תו יש לדקדק בלשון הגמרא. דאיתא בטעם דרבנן גמליאל — כתיב ארץ חטה שעורה וגפן וגוו, וכותיב הארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, בטעם דרבנן גמליאל הפסוק, הארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. ומרקא זה נדרש לרובנן לבב, ולהיפך לטעותי מדבריב בה לחם. ועל כרחך דפשיטה ליה להש"ס דלחם לא הווי מיועט. ועוד הא כתיב בתריה לא מחסר כל בת, וכמו שכתחתי לעיל. והחיא דנקט לטעם עכ"פ מברכת הארץ ואכילתו, והבטיח להם, לפי שהוא עיקר חי האדם ואכילתו, והבטיח שלא יאכלנו במסכנות. אבל הברכה היא על قولן. ומדרבן גמליאל נשמע לרובנן דלחם לא הווי מיועט. אלא דרבנן חזישו, דמכל מקום הארץ הפסיק הענין, כמעט מברכת הארץ ולהלן,

ובזה יש להבין הגירסה הישנה שבמשנה: וחכמים אמרים ברכת אחת. ולא גורסינן מעין שלש. והכי משמע מהגמרא שם שלא הווי גרסי מתניתין, מעין שלש: דהא איתא התם דרי' יהושע בן לוי אומר כל שהוא מז' המינין במחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכת אחת מעין שלש. וקשה, מיי קמ"ל, מתניתין הוא. ברכת ראשונה איתא במתניתין (דריש פרק כיצד מברכין) על פריות האילן אומר בורא פרי העץ. ז' מינין בכלל פריות האילן דהא אמר חוות מין הין. וברכה אחת מעין ג' לאחריהם איתא במתניתין דידן בדרכי חכמים. ועל כרחך שלא הווי גרסי במתניתין דידן, מעין שלש, אלא, ברכה אחת: והוא באמת מן התורה. ואתי ר' בן לוי למימר דהה ברכה אחת לאו ברכה אחת ממש, אלא צריך להזכיר בה מעין שלש.

ויש לומר דזה רק מדרבען, שתקנו אוח"כ, שגם על שבעת המינין יוכירו עניין כל הג' ברכות בתורת הברכה אחת. מיהו על עיקר הברכה האחת על הפירות, לא פלגי חכמים שלא יתחייב בה מון הטעטה. אלא דסבירי فهو דסגי ברכת אחת. ורבנן גמליאל סבירא ליה דעת قولן ציריך ג' ברכות. ועיין בתלמידי רבינו יונה ז"ל בסוגין, שכותו אוח"כ וקשה התם בגמרא. ורבנן גמליאל גמי הארץ

סדר ברכת המזון

תקפג

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

ברכת הוז להוד שהוא עיקר מן התורה, יצא. והנה הב"י העמיד פסקו בזה על מה שדקך לשונו הרמב"ם זיל כמו שכח (בסיוף ס"ר ר"ט). וכבר כתב מוזה הראה זיל בספר החינוך (פרשת עקב מצוחה ת"ל) וזה לשונו: ריש מרבותינו זיל שדעתם לומר כי המורה תהיב ברכה אחר כל ז' המינים כו'. ורואה אני ביה קצת ראייה לדבריהם ממה שאיתם בריש פרק כיצד מברכין כו'. מה ז' המינים דבר שנגה וטעוני ברכה לפני פניהם כו'. אבל מכל מקום ראיתי הרמב"ם זיל ואחרים עמו שגוראה לי מדבריהם לומר, שאין עיקר חיב ברכה דאוריתא אלא על אכילת שביתת מזון, ולא על שאר מיניות כגון רמנים וענבים ותאנים לחם וויתם. מכיוון שלא זיני כי התורה לא תהיב אלא על מזון ומפני כך סמך לחם הברכה. ואל הנודלים שבחרנו לברך מספק, עכ"ה. מ בוואר בדבריו זיל, שאף שיש לדמייך כן מדברי הרמב"ם זיל ואחרים עמו, [אורי] כוונתו על רבינו יונה זיל] מכל מקום אל כוונתו על הרמב"ן זיל והרש"א זיל]. והכריע כוותיו לפיה שנראה לו שיטה זו יותר נכונה מthan סוגיית הגمراה.

שוב מצאתי בשאלותך דבר אחאי גאנן זיל, (בפרשיותך) בדברך לא תשא, שכח וזה לשונו: ברם צריך אילו היכא דעתך ליה מילתא איך ברייך אי לא כו' ושאר בריכות כו'. אבל ברכתך דמazonה דחויבא דאוריתא היא או לא מז' מינין דחויבא דאוריתא היא הדר ומברך. אבל שראי פורי דחויבא דרבנן הוא, לא מדר מספקא. עכ"ל. הרי לך שני גאנונים, שדבריהם דברי קבלה מהכמי הש"ס זיל, האה"ג והשאלות, כתבו ברכות ז' מינין מן התורה הוא, וחוזר בספיקן. וכנראה שלא היה לפני מאן הב"י זיל בשעה שכח הלכות אלו ספר השאלות. שהרי הב"י (בסיום קפ"ד) בד"ה אכל ואני יודע כו', הביא שהרא"ש כתב ברכות (כ' ע"ב) שפסק בשאלות דכל ברכות דרבנן אי מספקא ליה אם אמרן, אין צריך לחוזר. ודיק מוזה הב"י — אלמא דברכות דאוריתא אי מספקא ליה, צריך לחוזר, עי"ש. ואם היה לפניו ספר השאלות, היה רואה שכן כתוב בשאלות להודיע. ולפי מה שהבאתי לעיל, גם רשי זיל בספר האורה שנדרפס מתכ"י כתוב כו'. וגם הרמב"ן זיל בלקוטות שנדרפס בדורות שלפנינו כתוב כו.

התורה לאו דוקא, אני אומר רבויה לומר על פוסק לאו דוקא, אלא — היא דוידיה הא דרביה]. והטעם פשוט, לפי שבסוגיא דהම (בר"פ ביצה מברכין) איתא אלא מברכת ז' המינים יליף לה, להכי פשוט ליה שהוא מן התורה מתוך הסוגיא דקאי בה. ולפי מה שכחתי אין מן התורה בז' גמיגין אלא ברכה על האכילה לבז. אבל מה שכול בתוכה ברכת הארץ ובונה ירושלים, איןו אלא מדרבנן.

ובדרך שכחתי יבוארו היטיב דברי הררא"ש זיל, דברך ביצד מברכין (הלהקה ט"ז) עי"ש. ולעליל (בדף יב ע"א) הביא להלכה דברי רビינו זיונה בשם רבותינו הצופתים זיל, אדם בירך על התמירים ברכות ההון להוד, יצא. וא"כ דבריו זיל לכוארת סתראי ונינהו. אדם מן התורה אדריך לכלול כל הגן ברכות, א"כ אין יצא ברכות ההון לבז. וכבר עמד בזה בمعدני יום טוב. ומה שתליך הוא זיל דסבירא ליה כהראמ"ס, דמאנין ג' ברכות אינו מן התורה. הוא לכוארת דחוק. דאפשרו אי נימא דמאנין ג' ברכות, איןו מן התורה, מכל מקום עזין ג' ברכות מן התורה הוא, דמקראי ילפנינו לה. ועוד, דלהוביר הארץ וראי מן התורה הוא. דאמר קרא לתדייה וברכות גוי על הארץ. וברכות ההון לא הזכיר מעל הארץ כלום. ועוד, דהרא"ש זיל ודאי סבירא ליה דמאנין ג' ברכות הוא מן התורה. דהא כתוב (בפרק ג', שאכלו אותה נב) אהא אמרינן התם, משה תיקן להם לשידאל ברכות ההון כו' יהושע תיקן להם ברכות הארץ גו' דוד ושלמה תקנו ברכות בונה ירושלים, וכותב הררא"ש — דלא בעי למימר שלא ברכו אותה ברכה עד שאכלו דוד ושלמה, דהא לקמן דרישין כלווה מקרא אלא כר', עי"ש, ואי נימא דסבירא ליה להרא"ש דמן התורה סגי ברכיה אחת. א"כ שפיר מציא לפרש שכל אחד ואחד תיקן בזמןו ברכיה אחת מיוחדת. ועל כרך דפשיטה ליה דהאי דרשא אינה אסמכתה, אלא דרשא ממש. שמחייב מן התורה לבזר ג' ברכות מיוחדות. וכמ"ש לעיל בשם התוס' (שם טז ע"א), וא"כ קשה, האיך סגי ברכות ההון, אי סבירא ליה ברכיה מעין ג' מן התורהתו קשה על הררא"ש זיל קושית הסמ"ג זיל. دائ' ג' ברכות מן התורה, א"כ אי נימא דחויבת התורה לבזר על כל ז' המינים, שלש ברכות גמורות הוא לי לבזר. אבל לפיה מה שכחתי את שפיר הכל. דאפשרו תימא דכל ג' ברכות מן התורה, מכל מקום ארץ הפסק העניין, ואיןו חייב ברכות על הארץ רק על הלחים בלבד. אבל על ז' מינין סגי בעל המחיה ועל הפירוט לחוזר, אלא שחכמים תקנו לכלול בתוכה כלל הג' ברכות. ומ"מ בדיעד א"כ בירך על התמירים

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

להרמב"ם זיל ואחרים עמו שנראה לי מדבריהם שאין עיקר חיוב ברכה דאוריתא אלא על אכילת שביעת מזון, ולא על שאר מינין, אע"פ שהן מזון המינין כגון רמנונים וענבים ומאנים לחם וויתם, מכיוון דלא זיני. כי התורה לא תחיב אלא על המזון, ומפני כך סマー לחם אל הברכה. עכ"ל. הנה כתוב דכל מזון לבך מהפירותו כגון רמנונים וכו' סבירא ליה להרמב"ם זיל דחייב בברכה מן התורה, שלא אימעת אלא דבר שאין בו שביעת מזון, ואע"כ כל מעשה קדרה ממני דגן, ופת הבאה בכיסינו דזיני ומשבעין, חייבין בברכה לאחריהם מן התורה. ונראה שהוא זיל מפרש לשון הגמרא — לחם, וכל דמי ליה, שמן ומשבע ורגילין בני אדם לאכול פניו כדי שביעת.

ויש להמיא ראייה לזה מהגמרא (דף מד ע"א) שהבאתי למקרה בפלוגות רבנן גמליאל ורבנן. לאחר דיחיב טמא דרבנן דסבירא להו. דלא מברכין י' ברכות אפריות משום דאריך הפסיק העניין, פריך בגמרא — ורבנן גמליאל נמי ארץ הפסיק העניין. ומשני — והוא מיביעא ליה למעוטי הכלוסט את החטא, עי"ש. וההוא אמר רבותא טפי, למעוטי הכלוסט את החטא, ולא אמר רבותא טפי, משום דבאמת מעשה קדרה דלא מיקרי להם, — משום דבאמת סבירא ליה לרבן גמליאל דעל מעשה קדרה מה' מני דגן מברך ג' שלש ברכות, כדאיתא (עליל דף לו) דברי יהודה אומר משום רבנן גמליאל מין דגן ולא עשו פת, מברך שלש ברכות. והשתא קשה טובא — כדי מקשה השם. ורבנן גמליאל נמי ארץ הפסיק העניין, וחצרך לתחרץ — למעוטי כוסס את החטא. והוא רשות גמליאל לא סבירא ליה כלל דאריך הפסיק העניין, דהרי סבירא ליה דגמ' על מעשה קדרה דלא הו לחם. מ"ט מברך שלש ברכות. ובועל כרחיין אנו צרכין לומר דפשיטה ליה להשיט. דמיינ' דגן שדרך בני אדם לאכלם לשבע ומיוזין את האדם הם בכלל לחם, אף שלא נקרא לחם מ"ש. כיון דכתיב ואכלת ושבעת ברכות. ולא נחلك אדם בווע מעולם אי בעי ברכות ומתרת. ולא נחליך אדים בווע מעולם אי בעי ברכות מן התורה. ולא איטלני אלא בספירות דחשיב בתנתניין. ולא במני מזונות. ורבנן סבירי ליה הארץ הפסיק העניין ומקשה בגמרא — ורבנן גמליאל ג' ברכות. ומשני — למעוטי כוסס את החטא שאין דרד בני הארץ אכתי קשה Mai טעמייהו. ואם תאמר, דא"כ אכתי קשה Mai טעמייהו

ובמננו נדפס ספר האשכול להר"א אב"ד זיל, ושם (בחלק א' סימן י"ח) כתוב לתוליה בשם תבה"ג והשאלות זיל, דעל הפט זו, המינין כיון שם מדוריתא, מספיקא הדור וمبرך, עי"ש. וכיון שגמ' הרשב"א זיל (בפרק כיצד מברכין), והרא"ש זיל (שם בסימן טו, ובפרק ג' שאכלו, סוי"ט נא). ותלמידי רבני יונגה זיל (גר"פ כיצד מברכין). ורבינו ישע' אחרון זיל מובה בשalteי הגבורים בסוגיא داخل תנאים ורמנונים (שם דף מד) ורבינו הטור (בסוף סימן וו). ככלו סבירא להו דברת מעין ג' דאוריתא וחזר מלשוני הנודלים לנו לזו זיל מדברי כל אלה רבותינו הנודלים בשבייל דקדוק מדברי הרמב"ם זיל. ושפיר אמר רבני זקנינו זכ"ל שהוא סופר על דברי הגדולים זיל דסבירי דחווי מן התורה. ועשה מעשה גנד השוו"ע שומשך אחר דקדוק לשון הרמב"ם זיל.

תו נראה לי, דאפשרו לפי מה שנראה משלו הרמב"ם זיל דברת מעין ג' הוא דרבנן, ולא נתרש בಗמרא הפירוש שכתחתי לעמלה בהא דארץ, מכל מקום זה דוקא במני פירות, אבל במני מזונות ליכא הוכחה כלל שיהו סובר שהוא דרבנן, דלשון הרמב"ם (בפ"ח מברכות הלכה יב) הוא כן: כל הברכות האלו אם נסתפק לו בהם אם בירך או לא בירך, איינו חורר וمبرך לא בתחלת ולא בסוף פנוי שהו מדברי סופרים, עכ"ל. וכיון על כל הברכות האלו שהוכיר עד כאן בפרק זה. והנה לא הזכיר בפרק הזה (בhalacha A) רק חמאת מני פירות שմברך לאחריהון מעין ג'. וכן מלשונו זיל שכטב (בריש פרק A) שם: מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך. עכ"ל. והנה מי סני ליה להרמב"ם זיל לכתוב מצות עשה לברך אחר אכילת פת, כדקאמורי רבנן בפרק כיצד מברכין ובאיורו היטיב שם (בריש פרק ג') עי"ש. או אחר אכילת לחם, כדקאמורי אינשי עיין קדו"ן (דף ע' ע"א). ולמה נקט לשון מזון. ואי רוצה לקראו כאן בשם זה לפי שנקרה בלשון חכמים ברכת המזון, הויליה למימר אחר המזון, כרגע בלשון חכמים, וענינו — המאכל הידוע. והוא הפט. ומדAMD — אחר אכילת מזון, שהוא לשון סתמא, ש"מ דסבירא ליה דאחר אכילת כל מזון חייב לברך מן התורה. ולא דוקא פת ממש.

וראיתי שכן הבין בלשון הרמב"ם זיל, אחד מרבותינו הקדמוניים, הראה זיל בספר החיבור, (פ' יעקב מצווה ת"ל) שכטב זהה לשונו: וראיתי

סדר ברכת המזון

תקפה

שומע תפלה ויעש אברהם

דרבנן. ונפ"ט במס' מס' פ"מ בירך או לאו. והנה פת לעוקסין עיין (י"ד סימן שכ"ה) בש"ך (אות ט') דיש אומרים עיטה במיל פידות לאו לחם חלה היא, עי"ש. והוא הרין לברכת המזון לאו לחם מיקרי ואין בשבע רק מדרבנן אטו לחם דברי תורה. ולא גורו בלא שבג'. ולמהחבר שם [דסבירה] ליה דעתה שנילואהumi במי פירות חייב בחלה. והיינו משום דמיקרי לחם] הוא דברי תורה. כה, ואם מסופק הוא ספק טפיקא. שמא בירך, ושם א הלכה כהרא"ש. [לא הוא לחם לעניין חלה], עי"ש. ובاسل אברהם (שם ס"ק ט") האריך עוד בזה, ומסיק דראאה בהר"ש וב"י בי"ד שם. ודrozים לפטור עיטה של מי פידות מחלה, לאו משום דחוי לחם, אלא דהיגולן אין מהברם כל כה. ואיך לעניין ברכת המזון ודאי דלהט מיקרי ואם אכל כדי شبיעת חייב לבירך אפילו מספק. עי"ש.

והנה כל השפלא וטיריא של הפרי מגדים זיל, הוא כשאכל כדי شبיעת, ذריך לבירך ג' ברכות, אי מן התורה הוא או מדרבנן. אבל אם אכל כשייר שאין צריך אלא בורה מיני מזונות וברכה אחת מעין ג', לא נסתפק בוה כלל, כיון לדבריו השוו"ע כל ברכה מעין ג' הוא רק דרבנן. ומה שכתב, באכל שיעור שביעת, פירוש כשייר שגמ' אחרים רגילים לשבע ממנה, כמו שכתב המג"א שם (בסוף ס"ק יג). ואינני מבין דבר זה, دائ' גימא אם גילושumi במי פירות קרו לחם לעניין חלה, א"כ שמו עליו גם וזה פות ממ ש שלא יתחייב קבועין עלי, ומה בינו לפות ממ ש לא יתחייב לבירך אחריו מן התורה. אם הוא לבדו שבע ממנה, אפילו אם אין אחרים רגילים לשבע ממנה. כיון שקרו לחם. ולדברי הכל ואכלת ושבעת אלחט קאי, וגם אפילו ברכת המזון היה צריך לבירך עלי.

אלא לדפי מה שכתבתי לעיל, דמנץ ברכות אין מון התורה, דמן התורה סגי בברכה אחת מעין ג', אפילו על הלחם. את שיפר הכל: דעל הפת מ. ש. תקנו חכמים לבירך מנין שלוש ברכות, ועל פת הבאה בסגין, דין רגילים לשבע ממנה, ע"ג שהו אן שתו א שבע ממנה, אוקמונה אדואריתא דכתוב — מצות עשה מן התורה לבירך אחר אכילת מזון. דעל כל מיני מזונות קאי, וכן שהבין בדבריו בעל החינוך זיל.

וראיתי בפרי מגדים (או"ח סי' קסח) במשמעות זיל (אות ו) שכתב זה לשונו: ויש להסתפק, פת בכטנין אם אכל כדי شبיעת, הוא מן התורה או

ורבנן דפליגי על רבנן גמליאל, וסבירא להו דambil רך ברכחה אחת על מיני מזונות. יש לומר דהגמרא הכא לא נחתא אלא לפירוש מתניתין דהכא. ימתניתין לא נזכר כלל בשום מקום דעל מיני מזונות מבירך אחריו ברכחה אחת מעין ג', אלא בבריותות נזכר זה בגמרא (שם דף לו) ובתוספות. ולקושטא דמילתא יש לומר דס"ל כמו שכתבתי לעיל. דמן התורה סגי ברכחה אחת מעין ג' אפילו בפסת. וכמו שכתבתי לעיל מהCAST משנה בשם הרמב"ם וארכמ"ז זיל. וחכמים תקנו ג' ברכות. ולא תקנו אלא בפסת דחשיב טפי וכמו שסבירתי לעיל, אבל במעשה קדריה ופת הבאה בכיסנין דלא הו פת גמור אקומה אדואריתא וסגי ברכחה אחת מעין שלש. והנה וילוק זה, שיש לחלק בין פירות למיני מזונות. כבר הרג'יש מרן ה"ב זיל (בסטמן קפ"ד) בlesson משנה (פרק ח' מהל') ברכות הלכה יב) שכתב זה לשונו: ומשמע שהוא סובר שאפילו ברכחה מעין ג' אינה מן התורה. ואפילו על חמיה. ולפיכך כתוב (בסוף פרק ג') דין געלם ממנה ולא ידע אם בירך לאחר המזון חוויר ובירך. קודם שכתב ברכת חמשת מיני דגון שבפרק ג', עכ"ל. הנה הרג'יש מרן זיל, שיש לחלק בין על הפירות ועל חמיה. ולהכני נקט ואמר, ואפילו חמיה. אלא דמל' מקומות דיק' מלשון הרמב"ם זיל, שאין חילוק בינהם וכולאו ויק' מדרבנן.

אבל דקדוק זה באמת יש לתוך. הרמב"ם זיל כתוב מתחלה דני ברכת המזון שנזכרים במשניות, והוסיף גם מה שנאמר בבריותות. ולבסוף כתוב המשנה דרך אלו דברים, מי שאכל ושכח ולא בירך אם נידר לווד שיתעלם המזון שבמעיו חוויר ובירך. והוסיף על זה וכן אם געלם ממנה ולא ידע אם בירך חוויר ובירך. והוא שלא גתעכל המזון שבמעיו, עכ"ל. ולפי שרזה לכתב, והוא שלא גתעכל המזון שבמעיו, אסכמה לדין מי שאכל ושכח ולא בירך. ואח"כ (פרק ג') כתוב דין ברכת המזונות לפנייהם ולאחריהם שלא הוזכרו כלל במשנה אלא בבריותות. יותר יש לדקדוק שלשון רבינו זיל (בריש פרק א'). דכתוב — מצות עשה מן התורה לבירך אחר אכילת מזון. דעל כל מיני מזונות קאי, וכן שהבין בדבריו בעל החינוך זיל.

סדר ברכת המזון

**ברוך אתה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹדָם בָּרוּךְ נִפְשׁוֹת רַבּוֹת וְחַסְרוֹגָן עַל כָּל
מה שְׁבָרָאת קַהֲנִית בָּהֶם נִפְשׁ שְׁלַח חִי בָּרוּךְ סִי הָעוֹדָם.**

ושומע תפלה ויעש אברהם ויעש אברהם

ונוכת, אבל בעקבות הנוטחה שווין בלבד אריכות דבריהם. וכן כתוב רשי זיל בברכות (ריש דמ"ה ע"א) כנירסת הגמ' דברכות ותו לא מידי, עיי"ש. וליתא התם לתייבות להחיות בהם נפש כל חי, והא דמצוריר בורא נפשות רבות. כלומר הנפשות האוכלות. אין זה מעיקר הברכה, אלא מצינו בברכות הנהנין לפנייהם או לאחריהם, רק על בריאות הדברים הנאכלים, לא על האוכלם, אלא מוציאר זה, משום דברי למימר וחסרוגם, כלומר, שברא גם מה שחסר להם. וכמו שכתבו תלמידי רבינו יונה זיל שהוא מלשון רק כל מהשורך ומכו, עיין שם בסוף פרק כיצד מברכין.

אבל צריך להבין, מה עyi למימר בתיבות על כל מה שבראי אמר אין ואמר להחיות בהם נפש כל חי. ואין לפреш דבורא נפשות רבות וחסרוגם דבוק עם מלך העולם, כלומר — מלך העולם הבורא נפשות רבות וחסרוגן, הוא ברוך על כל מה שברא. ויהיה זה כמו הברכה שלפניה שהכל גויה בדבריו שווה כל הבריאת, אלא מצינו נוסח ברכה כזו ובכל הברכה

מתחליה הברכה מיד אחר תיבת העולם. וצריך לומר פירוש הפי' שהביא בטופ (אוית סימן רז) כי חסרוגן דבוק עם כל מה שברא, כלומר — שברא הנפשות וחסרוגן מوطל על כל מה שברא שהם ישליימו חסרוגן, עיין שם. ובזה עולה שפיר יותר הפירוש של לשון וחסרוגן. ואין צריך לפреш מה שמלא חסרוגן, דא"כ העיקר חסר, דחסורן הוא שם דבר הנחסר עצמו כמו (קהילת ט, טז) וחסרן לא יכול להמנות, ובלשונו חכמים (ברכות טז ע"ב)

שביעיה לאחרים, חייב לברך כל הג' ברכות. דתיקון חכמים היה שכל שחיבר לברך חייב בני ברכות. ועיין בהגנות רבני עקיבא איגר זיל שם (סימן כס"ח ס"ו בד"ה באבן העוזר כי) עיי"ש. עיין בבב"י (סימן זה) בד"ה ומה שפירש רבני כי. וזה דלא כהפרדי מגדים. זהא כתוב שם שלא תלייא כלל במה שקרי לחם לעניין חלה עיי"ש.

מיתו כבר כתבתי לעיל דעתה הבה"ג ושאלות דר"א גאון (בפ' יתרו). ולש"י בספר האורה, והאשכול והרמב"ן, והרש"ב"א ותלמי רבני יונה, ורבינו ישע'י אחרון זיל, והרא"ש והטדור, וכן במתוס' רבני יהודת החסיד. — כוללו סבידרא להו לכל ברכת מעין ג' הוא מן התורה וחזר לברכו בספיקו. וכן מצחתי בראביה למס' ברכות (סימן סד) שכחוב: ומיתו ברכת המזון דאוריתא או לאחר ד' המנימט, הדר מספיקא, עיי"ש. ולפיכך תורה רבני זקני זכיל למשחה דחויזר וمبرך. ואין צריך לטrho לאכול עוד כזית אם אין מונה לפניינו, כיון שרוב רבותינו הראשונים זיל הוינו לברכ מפסק.

בברכת בורא נפשות היה אומר על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי בראותם, וכדומה לי שאמר חי בנקודת פת"ח:

ברכת בורא נפשות, כמו שהוא לפניינו קבוצה מכל נוטחות יחד. עיין (ברכת לו ע"א) ואלו הכא בתחילת מברכ עליו שהכל יהיה בדברו ולבסוף מורה נפשות רבות וחסרוגן על כל מה שברא. וכן (בעירובין יד ב') אילא דמתובי לה אהא השותה מים לצמאו אומר שהניב ר' טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרוגן על כל מה שבראת. ויש נפ"מ: שבברכות איתא, על כל מה שבראי בלשון נסתה, ובעירובין, על כל מה שבראת' בלשון

שירות אדצלותא

boraa noshot: בברכה זו מסיים אנו את סידרת הג' ברכות אחידנות, שבכלין זה ג. וראה ויעש אברהם כאן שהAIR ברכה זו. ויש להו סיף כמה נקודות הטעוגות בירור:

סדר ברכת המזון

תקפז

ויעש אברהם שומע תפלה ויבש אברהם

נפשות רבות וחסרון על כל מה שבראתי ח' ה

- את' שפיר בפשיות הפירוז דחסדונם, מה
- שחסר להם מוטל על כל מה שברא. וכענין
- (שופטים יט, כ) כל מהstorך עלי, פירוש כל
- צרכך עלי. וא"כ אין כאן שני עניינים וכמו
- שכתבתי לעיל דברא נפשות רבות האוכלות
- איןנו מעיקר הברכה, וכיון דלא הוא רק עניין
- אחד, אין צדיק חתימה, דברכה קצהה היא.

ובסידור רב עמרם גאון זיל החדר שנדרפס מהגניזה (סימן עג) איתא הנוסחא, בא"ה בורא נפשות רבות וחסרון על כל מה שברא חי ה

- תיבות, להיות בהם נפש כל חי, דגם
- תלמידי רבינו יונה זיל (סוף פרק כיצד
- מברליין) הביאו נושא זו, ופירשו דהלי קאמר
- וחסרון מלשון רק כל מהstorך עלי, על
- כל מה שבראת ברוך חי ה
עולם, ועל כל
- השותה מים לצמאן כיצד מביך. אל בורא מה שבראת דבוק עם חי ה
עולם, עיי"ש.

המקומות יملא חסרונו, אבל לפי פירוש הניל' נפשות רבות וחסרון על כל מה שבראתי ח' ה

- את' שפיר בפשיות הפירוז דחסדונם, מה
- שחסר להם מוטל על כל מה שברא. וכענין
- (שופטים יט, כ) כל מהstorך עלי, פירוש כל
- צרכך עלי. וא"כ אין כאן שני עניינים וכמו
- שכתבתי לעיל דברא נפשות רבות האוכלות
- איןנו מעיקר הברכה, וכיון דלא הוא רק עניין
- אחד, אין צדיק חתימה, דברכה קצהה היא.

ובסידור רב עמרם גאון זיל החדר שנדרפס מהגניזה (סימן עג) איתא הנוסחא, בא"ה בורא נפשות רבות וחסרון על כל מה שברא חי ה

- תיבות, להיות בהם נפש כל חי, דגם
- תלמידי רבינו יונה זיל (סוף פרק כיצד
- מברליין) הביאו נושא זו, ופירשו דהלי קאמר
- וחסרון מלשון רק כל מהstorך עלי, על
- ישראל בתוך הים ביבשה. שאלו לרבי טרפון
- השותה מים לצמאן כיצד מביך. אל בורא מה שבראת דבוק עם חי ה
עולם, עיי"ש.

שידרות דצלותא

ראה טור סימן רז הכותב: שני ברכות שבין פרי העץ ופרי האדמה ובין דבר שאין גידולו מן הארץ, היינו דוקא ברכה ראשונה, אבל ברכה אחרונה שוה בכלל, והיא — בורא נפשות רבות וכו'. ובכן: על כל דבר שמברכים לפניו "שהכל" או "בודא פרי האדמה" או "בורא פרי העץ" (חו"ן מהפירות שנשתבחה בה א") מברכים לאחריו הברכה שלפניהן. וחסרון: פרד"ס לרש"י, מה"ז ורבינו ירוחם, ואצל שלשות מסתיתימת הברכה בשם ומילכותם. ראה דבריהם הרבה פרשה גאות י. וראה ספר הבהיר (י) א) המנק מצורה "שברא" בלשון נסתר.

על כל מה שבראת: ראה וייעש אברהם כאן. ויש להוטify שוגם בפירוש המשניות לרמב"ם במא"ז, במדכי ובabhängigם הגירסאות "שברא" ולה מצדד הלבוש והט"ז (הגרא"א כמו שהdagish מרמ"ח זיל שם), ואילו לנוטח "שבראת" מצדדים גם: תרי"י לר"ף שם, אור זרוע, ארחות חיים וכל בו. בעל אליהו רבא מביאו גם בשם ראב"ז וספר צדה לדרכ. וראה מעدني יום טוב שנistica "ועל כל" בווא"ז, ומסתמך עלתוספאת שא"ט שם (לו א ד"ה בורא) תרי"י וטדור שם: אבל הבית שאף הוא זיל נגע בנקודת זה את הנוטח, ומסתיתיע שם ממהרש"ל (ב"ח לסימן רז בד"ה ומ"ש). והשותה אליו ורבא בשם מהרש"ל יב"ה. ברוך חי ה

עולם (הנוטח שלפנינו הוא ע"פ תרי"י (ומובא בשם בב"י שם), "וכיון- שלא הזוכר בתלמוד שלנו (חתימה) לא נחתום בשם מספק". אבל בירושלמי מנוטח
- חתימה בשם — ברוך אתה ח' — וכן מביא נושא זו האבודהיהם בשם רב סעדיה גאון,
- מחוזר ויטרי, מטויר בשם אבי הרא"ש, ורוקח (ב.א.ת. אל חי ה
עולם) וכך ניטת הגר"א.
- ולמעשה קובעת ההלכה בש"ע (סימן רז): וברכה זו חותם בה بلا שם. וראה מג"א וט"ז
- שם ועיין בביאורי הגרא"א שם אות ד. וראה משנה בורה.

סדר ברכת המזון

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

ענין אחד, כמו שפירשתי לעמלה. יש לומר דגם הירושלמי מודה דלית בה חתימה. הרבה kali נמי לא אמרה אלא על הנוסח שלו לבשר וביצים, דברין הוא לעשות לה חתימה. ונראה לי דנוסחת המכילתא הוא ג"כ נוסחת הגمرا שלנו, לומר על כל מה שברא ח' העולמים. מאחר שמדובר גם בדברי הגאנונים, השאלות רועג. אלא שלא סיים בגمرا לכל הברכה כולה, כיון שלא עת הדעת לאשמען נוסחת הברכה, ולא שאל כיצד מברך ברכה זו, כדרכ' הש"ס בשאר ברכות ארוכות. וכך (בסוף פרק כיצד מברכין) גבי ברכה אחת מעין ג' ובכמה מקומות ולא הזכירה כאן (דף לו) ובעירובין (דף י"ד) אלא דרך אגב. ולהכי לא סיים לכלי מילתה. אבל המכילתא, לשואל — כיצד מברך, אומר כל הנוסחה. והפיירוש הוא — וחסרונו מוטל על כל מה שברא ח' העולמים, וכך שכתבי לעיל. כלומר שברא הנפשות בדרך הזה, שהוא כל מחסורייהם מוטל על כל מה שברא.

מיתו התו"ז (שם בדף לו) כתבו הנוסחה, בורא נפשות רבות ואסרון על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי ברוך ח' העולמים. וכתמו עד, שבירושלמי חותם, בא"י חי היירושלמי, להחיות בהם נפש כל חי. ואין טפק שכתו כן, לפי מה שהיתה ברכה זו שגורת בי אנשי צרפת שכך קבלו מאבותיהם. וכן הוא נוסחת בני אשכנז. ופירשו בה שם ב' ענינים. שברא חסרוןם. כלומר, כל מה שחרר להם לקיומם, כגון הלוחם והמים שאפשר להיות בילדם. ועל כל מה שברא לתענוג ולהנאה שאפשר להיות בלא הם כמו תפוחים וכדומה, עי"ש. ויהיה הפירוש להחיות בהם כו' מלשון (בראשית ט"ז כ"ה) ויאמרו ה' חייתנו. ונראה מטגנון לשונם. דבריך ח' העולמים הוא מעיקר הברכה. וכך שכתבי לעיל מדמכילתא וסדר רע"ג. שהרי הביאו

ופירושים נפלא ממנה, דלפי מה שכתו מקודם דברי ירושלמי חותם, בא"י חי העולמים, וכתו על זה שאין לחותם בשם, כיון שלא נזכר בתלמידו שלנו, אלא יאמר, ברוך ח' העולמים, וא"כ הוא בגדיר חתימה. אלא שהוא שלא שם, והיכן מצינו מחלוקת עם הקודם. וrama לפיק שידעו מהמכילתא שזה מעיקר הברכה, אלא שבירושלמי עושה מזה חתימה, בא"י חי העולמים, ולהכי כתבו שיאמר ברוך ח' העולמים' בלא שם. ומכל מקום יוצרפה עם הברכה ולומר — על כל מה שבראת ברוך ח' העולמים. מיחו בשאלות הי' נראה לי שהוא ט"ס. וצריך לומר כמו שהוא מכילתא ובຕדר רע"ג بلا תיבת, ברוך'. دائ' היה רוצה בזה בשbill הירושלמי, היה מביא מה שאתה בירושלמי, כدرכו בכל מקום.

ובירושלמי (פרק ו' ברכות הל' א') הזכיר אתא: רבי חי כתווא אוכל בשר או ביצה היה אומר אשר ברא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי בא"י חי העולמים, עי"ש. הנה אומר ברכה זו רק על בשר וביצה שהם מני נפש נאכלות להחיות בהם נפש בעלי חיים אחרים. ושם סבירה ליה דעל מינים אחרים אינם מברך לאחריהם כלל. וכמן דעתם היה הכא בבבלי (שם מד ע"ב), או דס"ל דבשאר מינים מברך בנוסחת הבבלי ומה שצרך בה חתימה, משום שהם ב' דברים — על עיקר בריאות הנפשות הנאכלות, ועל מה שהם מה חיים נפש כל חי. וכך שכתבו בתראי' (שם דף מ"ט) בברכת אשר נתן שבתות לעמו ישראל לאות ולבירתה. דלהכי יש בה חתימה משום שהם ב' דברים עיקר בשבת ומה שהוא לאות ולבירתה, וכן ימים טובים לשzon ולשמחה, עי"ן שם, והכי נמי דכוותיה.

ולפי זה יש לומר, לדוקא בנוסח הוה שבירושלמי, על בשר וביצים. יש בה חתימה, אבל בברכת בורא נפשות רבות לשאר מיליג, לפי נוסח הבבלי המכילתא, אין כאן אלא

סדר ברכת המזון

ריעש אברהם   **שמען תפלה**   **יעש אברהם**

המuous' צרייך לפרש גمرا דין דברוך אתה קאי רק לעל כל מה שברא', עי"ש. וא"כ צרייך לומר הפירוש — מלך העולם אשר ברא נפשות רבות וחסרון, ברוך הוא על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי. וזה דוחק, שכבר כתבתי לעיל שלא מצינו בשום מקום, נוסח ברכה כזו להוסיפה תוראים על מלך העולם. וא"כ להתחילה לומר על מה הוא מברך, ועוד, ומה' דתתוע' כתבו להדייא דהאי על כמו ועל, בואז' העטוף. וא"כ על כרחך דעתברא להו דהמ' ב' עניינים.

גם מה שכותב מrown הב"י דליהירושלמי שאומר בה חתימה, צרייך לומר שברכת הפתיחה קאי על בורא נפשות רבות וחסרון, וברכת החתימה קאי על כל מה שבראת, ושכן הוא דברי תלמידי רבינו יונה ז"ל, עי"ש, לא זכית להבין, דכיון דלפי התוע' הם ב' דברים, היכן מצינו ברכה כזו שהחתימה קאי רק על מה דסמייך ליה לחוד. ואננו איפכא שמעין (בריש פרק עברי פשחים) דבעינן חתימה מעין הפתיחה. וגם מה שכותב מrown ז"ל, שכן כתבו תלמידי רבינו יונה, ג"כ קשה לי להבין, דהמ' לא כתבו זה על נסחת היירושלמי אלא על מה שכתבו דלהבבלי היא ברכה קזרה. ולהכי לא יחתום בשם אלא יאמר ברוך חי העולמים. וכותבו דבזה יתפרש הtoutן דעל כל מה שברא מחובר עם ברוך חי העולמים. אבל בשיש בה חתימה, היא עניין נפרד כמו כל חתימות הברכות כולם. ואננו מוחבירות עם מה שהוא סמוך להתיימה בחיבור אחד.

ולתרץ דברי התוע' ז"ל, נראה על פי מה דאיתא (לקמן נט ע"א) בברכת רואה הקשת. מה מביך — ברוך זוכר הברית, בתנתניאת תנין כר — נאמן בבריתו וקיים באממו. אמר רב פפא هي כד נימרינדא לתרווייהו זוכר הבריתணאש בבריתו וקיים באממו. אמר רב פפא הילכך נימרינדא ומוקם שאמרו לקזרה, אין רשי להאריך. וגם

אה"כ היירושלמי בא"י חי העולמים. ואם מה שאומרים ברוך חי העולמים, והוא משום היירושלמי, אלא שחותמין בעלי הזכרת השם, וזה להו למשמר — ובירושלמי מסים בה בא"י חי העולמים ונוהגין לומר ברוך חי העולמים. וע"כ שגם بلا היירושלמי היו אומרים כן, הטעט על פי מה שכותבי לעיל מהמכילתא וסדר רע"ג, שהתוואר חי העולמים בברכה זו הוא מיעקר תקנת הברכה. ויתבאר בס"ד לכאן הטעט שתקנו זה בברכה זו.

ולפי שהוטיפו לומר גם נסחת היירושלמי להחיות בהם נפש כל חי, אי אפשר להסימן לו חי העולמים, דיהא נראה כחירוף ח"ז. להכי הוסיף מיבת ברוך ואומרים, ברוך חי העולמים. אה"כ הביאו היירושלמי דעשה מזה החתימה — בא"י חי העולמים. וכונראה דעתם ז"ל נוטה לנוהג כהירושלמי. دائ' לאו חמי, למה הביאו היירושלמי, וכדברי התוע' כתוב גם הרاء"ש ז"ל שם. ולא הכריע להדייא שיחותם בשם, אבל בנו, רבינו היטור ז"ל, העיד בשם (בסיימון ר"ז) שהיה נהוג להחתום, בא"י חי העולמים. וכן בראביה (ברכות סימן קכ"ב) כתוב שחותם בה בא"י אל ח העולמים, עי"ש.

ויש להקשות על התוע' שעשו מברכה זו ב' עניינים. אל' קשה ממה שכותבו מר' ר' בשם ר'ית ז"ל (בسو"ק דברכות) במתניתין דמקומ שאמרו להאריך אינו רשאי לkür לkür אינו רשאי להאריך להחתום אינו רשאי רשאי שלא להחתום שלא להחתום אינו רשאי רשאי להחתום. ופירש ר'ית דסיפא פירושא דרישא היא, דמה שאמר בתחליה לkür, אינו רשאי להאריך. בברכה קזרה שתקנו בה רק עניין אחד, אינו רשאי להאריך ולהוטיף בה, דא"כ יצטרך להחתום, עי"ש. וא"כ אם נוסח ברכה זו להבבלי קזרה היא, ואין בה רק עניין אחר, נסחת הבבלי והמכילתא, אינו רשאי להוטיף בה ולומר כהירושלמי ב' עניינים, יצטריך להחתום. וכבר הרגיש בזה מzn הבית יוסף ז"ל (בסיימון ר"ז) כתוב דעל פי

סדר ברכות המזון

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

שזה עיקר הברכה — שכל דברינו אמת וצדקה. והכא נמי הפירוש — הבורא נפשות רבות ובורא כל מה שהוא, לכן יהא ברוך על כל הדברים מה שברא להחיות בהם נפש כל חי. וא"כ הברכה רק על עניין אחד, ואין בתה חתימה, כמו שכחתי לעיל, שם הם ב' דבריהם, שברא הבשר התביצים הנאכלים וננתן בהם כח להחיות בהם נפש כל חי, וכך שכחתי לעיל. וכך בברכת אשר נתן שבתות לעם ישראל למנוחה לאות ולברית, שיש בו משות נינת השבת עצמו ומה שעשה לאות ולברית ביןם ובין בני ישראל, אבל סאן איןנו מברך על כל הבריאות מלאה, אלא על מה שברא המינים של אכילה להחיות בהם נפש כל חי, וא"כ אין כאן אלא עניין אחד.

וחסרונו: כן הוא בסידורים שלנו. אבל במשנה (סוף פרק ז' דברכות) ובגמרא (ברכות דף לו; עירובין דף יד) ובמגילתה (פרשת בשלח) ובכל ספרי הראשונים זיל איתא וחסרונו, בגין לבסוף, וכן הוא המודגש דהא קאי על הנפשות, ונפש לשון נקבה. ומה שנמצא (בדברים רבים פרש תעקב) וחסרונו הוא ט"ס, ונפלאת עלי הפרם"ג (באשל אברהם שם) שכטב שיש לומר חסרונו, שהוא לשון הקודש ולא חסרונו שתיא לשון ארמי, וזה תימה זהא קאי על הנפשות ודין הוא לומר בגין שהוא לשון רבים לנקבות. וכן הוא בסידורי הספרדים ובסידור הרוב בעל התגיא נציל, ותימה על מהריעב"ץ נצילathy מדקדק גדור והדפס בסידורי וחסרונו.

וראיתني בסידור קול יעקב להמקובל בעל שערין גן עדן נציל, שמוקד חסרונו, החיה בתיריך, וא"כ הוא משקל חסרון, ונראת יוזה טעות הדפוס, דחסרון (סגול חותם החיה) הוא שם תואר הצדרא ושלילה עצמן, כמו (קהלת א) חסרון לא יכול להמנות, אבל חיסרון הוא שם של מגערת ולא נמצא המשקל הזה בתנ"ך כלל, וכך רוצה לומר, שברא כל ההצדרא

יהיא צדיק חתימה. ועל כרחך צדיק לומר, דמכל מקום הוא עניין אחד, שוכר הברית ומקיימו, והכל מעוניין הברית הוא. והכי נמי דכוותיה, שברא לצרכי האדם הן התרבותות הללו לתענוגים, ובזה עשוה לו כל צרכיו שטבע האדם שמתגעגע גם לתענוגים, וא"כ הכל עניין אחד, שברא כל צרכיו.

והירוח שלמי דמצדיק חתימה, יש לומר דהוא רק לפי הנוסחה של הירושלמי, אשר ברא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי, ולא גרים וחסרוונן, א"כ היא נוסחה אחרת מהבבלי, זקאי רק על הנפשות הנאכלות, דנוסח ברכה זו הוא רק על בשר וביצים ושאר דברים שהם פרי נפשות. וכך שכחתי לעיל, והוא היה ב' עניינים, שברא אותן ועל מה שנתן בהם כח להחיות בהם נפש כל חי. ומכל מקום יכולה חדא מילתא הוא, שברא כל צרכי האדם והבהמה, להחיות בהם כולם. ולפי זה שפיר נתנו מקדמוניים לומר ללא חתימה. ומה שמסימן ברוך חי העולמים, הוא לפי שתואר חי העולמי' הרא מעיקר הברכה, וכגדיאתא במגילתה וכך שכחתי לעיל. ואין זה דומה למוחים דרבנן שכחתי לעיל במקומו דמאן דחויתים בה כהירושלמי ג"כ שפיר עביד, עי"ש, דהלי שני, דיש לומר דגם הירושלמי לא אמרה אלא לנוסחה שלו, אבל לנוסחה שלנו אין מקום לחתיות וכך שהעללה בשורע (סימן ר'ז), ואין לשנות המנהga.

ומכל מקום, כל הփירושים שכחתי יש בהם מהדוחק. ונראה לי לפרש דברא נפשות רבות וחסרונו הוא תואר הבא קודם הפעולה, כמו חנן המרבה לשלוח, שפירושו שה' התנון יהא ברוך על שתוא מרבה לשלוח. וכן בברכת הפטלה האל הנאמן האומר ועשה המדבר ומקיים שכל דבריו אמת וצדקה, פירושו — מי שיש בו התוארים הללו, יהא ברוך, משום שכל דבריו אמת וצדקה, כלומר שקיים הבתוותין ולהכי חותמים האל הנאמן בכל דבריו, לפי

סדר ברכת המזון

תקצ"א

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

דאמר שבראת ג"כ לא משתבש. גם בברכת על המחייה אומרים שרצית והנחתת לאבותינו בלבד נוכת. ובסידור ספרא איתא, על כל מה שברא. וכן בסידור קול יעקב לה מקובל בעל שמרי גן עדן זיל שמיסוד על פי כובת הארץ זיל, איתא ג"כ, על כל מה שברא. וכל אחד יתויק במנהגו.

להחיות בהם: כן הוא בירושלמי שם וบทוס' וברא"ש (בדף לו שם). ובטור אורית (סימן רז) הגרסתה בתן בנ"ז. ואין ספק שהוא ט"ס. דקאי על תיבת הדברים שחשר בלשון, ומובן שענינו על כל הדברים מה שבראת דבר לשון זכר וציריך לומר ברבים בהם.

ברוך חי העולמים: כתוב המג"א (סימן רז) בשם התומי"ט (שלhei מסכת תמיד) ציריך לומר חי החיה בצריך. ויש שכתו שהתמי"ט זיל עצמו חזר מוה בסוף ימי וזכה לומר חי בפתחת. ויש שהחיכשו זה. עיין באחרוגים. ואמנם נראה לי כי התמי"ט ג"כ לא אמרה אלא על חי העולמים שבבוז שאמר ישתבשה. דשם הוא תואר בלבד. וכבר כתוב הרמב"ם זיל במורה נבוכים (חלק א פרק סה) דמה שנא' (דני אל יב ז) וישבע בחיי העולם, עניינו שנשבע באש"ת, שהוא חייו של העולם, עי"ש. אבל כאן דקאי על מה שהוא יתיש מזיה נפש כל חי, ציריך לומר חי העולמים. כי הוא שם פועל, כי השם חי ענינו יהיה כמו (ויקרא כה לה) והחזקתו בו גור ותשבב וחיה עמך. פירוש התייחס עמך. שזה כפל, מלשון והחזקת בו, ותרגום אונקלוס, ויחי עמך (וואהו בשב"א, הי"ד אחיך עמך תרגום אונקלוס ויחי (ואהו בחיריק, אבל בפסוק של אחיך, אל תקח מנגנו נשך ותרביה וחיה אחיך עמך), שפירוש כדי שיחיה אחיך עמך תרגום אונקלוס ויחי (בחיריק, והחיה צדקה). שענינו ויחיה. וכן כד כאן הפירוש: ברוך מזיה כל העולמים במתה שנוטן להם מזיה ומץיה להם כל צרכיהם, וכך כתבתי לעיל כי כמדומה לי שכן אמר רבינו זקנינו זצ"ל, וכן אני גותה. וכן בדנאל (די לא"א) כתיב ולחי עלמא שבחת.

שחסר להם לקיום מתולדתם והוא משלים להם בכלל מה שברא להחיותם. וא"כ ציריך לומר חסרוןן דנקוד החיה בסגנון נסתר וכמו שהוא בכל הסידורים.

על כל מה שבראת: כן כתוב במג"א (סימן ר"ז). וכותב שכן הוא בכתביו האריז"ל לומר בלשון נוכת. אבל בغمרא (ברכות דף לו) איתא שברא, בלשון נסתר. וכן הוא ברש"י ותוס' ורא"ש שם ובסאלות (פרשת יתרו סימן נא) ובטור או"ח (סימן רז). אלא שבסוף הסימן בדברי היש אומרים שהביא שם כתוב שבראת עי"ש. אבל בעירובין (יד ב) הגרסתה על כל מה שבראת. וכותב בביבורי הגר"א זיל (שם בסימן רז) דהעיקר לומר מה שברא כהגרסתא דברכות. דהאי דעירובין אין לגרודס כלל התם מיבות אלו, על כל מה שבראת. וזה מאכיא התם המשנה דסוף פרק כיצד מברכין. ובמגניתין ליתא אלא בזלא נפשות רבות חסרון' ותו לא מידי. וכן הדפiso בהשתילן החדשין על הגלין בעירובין שם, שלא גדרינן להנוך תיבות.

ולדעתי אין זה מוכרת. דכיון שלא אמר התם בغمרא הלשון, אכן דמותי לה אה דתנו השותה מים לצמאו. כדרכו הש"ס בכל מקום, אלא אמר סתמא, אה השותה כו', יש לומר דנקט לשנא דבריתא. ונחית לפרש ביותר סדר הברכה הזאת ממש דנקט במשנה בקיצור. ובבריתא דמכילתא (פ' בשלח) איתא זה הלשון: בנזר וחסרון על כל מה שבראת. וא"כ שמעתתא דעירובין יותר מדוקית, כיון דבא לומר נוסח הברכה. אבל בברכות (דף ל"ז) נזכרה דרך אגב. וכן בסדור רע"ג זיל איתא, שבראת. ומכל מקום מאן דאמר שברא לא משתבש. ומחייב לפיו מא שפירשתי, דעיקר הברכה הוא מתחלת שהוא ברוך על כל מה שברא. כמו שכותבי לעיל עי"ש. וא"כ ציריך לומר כמו בכל ברכה שמתחליל בוגוח בלשון אתה ואומר הברכה עצמה בלשון נסתר. אבל מכל מקום גם מאן

סדר ברכות

שירותתא דצלותא

סדר ברכות

(מ ב ו א)

א. גרסינו בגמרא (ברכות לה א): ת"ד אסור לו לאדם שינהנה מן העולם הזה بلا ברכה, וכל הננהנה מן העוה"ז بلا ברכה — מעל. ושם: אמר رب יהודה אמר שמואל כל הננהנה מן העוה"ז بلا ברכה, כאילו נהנה מקדשי שמיים. שנאמר לה' הארץ ומלאהה. ר' פ' רמי — כתיב לה' הארץ ומלאהה וכתיב השםים לה' והארץ נתן לבני אדם? לא קשיא — כאו קודם ברכה כאן לאחר ברכה. אמר رب חנינא בר פפא כל הננהנה מן העוה"ז بلا ברכה, כאילו גולל להקב"ה וככשת ישראל וכו'. ובירושלמי כאן: כתיב לה' הארץ ומלאהה וגוי הננהנה כלום מן העולם. מעל — עד שיתירו לו המצוות. וראה פני משה ומראה הפנים ופירושו של בעל החידיטם.

— מכל הדרשות הללו לא ניתן לקבוע, ואף לא ברמיות, אם הכוונה על הננהנה של אלילה ושתיה בלבד, או גם על שאר הנאות שהגנו ננהנה מהן. ויש להעיר, שאותו דרש מהפסוק לה' הארץ ומלאהה, הנדרש בגמרא שם סתם, נדרש בתוספתא מפורש לעניינו. וז"ל (בריש פרק ד דברכות): לא יטועם אדם כלום עד שיברך, שנאמר לה' הארץ ומלאהה, הננהנה מעולם הזה بلا ברכה, מעל, עד שיתירו לו המצוות. וראה מנתת ביכורים שם. ואותו דרש מובה בגמרא הבלית, ומיסודה של רב עקיבא, אלא שלמה דרשו מפסוק אחר, מן "קדש הלולים לה'" (ויקרא יט, כד) והשווו אותו דרש בשם רב עקיבא בירושלמי שם פרק ג' ומובה גם בשמו בתורת להננים (ספרא לקודשים פרשה ג בפרק ה — בהוצאת ויס). וראה מדרש תנחומו למקץ סימן יד (בהוצאה רשב"ב נ"ע).

רמז הנראה לעיניהם רואים אנו בזוהר (ברעיא מהימנא לפرشת עקב עמוד תקמ) וזה לשונו: והיה עקב וכו' פקדא דא לברכא ליה לקב"ה על כל מה דאכיל ושתיה ואתהני בא עולם. ונקודה זו מורגשת בלשון הרמב"ם (פרק ט מהלכות ברכות ה"א, לעניין הנאת הריח): כיש שאסור לאדם ליהנות במאכל או במשקה קודם ברכה, אך אסור לו ליהנות בריח טוב קודם שיברך. והשוו טור או"ח סימן רטה, ולובוש באותו סימן, ועיין היטב בב"ח שם ד"ה ברכת וריה, בהתחלה דבריו שם ובסוף הקטע, שם דיקוק זה מורגש ביותר. רבינו בחיי (בספרו שלחן של ארבע) נתקשה בה, כנראה, בנקודה זו, והוא כותב מפורש: ודע — ממה שאמרו חז"ל — אסור ליהנות מעוה"ז بلا ברכה, בכלל כל ההנות אמרו כן, בין מה שהוא טעם, בין מה שהוא מריח, בין שהוא רואה ושומע, על ארבע חושים אלה תקין ברכות. גם בעל מטה משה, תלמיד מהרש"ל, זכרם לברכה, מביא נקודה זו לידי בטוי (בסימן טנא): כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים, חייב לברך לאדין הכל אשר כל ההנות באות מטובו, ואם נהנה بلا ברכה — מעל, כדגרתנן פרק כיצד מברכין וכו' אסור לו לאדם שינהנה מן העולם הזה بلا ברכה.

ב. מלבד עצם הרכות, נקבע גם מספר מסוים שאדים חייב לברך בכל יום. ורבינו מאיר הוא שקבע (בגמ' מנחות מג ב), ובשמו תניינא בברייתא שם: תנייא — היה רבי מאיר אומר, חייב אדם לברך מה בא ברכות בכל יום, שנאמר — ועתה מה ה' אלוקיך שואל מעמך. רשב"י, במקומ, מבחר וכתוב: מה — קרי ביה מאי ג' וכך מובה בירושלמי ברכות בסוף פרק ט שם, אבל מלשון הריב"ת, זמ刊ן בראש', נראה שעצם הדרש מפורש בgam' שהיתה לפניו, וכך נראה מלשון הבעל הלכות גדולות, רוקח (ס"י טב), והשה שבלי הלקט (בעログה

סדר ברכות

שירוטא דצלותא

הראשונה הלכות תפלה), בתניא רבתי (סימן א); ולפי דקדוקי סופרים למ"ג מנוחת תנ"ל, גירסתו זו מצויה גם בגמרה הבעלית בכת"י שהיתה לפניו; אבל במח"ז ובספר המנaging מובא הלשון כמו ברשי' שלפנינו.

ג. לפי אגדת חז"ל תקנון כבר דוד המלך, עליו השלום, משומם מעשה שהוא, שבכל יום היו מתחים מישראל קאנשימים, בא דוד ותקנון לק' ברכות וכו' כיון שתקנות, נעצרה המגפה (במד"ר פרק ייחאות כא ותוחומא ל夸חו אותן יב). וביתר בהירות מובא בסדר רב עמרם גאון: ודקה אמרינן דוד מלך ישראל תקנינהו וכור' והיו מתים בכל יום מאה איש, לא היו יודיעין בשבייל מה, עד שבא דוד וחקר בדבר והבין ברוח הקודש ותקון מאה מנוחה ברכות רצ'ג דפוס ירושלים סימן ד בחלק א). והשותה בשינוי קצת בסטור סימן מו בשם רב גטרונאי גאון. וראה: פרד"ס לרשי' (עם העורות הרבה ערנרייך זל) עמוד שית, והשותה אותן הדברים במח"ז (סימן א בהתחלה הספר שם) ובשבילי לקט (השלט, אף שם מתחילה הספר במאמר חז"ל זה בשם ריבינו שלמה — רשי'). וראה ערוך (ערך מאה), תוספות למ"ג מנוחות מג ב ד"ה שואל: אשכול ה' ברכות, רוקח סימן שב: רמב"ט היה הלכה יד: אוור זרוע בא"ב שם אותן כ: ארחות חיים עמוד ט;ותניא רבתיה בהתחלה הספר: שותת השב"ץ ח"א סימן כסא. ועוד שם ברעיג: ונראה שנשתבחו ועמדו ונאים ואמוראים ייסודם (מחוזש); וביתר הבהיר כתוב על נקודה זו ובעל שבלי הלקט: ונראה שנשתבחו מעני ומרוב עובדות הגלות, עד שבאו התנאים והאמוראים ייסדו לנו תחתיהם. בעל יראים (סימן י) מביע דעתה שאנשי כנסת הגדולה תיקנון, וחלמים לבנון לנו. וראה ביראים השלט ס"י רנה. בעל המנaging הרחיק לכת ביחס לזה וכותב (باتקדיםתו לספרו) "ודבר זה מסורת בידינו פאבותינו למשה מסני שיש עליינו (לברך) מאה ברכות בכל יומ". אלא כדי שלא לסתור, כנראה, ההנחה המקובלת שדוד המלך תיקנן, לנ"ל, מוטיף הוא: ונראים הדברים שאחר שיסודות משה רבינו עליו השלום, שכחים וחזר (דוד המלך) ייסדם, כלפי מה שראה שהיו מתים מאה בכל יום ושוב שכחים וחזרו חכמי התלמוד ייסודם" וכו'. הרמב"ט מיחס התקנה לעזרא ובית דיןנו (רמב"ט ה' קריית שם פ"א הלכה ז והל' ברכות שם פרק א הלכה ה).

עצם החשבון של המאה ברכות שנית במלחוקות בין רבותינו הראשונים. וראה: סדר רע"ג בשם רב נתרוןאי גאון, בסידור רשי', במח"ז, תניא רבתי, ראבייה, מנaging ביראים, (בשם רע'ג), ספר התרומה, ובספר העיטור. גם בוחר הקדוש הווצר עניין "מאה ברכות" בכמה מקומות, וראה: זהר לפרשך לך ע' עז ריש ע"א, חי' שרה קנג א; תרומה קנג ריש ע"ב; תוצאה קפ' ב; רעיא מהימנה לפרסה קrhoח רעט א; פנחס רנד א. ועיין תיקון זהר: תיקון יט (מ ב); תיקון לט (עט ב) (וראה במד"ר קrhoח פרשה ייחאות כא); תיקון פב (פא ב); ובתיקון זהר חדש קיט ריש עמוד א. וראה ב"י לס"י מו או"ח ד"ה דתניה, והשותה מעדרני יו"ט למ"ג שם בשמו. את עצם המספר מאה — מנמק הרוקח (בסטמן שב) וכותב: מה ה' אלוקיך שואל עמוק, אל תאמר מה אלא מאה, להגן על צ"ח קללות הכתובים במסנה תורה, וכשתדרושים גם כל חלי וכל מכה, הרי ק', לכך נבנה בית המקדש גבוה ק' אמה כנגד מה ה' אלוקיך שואל עמוק כי אם ליראה. וראה שם עוד גימטריאות, וכן פירוט המאה ברכות ברוב ספרי רבותינו הראשונים, וההערותינו בחלק א של סיורנו לפוטיק זונטלתני רוחא שב-ובא לציוון גואל', שם עמוד שפ. ולבסוף יש להעיר מה שכותב התשב"ץ

סדר ברכות

שירוֹת אֶדְלּוֹתָא

(חלק ב ס"י תקס"א) לעניין מהה ברמות בזמן הבית, ומסיים שם חקירותו בעניין זה: ואני אומר מסבירה שהיו מברכין אותן.

ד. כוונת הברכות הגדיר הרמב"ם (בhalcot ברכות הלכה ג) וח"ל: "וכשם שմברכין על החנינה, כך מברכין על כל מצוה ומזכה ואח"כ יעשה אותה. וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבת והודיה ודרכך בקשה, כדי לזכור את הבורה תמייה,ஆעפ' שלא נהנה ולא עשה מצואה". ושם בהלכה ד הילקו הוא לשולשה מינימ והם: ברכות הנילאה, ברכות המצוות וברכות ה Hodiah, ובHALCAה שוכב הוא: ונוסח כל הברכות עזרא ובית דין תקנות, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה, והשזה א"ח עמ' פא. וביתר בהירות הגדיר בקדוחה זו אבודרחה"ט האחות: "חייב כל איש מישראל לברך את הבורה ולהודות לו על כל מה שברא בעולמו על כל דבר ודבר — ברכתו הרואיה לו בזמנים שקבעו להם חזיל, כי כל מה שברא, לא בראו אלא לבבדו, לצורך האדם ותוטלתו, שנאמר המשילחו במעשה ידיך, כל שתה תחת רגlin. תדרשו חזיל — ברוך הוא יום יומ וגו', וכי ביום מברכין אותו ולא בלילה, אלא כל יום ויום תן לו מעין ברכותיך". הברכות, ככלעמן, חילק הוא לאربעת מינים: ברכות התפלות וברכות המצוות וברכות הנילין וברכות השבח והתודה. (אבודרחה"ט בהתחלה הלכות ברכות). ובסדר רב סעדיה גאון שלפנינו (עמ"ד פב) כתוב ע"ז: ונאמר כי הברכות מתחלקות בראשונה לשני חלקים: על מקרים שיש בהם מצוה ועל מקרים שאין בהם מצוה. ואלה שאין בהם מצוה, מתחלקים שוב לשני חלקים: או שהן קשורות בגוף האדם או שהן נוגעות בחושיו. והקשריות בגוף האדם גם כן מתחלקות לשולשה חלקים: מאכלים ומשקים ופעולות, והתלוויות בחשוון גיב' בשלשה אופנים: בראיה, בשמייה ובהרחה (לפי תרגומו מלשון ערבית לשונו).

ומלבד הטעמים של רמב"ם ואבודרחה, בניל, טעםם המתבללים על הדעת מצד טובתנו לאל המטיב עמו בכל יום יום, נתן רבי יהודה הלווי ז"ל עד טעם נאה, ז"ל (מו"ר ג. יג. יז) : "וממה שיוטיף לו ערבות שיברך תמיד על כל מה שהוא מוציא מן העולם" וכ"ו וכן, כי "הזהמנות להנאה והרגשתה ושיחשוב בחדירה קדם לכך, קופל ההנאה. וזה מועלת הברכות למי שהוא רגיל בתנן בכתנה והכנה, מפני שהן מציירות מן ההנאה בנפש והשבה עליה למי שהנאה, וכבר היה מזומן להעדרת ואז תגדל השמחה בה". וכך הגדיר נקודה זו בעל סדר יום (בסדר תפילה ערבית): וטוב לו לאדם לכוין בברכוותיו ולמנות אותן מתחלה הלילה אחת לאחת, למצוא חשבון למען דעת כמה ברכות הוא מברך, שלא יפהות ממאה בברכוות בכל יום וכל המוסיף מוטיפין לו וכ"ו והענין הוא — כי כל העולמות אינם מתקיים כי אם מצד הפעולות הטובות הנעשות למטה, וכ"ו וא"כ כשהאדם השפל משגיח עליו ומתבונן בברכוותיו לומר אותן כראוי, הבל אותן הרכות עולה ובקע כל האיריות עד שmagiyush לפני כסא כבוזו וכרי אבל פחות מק' ברכות אין הדבר נגמר, פידוע לירושי חן" וכה. והרי חשבון המאה ברכות לפי פירוטן באבדוחם חיל: על נתילת ידים, אשר יציר, אלקי נשמה, לשכוי בינתה, פוקח עוריים, מתיר אסורים, מלביש ערומים, זוקף כפופים, מגביה שלדים, רוקע הארץ, שעשה לי כ"ץ, אוור ישראלי, המכין מצדי גבר, של"ע גת, של"ע עבד, של"ע אש, המעביר חבלו שינה על דברי תורה, הערב נא אשר בחר, ברכות צדקה, ברכות תפlein (אבודרחה מונה ברכות תפlein לברכה אחת וביעטור, בשבל הילק ובתניא רבתי מונם לשתיים, תפlein של ראש לתוד ושל יד לחוד). ברוך שאמר, ושבע

סדר ברכות

שידותא דצ'לותא

של קריית שמע שחരית וערבית לפניה ולאחריה, ברכת יראו עיננו, ושלש תפלה ביום (ג פעמים תשע עשרה הרי חמישים ושבע) וייב ברכות הנאמרות על השולחן (ב פעמים ביום, כל פעם וברכות — ענט"י, המוציא, וד ברכות של ברכת המזון) — הרי מאה. וביחס להשbon הרכות בשבת, שהרי חסנות לפי החשbon לח ברכות, ראה העורונינו בתلك ג' לאין כאלו קיננו" (הנאמר אחרי תפלה מוטף של שבת).

ובספר שורת מהבייט סימן קיו מביא מנגג מדקדין הרוצחים לצאת ידי חובה מה ברכות בכל יום חול: אנשי מעשה וכדי רוצחים להשלים בכל יום ק ברכות קודם הנץ החמה. זה דרכם בכל יום, להתקבע באשמורת הבוקר אחר (אמירתה) הבקשות ותחנות לביך אחד מהם ברכת הנזונו ליעף כוח עד שלא עשנו אשה (כנראה שאמרו הברכות לפי סדר זה) שעונים כולם אמן ואח"כ חוזר אחר ועונים כולם אמן" וכלה. וראה שם סימן קפ, אם ענית אמן עולה למנין ק ברכות.

ת. ולענין צורות הרכות: רשי' בפרד"ס המיחס אליו, (בעיבודו של הרב עהרניריך זיל עמוד קצנו) כתוב על זה: שמעתי שמתמיין על מטבח של הרכות, מדרוע לא הוטבעו כמטבע אחד. שיש ברכה שטבייה—לשות בגון: לישב בסוכה, להתעטף בצדית, להניא תפליין וכו' ומהן על המשחה: על המילאה, על הטבילה, על השחיטה וכו'. רוב רבותינו הראשונים זיל נגעו בשאלת זו יהאריכו בביורה, כל אחד לפי דרכו בקודש. וראה מש"כ בענין זה: בספר היישר לרביבנו תם (סימן קמא); ראב"ז (סימן לה); רמב"ם (ה"ב פרק י"א הלכה); אור זרוע (ח"א סי' קלט); ארחות חיים (הלכות ברכות); כל בו (ס"י צה); תמים דעתם (סימן קמطا); ספר העיטוד (הלכות צזית); ספר המכידע (סימן סא); וביתור האריך על העניין בעל אבודרם. ועיין בלשון הרמב"ם ה"ב פרק יא. וראה ראי"ש ור"ז למרא פסחים, בראש פרק א שם. וראה קונטרס "מקור הרכות" לר' ראובן מרגליות שקל וטרוי על עניין זה בטוב טעם ודעת.

ג. ועד באבודרם שם: ובעשה מצות יש מחלוקת הפסוקים אם טען ברכות לאחריהם, אם לא. יש אמרים כי אחר כל מצות מברכים אקבוז'ץ לשמר חוקו. בשאלת זו דנו פוסקים ראשונים, וראה: ראייה בסימן קכט, קנה, כסח, מרדכי לגם' ברכות בסוף פרק ז' אות קנד: פרד"ס (בחזאת הרב עהרניריך עמוד רל ד); שורית חמדה גנואה סימן קה (לרבות פלוטוי) ובהלכות פסוקות סימן טז (לרבות הא' גאנון); ספר מעשה הגאנונים עמוד 40; ספר תורתן של ראשונים עמוד 47 בחלק א' שם; תוספות לברכות מד ב ד"ה לבני, תוספות ר"ח לגם' שם ד"ה דמברכי; וראה שיטה מקובצת ורא"ש לגם' שם: חוספות לגבני, נדה נא ב ד"ה ולבני; וראה חידוש רמב"ז ור"ז לגם' זו. ולגמרה מנוחות לו ב ד"ה ושמרת; ולגם' סוכה לט א' אבל; ולגם' עירובין צו א' ד"ה ישמרת; ספר היישר לרביבנו שם סימן שמו; ספר התרומה הלכות תפליין (קצורות סימן ריג' וארכות סימן תנזה); מהז' עמוד תרגמג; אור זרוע ח"א סימן תקדפ; ספר יראים סוף סימן טז. ובספר יראים השלים עמוד 432; רוקח סימן שלו וסימן שמו; הגהות מרדכי בהלכות קטנות בשם רבינו אלחנן; ספר העתים עמוד 276; טור אוית סימן כת' וראה בב"י ופרישה שם, (הטור שם הזכיר את רב הא' גאנון, כתנו למה שציינתי לעיל מספר הלכות פסוקות בשם רב הא' גאנון).

ג. בחלק זה של סידורנו באות הרכות מבוארות ומוארות וחלוקות לפי סוגיהן והיין: ברכות הטעם, ברכות הריאת, ברכות הריאת וחלק מן ברכות המזות, הן של רשות חון של

סדר ברכות

ברכות הטעם

על כל מיני משקאות (חוץ מין) ועל כל דבר שאין גזרנו מן הארץ:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שהפל נהייה בזכרנו:

על פרי הארץ:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם בורא פרי האדמה:
 על פירות האילן:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם בורא פרי הארץ:

שירותא דצלותא

חיזב בקשר לברכות הראייה יש להעיר, שביחס אליהו מחלוקת הפוסקים, אם לברך אותו בשם מלכות, כמו על שאר ברכות, והטעם — מפני שהוא לפחות לפולקם, לפי הגדרת המאירי למשנה (ברכות נד א) או לפי שהן באות ריק לשבח ולהודות לפי תגדרת הראב"ד (ראה ב"י לסתמן ריח ד"ה ומ"ש ופרישה שם אות ד). וראה מאירי שם שמביא כך בשם "גוזלי המפרשיט" וחוש כי נראה היהות דעת עצמה אבל שאר פוסקים מצריכים לברך בשם מלכות. וראה טור שם בשם רמב"ם כן לברך ובשם ראב"ד — שלא לברך. וראהתוספות לברכות נד א ד"ה הרואה המכريع לכך בשם ר' שמעיהו מתוך הבאת ראייה מירושלמי ברכות פרק ט (בגמ' למשנה ב שם). הב"י לטור ריח מביא כן בשם ר' (תר"י לר"ף), ריא"ש, רשב"א ומרדכי, וגם אבוחרham מצדך לכך (שם בסוף שער השמני) וכן ארחות חיים בשםתוספות, רמב"ם ורא"ש ומרדכי ומכאן להלכה בשוו"ע שם בסע"ק א וכן נראה דעת הלבוש (אם כי לא הדגיש שם נקודה זו במפורש). בביורי הגד"א לשוו"ע שם אותן א צוין תופטיה ורא"ש.

ובסוף דברינו נעיר על עיון דיוין הלכתי בעצם נוסח זברכות — לעיל, חלק א של סידורנו, עמוד לד, בעמק ברכה שם.

ברכות הטעם:

שהפל: ראה ההערות לברכה זו לעיל עמדת תנא.
בורא פרי האדמה: במשנה שם, וכן בירושלמי שם. ומכאן בرمבי"ם שם ובטור ושו"ע סימן רג.

בורא פרי הארץ: במשנה (ברכות לה א) "על פירות האילן אומר בורא פרי הארץ". והשות ירושלמי פרק ר, במשנה שם. ומכאן בرمבי"ם (פרק ח מהלכות ברכות הלכה א), טור טימן רח ושו"ע שם. והרי הערת: במשנה שם שנוי חזיל סתם "על פירות האילן", אבל בפוסקים הניל ניתוסף "מל" — "על כל פירות האילן", לומר לך, שעיל כל מיני פרי הארץ. ולא על השבעה מינים בלבד, מברכים אותה ברכות. דיויק זה מרגש אצל רבותינו הגאנונים, ומובה בשם שבלי הלקט (השלט קס) זויל: וכן מצאתי בתשובות הגאנונים זויל — ושאליהם, יש מיני אילנות שאין מברכין בפורה"ע על פירותיהן? כך ראינו שלא מציינו אילן שمبرכין על פירותיו ברכות חוץ מבפרעה"ע. ומכאן, כנראה, בא הדוגשת הטור שם

סדר ברכות

על חין:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

על מעשה מאפיה מחמשת המינים: חטין ושורין, כוסמין, שבולית שועל ושיפון:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם בורא מני מזונות:

על שניין בסעודת מברכיהם:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם הטוב ומיטיב

שירוותא דצלותא

להלכה זו: "בין אם הן מוי' המינים או משאר מיניין, ברכה ראשונה שלחת בפרה"ע". וראת והשוה תניא רבתמי סימן כת. וארות חיים ומcean בכל בו (ברכת הפירות). בריח'ת וברא"ש שם וברוקח מובאת לשון המשנה.

ומה נקרא עץ? ראה רמ"א לשוי' שם את ב מש"כ בשם הטור ובשם המרדכי בשם תשובה הגאניט. וראה תר"י לר"ף שם ד"ה על פירות. פירות שנפלו (שנזרו) מאילן לפני גמר בשולם, מברכיהם בורא פרי הארץ (אפילו אם הם ראויים לאכילה) וראה מנ"א שם סי' רד סעקב.

בורא פרי הגפן: ראה העורות לברכה זו לעיל עמד תקסג. וראה ברכות מא וסנהדרין ע א, שה אילן שאכל ממנו אדם הראשון, גפן היה.

boraa miyti mazonot: גרטין בגמ' (ברכות לו ב) רב ושמאל דאמרו תריזיו — כל שיש בו מחמשת המינים (ה מיני דגן) מברכין עליו בורא מני מזונות. וראה ירושלמי ברכות פ"ז. ועל דיני הברכה, לכל פרטיהם וחילוקיהם ודקדוקיהם המרובים, ראה שרע סימן רח ומשנה בורה שם וקיצור שרע סימן מה.

הטוב ומיטיב: ראה העורות לברכה ד של ברכת המזון, לעיל עמד תקלד (עד סוף עמד תקל) וצרפן לאו, והרי העורות נוספות לעניינו: עצם מקורה במשנה (ברכות נד א) שם היא שנואה ביחס לשימושות טובות בלבד, והשוה ירושלמי ברכות פרק ט היב שבמשנה שם. ובגמ' ברכות מה ב גרטין: אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, תקנו ביכנה הטוב ומיטיב וכו'. וראה תענית לא ובבא בתרא קכא ב. ולענינו גרטין בגמ' שם נט ב: ע"פ אמרו שעיל שניין אין צידיך לבך (בורא פרי הגפן-רש"י שם), אבל אומר בריך הטוב ומיטיב. וכן יש פלוגתא במסמאות הגדירה "שניין יין": אם כונתה לומר, שהיין ששותים אח"כ הוא טוב מהראשון, אז מוסיפין ברכה זה, או שהטיב, כלומר — האימות, לא קובעת כאן ולא גורמת ברכה נוספת, אלא כמו שנקבע ברכבתם (פרק ד מהלכות הלכה ט) היו מסובין לשנות יין ובא להם יין אחר וכו' או ישן והביאו חדש, אין צורcin לבריך ברכת היין פעם שנייה, אבל מברכין וכו' הטוב ומיטיב. (תפישה זו בתגדרת הגם, "שניין יין" נובעת מירושלמי, (פרק ז' ברכות, בסוףו שם), המבאה בתוספה שם ד"ה הטוב ומיטיב, ולה צידיך רישנו שם. אלא שמדובר הבדל קטן בין ובין רמב"ם, כי ברמנחים נאמר — "או ישן הביאו חדש" — וידוע שאצל יין הישנות חשיבותו, ואילו לפי רית שם — "דאילו אין الآخرון חשוב, רק שלא ישנתה לגריעותא יותר מז"). לפ"י הירושלמי קובעת הנסיבות, או "רבוי יינות" בלשון הפסוקים (ראה הנחתת מיניות לרמנחים שם את ז'). לפ"י הלכות גדולות

סדר ברכות

ברכות הריח

ברוך אָתָּה יְהוָה קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַזִּי בְּשָׁמִים :

שירות א דצלותא

המובא בהג"מ שם וכן רש"ב שם המובא שם קובעת האיכות, וזהו גם דעת הרא"ש לגם שבט ב אות טו. וראה: הג"מ שם מש"כ בשם רבאייה, רשי' לגמ' שם ד"ה שני ומרדכי לגם' שם אות רטו. בתוספות שם מנמקים את עצם ההכפלה, אחרי שכבר בירכנו הברכה הראית, והשוה אותו טעם ברא"ש בשם רבי הלו, שמקורו בירושלים, וזה שם: אי נמי (כלומר — משום כך הוסיף ברכה) ביבנה תקונה לפ"י שכזרו (הגויים) כרמיהם שבע שנים הקיפות את כרמיהם מהרוגיהם (ראה לעיל עמוד תקלות בשירותם דצלותא שם) תיקנו לומר כל היין (הטוב ומטיב) שהוא כמו יין אדום. והשוה אבודרם. גם בטור, סימן מעה מביא פלוגתת תוספות ורש"ט, כניל' ילדינא — ראה ש"ע שם בכל הסעיפים ובנוסאי כלו שם, ולמעשה — ראה משנה ברורה שם. וראה של"ה עמוד זה מש"כ בשם רבינו ירוחם.

ויש מקום לעיון: במשנה (שם נד א) לא הזוכר ולא נרמז על שייכות ברכה זו עם זכר חרוגי ביתר ורק בגמ' מה ב' ובעוד מקומות שצינתי לעיל, מובאת הברכה בקשר עם זאת, וכך שואל התלמיד: מי קדם למי, כלומר — האם נקבעה עצם הברכה לכבוד ולזכר הרוגת הקדושים שניתנו לקבורה או שהברכה תוקנה יחד עם שאר ברכות המפורחות במשנה שם, אלא שאחר כד השילובו בסדר ברכת המזון משום מעשה שהיה כב"ל? וראהו לצין שברמב"ט לא הזכרה בקשר עם מאורע זה, אף לא הדגיש "שבינה תקונה" רק "רביעית חכמי המשנה תקונה" (ראה שם פרק א הלכה יז ופרק ב הלכה א).

אבל בפירוש המשניות שלו לברכות פ"ז משנה ה כתוב ברוד: שהטוב ומטיב שהוא הברכה הרביעית, הכלמים תקונה לימי מעתים אחר החורבן. האגדה, לפי גירסת הילוקט לרוח, מקדימה בהרבה לחורבן יבנה וכן דרשו שם עה"ט ויאכל בונז וישת. שם ג פסוק ג': מיטב לבו — ביזע בירך על מזונו — הטוב ומטיב. ואילו במדרש רות שלפנינו כתוב סתם: — שבירך על מזונו. — וראה השלמות לעמוד זה — אבל מפורש לענינו בוטב אבודרם (בסדר ברכת המזון): ואמרינן וכו'. הטוב ומטיב ביבנה תקונה וכבר ואמרiao תיקון (רבנן גמליאל ובית דין) וכו' הטוב ומטיב וכו', וכך תקונה נ"כ על שניין יין ועל שמונות טובות וכו'. וכך, על שניין יין, נשארה בצורה המקוצרת כמו שהיא לפנינו, כאשר בירדרתי נקודה זו לעיל עמוד תקלד, בסוף העמוד שם; והיא נאמרת גם על שמיית בשורות טובות, כמו שנקבע בש"ע רכב, וראה העורתו לנו לברכה זו לקמן, בסדר ברכות השמייה".

ברכות הריח:

גרסינו בגמ' (ברכות מג ב) מנין שمبرכין על הריח, שנאמר (תהלים קג) כל הנשמה תחלל ה, איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנת ממנה חי אומר זה הריח. וראה שם עמוד א. ומכאן להלכה ברמב"ט (פרק ט מה"ב הלכה א). בטור סימן רטו ורוי ושורע באותם הסימנים ועיין במפרשים שם. וראה ירושלמי ברכות פרק ה ובספרי רבותינו הראשונים זיל. ונΚודה זו בזהר: ראה זהר שמות עמי' כ בסוף עמי' א: דלית נפש א מתקיימה אלא על ריחא. וראה מאמרי הזוהר: ויקח עמי' רח ע"ב, צו לה ריש עמוד ב ושם "לית על מא מתקיימת אלא על ריחא". האורה של הברכה על הריח אינה אחדית, אלא — כמו שהילקו ברכות הנהניין לפי סוגיו ומני המאכל, כמו' חילקו אותן לגביה הריח, וכך הן סדרות לפנינו ומוארות בנסיבות שמעל גביהם. במperfין הוא חמץ. וראה שביל סימן קסר ותניא רבת סי' ל, ואלו הן לפי סידורן בגמרה שם:

בָּרוּךְ הוּא עַזִּי בְּשָׁמִים : בָּגָם שָׁם . וְאֵתָה מִבְרָכִים עַל רִיחַ הַעֲזָן , כַּפֵּי שְׁנַקְבָּעָה הַהֲלָכָה

סדר ברכות

תקצט

על ריח משב:

ברוך אתה יי' אלְהַיְנוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בָּרוּא עֲצֵי בָּשָׂמִים :

על ריח בשדים:

ברוך אתה יי' אלְהַיְנוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בָּרוּא מִינֵי בָּשָׂמִים :

על שמן אפרסמוֹן:

ברוך אתה יי' אלְהַיְנוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בָּרוּא שָׁמֵן עָרָב :

שירותא דצלותא

בשורץ שם הקובעת: אם זה שיווצר ממנה הריח עז או מין עז, מברך עצי בשמות. ולמה לא מברכים גם על ריח ברכה אחרת? עצם קביעת הלכה זו היא בಗמ' נודה באמפרשת את הכלל שבמשנה שם "ויש שפטען ברכה לפניו, ואין טען ברכם לאחריו" — "לאתוי ריתני" ירושי' שם: מברכין עליו בורה מיני עצי בשמות ואין טען ברכה לאחריו והגאה מועצת היא. בסדר רס"ג שלפנינו (עמוד צג) מובאת רק האלכה שבתירוגמה מלשון ערבית, שבעצם היא נכתבה, זה לשונה: הנה הריחות אינם צרייכים ברכה אחורי הרגשותם. הב"י וכן הט"ז מבahir: שנפסק מיד ודומה לאכלי שתעכל במעיו (כלומר — כמו שלא מברכים על המאל שכבר שתעכל במעיו — ש"ע קפ"ד אות ה). ומהאי טעמא לא מברכים על הריח ברכת שהחינו (ט"ז בשם לחם חמודות) וראה במג"א שם אותן א טעים נוספים וראה שם כל הקטוע, וכן בשעריו תשובה שם אותן ב. בעל אליהו רבא מביא טעם יפה בשם מהר"ם דין זיל: לפי שברכת הריח סמכו על כל הנשמה תחול לה, והנשמה נצחית, לא שיר לומר שהחינו וקיימנו כר' שהרי קיימת נצחיות בעצמו.

ולחקר הנוסח: בירושלים הנוסח: אשר נתן ריח טוב בעצי בשמות. הנוסח שלפנינו הוא בgem' וכן מנוסחים: הר"ף, בעל הלכות גדולות, רמב"ם, רא"ש טור בשם מהר"ם רוטנבורק, מרדיין, ארחות חיימ', תניא רבתין, כל בו, שביל ואבודוזם. וראה מג"א בסימן רצוי שמבייא בשם מהר"זון שבמושאי שבת, כשהוא לברך על בשמות. יאחו אותן דרך גדיותם. וראה סוכה מה ב. ורש"י שם, ד"ה כל המצות, ומסתבר שכונת הריזו מוסברת על ההדות, שיש מדקדין לברך עליו במו"ש".

עשבי בשמות: בוגמ' שם. וראה ש"ע שם. הניקוד שניי במלוקת. הט"ז מנקי העין בחיר"ק החשיין שואית. וראה פרמ"ג שם בשם הרוזה שניקד העיין בסג'ל. בעל עבדות ישראל ניסח "שבות בשמות", ע"ש לשון הפסוק במשל" (כו, כה) ונאספו שבות הריט. אסמכתא מליאתא, אבל מניין לו לשנות — למעשה — גירסת קדמוני. החל מן חז"ל עד רבותינו האחוריים, זכר قولם לברכה? בסידור הרב זיל וכן ברייעב"ץ כמו שלפנינו וברוב סידוריים.

מיini בשמות: בוגמ' שם. בשורץ שט: ועל قولם (כלומר על כל מיני בשמות וכן על ריח הפירות) אם אמר בורה מיני בשמות, יצא. ובב"י לטור שם, ד"ה ועל قولם, משוח אותה לברכת שחכל, כזריאתא בוגמ' — ועל قولם אם אמר שחכל, יצא. ועיין שם בכל הקטוע. וראה פרי מגדים שם המביא בשם ספר עלת תמיד ואליהו רבא — שאם אמר שחכל, יצא. מקור דבריהם והיסוד להכרעת זו הוא בתוס' לברכות מג ד"ה ועל ההדרס. וראה העורות נוספות לברכה זו בטידורנו חלק ג בסדר מוצאי שבת.

סדר ברכות

ברוך אתה יי' אלהינו מלך הקב"ה בטובו וריבונו בפרוזה:

ברכות הראייה

**ברוך אתה יי' אלהינו מלך הקב"ה חסר בעזיזמו
כלים וברא בו בריאות טובות ואילנות טובים לגבותם בכם
בני אדם:**

שירותא דצלותא

שםן עריב: בגמ' שם, ומיוסדה של רבי יצחק. ובר פלוגתיה שם, רב יהודה, ניסח "בדא
שםן ארצנו, מפני שהיה גדול ביריחו" (רש"י שם). תרוי לרייף שם מנמקים: ומשחא
אדפרטמא מפני שנמצא בארץ ישראל והוא חשוב. קבוע לו ברכה בפני עצמה
ומברכיהם עלייו בורא שמן ערב וכו'. וראה ב"ח וב"י לטור שם וט"ז שם אותן ו.
הנוטן ריח טוב בפירות: בגמ' שם מנוסח "אשר נתן וכך ניסחו: בסדר רס"ג,
ריש', בה"ג, ראב"ג, סמ"ג, רוקח, רמב"ם, רא"ש, ארחות חיים ומכוון בכלל בה, תשב"ג, מרדיין,
ספר אגדה: רבינו ירוחם, שבלי הלקט ואבודרham וסמ"ק, ולנוסחתם ציד בועל אלהו רבא
ועיין שם בכלל הקטע. הנוטח שלפנינו הוא ע"פ: טור, ש"ע ולבוש.

ולדינה: בש"ע שם אותן דמודגש — "הני מיili (כלומר — שמברכיהם הנוטן ריח
ובר) כנסטו להריה בו או לאכלו ולהריה בו, אבל אם נטלו לאכלו ולא נתחנו להריה בו
או"פ שהוא מעלה ריח טוב, איןנו מביך". הפרמ"ג מזכיר לברך תקופה הברכה הנוטנה ולא
יתכוון להריה בו ואכל מעט, ואח"כ יברך על הריה. בועל אליו רבא מזכיר לברך על
הריה תקופה ואח"כ על הפרי, וכן הסכימים הרבה ויל בש"ע שלו, ולדעת הפרמ"ג וריעב"ק
נוטים בועל חי אדם ובסיור דרך החיים. הגרא זיל (בסייעת רצון אותן ד) לא מזכיר בכלל
לברך על הריה, אם מתכוונים לאבלו. כסיוע להברעתו יש להעיר על תוספות שם מג ב ד"ת
תאי.

ברכות הראייה:

אלילנות טובים: בגמ' (ברכות מג ב) גרסינו: האי מאן דנפיק ביום דנימן חזוי
אליני דכא מלבלבי, אומר ברוך וכרי ואילנות טובות וכו'. וראה שם מה ב. ור' יהיא א. אילון
לשון זכר היה. ולפי חזקי הלשון צריך להיות ברביהם "אלילנות טובים", אך היא הගرسلא בש"ס
כתב יד מינכן המובאת בדקוקי סופרים לגמ' ברכות הניל. אבל זו שלפנינו בגמ' הביבלית
רואים אלו: בריש"ף, מה"ז (עמוד תשכ), רוקח (שמב), רמב"ם (ה"ב פ"י הי"ג), ארחות חיים
אור זרוע (קעט), מאירי לגמ' שם, טור או"ח (רכיו וראה ב"ח במקום), רבינו ירוחם
وابודרham, וכן נראה מהשוחט התשב"ץ (יט ב בדפוס קריימונא) המביא זאת בקשר לריבינו
חנןאל המשמש בגמ' עצמה ההגדירה "אלילנות טובות" (וכן השםיטה הרארביה לגמ' זו) —
ומכוון בש"ע שם וכן לבוש. שמירת חזקי הלשון ביחס לעניננו, לפי הכללים המקובלים
רואים אלו גם בירושלים וכן בתווספה לברכות פרק ה אבל לא בטופס הברכה עצמה, רק

שירוטת א דצלוותא

בஹוראה הקודמת לה שם. אבל בו כן שמר כאן על הכללים המקובלים, וניסח "אלינו" נאין". בעל עבדת ישראל ניסח כמו שלפנינו בהסתמכו על הסמ"ק שעין קמה, אבל בסמ"ק שם, וכן בסמ"ג עשין כו מנוסה "טובות". ואולי מזא גירסתו זו בטופס הסמ"ק שהיה נגד עניין.

להנות: בוגם' הגירסתו "להנתנות" וכך העתיק בעל הלוותות גדולות, וכן הריב"ת בהוספת "כדי" — "כדי להנתנות". רשי' שם מפרש: להנתנות — ליהנות. ומכאן עברא הגירסתא לכל ספרי ורבותינו הרשונים, מלבד באדר זרע המנסח "להנות" בלי יריד וכן רואים גירסתו זו ברשי' עצמו, לראש השנה (יא א) שאף שם מובאת הברכה ושם פירש הווא: להנתנות — להנות (בליל יוזד). ברמביים "כדי ליהנות", וזהו צירוף הוספת הריב"ף עם פירושו של רשי' לברכות שם. להנותה בהם אצל הראשונים שנייה מלאה זו במחולקת הגירסאות. לפנינו "ביהם" ע"פ הטור, אבחורתם ומכתן בשוריע ולבטש. ולבסוף יש להעיר מה שראייטי בספר קב' בשמיים לר' ראובן מרגלית שליט"א (עמ"ד כ שם) המביא מתוספות יו"ט לנזיר פרק ב משנה ב ותמיד פרק ה משנה ג שמביा כלל חשוב לענייננו בשם רבינו אברהム אמר עזרא — כל שאין בו רוח חיים זכריהו ונכבהו (משמש בשתי לשונות, זכר ונכח). וראה שם שהמחבר מאיר בראיות בעד ונגד — בטוב טעם ודעת ומתחוק בקיות המאריה עניינים. וראה השלמות והתוספות לעמוד זה

והרי כמה העורות נוספות: א. בוגם' לא איתמר במפורש אם הכוונה לאילני מאכל בלבד, או של מני אילנות בכלל, אפילו אילני סרק. הבאר היטב לסתמן רכו אותה א מביא בשם ספר הלוותות קטנות (ח"ב סימן כח) לברך רק על אילני מאכל. ב. בוגם' מذובר על הרואה בחודש ניסן, אבל בהלוותות קטנות שם מסיק להלכה שלאזו דוקא בניסן, אלא גם חדש אדר. והשה אלינו רבע ומחייבת השקלה שם. ובשם צדה לדרכ (מאמר א בסוף כל ג) מביא בעל א"ר שגט בחודש אדר. וכותב גם לברך רק על רבוי אילנות (כלומר — לכל הפותחות שני אילנות, כפשות לשון הגם' "אילני מלבלבין"). וראה ראש השנה יא א — בחודש זיו (אייר) דאית ביה זיו לאילני, ועיין ברייטב"א לגמ' שם.

ג. בשוריע שם: ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות, לא יברך עד. הגר"א שם אומר בצד דעת המרדכי והగות מיומנוות בשם רבינו יוסף (הגמ' לרמב"ם שם אות ט) כן לברך, בגיןו של המחבר כאן וכן הלבוש, שהוא לפניו הטו. וראה פרישה לטורו שם, ואליהו רבא לסתמן זה מאיר בראיות ליסטור. וראה עבדת הקדש לרוחיד"א זיל (חלק א אות קצח) הכותב: ישתדל לברך ברכות אילנות בימי ניסן, והמדקדקין מלקפדים שיהיה בניסן דוקא והואינו שתי אילנות ויוצאים לשדה לברך (כפשות לשון אגמ' שם — האי מאן דנפיק כלומר לחוץ לעיר). והשה ספרו ברמי יוסף לסתמן זה ושם אותן קצר: מאד יתעצם בគונתו בברכה זו שהוא לתיקון הנשומות וכו'. ובספר כת' החיים מביא המחבר עירית סדר שלם עצ אמרת תחינות ובקשות והפרשת צדקה לעניינים (שם סימן רכו אותיות ו-י) והמחבר מביא שם שתי דעתות, האחת — המצrica לצאת מן העיר דוקא; ויש מקילות לברך גם על עצי הגן הנטוועים בחזרו. ובשבת אין לברך ברכה זו, מכיון חשש שם יטלטל האילנות (שם).

ד. וראה במחצית השקלה שם שאם לא בירך בראשית ראשונה, יש ספק אם לברך אח"כ ומביא א. שתי דעתות בדבר. בעל חי אדם מכיריע מתוך פשיטות שלא לברך הפרישה וכן בעל אליהו רבא מצדים כן לברך. וראה להלכה ולמעשה במשנה ברורה. וראה ספר שרית גנזי יוסף עמוד סג המביא כמה תשובה בשאלת זו.

סדר ברכות

על ראות אילנות נאים ובריות נאות:

ברוך אתה יי' אלְהַיְנוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁכָבָה לֹא בַעֲוֹלָמָן:

על ראות מראות נפלאים, הרום גבוחים וגבועות, ימים ונחרות ומדברות וכן על ראות ברקיט:

ברוך אתה יי' אלְהַיְנוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עֲשֵה מִצְשָׁה בְּרָאשִׁית:

שירות א דצלותא

א. שכבה לו בעולמו: בגמר ברכות (נה ב) גרטינן: ראה בריות טובות ואילנות טובות, אומר ברוך שכבה לו בעולמו. (ובגמ' עבדה זורה כ "שכבה בראש בעולמו"). ואותה ההלכה בירושלמי פרק ט דברכות" הראה אילנות נאים ובני אדם נאים, אומר — ברוך שכן בראש נאות בעולמו. וראה שם המעשה ברבן גמליאל, וכנראה, של זה הסתמן רבינו גרשון ברבי שלמה, אחד מרבותינו הראשונים זל, כMOVED באבודרם בשם המצרי לביך אותה ברכיה גם על עכו"ם. וכך פסקו להלכה ולמעש המכבה, בשוו"ע סימן תרכה סע"ק י, וכן הלבוש באותו סימן. הרמב"ם והטור לא הדגישו במפורש נקודה זו, וכנראה, משום שזאת הוכלל במילא בהגדה "בריות", אלא שהרמב"ם הוסיף ומתגה: "בריות טובות ומתוקנות ביותר". אסמכתה מפורשת להדגשה זו מצינו בגמ' עבדה זורה, כב, שאף שם מובא מעשה דומה עם רשביג (בנו של אותו רבנן גמליאל שבירלמי שם) אלא שלא בירך. רק אמר הפסוק "מה רבו מעשיך ח". ואוותה מעשה מובא גם בגמ' הירושלמית (פרק א דעבדה זורה), ובשם רבנן גמליאל עצמא, כמו בירושלמי ברכות תנ"ל, וכן מודגש "ובירך עלייה". הරוקח מביא המעשה מגמ' עבדה זורה הבעלית, בשם של רבנן גמליאל עצמו. בריות: לפי פשטות הלשון אף בהמות במשמעותו, וכך פסקו להלכה בטור ושיער שם יכנן בלבוש. המקור בירושלמי ברכות שם, ובשם הירושלמי מובא להלכה ברוקת, ארחות חיים וכל בו.

ב. בשוו"ע שם מודגש: זאינו מביך עליות אלא פעם ראשונה ולא יתירה, לא עליות ולא על אחרים אאי' היו נאים מהם. המקור להלכה זו הוא בטור שם בשם הראב"ד: הלבוש מביא דעת שיש לביך "מל' יומ' ללי יומ'" והשותה עטרת זקנים לשוו"ע שם. וראה ועיין באלהו רבא לאוותו סימן אותן כגביאורי הגרא"א לשוו"ע שם אותן כא' הפרי מגדים (במ"ז לסימן רכו' אותן א) מצדך לביך בפעם הראשונה, לבשריע' שם, הלכה הבנויה על הכרעת הראב"ד לבטור ט"י רכה שם. וראה שם היב"ח בד"ת וכתבת, ובקיצור שו"ע סי' ס המצדך לביך רק פעם בשנית, כמו בעל מחצית השקל שם.

עשה מעשה בראשית: המקור בשנית (ברכות נד א) בשם שניינו: על ההרים ועל הנבעות ועל הימים ועל הנחרות ועל המדברות אומר — ברוך עשה בראשית ברכחת זו יש לביך כמה עניינים והם:

א. בשנית מוזכר על נהרות סתם, אבל בתוספות שם, דית' על, הוגבל העניין לאביבה נהרות דכתיבי בקרא (בראשית ב, פסוקים יא, יג, יד). אבודרם, שאף הוא מביא הגבלה זו בשם רבינו שמישן זל, מנמק זאת — דזוקא בתהרים וגבועות המשוונים וניכרת גבורת הבורא בהן, וכן נהרות המשוונות כגון פרת וחידקל וכו'. וראה מג"א לסימן רכח אותן ג. ופלא, שאבודרם מביא זאת בשם רבינו שמישן הרי מקור קדום לעניין, בתוספות שלפנינו. לאפשר שכנות רבינו זל מוסכת על רבינו שמישן שאף הוא מבعلي התוספות זל? (ראה

תרגום

סדר ברכות

שירותא דצלוֹתא

תוספות לברכות נד א ד"ה הראה). אותו נימוק רואים אנו גם בספר הגרא (סדר רב סעדיה גאון), וראוו לציון, שאבודרתם הרגיל להביא תכופית בשם רב סעדיה גאון) הביאת זאת כנ"ל, בשם רבינו שמשון, ומכיון שכן, יש מקום לשאלת — למה לא הביא בשם רב סעדיה גאון? ואין הדואה כתודאת בעל דין, המחבר של הספר "סדר רב סעדיה גאון", שהדוגש במובא שם (עמ"ז 32) "בין אלה שהרבו ביותר להשתמש בסידור ר'ס נינה ר' דוד ז'" אבודרתם בפיירוש התפלות שלו ונוסח הסידור שהיא לפניו שתה בכמה מקומות מן הנוסח שלפנינו פזמים זה עניין של שני גרידא ופעמים הוא מביא בשם רב סעדיה דברים שאיןם כלל בסידור שלפנינו". בקשר עם דבריו אלה אין מהצורך להדגיש, שנאינה לנו פי כמו לאין ערך, והשוואה, עדותו של ספר הנדפס בתקופה יותר קרובת לרסת"ג. מ"ט הנדפס זה מקרוב;ומי ידע כמה עירבבו בו מין בשאיינו מינו; וקשה לברר מתי באמת יצא מתחת עטו של הגאון זיל אל כל אחת אפשר לקבוע — שלאו כל מה שזכנס שם, שמי דמן חתים צליית ועם כל הכבוד והערכה לעובודה עצמה של המלך שבלם — האמת אהובה מכל. וראה מקרה דומה ביחס לרסת"ג ואבודרתם לקמן בברכת "עשה לי נס".

ב. בມורתה שמעל הברכה צינתי כמו בכל הסידורים, שהיה גם נאמר על ראיית ברקיים. נקדה זו טעונה ההברה, שהרי במשנה שם שניינו — על הברקים אומר "שכחו זගורתו. ובכן: בgem' (שם נט ב) שאל המשן — אטי כל התני זאמרן לא מעשה בראשית נינטו (ולמה מברכים עליהם שכחו זగורתו) וראה בגמ' שם מה שתרצין, ופליגו שם רשי — המפרש העניין, שלפיו מברכים בברכות, שכחו וועשה בראשית, ותוספות — המפרשים "או האי או האי" מתוך הסתמכות על ר"ף. ומפורש כך ברי"ף שלפנינו — "על הברקים ועל הרעמים אומר שכחו וכרי או ברוך עשה בראשית. וכך מביא הרשב"א (בחידושי רשב"א לברכות שם) בשם רב האי גאון, וכן הראביה, תוספות ר'יה לברכות שם וכך פסק הרמב"ם (פרק י מה"ב הלכה יד) וכמ"כ הרא"ש, סור, אבודרתם, ארחות חיים וכל בו וכך פירש האברטנורא למשנה שם ונקבע להלכה בשווי ולבוש. הראב"ד, בהשגתיו לדרב"ם שם, מציריך לבך שתיהן, כדעת רש"י, ולכך מצדדים מש"כ ע"ז בוגדל עוז שעל הרמב"ם שם. במאן כתוב בסדר לרסת"ג שלפנינו. וראה מש"כ ע"ז בוגדל עוז שעל הרබ"ם שם. במאן שלפנינו מובאה הברכה ביחס ליקיט וועות ורעמים בלבד, ועל הברקים לא הווראה שם. ברוקח מובאת לשון הגם, ותו לא. תרי"ף שם מבאים השתי דעתו, ללא הכרעה עצמית אבל למשה נהגים לבך על הברקים הברכה שלפנינו. הראשו (?) הוא הטיז המביא זאת ומתקשה על מנת זה וכותב: והמניג לומד על הרעמים שכחו זగורתו ועל הברקים עושא מעשה בראשית, ואני יודע טעם לזה. אולי שהרעמים מראים כוות, משא"כ בברקים. וראה מש"כ ע"ז בעל א"ר, וכן בסדר ברכת הנתנין לרבות בע"ה זיל, באדר היטב ושערץ תשובה לשוי' שם.

ג. אם הרעם והברק באים כאחת, מצדד זמג"א שם לבך רק על הברק, ככלומר — הברכה שלפנינו. בעל א"ר שם מצדד לבך שתיהן, "שהרי חבירה בידי" (לריאות ולהסתכל) ועוד, שהרי בלאו הכי יש סוברים (רש"י ועוד) שיש לבך שתי ברכות, עי"ש. הפרי מגדים בא"א שם, מצדד להכרעת המג"א כנ"ל, כי למעט בברכות עדיפה. וכך הסכימו בעל חי אדם, קיצור שו"ע ובבעל דורך חיים.

ד. ההלכה בשווי קובעת: כל זמן שלא נתפזרו העבים (העננים), נפטר בברכת

סדר ברכות

על ראות ים הגדול:

ברוך אתה יי' אל-הינו מלך העולם שעשה את-הים הגדול:

על ראות הקשת בענן:

ברוך אתה יי' אל-הינו מלך העולם זוכר הברית ונגן בבריתו וקדים במאמנו:

שירות א דצלותא

אתה, נתפוזו בין ברך לברך ובין רעם לרעם, צריך לחזור לבך. מקור הלכה פסוקה זו בירושלמי (ברכות פרק ט): אם בפסיקין, מברך על אחת ואחת. ואותה הלשון מובאת ברייף שם וברתי' שם בשם רבינו חננאל, וכן בראש שם ירושלמי וברוקת, במאירי, ובאבודרham. והרי הערא נוספת: ברכה זו נאמרת גם על ראות "חמה בתקופתה — והוא מכיח שנה לכ"ה שנה" (שם נט ב — אמר אביי כל כ"ה שניין) כמו שנקבעה ההלכה בשוו"ע סי' רכט ס"ק ב. וראה הארונות והערות לברכה זו לקמן אחורי סדר ברכות הלבנה.

ולחקר הנושא: במשנה שם "עשה בראשית", אבל בגמרא (שם נ"ט א') כמו שלפנינו, ונוטח זו מובאת בתוספות שם ד"ה רבא וכן גורמים ראייה הרא"ש, הטור, הסמ"ק, (קנא) ומכאן בשוו"ע ולבוש. ויש להעיר שתוספות שם ניתן להבini שנירא זו היא גם של הרית', אבל ברייף שלפנינו "עשה בראשית", אלא שהנתנות אנשי שם שם אותן עשו תיקון סויירים ברייף וمبאים ראה מלשון התוספות הניל. ברוקת, רמב"ם ארחות חיים בשם ראייה, באבודרham ובמאירי — "עשה בראשית".

ארשת שפטינו: וכן פירשה אבודרham: "עשה בראשית — פירוש: כיון שיסדן מז', ושבחו של מקום הוא כשמכירין היום דבריו, שאנו יודעים שהמקום בראו בששת ימי בראשית ועדינו הוא קיים, כל חומר לעשו שהוא קיימ".

שעשה את הים הגדול: וזה הגירסה במשנה שם, ובירושלמי, ברייף, בבה"ג, ברוקת, ברמבי'ם, סמ"ג ארחות חיים וכיב ובאבודרham. וכן מובא בסדר רס"ג שלפנינו. בטור, בשrif ובלבוש "עשה הים הגדול". המג"א שם במצד' לגירסת המשנה ומכאן בכל סידורינו. הפרמ"ג, בא"א שם, מתקשה על מה שمبرכים על שאר נהרות הגדולים בלשוןינו, עושה ועל הים הגדול בלשון עבר, "ש ע ש ה", והנה בצ"ע. וראה מה שתירץ הצל"ח לגם' ג.

בשו"ע שם מודגש: הים הגדול — והוא הים שטעברים בו לארץ ישראל (ים התיכוני). אבל לפי ראי"ש (תשוכות הרא"ש כמובא בבי' לטור שם ד"ה כתב) ובאבודרham כתת המשנה לים הגדול ומייף את הולם (במג"א שם אות א) הנקרא "אוקינוס" (מופרש באבודרham). ועיין דברי חמודות על ראי"ש שם אותן לו המארין דיבورو על עניין זה וראה פירשה לטור שם וכן מג"א שם אות א ובביביאורי הגר"א - בשם תשוכות הרא"ש ופיר מגדים למג"א שם. ולמה קבעו לים זה ברכת בפני עצמו? מפרש רשי' למשנה שם — "ולפי שהיא חשוב מבולן, קבוע לו רביה יהדות ברכה לעצמו" — ומכאן יש לראות נטיה מפורשת וברורה לדעת הרא"ש ובאבודרham, שהרי בלי ספק ים זה הוא החשוב ביותר מכל הימים שבעולם. וראה פירש מהרו"ז למדרש בראשית רבא פרשה ה אות ת.

זוכה חבירת: גם ברכות (נט א) גרטינן: הרואה את הקשת בענן, צריך שיטול על

סדר ברכות תורה

שירوتא דצלוותא

פנוי וכור מאי מברך, ברוך זכר הברית וראה ירושלמי ברכות פרק ט' ומוספთא ברכות שפרק ז'. וזהו לפנהס רטו א. עצם הצורך בנפילה כאן, למדנו בಗמ' שם מיהזקאל (א פסוק כח) ושם נאמר: כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראת וגמי מראת דמותם כבחדה. ורש"י לגמ' שם מבהיר זאתן צריך שיפול על פניו — לפי שהוא מראה כבוד זה. מקור פירושו בזוהר (בשלהי סוף ב') כל מאן דאסתכל בקשת כמאן דאסתכל בשכינה. וראה זהה קדושים פ"ד א. אבל למעשה לא נחגיגים ליטול ע"ה. וזה לפי מסכתת גמרא שם: ליטוי עליה במערבא — משום דמיוחוי כמאן דטגידי לקשתא. וראה מש"כ בעריך, עריך קשתה. לפ"ז שנגסה לבור את עצם הנוסח. יש להאריך כמה נקודות על עצם העניין:

א. קשת — חצי העיגול הרגבוני הגראה, לפטמיים, בענן אחורי הגשם. לפי חז"ל הוא מהעשרה דבריהם שנבראו בעבר שבת בין השמשות (אבות פרק ה' משנה ו' וראה מכילתא לבשלה ופסחים נד א). והדור שחי בו צדיק גמור, לא נראה הקשת בענן, כמו שניבא בגמ' (כתובות ע"ז ב) וראה שם ריש"י בד"ה אם כן וכן המהרש"א לגמ' שם. וייתר ברוך מובא העניין בזוהר (ויקרא טו ב' שציבורתי לעיל) שוויל: מכאן סימנא להסידא זכה דלא אתגליא האי קשת ביוםיו ולא אצטריך עלמא ביוםו להאי אותן, וכן איהו התוא דבעי רחמי על עלמא דאתחיזי לאגננא עליי, כגון רשב"י דלא אצטריך עלמא ביוםו להאי אותן וכו'. ומעשה זה מבא בזוהר שמיני (לו א) רבבי אלעזר (בנו של רשב"י) הוה אויל באורחא, אשכחיה לר' שבחס בן יאיר וכור פתח רפבי' ואמר וכור דלא יתחיזי קשת ביוםך כמה (כמו) לאביך וכו'. וראה והשוו זהר חדש לבראשית (עמדו י' טור ד בהוצאה הרב מרגליות אותן ז'). וראה זהר בראשית (רמ"ה ועיין בניצוצי אורות להחידיא שם אותן ב', ושערוי זהר לר' רואבן מרגליות עמדו ע' ב) המראה מקום בכמה מקומות בזוהר שיש גם לפטמיים קשת למלויותא. וראה זהר לפנהס (רטז א), ויקרא טו א; תיקוני זהר תיקון י"ח.

ב. לפי דעת חז"ל אסור להסתכל בקשת, כדגריסין בגמ' (חגיגה טז א) כל שלא חס על אבבוד קונה, ראוי לו שלא בא לעולם. מיי הילא, רבבי אבא אמר — זה המסתכל בקשת בכחנים (כשעומדים וمبرכיכם על הדוכן) ובנשיא (משום דכתיב בי' ונחת מהזך עליו). וראה פירושו של רבינו הונגן במקומו. וכאו התלמיד שואל ומתקשה — הגמ' אמרת — הרואה קשת וכור מברך וכו', הרי אסיר להסתכל בו? ה שאלה הועלתה בבית מדרשו של רבינו הרא"ש, ואותה מוסר לנו האבודרומים וזיל: נשאל הרא"ש — איך מסתכלין בקשת כSEMBOLIN, זהא אמרין בחגיגת, בפרק אין דורשין, המסתכל בקשת עניין מהות? והשיב — דין מסתכלין קרואה (כלומר — כמעין) כי המסתכל מושך ומדקק בהבטה יותר מהרוואת. והשזה ארחות חיים בשם ראה"ש. ודוקן זה מרגש בלשון בנו, רבינו בעל הטור, בסימן רמו הכותב מפורש: ואסור להסתכל בו הרב ג. וראה ב' שם ד"ה ואסור וכן פרישה שם אותן ב. וمعدני יוציא לברכות שם אותן לט. בש"ע שם מודגש: ואסור להסתכל בו ביותה. וראה ביאורי הגרא, שם אותן ב. הלבוש מבהיר נקחה זו וכותב: "וחמסתכל בו הרב ג. הרי הוא כאילו לא חס על כבוד קונה, כלומר, כאילו היקל בכבוזן. ודוקן דרך הסתכלות ההתבוננות בהבטה הרבה אסורה, שזה נראה כמחצית (מחצית) וכמיקל בכבוד מלכו ית' זכרי לכך מותר לראות בו בשעת בראה ברואה בעלים". וראה מג"א שם אותן ב' המביא בשם שליה — המסתכל בו ביותר עניין כהות. ועיין טען עליון הפרי מגדים באשל אברהם שם אותן ב' וכותב: אין יודע למה תלה הדבר בשליה, והוא גمرا ערוכה הביאו הבני בפרק איי

סדר ברכות

על ראות מקומ ממחזקנות שנעשו שם נסים לישראל:
**ברוך אתה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁעִשָּׂה גַּסִּים לְאַבּוֹתֵינוּ
במקום זה:**

שירותא דצלוותא

דורשין", אבל כל המיעין בלשון רבינו המג"א, רואה, שלא הביא הלכה זו בשמו, אלא משום ההדgesה "ביויתר" שנוטטה שם על לשון הגם). וראה ספר פנוי משה לר' משה מפרעםיסלא זיל מש"כ כאן.

ולחקיר הנוסח — השינוי במלוקת הגירושיות כמבואר לפניו: בעצם הוא פשרני, והוילבש משתי נוטחות, כדגרסינן: אמר رب פפא הילך נימרינז'ו לתרוויהו — ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו. ונאמן: זהתי נוטחת הגם/, רמב"ט, וטור. בשו"ע ובלבוש "נאמן" בלי ואין, לפי גירסת בה"ג, ריש, העזרן, מוספות לגם' שם, רא"ש. ארחות חיים ומכאן בכל בו, הగחות מיומניות לרמב"ם שם אותן מואבורה, ולה מצדד הגראי שם שם או תא וכך כתוב בספר רט"ג שלפנינו. שנוי במלוקת הסיום. יש חותמים ברכה זו בשם, והם: הראבין (לפי איר) וכך נראה מלשון התוספה לברכות פרק ו ש"ל: הרואה קשת בענן אומר — נאמן בבריתו בריך זוכר הברית. וראה ב"ח בשם מהרש"ל וט"ז שקראו תגר על אלה שחותמין בשם, ובבעל אליהו רבא מצדיק אותם ומסיים: "ולפי מה שכחתי יש להם על מי לסמוך". אבל להלכה כותב הוא: ומימ' לדינה עיקר כנוטחא שלנו שכח הלבוש. חזך אגב: ראה ש"ת מהרש"ם ח"ב סימן קכד הצדד לביך ברכה זו גם אם רואים אותה בלילה. ובהשומות שם שבסוף חלק ג מביא הוא מנוספות לגם' ריה כד דיה גורי דין קשת אלא ביום. בספר ליקוטי מהרי"ח מביא שם בעל הଘות זכרון מנוח זיל בשם ספר צמה דוד יומבא גם במדרש תלפיות שבשנת תיל ראו קשת בלילה. וזהו מנסה ליישב זאת ע"ז מה שמובא בספר יערות דבש (חלק א דרוש יב) שיש שני מינים קשת — האחד טבעי שבא מלהט המשמש הוורה מול עבים ביום הגשם, והשני שיש בו מראה תכלת ועל זה צרכיים לברא. וראה ספר תורה העולה לרמ"א זיל (חלק ב פ"ד) שאין הקשת נראה בלילה לפי שאין המשמש זורחות אז.

ארחת שפטינו: וכך פירש אבודרהם ברכה זו — זוכר הברית: שנא' (בראשית ט, יג) והיתה לאות ברית. וזוכר — שנשבע שלא יביא עוד מבול, וכשריאה את הרשעים, רוצחה להחריב את עולמה, ורואה הקשת זוכר הברית ונמנע. ואין לומר שצורך הקב"ה זכיר שהרי אין שכחה לפניו, אלא מראת לעולם כשהם רואים את הקשת. שרבו רשיי ישראל, ואלמלא השבואה, היה מחריבנו. נאמן בבריתו: שלא יעבכנו, אע"פ שרבו הרשעים. וכיימ' במאמרו: אפילו לא היה הברית, כיון שאמר, בדבור בעלמא, — ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ, ברור הוא שיקים מאמרו.

גמי לאבותינו: במשנה שם (נד א) והשוה ירושלמי במשנה א פרק ט. ובגמרה הביבלית שם מפורט מה נקרא בעצם ומה כליל בהגדירה "מקום שנעשו בו נסים לאבותינו", ומכאן להלכה ברמביים (ה"ב פרק י ה"ט) ובטור ושריע ולבוש סימן ריח ובעוד ספרי ראשונים. בשו"ע שם סע"ק ב מודגשת שהכוונה למוקמות ילנסים שנעשו "לכל בית ישראל" (הגדרת הלבוש) ולא לחלק מסוים בלבד. וראה מש"כ הבה"ח לטור שם בדיה ופלוגתא, מש להוסיף מגם פסחים פא: וראה ירושלמי בהתחלה פרק ט דברכות

סדר ברכות

תרז

חויד הרחאה את המקום שנעשה לו שם הנם:

ברוך אתה יי' אלכינו מלך העולם שעשה לנו גשם במקום זה:

שירותתא דצלותא

שעשחה לנו: בברכה זו יש לומר כמה נקודות: א. גם שם מדובר על בעל הנס עצמו — "איהו חייב לברוכי, אבל ברמבי"ם (פרק י הלכה ט) הורחוב החיווב עד הדור השלישי, ככלומר, שם נכוו של בעל הנס חייב לברך על הנס שקרה לסבא. ביסודה נשענת ההלכה על גירסת הר"ף למג' שמן: אניסא דיחיד הוא ובריה ובריה צריכי לברוחci. וගירסתו זו מביאים: הטור בשמו) וכן אבודרתם בשמו ובשם רב האי גאון ורב אחאי (בעל השאלות); תרא"ש בשם ר' יוסי ורב האי גאון; המאירי בשם שאילתות, בשל הגהות מימוניות לרמבי"ם שם בשם ר' יוסי ורב האי גאון; בשווית הריב"ש בשם "גירסת הגאנונים" ובארחות חיים ובכל בו סתם. ללא הזכרת המקור. הב"י שם ד"ה ומ"ש, מכיא זאת בשם רב רב"א. הראביה לגמרא שם וראב"ז (קצט) העתיקו לשון הגם, ומפורש בזוקח סימן שמם. וראה דברי חמודות לרא"ש שם אותן א. ב. ג. וה. וمعدני יוציא שפאות ב.

והרי הערכה ביחס לרוב סעדיה גאון: בסדר רס"ג כתוב לאמר (שם עמוד צא — בתירוגומו ללשון הקודש מלשון ערבית): ומקום שהיתה בו הצללה לייחיד מבני ישראל, מביך הוא לבדו תמיד כשייעבור שם" וכו'. אבודרתם, שאף הוא מביא דעתה זו, מביאה סתם — "דיש ספרים שאין כתוב בהם אלא אניסא דיחיד הוא ניחו צריך לברוכי". ונשאלת ג"כ כאן השאלה — אילו היה זה בטדור רב סעדיה, למה לא הזיכרו בשם? וראה העורתיינו לברכת עוזה מעשה בראשית מש"כ ביחס לספר סדר רס"ג בירושלמי, ברכות שם, לא מצריך בכלל את הייחיד לברך על גשם.

בעל הגהות מימוניות לרמבי"ם שם מביא בשם יש מפרשין — המרחיבים את החיווב על כל יוצאי יריכו של בעל הנס, ככל הדורות הבאים אחריו, וכמ"כ הטוד שם. מקור הדברים בראב"ז (קצט) ומובא גם במאירי לגםרא שם. והושא האגור, בסוף חיבורו שם, הנוסח, כשלעצמו, שניוי בחלוקת. ברמבי"ם מנוטה "לאבותית", ואילו לפי הטור נאמר הנוסח הרגיל, "לאבותינר". ובשו"ע שם: "עשה נס לאבוי". וע"ז העיר העטרות זקנים שם אותן ב — כל זה אם בן אחד שם, אבל אם רבים הם יו"ח ורואים כל אחד המקום ההוא יאמרו בירוך המkosות שעשה נס לאבותינו וכו'. אבל בעל לחם חמוץות סובר, שאפילו אם הם רבים, לא אומרים הם "אבינו". בעל אליהו רבא מעיר: אם הם שני בני מזקן אחד, יכולין לומר לאבותינו" כי אביהם בכלל הנס של אבי אביהם. כיון שיש בו שותפות, ולפיזו — בן הבן לחוד יכול לומר לאבותי". וכי"כ בא"א שם אותן ג. בעל אליהו רבא מביא בשם הכל בו "עשה נס לזקנינו". מקור גירסת זו באדרחות חיים המציג: ותו לא מביך (כלומר — הדורות הבאים לאחריהם לא מברכיט). והוא הדין שمبرכיט על נס שקרה לאם ולאת האם, הסבhaftה (משנה ברורה שם) וראה קיצור שו"ע סימן ט. ועוד בטדור שם ומכאן בשוו"ע שם סע"ק ה: מי שנעשו לו נסדים הרבה, בהגיע לאחד המkosות שנעשה לו הנס, צדיך להזכיר כל שאר המkosות וכלם בברכת אחת. היסוד להלכה זו בגמרא שם, במעשה עצם מר ברי דרב הונא, ומה ששם למדו להלכה ולמעשה הראב"ז שם, הטור כנ"ל, גם המאירי מביא דעתה זו ומתבונד לה.

יש דברי אנדרה: וכן מסופר בתנומא (ויהי, אות יז) ויראו אחוי יוסף כי מת אביהם

סדר ברכות

ברוך אתה יי' אלְהַנִּנוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם חַכְמָתְרָזִים:
על ראות אוכלטי ישראלי:

שירותתא דצלותא

— ומה ראו עתה שפחו? אלא שראו בעת שחזרו מבורות אביהם. ראו שהלך יוסף לבירך על אותו הבור שהשליכהו אחיו בתוכו, וברך עליו, כמו שהזכיר אדם לבירך על מקום שנעשה לו נס — ברוך המקומ שעשה לי נס במקום זהה — וכיון שראו כן אמרו — עבשו שמת אבינה, לו ישטמנו יוסף זכרו.

ב. לפי שורע שם סע"ק ר' מברך התלמיד על נס שקרה לדבון. מקור הלכה פסוקה זו בירושלים, ומובה בראש, בטור ובאופןם בשם ירושלמי. (הלומד מכאן, דרך אגב, שהיה סובר שבעצם צרכי הרים לברך על נס שקרה לאביהם) והכבי מביא לכך להלכה גם בשם רמב"ן (בתורת האדם). מלשונו הזהר (וישלח עמוד קעג ב) מדייק בעל נצחי אורותה שם זאת א. שرك בעל הנס בעצמו צריך לבירך.

ג. נחלקו הפסוקים — אם הנולדים קודם שאירע הנס, גם צרכיים לבירך. (שהרי אין שותפים לאותו נס), או רק הנולדים אח"כ. המג"א שם מזכיר מתוך פשיטות "שאפילו אותו שנולדו קודם לבני", אבל בבא הריטב שם אותן המכיא בשם בעל ספר יד אהרן דודוקה הנולדים אח"כ. וראה עוד פרטם בשורע שם ובנוסאי כליו. הרוב זיל, בסדר ברכת הנחנין שלן, כותב מפורש: וכל יוצאי יריכו של אותו אדם שנעשה לו נס וכרכ הייבים גם ובניהם עד סוף כל הדורות לבירך וכו' ואפילו הבנים שנולדו קודם לבני" (כהכרעת המג"א), וכן פסק להלכה בעל קיצור שורע בסימן אאות ח. הפרי מגדים, בא"א שם, מצדד לדעת היד אהרן המובה בבא הריטב שם, כנ"ל.

ד. המג"א, שם סע"ק ב, מדייך מגמרא שבת (lag b) "הואיל ואיתרחש ניסא, איזיל אתקין מילתא דכתיב (בראשית lag) ויבא יעקב שלם וכוכי וייחן את פני העיר, אמר רב — מטבח תיקון להם ושמואל אמר — שוקים תיקון להם זרבי יוחנן אמר — מרחצאות תיקון להם" — "שכשנעשה לאדם נס, יתקון איזוהו (תיקון) לצרכי רבים בעיר" (שגר שם). וראה שערוי תשובה לשורע שם אותן כפר סולות בלוליה, מזהר, המובה גם בשל"ה, — "מי שנעשה לו נס טוב, ראוי שבוי ביום יתבזיד בכל השנה לשם זה ולהודות ולספר קצת מהנס" וمبיאו שם בספר מחזיק ברכה (לרחיד"א): "ואני ראיimi בשיטת ר'ה להרמב"ם בסופו שם איתא שהרמב"ם קיבל עליו להתבזד ביום הצירה בכל שנה ובימים שלאחריו לשם. ולשון זו הביא בספר חרדים. וכיוצא בו נמצאה שעה בעל תוספות יום טוב ועוד גודלים, כאשר יצאו מהצירה לרוחה". וכך הונגה בין חסידי חב"ד, שעושים טענות הودאה ביום השנה שאדמו"ר הוקן, בעל התניא זכייק"ל, יצא מבית האסוריין (שהי חבוש בגלל מלשינות שלושינו עליו אצל המלכות) — והוא יום י"ט בכסלו. בעל כף החיים מביא מנהga שלפיו בעל הנס לא אומר תחנון ביום השנה שקרה לו הנס. וראה חyi אדם, הלכות מגילה כלל קונה סימן נא.

הכם הרזים: בגמרא שם — הרואה אוכלטי יש ראל, אומר ברוך חכם הרזים. וראה גمراה שם ומכאן פירוש רש"י — אוכלטי, חיל גדול של שיטים רבים. חכם הרזים — הידוע מה שבלב אלו. ולהלכה ברמבי"ם שם ובטור ושורע סימן רכח. בירושלמי שם וכן בתוספתא לברכות זגירותא "אוכלטי" סתם, ובמה"ז שלפנינו "הרואה אוכלטין של בני אדם".

סדר ברכות

על ראיית חכמי ישראל:

ברוך אָתָּה יְהוָה מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁחַלְקָמָתְךָ לִירְאֵינוּ:

על ראיית חכמי אומות העולם:

ברוך אָתָּה יְהוָה מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁגַתְנָן מֶחֶכְמָתְךָ לְבָשָׂר וְדָם:

שירותא דצלותא

הsworth, שם, מציריך לברך ברכה זו גם על יחיד, שהוא "مولג בחכמה". בקשר להזה יש לאעיר על דברי הרמב"ן, שענה לרשותה במלחמת היה', המעיד שם על הריב"ף לגמרא זו שההשmitt העשה המוטOPER שם (ברכות נח ב) רב פפא ורב הונא וכור שבירכו ברכות שחלק מהחכמה וברכת חכם הרזים על רב חנינה. ווז"ל הרמב"ן שם: מיסודי החכמה שורמו להם שראוי לברך ברכה זו על חכם גדול שנכללו בו כל הדעות כענין שנאמר ביהושע בן נון זכר והוא שיתיה המברך כמותו חכם גדול מכיר בהן וכו' והוא חכמתו של רבי ישמעאל דהיכלות וכו' ולא מברכיהם חכם הרזים אלא על אוכלסא וכו' שאין היחיד קובע ברכה לעצמו בשליל חכמתו וכו' וקתני — לחכמי ישראל שחלק מהחכמה, ולא מפליג אפילו ברואה רבי ישמעאל ורבי עקיבא וכו' — עכ"ל במלחמת היה' שם. וראה והשוו מש"כ על עניין זה בדרשת הרמב"ן (תורת היה' תמיימה עמוד יח). גם המאירי מביא דעה זו כבutor שם, אלא שהוא מתנה "שנִי תַּלְמִידִי חֲכָמִים שְׁלָמִים", ולא על יחיד, ומסיק לבסוף שלא לברך. ועיין בבב"י ד"ה מדברי רמב"ם וד"ה ואם וב"ח שם ד"ה ושם. וראה מש"כ בדרכי חמודות על ראה"ש שם אות צ"ז הדוחה טעם, ובעל אליהו רבא לסימן רבד אות ה מביא סיוע מפורש לרביבנו בעל הטור ממלחמות היה' שציינתי, שיש במציאות לברך ברכה גם על היחיד, אם הוא מחונן תוכנות ומעלות המפורטות שם, כנ"ל,

שחלק מהחכמה ליראיו: בغمרא (נח א) הרואה חכמי ישראל, אומר וכו' שחלק ذר. הט"ז (רכד אות א) מסביר ההגדרה שחלק בארכות ובמג"א בקייזר ווז"ל: שישראל הם חלק אלילי ודבקים בו, לכן אמר שחלק. הסברה זו מקורה בבית יוסף ליטור שם ד"ה הטעם, שז"ל: מפני שישראל ההולכים בדרבי היה' וכו' הרי הם חלק מהשם, אבל עוזג רוחקים ממן יתברך והם כדי שנוטנו מתנה מנכסיו שאינם (עד) חלק ממן. וראה שם מש"פ בשם אבודרham, וכן במדעני יוז"ט לדרא"ש שם אותה. ברכבת ש לפנינו מנוסח כאן וכן בברכת טלכי ישראל "שנתן" כמו אצל חכמי ומלאכי אותה. והרואה ניטח גם אצל חכמי ומלאכי אותה"ע "שחלק" וכמ"כ כסמ"ק (קן) ורבביבנו ירוחם (נתיב יג ח"ב) ובספר האגדות ובמה"ז ובאשכול מנוסח אצל מלכי אותה"ע "שחלק".

שנתן מהחכמה לבשר ודם: בغمרא שלפנינו "לבריותו", אבל בש"ס כתבי מינכען מנוסח לבשר ודם" (לפי דקדוקי סופרים לברכות) וכן ברי"ף, הלכות גדולות ובסדר רס"ג שלפנינו. ובכל ספרי רבותינו הראשונים ז"ל. בעל דקדוקי סופרים ז"ל מביע דעה, שהשוני בא בכלל מורה של מלכות. הבב"י שם, ד"ה כתוב סמ"ק, מביא בשם מה הוכונה לחכמיהם, שהם חכמים בחכמתם הם, ואילו מי שאינו בן ברית והוא חכם בחכמת התורה לא מברכים עליו. וראה בית שם ד"ה הרואה, ומג"א שם אותן תהפיר מגדים בא"א שם אותן

סדר ברכות

על ראות מלכי ישראל:

ברוך אתה יי' אלֵהינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁחַק מִכְבּוֹדָו לִירְאָיו:

על ראות מלכי אומות העולם:

ברוך אתה יי' אלֵהינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁגַתְן מִכְבּוֹדָו לְבָשָׂר וְדָם:

על ראות קברי ישראל:

ברוך אתה יי' אלֵהינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר-יִצְר אֲתֶכְם בְּהִינָן. וַיְזַנְן וְכַלְפֵל אֲתֶכְם בְּדִין. וַהֲמִית אֲתֶכְם בְּדִין. וַיּוֹדַע מִסְפֵר כְּלִיכָם בְּדִין. וַעֲתִיד לְמַחְזִיר וַיִּמְחִיוּתֶכְם בְּדִין. ברוך אתה יי' מִמְיהָה בְּדִין.

המתים:

שירותתא דצלותא

ה מעיד – "וזוקא חכמים ב ש בע חכמות ועב"י". בקשר לכך ראוי לציין שבב"י שם לא מדובר סתם, על "חכמים כחכמת העולם". כנראה שהדברים באשל אברהם שם נכתבו מתוך שיגורא דליישנא, כי לפי המקובלות זיל, הנה חכמת תמורה אחת מהשבע חכמות והיא מהות את העמוד האמצעי ביןינהן, כדיוע.

שחلك מכבודו ליראיו: בגמרא שם: הרואה מלכי ישראל אומר שחלק מכבודו ליראיו. בג"ה השצ

שנתן מכבודו: בגמרא שם (נח א) "שנתן מכבודה לבניין תיר", אבל בכל ספרי רבותינה הגאננים והראשונים, מנוטה **"לבשר ודם"**. (ראה החערות לברכה **"שנתן מחכמתו לביר"ו"**) ומכאן להלכה ברמבאים (פי"י תי"א) בטדור (רכד) ובשו"ע שם. המג"א (בסימן רמד אות ה) מביא בשם הרדב"ז (שם ציון: ח"ב ג', ולפנינו חלק א סימן רצז) – **"השלטונות שאין עול מלך עליהם לשנות דבריהםodon ודורוג במשפט, מברך עליהם, ועל השרים שממנה המלך בכל עיר, טוב וישראל לבך ללא שם ומלכות"**. ביחס זו זאת יש להעיר, שדיוק זה מקור קדום לו, וכבר מביאו הארחות חיים (הלכות ברכות אות ג) בשם תשובה הראב"ז – **"שכל מי שהוא חשוב בשלטונות ובגשיותו כמלך, וכו' הורג במשפט ואין מוחה בידו ואינו משנה דברו, מלאו להן זמהן ללאו, אפילו מאותות העולם, מברך עליו אחת ללי יומם"**. וראה רמב"ם, פרק ה' מהלכות דעתות הלכה יג. רמזו להלכה זו יש אולי לדירק מירושלמי ברכות פרק ג' – מצוה לראות גודלי המלכות. גם בכנסת הגודלה ובא"ד מובה זאת בשם הרדב"ז, והא"ר מביא גם בשמו, שהברכה מברכיהם רק פעם לששים יומם, כמו שمبرכיהם על ראות חיים הגדול. גם כאן יש להעיר על מקור קדום, בארחות חיים בשם הראב"ז.

אשר וכו' בדין: בגמרא שם (נח ב). ועל קברי עכו"ם אומרם הפטוק (ירמיהו נ'/יב) בושה אמכם וגוו, הנאמר גם על ראות אוכלסיטה של שיש מאות אלף עכו"ם, כניל' בברכת חכם הרזים. ברמביים לא הוויכה אמירה כלשהי בראית קברותיהם. בבא ר' היטב מביא בשם הרדב"ז לברכה אפילו בראית קבר אחד, אבל בשם הלכות קטנות מביא הוא שם שלא לבך. ובאליהו רבא מובה בשם ספר דרישות מהר"ש: כשהיה מהלך על הקבר, היה אומר – יה"ר

תריא

סדר ברכות

על ראות בתים נסיות בישראל שנבנו בחוותכם.

ברוך אמתה יי' אלְהִינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מֵאַבֵּב גָּבֹועַ אַמְנָה :

הרואה ירושלים (עיר העתיקה) בחורבנה, אף שיזובים בה ישראל, אומר:

צַיָּן מִדְבָּר הַיּוֹתָה, יְרוּשָׁלָם שָׁמְמָה (וזהר כר קורע טפח מבגדיו מצד שמאל).

הרואה מקום המקדש, משתחווה כנגדו ואומר:

בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הַלְלוּךְ אֲבוֹתֵינוּ, הִיה לְשֻׁרְפַת אַשׁ וְכָל מַחְמְדֵינוּ

היה לחרבה (קורע כנ"ל ואומר): ברוך דין האמת.

ואחר זה מוסיף קטע מצדוק הדין ואומר:

**כִּי כָל מִשְׁפְּטֵי צָדֵק וְאַמְתָה, הַצּוֹר תְּמִימָם פָּעַל כִּי כָל דְּרָכֵיכֶם שִׁפְטָם, אַל אָמְנוּה וְאַיִן עַוֵּל,
צָדֵיק וְיִשְׂרָאֵל הוּא, וְאַתָּה צָדֵיק עַל כָּל הַבָּא עַלְנוּ כִּי אַמְתָה עֲשִׂית וְאַנְחָנוּ הַרְשָׁעָנוּ. (וְאַח"כ יֹאמֶר
הַמּוֹמֵר עַיט שְׁבַתְּהַלִּים).**

על ראות מרכולים ושאר מינוי עבודה זורה קדומות:

**ברוך אמתה יי' אלְהִינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁפָטֵן אַרְךְ אַפִּים לְעֹבֶרְיִ
רְצֹנוֹ :**

על ראות בעלי מומיים ובני אדם שונים במראה ובריות משונות:

ברוך אמתה יי' אלְהִינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מִשְׁבָּה מִבְּרִיאות :

שירותא דצלותא

שתהא מנוחתו של פלוני הקבור (שם) פה בכבוד וזכותו יעמוד לי. וראה שער תשובה שם
אות ח מש"כ עוד בעגין זה. ולבסוף יש להעיר, שבירושלמי כאן מORGASH שמי קצת מלשון
הברבלי, כי שם גרטינן "העובר בין הקברות", ומשמע לאכורה שלא מברכים אלא על ראייה
בקיר בת הקבר, ואילו מלשון הברבלי לא משמע הכל, ואפילהו על ראייה מרוחק מברכים. וגם
הלשון בתוספתא מוכחת על כך ושם איתא: היה הולך בבית הקברות, אומר וכו'. וראה שם
צורת הברכה וכן בירושלמי שם. וראה העORTHOTNI לברכה זו לקמן, בסדר אידוק הדין.

מציב גבוי אלמנה : בגמרא שם — הרואה בתים ישראל בישובן וכו'. — פירוש: בתים
ישראל שנבנו מחדש אחורי חורבנן. ורש"י שם מפרש — כגון בישוב בית שני. ומכאן בשו"ע
שם. הר"ף גורט בגמרא כאן "בתים נסיות של ישראל", אבל הב"ה מעיר שם על גירסה זו:
"ס"א בתים ישראל". ועיין מש"כ בב"ח לטור שם ד"ה הרואה בתים ישראל; וכן עיין ט"ז שם
אות ב, שמילשונו ממשמע שמדובר לגירוש הגמרא שלפנינו ומג"א שם אותן ט. בעל אליהו רבא
מצד מפורש לגירוש הר"ף, ועיין שם בדבריו. ובסדר רס"ג שלפנינו: ומישבי בני ישראל
בישובם. שני במחלקות — אם הכוונה לארץ ישראל בלבד, וכן אם בזמן זהה שיכת הברכות
הביא שם, סימן רכד בד"ה והא דרוואת. מאיריך דיבוריו על עצם הגירושא, כנ"ל, ונגע גם
בעניינו ומסיק: "ואפשר שאע"פ ישראל מושבים (דרים) בתוקף ובגבורה בקצת מקומות.
אין מברכין עליהם אא"כ היו בארץ ישראל ובזמן הבית" וכו'. וכן משמע מלשון המהרש"א
(בחידושי אגדות שם). בעל אליהו רבא לא מחלק בין ישראל לחו"ל ובין זמן הבית ובין לא
זמן הבית — מתוך הסתמכות על אבודרתם. ומסתבר שכונתו לפירשו של אבודרתם לברכת

סִדְרַ בְּרָכוֹת

על ראות מקומם בארץ ישראל שנעקרה ממנה ע"ז:

בָּרוּךְ אֱתָה יְיָ אֱלֹהינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁעֵקָר עֲבוֹדָה זָרָה מְאַרְצֵנוּ:
וכשם שפקרת אותה מקום זה כן תזקור אותו מכל מקומות ישראל והשׁב לב עובדיhem לעבדך

שִׁירָוֹתָא דְצַלּוֹתָא

זה, שמננו הסיק כך להלכה. וזה אבודרם: "הרואה וכו' אפילו בארץ ישראל מברך וכו' פירוש — אפילו בשובל חנוך וכו'. בעל פרי מגדים מצדד לברך בלי שם ומלכות. וראה ספר ארץ ישראל" לר' ג' טוקצינסקי ז'ל, עמוד סח, המביא חומר מעניין ופסקים הנאמרים בראית ערי יהודה וירושלים בחורבנה. וראה באර היטב ומשנה ברורה לסתמן רczy.

ציוון מדבר חמיה: פסוק ט בישעיו סד. בגמרה מועד קטן (כט א) גרטינן: "אמר ר' אלעזר — הרואה ערי יהודה בחורבנה אומר — ערי קדרש היו מדבר, וקורע. ירושלים בחורבנה, אומר — ציוון מדבר היה והוא שמה, וקורע. בית המקדש בחורבנה אומר — בית קדשו ותפארתו נורא היה לחבותה, וקורע". ומכאן להלכה ברמב"ם הלכות תענית הלכת טז וטור אר"ח סימן תקסא ושוו"ע שם. וראה מהרש"א לגמרא שם על ההגדרה "עיר יהודה" (ולא "עיר ישראל"). ברמב"ם וטור "עיר ישראל", ובשו"ע ובלבוש כבגמרא. וראה בית יוסף ליטור שם בד"ה הרואה מש"כ ע"ז וכן בב"ח שם. וראה ב"ח שם, ד"ה מצאת בלקוטים, המביא בשם שנוסף על הקריעה צרכיים לבכחות ולהתאונן ומעיר —: אין לה גمرا, אבל השכל יחייב כן. ולענין קריעה: בגמרה שם מצרכיים קריעה על ראיית ערי ארץ ישראל בחורבנה, אבל למעשה לא נהגים לקרוא רק על ירושלים ומקומות המקדש. וראה ב"י שם ד"ה הרואה והערת דורך אגב: לאור הלהגה בפסקים ובבית יוסף שם, שכל זמן "שיד האומות שלותות עליו — בחורבנן מיקרי", יש מקום לעזרר שאלה, לדינא איך יש להתנהג בкриיעה, בראית ירושלים העתיקה אם תוחזר ליד יהודים לפני בית הגואל צדק, שאנו מחכים לו בכל יום שביא, שהרי כל כלולו תלוי העניין, לפני הנחה הנайл, למשל נבראים בלבד. וראה מרוצת הדברים בב"י שם וכן באליהו הרבה לאוטו סימן אותן א. ובפרט"ג שם בא"א אותן א. בירושלמי מועד קטן מזכיר רק על החזוב של קריעה, ואמרית הפסוקים לא הזכרה שם. וראה פאת השלחן סימן ב' ג' וספר ארץ ישראל להר' ג' ר' י"מ טוקצינסקי זצ"ל שדן בעניינים אלה לכל פרטיהם.

שנתן ארך אפים: בגמרה שם: הרואה מרקולים אמר וכו'. וראה תוספות שם ד"ה הרואה ורמב"ם פרק י' הלכה י' ותגחות מיימניות שם אותן א. טור רכד ושוו"ע שם ונושא כליהם וראה בשוו"ע שם עד טופשי ברכות. שמקורן בגמרה שם: וראה תר"י לר"ף שם ד"ה הרואה המנמקים נוסח הברכת

משנה הביריות: בגמרה שם (נו ב) ראה את הכוishi ואת הגיחור וכו' אמר וכו' משנה וכו'. וראה שם רש"י. ומכאן בטור רכ"ה ושוו"ע שם אותן ח' ואות ט/, וכן בספר הראשונים שעקר ע"ז מארצנו: במשנה שם ובגמרה שם נז ב. וראה ירושלמי ברכות פרק ט' במשנה ובגמרה שם ובתוספות לברכות פרק ר' אותן ד/, ומכאן בספר הראשונים והראשונים ז"ל. וראה מהרש"א שם בחלק אגדות לעמוד נז ב. ועיין היטב בשוו"ע שם ובמפרשנים ע. ז' —

תריג

סדר ברכות

על ראות חבר נאמן שלא ראהו ל' יומ, על אכילת פרי חדש, בנית בית חדש,
קנית כלים חדשים ולבישת בגדים חדשים:
ברוך אתה יי אלהינו מך הקודם, שחתינו וקייננו והגינו
בזמן הזה:

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

על המיראות המתחרשים משנה לשנה. הקפיד שלא לאבול אלא ברכת שחיהינו. אפלו מאותם שהם שכחים כל השנה כולה. ולא אכל אפלו פט מתבואה חדשה או תפוחי אדרמה ללא הנחה על השולחן פרי מתחרשת לנמרוי. ובירך עליה שחיהינו וופטר גם את הפט. ועל יורקות שכוריין אוגעריקעט (מלפפון) שירש מהם כל השנה, אלא שאין מתקיים רק על ידי כבוש, היה מברך עליהם שחיהינו. ועל אטרות שמטגניות אחר חג הסוכות אמר, שלא לברך שחיהינו, מאחר שכבר בירכו שחיהינו בשעת נטילת לולב.

אין נהרין מחדש בשום שנה. פירוש, אפלו בידוע שנזרעו אחר הפסטה. וגם אין ספק שהוא מוקומות אחרים. שהרי ידוע שבפולין ושל נקרים. ועם כל זה, נהגו להקל במדינות יהודים. עד שכמעט בכל הארץ אישור חדש יגמר, ואפלו בשל ישראל. כבר טרחו בזה רבותינו האחרונות זיל.

הבה זיל המציא היתר בשל נקרים בחוץ לארץ כמו שכטב ביריך (סימן רצ"ג). עי"ש. ובטעז שמי העיר, שתכמי ישראל כמעט רובם דסתם

שירותתא דצלותא

על ראות חבר נאמן שלא ראהו ליום, על אכילת פרי חדש, על בנית בית חדש
וקניית כלים חדשים ולבישת בגדים חדשים:

שחיהינו: מקור ברכה זו במשנה יברכות נד ב ובסנה ירושלמי פרק ט הלכה ג. בתוספתא לברכות פרק ו הנוסח מקוצר. וראה תנומה לבראשית, אותן ד. ופסחים קכ"א ב/. מנחות מב א ובعد מקומות בש"ס. את עצם הנוסח מגmak הרוקח (סימן שעא) וויל: ולמה ג' פעמים — שחיהינו, וקייננו, ויגענו, בנגד — הלי נפשי את ה' אהלה ה' בחוי, אומרה לאלקי בעדי.

בסנה מדבר על בנית בית וקניית כלים, אבל בש"ס בבלי וירושלמי מפורטו, בהרבה מקומות, נסיבות נוספות ששם מברכים אותה — הן על דברים של רשותה והן של מצהה. כמובן, לפניו עשית המצאות. כמברר לכאן בסדר ברכות המצאות שלפנינו, ומכאן להלכה בדמבי"ם (פרק י, הלכות: א, ב, ג, והלכה יסודית שם פרק יא ט) ובטרור ושרוע בסימנים: רבע, רכה, תלב, חקף, תקפה, תרייט, תרמא (בשם ירושלמי), תרמא, תרמד ותרסה. ובעוד

סדר ברכות

ייעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

באייטור חדש היה מהחמיר לעצמו מאוד, ואפילו מטערכות חדש. והיו ערשן ביבותו שכיר משוערים שלפני הפה. וכן יין שרף ושמרים, הכל מן היישן. וכל זה לעצמו, אבל אחרים, ואפילו בניו הצדיקים זיל, שתו בפנוי על שולחנו שכיר מן החדש.

שרואה במים, שאין לו שוט יסוד בפוסקים, ומקין באיטור חדש בחוץ לארץ, שלרוב הפסיקים אסור מן התורה. ושבביל זה נשכח לנו הרי איסור החדש במדינתינו.

והשבתי לו, שכבר העיד בעל באר הגולה זיל, שרוב רבנן, קשיישאי קדמאי ובתראי בהרבה מדיניות, הקילו לצערן באיסור חדש בחוץ לארץ. וגם הטז כתוב ויחממי ישראל כמעט רובן אין נזהרין בחודש. וא"כ חובה עליינו להפssh צדיי היתר. והייתר מסתבר בזאת, מה שכתב המג"א (בסיימון חפט ס"ק י"ז), שהעולם סומכו על שיטת רבינו ברוך זיל בטפר התרומה. וכן כתוב בליקוטי מהרי"ל הדעהך חדש בחוץ לארץ הוא זרבנן, ולא גורו אלא במקומות הסומכו לארץ ישראל, וכן הוא בתורת הדשן (סימן רצ"א) בשם האור ורצע חדש זרבנן. והטעם דסבירא ליה דהלהכה כתנא קמא במשנה לקדושים (דף ל'ז). ואע"ג דעתם משנה בסוף מס' ערלה כרבי אליעזר, מ"מ כי.

ועוד דמשנה לקדושים דשנה ת"ק בסתם

מתניתין בערלה כוותיה. אלא אין ברור איזה משנה נשנית הולה. ופסקו לחומרה, כסתמא דעתכת ערלה. וא"כ יש לדון, בדמדיניות אלו שהוא שעת הדחק, סמכינו אמשנה לקדושים, כי הוא דאיתא נזהה (דף ט') ובגיטין (דף י"ט) כדי הוא רבבי אליעזר לסמור עלו בשעת הדחק, עי"ש. ועיין בנקודות הכספי שם שדחה דבריו, שלא אמרו זה אלא בדרבנן, עיין שם. ועיין בבאר הגולה שם שכח ב"כ שהקלו בזה רוב רבנן קשיישאי קדמאי ובתראי בהרבה מדיניות. וטריך ליישב כשיתת הב"ח על פי הירושלמי. ועיין פתחי תשובה שצין לכמה ואמה תשיבות מהחרונים שהאריכו בזה, ובפנוי יהושע בקונטרא אחרון למ"ס קדושים. ולא אטחון כמה תהינה, דלכלום אין היתר ברור בשל ישראל בחוץ לארץ. ולדברי כולם עכ"פ יש להחמיר לכתילה כדעת רוב הפסיקים אפילו בשל נכרם. ועיין בבאורי הגרא"א (י"ז שם ס"ק ב') שהחמיר טובא.

וכבר בימי חורפי כתוב אליו רב אחד מדינת ליטה, ושחק על הרבנים הצדיקים וקדושים במדינתינו, שמוחמים בפסח שלא לאכל מצה

שירותתא דצלותא

פוסקים. וראה מוסיפות לסתה מו א ד"ה העושה. כאן גנטה לבירה רק ביחס למה שצין בכותרת שמעל גבה לפि הסדר שבה. ובכן:

א. על ראיית חבר: בגמרה (ברכות נח ב) מדובר על סתם חבר, "הרואה את חברו לאחר ליום אומר ברוך וכיר שהחינו" וכו'. וכך העתיקו הריב"ף והלכות גדולות, וכן הראב"ן, אבל בתוספות שם, ד"ה הרואה, אומר ר"י – "דוקא חבירו החביב עליו, אבל בעניין אחר לא". וכך מביאים להלכה: הראב"ה, דר"י לריב"ף שם, רא"ש. אבודרham, המרדכי לגמרא שם בשם ר"י, הגהות מיימוניות לרמב"ם שם (המביא לשון הגמרא) אותן בשם ר"י, וכן המאירי, ארחות חיים וכל בו ללא הוכרת המקור, חזת הדגשת בכוורת. וכך נקבע להלכה בטור רכח המוסיף הדגשה: "וזהו שתיבב עליון הרבה ושם מאד בראיתו", ומכאן בשיער שם.

סדר ברכות

תרטו

ויעש אברהם	שמע תפלה	זיעש אברהם
זהו ג"כ סתמא והדרין לכלל דהלהכה כת"ק. זמה שכטב הרא"ש דרבי עקיבא פלייג על החותם, אינו קושיא, דיש לומר דגם החותם סבירא ליה מושבות בכל מקומות שאתם יושבים. דמוקי לה בתבואה הבאה מארץ ישראל לחוץ לארץ, וסבירא ליה לריבינו ברוך, דאי לת"ק אישור חדש מדרבנן, ודוקא במקומות הסמוכין לארץ ישראל, כמו שכטבו התוס' בחולין (וי' ע"א) ובב"ז (נט ע"א) לעניין תרומה, עי"ש. ומכל מקום בעל נפש יחמיר בזאת ועיין באורי הגר"א יוד' שם שכטב על זה.	בראשית בן בתירה בדברי תורה. רבבי אילעאי בראשית הגז, דתניא רבי עילאי אמר ר' יאשיה אמר לעולט אינו חייב עד שיזרע הטה ושערתו וחרצן במפלות יד. רבבי יהודה בדברי תורה, דתניא רבי יהודה בן בתירה אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה, ע"ב. והרי יאשיה דגון, דתניא רבי יהודה מקובלין טומאה, ע"ב. והרי יאשיה סתמא דמתניתין הוא (בחולין קלה ע"ב) דגונת נוהג בחוץ לארץ, ומכל מקום גדול כה המנהג להיות נוהג על פי דעת היחיד, רבבי אילעאי בבריתחת. ועיין תוס' חולין (שם קלו ע"ב) ד"ה רבבי כו' שכטבו, דआ"ג דכולו אמרו ראי (לעיל דף קלב) סברוי שנוהג בחוץ לארץ, עי"ש. והכי נמי רוב אמראים לא סבירא فهو הא דרבבי יאשיה בכלאים, כדמותם לקמן (קל"ט ע"א) גבי כסותא בכרמי, וכן רבבי יהודה בן נהוג עלמא כהנהנו תלת סבי. רבבי אילעאי בראשית הגז, רבבי יאשיה בכלאים, רבבי סבירי להו (בברכות כב ע"א) דבעל קרי אסור	זהו ג"כ סתמא והדרין לכלל דהלהכה כת"ק. זמה שכטב הרא"ש דרבי עקיבא פלייג על החותם, אינו קושיא, דיש לומר דגם החותם סבירא ליה מושבות בכל מקומות שאתם יושבים. דמוקי לה בתבואה הבאה מארץ ישראל לחוץ לארץ, וסבירא ליה לריבינו ברוך, דאי לת"ק אישור חדש מדרבנן, ודוקא במקומות הסמוכין לארץ ישראל, כמו שכטבו התוס' בחולין (וי' ע"א) ובב"ז (נט ע"א) לעניין תרומה, עי"ש.

שירותא דצלות א

וראה ב"י לטור שם ד"ה ומ"ש וב"ח שם ד"ה ומ"ש. ביחס למרדכי יש להעיר, שבצדיו שם מודפסת גירושת מרדכי יישן האומרת: "חברו החביב על כל אדם", אבל בהגשה שם נימוטף: ובמרדיyi ישן בדקה ולא מצאתי לשונו, הילך לא חשינן ליה.

נתעוררה שאלה — אם מברכים ברכה זו גם על אשtag בב"י שם, ד"ה וכח, מובה בשם תשובות הרשב"א: "אני ידוע בזה חילוק בין נשים לנשיט". אבל משלו זו לא ניתן לקבוע, אם הכוונה שהאנשים מברכים על ראות נשים, או שאלן הן מחויבות לברך על ראות נשים החביבות עליהם. גם מלשון הלבוש לא ניתן להסיק. וראה באර היטב לש"ע שם אותן. השערוי תשובה שם אותן אמבע בא שם ברבי יוסף — "דף שוט", דאייש מברך על אשtag ואשה על איש". ובdomה לזה כותב בעל אליו רaba שם באות ג בערתו על לבוש שם המדגיש "ואין חילוק בברכה זו בין אנשים ונשים, בכלל הדין שווה". ומעיר ע"ז: "פירוש", אפילו רואת אשה שהוא מברך". הפרי מגדים, בא"א שם אותן ב, מעיר כאן: "ובא"ר אותן ג, ולא הבינותו, וכנראה שהוא אוותה אף ערוה עלייה מה בכך שאוחבתה, לך מברך". אבל בהלכות קטנות, ומובה בשערוי תשובה שם, כתוב מפורש: דהינו — באשותו ואמו ובתו ואחותו. ומכאן במשנה ברורה שם אותן א. הרב בעל התניא ז"ל פוסק בסדר ברכות הנחנין שלז' אותן יא ברור ובהיר להלהכה ולמעשת: וגם הנשים מברכות כן על ראות חברותיהם כשש machot בראיתן. וכן האיש על אשtag פגון — אמו או בתו ואחותו. ובdomה לזה מסיק להלהכה בעל קיצור ש"ע בסימן נט אותן ב.

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

להקל באיסור חדש במדינות אלו. וא"כ אפיקו*י* נימא כאותן הפסיקים, דלסתם מתניתין החדש נהוג מן התורה בחוץ לארץ, מכל מקום לא עדיפה מסתמא מתניתין דראשת הגו שנהוג בחוץ לארץ ומ"מ נהוגין כרבי אילעאי בבריתא. והוא הדין הכלא, כיון דaicא גם סתם מתניתין והינו תנא קמא בקידושין דאיינו נהוג בחוץ לארץ. ונוהג עלמא כוותיה מאן מעולם עוד טרם שנחטפט השו"ע בעולם, אין אחר המנהג כלום.

והרי הבהיר העיד, שהגאון רבי ר' שכנא צ"ל מלובלין והמהרש"ל צ"ל ותלמידיהם, שותין השכר שנעשה מתבואה שלא התירה העומר, אלא שהוא זיל האריך לבאר, מטעם

בדברי תורה, אפיקו*י* נוהgo כרבי אילעאי ורבי יasha ורבי יהודה בן בתירא. וכתבו עוד דאע"ג דבר נחמן בר יצחק עצמו (לקמן דף קלב) קנסית גליםא, שמא קודם דנהיג הוה קנסית, עי"ש בתוס.

ומעתה אני אומר — מי אלימי פסקי השו"ע מפסקי סתם משנהיות, שנתקבלו להלכה בכל ישראל מימות רבי ואילך. ומכל מקום אי נהוג עלמא כחד תנא בבריתא הרי זו הלכה, ואע"ג דכבר נתפסתה הוראה מתחילה כסתם מתניתין. ובמ"ש שכתבו החoso' מרוב נחמן בר יצחק, שבימיו התחליו אח"כ לנוהג כרבי אילעאי וא"כ הכי נמי אהני לן סהדותא דהט"ז ובאר הגולה, שמאז מעולם נהגו אפיקו*י* רבנן קשייאי

שירות אדצנות

ב. על פרי חדש: ההלכה בשו"ע שם קובעת: הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנתה, מברך שהחינו. יסוד ומkor ההלכה — בגמרא (עירובין מ ב) כי אחאי כי רב יהודה אמר — אנה אקראי חדטא אמינה זמן (ברכת שהחינו מסומנת בש"ס ופוסקים בשם "זמן"), מכאן לא ניתן להסיק ולקבוע, אם הוא בירך על אכילת הפרי, או גם על ראיונו. רשי' שם דיה אקריא, מפרש: כשהאני רואה דלעת חדשה משנה לשנה, אמינה זמן. והשותה תרי"ף שם ולשלטי הגברים שם אותן ד. בירושלמי סוף פרק ד דקדושיםן — רבי חזקיה ר' כתן בשם רב, עתיד אדם ליתן דוח' על כל מה שראת עינו ולא אכל. ר' אלעזר חש להדא שמדוברה וממציה להיות פריטין ואכל בהזון מכל מלא חרא בשתא. ורבנן העודה שם פירש שתיה מברך שהחינו וראה פנוי משה שם. ונזהול לענינו: רשני דברים למדנו מפירוש רשי' שם — א. שכבר על הראיה מחייבים לברכ. ב. שמברכים רק על הפעולות המתחדשים משנה לשנתה. וכן פסק הרמב"ם (פרק י ה"ב) וטור בסימן רכה ושו"ע שם. (והערה דרך אגב: לפי הרמב"ם שלפנינו מברכים בשעת הראיה, ובכל בו (סימן פז) מובא מפורש בשמו — והרמב"ם אינו מברך לעלם שהחינו על שם דבר בראייה כי אם כשהוא אוכלן. נראה שעתות סופר נפהה בדףו של הכל בו, כי קודם כל כתוב ברמב"ם שלפנינו מפורש לברכ בשעת ראיון, ומלא זה מעידה כאן על טעות הדפוס, מרווחת הלשון של קטע זה המובה גם בארכות חיים שזיל: וכתב הר"ם נ"ע, לעולם אין מברך שהחינו על שם דבר בראייה אלא כשהוא אכלן. ובתשב"ץ הקטן (סימן שיט) המביא מנהגי מהר"ם כתוב: "ואינו מברך זמן על שם דבר בראייה כי אם כאכלו", וכונתם למחריט מרוطنברג זיל..

ברם, למעשה. פסק המחבר בשו"ע שם: נהגו שלא לברכ עד שעת האכילה. מקור ההלכה פסוקה זו היא בתוספות לברכות (נט ב) ד"ה התם, שם "אומר ר'yi" — וכן כל פרי חדש כאכלו מברך שהחינו" וכו'. וכך צידדו הרא"ש לגמרא עירובין שם, וארכות חיים בשם מהר"ם מרוطنברג, אבודרתם, וגם הטור מביא מנהג זה, ברם מוסף ומעיר עליו: והמברך

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

לעצמו בטפח שרבו בו החומרות מחרمير גם זהה, אבל חדש בחוץ לארץ, מכיון חומרו שרובי הפסיקים סבירי فهو שאסור מן התורה, וכל העם מושבי מדינות אלה נהגו להקל, איך המחרمير וחושש לאיסור תורה, יש בזה משום הוצאה לעז על כל העם והחכמים ותלמידיהם ורבותיהם, נוחי נפש, צדיקי עולם, שמקילין זהה ועבדו עובדא בנפשם לאכול חדש, לומר דברי ח"ז אדרורייתא.

ועיין כתף משנה (הלכות תרומות פרק א') הלכה י"א) שכטב, שנגנו בארץ ישראל להקל בפירות מירוח העכו"ם, כדעת הרמב"ם ז"ל ושבומנו קם חכם אחד [רב המב"ט ז"ל] ונראה לו שהוא מתחס בעשותיו היפך המנהג והולך ומפתה אחרים לעשותו כדעתו להחרmir. וכטב הכסף משנה שראי למנעו מזה משום לא תגוזזו. וגם פוגם בכבוד הראשונים שנגנו להקל. ויש לגוזר עליהם שלא יגהנו כן, ואם יטרבו, יכפו אותן. כי התוא דשמעאל בירושלמי (ע"ז פרק ב' הלכה ח). דאמר

שאינו נהוג בשל עכרים, ולידי לא צריך זה, וסגי לי אי נהוג עלמא כחד תנא, ומכל"כ בזה, שלפי ספר התורה לא נאסר חדש בחוץ לארץ במקומות הרחוקים, וגם מליקוטי מהרייל נרא שرك קצת מאנשי מעשה חסידים ופרושים היו נזהרין בזה, אבל העם כולו היה נהוג להתריר על פי הסברא — חדש בחוץ לארץ דרבנן, ולא גורו במקומות הרחוקים.

ומהחר שהוא דבר מתמיד בכל שנה, ורואים אנחנו בכל המקומות שהם מקרים, אפילו אם נמצא לומר שעירר בסתום מתניתין, מכל מקום הם נהגו על פי ספר התורה שהיה אחד מרבותינו בעלי התוס' ורבנן של האשכנז, ואין אחר המנהג כלל.

ומה ששחק הרבה הכותב הנ"ל מהרבנים הצדיקים, שמחרירין במצב שרויה ומקרים בחודש, שלרוב הפסיקים אסור מן התורה, אני אומר — קולו חומרה, וחומרו קולו: מצבה שרויה הכל יודעים שדבר קל הוא, שאינה אלא חומרא בעולם, וכל הרוצה להחרmir

שירותא דצלותא

בשעת ריאת לא הפסיד. ולהסתיגות זו מסכימים הרמ"א לשׂו"ע שם, שכן כך מורגש מדבריו ז"ל. וראה ביאורי הגרא"א שם אותן ז' המדגיש: כמו בקידוש וכו'. מקור הדגשה הוא בראש' למקרה עירובין שם וראה קרבעו נתן אל לראי' שם אותן ז'. וראה מג"א שם אותן ז'. מקור דבריו בשלטי הגבורים לרוי' שם אותן ד. ושם בשׂו"ע: פרי חדש מתחדש משנה לשנת. מקור תנאי זה בראש' לגמרה שם, לנ"ל, ומכאן ברמב"ם ובשאר פוסקים ראשונים ואחרונים. וראה בסאר היטב שם אותן ה' שסבירא שם הדגשת המג"א שבאות ז' "ואינו אלא רשות". על תוכן הערכה קצרה זו — לדינא שקלו וטרו גדויל ראשונים ואחרונים ז"ל. בעל אליעזר בא האריך דברו ע"ז (שם אותן ז') וראה פרי מגדים בא"א שם אותן ג'.

ולענין דין קדימה: העניין שני בחלוקת האחרונים ז"ל. הרב בעה"ת (בסדר ברכות הנחנין שלו פרק יא אית יב) מצד להקדימ שахנינו. ולכך מצדדים הפרי מגדים (בא"א לסי' רכח אותן ז') שקל וטרוי בענין ומסיים — "ומ"מ לכתחלה ראוי לברך שахנינו קודם", בחיי אדם (כלל סב אותן ה'). וקיים רשות. גם בספר שוויות כתוב סופר (חאר"ח סי' כה) מביא המחבר ז"ל, שתגאון הצדיק רבינו נתןadel וצ"ל היה מקדים שахנינו. אבל בברך היטב לסימן רכח אותן ז' מובא בשם הלכות קטנות (ח"א סימן רלו) להקדימ ברכות הפרי, וכך פסקו בדרך החיים, ובמגן גבורים. ובשׂו"ת הר"ץ אשכנזי חאר"ח ס"ס ס. וראה שרית שאילת יעקב סימן צב וסימן קיט, ושרית

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

לאתריה דרבנן יהושע בן לוי היה מטלטל שרגא. כי אתה לאתריה דרבנן יהונן לא היה מטלטל שרגא. וקאמар, דלעומן סבירא ליה דמותר לטלטל, ומשום כבודו של רבי יהונן לא היה עביד, עייניש. זאיב איז היה סבירא ליה לרביבנו זקנין זצ'יל, דה חדש יש בו איסור מן התורה, איך נתנו על שולחנו בפנינו דבר שיש בו איסור תורה לדעתו. ואיך בניין, שתהיי צדיקים ונואנים, איך אבלו חדש בפנינו. אפילו אם היה נראה להם שעיקר דבריהם מכל מקום מצלם כבחו לא היה להם לאכול במקומו, כמו רבינו אבוחו באתריה דרבנן. ועל ברחו שהיא זה בהתקמת אביהם. והוא זצ'יל רצתה

שומאל לרוב אוכל משתחא ואי לאו, כתיבנה עלייך — זקן מראה עייניש. ועיין שם בכתף משנה, שאחיך גוזרו בגזירות נחיש שלא יוזמיר שום אדם לעשר הלקות מן העכרים. אלא כמו שנהגו עד עתה. גם הריב"א זיל שמביא בכתף משנה שם שחולק על הרמב"ם, כתוב בעצמו, אדם יש מנהג בארץ ישראל להקל, ראוי לעמוד על המנהג, אעפ"י שלאיסור נאות כל ההלכות שבגמרא בפשיטות, עייניש.

ונראית לי דזה היה טעםו של רבינו זקנין זצ'יל, שנתנו לקראים ומומגנים לשלחנו הטהור שכיר של חדש, וגם בניין מתו בפנינו. חורי מצינו (בשבת מו ע"א) דרבינו אבוחו כי אייקלע

שירותתא דצלוותא

לבושי מרדיי או"ח מהדרית סימן מו, ובמשנה ברורה רכה אותן יב ובשער הציון שט אוט יב. ובספר אש"ל אברהם להגן הצדק מבוטשאטש זצ'יל כתוב לחלק — אם עדין לא ראה הפרי, (כיוון שיש מציריכים לברך בראיתה) או יברך מתחלה שהחינו כיוון דקאי גם על הראי, אבל אם כבר ראה הפרי, אז יברך מוקדם ברכת הפרי.

וראה ויעשה אברהם כאן מש"כ בד"ה אפילו פט. ויש להוציא טעם על שלא מברכיהם למשעה, ברכת שהחינו על לחם מתבואה חדשה, כמו שמובא באילו רבא לסימן רכו אותן יג בשט של"ה — זיל: וכתיב של"ה שאין לבך על החלם החדש מפני שאין ניכר יפה חדש לשן כמו אין מברכין על שום ירך, אף שידעו שהוא חדש שהעולם יטעו ויובאו לידי ברכה לבטלה. וראה ויעש אברהם ד"ה זמה שבירך. ובנגוע למה שמביא כאן בוגוע לאתרוגן. יש להעיר, שהוראה זו יצאה גם מפי הגאון בעל המחבר שות מהרי" אשכנז זיל (סימן ט). וכספר אש"ל אברהם להגה"ץ מבוטשאטש זצ'יל (לסימן רכה או"ח) מובה הטעם שלא מברכיהם שהחינו — משום שלא ניכר לאחר הטיגון בין חדש לישן וקדם הטיגון אינו עומד כלל לאכילה, ואני קיימא לנו ברכבת שהחינו מוסבת על האכילה. ובספר הלכות קטנות (ח"ב סימן רנו) מביא טעם — כיון שדר באילנו ב' וג' שניים. וראה בשדה חמד, אס"ד, מערכת ברכות טימן ב' אות ג'.

וכיחס למילפונים שקורין באידיש אשכנזית "אגערקעס", שמרמ"ד הזכיר כאן, יש להעיר על מה שמובא באילו רבא לסימן תקפג או"ח אות ג' — "שהמהרייל היה נהוג לאכול עריך עפפעל (תפוחי אדמה) כי הוא מקרר ומונע מהרגל דבר היה מברך עליו שהחינו (בליל ואש השנה) ולא בורא פרי האדמה, דדבר הבא בתוך הסעודה הווא".

בקשר לויה יש להעיר — שבמהרייל שלפנינו (דפוס יישן, קרימוני הבירה), משנת חמשת אלפי ושלש מאות ועשרים ושהה ליצירה) מדובר על "קישואין" ולא עריך עפפעל. הנוסח של הקטע שצינתי מאילו רבא הניל — הוא בדיקת כמה במהרייל, אלא מלבד זה, שם מדובר על "קישואין", כנ"ל, — ומכאן אסמכתא להוראה

ויעש אברהם

שומע תפלה

עיזון ובירור

אֲפִילוּ פֶת מַתְבֹּא חָדֶשׁ : עַיִן
דָרְכֵי מָשָׁה (או"ח סימן רכ"ה) בשם מהר"י
וַיַּיְלָה, דָדְבָר שָׁאַנוּ נִיכְרָב בֵין חָדֶשׁ לִישָׁן, אֵין
מִבְרְכֵין עַלְיוֹ שְׁהָחִינָנו. וַיַּיְנָן לְשׁוֹן הַרְמָא שֶׁ
וּבְמַגָּא (שם ס"ק יד) עַיִי"ש. וַיַּיְנָן רַמְבָ"ם
(פרק ז' מַתְמִידִין וּמוֹסְפִין הַלְכָה י"ח) שְׁלַכְתָּב:
וְכָל הַמִּקְרֵיב מִנְחָה מִן הַחְדֵשׁ, תְּחִלָּה מַבְרָך
שְׁהָחִינָנו. וְכָתֵב הַכְּסָף מִשְׁנָה שֶׁ וְהָלְשׁוֹנוּ:
הַכִּי מִשְׁמָעַ מַהְא דְתָנִיא (ברכות לו ע"ב) הָיָה
עוֹמֶד וּמִקְרֵיב מִנְחָות בִּירוּשָׁלָם אָוֹמֵר בָּרוּךְ
שְׁהָחִינָנו. וְלֹא כְפִירְשִׁי וְתוֹסֵעַ שֶׁ, עַכְיָל, וְצִירָד
עַיִן, שְׁלָא הַזְכִיר שְׁגָם דִעַת רְשִׁי זֶל כָּנֶג
שְׁכַתְבָ (בְּמִנְחָות עַח ע"ב), «בָגָונ שְׁלָא הַקְרֵיב
כָהֵן זֶה מִנְחָה מִימֵי אוֹשְׁהַקְרֵיב מִנְחָה חֲדֵשָׁה
בָגָונ מִנְחָה הַעֲזָמָרָה». ע"כ לשונו. הַגָּה בְּתַבְבָ
בְּפִירָשׁ, דְבִין שְׁהָיָא מִצְחָה חֲדֵשָׁה אֶצְלָ טַלָּא
הַקְרֵיב מִימֵי, או שְׁמִקְרֵיב מִנְחָה מִן הַחְדֵשׁ,
וְאַפְלִוּ אָם נָאֵרֶת כְּדֻעַת קָצָת, שְׁהַפְּרוּשׁ שְׁלָא
פְרָקִי ז' ח' ט' י' אַינוּ מַרְשִׁי זֶל, מַכְלָ מִקּוֹם
קְדָמָוֹן הָוָא, לְאַחַד מַתְמִידִי רְשִׁי זֶל. וְאַבָּ

לְהָרָאות בָזָה, שְׁהָוָא רָק מַחְמִיר לְעַצְמוֹ דָרָך
חוֹמְרָא, לֹא דָרָךְ חַשְׁשָׁ אִיסּוּר תּוֹרָה. דָאַלוּ דָרָךְ
חוֹשֵׁשָׁ אִיסּוּר תּוֹרָה, הִיה קַפְּיָא בָזָה מִשְׁוּם לֹא
תַּהְגֹּדְדוּ וּפּוֹגֵם בְּכָבוֹד גָּאוֹנִי אַשְׁכָּנוֹ וּפּוֹלִין
הַקְּדָמָנוֹנִים, וּכְמוֹ שְׁכַתְבָ הַכְּסָף מִשְׁנָה שְׁהָבָאָתִי
לְמַעְלָה. וּמְכָל מִקּוֹם הַרְבָּנִים הַצְדִיקִים בְּפּוֹלִין וּרוֹסְבָּא
לֹא נָהָגוּ בְעַצְמָן בְּחוֹמְרָא זֶל, שְׁלָא לְעוֹורָרְ דִין
עַל יִשְׂרָאֵל הַמְקִילִים בָזָה בְכָל הַדּוֹרוֹת
(וּקְבָלָתִי מִישְׁשִׁים בְשֵׁם צְדִיקִים וּקְדוּשִׁים
זַיִעַ, דְהַמְעָשָׁה שְׁהָבָא בְשֵׁם הַגְּדוּלִים (אות י'
סְעִיף פ"ה) בְשֵׁם הַקְּדָמָתִ סְפָר תּוֹסְפָת שְׁבָת,
מַהֲכָבוֹד שְׁנָעֵשָׁה לְרַבְּנָנוּ הַבְּחִיחָ זֶל בְּעַלְוָתוֹ
לְשָׁמֵי מַרְומִים, עַיִן שֶׁ, הִיה בְשִׁבְיל הַיִתְרָה
חֲדֵשׁ שְׁהָמֶצְיאָה הוּא זֶל). גַם הַבְּחִיחָ זֶל שֶׁ
כְתַבָּה דָאַפְלָוּ מַיְשָׁוֹא פָרָשׁ וּמַחְמִיר לְעַצְמוֹן,
אֵין לְנָהָוג אִיסּוּר אַלְאָ בְיֹשֵׁב בַּבָּיִתְוּ, אַבָּל אָמָר
מִטְבָ בְּסַעַדָה עַמְתָה תְּחִנָּה שְׁנָהָגִין הַיִתְרָה, אִסּוּר
לְוּ לְנָהָוג אִיסּוּר בְּפָנֵיהם, עַיִי"ש. וּרְבָנָנוּ זְקִנִּי
זֶל בְּמָה שְׁנָהָגָוּ לְאַכְלָ חֲדֵשׁ גַם בְּפָנֵי, יָצָא
בָזָה גַם חָשָׁא זֶל וְזַהֲבִיחָ זֶל.

שירוטא דצלותא

שיצאה מפי אדרמור הצדיק זצ"ל, ומREN מחרנו זצ"ל ראה המעשה והויל ההלכה כאן בד"ה
ועל יר��ות

ג' בנית בית: במשנה טט — בונה בית חדש וקנאה כלים חדשים אומר שהחינו. בעל
אליהו רבא מצד (וכמעט שמציריך) לברך על בנית בית חדש גם "הטוב ומטיב" (שם בסימן
רכג אות ח). רמז מצינו בזוהר (טוריע) כד שאורי למיבני, עלי לאדריכא בפומיה דלפלחנא
דקב"ה הוא בני דכתיב בונה ביתו ולא דרך וככו. ועייןabis של שלמה לבבא קמא (פרק ז
סימן לו) המחשב לסעודה מצחה, הסעדה שעושים לכבוד חנוכת הבית, אם אומרים עליו
דברי תורה ודורשים בענייני דיומא, ועשה מעשה וביריך "שהשמחה במעונו" במסכתה כו. וראה
בספר תורת השלמים, בתగ"ה לרוחיד"א שם אות סימן מט, שעדרך ויסידר "סידר לימוד" מיחוז
לסעודה זו. וראה מג"א תקסה סע"ק ה בשם ב"ש, "הchanocת הבית בא"ר הייסעודה מצחה".
היסוד להנחותו היה בירושלמי סוטה פ"ח בגמרא להליד, וראה הגהות ציוויל לירושלימים
שם אות א בשם בא"ר שבצ, ותגוזמא לבראשית אות ב ובצעץ יוסי שם בשם השאלות
ד'. קנית כלים ולביבת בגדים חדשים: במשנה שם מדבר על כלים, ברם, למעשה
זהותים לברך רק על לביבות בגדים חדשים. וראה חוספות ברכות נט ב ד"ה ורבי. שנוי
במחלוקת, אם לברך בשעה שלובשים אותם בפעם הראשונה, או קודם, כלומר, בשעת קנית
האריג. מג"א לסימן רכג אות ר' יש להסיק, לכואורה, שדעתו היא לברך בשעת הלבישה וכך

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

מן החדש ג"כ מברך שהחינו, וברכה זו היא משום חדשה של התבואה. ומה שכתבו הרמב"ם ז"ל אצל מנהת העומר, וכי' בפירושי ז"ל שם נקט הלשון או מנהת חרצה כגון מנהת העומר, לפי שמנחת העומר מילתה דפסיקה היא, דלא סגי לה بلا תבואה חדשה.

ומאוחר שנראה מרמב"ם ופירושי ז"ל דאפי בדבר שאין ניכר בין חדש לישן מברכין שהחינו, החמיר רבינו זקנאי זצ"ל שלא לאכול שום דבר بلا ברכת שהחינו. רק על ידי שיברך על פרי שמחות לדברי הכל בברכת שהחינו ויפטור גם את זה. ומה שבירך שהחינו על הירקות שקורין אוגערקעס או גורקען, לפי שזה ודאי ניכר בין חדש לישן, דהא לא מתקיים רק על ידי כבישת העומר,

דעתם, ועל מנתה מבתוואת חרשה מברך שהחינו משום חדשה. ואע"ג שבכמה אין ניכר בין חדש לישן. שוב מצאתי בכארא היטיב שם שהביא שם ספר יד אהרן שכטב שיש להוכחה כן מהרמב"ם. והוא ז"ל כתוב שיש לחלק — דשם מנהת העומר ניכר, עיין שם. כנראה חשב שהפרוש הוא, שمبرך שהחינו על מצות הקרבת העומר, שהיא מצוה מתחדשת משנה לשנה וקבועה בזמנן, שאינה אלא בט"ז ניסן. אבל לשון הרמב"ם ז"ל דקיי התם במנהת העומר, ולא כתוב "וכشمקריבת מברך שהחינו", וכדרך שכטב (בפרק י"א מברכות הלכה ט') בשאר המצוות, אלא כתוב הלשון "וכל המקريب מנהת מן החדש תחלה מברך שהחינו", ומשמעותה הד�ן אחר הקרבת העומר, אם מקריב אחר עצרת מנהת חסיטם

שידות א דצלותא

פסק במפורש בעל ברכyi יוסף לאוטו סימן וכותב: המנהג ללבוע בגדי חדש ולברך שהחינו, ולכך מצדדים בעל אליהו רבא ופרי מגדים (בא"א שם אות ו). בשו"ע שם פסק המחבר לברך "משעת הקנין" ומנקז זאת משום "שאין הברכה אלא עיי' שמחת הלב שהוא שמה בקנין". ומשום כך סובר הגרא, דלא כרמ"א, בהגה שם לסע"ק ר, ולפיו העני מברך אפילו על בגדים לא כל כך חשובים, אם הוא שמח בחילוק. כך מדיק בעל דמשק אליעזר מנהת הגרא שם אותן יא. פסק דיננו של המחבר מסתמך בעיקרו על הטור ונובע מרא"ש למגרא שם הכותב: "ויראה לי — הכל לפי מה שהוא אדם, דיש עני שמחה בחילוק, יותר מעשיר עם בגדים חשובים", ומובא בהגותות מיומניות לרמב"ם שם בסוף אותן י"א, וראה ב"י לטור שם בד"ה ובchap א"ז, וביטודו הוא נובע מירושלמי ברכות פרק ט' — לא סוף דבר חדשים, אלא אף שחקים באילו חדשים הם לו. וכך פסק בקיצור שו"ע סימן גט אותן ג. וראה משנה בדורה שם אותן י"ג. בירושלמי מצרים לברך ברכות פרק ט' — תוספות ורא"ש שם מביאים זאת י"ג. ולבסוף הוא נובע מירושלמי: וראה שרוי' שם ואחרונים ובסדר ברכות הנחנין לרוב בעה"ת ז"ל פרק יג זאת בשם ירושלמי; וראה שרוי' שם ברכות הנחנין לרוב בעה"ת ז"ל פרק יג אותן י"ג. ולבסוף יש להעיר על מקור נושא — באגדה — שיש לברך שהחינו על קנית דבר חדש או בניית בית חדש. ז"ל המדרש תנומה לבראשית אותן ד: בראשית ברא אלקים — למדנו רביבנו, הבונה בית חדש כיitz צרייך לברך, כך שננו רוזל' וכבר הבונה בית חדש מברך שהחינו כדי שיעשה נחת רוח ליוציאו וכור לפיקך הבונה בית חדש וקונה כלים חדשים וכור צרייך לברך וכור שכברא הקב"ה עולמו מה כתיב. שם — ויברך אלוקים וכו' וכן כשברא את חייות וכור ויברך אותם אלוקים. וראה בעל הטורים לבראשית א' פסוק כ"ב, ובנראת, שדבריהם שם מוסדים על חדש זה.

מנהגים: א. מקובל — שלא לאחלה "תתחדש" על לבישת נעלים חדשים, מפני שהן

סדר ברכות

ועל ראיית חבר נאמן אחריו י"ב חודש:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העוזם מתייה מתים:

ועל ראיית חבר נאמן שנתרפא מחלתו, אומרם:
בריך רחמנא (מי'א) דעוזך לון ולא יתקדך לעפרא:

ברכות השמייה

על שמייה בשורות הטובות לשומע ונעם לאחרים:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העוזם הטוב וממשיב:

שירות אדצלותא

באות מבعلي חי, המנהג מובא ברמ"א לש"ע שם, בהגחותיו לסייע ר' בשם פסקי מהר"יו ח"ל: המנהג לומר למי שלובש בגדי חדש – תבלת ותחחדש, ויש מי שכחਬ שאין לומר כן אל מנעלים או בגדיים הבאים מעוררות של באמה,adam ken (מפני) צריכים להחmittה בהמה וכלה, וכחיב ורוחמי עלי כל מעשין. על עצם הטעם כתוב הרמ"א שם בהסתיגות ומוסיף "ואינו נראה", אבל מסיים "מ"מ רבים מקפידים על זה שלא לאמר. והשתת לבוש ובכרי חמדות לראי"ש שם בשמו – וכך הונגה למעשה, ומנהג ישראלי תורה.
ב. הרחיד"א זיל מביא בספרו ברכי יוסף (לטימן רכנ) בשם ספר חות יאיר (תשובה צ') "כשיגיע אדם למלאת שבעים שנה לימי חייו – יברך שהחינו".

ג. בשעריו תשובה שם אות י' מביא בשם ספר מדור וקציעה לריעבץ לברך ברמה זו על הדפסת ספר עם חידושים תורה. ובשם מחזיק ברכת מביא הוא לברך ללא שם ומלכות ובשם גידולי תרומה – שכשגמר הדפסת ספרו, "היה דורש ברביבם לשבח ה' שוכחה לך".
מחיה המתים: בغم' שם: אחר יב תודש אומר וכלה מחיה וכלה. וזהו הדין כאן – נאמרת היא בראית חבר החביב עליו. המג"א שם אותן בעיר: ואו (כלומר, כשברך ברכה זו) אין מביך שהחינו. מקור הלכה פטוקה זו בב"ח לטור שם ד"ה הרואה המביאה בשם מהרש"ל, שקיבל כך מרבותיו. וראה מהירוש"א בחולק אגדות שם שניים את השינוי הבא על הראייה של אחורי יב חדש. נוסף על טעם שבוגם' שם. בבא ר' היטב לש"ע שם (אות א) מביא בשם שווית פנים מאירות לביך בלי שם ומלכות, כיון שבברכת זו בתפלת שמ"ע, לא הזוכרה בעצם "מלכות". בשינויו ברכה (לברכי יוסף באוטו סימן) וכן בסדר ברכת תניניםין לרב בעל התניא זיל היא לנו באה בשם ומלכות, ולכך מצד בקייזר שרי' וראה הגהותיו בלחם הפנים שמסביב לו. ולמעשה ראה שם ובמשנה ברורה.

בריך רחמנא: היסود לברכה זו (בלי שם ומלכות) הוא במשה דרב יהודה ורב חנן בגדתאה ורבנן המובא בغم' שם נד. ב. הר"ף והלכות גדולות העתיקו מעשה זה. ומובא ברא"ש, בטור (רטט) ובשו"ע ובלבוש שם. וראה פרישה לטור שם זאת ז', ויש להוטיפ מש"כ הר"ץ לר"ף שם – שהוא אומרם "בריך רחמנא אלתנא מלכא". וראה ט"ז שם אותן ד' ומג"א אותן ג' ובאר היטב אותן ז'. וראה ההערותינו לברכת הגומל בחולק א' של סיורנו עמוד שע, ויש להוטיפ מלשון הריא"ז המובא בשלטי הגבורים לר"ף שם הקובל (אם כי מתוך הסתיגות מסוימת) "ונראה ענייני לכל הניצול מכל דבר סכנה". (כלומר – נוטף לאלה שהגמרא שם מפרטת) צרי' להודות כמו אלו הארבעה, מבואר בكونטרס הראיות. הנוסח

סדר ברכות

על שמיות בשורות מציבות:
ברוך אתה יי' אלמינו מך הקעוזם דין פאמת:

שירות א דצלות א

שלפנינו הוא ע"פ השור"ע בהוספת "ולא יהבך לעפרא" שבגמ' ומכאן בטור ובלבוש, שהשמית "סלכא". הרוב בעה"ת זיל ניסח כמו בתראי לרי"ף (בסדר ברכת הנחנין שלו פרק יג אות ד).

ברכות השמייה:

הטוב ומטיב: במשנה שם שניינו: על הגשמי ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב ומטיב. ובגמ' (שם נט ב) מסקין — קצדו של דבר וכור ועל שלו ושל אחרים אומר הטוב ומטיב. ומכאן להלכה ברמב"ם שם הלכה זו וטור סי' רכב ושו"ע ולבוש שם. ברכה זו נאמרת, כאמור לעיל, על שמיות בשורות טובות, כגון: ילדה אשתו וכור (בגמ' שם נט ב). וכן אשתו צריכה לברך (שו"ע שם). מת אביו והניח ירושה, אם יש לו אחים השותפים לירושה, מברך הטוב ומטיב (שו"ע רכב) ואם הוא היירש היחיד מביך שהחינו (שו"ע רכב סע' ב) אחרי שבידך ברך דין האמת (קצשו"ע סי' נטאות). ופלוגתא היה בין הפסיקים אם הטוב ומטיב נאמרת במקום שהחינו או נספח עליה. בשו"ע שם קובעת ההלכה "במקום שהחינו מביך הטוב ומטיב". וראה טור סימן רכב ושו"ע באותו סימן ובנוסאי כליהם שם, ועיין בט"ז רכבאות ב והגנת רמ"א שם לסע' א וב. ולמעשה ראה משנה ברורה וקצשו"ע סימן נטאות ג. בירושלמי לא מותנה תנאי וזה שבבבלי שם. הברכת נאמרת גם על ירידת גשםים, גשמי ברכה, וראה בשו"ע שם סי' רכא ועיין בכל הפסוקים שם ובהגנת הרמ"א. — ח מג"א שם א מביא מספר מטה משה בשם ספר חסידים (סימן שפב): מי שהו כרך מהמת עניותו לקחת אשיה עשרה שלא בהפצנו, מביך הטוב ומטיב דין האמת. כן מובה זאת באלו הרא בשם ספר חסידים. ולשם דיקוק ייאמר: שם לא תומלץ, אלא מטופר מעשה שהיה עם אחד שכירך וכור (וראה ההערות של ר' ראובן מרגלית לפ"ח, בהזאתה דפוס ירושלים משנת תש"ז). וראה ילקוט שמעוני לרות, עה"פ ויאלל בזען זגו.

דין האמת: במשנה (ברכות נד) שניינו — על בשורות רעות אומר ברוך דין האמת. בעיקרה היא הודהה וקבלת דין שמיות כאחת וראה רמב"ם (פרק י מה"ב ה"ז וה"י) וטור סימן רכב ורכג ושו"ע שם. ובגמ' שם נט ב: מת אביו והוא ירושו בתחלתה — אומר ברוך דין האמת. וראה שם נח ב וบทוספתא שם. וראה העורתוնו לברכת הטוב ומטיב. ואט התאמր: אין אפשר לו לאדם לברך על מקרים הרעים לו? על זה הזהירנו חוויל ואמרו (במשנה שם) "מביך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעת חייב אדם לברך על הרעה כשם שمبיך על הטובה". וראה שם לג ב זמה ב ודש"י במקומם. הרמב"ם (שם) מסביר נקודה זו: וחייב אדם לברך על הרעה בטוב נפש, כדרכ שمبיך על הטובה בשמחה, שנאמר אהבת את ה' א' וג' וכוי ובכלל אהבתה היתירה שנצטווינו בה, שאפילו בעת שייצר לנו יודה וישבח בשמחה". וראה ירושלמי ברכות פרק ט המביא כמה פסוקים בקשר לנקודה זו וביניהם הפסוק באיוב (א כב) ה' נתן וה' לך יהיו שם ה' מביך, ואבזרתם, שאף הוא מביא לעניינו מפרש: מביך — על הלקיחה כמו על הנחינה. הטור שם כתוב: כיון שמקבל באהבת מה שגור עליו השם, נמצאشبCKET רעה זו, והוא עובד השם". וראה נושא קליו שם ישו"ע שם, ותהערות לברכה זו لكمן בסדר צידוק הדין.

סדר ברכות

על שמיעת רעם, סערה, רעש הארץ, ורוחות זועפות ועל ראות זיקין:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך הקב"ה שפלו וגבורתו מזא עוזם:

ברכות המצוות

על נשיית מעקה מסביבו, ונדר מסביב לבאר או בור, מברכים בשעת העשויה:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך הקב"ה אשר קדשנו במצותו וצונו עשה

מעקה : ברכות המצוות

שירותת דצלותא

שבוחו וגבורתו: במשנה שם (נד א) שנינו: על הזויות ועל הרים
על הרוחות ועל הברקים אמר שכוח גבורתו מלא עולם. ושם בגמ (נט א) פליini אבוי
וראה רשי שם בד"ה ברוך ותני ותוספות שם בד"ה רבא, ועל הכרעת החטיפות נקבעה
ההלכה בטדור סימן רכו ובש"ע שם — על הזיקין וכרי אמר עוזה מעשה בראשית או שכחו
וזמ". וראת ב"י וב"ח שם וכן ט"ז לש"ע שם א' וא' והערותינו לברכת
עשה מעשה בראשית". ודרכ' אגב: הגאון רבי יוסף ענגעל זצ"ל מתקשה (בתגובהו לש"ס)
על עצם הברכה שעל הזיקין וכו', שהרי לפ"ז רבי יהודה (שם מ ב) לא מברכין על דבר שיש
בו קלה, והרי זיקין ורוחות וכו' הם כולן לקלה. ראה חולין פר א — משעלו בני הגללה,
פסקו הזיקין וכו' ורש"י שם מפרש: זיקין וכו' כולן לקלה, ועייש מה שתירצ. וראיתי
בקיבוץ אוצר החיים המנזה לחלק — שכן מברכין על שני הטבע והבריאת והברכה לא
באה על הטוב שבungan, אלא על הכוח שבן.

מנางים: יש נהוג להניח כסגולה, חומש פתוח שם כתובות עשרה הדברים בעל
ספר הברית מביא מגנץ זה ומגנץ בו האיל: "משום שבמתן תורה כתוב יהיו קולות וברקים
(שםות יט) ובזכותה התמורה אשר קיבלנו עליינו אשר ניתנה עיי קולות וברקים. יגן ה'
עלינו וימנע אותנו להרע אותן כתוב — אל תיראו כי בעבור לנוות אתכם בא אלוקים
ובבעור תהילו יראו על פניכם לבתני מהטא", ומפורש כתבו חז"ל (ברכות נט א) אר"י בן
ליי — לא נבראו רעמים אלא לפשוט (ליישר) עקמומיות שבלב. שנאמר — והאלוקים עשה
שיראו לפני (קהילת יג יד). וראה מאמרי חז"ל על רעמים ורוחות וכו': ירושלמי ברכות
פרק ט; חולין פר א; בראשית רבא פרשה יב אות א; ושם פרשה עא אות יב; שמות רבא
פרשה טו אות כא; תנחותם לויישלח אותן ב; תנחותם לפקודו ג; ספרי לווחת הברכה סי
שמג; פרקי דברי אליעזר פרק ג; פסיקתא דבר כהנא כז; מדרש שוחר טוב לתהילים יה;
שוחר טוב למשלי כ.

(ב'ironim)

א. לעשונות מעקה: כתוב בתורה (דברים כב ח) כי תבנה בית חדש ועשית מעקה
לגנך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו. ומכאן להלכה ברמב"ם (נזיקין, הלכות
רו zach ושמירת הנפש פרק יא ה"א): מצות עשה לעשנות אדם מעקה לגגו, שנאמר — ועשית
מעקה לגגך וכו'. ומכאן בש"ע חר"מ סימן תכז סע"ק א. בטדור הוושטט דין זה. וראת ספר

סדר ברכות

שירוֹתָא דצְלָוָתָא

המצוות מ"ע קפ"ד; הchnונך, מצוה תקומו, וסמ"ג עשין סי' עט. ואם עבר ולא עשה ביטל מצות עשה (יעשית) ולא תעשה (ולא תשים דמיון) — ספרי לדברים שם. וראה בשור"ע שם כל הסעיפים וכן בנושאי כלי.

ב. ולחקר הנוסח: בסדר רס"ג (עמ' קא), ברמב"ם (הלכות ברכות פרק יא היב) מנוסח כמו שלפנינו «עלשות מעקה», וכן בסמ"ג (עשין צז). אבודרham ואחוות חיים. בהח"ג (הלוות מזויה) ובשאלות (שאלתה כמה בפ' עקב) הנוסח «אקביז על המזקה». אימת מברכים? בעל ארחות חיים (הלכות ברכות אותן עג) מביא כלל: כל מצות שעשייתה גמר הווהה, כגון מעקה, מביך בשעת העשיה. והשוה כל בו (סימן צח), כך פסק הרמב"ם (היב פרק יא ה' ח). היסוד לכל זה נובע מנוסחתםpta לפרק ו' ברכות, ושם שניינו לגבי הפרשת תרומה והוא הדין כאן: היה מהלך לפרש תרומה ומעשרות, אומר — בריך אשר קדשו להפריש תרומה ומעשרות. מאי מטה מביך עליהן — מ"ש ע"ה שמאפיין:

המקובל ר' אשר זיל ניסוח «על מצות מעקה». לא מצאתי אסמכתא לזה.

אבל לפ"י אבודרham (בחתלה שער ג שם), גם כאן צרכיים לבריך קוזdem, שכן כך הוא כותב שם כלל גדול בענין חלוקות הברכות לסוגיהן וזיל: וכל המצוות טענות ברכה בין שחן מן התורה חובה, שחייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה, כגון: תפילין וציצית. ישופר וסוכחה ולולב וכיווץ בהםם, ובין שהן רשות בגון מזויה מעקה וכן איןו חייב לבנות בית כדי שיעשה מעקה ובין שהם מדברי סופרים בגון: הדלקת נר שבת ונור חנוכה וקדיות מגילה ובין שחן רשות (MDBR סופרים) כגון עירובין ונטילת ידיים על כולן מביך קידם עשייתון" (וראה מש"כ ריטב"א לקידושין קו על תחילוק בין רשותה וחוובה) וכן מנתת חינוך מצוה שצהה. ובספר העיטור (חיב ע' לד). ועל מעקה אי מביך, מביך בתחלת עשייתו או בסוף, כי מי שմבריך על המצוות, אין לו לעסוק בשיחה עד שיגמור כולה (בחקירותו על טעם המצוות שמבריכין עליהן ושאין מברכים עליהן). מרוקח סימן שטו מוכחה, של עשייה מעקה לא מברכים בכלל. ובספר תמים דעתם מובא בשם ר'אבד"ל «לביך לשועשה המזקה».

ג. בטורה מזכיר רק צל עשית מעקה לגג, בלבד, אבל בראמ"ם (הלכות רוצח ושמיירת הנפש, שם) הורחוב החזיב על כל מני מקומות בהם בחזקת סכנה, אם לא מסירות המכשול — זיל בהלכה ד שם: אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וכו' כגון שהיתה לו באר או בור במחצירו וכו' מצות עשה להסתיר וכו'. היסוד להלכה זו הוא בגם' (כתובות, בסוף פרק ג) דתניא רבי נתן אומר וכו' ולא יעדSID טולם רועץ בתוך ביתו, שנאמר ולא תשים דמים בבתיק. וראה הגדות מיומניות לרמב"ם שם אותן בוג'ו, ובספריו (לפי כי תצא): אין לי אלא גג מנין לרבות בורות שיחין ומערות וכו', תיל ולא תשימים דמים בבתיק, וכן הדגשתי בכותרת שמעל גבי הברכה. וראה קצשורי סימן ק"צ.

ד. הרמב"ם זיל קבע כלליים מסוימים, שלפיהם יש הבדל בין שמות הברכה שմבריך העשרה לעצמו, לבין העשרה לאחרים, זיל בהלכות ברכות פרק יא הלכת יא: כל העשרה מצוה וכו' אם עשה לעצמו, מביך — לעשות, עשה אותה לאחרים — מביך על העשרה. לפי כלל זה יוצאה לנו, שהעשרה מעקה לעצמו מביך הוא: אקביז לעשות מעקה. ואילו העשרה לאחרים, כגון הפעול העשרה מלאכת בעל הבית, מביך: על עשית מעקה. וזהו הדין בקביעת מזויה או המפריש תרומות ומעשרות בשביל זולתו. אבל למשעה לא משנה מיזויה «עלשות מעקה», או «לקביע מזויה» וכן «להפריש תרומות ומעשרות» היא קבועה וקיים בכל הניסיבות. ופלא שההבדל בין שמות בראמ"ם הנ"ל, לא הווכר בפסקיהם. וראה אור זרוע ח"א סי' רכה וחכ"א כלל טו בענין עשית מעקה וצל מה שמקילים כיוון. ואם

סדר ברכות

תרכה

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על השחיטה.
על שחיטה בהמות, חיות ועויפות : מברכים קודם :

ויעש אברהם שומע תפלה

בערך שעיה שנייה אחר הכהרים אכל טעורה קבועה מבשר עוף, ולא ראיתו מעולםIOC יכולبشر בהמת ריקبشر עוף מהנשחת לפניו, ובדק הסכין קודם השחיטה ואחר שחיטה, ועמד בעצמו על השחיטה, והוא היה מכפה הרים.

מבשר עוף: רמזו לה מה שאיתא (סנהדרין) של עופות טהורים עם הצדיקים קח ע"ב) וישלח את היונה וגנו, מכאן שידרתון

שירותא דצלותא

המעקה נשתת על ידי מי שאינו בן ברית, מצדד הוא זיל (שם ההלכות שלוחין סימן יא) שבעל הבית יברך. ועל תיקון חוליא (גדר) מסביבת הבוי, מצדד והוא שלא לברך (שם כל'טו דין כד בח"א). גובה המעקה מפורשת בירושלים מ"ק פ"א ח'י — בגג ג'ט ובמרפסת ייט וראה קצשו"ע קצ.

על השחיטה: כתוב בתורה (דברים יב כא) וחבחת מבקרך זgor' כאשר ציתה, — מכאן למד רבינו (בגמ' חולין כה א) שנצטווה משה על הוושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמת. ובכון: מצות שחיטה לא כתובה מפורש בתורה, אלא משה למד זאת, כי פשטות לשון הגמara, מן הפסיק הנ"ל. רשי' במקומו, בד"ה כאשר ציתה, מפרש: למד — שנתפרשה לו מצות שחיטה על פה, דהכנין צוהו בכתב. וראה והשוה ביתור בהירות מש"פ שם פה ב ד"ה כאשר ויום עה ב בד"ה זובת. וראת תוספות לחולין כה ב. בעל הלכות גדולות וריב"ף העתיקו לשון הגמara, אבל הר"ן לריב"ף שם בד"ה מלמה, נוטה להדגשת רשי' ובוטב: לאו מקראי ילייף, אלא ה"ק — מלמד שנצטווה משה על הלכות שחיטה. וראת מעדרני יוזט על ראי"ש לגמara שם אותן ג' ולhalca ברמב"ם (קדושה, פרק א' מהלכות שחיטה ה"א) בטור יו"ד סימן א' ובשו"ע יו"ד שם. וראה: בר"ר עה"פ שא נא כליך (בראשית כה ג), מכליתא לפרש בא — בשלושה דברים נתקשה משה וכור' וי"א אף בשחיטה, והשוה מנהות כת א; מזרש שוחר טוב לשומאל א' יין, ושוחר טוב לתחלים י"ח עה"פ האל תמים דרכיה. שחיטה מק הצוואר מנין: בגמara שם כו א' שאל רב כהנא וכן ר' חייא — מנין לשחיטה שהיא מן הצואר — וראה שם השקלא וטרא, לשם יט א' נקבע מקום מדויק בצוואר — halca משיפוי כובע ומטה כשרה, וראה רשי' במקום, וששו"ע יו"ד סימן כ' סע"ק א'. א' מתי מברכין: אעפ' שעיל כל המצות מברכין עובר לעשיותן — כאן נחלקו ר' יוחנן וירושי בן נהורי — ר' יוחנן מצריך לברך קודם לפוי הכלל שתוא כבע (ראת ירושלמי ברכות פרק ט') וירושי בן נהורי מצריך לברך "משישות", כלומר אחרי ששחט ושם תانبול שחיטתה — ובגמara שם לא איפסකא halca — אבל הרמג'ט ושאר פוסקים, קדום. צעל נוסח הברכה: המקור בתוספתא לברכות פרק ר' — "השותט, צריך ברכה עצמא, ברוך על השחיטה". וראה פסחים ז' ב' ירושלמי ברכות פרק ט.

ORAה ויעש אברהם כאן, ד"ה ולא ראיתו. ובקשר למדת הוהירות שאחן בה מראן הצדיק זצ"ל, ראוי לציין מה שמובא בשל"ה בענין זה, מיסודה של רבינו יונה בשער תשובת שלו ומובא בשם בבי' ליו"ד בסוף סימן יט וזיל של"ה (עמוד עד ב דפוס פרנקפורט دائיר

סדר ברכות

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותו וצונו על כסוי
(ה)דם בעפר.

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

ויהוא ה' מכסה ובירך על כסוי דם בעפר. ופ"א קרתה שהשוחט שהי' ג"כ מוהל, ובא
מברית מילה, וכשהתחיל לברך על השחיטה טעה ובירך על המילה, ונזכר בתכ"ד ואמר "על
השחיטה" ושחת העוף. ואמר הוא וצ"ל, כיון שעשה זאת בפניו, בהודאי היו מירתת מרוב
בושה, וחשש לטפק דרושא ולא רצתה לאכול פן העוף ההוא.

והוא היה מכסה הדם: עיין ש"ר (חו"מ משה — ותמהני, הא קייל בכל מקום שלחו)
ס"י שפכ ס"ק ד') שכח מדברי הרא"ש של אדם כמותו. עי"ש מה שהביא מכמה
(חולין ס"פ כסוי הדם), וממי שיכול בעצמו ראיות מתגמרא.
למול, אין יכול לכבד לאחר למול את בנו. דומיא דכיסוי הדם דמי ששחט יכסה, עי"ש.
ambilaur אין דין לכבד לאחר במצות כסוי הדם מבואר דין לכבד לאחר במצות כסוי הדם
שגבופו אי אפשר לעשות שליח. וא"כanca
שרתוי ופלתי (ס"י ב"ח). ועיין תבאות שור שם שחולק על הש"ר דהא בכל התורה יכולה
שליחו של אדם כמותו והביא שכן כתוב
הדרכי משה בהלי מילה) בשם האור זרעו,
דאמ האב מוהל, אסור לכבד. וכחוב הדרכי
ニימא דיכול לעשות שליח. מ"מ כבר כתוב

שירות אדצלות א

שנת חטא בשמו): "ויזהרו בתורת השחיטה ובדקודקיה ויבחרו להם שוחט ירא חטא. כי עס
רב מישראל תלוין עליו במצות השחיטה ובדיקה וכו' כי רבים מהמומחים רחוקו לבם
mirat chata ואשר איןנו ירא לבו, לא יבין לדקדק לבדיקת הסכין, כי צריך לכזון את לבו
מאוד מאד בבדיקה, הלא תורה — כי יבדק אדם פעמים שלש ולא ירגיש בפוגמה, דקה
לאחר כן ימצאנה, כי אכן לבו באחרונה וכו' זאנני ראיתי אחד מן הפרושים הדמייטים
שלא אכל בשר אם לא כSSHACH תוא בעצמו והיה בא לעיר גדולה לאלווקים, המתנагמת
בחסידות ובקדושה, ודיברו עמו חכמי העיר — למה לא יאכל הבשר ששחט השוחט המימה
שליהם. ובכן לרוב הatziratim לקח הסכין מוחזק והוא אמר להשוחט: תאמר לי,
איך אתה מוחזק הסכין? אמר השוחט — כשר הוא, אמר לו לשוחט — בדוק אותו שנית
ובדק אותו שנית ואמר שהוא כשר. אחר כך הראה לחכמים ואמר — תראו שכאן יש פגימה
הדרביי כן היה ותמהו חכמי העיר, ראו עד היכן הדבר מגיע, כי צריך להיות מופלג ביראת
שםים ומופלג בהבנת הבדיקה, ולא לחנים היה המנאג של חכמי התלמוד לבדוק הסכין דוקא
הם עצמם ובכבודם ולא להאמין לשוטם טבח (שהוחט) אף שהוא ירא שמי, כי הרבה ציריך
ישוב הדעת ויראת שמיים לבדיקה הסכין" וכו'. ובקשר למה שהודגש כאן בויעש אברהם שלא
היה אוכל מבשר בהמה, ראה ספר חכילת השرون למהר"ם אלשיך זצ"ל, שם עמוד מג ב'.
בפמי הדם בעפר: כחוב בתורה (ויקרא יג, יג) ואיש איש מבני ישראל וגוי אשר
יצוד ציד חייה או עוף אשר יאכל, ושפך את דמו וכטהו בעפר, (וראת חולין פג א במשנה
שמ), ומכאן להלכה ברמב"ם (פי"ד מהלי' שחיטה ה"א) בטדור (לייריד סי' כ"ה), ושריע י"ז
באותר סי'. וראת: פסיקתא זוטרתא צו; סי' המצוות לרמב"ם קמ"ז, סמ"ג עשיון סד וחנוך מ' קפנ.

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

כבד למצוות וכמו שמצינו בירושה להמצאות היותה מוטלת על כל ישראל משום השבועת וכמו שכח רשי' בסוטה שם בד"ה וαι לא אישך, עי"ש. ומכל מקום הניחו למשה אמרו כבodo בגודלים. וכן בנוי אח"כ לא התעסקו עמו אע"ג דחויב קבורה עליהם אמרו כבodo במרובין, עי"ש. ואע"ג דחביב היה עליו לעסוק בעצמן, עי"ש ברש"י בד"ה אי לא הוא מתעסקי, עי"ש.

ומה שדחה זה בבנית אדם שם, זהם עיקרו משום כבodo של מה ומה שהוא יותר כבוד ניחא ליה טפי, עי"ש, אין זה דחויב דהכא נמי משום מעשה המצואה עצמה, אם העשית על ידי שליח הרוי זה כעשה בעצמן אלא משום כבודה של מצווה אמרו דמצוות בו יותר מבשלוחו. ופירש"י שם בקדושים (בר"פ האיש מקדש) אדם עובק הוא בעצם למצואה, מקבל שכר טפי. והיינו בשבי טורה המצואה שבזה מהדרה. ולדמייתי עלה בוגרמא התם דרב ספרה מהריך רישא ורבא מלך שיבוטא. וכל זה כדי לכבד השבת. ובוטה (פרק ז' הלכה י'). בכלל אחר את אמר הולclin אחר התורה, והכא את אמר מולclin את התורה אצלם, אלא על ידי

התובאות سور בעצמו אסור, משום דהוי כמולול למצואה כמו שאמרו מצוה בו יותר מבשלוחו, עי"ש.

אמנם מה שכח התובאות سور בדרך כבוד מותר, כדי שתעשה המצואה בגודלים, [וכמו שמצינו גבי יוסף (סוטה יג ב') שישראל הניחו מלהתעסק בעצמן בעצמות יוסף. והניחו למשה ואמרו כבodo בגודלים יותר מקטנים]. דבר זה לא שמענו שיהא מוטב שיעשה המצרי על ידי גודלים והוא יבטל בשבי וזה מהמצוות המוטלת עליו. תמה על עצמד — אם יהיה לאחד שופר או לולב, ואדם חשוב במקומ שיתנו לאדם חשוב והוא יתבטל מן המצואה, עי"ש בבנית אדם. ולא ידעתי הדרミון הות התם המצואה מוטלת על גופו דока, ואי אפשר לעשות שליח. אבל במידי דמאי משוי שליח וכייל בכל התורה כולל שלוחו של אדם כמהו והויכא כלו הוא בעצם קיים המצואה, אלא דלכתחלה עדיף טפי שיעשה הוא עצמו משום דנראה כמולול למצואה. ויתר נבד להמצאות, אם יעשה הוא עצמו למצואה, וא"כ כ שנעשן בגדולים דמצינו דהוי הידור טפי, אם כן כשמכבד לגודל, אין זה ולוול למצאות, אלא

שירות א דצלות א

א. טעמי המצואה: החינוך, שם, מגmak: מושגי המצואה — לפי שהגפש תלי' בדם, כמו שאמור באיסור (שתיית) דם ולזה ראוי לנו לכסות הנפש וכו' כי גם בזה נקנה קצת אכזריות בנפשנו לאכול הבשר והנפש נשף לפניו. ובבהמות לא נצטינו כן, לפי שרם בהמה ניתן לקרבן לכפרה על נפשותינו וא"א לכסתו וכו'. ובתיקוני זהר (תיקון כ"א עמדו נ"א בהוזאת ועם העירות רבי ראנן מרגליות דפוס ירושלים. ובדף ס' ישנים עמוד קיד א) כתוב לאמר: וגדיי דשכינטא איןן כסוי דם חי ועוף, דמכסי עלייהו ברוחימו וכו' מי טופנא לא שלטה עלייהו (וראה שם עמוד נט ב חזאת אפשר לצרף לכך לאן) — ומאן גרים דמי טופנא מתגבリン וכרכ' זאלון איןן לנפי מצוה דמכסין על דמייהון דלא שלטין עלייהו כלבין זאלון ח齊סמן דאיינון מלאכי חבלה וכו'. (והערת דרך אגב: בזוהר פאן הגירסה "דלא שלטין", אבל בניצוצי זהר שם אות נט מביא בשם הנחות הגרא "דריל" שכטוי הדם הוא שלא ילקקו הכלבים". בקשר עם העירה זו יש להעיר על הטעם המובה ברוקת, ארחות חיים וכל בו בשם מדרש, ביחס לכיסוי דם החיות, שהרי במדרש תנומה שהעתקתי لكمן מדובר

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ולפי אברהם

שהונן בני אדם גדולים, התורה מתעללה בהן, וכל הארץ. להכי אמר שהיא מכל המצוות, ועיין רמ"א או"ח (ס"י רפ"כ סעיף ג') מה שאיפילו השוחט שם מוטל החיוב על כל אחד ואחד. אלא שהשוחט קודם באותו החיוב, עי' שם.

ולפי זה אין זה בגדר מצות שבגופו, שלא ניתנה מצהה זו לגוף ידוע דוקא «כיצית ותפלין», אלא מוטלת היא על כל ישראל. ורק שהקדימה התורה להשוחט שהוא יעשה אותה,قولר שהמעשה תהא נעשית על ידו. ואילך הדרון לכללא שימושה השליח הוא כמו מעשה המשלח עצמו.

ומה שהביא הבינת אדם מכמה מקומות, דמייטה התורה — הן ולא שלוחן — והכי נמי דכוותיה, עי"ש, אין זה דומה כלל, דהחתם מיעוט הוא שמייטה תורה, «ולא שלוחן». מה שאילך הכא דלאו מיעוט הוא. דהא מצותיהם איפילו לכתילה בכל אדם, אלא ריבבי שריבת התורה להשוחט, שהיה הוא קודם לכל אדם, דרך קדימה, ומוצה בעלמא עליון, ובכלל כל המצוות שאנו אומרים — שלוחו של אדם כמותו.

ומה שכותב שם, ממילא דהמצוות על האב,

שהיא מתכבדת באנשי גדולים, עי"ש. והוא הדבר בכל מעשה מצהה, והוא כבוד שניות בגדוליים. ולפי זה, אי דמנהני שליחות במצוות כסוי, מתחדרת היא יותר אם נעשית על ידי גדולים.

ובעיקרה דהאי מילתא אי מהני שליחות למצות כסוי: הבאתה לעיל דברי הקצתות החושן (בשם שפב). שכותב דלסרת התוט' ר' י"ד במצוות שבגופו לא מהני שליחות, א"כ מדגלי קרא «מי ששפך יכסה» הויליה מצות שבגופו. וכן כתוב בבינה אדם שהבאתי למעללה, ולדעתי איןנו מוכרת. כמוון דרבינו קרא מואמר לבני ישראל אזהרה לכל ישראל כדאי בחולין שם, וכותב הטור (י"ד סימן כח) למצות כסוי והוא כשאר מצות עשה שככל ישראל חיביט בה, אלא שהשוחט קודם לכל אדם, וביאר שם דבריו בטז (ס"ק ח) שלא תימא דוקא אם אין השוחט שם מוטל המצוות על כל אחד מיישראל, אבל אם השוחט שם, الآخر אינו

שירות אדצלות א

כך על דם של עופות, ועל מדרש זה שモבא ברוקח (סימן שיט) וא"ח (סימן צז) וכל בו (סימן קו) מבוססת הגדת הגרא הנ"ל. וראה ילקוט שמעוני לפ' חי שרת טימן קט וספר רוז פענח לפ' חי שרה (בשנווי לשון) עה"פ ויצחק בא. הרבה טעמיים נאמרו בעניין זה. וראה מה שכותוב בספר רבותינו הראשונים והاخرونים ז"ל: מורה נבוכים חלק ג' פרק מו, אבן עזרא לאחרי מות, שם; רמב"ן עה"ת שם וראה ספר שושן סודות המיווסת לתלמידיו, בסוד כסוי הדם שם, רשב"ס עה"ת לאחרי מות שם; בעל הטורים לאחרי מות; ספר חסידים (סימן שבע), ז"ל: כשהשוחט אדם חייה או עוף יחשוב בלבדו — זה שלא חטא נשחת וצולין אותו, ואדם שהוא מלא עוננות, איך ינצל משפיכות דמים ומגיהנום? ויהשוב שצotta הקב"ה לכיסות דם חייה וערף, פן יאמר המלאך הממונה עליהם — איך דם זה שלא חטא, נשפך עי' חוטא אשר חטא כשנוי). ארחות חיים (דין כסוי הדם) ומכאן בכלל בו (קו); ריקנטי (לאחרי מות): רלב"ג (על התורה, שם); ספרנו (לאחרי מות); עקידת יצחק (שער ארבעים ושתה); חזקוני (לאח"מ); צورو המור (לאח"מ); מהר"ם אלשיך (לאח"מ); kali יקר (לאח"מ); אור החיים (לאח"מ).

עד כאן ההלכה ובקבלה — ויש דברי אגדה: במדרש רביה לבראשית פרשה כב דרש

תרכט

סדר ברכות

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

מצווה זו מוטלת על כל ישראל העומדים שם בשעת שחיטה, אלא שהتورה זיכתה להשותח שיהיא הוא קודם במצבה זו, יכול הוא ברצוינו להסתלק מזה משום הידור המצויה וככזה שמתכבדת באנשים גדולים, כי מעירא לא קפיד קרא לחייבו שהוא יעשה המצויה דוקא בעצמו, אלא דרך זיכיה זיכתה לו תורה מצויה זו.

על כסוי דם בעפר : נסחה זו כתבה הטror יונ"ד (ריש סימן כח). אבל בתוספתא (פרק ר' דברכות) ובירושלמי (שלמי ברכות) איתמא רק על כסוי הדם" לחוד. וכן כתב בה"ג בתלמוד כסוי הדם, וכן הוא ברמב"ם (פרק י"ד מהל' שחיטה הל' א') וכן בסמ"ג וכן בשבלי הלקט (הל' שחיטה סימן י'). ואמנם בשׂוע שם נמשך אחר נסחת הטדור וככתב על כסוי דם בעפר". וככתב הטז", דא"כ דלא בברכת, אלא דרך כלל, וא"ל טגי לומר, "על כסוי הדם". מכל מקום הכא שאני שעושה ב', מצות דהינו כסוי שלמטה מן הדם ושל מעלה,

הנה גם על זה אנו דנים, ומובא לעיל דברי הדרבי משה דמהני שליחות. והטעם פשוט כמו שכממיתי גבי כיטוי, כיון דריבתה תורה دائית מהליה אבוחה חייב כל אדם למול, אך מצווה זו מוטלת על כל ישראל, ורק התורה ריבתה שהאב קודם להתחייב בה מכל אדם, ולהיה מהני שליחות.

הנה רבינו זקננו זצ"ל מרاري דעובדין ולא חס כלל לחומרא זו. ולא שמעתי מעולם שאמר לו השוחט — אני עושה לבבוזו שליח לכוסות במקומי. כמו שרצו בעל החכמת אדם ז"ל. ורק בדרך כיבורו בלבד. עיין (קדושים מ"ה ע"ב) לא חציפ אינש לשוי לאבוחו שליח ואף שהוא ג"כ דרך מצוה והשליח מביך ברכבת אירוסין כדאיתא באהע"ז (ריש סימן ל"ד) ברמ"א עי"ש. ומ"מ אמרינו לא חציפ אינש לשוי לאבויו שליח. וממש"כ לרבו וגדרול ההור, וא"כ על כרחך דפשיטה ליה דלא צרייך לומר דרך שליחות כלל אלא דרך כיבורו בלבד.

ו pettyus כמו שכממיתי לעיל, כיון דבאמת

שירوتא דצלותא

רבי אליעזר בן פdet: "ומי קברו להבל (שהרגו קין)? עופות השמיים והיות טהורות קברוהו, נתן להם הקב"ה שכון — ב' ברכות שמברכין עליהם, אחת לשחיטה ואחת לכסי הדם". ובמדרש תנומה לבראשית אות י': "בשעה שהרג קין את הבל, היה מושלך, ולא היה יודע קין מה לעשות זימן לו הקב"ה שני עופות טהורים, והרג אחד מהן את הבירו וחפר בידיו וקברו, וממנו למד קין וחפר את הבל. — לפיכך זכו העופות לכוסות את דמן".

ב. ולחקר נסח הברכה: ראה וייעש אברהם כאן, דיה על כסוי, והרי הערות נוספות: המקור בתוספתא לברכות פרק ט — השוחט צרייך ברכה לעצמו, בריך על השחיטה, המכסה דם צרייך ברכה לעצמו "על כסוי הדם". ובירושלמי ברכות פרק ט: המכסה אומר "על כסוי הדם". בקשר לגירסת הירושלמי שלפנינו יש להעיר, שהרוקח בסימן שנ מביא בשם ירושלמי "כסוי הדם בעפר" ואotta גירסת מביא הוא בסימן שפ' בשם התוספתא, כנראה שכך הייתה מנוטה לפניו בספרים הנ"ל, וראה וייעש אברהם ד"ה וברור. ויש להזכיר שגם באור זרוע סימן תד מובאת גירסת הנ"ל, וראה וייעש אברהם ד"ה וברור. ויש להזכיר שגם בסימן שפ' מובאת נסחת הירושלמי שלפנינו, שהיא גם גירסת: הלכות גדולות (הלכות כסוי הדם), סדר רב סעדיה גאון (עמוד קא); פרד"ס לרשי" (סימן קצ'ו וסימן רט בהוצאת הרה"ג ערנ" ריין הי"ד); במח"ז (עמד' חלון); ראביין (רפוא); רמב"ם שם; רא"ש חולין קו א';

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

וויין אברהם

ויין בפרי מגדים שם במשבצות זהב
שהביא מהתבואות שור טעם, לפי שמצוינו
בכתוב "וכסינו את דמו" והוא לשון העלמה,
דלא תימא דהכי גמי לשון העלמה, להכי צרייך
לומר ב ע פר. וכתג ה פרי מגדים, דנכוון הוא
ע"ש.

ואני בענייני אינני מוצא טעם בדברים האלה.
זהא מברכין "על הטבילה" ואין אומרין "על
הטבילה ב מיט". ע"ג דמצינו טבילה גם
בבור ריק, כמו שכותב (איוב ט ל"א) או בשחת
תבלני, וענינו הורדה אל קבר. אבל הטעם
פשוט, כי הטבילה בשחת הוא רק בדרך
השאלה להשקיעת, אבל סתום טבילה היא
שקיעה בדבר לה. וכן כך כסוי בMOVEDן העלמה
הוא בדרך השאלה. לפי שכל דבר מכוסה
נעלם מענייני בני אדם. ובכלל אינני מבין,
דלקורה מה נתחכם יותר מחכמוני זיל, שתקנו
וקבעו מטבח הברכות. ואם חזיל לא חזו לזה
וכתבו הלשון בתוספתא ובירושלמי, "על כסוי

וזה נלמד מן "בעפר", צרייך לומר "בעפר"
להורות על ב' המצוות, עי"ש.
ולא זכית להבין: וכי ב' מצות נינהו, אין
זו אלא הלכה מתקינות מצוה זו, צרייך עפר
מלמטה ולמעלה. ולא מצינו בשום ברכה
שיזכרו פרטי ההלכות. רק תקנו דרך כלל
על שם המצוה כפי שנקרה בלשון חכמים
ולשון בני אדם. והרי מילה ופריעת שהט שני
חולקי מצחה, ואילא מאן דאמר לא ניתנה
פריעת מילה לאברהם אבינו, עיין (יבמות
ע"א ע"ב). מ"מ אין מברכין אלא "על המילה"
לחוד ואין מזכירים הפריעת, דכיון דקיים —
מל ולא פרע كانوا לא מל, א"כ מה שאומר
על המילה, כולל הכל. ועדה, דאפייל בבי'
מצות ממש, כגון תפילין של יד ושל ראש,
להנחו דסברי דסגי בברכה אחת על שתיהן,
ב"ז אין מוכידין בברכה אלא "להניח תפילין"
על היד ועל הראש, לפי שהכל בכלל בלשון
זהחת תפילין.

שירותתא רצלותא

מרדי (לגמרא חולין שם); שביל (ה' שחיטה); סמ"ג עשיין סד; אור זרוע סימן שזו;
ארחות חיים (דין בטוי הדם) וכל בו סימן קו; תורה הבית; רבינו ירוחם (חולדות אדו"ח
נתיב טה גט בשם בת"ג), רמב"ן (כמובא בבב' לטור שט בשמו ובסמך רש"א (כמו שmobauer
בתורת הבית עצמו); הרוקח (בסימן שפ) מכbia בשם התוספתא "על כסוי הדם בעפר",
כニיל, כנראה שהיה לפניו מנוסח כך בתוספתא כמו שמן מחברנו זיל הדגש בויעש
אברהם כאן ד"ה אלא, שהרי בתוספתא שלפנינו "על כסוי הדם" בלבד, כニיל. הטור מנוסח
"על כסוי דם בעפר", ותשמש אותו ה"א. באבודרham לאן ד"ה בערך, איזו מראן הצדיק זצ"ל בנותחת
ידך — כמו בטור. הדם: לפי וייש אברהם לאן ד"ה בערך, איזו מראן הצדיק זצ"ל בנותחת
הטור. "כסוי דם בעפר". ואילו דעת מרמ"ח נוטה לנוסח "הדם בעפר", שכן הצעתי ה"א
בסוגרים (ולפי כמה גירסאות הרי היא גם נוסחת התוספתא וירושלמי. ב ע פר: סיום זה
MOVAA בטור. וראה ב"ח שם ב"ה השוחת, המuir בקשר עם זה — "ואולי מצא כן הנוסח
בسفדים" שמכאן יש ללמד הסתיגות מסויימת. הטע לשו"ע שם אותן ג' כן מצדד לה וראה
כל הקטוע שם. וענין שם סע"ק כת. הפרי חדש לשוו"ע שם מתנגד לה ואילו התבאות שור
דחה טעמו ולהכרעתו הסכימים בעל דעת קדושים (לטימן כח) ומטיים: דברי התבאות שור
בכוונים בטעם.

פלוגתא בין רבותינו האחרוניים, אם מברכין שהחינו על קיומ מצות כסוי דם בפעם
הראשונת המקור בהגחת מנהיגים הדריכי משה לטור שם סימן כה אותן יא מביא זאת בשמו

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

נטילת לולב שכבר כולל הכל. ולא חששו למאי שללון נטילה יש ג"כ משמעות אחרת, לפי שהכל יודען נטילת לולב מהי ונטילת ידים מהי.

וכבר הארמתי בזה (ראה לעיל, חלק א' של סידורנו עמוד ג'), בויעש אברהם שם ד"ה על נטילת) בעיקר דבר זה. והבאתי ג"כ מברכת מזויה שתקנו לבך לקבוע מזויה. אף בדבשון הכתוב מזויה הוא צד הפתחה שהדרת סובב עליו. מכל מקום, לפי שכבר בימייהם הייתה הקלה עם כתיבת ב' הפרשיות לקבוע במזות הפתחה נקראת בשם מזויה, תקנו על זה לשון הברכה. והכי נמי, מצות ליטרי הדט של היה וועוף בעפר, היתה נקראת בשם "כסיוי הדט" סתם, כדאיתא הלשון במתניתין (חולין פג ע"ב) "כסיוי הדם נהוג", כמו שאין צריך לומר "לקבוע מזויה בפתח" כן אין צריך לומר על כסוי דם בעפר.

ובror אצלי, שריבינו הטור זיל לא המציא מעצמו לומר דבר שלא אמרתו חכז'ל הראשוניים, מתני הברכות, אבל ודאי שנודמנה

הדם" לחוד, אנן מי אייפת לו להתחכם יותר מהם. ועוד, שהרי תקנו ברחיצת ידים לבך "על נטילת ידים" ובולב תקנו "על נטילת לולב". אף שכל אחד יש לו משמעות אחרת נטילת ידים היא רחיצת ידים, ונטילת לולב הוא לשון קיחת.

אבל חכז'ל תקנו לשון הברכות כפי רגילות הדבר בין המדברים, ורחיצת הדים היו קורא' בזמנם "נטילת ידים", כלשון הרגיל במשנה — נוטלין לדים. ועל לשון זה תקנו הברכת, לקיחת הלולב ומיניו כולם ביחד. היה רגיל בפי המדברים בשם "נטילת לולב", כמו ע"ש (סוכה לח ע"א) במשנה, מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול. ושם (מא ע"א) במשנה בראשונה היה לולב ניטל במקיש שבעה כר. ולהכי לא תקנו הברכה כלשון הכתוב על לקיחת כף תמר, דא"כ היו צדילין לחשוב כל הד' מינין. וכיון שהתקינו לומר על לשון בני אדם, שקורין לכל המינים ביחד על שם חלול, ואומרין "נטילת לולב", לפי שבמינו גבוה מכלין, תקנו הברכה ג"כ על

שירדות אצלות א

וכותב: ומ"כ במנגמים ישנים (חשי' לש"ע ז"ר שם אות ח' ציין "זה לשון הଘה מגהגים שהביא בד"מ) מי שלא שחת היה וועוף מעולם, ושחת אותו מביך שהחינו על הcessio ולא על השחיטה דכסיי הוה מזויה" וכו'. והשויה לענין מצות מש"כ בהגהת הרמ"א שם לש"ע ז' וילענין שהחינו שם אותן ה. הש"ד שם מתפלפל בענין ומסיק שלא לבך ולדעתו מצדד אותן ב', וילענין שהחינו שם אותן ה. התבאות שור מצדד לדעת רמ"א, כן לבך. וכן נראה מהגהת הגרא"א שם הפרי מגדים שם. התבאות שור מצדד לדעת רמ"א, כן לבך. וכך שצווין בפתחי תשובה אותן ד' ומפורש במנון אברהם לש"ע או"ח סימן כב סע'ק א' (כמו שצווין בפתחי תשובה כאן אותן א') המסתמך על דברי רמ"א כאן ומסיים: "ומיניה לכל מצות שאדם עשה בפעם ראשונה, מביך שהחינו".

ג. אימתי מברכים: לפי בה"ג, שם, ומובה בטור בשם, מס'ים קודם ואחר כך סברכים, וכל' אוטים רבינו ירוחם, שם, המביא כך בשם בה"ג, ומביאו הב"י לטור שם בשם ובס' רשב"א המביא בשם רmb"z (רשב"א בתורת הבית, ותורת הבית הקוצר). לפי טזר רב סעדיה גאון שלפנינו, פרד"ס לרשי', מח"ז, רמ"ב, רא"ש, שבלי הלקט, כל בו בשם הר"ש זיל וארכחות חיים מברכיהם קודם, כמו שمبرכים לפני עשית שאר מצות עובר לעשייתו. דראא ב"ח וב"י שם וכך נקבע ההלכה בש"ע שם סימן בת. וכך הדגשת ברכות שמיען נבי וברכת

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

גם תיבת "בעפר" קלישנא דקרה, יש לחוש לכתהלה גם לגירסת רבותינו הרוקח והטור ז"ל, כיון שאין כאן הפסיק באמצעות הברכה, אלא הוספה לאחרית.
 אלא שהדבר פשוט אצלי, צריך לומר על כסוי הדם, בה"א דוקא. לפי שכן עיקר הנוסחא לפי הבהיר והרמב"ם ושאר פוסקים. וגם הרוקח ז"ל, שהיה לפניו הגירסה בירושלמי ובתוספותא, כנוסחת הטור ז"ל, כתוב גם כן "על כסוי הדם בעפר". וזה שמו במשנה "כסוי הדם להורות על הדם הידוע", והוא של היה ועוף דוקא לא זולת, ובזה יוצא כל הנוסחות ייחד, ודאי'.

לו מוספתא, שהיא כתובה הנוסחא הזאת. וטרחתי לחפש בדברי רבותינו הראשונים ז"ל, וממצאי בספר הרוקח (בסימן שפ) שכטב זהה לשונו: בתוספותא — השוחט מברך על השחיטה והמכסה על כסוי הדם בעפר. ושם (בסימן שנ) כתוב זהה לשונו ירושלמי פרק הרואה כו' וידוע שעוף מברך על כסוי הדם בעפר, עי"ש. הרי שנמצא גירסה כזו בתוספותא ובירושלמי, וידוע שהי' להרשותם ז"ל כמה דברים בירושלמי, שאינם בספר הירושלמי שלפנינו. מכל מקום הא ודאי' ז"ל, דבעל הלכות גדולות ז"ל, שהיה מקדמוני הגאנוטם, גירסתו בירושה מדויקות טפי. ומכיון דין קפidea אם יאמר

מצות מזווה

(בירורים)

א) נראה לי דמן התורה אינו חייב במזווה אבל הפתחים שבין החדרים הפנימיים אינו אלא בפתח הפתוח לרשות הרבנים או לחצר, חייב במזווה אלא מדרבנן. עיין יומא (י א)

שירותתא דצלותא

מִזְוָה

(מ ב ו א)

מזווה: תכנה — מבפנים — שתי פרשיות ראשונות של קריאת שם, וmbachiz — השם "שדי", והשמות (בחילוף אותיות) "כחו, במוכס", כוזו"; כתובות על קלף . . . הספר תורה ותפלין, מבואר לפניו لكمן באות ג. ד. כל אחת מפרשיות מסתיימת בפסוק "וכתבתם על מזוזות ביתך ובעירך", ומכאן למדנו בגם' (מנחות כה א, וראה ס' יראים השלם סימן ח): שתי פרשיות שבמזווה מעכבות זו את זו. במשנה שם מדובר על סתם שתי פרשיות של ק"ש, אבל רשי' במקומות שם מבhair: שם ויהי אט שמוע, וכך פסק הרמב"ם פרק ה מהלכות תפלה, שם מתחילה הלוות מזווה. הלכה א) כיצד כתובין את המזוזות — כתובין שתי פרשיות, שמע והיה אט שמוע. ומכאן בטור יריד סימן רפה, בחינוך מצוה תכנג, ספר המצווה מ"ע טו, סמ"ג עשין נג, סמ"ק סימן קנד ושו"ע ליו"ד סימן רפה. הרבה דברים ואזהרות שמענו בפרשא זו והרבה טעמי נאמרו בה. ועוד שאנו נברך את מקור הברכה, וכמה פרטים ומנהגים מכח דין, עליינו לעיין בכמה נקודות:
 א. **מזווה:** — סמל של בית יהודי, בכל מקום שבעולם. סימן חי צוני. וכשנקלעת לער שcoleה גויים או שרוב תושביה אינם בני ברית, והנך נבוח, עד שקשה לך להבחין

תרגם

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

נקט סימנא דיזהו. מיהו הא ודאי שמעין
מסוגיא דחתם, דעתך קפיד קרא שיהא קורי
על שם בית.

ולפיו צ"ל הא דרבינו הtam בבריתא בית
tabn ובית בקר ובית האוצרות, אסמכתא בעלמא
הוא ואינו חיב אלא מדרבנן, דהנהו ודאי לאו
בבית סטמא מקרי. ונראה שזה טumo של הסמ"ק
וכל בו המובא בבב"י י"ד סימן רפו בשפט
הר"פ, דלא פטרי במסכת יומה מפני שהנשים
אבל בית דירה ממש ע"פ שהנשים רוחצות
רוחצות בו אלא בית התבון ובית הבקר וכו'.
שם, חיב במוזה. וכן פסק בש"ע (שם סע"ק
ב) עי"ש. ואילו נימא דכלוחו חיבין מן התורה
משה, אי"כ מי נפקא מינה בין בית דירה
לבין הננהו. ועל כרחך ذקרה אסמכתא בעלמא
הוא. וע"כ מדרבנן הוא דמהיibi בהנהו מוזה.
ומסתבר, דלא תיקנו רבנן הילא דאייכא בזיז�
למוזה. וטעמו נמי, משום דלאו בית סטמא
מיكري, להכי פטורי מן התורה.
אייברא דנראה לי, דהות דרשא ממש. דהא

סביר רבוי יהודה — כל בית שאינו שיש
לימות החמה ולימות הגשמיים, אינו בית.
אייחביה אבי — והכתיב והכתיב את בית החורף
על בית הקיץ, אל, בית חורף ובית קיץ
איקרי, בית סטמא לא איקרי, עי"ש. וטעמא
דרבנן י"ל דמ"מ בית מקרי וחורף וקיץ סימני
בעלמא הוא.

וע"כ צ"ל כן, دائיה היה שם לוי ממש, מי
טעמא דרבנן דמחייבי. וע"כ צ"ל דהו כי
האי דטוכה (יג א) מריריתא דאגמא דאמר רבא
התם דלא מקרי שם לווי, אלא משום דמשתכחא
באגמא. וכן בחולין (סב א) עי"ש. דהכא
משמע טפי דהו רק סימנא לחוד, דהא בגמ'
לא מקשי כלל הכא מהא דאווב ולא אווב
יין, כדמクשי בכמה דוכתי, ש"מ דהכא ודאי
טעמא בעלמא הוא. וטעמא ומשמע בסוגיא, שם
ביומה, דהדר ב' מהא דבעי למימר דרי' פוטר
בית כהן הגדל מוזה, עי"ש. והיינו טעם
דוידי מיקרה בית סטמא, כיוון דבית דירה הוא
ג"כ. אלא כיוון דבעי להפליג בקרא לכל הבתים,

שירותא דצלותא

את הארץ מעדת בני ישראל, ונטלת בדלת שעליה תליה מוזה, אז היא עונה לך, מבלי
ששאלתיה, כאן גר אורה מבני ישראל; ומבליל להזכיר את בעליה ושפתו של בעל הדירה,
אתה דופק בדלת כאילו נכנסת אצל אחיך בן אביך ובנו אמר. מזוזה — היא חוט המשך
את יהודי עט יהודי, בא' הוא שם; בכל פנה נדחת שכעולם, אם נקלעת לשם, אתה רואת
דלת ועליה קבועה מוזה, היא, כאילו קוראת לך מתוך חיבת אחיהם — הדלת פתוחה לפניה.
ואופייני הדבר, שעל מצוה זו מקפידים אותנו בני ישראל בכל רחבי תבל, ורובם מלאה
שלא מקפידים זההירים בשאר מצות, קלות כבחמורות, שומרים עליה כל ב בת עינט ובמה
נדול כוחה של מצוה זו? כל גדול אמרו חז"ל (שבת קל א): "כל מצוה שמסרו נפשם
עליהן למתה בשעת גזירת המלכות, כגון עבדה זורה ומילאה, עדין היא מוחזקת בידים" וכלה,
ואם אף את מוזה לא מנעו שם בין אלה המצוות, בכלל זאת מצינו במקום אחר (יומא יא א)
מטירת נפש על קיומה. והיתה מעשה באחד שהיה רגיל לבזוק המזוות בבמי בני ישראל
(בימי חכמי התלמוד) לראות אם הן כשרות, וכשנגורה גוזרת נגד קיום מצוה זו, היה האיש
זהה ממשיכ במלאותו מתחז מסירת הנפש, כמו שמסופר בגמ' יומא (יא א) מעשה בארטביין
אחד שהיה בודק מזוות בשוק של צפורי, ומצאו כסדור אחד (פקיד הממונה ע"ז מטעם
המלך ונתל ממנו אלף זה (קנס או שוחד) וראה ריבינו חננאל שם, ותוספות למגילת כד

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

כהיש מחייבין ולא כהתק, נראה טעםם משום דמצינו סתמא דס"ל נמי כהיש מחייבין, להבי ס"ל להחמיר. וא"כ נראה דמן התורה הוא מחייבי, כיון דדריש קרא דבשעיר אצל הנhoe, וס"ל דכל הנhoe מיקרי שעריט. ולפ"ז צריך להבין — למה חילקו הפסיקים בין בית דירה ממש ובין הנוג, לעניין אם הנשים עומדות שם ערוםות.

ונראה, דהנה צריך להבין אך ברייתא דעתא התם: אחד שער夷 בתים בר ורפת ולולין כר' יכול שאני מרבה בית שער אכסדרתא ומרפסת תיל בית, מה בית מיוחד לדירה, יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה. יכול שאני מרבה אף בית הכסא כר' ובית המרחץ, תיל בית, מה בית העשי לכבודה, אף כל העשי לכבודה, יצאו אלו שאין שעון לכבוד, עי"ש.

בימא שם איתא: דתניא ביתך האמיהך לך, פרט לבית התבון ולבית הבקר ולבית האוצרות שפטוריין מן המזווה, ויש מחייבין כר'. וצריך להביןמאי טעםם דהנהו דחייבי והוא ביתך כתיב והנהו לאו ביתך האמיהך לך מיקרי. והרי דרשת התק פשطا דקרה הו. וס"ל דס"ל כבריתא דהסתם בסמוך, דדריש ובעיר אחד שער夷 בתים ואחד שער夷 חצרות ושער夷 רפת ולולין ומtbodyן ואוצרות יין ושמן שחייבין במזווה. ולפ"ז הוא פרט וכלל, ואיתרבי כל השערים למזווה וס"ל דשער夷 בית התבון כר' נמי שערים מיקרי. אבל התק דבריתא, דפוטר בית התבון ס"ל כאידך ברייתא דהסתם לעיל מינה, שלא איתרבי רק שער夷 בתים וחצרות עיריות ומדיניות לחוד, שלא מיקרי שערים אלא אלה, ורב בהנא התם דס"ל

שירותא דצלוותא

ד"ה סנה מ"ב בשם רבינו تم ועין ירושלמי מגילה פרק ד וראביה ל מגילה שם סימן הקפט (בהתוצאה מקצין).

וגדול כוחה של מזווה אחת להצליח עיר שלימה מלודונה כעיר הנדחת, כמו שאמרו דיל בסנהדרין (עא) כל עיר שיש בה אפילו מזווה אחת, אינה געשית עיר הנדחת. וראה שבת כג א' מנהות מג א', ויקרא רבלה פרשה צו: חז"ל הזהירנו: בעז מזווה בנין מתים, דכתיב וכתבתם וכו' וכתיב בתיריה למען ירבו ימיכם וימי בניכם (שבת לב ב'); שבעה מנודין לשם, וכר' ומ"ש אין לו תפין וכו' ומזווה בפתחו (פסחים קיג ב'). ובמצוה זו נתחייבו כל בית ישראל כדגרשין בירושלמי (ברכות פרק ג' ה"ג) נשים ועבדים וקטנים חייבים במזווה, דכתיב וכתבתם על מזווהות ביתך".

ולבסוף יש להעיר שכבר בבית המקדש הייתה קבועה מזווה על פתח דירתו של הבחן גדול, ו"לשכת פלהדרין" הייתה נקראת ומשמעותה שהיתה שם דירתו הפרטית, נתחייב לקבוע שם מזווה — וראה יומה י' א, והשוו, בשינויים קלים, בתוספתא שם פ"א ה"ב והשוו ירושלמי יומה פ"א — ובסתמי לאותהן ס"י לו — מצינו מפורש — "למעט בית המקדש עצמה".

ב. טעמי המצווה: מזווה זו לשם מה? הפרשנה שנייה במחולקת הדעות, כמבואר לפניינו. וארבע שיטות בדבר: יש סוברים שלשם שמירה נגד נזונות ורוחות רעות, שדים ומזיקין. ויש סוברים שהשמירה כאן היא במשמעו הפשט הנרמות בפסוק "ת' שומרך כי צלך על יד ימינך" ובפסוקים אחרים מתכוון דזמה. ויש סוברים שלשם זכירה, כלומר, שעל ידי זה שמסתכלים בה בשעת היציאה וכביסת לבית. נזקרים אונחנו ביחוד השט ובמציאות, שהרי המשתי פרשיות הכתובות שם, מכילות שני עניינים אלה, יחד השם והשנתנו,

סדר ברכות

תרלה

ויעש אברהם

שומע תפלה

ודירך להבין הא דקאמר מה בית מיוחד

רוחצת בו וא"כ עשו גם לשמש אדם לעצמו ובזהאי מסתברא דתשמש אדם הוא עיקר, א"כ מילא לפטור ממזוודה כמו כל מרחץ, ואפילו מדרבנן פטור. וכך שעשוי גם לשמש בהמה וזה מחייב במזוודה, מ"מ כיוון שאין כבוד שמים להיות שם מזוודה, לא חייבתו חכמים במזוודה אותו רפת בקר שאינו הנשים רוחצות בו כן נראה לי לתרץ סברת הפסוקים זיל שחייב בין רפת בקר שהנשים רוחצות בו לפטור ממזוודה ובין דירה ממש שהנשים רוחצת בו חייב במזוודה. אבל סתם רפת ולולין וכל הנحو דחשיב התם, חייבי במזוודה מן ה兜ורה. וצריך לומר גם כל הנחו מיקרי בית סתמא. ומה שנקרה בבית הבקר כר' סימנא בעלמא הוא מיהו החדרים הפנימיים שבבית דירה, לא מיקרי בית אלא חדר. כמ"ש (שה"ש א') הביאני המלך הדרין. ושאר מקומות אין מספר. ואם ירצה לצין בפרטית, יקרהו על שם שימושו או מקום, כמו (שופטים ג' כד)

לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה, וכי רפת ולולין לדירה עשו. וכן מה דittooth א"כ — כל שאנו עשו לבבז, ג"כ תימה, וכי רפת ולולין דירת כבוד נינהו. וצריך לומר, דמ"מ מיקרי מיוחדין לדירה, דירה הוי ענן תשמשו של אדם, לכל מה שהוא צריך. וכיון דעתו להניח שם בקריו ותרנגולין, זהו תשמש דירותו. וכן ביהכ"ס ובית המרחץ, כיוון תשמשו לשימוש מיוחד, לצרכיו של האדם, מיקרי בית דירה שלו. ולכן הוצרך למעט אותו מזוודה. אבל בית שער ואכסדרה, שאנו עשוי לשמש בהם לצרכיו, אלא לכת דרכו זה לא מיקרי בית דירה. מיהו ביהכ"ס זיבת המרחץ, כיון דעתו לשימושו של האדם בעצמו, בעין תשמש של כבוד. והנהו לאו של כבוד נינהו ופטור. אבל רפת ולולין תשמשן לצורך בהמות, לא בעין בית של בד דוקא. ואוקמינן, כל חד בדוכתיה לפי תשמשו.

שירותא דצלותא

כידוע. ויש מביעים דעה פשרנית — ולפיה הנה זה עניין של זכירה ביחד השם והשגתו ושל שמירתם במובן הנרמז בפסקוק הג"ל — גם יחד. והרי פירוטן: לשם שמירה נגד מזיקין: גרטינן בגמ' (מנחות לג ב) מצוה להניחה בטפח הסמן לרשות הרבים. מי טעמא, רבנן אמר כי שיפגע במזוודה מיד. רב חנינא מסורה אומר כי היכי דמנטריה (שתשمرלו). פשtotות הלשון לא מורה על איזו סוג שמירה מזובר, אבל רשי' שם מפרש בהיר: "דמנטריה — לכל הבית מן המזיקין". וראוי להעיר, שהרא"ש לגמ' זו אף הוא פירש כרשי' כי היכי דמנטריה לכלוא ביתא", אבל השמיטת ההדגשה "מן המתוקין". ועוד: בגמ' שם לב בגרטינן: תלאה במקל, וכרי סכנה ולאין בה מצחה", ועל זה פירש רשי' שם: סכנה — מן המזיקין שאינו הבית משתמש בה (ע"י המזוודה) עד שיקבענה בכוורת הפתחה כהאלכתה. אבל בתוספות שם ד"ה סכנה, מפרש רבינו שם בדרך אחרת את משמעותה של המונח "סכנה" כאן ואחרי שmbiya פירשו של רשי' ומחה אותה, כותב הוא: ונראה דתלאה במקל נוקף בה ראש, שלא אדעתיה. ואופני הדבר, שכן כן מביא הראי'ש פירשו של רשי' במלואו, ככלומר, גם ההדגשה "מן המתוקין", ולעומתו מביא הוא פירשו של רבינו שם — שמאן ניתן להבין, שמצדדו לו.

וראה פלונטה דומה בין רשי' לתוספות, מגילה כד ב ביחס למשמעות "סכנה" בעניין הנחת תפlein בשעת הגוירה, שם פירש רשי' כתפישת התוספות כאן. (הרמב"ם מפרש —

סדר ברכות

שומע תפלה ויעש אברהם

בוחדר המקורת. (מלכים ב' י' י"ב) בוחדר משכבר, (שם שם י"א ב') בוחדר המתוֹת ומקרה מלא הוא (שמות ז' כ"ח) ועל וباء על מה שיסמכו, משום דבית דירה ממש לא איכפת לנו אם יש שם טינופת, כמו "ש הطور וב"ג. ולפמ"ש יש לומר, דס"ל דחדרים הפנימיים לא מחייבי מן התורה כלל. ומה דמובא בא"ס (במנחות דף ל"ג) בפתחה דברין תרי בתוי או פתחא דעתיל בה רבי לבי מדרשו וכל הנוח דאיתמר חתום, לא מחייבי אלא מדרבנן. וכיון דאייכא חשש טינופת, לא תיקנו בהו רבנן כלל דחייבי במזווה. אין נראה לי לתרץ מנהג קדמוניים ז"ל. ואיפלו בימי רבינו הב"ח זיל לא נהגו במזווה לכל הפתחים. רק הלומדים בלבד שהתחילה להחמיר בזה ע"פ הרמ"א ז"ל, עי"ש. והאידנא אכשיר דרי – ומחמירין לעשות מזווה לכל הפתחים. וצריך ליוודר מפני הטינופת לכטותם.

ב). כתוב רבינו עקיבא איגר זיל בהגותו ליו"ד (ס"י רפ"ז סעיף י"ד). על הא דאיתא חתום דבית שאין בו לרבע ד' אמות על ד' פטור ממזווה, היינו דוקא דמצד עצמותו פטור ממזווה אבל בוחדר שלפניהם מתר

ונראה לי שזה היה טעם של דורות הקדמוניים באשכנז, שלא עשו מזווה אלא על פתח החיצון. וכמו שהביא מהר"ל בתשובה (סימן צ"ז) וכן ה"י המנהג במדינת פולין, וכמ"ש הרמ"א ביז"ד (סימן רפ"ז ס"ב). דנתפסת המנהג במדינות אלו דרוב העולם סוכין על מזווה אחת שעושין עלفتح ביתיהם. וכתם שם הרמ"א דאין להם על מה שיסמכו ולכן כל ירא שמי יתקנו ביתו כדינו בכל הפתחים החייבם. עי"ש. והנה מה שלא להלכה – "תלאה במקל" – – "שאין זו קבועה" ולא קיים בכלל מצות קבועה מזווה. ה"כ לטור שם סימן רפט מפרש: שלא קיים המצויה מן המובהך"). וראה פסחים ד' א לעניין מזווה חובת הדר, וגם שם פירשיי "לפי שהיא ממשרתתו". ובדרלי משה לטור רפו מובה בשם המרדכי: כתוב המרדכי שם ע"ד בשם מהר"ם – מובטח אני שככל בית מתוקן במזווה כהلاقתה, אין שום מזיק יכול לשלוט בו". מכאן למදנו שני דברים: שמצוד לדעת רשיי בתפישתו על המונח "סכנה", ושהשפיראה תלואה גם בקביעתה הנכונה, כמובן. ובשם אותו מהר"ם מרוטנברג מובה בטור יוז"ד סימן רפו בקשר לשאלת אם בית המדרש מהויב במזווה זיל: וכן עשה הר"ם מרוטנברג מזווה לפתח בית מדרשו, ואומר – כשהיה ישן בו שינת הצהרים, היה רוח רעה מבעתתו (mphachto) קדם שתיקנו (עד שתיקנו) בו מזווה. וראה הערויתינו لكمן להשם "שדי" הנכתב מבחוץ למזווה) כנ"ל; עד כאן בתורת הנגילת, ועכשו נער על כמה מקומות בזוהר, וראה: (ואתחנן רס"א): וכך בר נש אתקין מזווה לפתחה, כד עיל והוא יציר הרע וההוא שידא, בעל כרחיו גטרין ליה ונור וכוד לא קאים מזווה לפתחה, דבר נשי, יציר הרע וההוא שידא מתקנין כחדא, שוו ידייו על רישיה בזמנה דעתיל פתחה וכי מההוא זמנה קאים بلا נטירוג דלית מאן דנטיר עליה,

שירותתא דצלותא

להלכה – "תלאה במקל" – – "שאין זו קבועה" ולא קיים בכלל מצות קבועה מזווה. ה"כ לטור שם סימן רפט מפרש: שלא קיים המצויה מן המובהך"). וראה פסחים ד' א לעניין מזווה חובת הדר, וגם שם פירשיי "לפי שהיא ממשרתתו". ובדרלי משה לטור רפו מובה בשם המרדכי: כתוב המרדכי שם ע"ד בשם מהר"ם – מובטח אני שככל בית מתוקן במזווה כהلاقתה, אין שום מזיק יכול לשלוט בו". מכאן למදנו שני דברים: שמצוד לדעת רשיי בתפישתו על המונח "סכנה", ושהשפיראה תלואה גם בקביעתה הנכונה, כמובן. ובשם אותו מהר"ם מרוטנברג מובה בטור יוז"ד סימן רפו בקשר לשאלת אם בית המדרש מהויב במזווה זיל: וכן עשה הר"ם מרוטנברג מזווה לפתח בית מדרשו, ואומר – כשהיה ישן בו שינת הצהרים, היה רוח רעה מבעתתו (mphachto) קדם שתיקנו (עד שתיקנו) בו מזווה. וראה הערויתינו لكمן להשם "שדי" הנכתב מבחוץ למזווה) כנ"ל; עד כאן בתורת הנגילת, ועכשו נער על כמה מקומות בזוהר, וראה: (ואתחנן רס"א): וכך בר נש אתקין מזווה לפתחה, כד עיל והוא יציר הרע וההוא שידא, בעל כרחיו גטרין ליה ונור וכוד לא קאים מזווה לפתחה, דבר נשי, יציר הרע וההוא שידא מתקנין כחדא, שוו ידייו על רישיה בזמנה דעתיל פתחה וכי מההוא זמנה קאים بلا נטירוג דלית מאן דנטיר עליה,

סדר ברכות

תrolley

יעש אברהם

שומע תפלה

שיזאין

קובען המזוודה. דהא דרשׁו *ב'יתך'* — *"ב'יתך"*. וא"כ א"א לעשות מימין הבניטה לחדר הקטן בין דהכניתה להתם אינו מחייב כלל במזוודה. רק כניסה שלחוּר הגדול הוא דמחייב החדר הקטן נידון כאoir. כן הדבר פשוט מסברא.

אלא שראיתי בשורת מהרייל (סימן י"ד) שכותב וויל: "וספיקותך מתוך החדר הקטן [ויל השואל שם. ודע שבניתי חדר קטן פחות מ"ד' אמות על ד"א בחדר שאני לומד בו, ויש לי פתח מהדרי לחדר קטן כו' ובאיו צד אקבענה בפתח שבין בית החורף לחדר הקטן. ואוთה פתח לא ידענו למי נעשה, בשכית בית החורף או בשליל החדר, ואיזר ודלה לחדר קטן סובבים בבית החורף כו'. ואת"ל דאותו פתח חיבר במזוודה מביא ל' באיו צד אקבענה, בימין ביאה מן החדר לבית החורף הויל והציר

חיב במצווה מצד הגדול שיזאין ממנו דרך הפתחה ההוא לחדר קטן. ויהא נידון חדר הקטן כאoir דמ' חיב כלו יצא מפתח זה לשוק עי"ש. ונראה לי, דכל כה"ג עשה המזוודה בימין הבניטה לחדר הגדול. אף אם הצירים הדרת סובבים בחדר הקטן. דלא אמרו בגמ' (מנחות דף ל"ז) דואلينן בתר היכר ציר, אלא בפתחה שבין תרי בתה דמחוייב בטוויה מחמת שנייה, ואין אנו יודיעין איזה מיקריomin הבניטה, בזוז מתנו כלל — דכל חדר שהציר והדרת סובבים בו, הוא מיקרי עגמי וקובען המזוודה מצד ימין שנכנס לאו דווקא חדר. אבל אי החדר שלפניו פטור אמוודה ואין כאן חיב אל מחמת חדר הגדול, אף הצד הימין שנכנסין בו לחדר הגדול, שם

שירות אדצנות

רחמנא לשובן". וראה שם עמוד רסג ב, רסה ב ורסו ב, וזהו לאחרי מות עמוד עז ב; ובזהר חדש לרות עמוד פר ב: פתח הגזויין במזוודה אין מזיך, ואין שטן ואין פגע רע מתקרב אליו, מפני שהקב"ה שומר הפתחה, אפילו בשעה שנוטן רשות למלאך המשחת לחבל, זקייף עיניו וראה שם "שדי" עומד על הפתחה, ערק, כוכתיב ולא יתן המשחת לבוא אל בתיכם. לפיכך צריך האדם שיהא תמיד מצוי במצות מזוודה". עצם העניין על פי הסברת הווער הקדוש, מבאר באර הייטב המקובל ר' יוסף גיקטיליא ז"ל (ומובא בסוף ספר נועם אלימלך להרה"ק מהר"א מליזונסק, בשם "סודות להחכם ר'ג") ויל' שם: דע כי השמירה וקדושה וטהרה הם בהיכלי שם יתברך ב"יס, ודע כי חזק להיכלות יש חיצונים, נקראים כוחות הטומאה, ואם ח"ו פוגעים באדם, מזיקים אותו. והשיית ברוב אהבותו לישראל, נתן להם ב פרשיות, שמע והוא אם שמווע בעס ג"ג שסבירובכיהם כל כוחות הטומאה. וכדי לשמר ישראל מכוחות החיצונים לכнес לבתיהם של יזקו אותם, והסוד — ועבר ד' לנגור את מצרים וראה את הדם על המשkop ועל המזוזות — וכمر והגנת המזוודה תמיד עומדת במקום אותם הדברים שנעשו בעת יציאתם מצרים. והנה המזוודה שומרת בפתח מכל כוחות הטומאה החיצוניים שלא יכנסו בבית, וכמו כן בשעת שהאדם יוצא מפתח ביתו, אותן המحنות הקדושות הטהורות שתונן דבוקות בשתי פרשיות הלוג, שמע והיתה אם שמווע, قولן הולכות עם האדם שיש לו מזוודה בפתחו".

ויש טוביים לשלם שמירה במובן *"השגת הבורא"*: וזה כסתבר מהמעשה המובה בירושלמי, פאה פרק א שול: ארבעון שלח לרביבנו הקדוש חד מרגלי טבא אטימון. איל שלח לי מלא דטבא דכוותה. שלח לי חד מזוודה. אל, מה — אני שלחי לך מלא דלית לה טימי (שומא, ערך, כלומר — היא שווה כל נך, עד שאי אפשר להעריך אותה) ואת

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

דיהיכר ציל דידחו שלא בחדר קטן אלא חד בבית החורף וחדר בחדר גדול ולפ"ז שתייהן חיבות, א"כ משמע להדייא ראם ההיכר ציר הוא בחדר הקטן, פטורין למגמי. וקיצר בלשון, לפי שהעתיק גם לשון השואל שכתב להדייא כן, ראם יהiji ציריך לקבען בימין הכניטה לחדר הקטן יפטור למגמי משום שאין בו ד"א על ד"א. וכנראה לא עיין רבינו הט"ז זיל היטב בלשון השואל רק בלשון המהרייל' עצמו, שלא החוכר בלשונו כלל שהחדר הקטן הוא פחות מדו"א על ד"א, והשב שرك מתורת היכר ציר לחוד, הוא DATA עלה.

אבל האמת יורה דרכו דכוונת המהרייל' לומר, דכוון דאמור דפתחה בין תרי בת הילך אחר היכר ציר, ש"מ דעתך פתח עשוי לחדר שבוי האצר, ולאותו חדר קובען המזווה לימיין הכניטה. וא"כ גמי פתח שבין חדר שאין בו ד"א על ד"א ובין חדר שיש בו ד"א על ד"א, אולין בת ר היכר ציר. דוגם היכר הוא לאותו חדר הפטור ממזווה, א"כ לאותו חדר הוא דעביד ופטור. ואם היכר לחדר הגדל, א"כ לחדר הגדל עבד פיתחה, וחיב במזווה, ומילא גמי דקובע בימין הכניטה לחדר הגדל, ודע דהא דפטק מהרייל' זיל, ראם ההיכר ציר הוא בחדר הגדל עבד פיתחה, א"כ הפתחה עשוי בשייל חדר הגדל וחייב במזווה בשבייל החדר הגדל ובבית החורף, א"כ געה בשבייל החדר הגדל וחייב במזווה בימיין הכניטה לחדר הגדל ולבית החורף. ומיש הט"ז (טי" רפ"ט ס"ק ג') לפреш דברי מהרייל', דאם ההיכר ציר הוא בתוך החדר הקטן, שעשין לימיין הנכנס לחדר גדול, עי"ש, לא ציתוי להבין דבריו, דין על זה שום רמז בmahriil'. ואדרבא, הוא כתוב בלשונו דכוון

והדלת סובבים בבית החורף כי. ואתיל עיר הפתח נעשה לשם חדר קר ויש לקבוע בימין שבאיין מבית החורף לחצר, עדין שמא אז יהא פטור למגמי, הויל וחתדר לית ביה ד"א על ד"א וכו'. לפי שהבנתי מכתבך שישفتح אחד מבית החורף לחצר. וגם ישفتح אחד מחדר גדול לחצר. דלתהفتحי חדר קטן שתייהן היכר ציר דידחו שלא בחדר קטן, אלא חד בבית החורף וחדר בחדר גדול, ולפ"ז שתייהן חיבות ויש לקבעה בימין הכניטה לבית החורף ובימין הכניטה לחדר גדול. דפתחה דבון תרי בת הילך לכ"אفتح לרה"ר הולך אחר יר". ע"כ לשונו. ונראה שהשיב על מה שרצתה השואל לומדר דיפטור למגמי ממזווה, אם עיררו עשו בשבייל החדר הקטן כיון שאין בו ד' על ד'. וכתב על זה מהרייל', דוחה תליי ג"כ בהיכר ציר — ראם היכר והדלת הוא בחדר קטן, א"כ עיררו געה בשבייל החדר הקטן. ופטור ממזווה, כיון דין בו אלא ד על ד', אבל אם היכר והדלת בחדר הגדל ובבית החורף, א"כ געה בשבייל החדר הגדל וחייב במזווה בימיין הכניטה לחדר הגדל ולבית החורף. ומיש הט"ז (טי" רפ"ט ס"ק ג') לפреш דברי מהרייל', דאם ההיכר ציר הוא בתוך החדר הקטן, העשין לימיין הנכנס לחדר גדול, עי"ש, לא ציתוי להבין דבריו, דין על זה שום רמז בmahriil'. ואדרבא, הוא כתוב בלשונו דכוון

שירותא דצלותא

שלחת לי מלה דטבא חד פולר (מטבע שאין לה ערך) ? א"ל וכוי ולא עוד אלא DATA שליחת לי מלה דאנא מנטר לה (שער לשרמה), ואנא שליחי לך מלה DATA דמרק לך (אתה ישו לך בשקט ומתרן בטחון) והיא מנטרא לך (היא שומרת עלייך). וראת זה ואתחנן עמוד רסו א. והמעשה עם אונקלוס בר קלונימוס שבגמ' עבודה זורה יא. הסבר ורעיון זה הביא לידי בטוי רבינו בחיי (בسفרו כד הקמת, ערך מזווה) ש"ל: ולפיכך נקרא הקב"ה שומר ישראל וכו' וכן לקבוע לבב אמונה זו שהקב"ה שומר את ישראל בכל זאת ובכל זמן קבעה לנו התורה מצות מזווה להנחתה על פתחי בתינו כדי שנזכור בכל פעם שאנו נכנסים אל

תRELAT

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

או דינמא דנעשו בשליל החדר הקטן ופטורים. ואתאל דנעשו בשליל החדרים הגדולים, באיזה צד יקבענה.

ועל זה השיב מהרייל — דלענין הר ספיקא, לאיזה חדר הם עשוין, כי אולינן בתה היכר ציה, אם הציר בתוך החדר הקטן, א"כ בשליל החדר הקטן עיקרים עשוין, ופטורים. ואם הוא בחדרים הגדולים, חייבן. וקובעה מימין הנכסן לחדרים הגדולים.

היווץ לנו מזה — החדר קטן שאין בו לרבע ד' על ד' אמות, ואין לו שום פתח רק מה שנבנש בו מהחדר הגדל, פטור לוגמרי. דכל הפתח הוא עשוי בשליל מקום פטור. ואם הוא בין שני חדרים גדולים ונכנסים מאחד לשני רק דרך אותו חדר הקטן, תלוי בהיכר ציר — אם היכר ציר הוא בחדרים הגדולים, חייבם במזויה. וקובעה מימין הכניסה לחדרים הגדולים.

ג) בית שאינו מקורה, פטור מזויה. כן כתבו הרמב"ט והרא"ש ופסקו בשור"ע (ס"ר רפ"ז סעי י"ד). וככתב הרא"ש (בHAL מזויה) — קשה דמי גרע משערץ חזרות דחייבין במזויה. ויש לומר דאין ראייה מהצער לבית, דחצר דרכו להיות כה, ומשמש לדירת הבתים. אבל בית אין ראוי לבית דירה כשהוא נכנס ויוצא תדיר דרך, א"ל.

השואל: דודאי אי לא הוה כניסה לחדר הקטן רק מן החדר הגדל, א"כ כל הפתח ההוא עשוי רק לצורך החדר הקטן, דאלולי היה שם החדר הקטן, לא היה שם פתח כלל. וא"כ בכח'ג ודאי דין להסתפק כלל, שיצטרך לעשות בו מזחה. כדייטתא במנחות (דלא"ג ע"ב) דאי גינה ודאי עיקר פטור ממזווה וause"ג דציר טובב בבית. דכי אמרינן דהלא אחר היכר ציר, הבני מיליא בפתח דבין תרי בתמי דתירוייהו עיקר אבל הא עיקר לגינה געשה ופטור, וכמ"ש רשי' שם בר"ה קיטוניות עיקר. ולא איפלו הותם, אלא דמספקி להו מה עיקר. אבל הילא דודאי געשה הפתח רק לשם מקום הפטורה, לכרייע פטור.

אלא שנסתפק השואל בנידון דידי', שהיוفتحי הבית החורף ומהחדר הגדל שניהם לחצר, ולא היה פתח בין בית החורף לחדר הגדל והי מוכרחין לילך מאחד לתבוריו דרך החצר אלא שהיה יכולין לילך גם דרך החדר הקטן, לפיathy מהחדר הקטן פתח אחד בבית החורף ופתח אחד לחדר הגדל, והי מסופק השואל, כיון דניחאה ליה יותר שילך מהחדר הגדל לבית החורף דרך החדר הקטן, משילך דרך החצר מפני הקור והחומר, וא"כ הפתחים ממשים לצורך החדרים שחביבים במזויה,

שירותתא דצלותא

הבתים, שהשערת חלה בנו ולא תפרד מינו אפילו רגע, ולכן נצטווין במצבות מזויה לכתוב בה עניין הייחוד ותלמוד תורה בפרשה ראשונה ושכר ועונש בפרשה שנייה, וזה פדות ומפת על שלושה דברים — על אמתת הנבואה, על חידוש העולם ועל ההשכחה וכך וכין שכן, מי שknowה מזויה וקובעה בפתחו שהוא נכנס ויוצא תדיר דרך שם, הרי זה מטילים במחשבתו ומזהה שהוא אכן שמייר הללו שם עיקר האמונה והتورה".

ולשם זכירה ביחוד השם: זהה לשון הרמב"ט בסוף הלכות מזויה: חייב אדם להזהר במזויה מפני שהיא חוכת הכל תמיד. וכל זמן שייכטס ויצא יגעה ביחוד השם, שמו של הקב"ה, ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיותו בהבלוי הזמן יידע שאין דבר העומד לעולם ולעולם עולמים ידעת צור העולם, ומיד הוא חזר לדעתו והולך בדרך מישרים" וכי. יסוד הדברים אלה בוני על הספרי לדברים לא"א, שוזיל, לשאתה נטנס ויוצא מביתך עלייך לזכור מה שכותב במזויה — ואהבת את ה' אלוקיך. וראה כספי משנה לרמב"ם

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

מייהו נראה דלייתא. דהא בגמ' הtam איתא — אמר מר פטור מן המזווה ומון המזקה ואינו מטמא בונגעים ואינו נחלט בבתי ערי חומה ואין חורין עליה מעורכי המלחמה. מיי טעמא. דבית כתיב בהו בقولחו. ואין מערבין בו ואין משתפין בו ואין מניחין בו עירוב, מ"ט, דלא חוי לדירה, ע"כ. ומדמפליג בטעמייה ולא כיילינהו למיר בقولחו, מ"ט משום דלא חוו לדירה, ויהיב טעמא. משום דבית כתיב בהו בقولחו, ש"מ דהכי קים להו, דכל שהווא פחות ביטחון והשותפין חולקין בו. וכאמר הtam בגמ' — לימה דהך ברייתא רבי הוא, דס"ל בסוכה דבעינן ד"א על ד"א ולא רבנן. וממשני — אפלו תימא רבנן, וע"כ לא אמרו רבנן אלא גבי סוכה דדירת ארעי בעינן אבל לגבי בית אי אית בא ד"א על ד"א דيري ביה אינשי ואוי לא לא דירי ביה אינשי. וככתב הרא"ש (בחל' מזווה) דמטטרא דלא חזיא לדירה בענין אחר. ועיין ב"י (בסי' רפ"ז) דהא דכתב הרמב"ם דאם יש בו לרבע ד"א על ד"א חייב במזווה, לפי שבכך ראוי לדירה היא עי"ש. ולפי זה יש לומר, שלא אמרו אלא בבית ממש, שבו עיקר הדירה, ופחוות מד"א לא דירי ביה אינשי. אבל חדרים הקטנים שבתוך הבית, שכן דרך דירתן בהן, אף כשהן פחותין מד"א, חייבים במזווה.

ונראה דהוא הדין רפת ולולין ואוצרת יין ושמן בעינן דוקא מקורה, שכן דרך תשמש דירתן.

ד) בית שאין בו ד"א על ד"א פטור ממזהה. hei איתא בברייתא בסוכה (ד"ג ע"א) : בית שאין בו ד"א על ד"א פטור מן המזווה ומון המזקה ואינו מטמא בונגעים ואינו נחלט בבתי ערי חומה ואין חורין עליה מעורכי המלחמה זאיין מערבין בו ואין משתפין בו ואין עושים אותו עיבור בין ב' עיירות ואין האthin והשותפין חולקין בו. וכאמר הtam בגמ' — לימה דהך ברייתא רבי הוא, דס"ל בסוכה דבעינן ד"א על ד"א ולא רבנן. וממשני — אפלו תימא רבנן, וע"כ לא אמרו רבנן אלא גבי סוכה דדירת ארעי בעינן אבל לגבי בית אי אית בא ד"א על ד"א דירי ביה אינשי ואוי לא לא דירי ביה אינשי. וככתב הרא"ש (בחל' מזווה) דמטטרא דלא חזיא לדירה בענין אחר. ועיין ב"י (בסי' רפ"ז) דהא דכתב הרמב"ם דאם יש בו לרבע ד"א על ד"א חייב במזווה, לפי שבכך ראוי לדירה היא עי"ש. ולפי זה יש לומר, שלא אמרו אלא בבית ממש, שבו עיקר הדירה, ופחוות מד"א לא דירי ביה אינשי. אבל חדרים הקטנים שבתוך הבית, שכן דרך דירתן בהן, אף

שירות א דצלות א

שם הלכה ד. ואלה דברי הרמב"ן (בסוף בא) "הקונה מזווה בזו אחד וקובעה בפתחו ונתקוין בענינה, כבר הודה בחידוש העולם ובקידעת הבורא והשגתנו וגם בנבואה, התאמין בכל פנות התורה" וכו'.

יבספר החינוך (מצווה חכג) "ומשרשי המזווה להיות זכرون לאדם בא מונת השיות בכל עת בוואו לבתו וצאתו" וכו'. ורבינו בחיי כתוב בספרו חותת הלבבות, בהתחלה הספר: ציריך שתבין הפרק הזה של שמע ישראל עד סוף וכוי וכוי, וכל עשרה ענינים כנגד עשרת הדברות וכו' ואחריו שחייבנו להאמין באמיתת מציאותו וכו' ואח"כ נעתק מהם להזכיר על חותמת הלבבות וכו' והם: תפלה של יד ותפלה של ראש והמזווה — וכולם גורמים לזכור את הבורא ולאהבו". ורבינו יעקב אנטולי זיל כותב (בספר "מלמד התלמידים"

תרמא

סדר ברכות

ויעש אברהם

שמעע תפלה

ויעש אברהם

ומשם דלאו בית דירה נינגו, וביו"ר פסק לענין מזווהה, דחיב במזווהה. ודין מעקה כל עיקרו לא נלמד אלא מדין מזווהה. ותירץ שם — דבמקה, כיון דאין דרך בני"א להיות להם תשמש ע"ג בית הבקר ואוצרות, משום הכל, אף לפעמים יקרה DIDOR שם אדם, מ"מ אין יוצאים ונכנסים שם כ"כ למייחש שיפול שם ולהצטרך מעקה. משא"כ במזווהה דחוות חדר הוא, כדי שיזכור בבואו ובצאתו במצות ח', בזה פסק המחבר דהדר שם ארך לקבוע מזווהה, עי"ש.

ולפ"ז הא דחיב במזווהה בבית הבקר ואוצרות, הוא רק משום שהוא יוצא ונכנס שם ומיקרי ביתו. וא"כ כל שאינו בהן ד' אמות על ד"א לא מיקרי בית כלל, ופטור. ועוד דהא ודאי אפילו למאן דדריש (במס' יומא דף י') ובעשריך — אחד שערי רפת ולולין וمتבן וכו', מ"מ הא דריש נמי ביתך — שהוא מיהודי לדירתה. דהא פוטר בשביל זה בית שער ומרפסת, עי"ש. וצריך לומר דהנהו נמי מיקרי פסק בש"ע שם בית הבקר כו' פטור ממזקה

מצד עצמו. ובגמ' טעמא הוא דיהיב — למה אינו קורי בית, לפי שאינו ראוי לדירה. כלומר — וסתם בית — לדירה הוא דעבד. ועתה אפיקו אם נשאה ראי לדירה מצד אחר מ"מ מעיקרא לאו שם בית עלייה כלל, ואין זה בכלל בית שדברה תורה בו. ולכך לא חילקו בגמ' בכל הנחה בין אם נעשו ראיין לדירה ע"י שהם מחוברים עם בית גדול, והיו טעמא משום דמעצמותן לאו שם בית עלייהו כלל, וממילא דפטור מזווהה, דלאו בית מיקרו. וכן נראה מסתימת לשון הפסוקים ציל שלא חילקו בין החדרים. וכתו סתמא —

דאם אין בו ד"א על ד"א פטור מזווהה. ולפ"ז נראה לי, דהיא הדין רפת ולולין ואיצריין ושמונ, אף דדריך דירתן הוא אפיקו בפחות מ"א, מ"מ פטור מזווהה, דלאו שם בית עלייהו כלל. ודלא כמו"ש הפ"ת (שם בס"ק י"א) בשם ס' תמודי דניאל, עי"ש. ועיין בסמ"ע (ס' תכ"ז סק"ב) שהקשה, למה פסק בש"ע שם בית הבקר כו' פטור ממזקה

שירותא דצלותא

בחצאת חברה "מקיצי נרדמים" דף קסג ב) צל כונת המזווהה זוז'ל: אני רואה כמה אנשים מניחים תפלין וקובעים מזווהות ולא יעלו על לבם מה שכותב בם, ואין אלה אלא במתעסקים המגליגלים הגורתם וכיר והראיין לכל משכיל שיעשה המצוה בכל לבו וכו' וכן המקימים מצות תפלין ומזווהה, תחלה יש לו לדעת מה שכותב בם, ואחריו ידע ויתבונן כי הם לאות ולזכרון". וראה ספר מאה שערין שער שנייני וספר טעמי המצות מצוה קפ' (לרבי מנחם ביר משה היבלי) המסבירים את עצם העניין בדרך זו. ורבי אליעזר אוקרי זוז'ל, בעל ספר "חרדים" כותב (בספרות בפרק ה בין המצאות התלויות בידים, מצוה כא): לקבוע מזווהה וכיר וישראל אדם ידו על המזווהות תמיד שנכננס לבתו וכשיזכור כי הוא יתברך בעל הבית, והאדם ובניו ואשתו וכל אשר לו — אורחותם, וכל נכסיו שלו והוא השומר אותו בבית ובשדה".

דעה פשרנית — לשם זכירה ולשם שמירה — במובן השגחת הבורא עולם ית"ש, רואים אנו בטור שם סימן רפה, זוז'ל: מצות עשה לכתחוב וכו' מפני שיש במזווה יהודו של הקב"ה, ותמיד בבאו ובטאו יזכיר יהודו וכו' ויתן יראתו על פניו לבلت יחתא וכו' וגדולה מהו — שבבית נשמר על ידה כמו שדרשו בפסק ה' שומרך וגורי מלך מפנים וכו' ואתם ישנינו על מטבחם והקב"ה שומר אתם במחוז' וכו' ומסיים — "ומכל מקום (כלומר — אפיקו כשהיא באה לשם שמירה) לא יהיה כונת המקימה אלא לקיים מצות הבורא יתעלת, שצוגנו

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

זיעש אברהם

באייה של חצר במקום השתרם די, עין רשי זיל. וא"כ מוכח דבചזר לא א בעינן די אמרות. אבל זה ליתא. דהא איתא (בב"ב דף י"א) במתרנית אין חולקין את החצר עד שיהא די אמרות לזה וד"א זה כו' וזה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין, עי"ש. ומזה כתוב הרמב"ם זיל (בפ"א משכנים ה"ד) דלחכי אין חולקין את החצר שאין בו ד"א, לפי שביל חצר שאין בה ד"א על ד"א אינה קרויה חצר, עי"ש. וזהינו טעמא דבצער, היינו הרاوي לאוטו תושםיש שעושין בשביילו חצר, וזה אינו אלא בד"א וכראמר נמי בגמ' החט דנותניין לכוא"א ד"א לפנוי פתחו משום פירוק משאו, עי"ש. ולפ"ז לעניין מזוזה נמי לא מיקרי חצר שהיא חייב במזוזה משום דרך תושםיש, אל אכשיש בו ד"א על ד"א. והאי דשיתופי מבואות, החט לאו שם חצר ממש בעוני, אלא שהיא מונה במקום המשתרם, כדאיתא (עירובין דפ"ה ב). דהא מניחין אותו בבית שער ואכסדרה. אבל לעניין מזוזה, בעינן או חצר או בית. וכל שאין בו ד"א על ד"א, לאו בית מיקרי ולא חצר מיקרי.

(ה) זיו רחב היוצא מן קוותל העלית, שקורין

מיוחין לדירת האדם, לפי מה שהוא צריך להיות נכנס ויוצא בו לצורך הבקר שלו כו'. כמו שכחתי לעיל, ומיקרי בית. [ומאן דפרטיה המתם ברפת וכו'], היינו טעם משום דריש ביתך המיחוד לך, ולא מה שמיוחד לארכלים אחרים, עי"ש. והרמב"ם זיל פוסק כמוון דפרטיה הנחו מזוזה. ומאן דמחיב, לא דריש אלא שיהא כמו ביתך המיחוד לדירה וכל צרכי האדם בכלל, וא"כ צרך שייהי בו ד"א על ד"א. די לאו הכى לא מיקרי בית כלל.

ויש מקום לעין אם בחצר, בעינן די על ד"א דוקא כמו בבית, או דילמא אמרינן דכמו דחויב במזוזה, אף שאינו מקורה, ואף דביתה כאאי גונא פטור לפי שאינו ראוי לדירה ובמ"ש לעיל, מ"מ חצר דרך תושמישו ודירתו כו, והוא הדין לעניין שאין צרך ד"א על ד"א. ובאוורה משמע בטוכה שם, אמר החט דביה שайн בו ד"א מניחין בו שיתופי מבואות, Mai טעם משום דלא גרע מהצר שבמבויה, והיינו טעמא, משום דשיתופי מבואות לא בעינן צירוף דירה, שהיא כאלו כולם דרים בבית אחד, כמו בעירובי הצורות, רק בעינן שיצטרפו כולם להיות כאלו הם כולם בחצר אחד, וחצרות לאו דירה נינהה, והלכך לא בעי דירה אלא

שירות א דצלות א

עלוי". ואות אזהרה ממשיע לנו הרמב"ם (בקשר לאלה שכותבים. בפנים המזוזה שמות של מלאכים, וראה העורטינו לקמן לשם "שדי" שנכתב מצד ההיזוני של המזוזה) זו"ל : אבל אלה שכותבים מבפנים שמות המלאכים וכו' שאלו הטפשים לא די לך שבתלו המצוה אלא שצשו מצוה גדולה שהיא ייחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבדתו כאלו היא קמי"ע של הניגת עצמן, כמו שעלה על לבם האסל, שזהו דבר המהנה בתבלי העולם".

ג. שדי : אחד מהשמות הקדושים שאינם נמחקין (מסכת סופרים פרק א), ונכתב כמו שהערתי בהתחלה העורטינה מעבר לפנים המזוזה. מקورو בתורה בראשית יי א וכן שם לה יא ושמות ה. ג. וראה חגיגה (יב א) : "מאי דכתיב אני אל טדי, אני הו שאמרתי לעולם די, אריל בשעה שבכאה הקב"ה את הים, אתה מרחיב ותולר, עד שגער בו הקב"ה ויבשו שנאמר גוער ביתם" וג"ו. ועיין בפירושו של ר"ח במקומות ותוספות בד"ה מסוף. וראה רשי" לבראשית יי שם : ומורה נבוכים בפרק ס"ס ואבן עורא לשות ו פסק ג ביאורים על עצם משמעותו של שם זה. ותרמב"ם פסק : (בפרק ה מה) תפליין בסוף הלכה ג) ואם

סדר ברכות

תרмаг

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

בסוגיא דמנחות (דלאג ע"ב) בבית שער הפתוחה לגינה ולקיטוניות. דעד كانوا לא מחייבין אלא הילוי שיש להסתפק אי גינה עיקר או קיטוניות עיקר. אבל לא הילוי יהודאי אינו רשאי לבית כלל אלא לצורך מקום הפטור, עי"ש. ועיין לעיל מה שציירתי שם.

ומיהו העולם נהಗין לעשות מזוזה בפתחי הבאלקאנין (מרפסת) וגם נהגין לעשותה באדר ימין הכניטה להזין. והוא ודאי ליתא. כיון דהמרפסת עצמה פטור ממוזה, ואני חיב רק מצד שהוא פתח הבית, א"כ צריך מימינו הכניטה לבית. וכן שמעתי בילדותי שכן הורה זקנו ר宾נו זקנני מאור הגולה מהרא"א זצ"ל מטעבנאותו ושנתעטם זהה צם גדול הדור מפוזם. והဟודה אח"כ לדבריו ועשה מעשה לשנות קביעות המזוזה לצד ימין הכניטה לבית. ולא שמעתי טעמו. ומה שכתבתי הוא דבר נכון בטעמו. ואמנם כבר כתבתי לדידי נראה דפטור לגמרי מזוזה בפתח זה, ועכ"פ יקבעה שלא ברכת.

ו) העולם אינם נזהרים לקבוע מזוזה במרתף כשאין דרים בו דירה ממש. ונראה

בל"א באלקאן או גאנעך, (ובלשונו הקדש שבימינו מרפסת), וגדור בכותלים גבוהים עשרה טפחים ואני מקורה, ופתח עשי בחדר ליצאת ממנה לאותו הזין, ואי אפשר לבא להזין כי אם דרך אותו פתח האחד, נראה לי דאותוفتح פטור ממוזה. דהא ודאי דאותו הוו פטור ממוזה. דאף דעתם דדין חזר יש לה, מ"מ הא אין לו ד"י אמות על ד"א. וכבר הוכחתי למללה דגם חזר צריך להיות לה ד"א על ד"א. ועוד שהרי ראיינו עשוי לתשמש של חזר אלא לישב שם לשאוף אויר. ולפעמים גם לאכול שם או לתניח שם חפצים מיוחדים. וא"כ דמי טפי לבית. וכיון שאינו מקורה ואין בו ד"א, פטור ממוזה לדברי הכל.

וגם אין כאן חיזב מזוזה באוטוفتح משום שהוא פתח הבית, דהא פיתה לאו לביתה עבידא כלל, אלא לצורך הזין, דהא עליה היא. ואי לא הי' כאן אותו הזין, לא היו עושים שםفتح כלל, רק חלון או לא כלום. ודמי ממש למ"ש השואל בשוו"ת מהרי"ל (ס"י צ"ה, שהבאתי לעיל) דהיכא יהודאי נעשה הפתה לשם מקום הפטור פטור ממוזה. ולא אולין ככתאי גונא אפילו בתר היכר ציר. כדמשמע

שירותתא דצלותא

כתבו וכו' או שהוטיף מבפנים אפילו אותן אחת, הרוי זו פטולה. ובHALCA ד שם: מנוג פשטן שכותבים על המזוזה מבחוץ בנגד הריווח שבין פרשה לפרשא "שדי" ואין בזות הפסד, לפי שהוא מבחוץ. וראה והשתה הଘות מיומנית שם אותן ד בשם רבינו משה בר"י בשם מוריינו אביגדור הכהן זצ"ל. גם הרא"ש מביא מנהג זה בהלכות קטנות הלמת מזוזה ובכל בו, וכן המרדכי בהלכות קטנות אחרות. ושלטי הגבורים בלשון הריא"ז שם (בה' מזוזה לר"ף) — והמקור הרראשון הוא הוזר לפرشת ואתחנן (רשו א) שם כתוב לאמר: בשעתה דאיןון זינין בישין קרייבין לפתחא רבר נש, זקפן רישא ומסתכלן בשמא קדישיא דאתחזי לבר (מבחוץ) דאיתו "שדי" וכו'. ומתקשה שם הזהר: "אי הци, ירושם בענ' שמא זא בפתחא דביתא ולא יתיר ז"י וכו' וראה שם ההסביר. ולהלכה מובה כד בטור רפה בשם אביך הרא"ש ומסיים "ויכן נזהיג באשכנז וצרפת". וברשות י"ד באותו סימן טע"ק טו הקובעת: אסור להוסיף בה מאומה, אלא שmbחוץ כותבין שדי בנגד תיבת והיה שבפנים. וראה בי לטור שם בד"ה כתוב שדייך כד מלשון הוזר לפ' ואתחנן רשו א. אבל לפי בה"ג המובא בדרכי משה לטור שם ג' בכתב השם קצר למללה, בין אויר פרשה לפרשא, עי"ש.

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

חצרות אסמכתא בעלמא היא. וכמ"ש הריטב"א (יומא דף י"א) וכן כתוב בשם רבנו זיל, עי"ש. ואיך הוא חדין דרשת שער רפת ולולין מני לדיין דאיינו חייב בהו אלא מדרבנן. והיכי דאיינו משומר כל כך שחושין מפני הנכרים שלא יגנבו אותן ויבאו לידי בזיוון או שיבאו ליעידי פסול, לא נהגו בהן אלא בדירתה ממש. ולכך רוב העולם מקילין גם היום בחצרות ובמרתפים ובבית העצים. בשגם הרמב"ם פוטר לגמרי במקומות האלו וככש"ל, ונראה לי שכן גם דעת התוס' שכתו במנוחות (דף מ"ד) ד"ה טלית כוי' دائ בעי מנה בה תבן וקש ופטור ממזווה, עי"ש, וגם בחצרות נראת הרמב"ם (בפ"ז ממזווה ה"ח) דאיינו חייב רק משומ שבתים פתוחים לתוכתה. ואם כן איינו חייב רק בחצרות שבמדינותיהם שהיו לפני הבטים ולא היו יכולין לכנות לבית רק ורק החצר ודרך המבאות היה באין אל החצר כדאית בעירובין. אבל במדינות אלו שהחצרות הם אחורי הביתם, וא"צ לבוא אל הבטים דרך החצרות, אין צורך מזווה לדעת הרמב"ם. דהא חייב שם טעם בעשרה בתים

לי משומ דרובה דרובה מן המתרפים במדינותינו, הכותלים לטובי מלחולית הקרקע. וגם האיר הוא לח וקר ושכיה שבזמן קצר נמחקין השמות. ואננו משומ הא אין להם על מה שיש מוכן. זהא איתא בשבת (דף ק"ב) הרי שהיה כתוב שם על בשרו כי נזמנה לו של מצחה כורך עליו גמי ר' יוסי אומר לעולם יורך וטובל כי דבר קרא ואבדתם את שם מן המקום הוא לא תעשות כן לה' אלקיכם עשית הואASAOR אבל גרמא שר. ומסיק שם רביה בר שליא אפילו רבנן שר גרמא וזה דכווך עליו גמי משומ שלא עומד בפניו השם ערום. וכן כתוב הרמב"ם (בפ"ז מיסוחת ה"ז). ומכם"ב היכי שיש בו מצחה ודאי דמותר אף לכתהילה אם אין כאן אלא גרמא בעלמא. עיין גודע ביהודה הנגנא (חלק אי"ח ט"י י"ז).

ואפשר לפי שנווה להתקלקל ולפטול וקשה לבדוק בכל פעם, סומכים על דעת הרמב"ם ז"ל, דס"ל דאיין חייב במזווה אלא בבית דירה ממש של האדם עצמו ואפשר עוד דס"ל דמאי דדרשין אחד שער עירות ושערין

שירותא דצלותא

הריקנטי, (בטעמי המצוות), וכן הכל בו נתן בו סימן — שומר דירת ישראל. ו מביאו בשם הדרכyi משה אניל. הגדריא באות יט לשועט שם ציין להדר ואתחנן הניל, שם"ם שמטכחים להכרצה שדייך הב"י. וראה מאמרי חזיה שלקמן: אחריו מות עז ב; ואתחנן רסג ב; רס ב; רסו ב; וזהר חדש לרחות לריחיד"א שם רסג באות ב. ד. בזו במיטבו בזו: נוסף על השם "שדי" רשותים מצד החיצוני של המזווה אלה המשומות. בעצם שם של ארבע אותיות והשם "אלוקינו" בחרילוף אותיות והינו — שבמקום היורד של השם בן ארבע כתובים אותן שלאהדריה הכה"ה, ובמקום אותן הה"א — הווא"ג, במקומות הווא"ז — הויא"ן וככ' וכן בהשם "אלוקינו" כתובים תמיד אותן שלאהדריה. צירוף אותיות הללו כתחליף לשם הקודושים "ה' אלוקינו ה'" מקורה בזוהר (בראשית י"ח ב' ושם לג א, ומובה בעוד הרבה מקומות בתיקוני זהר וראה: הקדמת תיקוני זהר עמד ד' א וב; שם עמ' טו א, תיקון יט עמד מא; תיקון כב עמד סח ב; תיקון כו עמוד עא ב; וראה רבינו בחיי לפירוש וישב על הפסוק והי' בכזיב. אבל בכל מקום אלה שבזהר — לא מובא לעניינו. ועלינו מובא בראשונה במחוזר ויטרי עמוד תרמש וכן בראש' (הלוות מזווה), במרדי הלוות קטנות סימן תקס ובהגחות מיימוניות לרמב"ם ה' מזווה הלכה ד'

סדר ברכות

תרמה

ויעש אברהם שומע תפלה

בבית המושכר להם אפילו ליותר משלשים יום, שיישו מזווה בפתחים. מיהו כשקבץ שם דירתו עם אנשי ביתו לשם דירה על איזה זמן כדי להנפש מעבודתו, ודאי חייב במזוזה, ועין ברבי יוסף (בסי' רפ"ז) שכתב גם כן באזירטו ע"פ שהה יותר מל' יומ' מ"מ בטור מזוזה. דלאו דירת קבוע הוא.

(ח) במנחות (דף מ"ד א) תניא נו הדר בפונדק בא"י והשוכר בית בחו"ל, כל לי יום פטור מן המזוזה, מכון ואילך חייב. אבל השוכר בית בא"י עושה מזוזה לאלאת משות ישוב א"י. ויש לדرك ממאי דשני בليسניתות ובמיון ואילך חייב. ובשוכר בית בא"י תנא עושה מזוזה לאלאת ולא תנא גמי, חייב לאלאת. ש"ם דבשוכר אחר ליום חייב מן התורה, אבל בארץ ישראל בתוך ל' אינו חייב אלא מדרבנן, שהוצרכו במזוזה משומן ישוב א"י להכי שינוי ותנאה בטהר לישנא. אבל התוט כתבו שם וכן בע"ז (דף כ"א ע"א) ד"ה הא כוי דשוכר לעולם אינו חייב מן התורה דבריך כתיב ולא של אחרים. ורעד"ג דדרשין ביתך ביאתך. תרי ביתך כתיב, ורבנן הוא דתיכבשו דמיוחז כשלו. כמו בטלית שאלה דודאי דפטור לעולם, דעתך כתיב. אלא דמדרבען הוא דחייבתו דמיוחז כשלו. כתבו עוד במנחות שם, דהא דאמרנן בע"ז שם ובכמה דוכתני מזוזה חותמת הד rhe, לא לחובא שוכר מיתי לה, אלא הכי كما אמר —

זה לפנים מזה דהואיל דהפניימי חייב قولן חיין. כלומר, ואע"פ שאינו דרך אלא בפנימי והוא הדין בחזרות טמא דחייב בהו, לפי שאי אפשר לעבור הבית אלא דרך החזרה. כמובן כל זה למדיק בלשונו שם. שוב מצאתי בעז"ה שכן כתוב בשלטי גברים (בהל' מזוזה) בלשון ריא"ז ז"ל. שכתב בטעם דחרוזות לפי שחן לפניו הכתים ובתים פתוחים להם, עי"ש.

מיון הירא את דבר ה, יעשה מזוזה לכל המקומות, לפי המבוואר בשור"ע אם יש בהם התנאים המחייבים במזוזה. ומכם"כ בשער החרוזות שבחרוז, שקורין אפיקינעס או פלייגעל, רק דרך השער הגדול הפונה אל הרחוב. בחדאי חייב לעשות. ויקבענה היטב, באופן שלא יגנבו אותה הנכרים.

(ז) אינו חייב במזוזה בשוכר בית בחו"ל אלא לאחר שלשים יום. ואיפלו לאחר שלשים. אם אינו דרך שם דירת קבוע, ובכל עת ישב ומצפה לצאת ממנה ולהזoor לבתו, ונראה לי דפטור מזוזה כמו בית שבჭינה חניות שבשוקים (בסי' רפ"ז סי"א). ומשמע התם דאפילו הוא ספינה שלו וחנות שלו כיוון דאין זה דירת קבוע, לא חייב במזוזה. והוא הדין גמי איפלו בארץ ישראל, כיון שאינו רוצה לקבוע שם דירתו. ולא ראוי איפלו מתייח זיראים שייהיו נוהגים לשנועים למקום מרחצאות לרופאה ומשתחים שם

שירות אדולות

ובטוד רפח ובשו"ע שם וראה הגות רמ"א שם לסע"ק טו. בפרק"ט לרשותי (ב"סדר מזותת כתיקון סופרים" עמוד כו בהוצאה ובublishו של הרב ערניריך נצ"ל, הייד) מובא מנהג להוטף גם בפניהם המזוזה שמות של שבעה מלאכים: מיכאל, גבריאל, אוריאל, צדקיאל, שרפיאל, רפאל ולבסוף המלאך ענאל. ובשם רבינו יהודה החסיד מביא הוא שם מנהג לרשותו בעצם במזוזה מספר פעמים השם יה). והשתת סידור רשי סי"מ תנאה, ומהזור ויטרי עמוד תרמיט וכן בספר יראים (השלם סי' ת) הכותב מפורש: ולבד ההלכית של מזוזה האמורות במנחות, הרגלו העולם, למתנות שמירת הבית, לכטוב בסוף השורות חותמות ושמות המלאכים ואין עיכובא (ולא) מצוה אף תוספת שמירה. הרמב"ם רמז, שם, בהלכה ד, על

סדר ברכות

ויעש אברהם

שמעת תפלה

ויעש אברהם

DIRA' KAVU, CADAITA YOMA DFK Y' U'V) LUNIN
SOKHA, U'YI'SH. MIHAU BBI'T SHLO, BI'ON DRU'ZAH
ADM BKB SHLO, AMRINN DODAI LA YEA MANGA
V'HUL DIRA' KAVU APILU KORDIM L. V'APILU ADM
SHCRO LO'MAN MOROBAH V'AINO YCOOL L'CHOOV. M'YM HA
YCOOL LESLIM BEUD CEL ZMAN HSCIROT V'LATA LDOR
B'MOKOM ACHER.

V'HANA B'SHITAT HATOS, SCHATTBON DSOCER LU'OLM
AINO CHIV RAK M'DRBNEN, KIIMI HRABA R'BO'OTA
K'DAMA. HERSHBA' A B'HIDOSHIO LSHEVET (DF KL'A
U'V) CHTB L'HADIA, DA'U'G DLA'ACHER LI B'IN
B'CHIZIT B'IN BMZOZA HINNO M'DRBNEN, DALO
MDAORIYATH AIN HPERSH B'IN LTZOK SHLASHIT LA'ACHER
L, U'YI'SH. V'CN M'SHUMU ML'SHON H'RMB'Z B'HIDOSHIO
LSHEVET SHM, SCHATTB AHAI D'AMR HATM, HO'AIL
V'BIDU LO'HFKIRN, SHMCION SHAFKIRN, AF' UL PI
SLB'SHN, P'TOR MN H'ZICHT C'LL LI YOM. ZMCAN
V'AILK MD'BRI S'OFIM LB'DR H'ZIB
DC'SOTDR AMR RH'MNA. V'CN BBI'T, U'P'SH SHAHO
DR B'CH B'SHL H'FKA, P'TORA MN HMZOZA
D'B'ITR CMIB.

HRITB'A BI'YOMA (DF Y' A U'V) BD'HA
ALLO B'ITR, CHTB B'SHM H'R'I BU'L HATOS, SHAMER
BSOF Y'MIO DSCHIROT AINO CHIV BMZOZA
ALLO M'DRBNEN. V'CHTB UL ZOH H'RITB'A DKIIMA
LN CO'KNU'TO SH'L R, U'YI'SH. V'LA CHTB MA
AMR B'YL'DOT. V'NRUA LI U'PM'SH H'GM'YI
(BF'U MMZOZA OTT Z') DR'YI P'SK DSCHIROT

PSHITA SHAHOCIR AINO CHIV, CI'ON SHAINO DR
SHM. V'MA SDQDKTI ML'SHON H'GMR AISH L'OMER
DLAO NOSCHA DOKGNIT HIA, SHADRI H'RIF (BH'L
MOZOA) H'UTMIK HL'SHON ABEL V'CR BA'YI CHIV
BMZOZA LA'ALTR. V'LCA'ORAH NRUA SHHOA G'YC D'UT
R'SH'YI Z'L, SHADRI R'SH'YI M'PERSH TU'MA DSOCER
P'TOR CL L' MSOM SMA YHZOR BO U'YI'SH.
V'NRUA, MSOM DNKT SHOCER, DM'SHUM HA B'BITO
CHIV MID. V'AI MSOM D'KODIM LI LA MIKRI UD'YIN
K'BI'UT D'IRAH, A'BC GM B'BITO NM NI'MA H'CI
V'LH'CI M'PERSH TU'MA — MSOM SMA YHZOR BO.
V'HSHTA AI NI'MA DA'ACHER LI CHIV BMZOZA MN
H'TORAH, H'ITI TISIK AD'UTIN L'P'TRO B'SH'IL ZH
MMZOZA, MSOM CH'SHA DSMA YHZOR BO. ALLO
DM'SHON R'SH'YI Z'L BU'ZI SHM V'B'V'M (DKI'Y)
U'V) V'PSHIM (D'Z'U'V'A) M'BOAR, DSOCER CHIV
BMZOZA MSOM D'CTIB B'ITR D'RSHINON BI'ATR,
U'YI'SH. SH'M DS'L DMN H'TORAH HSOCER CHIV
BMZOZA. V'B'DBRI R'SH'YI Q'SHA L'P'TR SHF'RISHO
HATOS, SHAB'ATI LE'YL, DH'CI K'AMR, DL'HCY
HSOCER P'TOR MSOM DLA CHIV ALLO A'BC DR
BO, U'YI'SH B'DBRI R'SH'YI.

V'ZRICH L'OMER DC'ONOT R'SH'YI DCL SHLASHIM YOM
MKRI DIRAH AR'U D'SHMA LA MIYADR LIH B'HAIA
BI'ITR, ABEL B'SCBER DR BO SHLASHIM YOM V'LA
Y'ZAA MMNGO, B'ODAI MIYADR LIH V'SOB LA YHZOR
MSCHIRTON. V'LH'CI CL DIRAH SLA DR BO LI
YOM, LA MIKRI DIRAH KAVU. V'LUNIN MMZOZA B'UNIN

SHIPROT A D'ZL'OT A

M'NGG ZH V'SHOL L'OTTO B'ZORAH H'RIPHA, V'ACHRI SHMBIA H'MNGG LR'SHOM H'SHM "SDI" BL'BD, MOTB
H'IA: ABEL ALLO SCHOBINN MB'PFNIM SHMOT H'MLACIM AO SHMOT K'DOSHIM AO P'SOK AO
ZH'OT M'OT, H'R'I HZN BC'LL MI SHAINO LO CHLK LU'OLM H'BA. SHALO H'PSHIM — LA DI L'AM
SHB'TLU H'MZTAH, ALLO SH'UZO M'ZHO G'DOLAH, SH'IA Y'CHOD H'SHM SH'L H'KBAH V'AHB'TO V'UBOD'TO,
CA'ILU H'IA KM'YU SH'L H'NITYA UZMAN CMU SH'LAH UL LB'M H'SCAL, SH'HO DR H'MNGG BH'BLI
H'UOLM". V'R'AOI LH'UVR, SH'UTRAT H'GNOT M'YIMONIOT SHM: "V'DLA CR'AM' ASHR CHTB Z'ROT
H'MNGG V'CHOTMO V'SHOMOT M'LA'ACIM". M'TC'ONOT L'RBNNO AL'UY'ZOR M'MI'Z, BU'L S'PF Y'RATIM H'N'IL,
TLM'YDZ SH'L RBNNO TM V'ACHD M'B'ULI H'ATOSPO'T, Z'CRM L'CR'CH. V'BSPERO SHM M'ZI'ROT Z'ROT

סדר ברכות

תרמו

ויעש אברהם שומע תפלה

מדרבנן. דבמזהה כתיב ב'יתך ובציצית כתיב בסותך. ורבנן הוא דחיבחה, שהעולם סבורים לאחר שלשים שנהו שלו. וכן כתיב שם בשם הפטור השם מישרל פטור מראורייתא, עי"ש. ועיין מרדיבי (ספ"ק דע"ז) דלא החילט הדבר ומביא מ"ש רביינו אביגדור לחמי רביינו חיים. ובכבוד מדברי רביינו אביגדור דס"ל ג"כ דשוכר פטור מן התורה. ותשובה רבינו חיים ליתא שם והוא נמצאת בהגתה מרדיבי חולין רפ"ח, עי"ש. דנראת דבענין שוכר מסכים לרביינו אביגדור דפטור קייל. ואף שבדברי הריטב"א (חולין דף קלז), ד"ה ולא ביתה, כתוב הכא עי"ש. מ"מ הכא עיקר, זהה כתיב הכא להילכתא. וכן כתיב בשבת (דף קל"א) עי"ש.

הרא"ש (בhal' מזווה אות ט"ז) כתוב זול:

דרך ביאתך כו' ואע"ג דתרי ביתך כתיבי, חדא איצטריך למוטי שוכר ושותאל. וכן כתיב עוד בפרק כל הבשר (אות כ"ז) דטהמא דמל' ואילך חייב במזווה, משום דנראת כשלו, עי"ש. וכן כתיב בשטמ"ק בכ"מ (דק"א ע"ב) בשם תוס' הרא"ש עי"ש. ובמרדי כי ההלכות קטנות (סימן תתק"ג) כתיב ג"כ דשוכר אינו חייב אלא

הרא"ש עי"ש. ובמרדי כי ההלכות קטנות (סימן תתק"ג) כתיב ג"כ דשוכר אינו חייב אלא

שירותא דצלותא

המזווה, החותמות שנגנו לרשוט בגוף המזווה וכן שמות המלאכים, כנ"ל. בשם רביינו שמחה מביא הגחות מיימוניות שם מבוגג כתיבת ג' פסוקים ה' ישמך וגוי יעדך פסוקים. גם באשכול לראב"ד (חלק ב hal' מזווה סימן כד (עמוד עג) הוזכר המנהג: איך מאן דעובד שמות מלאכים וחותמות בשיטות ידועות (מוסימות) בסוף, אבל אין מעיקר הלכה. רמז ע"ז רואים אלו ברש"י לטהדרין כ"א ב' ד"ה לבונאה ועיין חידושי הרל"ז לגמרא, שרשי"י כוון על "אותיות שימושים בהן בעלי קמעין שאינן בצורות אותיות שלנו והיו נוהגים מוקדם, בזמן הגאנונים, שהיו כותבין קצת שמות בגג המזווה" וכו'. וראה תוספות שם בד"ה כתוב ומהרש"א לגמ' שם. ומסתבר שלאלה מנהגין הרטב"ם שם שכח: "או פטוק או חותמות", וראה כספ' משנה שם מש"כ בד"ה ועל מה. גם מה"ז הביא המנדג, אבל בכל זאת מורגשת מלשונו הסתיגות מסוימת, כי ... חנאי הוא מתנה — ויש לדקדק וכו' שייהיו מופלgin (מרוחקין) בಗליון, בסוף השו) רה וכור לי לפי שאינם מעיקר מצוות המזווה.

ה. אופן קביעתה — באלוון: ההלכה בשוו"ע שם סע"ק ו' קובעת: צריכה להיות זקופה, ארוכה לאורך מזות הפתחה וכו'. הרמ"א שם מוסיף "...וכן נהגו" אבל מעיר על דעת יש אומרים "שפולה בזקופה" אלא צריכה להיות "שכובת", ארוכה לרוחב מזות הפתחה" וمبיא

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

כל ל' משום דאמרו מזווח חובת הדר הוא ופחות מכן הוא רק דירת ארעי, עי"ש. ס"ל נמי דשוכר חייב מן התורה. וכן כתוב הטמ"ג (עשין סי' כ"ה) בטעמא דמל' יומן ואילך חייב, משום דקבוע הוא. וא"כ ס"ל נמי דמן התורה הוא. ובט' החינוך (מצח' תכ"ג) כתוב להדייא דשוכר שעבר ל' יומן ולא עשה מזווח, בטל מצות עשה, עי"ש.

מייהו הפסיקים המפורטים שאנו נגררים אחריהם, כוללו ס"ל דשוכר לאחר ל' אינו חייב אלא מדרבנן, וכמו שהשבותים לעיל. ולפי זה אני אומר על רבינו הש"ך ז"ל (בסי' רפ"ז)

דר בה שלשים יום, אבל בפחות ملي' עוד לא מיחני כשלו. אבל אי נימא דלאחר ל' הוא חייב במזווח מן התורה, צריך לדחוק ולחת טעם למה פטרונו קודם ל'. וכמ"ש המרדכי (בسف"ק דע"ז) دائ' נימא דמה"ת פטור שוכר אחר ל', ניתא מה שפטור קודם ל', אבל אי מדורייתא חייב לאחר ל', למה פטרונו כל ל', ותירץ, משום דברינו שהוא קבוע בדרכו ולא מיקרי קב ע' עד לאחר ל', עי"ש. והיינו כמ"ש לעיל בטעמו של רש"י ז"ל.

ולפ"ז יש להוכיח דרבינו מנוה שהביא הב"י (בסי' רפ"ז), שכח בטעמא דשוכר פטור

שירותת אדצנות

שם מנהגנו המכريع לקבעה באלבסן, ומצדד לה, עי"ש. מקור העניין: זהה פלוגתא בין רש"י לבין רבינו تم. ונובע מההבדל בוגע למשמעות של המלה "נגר" בgem' (מנחות לג א) "עשה כמין נגר פטולה". וראה רש"י בד"ה עבידא ותוספות שם ד"ה הא וט"ז לש"ע שם אותן הambil את הפלוגתא שבין רש"י ור"ת; ומנהגנו הוא עצין פשרה בין השתי דעתה, והילך קובען אותה בשיפוץ. הגרא' מצדר לפירוש רש"י ומצריך לקבועה בזוקפה ביאורי לש"ע שם אות יג.

וראה: ערוך ערוך מזווח; פרד"ס לרש"י עמד כה; סידור רש"י סימן תננה; ספר הישר לרביינו שם סימן תכ; למג' בבא מציעא קא א ד"ה בגותא המביא ראייה מגמ' שם לדעת רש"י; רא"ש הלכות מזווח; מרדכי חלכות קטנות אחרות תתקساس; הגהות מימוניות לרמב"ם שם אותן ו בשם רבינו שמה ז"ל ומהר"ל תללות מזווח.

ג. בשליש העליון: כך קובעת ההלכה שם טע"ק ב –: איזו מקום קביעתה וכבר בתחלת שליש העליון. המקור בgem' שם ומסודו של רב זעיר ומכאן להלכה ברמב"ם שם פ"ז הייב' ב. וטור סימן רפט, אלא שתוא מוסיף – ולמסה מזה השיעור לא יגהנה ולמעלה הוא הכל מקומה עד המשקוף, וזהו גם דעת הרא"ש, אלא שישנה פלוגתא ביחס לאותו טפח הסמוך למקוף, וראה בירור וסביר בבאור תגאון מהור"ר מרדכי בגעט בהגותתו למרדייכי שם. וראה בירור העניין בבית יוסף שם ד"ה ומ"ש וכן בב"ח שם ד"ה ומ"ש, ודרישת ופרישה לטור שם וט"ז לש"ע שם גות וט"ז אותן ד הגהות הגרא' לא לש"ע שם גות ולמעשה – ראה

קיצור שו"ע סימן יא אותן ה ועינן בלחם הפנים שם בירור מקיף על נקודת זו.

ג. בדיקת המזווח: ההלכה בשו"ע שם יצא טע"ק א קובעת: מזווח יחיד ונבדקת פעמיים בשבע שנים ושל רביס פעמיים ביובל. המקור ההלכה בgem' יומא (יא א) וראה הטעם ברש"י שם ד"ה פעמיים ביובל, ומכאן להלכה ברמב"ם שם ה"ט בטור ושו"ע שם וקצש"ע שם אותן כת ומכאן – אל בירור מקור הברכה, בנוסחה המקבילה שלפניינו:

סדר ברכות

תרמת

הקבוע מזווה בפתח דירוג, מברך:

ברוך אתה יי' אל הינו מלך הקומות אשר קדשנו במצוותיו וצונו

לכבוד מזווה :

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

שפир, רק אם נימא דלאחר ל' חייב מן התורה, אבל לפי מה שהבאתי שהפוסקים שאנו נගרים צריכים אלא להנחו דסבירי לאחר ל' חייב מן התורה. וראיתי במאירי (שבת דקמ"ח) שכטב דיש מפרשים, זה הוא דמשלשים ואילך חיבת במוזה, הינו בשכר ליותר משלשים חיבת במוזה מיד, כיוון שדעתו לדור בה הרבה, עי שם. וכן כתוב בנומייקי יוסף (סוף הל' מזווה) זיל: ואפייל שוכר בח"ל, כיוון שלא שקרה "לשלים יום", איינו חייב במוזה, עכ"ל. וטעות הדפוס דמכח יש שם וצ"ל "רך לשלים יום". וכנראה נמשך אחריהם הגאון מליסא זיל בסידור דרך החיים (בהל' מזווה), שבtab הלשון "השוכר בית בח"ל על ל' יום פטור מזוזה כר, עי"ש. מבוארadam שקרה על יותר מל' יום, חייב מיד. אבל כל זה ATI

שירותא דעתות

ח. לקבוע מזווה: עצם מקורה היא בירושלים אבל הנוסח שנוי בחלוקת הגירסאות. בירושלים פרק ט גרטנן: העשויה מזווה לעצמו אומר לעשות מזווה וכור כשהוא קבוע אומר ברוך וכור על מצות מזווה. הנוסח המקובל שלפנינו הוא על פי: בעל הלכות גדולות (הלכות מזווה): ר"ה (בחולכות קטנות לר"ה): סדר רב סעדיה גאון (עמוד ק): שאלות לפירוש עקב שאילתא קמה; רשי פודס לרשי; מחייב; שער תשובה סימן קנו (תשובה לרוב כהן): אשכול (בחזאת אלבק עמוד קצב): הלכות פסוקות סימן קצה; ספר יראים סימן ייח; וראה עמך ברמה כאן אותן י' בד"ת וראיתי משיב לעניין נוטח הברכה המובא במא לשרע או"ח סימן יט. ועיין ע"ז בברכי יוסף לאוthon אותן בתשומת רבינו איגר ציל תשובה ט ובספר שרית משיב דבר חלק או"ח סימן מו וראה הוספה לעמוד זה. מנהגים: א. הנחת יד על המזווה. מנתג מקובל אצל המדקדקין במצות לשיט וזה או אצבע על המזוות בשעת הייציאת מן הבית ובעשעת חנינה. המנגג מביא הדרכי משה לטoor שם סימן רפה אותן בשם מהרייל זיל: "כתב מהרייל — הרוצהليل לדרכן חוץ לעיר, כש יוצא יניח ידו על המזווה ויאמר בשмер טל אטלה. כי טל בגימטריא כחו. ובכל עת שיצא מן הפתח, יניח ידו על המזווה ויאמר ה' שומר ה' צלי על יד ימינו ה' ישמד

סדר ברכות

ייעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

דמייא דעתית ותפילין כו', שאון לברך קדם שיגיע זמנם, מיהו איכא למיר, חתם הוא דלכרי'ע לא חוי לברכוי, הכא לכוי'ע זמן מזווה הוא. ובפסחים דף ס"ט מעין חילוק זה, ועיין שם (דף ע"ב) גבי ניתנה שבת לדוחות אצל תינוקת, עכ"ל. והנה מה שהביא מפסחים (דף ע"ב). אמרת הוא שכן אל' רבashi לר'כ' דaicא למיר משום דניתן שבת לדיעת אצל תינוקות דעלמא. אבל הא רב כהנא אדתי ליה, ואיל לגבי דהאי גברא מיהת לא אתייהב. ואמנם כבר דבריו מכgon זוז החותפות בחולין (דף ק"י) ד"ה טלית זוזיל: ולענין ברכה נראה שאון לברך על טלית השאלות. אעפ"י שאומר ר'ית דנשים מברכות אסוכה, אעג' דפסורות. דהוי אינו מצוה וועשה מדאשכחן רב יוסף כו', מימ לא דמי לטלית שאלות, דהتم אדם אחר היה חייב שאינו סומה או שאינו אשה, אבל הכא כל אדם פטור בשאינו שלו, ואעפ"כ המברך לא הפסיד, עכ"ל. וכן כתוב הרא"ש שם.

והנה ציריך להבין, למה כתבו דהמברך לא

לעשותה משום שמירה, ודאי דאין לעשות כן. כמ"ש הרמב"ם ז"ל (בHAL מזווה פ"ה ה"ד) שוה דרך הטפשיט שעושים מצוה גדרלה שהוא יחד השם בית ואחבותו ובעודתו כאלו היא קמייע של הנינת עצמן. ע"י שם בכ"מ שצרכ' לעשות בשביב לקייט מצות ההורא ב"ה ומילא גמיש שתשמור הבית, עי"ש. ועוד בדבר שבקדושה לצורך שמירה לחוד, ודאי דאיסורה נמי איכא, שהרי משתמש בו לצרכו. מייהו אם רוצה לדורי גם אחר ל', ותולח המזווה כדי לצאת ידי אותו הסוברים.adam קובל על יותר משלשים יומם חייב מיד, וכמו שכבתה לעיל, ודאי דמותר למצוה מן המובהך לצאת ידי כל הספיקות במצבות ה'. מייהו לא יברך עלייה עד לאחר ל'.

וראיתני בספר הלכות קטנות למהר"י הגינו זיל (בחלק ב' סי' צ"ה) שכחוב זול הנכנס לבית בחול' ורוצה ליתן מזווה תוך ל', מהו שיברך. תשובה: אעג' דaicא למיר דהוי ש"ך לשׂוּע שם אותן ד'.

שירדות אדיבות

צאתי ובואי מעתה ועד עולם". והשות רמ"א לשׂוּע שם א' ב'. היטוד למנהג נובע מגמרא (עבדה ורא יא א) מהמעשה המובהק שבאונקלס בר קלונימוס הגר שם ידו על המזווה, כדגרסינן שם "אותיב ידיה עליה". בעל ספר הרדים מונה הנחת יד על המזווה בין המצוות התיילות בידים, וכותב: וישים ארם ידו על המזווה תמיד כשכננס לבית וכשיוציא. וראה ש"ך לשׂוּע שם אותן ד'.

לפי קבלת אריז'יל יש גם לנשך את המזווה, נוסף על הנחת היד עליה. המקובל הקדוש בעל מצת שמורים זיל כותב בספרו (עמוד טז) ומובה בשמו בקיצור של'ה, זיל: ובעת יכנס אדם בבית ובעת יציאתו מבית צדיק להניח ידו המזווה ונינשך המזווה ויאמר — שדי ישמרני מצריך הרע ומכל צרה וצוקה, אמן סלה. וכן מובה בספר שערן ציון, המדגיש שישים אצבע צרידת של צד הימין, וסידר שם תפלה מיזוחת. הברכי יוסף מביא בשם אריז'יל להניח "האצבע הנקראת א מה". ונוהג לנשך אח"כ את היד. לא מצאתי יסוד ומקור לזה, ואולי נשתרבב המנהג משום חיבור מזווה, כמו שנתого לשnek הצטיות בסיטם ברכת ברוך שאמר מהאי טעמא. וראה השלמות והוטשות לברכו שאמר בחלק א של סידורנו לעמד מס.

ב. את המזווה שמים בתיק, ובלשון פוסקים "קנאה" או "שפופרת", או "שפופרת של

יעש אברהם

שומע תפלה

זיעש אברהם

כוו לשות אדם בעולם. מיהו מתוס' עירובין (ד"י ע"ב), לעניין ברכת הלו' בר"ה, לא משמש הר' חילוקא, דגם החתום כו"ע פטורי מהלך בר"ה. ועוד מהא דאמרו במנחות (דף ל"ו), היה רוץ' לצאת לדרך, מניחן וכשיגיע זמנה משמש בהן וمبرך. ש"מ דאין לברך קודם הזמן שנתחייב בהם ומה שרוצה לחלק בספר הלו'ות קטנות שהבאתי לעיל, דשאני התם שאיין זמן תפילה לשום אדם, כלומר אין שום מצוח הנחת תפילה בעולם, והוא כמו בליך ללב שלא ביום החג, וזודאי לא שייך לומר זונגו, אבל מזוזה קודם ל' האיכא מצוח מזוזה לאחרים בזמנו ההוא.

אבל דבריו הם נגד דברי התה"ד (ב似ימן רס"ט) ומובה בש"ד יוז"ד (ס"י ש"ה ס"ק י"ב)adam זמן הפדיון בשבת לא יעשה הפדיון בע"ש משום שאינו יכול לברך זונגו דאכתי איינו מחייב לפדותו. ומ"ש שם מניר חנוכה בע"ש דמברclin, אע"ג דאכתי לא הגי' ז מג' התם שאני דכן היתה תקנת חכמים שידילקו בע"ש מבוער ים ושפיר מיחשיב ז מג'ה. והרי התם בפדיון הבן זמן פדיון הבן הוא לכל העולם,

הפסיד, והוא שפיר יש לחלק בין מ"ש ר"ת לעניין נשים וסומה ובין שאלה דלכ"ע פטורי, בשגם שיש חולקין אר"ת. וכמ"ש התוספות בעירובין (דצ"ז ע"ב) ובר"ה (ר' ל"ג ע"א) דכיון דaina מחויבת האיך תוכל לומר זונגו. עצ"פ למה גוסיף להקל יותר בברכה שאינה צריכה במה שאפשר לומר שגם הר"ת מודה לנו מברך.

ונראה לי דסבירת התוט' הוא, דיש לומר — דכמו דasha וסומה מברכין זונגו, אע"ג שהם פטורים, מ"מ קאי זונגו על אחרים. כלומר על מי שמזכה במצבה זאת. כן כן בטלית שאליה, כיון דבעל הטלית מזכה להטיל בו ציצית, שיין גמי לומר "זונגו", אע"פ שהלבשו עתה פטור מזכה זאת. ולכך כתבו דאף בודאי לכתחלה אין לברך, מ"מ המברך, עצ"פ לא הפסיד ולא עבר על ברכה לבטלת. זה שייך רק בטלית שאליה. אבל בשוכר, לעניין מזווחה, כיון דאפי'לו בעל הבית עצמו אמר לא היה דר בו בקביעות רק בדרך ארכי הי' פטור ממשזה, כדי סוכת החג בחג, א"כ לא שייך כלל לומר זונגו, דהא ליכא חיובא בדירתה

שירות א דצלות א

קנה" (רmb"ט) וכדי שהיא נראה מבחו' השם "שדי", חותכים חתיכה ממנו בגודל של האותיות ונראה כמו חלון. מנגד זה מביא המרדכי בהלו'ות קטנות בשם בעל הלו'ות גדולות, וועל' בסימן תקססא שם: דאמרין בהלו'ות גדולות שהיו עושין שדי' כנגד אויר פרשה והיה חלון בקנה כדי שהיא חלון כנגד חלון או יכולין לראות שדי' מבחו' אם יקוב חור בדלתה. ולאחריו מנהג התכוון בעל הegoות מיומניות לרmb"ט שם אוות א' בהערתו על ספר התורות, ועיין שם בדבריו — "אמנם אם נעשה נקב בגליון" וכו'. הרמ"א לש"ע שם סע"ק ט' מביא זאת בשם המרדכי והגהות מיומניות, ובביאור הגרא' שם אוות כא ציין. עיין זה שם וכונתו לזהר ואתתנו (רסו א) ושם כמוה' לאמר: בשעתא דאיןון זינין בישין קרייבין לפתחא דבר נש, זקפן רישא ומסתכלין בשמא קדיישא דאתחזי לבר' וכו' — הרי שהשם צריך להיות בר אה' מבחו'. ובשל'ה מסכת חולין מובה מנהג, שלפיז שמים את המזווח בשופורת של זכוכית, ומסיטט מתוך המלצתה: "וראיתי חסידים ואנשי מעשה נזהגן כן וקדוש יאמרו לך". (של'ה שם עמוד קיג דפוס פרנקפורט דאודר). גם המקובל ר' אשר זיל מביא זאת בסידורו אכותב: יש לעשות המזווח כמנהג ספראדים בזוכליות בהירה זכה וזה כבוד מעולה, שהשם

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

ו"מ כתוב התה"ד דאין שייך לומר וצונו. או סני שיברך אפלו بلا קבישותה מחדש. וצ"ל כיון דבענין הוה כשלא הגיע זמנו כר"ע פטורי מפדיון, לא שייך לומר וצונו. וה"נ בשוכר בית כיון דבדירת ארעי כ"ע פטורי לא שייך לומר וצונו.

שוב ראיתי בח"י"א (כלל ט"ז סעיף כ"ב) שכטב דהמברך קודם ל' לא הפסיד, כמו בטלית שאולה. וכבר כתבתי מה שיש לחלק זהה דהחתם עכ"פ בעל הטלית חייב בה ביצית. ומצעatti עתה כסבירא הזאת בפמ"ג או"ח (ס"י י"ד בא"א סק"ה) עי"ש. והרבה נוהגין לברך תוך ל'. וכנראה נמשכו אחר הח"י"א. אבל אין לעשות מעשה נגד פוסק קדמון בעל התה"ד ז"ל, שהבאתי לעיל. ובפרט בברכה דאייכא משום חשש לא תשא. בשוגם בטלית שאולה כו"ע נהגו שלא לברך בשוואלו לעלה לתורה או לדוכן, אלא א"כ שואלו לצורך תפלה וכמ"ש המג"א (בס"י י"ד סק"ז) בשם מהרש"ל, עי"ש. וצריך לומר שתופסן עיקר דאין לברך על טלית שאולה אפלו כשהשאלה תפלה וכמ"ש המג"א (בס"י י"ד סק"ז) בשם מהרש"ל, עי"ש. וצריך לומר שתופסן עיקר דאין לברך על טלית שאולה אפלו כשהשאלה והוא מציזת. רק כששאל לזרוך תפלה אמרינן דאדעתא דהכי השאלו וננתנו לו במתנה על מנת להחזיר. וא"כ כשיכ שואין לברך בשוכר בית במזווה קודם שלשים יומם.

ויש מקום לעיון — כשמגיע יומם ל"א, או ציריך להסיר המזווה ולעכבה אח"כ בברכה,

שירותתא דצלותא

נראה מכוסה בתיק. ובקיים ש"ע סימן לו באות כד פטוב "יוהר שיהיה וכוכית על השם" ובמסגרת השלוחן שם אותן יט מבאר כונתו "שלא ליגע במזווה ערומה בלי מטפחת כמו ספר תורה", ומקור דבריו בפתחי תשובה בשם רבינו עקיבא איגר זצ"ל. ודרך אגב: במסגרת השלוחן שם אותן ייח מביא בשם הנור"א זצ"ל: שכשאדם יוצא מפתח ביתיו ומניה ידו על המזווה ונושקה יכול בשם שדי הכתוב שם — להצילו מיצר הרע. ורשם שם "ליקוטי תורה" מהר"ז זיל פרשת ואתחנן, וכפי שציינתי לעיל מספר קייזר של"ה, וזה, כנראה, בניית התפלה שטייך המקובל בעלי מצת שמורים וצ"ל.

סדר ברכות

תרנג

ויעש אברהם	שומע תפלה	יעש אברהם
<p>ומצאה. אבל לא יברך עליה עד יום ל"א. ועומד כנגד המזווה וمبرך. ואף דגנוזה הברכה "לקבוע מזווה", מ"מ שפיר מברך על מה ש כבר קבעה. כמו שembrך על להתעטף ביציאה שכבר לבש הטלית בלילה ועתה אינה מסירה, ומ"מ מברך לה תעטף.</p> <p>ואם הוא דירה שאינה קבועה, אפילו ביוטר שלשים יום אינו חייב במזווה, כמו בית שבשפינה. ואילו בא"י נמי פטור דלא שיק משומם ישב ארץ ישראל בפונדק. וזה דמיון בפונדק בא"י "חייב אחר שלשים יום" והוא הדין בחו"ל, התם שאינו דירה הוא לו אלא שמתארה בפונדק והירתו בפונדק, אבל אם הוא רוצה לצאת ממנו כל שעיה, אינו קבוע עצמו לדירה, כגון אותן ששוחין בעיר לשם רפואי, פטור.ומי שנכנס לבית שלג, חייב במזווה מיד. ודוקא כאשר עזב דירתו דרך קבוע, אבל ארעי, אפילו בשל עצמו פטור מזווה. ודע דבריושלמי (סוף מגילה) איתא הדר בחוץ לארץ והדר בפונדק בארץ ישראל שלשים יום, אינו צריך ליתן מזווה. הדר בבורגנין שלשים יום, צריך ליתן מזווה. רعي שם מה שפירשו המפרשים, הדדר בחו"ל הינו בשכירות וכן הדר בפונדק ל' יום פירשו עד ל' יום א"צ מזווה והדר בבורגנין ל' יום כלומר מל' יום ואילך חייב במזווה. עי"ש. וכמה מן הקשיים בויה לפреш רישא דקאמר ל' יום עד ל' יום. וטיפה דקאמר ל' יום פירשו ממש לשיט וายילך.</p> <p>ונראה לי דה כל פירשו עד ל' יי"ט. והא דבריושן, הינו לפי מה דעתה בירושלמי (עשרות פ"ג ה"ג) מהו שיטבלו לבבלי הбурגנין כר הרא אמרה אהינו טובלין לבבלי הбурגנין. כן הוא הגירסה בר"ש שם. וכן פסק הרמב"ם זיל (בפ"ד מעשרות ה"ה וחיל' ט'). משומם דבורגנין הוא קביעות לבבליון ונתחייבו במעשה. אבל פונדק לא הוא קבוע לעניין מעשר, דקיים צורך שיראה פניו ביתו,</p>	<p>דציריך למשמש בהם. ובשלמא בתפילהין, מצוה למשמש בהם בכל שעיה, משומם שלא ישיח דעתו מהם. כדאיתא במנחות (דף ל"ז), ולכך הוצרכו למשמש בהם בשעת הברכה כדי שיעשה בשעת הברכה איזה עניין שהוא מחייב לעשות בתפילהין, אבל יצחית אין מובן בהם עניין המשמש להברכה כלל, ומהיכי מתי סלא אדעתא דהרא"ש, ודילמא יצחית הוה כמו תפילהין. וצריך לומר דצחית נמי מצוה להסתכל בהן, וכמ"ש הבי"י (בტימן כ"ד) מהגמ"י בשת מדרש שוחר טוב ומהמרדי כי שם הירושלמי ובשם רבינו יונה והרבי החסיד זיל, מכתיב וראייתם אותו וכרכתם, וכיון שצריך להסתכל בהם, זהו עניין המשמש שלוקחים בידו להסתכל בהם.</p> <p>וננה מוכח מכל זה, דצחית אפילו לכתהלה מניחון בלילה, וא"כ כן כך במזווה, אפילו לכתהלה קובעה קודם ל', וכשיגיע זמנה מברך זאיון צריך להסתירה מקודם כמו בטלית. ומילא דאי"צ למשמש בתא ולא דמי לצחית. דהחתם עכ"פ מצוה להסתכל בהן, אבל מזווה דקובעה על פתח ביתו מבחוץ, וא"כ ליכא מצוה לאסתכלו בתא, רק כשיוציא מפתח ביתו תוא רואה אותה ונזכר ביחיד השם ב"ה ובמצותיו" כמ"ש הרמב"ם זיל, א"כ אפילו משומש אין צורך. אלא דודאי טוב וראיית צחאת לפתח ביתו ולברך נגד המזווה, דכל ברכה של מצוה צריכה להיות מזמנת לפניה.</p> <p>סיומה דפסקה היוצאה מדברינו אלה: שוכר בית, לרוב הפסוקים דאנן גדרין בתרייהו אינו חייב במזווה אלא מודרבנן. ובארץ ישראל חייב מיד כשנכנס לבית, מודרבנן, משומם ישב א"י. ובחו"ל פטור על שלשים יום, ואפילו קבוע דירתו על יותר מששים יום. מיهو אם רוצת לקובעה קודם שלשים, משומם שיש פוסקים דעתם קבוע על יותר שלשים חייב במזווה מיד. שרי</p>	

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

משמעות דוד לע' יום הוי דירת קבע, עיין שם, ומשמעו לאפלו בביתו ולקמן בפונדק שבחו"ל פירש נמי משום דפונדק שבחו"ל לא הוי קביעות אפילו ביותר מל' יומ, וא"כ משמע דעתך החילוק בין חוויל לא"י, הוא משום דבראי הוי קביעות יותר ובחו"ל לא הוי קביעות כ"ב וזה סותר לגמרא דידן שאמרו דנ"מ בין איי לוחץ לאرض הוא רק משום ישוב ארץ ישראל.

לכן נראה לי דמלי מיili כתני, והכי פירושו: הדר בחוויל, פטור לגמרי ממזווה. וכן הדר בפוגזיק בא"י, כל לע' יומ פטור ממזווה. וסיל להירושלמי דביתך ממעט חזץ לא רצ. והירושלמי לשיטתי דאמר בע"ז (פ"א ה"י) לעניין לא תביא תועבה אל ביתך, הא במקומו שנגנו להשכיר משכיר לו אפילו בית דירה, והיינו בחוויל לד"מ ובטודיא לר' יוסי. ופירש ר'ח כהן, משום דכתיב ביתך ובחוויל לא מיקרי ביתך, כמ"ש התוס' בע"ז שם. וכן כתוב הריטב"א שם בשם ר'ת והתוס' שם הקשו על זה, דא"כ נימא בחוויל פטור מן המזווה ובגמרא מבואר דלאחר ל' חייב מיד. ולפמ"ש אתי שפיר, דבאמת הירושלמי סובר גמי במזווה דפטור בחוויל.

מיهو דיין בגמרא דילן סובר דתהיוב מזווה בחוויל מן התורה היא, דיין נימא דיאנו חייב מן התורה, א"כ למה בשוכר בחוויל לאחר ל' חייב מיד שכי"פ מדרבנן, לשיטת התוס' וכמ"ש לעיל, והוא אפילו הה ביתו ממש היה פטור מה"ת ולמה נהמיר עליו משום דמיוחי כשלו. ואפלו לשיטת הסוברים דשוכר חייב מן התורה, מ"מ אי נימא דבא"י הוא דוקא, א"כ לא שיר' למיגדור בית בחוויל ואפלו בשלות ממש דרבלי ידעין שאין זה ארץ ישראל. מיهو להנحو דברי דשוכר חייב מה"ת, אם כן לא דריש כלל ביתך למעוטי של אחרים, אם כן כשיכ' דלא דרשינן למעוטי חיל. ורק ביאתר לחוד דרישין וכל הדר בכית חייב מן התורה,

כדייאתא בירושלמי (פ"ב דמעשרות הל' א') הדר אמרה שבתו טובל לו אבל לא לאחרים. ולהבי נמי המעלת פירות מגיל ליהודה וכו', אוכל עד שmagiy למקום שהוא הולך, כדייאתא (שם במשנה ב'), ואפלו לנו ואפלו שבת, כדייאתא בירושלמי שם. והיינו בהולך למכור, لكن חייב במקום שהוא הולך, דמקח קובעת לעשר, אבל בمولיך לביתנו, איינו חייב עד שיגיע לביתו.

והאי דיאתא במתני ה там "רוכلين המחוירין בעיריות אוכליין עד שהן מגיעין למקום הלינה", מפרש בירושלמי ה Tam — מהו מקום הלינה, ביתו. ולפ"ז פונדק הוי מקום שאינו קבוע ופטור ממזווה, אלא דבשלשים יום הויל דירה קבוע. אבל בורגנין לבני הבורוגנין הוי ליה דירה קבוע לעניין מעשר וחיב נמי במזווה מיד. (וצ"ע על הרמב"ם (בפ"ב ממושר) שהעתיק המשנה כצורתה דרוכליין חייבין בעשר כשמגיעין למקום הלינה, והוא בירושלמי מוקי לה דביתו קאמר. והר"ש בפירושו הביא דברי הירושלמי. ונראה שמכאן ראייה דהעיקר כמ"ש הר"י קורוקס ז"ל הובא בכ"מ שם (הלי"א) דהרמב"ם ס"ל דוגם חצר חבריו קובעת לערשר. והיה לו להרמב"ם ז"ל נוסחה אחרת בתוספתא. ועיין במראה הפנים (פ"ג דמעשרות ה"א) ד"ה מאן תנינה רב, עי"ש. ואין כאן מקום להאריך בזה).

ומה שפירש הק"ע דהדר בחוץ לאرض היינו השוכר בית בחוץ לאرض פטור מזווה עד לע' יומ, הוא דוחק, ולמה שינוי מלשון הברייתא בגמרא דידן ולא אמר "השוכר בית בחיל". עוד דבסמור אמר ה Tam "השוכר בית ישראל צריך ליתן בו מזווה", ואם כבר אמר למללה מזוה דא"צ ליתן שלשים יום, למה אמר אח"כ צריך ליתן בו מזווה. והוא כבר ידענו שצורך ליתן בו מזווה, ועכ"פ הולך הר' מירא מקודם. ומה שפירש הפני משה — הדר בחיל וכו'

סדר ברכות

תרנה

עמק ברכה

שומע תפלה

ויעש אברהם

ודברי תימה הם, דמאי בין א"י לחו"ל לעניין קביעות. עוד כבר כתבתי לעיל מהירושלמי ס"ל דבחו"ל לגמר פטורין מז המזוזה וא"כ אין צ"ל פונדק.

לכן נראה לי לצריך לומר, "הדר בפונדק בא"י ל' יום א"צ ליתן מזוזה ואמ' נתן לאיטול". ובשביל סיפא נקט לה. והירושלמי לא חילק בשוכר בין קודם ל' יום ובין לאחר חילק וסתמא קאמר, לשוכר חייב במזוזה ל' יום. וסתמא קאמר, לשוכר חייב במזוזה וס"ל דברתך אמי למעט ח"ל, וכמ"ש לעיל ולא דרש למעט של אחרים. ושוכר חייב לעלם במזוזה מן התורה. וקאמר דלא יטלו ויצא, ואח"כ אמר "והדר בפונדק דפטור ממזוזה מ"מ אם נתן לא יטלו ויצא ימשום סכנה".

ט) איתא בבב"מ (דיק"ב ע"ב) דכש יוצא מביתו לקבוע דירתו במקום אחר, לא יטלו המזוזה בידו ויצא, ומעשה באחד וכו'. וככתבו התוס' שם, אע"ג דאמר שמואל בשבת (דף כ"ב) זמתירין מבגד לבגד, גבי מזוזה אסור. וטעמא — מפני המזוקין, לפי שמויקין באין בבית שאין בו מזוזה וכשנוטלה כאלו מזוק לאוthon שידورو בבית עי"ש. ועי" בשבת (דף כ"ב ע"א) בתוס' ד"ה רב אמר, שתירצחו בבית הא, דמזוזה מירוי כשהיא רוחה לקובעה בבית אחר, וא"כ מבטלת מצוחתה. אי נמי מזוזה שנייה, שעשויה לאציל מפני המזוקין, עיין שם.

ולא הבינותי דברים זיל, שהרי השוכר החודש בודאי יקבע בו מזוזה לאחר ל' יום וקודם ל' יום פטור הוא. ולמה יהא חייב בשמרות השוכר החודש מהשוכר עצמו. ואפילו את"ל שהמשכיר עצמו יבנוס בו ויחייב במזוזה מיד כמו שכתבתי (לעיל באות הקדום), מ"מ אותו ברשיין עסקין, שלא יקבע בו מזוזה מיד. ועיין בנזוקין (בähl' מזוזה) שכתבו בשם ר' אחא משבחא זיל דה"מ בدلא קבוע לאalter בית אחר, אבל אי קבוע לה לאalter בית אחר, מותר, כדאמרינו מתירין

מ"מ לדברי הכל עכ"פ הא ודאי דلغם' דיון חייב בחוץ לאرض מן התורה. ועיין בבריטב"א שם בע"ז ובקדושין (דף ל"ט) שכתב בשם ר'ית, דआ"ג דכתיב ביתך וממעט ח"ל, הא קייל מזוזה חובה הדר הוא וביתך בייתך דרישין, עי"ש. והנה זה לא יצדיק לשיטת הסוברים דשוכר פטור מן התורה מזוזה. וצ"ל דס"ל דברתך לא ATI לממעט ח"ל. הוא דאיתא בקדושין (דף מ') שדר לממעט זרעים שבחו"ל ופירש"י שדר המוחיד לך וחוץ לארץ לא הקנו לך מין השמים, עי"ש, שני הtmp וחוות קרקע הוא, אבל מזוזה, כיון דקייל דאפילו בית שלו אינו חייב במזוזה אלא א"כ דר בה אם כן חובה הגוף הוא ונוהג בין הארץ ובין בחו"ל.

ואפשר שזה פירוש דברי ר'ית שהבאתי. וא"צ לדחוק ולומר דר'ית לא ס"ל מהתוספות לשוכר איינו חייב אלא מדרבנן. ומה שמוסר להשכיר לנכרי בחו"ל הארץ אף דחוות הגוף היא, צ"ל כמ"ש הר' אלחנן בתוס' ע"ז שם דלא אסורה תורה אלא בבית שהישראל דר בו והאי דטאור להשכיר לו מדרבנן הוא ולא אסרו אלא בא"י, עי"ש. או כמו שכ' הראיטב"א שם דכל אישורו איינו אלא מד"ט. דקרה לא מירידי אלא שלא נכניס בצעמננו ע"ז לתוך בתינו. ולא אסרו אלא בארץ ישראל שאפשר לשרש ולבער לגמרי הע"ז ולא בחו"ל בארץ, עי"ש.

עוד איתא בירושלמי (שם במגילה) השוכר בבית ישראל, צריך ליתן מזוזות השוכר בבית מזכו"ם, צריך ליתן בו מזוזה וכשהוא יוצא גוטל ובשל ישראל אסור לעשות כן כר' מפני מעשה שאירע וכו'. הדר בפונדק בחו"ל בארץ ל' יום. א"צ ליתן מזוזה אם נתן לא יטול כר' מפני מעשה שאירע וכו'. ופירש הפ"ם הדר בפונדק בחו"ל אפילו ל' יום א"צ, דבפונדק שבחו"ל לא הו קביעות. וכבר כתבתי לעיל

סדר ברכות

ייעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

ועפי הירושלמי יש לפרש, דגם הבהיר בבר"מ דאמר לא יטלה בידו ויצא כו' ומעשה באחד שנטלה בידו ויצא וCKER אשתו ושני בניי. ג"כ הפירוש משום מעשה זאת אמרו שלא יטלו בידו ויצא. אבל לאו מתורת דין הוא, ומשום ביזוי מצות, רק משום סכנה. ואנו לא ידענו מהו ענינו הסכנה הזאת, כמו שלא ידענו הרבה דברים שאמרו חכ"ל שיש בהם משום סכנה. ולכך, אפילו כשהנכנס יקבע בו מזווה מיד, ואפילו לא דרך בו אלא ליום והחמיר לעשות מזווה, אין לו להסירה. והכי שרצו לקבוע מזווה אחרת נאה הימנה אפשר דaicא נמי קפidea משום סכנה, מדאמר הלשון בירושלמי "ואם נתן לא יטול".

מיهو בגמרא דידן איתא הלשון "וכשהוא יוצא ומעשה באחד שנטלה בידו ויצא" כו' ואיל ain קפidea רק כי שיצא, וטוב להסירה בשביל לבודקה, כי באופנו כזה ודאי מותר.

ואח"כ יקבע האחרת, הנאה הימנה. ובידי היה עובדא שהי' לי מזווהות נאות כתובות בידי סופר מומחה ויר"ש, והיה קשה לי להניחם כשייצאת מהבית, ואמרתי לאיש אחר להסבירם, כי הלשון בגמרא "לא יטלה בידו ויצא", ואין לנו להוסיף, בדבר הנעלם מהתנו, על מה שדרקו חכ"ל בלשונם ואמרו "לא יטלו בידיו". וכן בהחיא מעשה פלו הלשון ואמרו "ומעשה באחד שנטלה בידו ויצא". וגם אמרתי להשלית שיסירם כדי לבדוקם.

) ומ"ש נכננס לדירה ובתוכה מזווה שהשאר השוכר הראשון. נראה לי פשוט להשוכר חייב לברך על המזווה, כי המזווה חובת הדר הוא ומזכה עליה DIDIA רמייא. ובכל רגע ורגע מע"ז הוא. אך דהאיך יברך "לקבוע מזווה" והוא לא עבד מיד. ומה שבתบทי (לעיל אותן ח')adam קבע קודם שלשים, מביך ביום לא", אע"ג דהשתא לא עבד מייד, מ"מ מעיקרא הוא קבע המזווה, ודמי ללכש הטלית קודם אור היום דמכרך

ציצית מבגד לבגד. וצריך עיון, עכ"ל. ועיין בפסק תוס' בשבת שם ובבר"מ שם שכתחבו דלא יטלו, אפילו אם יקבעה בבית אחר. וכן כתוב בהג"א (בפ' במה מדליקין) וכן הוא בד"מ יוד"ד (ס"י רצ"א).

מיهو אם מסיר המזווה בשביל שרצו לקבוע מזווה יותר נאה הימנה מותר. ובמ"ש המג"א (בסי' ט"ו סק"ב) בשם הלבוש לעובין ציצית, עי"ש. דברה לא שיך ביזוי מצוה. וגם אפילו לתירוץ הב' של התוס', דמזווה חמיר משום מזיקין, ומזיק לבי שיכנס שמה, לא שיך היכי שקובע מיד מזווה אחרת. ולפ"ז נמי היכי שידוע בודאי שהבא שמה להתיישב יקבע מזווה מיד, לית לנ' בה, או שיכנס שוכר אחר ויקבע מיד אחר לו, ג"כ מותר.

מיهو שכבר כתבתי דברי התוס', לא זכיתי להבין בתירוצם השני. דהא ודאי השוכר השני יעשה בו מזווה לאחר שלשים יום, ואפילו אם יכנס בו המשכיר דחייב מיד, אטו בראשיעי עסקין שיבטל ממזות מזווה, ומאי חשש מזיקין אייכא. וגם התירוץ הא' שכתחבו שהוא משום ביזוי מצוה, וכן כתוב השאלות (בפ') שליח) דטעמא משום דבטל לה למצה, הנה מהירושלמי (סוף מגילה) שהבאתי (לעיל באות הקודם), דאיתא הטעם הדר בפונדק ל' יום א"צ ליתן בו מזווה ואם נתן לא יטול וככ' מפני מעשה שאירע, עי"ש. שמעת מיניה תרתי — חדא, אפילו אי לא הויב בית מצוה כלל, כגון בפונדק תור ל'. ומאי נ"מ או אי המזווה מונחת על מזות הפתוח או על מקום אחר. וא"כ ליכא משום ביטול מצה ומן לא יטול. ועה, דטעמא דלא יטול לאו משום דדינא הכי, רק משום סכנה, משום מעשה שאירע. ואפילו ברישא הטעם בהשוכר בית ישראל צריך ליתן בו מזווה, והשוכר בית מנכרי צריך ליתן בו מזווה וכשהוא יוצא גוטל, ובשל ישראל אסור לעשות כן כו' משום מעשה שאירע. א"כ מבואר הכל האיסור הוא רק משום מעשה שאירע.

סדר ברכות

תרנו

ויעש אברהם	שומע תפלה	ויעש אברהם
אמশמוש, צרייך לפסטו וללבשו. אבל לפי מי דקייל כפסק השו"ע (בסי' ח) דאפי' במצוות אין צרייך לפושטן, וMBERך כשהוא לבוש, והאי דעתא דמשמשן הוא רק דשמא גם במצוות צרייך ממשושים, וכמ"ש היב"י שם, א"כ בפדיון הבן נמי יכול לברך בכניתה השבת.	ולפ"ז צ"ע לכארה על הש"ך בי"ד (ס"י ש"ה ר"ק י"ב) שהעתיק דברי התה"ד להלכה דיןין לברך בשבת מיהו ייל דפדיון שאני, כיון די אפשר לצמצם שהוא ברגע הראשונה שאין בו מזווה, אלא שמובל מ"ע, וכמ"ש המג"א (בסיון י"ג סק"ח) מרברי המרדכי. מיהו אפשר לדמי לברכת להתעטף במצוות. שפירושו שכשמתעטף בגדי יהיה בו ציצית. מיהו אין לנו נח לבחנות ברכות מלבד מה שליא מצינו בחלמוד.	אה"כ להתעטף, אבל הכאஇeo לאו מיד עביד. וראיתי במג"א (סיון י"ט דק"א) שכטב דמי שקבע המזווה קודם שדר בהבית ואח"כ נכנס בהבית, אפשר דיברך "אקב"ז" לדור בית שיש בו מזווה", עי"ש. ומלאך שהוא דבר מתחיה לברך ברכה שלא הוזכרה בתלמוד, גט עיקר הנוטח קשה בעיני, דתתינה אם היה אסור לדור בבית שאין בו מזווה, שפיר היה יכול לברך כן, אבל אין איסור לדור בבית שאין בו מזווה, אלא שמובל מ"ע, וכמ"ש המג"א (בסיון י"ג סק"ח) מרברי המרדכי. מיהו אפשר לדמי לברכת להתעטף במצוות. שפירושו שכשמתעטף בגדי יהיה בו ציצית. מיהו אין לנו נח לבחנות ברכות מלבד מה שליא מצינו בחלמוד.
ולפ"ז צ"ע לכארה על הש"ך בי"ד (ס"י ש"ה ר"ק י"ב) שהעתיק דברי התה"ד להלכה דיןין לברך כן, אבל דכבר כתוב (בסיון י"ט) דאמ"מ קשה לברך כיון שהוא עצמו לא עשה המצוה כלל. لكن נראה דיסירנה ויחזור ויקבענה בברכה.	ועיין בתה"ד (סיון רס"ט) שכטב לענין אם הגיע יום ל"א בשבת, דין לא להקדים הפדיון ליום ו/ו, דאכתי לא הגיע זמנה ואינו יכול לברך ולומר וצונא ובשבת אין ראוי לברך, ולאו מיד קא עביד השטה. וממילא ההן פורי בכניסת שבת שהוא יום ל"א כל כמה שלא נתכלו המועות, עי"ש. ולכאורה צריך להבין למה לא יברך בשבת כמו בלבוש ציצית קודם אור היום. ומה שאמרו דמשמש בתו ודי, דרך לענין מצוה מן המובהר הוא שאמרו כן, וכמ"ש (לעל באות ח'). דהא המשמש במצוות ודאי אינו דבר מהחייב לברך, דבשלמה באחפין, דתנויא בהו דמשמש להן וMBERך, איכא לפירושי דמזוין מקומו, ועוד דרבנן דבי רב אשוי כל איתת דהו משמשי בהו מברכי, לדאיתא (בسف"פ הקומץ), אבל במצוות, כל כמה שלא פשת הגדה, ודאי דאינו מתחייב לברך, לדברי הכל. ואם כן בפדיון למה לא יברך בכ"ה ישת השבת ונראה דהתה"ד אויל בשיטת הר"י המובה במדרכי (הלו' תפילין) דסיל דציצית נמי, מון דליך מצוה במשטוחן, ולא שייך ברכה	אה"כ להתעטף, אבל הכאஇeo לאו מיד עביד. וראיתי במג"א (סיון י"ט דק"א) שכטב דמי שקבע המזווה קודם שדר בהבית ואח"כ נכנס בהבית, אפשר דיברך "אקב"ז" לדור בית שיש בו מזווה", עי"ש. ומלאך שהוא דבר מתחיה לברך ברכה שלא הוזכרה בתלמוד, גט עיקר הנוטח קשה בעיני, דתתינה אם היה אסור לדור בבית שאין בו מזווה, שפיר היה יכול לברך כן, אבל אין איסור לדור בבית שאין בו מזווה, אלא שמובל מ"ע, וכמ"ש המג"א (בסיון י"ג סק"ח) מרברי המרדכי. מיהו אפשר לדמי לברכת להתעטף במצוות. שפירושו שכשמתעטף בגדי יהיה בו ציצית. מיהו אין לנו נח לבחנות ברכות מלבד מה שליא מצינו בחלמוד.
ובלא זה נראה לי, דמשום חיבוב מצוה כדי שיקיימה בעצמה, נכוון להסירה ולקובעה מחדש. דאלו היה המצוה רק לדור בבית שיש בו מזווה, שפיר היה סגי לשכבר קבוצה ועומדת, אבל במצוות, ודאי דaicא נמי מצוה ובית שאין בו מזווה, מ"מ הא כתוב כתיב "במעשה הקביעות" עצמה, דהא כתיב "וכתבתם" על מזויות אחרות, ואך שבשעת שמשיר המצוה הוא מבטל מ"ע, שדר רגע בבית שאין בו מזווה, מ"מ הא כתוב התה"ד שם לענין פדיון, דא"ג דבשלהי (פרק קמא דברכות) משמע לדאו שפיר דמי לאחר הפדיון עד אחר ל"א, מ"מ אשכחן "דמאחרים" כמה מצות, כדי לעשותן תיקונו ובהבש יבחויר.	במזהה דלא דמי, דשאני פדיון הבן דלא הי ביטול מ"ע ממש, שהרי יכול לקיימה לאחר, וכמ"ש התוט' שבת (דק"א ע"א) ד"ה ושון, דשאני מילה דעתם עבר ומנה לא בטלת דליך מצוה במשטוחן, ולא שייך ברכה	ועיין בתה"ד (סיון רס"ט) שכטב לענין אם הגיע יום ל"א בשבת, דין לא להקדים הפדיון ליום ו/ו, דאכתי לא הגיע זמנה ואינו יכול לברך ולומר וצונא ובשבת אין ראוי לברך, ולאו מיד קא עביד השטה. וממילא ההן פורי בכניסת שבת שהוא יום ל"א כל כמה שלא נתכלו המועות, עי"ש. ולכאורה צריך להבין מה לא יברך בשבת כמו בלבוש ציצית קודם אור היום. מה שאמרו דמשמש בתו ודי, דרך לענין מצוה מן המובהר הוא שאמרו כן, וכמ"ש (לעל באות ח'). דהא המשמש במצוות ודאי אינו דבר מהחייב לברך, דבשלמה באחפין, דתנויא בהו דמשמש להן וMBERך, איכא לפירושי דמזוין מקומו, ועוד דרבנן דבי רב אשוי כל איתת דהו משמשי בהו מברכי, לדאיתא (בسف"פ הקומץ), אבל במצוות, כל כמה שלא פשת הגדה, ודאי דאינו מתחייב לברך, לדברי הכל. ואם כן בפדיון למה לא יברך בכ"ה ישת השבת ונראה דהתה"ד אויל בשיטת הר"י המובה במדרכי (הלו' תפילין) דסיל דציצית נמי, מון דליך מצוה במשטוחן, ולא שייך ברכה

סדר ברכות

ויעש אברהם

שומר תפלה

ויעש אברהם

צריך למסמגנה במסמרים כדאיתא (בסימן רפ"ט ס"ד) וזה מותר לעשות אפילו בשבת. וליכא כאן ממש מתקן כמו בטבילה כלים, דהמת אסור להשתמש בהן ללא טבילה ומקרי מתקן מנא אבל הכא הא אין איסור לדור בבית ולא מזוזה וכמ"ש לעיל מהרדי, אלא מ"ע עליה דידיה רמייא ולא מיקרי מתקן. ולהכי עדיף טפי שכובעו בע"ש במסמרים שיברך בשבת. בשוגם שלשון לקבוע מזוזה שיק' נמי בשבת דהא אפשר לקובעה בגונא דמותר בשבת כמו שכבתה.

מיهو נראה לי לכל שיברך על המזוזה שלא בשעת קביעתה, עדיף טפי לומר על מצות מזוזה בירושלמי ברכות (פ"ט ה"ג) איתא כשהוא קובע אומר באקביו על מצות מזוזה. וכותב הב"ח (ברט"י רפ"ט) דהטור שכותב לבך לקבוע מזוזה נמשך אחר הריב"ף והרמב"ם. ועיין בפרדס לרשי"י (בחל' ברכות) שכותב בחלכות גדולות אומר הבא לקבוע מזוזה מביך לקבוצה. ולא נחירא לי דהא בהדייא מפרש בס"ס ברכות ירושלמי כשהוא קובעה מביך על מצות מזוזה עכ"ל. ואמנם יש גירסאות בירושלמי "לקבוע מזוזה" עיין בדרוס מגנץ. ואפשר שכן היה גירסת הבה"ג והריב"ף והרמב"ם. מיهو לדידן דנהגינו במצוות בט"ק לביך על מצות ציצית, כיון שאין בו מעשה העיטוף, א"כ ייל היכי דמברך על המזוזה ולא עשה בה מעשה הקביעות כלל. עדיף טפי לביך "על מצות מזוזה".

"יא) כשהוא קובע מזוזה מביך "אקביו לקבוע מזוזה". כבר כתבתי לעיל ברכת על גט"י שקבעו חכמים נוסח הברכה על לשון האשgor בפי העם. ובפי העם כבר הייתה נקראים ב' הפרשיות הכתובים בקהל לשינויים על מזוזות הבית בשם "...מזוזה". ועיין בירץ (ס"י שכ"ח ס"א) שכותב השו"ע דכשפריש Challah יאמר "להפריש תרומה". והגיה הרמ"א זיל "או להפריש Challah". וכותב הש"ך לדלהפריש תרומה

שאותה מילה עצמה שחייב בה, עשה בט/, שאם מל בשמיini, לא היה עושה וחורר בט, אבל ציצית ומזוזה בכל يوم א מהייב בהן, אפילו קיימים היום, חייב לקיים לפחות הלכך כשבועה היום ולא עשות, מצות היום לא קיימים עוד לעולם, עי"ש.

ולפ"ז הוא דאמר (בסוף קדבכוות) דעובד צלינו מל"א ואילך, היינו שם שהמצות אבל לא מיקרי מבטל המצות, מה שאין כן במזוזה, כל רגע ורגע ללא מזוזה הו"ל ביטול מ"ע. מ"מ נראה, דמה שהוא עשה לצורך המצות, לא הוא ביטול מצות. ועוד נראה דבזמן קטן ללא מזוזה, יוכל ביטול מ"ע. וראה לו מהא דיום (דף י"א) דمزוזות ייחיך נבדקת פעמיים בשבוע שנים ומזוזות רבים פעמיים ביום. וכן הוא ביום (סימן רצ"א) וטעמא משום הרבה לא הטרתו עליהם עי"ש. וקשה, דאם הוא בחזקה עד כ"ה שנים, למה החמירו ליחיד שיבדק פעמיים בשבוע. והוא חומרא דעתיא לדי קולא הוא דכשمسירה לבורקה, מבטל מ"ע. ועל כרחך ש"מ, דבזמן קצר, או כשבועה בשליל המצות, לית בה משום ביטול מ"ע.

ועפ"י מה שכבתה לעיל חלק בין מזוזה לפדה"ב מדברי המוס' שבת (דקיל"א ע"א), נראה לי, דאם חל יום ל"א בשבת ציריך לקבוע המזוזה בע"ש. دائית אפשר לאחר עד אחר שבת, דא"כ יהא בטל מ"ע. אבל הברכה יברך בשבת, בשעת עיקר למצות, וכמש"כ לעיל דיביך ע"ג שלא עbid השטא מיד. ולא דמי להדלקת נר חנוכה דמברך בע"ש, אני התם دائית אפשר כלל לעשות המצוה בשבת, וא"כ כיון دائית אפשר להנכה בלי שבת, מעיקרא היכי תקינו שבע"ש ידליק מבعد יום, ורק היא מצותה ומברך עליה, אבל הכא לא תקנו מעולם שיקבעה בע"ש. ועוד דהכא אפשר נמי לקובעה בשבת. וכגון שיעשה חור בעומק פחות מטפח ויקבעה שם. ואז לא

סדר ברכות

תרנגול

שומע תפלה   וייש אברהם   ויזע אברהם

(בפה' מביכורים הל' י"א). וכן כתוב הרמב"ן: "ל' בסוף הלכות חלה שלן, וכן משמע בראש' (הל' חלה סוף אות ג') עי"ש. והכי נוהג עלמא. הוטעם לפ' שמיוסד על לשון הכלמים. וכפי המורגל בלשון העם. ולהכי נמי מברכין על נטילת לולב' ולא אמרינו, על נטילת כפות תרמיט' כלשון הכתוב.

ואת' הא דאמרינו בסוכה (דף ל"ז ע"ב) אל' ר' ירמי לר' זרייא מאי טעם לא מברכין אלא על נטילת לולב, וממשני — הוואיל וגבהת מכלון, ופרק' — ולגביה לאתרוג ולבריך. אל' — הוואיל ובמנינו גבזה מכלון. והשתא אי נימא דתקנו על לשון חכמים והעם, א"כ למת פריך מאי טעם לא מברכין אלא על נטילת לולב, והוא זה שמו בלשון הכלמים על כל המינים ביהה, כדאיתא בכמה משניות. ושם כל היום כשר לlolוב'. וכן, חלקו לlolוב' מחבירו בשבעית נותן לו אתרוג במתנה, וכן, lolob' במקרא שבעה. וכן, מיליכין את ללביבהן לבית הכנסתת.

ויל' דהך גופיה היה שאלת ר' ירמיה. דהזה שאל — למה נקראה כל האגודה רק על שם לlolוב', שבשביל זה מברכין על נטילת lolob', דאי לאו הци, Mai מתרץ משום שבזה מכלון, ומאי בך שהוא גבזה מ"מ המצואה היא בך' מיניהם ולמה יברך רק על מן הגבזה. אלא טעמא יהיב למזה נקראה על שמו. וזה שכח רישי' זיל', הוואיל וגבזה מכלון החשוב הוא ונקרו האגד על שמו.

זה פריך ולגביה לאתרוג ולבריך, כבר פירש' דלא ס"ה, דהוואיל וגבזה דקאמאר הייבו לא אמרן לעיל שדרו של lolob' ריך' שיצא למללה מז התدرس טפח, עי"ש. ולכך מקשת לאם מהמת שהוא נראח ביותר, הא יכול להגביה האתרוג למללה ויהי נראה. ולמה יהי נקראה כל האגודה על שם lolob'. ואיך ממילא דיהיא צרייך להזכיר גם האתרוג. וממשני — משום שנמינו גבזה משלהמן. אי נמי ייל', דבימי

עדיף טפי, למ"ש הב"ז בשם הפטסקים. ותגר"א ול כתוב שם דבקרה נקרא תרומה, כמ"ש תרומה ובלשון המקרא נקרא חלה בכל מקום ונכוון לברך כלשון המקרא כבמוניותין (ברכות רפ"ו) ר' אומר בורא מיני דשאים ובלשון משנה ירקות, עי"ש.

והנה מה שהביא מהמשנה ברכות, הנה המשנה דחתם ודאי חסורי מהסרה. ועיין בגם' שם (בדף ט' ע"א) דעתמא דר"י משום דס"ל דברי היכר ברכה לכל מין ומין בפ"ע. וס"ל גם' דעל חורעים אומר בורא מיני זרעים כזאתה ה там (בדף ל"ז ע"א). ולפי שהידקות נתקלים לשתיים, יש שנאכלים הפירות לחוד כמו הצנון והחלפת, ויש שנאכלים עם העלים כגון החזרת ודומיהם, ואוthon שנאכלים עם העלים נקראים דשאים בשם הפרטי. וכמ"ש רשי' (בפ' בראשית) שDSA הוא לשון עטיפת הארץ. ואף שבשם הכללי הם בכלל יrik. [ועיין ביריך (ס"י רצ"ז ס"ד) שכח שכל מיני הורענים כשיצמחו כל זמן שלא ניכר הורע שלחן, נקרוDSA ונקרו יrik, עי"ש. והיינו לפ' שנקרו ריך על עטיפת הארץ וגם על הירקות שבתנן]. ואוthon שנאכלים הפירות נקראים יركות בשם הפרטי והיינו דתניא (בתווספה דברכות פ"ד) על חורעים הוא אומר בורא מיני זרעים על הדרשים הוא אומר מיני דשאים ועל הירקות הוא אומר בורא פרי הארץ ר' יהודה אומר ברוך מצמיה הארץ, עי"ש. ש"מ דדרשים וירקות שני מינים שונים הם. והך תוספתא ודאי ר' הוא. דאלו רבנן לא בעי היכר ברכה לכל מין ומין. אלא מה שהוא אומר על הירקות בורא פרי הארץ, אלבבא דת"ק דמתניתין איתמר. ור' לא ס"ל כלל ברכת בורא פרי הארץ אלא ברוך מצמיה הארץ.

ותמייחני על השו"ע שסתם לברך להפריש תרומה. ותרי הוא נמשך תמיד אחר ארמבים ויל'. והרמב"ם כתוב לומר להפריש חלה' כמ"ש

סדר ברכות

עמך ברכה

שומע תפלה

ויעש אברחות

ויתן יראתו על בניו לבלת היחטא. וכל זה יהיה
ביה ארייכו ימי ושותיו דכתיב למן ירבו
ימיכם וימי בניכם. ואם אין זהיר בתה, יתקצרה
דמכלל הן אתה שומע לאו. וכן דרשו חכמים
בעון מזווה בניו ובנותיו מתיים כשהן קטנים.
עיי"ש. ולכך נגעו הרובות שאם יש חולה בתוך
הבית בודקין המזווהות. וכותב רבינו יונה בפ'
היא קורא בהא דעתה התם הרוצה לקבל עליו
עשה שלימה כו' שבתפילין שבראש אדם
משעבד לתברוא ביה הנשמה שבמוחו ובתפילין
שבזרוע אדם משעבד גופו ובמזווה משעבד
אדם ממונו, עיי"ש. ונראה דהאי שכח ברמא
ונางוג עלמא להניחס ידו על המזווה בצאתו
מביתו. ויש לזה רמז בגמ' (ע"ז דף י"א)
זהא מזווה דמנהא אפיקתה אורוביך ידיה עליה
ואמר להו כו'. הוא כדי שיימוד מעט ולא
ירוץ דרך הפתחה מבלי להבין. וסתכלות
במזווה קיבל עליו יהוד השם שבפרשה הא
וקבלת עול מצות שבפרשה ב'. ותקנתה לעצמי
נוסח קוצר לומר בשעת יציאתי מביתי בבוקר
דרך המזווה.

הריני מבון במצות מזווה זו לזכור ביהוד יוצרנו, יתברך
שמו, כי הוא יהיר ומירוח. אתה ח' הטה לבוי ליראותיך
ולאהבתיך ולמלוד תורה ולשמור ולעשiot בכל מצותיך
אשר צויתנו בגופי ובממוני. זהה לאורך ימים ושות חיות,
אותו ואת בני ביתך וכל אשר לי. ושמורני מכל רע, בכתב
ה' יישمر צאתך ובודך מעתה ועד עילם.

למזווה הבית וצ"ע, עכ"ל. הנה מה שהניחס
בצ"ע, היינו לפי שכל הפטוקים כתבו דיןήנה
בקנה. והוא מהגמ' ב"מ (דק"ב ע"א) אפשר
בגופתא דקניאא שם דלא קפדיין אחיזתה.
וזוד תימה מה דנקיט גמי קלף והא קי"ל
כרבא (בסוכה דף ל"ז) דמיון במיןו אינו
חווץ. ובאמת יש לתמהה. דה廷ה לשיטת הר"ז
והרשב"א מובה בבי' (או"ח סי' כ"ז). דלא
אמרו חיזכה פסול בתפילין אלא בשל ד.

התלמיד אישתני שמה והי' נקראת כל האגדה
הוא ענ"א. כדאיתא (סוכה דף ל"ז) לא
ליינקט אינש הווענא בסודרא דבעינה לקיחת
הושענא לינוקא, וכו' בכמה דוכתי. זא"כ הויל
לברכוי, על נטילת הווענא. אלא שלא היו
רוזצים לשנות מנוסח הקבוע להם מימי חכמי
המשנה לומר על נטילת לולב כדאיתא
בתוספות (ברכות פ"ו). ומ"מ כיון דבריהם
לא הי' המובן בשם לולב רק הכהן תמר לבד.
cadaita (בדליה ע"ב) לא לדוף אינש לולבא
בஹוענא, לך' הקשה דעל"פ הי' לו בימיהם
להזוכר גם השאר המינים יחד עם הלולב. ועל
זה משנה משות דגבוח מכולם חשוב הוא בירת
והשאר טפחים אליו. ונראה שזה ש"כ הרמב"ם
(בחל' לולב פ"ז ה"ז) שمبرך על נטילת לולב
הואיל וכולן סמכין לו. ועיי"ש בלח"מ.
יב) כתוב הטור ביו"ד (ס"י רפ"ה). אמרו
חכ"ל כל מי שיש לו תפילה בראשו ובזרעו
ויצית בגדזו ומזווה בפתחו מוחזק הוא שלא
יתחטא. מפני שיש במזווה יהוד שמו של הקב"ה
ותמיד בבאו ובצאתו יזכיר יהודו של הקב"ה

הריני מבון במצות מזווה זו לזכור ביהוד יוצרנו, יתברך
שמו, כי הוא יהיר ומירוח. אתה ח' הטה לבוי ליראותיך
ולאהבתיך ולמלוד תורה ולשמור ולעשiot בכל מצותיך
אשר צויתנו בגופי ובממוני. זהה לאורך ימים ושות חיות,
אותו ואת בני ביתך וכל אשר לי. ושמורני מכל רע, בכתב
ה' יישمر צאתך ובודך מעתה ועד עילם.

וכשניחס ידו על המזווה יזהר שלא יגע
במזווה בידו ערומה. עיין תשובה רעקי"א (ס"י
נ"ח). וגם מה שכתו בשם הארינו"ל להניחס
ידו על השם הכתוב מבחן. לא אריך למייעבד
הכי אם אינו בעיפוי זוכחת. כי ע"י רוב
המשמש נמחק ח"ז השם.
יג) כתוב הפתחי תשובה (בריש סי' רפ"ט)
בשם הנהגת החסיד הגר"א זיל, שלא יכרוך
המזווה בקלף, שלא יהיה חוץ בין המזווה

שומע תפלה

ויעש אברהם

(בהל' מזוזה פ"ה ה"ז) שכחן חיל': מגיחת בשופורת של קנה או של עץ או של כל דבר ומחבר אותה אל מזוזות הפתח במסמר או תופר בשוי"ע שם כדעת הרא"ש, שכחן חיצצת פוטל בתפילין משומט דכתיב על, וכמו דדרשינן בבגדי כהונה בזכחים (דף י"ט) דכתיב על בשרו' שלא יהיה חוץ בין בגדי לבשו א"כ קשה הא במזוזה נמי כתיב, על מזוזות, וליפסל שמסרנה במסמרות במזוזות נמי כתיב, על מזוזות, ונראה, ומילא דהוי הקנה כמו במסרים דוקא. וכיון דחבריה בגופיה דמי' וליכא ל"ז ע"א) קושה הא במזוזה נמי כתיב, על מזוזה, ואינו קובעה במסמרים, באמת אין ליתנה בקנה, דהוי חיצצת. כן נראה לי.

ולאו משום חיצצת הוא משום דמתיב והי' לךאות על ידיך, אלא משום דדרשינן — לךאות ולא לאחרים לאות. אבל לפ"מ שפסק בשוי"ע שם כדעת הרא"ש, שכחן חיצצת פוטל בתפילין משומט דכתיב על, וכמו דדרשינן בבגדי כהונה בזכחים (דף י"ט) דכתיב על בשרו' שלא יהיה חוץ בין בגדי לבשו א"כ קשה הא במזוזה נמי כתיב, על מזוזות, וליפסל שמסרנה במסמרות במזוזות נמי כתיב, על מזוזות, ונראה אמרו שניחו בגובה דקניא. ונראה, דמשום הא כתבו הלשון — שמסרנה במסמרות במזוזות הפתח או ייחפר בה חפירה ויקבענה בת והוא מלשון הרמב"ם

שירותת דעתות

טבילה כלים

(בירור י"ט)

שנו חזיל (עבודה זרה עה ב במשנה טט): הלווך כלים תשמש מן העובי כוכבים את שדרכו להטביל יטביל, וכו'. והשתה תוספה לצבודה זורה פרק ט הלכה ב וירושלמי ע"ז פרק ה הלכה טו, וראה רשי' לבבלי שם ד"ה את. ומכאן להלכה ברמב"ם (קדושת, מאכלות אסורות פרק יז הלכה ג) : בטור יוד' סימן קכא, סמ"ג לאוין קמה, ולהלכה בשוי"ע יוד' טט הקובעת למעשה: הקונה מהעכו"ם כלים סודדה של מתכות או של זכוכית או כלים המצויפים באבר מבפנים ואע"ג שהם חדשים צריך להטבילים. לפני שננטה לברר מקור הברכה, יש לעיין בכמה נקודות הטענות בירור:

א. טבילה זו אינה משומט טיהור מטומאה, במשמעותה הפשוטה, אלא כפי שהוגדר בירושלמי שם — "צריך להטביל לפי שיצאו מטומאת הנכרי ונכנסו לקדושת ישראל", ומכאן נובע מש"כ הרמב"ם, שם בהלכה ה — "טבילה זו שמטבילים כלים הסודדה וכו' אין לעניין חזמאה וטהרה" וכו'. וכך כתוב מפורש הרא"ש לגמ' שם, כמו שציינתי لكمן באות בשלפנינו. וכך נראה מלשונו בעל הגהות מיימוניות לרמב"ט שם אותן ב עיין היטב בדבריו שם ודיק בלשונו לעניינו. הב"י לטור שם בד"ה הקשר כלים כתוב יותר בהיר: כדי שיצאו שם מרשותו של נכרי לשותו של ישראל. וראה מש"כ שם בשם הרמב"ן. וראה ט"ז לשוי"ע שם אותן א ושי' שם אותן כח וכן חכמת אדם כלל עג אותיות א ו. ועיין בשוי"ע שם סע"ק טז ובשו"ע אורח סימן שכג לעניין טבילה כלים בשבת והשוה ודיק גם בסע"ק ז שם, הרי שבכגון דא מותר להשתמש בהם ללא טבילה, מכיוון שכגן קובעת הבעלה, ואט הכלוי אינו של ישראל, לא טעון הוא טבילה. וראה ט"ז שם אותן לעניין הברכה ממחרת כשהוא לטבול, שדעתו לטבול ולא ברכה, "שאינו נמצא מפורש" טבילה זו טעונה ברכה, כמו שיבورد لكمן בהערותינו לברכה.

סדר ברכות

על טבילה כלים מברכים:

ברוך אתה יי' אלוהינו מלך הקב"ה אשר קדשנו במצוותיו ונזכה עלי-
שכילת כל' : (ואמ' הם רבנים, אומרים: כל'ם):

שירותא דצלוותא

ב. שניי במתלוקת אם היא, כשלעצמה, מדורייתא או מדרבנן בלבד. הרמב"ם שם כותב שם בהלכה ה — "טבילה זו שטביליםין כל' סעודיה וכו' אין לעניין טומאה וטהרה אלא בדברי סופרים", וכן משטען מלשון הרין לגם' שם המבי את דברי רמב"ם הניל בד"ה וכולן. וכן בראיטב"א בשם רמב"ם. ומפורש כותב הרא"ש לגם' שם באות לו לעניינו ועיר דרך אגב לעניינו: ולא נהירא, דחיך טבילה לא משום טומאה, דאפיקו חדשים צריכים טבילה וכו'. אלא גורת החותם היא. והשות רשבי"א בשם רמב"ן. (תורת הבית שם). וביחס וביחס לרמב"ם יש להעיר, שחבית יוסף (בסיון קכ לטור שם בד"ה כתוב) מביא מתשבות הרשב"א המדייק מלשון הרמב"ם שאף הוא סובר שהיא מדורייתא. ומה שכותב ברמב"ם שם "מדברי סופרים", מסביר הלחת משנה: "מפשט דבריו משמע דטבילה כלים هي מדרבנן, וכן נראה שהבין הרין זיל, אבל הרשב"א לא הבין כן כمبرואר בבי". וכן נראה לי הטעם מפני שקראו דברי סופרים, וכל דברי סופרים הוא הלכת למשה מסני שהוא מן התורה. ודעת עצמו שהיא מדורייתא, והוא מורה החותם הארוך שלו שער ד בית ד (ובבית יוסף שלפנינו רשות: ת"ת סיון רג'ז). והוא חידוש הגותה לטור שם אותן ולעצם הדין, לכל פרטיו, ראה כיוצר שוו"ע סיון לו ובמסגרת השלחן שם לעניין סוגיו הכלים שאינם טעוגים טבילה, וחכמת אדם כלל עג. ומכאן אל בירור מקור הברכה:

על טבילה כלים: עצם הברכה שנייה במתלוקת. הרמב"ם לא הזכיר כאן את החיוב לברך על טבילה זו. גם בספר הפרד"ס לרשי" (עמוד טז) מדובר רק על עצם הטבילה וכו', ובספר האורה המיחס אליו לא הזכרה (ראה שם חלק א' סיון פב וחלק ב' סיון כא) ואף לא בשבלי הלקט (סיון רג' ושם מביא הוא בשם רבינו שלמה לעצם העניין). בתוספות לגם' ע"ז שם, בד"ה אי משום, הזכרה דרך אגב, אבל לא הנוסח עצמו וכן ברא"ש שם ותרי"ל לריף שם. בראשונה (?) מובהת היא במחזור ויטרי (עמוד רג'ו) ובלשון רビיט: "על טבילה כלים", וכן בירושת, בלשון יחיד "על טבילה כלים". ובטור יordan סיון קכ' מפורש: "על טבילה כלים", ואם מטביל ב' או ג' יאמר וכו' "כלים". ובמדרכי בשם רשבי"ם (לגמרא שם סי' מתוטט).

הראיטב"א לגמרא שם לא מזכיר בכלל לברך על טבילה זו. ועיין בט"ז שם אותן ד"ר יוש"ך אותן ח' לעניין אורת הברכה ומש"כ בשם ספר איסור הימיר מיסדו של מהר"ז רונקיל'ל לברך סתם "על הטבילה". והשות מהרייל הלכות טבילה בשם אותו מהר"ז רונקיל'ל זיל, אבל ההלכה בשוו"ע שם קובעת למעשה: יברך "על טבילה כלים" ואם הן שנים או יותר מברך "על טבילה כלים".

ט ב י ל ת נ ש י ס

טבילה נשים לא מפורשת בתורה, עצם המקור של הצורך בטבילה לנשים נדות — שניי במתלוקת שבין בעל הלכות גדולות, בעלי תוספות ורמב"ם בה"ג למד זאת מהיקש לובת, מה זבח בעיא טבילה וכו'. (בה"ג דפוס ווין בהלכות נדה שם). בהגנות מימוניות לרמב"ם הלאס"ב פ"ד ח"ג אותן א מביא בשם אותן בה"ג רבינו יהודה גאון "ונפקא ליה מק"ז מנגעה דעתו טבילה וכל שן היא עצמה". הרמב"ם שם למד זאת מן "ורחצו במים" — וזה ב"א לכל טמא שהוא בטמאו עד שיטבול". בתוספות מובה עתה א מובא בשם אותו רב יהודה וגאון כמו בהגמ"ם הניל, ובשם ר'ת שם ותגיגת יא ד"ג לא, לימד מקור אחר. ועיין תוספות ליבמות מו' ב ד"ה במקומ.

סדר ברכות

תרטוג

הטובל לשם גירות מברך בעליתו מן המים, והטובלת טבלה מזורה

ברכת אחורי שפהלה ובעוור שהוא עומדת בתוך המים :

ברוך אתה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קָדְשָׂנוּ בְמִצּוֹתָיו וְצַנְנוּ עַל-תְּטִבּוּתָה:

שירותא דעתות א

ההלכה בש"ע יוד' סימן ר קובעת : כשופשתת מלבושים, בשעומדות בחלוקת, תברך אקבמוני'יך וכוכ' ואם לא ברכה או, תברך לאחר שתכנס עד צוארה במים" וכוכ' והרמ"א שם : וכן נוהגים — : שלאחר הטבילה, בעודה עומדת תוך המים, מכסית עצמה בגבגה או בחולקה ומכרכת. ועל זה העיר הש"ך שם אותן א — "ועכשו נגגו שלא לכסות עצמה כלל, ולברך" וכוכ' . ועיין שם בכל הקטע ובतיז' שם אותן ג ובציווני באර הגולה שם לש"ע סימן ר, ולהלכה בהכמת אדם כלל קכא אותן יד וקצשו"ע סימן קסב אותן ח ובמסגרת השלחן שם אותן ז.

ודרך אגב : ההלכה בש"ע יוד' סימן קצז' קובעת שלא לטבול האשה ביום (הគורתה טמאל גבי סימן קצז). ההלכה בעיקרה مستמכת על מאמרם ז"ל (פסחים צ ב) כל חיבי טבילות טבילתן ביום, נדה ויולדת טבילהן בלילו (נדה — לאורתא דשביעי, כלומר עד לאחר הערב שימוש של שביעי), שם באות ג נקבע להלכה : ואפלו ממתנת לטבול עד יום חמ' או ט. אינה יכולה לטבול ביום, משום סרך בתה. והרמ"א שם ביאר הגדרה זו, וז"ל : פירוש — דבוק הבית וקורבתה לעשوت כמעשה האם, שתטבול ביום כמויה, ולא תבחן שאמה לאחר שבעה (נקאים) טבלה ולא בשבעי עצמו. מקור הדברים בגמ' (נדה סז ב) ושל הסברתו ברש"י שם דזה משום סרך. ועיין פרי חדש שהאריך בחלוקת לבין ברכה זו שמברכין אחרי הטבילה ובין שאר ברכות שמברכין עובר לעשייתן, ובתיז' וש"ע סימן ר שם. וראת ציוני באר הגולה לאותו סימן וקצשו"ע סימן קסב אותן ב, וחותפות פסחים ז ב דזה על.

מספר הטבילות : לפי שו"ע יוד' סימן ר יש לטבול פעמי' אחת ובקצשו"ע סימן קסב סע"ק ח ממליץ טבילה נוספת וראה חכמת אדם סימן קכב אותן יד. ולפי ספר חסידים סימן שצד יש לטבול ג פעמי'. בקשר להמלצת בעל קצוש'ע הניל' יש לחער, שמקורה בשל"ה (שער האותיות) עמדו קא דפוס פרנקפורט דאדער) בד"ה בברכת הטבילה ומסיק שם : ולאחר שתברך, לטבול פעמי' שניית ובזה תעשה קוזשה יתרה וותהי' יוצאת ג'כ' לשניدعות. מובא בשם החותם ובעבר היטב. ועיין בהערות ר' ראובן מרגליות בספר חסידים (הוזאתם שלו סימן שצד) שהאריך בבירור העניין מכל מה מקומות בספריו הראשונים.

יראה בטיזרנו חלק ג לעניין מספר הטבילות לגברים בערב שבת. טבילת גרים : מי שאינו בן ברית ורוצה להיכנס תחת כנפי יהדות. טפוז, בזמננו, שני דברים מהם : מילה כדין וכדת וטבילה במקות בשלה. נוסף על קבלת על מצות. וכדר נאמר ברמביים (הלכות איסורי ביאת הלכה א) : בשלושה דברים נכנטו ישראל לבירתם — במילה וטבילה וקרבן. ובhalbca ג שם : וטבילה הייתה במדבר קודם מתן תורה שנאמר וקדשתם היום ומחר וככשו שלמותם. ושם בהלכה ד נקבע : וכן לדורות — כשרצת העכו"ם להכensus לברית ולהסתויף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו על תורה, ציריך מילה וטבילה והרצאת קרבן. ושם בהלכה ז : גר شامل ולא טbel, או שטbel ולא מל, אינו גר עד שימוש ויטבול. מקור הדברים בגמ' (יבמות מו א וב כבירותות ט א) ומכאן להלכה בטור ושייע' יוד' סימן רסה, ושם נאמר : כשהוא להתגיר אומרם לו — מה ראית שבאת להתגיר, אי אתה יודע שישישראל בזמן זה חופפים וחופים וכוכ' ואומרם לו — הוא יודע שעולם הבא אינו אפון אלא לצדיקים והם ישראל וכוכ' אם קיבל — מלין אותו מיד וממתינים לו עד שיתרפה

סדר ברכות

שירותות א דצלותא

רפואה שלימה ואח"כ מטבילים אותו טבילה הוגנת بلا חיצזה ושלולה (תלמידי המכבים) עומדים על גביו ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה והוא עומד במים וכוכו, ויברך על הטבילה אחר שיעלה מן המים. וראה שם לעניין טבילה גיורת. ראה תוספות פסחים ז ב ד"ה על. הרצתם דברים אלה מקורה בגם' יבמות שם מו ב, אלא שבשו"ע מדבר על "שלשה עומדים על גביו" (ובסוגרים ניתוסף "תלמידי המכבים") ואילו בגם' מדבר על "שני ת"ח עומדים על גביו". הגירסת ברא"ש כמו בגמרא ואילו הטור כתוב תחילה סתם "ות"ח עומדים על טבילהתו", ובהמשך דבריו כתוב הוא: ביןAMILAH ובין הטבילה צריך להיות בג'. וראה ש"ך לשׂו"ע שם אותן ת", ויש להוסיף ביאור לדבריו מגמ' שם מו ב — אמר יהננ', גר צריך ג', משפט כתיב בית. וראה רש"י שם ד"ה משפט. ומפורש כתוב בריש"ף לגמ' שם: ולא מנסבין ליה בת ישראל עד לטביל בפני ג'. ועינן בלשון ריא"ז שבשלטי הגברים שם אותן ב', וכך פסק הרמב"ם: וצריך לטבול בפני שלולה.

ובנוגע לסדר, כלומר, שלין קודם הטבילה, ראה תוספות שם ד"ה מטבילים. בקשר עם זה יש להעיר, שדיבור המתחיל "מטבילים" אין נראת להיות דוקני, ואולי מתאימה יותר ההגדרה הקדומה "מלין אותו מיד". במסכת גרים לא מותנה בפנוי כמה צריכה להתקיים הטבילה, וראה שם בפירוש נחלת יעקב להלכה ג שם מש"כ ביהם לסדר.

מקור הברכה וכן מה שהודגש בכותרת שמעל גבה שמברכים אחרי הטבילה, וכן שנקבע בשו"ע שם, כניל', מפורש בגם' פסחים (ז ב) טבל ועלה, בעלייתו אומר — אשר קדשו במצותיו וצונו על הטבילה. וראה תוספות שם ד"ה על הטבילה ורש"י שם ד"ה דacctiy, ורבינו חננאל שם וריש"ף שם ועינן ברין שם ד"ה חזק, וברוקח בסימן שמאט, וספר אסידים בהוצאת הגיר ראובן מרגלית סימן תרצ' ובהගותה שם אותן ב, ופתחי תשובה לי"ז סימן רשת.

והרי הערה אגב ארחה: בגם' סנהדרין גיטין: ואיר יהנן עכום שעוסק בתמורה חייב מיתה וכו' מיתבי היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עכום ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול וכו' הא למדת שאפילו עכום וכו'. והgam' מהרצת שם: התם בשבע מצות דידעה. מאמר זה מובא גם בבבא קמא לח א וע"ז ג א. וראה תוספות ע"ז שם ד"ה שאפילו. בקשר עם זה יש להעיר שמאמר זה מובא גם במדרש רבת נשא פרשה ג אותן טו וו"ל: מלמד שאפי גוי המתגיאר ועובד בתורה, הרי הוא ככהן גדול.

הפרשת תרומות ומעשרות

א. כל פירות ארץ ישראל ותנותה שגדלו בקרע ישראל, או שנתרמו ביד ישראל, חייבים בתרומות ומעשרות. קדושת ארץ ישראל מתחילה מיום היסוד הארץ, אבל לעניין המצאות הנותגות רק בה, לא נתקדשה אלא לאחר כיבוש הארץ על ידי יהושע. ומשגלו ישראל, בחורבן בית ראשון, נתבטלה אותה קדושה. וכשללה עורא עם עוליavel, קידשה — קדושה שנייה. ולא קידשות בכיבוש, אלא בחזקתה שהחויקו בה. וכל מקום שהחויקו בו עוליavel ונטקדש בקדושת עורא השניתה הוא מקודש היום. ומכיון שאין לנו בקיאים להזות ולקבוע המקומות שלא כבשו אין אנו יודעים במה להקל — וכל המצאות ה תלויות בארץ אשר הנו מחייבים בהן בזמננו, נותגות אף במקומות שיש ספק אם החויק בהם עוליavel.

ב המצאות שננו מחייבים בהן בזמננו הן: חלה, חדש, הפרשת גרות ומעשרות

תרסה

סדר ברכות

לפני שמספריש תרומות ומעשרות מטבל וdae, מברכ:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו

?הפריש תרומות ומעשרות : (המספריש בשבייל אחרים, אומר: על הפרשת) (ואם מפירים תרומה לחוד ומעשר לחוד, מברכים על כל מין לחוד: להפריש תרומה או להפריש מעשר וכמספריש מעשר שני ומעשר עני יברך להפריש מעשר שני או להפריש מעשר עני).

לפני פריוון מעשר שני, במעשר שני ודאי, יברך:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו עף-

פדיון מצער שני :

בוטל מן הפירות מעט יותר מאשר ממאה ובדילו מן השאר ואומר אח"כ:

יותר מאשר ממאה שיש כאן, הרי הוא תרומה גדולה הצד צפונה. אותו אחד ממאה שיש כאן ועוד תשעה חלקיים כמו כן הצד הצד הצפוני של הפירות הרי הוא מעשר ראשון. אותו אחד ממאה שעשיטיו מעשר, עשוי תרומה מעשר, ומעשר שני בדרומו ומהולו הוא וחומשו על פרוטה במטבע שיחדיה לחייב מעשר שני.

שירדות א דצלותא

באלים, ערלה ושביעית. מצות חלה וחדר נtabaro בקיצור שלחן ערוך סימן לה וטימן קעב ושאר מצות נתבאו באר היבב בס"ר ארץ ישראל" להריה"ג ר"מ טוקזינסקי זצ"ל ולהבדילו לחיים, בחוברת "דיני המצאות והטלויות בארץ", ערוך ועובד בידי הרב קלמן כהנא "ע"פ פטקי מרן הגאון החסיד האמתי בעל חזון איש זצוק"ל" והצמוד לקיצור שורע בהוצאת ספרית אשכנז, ירושלים עית"ק, וראה על איסור "חדש" בזמננו דיון מצאה בעמק ברכה, לעיל בטידורנו בהארות לברכת "שהחינו".

ג. מן המצוות שבתורה — שלא נאכל שם דבר מפרי הארץ, טרם שייחזנו בפינו את המתנות שהזוהרנו עליהם. פירות שלא נפרשו מהן המתנות, כתובות בתורה, או שננקנו אצל מי שגדלו אצלנו וידוע שהוא לא הפריש ולא עישרתו כדין, נקראים טבל. ואם ספק, כלומר, שאינו יודע בוודאי אם בעל הבית夷ישרתו, הם "ספק טבל", וחביב בכל ההפרשיות בטבל וודאי, אלא שיש הבדלים אחרים לדינה.

ד. יש דברים שתהייבים בתרומות ומעשרות מן התורה והם: החמשה מני דגן (חטים, שעורים, כסמים, שיפון ושבולת שועל) וכן זתים וענבים (כמו שהן או שכבשן או פשה מהן צמוקים). או שעשאן יין ושמן, חייבים מן התורה. אבל שאר מני פירות אילן ומיני קטניות אינם חייבים אלא מדרבנן. (וקטניות הם פרי הארץ שזרעו נאכל). ויש אומרים שהכל מן התורה. וירקות — לכלי עלמא דרבנן. והיו תרומות ומעשרות שות בהם. וראה על כל עניינים אלה בשני ספריהם הנ"ל, ובפרט בספר קטן הכלמות ורב האיכות של הרוח"ג כתנה האמור לקיצור שורע בהוצאת אשכנז, כנ"ל, שבצצם הוא מעובד לפי ההוראה, שיצאה מפי הגאון הצדיק בעל חזון איש זצ"ל. וזאת הברכה אשר מביך:

סדר ברכות

את המעשר שני אין שות פרוטה או שהוא מוסף אם הוא שות פרוטה, יאמר:

ומחולל הוא וחומשו בשוויו במטבע שיחדית להילול מעשר שני.

בפירות של עליות חיוב מעשר עני, אומר כל הנוסח עד "תרומות מעשר" ומוסיף:

ומעשר עני בדורמו   ומעשר עני בדורמו.

ופירות שמוסף בהן אם הם משנת מעשר שני או עני, אומר כל הנוסח הלוודם ומוסיף:

ואם צריך מעשר עני, יהא מעשר עני בדורמו.

המפריש מהרבה מינט בבח אחת, יכול מין ומין יותר מאחד ממאה, ייאמר:

יותר מאחד ממאה שיש כאן, הרי הוא חרומה גדרולה הצד צפונה, כל מין על מינו
אותו אחד ממאה שיש כאן ועוד תשעת חלקיים כמותם הצד צפונה של הפירות הרי הוא מעשר
ראשון כל מין על מינו. ומעשר שני בדורמו כל מין על מינו. והוא מחולל הוא וחומשו על
פרטה במטבע שיחדית להילול מעשר שני, ואם צריך מעשר עני, יהא מעשר עני בדורמו
כל מין על מינו.

גם בשלב הפרשת תרומות ומשרות ממשקאות יכול להשתמש בנותחות אלוי, אלא
שיזהר שהכלים שבהם המשקה יהיו עומדים על מקומם, ולא יתגוננו כלל בשעת הפרשת

סדר נשואין

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

בעניין זוגים לא הקפיד על צוואת ריבינו יהודה החפיד זיל שלא יקחו ב' אחיהם ב' אחיות או בששותחתו והחתנו או כלח והחמותה שווים. לא הקפיד כי שלא יקחו כי. ואיהו צל עביד וכי עובדא בבניו שהשווון לב' אחיות. ועיין בשות נודע ביהודה (מהדורא תנינה חלקahu זיל סימן ע"ט) מה שהאריך בוה מכמה מקומות בגמרה. וכותב דאך ריבינו יהודה זיל לא אמרה אלא לזרען עיישי. ובענין השמות כתוב בשווית שב יעקב (סימן כ"ג) ושמע מכמה גדולים שלא הקפידו על זה אפילו לכתילה. ועיין בחכמת אדם (כלל כ"ג דין י"ג) דגם ריבינו יהודה החסיד זיל לא אמרה אלא במשולשים. כמו שכותב בספר חסידים (סימן תע"ז). ושהעוולם טוען בזה עיין שם.

במיולי הלבנה. כן הוא ביו"ד (סימן קע"ט סעיף ב) והוא מדברי הרמב"ם אני מוקי יוסף בסנהדרין (סוף פרק ה' מיתות). וכל זה לסימן טוב. ועיין בריתות (ה' ע"ב) השתא דאמרת סימנא מילתא יהא אדם רגיל לאכול בראש שתא כי. ועיין תיקוני זוהר (ק"ב ע"ב) יד ימינה רחמי כי במיולי דסירה כי יד שמאלא בחסרונה כי מאן דאטיליד ביוםא שלימא אויהו שלים בבניין בחוות ובוותרא כי עיישי. ואיב' הוא הדין נמי דהוי סימן לעניין נשואין. (בקשר לוח יש להעיר על תשובה הרמב"ן (סימן רפנ) שאף שם מובא אותו מנהג, אלא עיין שם.

סדר נשואין

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

נושאים מיין בתומו ואילך עד אחד ט' באב תיפוק לי שהוא לאחר חצי החדש, וכבר כתוב המחבר בז'יד סימן קעט דנהגו שלא לישא רק במלי הלבנה, עייש. וכתיר האריך בזה לזרה, דהא דאי נושא נשים רק במלי הלבנה, הוא לסימן טוב, אבל אין זה סימן רע. והביא דברי הרין לסנדידין ס' פ' ד' ודברי הלבוש ביריד סימן קעט ס' ב', איכ' יש לומר דלאחר יין בתומו הויה סימן רע וחמיר טפי. ולפ' יין לומר, דבלא קיים פורט מותר, פמו שכותב הר'ת בביבצה (לו) לעניין שבת, ומכ"ש לעניין דחצ'י חדש ומעלה, דהוא רק לסימנא ושומר מצווה לא ידע דבר רע. ומיש המג'א בסימן תקנא טע'ק ח דמת אסור לישא נשים עד ט' באב זה רק אם קיים מצות פורה, ומה שנהנו אסור אף אם לא קיים, הוא משום דלא מסמנני מילתא לישא ביום אלת, וא"כ אם נימא דבחסרוון ליבא סימן רע, ומה שמקפידין למלי הלבנה, הוא רק משום סימנא טובא, א"כ אם לא קיים מצות פורה, מותר, והביא כתיר שכך כתוב הגאון ר' ש' קלוגר זיל.

והנה מה דעתיטא לי, دائ' משום סימנא טובא לחוד, א"כ כשהלא קיים מצות פורה, אין צריך להמתין, זה ליתא דהא בכתובות (ה) יהיב טעמא בבריתא דבთולה נישאת בד' ובנעלה בה', משום ברכה, והרי מתעככ במילא פורה כמה ימים, דבטמא מיררי במי שלא קיים המצווה. ומ"ש כתיר דחסרוון הלבנה לא הויה סימן רע, יעינן מה שציין הגר"א זיל שם על דברי התיקוני זהר, תקון סט, ושם איתא — מאן דאטיליד בוימנא דאייה חסירה וכו' חסר בכלא אליו עניא מסכנא וכו' עייש. ובגוף קושיות המקנה לא אדע, למה הקשה מהא דכתב הרמ"א בשיללה, שלא לעשות נשואין משבעה עשר בתומו ואילך, עדיפה והוא להקשוט, ממיש הרמ"א להדייה בסימן חצגן, ומותר לישא אחר ל"ג בעומר.�לא דלק'ג, דהא כתבו התוספות לכתובות שם, دائ' טעמא

ששולל אותו זיל: מה שנתנוין שאן גושין עד ملي הלבנה באלו הארץ, איןנו ניחוש זכו'vr עשוין במלי'ז' וכו'. המסדר והוטול). מיהו מה שדזה רביינו זקנינו זציז בשביל ה חזשא דחופת נדה. דלשיטת הרמב"ם זיל איננה קונה כמו שכותב (בפרק י' מהל' אישות הלחבה ב'). נראה דעתיטא ליה לרביינו זקנינו זציז כמו שכתוו החלטת מחוקק והבית שמואל באהע'ז (סימן ס' א ס' ק' ח').adam יודע החתן שהיה נדה גם הרמב"ם זיל מודה דחופת קונה מיד עייש.

אבל בפתח שם הביא דעת הפנים מאירות והבית מאיר זיל, דאפי' החדיעו להחתן, מ"מ לא הווי חופה להרמב"ם זיל, עייש. ועיין בט"ז (שם בס' ק' ז') מה שהביא ראייה לשיטת הגמ' מהרמב"ם. ועיין ברין זיל (ריש כתובות) שכותב, דלפי שאנו עתה עושין חופה ולא יחד אין אנו מקפידין אם היא נדה, עייש. וא"כ במדינתינו שנורין ליחד החתן והכלת מיד אחר החופה, וא"כ אין חושבין מה שבמיאין אותן הצלונותות לחופה גמורה, [עיין רמ"א שם סימן נ"ה סוף סע' א]. אם גם הרין זיל מודה דבעינן יהוד הראו לביאת. וא"כ צ"ע לדחות עניין חופה נדה דיש חשש מדינה בשビル ס' מ' נא בעלמא.

(דעת זקנינו מרן מהברנו הגאון זצ"ל באה לידי בטוי בפסקה האחורונה שלפניו וא"כ צריך עיוז' וכו', בקשר עם זה מצאתי לנכון להעתק כאן תשובה שהשיב באחוי עניין לט"ב הנאנו המפורסת דברי צבי יחזקאל זצ"ל היד מיכלזאהן, רב כהראש שנספה יחד עם קדושי עמנו בשנות השואה עי הגריגרים הארורים בירושא) ושנספה בספריו להרב הקדוש הנ"ל -תריוש וישראל, דפוס בילגוריא, פולין תרצ"ה).

והרי הקטע השיך לענייננו: הביא כת' קושית המקנה בחידושים לאה"ע סימן ס' יד על מ"ש הרמ"א בא"ח סימן תקנא (לסע'ק ט) "ונוהgin להתмир שאין

סדר נושאין

ויעש אברהם

שומע תפלה

יעש אברהם

כאבלות דירושלים,adam עבר אמנהגא, מיקרי עבריינה. מ"מ הא וראי, דהך מהנאגא דנסואין במלוי הלבנה, מאן דלא חש להא, לא מיקרי עבריינה.

ומלבד זה, הדבר פשוט שהמנוג הוה לא נחפטט במדינת פולין מעולם, דהא הרמ"א כתוב בא"ח סימן תקעג, מי שיש לו נושאין בחונכה, אין לו להתענות, אבל מי שיש לו נושאין בביסן, מתענה ביום חופתו, עי"ש, ומ"ש הב"ח שם, והובא בט"ז, דלך לא כתוב הרמ"א דבכ"ח בכסיilo מתענה החתן משום דאין רגילין לעשות נושאין בסוף החודש, מ"מ מדכtab הרמ"א דבחונכה אין מתענה, שם"מ שלא היה מנהג קבוע שלא לעשות נושאין בסוף החדש, וגם כו"ע נושאין בלבד בעומר; ועי"ש במג"א סימן תקעג שכחוב דבאסרו הаг אין מתענה. מכל זה מוכת, דמה שאנו רואים במדינתנו דרוכה לא קפדי בהבי, הוא מנהג קדום, וכיון דרישו בו ריבים, לית לנו בה. ואפשר משום שעושים סימנים אחרים, שמעמידין החופה תחת כובי השמיים לסימן הרובי, לא משגיחין מה שהלבנה מורה על חיסורו. יידענא כי כת"ר כתוב בעניין דעתיק בי' לעשות נושאין

בתו תחיה בחזי השני של החדש זה. לכן אמינה מה שעלה בדעתך דאפילו למאן דקפדי אהא, מ"מ בחודש אדר אין להקפיד, לפי מ"ש הירושלמי והביאו הפווקים למאן דנפיק לאורחא, קרי מגילתא מר"ה, דכתיב והחודש אשר נהפק להם מיגון לשמהה ומאבל ליו"ט, וא"כ מפרש הירושלמי שכל החודש נהפק לשמהה לישראל, וצריך לומר, דהא דין קורין ג"כ אה"כ הוא משום דכתיב ולא יעבר, אבל לעניין מה שנהפק להם מיגון לשמהה, קאי אכל החודש כולו, וא"כ כל מה שבchodש הזת מורה על הרעה, נהפק להם לשמהה ולטובתו, א"כ מה שמורה חסרון הלבנה, נהפק לטובות, וכעת יושב בבתי מופלג גדול מדינת ליטא, גוברני מינסק וכאשר ספרתי לו מה שאני כותב

משום ברכה, אם אינו הפץ בברכה ולא מקפיד ע"ז, לא מיקרי עבריינה משא"כ אם הוא משום שקבוע, עי"ש. וזה אם המנהג מצד אבלות של רבים, וראי דמי שעובר על זה, מיקרי עבריינה. אבל מהמת חסרון הלבנה, מאן דלא קפיד עלה, לא מיקרי עבריינה. ואף דבאבלות דיחיד מקילן למ"י שלא קיים מצות פoir, מ"מ אבלות דרביהם, אף שהיה אבלות ישינה, חמיר טפי בכמה עניינים מאבל, וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בתורת האדם, עניין אבלות, בדייני תכבות. ויעין בתוספות יבמות (מב ב) בדבר של פרטום חמיר טפי, שיאמרו שאין מתאבלין על ירושלים, ואף שהוא במקום ביטול מצוה, אפשר שטמכו ע"ז שאמרו בגמ' (ב"ב ס ב) בדיין הוא שנגוז על עצמנו שלא אישא אשא ולהוליד בניים, אלא הנח להם לישראל וכו'. ולכך אם פריש משום אבלות דחרובן בית המקדש, בימים שצורך להתאבל, לא מיקרי מבטל מצוה.

ומזה הטעם נראה לי, הח דאיתא בסימן תצג לעניין ימי העומר, adam עבר וכנס אין קונסן אותו, ובימי אבלות דירושלים לא כתבו כן, שם"מ דקונסן אותו, וא"כ משמע חמיר טפי הך מנהגה. ואפשר לומר שהוא מטעם סמך בגמ' הניל, ובאמת לא ידענא מ"ש דליך נהגו שלא לישא אפילו מי שלא קיים פoir, משום דלא מסמןAMILA, דהתינח קודם ט' באב, שהוא מן פורעניות וכתב מריריו שלט בהן, כדייתא במדרש וכותב בס"ה, הובא בungan אברהם סימן תקנא דאין לבך שהחינו בungan המצריים משום הזמן הוא זמן של פורעניות, אבל בימי העומר, דלאו הזמן הוא הגורם, דהא מברכינו שהחינו, אלא שנגוז אבלות לזכר תלמידי רבי עקיבא, ולמה אין נושאין אפילו מי שלא קיים פoir. ועכ"ח דמטעמא דאבלות הרבה לחוד נהגו כך, והעמידו המנהג אפילו במקום מצוה, לפרסומי מילתא. מיהא היכא דעתך ונשא, אין קונסן אותו, דלא חמיר כי

סדר נשואין

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

דברישא בע"ש יכוונו דוקא על יום ע"ש, ובסייפה בא' בשבת דוקא על ליל שלפנינו. ועוד, כיוון דבגמרא איתא להדייא לא לע"ש ולא במצו"ש, הרמב"ם זיל שיכל את לשונו לשנות מלשון הגمرا ולבתו בא' בשבת, שמי'ם דרוצחת לומד בא' בשבת ממש,ليلת יוון, ושמי'ם דסבירה ליה לרמב"ם זיל דתרי לישני בגמי בהכי פליגני, ואבוי דהוה פשוט לי' למפרק מיזיך שאל להיות בבי' בשבת ליזחי, שמי'ם דהוה פשוט לי' דמו"ש דברייתא קאי גם על יומ א' בשבת, דאליה, לא הוות מקשי כלל, דהא לא דמי להדייא, דהכא הסעודה במו"ש, וחטם ביום א', וע"כ דפשיטתא לי' לאבוי דברייתא קאי גם על יומ א' ולכך מתרץ החם, דלנטשי' לא טריד הכא דלאחרים טריד וא"כ שפיר ביום א' ג"כ לא יעשה נשואין.

וזודב מחלק הגمرا באופן אחר, התם אית לוי רוחא, הבא לית לוי רוחא, ונדהה לגמרי קשיית אבי, דהבריתא לא אירוי כלל מיום, ופסק הרמב"ם כלישנא קמא כיוון דלישנא קמא לא אידוי דברי אבי, ונראה לי להזכיר, דסתמא דסוגיות הש"ט ס"ל כלישנא קמא, ולהכי פסק הרמב"ם כלישנא קמא, דגם ביום א' בשבת לא ישא, דהרי הוא מביא שם הבריתא דבר קפרא, דבתוכלה נישאת בד' ונבעלת בה, משום שנאמרה בו ברכת לדגימות, למידק מינגה שלא חשינן לאקרורי דעתא בפורתא, דהא יהיב טעםא דברכתא, אבל לאקרורי דעתא לא חשינן, וקשה, דילמא באמת חשינן לאקרורי דעתא בפורתא, והוא דיהיב טעםא משום ברכה, משום דעתה, דאליה קשה — ותגשא בא' בשבת ותבעל בלילה, ולא יהי' אקרורי דעתא בפורתא, ולכן יהיב טעםא בברכתה, ואף שלא הביא בבריתא טעםא לאקרורי דעתה, מ"מ מהו ע"כ הגمرا דס"ל לתנא דבריתא טעםא לאקרורי דעתה, דאליה, לא הוות מידק מינה הכא לעניין אקרורי

כאן, העיד לפניו כי במדינה ליטא מקפידין שלא לישא בחסרון הלבנה. ומ"מ בחזרה אדר ואלו נתקשת המנהג לעשות שם נשואין, והטפם לא נודע לי.

ומ"ש כת"ר מדין קדושין בלילה שהובא בברא היטב אה"ע סימן כו ותביא מ"ש הרמב"ם בפרק י' מהלכות אישות, דין גזירה שמא ישחוט בן עות, וכש"ע סימן ס"ד איתא דמנג לישא בערב שבת ולא הוציאו מא' בשבת. וכתב כתיר דלפק"ש המקנה בחידושים אה"ע שם דמי'ש הרמב"ם בא' בשבת, הכתונה על מוצאי שבת, א"כ ניחה, דבאמת המנהג שלא לשא במו"ש, ולפי'ו ממש דזוקא במו"ש אין נשואין, אבל בלילה אחר נשואין, א"כ מקדשין בלילה אלה דברי כתיר.

וכמה מהדוחק יש בדברי, دائ' מצד הדין ATI כתיר עלה ללימוד ממש בש"ע שלא הוציא ממו"ש, שמ"מ דט"ל שבמו"ש שלא הכי לא מקדשין, הא ليיהו כלל, דמה עניין קדושין לנשואין. הקדושין יכולים להיות קודם הנשואין, וכמו שהיה נהוג בימי חכמי הש"ט, וכןרא היה תגיכ בימי השו"ע בארץות המורות, ובסעודת אירוסין לא גרו כלל. ואט מצד המנהג ATI: כת"ר עלה ממה שרואין במדינתנו כאשר חשב כת"ר דין מקדשין ונשואין במו"ש, הנה לא היה צריך כלל לכל זה, דpose חי דכלום מקדשין בלילה ולית מאן דחש לה. ובאמת מ"ש כת"ר דין מקדשין והמנג לעשות נשואין במו"ש, שגאה היא, דבאלמן ואלמנה שכיה טובא דנסחאי במו"ש, וביעירות גודלות שמחהילין גם התחלה שמחת הנשואין בלילה, שכיה טובא דנסחאי בתולות ג"כ במו"ש.

ודברי המקנה שם שפירש מ"ש הרמב"ם והשרע בא' בשבת, דלאו דזוקא הוא, אלא הכוונה על מozo"ש, קשים להולם בדבריהם. דין זה מדריך הلتת לטantom כל כך בדבריהם,

סדר נושאין

שירותא דצלותא

וא"כ מדקאמר השם דעתמא דברכה, דבריתא ע"כ לית לי אקרורי דעתא בפורתא ולא אמרנן דלהבי נקייט דעתמא דברכה למעט א' בשבת, שם"מDSL לסתמא דש"ס דבר' בא' בשבת, לא תינsha, שמא ישנות בן עוף, וא"כ בלאיה לא דיהיב טעמא דברכה, הוא משום עכ"ח הא דיהיב טעמא דברכה, הרוי דש"ס אקרורי דעתא בפורתא לא חשינן, דיאכט טעמא DSL דיום א' בשבת לא ישא, דיאכט טעמא דשנא ישות וכו'. והוא דבריש מכילחין פריך ותנsha בא' בתה, משוםDACת לא לידי טעמא דר' ז' שמא ישנות וכו'. מיהו הפסיקים האמרונים לא חשוליה. ויעין בהגמ"י ובشم"ק כהzbות בסוגיא דשם, דכיה דקיעיל כמהת – ניתן דבועלין בחולה בשבת, א"כ לא חשינן כלל לשמא ישנות בן עוף, וא"כ לע"ש לע"ש מוצ"ש ויום א.

ויש הרבה לדבר מזה ומחרוב נדרפסו הטפורים הנחמדים שדה חמץ ישלחן העור שידברו בוה ואכמ"ל.

בחותונת אחותי המנוחה מ' שנידל ע"ז במשעכנאו, לבש בגדי שבת בינו לבין ובעריכת מפה על החולון פמי בשבת יו"ט. אבל לא הלק לא להחופה ולא בא אל הטעודה כל ימי המשתה. ורק בשבת בערב ובבוקר באו אל שלחנו כל המהנתנים והחתן והכלה וברכו ז' ברכות ובעודו שלישית לא ברכו ז' ברכות ואיזומ החתונה שהייתה ביום ג' עד לאחר השבת.

לא אבראו תחנותים בבית המדרש, שהוא זצ"ל היה מתפלל שם, אף שהחתן לא היה בבית המדרש.

ולא בא אל הסעודה כו', עיין (ברכות ל' ע"ב) מר בריה דרבינא עbid הלילא לבריה, חונתו לרבען דהוו קא בדחי טובא, איתתי כסא דמוקרא בת ד' מאה זווית ותבר קמייהו ואעצייבו. וכל הנהו עובדא דהתם פין שם. ואיתא נמי התם דאמר רבי יותנן אטור לאדם שימלא פין

דעטא בפורתא DLLMA לסיל כל טעם אckerori דעתא, וע"כ DPSITA LI' למג' דתניא דבריתא SIL בתנא דמתניתן, דעיקר דעתמא משום אckerori דעתא, וה"ט, משום דאליה עדיפא לישא בששי, אלא שבא להוסיף ולמיאב טעמא שתינsha ברביעי בלילת, שהוא בליל חמישי דוקא ויהיב טעמא משום ברכה וש"מ DLLA CHIsh לאckerori דעתא בפורתא.

ולפיזו קשה מה שהקשתי לעיל, DLLMA SIL דאפילו בפורתא השין לאckerori דעתא, וזה דיהיב טעמא דברכה דלא TKSHI – ותנsha בא' בשבת. ובאמת קושיא כואת הקשו התוס' בראש כתובות אתה דמקשה שם – ותנsha בא' בשבת, ודילמא טעמא משום ברכה. ותירצז, דאי משום ברכה, לא הוות אלא עזה שבת ולא MIKRI עבריני. ופירש שם מהרש"א דבריהם, דיאכט אם גצע הומן בא' בשבת, הוות מעלה לה מזונת, דאלת"ה א"כ קשה DLLMA באמת כן הוא, דתקנו משום עזה טוכה ולא MIKRI עבריני. ועין בשיטה מקובצת שם. והא תינח התם, דאיידי לעניין מזונת, אבל כאן DLLA MIKRI מזה, קשה באמת – ותנsha בא' בשבת. ולכך דיהיב טעמא משום ברכה, אבל לומר DSL להר mana דבריתא טעמא דSKUOD שיחא טורה בסעודה ג' ימים, מניל הא. דהא כיון דיהיב טעמא דברכה, תו לא צידיק לטעמא וSKUOD. ועוד, כיון דיהיב טעמא דברכה, משמע במילתא DPSIKA נקייט, דאי משום SKUOD, א"כ היכא דטריה לי' כוונס אפילו בא' בשבת כדאיתא לעיל (דף ג') ובטעמא דברכה שלויל כל הימים. ואף שכתחבו התוספות לעיל (ג' א) משום ברכה לחוד לא היו קובעים יום קבוע, יש לומר, דזה, דוקא לאחרי שתירצז בגמרא אבריתא דהכא, א"נ משום SKUOD. אבל השטה אכתי לא ידע מזה. ועוד דאין סברת התוספות מוכרתת כ"כ, דיש לומר כמו שהביא בשיטה מקובצת שם בשם תוספות כתירץ דעתמא דברכה היכא DLLMA SKUOD, כוונן דטריה לי'

סדר נשואין

ויעש אברהם

אדם שمرבים בשכילים שמחה יותר. ושבת השובה כפניהם החדשות דאמר במדרש מזמור Shir liyom habat amar hakvah פנים חדשות באו לכגן. ודרך להרבות בשבת שמחה ומנות עכ"ל. פירוש — כיון מרביבן בשמחה ועושין סעודות גדולות בשבת יותר מביימות החול.

הוי ליה מרביבן בשכיל פנים חדשות. ולפי זה, לפי דרך אבשי מדיניות אלו שבסעודה שלישית אין יכולין לאכיל תרבה וערשין סעודת קטנה, רק כדי לקיים מצוחה סעודת שלישית בשבת בעט פת ודג ולא הוי סעודת השובה דרך סעודת נשואין. אין מקום לברך ז' ברכות. אפילו נימא כתהרמ"ע מפאנו ז"א דסעודת ג' הוי גיב פנים חדשות. אלא תקנו אפילו איכא גיב פנים חדשות ממש. שלא תקנו אלא בדרך סעודת נשואין שהיא סעודת שובה ממשו נשואין.

וכן מורה הלשון בגמרא (כתובות ח' ע"א) עד שלשים בין אמר فهو מהמת הלולא בין לא אמר فهو מהמת הלולא מברך ז', מיבור, דמשום דעתם כשמומין או קרואים מהמת החלולא היא. עי"ש. וא"כ צריך להיות הסעודת מהמת הנשואין. והכי גמי אמר התם — יומא קמא בריך כולהו מכאן ואילך אי איכא פנים חדשות בריך כולהו ואי לא אפשר שמחה בעלמא הוא, כלומר, שמחה בעלמא הוא, שלא שמחת נשואין היא. כיון דלא הזמין פנים חדשות לא הוי כשמחת יומא קמא, ובעינן שמחה יתרה.

יאע"ג שכתו הפוסקים שם, אפילו אין מרביבן בשכילים, שבני החופה שמחין בשכילים, סגי, עי"ש, מכל מקום סעודת שבחה של נשואין בעינן, וזה אינו מצוי במדינתנו בסעודת שלישית, ומחייב בನשואין שדרך להמשיך הרבה זמן בסעודת של שחירתם ובסעודת ג' אינם סודדים רק בכזית, כדי לקיים מצות סעודת שלישית, וא"כ שפיר עבד רביבנו זקנינו צ"ל שלא בירך ז' ברכות בסעודת ג'.

שומע תפלה

ויעש אברהם

שהוק בעולם הזה. ומדסיד בגמרא מימרא זו להגנו עובדא, משמע דאפיילו בשמחת חתן וכלה גיב אסור. ולהכי עבדי הנהו אמראי עובדא כדי להצעיבם, כשראו דברחי טובא. ולפי שקשה ליזהר בזה או לעשות כאמוראי הלא, לכןمنع עצמו מלילך לחופה ולבית המשתה. כיון דນושאוי נבדו לאו עלי' DIDICH רמאי. ורק בשבת עשו המשתה בביתו. דין דרך לבודח טובא מפני אימת קדושת שבת.

ובסעודה שלישית לא ברכנו ז' ברכות. עיין בשו"ע אהע"ז (סימן ס"ב סע"י ח') שיש אמרים דשבת ויו"ט ראשון ושני הוי כפניהם חדשות. (ראה המנהג בשם ירושלמי ומד"ר ותוספות כתובות דף ז' ע"ב ורא"ש פ"א שם אותו י"ג על התגדלה פנים חדשות, וראה מהרי"ל ומה"ז 591 המסדר). וכן פשט המנהג. וכתב הרמ"א ז"ל ועכשו נהגו במדינות אלו לברך ז' ברכות בסעודת שלישית. ואפשר משומם דרגליין לבוא פנים חדשות כו', עי"ש. ועיין בפתח שם שהביא מתחשובות הרמ"ע מפאט (סימן מ'). שכתב דסעודת ג' הוי גמי פנים חדשות על פי הסוד בספר חזות"ק, עי"ז שם. וכן ראיתי בסהיק עבודה ישראל להרב המגיד הק' וזוק"ל מקאונץ. ובבela זה אין ספק שברבו הכאים לסעודה זו, היו כמה וכמה פנים חדשות.

ונראה לי הטעם, שלא שיר ברכות ז' ברכות אלא בסעודת שבחה כדרכ סעודת נשואין. ולהכי גמי בסעוד עם בני ביתו בלבד, אין מברכין כלל ברכות נשואין, וכך שכתב הרמ"א (שם בסע"י ז') בשם הר"ן שכתב כן בשם הרמב"ן ז"ל, עי"ש. ולשון הרמב"ן שם — שאינו מברך אלא בעשרה סעודת מרעים מרעים להחותנהו. אבל אם לא זימן אדם, אלא חתן הסעוד עם בני ביתו, אינו מברך כלל, עכ"ל. ולשון הרא"ש ז"ל שם (פרק א' דכתובות סימן יג) : ולא מקרי פנים חדשות אלא בני

סדר נשואין

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

ראש הצבור, וכולן כרכין אחריו, והיה חשבו ליו"ט שלו ולبس בגדי שבת, בדין הוא שצרכיהם הקהל להראות לו כי הם שמחים עמו בשמחתו, וזהו הוא כבוד רבן וגמלות חסדים יחד.

ומה שלא אמרו תחנון רק עד השבת, יש לומר, כיון דמשמע מדברי הرم"א ז"ל דאין אומרין תחנון רק ביום הראשון בלבד, אלא שנганו עתה שלא לומר כל זו ימי המשתה עין בט"ז ובמג"א שם, וא"כ די זה בהחתן עצמו, שהמתו מרווחה ביותר. אבל באביהם היה לנו לאוקמיא אדינא דסגי ביום ראשון בלבד. מיהו מכיוון דמצינו בגמרא (כתובות הי' ע"א) באלמן ואלמנה דקלישעה שמחתייהו מבוחר ובתולה, צריך לשמות עמה ג' ימים כןvr בשמחת אבות דקليس שמחותיהם מחתן עצמו. שיעורו' בג' ימים. וכן שיער דרבינו זקנינו זצ"ל בנפשיה ולא לבש עוד בגדי שבת לאחר השבת. ואמרו תחנון.

לא אמרו תחנונים בבית המדרש. — לא מצאתי יסוד לות. ומה שנראה לי בזה: דהא דלא אומרים תחנון כשהחتن בבית הכנסת, פשוט דמשום גמלות חסדים נהגו בה, להורות שם שמחים עמו, וככהיא דאיתא במס' סופרים (סוף פרק יח) ראה שלמה כה של גומלי חסדים ובנה להם לישראל ב' שערם, אחד לחתנים ואחד לאבלים כו'. משהרב בית המקדש התקינו שייתנו החתנים והאבלים באיט לבית הכנסת. כדי לגמול להם חסד. חתנים קלסין ולהלוותן לבתיהם כו', עיש. והאידנא לא נהגו כו. וזה קילוסן וגמלות חסדים — שאין אומרין תחנון כל הצבור. להורות שמחים בשמחתן ויו"ט הוא להם.

ועיין מג"א (סימן קל"א ס"ק י"א) בשם הכנסת הגודלה, דמנาง בכל המקומות אף שאין חמללה בבית הכנסת, מ"מ און אומרין תחנון אם הבעל ברית מתפלל שם, עי"ש. וצריך לומר גם כן דהינו טעמא, להורות שמחים עמו בשמחתו. וכיון שהיה רבינו זקנינו זצ"ל

סדר נשואין

תרעג

המסדר קידושין לוקח כוס יין בידו וمبرך:
(החתון והכלה יכונו לצתת ידיהם בברכת היין)

ברוך אתה ייְהוָה קָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַעוֹלָם בָּרוּךְ פָּרִי סֶגֶן:
ברוך אתה ייְהוָה קָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַעוֹלָם אֲשֶׁר קָדְשָׂנוּ בְמִצּוֹתֵינוּ
וְצַוְנוּ עַל הַעֲרֵיות. וְאָסֵר לְנוּ אֶת הַאֲרוֹסּוֹת. וְהַתִּיר לְנוּ אֶת-

שירותא דצלותא

ברכת אירוסין

בפרהיג: ראה ההערות ל"כוס" בפרק ה שלפנינו ולברכה זו לפניו ברכות חתנים لكمן במקומת. אשר קדשונו כו': ראה ההערות לברכות אירוסין בפרק ט בספרנו עדות לישראל וראה רשי' לכתובות ז ב ד"ה ואסר לנו ואבודרתם. וצונו על הנזירות: אבודרתם מפרש: וצונו על הרחקת עריות וכרי לפрозן מן העיריות. וראה מה"ז עמוד תקפת ורא"ש לכתובות שם ורין לר"ף. ובכל בו: מיד משעת אירוסין קדשו על העיריות, שהוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביין. מקור הסברתו במשמעות דרך ארץ רבה (בהחלה שם) המקדש את האשא, הרי זה אסור עליו שבע עריות. וראה רשי' לבדבר יא י עפ"י הספרי ועיין רמב"ן לסוף פרשת אחרי וארכות חיים חלק ב שמד סז. ואסר לנו הארווסות: ראה רשי' ורא"ש ושיטה מקובצת לגמ' כתובות שם. הנשואות לנו: המלה "לנו" הוסיף רבינו שם. (ויפה נימק תוספת זו בעל העמק שאלת לשאלות, שהעתיקתי لكمן בין הערות לסיום הברכה בסוף אות ג). ומובה בשמו ברין לר"ף, בד"ה ואסר, וחיל: ורבינו שם זיל הגה "והתיר לנו את הנשואות לנו", ובשםו גם בב"ח לטימן לד"ה מא. וראה דרישת שם אותן ב המוסף וכן נוג מוד"ש (מהירושל"י) וכי בטעוד שלו (לפנינו בטoor — אין הוספה זו). גם מטה משה חלميد מהרש"ל מביא זאת בשם ר"ת, אבל לא גורט הוספה זו. רמזו לעצם הדגשתה זו יש לבדוק מלשונו רשי' לגמ' שם בזיה ותיר לנו: — "את נשואינו הנשואות לנו צי חרי", כד מביע השערה בעל נחלה שבעה אבל בעל אווצר התפלחות מפקפק בה, ובצדקה. משום שתלמיד רשי', בעל מה"ז ומן הרabin ז. לא הביאו ולא הוכימו הוספה זו, שם"ט שלא מפני רשי' יצא הדבר להלכה רק כפירוש. גם האריטב"א מביא זאת בשם ר"ת, ובשם

**הַנְשׁוֹאָת לְנוּ עַל־יְדֵי חֶפֶחֶת וִקְדוֹשִׁין : בְּרוּךְ אַתָּה יְהֻדָּה
עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל־יְדֵי חֶפֶחֶת וִקְדוֹשִׁין :**

שירותא דצליותא

רב האי גאון מביא הוא נוסח מקוצר — «וחתיר ע"י חורק», ומצדד לו בעצם וכותב «גאון ראיוי לומר, אלא שלא נהגו כן». ובעל שדה חמץ (חלק י"ח אספ"ד, פאת השדה מערכת ברשות סימן כב) מתקשה על עצם הנוסח של «וחתיר לנו הנשואות» דמשמע דאיינו רק היתר ולא מצוה, והלא אדרבה מצוה וחוכמה ליקח אשה בחופה וקידושין, עי"ש, שהאריך בעניין. וכך נטען העיר יפה במחברות מני קדם הנ"ל, ומצתט הוספה מענינת במדרש אלפ"א בית"א (הוצאת ר' ישעיה ווערטה היימער עמד קיב) למאמר שבגמרא (חולין קט א) דכל אסור לנו רחמנא, שרא לנו כוותיה וזיל: אסרתי לך את הארכות, התרתי לך את הנשואות, והרב המחבר מביע סברת, שמנה זו גורמות בברכת אירוסין שלנו.

חוֹפֶחֶת וְקִידוֹשִׁין : זהה הගירושה המקובלת אצל כל הפוסקים. העיתוד (ביברלטת מתנים שער ה) ניסח: «חוֹפֶחֶת בְּקִידוֹשִׁין» ע"פ בעל מתיבתא «ההא קידושין קודם הופת, ולפי שדיין בית הסמור (לאוטיות אהויי), ולפי כללי הדקדוק בלשונו הקודש באה תמייז אהרייהן, אות מן בג"ד כפ"ת רפוח ולא דגשתח) נהגו לומר וקידושין». השזה ר' זון כתובות שם ד"ה ואפר, ובכל בו סימן ע"ה ובכ"י לשור סימן לד. הריטב"א לכתובות שם אף הוא מביא זאת בשם העיטור ומסיטים «וכל זה שלא לצורך». בשאלותות (טו) מנוסח «קידושין וחופה», וראה ר' א"ש לכתובות שאלת ש. ועיין רשב"א לגמ' זו בפירוזו לברכת אירוסין, ד"ה ואפשר. וראה ר' א"ש לכתובות קדימו הופת לקידושין, לומר — וחתיר לנו את הנשואות על ידי הופת שאחר ברכת הקדושים". וראה קרבען נתגאל שם אותן ד, וחידושי אנשי שם לר"ף שם אותן א, וט"ז לש"ע אה"ע סימן לד אותן ד. ונוסח בעל העיטור הנ"ל נתקבל ע"י הספרדים בסידוריהם.

מקדש עמו ישראל ע"י חורק : שלש נוסחאות רואים אותו כאן בספריו רבותינו הגאנונים והראשונים זל. יש גורסים כמו שלפנינו, ויש — «מקדש ישראל ע"י חורק» ויש נוסח מקוצר: מקדש ישראל. והואיל שלשלתן מסתמבות על גירסאות שבגמרא כתובות שהיו לעיניהם, מן הראיוי לפרט כל הדעות הנאמורות בעניין:

א) לפנינו — מקדש עמו ישראל ע"י חורק, והיא גוסחת רב עמרם גאון (רפומ' ירושלים): הלוות גדוילות (רפומ' ווין משנת תקעא); ר' בא"ז (עמדו ככת, דפוס פראג) מה"ז (עמוד תקצב); רודח (שנא); האשכול (כנראה שהיה ד"ע); המרדכי (לכתובות שם אותן קלב); העיטור (ד"ע); התניא רבתיה (סימן פט); וגאות מיימוניות (לרבבי"ט הלכות אישות פרך ג הלכה כג אותן ע): החיבור (מצווה תקנוב); וריא"ז (בשלטי הגבוחים לר"ף). באחדרם דעת עצמו: מקדש עמו ישראל — כך נראה מהתחלת דבריו לב"א. ובנוסחה זו א"ה, בס"ה ובריו, המחבר בשור"ע אה"ע סימן לד, והיא הנוסחא המקובלת אצל כל רבוינו הפסוקים האחרונים; וראה רמ"א לש"ע שם, ובקשר להערהו: «כ"כ הרא"ש וכן נאיגין במדינות אלו» — יש להעיר שבראי"ש שלפנינו כתוב מפורש: «ונהגו האידנא מקדש ישראל ע"י חורק», וכמובא בטור, וצ"ע, או שאפשר לומר שהאידנא מוסبة רק על הטעום «ע"י הופת

סדר נשואין

שירותתא דצלותא

וליחס"ק בלבד; וכיוצא בו ביחס להגנת מימוניות למב"ם פרק ג מהלכות אישות הלכה כג' את ע' המצד שلنוטה המקובל שלנו, ובאגרים ניטוטף: וכן כתוב הרא"ש — נתנו האידנא לומר מקדש ישראל ע"י חורק' — וגם שם מוגש אותו דבר — שהראיה מרא"ש מתחסת לעצם הטיזום "על ע"י חורק'" בלבד, עלייש. וכן צ"ע בדרכיו משת לטור שם אות ב שכתב: והמנג הפשט במדינות אלו לומר ממשיכ' הטער ולחחות מקדש עמו ישראל ע"י חורק' וכמ"ש הרא"ש (?) ואולי היה גירסה כזו מצורגת בטופס המור שלפניהם וראה שלטי גברים לריה' שם אותן ומש"כ מלשון ריאז'ו ביחס לגירוש תרא"ש. וב"ח סימן לד דיא מא.

ואסמכתה פורשת לגורסה זו מצינו: בש"ס כתוב יד מינכנו (התקה ראיית ספרית ומב"ט ת"א) וכן לפ"ג גירסת ש"ס כתוב יד המובאת בש"ל כתוב יד שבאקספורד מס' 658 ושם נדפסה "אגרת שלחו אנשי ספרד לרבותינו שכרצפת ואר" אשבונו" וכן השובה מהם, ושם נתברר שגורסה זו הייתה מציה בגדירה כתובות שתיתה לעיניהם, זהה לשון התשובה: "ולענין חתימת ברכת אירוסין שאתם מפליגין בה (כלומר — שאתם חותמים בצדקה ארוכה, ולא כנירסת הרמב"ט זועמתה "מקדש ישראל" בלבד, כדלקמן) גם היא בגמ' בהדי' וא"י מקדש עמו ישראל ע"י חורק' וכו'. וזאת התשובה שלהם: "ודע תדעו כי אנו לא נסור מנהיגיכם (מנהגנו) ולא גסור ימין ושמאל ממנהג קדמונינו זיל שהם חותמים, מקדש עמו ישראל ע"י חורק', ויש להם כמה ראות לסfork עליהן וכן כמות בסידורים שלנו בכל פרדי נשואים שנכתב במקומות ושבאו ממקומות אחרים מארץ מרחוקים ובסידורים שכתוו זקנינו וגם שכחכנו אנחנו ובהלכות קטנות ובהלכות גדולות (כמו שלפנינו בבה"ג דפוס וחיען משנה תקעא) ובהלכות קבוצות של מר יהודאי גאון זיל אשר כל בית ישראל נוהגן לעשות כמנהגנו שאנו עושים כתורה והלכה, הסוכחה הראשונה שהיא הלכה רוחת בישראל, בהם ומני וכו' (וראה לקמן מש"כ בשם "חלכות ראו" המיחסות לתלמידיו) וראיה לכם ההיא דבר אחאי וכו' ממשיה דרב מסיים: ב. א. י. מקדש עמו ישראל ע"י חורק'. (תשבות אלו פורסמו בקובץ תרבי"ץ שנה ח עמוד קسط. נוסף לזה מובא שם מסידור ישן נושן אורלינייש, שבספרייה עיר ברלין ומסידור מגנץ כתוב יד המבורג והעתיקות נמצאות בספריית המכון ע"ש רשיון שוקן, ירושלים — לפי תרבי' שנה ח עמוד קסז).

ב) בגמ' כתובות שלפנינו: מקדש ישראל על ידי הופה וקידושין. וזהי הגירסאות: במסכת כללה, בשאלות (שאליתה טז) : בהלכות גדולות (דפוס ורשא) ; בסדר רב עמרם גאון (דפוס ורשא, והוא מתארת באבודרם שלפנינו, דפוס פראג, המביאה בשם, וכן ניתן, אולי, לשער שהיא הנכונה ולא נוסחת רע"ג דפוס ירושלים כרעליל). זאת היהת נוסחת הריה' לפני שוחר בה, כמו שמוכא בשם בר"ן לריה', לגמ' כתובות שם, וכן ברבינו ירוחם נתיב כב' בשם: ובקשר לזה יש להעיר, שבאבודרם מובהת מסקנה אחרת ביחס לנוסחת הריה', ואלה הם דבריו ונימוקם: "ו"י"א אין לומר כאן ע"י חורק' וכו' וכן בסדר רבינו סעדיה, והרי' כתוב — שאינו בדין, מפני שהנשואין שייכי באומות (כלומר — גם אצל אומות העולם) ולא קדישי ישראל טפי מהם אלא בחופה וקידושין וכו' ולכך צריך לומר ע"י חורק'. ואולי יש לומר שהדברים נכתבו לפני שוחרם בם, וכמו בא בר"ן ורבינו ירוחם כב'ל, ותפס לשון אחרון. וראה בא סימן לד. העיטור (חלק ב כז ב דעת אחת שם); האשכול (בשם יש אומרים) ; הרא"ש לכטבות שם ומובא בטור בשם בסימן לד אה"ע; צדת

סדר נשואין

שירותתא דצלותא

"דרך ואחרות חיים".

ג) ברמ"ם (אישות פרק ג' כד) הנוטח מכוון: מקדש ישראל. נוטח זה מסתמך בעיקר על גירסת רב האי גאון וכן של הר"ף אחריו שוחרר בו מנוסח הקודם "מקדש ישראל ע"י חורק" — כמו שmoboa ברין לר' שט ד"ה ואטר לנו גירסת שיש לה אסמכה מפורה בתשובה אחת שבאותו עניין לר' האי גאון שפורסמה בספר המכיל תשיבות גאננים, גנויים קדם,

(ספר ד עמוד 47 עפ"י כתבי אוקספורד וכתבי פריז) וזיל:

ואשר כתבתם ברכת אירוסין חתימה מהי כי יש שחותמיין בה "מקדש ישראל" בלבד, ויש שחותמיין בה "מקדש ישראל ע"י חופה וקדושין" וכן מנהגנו להחותם על ידי חופה וקדושיםן. ראוי להחותם כן או לא? — התשובה: — "חתימה בגרא היא בהדייא מסיים בה מקדש ישראל, וכן חותמין בשתי ישבות". נראה שהגירסת בגרא שלפניו היתה "מקדש ישראל" כמו שהיא מסתיימת בר"ף שלפנינו, ולא כמו שבגמרה בהוספה "על ידי חופה וקדושין". וממשיר שם רב האי גאון תשובתו: "מיימות חכמים ראשונים עד עכשו ותוספות זו שאתם מוסיפים, זריעותא היא, שאין קדושת ישראל תלואה בך, ונאה לכם לחזור להלכה ולמנהגנו בהסכמה הכלל".

התשובה מובאה גם בחידושי הרמ"ן המიיחסת לרש"א, וכן ברבנו ירוחם נתיב כב ובנומקי יוסף לכתחובות שם. גם בסדר רב סעדיה גאון מסתיימת היא "מקדש ישראל", וכן במנהיג (הלכות אירוסין ונשואין), סמ"ג עשין מה בשם "מנהג ערי מערב" וזה גם דעת עצמן של הראשונים הניל וגם של "אותו רב" המובא במנון אבות למאירי עמוד לב. גם ברשב"א (בחידושים לכתחובות שם) מובא הסיום הקצר בשם רב האי גאון המביאה בשם "גמרה היא בהדייא" וכן בשם "ישיבות מיימי חכמים ראשונים", ומסיים שם: "יבה"ל רבותי מצאתי בא.י. מקדש ישראל ע"י חורק ובכתב יד נמחק ע"י חורק" — אוili הכוונה לר"ף, כמו שmoboa ברין שצינותי לעיל. מלשון הטור בטימן לד ניתנו להבין שדעת עצמו נוטח לנוטח המכוון הזה, ודלא כאביו הרא"ש, עי"ש. וכן מובא נוטח קצר זה באשכול, בリスト"א (מקדש ישראל ותו לא), בתשובות הרמ"ם (הוצאת חברת מק"נ סימן קלח) בשם רב אחא ור"ף (לשון אחרון); וכן ב"הלכות פסוקות" או "הלכות ראו", (ואשר המ"ל מיחס אותו לתלמידי רב יהודאי גאון ונדפסו בוירטיליס שע"י פריז בשנת תרמו).

ולבסוף — הרי הערתה: הטioms שניים בחלוקת בגמי כתובות שם, והחתימה בשם ומילכות באה בגמי אליבא חד מאן דאמר, כדගיטינן: רבacha בר' דרבא מסיים בה משמייה דרב יהודא ברוז אתה וכו', ואילו משמייה דרב יהודא מבאים אותה שם בלי סיום. על נקודה זו עמד הגאון מהרי פיק זיל ומובא בשם בנדוע בייהודה, מה"ת סימן פב וכן בכרם שלמה לש"ע אה"ע סימן סב זיל: "ותמוה על כל הפסיקים שלא ירדו כלל לדבר מזה, איך היא ההלכה בפלוגתא זו, ובלי שם פלפול חפסו דברי החותם". וראה מה שתירץ בעל נודע בייהודה שם. ודיוק דומה מעורר הגאון בעל העמק שאלה זיל בפירושו לשאלותה (טז) ביחס לגירסת דרבינו שם זיל שהוסיף בטעופת הברכה עצמה המלה "לנו" וניסח "הגשוות לנו" זיל: לא שרביבנו שם הגיה בגמרה ח"ז נגד נוטח קדמוניים. אלא שtagiah יפה ולפי מקומו ומננו דכל גדול הוא — דיש לתקן נוטח הברכה באופן שתBORR הכוונה בלשון בני אדם וכמ"ש לעיל וכרי ובימי הגדירה והגאננים זיל הבינו פשוט — נשואת אשת עצמו, וכדייאתא ביבמות נה ב) אלה נשואת — דידיה, וכנוצה — דחבריה (וראה רשי במקומות) ולאשת אחר (זולמו)

סדר נשואין

תרוץ

החתן והכלה טועמין מן כוס של ברכה
אה"ב פקדש החתן את הכליה בטבעת ואומר:

ברא' אתה מקדשת לי בטבעת זו בדת משה וישראל:

הקהל עונה:
מזל טוב

שירותא דצלותא

קראו אשת איש. נמצא כי מובן לשון "את הנשואות ע"י חז"ק" שהמה נשואות לעצם. אבל במדינות הללו קוראים לכל איש נשואה למי שהוא שהיה נשואה, להכי ראוי לומר, "הנשואות לנור".

ולענין עצם הברכה אם אחנן בעצמו יברך אותה — ראה מרדיי בשם רב שלום גאון — שם יש מי שיבורר, לא יבריך החתן דמיוני כייהלא. וambil זאת בשם תשובה רשיי בשם תשובה הנගונית. מובא גם בנווגג צאן יוסף מרשיי בשם תשיבות הנגוניות. ברכה זו וכן השבע ברוכות נאמרות על פי רוב ע"י "תגדל שבנמצאים שם" — כך מובא בראש ספר מעשה רוקח בשם הר"א בן הרמב"ם.

טעימת הолос: החתן ומכלת טועמין מיין של ברכתה. וראת מהערות למנהג זה מכוח דין בפרק ה של סדרנו. שבספרנו עדות לישראל

הרי אתה: אמידת קזרת זו, שתיא החקיקי בסדר, עונה בירור יסודי ומקורי. נגעה לבירהו לכל פרטיה וחלקייה:

הרי את מקדשת לי: — הגדרה זו חזרת ונשנית בארכבה מקומות בגמ' (קדושין ט א ובעוד מקומות בש"ט). **בטבעת זו:** ראה מהערות ל"טבעת" בפרק ו שלפנינו וצרפן לכאנ. **בדת משה וישראל:** הגדרה זו רואים אנו בראשונה במתוספת לכתובות פרק ד הלכה ט, אלא שם היה מובאות לעניין אחר, עיי"ש, וזהו צורתה: משתכנשי לביתי תהיה לי لأنתו כדת משה וישראל. (הרי' עשה שם תיקון סופרים קטן — "לשכננסי" במקום " משתכניסי ") ונראה, שהגיה ע"פ ירושלמי כתובות פרק ד הלכה ח בגמ' שם. וראה מנהת בכורים שם אותן ט). במשנה כתובות (עב א) שניינו: ואלו יוצאת שלא בכתובה, העוברת על דת משה ויתדית והשותה ירושלמי כתובות פרק ז הלכה ז ובשני קצת: כדת משה ויתחאי. אכונה שבגדירה זו מפרשין כתובות ג א דיה אדעתא — ע"פ מאמרם זיל שם כל המקדש, אדרעתא דרבנן מקדש" ליכן אומרים בשעת קדושין כדת משה וישראל, והשות תוספות גיטין לג א דיה כל ומפורש ביוהר ברשיי שם ד"ה אדרעתא והשות ראב"ן, שם עמוד קלג ב (כלומר — אם יארע בינויהם דבר מהדרים שנctrך לדון הפקעת קדושין, ז' תיקנו לומר כדת משה וישראל). וראה אבודדתם מש"כ בשם העיטור, ופירשו הוא: בזמנם שאשה טהורה ולא בזמנם שהיא נזה.

ולמעשה: בסדר רב טעידה גאון (המודפס שלפנינו, עמוד צז) מובא האנוטה דלקמן: אריסטת לי ומקדשת לי אני פלוניתא בת פלוני לדידי פלוני בר פלוני בהדין כסא ובמה דאית בת" (תשוו רמב"ם היא ה"ה והמקור בקידושין מה ב וראה טור סימן בט לאח"ע); ואח"כ מופיעה שם כתורת שבתירוגומה ללשון הקדוש כה תוארה: אחר כך היה לך את הכתוכה ומוסרה לאשה ואומר: סבי כתובתיך בידיך דזיעליין בה לרשותי כדת משה וישראל. בראע"ג (בשני דפוסים) ובבה"ג חטורה (או הוושטטה?) ; בספר האורה המפורסם לרשיי: תהא

סדר נשואין

החתן שובר כל זולחית ואח"כ קורץ את הכתובת וمبرיכים על הכתוב
אלו שבע ברכות (וחהוו"כ יכוונו לצאת בברכת היין של המברך).

ברוך אתה יי' אלֵהינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בָּרוּא פָּרִי הַגְּפָן:

שירותא דעתותא

מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל (שם חלק ב סימן ג) ; וכך ניתן להסביר מלשון פריד"ס המיויחס אליו, עמוד פג. במתדו (עמד תקפו) : מהא את מקדשת לי בטבעת זו זכר : ברוכה (סימן שני) : מהא לוי מקדשת בטבעת זו וכו', והשות אבוזדרם. ההגדה
"תאה" במקומם "הרין" שבגמ, רואים אנו בתק"ז — תהא לוי מקדשת בטבעת זו.
הנוטה המקובל שלפנינו מובא: בספר אישור והיתר (כתב יד, ומיויחס לרשיי, וראת
הערות המו"ל ספר האורת הגדה ב שם), המנוגיג סימן קד, תשובה הרשב"א (חלק א אלף
קפוא) וכן בארכות חיים (חלק ב עמוד נז) בשמו וביחס לרשב"א יש להעיר, שהבית יוסוף
 מביא תשובה זו בסימן לח אה"ע בדיה על מנת שאני עשיר, אבל העתיק, כמו בארכות
 חיים הניל, רק תחילת הפסיקא זוויל: וכוכ"ב הרשב"א בתשובה וכו' הרי את מקדשת לי
 בטבעת זו, ואין לקבוע — אם כאן נסתירה היא ברשב"א שהיה לעצמו, או שלא גודר
 בעצם את הסיסם "קדת משה וישראל", ובמו שלא הביא להלכה בשווי של סימן כה, ועין
 בהגחת הרמיה שם שהוסיף על לשון המתברר: ויש אמרות שיש לומר קדת משה וישראל
 בצורה המקובלת שלפנינו אחוזים רבותינו ואחוותנו, כולם, וכן ננסחה לכל הנטהנות לרומה
 של המקובלים זיל.

ORAHA MESIBAH MKOUBLIM ZIL UL UZEM HANOTAH, HABEL LEIB OTIOT, SHAM CNGD LYIB NTIBOTH
 HACHAMA, VEININ BSEIDOR KOL YAKUP LHMOKUBL RAVI YAKUP KAPFIL ZIL SHAARIRIC BENIN KIDOSHUN
 ZONHINAT TBUTA BA'AZBU AMTZIAT DOKKA VECR.

גם השל"ה הקדוש מאיריך בעוני והכטיב נוטח שיאמר החתן קדום הקידושים זיל בקייזור:
 ייכשא החתן לקדש את הכללה, יאמרה הנני באתי לקיים מצות קדושים כאשר ציוה התורה
 לשם ייחוד וכו' ויחשוב בפסוק כי קדוש אוני הדא כי אנחנו תלמידים בשמו הגדול וכו' ובר
 כי הטבעת שאחנו מקדשים בה היא עגולה, לתבנית היוז"ד בשם כי היא מחשبة סתימה
 אשר בה קדושה וגם נקרא רוח הקדש והיא התבונה" וכו' ועין שם בכל הקטע בסידור
 ר' קאיפיל נגע המחבר הקדוש באותו עניין וכותב בקייזור: — וסוד הקידושים שנוטן החתן
 הטבעת שלו על אצעע אמציע של הכללה והוא ממון החתן, הוא סוד סתום ותותם. ועלין נאמר
 כבוד ה' הסתר דבר עבادر לך כי' בקייזור וברמזה זאם תשליל תבין וכו' ועין בספרו
 שערין גן עדן בארכינט.

הקדרת הכתובת: אחרי הקידושין מקריאין את הכתובת, ובדרך כלל מכבדין עם הקראה
 זו את הרוב המסדר קדושים או איש מכובד אחר. וראת ההערותינו ל"כטבה" בפרק ג שלפנינו.
 שבספרנו עדות לישראל

ברכת חתנים

בופרה"ג: ראה העורות ל"כט" בפרק ה שלפנינו והרי הערת נספთ: קביעת מקומה
 של ברכת זו, בין של אירוסין ובין של חתנית, שנייה במחלותות הראשונות. הראייה קובע
 טקומה בסוף הברכות ומובא בשמו בד"מ לט"י סב אותן בברדכי לפיק דכתחות אות
 קלב. וכן מביאו הדרכי משה לטור סימן סב אותן בשם ראייה ומובא בשם בב"ש

סדר גשוואין

ברוך אתה יי' אלְהַינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁהִפְלֵל בָּרָא לְכָבוֹד:
ברוך אתה יי' אלְהַינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹאָר הָאָדָם:
ברוך אתה יי' אלְהַינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם
בָּצָלָמוֹ. בָּצָלָם דְּמֹות תְּבִנִיתוֹ. וְהַתְּקִין לוֹ מִמְנוֹ בְּנִין עֲלֵידָעַ.
ברוך אתה יי' יוֹאָר הָאָדָם:

שירותא דצלותא

לטימן זה אות ב. הסדר המקבול שלפניינו הוא ע"פ רמב"ם וטור (סב בשמו) וכל הפסיקות שקבעו מקומה כאן: ובברכת המזון נקבענן כראיה — וمبرכים קודם החמש ברכות ואחיך על הכוון בפרה"ג (זרכי משה שם). וראה באර היטב לטימן זה אות ב. והערותינו לברכת המזון לקמן. ועיין באර היטב שם אותן ג' מש"כ בשם ראי"ש וטוהר, וכן נחלת שבת טימן ייב במחודשים שם אותן ג' ושוויות הלכות קטנות ח'א סימן ט.

שהכל ברא: מן הברכה שלפניינו מהתחלת בעצם ברכות התנינים, שבازירוף הברכה על היין הקודמת לה, הון שבע במספרן. וראת ההערות לברכות גשוואין" בפרק ט שלפניינו וצרכן לכך. ההגדה "שהכל ברא לכבודו" מיזוסת על הפטוק בישעיהו (מג ז). רשי"י לגמ' שם סובר, שברכה זו וכן התשניה יוצר האדם, איןין מענין "עסקי זוג", ורק מן הברכה השלישית, אשר יוצר את האדם, מתחילה עצם עניננו. ודבוריו אלה מובאים במחוז' (עמ' תקצ') וכן בריין לרי"ץ שם בארכיות, וכן בכל בו סימן עה לא הוכרת רשי"י (ולעצם מספר שבע כותב הוא: ושבע ברכות אלו כנגד ז' חופות שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגנו עדן). אבודרם אף הוא מביא דיקוק וזה של רשי"י ומעדיף פירושו של הרמא"ה — "שנתקנה ברכה זו כדי לאוכלר סבת הזוג, שהוא עיקר יצירת העולם התחתון כר לשבת יצירה ותו כבודו של מקומם שאין כבוד הבורא אדרע אלא ע"י בריאותיו" וכו'.

יוצר האדם: רשי"י שם מפרש בסוף ד"ה שמה תשמה: וכן ברכת יוצר האדם (לא חותמים בה בברוך) שתיקנה ליצירה ראשונה של אה"ד וכי ואם תאמיר — למה היה באה מתוך שאנו מברכין על יצירה השניה (ברכה הבאה — אשר יצר), תקנו אף על הראשתה שהיא עיקר ותחלתו. ועיין באבודרם ובמחוז'.

בצלם דמות חניתו: בעל אוצר התפלות העתיק פירושים שונים להגדלה זו, כדי לישב הדיקוק "דמות חניתה", שלא שיק לומר אצל הקב"ה, ולא שלא הוציא גם את אבודרם הכתוב מפורש, ש"בצלם דמות חניתו" מוסף על אדם הראשון — "רצחה לומר — דמות חניתה שהוא גוף". הסמ"ק, מ"ע מה, מביא בשם רב סעדיה גאון "ובצלם". אבודרם לא הזכיר בשם רט"ג, גם בסדר רב סעדיה המודפס שלפניינו הגירסה הרגילה בכל הסידורים, וראה השלמות והוספות לעמד זה. וגייסו זו מביא בשטמ"ק לכתובות שם בשם רדביין, והתקין לו ממנו: וזה הנוסח בכל ספרי רבוינו הראשונים ותוא נוסח המקבול בכל הנוטחות בספר "הלכות פסוקות" או "הלכות ראו" (שהממל מיחס אותו לתלמידי רב יהודה גאון ונדפס בוירטואליים שע"י פארין בשנת תרמו) מנוסח "התקין לו ממנה". לע"ז

סדר נשואין

שׁוֹשׁ תְּשִׁילָה וְתְגֵלַּה הַעֲקָרָה, בְּקַבּוֹזֶן בְּנִיהָ? תְּזֻכָּה בְּשִׁמְחָה.
בְּרוּךְ אֱתָה יְהוָה מֶלֶךְ עָזָן בְּנֵי-יִהּוָה:
שְׁמָמָה תְּשִׁמְחָה רָצִים הַאֲהֹוּבִים כְּשִׁמְחָה יָאִירָה בְּגַן עָדָן
מִקְדָּם. בְּרוּךְ אֱתָה יְהוָה מֶלֶךְ חַטָּן וּבְלָה:

שירות א דצלותא

לא מצאתי בספרים עתיקים סיווג לגידוס זה אבל יש לעיין בה ולשאול: מיין בינויו ואולי יש לומר שהוא תלוי בפלוגותא שבגמ' עירובין (יח א) אם פרצוף אחד נבראו או שני פרצופים וכו' כדוגסינן שם: רב ושמואל, חד אמר פרצוף וכו'. וראה רשי' שם דה פרצוף: — חילקו לשניים, שהיית מכון זכר ומcean נקבה, וד"ה זונב: היה לו לאדם הראשון ונטלו ממנו וברא את הווה. ובכן: מאן דאמר זונב או כמו שכותב בתורה — ויבן ה"א את הצלע אשר לקח מן האדם ויביאה אל האדם (שם ב פסוק כב), לפיו מתאים הנוסח והמקובל שלפנינו, וכמו שפרש רשי' לגם' כתובות שם: ממנו — מגופו, מצלעותיו; ולמן דאמר דו פרצופים, מתאים לומר "ממנה", כי היא היתה מתחלה בראיה בראשית עצמה, באופן ייחסי. וראה כתובות ח א ורש"י שם דה חדא ומוספת דה חדא ופרשיה לטור אה"ע סימן סב אות ב וג. ועיין זהר ויקרא י ב ותוציאע מד ב.

וְתְגֵלַּה הַעֲקָרָה: ע"ש הפטוק (ישעיהו נד א) רני עקרה (אבחרהם ופרישה שם). בגמ' כתובות שם מנוסח "העקרה" ונוטחא זו ישנה בראש"ה והמקובלם: ר' קאיפיל, ר' שבתי ור' אשר הציגות בסידורייהם וכן ריעבץ' ורב בעל התנייא, אבל בסידור רב סעדיה, רב עמרם גאון (בשני דפוסים), ר"ה, טור, אבחרהם, ר'ון לרישי' שם, "עקרה" בל' ה"א וכן נראה מספר חולעת יעקב (בسوוט שט להמקובל מאיין נגבי, מהבר ספר עבודת הקודש) וכן משלה (שער האותיות עמוד קא ב). וזהו גירסת הזוהר תרומה קסט ב.

משמח ציון בבניית: כדאמרינו בתנומא — במה עתיד הקב"ה לנחמה בקבוץ בניה לתוליה בשמחה (אבחרהם בפרioso לברכות הפרטיה, בסדר שחרית של שבת). בעל העיסור מביא מתחשובות רב שרירא גאון סיום אחר ותו: משמח עמו ובונה ירושלים. וראה אוזגד התפלות המביא שם כל הקטע של העיטור. ובקשר לזה יש להעיר, שבבעל לחם משנה לרמב"ם (הלכות ברכות פרק ב הלכה יא) מביא אותו נוסח, שנדראה, שהיא ברמב"ם שלפנינו זיל: משמח עמו ישראל ובונה ירושלים, כך כתוב בספר הדפוס, והוא קשה דהא אין חותמין בשתיים וכו'. וראה אוצר הגאנונים לכחותות עמודכו וספר האשכול, (הצאת אלבך עמוד 193 גבריה ח עיי"ש), ו"מחברות מני קדם" לר' י. ל. זלוטניק (יוהנסבורג חשב). באנציקל. התלמודית מובה סיום זה מרמב"ם כתוב יד מימני וכן מסדייחי התימנים.

שמחה תשמת: רשי' שם מפרש: ברכה לחתן כליה שייצלוו בשמחה ושוב לב. במחז' מובה פיט נאה והנאמר לבד המאורע ולא רשות לשושבין הכללה, שיכלעצמו הוא פידוש לברכה זו זיל: ישמה חתן בכללה, כליה תשמה בחטא, בבניהם ובנוי בנים. בעשור ובנכדים, בנים עוסקי תורה וקיימים מצות בישראל (שם עמוד תקצט סימן תז). כשמהן

סדר נשואין

תרפא

**ברוך אתה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אָשֶׁר בָּרוּךְ שְׁלֹשָׁן
וְשְׁמַחָה. חֲתֹן וּכְלָה. גִּילָה רְפָה דִּיאָה וְחַדּוֹה. אַבְּבָה וְאַסְנָה
וְשְׁלוּם וְגַעֲוָת. מַהְרָה יי' אֱלֹהֵינוּ יְשֻׁמָּע בְּעָרִי יְהוָה וּבְחַזּוֹצָת**

שירותא דצלותא

יצירך: רשיי שם: — כמו ששםחת את אדם הראשון (ומיוטר על האגדה בבר' פרשה ית' אות ב — תני לה בשם רשב"י: קישטה (לחזה) כלה ואחיכ הביאה לו). חתן וכלה: הברכה האחורה מסתימית "חתן עם הכליה" וראת ההערות שם.

רע"ם האהובים: וזה נוסחת הגם' כתובות שלפנינו, וכך מנוסח: בזוהר (דף ט מנוטובה תרומה כסט ב), ברמב"ם (הלכות אישות), בראש ובטור, בסדר רס"ג, רע"ג (בשני דפוסים), אבודרham, רבינו ירוחם, צדה לדרכ" רעים אהובים". וכך נראה מספר חולעת יעקב הנ"ל. בرمב"ם הלכות ברכות מנוסח "רע"ם ואהובים" ולנוסח זה ישנה אסמכה בזוהר תרומה שם, דפוס זולצבר (לפי מוחבות בני קדם הנайл) וכן בהלכות ראו הניל עמוד 84, בשאלותה לחיי שרה. הנוסח המקובל שלפנינו הוא ע"פ סידורי המקובלם: ר"ק, ר' שבתי ור' אשר וכל ניטחו הרבה בעה"ת וריעב"ץ. המדריך המפורט בעל וייתר יצחק עשה תיקון סופרים ומליין לנסהח "כדי להשות המתוואר לתואר", "הרעים אהובים" ובעל עבדות ישראל סמק דיון עלייו והציגו סידורו אותו נוסח, ברם, כשהמדובר על המלצה בלבד, ניחא, אבל מניין לשנות יד ולשנות, למעשה, נוסחות קדומות ומקובלות, ללא אסמכה הרואה לשם זו.

ששון ושמחה: י' לשונות של שמחה יש כאן וכן חתן וכלה" כගירסת הגמara כתובות שם. וראה פירוש והסביר לשונות אלו בטעמי המוצאות לריקנגי. הנוסח שלפנינו הוא לפי גירסת הגם' כתובות, וכך גורסים הרי"ת, מוח"ג, רמב"ם, רא"ש וטור (בשניים קטנים, של השמatta וא"זון). וחודה: ע"פ מה"ג, רמב"ם ורא"ש. אהבה ואחותה ושלום וריעות: ע"פ נוסחת הגם' ורא"ש. במוח"ז שלום". בזוהר תרומה כסט ב ישנים שני סדרים וראה ניצוצי אוורות שם אות ב מש"כ על עצם הסדר, עי"ש היטוב. בסדר רע"ג ורב סעדיה גאון ובבבדרות בשניים ניכרים. בסידור עבדות ישראל וכן באוצרת מת URIIM שמנוסחת הספרדים הושמטה "רנה וחדוה" וכן הושמטה בשליה (עמוד קב) וזה לפי הגירסת שנייה בזוהר שם. בש"ס כתוב יד מינגן חסירה או הושמטה המלה "גילה" וכן הברכות אשר יצר וושוש תשיש. בסידורי המקובל זיל בשניים. ר"ק הקדים וא"ז גט לדינה, כמו בסידור רע"ג בשני דפוסים. וברמב"ם ור' אשר ניסח "אחותה". הרב זיל הציג את הנוסח המדויק שאנו רואים במחז' שלפנינו. ביחס ל"שלום" יש להעיר, שזו היא גם גירסת רע"ג (דף ורשא, ובדף ירושלים "ושלום") ושל רמב"ם וכן נראה מהלשון שבמטה משה.

ישמע בעיר יהודה ובחוץ ירושלים: זהה הגירסת בגם', בסדר רע"ג (בשני דפוסים) בריפ"ף, במאיז', ברמב"ם, בראש, בטור, באבודרham. בסדר רב סעדיה (שלפנינו) מערי מהוצאות, מותחי וגירסתו במדרש ל夸 טוב (פסיקתא זוטרתא) וכן בהלכות פטוקות אניל. בחיווזשי הריטב"א לבתוות, וכן בעל שיטת מקובצת לגם' כתובות שט מביא אותה נוסחה שמו בשם הרמב"ם, אבל ברמב"ם שלפנינו, גם בהלכות אישות וגם בהלכות ברוכות רואים אלו הנוסח המקובל. ומנמק שם את השני בשם ריטב"א: ואומרים הדיקונים

ירושלים. קול שטון וקול שמחה. קול חתן וקול כלה. קול מצללות חתנים מחרתם ונערים מאשפתה נגינתם: ברוך אתה יי' משפט חתן עם הכהה:

שירותתא דצלותא

הלשון מתחנן יותר, כי כשהוא מר "ישמע בעיר יהודיה" או כי ישמע שם הקול מבחויז, אבל כשאומרים "מעריך יהודיה" עצם הקול מבפנים. המליצה, כשלעצמה, מיוסדת לפי אכזריות על פסוק וכותב בקיצור "פסוק הו". ואוthon נוסח מצינו בירמיהו לג י' ושם נאמר: כי אמר ה' וגוי עוז ישמע במקומ תוה וגוי בעיר יהודיה ובחוצות ירושלים וגוי. ובמהברות מני קדם מביע המחבר השערת, שהיא נוסחה על הפסוק שם ז' לד, ושם נאמר: "והשבתי מעריך יהודיה ובחוצות ירושלים קול שטון וקול שמחה קול חתן וקול כלה" וגוי, ובונת הנביה לומר: כי קללה זו תבוטל, ועוד ישמע מעריך יהודיה וגוי קול שטון. וambil שט תירוגום של שביעים לירמיהו לג י' שתירגםו: בעיר יהודיה ובחוץ ירושלים אבל הוא מביא שם ראייה לפשטות לשון אכזריהם נגיל מפירושו של אברהם הירחי למסכת כתה (בஹזאת הרב טולדינו טבריה שנת תרסו סוף עמוד ח) "בערי הפסוק כך הוא ולא מעריך יהודיה". וראה טז' לאח"ע סוף סימן סא אותן ד.

קול מצחאות: בגמ' שם, וכן גורסים: היר"ף, מה"ג, רמב"ם (בזהב הושמט ממשתה), ראי"ש וטור. בשאר ספרי גאנונים וראשונים בשנווים. משמה חתן עם הכללה: הסיום הוויא לפי גירסת הגמ' וכן גורסים: היר"ף, מה"ג, רמב"ם (הלוות ברוכות), ראי"ש וטור. בסדר רב סעדיה גאון, בסרע"ג ובחלכות גדולות מסתימת הברכה גם כאן "חתן וכללה". וברמב"ם (הלוות אישות), המנהיג, ברבינו ירוחם, בצדה לדרך ובתניא רבתמי "חתן עם הכללה". בעל עבדות ישראל מביא שני קטע זה בשם מהדור רומי ובשם סדר ברוכות דפוס ויינצ'ט מרשיי לגמ' שם נראה שהוא גורס גירסת הגמ', ועצם השינוי, כאמור, שכן אומרים "עם הכללה" ואילו בברכה הקודומות "חתן וכללה", מבואר שם בדיה ממשתה.

בסדר רב עמרט גאון ניתוסף כאן פיטוט נאה המלא וגודוש ברוכות לזוג הצער, וכן נמצא במח"ז פיות לכבודם מאותו תוכן, ועוד, אלא שם סודר הוא בין "רשויות" שונות הנאמר לשלומם. וכן סודר בסדר רס"ג פיות קצר. ובעל עבודאי העתק פיטוט מהדור רומי שפיצר לפיק איב.

וירי כמה העורות לבוטוף:

- בדבר שבע ברוכות יש חילוף מנהגים בין בני ארץ ישראל ובני בבל וראה עז' ביט של שלמה לבבא קמא הכתוב: בני בבל מברכין את החתן שבע ברוכות, ובני ארץ ישראל ג'. ועיין קונטרס מנין הנגיל שכונראת טעות סופר ישנה שם וצ"ל ר' במקוט ב', כי רק יוצר האדם לא אמרו.
- ב) בשיטה מקובצת לכתובות ח' א' מביא בשם תלמידי ר宾נו יונה: ברכות חתנות נקרא השש ברוכות, והחמן קוראים אותן שבע ברוכות, מפני שטוניות מללות בורא פרי הגפן. ומפורש בזוהר (תזורי' רמד א) כחון המברך לכלה בשבע ברוכות (היאנו כמנגג ארץ ישראל — וכמנתגנו) ועיין מאמרי הזוהר תרומה כספ' ב' ופנחים רנא ב'

ברכת המזון

מזהן ב' כותות לברהמיז' לשש ברכות, ואומרים שיר המעלות וכו', לעילצד

המזמן נוטל את הocus בשתי ידיים ואומר: הָבְךָ לִן וְנַבְרֵיךְ

והמטובים עוננים: יְהִי שְׁם יְיָ מָבוֹדָךְ מַעֲתָךְ זֶעֶר עֲלֹם

המזמן מסיר ידו השמאלית מהכוס ואומר: קְנִי קְפָר וְגַם קְרוֹן. וְאַזְמַן בְּשִׁיר יְרוֹן.

קְנִי (ב') פְּצַחְלִיְּדָךְ, שְׂמַחַת (קְנִי יְשֻׁרִין) (קְנִי אַקְרָן).

ברשות מרנן ורבוחה: קְרֹבָךְ אַלְמַנִּינוּ שְׁמַשְׁמַחַת קְפָעָנוּ שְׁאַכְלָנוּ פְּשָׁלוּ וְקַטְבָוּ חִינִינוּ.

המטובים עוננים והמזמן חורץ: קְרוֹךְ אַלְמַנִּינוּ שְׁמַשְׁמַחַת קְפָעָנוּ שְׁאַכְלָנוּ פְּשָׁלוּ וְקַטְבָוּ חִינִינוּ. המזמן אמר:

קְרוֹךְ הוּא וְקְרוֹךְ שָׁמוֹ. ואומרים בהמ"ז ושבוע ברכות,

המזמן מברך על כוסו פרה"ג ופטור בברכו את המברך שערכות

שירוותא דצלותא

הכלל של תיגיגת שבעת ימי המשתה, מתיחס לחותנה בחור עם בתולה, או אלמן (או גירוש) שנשא בתולה, והוא הדין בחור שנשא אלמנה או גירוש,

שנשאו אלמנה או גירושה נקבע באחרונים לברך בסעודה קמייתא" בלשון הראשונים,

כלומר בסעודה הראשונה בלבד; וזאת לפי תפישת חראי"ש וטור לגמ' כתובות שם במעשה

דרךashi יומא קמא וכו', שפירש: יומא קמא — היינו סעודה קמייתא, ועיין ביש'

לאח"ע סב אותן החולקות שם אותן ובאר היטב שם אותן המכובדים מפורש: עיין

אחרונים שהעלן — דודוקא ביום ראשון ובסעודה קמייתא, ואילו הברכה האחדונה, אשר

ברא, נאמרת בג' ימים הראשונים ולפי הכללים המכובדים. ובמהזיר גראותו — אומרים

יד השבע ברכות בשעת הקידושין וכן בסעודה הראשונה בלבד, אבל "שהשמחה במעונו"

משמעותם גם בסעודה זו, (ראה אותו ג' שלפנינו סע"ק ג). וראה בבאר היטב שם לעניין

אמירת הברכות באט החותנה התקיימה ביום והסעודה בלילה, וכן בב"ש חמ' שם וט"ז

שם אותו ג' מש"כ בשם מהר"ל מפרangan זיל' ופתחי תשובה שם אותן י' בשם רם"ע מפאנז זיל'

ודרך החיים אותן טן. ועיין פרישה לטוד סימן טב אותן כא חכמת אדם כלל קכת אותן

ד' וקצושע' קמט.

דו' הטר: ראה הערות לפיטוט זה וייצ' מקורו בספרנו עדות לישראל עמד פה. א' אכ"ז

אילך מחויסים את הocus בימינה בלבד, כהכרעת הלבוש או'ח שבסוף ספרו במנוגים אותן ל.

בני ישرون — בני אהרן: "בני ישرون", "בני אהרן", "בני ציון", "בני ישرون בני"

אהרן" "ברכות ישرون כברכת בני אהרן" — אלו הן הנתחאות שאנו רואים בסידורים. והרי

מה שהעלתה חקירתנו ביחס למקור מוצאו:

בעבדת ישראל כותב המחבר זיל', "שציריך חיקון בשתי תיבות שקלקל' במת ספריטים

ומדפיסים וכו'. בני אהרן — כך הגיה בעל ש"ת (שער תפלה) מסבירה, וישר דברה, כי

באמת כן הנושא בכתב יד, גם בסדר ברכות דפוס ונציה, והנה המחבר השיר נין בלשון

זה על עצמו כי היה לו, והסופרים אחר כך שינו וכתבו תחת "בני אהרן", "בני ישرون"

כדי לעשות הלשון מכובנת יפה לכל איש ישראל, ואף לאינו מזרע אהרן, אך השוויטן

בתיקונים את משקל השלי, והוא הוסיף תיקון לשון משלו וויסח "בני ציון", ובטוגרים

הציגו הוא "ישرون". וכיוצא בו באוצר התפלות, אף שם מובאת בפירוש עץ יוטף הערת

בעל שער תפלה אלא שמתוך פשרה (?) הציג הוא שתיהן בזואן — "בני ישرون בני"

אהרן".

בסידור ריעב"ץ (החדש) הציגו המוציאים או המדפיסים גוסחא חדשנה וכלה

חווארה: "נחנו במעגלי זדק וכשרונות, שעה ברכות ישرون כברכת בני אהרן". יגעתו

ומצאתי אותה בקובנרטס "עיזון תפלה" לתגאנז והצדיק המפורסם רבינו שמואיל ז"ל

שירותתא דצלותא

רב בעיר הרימלוב, פולני, והוא כותב שם עמד קכא בז'יל: «די הסדר שקדם בהמ'ן — בנשואין — קיבלתני מהגאון מבוטשאש ולה'ה (מחבר ספר אשל אברהם) הנוטח הנכון — נהנו במעגלי צדק וכשרון, שעה ברכות ישורון נברכת בני אהרן, — דנושה שלנו הכתוב בסידורים שלנו, אין לו פירוש כל'». — עכ'ל, ואפשר לומר «מה גאה נושא ז'ו», אבל מקור יסודי לא מצאתה לה לע"ע, ואם קבלה מפי אותו גאון ישראל ז'ל. ובקשר לנושא «בני ישرون» שלפנינו יש להעיר, שאמן בעל עבודת ישראל לא הכירה ולא סמרק ידיו עליה, וכתב: «והסופרים שאחר כך שינו וכתבו תחת בני אהרן — בני ישرون וכרי אר השחיתות» וכו', אבל יש לה אסמכתא מלאה בטז'ן (לשוו"ע סימן סב אות ז) הכתוב מפורש: שעה ברכת בני ישرون. במרח'יל זבב'ש הווער הפיות רק בראשי תיבות, אך שאין לקבוע נושאיהם הם. והיות שלפי עדותו של הבעל שעורי תפלה, כמו בא בעבודת ישראל בשמו, גם לנושא «בני אהרן» עד לנו בספרים ישנים, באופן יחסית, ומשום אך אין לבקר האחת על פני השניה, ולכן הצגתי שתיהן, אלא שדין בכורה, כਮובן מאליו, לנושא רבינו בעל הטז'ן ז'ל, והוא «בני ישرون», והבוחר יבחר.

(ב) מעגלי צדק: לפי עבודת ישראל מנוסח בסדר ברכת דפוס ויניציה «מעגלי», בלי בית, ולהשפתח מצד גט בעל עיון תפלה שבאורח התפלות, למרות שבת浩יט (בעג'ג) כתוב מפורש «במעגלי צדק». בעיון תפלה הניל ניסח הגאון ז'ל, לפי קבלתו, «במעגלי ולן הצוני הבית בין סוגרים. במדורי המקובלים ושל הרב ז'ל לא סדר הפיט.

שהשכמה במעונו שאכלנו משלו: זוהי הנושא המקובל ונזכר מנוסחים: מה'ז, רמב"ם, אבודרם, ש"ע שם, וכן נראה מים של שלמה לכתבות שט סימן יט (מהרש"ל) ולכך מצדדים החכמת אדם וקצשו"ע ובעל עורך השלחן, המציג, שכ' האומר «ושאכלנו» טופת. בעל עבודת ישראל הציג «ושאכלני» ובעקביו הילך בעל אוצר התפלות, ושניהם לא ביטטו הוספה הוואין — ומהיכן היא נובעת. בקשר לה'ה יש להעיר על אסמכתא לגירסת ז'ו ברמבר'ט שם, דפוס ויניציה משנת שלד (לפי הספר קטן חכמתו ורב האיכות «מחברות מנוי קדם», יהנסיבורג שנת ה תשב) ושם איתא להדייא «שהשכמה במעונו ושהאכלנו משלו». כמובן, שקשה לקבוע איין מהගירסאות של דפוסי הרמב"ם היה הנכונה, אבל זאת להעיר שהמתרש"ל, ביט של שלמה לכתבות בסוף אותן לא הכיר זו שבדפוס ויניציה וכותב מפורש: «יש טועים ואומרים שהשכמה וכו'». ושהאכלנו משלו, וטעות גדול היה בידם, דהא אין מברכין אשמה אלא אאכילה, אלא שمبرכין מעניינו — נברך לאלו קנו שהשכמה במעונו וכו'. ובעבור שהרבה לומדים טועים בזה, כתבתי כל זאת וכו', ולפי זה ישנה מקום להדגשת בעל עורך השלחן, ניל, שלא נכתב על דעת עצמו בלבד, ז'ו"ק.

והרי הערת לבסוף: בתקופת הגאננים וכן בזמן רבותינו הראשונים, ז'ל, היה מלאה להוסיף בברכת המזון ברכת מיוחדת לחתן ולכללה ולשושביגים, וראה הגותה של «הרחמן» שניתוסף במשמעות זו.

כשambilאים והtinyok יקום המהלה ויעמוד עד סוף הפסוק
המהלה והההה מכריזים בקול רם:

ברוך הבא

אבי הבן או המהלה מתהיל הפסוק:

אשרי תבחר ותקרב ישפן חצריה:

ההה מס'ים

גשפעה בטוב ביתך קדש ליכך:

שירותותא דצלותא

ברוך הבא: בהכרצה וו פותחים אנו את סדר ברית מילה, ובה מקדים אננו, בעמידה את פני התינוק העומד להכנס בבריחתו של אברהם אבינו.

קריאה זו מביא בראשונה (?) רבי יעקב הגוזר (לפי ספר זכרון ברית הראשונים) וכן: בעל מח'יו (עמ' 626) בעת המנתיג (למנוג צרפת ואשכנז, הלכות מילה אותן קי). תנאי דברתי, אבודרתם, דעת זקנים מבعلي התוספות (לבראשית כא ד עה'פ וימל' אברהם) ומגורה המכואר זמבען בספרי האחוריונים ז"ל. כונת הקריאה מנמק האבודרתם: ונהגו בשבחנין הילד במקום הוועד למולו, אומר המהלה בקול רם "ברוך הבא" והעם עוני נשם ה', והטעם — ברוך הנימול לשמונה ימיים, כמנין הב"א. בעל סוד ה' כתוב, ומובא בשמו בממל' עוז לרייעבץ, שציריכים לכובן בקריאה זו "אשר מ"ט שעורי בינה באים עמו (עם התינוק) ועייז'ו משיכים רוח קדושה וטהרה על התינוק דבָא, ומקשר גם רוח אליהו הנביא בהגעך". וראא הערות גנספות כמצווי הבירורים אותו א.

שבטרנו עוזות לישראל

אשרי תבחר: תhalbם סה, השילובו בסדר ברית מילה הוא ע"פ המאמר באחד לך לך עמד צד ב. הפסוק מכיל י' תיבות הרומיים על י' ספריות (לפי ספרי המקובלים ז"ל) וראה הערות גנספות ומפרטאות על הכהפלתו וחלוקת אמרתו בין המהלה ותקהל, בטטרנו עדות לישראל עמד קיה וצרפו לבן.

והרי העשרה לבסוף: מן עthead תקעב וכו' מק עמד ומשע עד סוף סידחהו טעה תיקון ב"שירותותא דצלותא" והוא: בכל מקום שכותב — "וראה עמק ברכתה" צרייך להיות: "וראה ויעש אברהם".

סדר ברית מילה

לפי מנהג ארץ ישראל מזמן האב את הילד ואומר חד עם הקהיל:

שמע ישראל יי אלחינו יי אחד
יי מלך יי מלך יי מלוך לעולם ועד (ב"ג)
אנא יי הושעיה נא (ג"ג)
אנא יי הצליחה נא (ג"ג)

לפי מנהג ספרד שבתפוצות מטהיל המוחל והקהיל מנו פסוקים אלה:

ויבר יי אל משה לאמר: פינחס בָּנְאֵל עֶזֶר בָּנְאָהָרֹן
הכלן השיב את-חמת מעל בגדי-ישראל בקנאו את-קנאותי
בתוכם ולא-כךתי את-בגדי-ישראל בקנאותי: לכן אמר הנני
נתן לו את-בריתך שלום:

לפי מנהג אשכנז מטהיל המוחל והקהיל טכאו:
אמר בקדוש ברוך הוא? אברם אבינו כתפיך לפני נהינה תפמים:

שירו תאת דצלותא

שמע ישראל: בארץ ישראל נוהגים, שאבי הילד מטהיל מן פסוק זה והקהיל עונה אחריו ואח"כ אומר הוא וثم עונבים לפי הסדר כדלקמן: ה' מלך (ב' פעמים), אנה ה' הושעה נא (ב' או ג' פעמים) אנה וגוי הצלחה (ב' או ג' פעמים) ואח"כ אומר המוחל והקהיל את הפסוק אשר תבחר. הטזר בסידורנו הוא גם לפי הכללים המקובלים בתפוצות, בנוסח אשכנז וספרד גם יחד, והבחירה יבחר את אשר לו. וכי שכל אחד יתמצא בנוסח הקדום אליו, הדgestiy השנויים בנסיבות שמעל גבי הפסוקים וכו'. בתפוצות מטהילים ע"פ רוב מן ידבר וגוי שלקמן. בעל הלכות קטנות כותב (בטימון קסט): סדר המילה — מנהג טוב שרואתי בירושלים תיז, הבאת התינוק עיי הנשים לבית הכנסת ומוסרות אותו לאביו והתוא מופס אותו ואומר בקול רם אם אשכחך ירושלים וגוי שמע ישראל, ה' מלך וכורי אנה ה' הושעה נא (פעמים) הצלחה נא (פעמים) יש מקפידין קודם אשכחך (לומר) חטיבה ברכינך את ציון. גם המקובל מהרים פאפריש זיל מביא אותו סדר בספריו אור הישר. וראה ספר ארץ ישראל להרתו רם טוקיצינסקי זיל עמוד כת.

וידבר וגוי — בריתו שלום: חריעבץ כותב: ריש אומרים גם פרשה ראשונה דפנחתן פן ידבר וגוי עד הנני נתן לו את בריתני שלום. הפסוקים סדרו גם בטזרור הרב בעל התניא ובכל סידורי ספר. עצם השתיכותם לבאו יש לנמק על פי המאמר בליקוט שמעוני לפניהם, רמז תשעא, «פנחס הוא אליה». המקובלים לא תציגו אותם וכן לא סיודרי אשבען. גם הගאון הצדיק הփוסק המפורסם בעל דרכיו תשובה זיל שלל אמץיהם, ציון. שאין להזקיף בכתבי אריזיל, ואין עגין לכאן זאת רק התכליות התגלות החסדים בעצת הברית (לפי ספר דרכי התמים והשלום מספר דברי תורה חלק ו' אות טו לבנו תורה' ממהזקאות דיל). אמר הבעל והר, לשם יהוד וכו': לפי בעל סוד ה', קיצור שליה וויעבץ, והכא נא

סדר ברית מילה

תרפז

הנני מוכן וקם לְקַיִם מֵצָוֹת עֲשָׂה שְׁצָנוֹת הַבָּזָר יַחֲרֹךְ לְמֹלֶךְ :
וכשהאב מל את בנו אמר: (שְׁצָנוֹן הַבָּזָר יַתְבִּרְךְ לְמֹלֶךְ אֶת בָּנֵי):

(לשם יהוד קדושא בריך הוא ושכינה היה בධילו ורחינו. ויהי נועם וגנו)

כאממשיט התינוק על הכסא שהכנינו לאליהו הנביא. אמר המהאל:

זה הפסא של אליהו זכור לטוב :

ליישועתך קריתי כי : שברתי לשועתך כי ומאותיך עשיתי :

שירותתא דצלותא

בסידורי ספרד ומקצת סידורי אשכנז, בעל עבודת ישראל הציג בסידורו, אחרי ברוך הבא הנני מוכן ומומן ונפטר לפניו עשיית מצות וכמ"כ בשאר סידורי אשכנז, ואילו הרב הגאון רבי צבי בנימין אורבך זיל הציג בספרו המצוין "ברית אברהם" (דף ס' פרנקפורט משנת הרכ) שפהדר בעצם לפי נוסחה אשכנה, הנוטה שבטיסורי ספרד והתחלץ מן אמר הקב"ה כמו שלפנינו וברוב סידורים. ויש מוטפים הפטוק וכי נוטם הנאמר ברגיל בנוסח ספרד אחרי לשם יהוד, אבל כאן יש לו מקור נוסף ומפורש בזהר (הקדמת זהר לבראשית עמוד ח ב) ושם נאמר: "מעשי ידיו — אילן אינון מاري קימה דברית ובו אקרון מעשי ידיו, כד"א ומעשי ידינו כוננו, דא ברית קימה דוחתים בברוא דבר נש".

וראה בחלק א של סיידרנו עמוד כא בויעש אברהם שם ד"ה לשם יהוד והערותינו עמוד כס' שמתחת לקו שם, ובעבותה הקדיש לרחיד"א זיל, במורה באכבע אותן א הכותב: "קדם כל מצוה ולימוד טוב להזרור תשובה וכמי ויאמר לשם יהוד וכמי ויהי נועם, ואל תשגיהumi שמלול בוה" וכמי, לכון הצגתו בין סוגרים, והבחירה יבחר.

זה הכסא: לפני שימושים את התינוק על כסא של אליהו, מכיריו המוחל בקול רם: זה הכסא וכמו. המנגג מסתמן על אמר מפורש בזוהר לך לך (עמוד צג ב) בזמנה דבר נesh אסיק לבריה לאפליה להאי ברית וכמו זיל ועל דא תנינן דבעי בר נesh לתקנא קרטיא אחרא ליקרא דיליה זיליא — דא קרטיא דאליהו, זאי לאו, לא שרי תמן. בלבוש (בסיימון רסה אותן יב) כתוב: יאמר בפיו שהוא כסא של אליהו, שבזה הוא מומינוшибוא. וכך כתוב המקובל הקדוש בעל תולעת יעקב זיל: וצריך לומר בפירוש וכמו זים אין אומרים כה, איןם באילשם" וכמו, וכך נהוגין — שמכירויים בקהל ר.פ. וכמו שתהדגש בסידרנו בכותרת שמועל גבי ההכרזה. וראה העזרות נוספות עליה במדור ובিוריהם (אות ג) ובמדור המנהגים שבספרנו עדות לישראל וצרכנו לכך

אח"כ מסידרים את התינוק מהכסא וממניחים אותו על ברכי הסנדק. בעל שעורי תשובה (לסיימון תקניא אריה) מצדד לבבד במצבה זו את אבי הילד, ובספר ברית אבותות (על ענייני מלה) מביא זאת בשם ספר שפתוי צדיק. וראה העזרות נוספות ל"סנדקאות" במדור המנהגים .. .

ליישועתך: בראשית מט ית. שברתי: תהלים יט. אליהו הנביא — וטכני: אמרת האפוקים ושל הפטקה שלטניינה, היא על פ' קבלת אריהיל. הנה שלך לפניך: זמי נוסחת הפלובלים ושל כל הטדוריות. ריק השםיט פיסקא זו, והיות שמן הצדיק רגיל היה להתפלל

סדר ברית מילה

אֲלֵהוּ מִלְאָךְ הַבְּרִית הַגָּה שֶׁלְךָ (הכט"א) לְפָנֶיךָ עַמּוֹד עַל יְמִינֶךָ
וְסָמְכֶנֶךָ: שְׁבָרְתִּי לְיִשְׁוֹעָתֶךָ יְיָ: שְׁשׁ אָנְכִי עַל-אָמְרָתֶךָ כִּמְזֹאָא
שְׁלָל רַב: שְׁלוּם רַב לְאַהֲבָי תָּרַתָּךָ וְאֵין לְמֹזְמָנוֹ מְבָשָׁל:
אֲשֶׁרִי תְּבָחר וַתִּקְרַב יְשִׁפְנוּ חָצְרִיךָ: גַּשְׁבָּעָה בְּטוּב בְּיִתְחַ
קדש מיכל(ך):

משימים את התינוק על ברכי הסנדק, והמוחל מכריו:

ברית

שירותתא דצלותא

בסטידורו, הצגתיה בטוגרים. הנוסח השני שהציגתי, "הכט"א" במקומות "שלך", הוא בעל קיזור של"ה, אבל, כאמור, נישחו בכל הנוסחות הגירסאות הרגילות, אלא משומש שהיה מתואמת יותר לעצם העניין, הצגתني גם אותה, ובין סוגרים. וכשהעצמה היא פניה אל אליו הנבייא, זכור לטוב, שהביע התחרמותם בגל רשותות של בניי כלפי מצוה זו, כמו שהארכתי בהערותי ל"כט"א של אליהו (ראה במדור המנהיגים אותו א'), ומשום כך נתבקש הוא לשבת על הכט"א המוכן לבבוחו ולראות בו עניינו — שכן מקיימים מצוה זו.

שברתי לישועתך ה': אחרי הפניה אל מלך הברית בפסקה הקודמת, הזריטים וכופלים שברתי וגוי — כדי להציגו — שהישועה, בעיקרה, אנו מוצפים שתבוא מאת ה' (לפי ספר דרך פקידיך). שיש לנו: מהלדים שם. פסוק זה נדרש בגמרא שבת על עניני מילה. ובמה"ז שם: "וביום שמקיימין מצות מילה, שמחה היא, דכתיב ש אנכי על אמרתך, זאיו היא אמרת שאנמרה לבדה ושכללה כנגד כל המצוות — הוא אומר זו מילה". והשווות אותן הדברים במהרייל (הלוות מילה). שלום רב וגוי ואין לו מஸול: פסוק זה וכן הקודם נאמרים בעצם על פי המקובלים זו", אבל גם בסטידורי אשכנז הם סודיו וכונת הפסוק האחרון מובנת מלאיה: זאת תפלה המוחל — שלא הארץ חיז' תקללה על ידו, שהרי אי דיקנות hei קלה תוכל לנורם מஸול, המכוד עם סכנת נפשות, ולכך תיקנו המקובלים זויל תפלה זו כדי לחזק ולעודד ידי המוחל, שכלו מירתת לקאים מצות ה'. וראה ודיק בדברי רשי' לגמי' גיטין נז' ב', שפירש עה"פ כי עלייך הורגנו כל היום, בד"ה זו מילה: הורגנו כל היום — דזמנין דמיית.

אשרי תבחר: מהלדים. וראה הארונות נוספות על הכללות הפטוק ועל חלוקתו בץ המוחל וחקהל — במדור הבירורים שלפניו אותן ב. שבטפרנו עדות לישראל ריעב'ץ (בספרו מגדל עוז) מביא ההכרזה "ברית" ומונקה בזהיל: קיבלתי להכריז תחולת בריתת, אחר שכבר תפס הערלה בין אצבעותיו. בעל סוד ה' מביא נוסח יותר ארוך והוא: כרשות כבוד מעלה רבנים וברשות מורי ורבותי.

סדר ברית מילה

תרפט

ואח"כ חופף הוא הערלה בין אצבעותיו ומכרז:

**ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו
ו贖נו על המילאה:**

בין החימוד והפריעת מברך האב:

**ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו
ו贖נו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו:**

ובארץ ישראל מוסף האב ברכה זו:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שהחינו וקיימנו והגינו לזמן הזה.
והקהל עונה:

כשם שנכננו לברית בן יגנס ל תורה ולחכמה ולמעשים טובים:

שירותא דצלותא

על המילה: מקור הברכה בגם' שבת (קל"ז ב) והוא מובאת: בתוספתא לברכות פרט ואות יין, ובירושלמי ברכות פרק ט הלכה ג, בפסחים ו ב' ובמנחות מב א; וראה העזרות נוספות זו במדור הבירורים אותן ד' שבספרינו עדות לישראל. קביעה להכניסו: מקור הברכה בגם' שבת שם ובירושלמי ברכות ובפסחים שם. קביעה מקומה כאן — שנوية במלוקת, שהשתלשות ארוכה לה, עד שנקבעה בזורה של קבע כמנהגנו — אצל האשכנזים, ואילו אצל הספרדים המנהג שונה, כמבואר בדיוננו. בתוספות למקרה שבת (קל"ז ב') ד"ה אבי הבן מדובר על מחולקת שבין הרשב"ם לבין רביינו שם בנידון זה, אבל בעצם היא מחולקת שבין רבותינו הגאננים שחזרה ונשנית בין רבותינו הראשונים זיל. וראה העזרותינו במדור הבירורים אותן ה.

שהחינו: אמרת ברכה זו שנوية בחלוקת המנהגים. אחינו הספרדים אומרים אותה בכל מקומות מושביהם, כדעת הרמב"ם, ובארץ ישראל אומרים אותה גם האשכנזים. וראה הארונות נוספת על ענין זה במדור הבירורים אותן ו.

כשם שנכננו — כן יכנס: זה הי נסוח הגمرا שבת שם, בשינוי קטן, "כן" במקום "כדי" (וכך גורט החשב"ץ קטן סימן צזו) וכמו שלפנינו מנתחים: הריא"ש, המנהייג ואבודר罕. ובתוספתא לברכות פרק ו: "כשם שהכנסתו לברית, כן תכenisתו" וזהי הגירסה: בירושלמי ברכות פרק ט הלכה ג, במדרש הרבה רבת להלחת פרשה ג ע"פ עת לדת, בפסקתא זוטרתא לפרש לך, בזוהר לפ' לך עמוד צד ב, בתלכות גדולות בסדר לר"ג, רע"ג, בר"ת, רמב"ם, בספר העיטור, בספר האשכול, במח"ר, בתשובות הרשב"א סי' שכח, בטורה, כל בז, בתניא טימן צד, וכלך ציד הלבוש. שם אותן א — ולפעיהם פוניים אל אבי הבן בלשון נוכחת. בסימן קח מרכיב שתי נסחאות — "העומדים שם אומרים בשם שנכננו לברית, כן תכenisו". ובתניא שם סימן צו מובאת עניה זו פעניים, אלא שבתוך נסחאות כמו שאנו נהנים בה, בלשון נסתר, ולנסוח שלנו מכريع ללחילה הש"ך לוייר סימן רטה טיק ג הכותב: וראה

סדר ברית מילה

ופבריכים על הכו"ם :

ברוך אתה יי' אל-הינו מלך העוזם בזרא פרי הגפן :
ברוך אתה יי' אל-הינו מלך העוזם אשר קדש ידיך מבטן.
וחזק בשיאך שם. ואאצאיו חתום באזות בריתך. על כן
בשבר זאת. אל מי חליקנו צורנו. צונה (נ"א צעה) להציל יידיות
שארכנו משחת. למען בריתך אשר שם בברךנו: ברוך אתה
יי' כוורת הברית :

שירותתא דצלותא

ההכי עדיף, שלפעמים אין האב שם או שאין לו אב, איך אין לומר בלשון נוכח, ולכך לא פלוג" (כלומר — ממשום כך אומרים בנותה אחד, והיינו בלשון נסתה).
להורה ולהופה ולמעשים טובים : בוגרמא שלפנינו "להופה" בלי וא"ג, אבל בהח"ג ברס"ג, ברע"ג, בריע"ף, ובעוד ראשונים "ולחותפה" כמו שלפנינו ובכל הנוסחאות. עצם הסדר מנמק אבודרם בזוה"ל: וסדרם על זה הסדר, דאמרין לעולם לימד אדם תורה ואח"כ ישא אשה והזכיר אח"כ מעשים טובים אע"פ שהוא חייב במצב מיום שהוא בן י"ג שנה יומי אחד, מ"מ איינו בר עונשין עד עשרים וכבר היה בן שמונה עשרה לתפה. וראה ט"ז סיון רשות ג, ופירושי ענף יוסף ועץ יוסף בסידור אוצר התפלות.

פרי הגפן : בגם' הגבלה והירושלמית שלפנינו לא הוחכר הצורך בין לברית מילה, רק מפני כמה הראשונים מתברר, דרך אגב, שלפי הירושלמי שהיה לעיניהם טעונה ברכבת אשר קידש כוס יין. באור זרוע (חלק ב סימן קז) מובא: "ומנהג שמנפטים באכבע מן היין בכוס לתוך פיו של תינוק וכלי ופירש רבינו שמואל בר נתרונא זצ"ל דה"ט (זהינו טעם) כדאמר בירושלמי שהיו מתפללים על הocus והיה אומר תשלח אסותא" וכבר. גם במהרי"ל, הלכות מילה, מובאים אלה הדברים בשם רבינו שמואל. ובחדושי אנשי שם (על המרדכי בסוף יומה א) מביא זאת מירושלמי בשם רבינו יעקב ביר שימושו. ומפורש מדבר על הצורך בין בספר הגרונים רב ערמות ורב סעדיה. (וביחס לרס"ג זקנים אלו לתרגם והמור"ל, שלפיו מפורש בטופט המורי שם לומר בORA פרי הגפן וboro'a עצי בשטמים — כמנהג הספרדים), ומכאן ברובה דרוכה ספרי הראשונים ב מפורש למשה, ומהם רק בקשר לב"מ שאירע בו"כ או בשאר תעניות, ויש שרוצים חלק בין יוכ"פ זה"ב ובין שאר תעניות. וראה המשך דיווננו במדור הבירורים אותן ג.

אשר קידש : מקור הברכה שלפנינו הוא במג' שבת (קלז ב) מלבד המלה "צורנו" שניתוספה על פי הගירה בתוספתה לגמ' ברכות פרק ז וירושלמי שם פרק ט הלכת ד, ומכאן עברה היא לכל ספרי הגרונים והראשונים ונתקבלה למעשה בכל הנוסחאות.
ארשת שפטינו: ידיך: זה אברחים (רבינו תם בתוספות לשבת שם ד"ה ידיך ומנחות נג ב ד"ה בן, ומנהיג הלכות מילה). ויש מפרשין — ידיך, זה יצחק (רט"י לגמ' שם, וכן בעל הטורים (בראשית י' כא) הכתוב: ואת בריתי אקים את יצחק — אקים נוטריקון:

סדר ברית מילה

אֱלֹהֵינוּ נָאָלֶה יְאָבֹתֵינוּ. קִים אַת פִּילֵד מִזָּה לְאָבִיו

שירותא דצלותא

אשר קידש י'יד מבטן; והשוה אותו דרוש שם בדעת זקנים מבורי התוספות לבראשית י'ז פסוק כא, ובאבודרם, ומפורש בזוהר לפ' שמיini עמוד לט ב: חולך לדודי, וא' יצחק דאקרי י'יד מבטן; ולפי לך עמוד צו א: אבל אשירה ל'ידידי דא' יצחק, דהוה י'יד וכרכ'. יש מפרשין י'יד — זה יעקב (בערור), עריך י'יד, בשם רב שרירא גאון ורב האן גאון). חוק בברשו שם: חוק — זוחי מילה שאין בה טעם, אלא גורת המליך (אבודרם); בשארו: בבשרו; וצצאיו חתום באות ברית קודש: במנחות נג ב נדרש זה על המילה (אבודרם). בשבר ואת: בשכר המילה (אבודרם). אל חי חלקנו צורנו: ע"ש וברשי יריננו אל אל כי (אבודרם).

צוה להצליל יידיות שארנו משחת: כלומר — להצליל מדינה של גיהנום, "שלל מי שמהול אינו נכנס לגיהנום" (אבודרם). — ומכאן ראייה שהכוונה לאברהם, שעלייו דריש במדרשי חז"ל עניין זה; וראיה: במדרשי הרבה לבראשית מה אותן ז': א"ר לוי לע"ל אברהם יושב על פתח גיהנום ואינו מניח אדם מחול מישראל לירוד לתוכה, ואותן שחתאו יותר מדי מהו עוזה להם, מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו, ונונתה עליהם ומורידין לגיהנום"; ובתנחותמא לפ' לך עות ז': "וירא אליו ה' וכי חביבה מילה שנשבע תקבה" לאברהם שכלי מי שמהול אינו יורוד לגיהנום". ובאותו עניין בהקדמת זהר (עמוד ח א): "ההוא דמונא על גיהנום דומה שמו, וכמה רבו מאכלי חבלה בהדייה וקיים על פתחה דגיהנום וכל אינון דנטרו ברית קדישא, ليית ליה רשו למיקרב בהו"; בנוצזי אורות לרחיז"א שטביב לזהר כתוב הגאון זיל — "אותו מעשי ידינו שהוא אותו ברית החותם בברונו, כוננהו, שלא יבוא לידי נסיון עבירה ח"ז". (ומלאן סיוע נוסף לאמרת יהי נועם אחרי הנני מוכן ומזומן, כמו שהערתי לעיל במקומו). וראיה הערות נוספות על הניקוד של המילה "צוה" במדור הבירורים אותן זאת.

קורות הברית: בגמ' שבת שם. בשבליל הלקט מנומכת כוונת סיום זה: כוורת הברית — פירוש רבינו שלמה (ובהערות המהדיר והמוני'ל החכם רשב"ב זיל — בכתב יד באיתא רבינו ישעהו) אע"ג שבירך על המילה, הזור וمبرך כוורת הברית מפני שניתנה מצוה זו לאבות, משא"כ בכל המצוות (הכוונה שלא ניתנו להם במפורש שאר מצות, אלא שקיימו אותם מבלי שנצטו עלייהו, כמו שאמרו חז"ל אברהם עירוב תשבילים).
ויש מדקקין להרטייב שפטותיהם בין — כאן — עם סיום הברכה, משום חשש הפסיק ע"י אמרת החפלה "קיים" שלאחריה. אבל דעת הראשונים ואחרונים שאין מקום לחשש בכך, כמו שציינתי لكمן בקטע המתהיל "בראונה", עי"ש.

וחרי הערת לבסוף: במהרי"ל מובא מעשה "שאריע לפנוי מילת ממזור וכו' וציווה הרב לאחיו לברך אשר קידש י'יד עד כוורת הברית (ראה שו"ע שם והעורותינו לסיום אשר קידש) ותו לא וכו', דלא ניחא לו לישראל הקדושים לקיים ממזריט שביניהם, ואמר דמתעם זה העומדים שם אל יאמרו כשם שנכננו. מקור ההלכה בטדור רס"ה הלקט המביאים זאת בשם "חשובה לגאון" — המסימת בזזה": "והילך מברכין עליו ברכת פילה עד כוורת הברית, אבל רחמים לא".
קיים את הילד: זהה תפלת מיוחדת לשולם רך הנימול. מפורש רואים אנו אותו

תרצוב

סדר ברית מילה

וילאמו ויקרא שם בישראל (פלוני בר פלוני) ישלם האב.
ביווא חלאו ותגל amo בפרי בטנה. בפתחם ישלם אביך

* אם האב בפועל הוא המוחל יאמר יהי רצון שאשכח ביווא חלאו :

ליותם מהאב יאמר המוחל ישלם האב בגין עדן ביווא חלאו :

ליותם מהאם יאמר המוחל ישלם האב ביווא חלאו ותגל amo בגין עדן בפרי בטנה :

ליותם מהאב ומהאם יאמר המוחל ישלם האב בגין עדן ביווא חלאו ותגל amo בגין עדן בפרי בטנה.

שירوتא דצלותא

בספרי רבינו הראשונים, אבל ממרוצת לשון הריאビיה נודע לנו — אם יש تحت אימון מלא במלاكت העתיקה של אותו ספר, החל מן העתיקה הראשונית של הכתב יד — שביסודה היא נובעת מתקופת התלמיד, ומוקורה בירושלים שתהיה לנגד עיני הכותב. וראה העורות נספנות לעניין זה בין ההוראות לתפלת הארמית "תשלה אסותא" שבמזרע הבירורים אותן

אות יג זכרפן לבאנו.

בראונה שומעים אנו עליה במדרשו שכל טוב, המិוחס לרביינו מנחם ביר שלמה, שחי באמצע המאה התשיעית לאלף החמישי (שם בחלק א עמוד יט א) ובשלימות מובהת היא במחוזר ויטרי. כן מזכירים אותה: הריאビיה כנ"ל, (וראה העורותינו לתפלת בלשון ארמית "תשלה אסותא" זכרפן לבאנו), בעל העיטור, המנהיג, אור זרוע, בעל ארחות חיים, הטוור, (המדגיש: ובקשת רחמים לא הווי הפסקה בין ברכה לשתייה, ומכאן בלבוש לאותו טimumן את ד המוסיף טעם לשבח: שמקשין רחמים ושיך לברכה), בעל תניא רבתיה (אתיו). שבלי הלקט, אבודרם, הכל בו וכן המהרייל ועוד.

רמז לעצם הצורך בברכתה, רואים אנו בתרגום האמויות ליהונתן בן עזיאל, לבראשית מה פטוק כ זול: ובירכינון ביממא ההוא למייר — בנה יוסף ברבי, יברכו בית ישראל ית ינוקא ביוםא דמהליהתא". המהרייל, שאף הוא מביא התפללה, כנ"ל, מצא לה אסמכתא יותר ברורה, ומאותו בעל התרגומים, לפטוק שבתמלחים,עה"פ יענקה ביום צרה, זול: "יקבל hei צלותא ביממא דמהליהתא". אבודרם מנמקה בזול: כי הרבה נסימ וונפלאות נעשו לו כשןולד, כמו שפירשנו בברכת אשר יצר בחכמה, וגם היום אין לו כי אם שמונה ימים שנולד, ושובכין דמו במלחה לפיכך תיקנו להתפלל עליו להשם — שיקיימ הוו לאבינו זאמו וירפאהו". את הילדי: בברית מילה של תואמים, אם מטדרים בחדא מחתא, משנים, כמושב, ואומרים "קיים את הילדים לאביהם ואםם" וכו' — זהה דעת הרמ"א לש"ע רסה אותן ה וכן של הלבוש (שם באוט ב) וכן משניות הברכה והיא נאמרת בלשון רבים "להכניטם". ריעב"ץ שולב בעצם ערכית סדר משותף, אלא בדיעד, אם כן סידורו, אומרים כנ"ל. ויקרא שמו בישראל: מקור הגדרה זו ברות ד' י"ד. כאן, במעמד חגייג זה, ניתן שם להינוק שהוכנס בבריתו של אברהם אבינו עליו השלום. וראה העורותינו המפורחות על עניין זה במדוע הבירורים אותן ט מספלונו נדום ליטרול

סדר ברית מילה

וְאָמַר וְתַגֵּל יוֹלֶדֶת : וְגַאֲמָר וְאָעַבֵּר עַלְיָה וְאָרָאֵה מִתְבּוֹסֶת
בְּדִמְיָה וְאָמַר לֹה בְּדִמְיָה חַיִּים וְאָמַר לֹה בְּדִמְיָה חַיִּים : וְגַאֲמָר,
וְכָר ?עֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר אֲזֹה ?אֲלֹף דָּוָר : אֲשֶׁר כְּרִת אֶת־אָבָרָקָם
וְשִׁבּוּעָתוֹ ?יְשָׁחָק : וְיַצְמִידָה ?יְעַלְבָה ?חַק ?יְשָׁרָאֵל בְּרִית עֹלָם :
וְגַאֲמָר וְיִמְלָא אָבָרָקָם אֶת־יְצָחָק בְּנָו בְּנָדְשָׁמוֹנָת יָמִים פְּאַשְׁר
אֲזֹה אֲתֹ אֱלֹהִים : הַדָּו לֵי כִּי ?עֹלָם חָסְדוֹ הוֹדו :
(פלוני) זֶה הַקְּטָן גָּדוֹל ?יְהִיא. כְּשָׁם שְׁגָכְנָס לְבָרִית. כֵּן יְכָנֵס
?תּוֹרָה וְ?חַפָּה וְ?מַעַשִּׁים טֻבִּים : עַלְינוּ לְשָׁבָה. קִי

(המזהל שותה או נותן לטעםليل, ויש מטעמים גם את רך הנימול)

שירותא דצלותא

ישmach האב — ותגל האם: רבי יעקב הגור כותב — "אבי ואמו חייבים לשמה
ולעשות שמחה ומשתה ביתם שזכו לבן וכלה, שמיימין בו מצות מילה". ואם התינוק
נתיתם מאביו או אמו, או משניהם, או נאמר קטע זה בשנות לפיו העניין, וכן כשהאב הוא
בעצמו המזהל. הנוסח של השינויים הוא לפי בעל קיזור של"ה, ומכאן במגדל עוז לריבע"ז.
לפנינו, כמו בכל הנוסחאות, "ישmach האב בגין עדן ביוזא חלצ'יו", אבל בעל ארחות חיים
מנתח "ישmach האב בגין עדן עדנו" והוא מדגיש — ולא ידלجم (כלומר — אם נתיתם
התינוק, אין לדלג על הברכה להורים, רק לשנות הנוסח) כי מצאנו לשון שמחה וגילת
אחר הפיתחה: אברהם ייגל, יצחק יירגע, ישmach משה. וכל זה לקיים אמונהת השארית הנפש
וחתית המתים". ויש שמשנים את הנוסח כולם כשתיתם מאביו או משתייהן, ועל זה ראה
הערותינו לתפלה הארמית "תשתחה אסוטא" שבמדור הבירורים לתפלה זו אותן יג.

מתבוססת בדמיך: רבי יעקב הגור מרפרש הגדרה זו לאור המאמר שבפרק דרכי
אליעזר (פח): "והמצרים לא היו נותנים בתן לישראל וכוי והיו מכוונים את הקש במדבר,
והיו רומיין אותן בחומר, הם ונשיהם ובניהם, והקש של המדבר היה נוקב עקביהם
והיה הדם יוצא ומתבוסס (נתערב) בחומר". וראה הגהה רד"ל שם. בדמיך חי: פסוק ו'
bihzokal tz. ותכפלת ההגדירה מנמק ר"י הגור, וכן אבודרם, ע"פ המדרש לשיר
השירים א — ב דמי, דם פטה ודם מילה. ועוד באבודרם שם: בעולם הזה ובעולם הבא.
ובזהר לפ' אמר צא ב — "חד דמילה וחד דפריעה". וכאן, עם אפיירת "בדמיך חי", סובל
המזהל אצבעו בכוס של ברכה ומטפוף טפות יין אל תוך פיו של רך הנימול. וראה
הערותינו על השתלשלות מנהג זה נספלו נעדות ליטול

דבר צוה לאלף דור: מהלט קה ת. במדרשי חז"ל נדרש פסוק זה על מצות
מילה. וראה מדרש תנומא לפ' לך אותן יא: "א"ר לוי בשם ר"ש בר נחמן, תשע מאות
ושבעוניות דור קיטל הקב"ה בשבייל ליתן המילה לאברותם, שנאמר זכר לעולם בריתו דבר

סדר ברית מילה

המוחל ואבי הבן מתפללים תפלה זו אהלי המילה: רבונו של עולם. יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומקובל לפניך כאילו הקרבתינו לפניך כבודך. ואתה ברחמן הרבים שלח על ידי מלאכיך הקדושים נשמה קדושה ומורה (לפכ"פ) (ואבי הבן אומר: לבני) האטול עתה לשمر הנдол, ושיהיו לבו פתוח כפתחו של אלום בתורתך הקדושה ללמידה ולמד לשומר ולעשותות ותנו לו אריכות ימים ושנים של יראת חטא. חיים של עושר וכבוד. ושתמלא משאלות לבו לטובה. אמן וכן יהי רצון.

מי שבירך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואחרן דוד ושלמה. והוא יברך את הילד הרך הימול (פב"פ) בעבור (שבפב"פ) נדר עכורו לצדקה לבדור חולים. בשכר זה הקב"ה ישלח לו מהרה רפואה שלמה בכל רט"ח אבריו ושם"ה גידיו. זינדלחו לתורה ולהופחה ולמעשים טובים. ונאמר אמן.

שירוטת אדזנותא

זה לא אלף דור, והרי לא ניתנה אלא לעשרים דור. מאדם עד נח עשרה, מנח עד אברהם עשרה, הרי עשרים. וניתנה לאברהם". וראה מדרש רבה לבראשית כה' והשוה מדרש קהילת רבה אאות לד. אשר כתת: שם ט. ויעמידה: שם ג'. שלשתם סודרו במחוז ובאבודרתם. וימל': בראשית כא' ד. באבודרתם שלפנינו הוושט פסוק זה, במחוז סחד' אחרי הרדו לה', והסדר שלפנינו הוא לפי המנהיג. וראה מדרש שחוויט פרשה ו' כל שייכתו לפאן.

הוודו לה': הוודר ברוקח, אור זרוע, המנהיג, אבודרתם ובמהריל. המנהיג מנמק שילובו בסדר בר"ט בזזה": "הוודו לה' וכור — ומונאג כל ישראל לאמרנו, משומ דאמורינו בהמקנה (סוטה יב א) ותרא אותו כי טוב הוא, שנולד מהול, וזה הוודו לה' כי טוב, כי כבר זכה למילה וראויה להכניסו למצוה — כן קיבلتني בצדפת". והשוה אותו טעם באבודרתם המוסיף — "זה הוודו לה' — כי עבר המילה אנו ביזולין מדינה של גיהנום. כמו שאמרנו: וראה הערונו להגדירה — "זויה להצליל" שבברכת אשר קידש, שצינתי מדרש רבה לבראשית מ"ח אית' ז', ותבין כוונות הדגשה זו. בעל אור זרוע ומהריל מנמקים ע"פ מאמרם דל' בಗמ' ברכות נד א — "ארבעה צדיקים להודות וכור' וכי'ומי שהיית בבית אסורים ויצא", — "וילו התינוק יצא מסורי אמל'" — (אור זרוע ומהריל): ההשוה דרישת ליסמן רסה יוי' בשם הגחות אלפסי. ובכאן מסתimplicitה תפלה בנוסחת המנהיג אור זרוע, אבודרתם ומהריל. אלא שככל מקומות אלה סודר הפסוק רק כ"ז, אבל מנהגנו להכפיל — ע"פ קבלת אריוו", שכן כך כתוב במפורש בעל משנת החידים (במסכת חותנה ומילה) "וציריך לומר הוודו לה' כי טוב שתי פעמיים", ומבואר זאת ע"פ תורת הנסתור וזהו מנהגנו המכريع בכל הנוסחים, מלבד בעל סוד ה' והמקובל נהריא' צמח זיל (בספריו צמח צדיק) והריעב"ץ שהציגו פעם אחת. זה הקטן: לפי מחוי' ומכאן בכל הנוסחים. בשם שנכנס: שם. ובכאן מסתimplicitה בעצם הסדר של ברית מילה אלא שמשיטים "עלינו לשבח" ואחריו קדיש, וראה במדור הבירורים אותן: י"ג, י"ב שבספרנו עדות לישראל.

סדר ברית מילה

תרצה

ויש מתפללים על ילד שנתיים מבבז ואמרו בנותה זה:
תשלה אסותא דחוי ורחמי מן קדם מרא שטיא לאסאה ית רבי הדן ויתקרין
שמייה (פלוני) ויתטא כמה די אתחזין מיא די מרחה על ידי משה במדברא וכמייא דיריחו
על ידי אלישע. בן יתפא בענלא ובזמן קרייב, באטור ואבער עלייך ואראך (ונגומרט
הנוסח הרגיל, כדלעיל).

לפי המקובלות זיל מתפללים על יתום מבבז בנותה דלקמן:
או"א קיים את הילד הזה לאמו ולקרובי ולכל משפחתו. ויקרא שמו (פלוני)
כשם אביו. אתה הוא ח"א אלוקי כל בשר אבי יתומים תהיה לו לאב והוא יהיה לך
לבן. ותהי בניתו לברית כפרה לאמו ולכל קרוביו. תעתנג נש האב בן עזון ביוצא
חלציו ותאמ בעולם הזה תגל בפרי בטנה. ויתקיים בו מקרא שכטוב ואבער עלייך
ואראך (ונגומרט הנוסח הרגיל כדלעיל).

ברכת המזון של סעודת ברית מילה

מתחלים "חַב לֹן וְנִבְרֵר" או "רָבּוֹתִי וְכוֹן וְעוֹנוֹתִי יְהִי שם" והබרכות חזר וeah'el אומר:

נָזְקָה לְשָׁמֶךְ בְּתוֹךְ אַמּוֹנוֹ. בְּרוּכִים אַתָּם לְיִי :

בְּרִשות אל אִם וּנוֹרָא. מְשֻׁבֵּעַ עֲתָות בָּאָרֶה. אֶל נָזְרָה גָּבוֹרָה. אֶדְרָ
בְּמַרְוּם יְיִי : נודה

בְּרִשות מִתְּרָה מִקְדּוֹשָׁה. טְהוֹרָה הֵיא וְגַם פְּרוֹשָׁה. צָהָרָה לְנוּ (מִשָּׁה)
מִזְרָחָה. מִשָּׁה עֲבָד יְיִי : נודה

בְּרִשות הַלְּהָנִים וְהַלְּזִים. אֲקָרָא לְאֱלֹהִים הַעֲבָרִים. אַהוֹדָנוּ בְּכָל-אַיִם.
אַבְרָהָם אַתְּדִי : נודה

בְּרִשות מָנוּי וְכָבוֹמִי. אָפְתָח פִּי בְּשִׁיר וְשִׁפְטִי. וְתָאִמְרָנָה עַצְמוֹמִי. בְּרוּךְ
הַבָּא בְּשָׁם יְיִי : נודה. ברשות מְרַנֵּן כּוֹ נָבְרָךְ כּוֹ. וּמְבָרָךְ בְּהַמִּזְבֵּחַ

שירوتא דצלותא

תשלה אסותא: ראה העורtinyו להפללה זו במדור הבירורים אותן יג. קיים את
CHILD: ראה העורtinyו להפללה זו שם אותן יד. עליינו לשבח ראה ההערות למנהג זה במדור
הבירורים אותן יא. קדיש: ראה שם אותן יב.
נודה לשבך: בברכת המזון של ברית מילה נוהגים להוטף פיטוטים לכבוד המאורע
מתוכן עניינה דיום. וכך היה נהוג כבר בתקופת הראשונים זיל, כאמור למן, בהערות
להרחמן. הח្បזם שלפנינו מובאים בספר סוד ה' לרבי דוד לידא זיל (המכליל סדר ברית
מילה ומסביב לו ביאור על פי תורה הנסתור בשם שרביט הזהב), וועל גבם כתורת: "מנהג
בני פולין שמחהילין בזח קודם ברכבת חמוץ". — זה 아마 קדור הראשון (?) על הפיוט שלעצמן,
הוזכר במגן אברהם בסימן כסזן ג' וסימן ראה ד' בט"ז לאחעיזון סימן סב אותן ז
יב"ש שט אותן יא. בראשית הכהנים והלויט: המג"א עשה כן דיקוק קטן: "הכהנים הללו
כלומר, דכתנים איקדו לויים".

סדר ברית מילה

לפי נוסח ספרד נאמרו חווים אלה אחוריו "בעיני אלוקים ואדם":

הַבָּתְמָן הוּא יָבֹרֶךְ אֲבִי פִּילֵד וְאַמְּנוֹ. וַיַּזְכֵּר לְגַדְלוֹ וְלִמְצָבוֹ וְלִקְמָמוֹ. מִזְמָרְתִּי וְלִקְמָנוֹ וְלִקְמָנִי. וְלִקְמָנָה יָרַצָּה דָּמוֹ. וַיְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עָמוֹ.

הַבָּתְמָן הוּא יָבֹרֶךְ בָּעֵל בְּרִית מִמְּלֵהָ. אֲשֶׁר שָׁלַשׁ עֲשָׂות צְדָקָה גְּאַלְתָּה. וַיְשַׁלֵּם פָּעָלוֹ וַיְשַׁכְּרֹתוֹ כְּפֹוִיהָ. וַיַּתְגַּהּוּ לְמַעַלָּה ?מַעַלָּה.

הַבָּתְמָן הוּא יָבֹרֶךְ בֶּךְ הַגָּמוֹל ?שְׁמוֹנָה. וַיְהִי יְדָיו וְלֶבֶן לֹאֶל אַמְוֹנָה. וַיַּזְכֵּר ?רָאוֹת פָּנֵי בְּשָׁכִינָה. שֶׁלַשׁ פָּעָם בְּשָׁנָה.

(ఈ השם הופיע בברית מילה בברית מילה, נאמר חווים זה על ידי אחד מהמשובים)

הַבָּתְמָן הוּא יָבֹרֶךְ הַמֶּלֶךְ בְּשָׁר הַעֲרֵה. וַיְבָרֶעֶת וְמִצְצָה דָּמָי הַמִּלֵּה. אִישׁ הַיָּרָא וְךָ מַלְכָב עֲבוֹדָתוֹ פְּטוּתָה. אִם שְׁלֹשָׁ-אַחֲרָה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ.

הַבָּתְמָן הוּא יָשַׁלֵּחַ לְנוּ מְשִׁיחָה הַזֶּה תָּמִימִם. בְּזָכוֹת חַמְלָא לְמַיּוֹלָה דָּמִים. לְבָשָׂר בְּשָׂורָה טוֹבָה וְגַחְוּמִים. קָעַם אַחֲד מְפֹזֶר וְמְפֹרֶד בֵּין הַעֲפָאים.

הַבָּתְמָן הוּא יָשַׁלֵּחַ לְנוּ כְּהֵן צְדָקָה אֲשֶׁר לְקַחַת ?עִילּוּם. עַד הַיּוֹם כְּסָאוֹר בְּשָׁמֶשׁ וְיַהֲלוּם. וַיַּצְטַח פָּנָיו בְּאַדְרָתוֹ נִיגָּלוּם. בְּרִיתִי הַיְתָה אֶתְּנוֹם וְהַשְׁלָום : הרחמן הוּא יַכְנִנוּ כֻּוּ.

) בברית מילה שלא בזמן אומהים "מיום התהוא והלהא" וכן "הנימול בנכונה".

שירו תאת דצלות א'

הרחמן: בנוסחאות אשכנז וספרד ניתנו חווים המתחילים "הרחמו", בשני תoco וסדר קביעתם כאמור לעיל, הנה זה מנהג מתkowski רבותינו הראשונים להוסיף פיותם לכבוד המאורע באמצעות ברכת המזון במחוזר ויטרי רואים אנו שני שני חווים המתחילים הרחמן, וזה לשונו שם: גמרו את סעודתם מברכין ברכת המזון כענין דבר יום ביום וכוכי והוסיף המברך ואומר — "הרחמן הוא יברך הילד הנחנך לבירת וישמה האב ביזוצאי חלציו ותגל האם בפרי בטנתה. הרחמן הוא יברך את אחינו כו' במרום ילמדו וככ' — ומכאן לבירור מקורות:

הרחמן הוא יברך את אבי הילד ואמו: נוסח ספרד. גם חווים אלה מביא בעל סוד ה' וסידרים בסוף הקטע "במרום ילמדו", אחרי בעני אלקים ואדם, כאשר גם כתורת "מנาง פולין", ומכאן במגדל עוז לרייעבץ' ומשם לכל סייזורי ספרד שלפנינו וסודר גם בסידור הרבה זיל. בעל ברית אברחות הניל מביא מתשובה מהירושל"י (סימן כת) שלפיו הטע מיויחסים לפיטין הקדוש רבבי אברחות ביר יצחק כהן צדק זיל, ומאריך מחקר מענין עלי ומסיק: אבל רבני אברחות ברבי הכהן שעשה ברכת חתנים וכו' קדמו הרבה לרבותינו של רשי, כד קיבלת מהירושל"י.

מיום השמיני: במליה שלא בזמן משנים ואומרים: מהיום חמוא ולהלאה (לפי הערת

סדר ברית מילה

תרצז

לפי נוכח אשכנז גאמריט חרותים אלה אחורי הרחמן וכו' ישועות ונהמות:

הרחמן הוא יברך את החתן הזה ובעל בריתו. ישמח אביו ותגלו יולדתו. ויתברכו המוסובין בסעודתו וכן יזכה שישמחו בחתונתו, בני בנים להראותנו ויש תקנות אחרותו.

הרחמן הוא מהרחה יוכור זאת מצוטט. בה יפדה אימתו. רחמים יעורר לעדתו, קהלו יקבץ בחטלהו. בהראותנו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גודלו.

הרחמן הוא יברך את החתן הזה ובעל בריתו. ואת אביו ואת אמו ואת רבותינו ואת אחינו היושבין פה כמו שנתברכו וכו' (ונומרים פדר ברכת המזון כהלהתו).

הרחמן הוא אישר חנן את הילד הזה לאביו ולאמו. הוא יגן עליו מטרמו ובשלום יבוא על מקומו. ויהי אלהיו עמו וכאפרים וכמנשה לשומו ויקרא בישראל שמו.

הרחמן הוא פקד יפקדתו ברוחמים, להבינו בדת חיכوطים, ויבלה בטוב ימים ושנותיו בגעיגרים. יעבדו עמים וישתחו לו לאומים.

הרחמן הוא רבות שנים ייחיה, צדק לרגלו יקראהו ונחמת ציון יראeo ואת עמו בשלום יברכהו ויעורר חסדיו לרחמתו. כי חפץ חמד הוא.

שירותתא דצלותא

הרבי הצדיק רבוי שמרייו שמעריל ז"ל מהרימלב, בקונטראס עיון תפלה שלו). הגימול לשם: ויזכה לראות פני השכינה: — את הקשר של חנינה לבירת עט ראיית פני השכינה מסביר ר' ראנון מרגלית (במילואים שם להאר שמות קב"ד א') על פי המעשה המובה בזהר שם: זמגא חדא סליקו ישראל למחרחga ואתערבו עכובים בהדייהו וההוא שתא (בשנת תהייא) לא אשתח ברכתה בעלמא וכדו אמר להו: ודאי — או אית בינייכו בני נשא דלא אתגזרו (שלא נמולן) או עכובים סליקו בהדייכך' ודוי'ך.

אם שלש אלה: כך מנוסח בכל הסידורים האחדזקיים, כי זה מוסב למעלה, כלומר — איש הירא וכו', שעבודתו פטולה אם שלש אלה לא יעשה. וכך ניסחו בעל סוד ה' וריעב'ץ. וברוב סידורים אי מדוקים ניסחו "ואם שלש אלה".

משיתו הולך תמים: ב"הרחמן" שלאחר כן פiyט הפייטן "הרחמן הוא ישלח לנו כהן צדק" כלומר, את אליו הנביא: בקשר לסדר זה מעיר בעל דובר שלום שבסידור איצר התפלות, שאינו לפי המטורה, שלפיה יופיע אליו הנביא לפני ביתת תנואל צדק, וזהאה מה שתירץ שם.

הרחמן הוא אשר חנן: בנוסח אשכנז אומרים חרותים אלה ואף הם מיוחסים לרבי אפרים ב"ר יעקב הניל" ונאמרים בנ"א אחורי הרחמן הוא ישלח לנו וכו' ישועות ונהמות, וזה לפי הסדר שבספר סוד ה' הניל. ושביעירקו הוא לפי הסדר שבמחוזר ויטרי, לניל, ואח"ב ממשיכים ואומרים כמו שנתברכו וכו'.

אלקים צורת: בנוסח אשכנז מוסיפים באמצעות "ועל הכל", אחורי תמיד לעולט וזה, את הפירות המתחליל אלקים צוית, המיוחס לרבי אפרים ב"ר יעקב ז"ל מעיר בונא מביא אותו וסידר בסדר זה בעל סוד ה' הניל. הרבי המחבר תביאו נחל אשכל לאשכל של הראב"ד מביא בספרו על ענייני מילת, ברית אברהם, מחקר גדול וחשוב על אישיותו ומינו של הפייטן הקדוש הזה שי בתקופה רבותינו הראשונות, ומסיק שנולד בשנת תרצג לאלקי החמישי ונפטר בשנת תתקמם בקירוב. בעל עובdot ישראאל לא סיידר אותו.

סדר ברית מילה

יש נוהגין לשיר פיות זה בסעודת ברית מילה יום ליבשה נחפכו מצולמים. שירה חקשה שבחו גואלים: הטעפת בטרםית בגלי בת ענמית. ופעמי שומית. יפו בגעלים: שירה. וכל רואי ישורון. בבית הודי ישורון. אין כלל ישורון. ואויבינו פלאים: שירה. דגלי כן פרים. על הנשאים. ותיקט נפרים. כמתקט שחפים: שירה. הקאים טמן. בברית חומם. ומבטן לחם. כמה נמלים: שירה. קראה אותותם. כלל רואי אותם. וצל בנטוי כסותם. יעשן גדיים: שירה. קמי זאת נרשותה. הכהר נא דבר אמת. קמי מהותה. ולמי הפתחים: שירה. ושבן שנית לחקשה. ואל תוסף לגרשה. ומצלה אויר שמשה. ונסו הצללים: שירה. ידים רוזמזה. בשירה קדמזה. מי כמזה יהוה באלים: שירה. בגל אבות תושיע גנים. וקביא גואה לבני גנים:

שירותותא דצלותא

יום ליבשה: פיות הנאמר בשבעי של פטה. נוהגין לשיר אותו בסעודת ברית מילת החפות, כשהעצמו, החוכר במנהג מהר"י טירנו, וכוהגות מנהגים שם אותן לב מובה: ואם יש מילה בכל יו"ט בשבת (שהל בשבת) אמרים יום ליבשה, אבל מילה ביוט בחול אין אמרים אותו רק בשני ימים טובים האחרונים של פסח וכור לפיה שהי בהן קריית יס. אבל למשה נהוג לשיר אותו בכל סעודות ברית מילה, והמדוקין במצבות ע"פ תורה החסידות מדקדין על זה ביטר.

ובסתוף יש להעיר על המנהג שנוהגין לכבד את הסנדק בברכת המזון, משום שהם כהנים ביום זה. (ברית אבות בשם מדרשים) ובביא שם בשם ספר חפץ חיים אות שכ — ויש ללמדך מכאן, שהচוס של ברכה שייך למי שהוא בשלימות יתרה. וראה ש"ך ליו"ך ורמ"ז אותן יד. כאסמכתא למנג' המשמש ההגדרה "ברשות הכהנים והלוויים" חדך.

מנחים

שלישי למילה

המקפידים במצבות ע"פ תורה החסידות מדקדדים לעשות סעודה גם ביום ג' למילה. בעל ספר ברית אבות מביא בשם מנהגי מהרש"ל: יותר גדול הוא לעשות סעודה ביום שלישי למילה, מיום המילה עצמו, שחרי ג' למילה נאמר בהדייא סעודה גבי אברהם אבינו ע"ה ויום המילה עצמה נדרש גבי יצחק רק מן הגמל. בעל חוות יאיר מביא המנהג. אבל לא מחזיא זאת לסעודת מצות, והסביר לו ריבע"ץ. בעל דרך פקודת מביא את המנהג ומוכיחו מתוך אסמכתא על סעודת אברהם אבינו למלכים. שאף דיא ביום ג' למלתו התקיימה. וראה בשעת לסייעת לסייעת תקנא שלא לאכול בשר בסעודה זו בין ר'ח' אב לתענית ט' שבו, משום שאנו מנוג פשט כל כך לעשות בו סעודה. ויש מנמקים את עצם המנהג משום שהתינוק מתרפא והולך מיום ג' למילה ואילך, ולפי זה הנה זה עניין של סעודת הדראה (ברית אבות הנ"ל).

תרצט

סדר פדיון הבן

נותלים הידים לסייעת וمبرכים ברכת המזיא ואח"כ עושים הפרדיין.
ואם לא הכינו לכהן כוס יין רק שאר משקאות, מסדרים את הפדיין
לפני הנטילה.

האב מביא הילד, מ kost תכשייט כסף וזהב, ומניחו על השלחן לפני הכהן היושב, ואומר מועד:

אשתי היישראליות ילה לי בן זה רבכור :

הכהן שואל את אט הילד — אם האפילה או ילדה כבר (לפי תנאי רבי טמיiah) —
ואה"כ שואל הו את האב:

גוסחת בעל לקט יושר:	גוסחת הרוב זיל:
מה אטה חפץ יומר בנה בכורך ¹	במאי בעית טפי, בבנָה בכורך ¹
או חמץ סלעים לאטה סיב	או בחרש סלעים דמחייבת? פון לי
בקפדיין בנה בכורך ² זהה:	בקפדיין בנה בכורך ² זהה:
האב עונה לכהן:	האב עונה לכהן:
בבני בכורי ² אני חפץ, וסיג'ך	בעינא בבנִי בכורי ³ זהה וסיג'ך
חמצה סלעים לפקדינו.	חמצה סלעים דמחייבנא ביה:
ואם הילד הוא בכור לאמו בלבד, נכוון לומר:	

(1) הבכור. (2) בכור זה. (3) בכור זה.

שירותתא דצלותא

אשתי היישראליות: זהו גוסח מקוצר של רב בעהית זיל, והוא מתחאים ביותר עם מה

¹⁾ החוטפות בץ סוגרים איןן בסידור הרב דל וכו לא בטוסח בעל לקט ישר דל, דלאו
אנעריתינו לנוסח הרגיל. זה בני בכורי לhalbן, וזרען לכאו.

סדר פדיון הבן

נוסף לכגיל ושל כמקודשים ז"ל

אבי הבן פונה לכהן ואומר לו:

זה בָּנִי בְּכֹרִי הוּא פָּטֵר רַחֲם ?אָמָו וּפְקָדֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צְנָה ?פְּדוֹתָה
שֶׁגָּאמָר וּפְדוּיו מִבְּנֵי חֶדֶשׁ תְּפִדָּה בְּעַרְכָּה כְּסֶף חַמְשָׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל
פְּקָדָשׁ עֲשָׂרִים גָּרָה הָיָה: וּנוּאָמָר קְדַשְׁ-לִי בְּלִ-בְּכָור פָּטֵר בְּלִ-רְחָם בְּבָנִי
יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבְבָמָה ?יְ הָיָה:

הכהן שואל את אבי הבן:

**מַאי בְּעֵית טְפִי, ?תָּנוּ (לִי) בְּגַה בְּכֹרָה שֶׁהוּא פָּטֵר רַחֲם ?אָמָו, או בְּעֵית
לְפָדוֹתָה בְּעֵד חַמְשָׁת סְעִזִּים בְּדָמָחִיבָתָא מְדָאוּרִיתָא:**

אבי הבן עונה לכהן:

חַפְץ אָנִי לְפָדוֹת אֶת-בָּנִי וּמִיְּךְ דָּמִי פְּדִיּוֹנוּ בְּדָמָחִיבָתִי מְדָאוּרִיתָא:

שירותתא דצ'לוֹתָא

שפתחו הגאנונים ומובא בשם הרاء"ש לסוף פרק קמא דקידושין וכן בסוף בכורות ש"ז:
"דמייתי לייה אבוה קמיה דכתנא ומודיע לייה לכתנא דבכור פטר רחם הוּא" — ותו לא. והשותה
טור שם. אבודרם העתיק לשון הרاء"ש הנ"ל. גם בלקט יושר הגוסחה קצרה, וכנראה שהיא
של בעל מהרי"י אוברניך ז"ל, וו"ל: זה בני בכור פטר רחם. ובמהר"ל: אשתי פלונית ילדה
לי בן פלוני בכור ואתנהו לך. בספרי ברכת המזון העתיקים הנ"ל, רואים אנו כבר גוסח ארוך,
והוא המקובל והרגיל ביותר וגם המקובלים ורייעב"ץ החיגונו ומכאן בכל סיורים. וראת
הערות נספוחות להגדשה "היישראלית" בהערות לנוסח הנ"ל להלן, וצרכן לכאן. בן זה
הבכור: ראה ההערות לנוסח הרגיל "זה בני בכור" שלහלן ועיין שם היטב בכל הקטע
וצרפו לכאן. במא依 בעית: ראה ההערות מבואות ט' שבפרטנו עדות לישראאל ואישן לכאן
היישראלית: הדגשה זו באה למעט בכור של בת כהן ובת לוי הנישאת לישראאל,
שהוא פטור מפדיין (בכורות מז א) ומכאן להלכה ברמב"ם, הלכות בכורות פרק יא הלכה א
וטור סימן שהאות לב ושׁוּעַ שם סע"ק ית. וככהנים ולויים עצם פטוריים מפדיין, כמו פרש
במשנה שם יג א ומכוון קל וחומר שבגמ' שם ד א ולפי הגדרת הרמב"ם שם הלכה ט —
אם פטרו של ישראל במדבר, דין הוא שיפטירו את עצם. ושאלתנות לבמדבר, שאלתא
קיז: "וְיִשְׂרָאֵל לֹא אָמַרְנוּ אֶלָּא דְּהֹוֵל מִבְּתִ יִשְׂרָאֵל, אֶבְּלָמָכָה וְלֹוֵיה לְאָ", ועיין שאלתא
קית, קטע המתחליל "ברם", עד סופו שם. וכך כתוב מפורש הריעב"ץ במגדור עוז: ומודע
לו שהוא פטור רחם אמו היישראאל ית. בספרי הראשונים אינה הגדרה זו, והמקובלים
ז"ל השמייטה, וכן בעל עבודת ישראל ובעל אוצר התפלות פטחו עליה.
בעינה בבני בכוריו: בראש לטוף בכורות מנוסח: בוכרא בעינן טפי והילך חמץ
סלעים בפוקנית. וברא"ש לקידושין פרק א בקצת שניי — בעינה — בלשון יחיד, המתאים

סדר פדיון הבן

תשא

הפודה יכו לkiem מצות עשה שבתורה ויאמר :

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות פדיון הבן (לשם היחיד וכור)

ובעוד שהוא מחזק בידו את כספ הפניון (או את החפש) יגרך לפני המטירה להזון :

**ברוך אתה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קָדְשָׂנוּ בְמִצּוֹתָיו
וַצְּבָנוּ עַל פְּדִיּוֹן הַבָּן :**
**ברוך אתה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁהַחְיֵנוּ וְקִמְנֵנוּ
וְהִגְיִעֵנוּ לִזְמָן הַזֶּה :**

שירותא דצלותא

עם חוויה הלשון יכדר ניסוח הרב זיל. והילך : הגדרה זו האיגו בכל הגירסאות. ובשער זהה יש להעיר, שהיא חלק העיקרי של תשובה האב, כմבוואר בטור שם — אבל אין בנו פDOI עד

שיאמר הילך בפדיון בני. וראה פרישה שם אותן ח.

מה אתה חפצ יותר : וזה הנוסח בלקט יושר. בעל עבודת ישראל האיג הנוסחת אבודרחת, אלא שבסתוף שינה זו קצת וניסוח "בפדיוןנו" במקום "לפדוות", ולא ציין אסמכתה, וכפי שנתברר כאן, הנה זאת נוסחת בעל קצת יושר, ויש להגניח שהיא של בעל תרומות הדשן, זיל. בבני בכורי, נוסחת קצת יושר. בעל עבודת ישראל האיג הנוסחת אבודרחת. לנוסחת בעל חכמת אדם לא מצאתי לע"ע מקור ויסוד מדויק, וכנראה שהרכיב אותה אשיגרא דילשנא, ומהות עירובו לשונן קודש ולשונו ארמית.

זה בני בכורי : וזה הנוסח הרגיל. ראה העזרות לקטע זה . . . . . וצרכנו לבאו.
על פדיון הבן : המקור בגמר פסחים, בסוף פרק אחרון, כדוגמתן שם : על פדיון
הבן — אבי הבן מבורך. הריב"ש (בסימן קלא) מתקשה בנוסח שקבעו — "פדיון הבן" ולא
"פדיון בכורי" (נוסח של הפודה את עצמו, וראה לקמן העזרותינו לברכה זו). וזיל : ולמה וכו' : מה
זעוז (קשה) דיש לחוש דלא ליפוק חורבה, דנראה לכל הבנים חייבין בפדיון ? ותרץ : מה
שלא תיקנו בפודה בנו לברך על פדיון הבכור, (כדי להפריש בין פודה בנו לפודה עצמו. ואין
בזה משום חורבה, דזיל קרי כי הוא). וכן מתקשה על קביעת ברכה לכהן בפדיון הבן (ברכת
הין וברכת אשר פידש עובר) "ייתר מבשאר מתחנת כהונה כושאנה בהם", (והшиб) — "יל"
לבשא רמת"כ אינו עושה כלום, רק שזכה במתנה משלחן גבורה, אבל בפדה"ב אעפ"י שאין
ଉשה מצהה, כמו שנראה מההיא דרש בסוף מסכת פסחים. מ"מ זיכה בהם ונתנו לאב בפדיוןו,
וגם שהברכה זו ברכת השבח, שרומות ליציאת מצרים ולמכת בכורות של מצרים והצלה בני
ישראל". על פדיון : ראה ריב"ש שם, ומובא בבי' בשם בד"ה הפריש, ועיין דרישת לטור שם
אות ג' ובט"ז לשוע"ע שם אותן ח.

שהחיןינו : המקור בגמ' פסחים, שם, כדוגמתן : הילכתא אבי הבן מבורך שתחים (על
פדיון הבן ושהחינו). וראה העזרות במדור הבירורים אות ח ד"ה וההרשות ואות ה' קטע א"ד.
ואפ"לו אבל, ר"ל, מבורך ברכה זו, כפי מה שנקבע בשוע"ע או"ח סימן תקנא ועיין מג"א סע"ק
ב שם, ובגליון מהרש"א שם.

ולבסוף יש להעיר, שברכות אלו נאמרות בעוד שהוא מחויק כספ הפניון בידו הפשטה
ולפניהם שמօסיף לכהן, כדי שתתהי' הברכה עובר לעשייתן, וכך הודges בלשון הנאנים המובא
בדרא"ש ובטור שם — "ובהדייה דיהיב לו בידיה מבורך ברוך אתה" וכו', וכך כותב הטור שם :

סדר פדיון הבן

הכהן מקבל כספּ הפָדִיעוֹן או את החפּץ, וمبرך על הocus:

ברוך אתה ייְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בָּרוּא פָּרִי הַגָּפּוֹן:

הכהן פועם מהין ומוסובב כספּ הפָדִיעוֹן סביב ראש הילד ואומר:

זה פמת זה. זה מלוף זה. זה מחול עלי זה. יצא זה למן וינס זה
מן למים. לתורה וזראת שמים. יהי רצון שקסם שנכנס לפָדִיעוֹן כן
יכנס לתורה ולחפה ולמעלים טובים ונאמר אמן:

ואחר כך משים שתי ידיו על ראש התינוק וمبرכו:

ישקה אֱלֹהִים בָּאֲפָרִים וְקָמְנִשָּׁה:

יברכך ייְ וַיִּשְׁמַרְךָ: יָאָר ייְ פָנָיו אֱלֹהִים וַיִּחְנָה: יְשָׁא ייְ

פָנָיו אֱלֹהִים וַיִּשְׁם קְהַלְוָם:

יְ שֻׁמְרָךְ, יְ צָלָק עַל יָד יִמְינָךְ

כִּי אָרָךְ יָמִים וְשָׁנּוּת חַיִים וְשָׁלוֹם יוֹסִיףּ קְבּוֹךְ:

יְ יִשְׁמַרְךָ מִפְּלִרְעָ יִשְׁמַר אַחֲדָנְפּוֹשָׁה:

שירותא דצלותא

ובשעה שניתו הפָדִיעוֹן לכהן, מביך' וכו', וע"ז העיר הב"ח שם בר"ה ובשעה זו"ל, בשעה שהאב מחזיק בידו ה' סלעים ומושיטם לכהן, קודם שיוציא מידו ליד כהן, מביך' ואח"כ נותנים לו, כדי שיברך עובר לעשייתן וכו'. וראה ב"י שם ופרישה אותה יג' ושוו"ע שם סע"ק י' וההפרשים שמסביב לו וביתר ההגשה בט"ז שם אותן ט הכותב: ולא אחר כך וכו', ולא כמו שказת נוהגים שיבכר הניח לפני הכהן המעות, ואח"כ מביך, וכף סייד' ההלכה בעל חכמה אדם, בכלל ק"ג אותן ז' — וכך נוהגים, וראו ורצו שהכהן יקפיד על סדר זה כדברי, כיוון שינוי דעתה —adam בתן המעות ולא בירך, שוב לא יברך (לק"פ בשם ברכת הבית שער ב) ובמספר פָדִיעוֹן נפש סבור, שבאמם הכהן לא מנה עדין את הכסף, וא"כ לא סמכת דעתה, יכול עוד לביך עד שימנה המעות, עיין שם. הכוורת שמעל גבי הברכות ניסחתי לפי הכרעת הב"ח והט"ז, וכן נ"ל.

פרוי הגפן: ראה העורות לברכות על הocus לעיל עמוד תחתם.
זה תחת זה: נוסחת החינוך, ועוד ראשונים, בשינוי קטן — «מחול», במקום «מחולל», והיא של אבודרתם, ואotta הציג בעל נהג צאן יוסף וכן הריעוב"ץ ובעקביו הלכו בעל עבידות ישראל ובעל אוצר התפלות ורוב סידוריהם. יצא זה לכהן — ויכנס זה הבן: התגדלה בשלימותה מצינו בראשונה במגדל חננאל הניל המיויחס לריבינו חננאל, תלמיד רב האי גאון, ומשם עברה היא — לאבודרתם, החינוך, רשב"א תשובה ר' בשם ר' לח' ומובה בשמו בדרכי משה לטור שם אותן, ארחות חיים וכל בו ולעוז ספרי ראשונים ז"ל, אבל בניהג צאן יוסף הושמטה ההגדלה «יצא זה לכהן», ובעקביו חלק הריעוב"ץ, וגם בעל אוצר התפלות השמייטה, וכבעבודת ישראל ישנה, יהי רצון — ונאמר אמן: בחינוך שם וכן בניהג צאן יוסף ומבאנו בכל הסידורים, אשכנז וספרד, מלבד המקובלם ורב ז"ל המסייעים עצם הסדר בברכת הכהן על הocus. —

סדר פדיון הבן

שירות א דצלוֹתָא

בסיורים אשמייטי משום מה «ונאמר», הגדרה שאנו רגילים בה ושגורה בפינו בברכת המזון, בתפלת יקום פורקן, במיל שברך לקהל הנאמר בשבת, בברכת החודש ובעוד הזרנגייה, ולא מצאי יסוד להשמטה. ריעב"ץ כן הציג אותה — וכך ניסחתי.

ישימך אלוקים: בראשית מה פסוק כ. וואת הברכה אשר בירך יעקב אבינו את אפרים ומגשא לפני מותנו. וראת הערות נספות על מקורה של המנהג להקדימה שאן לברכת כהנים בספרנו עדות לישראל, במבוא אות ג, מסוף קטע א, וצלפן לפאו.

יברכך: פסוקים במדבר ו כד-כו. וראה הערות נספות בمبוא אות ז' קטע א ולעל עמוד תחמד קטע המתחליל «וראיתי בספר» ויש להוסיף ראייה חותכת למנהג זה ואסמכחה לרבי הקדוש הנ"ל מצאתי מפורש בהר וחיה רכח ריש עמוד א: תא חוי — בשעתא דבריך יצחק ליעקב, לא ברכיה עד דבריך לך"ת בקדמיה, כיון דבריך לך"ת, ברכיה ליעקב וכו' וכו' — הרוי מכאן ראייה שלאנו דו קא כהן, אלא אפיו ישראל, כשהוא לבך וכלה. ואולי נשתרבב מכאן ועל זה מסתמך המנהג להקדים הפסוק ישימך אלוקים כאפרים ומגשא לפניו אמרת יברך וגוי. בלקט יושר סודרה הברכה על הכות לא אמרת אחרית ברכת אשרקידש עובר, כמנגן המכريع.

ה' שומרך: תהדים קכא, ה. בשער תשובה (תשיבות האוגנים) סימן זו מזובר על חפסוק שבתחלים «אל יתן למות רגילדך», וכן בכמה ספרי הראשונים, ולפנינו סודרו שלושה פסוקים, כמו בכל הסידורים; ויגעתו ומצאתי אותן לפי הסדר הזה ר' ק בספר האיניך לר' אה מלונייל זיל, מצוה שצוב. כזו הציג אותן לפי הסדר הזה בעל נהג צאן יוסף בהלכות פדיון הבן (דפ' האני שנת תקין) ומכאן בכל סיורים אשכנזי וספרדי גם ייחד. כי אורך ימים: משליכי ג. סודר במגדל חנאנל (ליקוט מפירוש רבינו חנאנל על התורה, וראה עליו בהערותינו לברכת כהנים ובמבואות ז' קטע ב) וכן באחוות חיים ובכל בו, בצדה לדרכם ובאבודרם. ה' ישמרך: מהלים קכא, ז. בחינוך שם. וכן נהג צאן יוסף. גם ריעב"ץ סידר שלשות ומכאן בכל הסידורים שלנו, כניל, המקובלים ורב בעה"ת לא הציגו אותן וכן לא הספרדים בטידוריהם.

זה בני בכורי: וזה נוסח המקובל ביזה, כאמור; אבל כאן יש להעיר ולהדגיש פרט חשוב ביחס להתחלה הנוטה «זה בני בכורי» — שהגדירה זו נאמרת בצורה זו אך ורק כשהילד הוא בן בכור לאביו ולאמו גם יחד, ואילו בכור לאם שאינו «בכור לנחלתה» בלשון הכלמים,قولמר, שאינו בכור לאביו, צרייכים לשנות ולומר: «זה בני בכור הוא פטר רחם לאמו». ומפורש ברמב"ן הלכות בכורות פרק שמיני, שכותב בקשר לאותה הגדרה הנאמרת בברכת אשר קדש עובר (שנהגו לברך אותה בתקופת האוגנים והראשונים וגם ריעב"ץ הציגו בטידורו והדגיש שהוא «רשوت» ולא חובה). אבל הוא הדין כאן, וזה: «אלא דלא דילקא הדין נוסחא, דביוון דאייכא בכור לכהן ואינו בכור לנחלתה, לאו שפיר דמי למימר — זה בני בכורי וראשית אוני». דבריו אלה מובאים ברייב"ש בשם ש"ת הריב"ש סימן קכא) וביתר הסברתו שזיל: בני בכורי זה, ואם הוא בכור לאם ולא בכור לנחלתה, יאמר «בני בכור זה», אבל «בני בכור» משמע בכור לאם (בלבד). ודיקוק זה מורגש במרדכי לסוף פרק י"א דיבמות באות קבו שם הכתוב: «ויש שאין גוהגן בן (להביא את הילד לפני הכהן) אלא בכל מקום שהילד הוא, אבי הבן אומר לכהן: בני פלוני הבכור אשר ילדה לי אשתי, הרי הוא שלך, כי בני בכורי הוא», הסיום — כי בני בכור — לא נאמר כמובן אם המذובר על שאינו בכור לנחלתה, ואין להوش שאבי הבן יאמר כד וDSL, מה שאין כן אם המדרה זו נאמרת בראשית

סדר פדיון הבן

הפודה את עצמו

הבכור אומר :

אני בכור פטר רחם, והקדוש ברוך הוא ציווה לפדות את הבכור.
ובעונותי מות אבי קודם זמנו פדיוני, ואני נשארתי בחיוב לפדות את עצמי.

שירותא דצלוותא

דבריו, יש מLOTS לטעות בקלות. ובתניא רבתיה: זה הבן בכור הו. ונוסחת הרב בעל התניא שהציגו כאן, היא נוסחה אחידת וכוחה יפה בכל הבכורים. וסלא על המחבר סידור אוצר התפלות שלא הגיע בצויר להעיר על נקודה זו, לא בטופט האMRIה עצמה ולא בבאIROו שט: בעל עבדת ישראל הציג נוסח מקוצר המתΚבל על הדעת מצד תוכנו, אבל לא מצאתי לו אסמכתה בספרים ובטיסדריטם. נוסחת מרן הצדיק ושל מרן מהברנו, ז"ל, לא ידועה לנו. פטר רחם: למעט את הולך שיצא לא דרך הרחם, שהוא פטור מפדיון (בכזרות מז' ב, במשנה שם, וראה רשי שם ד"ה יוצא) וכן הנולד אחריו, אף שיצא דרך ארחים, (במשנה שם) ולחלכה ברמביים שם פרק יא הלכה טז המסביר: הראשון (יוצא וזוף) לפי שלא יצא מן הרחם, והשני — מפני שקדמו אחד. עצם הסבירות מקורה במשנה בכורות יט א ולענין בכור בהמה טהורה. והשתה אותה הלכה בטדור שם אותן מא ושו"ע שם אותן כד, ועיין ההסבר בט"ז שם אותן ב' ומש'כ ע"ז בחידושי רעק"א שם אותן טה, ובהגחות נימוקי ריב"ב שהאריך בעניין. וראה הערות והארות נוספים בספרי "עדות לישראל" ועיין שם ב"אסף דינים" של פדה"ב אותן ג' וכן בפרק ח אותן ג' שם שהבאתי דעות הראשונים ו"ל' המחשבים סעודת זו של פדיון הבן עד כדי כך, שמצריכים להוסיף בברכת המזון "שהשמחה במעונו" כמו בסעודת נשואין, אבל דעתו זו לא נתקבלה בהלכה — למעשת. וביחס לטעות נושאין מובה בספר חסדים (סימן שחצאת רב מרגליות ועט/or הגהותיו דפוס ירושלים תש"י): "כל המברך שהשמחה במעונו צרייך לחקור אם קיימו 'וגילו ברעהה', אם רעדה במקומ גילה, אבל אם לוקח אדםacha שאינה הגונה וכו' או נשים ישבות בין האנשים שהרהורם שם, לא יתכן לברך שהשמחה במעונו וכו' או איןו יכול להיות ללא הרהור או איןו יכול להיות מלאות בנשים, אל יהיה שם. אזירה זו מובאת שם בקידור גם בסימן תשב. אבל הלבוש לא גורש חומרא זו בקונטרס המנהגים שלו שבוטף לבוש לאו"ח אותן לו, ז"ל: ואין זההין עכשו בזיה. ואפשר ממש דעכשו מרגליות הנשים בין האנשים וכן לא הרהור עבירה כל כך, דדמייא עלן קאקי חורי מתווך רוב הרגלן בינוינו וביןו ודשו דשו. הסבירה זו, כשלעצמה, מקורה בתוספות (עבחודה זורה ב ע"א ד"ה ה"ג) בקשר לתואר "בן של קדושים" ושם באזכור דזוזא שרגיל לראות בה תדירה, לא שייכא בה הפגאה (תשומת לב מיוחדת) ואפ"ה לא מסתכל". ובמקור חסיד שבסביב ריה"ח שם מביא בשם תשומת הב"ח החדשות סימן נה — דנתפסת המנהג כן עפ"ד רבינן. חומרת ריה"ח מובאת גם בהגות מנהגים, בין מנהגי כל השנה, אותן י"ד. ולבסוף יש להעיר על אסמכתה מפורשת לריה"ח מירשלמי סוכה פרק ה הלכה ב, בקשר לתיקון גדול" הדוע שעשו במוצאי י"ט של חג — שהיו מעמידין האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן, והגמ' שם מנמקת זאת: מה אם בשעה שכן אבליין, את אמר האנשים בני עצמן וכו' בשעה שכן שמחיין, לא כל שכן, וכו' בשעה שיצר הרע קיים, לא כל שכן.

סדר פדיון הבן

תשא

דכתיב בכור בניך תפדה, וקרינן תפדה, רצה לומר, שתפדה עצמן. והריני מוכן ומזומן לקיים מצות השם.

הכהן שואל אותו:

אי ניחא לך ית גרמך, או חמש סלעים דמתחויבת לך בפורךין.

ובכור עונה לו:

ית גרמי, והא לך חמש סלעים

ובעוד שהוא מחזיק بيדו כסף הפדיון. מברכו הוא:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על פדיון (ה)בכור.

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שהחתיינו וקיימנו והגיענו לזמן זהה.

הכהן מקבל הכסף וմברך על הכווס וטועם. ומוסכם כסף הפדיון סיבוב ראש הפדיות ואומר:

זה תחת זה. זה חילוף זה. זה מהחול על זה. יצא זה לכהן ואתה תכנס להרים, לתורה וליראת שמים. יהיו רצון שכשمش שנכנסת לפדיון, כן תכנס לתורה ולהופה ולמעשים טובים.

ואחר כך משיט הכהן את שתי ידייו על ראש הפדיות וمبرכו:

ישמך אלהים כאפרים וכמנשה. יברך יי' וישמרך. יאר יי' פניו אליך זיהנן. ישא יי' פניו אליך וישם לך שלום. יי' שומרך. יי' צלך על יד ימאנך. כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. יי' שומרך מכל רע, ישמך את נפשך. ונאמר Amen.

סדר

הפדיון על ידי שליח:

השליח פונה אל הכהן ואומר לו:

זה הבן בכור הוא, פטר רחם לאמו הישראלית, והקדוש ברוך הוא ציווה לפדותו. שנאמר ופדוינו מבן חדש תפדה, בערך כסף חמשת שקלים מסקל הקודש עשרים גרה הוא. ונאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבבמה לי הוא. ואני שליח של אבי הילד הבכור זהה, שהגיע זמן פדיוןו.

הכהן שואל את השליח:

מאי בעית טפי, אתה השליח בשם שלוחך, ליתן בן הבכור שהוא פטר רחם לאמו, או בעית לפדותו בשליחות אבי הבכור بعد חמש סלעים. כדמותייב מדאוריתא.

סדר פדיון הבן

השליח עונה לכהן:

חפץ אני לפדות את הבכור בשליחות אבי הבכור זהה, והילך דמי
פדינונו מן השולחן, כדמותויב מדאורייתא.

ובעווד שכסוף הפדיון ביזע, מברך השליח שתרי ברכות אלו:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על
פדיוון (ה) בכור.

רצוי שהשליח יגיח לפני פרי חדש או שלילובש

בגד חדש ולכונן לצאת יד'יך בשחהינו

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שהחחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

הכהן מברך על הכווט

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.
וככלך מסיים צוותם לכנייל זכ תמת זכ זכרת נסיכס וכו'.

ס ד ר

הפדיון שלא במקום הבן:

אבי הבן אומר לכהן:

יש לי בן בכור והוא פטר רחם לאמו היישראלית

וזכהן שואל אותו:

נוטח הרב זיל:

במאי בעית טפי, בנער בכורך *
או חמיש סלעים שאתה חייב
לי בפדיוןו.

נוטח בעל לcket יושר זיל:

מה אתה חפץ יותר, בנער בכורך *
או חמיש סלעים שאתה חייב
בפדיוןו.

אבי הבן עונה לו:

בנני בכורי ** אני חפץ והילך
סלעים בפדיון דמותיבנאה ביה.

בנני בכורי ** אני חפץ והילך
חמש סלעים לפדיוןו.

* בכור לאם בלבד, יאמר: בנער הבכור.

* בכור לאם בלבד, יאמל: בנער הבכור.

** בכור לאם בלבד, יאמר: בנני הבכור.

** בכור לאם בלבד, יאמל: בנני הבכור אני חפץ

סדר פדיון הבן

ח'שו

ובעווד שכסף הפדיון בידיו, ברוך אבוי הבן:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותו וצונו על פדיון הבן.
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקיינו והגינו לזמן הזה.

הכהן מקבל כסף הפדיון ומברך על הכוום, וטועם, ואומר:
זה תחת בנה. זה חילוף בנה. זה מחול על בנה. יצא זה לכהן ויכנס בנה לחיים. לתחורה וליראת שמיים. יהי רצון שכשם שנכנס לפדיון, כן יכנס לתורה ולהופה ולמעשים טובים. ונאמר Amen.

וזאת חבלכת אשר בירך את הכהן אריה ברכת היין בתקופת הגאנונים והראשונים י"ל:
ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם, אשר קידש עobar בטעי אמו, ולארכבים
יום חלק אבריז, רם"ח אברים. ולאחר כך נפח בו נשמה, ככתוב וופח באפיו נשמת
רוח חיים, עור ובשר הלבישו ובעצמות וגידיים סככו. כתוב עור ובשר תלכישני
ובעצמות וגידיים תסוכני. וצוה לו מאכל ומשתה. לבש וחלב להחענג בו, זימטן
לו שני מלאכי השרת לשטרו בתוך מעי אמו, בכחוב – חיים וחסיד עשיית עמידי.
(אמו אומרת) זה בני בכורי שבו פתח הקב"ח דلتהי בטני. (אבוי אומר) זה בני
בכורי הוא, ואני מזוהר לפדותו, שנאמר וכל בכור אדם בבניין חפדה. יהי רצון
מלפניך יי' אלהי, שכשם שזכות את אביו לפדותו, כן תוכתו לתורה ולהופה ולמעשים
טובים. ברוך אתה יי' מקדש בכורי ישראל לפדיוןם.

שירותא דצלותא

סדר הפודה את עצמו: ראה על עניין זה ועל המקור של ונוסה, בספרנו "עדות לישראל".
סדר הפדיון ע"י שליח: ראה על עניין זה ועל המקור של הנוכה, בספרנו "עדות לישראל".
סדר הפדיון שלא במקום הבן: ראה על עניין זה ועל מקורו של הנוסת, בספרנו
"עדות לישראל".

אשר קידש: ראה בספרינו "עדות לישראל" עמד קע אותן ג קטע המתחיל "ולכאורה"
ושם עמד קפב ד"ה "זה בני בכורי", וצרף לכאן והרי העורות נספות:

ברכה זו היה מתקנת הגאנונים, ומובאת בראשונה (?) בספר שערין תשובה המכיל
תשובות גאנונים (תשובה מז שם) כמו שצינתי לעיל עמוד תחלן, וכן מזכירה רבינו חננאל
(ראה לעיל עמוד תחלן אות ד) ומכאן ברוב ספרי רבויתנו הראשונים ז"ל, מבואר לעיל,
שם ועמדו תחלט. רב סעדיה גאון הזכיר מנהג זה, אבל לא הזכיר בו, לפי המבואר בסדר
רב סעדיה גאון שלפנינו (עמוד ק) הכותב: "ויש שחידשו ברכת פדיון הבן דבריהם שאין
להם עיקר ואינם שווים כלום, כמו אשר יצר את הילד במעי אמו ועוד וכו' אבל אין רשות
לכהן לברך כלום בשעת פדיון הבן. ראשית הנוסת שלו שונה מזו שלפנינו, ובבדורות
המביא וASHINU בזורה זו שבסדר رس"ג המודפס מדגיש – ובסדר רבינו סעדיה מצאתי
כתב במקום אשר קידש עobar – אשר יצר עobar – ולהאי נוסחה לא קשיא ולא
מיידי וכו' אף שכתב שם שאין לומר ברכה זו" וכו'. אבל דעת עצמו של אבודרham היה
כו לברך (אבודרham, עמוד שני דפוס חדש, ירושלים, משנה תשיט).

שירותתא דצלותא

הרא"ש כותב (פרק קמא דקידושין אות מא) : «ונהגו לברך ברפואה או בארץות תללו (כלומר, במקומות מגורים של חגוגים) ובצורת ובאשכנז לא נהגו לברך ברפה זה ולא מצינו שمبرכין שם ברכיה שלא חוותה במשנה או בתוספתא או בגדרא, פי אחורי סידור רבashi ורביינא לא מצינו שנתחדרה ברכת. וגם ראשית הברכה איני מבין — אשר קיד שעובד במעי amo — אי קדושת בכור אמרה, (הרי) בפרט רחם תלא רחמנא — ולקיים זו של הראש, שתכוון האבודלהם שהבאתי לעיל : «ולהאי נופחה לא קשיא ולא מדוי», ודוק. וראה מש"ב על דיוק זה של רבינו הרא"ש בחלוקת א של סידורו עמוד קסא ועיין בעמק ברכה שם שמרן מהברנו זיל' עוזה תיקון טופרים בלשון הטור — «אשר קרש עובר במעי amo» במקום «אשר קידש עובר», ומסתמך על לשון הפסוק (איוב י') «וכגבינה תקפיאנַי» תירגם המתרגט : קרשת יתין. הראשונים אחראוניים וכן האחרונים לא חוכירות, והמקובלות לא הציגות בסידורייהם, וכן לא הרבה בעל התניא, ורק הריעוב"ץ סמרק ידיו עליה מתחז הסתיגות מסויימת ומדגש — «ורשות היא». ברם, למעשה מברכיהם אותה, לא האשכנזים ולא הספרדים.

שירותתא דצלותא

סדר

תפלה מנוחה

א

מבוא

(יעוניים ובירורים)

א) «היום הזה ה' אליהיך מצור לעשות — זה שאמר הכתוב: באו — נשתחווה וכברעה ונבראה לפני ה' עושנו (תהלים צה); ולא כריעה בכלל השתחוויה, והשתחוויה בכלל כריעה, ומה תלמוד לומר — נשתחווה ונבראה ונבראה? אלא צפה משה ברוח הקדש וראה שבית המקדש עתיד ליחרב והבכווריט עתידין ליפסק, עמד והתקין לישראל שיהיו מתפלין שלושה פעמים בכל יום» (מדרש תנחותם לפרשת תבא אותן א, וראה מפרשים שם). וראה מדרש שמואל פרשה לא ומדרש הרבה לבראשית פרשה סח אותן יא. — וכןן הונחה היסודה, למעשה, לש לש תפנות שאנו מתפללים בכל יום: שחרית, מנוחה ומעריב. ברכם, מדרש אגדה זה לא אומר לנו בדורות בנוגע לו מני התפלות, אלא קובע את המספר בלבד. וכן בדניאל כתוב (ו יא): «ומני תלתא ביום הוא ברך (כרע) על ברוכותיו», ואף מכאן לא מתרדר דיוק זה, אלא הגבלת המספר והולקתו בלבד, כמו שאחיזיל בירושלמי ברכות, בהתחלה פרק ד: יبول יהא מתפלל שלשתן כאחת, פירש בדניאל — ומני תלתא ביום ואכו. וחלוקת התפלות לפי חלקיהם, לפי הזמניהם הקבועים החמוטבים, אנו למדים מדריך המלך עליו השלום, ושם בירושלמי הם נקבעו מחד אסמכתה על הפסיק יה שבתחים נה, כדוגמינו שם: יכול יהא מתפלל שלשtan בכל שעה שירצת, כבר פירש דוד — ערב ובקר וצחרים, — וחוזה התפללה שאנו עוסקים בה עצeing, ותפלת מנוחה שמה. ועל פי זמניהם הקבועים והמקובלים אלה, התחלו להתפלל מימות עזרא ואילך, כי אז ובית דין תיקנות וקבועות, כمبرור ברמב"ם (תלמוד תפלה פרק א הלכה ה-ז). וראה תשב"ץ חלק ב סימן קסא. ולמה נקראת שמה מנוחה — ראה העזרותינו להלן סעיף קטן ד. וראה וther תרומה קצר ב ומספר לפרש עקב ועין בהערותינו לתפלה יה"ח בטיזורנו חלק א עמד רסן.^{*}

^{*} חרד אנג' — העrhoה בעניין שני מגוון אשכנז לספרד וכן להפר: ראה מש"כ במג"א לסייע סח סע"ק א בשם ארזיל. ועיין: חותם סופר לאו"ח סימן טו, ובית יצחק חלק יי"ד סימן מה, ובחסיד לאברהם או"ח סימן ט, ובשבית ציון סימן ג, ובמהר"ם שיק או"ח סימן מג, ובשואל המשיב מהדר"ג חלק א סימן רמז, ובשער אפרים סימן יג. ועיין בספר מעשה מלך על הרמב"ם מהע"ק פיו היה היה שחקה — לפ"יד הניל (שלכל שבת יש לו שער משלו) א"כ האיך היו בוחרים אגשי מעמד לבן ישראל? וככתב שם — שזה היה לפני שתיקנו אנשי כנה ג' סדר התפללה, זאת היו לחת תפנות מוקנות לכל שבת ושבטה, וכשבאו אנשי כנה ג' ותיקנו תפלה, מיחוץ לכל בית ישראל, כללו בה כל התפלות שהיו לכל שבת.

יש להעיר ביחס למג"א שציינתי לעיל, שם בירושלמי מהזכר על «סדר התפלות», ואוthon לשון מירושלמי טובא ברבינו חנוך לעירובין מ ב אלא שם מדבר על «סידורי מוזחות» וזהו הנילטא בירושלמי עירובין שלפנינו (פרק ג בסוף הלכה ט שם), וכן מפורש שם שמו של בעל

סדר תפלה מנהה

שירוטא דצ'לותא

ב) ועל תפלה זו הוחירונו חז"ל ביזטר, כדרוסין בגמ' ברכות (ו ב): «אמר רב אלבו אמר רב הונא — לעולם יהא אדם זהיר בתפלה מנהה, שהרי אליו לא נעה אלא בתפלה מנהה» וכו'. הטור מטעים אזהרה זו בסימן רלב לאורה, וועל: והטעם מפני שתפלה שחרית זמנה ידועה וכו' יתפלל מיד קודם שהוא טרוד בעסקיו וכן של ערב וכו' בבואו לבתו והוא פניו מעסיקו אבל של מנהה שהיה באמצע היום, בעוד שהוא טרוד בעסיקו צריך לשום אותה אל לו ולפנות מכל עסיקו ולהתפלל אותה וכו'. ואולם הדברים מביא הלבוש לאותו סימן, הפרישה לטור שם כתוב באות ב: מפני שהתפלה בזמן זה יש להם סגולת מצד הזמן שהוא טרוד וכו'. המהרש"א לגמ' ברכות שם מסביר את העניין בחלוקת אגדות שם, וועל: נראה לפרש — דהא לא אצטריך למימר שלא יבטל אדם אחת מהתפלות מידה אלא דה"ק — לעולם יהא אדם זהיר בתפלה מנהה שלא יש לה את הדבוקות מייד ותיקף כשייגיע זמנה, יתפלל אותה וכו'. היסוד להסבירו הוא בשיטה מקובצת לברכות שם — «ובתפלה מנהה קאמר (יהא זהיר) שמא תעבור שעתה. וראה אור זרעו חלק אותן קיא.

מאמר זה מובא גם בזוהר (בא ל' ב): א"ר יודי ניתיב הכא ונצלל, דהא מטה זמנה צ'לותא דמנחה, ותנין לעולם יהא אדם זהיר בצלותא דמנחה; אמאי זהיר — משפט דהיא שעטאת דתלייא דינה ובעי ב"ג לכונא דעתיה וכו'. וראה מאמרי הזוהר: חי שרה קלב ב; וישב קפב ב; שמות כא א; תרומה קנו ב ובעוד מקומות בזוהר.

המקובל הקדוש ר' י"ק ו"ל כותב בסידורי, בכוונת התפלת מנהה: «חנות אמרו זיל צריך אדם ליזהר בתפלה מנהה וכו' אין הכונה שתפלה מנהה היא עת רצון יותר משל שחרית, כי זה אינו, כי תפלה שחרית החסיד מפסיק בעולם, והוא עת רצון יותר מחלוקת מנהה, שאז היא התחלה תגברות הדיינין, אלא הכונה — לפי שהוא תגברות הדיינין, היא הנותנת להיות זהיר בתפלה מנהה, וראיתו ממה שלא נעה אליו וכו'. וחנה הרבה רחיז זיל בספר הכוונות שלו קיצר באמרים וסכך עצמו על המבין מדעתו, ובהתו שעתה בזמננו נסתמו הלכבות, ראייתי להרחב מעט בביבורו וכו'. ועיין שם במרוצת הדברים המאירים עיני חכמים בחכמת הקבלה,

ולבסוף יש להעיר ב' הערות: א) בעבודת הקדש לרוחץ א' חlek א סימן קטת, מביא מאמר זיל «עלום יהא זהיר» וכו' ומסים: ועוד יש טעם על דרך האמת וכי תפלה ראשונה בעולם היתה מנהה של אדם הראשון. ב) לפי המסורה גשרפ' הבית בשעה של מנהה. וזאת למדנו חז"ל מהפסוק — אווי לנו כי פנה היות (ירמיהו ז) כדרוסין בגמרה (תענית בט א) ותשיעי סמוך לחשכה האיצו בו את האור והוא דולק והולך כל היום בולו, ומפורש בזוהר ויחי (ויל א) תא חז, כד אתחרב בי מקדשא, בשעתה דיאיתוך. זמן מנהה הזה ועל דא כתיב אווי לנו כי פנה היות וכו'. וראה Tosfeta לתענית פרק ג אות ג.

המאמר והוא רבינו יוסי, אבל הקרבן עדה שם הרביב החמי גירסאות — «ע"פ שכתבו לכם סדר תפלות המועדים, אל תשנו ממנה התפלות שהנתיו אבותיהם». ור' דאובן מרובליות מברר בספריו נפש היה לפסימן סח או"ח שאותו רבינו יוסי הוא חבירו של רבי יונת, ובזמן אבויי ורבא שלח להם, כמבואר בגמ' ביצה ד ב, ושם מדובר על קביעה המועדים, לගירסת הירושלמי עירובין שלפנינו, עיין שם בפ"ז' ביצה ד בריון שטרח ליישב גירסה זו בטיב טעם ודעת.

סדר תפלה מנהה

תשיא

שירותתא צלחותא

ג) מי תיקון תפלה מנהה? עצם השאלה — מי תיקון התפלות, בכללם, שנייה במחליקת בגمرا הבעלית (ברכות כו ב) ובירושלמי ריש פרק ד דברכות. בבבלי שם סבור רבינו יוסי ברבי חנינה — תפלה אבות תקנות. ובר פלוגתייה רבבי יהושע בן לוי סבור — תפלוות כנגד תמידין תקנות. ואotta פלוגתא מצינו בירושלמי שם בין אותו רבבי יוסי לבין רבנן. בחלק א של סיורנו עמוד תבה הארייך מרן מהברנו זיל בביואר הענין בעמק ברכה שם. אבל השאלה — מי תיקון תפלה מנהה — זהות פרשה בפני עצמה, וכאן ננסת לבארה לפי ההנחה — תפלה אבות תיקנון. ובכן:

גרסינן בברכות שם: אמר רבבי יוסי ברבי חנינה תפלה אבות תיקנות וכו' יצחק תיקון תפלה מנהה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערבי, ואין שיחה אלא תפלה, והשוח אותן הדברים בירושלמי שם. וזהר מסיע לעדעה זו בהרבה מקומות, וזיל במדבר (כח א) : יצחק תיקון תפלה מנהה. הדעה זו חזורת ונשנית שם בהרבה מקומות, ועיין ניצוצי אוורות לזהר במדבר שם אות א מש"כ בשם של"ה, וראה זהר וחיה רלא א ובליח סג א. ביחס לזהר יש להעיר, שם רואים אנו בעצם דעתות מנוגדות בנוגע לפולוגתא זו. וראה מאמרי זההר: חי שרה קלב ב, קלג א; וחיה רמד א; אח"מ סד ב; בהר קט ב; עקב רעה ב; פנחס רנה א; רנג א; תיקוני זהר תיקון כא עמוד סב ב; תיקון ע עמוד קלז א; ויש עוד להוסיף, שבזהר חי שרה (קלג א). איפה שטובר „תפלות כנגד תמידין תיקנות רבנן דאנשי הכנסת הגודלה“, הופרלה דעתה זו במקום עי „ההוא גברא הוא בקדמיה אבות תיקנות לתני צלחותי“ וכו'.

ובתוספות לברכות שם, בדיה יצחק, מפריכים את הדעה האומרת — יצחק הוא שתיקון התפלה, מגمرا יומא (כח ב) שם אמרו חז"ל: צלחותה דארהם מכי משחרי בחלי (הכונה לתפלה מנהה, כך פירוש רבינו חננא שם „ותיא תפלה הצהרים" ע"ש הכתוב בתהילות ערב ובקר וצחרים, וביתר הבberra באגדות מהרש"א לגמ' שם „הינו תפלה מנהה") ותירצzo שם: ויש לומר, היינו אחר שתיקנה יצחק. כלומר, שמעיריה תיקנה יצחק. אבל בעל האשכול (בhzאת הרב אלבך עמוד צו) מביע השערה שכבר קודם לכך היה אברהם אבינו מתפלל תפלה מנהה זיל: וודאי קיים אברהם אבינו כל התורה כוללה, וודאי היה מתפלל ג תפלוות — ערבית, שתרית ומנהה, והוא דאמירנן אברהם תיקון תפלה שחרית, תיקנה לכל העולם ופרטמה לכל, משוט דנענה בת, וייצחק כמו כן תיקון מנהה משוט דנענה בה וכו' דכתיב ויוצא יצחק לשוח בשדה וגורי וכתיב — וירא והנה גמלים באים (כלומר, שנעננה אז, שהרי בית זונו באה לקראתו). וראה אגדות מהרש"א לברכות שם ד"ה אברהם. וגם בתוספות ישנים לגמ' יומא שם מביאים דעת התוספות ברכות שלנו ומביעים דעת המסייעת לאשכול — דמ"מ היה אברהם אומרה מתחילה, אלא שלא עשה כלל לכל בני ביתו, עד שתיקנה יצחק. ועיין ברביבנו חננא לגמ' יומא שם, ומחרצת לשונו שם ג"כ מורגשת נטיה מפורשת לדעת האשכול היל, שכיבכ כתוב שם בין השאר: „ויצא יצחק לשוח בשדה וגורי וזה השיחה היא תפלה הצלחים, כדת המטורה לו מאביו", ועיין שם בכל הקטע, ובאגדות מהרש"א ליוםא שם המביא זאת בשם העזרך, וראה שם ערך שחר ותגחות בಗליון ליוםא שם.

ריעב"ץ זיל כותב על נקודה זו (בעזירה גדולה בדייני מנהה גדולה): וניל שקרואה צלחותא דארהם, אע"פ יצחק תיקון וכו' היינו משוט יצחק תיקון אותה תפלה חובה

סדר תפלה מנוחה

ויעש אברהם

שמע תפלה

סדר מנוחה

לתפלת מנוחה חתעה במצוות ועapr לפנוי התيبة. וזה סדר מנוחה: פרשות התמייה, סדר הקטורת, כמו בבוקר, אשורי, שמונה עשרה, חזורת הש"ץ, יודוי, שלש עשרה מדות, נפילת אפים ועלינו. והיה מקפיד מאד לימיים כל התפלה קודם שקיעת החמה.

וכשהתאהר לפעמים בימים הקדושים, לא היה חור התפלה, רק אמר 'ב' ראשונות בקול רם וקדושה, ואח"כ התפלל גמר התפלה עם הקהל בלחש. וכשהשאקה החמה, לא אמר יודוי ונפילות אפים. אחר תפלה מנוחה לפחות בבית המדרש משניות בעמידה עד צאת הפווכבים.

מיןיה (מלכים א' י"ח כ"ט) יהיו בעבר הצהרים ייתנו באן עד לעלות המנוחה. וכזה כתיב גמי (שם ב' ג' כ') ויהי בבוקר בעלות המנוחה. והרי אליו יש לא הקrib מנוח אלא בבית המקדש הקדיב. והפריש — בזמן עלות המנוחה של בוקר. והיה גם זה דבר ידוע אצלם. וכן אמרו זיל שאלין לא נענה אלא בזמן. וכן אמרו זיל שאלין לא נענה אלא בתפלה המנוחה. ואיך הדרא קושיא לדוכתיה —

למה נקרא דוקא על זמן הקרבת המנוחה. ושמא כוונתם זיל, לפי שאלין נענה בתפלו שחתפל בעת הקרבת המנוח בבית המקדש. א"כ או עת רצין ביותר. ולהכי קרו לה לתפלה זו על שם המנוח ולא על הקרבת המנוחה. והוא בזמנו הרוב הוא התמייה. דזמן הקרבת מנוח הערב הוא מאוחר, אחר הקרבת האיברים של התמייה. וכדייאתא במשנה (יומא לא ע"ב) דקטורת של בין העربים אחר הקטרת האיברים. ואם כן

לתפלה המנוחה: כתבו התוס' (פטחים קו ע"א) תימה אמרاي קרי לה מנוח. די משום דמנוחה הייתה קריבת בין העربים, הלא גם בשחר קריבת מנוח התמיד ומנוח הביתין. ויל בשחרית יש שם אחר תפלה שחרית. ועוד, דאמירין (ברכות ר ע"ב) הווי והיר בתפלה המנוח שחרי אליו לא נענה אלא בתפלה רצון, עכ"ל. הנראה מדבריהם זיל דממעשה אלין ואילך קראו לה תפלה המנוח, לפי שאלין נענה על ידי המנוח.

ולכארה זה תימה. שאלין לא הקריב מנוח אלא פר לעולה, והי הוראת שעה לקדש שם שמיים, אבל לא הקריב מנוח התמיד. והכתוב והי בעלות המנוח פירושו — בזמנו שAKERBIN המנוח בירושלים, בבית המקדש. והי זה להם עת ידוע אחר הצהרים, כמו שכתו בלאיל

שירות אדצלות א

והוא תיקנה במנוח קטנה, שהיא מדתו, שעתה דיניא (בבחינת פחד יצחק) אבל אברהם התפלל נדבה מנוח גדולה שעדיין היא שעת רחמים (בבחינת מדת החסד, וראת ספר תולעת יעקב בסוד תפלה מנוח). ובקשר עם הסבר זה עיין בסידור קול יעקב למקובל רישי זיל, בהתחלה ביאורו לכונת תפלה מנוח, ולפי הסברו שם לא שייך לשון מנוח עת זמן, עי"ש החיטב במרוצת דבריו זיל. ובספר פני יהושע (ברכות כו ב) העיר על מוסיפות הנ"ל, זיל: ואע"ג וכו' שקיים אברהם אבינו כל התורה כוללה, וכו' מ"מ ייל דלענין תפלה מנוח הניחו מקום ליצחק מקום מן אשימים. ומשה לא נתגלה אותה מצאות לאברהם, עד שתיקנה יצחק. ועיין שם סבילה נוספת

סדר תפלה מנהה

תשיג

ויעש אברהム

שומע תפלה

ויעש אברהム

מנהה הובאה לאחר הקטורת האיכרים. ואם כן לא הוקשה תפלה המנהה לתמיד של בין הערבי אלא לקטורת. מי טעם, תכוון תפלי קטרת משאות כפיה מנהה ערבית. ונראה פירושו, לפניו משאות כפיה מנהה ערבית. ונראה פירושו, משום דקטורת נמי קרי לה מנהה. דכתיב (במדבר ט"ז) אל תפן אל מנהתם, והחט ועין תוס' (ברכות כ"ו ע"ב) ד"ה עד כי שכתחבוי דרבבי יהודה וסבירא לה עד פלג המנהה, ציריך לומר דסבירא ליה דתפלת מנהה נגד קטורת תקונה, ולהכי ומהן עד פלג המנהה, שהוא מאוחר מהקדבת התמיד. וא"כ ייל דלהכי קרי לה תפלה מנהה, משום נגד הקטרת תקונה. אבל כבר בתבתי מהא דקרי לה בברית' מנהה גדולה משם ומהצתה, מוכחה שלאו משום תני קרי לה מנהה.

וראיתו לרמב"ן זיל (בפירוש התורה פ' בא) בפסוק בין העדבים שכתב, שמנהה היא לשון מנוחת המשמש והשקט אוורו הגדול, כדthagמינו למנה ימא, עי"ש. ודבריו זיל נראים לי עיקר. ויש להביא ראייה לה מהגמרא שם דפליagi ר' יוסי ב"ר חנינה ור' בן לוי. ריב"ח ס"ל תפלוות אבות תקנות וריב"ל ס"ל תפלוות נגד תמידין תקנות. ובמיא בגמרא בריתא לסיוע לדרב"ח ובritishta אחרת לסייע לריב"ל. וא"נ נימא דשם תפלה המנהה הוא

מן חתמת הבאה לאחר הקטורת האיכרים. ואם כן מנהה הובאה לאחר הקטורת, מאותרת טפי, והיולה זמן יודע. ולהכי קאמר — מהזהרים עת עלילות המנהה.

ומכל מקום תימה, דא"כ למה אמר בברית' (שם כ"ו ע"ב) דמנהה גדולה משם ומהצתה זמנהה קטנה מתשעה ומהצתה, א"כ בשיחית התמיד והקרבתו תלייא מילתה מצהרים ואילך ולא בהמנה דמאותרת טפי. דהא לשיחית התמיד והקרבתו צריכה שעה וכדאיתא (בריש פרק תmid נשחת) עי"ש. ועוד דודד המצעהDKD דקדימים לאילו, כבר קרא לתפלה זו מנהה. דכתיב (מהלדים קמא ב') תכוון תפלי קטרת לפניה משאות כפיה מנהה ערבית. משאות כפיה הוא הכלל של תפלי. לפי שהתפלה דרכיה בנסיון כפיים. ותרגומן זקופה ידי בצלון, עי"ש. ואמר תפלה מנהה ערבית של תכוון לפניה כקטרת, כאלו הקטרתי המנהה על גבי המזבח. ומנהה נקראת נמי קטורת, כמו שנאמר (ישע' א') לא תוטיפו הביא מנהה שוא קטורת תועבה היא ל. וא"כ דוד כבר קרא לתפלה זו תפלה מנהה ערבית.

ועיין מג"א (ריש סימן רל"ב) שרמו לדברי הירושלמי (פרק ד' הלכה א'), קאמר רבבי יוסי

שירותא דצלוותא

ד) מנהה: כך שמה של התפלה הבינזנה. ולמה נקראת בשם זה? הרבה טעמי בדבר. וראה ויעש אברהם כאן, בד"ה תפלה מנהה, שמן מחברנו זיל האיריך בכיאור העניין אבודר罕 מנק התגדירה: מפני שבשבועה עשייתן מן היום שנברא בו אדם הראשון, חטא, וזהו שכותוב (בראשית ג' ח) לrhoה היום, ומתרגמינו — למנה יומה. ובעל ארחות חיים מביא נימוק זה בשם לרמב"ן, כמו בויעש אברהם כאן בד"ה וראיתו. וראה שליה לפרשת וירא, חלק ב', ד"ה והנתה, ותוספות יו"ט לברכות פרק ד משנה א. ובספר נפש חייה לר' ראובן מרגליות מביא מספר קהלה יעקב להגאון המקובל בעל מלא הרוזים, זיל; ועוד לאלקי מלין — לאשר דעת האדם נווגנת להתפלל ולהוואות לה, פעם ביום ופעם בלילה,adam נאמר יתר על כן, הרוי אין לדבר שיעורו, לכן תפלה של יום שלא תיקנו כמותה בלילה, אמרו שאינה מוגדר החיוב המוסרי, אך מתורת המנהה. ועיין פרי עץ חיים שער טו שער מנהה ומעירב פרק א שצין לע"ח מ' ל"ח פ' ויישלח מש"כ עה"פ יikh מן הבא בידיו מנהה, וראה ספר אגרת הטיטול אותו מ' חלך הפשת. ומכאן נעבור לבאר (ככינוך כוונת נ"ל נטעות וסודル לכלה כטעוד ח"כ ד"כ ויקמ)

סדר תפלה מנהה

יעש אברם

שומע תפלה

ויעין אברם

נמי לישנא דמנחה גדולה ומנהה קטנת דמתחלת שבע נקרא הוםן מנהה גדולה, דהיינו טחות טובה לשקיעת החמה, ונמשכת זמן ארוך של שעוט, ומנהה קטנה היא בחצי השני של אלון. והם שלוש שעות אחר זמן מנהה גדולה, וכן הלשון — ואיזהו מנהה גדולה זמן הכלש שabitת התמיד, שזמנו מתחילה מעות מנוחות המשמש, כדכתייב ביה בין הערבבים, ולצדך — כשר משש שעות ומחצה, שהוא מנהה גדולה, ולכתחלה מתשעה ומחצה, שהוא זמן מנוחה קטנה, ועיין רשי' שם.

על שם הקרבת המנחה או הקטורת, אם כן ממתניתין דקאי בה, התם מוכח דנגד חמידין תקנות, דהא קרי לה תפלה מנהה על שם הקרבן מנהה של התמיד.

וכן מהא דאיתא הלשון במשנה (שבת ט' ע"ב) לא ישב אדם לפניו הספר סמור למנהה, וכן בראש פרק (ערבי פסחים) ערבי פשת סמור למנהה, ולא קתני סמור לתפלה מנהה, משמע דה זמן עצמו, משש ולמעלה שמתחילתה המשמש לרדת למנוחתה, נקרא הוםן והוא מנהה והתפלה שבזמן ההוא — תפלה מנהה. והיינו

ב.

זמן מנהה: ראה ש"ע א"ח סימן רלג ועיין במפרשים שם ובספר שער תפלה לר' יעקב רוקח שהאריך בהבהיר השיטות הנאמורות בעניין זה. והගה הגרא"א לסתמון רלג אותן ה"ש"כ מירושלמי על "מאן דמאחר טפי", ובקשר לוזה — חרי הערת והארה:

א) זמן מנהה גדולה — משש ומחצה, ומנהה קטנה מתשע ומחצה. וראה ויעש אברם כאן בדיחה "תחלת זמן מנהה" מש"כ בשם רמב"ם.

וישנם חסידים ואנשי מעשה שמתוך כונת מאחרים הם תפלה מנהה ומחפללים קרוב ללילה, ומיצינו לוזה אסmbתא בזהר (תרומה כתט סוף עמוד ב) : זמן דצלותא דמנחה אחר דאתקרי חושך, אליו דאתקיד בערב וקיים דא עט דא וככ', ובניצוצי זוהר שטאות יא מביא המחבר מספר "לבנת הספיר" לדבינו דוד ב"ד יהודת החסיד, לפرشת חי שרה (לו ב) שכטב — "דאע"ג" דתמיד של בין הערבבים מחצית שבע ואילך, והוא זמן מנהה גדולה, היינו לאיננו דאתקיז מדת החסד, אבל לשאר עמה — יותר טוב לקרב מנהה וצלותא דמנחה דיןיא לסטרי ערבי צהרים, דהוא תחלת ערב, וברוך יודע האמת". וזאת גורמו בלשון רשי' (ברכות ט ב) לתפלה מנהה עם דמדומי חמה, וראה מה שהעיר שם מהרש"א בחלק-agdot, וראה שערוי זהר לר"מ לברכות ט א. וביתר הבירה ברשי' שם כי א' במשנה שם תפלה מנהה עד הערב פירש רשי' — עד חשכה.

ב) זבחה חדש לבראשית (יו ב) : א"ר אלעזר ליה לבר נש למימר תושבון דצלותיה, אלא עם דמדומי חמת, וראה ניצוצי זהר לתרומה שם עמוד קל א' אותן ה. והמונה חושך הווכר הרבה פעמים בזהר בקשר עם יצחק, שלפי קבלת חז"ל תיקנה יצחק. וראה זהר וירא קג ב: כד אוליד אברם ל יצחק וככ' מים עדו ואולדזו חשוכא. וזהו תולדות קלו רע"א ושם קמבר רע"א — יצחק דאייהו חושך. וראה מאמרי הזוהר: וישלח כסח ב. בשלה מו רע"א ורע"ב שם. וזהר חדש לייארו (לה ב). ושם תיקונים עמוד קלו א. ועיין ניצוצי זהר לזהר ואתתנן רס ב' אותן א' וספר משכנות יעקב לא"ח סימן עד, ושערוי זהר לר"מ הניל' לברכות ט ב' וספר חסידים להניל' סימן קנה ועיין בהערותיו שם אותן ג'. ובדרכי משה לטור סימן רב' אותן א' מביא ממהר"ל — לפי קבלתו ממהר"ש — שהיה

סדר תפלה מנוחה

תשטו

שומע תפלה   ויעש אברהם

ארעי, דלית לחוש לה, שמא ימושך בסעודתו. עוד, אין זה דרכי נועם שיצטרך לישב בתענית עד מנוחה קטנה בעת שהואatab לאכול. עוד, דבחדיא כתוב הרמב"ט זיל (בפרק ר' מהל' יו"ט הל' י"ט) דמן הרא הדת ביר"ט שימושים בבוקר לבתי כניסה ולבמי מדשות ומחציתן וקורין תורה ענינו של יום וחורין לבתיהם ואוכליין והולכין לבתי מדשות, קורין ושונין עד חצי היום ואחר החוץ חיים מתפלליין תפלה המנוחה וחורין לבתיהם לאכול ולשתות שאר חיים עד הלילה, עכ"ל. וא"כ כתוב להדייא, דמתפלליין מנוחה אחר חצי היום, לכתהלה. אבל כוונת הרמב"ט י"ל, שעיקר זמנה הוא ג' משעה הרואיה להקרבה, שהוא משך ומחצית אלא היכי דין לו צורך כלל, תקנו שיתפללו אותה נגד הזמנן, שהיו נהוגין לשחטו בכל יום מיט' ומחצית.

ונוהgin במדינות אלו, שאוthon שמסדרין בערב ראש חדש סדר يوم כפור קטן, ומטעני עד לאחר מנוחה, מתפלליין מנוחה גדולה לכתהלה ועתם כמו שכותבי דהיל' שצורך לאכול,

ויעש אברהם

תחלה זמן מנוחה:

כתב הרמב"ט זיל (פרק ג' מהל' תפלה הל' ב') וזה לשונו: כבר אמרנו שתפלה המנוחה נגדי תמיד של בין הערבים תקנו זמנה, ולפי שהיה התמיד קרוב בכל יום בתשע שעות ומחצית, תקנו זמנה מיט' שעות ומחצית, והיא הנקרה מנוחה קטנה. ולפי שבערב הפסק שחול להיות בערב שבת היו שוחטין את חמץ בשש ומחצית, אמרו — שהמתפלל מאחר שיש שעות ומחצית יצא. ומשהגייע זמן זאת הגיע זמן חיובת זו היא הנקרה מנוחה גדולה, עכ"ל.

וכتب הבית יוסף (אורח סימן רLG) דעתו רבינו, דלכתחלה אין להתפלל אלא מנוחה קתנה ורק בדיעבד יצא משך ומחצית. וכן העלה בשלחון עריך שם עיי"ש. ולכאורה תימה לומר כן, דהא הרמב"ט זיל פוסק שם (בפרק ר' הלכה ה') ד אסור לאכול אפילו אכילת ארעוי משהגייע זמן מנוחה גדולה, ואם אין לו להתפלל או לכתהלה, א"כ אכתי ליבא עליו החיוב להתפלל. ולמה יהא אסור לאכול אפילו אכילת

שירותא דצלותא

בhog להתפלל בשעת הדחק מנוחה סמוך ליצאת הכוכבים, כי אמר ע"פ שנראה כלילה בעיר, מ"מ עדין יומ הוא, כמו שאמר רבי יוסף (שבת קיח ב) יהא חלקי עם מכניות שבת נטבריא וכו'. וראה מה שהעיר ע"ז ב מג"א לר' ג'.

ג) ובמספר דרכי חיים ושלוט (המגיל אוצר מנהיגים ופסק ההלכות של הרה"צ מפונקאטש זיל) מביא מספר נימוקי או"ח סימן קלא (להרה"צ הנ"ל) שהייה מאחר תפלה מנוחה עד סוף שיעור בין המשימות, שהוא ע"ב רגעים (מינוטען) מראית שקיים החמה, ומטיעים זאת בשם הרה"ק משינהווע זצ"ל זי"ע (בנו של הרה"ק והצדיק המפורסם מרדכי בעל דברי חיים מצאנז זצ"ל זוח"ע*) — כיון שתפלה מנוחה היא התגברות הדינין, ר"ל, ע"כ רצוי ללחום בהם, והילך ממשיכין ומארחים כל מה דאפשר. ובביא שם מספרו מנוחת

*) ואגב ארחה: וandi דברי, על הנאון הקדוש מרדכי ר'ח מצאנז זצ"ל, זכור אוכרנו, מה שראיתי בספר קטן בשפט מצמיה ישועות, המכיל דברים ומאמרי ירים בדברי תורה וחסידות וכור לפולפים בדבר הלכה מהרב החסיד רמ"מ ראייזיקי זיל, עטורי הסכמות מגדיי אדמוראים ורבנים של אותו דור ה"ה: רבי אברהם בנימין קלוגר (בנו של הנאון מהרש"ק זיל), רמ"מ שטיינבערג שברודא, אדמור רבי ישראל במחור"ד רבי משה מטשרטקוב, מהגאון רבי יצחק שמעלקיס

סדר תפלה מנהה

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

ככ' הסברות. ומכל מקום בסעודת גдолה יש להחמיר, אפילו בסמור למנהה גдолה. אבל סעודה קטנה מותר אפילו סמור למנהה קטנה, במקומות שקוראין לבית הכנסת, דלא חישינע שמא יפשע ולא יתפלל.

ומנางו של רבינו זקנין זצ"ל שהיה אוכל סעודה קטנה בזמן מנוחה גдолה, ואף סעודות ראש חדש שהיתה עם קראים, אבל בזמן מותר וAINO אסור אלא בסעודת גдолה כסעודת נשואין וברית מילה. ויש אמרים דאפילו סעודת גдолה סמור למנהה גдолה מותה. ויש אמרים דסעודת קטנה אוכל מכול מקומות היכי דקוראין לבית הכנסת, או ברב שדרבו תמיד להתפלל בבית הכנסת, לא

גם הרמב"ם זיל מזה שיתפלל מנהה גдолה. **משהගיע זמנה אסור לאכול:**

יש בויה כמה שיטות. שיטת הר"ץ הרמב"ם זיל וכן פסק הבית יוסף בשלחן ערוך, דאפילו סעודת קטנה סמור למנהה גдолה אסורה. ויש חולקין וסבירא להו דסעודת קטנה מותר וAINO אסור אלא בסעודת גдолה כסעודת נשואין וברית מילה. ויש אמרים דאפילו סעודת גдолה סמור למנהה גдолה מותה. ויש אמרים דסעודת קטנה אוכל מכול מקומות היכי דקוראין לבית הכנסת, או בזנאי אם מותר להתפלל מנהה גдолה מותה. וכתב הרמ"א זיל דנהגו להקל שירותא דעתות א

אלעזר חלק א סימן כג שתגה"ק משנאוועע הניל שמע טעם מפה קדוש והצדיק המפלדים רבי שלום זצ"ל מבעלן — כיון שתפלת מנוחה דרבנן, עי' אפשר להקל ולהתפלל מנוחה כל בין השימושות. ומכאן נובע מהנוגח חסידי בעלזא להתפלל מנוחה יותר מאוחר מאשר שר חסידים שנוהגין בכך. ובשו"ע אורח סימן רלג כתוב המחבר: «אבל עיקר זמנה מתשע וחצאה עד הלילה. וראה שערוי תשובה שם המביא מספר שאוגט אריי סימן יי — שתאריך בעניין אם מותר להתפלל מנוחה אחר שקיעת החמה וסיים בה — דש"ט דזמן תפלה מנוחה

מלובב ומהגאון רבי שלום מרדי הכהן מבצעאן, זכר כולם לברלה, ומעוד אדרמיים ורבנים טטרטמים, זיל, ושם בעמוד לד כתוב המחבר זיל: אגב זה נכתב מה שטעתי דבר טוב מאבינו (של אדרמ"ר רבי ר' דוב בעריש מביאללא זצ"ל) הרב הגאון הקדוש מצעכאנאו זי"ע אשר הבאתיו לעיל, אשר ה"י גאון ומטטרטס גדול אשר כל הצדיקים היו משתוקקים לראות הצדיק הוז. שטעתי מאיש מהימן אשר שמע מפיו של הגאון הקדוש הרב מסאנו זי"ע ששאל לאיש אחד מדיננת פולין אם הוא מכיר את הרב מצעכאנאו, והשיב האיש הוה — לא. ואמר הרב הקדוש מסאנו — כי חידוש הוא, כי כל מי שני בדורו של הגאון מצעכאנאו, ובפרט במדינתו ולא הכליר אותו, ידי עתיד ליתן דין דין וחשבון, כי לא ה"י עוד מימי הבעל שם הקדוש, זי"ע, צדיק במדרגה גבוהה כזו, בלי טיעת צדיקים, כי לא נסע לצדיקים רק פעם אחת היה בסטריקוב אצל הרב הקדוש הרב ר' פישעלע זי"ע אשר היה תלמיד מונבהק להרב הקדוש בעל נועם אלימלך זצ"ל זי"ע. והכווכח מסיים שם: זוכיתו להיזת אצל הצדיק היל איזה פעמיים.

פעם אחת שטעתי מפיו הקדוש, בשבת קודש על שלחנו, כשהתחילה בפיו קדשו: — «בגנראן, ומקליש חמימים, המקדיש חמימים, דקרבן ציריך להיזת תם, וקרבן בעל מום פסול להקרבה», — התחילה במעט לבכות וbone הלשון: — «גמצא — איך אנו מליימים מצוות ק"ש במסירת-נפש, הלא אם אדם חוטא, הוא עשה בעל מום, וקרבן בעל מום פסול להקרבה?» וסיים הכותב שם: רף התחיל תיכף מתוך שפתה — «הלא מום עובר כשר להקרבה ואצל ישראל — החטא, כמו עובי

סדר תפלה מנהה

תשין

ויעש אברהם

שומע תפלה

סוף זמן תפלה מנהה:

פליגי בה רבוי יהודת ורבנן במתניתין דריש פרק תפלה השחר. לרבי יהודת עד פלג המנהה ותו לא, ולרבנן עד הערב. ואסיקנא בגמרא דהוא ספק הילכתא, ודעביד כמר עbid ודעביד כמר עbid. ונראה, דכיוון דהוא ספיקא דדיינו, א. לכתהלה צריכין להחמיר לרבי יהודת להתפלל קודם פלג המנהה, אלא אם אייה, לא הפסיד התפללה ומ��פלל לרבען.

זה פשוט, דתא לרבי יהודת לא יצא אם התפלל אחר כה, ולרבנן שפיר עבד אי עbid כרבוי יהודת, וכדאיתא בירושלמי שם. ועוד, דמכל מקום אפילו לרבען מצוה להקדים כל מה שיוכל דזריזין, מקודמין למצוה. וכן מורה לשון הרמב"ם ז"ל שכטב (בפרק ג' מתפלה הל' ד') וזה לשונו: חמן מנהה קטנה מטה' שעוט ומחייב עד שישאר מן היום שעה ורביע שותה ומחייב עד שיאשר מטה' ריש לו להתפלל אותה עד שתשקע החמה.

חכימינו — דילמא יפשע ולא יתפלל. וסעודה ראש חדש לא חשיב סעודת גודלה. כמו שכטב המג"א (סימן רל"ב ס"ק ט"ז) בשם באר שבע, דסעודה שבת בביתו לא מיקרי סעודת גודלה. וכן כתוב בבית יוסף שם בשם הגהות מיומני והכלבו, עי"ש.

וזמנם בראש השנה שנגמרו התפלות בשעה שנייה אחר חצות היום, התפללו אצלן וציל מנהה גדולה ואח"כ אכלו סעודת י"ט. ושם הטעם, לפי שהיו אז הרבה קרואים, דמי לסעודה נשואין וברית מילה, שכטב הרמ"א ז"ל דיש להחמיר אפילו בזמן מנהה גודלה. ועוד, דמסתרא דבסעודת י"ט אפילו ב ביתו יש להחמיר טפי, וכך שמצינו (בשלאי יומא) שתקנו להחזרת במנה בערב יוחכ"פ, שא יארע דבר קללה בסעודת, לפי שבערב יוחכ"פ יותכ"פ היו מרביין בסעודת ושכיה קלוקלא. והכי נמי בסעודת י"ט.

שירותא דצלותא

עד הלילת וראת עיין בויעש אברהם כאן ד"ה קודם קדמיה שלאחר ד"ה נפילת אפים. שאלת זו — אם זמנה עד שקיעת החמה או עד צאת הכוכבים, שימושה נושא לאחד מרבותינו בעלי התוספות, המפורסת בספרו "שאלות ותשובות מן השמים" ותורי מה שכטוב שם באות נד: ונתפקנו על מה שניתנו בפסקת ברוכות (כו א) תפלה מנהה עד הערב.
אם רוצה לומר — עד שקיעת החמה או — עד צאת הכוכבים. דיכילנו למידך מילתה דברי

dati, כמאמר חז"ל — הקדים את האשה על מנת שהוא צדיק,ஆ"פ שהוא רשאי גמור, הרי זו מקודשת, שما והואר תשובה בלבו, ע"כ אנחנו רואים כי ברגע אח' הרי והוא צדיק, כדאיתא בספר מאור עיניהם, כי אם אדם אינו מאמין כי ברגע אחד הוא נעשה בעל תשובה, אין תשובה תשובה, וזה מאמר המשנה ואם לא עכשו אמרתי, כי אפילו אם יעשה תשובה ימים רבים. אין אפשר שיתוקן הכל בתשובתו, רק להאמין שברגע הרהור יתוקן הכל, וטעם הדבר כי מצות תשובה ברא ה' קודם בריאת העולם, וכך בראת העולם לא היה זמן, נמצא שאין זמן לתשובה רק למעלת מן הזמן והשכל, וברגע יתוקן הכל — עכ"ל. (וראה ספרי זכותה דבריהם, הכלול תולות ז stagnimi דאוריתא של האב קדישה הצדיק זצ"ל, ועיין שם עמוד נט, ומשם מתברר שהיה מסתופף בימי עולמו בצל הרבי הקדוש רבי פישעלע מיטריקוב זצ"ל והיה שתי פעמים אצל הרה"ק רבי שבחה בונם זצ"ל פפסיטה, כך כותב שם נ cedar, והוא פירן מהברנו זצ"ל, לאחד ששאל אותו על כן, ומה שבצל מזמיה ישועות הניל כותב שרבי ר' פישעלע זצ"ל נסע לרבי ר' אלימלך זצ"ל מלזעננסק, יש להוסיפה, שנסע גם לרבי ר' בער זצ"ל המגיד הנזול ממעוריטש, תלמידיו של בעל שם טוב הקדוש זצ"ל).

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

ערב, ותו דאמר רבי העולה תפלו קבע אין תפלו תחנונים, ואוקמי אבי בר רבין ור' חנינה בר אבין זה שאינו מתפלל עם דמדומי החמה, שנאמר יראך עם שם, ווא"ג דלייטי עליה במערבא, הני מיili מאן דמאחר טפי, אבל קודם ביתא שם כמעט ספר דמי, ואתה בירושלמי רבי יוסי היה מצלי עט דמדומי חמה שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא לעת מצוי של יום, ווא"ג דזמנ תפלה המנוח משש ומבחצ'ה עד הערב, מאן דמצלי פלג מנוח קטנה ולמעלה טפי עדיף, ובלבך שלא ידוחה השעה עכ"ל.

ויש להוטיף עוד, דעתך תיקון תפלה יצחק היהתה לפנות ערב, שהוא סמוך לשיקעת החמה, כמו שכותבי (עליל' א'ות א'). וכן היה נהוג ריבינו זקננו זצ"ל שהתפלל קדום בבית המשם. הדעהיר אצלו כפירוש ריבינו חנןאל, ולאחר פлаг המנוח טפי עדיף. ונראה לי, דלהכי לא היה נהוג לעשות בערב ראש חדש סדר יום כפור קטע, אף שבבית המקדש היו עושין זה. לפי שלא רצתה להתפלל מנוח גדולה, ולהיותם בבית המקדש ולא להתפלל עמהם שטונה עשרה, אינו נכון לפרוש מן העבורה, וגם לא הי לו צורך לאכול שבשביל זה מותר להתפלל מנוח כמה שכותבי לעיל וכמו שוו' נהוג בראש השנה, דהוא זצ"ל התענה בערב ראש חדש כל היום, וא"כ אין כאן צורךacciיה.

שירות א-דצלות א

יהודה דאמר עד פлаг המנוח, ורק"ד מעיקרא עד פлаг האחרון, וביעי בגמרא עד ועד בכלל, או דילמא עד ולא עד בכלל. וקאמар — אי ס"ד עד ועד בכלל, Mai Aika בין רבי יהודה דאמר עד פлаг האחרון, שהוא עד סוף יבשות, ובין רבנן דאמר עד הערב, והשתא משמע עד הערב דאמר רבנן, הוא עד סוף יבשות והוא זמן צאת הכוכבים, כדאיתא בריש מסכתין. ועל זה שאלתי (כלומר — במתיבתא דרקייעא ע"י שאלת חלום) אם ע"י אונס ראשון (בכתב יד פרץין: אם ע"י אונס מנין) או ע"י אונס אחר, יכול להתפלל תפלה מנוח עד צאת הכוכבים. והשיבנו: גם לי גם לך לא יהיה גוזרו, ופירשו לי בתורת המראה, גם בדברי המקיל גם בדברי המכמיר, לא יהיה גוזרו השעה, שהיא משקיעת החמה עד צאת הכוכבים, וזהו חצי בין השמות דברי יהודה, ועיין בספר זה בהוצאת ר' ראוון מרגליות עמוד עה ובהערות שם.

עכ"ל. פירוש — לכתהלה צריך להדר להתפלל אותה עד שישאר מן היום שעה ורביע שתוא פлаг המנוח, אבל מכל מקום יש לו להתפלל אותה גם עד שתשקע החמה, ועיין בסוף משנה שהבין, שהרמב"ם רואה לומר שאם רואה עשה כרבי יהודה, ואם רואה עשה כרבנן, ע"י"ש.

אבל פשוטות לשון רבינו זיל שכותב הלשון זמן מנוח קטנה מט' ומבחצ'ה עד שישאר שעה ורביע מן היום. משמע שות עיקר זמנה לבתיחה. אלא בעת הצורך, או שכבר עבר הזמן, יש לו להתפלל עד הערב. וכן הוא לשון רבינו זיל בפירוש המשניות שכותב — עד פлаг המנוח היא שישאר מן היום שעה ורביעומי שחתפלל עד הערב והיא עת ביתא המשם כבר התפלל מנוח כו', כי פסק ההלכה במקומות הזה דעביד כמר עביד כר' עכ"ל. הנה מבואר דלענין דיעבד אמר, ומה שנקט הלשון ויש לו להתפלל כר', הוא לפי שבhalbת הסמוכה לה במוסף כתוב ולאחר שבע יצא ונקרא פושע להכי כתוב כאן זה הלשון: יש לו להתפלל דלא נקרא פושע.

מייחו בהגנות מימוני שם הביא דברי רבינו חנןאל זיל שכותב, שכבר נהגו כל ישראל להתפלל תפלה המנוח כרבנן עד הערב, וכרכי יוסי דאמר בירושלמי לא הוקשה תפלה המנוח לתמיד של בין הערכיהם אלא לקטורות, דכתיב תוכו תפלי קטרות לפני משאת כפי מנוח

ויעש אברהם	שומע תפלה	ויעש אברהם
------------	-----------	------------

מנהה קודם שקיעת החמה כרבינו זקננו זצ"ל. וגם הוא זצ"ל לא הנית תפילה במנהה. והא מצוון כל היום, כדאיתא (בשו"ע סימן ל'ז). אלא לפי שהדורות חלושים ואי אפשר לנו להיות לנו גוף נקי כל היום, אין מניחין אותו אלא בשעת ק"ש ותפלה, שבכל יכולין להזהר בזה, כמו שכותב הרלא"ש ז"ל בהלכות תפילים. וא"כ מי נפ"מ בין תפלה שחരית למנהה. ועיין במג"א (שם ס"ק ב') שהרמ"ע ז"ל תיקון להניהם שניית במנהה. וש"מ דלא נהוג עלמא בזה גם במנגו.

ושמא משום דבר העם נהגו להקל להתפלל גם לאחר שקיעת החמה עד צאת הכוכבים, להכי לא נהגו בה להניחן לכתלה אחר שקיעת החמה. עיין שם (סימן ל') ובמג"א (שם ס"ק ג'). ועוד מפני הטורה, שהיא כל אחד ואחד צריך לילך לבתו מן השוק. ושמא יתרד ויבטל תפלה הציבור, להכי הקילו לעצמן שלא להניא תפליין במנהה.

ומהר שלא נהגו בהם ההמון במדינתינו לא חשו גם התלמידי חכמים להחמיר בזה, דמיוח כיורה. ועוד,adam היה ייחדים שייחמירו בזה יותר מהמוני יכול איכא למשח לרמאית, ומעלם אני חמה — למה אין מניחין תפליין במנהה, וכמו שכותב הב"י שם לפרש הירושלמי בשם

התעטף בצייצית נ' : מג"א (סימן י"ח ס"ק ב') שהוכחה מהגמרא (ר"ה י"ז ע"ב) מלמד שההעטף הקב"ה בטליתו כש"ץ, ש"מ שהש"ץ צריך להטעטף בטלית. והטעם מפני כבוד ציבור, עיין פרמ"ג שם. ומכח"כ במקומ שאמורים במנהה י"ג מדות, מדינה צריכה צרך הש"ץ להטעטף. דהא אמר התם דנטעטף הקב"ה כש"ץeskra הי"ג מדות. וכמו שכתבו (שם בסימן תקפ"א) גבי טליתות, דאפשרו بعدليل צריכה להטעטף בצייצית ולא יהיה נהגו חדשים מקרוב במדינתנו שאין הש"ץ מתעטף אפילו במקום שאמורים י"ג מדות.

ומה שמדובר בטענית ציבור שיהא מש"ץ מתעטף במנהה, היינו טעה ממשום דמקדם גם אותו שלא אמרו במנהה י"ג מדות. מכל מקום בתענית ציבור דבעין לאפושי ברחמי היו אמורים י"ג מדות גם במנהה, ועוד דבר פעים הש"ץ הוא גם הקורא בספר תורה, וכיון דברי להטעטף לקרוא הי"ג מדות בתורה, היה מתעטף גם בתפלה, דגנאי להטייה לתפלה אבל بلا זה אין נפ"ם בין תענית ציבור לשאר ימות השנה.

ומעלם אני חמה — מה אין מניחין

טהראת השנה.

שירותא דצלותא

ד) וראה ויעש אברהם כאן ד"ה וכשהתואר, ויש להוסיף ממטה משה סימן שעיה, ומובא בשמו באלו רבע לסימן קכח, והמקור בספר חסידים, שלדעתם מתחילה הציבור יחד עם הש"ץ, אלא שהש"ץ אומר הכל בקול רם "ושאר הקהיל יאמרו בלחש כל מה שהוא אומר, קוזשה והכל". ולכך צידד הלבוע בסימן רלוג סוף אותן א"ש, וכך ניתן להבין מלשונו בעל פרי מגדים לסימן كذلك בא"א שם אותן הרים ז"ל מצד לכך בסדר תפלה מנהה אותן, ומלחמת חמודות מביא הוא שם כמנהגנו, שהוא ע"פ קבלת אריז"ל, ומובה בכה החיים לטימן זה — שלפי קבלת אריז"ל אין חורת התפלה בלבד לחש, ורק כדי לענות קדושה, אומר הש"ץ עד אחר האל הקדוש בקול רם. ובמשנה ברורה לסימן זה, בביור הלכה ד"ה בלחש, רוזה לדיק הכרעה זו גם משלוון ביורו הגרא"א ועיין שם כל הקטע, וכן בקטע שלפנינו ד"ה שייעבור ועיין שער הציון שם, וכן בח"י אדם. ובקוצר שו"ע סימן סט אותן ומכיריע לדעת אריז"ל, כמנהגנו והמקובל ולכך מצד מרן הצדיק זצ"ל, כמבואר בויעש אברהם כאן.

סדר תפלה מנהה

ויעש אברהם

שומע תפלה

וזיעש אברהם

וכל דבריו זיל לא זכתי להבין. דמאי דפשיטה ליה דלא היה הפסיק בין זריקה להקטרת האבירים, עיין ברמב"ם (סוף פרק ר מתמידן מוספין) שכח, שכל הסדר שעושין בכל יום בבוקר, כך עושים בין העربים חוץ כו', עי"ש. ובסדר הבוקר, לאחר זריקה ואחר שמעליין האבירים לכבש היו מתכננים כולם לשכת הגזות, והמנונה אומר להם ברכו ברכחה אחת כר ומברכין עט העט אמת ויציב רצה וברכת כהנים, כדיאתא במוגניטין (ריש פרק ד' דתميد) ומובה בגמרא (ברכות יא ע"ב). ופירש"י זיל דברכו ברכחת עבודה רצה כי להתפלל שהעבודה שעשו יהיה ברצון וברכת כהנים לבך את העם. וא"כ הדבר פשוט דاتفاق ברכחת יוצר אור וק"ש ואמת ויציב אין לו מקום עתה בין העARBים. (וזולא כמו שכח הריעב"ץ זיל בסדר עבודה שלו במנהה עי"ש). אבל ברכחת עבודה וברכת כהנים היו מברכין קודם הקטרת האבירים, כמו בשחרית, דמאי שני, כיון דהיא תפלה על העבודה, א"כ היה

מהרי"ז זיל מפני מה לא החזיקו בה משום הרמאים. הדכי פירושא מפני מה לא החזיקו בת הכהרים להניחן כל היום, כדי שלא ליתן יד לרמאים שייתנו נראין כשרין בעני הטעם שמחמירין בהם יותר מאשר בשאר ההמון, עי"ש. ולהכי לא רצוי גם התלמידי חכמים להחמיר בזה יותר מאשר בשאר ההמון, עי"ש. ולהכי לא רצוי גם התלמידי חכמים להחמיר בזה יותר מאשר בשאר העם. ושמעתה שבארץ ישראל השידדים מביחין תפילין במנהת, כשמתפלליין קודם שקיעת החמה.

פרשת התלמיד: כן כתוב הרמ"א זיל או"ח (סימנו רל"ד), עי"ש. וכותב הט"ז דיש לומרפרשת התלמיד אחורי אשורי. כי אמרת פרשה זו במקום שחיטתו זוריקת דמו. ותפלת שמונה עשרה הוא במקום הקטרתו על המזבח. והביא ראייה מהטור, עי"ש. ונראה כוונתו, דאין להפסיק בין ב' העבודות. יוטב יותר לתכווף האמירה שהוא במקום שחיתה זוריקה, לתפללה שהוא כנגד הקטרת האבירים, עי"ש.

שירות א דצלות א

(אקו סכמתן טבומטן מן עמוד מס'יג)

ויהי מן הבא ביזו מנהה. וראייתי קונטראטיין רוקח" לבעל מעשה רוקח (ומזהפס בסוף ספר מעשה רוקח על התודת, דפוס לMBERג משנת ת"ר) ושם מובה לגמ' ברכות פרק ד משנה בשם רמז"ז משל"ה וזיל: דיזחק ביזם עקידתו אחר הקרבת האיל אמר -- יש כאן עולה ואין כאן מנהה, ותיקו תפלה מנהה שתהא במקום (קלבן) מנהה. ואוותם הדברים בקצת שני לשון ראה בספר אגרת הטיטול לאחיו של מהרי"ל מפראג, זיל, ערך מ. ועיין בהערות של המהדייר שם בשם "טיול בפרד"ט".

עצם ההנחה שיזחק "עליה" היה, מובסת, כנראה, על מדרשי חז"ל, שלא צינו בספרים הנגיד, וראה: מדרש מנהומה לויירא, בפסיקה, "כבר היתה לעולמים" אותן ח' שז"ל: "אמר לוחכמים (לפי הענין שם הבונה לסנהדרין) למה אהבתו של הקב"ה עם עם ישראל יותר מכל האומות? אמרו לו -- אבא זקן היה להם ושמו אבותיהם, ובא לשחות את בנו להעלותו עולה" וכו' והשח, בשינוי לשון, אותו הענין שם לפרש צ'אות יג. ואשר להסבירת בעל מלאה הרוועים ביחס לעצם ההגדרה "מנהה" יש להסבירו במדרש רביה (לבדבר יג אותן ו) שז"ל: וכי בכל מקום מקרים קטורות לשם הקב"ה, הלא בכל מקום שישRAL עומדים ומתפללים מנהה תפלה מנהה, עליה נאמר מנהה כמשמעות ועיין ויעש אברהם כאן ד"ה לתפלת מנהה.

תשכא

סדר תפלה מנהה

כשמניע שעה מנהה צריך לומר:

מודה אני לפניך יי אלוהי ואלוהי אבותי, בשם שזיכתני לראות חמה בורחתה, כך תוציאו
לראותה בשילוחתה.

וקודם תפלה מנהה יאמר:

הריני בא לקיים מצות תפלה מנהה, שתיסוף יצחט אבינו עליו השлом לתקו שרצה במקור
כלוון, ויהי נוצט וגו'.

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

גם במנהה הפסיק בין זריקה להקטרת האיברים ההגיש הרמב"ם ז"ל דעושין בין העברים כל שאינו מעכבר הקרבן ולא למץוה, ולא יתקנו נגד שחיטה זריקה — שזה כל כפרתו. הסדר של בוקר.

וגם מה שכתבתי לעיל שהיו מתפללים מובנים לי. וכמו שכחתי לעיל בכמה מקומות, דatto אמרת פרשת התמיד מתקין חוץ' הו, הרי אין זה אלא מנהג בעלמא בדורות האחורי, הקטרת איברים, שם דזה עיקר הנרצה בתקרבן, וכן נגד זה תקנו חכמים התפלות. (ודוקא תפלה

שירותא דצלותא

ג

סדר תפלה מנהה

מודה אני: תפלה זו מקורה בבראשית הרבה ריש פרשה ויצא. בסידור אוצר התפלות מובאת היא לאמרה כאן בשם ספר בשם ראש. הריני בא: בשם ראש שם. וכן לפני תפלה מעיריב נאמרת תפלה דומה, אף היא נאמרת ע"פ ספר הניל, והמקור בירושלים ברכות פרש ד הלכה א.

— ומכאן נבעור לבירור עניינים הקשורים עם תפלה זו ולהבהרת מקור הרלבטה, גם בנוסח אשכנז וגם בנוסח ספרד:

א) וידבר וגוז או את בני ישראל: בדבר כה. פרשה זו שבתורה נקראת "פרשת התמיד", על שם קרבן התמיד שהচכר בפסוק שט — "עלתה תמיד". ובה פותחים אנו את סדר תפלה מנהה, בנוסח ספרד ואשכנז גם יחד. וראה פירושה וביאורה בחלק א' של סידורנו, בעמק ברכה שם עמוד פח והערותינו שם שמתחתuko. בסידורי הגאנונים, של רב סעדיה וכן של רב עמרם, לא מדובר כאן על אמרית פרשה זו, וכן לא הוכירותו כאן הרמב"ם והטור, המתחלים את הסדר מן אשורי ישבוי. גם המחבר בש"ע סימן ר' לא הביאה להלכה, אף לא הוכירה שם.

הראשון (?) שהזכיר בסדר תפלה מנהה, הוא רבינו יונה, וכמובא ברמ"א לש"ע שם בחומו, ח"ל: ויש שכחטו שנוהגים לומר פרשת התמיד קדם אשורי של תפלה מנהה, נגד תמיד של בין העברים ומנהג יפה. מקור דבריו הוא באבודרתם המביא זאת בשם רבינו יונה, שכחט בדף אגרת תשובה — שמצוה לומר בערב קודש אשורי פרשת את קרבני לחמי כמו שאומר בבוקה במקום שני התמידין שהוא קרבני בכל יום בבוקר ובערב, כדי שתחשב הזכירה כמעשה (אבודרתם בתפלת מנהה). גם הבית יוסף לטור שט

סדר תפלה מנהה

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

ערבית שהיא רשות היא נגד איברים של היה לוי, מן המשורדים, כדאיתא (בעירוכין יא ע"ב). והווצרך להיות אצל התמיד בבית המקדש, והתפלל שחרית אחר עבדתו במקדש, וכן עיקר התמיד שהוא זריקת הדם, עיין שם.

ועיין מג"א שם שהביא מתשובה הרמ"ע (סימן יד) זיל, שכתב בשם הווז"ק, לומר פרשת התמיד אחר אשורי. משום דאיתא (בосновת דף נג) דשחרית היי מתפלליין אחר הקרובת התמיד ובמנחה קודם הקרובת התמיד ואשרי הוי כמו תפלה, עי"ש. ואני אומר אם קבלה נקל, ואם לדין יש תשובה. דחתם בטופה רב כי יהושע בן חנניה קאמר לה והוא אבל התפלה שהיתה בבית המקדש, היה

שירות א דצלותא

סימן רلد מביא זאת בשם אבל להלכה ולמעשה לא סידר אותה. הלבוש מביא דברי רמ"א, אבל קודם לנו מתחילה הוא "סדר תפלה מנהה בזבור אומר אשורי". ולענין קביעת מקום: הט"ז לש"ע סימן רلد (אות ב שם) מציד לאמרתה אחרי אשורי, מתווך נימוק — כי פרשה זו היא במקום שחיטתו וזריקתו של התמיד, ותפלת יה"ח היא במקום הקטרתו על המזבח לשרפוא. המג"א שם אותן ב מביא אותו סדר גם בשם רמ"ע (תשובה יד) בשם הזהר, עי"ש הסברנו, וראה ויעש אברהם כאן ד"ה פרשת התמיד מה שהעיר ע"ז.

אבל למעשה נתקבלת הכרעת הרמ"א — לאומרה קודם אשורי, וכך סודר בסידורי המקובלות, וכן בסידורי הרב יуб"ץ זיל, וכן נראה מלשון הנרי"א לש"ע שם אותן ומקיצור של"ח שהעתקתי להלן. ולאשר שמובא במג"א בשם רמ"ע יש להעיר, שבסידור יуб"ץ, בעזרה קטנה למנהה קטנה, אותן יז' מובא בקשר עם זה: ואעפ' שנטה הרמ"ע בתשובה יד לסדר תמיד דמנהח אחר אשורי, הא הדר בית. ולפי סדר המקובלות, שהוא הסדר הרגיל, התפלל מrown הצדיק, כמבורר בויעש אברהם כאן ד"ה סדר תפלה מנהה.

ב) פטום הקטורות: ברייתא מלוקטה, מן הגמ' הבעלית (כריחות ו) זמן ירושלמי (יום פרך ד הלכה ה). וראה בסידורנו חלק א בעמק ברכה שם עמוד צב פירוש מפורט לברייתה זו וכן העורותינו שם שמתחתן לקו. על ערך הגדל של הזורת ענייני קטורת פעמיים ביום, מذובר בזהר (ויקהיל עמוד ריש א) "ויעש מזבח מקטר קטורת וכו' וכו' תא חזי — האי מאן דידיינא רדייף אבתראית, אצטראיך להאי קטורת ולאתבא קמיה מאריה, דהא סיועא איתו לאסתלקא (לסיילוק) דינין מיניה וככ' אי הוא רגילה באhai — לאדכרא תרין זמגין ביוםא — בצפרא וברמשא" וכו' וכו'. בסדור או"ח סימן רלו' מובא בשם רב עמרם גאון (כך נראה ממוץ הלשון שם) לאומרה במעריב, זיל: וכותב עוד שבערב אחר שגומרים תפלה ערבית, נהוגין לומר פטום הקטורות שאומרית אותו זכר למקדש, וקטורת היה גם בערב. בסדר רב עמרם גאון שלפנינו לא מצאתי זאת, לא בדף ורשה ולא של ירושלים. המנגג מובא גם במחוזר ויטרי עמוד עט, בספר המנגיג

סדר תפלה מנהה

תשכג

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

אחר זריקת הדם גם במנהה, וכן שכבתבי לעיל, וגם העומדים שם מזו העם התפללו או כל התפללה. וכך שפירים הרמ"ם (ברפ"ד דתמי) ורש"י (בברכות יא ע"ב) את העם עט העם. והיינו שהם התפללו כדרכם והכהנים שהיו טרודים ברכו רק הברכות דחשייב החתום במשנתה. ופרק חזי מי עמא דבר שאומרים פסוקי הקרבנות קודם אשורי. וכן נהג רבני זקנין צ"ל, ולא חש להא דברי הט"ז ז"ל, ולא להא דהרמ"ע ז"ל שבמג"א שם. ומה שנוהגים לומר גם הקטורת קודם התפללה, אף שקטורת של בין העerbim הייתה מאוחרת טפי. אף להקטרת איברי התמיד, כבר כתבתבי לעיל (בפרשת הקרבנות) על פי מה

שבדם התמיד. ומה שבדם התמיד, הוא לפי ר' יוסי דתפלת המנוח נגד הקטרות נתן, להחכי אומרים פרשת הקטרות סמור לTPLה כמו שנוהגים לומר פרשת הקרבנות בבוקר קודם התפללה, עי"ש.

ומה שאומרים גם פרשת התמיד, הוא לפי שלגמרא בבבלי משמע דעתקנה נגד התמיד עצמו, עי"ש. ואין זה תרי מיל' דסתורי אחדדי, זאינו אלא קראיית פרשה, ועוד דאף אם לא תקנו נגד קרבן התמיד, מכל מקום נכוון לומר עכ"פ הפרשה שיזא במקומם הקربת התמיד.

שירوتא דצלותא

בחפלת הערב אות פג וכן באירועים בדין תפלה ערבית אותן ט בשם יש מקומות. אבל מנהג ספרד הוא לאומרו רק בשחרית וכן במנהה, והוא בקבלה אריזול, שקבעה מלומה אחרי פרשת התמיד. כמובא באבר היטוב לש"ע שם אותן ב. וראה אפריש לפטוט הקטרות בסידורנו חלק א' עמוד צב בעמק ברכה שם, וההערה שמתוחת לקו שם. ועיין על עניין "אחד עשר" סמנני קטורות בעץ החיים (בהצאה חדשה דפוס "אשל", תל-אביב משנת תרכ) חלק א' עמוד קסד בהיכל נקודות שער המלכים פרק י' ועיין בויעש אברהם כאן ד"ה פרשת התמיד ובקטע שלஅחריו המתחילה וכל דבריו, וכן קטע המתחילה "וציין מג"א" מש"ב ביחס למה שמובה מזהר והובא גם באליהו רבא, כמ"ש בקטע שלפנינו. ולענין קביעת מקומה: הבהיר היטוב שם אותן ב' מביא בשם אריזול לומר פיטום הקטרות אחרי פרשת התמיד, וזהו מנהגנו, מנהג ספרד, וכן סודר בסידור רמ"ק ולכך צידד בשינוי כניסה הגדולה לסימן רלד הכתוב: נהוגין אנו לומר פטום ולאחר פרשת התמיד קודם אשורי ומנהג נכון וכ"כ האז"א בשם הר"י. ובקיים של"ה (עמוד עט ב') מביא בשם ספר י"ח (?) ערך תשובה סימן עב — לומר אשורי קודם ואח"כ פ' התמיד ופטום הקטרות בסדר היום, במנהגי מהר"י טירנו ובמטה מטה מתחילה את הסדר באשרו, ללא הזכרת הפרשה והברייתא. בקצת סידורי אשכנז סודרה רק פרשת התמיד, וכן הציגה בעל עבדות ישראל. וראה וייעש אברהם כאן בד"ה ומה שנוהגים. וראה מה שבתוכ בשל"ה, בסוף מסכת תענית שם, עמוד כג א. וראה ביאור ופירוש הברייתא: שוי"ת מהרלב"ח סימן קית, חידושים באך שבע לגמ' כיთות, ועיין נר תמיד על מס' כירותות.

ג) ולסיקום: לפי קבלת אריזול מתחילה את הסדר מן פרשת התמיד, ואח"כ אמרת הברייתא דקטרות, תניא רב כי נתן אומר, תניא בר קפרא, ה' צבאות עד וכשנים קדמוניות וכן סודר בסידור רמ"ק ז"ל, שער שמיני סימן שני. ויש להעיר שבספר דין

סדר תפלה מנהה

שירותתא דצלותא

והנוגות אדם (ע"פ אריזול) כתוב בעמוד ב': ואמר פרשת התמיד וידבר וכו' אתה הוא שהקטיירנו וכו' פטום הקטורת עד כל שארך וכל דברך וכו' לה, ולא הזכיר אמרת הפסוקים ה' צבאות וכו'. וצ"ע בקיוצר דברם אלה, כיון שבפרי עץ חיים שער הקרבנות פרק ג' כתוב מפורש: "ובכל פעם שאומר פטום הקטורת, צריך לומר בסופו ג' פסוקים אלה, בין בשחרית, ובין במנחה ובין אחר התפלת" (כמנתג סفرد, אחרי הפומן אין קאלוקינה, וראה בסידורנו חלק א' העורות שמתחת לקו שם בסוף עמוד תז). ואולי מטעם זה לא פירש אותו המחבר ז"ל. כיון שזאת מובן מיילין.

במשנת חסידים (פסקת מנהה פרק א' אות ז') מתחליל הסדר מ' פטום הקטורת, שכן כרך ניתן להבין מסידור העניין שם שז"ל: "ויאמר פטום הקטורת בכונונו קחdam התפלה כמו בשחרית", ולא הזכיר קודם לכך את הפרשה, אבל ביתר כתבי אריזול כתוב מפורש להתחילה מנו וידבר וגוי. ובטיזור שליה אמר אברהם הלי — מצאתי בצוואת אבי זקנינו הגאון המחבר זצ"ל (השל"ה הקוזש) ז"ל: הסדר של פרשת התמיד והזכרת קטורת היא מצווה הרבה לומר כן בשחרית וגם במנחה, כמoba בזוהר. וראה אור חישר למהר"ס פאפריש ז"ל עמוד כח א.

ולבסוף יש להעיר על השמטה "אבי הוה מסדר" במנחה, ייגעתו למצואו יסוד וטעם זהה, וממצאי רך בספר קטן רב הערד, בקטטריס "עין תפלה" להגאון הצדיק רבינו שמריהו שמעריל זצ"ל אבדק' הרימולוב שהעיר על העניין חיל: בקטורת של מנהה אין נוהגים לומר אבי מסדר, והוא אני שראיתי כן באיזה מקום ושכתי מקומו. (עין תפלה גלה אל קוונטרס נועם מגדים לבעל פרי מגדים זצ"ל).

בקשר לזוית יש להעיר שבקבלה אריזול נקבע מלכתחילה לומר רק עד הפטוק "וערבה" וגוי, כמו שציינתי, וכמו שmobא בבדיקה הקחדש לרוח"א (בקשר גדול שם אות ח) המדגיש "ותו לא", ולכן מן התימה על המתמיהים.

ד.

(דינונים ובירורים)

אשרי: ראה עמק ברכה בסידורנו חלק א' עמוד קפה, ועין שם בכל הקטעים וכן בהערותינו שמתחתcko, שם עמוד קצה, וככאן ננסח להוסיף הבהיר יסודית:
 א) הקטע בכללו, רגיל בפיינו בשם "אשרי", על שם ההתחלה, והוא מרכיב בעצם מן ד' מזמורים שבתחילה: אשרי הראשון — שם פה, ה; השני — קמה, טו; תhalbת לדוד עד לעולם ועד — שם קמה, א"כ; ואנחנו — שם קטו, ית. ונאמר ג' פעמים ביום, ע"פ רשות חז"ל (ברכות ד ב) כל האומר תhalbת לדוד בכל יום שלש פעמים, מובהת לו שהוא בן עולם הבא. ורש"י, במקומם, מפרש: כנגד שלוש תפנות והשווה אותו הסבר במחכים (חי בתקופת הרשב"א מבואר בחלק א' של סידורנו עמוד קסו בהערותינו לבסוף שאמר).
 בדומה לזה נימק הריב"ש ביתר הסברא בסימן קמ, עי"ש. והשלש פעמים הם: בבוקר, כפטוקי דזمرة של תפלה שחרית, לפני יענץ ה' — ובלצ"ג, וכך במנחה.
 ואת עצם האמירה המשולשת מנמק אבודירתם בזהיל: אשרי יושבי גוי ונהגו לאמרו נ"פ בכל יום, כנגד ג"פ שבת קול יוצאת ואמרת בשלש משמרות הלילה — אווי שהחרבתי

סדר תפלה מנהה

תשכה

שירوتא דעתותא

את ביתך ושרפי את היכלי והגליתי את בני בין אומות העולם, ולכך אנו אומרים על
לעדי שנשרף ואין לנו כי אם מקדש מעט — אשרי יושבי ב'יתך'.

וראה שם הפירות מתוך השוואת עט הפירות שבירושלמי שלנו.

מן מחברנו ז"ל מביא ראייה (לעיל בסידורנו חלק א' עמוד קפה) "שכבר בתקופת התלמיד היה הקטע כולם נקרא בפי העם בשם "אשרי", מדקאמר ברכות (ד ב) "מפני מי לא נארה נו"ן באשרי", ולא אמרו " מפני וכו' לא נארה נו"ן בתהלה לדוד". הדגה בקשר לזה יש להעיר, שאמנם נמצאת נירטה כזו, והיא בשבלי קצת (השלם, עמוד ג ב) ושם כתוב: אָרַי מִפְנֵי מַיִן לֹא נָאָרָה נו"ן בתהלה לדוד.

וביחס לב על המאמר: בגם' ברכות שם לא איתמר מפורש שם אלא סתום, תנייא גמי המי, אבל לפי גירסת הר"ף ורא"ש בגם' שם, למד זאת ריב"ל. ועיין מש"כ מעדרני יוסט לרא"ש שם אותו מ, ויש להוסיף לדבריו ז"ל, שם בירושלמי ריש פרק ה דברכות, בהתחלה הגמי' שם, מצינו מפורש שרכי יהושע בן לוי דרש דרשה זו, ז"ל: "אריב"ל — זה שהוא עומד ומתפלל, צריך לישב שתי ישיבות, אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל. עד שלא יתפלל — אשרי יושבי ביתך, ואחת מישתפלל — אך צדיקים יודו לשמד" וגוו'. ומכאן נשתרבב המנהג לומר פסוק זה לפני שעzbטים כתלי בית הכנסת, כמבורך לעיל בסידורנו חלק א' עמוד תיג. ועל דרשת חז"ל הנ"ל מhabבש גט המנהג לומר אשרי קודם סדר סליחות, מנהג הנובע מתקופת התגוננים וסודר בסדר רב עמרם גאון (חלק ב' עמוד 308 דפוס ירושלים).

ב) ברכות שם מזכיר רק על "כל האומר תהלה לדוד", אבל למעשה מתחילה מן הפסוק אשרי יושבי, ומוסיפים הפסוק אשרי העם וגוו', ושניהם סודרו בסדר רס"ג ורע"ג. וביחס לרב עמרם גאון יש עוד להוסיף, שבבדפוס ירושלים סדרם גם קודם לנו הפסוק אשרי תמיימי דרכ, מעת נראה ע"פ ההוי אמיןא שבגמי' שם "מאי טמא, וכו' נימא אשרי תמיימי דרכ". וכן הווכר אשרי יושבי אצל רוב רבוינו הראשונים.

בפירוש לושאי (עמוד ש' הוצאה הרב ערנרייך ז"ל) מובא קודם מאמרם ז"ל "חסדים הראשונים היו שוחין שעה אחת" וכבר, ואח"כ כתוב שם: ועל זה הוסיף לומר קודם התחלת התפללה תהלה לדוד — אשרי יושבי ביתך. ובתוספות לברכות לב ב' ד"ה קודם — "ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק (אשרי) קודם תהלה לדוד, לאפקוי מהנחי דארמי אשרי הרבה". כוונתם למנהג המובה במחוזר ויטרי להקדים כמה פסוקים המתחילים באשרי, עיין' עמוד 63. וכן הווכר מפורש אשרי הראשון: ברחוק סימן שכ' בראבייה ריש ברכות; בראש' לברכות ד ב'; בתנייא רבתי סימן ב'; בטור סימן נא וסימן רלד; באור זרוע חלק א' אותן ק' בריטכ"א לגמי' שם, ובשבלי קצת סימן ג'. המרדי כי לברכות פרק ד' אותן ק' כותב: "שוחין שעה אחת וע"כ נוהгин לומר אשרי קודם תפלה מנהה". הרוז'ה במאור הקטן להתחלה הר"ף לברכות שם: "כמו שאנו קורין אשרי קודם מוסף ומנחה". ואשר לההדגשה והתגבלה במרדי כי ובמאור הקטן, נזהור לקמן סע' ק' ר', בהדרית לאשרי במנחה; ובתוספות רב' יהודה החסיד לברכות שם: (בספר ברכה מושלת) ולפיכך תקנו לומר פסוק זה (אשרי) קודם תהלה לדוד. ובධומה לזה בתוספות הרא"ש שם, המזכיר שם גם הפסוק ואנחנו וכן בשיטה מקובצת לגמי' שם. מלשון הרשכ"א לברכות שם לא בזרור לומר, כיון מש"כ שם — "ולפיכך תיקנו לומר פסוק זה קודם תהלה לדוד, אע"פ שהוא ממומול שלמעלה ממנה" מורה יותר על הפסוק" אשרי העם שכח לו", מאשר על אשרי

סדר תפלה מנהה

שירותות א דצלותא

ירושבי וגוי, כיון שהוא הוא מטיים הפרק שלפניו. ברובם (תפלות כל השנה) מוחבר על "אשרי כו עד סוף תהילים", וכן שם הלכות תפלה פרק ט הלכה ח: במנחה אומר שליח צבור אשרי וגוי תקופה לדוד.

חאת להזכיר, שראביה לריש ברכות (בחזאת חברת מקין עמוד ד') מיחס הקדמת "אשרי יושבי" לתקופת הגمرا, שכן כך ניתן להבין מלשונו שם, שכותב לעניינו בהסתמכו על ירושלמי ומסים — "וכן היו נהגו אז נמי לומר קדם תפלה מנהה אשרי יושבי ביתך". וביחס להציגתו "תפלת מנהה", כמו שציינתי לעיל מרדכי וממאור הקטן, עיין בהערות לאשרי במנחה להלן סע' ק ו שהבאתי מכאן ראייה חוותית למחרש".

ג) ויש שכתו סתום, "תקופה לדוד", וראה: פרדס לרשי' עמוד שא; מהז' עמוד 75 (אבל שם עמוד 73 וכן במנחה של שבת עמוד 179 כן החכר: ופותחין באשרי"). במתה משא, בדייני תפלה מנהה בשם מהר"ם מרוטברג: כאשר במנחה לביהכ"ן סמך לחשכה, היה מתפלל י"ח ואח"כ אמר תקופה לדוד. באשכול (הוזאת אלף עמוד 87) ולפי שתקופה לדוד הוא דבר גדול, תקינו ליה רבנן לימיRNA תלתא זימני וכו' שם לא כיו' דעתיה בראשונה, יכוון בשניה או בשלישית. ובuczם היא הסברת רב עמרם גאון, (דפוס ירושלים עמוד קג) בשם חכמים אחוריים. גם המהיג מתחילה מן תקופה לדוד (אות ב בדייני תפלה), וכן בארכות חיים הלכות מאה ברכות ומכאן בכלל בו סימן ד, וכך נראה מלשון ספר חסידים אותן תחת. וראה לשון ריא"ף פרק אין עומדים, לגמ' שם —

ציריך שישתה, אותן בשם תוספות ריב"ם, ולבסוף יש להעיר, שוגם בזוהר הזוכר "תקופה לדוד" בלבד, כנוסחת הגמ' שלפניו, וראה שם פנה עמוד רכו ב: בצלותא דמנחה וכו' יימא תקופה לדוד. וראה תוספת לזהר האזינו (בחזאת ועטר הארות לר' ראוון מרוגליות). ועיין בסוף עמוד שז' שם, שם יש רמו קל להצמדת פטוק זה לתקופה לדוד, עיין שם היבט.

ד) אשרי העם שכחה לו: סודר בסדר רב סעדיה גאון עמוד כה ועמוד לג א, אכן בסדר רב עמרם גאון דפוס ירושלים (עמוד פד) ואילו מסידור העניין בדפוס ורשא לא ברור למדמי, כיון שם כתוב: אשרי יושבי וגוי עד מעתה ועד עולם וכו'. אכידתם כן גורש אותו: שכחה לו — הלמ"ד דגושת. וכן שב"ל סימן ז: עוד הוסיף לזרע אשרי העם שכחה לו. וכן מובא בדברי חמודות אותן טז לרא"ש ברכות פרק ה אותן ה בשם רמי, זיל: ואומרים גם פסוק אשרי העם וגוי כלומר שנותנים לו שבח ותודה שזכינו לך וכו'. עיין שם בכל הקטע. בשאר ספרי הראשונים לא מצאתי וראה ב"ח לטור סימן נא בד"ה זונגו לומר. מרז' מחברנו זיל מביע השערה (בחלק א של סידורנו עמוד קפה טור ב בד"ה ומה) שכבר בתקופת התלמוד נתנו להקדימו לתקופה לדוד, עי"ש הסברנו.

והרי הארץ והערה לבסוף: בסוף אותן ושלפניו, בקטע המתיחיל "ולבסוף", הבאתி מצדיה לדורך גירסת אחרת מאשר זו שבגמ' שלנו ושם כתוב "כל האומר אשרי ג'ט מובטח לך" וכו' ולפנינו "כל האומר תקופה לדוד ג'פ" וכו'. בקשר לזה יורשת להביע השערה, שבכונה הוסיף פטוק זה שלפניו וקבעוcho אשרי יושבי, מושום שלחוב בו פעמיים "אשרי", — אשרי העם שכחה לו אשרי העם שהשם אלוקי, וע"י כך מקיימים אנו מאמרים זיל בגירסת בעל צדה לדרך. והרוחנו מכאן סיוע למנהג מהרש"ל — לומר רק במנחה אלה שני פטוקים, כמו שציינתי בהתחלה אותן ושלפניו, מנהג שהזוכר ברmittel

סדר תפלת מנהה

תשכז

שירות א דצלותא

בספרי רבותינו הראשונים: ר' באיה, המרדכי ור' זיה (בעל המאור הקטן שמסביב הריב"ף). ומעניין לציין, שבמחוזר ויטרי סודרו שש פסוקי תהילים המתחילים ב"אשרי" זהה שלפנינו אין ביניהם. ומלשון התוספות לברכות לב ב ד"ה קודם נראת ברור, שלא גורסים אותה בלבד נראה מלשונו ובינו יהודה החטיד (בטער ברכת מושלשת שציינתי לעיל אותן ב בסוף סעיף קטן ב).

ה) ואנחנו נברך ה': פסוק זה מסיים את הפרק��טו שבתהלים. ר' עיג מנמק האמדתו לאשרי בזה"ל: ומוסיפין בתר עולם ועוד ואנחנו נברך וגוי הלויה, לשלהליה הלויה בתר הלויה, ויש שמנקים בדרך אחרת. וראה טור סימן נא והפרשנים שמסביב לו; ועיין בפרישה לטור שם המדיק מטעמו של רב עמרם גאון, שבמנחה אין לומר אותו. כיון שלא אומרים או פסוקי דזרמה, אבל לפה טומו של הכל בו שהוא מביא שם — (שמקדמו בארכות חיים) — שואת מוסב על חי עולם הבא, מעתה ועוד עולם. יש מקום לאמרתו גם במנחה. וראה ב"י שם בד"ה ואחריו המביא דעה אחת להשמטה אבל בסוף דבריו שם מסלימים ג"כ לאמרתו בכל פעם שאמורים אשרי יושבי, עיי"ש הסבורה ובדרכי משה שם אותן ה בשם אשרי, וביאורי הגראי לשרע סימן נא אותן ט. וראה ר"א"ש לברכות ד א. המנתיג (בדיני תפלה אותן כג) ושבלי הלקט (השלט סימן ז) בשם רבינו שלמה (רש"י). ואגב ארחה: במגן האלף לסידור רב עמרם גאון (חלק א עמוד פד) מביא מדרכי משה שכותב בקשר לר"א"ש שמדובר משמע בכית יוסף, היינו, לומר כל פעם את הפסוק ואנחנו, אפילו כשלא משלשים, כנ"ל לפניו, ומעיר: ולא ידעתי המשמעות שלן, אם לא שהיתה גירסתו שם באשקיי — לומר אשרי ג"פ ביום. והנה לפי מה שציינתי להלן בחעדותינו לאשרי במנחה (סע"ק ו בקטע המתחיל "ולבסוף") מצד אחד, מצויה גירסת זו בוגרמא שהיתה, כנראה, לפניו, והיינו — כל האומר אשרי ג"פ ביום מובהח לו וכו'.

وعיין מג"א לשוו"ע שם נא אותן זו המביא בשם מהרש"ל הדברים והטעם שציינתי לעיל מפרישה, המבאים סתום, אבל הברכי יוסף לשוו"ע שם אותן זו הפריך אותו, כיון שבמהרש"ל תשובה סד כתוב אחרת — שהיה אומר הפסוק ואנחנו, ע"פ שאין שיר כאו הטעם של רב עמרם גאון הנ"ל, ובביא שם בשם מהרש"ל שלפנוי למנצח היה כן מנהגו להשמיטו. ואולי, לפ"ז, טעוון תיקון סופרים בלשון המג"א. וראה מש"כ בעניין זה מרן מחברנו בחלק א של סידורנו עמוד קפו טור א בקטע ב שם ועיין עד סוף הדיון שם, ולקמן סע"ק ו.

בעל מטה משה מצד לאמרתו בכל פעם, ע"פ מש"כ רבינו בחיי וז"ל: וכן משמע מרבינו בחיי שיש לימר ואנחנו נברך, שכותב בפרשת ואתחנן — לדידך השכל — כל נברא מהויבב לעבוד בוראו ולשבח אותו, אבל לא כמו ישראל, הוא שאמרו חז"ל הללו את ה' כל גויים וגוי כל שכן אנו שגור עליינו חסده, וכן מצינו שעכו"ם אינם ראויים להזכיר השם המיחיד וכו' כי אם ישראל, וזהו שאנו אומרים — מהלת ה' ידבר פי, דיברך כלبشر שם קדשו ואנחנו — שיש לנו ידיעה — בשם המיחיד, נברך יה, כלמר, השם הנסתור והמייחד וכו'. (מטה משה סימן נב). וכך נקבע בקבלה אריזול ומפורש במשנת הstdים במסכת מנהה: ויאמר גם עתה פטוק ואנחנו כמו בזמירות (בפסוקי דזרמה) וכן סידרו המקובלים בסידוריהם — ומכאן בכל הנוסחות.

(1) אשרי במנחה — זהה פרשה בפני עצמה, ובaan הכל מודים שמתחלים בפסוק

שירותתא דצלותא

זה, כמובן לפנינו והרי הבהיר העניין: קודם לכן נעציק דברי המהרש"ל (בתשובה סד) הכתוב בקשר לזה: "כשאני מגיע לאשרי (בתפלת שחירת) מدلג אני ב' פטוקים של אשורי (אשרי יושבי ואשרי העם) ומתחילה תקופה לדוד, כי לא מתן האי פסוק אלא כדי שישהה שעה אחת קודם החפלה, וע"כ איגני נזאגו לאמרו אלא בעת המנהה קודם התפלה, והפסוק השני (אשרי העם) אני מدلגו כמו שכתו התוספות בברכות (לב בד"ה קודם) כי הפסוק הראשון בלבד נתן קודם אשורי (הכוונה להקטע כלו הנקרא בשם זה) שטסיטים ביהלוך סלה וטמך לי תקופה לדוד. ומ"מ אני מוסיף לבסוף ואנחנו (במנחת) ואעפ" שאין שיך כאן לשלוולי הללויה (שהרי לא אומרם או פסוקי דזרמה) אבל קודם למנצח איננו מתחילה אלא תקופה לדוד, ומטיים בתחלת ה', איננו מטסיים לעולם, מ"מ מצאי כאן מקומו אלא בפסוקי דזרמה, ואף שיש דעות חולקות ומוספיים לעולם, ג"כ דעתה להפוך, שצורך להתחילה ולסיים בתחלת ה' (בזה שטסיטים הללויה).

— ומתחום תשומת לב אלה הדברים, נבדך לעין בדבריהם המודקדקים של — הראייה, המרדכי ובעל המאור הקטן, הוא הרוזה, זיל, ונראה שסבירות המהרש"ל וטעמו מיסדים על דעת אלה רבוינו הראשונים: הראייה לריש ברכת (ראת לעיל סוף אות ב) כותב: "וכן היו נגנו אז נמי למור קודם תפלה מנהה אשורי יושבי ביתך". המרדכי (ראת לעיל אות ב) מותב: וע"כ נוהגין לומר אשורי קודם תפלה מנהה". ובמאור הקטן (ראת שם לעיל): כמו שאנו קורין אשורי קודם מוסף ומנצח", ואותה לשון מזינו בספר "תשובות רבינו המאירי" (דף ירושלים תש"ח בהוצאת מעין החכמה) שט עמוד סב וזיל: והיו רגילים לקרות את שמע עין שאנו אומרים אשורי קודם תפלה המנהה וקודם תפלה חמושף" וכו' — הרי יש לנו ארבעה רaussנים המציגים אמרית אשורי קודם למנצח. ולמה דזקא במנחתי אלא שלמעלה מכל ספק, שכונת וטעם מהרש"ל הניל טמן כאן. אבל מה שבדברי בעל המאור ובמאירי ניחושך "מוסף", טוען הבתרה, שהרי זה סותר לכואורה ההשערה שהבעתי, שהרי מוסף מתפללים אחרים שהייתה בבית הכנסת מקודם, בתפלת שחירות, ולפיין מה טעם להקדמת אשורי, שלפי קבלתנו מוספיים רק ככלא שהוא מוקדם בבחיכנו"?

אבל ואת יובן שנדייק בלשון תר"י לר"ף פרק ד דברכות, על מאמרם זיל (ברכות ל א) — כמה ישאה בין תפלה לתפלה, זיל: כמה ישאה וכו' ככלומר היכא שטעה בתפלה וצריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת, אי נמי כשמתפלל יוצר (תפלת שחירת) ומוסף סמכים ואינו אומר אשורי בינהיים ולא שום פסוק, כמה שעה צריך לשוחות" וכו' — מכאן רואים אנו רמו על המנהג שהיה קיים אז להפקיד בין שחירת למוסף, ובכגון דא היו כן אומרים אשורי, כדי לקיים מאמרם זיל הניל שצרכיהם לשוחות מעט קודם התפלה, ודינן כדין מנהה שצרכיהם לפתח באשרי. וזאת מורגש בלשון תר"י — "כשמתפלל יוצר ומוסף סמכים" — אז אין צורך באמירת אשורי, שהרי בלאו הכי שהוא בבית הכנסת לפני כן. וממילא שמעיין, שבאים כן מתפללים בהפסקה, צרכיהם גם במוסף לומר אשורי קודם לנו. וכשנדייק בלשון הרמב"ם נראה, שלפי קו זה נקבע ההלכה בכל הטעיפים שם בוגע למנצח. וכך כתוב ברמב"ם הלכות תפלה פרק ז הלכה יז: סדר תפנות כד הוא — בשחר משכימים אדם וمبرך ברכות אלו וכו'. ושם הלכה ייח: "ובתפלת המנהה מתחילה לקרוא תקופה לדוד מישוב ואחר כד עומד ומתפלל תפלה המנהה" וכו' — ולא הוכר כאן אשורי

סדר תפלה מנוחה

שירותות אדצלוותא

רק תקופה לדוד, משום שכאו מדובר על המתפלל ביחידות, בביתו, ושהה ללא ה' כי קודם התפלה שקווע בכוונת הלב, שהיא תגיא ראשון לתפלה, כמו שהוגדרה ההלכה שם בפרק ז' הלכה טז שזיל: «מיizard היא הכוונה — שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה את עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה וכו' וכרי לפיך צריך לישב מעט קודם התפלה כדי לכחן את לבו וכרי ואחר כך יתפלל בנחת ובחנונים» וכו', ורק מן פרק שמיini הלאה א' שם מתחילה לדבר על תפלה בצבור, ושם פרק ט' בהלאה א' כתוב: «סדר תפלות הציבור כך הוא בשחרור» וכרי ושם הלאה ח': במנחה אומר הציבור אשרי יושבי ביתך ובר' תקופה לדוד וכו' — הרי הציבור כן מתחילין מן אשרי, משום שאנו נקלעו לבית הכנסת איש מעסקיה, ובכגון דא צריכים לשחות קצר קודם התפלה כדי לקיים מאמרם ז'ל הניל', אמנם מצינו בפרק יב מהלכות תפלה שם הלאה כא: «ובמנחה של שבת ושל יום הקפורים אחר שיגמור ש"צ תקופה לדוד וסדר הימים ושם פרק ה' יג: "בשבתו ויו"ט וכו'" קודם תפלה מנוחה וכרי כיצה, קורא תקופה לדוד" ולא הזכיר "אשרי"? אבל י"ל שבירות שנייה משום שבלאו ה' כי שווין שם מוקדם, שהרי היו באין ומתקנסין בתמי נסיות ובבטי מדרכות כדי לשמו עדרשת והכם, והוא שוני הורשין הילכות שבת והילכות חג בחג, وكل וחומר يوم כפורים שכל כלו מוקדש לתפלה ובחנונים.

וכך נראה מסידור ההלכה בשוויע, כי בסימן נב' סע'ק א', בתפלה שחרית, מדובר על "תקופה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה" ואילו בסימן רלד שם סע'ק ב' כתוב לעניין — שכח ולא התפלל מנוחה, מתפלל ערבית שתיים ואומר אשרי קודם תפלה, שהיא תשולמיון לתפלה מנוחה. וראה דברי חמודות אותן כא לרא"ש פרק ה' דברות אותן ועיין שם היבט בכל הקטע עד הסוף.

ואחריו שכתבתי כל זאת, מצאתי אלה הדברים בסידור של"ג, ובירכתוי "ברוך שכיוונתי". שם כותב בתפלה מנוחה "אברהם האלי ב מהור"ר שופטיל סגיל" וזה לשונו: ואפשר דעתך ליה למזרכי דין אומרים פסוק זה (אשרי יושבי) רק קודם תפלה מנוחה ושוה מביאו (לבית הכנסת) ובבאו לב"ה משא"כ בשחרית, כשהגיע לתפלה, כבר היה בב"ה ושחתה. ובב' מהרש"ל בשאלות ותשובות שלו סי' סד, ודלא כרא"ש בפ"ק דמקילן והטור סימן נא, ולכך דיק המזרכי כתוב — "לומר אשרי קודם תפלה מנוחה, דמשמע דלא בשאר התפלות. ומיהו אפשר לומר דהמזרכי לא דוקא אמר קודם מנוחה, והה"ד בשחרית גמי מתחילין באשרי, והאי דקאמר קודם מנוחה, משום דשם יותר קשה — מ"ט מתחילין בפסוק אשרי, דשחרית איכא למייד דמ"ה אומרים פסוק של אשרי, דהו כי כמו שאור פסוקים שאומרים מוייה בבחור וכו' וכו' אשרי כאחד מהם" וכרי ומסיים שם: "אבל דוחק הוא, ולכך נראה פשוטו" (כמו שהשענו לעיל).

ובסוף מביא ראייה מפורשת מגמי עצמה, זוזיל: ותדע דהא כן, דהא בסמוך למאמר זה אמרזו — כל האומר תקופה לדוד ג"פ בכל יום, ולמה לא אמרו כל האומר אשרי וכו', אלא שם"מ דאשרי אין אומרים אלא פעם אחת — קודם מנוחה. אבל הוא מוסיף דיק מזרכי עצמו שבמקרים אחר, הסתור מש"כ קודם, זוזיל: ואם תאמר — הא כתוב במזרכי, בריש פריקין לכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם, אך שמיים דגם בשחרית מתחיל באשרי, דהא זה מירוי בשחרית, מאחר דהזכיר פסוקי דזמרה? ויש לומר לדצדין קטני (כלומר, דרך אגב), דנהגו לומר קודם תפלה פסוקי דזמרה ואשרי וכו' כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, תדע שהיא כן, דאילו هي קאי על שחרית, היה צריך להזכיר אשרי

שירותא דצ'לותא

קודם פסוקי דזמרה, ולכנן הסבה קיימת שאומרים קודם מנהה בלבד — עכ"ל אבי (כלומר השליה הקדוש ז"ל). ומוסיף הכותב שם: "אמנם אני תמה על הפסוקים שלא כתבו לאחר התפלה פטוק אך צדיקים (רק בשחרית) עכ"ל לשון אדוני אבי זקנינו בעל ווי העמודים".

ולבסוף יש להעיר בקשר למה שדייך בלשון הגמ"י "כל האומר תhalb לדוד ג"פ", שמצותי גירסא זו בצד דדרך (מאמר ראשון כלל ראשון פרק לח) ושם כתוב: בתפלה מנהה קודם התפלה תיקנו לומר אשרי יושבי ביתך, ובזה נשלמו ג"פ שאמרו זל — כל האומר אשרי ג"פ מובטה לו וכו'. אבל לפ"ז צריך עיין בגירסא זו, כי בקטע אחר שם, בפרק לנו, כתוב הווא: "ואחר נפילת אפיק יאמר למנצח", ולא הוכיר "אשרי" שקדם למנצח. ואולי יש לומר, שמצודי למנהג המובא בסדר רב עמדם גאון (דפוס ורשה עמדו למנצח) ושם נאמר: ובבית רביינו שבבבל תhalb לדוד אומר, אבל בשאר כנסיות — יש שאומר תhalb לדוד, ויש שאומר יענץ זגר וסמכין (ואסמכתא להם) לומר — שבת חוכית, שאין אומרים בה אלא שני פעמים (בפסוקי דזמרה ולמנצח). ודברים אלה מובאים בספר ברבי יוסף לריחיד"א בשינויו בריכה שם לטימן נא שורע או"ח בשם סידור רב עמדם גאון כתוב ידה, ומסייעים שם "והאידנא قول' עלמא אמר לייה ג"פ גם בשבת" ממנהנו. בסדר ריעג' דפוס ירושלים לא הזכיר מנהה זאת. גם בתניא רבתיה הושמט המזמור, וראה העורתינו בחלק א' עמוד שע"ה בנווגע לעצם אמרתו.

אסוף דיןין

ז) ולבסוף — הרוי הבהיר כמה דיןין הקשורים עם אמרת אשרי: שנוי במחולקת — אם לומר אשרי אחורי שכבר החפלל תפלה י"ח, היינו כשהיתה השעה דוחוקה, או כשנקלע בבית הכנסת והציבור כבר עמדו להחפלל י"ח (קצושו"ע סימן טט אות ז). המג"א לא"ח סימן קח סע"ק ה מביא בשם הגהות מיימוניות וספר חסידים (לפנינו בס"ח סימן תחט), וזהיא גם דעת עצמאו בן לומר, ואילו מזהר — משמעו שלא לומר, ומסייעים מתוך הסתיגות: וכייתו משמע בזוהר דמותר לאומרו שלא אדעתא דחובא. ובשם ריקנגי מבייא חוא שם שלא לומר בהחלה, וכותב: הזוהר מאד שלא לומר אשרי אחורי שהחפלל מנהה.

הרוי מש"כ בזוהר (לפנחים עמוד רלו ב) "בצ'ותא דמנהה — קודם צ'ותא Mai טעמא, בגין דעת לא אשתחה דינא קשיא, בעוד דאנפין דמלכא נהירין, יימה תhalb לדוד יכו דלאחר דדיןא שריא ותלי בעלמא לאו שעתא איהו" וכו'. בסידור של"ה, בחפלת מנהה, כתוב על זה בימטר היריות ז"ל: "והזהר פרשת פנחת כתוב טעם שאומרים אשרי קודם תפלה מנהה — כי בשעת מנהה מתעורר הדין (מדת הדין) בעולם, ובזען שהדין לא נתעורר לגמרי מכח הגבורה, מדת הדין הקשי, ונפי המליך תפארת, עדין מאידים מאור היום, שהוא סוד החסד והرحמיים, צריך לומר כל אחד ואחד תhalb לדוד". ריעין מש"כ בהגאה שבティירו שם, ובספר יש שכיר, בדיני תפלה מנהה וערבית, ובסיוריו המקובלים ז"ל, ובניצוצי אורות זוהר בדבראות אלו ג. ומכאן האסמכתא ועל אמר זה של הזוהר מבוססת הדעת האומרת שלא לומר אשרי אחורי שהחפלל בבר שם"ע.*

* ודרך אנב: בקשר לשעה של מנהה, שהיא בבחינת דין קשיא כמש"כ בזוהר שם יש להעיר: בספר מעשה רוקח על התורה לסוף פרשת קורה מובא מדרש אגדה על הפסוק שבמדבר —

סדר תפלה מנהה

שירותא דצלותא

ומה שאנו אומרים אשרי ביז'וף לפני תפלה נעליה זהה שהתפללנו כבר מנהה קודם, מתרץ המג"א שם "דשאני יהכיף שהוא בעת רצון כל היום", בניגוד לשעה של מנהה של שאר ימות השנה, שהיא בבחינת דין קשי (זהר ח"י שרה עמוד קלב ב). בזוהר לך לך עמוד צה ב — בשעתה דמנהה רוגוזה תלייא בעלה. וענין זה מובא בהרבה מקומות בוואר. ולעטם הסבירת מג"א הניל יש להעיר, שדיוקו ניתנו גם לדיק מלשון התוספות לפטחים קו א ד"ה סמוך וזיל: "ולכן קרי לי תפלה מנהה שאו היה שעת רצון זכר ושם בא שעת הקרבת מנהה נעבה", לומר שאו היה מקרה יוצאה מהכל ונענה בשעת ההקרבה. ראה במבוא שלפנינו את ב מה שהעתקתי מסידור רמי"ן וספר אגרת הטירול, ערך מ, מהר"ס מרוטנברג זיל נוטה למה שכובב בספר חסידים הניל התגחות מיימוניות המובא במטה משה אות שעד בשם, ולדעך זו מצדדים: הלבוש, הרמ"א לש"ע סימן קה, הלחת חמודות (תוספות י"ט) ושירי בנסת הגזולה, כמובא בבארא היטב לש"ע שם אות ה, וכן בקיצור שליה עמד עט ב והיא דעת עצמו וכן של ספר עלות תמיד בשם ס"ח ומטה משה. הב"ח לטור שם מצד, בד"ה טעה, לדעת הריקנטי הניל, וענין שם בכלל הקטוע דcen בפרי מגדים לסייע זה באשל אברהם אותן ה. הרוב בעל התניא מכיריע בש"ע שלו מתוך פשרה לאמרו — נקוא בתורת הובת, וכמו שציינתי לעיל מmagia.

בעל אליהו רבא, לבוש שם, רזהה לדיק מלשון הריקנטי שכונתו לתפלת מעריב ולענין השלמה, כשמתפלל בערבית שתים, שלפי דעת הסמ"ק, המובא גם בב"ח שם, צריכים להפסיק בין תפלה לתפלה באמירת אשרי, ולפי דעת בעל א"ר החבון הריקנטי למקירה זה, שבכגון דא לא נאמר אשרי אחריו שכבר התפללו מעריב בלילה; עיין שם בכלל הקטוע. וראה עטרת זקנים לש"ע א"ח סימן קח הדן על אסתפקתא זו ומסיק לבסוף — שיפסיק בין תפלה לתפלה על ידי שהיית היילך ד אמות; ויש להעיר, שישוער זה מפורש

בוקר ויודע ה' — דאיתא: וישמע משה ויפול על פניו, שחשדוו באשת איש, שאמרו שנbowות משה רבנו ע"ה היה מן מלאן גבריאל הנקרא איש, (דניאל ט כתיב) והנה גבריאל מקבל בתפלה מנח ומכניס לפניו הקב"ה. וראה ספר המפואר לר"ש מולכו לבראשית ה' עמוד ד. וענין בספר מלאכי עליון לר' ראובן מרגלית האבנית — שם וישפה — שבחנן האפד. ולפי חרגוט יהונתן מילאל וגבריאל מרגמות בגנולת האבנית — שם וישפה — שבחנן האפד. והיינו דיון בן עוזיאל לשמות כת שכתב — שהם הוא בדורחא שהוא עיין לרה, וישפה אשפה. והיינו דיון ורחמים, גבריאל ומילאל, ותפלת מנהה היא כידועה בבחינת דין קשייא כמו שמובא בהרבה מקומות בוואר. ובקשר עם תפלה מנהה מצינו מפורש את שמו בקרא (דניאל ט כתיב): ועוד אני מדבר בתפלה, והאיש גבריאל אשר ראייתי בחזון בתחלה מיעף נגע אליו בעת מנוחת ערב. וענין בספר מלאכי עליון הניל עמוד כג המביא מספר ברית מנוחה עמוד לח ג' בקשר למאמר הזוהר חדש לבראשית א' עמוד א' — דהיכא דא מילאל גבריאל רפאאל ואודיאל ווז"ל הספר הניל: הם הד' שמות שטומדים על ד' פינות המרכבת. הראשון אדני' העומד לפניה שמאל להעביר מלאכי הדין המשמשים בדיון קשה (ומנהה היא בבחינת דין קשייא כניל) והראש עלייהם גבריאל" וכו'. וזאת מקביל עם מש"כ לעיל בשם ספר מעשה רוקח, שגבריאל מקבל מנהה, הנחה שמקורה מפורש בזוהר בראשית (כג ב בסוף העמוד) שז"ל: ובצלותא דמנהה سور נחית לקבל צלותא בקרניין וגדרוי ודא גבריאל וכו'. וראה והשווה עניין זה בסידור רמי'ק בשער השmani סימן ב'.

סדר תפלה מנהה

שירותתא דצלותא

בתוספת ברכות ל ב, ד"ה כדי, בשם ירושלמי. ועיין בדברי חמודות לרاء"ש ברכות שם אות עג. המקור בירושלמי ברכות פרק ד הלכה ה במשנה שם: דאמר רבי יהונן — אני ראייתי את רבי ינאי עומד ומתפלל בשוק של ציפורין ומהלך ד אמות ומתפלל של מוסף. ועיין פני משה שם. בדרך"ח ובказשו"ע סט אות ז מצדדים כן לומר אשרי אחריו תפלה מנהה, אלא שבדרך החיים מוסיף הסתייגות — מיהו שכבר הגיע זמן לילא אחר תפלה מנהה, אין צורך לומר אשרי (אליבא דכל הדעות). ובקשר להכרצה בעל דה"ת זיל יש להעיר על מה שכחוב בבית יוסף לטור שם ד"ה כתוב וכן בפרישה שם אותן במריב"ש, והיות שהלשון שם אינו מדויקת עם עצם לשון התשובה ברייב"ש עצמו, עציקנה כאן כתבה וכלשונה בסימן קמ שם: «שאלה — קרה שאריו הצבור טרויים בדבר מצוה לקבורת המת ולא התפללו מנהה עד הלילה שהשלימו אותה אחר ת' ערבית, כמו שוגרים, וצווית לומר אשרי קודם תפלה (יח) מנהה. וקצת חייו מוחין מלומר אשרי. תשובה: נראה לי שעשית כהונן ובר — היינו שאפלו אם התפללו מעריב בלילה ממש, יש לומר אשרי קודם השמ"ע של משלומין. וראה מטה משה סימן שע"ז. במשנה ברורה מצדד המחבר זיל להכרצה דה"ח ולכך הכריע בקוצר ש"ע — שכל זמן שהוא עוד יומם, לא ימנע מלומר אשרי.

ח) הרמ"א לש"ע או"ח סימן רلد סע"ק א פסק להלכה: אין לומר אשרי שקדום מנהה, אלא כשייש מנין בבית הכנסת, כדי שיאמרו עליו הקדיש שלפני מנהה. (בסוגרים שם ציין המקור בסמ"ק וכל בו, ויש להוסיף מארחות חיים בשם יש אומרים). המג"א שם הוסיף: ואם אמרו אשרי בלבד מנין ואח"כ באו למנין, יאמרו מומור אחד ואח"כ יאמרו הקדיש, (כדי שיאמרו הקדיש, אחרי אמרית המזמור, בעשרה). הט"ז שם באות א חולק על טעם זה וציין לעין מש"כ בסימן נה אות ג, וראה באර היטב כאן ובאר היטב לסימן נה אות ו. הגר"א זיל לש"ע שם סימן רلد מצדד למג"א, כך ניתן להבין מההערה קצרה שם שצין למג"א, שם"מ שמטילים להכרצה, עי"ש. ובא"ר מביא בשם הכל בו, כדי באמירת ג פסוקים לאמירת קדיש אהיריהם, ומפרטיך מכאן מש"כ הט"ז בשם הכל בו בסימן נה אות ג ששם משמע שצרכיים לאמר כל הקטע תקופה לדוד, לא די באמירת ג' פסוקים בלבד. ובנtag כצאו יוסף מצדד לחזרו עוד הפעם אשרי. בדרך החיים מצדד לאמירת ג' פסוקים (בדיני תפלה מנהה בטוף אות ב). והוא הדין כשלומדים בצדותא בפחות מעשרה, גمرا, משנהיות או עין יעקב, כנהוג בבתי הכנסת ובבתי מדרשאות, וכشمתקבצים עשרה אומרים הם קדיש אחרי הלמה, כותב הוא: לא יאות עבדו ורק"ו הוא דהא עיקר טעם הקדיש על הלימוד, משום שנתקדש שם השם וא"כ בעי י' בשעת הלימוד". ובמשנה ברורה לסימן נה מצדד למג"א ורוב פסוקים — לומר אחרי שנתקבזו עשרה מומור או ג' פסוקים עי"ש באות ב, ולסימן רلد אות ה.

ט) בסימן נה לאו"ח מכريع בעל אליהו רבא — שם תחילת לומר אשרי ויצאו מקטנן, שיאמרו הקדיש, כי אשרי הוא כמו חיובא (ומווא בשמו בשעריו תשובה לש"ע שם אות ה, וכמו שמרו בטור לענין קדיש וברכו וקדושה שאט המתוilo בעשרה ויצא אחד מהן, גומר הקדיש, כיון שקדיש זה שאנו אומרים לפני שעומדים להתפלל תפלה שמ"ע במנהג, הוא אחד מהשבעה קדושים שחם חובה, מספר המתבסס על הפסוק בתהילים "שבע ביום הלתיך". וראה ב"י ופרישה לסימן נה לטור או"ח שם וכן לבוש באותו סימן

סדר תפלה מנהה

שירותתא דצלותא

המכויאים הפירות של הקדושים מספר האגור בשם ר'א"ר שבאתי בסידורנו חלק א עמוד שצ). הפרישה סובה, שלאו דווקא אחד שיצא, אלא העיקר שיישאר רוב מנין, כמובן, ששה מתפללים. המקור בירושלמי מגילה ועיין בית יוסף לטור שם בד"ה ומ"ש.

ה

חציו קדיש:

— הנאמר לפני תפלה י"ת, רגיל בפינו בשם "חציו קדיש", וכך מכנהו הלבוש לסימן רلد או"ת, המנק עצם אמרתו על פסוקי אשורי, בדומה למאה שבאתי בסע"ק ז שלפנינו בשם רמ"א לשיער שם אותן א/, והשות פרישה לטור שם אותן ב, וכך מכנהו מהרי טירנו ב"מנהג של חול", עי"ש. הסברת הלבוש, כניל', מוקורה בפרד"ס לרשי (עמוד שא) —: בשחציבור אומרים פסוק או משנה, ציריך לומר קדיש מיד אחריהם, ולפייכ אומרים קדיש אחר פסוק דזמרה (קדום ישתחב) וכו' ואחר תלה במנחה. וראה והשה סידור רשי סיימן תית, ובשני קצת במחוזר ויטרי עמוד 74 סיימן ט ובליקוטי הפרד"ס דף יד. ובשבלי הלקט השלים סיימן י: וקדיש אחר יאמרו אחר אשדי במנחה, מפני שהוא בפני עצמה. (כלומר — כדי לקיים מאדרם זיל כל האומר תלה לדוח ג"פ וכור) ואחוchar כבר בסידורי הגאנונים; בסדר רב סעדיה גאון שלפנינו (עמוד כה) כתוב סתם: ותפלת מנהה הציבור וכמי החזון פותח להם זה הוא רחות (כך היה מנהגם) ואשרוי יושבי ריתגדל, אבל בסדר רע"ג (דף ירושלים חלק א עמוד 374) ביתר הבירה — "ומקדיש עד לעילא", כמובן, חציו קדיש.

ויש מרבותינו הראשונים המכנים אותו בשם סתם "קדיש" ויש שקורין אותו "קדיש זוטא" ויש שמדוברים — עד דאמירן. בפודס לרשי עמוד שא מדובר על סתם קדיש, יוכן ברמב"ם הלכות תפלה פרק ט הלכה ובעוד מקומות שם, ונוסף על זה נקבע להלכה שם בסדר תפלה כל השנה: "שליח ציבור אומר קדיש לעולם — קדמת כל תפלה ואחר כל תפלה"; וכן הזכיר בשם סתם קדיש: בטור או"ת סיימן רلد, באבזרהם הלכות מנהה, שבלי הלקט סיימן ח. בסמ"ק וכמו בא בשם בדרכיו משה לטור שם אותן א. וגם הרמ"א לש"ע שם רلد מכנהו סתם — כדי שיאמרו עליו הקדיש שלפנינו תפלה מנהה. במח"ז (עה) כתוב: ואומר קדיש עד לעילא. וכן משמע משלוון הרוקח סיימן שכ"ו: יתגדל, יהא שמיה רבא יתברך (הינו הקטע שבו אנו מסימימים). בארכות חיים ה' תפלה מנהה: "ואומר אשדי וקדיש זוטא" ומכאן אותו לשון בכל בו סיימן כן.

בשוו"ע רلد לא הזכיר בכלל הקדיש, רק הב"י לטור שם חור על דברי הטור שם. ביחס לאבזרהם יש להעיר, שאצלו נקרא, כנראה, סתם קדיש — החציו קדיש שאנו אומרים, מכיוון שבמרוצת לשונן שם מזכיר הוא "קדיש מתקבל" הנאמר אחר נפילת אפיקם, כמו אשכנז וספרד, וכן "קדיש יהא שלמא רבא", הוא הקדיש הנאמר אחרי מזמור למנ Hagga אשכנז וספרד, וכן לא נאמר במנחה, וראה העורותינו לעלינו לשבת לשבת לקמן בסידורנו. במג"א ובט"ז לשוער שם מדובר ג"כ על סתם קדיש, אבל הכוונה לחציו קדיש, כמו שתכתב הלבוש בסימנו רلد לאו"ת, וראה וייעש אברהם כאן ד"ה עניות בלבד מש"כ מכתבי אריז"ל, ויש להבהיר שכ"כ כתוב במשנת הסידים במסכת הבריאה

סדר תפלה מנהה

שירותתא דצלותא

דערבית פרק ה אות ט וראה העורתיינו לעיל אוט א סעיף קטן ח' מש"כ בקשר עט קדיש זה.

— בת ענית צבור מוציאין כאו ספר תורה וקורין בפרש ויחל תלתא גברי והשלישי הוא מפtier, ומפטירין דרישו (ישיעו נח) וمبرכין לפניה, ואחריה עד מגן דוד. וראה, ההעורתיינו לד' צמות בחלק ג של סיורנו. אומרים שוב חצי קדיש ימתפללים תפלה י"ח ומוסיפים תפלה עגנה, וברכת מהנים בו... יש"ז, תחנון ואבינו מלכנו, והשאר — כרגיל. וראה שירותתא דצלותא להלן ע' תשלו ד"ה "ומהאי" וכן "בסיוזר".

ג.

הערות

لتפלה שמונה עשרה

ראה העורתיינו בסידורנו חלק א מן עמד רצ"ב ולהלאה, וכן המבוא "על התפלה" שם עמוד רסג, והרי הערות נוספות:

כי שם: פסוק במחורה, דברים לב ג. הטור כותב בסמו קיא: ויש נהגי לומר קודם (תפלה י"ח) פסוקים כגון וכרי כי שם וגוי, ואין לאומרים זהוי הפסק וכו' אבל במוסף ומנהח אם ירצה לומר פסוקים, יאמר. והשות טור בסימן קיא. אבל בתש"ץ קטן סימן רכו' מובא בשם מהר"ם מרוטנברג להלכה: — ובמוסף ומנהח אמר כי שם וגוי. באחרות חיים הלכות תפלה מובא בשם "כי במוסף ומנהח יכול לומר שומע תפלה", ולא הזכיר כי שם, אבל יש להניח שהaconה גם לאותו פסוק, כי בטור סימן קיא ואילו מדבר על שני פסוקים שיש נהגו לומר — שומע תפלה עדיך כל בשך יבווא, וכי וקכג מדבר על שני פסוקים צמדיים, וכן כתוב הכל בו בשם אותו פסוק, ומבייאו שם וגוי, הרי שניהם חולכים צמדיים, וכן כתוב החיל בז' בטור סימן קיא והפרישה לטור סימן קיא אותן ד'. בש"ע לא מדובר על אמרית פסוק זה, אבל הלבוש ליטימן קיא מביא הגדרת הטור וכותב: "אבל במנהח ומוספני אם ירצה לומר כמה פסוקים, יאמר" וכו'. ובאליהו רבא לסימן זה מביא שם זאת באות ד בשם הלבוש, אבל בשם פסקי תוספות ובשם מהרש"ל (בתשובה סד) מביא הוא — שאין להוסיף אפיקו במנהח ומוספת. ולכך מכיריע בעל עטרת זקנים לש"ע שם אותן א. המכג"א מכיריע לדעת הלבוש, שהיה גם דעת הלחם חמודות, ומצדד לו בעל באר היבט לש"ע שם אותן א. וכך פסק להלכה בקוצר ש"ע סימן זה אותן ב. מלשון פרי מגדים בא"א אותן א לסייע ניון להבין שמסכימים מהרש"ל, כמו שציינתי לעיל מלאילו רבא עי"ש בדבריו. וגם המקובלים וכן הרב יורייעב"ץ לא גורסים אותו בכלל. (בסידור ריעוב"ץ דפוס ראשון איןנו, ורק בסידור זה שנדפס מחדש המدافים על דעת עצמו) וכך נראה מסידור רם"ק. (וגם כאן רואים אנו שליחת יד המدافים, כי בפירוש הרמ"ק לא מדובר על זה) וגם הגרא"א לא גורס אותו. מנהג מrown הצדיק לא מסר לנו מפני מrown מהברנו, لكن הצגתו בסוגרים (לקיים בת' מעריב). במח"ז סדר בשחרית ואחרי א"ר תפחה, בעל ליקוטי מהר"י מביא סדר זוג מהזורים ישנים.

ולבסוף יש להעיר, שמאותו פסוק למד רבינוabhו בגמ' ברכות (מה א') את החיוב של ברכת הזימון, כלל שקבעו במשנה שם — שלושה שאכלו ביחד, חייבים לזמן.

סדר תפלה מנהה

שירות א דצלותא

אדוני שפטינו פתחה: ראה העוזתינו בצדורנו חלק א עמוד רביעי.
אתה קדוש: ברכה ג של תפלה י"ח ראה ההעוזות בחלק א עמוד ר'פא, ועיין שם
משיל בונגש להוספה סיידורי ספרד כי אל מלך גדול וקדוש אתה. ויש להוספה שבשלמי
צבור לאוי"ח (למהר"ח אלגוי ז"ל) האrik בענין הוספה זו ומסיק שלא להוסיף על המספר
יד תיבות שהוקבע בטור (סימן קכח והוא נוסח אשכנו ושל אריזול) בלבד בימיים שיש
בhem מוסף, שנאמר אז גם בנוסח ספרד ע"י הש"ץ "לדור ודורו" וכו', צריכים להוספה
הוספה זו, גם אם מתפללים בנוסח ספרד, כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימתה, כיוון
שפסיקת זו מסיימת "ושבחך אלקיינו מפינו לא ימוש לעולם ועד" והברכה עצמה ממתימת
ברוך וכו'حال הקדוש", אך אין כאן מעין חתימה סמוך לחתימתה, לפיכך יש להוסיף כי
וכי קדוש אתה" ודריך. בספר דרכי חיים ושלום מביא (עמוד נג) בשם ספר מאמר נוסח
המחללה אותן יא. דברי תורה חלק ט אות נג (להרלה"צ ממונקאטש זצ"ל) שטענו כך
מפה קדוש אדמור"ז זצ"ל משיגנוווע.

מגן אברהם: רצוי וראוי לפרטם "שבשתא דעתל" בין הרבה שעוברים לפני התיבה
והם אינם ש"ץ ובعلن תפלה קבועים, שהברכות שלabhängig קדושה אמרים הם בנעימות
ובמתינות, ואילו הג' שלפני קדושה אמרים הם ב מהירות, וכש망יעים ומסיימים מגן
אברהם, ממשיכים הם בנשימה אחת "אתה גבור", ועל ידי כך גורמים הם תוכיפות ביטול
ענית אמר. אי לזאת רצוי להעיר, שהרחיד"א זיל מערע ע"ז בספרו ברכי יוסף לאוי"ח
סימן كذلك אות ט ומובא ביתר בהירות בעבודת הקדוש שלו, בקשר גדול יותר כת בשם
הרמד"ל זיל, וזה לשונו: "ש"ץ שסימן מגן אברהם ותיכף התחיל את גבור, לא יענה
(השומע) אמן וכו' ועוגש ביטול אמן או הוא על הש"ץ. ולכן מצוה לפרט חומרת
הענין, ולהיות עי"ז בין המוציא את הרביהם.

ראה (נא) בענינו: ראה העוזתינו בחלק א עמוד ר'פה ומה שכחתי שם על
המילה "נא" שניתוספה בנוסח ספרד. ויש להוספה סיוע לנוסח אשכנו המשמשת המלה, מהגחה
של הב"ח המודפסת על שולי הגליון לריש"י (טירוש המיווס לרש"י) שמסביב הריש"ף לגמי'
תענית טו א, ושם עשרה הב"ח זיל תיקון סופרים בלשון רש"י, והיא מתאימה עם גירושת
מהר"ם, כמו שצווין בהגהה על שולי הגליון לפירוש רש"י שם.

גאולה שלמה: ביחס להוספה נוסח ספרד "גאולה שלמה" (כך ניסח השל"ה הקדוש
בסידורו, ועיין משיל זה בצדורנו חלק א עמוד ר'פא). וראיתי בספר דרכי חיים ושלום
הנ"ל בשם מאמר נוסח התפלה הנ"ל שהוספה זו נוגדת לפירוש רש"י למגילה יה שמשם
מבואר — ברכה זו אינה כוונתה על ביתן דוד, שעליה אנו מתפללים בברכת תקע
בשובר וכן בברכת ולירשלים עירך, וכך אנו מתפללים על גאולה מהזרות שבגלוות,
יסתמ עניינים.

ובקשר לזאת יש להעיר, שזאת שניי בעצם במחלוקת. רש"י (מגילה יז ב ד"ה אחזה תא
אתחלת דגאולה) טובר "דהאי גאולה לאו גאולה דгалות היא", כן"ל, אבל לפי פשוטות
לשון הרין, בנוסח שלפנינו, מعتبر שכן הכוונה לגאולה העתידה, שעלייה אנו מצפים
ומתפללים ב"פ בית ברכה זו. וויל הרין לתענית (על ריש'ף לשנה עמוד טו א), בד"ה
על הראשונה, המפרש כוונה זו בניגוד לריש"י: וברכה זו לפי מה שפירש רש"י זיל בוגרא
(כאן נראה לעינים טעות סופר, כמו שהודגש בחידושי אנשי שם, כי גם תענית

סדר תפלה מנהה

שירותות א דצלותא

לא כתוב זאת רשיי, רק למגילת שם) אין עיקרת על גאות גלות וכי ומהכא משמע על גאות גלות בכלל וכו'. אממן מהרין שפירה זיל עושה כאן, בחידושי אנשי שם שם אות א' תיכון סופרים ומפלל שם בראשית ובסוף העורותינו בניתוח של התקון לשון בלשון הרין, עייש בכל הקטע. וראה אור זרוע חלק ב סימן רנו, עמוד 119 טור א' ושם משמע שהכונגה לגאות העתidea. וראה העורותינו להלן, לסיטם "гал ישראל" שבתפלה מעיריב רצח: ראה העורות לתפלה זו בסידורנו חלק א' עמד שב והרי נוספות ביחס למנהה: הפסיקא "רצח — ביתך" שנוביה במחולקת אם היא נאמרת גם במנהה רב סעדיה גאון (הוא המקור הראשון) צולל אותה כאן. כד רואים אנו בסדר רס"ג המודפס שלפנינו (עמוד מב) וכך כתוב בסדר רב עמרם גאון (דף ירושלים פמוד קפח א') ומובא בטדור אריה סימן קל בשמו ובשם רב שרירא גאון, וכן באבודרham בשם ובסמם הטור הנ"ל וכן מובא באשכול עמוד 43, ובמניאג המגnek מפורש ההשיטה: כי בשעה שאין הכהנים נושאים כפיהם (והיינו במנהה) אין לומר רצח וכי (שהרי אמרת רצח היא סימן לכהנים שייעקרו למקום וייעלו לדוכן, כਮובאר בסידורנו שם עמוד שטו והוא גمرا מפורשת בסוטה לט א' — כל כהן שאינו עולה בעבדה (ת') רצח נקראת עבודה) שוב אינו עולה. הטור שם דוחה מנהג זה וכותב בקיצור בסימן רלד: ויש שאין אומרות רצח במנהה אלא מתחילה ואשה ישראל, וכבר כתבתי לעלמה שאין טעם למנהגם. וראה בי' וביח' ופרישה שם בסימן קב' וש"ע או"ח קכ' הכותב בקיצור: אומרות רצח בכל התפלות ודלא כאחוט שנזהגים שלא לאומרו במנהה. וראה הגחות הגרא' לש"ע שם אותן א'.

ומהאי טעמא לא אמרים או"א ברכנו בברכה במנהה, משום שאין אז נשיאת כפיפה בלבד במנהה של תענית שכן אמרים, מפני שעולים אז לדוכן וכן ביזכיף (שאין הטעם של שכנות). וראה הגחות מיימוניות לרמב"ם מפלות כל השנה אותן א' מש"כ בשם ראביה והערותינו לאותה תפלה בסידורנו חלק א' עמד שית.

ובסידור רשיי מנמקת ההשיטה מטעם אחר זיל בסימן תכד: וככשלהי צבור מסדר ברכות במנהה, איןו אומר ברכת כהנים שכ' שניינו — שיכור לא ישא את כפיה, ובשעת מנהה שכיה שכרות (תענית ב' ב'). והשווה מה' עמד עה, בסדר דין מנהה. וראה זהה, שמיini עמד לט א' מש"כ עה"פ יין ושכר אל תשת.

עליה ויובא: ראה העורותינו שם עמוד שה. הנוסח המקביל הוא "ופקדנו בו לברכה", אבל בדרך חיים ושלום הנ"ל מביא מספר דברי תורה הניל, חלק ג' אותן קא הנוסח "ופקדנו בו לטובה", ומນמק שניוי זה על פי מאמר הוזר (ויצא קס א') ושם נאמר: אית' זכירה לטב (لطובה) אית' זכירה לבייש (לרעיה), אית' פקידה לטב אית' פקידה לביש. ישם עמד קס ב': בר נש כד צלי צלותיה, לא ימא עלי' "זוכרנו ופקדני", בגין דאיכה זכירה ופקידה לטב, זכירה ופקידה לביש, זומינין לנטה מלאה מן פומה ואותין לאדראה חובי' דבר נש ולענשא לי', בר אי איה זכאה שלים וכו' וכו' כגון עזרא דאמר — זכירה לי אלוקי לטובה וכו'. ובאור החמה מביא: יש מפרש כי לא ייאמר סתם, רק זכירה לטובה, ולמ"ש אח"כ דעוזרא אמר זכירה לי אלוקי לטובה, משמע מזה שוג עוזרא לא סמן עצמו על זכותו וכו' רק אמר לטובה, ואנן מה נגעין אבותרי' בדרי' דיתמי, בודאי כל אחד ייחס לנפשו בזה ויאמר לטובה. ולא די בזה שאנו חנו אומרים אח"כ "לפלה לטובה", כיון "זכרנו כל עmr בית ישראל" הפסיק הענין. ועיין עוד שם חלק ו' אות עב שהאריך בזה.

סדר תפלה מנהה

תשלו

שירות אצלותא

ואפשר לומר — מה נאה הערתה זו, אבל לא מצאתי לה חבר בין הנוסחאות השונות של: רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, מהзор ויטרי ואבודזם. והושענו בו לחיים: זהו נוסח אשכנו שמקורו בסדר רב סעדיה גאון (עמוד קג, שם מסתיר עצם הנוסח בהגדרת זו), ובסדר רב עמרם גאון "לחוים טובים" וכן במחוזר ויטרי והוא נכנס לסידורי המקובלין ושל הספרדים והוא נוסח ספרד המקובל, וכך ניסח הרב זיל. הריעוב^ץ איזו בנוסח אשכנו ומוסיף הסבר ע"פ סוד שמני תיכותיו הוא ס"ט כמנין חיים (עמ' הכלול). ביחס לשלה יש להעיר, שבסידורי שליה רואים אנו את הנוסח אשכנו, לחיים, ואילו בשלה עצמה מנומקת ע"פ דרכו בקדוש הנוסחה של המקובלין "לחוים טובים" (שם בכוונת ראש חדש).

שים שלום — שלום רב:

ראה עמק ברכה בסיורנו חלק א' עמדו שכזה העזרה שמתחת לקו שם וכן עמד שcid שם בעמק ברכה ובהעוזות שמתחת לקו. בתענית צבור אומרים גם לפני נוסח אשכנו "שים שלום" במקומות "שלום רב" הנאמר במנהה של כל ימות השנה, וכך צידד הלבוש לסימנו כך או"ח וכן באלו רבע לאותו טימן ורמ"א לש"ע שם. ההבדל שבין מנהה ביום תענית למנחה שבכל ימות השנה מנתק בעל א"ר בשם מ"מ — וזה: ונוהג כל זמן שאומרים או"א לומר אחרינו שים שלום, לפי שיש בו ר' דברים: שיט-שלום, טובת, וברכה, חן, וחסד, ורחמים — כנגד ר' דברים שבברכת כהנים, משמע דכל זמן שאין אומרים (ברכנו) אין אומרים שים שלום. בקבלה אריזול לא משנים. אלא בכל ג' תפנות נאמר שים שלום. ריעוב^ץ זיל לא גודס השני וזיל: מנהג אשכנזים להתחיל בתפלה מנהה ומעריב שלום רב, ואין לו יסוד וכו' אלא לעולם אומרים שים שלום וכן דעת אריזול. וראה באר היטב לש"ע כך ובמשנה ברורה שם אותן יג. וראה הערות מנהה של שבת בסידורנו חלק ב.

.3.

מנהגים בהלכה:

ג' פטיעות

— לאחרי תפלה שם"ע: בגמ' יומה (נג ב) אמר רב כי אלקסנדי אמר ריב"ל — המתפלל צריך שיפסיע ג' פטיעות לאחורי ואחר כך יתן שלום. אמר ליה רב מרדיי — כיון שפטע ג' פטיעות לאחורי, איבעיא ליה למיקם. משל לתלמוד הנפטר מריבו — אם חומר לאalter, דומה לכלב שב על קיאו. ורש"י שם מפרש בד"ה החט: "מיבעי ליה למיקם — במקומות שהפסיעות כלות, ולא לחזור לאalter".

ומכאן נשתרבב עצם המנהג לשוחות במקום, עד שהזרים למקום שעמדו, אלא שזמן החשיה, העיבור, שניי בחלוקת המנהגים. יש שחורים כשהש"ע מתחילה השם"ע בקורס דם, ויש ששווין כדי הילוך ד' אמות. (זהה דזוקא היחיד שמתפלל) ויש שחורים כשהש"ע מגיע לקדושת, וכך ראייתי נוהג את זקנין מדורנו זיל, ובלי"ס היה זה מנהג בדורש של מדור הצrik זיל, מנהג שמקורו ברייף לסוף פרק אין עומדין זיל: "ומשםiah דרב מרדיי אמרו — כיון שפטע שלש פטיעות לאחורי, וכך אלא מיבעיא ליה למיקם התם עד דפתח שליח צבורה, וככ发达 שליח צבור חור לדוכתיה, ואילא מאן דאמר — עד דמטי

סדר תפלה מנהה

שירותתא דצלותא

שליח צבור לקדושה", והשה רא"ש בטוף פרק אין עומדים. ובמנג זה של המאן דאמר אחו הרמב"ם להלכה, שקבוע בתלכות תפלה פרק ט הלכה ד ש"ל: וכיון שהגיע שליח צבור לקדושה, יש רשות לכל אחד ואחד לחזור למקום שעמד בו בתפלה. הטור בסימן קבוג לאו"ח לא קבוע ברורות, אלא מביא השני מנהגים שהוזכרו ברי"ף, וראה דרכי משה לטור שם את ג. וכן מובאים שניים בארכות וכל בו ובמנגיהם. אבודרham אף הוא מביא שניים בשם חרי"ף אבל על השני מעיר הוא: "וכן נהגו", אבל מלשון הרי"ף נראה שמעודיף המנהג הראשון שמביא שם בראשונה, ועיין ב"ח לטור שם בד"ה וכותב רב אלפס.

בשירי"ע סימן קבוג סע"ק ב ג"כ מובאים השתיה דעתות שברי"ף הנ"ל, וכן בלבושו לאותו סימן. בעל אליו רבא שם באות ה מדיק מהגדרת החמבר "ולפחות עד שיתחיל הש"ץ להתפלל": "ר"ל — לכתה הילכת עד קדושה". וכך נראה אחרי דיקוק בלשון היב"ח האנ"ל. וכן נקבע להלכה בקבלת אריז"ל, ומפורש במשנת חסידים, במסכת שאירת האצילות אות ב: "ובהגי" (הש"ץ) לקדושה, יחוור השומע בעוצם עיניו השלש פסיעות לפניו" וכו'. וכך היה נהוג בעל תרומות הדשן כMOVED באספר לקט ישר — עד דמטי לקדושה (שם עמוד 22) ואotta הכרעה מצינו בספר האגור הלכות תפלה, ולכך הכריע רחיד"א בקשר גדול סימן יי' אותן ית. ועיין היבט במפרשים שמסביב לטור וש"ע שם, ובדברי חמודות לרא"ש סוף פרק אין עומדים אותן עב. והמתפלל ביחידות צרייך לשחות כדי הילך ד' אמות (רמ"א שם בשם ב"ז מרבניו ירושלים). סייעור של עצם השהיה הוא ד' אמות. וראה באות ז' שלפנינו בקטע ד"ה בעל אליו רבא.

وعיין מג"א לס ימן קבוג אותן ו' המביא מכסף משנה שהעיר על רמב"ם האנ"ל — שם רוזה — אינו חוות, אלא עומד במקום שכלו ה' פ"ד עות. אבל מנהגנו אין כך, אלא חוותים ג' פסיעות מלפנינו, ור' ריאובן מרגליות מהזיק מנהג זה בספרנו נפש היה לסייע קבוג או"ת, ע"פ מה שמובה בספר חסידים סימן צא — עה"פ יראי ה' יכבד וככ' יקוט בפניהם ויכבדם, לאחר קומו יחוור וישב, אפילו היה בדעת לילכת, שאט ילק לא, אז לא יראה שום לכבדו. וכך כן הכא, כשליך ממוקם שכלו הפסיעות, לא מיחזי שבגלל סיום תפלו פסע, لكن יחוור למקומו ואח"כ ילק. ועיין בסידורנו חלק א' עמוד שכו קטע המתחיל מנהגים ועיין שם עד סוף הקטע בעמוד שכח.

ובימים שאומרים פיטוטים, אין צרייך להמתין עד שהש"ץ מגיע לקדושה, אלא יכול לחזור למיקומו חיכף, במתחלת חורת הש"ץ. — אך מצד באר היבט שם אותן ה בשם לחם חמודות, מגן אברהם שם אותן ו' (שצ"ין לחם חמודות הנ"ל) ושינוי הכנסת הגדולה, והש"ץ עצמו "יעמיד כדי חילוך ד' אמות", קודם שיחוור למקומו להתפלל בקהל רם" (רמ"א שם בשם תשובה ושב"א, ומובה בב"ח וב"י לטור שם), ולהכרעה זו מצד, כנראת, הגר"א שם באות ז. וראה בבאר היבט שם בטוף אותן ה על מקור ויסוד למנהג של נמקפידיין שלא לעבור אדם לפניהם ועוד שעומדים שם" קודם שחווריהם למקומות. מקור דבריו בדברי חמודות לרא"ש ותובא באלו רבא שם אותן ט' ושינוי הכנסת הגדולה לסייעו זאת. וראה פרמ"ג בא"א ומ"ג.

בקבלת אריז"ל ישנה לכל פסיעה ופסיעה מהשלש פסיעות — כוננה מיוחדת, וכך הגדיר העניין המקובל הקדוש רבי יעקב קאפיל וצ"ל בסידורו (תפלת האצילות בטוף)

סדר תפלה מנהה

תשלט

ויעש אברהם שומע תפלה ויהי אברם

ו) שהש"ץ מתחילה בקול רם עד האל הקדוש, בלחש עם הש"ץ. ואננו נראה דזה אפשר וכשהציבור עוננים אמן, מתפלליין כל אחד ואחד רק במנחה, אבל בהאי דסימן קכך בשחרית, אי אפשר לעשות כן, דהוא יהא הפסיק להקהל ביום לגמור השמ"ע. וכותב הרמ"א ז"ל דיש אמרים שהשליח צבור יתפלל עם הקהיל יחד בקהל רם כל הי"ח. וכותב לעיין לעיל (סימן קכך סע"ק ב), פירושו, שם כתוב ג"כ בתפלה שחרית, שם ירא שיעבור זמן תפלה, יתפלל הש"ץ בקהל רם בשעה שהקהל מתפלליין בלחש עיין שם.
מיهو מנהג מדיניות אלו אינו כן, כמו שכתב בדברי חמודות (לוא"ש, פרק ד' סע"ק י"ח).

שירותא דצלותא

חול: פסיעה א — מאzielות לבריאה (כלומר — מעולם האzielות לעולם הבריאה, וזאת לפי החלוקה שבקבالت אריז"ל: אzielות, בריאה, יצירה ועשה. ובקיים: אבי"ע, בידוע) פסיעה ב — מביראה לייצירה. פסיעה ג — מיצירה לעשיה. וראה אותו עניין בקידור דברים בשער הכוונות, עניין כוונת העמידה בסוד דרוש ושם, (ועיין בהסבירו של בעל ההגנות שם זאת ז), המשווה משנת חסידים בסוף תפלה האzielות אותה ו. במורה באצבע אותן לב כותב הרחיד"א: יפטע ג פטיעות בהכנות וишתחווה כנפטר מפני המלה. וראה ספר יסוד ושורש העבדה, שער החמישי, שער הקרבן תפלה י"ח.
ולבסוף יש להעיר שע"פ אריז"ל יש לפטוע (לצדד אחרונית) צעדים קטנים, פטיעות קטנות, ועיין ממש' על עניין זה בסידורנו חלק א עמוד שכח ועיין שם באות ד ד"ה "שיעור הפטיעות".

חזרת הש"ץ:

א) בתגheiten רם"א לש"ע كذلك סע"ק ד מובא מנהג "יש אמרים שכל העם יעדמו בשחוור הש"ץ התפלה". וכך כתוב בהගות מנהגים למנהגי מהר"י טירנו. אבל מגם, יומא (פו ב) לא מוכח לכך, כי שם אמר בר המדורדי, היה קאיימה כמה דשモאל וזהו יתיב בחזרת הש"ץ מדובר, כדמות מרופצת וענין שם) וכי מט ש"ץ ואמר אבל אנחנו חטאנו, קם מיקם, הרי שלא עמד בחזרת הש"ץ. ראייה זו לסתור את מנהג הגחת מנהגים מכיא בעל הלכות קטנות ח"ב סימן פ, ובבעל באר היטב לש"ע שם ציין לשם.

.ת.

ס ד ר

תחנון בתפלה מנהה:

ראיה ההערות להזוי, ל"ג מדות, לנפילת אפים ולחנן בתפלה שחרית, לעיל

סדר תפלה מעריב

ויעש אברהם

שמע תפלה

ויעש אברהם

ויעש ויעש מדות: מנהג המקובלים זיל הוא בטור (או"ח סוף סימן רלד). קודם שקיעת החמה: רבינו זקנין זיל החמירCSI כשית הסוברים دمشقית החמה מתחילה כמו להתוודות ולומר י"ג מדות אחר התפללה כמו שמתווין על הקרבן, עי"ש. וא"כ אין לחלק בין השמות. עיין באורך בביאור הגרא זיל או"ח (סימן רסא) וביו"ד (סימן רסב ס"ק א'). בין שחרית למנחה. משא"כ בمعריב שלא נתקו נגד קרבנו, אין צורך לומר הוידי אחר התפללה נפילת אפים: מזוכר בסדור רב עמרם גאון זיל, דציריך נפילת אפים במנחה. וכן לא לאחר שקיעת החמה ואפלו בערב שבת לא

שירות אדולות א

בסיורנו חלק א, מן עמד שלו ותלאה, וכך נסה להאיר ולהבהיר כמה פרטים ביחס לעניין זה בתפלת מנחה:

א) בעצם התו לפि הסדר של שחרית, (בימים שאין בהם קריית התורה) גם בנוסח אשכנז וגם בנוסחת המקובלים זיל ולפי סיורם, אלא שאצלם שנוי העניין בשינוי הכוונות, שיש לנו כאן, במנחה, כמבואר בסידוריהם בסדר רב סעדיה גאון מדובר בראשי דברים בלבד, על הפסיקת "רחום וחנון" שמקדים לנטילת אפים, בשינוי ת忿 קצת, בין אשכנז לבין ספרד, כמכורר בסידורנו חלק א עמוד שמנו ועמוד שמת. בסדר רב עמרם גאון (חלק א עמוד קפח דפוס ירושלים ובעמוד 17 דפוס ורשה): ונופלין על פניהם ושואلين כל צרכיהם ואומר ואנחנו לא נדע. ובסיור רשי' (עמוד 212) ונופלין ע"פ ואנחנו קדיש וכו. וכן סייר ההלכתה הרמב"ם (הלכות תפלה פרק ט הלכה ח): במנחה וכור ונופלין על פניהם ומתחנן וכור. וכן בטור סימן רלד, בארחות חיים (דין תפלה מנחה) הכל בו סימן כן.

ובשו"ע סימן רל"ל לא הזכיר נפילת אפים כאן, ואך לא בב"י למזר שם. רק בסימן קלא, ד"ה זיל שבלי הלקט, החכר שם מנחה, וכן בשו"ע לאותו סימן הזכירה לענין המשטחה במנחה של ערב ריח (שם אותן ו). ברמ"א סימן קלא שם: ולאחר שנפל על פניו וכו' ומנהג פשטוט לומר ואנחנו לא נדע. הלבוש כן מביא מפורש להלכה בסימן רלד אותן ב והזכירה בסימן קלא אותן, וכן הזוכרה במנaggi מהורי טירנו (במנaggi יומן שני וחמשי, עמוד ה). האגgor לא הזכירה, וגם בעל אליו רבא לא העיר על ההלכה פטוקה שבלבוש, כמו, ואף לא על המחבר בסימן קלא, והעיר רק על הכרעת המגיא שבסימן קלא אותן ט. הצד להלכה: — שבאים נמשכה תפלה מנחה עד הלילה, לכ"ע לא נופלין על פניהם. דתחלת הלילה תגבורת הדינין וכו', והוא רוצה לדיקן מדבריו שוגם בין לשמשות דינו כלילת. אבל לא כן דעת הטעז שם אותן ת. עי"ש.

בסדר היום ג"כ לא הזוכר העניין וכן לא בקייזר של"ה. בעטרת זקנים לש"ע קלא פביא ממהרשל' (רבו של מטה משה) להشمיטה במנחה אם מתפללים אצל תינוק שנימול. תלמידו בעל מטה משה לא הזכירה בסדר מנחה (סימן שעה), ורק בסימן רה מביא הוא מהרייל, דרך אגב, אמרת מחנון אחורי מעריב, כמו שמובא בטור רלו' בשם רב שר רב שלום גאון, והוא מנגג בני לב. ועיין בז' שם בשם האגgor "שהמנגן אינו כן

ויעש אברהם שומע תפלה ייעש אברהם

הית מניח החורת התפלה לש"ז, עי"ש. ויש לומר דהאר"י ז"ל סובר מהפוקים כר"ת ז"ל גרע מליל אשמורות שהוא קרוב ליום, עי"ש, ולמ"ש בשוו"ע (או"ח סימן רס"א סעיף ב') כי לפי מה שכותב המג"א שם בסע"ק ח דתחלת הלילה תגברת הדינין, משא"כ אחר החותם בין השמות הוה רק רביעית שעיה קודם צאת הכוכבים, עי"ש. אבל להפוקים דפליגי וסבירא להו דמיד בשקיעת החמה הוא בין בין השמות, אין להקל לומר חורת הש"ז אחר שקיעת החמה.

ומה שלא אמר נפילת אפיקים אחר שקיעת החמה, ולפי מה שכותב הט"ז (בסימן קלא

שירות א דצלות א

ואיכא טעם נכון ע"פ קבלה". בשב"ל השלם (סימן ל) מובא מרבית שר שלום גאון כנ"ל בטורה, וכן דעת גאון אחר שאין נפ"א בערבית ומשמעותו "וכך מנהג פשוט בישראל". וראה דרכיו משה לטוד שם אותן בפרישת שם וכך פסק הרמ"א בסימן רלו — ואין נופלין ע"פ לאחר תפלה ערבית, וכך צידד המג"א שם את א' בשם ב"ת, וראה עטרת זקנים שם סימן רלו בסוף אותן א. והפרי מגדים מצד באשל אברהם לסימן רלו — דאיפלו אט התפללו מעריב בעוד יומם, אין נופלין על פניהם. וראה העORTHIGNSO בסידורנו חלק א עמד שמה ועין שם בשוליה המתחליה "וכתיב רבינו".

ב) בקבלה אריז"ל הורחב הנוסח בעיקר כמבדור בסידורנו חלק א (מן עמוד של' הלאה). וביחס לכך, במנחתה יש להעיר, שבספר המקובלים, והיינו: בפרי עץ חיים (שער יג פרק א), במשנת חסידים מסכת מנחתה, בספר לחם מן השמיים, פתורה דאבא בעניין תפלה מנהגת דיןיהם והנהגות האדם עמוד כ, נגד ומוצה עמוד 38, — אצל כולן מזכיר על נפילת אפיקים בלבד, וגם בעץ החיים מזכיר בכמה מקומות על נפ"א, ורק בשער הכוונות שם, עניין תפלה מנהגה דרוש ב הוחר "הענין ודורי של אחר תפלה מנהגה גם הוא ע"ז מה שביארנו בחוזי דשחרית שתכה באגרוף על החזה" וכו' (בסידור ריב"ק, ר' עמוד שלט ד"ה מנהגים). אבל בסידור ריבי המקובלים ז"ל, והיינו: בסידור ריב"ק, ר' שבתי, ר' אשר ור"ש ויטל, וכן בסידור הרב ז"ל, סודר הסדר המורחבות, כמו בשל שחרית. ואשר בספר המקובלים ז"ל, שם מזכיר רק על נפ"א יש לומר, שהסדר בכללו נקרא בשם זה, משומש זהה העיקר בסדר כלוא, כיון שהחכר בכמה מקומות בש"ס. וראה העORTHIGNSO מפורשת על עניין זה בסידורנו חלק א עמוד שמג, עין שם היטב כל העניין, וכן המנהגים הכרוכים בו. בספר יסוד ושורש העבודה, שער השבעי פרק יא, מביא בשם אריז"ל הסדר המורחבות כמו שלפנינו, וכך שנהג מזמן הצדיק ז"ל והובא בויעש אברהם כאן. וראה על עצם העניין של השלוש עשרה מדות בספר עץ חיים חלק שני עמוד סח טר ב בד"ה וכבר (דףס "אשל", תל-אביב, משנת תשכ'). ועל הסדר הרמוני בי"ג מדות כתוב בספר כהמ פז (עמוד רמא א — לפי ניצוצי זהר לבראשית עמוד פח א) בשם הגאנונים ז"ל וצ"ל: שאלו רב פלטי וחבריו ז"ל מרביינו האי גאון ז"ל: ימלדוינו רבינו — מצינו לרז"ל יג מדות וכו'. והשיב רה"ג: שאלת זו צריכה לפניו ולפניהם וכו' והבאור ארוזה, לא ליום

סדר תפלה מעריב

שירותתא דצלוותא

אחד ולא לשנים. עד היותו אחزو בחבלי חכמה הנעלמת, הגניזה בחדרי הנביות ובמסורות חכמים בעלי רשימות וכו'. וראה מה שכתב בעל ספרה'ק בני יששכר זצוק"ל על המנהג שנתקבל לומר חזוי בכל יום רק ע"י ת"ח ווקנים (כלומר — המתפללים לפי נוסח אריזול והמסטופפים בצל אדרמ"רים, ואילו בתמי כניסה שמתפללים בנוסח אשכנז לא אומרים חזוי בכל יום, רק נפ"א והתחנה ואנחנו לא נדע).

ג) מסידור של"ה לא די ברור, ובעצם הוא מתaska על נפ"א כאן במנחה, עי"ש, ובסתופה שם מתרץ הענין. ובין הדינם שסידרים שם נכדה, הרמ"ל של הסידור של"ה, החכר בקיצור — "תchanon". ולפי סדר תגר"א: נפ"א והתחנה ואנחנו לא נדע — כמו בשחרית של ימות השבוע שאין בהם קריית התורה, מלבד בבריה, שאנו נאמר לפי סדר המקובלים. בסידור ריעב"ץ (דף ריאוזן): נפ"א והתחנה ואנחנו, לבסוף אשכנז. המקובל ר' שמואל זיטל סיידר סדר המקובלים בהוספה (מפורש) הד' חרוזים אבינו מלכני ובעקביו הלך הרבה בעה"ת. מדרך החיים נראה שאחزو לבסוף אשכנז. וראה מנהיגים לסוף לבודש חלק אריך אותן יד ונעם מגדים לבעל פרי מגדים. בעלי קיצור שז"ע הזכיר אמרת תchanon בלבד, וכנראה שכונתו לבסוף אשכנז (שם סימן סט אות ח) ומזהיר שלא תמשך עד הלילה, כי אז לא אומרים הקדיש אחרית, כאמור להלן. במשנה ברורה העתיק לשון הטור שציניתי בראשית דברינו.

ד) ולמעשה: בדרך כלל לא נאמר "תchanon" במנחה בתמי תפלה של המתפללים בנוסח ספרד, וכן של המסטופפים בצל אדרמ"רים, אבל ישנים אדרמ"רים שכן אומרים תchanon לפי קבלתם מאבותיהם צדיקי הדור. בספר דרכי חיים ושלום (עמוד צז) מביא מספר דברי תורה (חלק ג אות פג) להגה"ץ זיל סמונקאטש שני מקашתת תchanon מסדר מנחה — כיון שמתפללים מנחה בין השמשות וכשmagiyim לתchanon וזה ע"פ רוב אחורי שיעור ביהמ"ש, דהיינו לילת, בודאי אין טעם לאמרת תchanon, וגם סכנה היא כמבואר בסידורי אריזול זוגם במנחה צרייכים להזהר ביזור באמירת נפ"א אז, מפני שכבר שולטים החיצונים. משא"כ בשחרית, ומלש"כ בעברית, היו בלילה שכבר גרו הדינים. ואפילו פטום הקטורת אין לומר אז, כמבואר בכתביו אריזול וכרי כמבואר במג"א סימן קל"א סע"ק ט. וראה העורותינו לקטורת במנחה לעיל פרק ג אות ב וכן וייש אברם כאן ד"ה וכשהתאהר לעיל עמוד תשיב.

ה) יצא מublicל מנחה של עריח וי"א גם של ע"ח כמובא בסימן קל"א אות ה, שעל זה העיר הרים"א "ובן נהגיין", והגר"א בביור הגר"א שם אומר טו מנמק זאת בשם ספר הפרד"ס — "שמאו מתחיל איסור הספר כמ"ש בפרק ג דמעוד קטן מאמתית זוקפין וכו'. (כונתו למוש"ק צו א — מאמתית זוקפין את המטאות בערב שבת מן המנחה ולמעלה וכו') ויש להוסיף ולהזכיר, בספר הפרד"ס לרשי, שעליו מסתמכת הערת הגר"א מדבר על השמטה ذקחרן צדק במנחה של שבת עריב ראש חדש, וסתמך שם על הגר"א מועזק הנ"ל וכן על גמ' טוכה מה א לעניין חורצת כלים בו של סוכות, ומסיים — "אלמא מן המנחה ולמעלה כיזמא דלמחר דמי", ומכאן למד הגר"א גו"ש לדינה הכא. גם השבלי לקט מצדד לשמטת נפ"א במנחה של עריב ראש חדש, כמובא בב"י לטור שם קל"א ד"ה וז"ל שבלי הלקט. אלא שסתמך על הגמ' ראש השנה — אם באו עדים מן המנחה ולמעלה, נהגים אותו יום קודש, (לפנינו בפנינו בשב"ל השלם עמוד 28, בדיין

סדר תפלה מעריב

שירותא דצלותא

גפ"א. ומסיים שם (בעמ"ד 98) לעניין אמרת צדקה בשבת מנוחה: נמצאת אומר שימושה מנוחה נכנס ראש חדש.

ויש להעיר שבעצם שניי בחלוקת הראשוניים, אם יש נפ"א בראש החדש. היטוד להשמטה הוא בירושלמי ברכות פרק ד (הוצאה דפוס גלעד עמוד לב) לעניין קריית ברכות וקלות בראש החדש, והר"ן לסתוך פרק ב דתענית למד ממש, שנפילת אפיקים נוגגת בראש החדש, ועיין בחידושי אנשי שם שם אותן ד הסברת העניין לפי תפיסת הר"ן. ולעומתו דיק מקאן בעל אור זרוע בשם מורי (בעילום שם) שאין נפ"א בראש החדש, (עי"ש בהלכות ראש החדש, חלק ב בהלכות ראש החדש סימן חטי), ומביא ראה נספת מגמ' בא מוציא, גבי מעשה דביתו דברי אליעזר וכיר לא הוות שבקה (לא הרשה) לה לר"א למיטל על אפיקה, ההוא יומא ריש ירחא הוות וכו'. ועיין מהרש"א שם בחלק אגדות ד"ה ההוא. ובשבילי הלket סימן קעה נוטה לדעת אור זרוע, כנ"ל, ולא עוד, אלא אפילו במנחה שלפנינו לא נופלין ע"פ ממש". ועיין על עניין זה בסידורנו חלק א עמוד תמו.

.ט.

קדיש תתקבל:

אחרי נפ"א נאמר קדיש תתקבל. ומפורש בסדר רב עמרם גאון (חlek א עמוד קפח): לאומר ואנחנו וכיר ומקדיש כולם עד עשרה שלום וכו'. ובסדר רב סעדיה גאון (שלפנינו עמוד מא): אחר כך רחים וחנון וקדיש אחרי התפלה (אנחנו) ועו"ה שלום. ומכאן בספר רבותינו הראשוניים זיל: בסידור רש"י (עמ"ד 212). במחוזר ויטרי (עמ"ד 77) המנק עצם האמרה: ואומר קדיש כו' שצדיק להפסיק בין שתי התפלות (בין מנוחה לעריב) קדיש שלם, וכך הודגש בטור "ק"ש", אבל ברמב"ם (הלכות תפלה פרק ט הלכה ח) כתוב סתם "ואומר קדיש", ברם הכוונה לקדיש שלם, מפני שם סתם קדיש משמעתו קדיש שלם, כמובן לכל המעין שם. ובאבודחת מפורש "קדיש תתקבל/", ובתניא רבתי סימן ח כתוב סתם "ואומר קדיש". וראה קצוש"ע סימן סטאות ח. ובאט הארינו בתפלות עד שהגע הלילה: בקצוש"ע שם הכריע שלא נאמר, כי אין אומרים קדיש תתקבל על התפללה שהתפללו ביום, כיוון שהليل שיריך ליום שלמהרת. ועיין במסורת השלחן שסביר לו שהעיר על הכרעתו זו — הינו אם התפללה כלתת ביום (לא נאמר הקדיש) ורק אם אמרו אבינו מלכנו (ביום צום) או אמרת מחנון עצמו נמשכה עד הלילה, אז לא נאמר הקדיש אחריו, ובעל אליהו רבא חולק ע"ז, אבל אם תפלה השמ"ע במשנה עד הלילה, כן אומרים הקדיש, משום "دلא מפסק يوم בגין התפלה והקדיש", ולכדר הכריע בעל פרי מגדים לאותו סימן.

.י.

עלינו: ראה הערות לתפללה-שבת זה בסידורנו חלק א ועיין שם היבט בשתי הקטעים, עליינו וכן על כן נקוח לנו. בספר הראשוניים לא הזכירה אמרתו במנחה, ואצל האחרונים שניי העניין בחלוקת. בעל חולעת יעקב כותב מפורש, בסוד עליינו: "ואין לומר עליינו אלא בבוקר ובערב אבל לא במנחה", והמן אברاهם לא"ח סימן קלב אותן א מביא זאת בשם ספר שתי יזות בשם תולעת יעקב, והובאו דבריו בברא היבט שם אותן ג. ולהשמטה

סדר תפלה מעריב

שירותא דצלותא

כאן מצדד גם על אליו רבא לאותו סימן או"ח אותן ג' וכותב: יש מי שכח לומר עליינו גם אחר מנהה, ואין לנו אלא מנהנו מאבות העולם. בעל ליקוטי מהרי"ח מביע השערת, שלכן יש ממשיטים אותו, משום שבעיקרו תיקנו אותו בסוף התפלה מטעם שכח הבה"ח — כדי לתкоוע בלבנו קודם שנפטרים לבתינו יהוד מלכותיים ושיחזק בלבנו האמונה שאנו גם כשייעסוק במשא ומתן עם העכו"ם לא גפנה לבבינו אל האלילים וכו' — ולכן קבעו מוקמו אחר התפלה קודם שהולכים כל אחד לעסקיו, משא"כ במנחה, שאנו לא נפטרים לבייתיהם רק מתפללים מעריב אה"כ. בעל סדר היום מנמק את מנהג המשיטים: "ולענינו אם לומר עליינו, יש מי שאינו אומר וכו' שמאחר שאין ק"ש במנחה, אין מקום לומר עליינו כי במקום שיחדנו שם אלוקינו אנו משבחים אותו — שאין עוד מבעלדיו וכו' אבל במקומות שאין יחד בפועל, אין מעולם לשבח זה. אבל אין הטעם הזה מספיק וכו'" ועיין שם בכל הקטע ומסים: "וכן ראיתי רבית ונכבדים אומרים אותו, וכן נקבע בקבלה אריזיל, כמו שכחוב במג"א שם — כתוב בכתביהם שיאמרו אחר כל תפלה מג' חפלות" וסדר בסידורי המקובלים וכתווב מפורש בשאר כתבי המקובלים זיל, הלא מהה: נגיד ומצה, לחם מן השמים, (ובשםו מביא זאת בעל עטרת זקנים זיל בסימנו כלל אות א), בספר דין ותנהגות האדם, וכן ציריך בעל מטה משה, תלמיד מהרש"ל, (בדין עליינו לשבת). וסדר בסידור הרב וריעב"ץ ובכל הסידורים שער' נוסח ספרד ואשכנז. וראה ספר יסוד ושורש העבדה פרק יא תפלה מנהה ושערת תשובה לשוע"ע סימן רלג אותן א, בסופו. אבל כמתפללים מעריב תיכף אחורי מנהה, בלי הפסקה, אז אין אומרים האשכנזים עליינו, וכן הדגיש בעבודת ישראל בסידורו (עמ"ד 163). וראה מש"כ בעניין זה בספר לבושי מרדיי לאו"ח ח"ב תשובה קיד.

יא

קדיש: ראה ההערותינו בסידורנו חלק א עמוד שצ' ועמד תיג. קדיש זה הווצר רק (?) באבודרם, אלא שם נאמר הוא אחורי "מזמור שבתהלים", שלפיו נאמר אחורי קדיש התקבל שאחורי תחנון, אבל לא הוזגש שהוא קדיש יתום. במח"ג, ברמב"ם, בארכות חיים וכל בו ובטו רשות מסתירית תפלה מנהה בקדיש הנאמר אחורי תחנון. בסידורי המקובלים זיל לא סוחר בעצם הקדיש שאחורי עליינו ועברו עליינו בשתיקה, אבל המקובל רביע יעקב קאפיל זיל הדגיש בסידורה, בביור הכוונות לעליינו שבתפלת שחרית — ולפי שאין אחר עליינו עליה לעולמות, לכן אין קדיש אחר עליינו כי כל קדיש הוא להעלות העמותות וכו'. גם בספר נגיד ומזהה ושאר כתבי אריזיל לא הזכיר מזה. וכן לא בספר יסוד ושורש העבדה. בסידור הרב בעל התניא כן סודה, וריעב"ץ כותב מפורש: ויש לומר עליינו אחר כל תפלה וקדיש אחורי, וכך סוחר בכל סידוריינה וכמ"כ כתב הרחיד"א במוריה באצבע אותן לה. שבנוטה ספרד ואשכנז גם יחד, אלא באמ מתפללים מעריב תיכף אחורי מנהה אז ממשיטים בנוסח אשכנז עליינו, ובמיוחד גם את הקדיש שאחורי. בויש אברהם לא הווצר קדיש זה, עי"ש.

בקבילה אריזיל הומלץ לומר אחר עליינו שלאחורי כל ג' תפלות, שני מזומירי תהילים — מזמור ה' רועי לא אהסר ומזמור אלוקים יתנו, וראה העזרותינו למנהג זה

סדר תפלה מעריב

שירותתא דצלותא

בסיורנו חלק א עמוד ח'ג המזמור יחננו מוכיר גם אבודרם, ואולי כוונתו למזמור זה שצינתי לעיל בראשית דברינו.

מנוגים

הנחת תפליין

— במנוחה: לפי קבלת אריז'ן מטעמים ומטעירים בטוחה לתפלה מנוחה, ועיין ע"ז בספרי המקובלים וכן בספריהם ותשובה רמ"ע מפני סימן לט. ריעב"ץ העיר בסיפורנו בהסתיגות על עצם המנהג, אבל מדגיש שם באות ד — והמניח תפליין חולץן אחר עליינו, (כמו שיש נהגין בתפלה שחricht). ובמנוחה של תענית צבור מטעיף הש"ץ בטלית גם לפי מנהג ספרד, וראה מש"כ ע"ז בויעש אברהם כאן בד"ת התעטף בצדית ובקטע שלאחריו המתחילה — ומה שמדקדקין.

תפלה מעריב

(מ ב ו א)

— היא התפלה הראשונה הנרגמות בפסוק (תחליט נה, יח) ערב ובקור וצחרים אשיכחה ואהמה וישמע קולי. ואילו בסדר הרגיל בתלמוד ומדרשים, היא الأخيرة בסידרת השלוש תפלות שאנו מתפללים בכל יום. וראה העורות "על התפלה" בסיפורנו חלק א עמוד רסן וצרכן לכאן — וכאן ננטה להוסיף הבהיר ביחס לתפלה מעריב:

א) לפי המסוריה תיקון יעקב אבינו עליו השלים תפלה ערבית, כדורסינן בגמרה ברכות (כו ב) יעקב מקין תפלה ערבית. שנאמר ויפגע במקום וילן שם (בראשית כח) ואין פגיעה אלא תפלה וכו'. ובירושלמי ברכות (פרק ד ריש בגמ' שם): תפילות מאבות למדום וכי' תפלה הערב מיעקב אבינו, ויפגע במקום וילן שם ואין פגיעה אלא תפלה. וגם בזהר מיזחת התקנה ליעקב אבינו. וראה זהר חלק א קסג א: דיעקב בעא לאתקנה תפלה של ערבית. ושם קעב ב: יעקב נסע סכתה — אמר רב אלעזר דאמקינו תפלה ערבית בדלא יאות. וראה מאמרי הזוהר: שם קעג ריש עמוד ב; חלק ב שם קלג א; חלק ד רכה ב: תיקוני זהר חדש עמוד קח.

ב) שניוי בחלוקת אם היא חובה או רשوت. ובברכות שם כו ב פלייגי בה רבנן גמליאל ורבבי יהושע, וראה שם השקלא וטריא ובירושלמי ברכות (בגמרה לסוף הלכה א) פלייגי בה אותו רבנן גמליאל הסובר שהיא חובה ורבבי יהושע — שהיא רשות. ועיין במראה הפנים שם ד"ה אמתין. והשהה אותה פלוגתא בין שנייהם בירושלמי תענית (פרק ד, בגמרה להלכה א שם).

ודרך אגב: ראהתוספות (ברכות שם כו ב ד"ה והלכטה) וההגחות שעיל הגליון בgem' שם ושם מובאת גירסת אחרת מאשר בוגמ' ברכות שלפניינו וז"ל: "ורב אמר הלכה בדברי האומר רשות". גירסה זו מקורה בהלכות גדולות לברכות שם, ומובאת גם באוצר הגאנונים לברכות בחילק התשובות, וכן מביאה בעל המנהג בתפלה הערב בשם רב האי גאון, ובגירסה זו אוחזים בתוספות לברכות שם ד"ה והלכטה שצינתי לעיל ורשב"א

סדר תפלה מעריב

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

המנחה, תפלה העדרב אין לה קבע, ושל מוספין כל היום ר' אומר עד ז' שעות, והנה האadam ר' יהודה עד פלג המנחה. פירוש דמשם ואילך עבר ז מגנה ואין לו להתפלל עוד. דסיל דתפלה המנחה נגד תמיד של בין העربים תקנות. וסיל דתמיד של בין העربים אין קרב אלא עד פלג המנחה. וצידיק לומר דסיל דשעה ורביע קודם הלילהתו לא מקרי בין העARBים אלא הרבה הוא.

ועיין בתוס' שם שתמהו — מנין לו לרי' יהודת זה הזמן של פLEG המנחה, די משום הקربת התמיד, בט' ומהצה הוא. ותידצו, ר' סיל דתפלה המנחה כנגד הקטורת תקנות. בדכתי בtocoon תפלי קטרות לפניך מנוח ערבי עיי'ש. ולכאורה דבריהם תמהותם, דהא בבריתא התם איתא ר' אומר עד פLEG המנחה, שכן תמיד של בין העARBים קרב והולך עד פLEG המנחה. ועל בריח הפירוש שתחלת הקربתו מתחלת מט' ומהצה, ומכל מקום הולך וקרב עד פLEG המנחה.

ואפשר לומר ר' קרא משמע לי הכי,

זמן תפלה ערבית

נהגו מיעולם בכל תפוצות ישראל באשכנז וספרד להחפלו תפלה ערבית מבעוד יומם קודם שקיעת החמה, וזה מנהג ישן מימי קדם בזמן תנאים ואמוראים. כדאיתא בירושלמי (ריש פרק קמא) הקורא קודם לכך לא יצא. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. וכתיב רשי' (ברפ"ק דברכות) שהיו מתפלליין מעריב מבעוד יומם והיו קוראין ק"ש רק כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. אבל לא יצאו בזה ידי' חובת ק"ש שהוא מן צאת הכוכבים דוקא עיי'ש.

ונהגו עוד שמתפלליין מנוח ומערב יחד אחר פLEG המנחה. וכן נהג רבינו זקנין זצ"ל בערבי שבתות וו"ט להתפלל מנוח ומערב יחד אחר פLEG המנחה קודם שקיעת החמה. והאריכו בעניין זה הרשונים זיל. עיין Tos' (רפ"ק דברכות) ורא"ש שם וברתרי' (רפ' תפלה השחר). ויש לנו לברר הלכה זו.

עיין ברכות במתניתין (רפ' תפלה השחר) תפלה המנחה עד הערב ר' אומר עד פLEG

שירות אדצלותא

לברכות שם. וראהתוספות שם ד ב ד"הadam ולגמ' שבת ט ב ד"ה למד: והורא"ש שם גורם כגידסת הגמ' שלנו — "רבא" — ומסיק להלכה — "וקייל הלכה כרבא", כולם שהיא רשות. מקור דבריו הוא ברי"ף לגמ' ברכות שם, הכותב מתוך הסתיגות: ואבילהו למאן דאמר רשות, חובה היא דליתא, אבל מצוה איתא. וכנראה שעיל דבריו אלה מסתמכים בתוספות לברכות כו א ד"ה טעה ושם כו ב ד"ה הלכה. וכן הרשב"א לגמ' שם. עילמא בשלטי הגבורים לר' י"ף שם אותן א. ולמעשה ממשים ברי"ף שם: והאידנא נהוג עלמא לשוויה לחובה. הטור (בטימן רלה לאור"ח) מביא אלה דברי הר' י"ף ומוסיף "ואין לבטלה כלל". וכנראה שהכוונה לתוספות ברכות כו ב שצינתי, ולפיותם "רשות לבטלה עיבור מצוה אחרת העוברת"; וכל פסק להלכה לבבש לטימן רלה. ועיין בה' לטור שם ד"ה כשייגיע. גם אבודרham מביא אלה דברי הר' י"ף ומסיים "וכן כתבו כל הפוסקים" (כלומר, שהיא חובה). ובארחות חיים אחוז בלשון הרמב"ם שפסק בהלכות תפלה פרק ג הלכה ו: — תפלה הערב עיין חובה. ושם פרק ו הלכה ז: אע"פ שתפלת ערבית רשות, לא יבוא אדם ממלאכתו ויאמר — אוכל מעט וכ"ז אלא מתפלל ערבית ואח"כ אוכל וכו'.

אבל למעשה פסק הר' י"ף שם: והאידנא נהוג עלמא לשוויה לחובה. וכעין זה בהלכות גדולות לברכות שם ובאוצר הגןונים לברכות שם, ורשב"א מביא סתם בשם "גאון זיל"

סדר תפלה מעריב

תשמן

שמע תפלה   וייש אברהם   ורנילין לפרש

ורנילין לפרש — שעבד כר"י ומצלוי ערבית מפלג המנחה, עבד. ועבד ברבן ומצלוי מנהה עד הערב, עבד. וכן נראה מדברי הרא"ש (רפ"ק דברכות) שפרש מי שירצה לעשות הכל כר"י או הכל ברבן.

ולכארה צ"ע, דהא כי איתשל הלכתאמאי לאו לתפלה ערבית איתשל, אלא לתפלה המנחה לחוד. ועלה קאמר — השתה דלא איתмер הלכתא, שעבד כמר עבד. א"כ אתפלת מנהה לחוד קאמר. וע"כ דהכי פירושא — שעבד כר"י ואינו מתפלל מנהה אלא עד פלג המנחה, רשאי לעשות בז. ומאן דרוצה לתפלל גם א"כ ברבן, רשאי. והכי ממש גמי פשוטות לשון התוס' שם בד"ה ח"ש כו' שכתחבו דהכי פירושא, מאן שעבד כר"י דאמר מפלג המנחה הויליה עבר. ומשום hei מנהה לא אדי אפשר לומר שעבד כר"י לתפלל קודם פלג המנחה, הא גם רבנן מוזו לזה, ומאי קמ"ל. עי"ש, והמהרש"א זיל נדחק בזה, עי"ש.

ומה שכח הרא"ש זיל בלשונו דעישה הכל או כר"י או ברבן, לקושטא דמילתא קאמר. כיון דתלי ר"ח תפלה מעריב ג"כ בפלוגתא דר"י ורבנן במנהה, מילא דהוא הדין לעניין תפלה ערבית, אבל יוצא מזה — דלתפלל מנהה וערבית יחד אחר פלג המנחה, הויתרתי [דסתר]. וכיון דחושב אותו ליום ומ��פלל מנהה, אי אפשר לתפלל ערבית, ולעשותו ערבית, כמו שכתחבו התוס' והרא"ש ותור"י שם.

דכתיב גבי פשת (דברים ט"ז) שם תובה את הפסח בערב. ואי אפשר לומר בערב ממש, שהוא לילה, דהא כל הקרבות פסולים בלילה, דນפקא לנו מביאו צוותה, כדייתא מגילה (כ' ע"ב) ומנהחות (פ"ג ע"א). ומשמע להה דבאה הכתוב להוסיף זמן על של בין הערבבים הכתוב במקומות אחר, גבי פשתה, שלא מקרי אלא עד פלג המנחה, ומשם ואילך מקרי ערבית. ובאה הכתוב למד על פשתה, דיכול לשחטו עד הלילה. כן אפשר לומר לדברי ר"י. ולהכי ס"ל לתפלה המנחה שנתקנה נגד התמיד, אינו אלא עד פלג המנחה, ומשם ואילך כבר נקרא ערבית. ושמא קים לי נמי לר"י דזמנם הקטרת האבירים שהתחילה בט' ומחציה, הי' נמשך עד שללמו דקטרתון בערך שעה ורבע. מבאן ואילך אסור להתפלל מנהה לר"י, אם לא בדרך השלמה לאחר תפלה ערבית.

ואיתא בגמרה ה там: א"ל רב חסדא לר' יצחק ה там [פירוש בשחרית] אמר רב כהנא הלכה כר"י, דתנן בבחירתה בותיה, הכא Mai. אישתק ולא אמר לי ולא מידי. אמר רב חסדא נהוי אנג, מדרב מצלוי של שבת בערב שבת מבועוד יומם, ש"מ הלכה כר"י [פירוש דמלג דמנהה ואילך השבינים לי ערבית ואין מתפלין עוד מנהה]. ופרק — אדרבה, מדרב חונא ורבנן לא מצלו עד אורחתא, ש"מ — אין הלכה כר"י. ומסקין — השתה דלא איתмер הלכתא לא כמר ולא כמר, שעבד כמר עבד, ועבד כמר עבד.

שירوتא דצלוותא

ובתיקוני זהר תיקון ה עמדו כסוף עמוד א — מכאן ואילך קבועה חובה, אבל בשבתஇהו רשות היחיד וכו'. וכשורי זהר לברכות שם מביא בשם באר יצחק על תיקוני זהר — לתפלה ערבית צריך ליזהר בה להתפלל בכוונה יותר מתפללה שחירות וכו', עי"ש. וביחס למה שציינתי מתק"ז שתפלה ערבית של שבת היא רשות, עיין בשורי תשובה לא"חリスト, באוט יג שם, ועיין היטב בכל הקטע עד גמירה.

דעת זהר שהואicia בעצם רשות, ח"ל לחוי שרה קלב ב: יעקב אתקין צלותא ערבית וכו' ובגין לכך תפלה ערבית רשות (עי"ש ההסביר וכו' לויי רcats ב). אבל שם עמוד קלג א מתקשה "ההוא גברא" על עצם ההנחה שהיא רשות, זיל: אמר ההוא גברא —

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

יום, שם דכ"י ס"ל, וודאי לה, דזיל בתר איפכא מדר' ר' ורבנן דלא הוו מצלי אלא עד אורתא. ואהא אמרו והשתא כו' כלומר, מאחר שנשאר הספק כמו שי' ולא איתמר הלכתא מאמוראי קמאי, לא כמר ולא כמר, ורב הי' פוסק בר' וכן וזה בירושלמי שם רב בר' ס"ל, ורבנן סברין כת' נושא לנו הספק, א"כ מאן דעבד בר' ואינו מתפלל מנהה אחר פלג המנהה, שפир עבד, ומאן דעבד כרבנן לחתפלל מנהה עד הערב, ג"כ שפיר עבד.

ומעתה יש לדקדקامي אמרו דעבד כמר עביד כו' וננתנו תורה כל אחד ואחד בידיו והא מתווך הספק יש להחמיר בדברי כולם. וצ"ל דהכא אי אפשר להחמיר בשניהם. דר' אסור לחתפלל או מנהה ולרבנן חייב לחתפלל עד הערב, אלא דנפ"מ — דעכ"פ לכתהילה צrisk להחמיר בדברי ר' י' ולהתפלל מנהה קודם פלג המנהה. ומהות לא הוכיר בגמ', משום דלאו לתבי אתשיל. דלא אתשיל אלא לענין מה יעשה אחר פלג המנהה, אי הלכה בר' ולא יתפלל תפלה המנהה, או כרבנן וצrisk לחתפלל. וכיון דמסיק דהוא ספיקא דינא, ממילא ידעינו דלכתחילה צrisk להחמיר בר'.

והכי מtein דברי הרמב"ם ז"ל בפיה"מ שם (ובפ"ג מה' תפלה) להמדדק בלשונו שם, וכמ"ש לעיל באוט הקודם דlcתחילה צrisk להתפלל עד שעה ורביע קודם הלילה, אבל מ"מ יש לו להתפלל עד שעה"ת. ומ"ש בכ"מ שם דבא לומר שלא יתפלל מנהה וערבית יחד אחר תפלה"מ, עי"ש, העיקר חסר מן הספר, ואדרבא מתווך דבריו דמהדר לחת תפטע מה שモותר להקדמים תפלה ערבית מבועוד יום, מה שאינו

ויש לדקדק — מי מספקא לי לר'ה. אי גם במנחה הלכה כר'י, והא רב כהנא להדייה אמר — משום דתנן בבחירותא כוותיתא. ואי לאו הבי אמרינן, כי כללין דהלהכה כתנא קמא, וא"כ במנחה דלא תנן כוותיה הדרינן לכלין — דהלהכה כת'ק, ומאי מספקא ליה.

אבל גרא מתווך דברי הגמ', שכבר בימי האמוראים הראשונים, כבר הי' מפרק בידם, שמא באותו משנה הלכה כר' יהודה בכל דברינו. וראי' זהה דזה אמר ר' יוחנן התם בתפלת המוספין دائ' מצלי אחר שבע נקרא בושע, משום דעכבר אר'י. וזה לא מצינו בשום מקום דמי שעוזה כרבים נקרא פושע, ועל כרחך שכבר הי' הלכה זו מפרקת בידם שמא הלכה בר'י בכל בבי דמתניתין דהכא. ולהכי הורה ר' יוחנן דיתפלל אחר ז' כרבנן, אבל נקרא פושע משום דעכבר אדר'י, ذרכין להחמיר בדבריו לכת חלה, ומциינו הרבה שאמוראים פוסקים בדברי היחיד. עיין רשבים (ביב' קל ע"ב) ד"ה עד שיאמרו כו' עי"ש.

ואתי רב כהנא ממשנה דעתיות דהלהכה כר'י. ומספקא לי, דשמע יש למילך מינאת הדוא הדין בכל בבי דמשנה זו, כיון דר'י פlige בכל הקרבנות אדברי חכמים, ומטופקים Mao שמא הלכה בר'י. וכיון דמצינו בבבא אחת דהלהכה כר'י, שמא יש ללמד גט לכל זמני הקרבנות והתפלות דהלהכה בר'י. ואף דר' יוחנן היה מספקא לי בקרבן מוסף, שמא הוא הי' מספק בכל הקרבנות, אבל מדף שיט רב כהנא בתראי מינני' דהוא הדין במוסף ומנהה, ורוצה ר'ח לשוט מדהא דרב מצלי של שבת בע"ש מבועוד

שירות א דצלות א

הא בקדמיה אבות תיקנות להנחי צלוטא וכו' ומה דאתקין יעקב דאייהו שבחא דאהגן, אמר רשות ולא עיקרה כהני (צלותי)? וראה שם הסברת העניין, וכן בספר תולעת יעקב להמקובל האלקי מהור"ר מאיר'ן גבאי זצ"ל, שם "בטוד תפלה ערבית". (וראה בעז האחים (חלק א [הנדפס מחדש, ת"א, תש"כ] עמוד כ) בשער הכללים שם. ובספר מעשה רוקת

סדר תפלה מעריב

תשמט

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

מבואר בಗמ' וכמו שאכתוב מזה למטה, א"ה, מצי לאצלי ע"ד חזות, ואית ל' שכר תפלה אלא דלית ל' שכר תפלה בזמנה. וצ"ל דגם ר"י מודה לזה.

ומה שכטב הר"י פ' אי ט ע.ה, כבר כתבו דלאו דוקא הוא, ואפלו ע.ר. וכן הוא לשון הרמב"ם ז"ל (בפ"ג מהל' תפלה ה"א) — ואם עבר או טעה והתפלל אחר ד' שעות, יצא יד"ח תפלה אבל לא יצא יד"ח תפלה בזמנה, עירש. ובתפלת המנחה דיצחק תקנה, א"ב אין לו להפסיק בשבייל שלא התפלל בזמנן הקרבת התמיד וכמו בשחרית. אלא דכיון דדר"י לאחר פלהיהם מתחילה תפלה ערבית, א"כ צרייך להתפלל מתחילה ערבית ואחר כך לתשלומיין. וזה לר"י מפה"מ מטה'ם מתפלל מיד ערבית. ושמא לא סיל לדר' הא דאי' יוחנו בגמ'adam, עבר לא מהני תשלומיין, ולהכי גם לדר' לא מיקרי פושע. וכל זה בתפלות שחרית מנחה, אבל תפלה המוספין, שלא נתקנה אלא בשבייל הקרבן לבך, ולר"י אחר שבע אסור לו להתפלל מוסף וגט אין לה תשלומיין לדר'. כמ"ש התוס' שם (כ"ז ע"א) ד"ה איבעיא, דתפלת מוסף לא שייך השלמה דבר זמנו בטל קרבנו עי"ש. וכן הרמב"ם ז"ל לא הזכיר כלל מתשלומיין למוסף אלא לשחרית מנחה וערבית. ולהכי לדר' לא מצי כלל להתפלל אחר שבע. ואם עבר אדר' מיקרי פושע, משום דספיקא דהלכתא הוא.

וא"כ לפי זה גם תפלה ערבית אין להתפלל קודם קודם שעה"ת. דשما הלכה קרבן דתפלת מנחה עד הערב ובתפלת ערבית להקדימה לא אמרי עד חזות, אי טעה ולא צלי עד ד' שעות.

ונרא הטעם, דבשורת יש לומר דגמ' ר"י מודה adam לא להתפלל עד ד' צרייך להתפלל. כיון דעיקר חיוב תפלה עלייו, כמו שכטבת באות א'. ומכיון להרמב"ם דס"ל דעיקר חיוב תפלה מן התורה, אלא שלא יצא לדר' יד"ח תפלה בזמנה. וכן שמודה לשון הר"י פ' חפה"ש שכטב ואע"ג דליתא לדרבנן אמרי עד חזות, אי טעה ולא צלי עד ד' שעות.

(לפרשת ויצא) מתקשה — "למה לא התקין יעקב אבניו תפלה ערבית עד עכשו" (כלומר, עד הערב) ומתרץ ע"פ מה ששמענו במשנה שבת (ס ב) מפסיקין לק"ש ולא מפסיקין לחפלה — וע"פ מה דעתן בगמ' שם דת"ח שתורתו אומנתו אין צרייך להפסיק מ"ת לתפלת, ולכן עד עכשו היה יושב בבית מדרש של שם וuber, וגם בלילה לא נתן שינוי לעניינו, כדאיתא במדרש — וישכב במקום ההוא, כאן שכטב, אבל בביה"מ של שם וuber לא שכטב הייתה תורה אומנתו ולא היה צרייך להפסיק לתפלת, אבל במקומ ההוא שהיה הוילך בדרך ולא היה עוטק בתורה, ולכן היה מתפלל תפלה ערבית וכו' ודוק).

סדר תפלה מעריב

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

ועי' עירובין (מ"ז ע"א). מיהו אין זה מספיק למה שנגנו שמתפלין מנהה ומעיריב יחד אחר פלג המנחה, דהיינו תרתי דסורי. וכמ"ש התוס' ותרי' והרא"ש ופסקו הטור וש"ע או"ח (בסי' רל"ג ע"ש. ועי' מג"א שם סק"ז).

ואכתחוב מה שנראה לפען'ך בזה לקיים מנהגם של ישראל, שאין נהוגין בזה כפסקו של השׁוּעָא, אלא כמנהג אבותיהם מאז מעולם.

(בירוריות)

עיין רמב"ם (פ"ג מהל' תפלה הל' ז) וול': לח"מ בקושיות ופירושים.
והנראה לי בזה: הרמב"ם ויל' פשיטא לי דר'יך אכתי לא ידע מה הוא ז מביא הגמרא לכאן דגם שמואל ס"ל הכי, ורבינו עבד עוזבא דהוי נצלי של שבת בע"ש, וכן ר"א ברבי יוסי. דאלת'ה מי חווית שלא לסתום דברי רב להלכה פסוקה, משום דבר הונא ורבנן דידי'. והרי רב' גמי עביד עוזבא בנפש'ו להתפלל מבعد יום, ומעטה רב, וכן ר"א בר' ושמואל גמי הכי ס"ל. וע"כ דלא ידע אז אלא מדברי רב לח'ך.

מי היה אנן, מודstem רב כי כת"ק דתפלה המנחה עד הערב, וידענו עביד נמי עובדא בנפש'ו והתפלל של שבת בערב שבת. ש"מ דלאו בתפלה מנהת תלייה מילטה. אבל הפירוש מה שאמר רב' — תפלה הערב אין לה קבוע שאין להקפיד כלל על ומנתה, ואני שעדיין הוא גם זמן תפלה מנהה. ועיין ירושלמי (ר"פ תפלה השחר) ורבבי צוחה להכריז דמי שרוצה להתפלל מעריב יתפלל בעוד יום, ולאו דוקא בשבת דעתא מזויה לתוסיף מחול על הקודש, עי"ש.

שירות א דצלו תא

ובתוספות לברכות כו ב ד"ה יעקב מתקשים על מנהגנו להתפלל מעריב "מבعد يوم קצט" לפי המבוואר בגמ' חולין צא ב, עי"ש, ואילו לפי המשנה ברכות כו א מותר להתפלל כל הלילה (ראה רשי' שם ד"ה אין לה קבוע). וראת Tosfot שם ב א ד"ה מאיימי וראת שורת מן השמים סימן יט, ונני יהושע לגמ' ברכות כו ב ד"ה יעקב תיקון תפ"ע, וכן שט ד"ה מיתו כל זה, עי"ש. ובספר משכנות יעקב אריה סימן פ"ג להגאון ר' מקארלון מתקשה ובמספר צדקה הכהן להגה"צ רבינו צדוק הכהן וצ"ל מלובלין הכותב: המצתה הראשונה שנתחייב בה האדם כשנעסה בן י"ג שנה, היא ק"ש של ערבית, עי"ש הסברו.

שייך דיעבד. ונראה דמשום hei כתבו הראשוני זיל דמה שנdagו הקהילות להתפלל מעריב קודם צאת הכוכבים, הוא משומם דוחק הצבוד. עי' רא"ש (פ"ק דברכות). פירוש דשות הדחק כרעיבך דמי. וכשהוא דלעיל (ט' ע"א) ובכמה דוכתי כדי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק.

עיין רמב"ם (פ"ג מהל' תפלה הל' ז) וול': וכן מתפלל תפלה ערבית של מוצאי שבת בשבת, לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקקין בזמנה אחר צאת הכוכבים, עכ"ל. וכן כתוב בפיה"מ (ר"פ תפיה"ש) דמ"ש תפלה הערב אין לה קבוע, מפני שאינה חובה כשחרית ומנחה, אבל היא רשות, ר"ל התנדבו בה בלבד על כן לא הקפידו על תחלת זמנה וסופה כו, עכ"ל. והוא מפרש כמו שפירשו בתראי' שם, דמה שאמרו אין לה קבוע, כולל ב' עניינים. האחת — שההוא רשות, והב' — שאין זמנה קבוע דוקא, עכ"ל. ומפרש הרמב"ם דזה תלוי בזה, דמ"ה שהיא רשות, לכן לא עשו זמנה קבוע בלילה דוקא, ויכול להקדימה מבعد יום.

וקשה טובא. דאי נימא דזה הוא טעמא שモותר להקדימה, א"כ איך רוצה ר'ח להובי מהא דרב מצלוי של שבת בערב שבת מבعد יום, דס"ל דהילכה כד"ג, והוא אפילו אי ס"ל כרבנן, דתפלה המנחה עד הערב, מ"מ מציא לאקדמי, זהה רב ס"ל (בשלחי יומא) דתפלה ערבית רשות. ועיין מה שהאריך בזה בספר

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

חמה, ופירים"י — תפלה יוצר עם הנץ החמה ותפלת המנחה עם שקה"ח דקאמר עלי' ר"ז מא קרא דכתיב ייראך עם שםש ולפני ירח דור דורים, עכ"ל. וא"כ לא ס"ל כר"י אלא כרבנן, התפלת המנחה עד הערב. ובירושלמי שם איתא דרחב"א צוה להכריין שיתפללו מערב מבעו". וכן איתא ה там דר' יוחנן פlige אה דמתפלל מערב מבעו". ואמר עלה בגמרה ה там דלא היה צריך לפוגוי, דהא רב' צוה לחתפלל מערב מבעו". וכשה, דר' יוחנן דס"ל כרבנן, מתפלל עם דמדומי חמה, עכ"ב לא ס"ל כר"י, וא"כ אין להתפלל מערב כל עוד שהוא זמן מנחה, ומיקרי יום. וא"כ על כרחך פlige בתא ארבי, דהא רב' עכ"ב כר"י ס"ל.

ועל כרחך ציל', דפשיטה להו דלא תליא זה בזה כלל, ומזה עצמו ראי' דרבנן במשנה כת"ק דמצנה עד הערב, מ"מ ס"ל מתפלל מערב מבעו". וא"כ עכ"ב צריך לומר דר"ח דמידיק מדורב מציל של שבת בע"ש, דס"ל דהלהכה כר"י, אכתי לא ידע מהא דרבי דס"ל גמי ה כי. דאל"כ למה לא הביא מרבי דהוה רבותא טפי דלא עביד כסטמא דידי'. אלא עכ"ב דלא ידע מעובדא שמספר רב' אבן בגמורה שם בשם רב' ומכש"כ דלא ידע מהנהו עובדא דירושלמי מרבי ור"ח בן דוסא ורבי יוסי.

אבל הרמב"ם זיל שהיו כל אלה לפניו הוצרך לומר טעם אחר — למה מתפללין מערב מבعد יום, לכתלה, והבון מתוך דברי המשנה מלשון — אין לה קבוע — שלא נתנו לה זמן

ואמרין שם דר' יוחנן לא היה רוצה לחלק, אפילו אמר שמתפלל של מוצ"ש בשבת, דהא רב' צוה להכריין שמתפלליין מערב מבעוד יום.

ועוד, דעתה (בשבת קיה ע"ב) דרב' יוסי אמר יהא חלקו עם המתפללים עם דמדומי חמה, פירוש עם אדרומית החמה, סמוך לשקייע. וא"ר זירא Mai קראכו. ואיתא נמי על זה בירושלמי (ר"פ תפחים) דיליך מקרא — על זאת יתפלל כל חסיד אלקיך לעת מצוא — לעית מיצוי של יום, והיינו בשעה שהיום מתמצע והולך. ואיתא נמי בירושלמי שם שר' ישמעאל בר' יוסי העיד על אביו, שהוא מתפלל של שבת בע"ש ושל מוצ"ש בשבת, עי"ש. וכייל הלכה כר' יוסי בכל מקום דניימוקו עמו. ואפילו נגד חבריו, כדאיתא בעירובין (דף מו ע"א) ועיין גיטין (ס"ו ע"א) עי"ש. והרי ר' יוסי מתפלל מנחה עם דמדומי חמה ומ"מ הקדים לתפלל ערבית מבעו", הרי דלא תלי זה בזה כלל. ולהכי י�יב הרמב"ם זיל טעם לאותן שמתפלליין של שבת בע"ש ושל מוצ"ש בשבת — משום דתפלת ערבית רשות אין לדקדק בזמנה. ואף שכחוב לעיל מינה (בhalca ד') שיש לו להתפלל תפלה המנחה עד שקיעת החמה. מ"מ מותר להתפלל גם חפלת ערבית, דלא תלי זמניה זו זה כלל. דאין הטעם משום שכלה תפלה המנחה עד פלג המנחה, אלא הטעם מפני שתפלת ערבית רשות.

ועוד דעתה בבבלי (כט ע"ב) דאר"ח בר אבא א"ר יוחנן דמצוה להתפלל עם דמדומי

שירותא דצלותא

ולבסוף רצוי להעיר ולהזכיר שהגדירה "תפלת ערבית רשות" — מתייחסת לתפלת י"ח, ככלומר, לשmenoה עשרה ברכות בלבד, ואילו קריית שם עם הברכות שלפניו ולאחריה הוא חובה, ואין מחולקת בזה. וכך ניתן להבין מלהון הפה"ס לרשי' (עמדו דש, בהוצאת הרב עرنרייך זיל שזיל): ולפי שפנינו תפלה ערבית רשות — י"ח ברכות". אבל מפורש בsville הלקט בשם רש"י זיל: מצאי בשם רבינו שלמה זצ"ל — מה שאמרו רבוטינו תפלה ערבית רשות, דוקא בתפלה לבדה קאמער, ולא בקריאת שם, דקריאת שם בברוכותיה

סדר תפלה מעריב

כשמתפללים תפלה מעריב בזמנה, אמרים:

יהי רצון מלפניך יי אליהו אבוחטי, כשם שהחייתי באפלת והוזאתני
לאורה, כך תוציאני מaplת לאורה.

לפני התפלה אמרים:

הריני בא להתפלל תפלה ערבית שתיקנו יעקב אבינו עליו השלום (לשם יחוד
וכיו) ויהי נועם וכו'.

ויעש אברהם שומע תפלה

תפלה ערבית ייחד. ואין לומר דשאני ערבית שבת, דמצויה להוסיף מחול על הקדש, דהה ר"ח בעי למפשט מהא דרב מצלי של שבת בערב שבת, דס"ל ברבי יהודה. ושם יש מקום לומר דשבת שאני, אך לא פשיט מידי. ועיין מה שכותב בוה באורך המג"א (ברס"י רס"ן), ולפי מה שכותבת, את הכל שפיר ב"ה: דבימות החול מאין דנאג להחמיר שלא להתפלל מנהה וערבית יחד אחר פלג המנהה, דלכמה מרבותה אין לעשות כן, וכן אפילו שלא להתפלל כלל ערבית מבועוד יום, דלוידזו לא להתיר אלא מפני דוחק הצבורה, ודאי דשפир עביד, אבל בערב שבת, דaicא מזואה להוסיף מחול על הקדש, וכותבו רבותינו בעלי השלחן עריך (בשם רס"ן) למצוצה להקדיש ולהתפלל מבועוד יום, כדי לקשות השבת בכניסתו, אין לפידא אם מתפלל גם מנהה אחר פלג המנהה. ועיין מה שכותבת עוד בוה * (ב חלק ב' ס"ק ח').

קבוע, מפני שהוא רשות, וכదאית בגמרא שם — מי אין לה קבע כמו' תפלה ערבית רשות. וא"כ אין לפידא כלל גם לרבען להקדדים תפ"ע מבועו". ועל זה סמכו הקhaltות מאן מעולם להתפלל מנהה וערבית שתיהן יחד, אחר פלג המנהה, ומנהג ישראל תורה.

וכן נראה שיטת רבינו חננאל זיל — שכטב — דנהגו כל ישראל להתפלל מנהה עד הערב הכרבנן. ותביא כמה ראיות שמצויה להתפלל עם דמדומי חמלה, ומ"מ כתוב הראבי"ה בשמו דמותר להתפלל ערבית מבועו", ואפילו בחול עי"ש. אך כבר תביא המנהג שמתפלין מנהה אחר פלה"מ, ומ"מ מתפללים ערבית מבועו".

ולפי זה שפיר נהג גם רבינו זקנני זצ"ל שבחול הקפיד להתפלל ערבית אחר צאת הכוכבים. ובערב שבת התפלל תפלה ערבית מבועוד יום קודם שקיעת החמלה. ולא חחש לתרתי דסתורי שכטב בשו"ע, שאין לעשות פעם כך ופעם כך. ועוד, דרוב פעמים גם תפלה המנהה בערב שבת היה לאחר פלג המנהה עם

שירות אדצלותא

חוּבָה הִיא מְדֹאָרִיתָא. והשוה אותה הדברים בשם רבינו שלמה בתניה רבתי (עמוד 30 בענין תפלה ערבית). ומלבבד יקר סהוותא הנ"ל יש להעיר ולהוסיף לעניין זה ראייה חותכת מזה שתיקנו לומר ברוך ה' לעו"ט אמן ואמן בין השכיבנו לתפלה י"ח — להוראות ולהודיע שתחפלת (שםונה עשרה) ערבית רשות (מחוזר ויטרי עמוד 78) והשוה המנהג סימן פג, והמקור בסידור רשי"י עמוד 213).

גם בויתר מציינו הדגשה זו וזה ליאתנן עמוד רס"א: פחה רבי יוסי זאמר — הא דתניין צלחתא ערבית חובה,இהו ודי בגין קריאת שם ערבית חובה וכו'. ועיין בספר שערין זהר לר' ראובן מרגליות לגמרא ברכות שם. ומכאן לבירור המקורות של עצם התפלה לכל גוטחותית. יהי רצון — הריני בא: ראה ההערות לעיל תשכ"א ל"מודה אני" וצרכן לכוא.

סדר תפלה מעריב

תשנג

שיר המעלות. הנה ברכו את-יי פל-עבדי יי' העומדים בבית יי'
בלילות: שאו ידכם קדש וברכו את-יי: יברכה יי' מזיוון עוזה שםים
наарץ: יי' צבאות עמנו משבב לנו אלהי יעקב סלה: גיפ יי' צבאות אשרי
אדם בוטם ברך: גיפ יי' הוושיצה הפלך יענגנו ביום קראנו: גיפ

ויעש אברהם

שומע תפלה

ירש אברהם

לברכו. גם על פי הקבלה אין להפסיק בין קדיש לברכו. להכי חור הרמ"א והנהיג שהקבליין יפסיקו בין ישתחווה לקדיש ואח"כ יאמר החוץ איזה פסוקים ויאמר קדיש, עי"ש.

וא"כ לפ"ז זה הקדיש יש לו שיקחות לברכו, אלא לפ"ז שאין לומר קדיש ללא פסוקים לפניין, יאמר איזה פסוקים. וא"כ גם בערבית צריך לומר פסוקים וקדיש קודם ברכו. וכן הוא

בסדרוי הספרדים וכן בסה"ק פרי עץ חיים.
ומה שלא נתנו לומר במדינתינו בביהכנ"ס פסוקים וקדיש. רק מתיhil בותוא רחים וברכו, הוא לפ"ז שנางנו מkadם בכל בתיה נסיות להקדים תפלה ערבית מיד אחר מנחה, וכשגמר קדיש בתרא, ולאחר המנחה, התחלו מיד, והוא רחים ערבית. והית הקדיש החוצה עולה לכאנן ולכאן, יibrך בין ישתחווה ליוצר, עדיף טפי שיתעתף

שיר המעלות כי, עיין טור או"ח (סימן דל"ו) סדר תפלה ערבית אומר והוא רחים כו'. ולא נזכר כלל מעניין אמרת שיר המעלות וחצי קדיש קודם ברכו. ועיין רמ"א שם (בסימן נד סעיף ג') שכותב בשם הכלבו, דלהכי מתחילה ערבית ללא קדיש, משום דעתו כאן פסוקי זומרה לפניו ואין אומרים קדיש ללא תהלה לפניין, עי' שם. מיהו המעין בדרכי משה שם שכותב בארכיות דבריו, שעל פי דברי הכלבו האלה הנהיג שהקבליין (צועקין לעשות דין) בביהכנ"ס לא יפסיקו בין ישתחווה לקדיש אלא בין קדיש לברכו, כיון שהקדיש קאי רק על פסוקי זומרה שלפנוי. אך אח"כ ניחם על זה. כי מצא באור זרע בשם תשובה הגאנונים — דמי שנודמנה לו טלית בין ישתחווה ליוצר, עדיף טפי שיתעתף מבירך בין ישתחווה לקדיש, מלහפסיק בין קדיש

שירותא דצלותא

שיר המעלות: תחלים קלד. בנוסח ספרד מתחילה תפלה מערב במנומר זה, והוא סודר בסידורי וברוב ספרי המקובלים ז"ל, מלבד הארייזל ובעל משנת חסידים ז"ל, כמבואר להלן. וראה ויעש אברהם כאן ד"ה שיר המעלות והרי הערות נוספות:

עצמ שילובו בתפלה מעריב יסתדו בזוהר (ואהתנן רס א): בשעתה דבר נש קאים בפלגות לילא מערתיה לאשתדל באורייתא. קרוזא קראי עליה ואמר — הנה ברכו את ה' וגור העומדים בבית ה' בלילות. וראה זהר ויקרא יב ב ויג א רמו על השתייכות הפסוקים שאו ידיכם וכן יברך ה' מציוון לכאנן, וכן זהר שמנות ייח ב על שיקחות הפסוק יומם יצאה לכאנן, ובכפרי עץ חיים, שער מנחה ומעדיב, סוף פרק ד בשער טה, על הכונה שבזה המקור המפורש למשה על עצם אמרתו, הוא בשלטי הגבויים לר"ף ריש ברכות ח ב אותן ד בלשון ריאז שום שז"ל: יש מקומות שקורין איזה מזמור קודם שיפתחו בברכות של קריאת שמע וככ' ואפשר שלזה נהגו בקטצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו וגור, ומה שבחרו במזמור זה — כתוב בעל אליו רבא לשׂו"ע סימן רלו' אותן א בשם הכנסת הזדולה — "משות דכתיב בה העומדים בבית ה' בלילות", (כמו שהדגשתי לעיל מהזהר).

סדר תפלה מעריב

הושיעת את עמק וברך את נחלתן. ורעם ונשאם עד העולם. מי יתן מציון
ישועת ישראל בשוב יי' שבות עמו, יג' יעקב ישmach ישראל. בשלום יהדיו אשכבה
ואישן, כי אתה יי' בלבד, לבטה תשיבני. יומם יצוחה יי' חמדנו, ובليلת שירה עמי,
תפלה לאל חי, ותשועת צדיקים מי, מעוזם בעת צרה, ויעוזם וופלטם יפלטם
מרשעיהם וירושעיהם כי חסנו בו. (ואומרין חצי קידש).

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

מעניני הלילה ואמרין קדש. ועיין בשלטי הגבורים (פרק א' דברכות דף ח') אהא דאמר'י בגמרא שם אדם בא מן השדה בערב אם היה רגיל ל��רות קורא כו'. כתוב דעת' וזה יש שנוהגין לומר שר המועלות הנה ברכו וגוי' קודם ברכת ק"ש, עי"ש. הריך דמנהג קדום הוא, ואין זה תלוי כלל במנהגי אשכנז וספרד. כאשר המועלות כשם תפליין בנוסח אשכנז. וזה טעות שאין זה תלוי כלל בנוסח אשכנז או ספרד. אלא תלוי בהם מפסיקין בין מנהה למערב או לא. ובשם פסוקין, צריך להטמיך קדיש לברכו, וממילא צריך לומר פסוקים לפני הקדש.

גם במושאי שבת, שמתפלליין תפלה ערבית בזמנה, והתחלו ג"כ בזהו רחום. אבל לפי המנהג שמשמעותו אחד תפלה המנחה ומתינגן להתפלל תפלה ערבית לאחר צאת הכוכבים, צריכה להתחיל בשיר המועלות וחזי קדיש קודם ברכו בכל הלילות, גם במושאי שבת וגם בערב יי"ט.

ומה שבחרו במזמור זה: הוא לפני שהוא מענינו, שכחוב בו ברכו את ה' כל עברי ה' העומדים בבית ה' בלילות. ומוסיפין לומר פסוקי ה' צבאות וגוי' על פי הירושלמי (פרק ה' דברכות) לעולם אל יהי הפטוש הזה זו מפיין. ומוסיפין עוד איות פסוקים המדברים

שירות א' דצלות א'

וראה א"ר שם לסיומו נד ש"ע אותן ר' ומהאי טעמא מדייק בעל אליו רבא שם — כשמשכה מנהה עד הלילה ומתפלליין מיד מערב, אין אמרין המזמור, שלא שיק (הטעם) רגיל לקרות ריאז'ו שם, עי"ש). ובעל פרי מגדים העיר על מש"כ בא"ר שם — ונתנו לאמרו מ"מ כשהוא בלילה. וראה ויעש אברהם כאן דיה' ומה שבחרו.

ולמעשה: בסידור רמ"ק סודר שר המועלות וגוי' וכן הפסוקים, אלא שביניהם סודרו שם עוד פסוקים. בפרי עץ חיים (בשם עץ חיים) מתחילה מן שר המועלות וכוי' וכוי' ומבאר העניין ע"פ דרכו בקדושים. (שם שעיר מנהה ומערב, פרק ד, קטע המתחילה — מעץ חיים). ובשם אריז'ול מביא בשער הכוונות (ענין תפלה ערבית, דרוש א): המזמוריות שנגנו לומר קודם תפלה ערבית, לא היה נהג מורי ז"ל — אריז'ול — לומר שם מזמור כלל, זולתי ג', פסוקים אלה והם: ה' צבאות עמו משגב, ה' צבאות אשורי, ה' הושיעת. ובעל ההגותות וביאורים שם אותן יא מנתק אמרית ה'ג' פסוקים — כדי שלא יהיה הקדיש על דבר ריקן. וראה ספר הכוונות עמוד טו ב, שם מקור העניין. וכך מוכחה במשנת חסידים (במיטכת הבריאיה ערבית פרק ב אות א) שז"ל: וכשרוצה להתפלל ערבית אפילו במושאי שבת. אינו צריך להתחיל אלא מן ה' צבאות עמו עד גמר הפסוקים האם וכן יעשה בכל לילה וכוי'. בספר אור צדיקים מהר"ט פאפריש ז"ל סודר כמו שבסידורי המקובלם, וailו בספרים שע"פ כוונת אריז'ול מצדדים לנוסחא, וראה: נגיד ומצווה, פטורא דacula, לתם מן השמים

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וחרבה להשיב אף ולא-יעיר כלל
quamto: כי הושיטה המלך יעננו ביום-קד朗ן:

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

ומה שmpsיקין בין קדיש לברכו באמירת המלוקטים, חצי קדיש וברכו. וכן איתא בסידור הניל להתחילה בשיר המועלות גם ביר"ט, ולומר תפילות ערבית בוהוא רחום מטעם הכתוב בטור חמץ קדיש, והוא הנכוון. והפסודים נהוג שם, לא hei הפסיק. והיותר נכוון כמו"ש בסידור הגה"ק מהרש"ז זצ"ל, לה תחיל והוא רחום, וואח"ב לומר שיר המועלות. מהפסוקים וואח"ב אמר אומרים ח"ק וברכו.

שירותא דצלותא

המודגש מפורש "אין צריך לומר מזמוריהם קודם ערבית כי אם אותם הפסוקים ה' צבאות" וגדר וכור וכו'. בעל ספר שורש ויסוד העבותה הזכיר המזמור אבל מרגיש: והעיקר הפסוקים ה' צבאות וכו'. גם הרחיך"א זיל' מצד להתחילה מן ה' הפסוקים ה' צבאות וגדר וכו'.

הרב זיל' החיג בסידורי קודם ותוא רחום וגדר לה' היושעה וגדר ואחר כך המזמור, וגם הפסוקים בשינוי סדר וכן הושמו מנוסחו הפסוקים "מי יתן", ו"בשלום ייחידי", המקבול ר' שבתי זיל' סיידר אחרי המזמור את הפסוקים יומם יצוה וכן ותשועת צדיקים (ובסדר זה אחוז הרב זיל'), והשמיט הפסוק ויעזרם, ולבסוף ה' הפסוקים ה' צבאות עמנו וכו', מrown הצדיק כמו שהודגש בויעש אברהם כאן, וגם הריעב"ץ אחוז בסדר זה והוא גוסת ספרד הרגיל שלנו. בסידורי אשכנז מתחיל הסדר מן והוא רחום, וראה התערות להואה רחום שלפנינו.

ולבסוף יש להזכיר, שבמוציאי שבת מתחיל הסדר גם בנוסח ספרד מן והוא רחום, גאייה בחלק ג של סיידרנו, גנסה להבהיר עניין זה בהערות לתפלת מעריב במוצש"ק.

חצי קדיש: אמרת קדיש כאן היא ע"פ תורת הנגילת והקבלה גם יחד. וראה משנת חסידים במסכת הבריאה דערבית פרק א אות ג ועיין בכל הקטע שם, ובשער הכוונות עניין חפה'ת ערבית דרוש א, ובביאורים והגחות שם אותן יא — כדי שלא יהיה הקדיש ראשון על דבר ריקן (משום זה אומרים קודם השלשה פסוקים, לפי שיטתו שמתחילה מהם עצם הסדר, כניל', וכך כתוב בעל פתורה דאבא). בסידורי ר' שבתי ור' אשר ציוו מפורש קדיש זה, אבל בסידורי ר'יק לא, ויש להניח שזאת רק שגגת המסדר, ואילו בסידורי הרב בעה"ת וריעב"ץ כו סדר ומכאן בכל סיידרינו של נוסח ספרד. וראה אליו רבא לטימן נד ש"ז ארוח אותן ד, ורמ"א לש"ז שם סימן נד סע"ג שכתב: בשם כל בו כי לעולם אין אומרים קדיש ללא תהלה שלפנוי, ולכן מתחילין ערבית ללא קדיש (לפי מנהג אשכנז), הרי מכאן ראייה — שבאמת כן אומרים פסוקים, כו' צריך לומר אחריהם קדיש.ימה שלא אומרים קדיש בנוסח אשכנז אחורי והוא רחום, משום שرك אחורי ג' פסוקים לכיה"פ אומרים קדיש (משנה ברורה שם אותן ט בשער הציוון בשם פרי מגדים). וראה וייעש אברהם כאו ד"ה שיר המועלות וד"ה ומה שלא נהגו, והעשרותינו לעיל, לקדיש והנאמר אחורי אשרי של מנהה,

והוא רחום: פסוק בתהילים, עט, ל. שיילובו בסדר תפלה מעריב, גם בנוסח אשכנז

סדר תפלה מעריב

שירותא דצלותא

גם בנים, והקדמתה, הוא ע"פ סידורי הגאנונים רט"ג ורעד"ג ורובינו הראשונים, מסדרי תפנות. ומלבד זאת ישנה אסמכתא מפורסמת בזוהר (תרומה קל א): צלota דא (מעריב) איהו לאגנא (להגון) עלן מגו פחד בלילות וכרי ו בגין כד מקדיי ישראל למימר — והוא רחום — דאייהו בגין פחד דגיתנג. וראה זהר ויקהל עמוד רז א — כד נפק שבתא וכרי כדין פחחי ישראל ואמרי והוא רחום יכפר עון. וביתר הבהיר מצינו בזוהר חדש לרות (עמוד עט א) זיל: ולפיכך תיננו בתפלת ערבית כל ימי השבוע והוא רחום יכפר עון וגוי כי מאותה שעה שתחחשך, דנינו את הרשעים בגיהנם ע"י המשחיתים מהם — משחית, אף וחמה וכו'. בסידור רב עמרם גאון סודרו שני פסוקים, והוא רחום וכון ה' הרשיעה. בסדר רב סעדיה גאון שלפנינו מובאים הפסוקים לפני תפלה מנהח ליחידה, כלומר לפני אשרי, ואילו לפני מעריב ליחיד מובא שם רק והוא רחום (ראה שם עמוד כה וכן בו), ולהפלגה בצדור מתחילה (שם מא) מן ברכו, ועל והוא רחום לא דבר שם. וראה רמב"ם ה"ת פרק ט' הלכה ט. בסידור של"ה, במטה משה ובסידור הגרא מתייל' עצם הסדר מן פסוק זה — זהו נוסח אשכנז.

עצם אמרתו מנומקת בספריה הראשונית בארכעה טעמי והם: א — טעם הזוהר שהזוברתי לעיל, היינו בגלל ההגדירות «ולא ישחיתת», «והרבה להшиб אפו» וכן «ולא עיר חמתו» הרומות על «אף, חמלה ומשחיתת» השליטים בלילה, כנ"ל בזוהר; ב — «לפי טאן במערב קרבן לכפר עון, אבל ביזכר (בשחרית) ובמנחה שיש חמידין שמיכפרין, אין צורך לאמרו». ג — על פי «רבי אליעזר הגוזל דאמר שכן נהגו העם החוטאים ללקות בשעת מעריב, ולאחר שקיבלו הדין ושלקתה, אומר שליח צבור והוא רחום גם, המליקים אומרים ג' פעמים והוא רחום» (סידור רשי עמוד 212, והשות פרד"ס לרשי סימן ב', מה"ז סימן קא, והובא גם בשבי הלקט סימן מט בשם אותו רבי אליעזר ורבינו שלמה. ד — במח"ז גתוסף טעם רבי עיי' — שכלי חיים אדם חוטא, ולערב ציריך לומר — והוא רחום. והשות הניא רבת סיימון ט. ושב"ל שם. בתשבי"ז חלק ב מובא טעם ההלקאה, כנ"ל, וכן מובא אותו טעם בהמניגאות פג בשם «רבותי בצורתה» ומביא גם טעם ב' הניא, ומסתמך עליון, עי"ש ובאבודרהם. גם בארחות חיים מובאים ד' טעמי כנ"ל בשבי הלקט, ובטוטר סיומו רלו מובאים ה' טעמי הראשוניים, ועיון ב' שם בשם כל ב'.

והנפקא מינה בין הטעמיים הנ"ל הוא ביחס לשבת, והיינו: לפי טעם ההלקאה — אין מקום לאמרתו והוא רחום בערבי שבתות וי"ט, משות שכבר קידש הימים ואין מלקין בשבת וי"ט (המניג שם) וכך כתוב בעל מטה משה בהלכות שבתות תכד) ואילו לטעם של הקרבת תמידין ישנו אסמכתא למנהג לאמרו גם במערב של שבת וי"ט, כמו שmoboa בשעריו תשובה סימן פ' ובסדר רב עמרם גאון (דף ירושלים עמוד ד' בשינוי נוסחים שם לערבית של שבת ויוכ"פ שם עמוד 342) וכן מובא במח"ז במערב לי"כ. הרוקח מנמק השמatta והוא רחום בשבת, «שאין מתפלין תחנונים בשבת» (סיימון מט). ויש להעיר, שיש מדקדקין להשミニ בשבת והוא רחום שסודר גם בהודו וגור קראו בשם מטעם שאין אף ומשחית וחמה שליטים בשבת, אבל בניצוצי אוโรתゾהר תפלה כל א' אותן א' מדיק ומסיק מלשון הזוהר שם — שבתוך הזרירות מותר לאמרו אפילו בשבת עי"ש ובניצוצי זהר שם אותן יא, (ויאי"ה בהערותינו לשבת ערבית, בחלק ג' של סידורנו,

גרחיב את הדיבור על עניין זה.

סדר תפלה מעריב

תשנוד

טו ברכו את-יך המברך :

קויח ברוך יי' המברך ? עוזם ועד :

(יש נטגן לענות אמן אחורי שהש"ץ חור ברוך ה' וכו')

שירותא דצלותא

בכל היכל הקודש (ראה עליו בסידורנו חלק א' עמוד כה, והוא המיסד והמחבר התפלה "ומחכמתך" הנאמר לפי נוסח ספרדי אחורי הנחת תפlein של ראש) מטעים ביותר בהברה זויל: יסוד והוא רחות לומר בערבית, משום דעתא במדרש רות — מלאכי חבלה מושלים בגיהנות והם — משחית, אף וחמה, והמשחיתים הללו שולטים כל ימי השבע זמני תפלה ערבית, ולכך אומרים והוא רחות יכפר עון ולא ישחית — נגדי מלאך שמו משחית, והרבת להшиб אף — נגדי אף, ולא יעד כל חמתו — נגדי חמיה. יסוד הסבורה זו היא בזהר פנהש רטו א, כנ"ל.

וראי הערה לבסוף: פלוגתא היא בין הפסוקים אם "רחום" הוא שם או תואר בלבד, וראיה ט"ז לסייע אוי'אות ג המביא שם בשם הרמב"ס שמותר לומר "רחום" במרחץ, (כלומר — לקרות בשם זה את בן אדם ששמו כך, שם השגור בפי הספרדים) וכותב עליו הראב"ד — לא מצינו שם "רחום" כי אם על הבורא וכו'. ורי' ראובן מרגליות מביא בספרו נפש חייה לש"ע שם מספרו כבוד מלכים שמקור דבריו הרמב"ס הוא בירושלים מגילה פרק א הלכה ט — כל השמות וכו' אבל רחום וחנון וכו' הרי אלו חול. וראה גمرا שבתאות לה ריש עמד ב — אמר אבי מתניתין במי שהוא רחום, ורש"י שם: ולאו דחנון שם הוא, אלא במי שהוא חנון. וראה עיין היטב בהעמק שאלת שאלות, שאלתא נגאות ב, ועיין שם בכל הקטע.

ה' הושיעה: תחלים כ. י. סודר בסדר רע"ג ובסדר רס"ג בעמוד כה, וכן באור זרוע חלק ב בהלבות מוצאי שבת אותה פט. לפי מהJOR ויטרי (עמ"ז 78, בתוך סימן קא) היה החון מתחיל ב"והוא רחום" והקהל ענה אחריו הפסוק שלפנינו וכן הפסוק בתורה ואח"כ — "עונין והוא רחום". בשאר ספרי הראשונים לא מצאתי. ובתקופה מאוחרת הזכיר במהר"ל הלכות מוצאי יום כיפורים. וכן הזכירו שניים (גם והוא רחום) במנגאי מהר"י טירזנו (במנג של שני וחמשי עמד 7 אות כא) ותוסדרו בסידור טהינגן משנהת ש"ד וראה עליו בהערותינו לשמ"ע, לברכת ראה נא, עמוד רפה), ובסידורי המקובלים, הרב בעל התניא ושל ריעב"ץ ומכאן בכל סידורינו אשכנז וספרדי גם יחד. בעל מטה משה הזכיר רק והוא רחום, ומתוך הבאת הטעמי דלעיל. בספר קב היישר פרשה לג מנומקת הוספה פסוק זה — משום שאף חמיה וכו' הם מקטריגים עליינו, והשם יב"ק מצילנו מידם, עיצ' לאחר שאמר הפסוק "ולא ישחית והרבה להшиб אף ולא יעיר כל חמתו", שהוא תפלה נגדי האף והחמה וכו', אומרים ה' הושיעה וכו' הינו השם יב"ק היוצר מראשי תיבותיו — "יענו ביום קראנו". וראה אוצר התפלות מש"כ מהזוהר רומא.

ברכו: ראה ההערות לברכו של תפלה שחרית, בסידורנו חלק א' עמוד רמד. וזה הספרי להזינו, פיסקא שי: ר"י אמר — מנין לעמודים בבית הכנסת ואומר ברכו את וכו' שעוניין אחורי ברך ברוך ה' המבורך וכו'. וראה ב"י לש"ע אוי' סימן נז ד"ה ואומר ש"ץ ועיין היטב בהערות לברכו בסידורנו שם.

סדר תפלה מעריב

שירוטא דצלותא

מנהגים :

א) אופן הכהונה ברכו: בניוצי זהר לבדבר קע ב אות ה מביא בשם ספר שושן סודות המיווסת לתלמידי הרמב"ן — כאשר ברכו ישוח ראשו להמשיך השפע למדת את והיא המלכות. ובספר העתים לר"י אלרצלוני (בהתוצאה חמות מק"ג עמוד קעא): והוא מילתא נהגו כל ישראל בכל בתיה נסיות לישב בכובד ראשיהן כפופין בשעה שאמר דש"ץ ברכו.

ב) האם צרכיים לעמוד לאמירת ברכו? בלקט ירוש מבא מנהג בעל תרומות הדשן (עמ' 17): ואינו עומד כשהש"ץ אמר ברכו אפילו כשאמר השם, וראיה מק"ש, החומד לק"ש נקרא הדירות כי כן נתכו מישוב. אבל מסיים שם בקצת הסתייגות: חכוננו שאמר לפעמים — אני עומד כשהש"ץ אומר השם שאחר ברכו בשיש ובitem בבית הכנסת שעומדים מן הספסל מעט כשאמר הש"ץ השם אחר ברכה אני עומד עליהם. ובשם תשובה מהר"ח מביא הוא שם: העומד לקדיש וברכו נקרא הדירות. וראה טור או"ח לסימן סג לעניין ק"ש דרכיו משה אותן אחוידשי הගות שם אותן א' ומשייכ' באאות שלפנינו מספר העתים. ומספריו המובא ברוקח סימן ש"כ נראה שצרכיין לעמוד: ר"י אומר — מנין לעמוד דין בבייחכ"ג ואומר ברכו וכו'. וכן מוכחה מרעיג (ד' ירושלים ח"א 330): בשעת צמידת הצבור להתפלל ברכו וכו'. ואילו משלוון הרמב"ט (ה"ת פ"ט ה"ט) מוכחה שיושבין: בערב כל יושבין והוא עומד ואומר ברכו.

ג) נזהגן לענות אמן אחרי שהש"ץ חוזר ואמר ברוך ה' המבורך. הפרוי מגדים לשוו"ע נז כותב באשל אברהם שם אותן א' — שאלני אחד מהלומדים על מה שהנהיג א"א הרב זיל פה לבוב בבית הכנסת מהויל כshorez' הש"ץ ואמר ברוך ה' המבורך לעולם ויעד, אומרים הקהל אמן. מנא ליה הא. וראה שם דיון קצר ומסיים מתוך הסתייגות: דמ"מ יראה רשות הוא, אם ירצה הציבור, עונין אמן. וכעת לא מצאתו (כלומר טעם מספיק). וראה מגן אברהם לסימן נז אותן א' המביא עניית אמן אחרי ברוך ה' המבורך ולענין אחר והיינו "אדם הש"ץ אומר בלחש ולא שמע ממנו ברכו רק שמע שהקהל עונין. אומר אחרים מהם אמן", ולכד הטעמים בחיל אדם, אבל בעל אליו רבא לסימן קלט מביא אלה דברי מג"א ודוחה אותם ומצד לעניית אמן, בogenous דא, אחרי שהש"ץ חוזר ואומר ברוך ה' המבורך זכי, ומכאן כנראה גשתרבב המנהג לענות אמן בכל הנטיות. וכך פסק בדרך החיקים שתכתב בדיןיהם של ברכו אותן ב הלכה בשם שערין אפרים. זיל: "אבל הצבור יאמרו אמן אחר הש"ץ, אף שאמרו לכתחלה ברוך ה' לעלם ועד וכן נוהгин פרי מגדים" (שצינתי בראשית העORTHINO), ולכד הכהן בלבושו שרד סימן סג. בסידור הרב הודגש "ואין עונין אחרי אמן". בקיצור ש"ע סימן טו אותן ח לא הכהן, אלא מביא בהסתיגות: "יש נוהгин לענות אחר הש"ץ אמן", במשנה ברורה לסימן נז אותן ד מביא כל הדעות הניל זיל לא הכהנה עצמית מוחלטת, ואחרי שבביא מפרי מגדים שצינתי לעיל, מסיים הוא זיל: ועכ"פ אם הוא עומד במקום שאסור להפסיק, לא יענה אמן זה. ולכד הצעתי עניה זו מתוך הסתייגות — בסוגרים, וכלשונו הבעל קיצור ש"ע — "ויש נוהгин".

ולבסוף יש להעיר ג' הערות:

א) אם מתפללים הציבור מצומצם, היינו של עשרה, צרייך הש"ץ לענות ברוך ה' המבורך יחד עם הקהל, וחוזר ואומר אה"כ ברוך ה' המבורך, מפני שעשרה צריכים לענות —

**ברוך אתה ייְהוָה מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בְּדָבָרֶךָ מְעַרְבִּים
צְרָבִים, בְּחִכְמָה פּוֹתֵם שְׁעָרִים, וּבְתִבְוֹנָה מְשֻגָּה עֲתִים.**

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

היא מיליצה לזריחת החמה, שנראת לפאת מורת. וכאליו נפתח השער שדרך בו יוצאה המשם אל הארץ. ולשון הכתוב (בראשית יט כ"ג) המשמש יצא על הארץ. לומר, יצא מהשער אל הארץ, וזה ג"כ עד המיליצה שאנו אומרים ביזכר של שבת — הפותח בכל יוט דלתות שערי מורת. וכנגד זה בערבית, כשההמש שקעה, נקרא בלשון חכמים נעלית שערים במתניתין (ריש פ"ג דתענית). ואמרו על זה בירושלמי שם — מה נעלית שערים, רב אמר נעלית שעריהם. וכותב ארמנב"ט (בפ"א מהל' תפלה הל' ז') נעליה, כאמור, נגעלו שעריהם בעד המשם, ונסתירה. עי"ש.

ולפי שתקנו חכמים להזיכר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, כדאיתא (ברכות י"א ע"ב), להכי כמו שאומרים בשחרית — יוצר

אשר בדרכו מעריב ערבים: הרבוי של ערבי הוא ערבים כמו (שמות י"ב) בין העربים. הערביט או ערבות, כמו (ירמי ה' ו') זאב ערבות ותרגם יונתן — דיברי רמשא. אבל כאן אין הרazon לומר בדרכו שם של אלה, דא"כ הוליל מעריב הערבים, כמו יוצר המאורות אלא רוצה לומר — מחשיך חסכים. כמובן, שעשויה פעולה החושך. וערביםינו שם של זמן הערב, אלא ענינו חושך, וערבים חסכים. וביל"א (פיניסטרנישע). וכן שمبرלים בשחר יוצר אויה, כן מברclin בערב — המעריב ערבים. על שם — ובורא החשך. ומעריב הוא לשון מחשיך. ובלשון חכמים (גיגים פרק י"ד) העריב שימוש, אוכל בתורומה. כמובן החשיך השם, שכבר שקעה.

בחכמה פותח שערים: פתיחת שערים

שירותא דצלותא

אחרי ברכו — ברוך ה' המבורך, ואם הוא לא יענה עם הקהל, הרי רק תשעה עוניין, וד"ע (מג"א לסיון נזאות ב שם אגודה). ומצווה לפרסם זאת ברובים, כי בכלל חוסר ידיעה רבים לא מקפידים ע"ז.

(ב) בש"ע סימן טו סע"ק ג קובעת ההלכה: לקדיש ולקדשה ולברכו מפסיק אפילו באמצע הפטוק (של קריית שמע). ויש להוסיף שכד צידד הristol"א (לפי ספר שו"ת הristol"א שיצא לאור בשנת משיט ע"י מהר"ק ירושלים). וראה ב"י לטור שם וב"ח שם בד"ה ולעוניין, ומג"א לש"ע שם אותן ה וא"ר לסיון זה, שביניהם ישנה מחלוקת לגבי ברכה על הרעים, שלא מפסיקים ולדעת א"ר אין להפסיק. וראה באර היטוב ושערי תשובה ומשנה ברורה אותן יט. אבל בפסק ראשון של ק"ש, שמע ישראל, לא מפסיקין (ב"י שם ומובא בפרישה שם).

(ג) עצם אמרית ברכו בתפלה הערב מנמק המטה משה (בסימן שפ"א) וכן בעל אליו רבא בשם מדרש — היה אחת יש ברקיע, כשההוא יומ, אותן אמרת במצחה (רמזו לאמת ויציב) ולערב — אמונה במצחה (אמת ואמונה) ובכל פעט אמרת ברכו את ה' המבורך, ולפיכך אומרים ברכו בלילה כמו ביום. ובש"ט התשכ"ז חלק ב סימן יב מנמק זאת: משום דעתך ברכו לא ניתנו אלא על ברכת התורה, וכיוז דבברחות אומרים ברכו אומרים גם בפריט שמע, שהרי ברכת אהבת עולם (אהבה הרבה) ברכת המורה היא, וזה שלא נהגו

סדר תפלה מעריב

**וּמְחַלֵּף אֶת הַזָּמִינִים, וּמְסִידֵר אֶת הַפּוֹכְבִים, בִּמְשֻׁמְרוֹתֵיכֶם
בְּרִקְיעַ כֶּרֶצְנוֹן. בָּזָרָא יוֹם זְלִילָה, גּוֹלֵל אֹרֶךְ פָּנֵי חֲשֶׁגֶת, וְחַשֶּׁגֶת**

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

הזמןים ומסדר כו. והוא מלשון הכתוב (דניאל ב' כ"א) והוא מהשנה עדנית זומניה וגוי. עדן הוא התרגום של עת. פירוש — עתותי היום והليلת. משנה הוא לשון השנתנות, מעמד זה אל מעמד אחר, כלומר, משנה העתים מלילה ליום, ומיטים ללילה.

ומחליף את הזמןנים. אין זה מלשון חילוף ותמורה, זה תחת זאת. דזה לא שיך רק על מציאות ממש, שנוטל דבר זה ונונן תמורה דבר אחר, וזה לא שיך בזמן שאין בו מציאות ממש. אבל הוא לשון הסרת, כמו (*שה"ש ב'*) הגשם חף הlek לו. כלומר, מסיר זמן אחד מפני חבירו הבא אחריו הלילה או היום. וכך אמר אח"כ — ומעבר יום כו. והכל קאי על

אור ובורא חושך, אמורים בערבית — מעריב ערבים. אך בלילה, שבשकיעת החמה, שהוא בדברו נעשה חושך, אמורים ג"כ — בחכמה פותח שערים — בבוקר, להאר על הארץ, כשיתחיל המשך יצא. ומוטעם הי' יותר לומר, ובחכמה, בו"ז העיטוף, כמו ביוצר אור, ובורא חושך. ומה שאמורים הלשון בחרכה, הוא לפי שלטוב (ת浩lim ק"ד) כלם בחכמה עשית. וקבעו לומר פסוק זה גם בשחרית, ביוצר אור. **ובתבונה משנה עתים:** בסדרי ספרדי איתא, בתבונה בלבד ויזו העיטוף. והוא נכון בלשון, לפי מה שפירשתי לעלה. דבחכמה פותח שערים מחובר אל, (מעריב ערבים). וכך מתייל עניין חדש, משנה עתים ומחליף את

שירותא דצליותא

לומר אלא בשחרית ובערבית שיש בהם קריית שם, אבל במנחה לא נתנו לאמרו מהאי טעמא, עיי"ש, ומכאן — אל הנוסח:

ברוך אתה: ברכה זו וכן שלאחריה הן הנה שניינו במשנה (ברכות יא א) ובערב מבירך שתים לפניה ושתיים לאחריה (גאל ישראל ושומר עמו ישראל), וראה שם ט ב, יא ב, יב א, רומביים ה' ק"ש פרק א הלכה ה, וטור ארוח סימן נ"ט וש"ע והמפרשים שם. וראה פירוש וביאור בווייש אברاهם כאן. גנסה להוספה הבירה:

בחכמה — ובתבונה: ראה וייש אברاهם כאן, בד"ה ובתבונה. בסידור רע"ג "בתבונה" וכן במחוזר ויטרי. בסידר רב סעדיה גאון "בתבונה" וכן באבוזיהם. בשער תשובה לש"ע סימן רלו'אות א מביא מספר שלמי צבור בשם כתבי אריזול "דציריך לדקדק ולומר: מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה ובזה רבים שגו ומעריבים ערבים, עכ"ל — וכעת לא מצאתי זה בכתבי אריזול" ומסיים שם בהסתיגות: "ואמן הרואה

יראה כי המחבר שלמי צבור היו בידו כתבי אריזול מדוייקים, וצ"ע".

בקשר לזהות יש קודם קודם כל להעיר, שבלשון השערתי תשובה שם ישנה טעות סופר הנראית לעיניים, וצ"ל שם "בתבונה" בלי וא"ו, שהרי זה הוא החידוש של בעל שלמי צבור בשם אריזול המשנה קצר משפטות הפסיקא. ולפיו מה הוארה: אשר וכו' מעריב הדברים בחכמה, פותח שערים בתבונה, משנה עתים, מחליף את הזמןנים ומסדר וכו'. ובקשר לעצם העניין יש להבהיר, שאמן בפרי עץ חיים שלפנינו (שער טו שער מנחה ומעריב פרק ו בד"ה מהמחברים) כתוב "בתבונה", מה שניתן מקום למשמעות ציינתי, אבל

ויעש אברהם

שומע תפלה

וחותי היום והלילה. וכפר הדבר במלות שנות ולא מיiri הכה מעותי וחלפי זמני השנה, שאין עניין בברכה זו כלל.

ומסדר את הכוכבים בשמורותיהם ברקיע כרצונו: מיסד על לשון הכתוב (ישע' י) המוציא במספר צבאים לכולם בשם יקרא וגוי. בשמורותיהם: עיי רשי (במדבר ג' ז') משמרת כל מינו שהאדם ממונה ומוטל עליו לעשות, קרי משמרת בכל המקרא זבלון המשנה, עיין שם. ופירוש בשמורותיהם — שייעמדו על שנותנו להאריך על הארץ ולעשות המשרתם. שנותנו להאריך על הארץ ולעשות כל שاري הפעולות התלוויות במצב הכוכבים, לצורך תיקון העולם. ובלשון רבים, משורותיהם כמו (דברי הימים ב' ל"א י"ז) בשמורותיהם בחלוקתיהם.

בורא יום ולילה: עד כאן מדובר על פועלתו, יה', המתמדת בעולם, תמייד, אבל מזכיר ג"כ תחלת הבראה. וכך שואמראן בשחרית, — יוצר אור ובורא חושך וגוי ואח"כ, המAIR לאץ על הפעולה המתמדת ובערבית סדרו מוקדם על הפעולה המתמדת, ואחר כך הוציאו תחלת הבראה. והטעם, מפני שהחשוך הוא אפיקת האור, ולא יצדיק בו כי לשון פועלתו, אלא שהוא מילצת הכתוב — ובורא הקTON.

שירות אציגותא

הפריש שם סותר השורה זו זויל: "אח"כ בתבונה משנה עתים", הרי ש"עתים" נמשך לעלה. אבל בשער הבוגנות (ענין תפלה ערבית דרוש א כתע המתיחל "תפלת מעריב") כהוב מפורש: כן צרייך לומר — ויאמר: מעריב ערבים בהכמה, ויפסיק, ואח"כ יאמר פותח שערים בתבונת, ויפסיק, ואח"כ יאמר משנה עתים וכו'. —ocaן המקור שצווין בשערי תשובה בשם שלמי צבור, וכנראה שלפנינו הבעל ש"צ זיל היו כבר כתבי אריז"ל הלאה, או מקורות מוזיקיים אחרים בענין זה בשם אריז"ל. ועיין ספר פטורא דאבא המכיל מהגיא אריז"ל, שם עמוד כג.ב.

— ומכאן, נראה, יש להבין השינויים שבין רע"ג וסוט"ג, ונינתן לשער, שזאת תלוי בהבנתם ובתפישתם על עצם משמעות ההגדירה נולה, הבאה לידי בטוי בפיסקא, כנ"ל. ולפי הערת בעל שלמי צבור נוסח המוכובל רשי זיל, בנו של המקובל הקדוש רב חיים זיטל זיל בסידור חמdet ישראל, עי"ש. בעל משנה חסידים זיל לא אחז כאן בجريدة שער הכוונות, כי מפרש (שם הבראה דערבית): "בתבונה משנה עתים", וכך נראה מלשון

סדר תפלה מעריב

**מִפְנֵי אֹור, וּמִעַבֵּר יוֹם וּמִבֵּיא לְילָה, וּמִבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין
לְילָה, יְיָ צְבָאות שֶׁמוֹ. אֶל מַי זְקִים, תָּמִיד יְמָלוֹךְ עַלְיָנוּ לְעוֹלָם
וְעַד. בָּרוּךְ אֱתָה יְיָ, הַמּוֹעֲרֵב עֲרָבִים :**

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

חושן, וא"כ אין זה כלל מעניין מעריב ערבים. אבל נראה עפ"י הכלל שכתבו רש"י והרשכ"ם ז"ל (פסחים ק"ה ע"א), שלא תקנו חתימה אלא היכא שיש בברכה שני עניינים או הפסיק תפלה, ולהכי יש חתימה בברכת יוצר אור, לפי שיש בה תחינה — ברוחמי הרבים רחם עליינו, עיי"ש. וצריך לומר, דס"ל שאTON חסוברים דבריחיד אין אומרים קדושה דיוצר אור. וא"כ אין בה רק מהוכרת עניין יצירת היום והלילה. ואעפ"י שיש בת אריכת דברים, מ"מ לא מקרי ברכה ארוכה. וכן כתבו התוס' (שם ק"ד ע"ב) ד"ה הטוב כו' דלהכי לא תקנו חתימה בברכת הטוב והמטיב, אע"ג שהיא ארוכה קצת, מ"מ כל התוארים חשובים עניין אחד, עיי"ש. וכן כתבו תר"י בברכות (פרק ג' שאכלו), עיי"ש. ולהכי תקנו לומר בה תחינה — ברחמי הרבים רחם עליינו. וא"כ חורין לעניין המאורות, כדי להחותם, יוצר המאורות.

וא"כ י"ל דעתם זה תקנו לומר ג"כ בברכה זו תחינה זו, כדי שיוכלו לתקן בה חתימת המעריב ערבים. אע"ג דבשbill זה אין כאן מעין חתימה סמור לחתימה, מ"מ היכי דלא אפשר, לא קפידנו בהא. ועוד, דעתיך הדבר בחלוקת שנייה, אי בעינן דוקא מעין חתימה סמור לחתימה, עיי' פטחים שם. וכבר הארכתי

ה' צבאות שמו: מיסוד על לשון המכוב (ירמי ל"א ל"ד) נוון שם לאור יום חוקות יರח וכוכבים לאור לילה וגוי ה' צבאות שמו. זיהה דלא במש' הparmג (אויח' במש"ז סי' רל'ז) שהוא מלשון הכתוב (עמוס ז' י"ג) עשוה שחור עיפה וגוי עיי"ש. דהא שם כתיב ה' אלקי צבאות שמו). ופירוש — ה' צבאות שמו: שמו ה', שתווא על צבאות השמיים, שם שמש וירח וכל כוכבי לילת או צבאות מלשון חוק וקצבה, כמו (איוב ז' א') הלא צבא לאנוש על הארץ וככמי שכיד ימי. וכן (ישע' מ' ב') כי מלאה צבאה. וזה מגביל היטב עם לשון הכתוב קודם לזה חוקות ירח וכוכבים לאור לילה. ותקנו לומר זה כאן, לומר — שהוא נותן חוק וקצב למדת הזמן והليلת

אל חי וקים תמיד ימלוך עליינו לעולם
ועוד: כן הוא גוסח אשכנז. אבל בסידור ספדים ובסידור הארייז'ל לחתא. וכתב הטור (אויח' סי' רל'ד) בשם אחיו רבינו יהיאל ז"ל דיוטר טוב מנהג ספרה, כי אין זה מעין חתימה סמור לחתימת והרא"ש ז"ל הי' מיישב המנהג שאנו מתפלליין — שה' ימלוך עליינו לעולם ועה, ויקיים הפסוק — והי' לעת עבר יהי אור. והוי קצת מעין חתימה לחתימה, עיי"ש. ולכאורה דברי תימה הם, דהא כשימלך יהי אור ולא

שירות א דצלות א

המקובל רמ"ק ז"ל שבסידורי שם וכן מלשון השלה'ה ז"ל (מסכת שבת ריש פרק תורה אור עמוד קלו ב דפוס פרנקפורט دائرة, משנת הליכות). גם המקובלים ר"ק, ר' שבתי ז"ד אשר ניסחו כמו שלפנינו, ותוונ הנוסח הרגיל גם בנ"א וגם בנ"ס, וכך ניתוחו הרבה וריעב"ץ והגר"א. ומחליף: בסידור רע"ג ואבודרham, והיא הנוסחה הרגילה בכל הנוסחות, בלבד במח"ץ שניסח "מחליף". ומזהר ליתרנו (עמדו ע"ב) נראה שגורס "ומחליף" כמו שלפנינו, אמן, הפיסקא שם הנוגעת לענייננו, מוקפת טוגרים, עיי"ש. ועיין בויעש אברהם

סדר תפלה מעריב

תשסג

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

ענינים הם. וכל שיש בו שני ענינים, יש בה חתימה גם בלא הפסק תחינה, כמו בברכת הפטורה — צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן — שכולם הם תוארים בלבד. ואחר כך אומרים — האומר ועשה בו, וא"ג שהכל מענני נאמנותם, מ"מ יש בה חתימה, לפי שהפעולות והתוארים הבאים בשביל הפעולות, הם כשי ענינים. ואני נהוג בזה כמנגаг הספרדים.

וכתיב בפרישה (ס"י רל"ו), שיש לחבר מלת תמיד עם חי וקים. ואח"כ מתחיל, ימלוך עליינו לע"ז. ובענין לא ידעת מה הכריחו זהה, ואי משום כפילת הלשון, הרי אומרים גם בברכת מודים וכן בברכת ב' דברהמ"ז שמק' מלכנו תמיד לע"ז. והפירוש — להודות על הנצחות הגמורה, עיי' במג"א (ס"ס רל"ו) וכן מנגאג העולם לומר, תמיד ימלוך עליינו לע"ז.

עליל בזה הראתי לדעת, דברכות של שבח יש כאן שאין בהם לא מעין פתיחה סמור לחתימה ולא מעין חתימה סמוך לחתימה, עי"ש. ובchein מתישב מה שבסדר רע"ג כתוב בשחרית, שאין לומר אור חדש על ציון תאר ביזיר אור לפ"י שאין מענין החתימה. [בל"כ בסדר קול ישראל שאין לומר מה תפלה בגל אבות וגו' ותביא גואלה לבני בנייהם]. ובברכת מעריב ערבים סידר לומר אל חי וקים תמיד ימלוך עליינו לע"ז. ועל כרחך כדכתיבנא, דהכא לא אפשר להסתיר, ממש דאי' לא תהא צריכה חתימה. והיכא דלא אפשר, לא קפדנו בהבי. והספרדים שאין אומרים תחינה זו, יש לומר דמשמע להו, ומה שאומרים — ה' צבאות שמו — הויב' ענינים. שמקדמת חושב הפעולות שעשו, ואח"כ אומר שבסבת עשיית אלה הפעולות בחוקות צבאות השמים, הוא מתואר בשם — ה' צבאות. והפעולה התוואר שני

שירותא דצלותא

כאן בד"ה ומחלף, והפסיקא הניל בזהר מסיעת לתפישתו על משמעות ההגדרה, לשעלצמה, חז"ל: "כפות דחולפה זומנים, כן איהו מסדר כוכבים" — הרי שאין הכוונה כאן על חלופי זמני השנה, ודרכ'. וכך פירש ריעב"ץ. יום ולילה: בכל הנוסחות, מלבד הרמ"ק שיטח "יום ולילה" והיא נוסחת אבודרם, וכך מנתחים הספרדים בסידורייהם. משיטת מקובצת לברכות يا נראה שמצוות לה, עי"ש. גולל אור וכו': ראה ברכות يا ב' — אלא אמר רבא וכו', ועיין שיטה מקובצת לגמ' הניל מה שהקשה שם, ותראי לרי"ף שם ומה שהעיר המהרש"א לגם' שם. ודברי רבוי אליו הזרפת שברתו' שם מוכאים גם בתוספות דבינו יהודה החסיד ותוספות הרא"ש שבשיטה מקובצת שם. ומעביר יומ' בספרי הגאננים והראשונים "מעביר יומ'" בלי ווא"ז, והרמ"ק ניסח "המעביר" והוא נוסחת הספרדים, ובכל הנוסחות שלפנינו "ומעביר" בווא"ז וכך ניסח בעל קיזור שלו. וمبادיל: בכל הנוסחות לרבות גם של המקובלים ויל' בסידורייהם, מלבד הרמ"ק שניסח "הمبادיל" וכן נראה מරוצת לשון פרי עץ חיים (שם, בשורה שלפני האחורונה) וכן ממשנת הסידורים. אל חי וקים: ראה וייעש אברהם כאן, ויש להוסיף שפיקא זו מובאת בשלימותה במחזור ויטרי, וכן במתה משה בשם נושא אשכנז, וסודרה בסידור של"ה, ומכאן בטידוזן של בעל יצור של"ה הנדפס בראש הספר שם, ושל הריעב"ץ, וכן בסידורי המקובלים. בעל משנת אסידים השמייטה, וכך נראה מರוצת לשונו שם (במסכת בריאת דעתנית פרק ז' אות ט. עי"ש בפירושו) וכן הרבה בעהית. ראה מג"א לסייע רלו אותן א.

תמיד ימלוך עליינו: ראה וייעש אברהם כאן מש"כ בשם מג"א, ויש להוסיף שכן

סדר תפלה מעריב

אהבת עולם בית ישראל עמה אhabת. תורה ומצוות חקקים ומשליטים
אותנו ?פָּדוֹת. על פָּנֵי אלְהִינוּ בְּשֶׁכְבַּנוּ וּבְקֻמָּנוּ נִשְׁתַּחֲוֵת בְּחַקִּיהָ
ונשמח בדברי (תְּמִימָד) תּוֹרַתְךָ וּבְמִזְוְתְּךָ ?עָזָם וְעַד. כי אם מניינו וארכָ
ימיננו, ובלם נִהְגָה יוֹמָם וְלַיְלָה. ואהבתך אל תסיר מאנו ?עוֹלָם. בריך

אתה ייְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַמּוּד יִשְׂרָאֵל :

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

אהבת עולם בית ישראל כ"ז: כבר כתבתי
עד שאמרו — שם הפק, לא יצא ידי חובתה
כדייתא (ביברות י"ב ע"א) דאסמכה אקרה —
להגיד בברוק חסדך ואמונהך בלילות. כלומר
צרכי להזכיר חסדי ה' ביום, מה שעשה לנו
לשעבר, ובלילות צרייך להזכיר התמדת טובך
עמו בכל עת. כי לשון אמונה היא עבינו —
חזק וקיים לעולם. כמו (מלכים א' י"א ל"ה)
ובניתי לר' בית נאמנו. וכן (ישעיה כ"ב) ותקעתו
יתוד במקומות נאמנו. וכן כתוב בפירושי שם דברכת
אמת ויציב כולה על החסד שעשה עם אבותינו
שהוציאים מצרים וקרע להם את הימ. וברכת
אמת ואמונה' מדבר בה אף על העתידות.
שאנו מצפים שיקים לנו הבתוות ואמונה
רצונו לומר רק מצעין אהבתה לנו
במתן תורה. משמע להו למנין סדרי שייאמר
אהבת ר' דאין מקום אז לומר אהבת עולם,
دلאו להכני איקבעה ברכה זו, אז ג' דילשנא
דריא דוא.

ולפייו יש לומר דהוא הדין בשאר הביברות
תקנו כן בערבית. ולהכי ג' תקנו בשחרית,
ברכת יציר אור, עיקר הברכה על היוצרת
הריאונה. ובלילה תקנו עיקר הברכה מעריב
התדרים תמייה, ע"ל.

שירותתא דצלותא

נראה מסידור שליח ומלשון הלבוש לאוטו סימן אותן — "ואעכ"ב דתמיד ימלוך
עלינו" אינו מעין התיימה ודורי. בעל אליהו רבא לאוטו סימן אותן א מביא השתיי דעתו,
ובסופה של דבר לא מכريع, וגם מלשון הפרי מגדים בא"א שם, אותן לא", אין הכרעה
מפורשת (שם אותן ד). ולבסוף יש להעיר, שmagiresא אחת שבסידור רב ערמן גאון, דפוס
ירושלים, איפה שנוטספה מלאה "הוא" בין תמיד לבין ימלוך, ניתן למד ש"תמיד" שייכת
לעיל, כדעת הפרישה, הינו: חי וקיים תמיד.

אהבת עולם: ראה ויעש אברהם כאן. "אהבת ר'ה" שבשחרית מצא השלחן סיוע

אהבת עולם בית ישראל כ"ז: כבר כתבתי
עליל (ביברות ק"ש בשחרית) דמה שנחלקו
ביברות (י"א ע"ב) או אמרינן אהבה רבה או
אהבת עולם [וע"י בתוס' שם שעשו לעין פרשה
ע"י"], לא נחלקו אלא בשחרית, אבל בערבית
לכ"ע אמרינן אהבת עולם. דהא הנוסחה סמוך
להתיימה היא — ואהבתך אל תסיר מעמו
לעולם. וא"כ ש"מ דפתיחה היא אהבת עולם.
וכו חותמין, אהבת עמו ישראל' שהוא לשון
תמיד באהבתו, לעולם, משא"כ בשחרית
שהחתימה הוא, הבוחר בעמו ישראל באהבה
וסמוך להתיימה אומרים וקרבנו מלכנו לשمر
הגדרו'. וכן הפתיחה אהבתנו ה' אלקינו, וא"כ
רצונו לומר רק מצעין אהבתה שתראה לנו
במתן תורה. משמע להו למנין סדרי שייאמר
אהבת ר' דאין מקום אז לומר אהבת עולם,
دلאו להכני איקבעה ברכה זו, אז ג' דילשנא
דריא דוא.

וכתבי הטעם, בערבית לדורי הכל
אומרים אהבת עולם, לפי שבערבית תקנו לומר
אמת ואמונה. והקפידו חכמים על כך, לומר
הראונה. ובלילה תקנו עיקר הברכה מעריב

סדר תפלה מעריב

תשסה

ייעש אברהם

שומע תפלה

זיעש אברהם

וקייל דבלא הזורת מלכות לא יצא ידי חובתנו
כדייתא (ברכות מ"ט ע"ב). מ"מ כיוון דסמכות
לחברתא, לא בעי פтиחה עט הזורת מלכות
הзорרת מלכנו דברכה ראשונה מהני גם
לברכה שנייה. ואפלו אם לא בירך ברכה
ראשונה, כגון הכהנים בעבודתם מבואר
ברכות (יב' ע"ב), מ"מ כיוון שלא תקנו בה
מלכות בדידה, נפיק בה ידי חובת ברכת
התורה. ובירושלמי (פרק דברכות) אמרין על
תא דכהנים מברכין ברכה אחת — מי ברכאת
אחד ברכת התורה, עי"ש. ש"מ דນפק ידי
ברכת התורה, אף כשלא הזכיר מלכות להדייה.
ועוד, לבנוותינו הוא לומר בה, אבינו
מלכנו, וא"כ, כיוון דמטים, בא"י הבוחר בעמו
ישראל באחבה, הו לי' כאלו בירך ברכת
התורה להדייה. אבל בערבית, כיוון דחותם אוחב
עמו ישראל, אין בה משמעות כלל על נתינת
התורה. ומה שמצוירין — תורה ומצוות חזקם
ומשפטים אותןנו למדנו — אין זה אלא הזוכה
בעולם, ולא בדרך נוסח ברכה, בא"י, ולא
נפיק בה י"ח ברכת התורה. ועוד, דברי יוחנן
ס"ל התם דבעי לומר בה גם דרך תפלה
הערב נא' כה. וזה הוא רק באחבה רבת
דשarity, שיש בה גם ותן לבנו כו' משא"כ
בערבית. ולהכי לא הזכיר הפסיק כל מזה
ברכת אהבת עולם ערבית, כמו שהזכירו
בשחרית עי' (או"ח ס"י מ"ז).

נשיח בחקייד. קלשון הכתוב (תהלים
קיט) מה אהבת תורתך כל היום היא שיחתנו.

ערבים על הפעולה המתמדת, וכמ"ש ד"ה בורא
זום. עי' שם שכתבתי טעם אחר זהה. ולהכי
גמי תקנו לומר בערבית לדברי הכל אהבת
עולם' על התמדת אהבת. וחותמן אהב עמו
ישראל', באחבה מתמדת תמיד.

ויש לחזור: בהא דאיתא (ברכות י"ב
ע"ב) לעניין ברכת התורה,adam נבר אמר
אהבה רביה מיפטר מברכת התורה. אי גם
בברכת אהבת עולם' דערבית נמי אמרין הcli.
ואילא בירך בשחרית ברכת התורה ולא אהבת
רביה, כגון שהי אונן ר"ל, או נשתק מחמת
הכבדת חוליו ר"ל. זומר בערבית אהבת עולם'
אם צריך לברך ברכת המורה כשרוצה ללמידה.
זה רשי ז"ל כתוב שם הטעם, לפי שיש בה
משמעות ברכת התורה כגון ותלמוד חוקי תורהיך
וזו לבנו ללמידה, עי"ש. וא"כ גם
בברכת זו דערבית יש בה כל הדברים הללו.
מיחו מודלא הזכיר וזה שום אחד מהפסקים
ש"מ דפשיטה להו דאיינו יוצא בה ברכת
התורה.

והנראה לי בויה: דהא ודאי מסתברא למצות
לימוד התורה בעי ברכה כמו כל המצאות
שבתורה, ואם הזכיר שבוחה שלא בדרך
נשות ברכה לא יצא, כמו בכל המצאות. ועי'
(נדרים פ"א ע"א) דדרשין על עזבם את
הורתי שלא ברכו בתורה תחללה. ולהכי בשחרית
כיוון דחותם בשם — בא"י הבוחר בעמו ישראל
באחבה — דקאי על נתינת התורה, שפיר נפק
ביה ידי חובתו. וauseג דליך הזורת מלכות,

שירוותא דצלותא

ורמז בפסוק (איכח) "חוריים לבקרים רבה אמוניך", ודוי"ק. אהבת עולם: הפני יהושע
מנמק קביעת לשון זו בערבית, ע"ש הפסוק שאהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד",
זה שיך יותר בברכת התורה של ערבית, ע"פ מה אמרין בכמה דוכתי — כל העוסק
בתורה בלילה, מושך עליו חוט של חסד ביום. בדברי מורהך: זהו נוסח אשכנז, והוא
ע"פ רב עמרם גאון (בשניהם דפוסים) ובאבודרהם; ובנוסח רוב סיורים ספרד «בדברי תל מוד
תורתך», והוא ע"פ סדר ר' סעדיה גאון המודפס שלפניינו וכך מנוסח במחוזות ויטרי. המקובליטים
הרבים בעל התניא וריעב"ץ וגרא"א אתחזו כאן בנוסח אשכנז. בסייעורי הספרדים כמו בסדר

סדר תפלה מעריב

(אל מלך נאמן)
שמע ישראל יי אליהינו יי אחד
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד

שמע אברם ויעש אברם

דנכון יותר לומר לא תסיר', דלשון אל תסיר' הוא לשון ציווי ואורה, ממש'ג (יהושע א') אל תסיר ופירושו לשון ציווי ואורה, אבל לא תסיר הוא לשון הבטחה, כמו (ש"ב י"ב ט"ז) לא תסור הרבה מביתך, עיי'ש. וכל זאת לימתא, דלשון, לא תסיר' מצינו ג'ב בדרכו אזהרה כמו (דברים י"ז כ"א) לא תסור מני הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ולשון, אליו, מצינו הרבה שהוא לשון תchingה ובקשה, כמו (תהלים ז') אל באך תוכחנו. ובא כמה פעמים בהוספה מלת, נא' כמו (בראשית י"ט) אל נא אחי תרעו. וכן מה שכתוב בסידורי אשכנז תסיר ביו"ד, היא הנושא הנכונה ולא כמו שריאתי בסידורי ספרד חסור בלאו. דהא קאי על האהבה — שלא יסיר אותה מאננו, וא"כ לשון הפעיל הוא, וצריך לומר תסיר בירא', כמו (בראשית מ"ח י"ז) יתמוד יד אבי להסיר אותה, והרבה כן.

ונשמע בדברי תורה ונמצותיך לעולם ועד. כלל לאו אתה שומע הן. וכתיב (דברים כ"ח מ"ז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמה ובוטה לבב. זהה עניין אומר ז"ל (נדרים פ"א ע"א) על עזם את תורה, על שלא ברכו תורה תחלתה. כי הברכה על המצוות, יורה על השמחה בעשיית המצוות, עד שמודה ומשבח לצור העולמים על שכזה עליו לעשות המצוות. ולהכי הזכיר הלימוד עצמו — נשיח בחקיך — גםם הברכה על התורה במה שאומרים ונשמע בדברי תורה ונמצותיך לע"ז.

כי הם חיינו ואורך ימינו. מיוסד על לשון הכתוב (דברים ח') כי היא חייך ואורך ימיך. ובهم וגאה יומם ולילה: כלומר ביום ובלילה. ומיסודה על לשון הכתוב (יהושע א') והגית בו יומם ולילה.

אל תסיר: גנטש ספרד לא תסיר, וראיתי בשער האכלל לסייע הרבה זצ"ל, שכתב

שירותא דצלותא

רט"ג, כנ"ל. ואהבתך אל תסיר: ראה ויעש אברם כאן. ויש להוציא ולhabair, שהנוטת "לא תסור" הוא בסידורי ר"ג ורב סעדיה. וביחס להעתרת מך מhabרנו שם שהצורה הנכונה היא "תסיר" ביד ולא בווא"ז יש להעיר, שבמחוזר ויטרי מנוסח כך, ואילו בסידורי הגאנטים ז"ל הנ"ל רואיםanno "תסור" בווא"ז. בסידור הרוב מנוסח "אל תסור" בווא"ז אלא שבסוגרים שם נטוף "אל תסיר" ביו"ד, (וראה הנמקת בעל שער האכלל שם על הסטייגות זו) וכרך ניסח הריעב"ץ וכן סידורי המקובלים, בעל קיזור של"ה וסידורי אשכנז.

אל מלך נאמן: ראה התערות בסידורנו חלק א עמוד רסא וצרכן לכאן.

שמע ישראל: ראה הערות שם רנט וכון רבב וצרכן לכאן. לעניינו והערות נוספות:
 א) זו לשון הרמב"ם (הלכות ק"ש פרק א הלכה א): פעמים במל יום קוראין ק"ש — בערב ובבוקר שנאמר בשכבר ובוקמן, בשעה שדרך בני אדם שוכבין, וזה הואليل ה וכור. ושם בהלכה ב: ומה הוא קורא, שלושה פרשיות וכו'. ושם בהלכה ג: וاع"פ שאין מצות יציאת נוהגת בלילה, (קורין אותה) מפני שיש בה זכירות זכרון יציאת מצרים, למצווה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה וכו'. היסוד להלכה זו מפורש במשנה (ברכות יב ב): מוכירין יציאת מצרים בלילות. וראה ר"ש"י שם, וטור או"ח סימן רלאן.

סדר תפלה מעריב תשס"ז

שירותא דצ'לotta

הרמב"ם מונה השתי קריאות, בשחרית ובערב, למזוה אחת וויל בספר המצוות שלו: מזוה י היה שצונו לקרות קריאת שמע ערבית ושהרית" וכור. והוא גם דעת החינוך (מזוה תכ — לקרות ק"ש בכל יום), וראה ועין במנחת חינוך שם, ואילו הרמב"ן מונה אותו לשתי מזות — ביום מזוה אחת ובלילה מזוה אחרת, לפי שזמנה של זו, לא זמנה של זו (בחינוך שם).

ב) שמע ישראל וגוי אחד: בברכות (יג ב): תנ"ו רבנן, שמע ישראל וגוי אחד — עד סאן צריכה כונת הלב, דברי רבי מאיר אמר רבא — הילכת ברבי מאיר. והשות שאלות לואתחןן — שאילתא קמג. וכך פסק הרמב"ם שם בפרק ב הלכה א, וראה בסוף משנה שם. בתוספות שם יג א. ד"ה עד כאן, מציריכים לכונן עד ובכל מאודר, אבל הטור בסימן סג מכילע להילכת הרמב"ם וכן בש"ע שם סע"ק ד. ובמג"א שם אותן ה מעריב בשם לבוש — וברור שם כבוד מלכותו בכלל. וכך מוכח משלzon בעל מטה משה אותן צא עי"ש ודיק בלשונו — «וברך שם וכור מ"מ בכלל קבלת מלכות שמיט האא» והיינו טעמא דלבוש הכוותב — «וניל שפסק ראשון וכו' כולל עמו ג"כ בשכמלאי», שהוא ג"כ קבלת על מלכות שמיט. ויש לו כל דין פסק ראשון לעניין זה, נראה לי. (להלן ציינתי מדרשת תנחותה לפרטת ואתחנן, ומשם ראייה חוותה לדבריו ויל). וראה בסידורנו חלק א עמוד רטט על ממשמעות עצם ההגדירה "כונה".

ל) רצוי וראוי להזכיר לרביבים דין המפורש בש"ע (או"ח סימן סג סע"ק ג) והוא אומר: היה מהלך בדרך ורצה לקרות קריאת שמע, צריך לעמוד בפסקוק ראשון. והיות שבוגל טרדות פרנסה ופייזור הנפש וכן בגלל אי ידיעת העניין, יש שלא מקפידין, ואומרים כבר מהתחלה ק"ש בדרך הילוכן, אם זה בבית הכנסת שצערדים אתה ואנה, או בביתם, או לבן נורחיב הדיבור על אותו עניין, כדי להעמידם על חומרת הדבר:

היסוד הוא בגמ' הבעלית והירושלמית גם יחד. והנה בברכות יג א פליגי בה תנאי, רבי אליעזר ורבי עקיבא, — עד היכן צריכין כונה בק"ש. רבי אליעזר קסביר — עד "על לבך", ור"ע קסביר — שככל הפרשה (הראשונה) כולה צריכה כונת. וחויות שכדי לכונן את הלב כדברי, אי אפשר בשעת ההלילה, ע"כ גוזרו אמרו — שציריכים לעמוד בשעת אמרת אותם הפסוקים שיש לכונן בהם, כל אחד לפי שיטתו. וכך נימקו זאת בתוספות לברכות שם יג ב ד"ה על ויל: "ע"ג דבריה אמרו — כל אדם קורא כדרכו מ"מ מזוה מן המובהר לעמוד כשהוא מהלך, לפי שאנו מיושב כל כף, ואין יכול לכונן כשהוא מהלך. כאשר היה עומד, וכן הלכה — דמהלך בדרך מזוה לעמוד בפסקוק ראשון זבעין כונה בפסקוק ראשון בלבד" וכו': ואוטו הסבר מצינו בש"ת רשב"א חלק א סימן תנב' ובחידושיו לברכות יג ב, עי"ש בד"ה א"ר נתן, בשם רץ' גיאת ויל, בד"ה אמר.

וברא"ש לברכות שם פרק ב אות ג בჭירותו: ועמידה משום כוננה היא. היסוד לעצם הסברה זו נובע מהירושלמי ברכות, וזה נרמז בלשון בעל תgeshot מיימוניות לרמב"ם הילכות ק"ש פרק ב הלכה ג אות ה הכתוב שם: וכן כתבו בתוספות דמהלך אינו יכול לכונן וכן מש מע בירושלמי וכו'; וכןנתנו לירושלמי ריש פרק ב' ברכות, כדගוטסינן שם: "ר' חונה (כלומר, שאמר בשם וכו') ר' אורי רב יוסף רב יהודה בשם שמואל — צריך לקבל עליו מלכות שמיט מעומד". ותמקשן שם שואל: "מה — אם היה יושב, עומד (האם צריך לעמוד), ותירצחו: "לא — אם היה מהלך, עומד". נראה פני משה שם.

סדר תפלה מעריב

שירות א דצלותא

והגה בירושלמי ברכות אייפסיקה הלכתא שלג פסוקים הראשונים צריכים כונת זайлן בבלאי ברכות פרק ו' ההלכה כרבי מאיר — שرك פסוק ראשון שמע ישראל וגורי צרייך כונה מיגרטינן שם: אמר רבא: הלהנה כרבי מאיר. ומכאן נתחו ג' שיטות בנווגע לקיש. כלומר, עד היכן צרייך לומר בעמידה אם הוא הולך הגרא'א בביורו לשו"ע סימן סג טע"ק דאות ו' כתוב בקיצור: וגו' חילוקים בדבריה והרי השיטות לפרטיתן:

א. הרמב"ם פסק (בhalcoth ק"ש פרק ב הלהנה ג): מי שהיתה מהלך על רגליו (כלומר, בהליכה — אם הוא קורא ק"ש) עומד בפסוק ראשון. וזהי דעת הריב"ף לברכות שם, המסייעים «הLCD אין צרייך לעמוד אלא בפסוק ראשון בלבד». וכן מוכח ממדרש תנחותא לפרשת לך לך אותן א' שז"ל: «אסור לקבל עלייו על מלכות שמים כשהוא מהלך (בהליכה) אלא יעמוד במקומו אחד וכיוון וכיו' ואח"כ ברוך שם כבוד מלכותו וגורי (וזריך אגב — הרי מכאן אסמכתא למה שציניתי לעיל מלובש ומטה משה) וכשותחיל ואהבתה — רצה מהלך, רצה עומד, רצה יושב». וכן משלzon המדרש הרבה להיא דעת התוטפות לברכות (יג ב ד"ה על) ותוספות ר"ח לגמרא שם סמ"ג עשיין יה (המסתמן על המדרש דבריהם רבה לאותהן שם), מאירי לגמרא ברכות שם, ראה"ה טימן מו (ומבוא גם בשמו בהגחות מימוניות לרמב"ם שם אותן ה) וכן נראת דעת עצמו של הרא"ש לגמרא שם (המביא גם דעת גאון כדלקמן אותן ב), דעת עצמו של הטור (בטיםן סג), המנaging סימן לו בשם הריב"ף הניל; ותניא רבתי, מתוך הסתייגות מסויימת, שז"ל: ולא יקרה כשהוא מהלך בדרך כלל עד פסוק ראשון לכל הפחות; וזהי דעת עצמו של הגהות מימוניות שם, וכן נראת דעת רוקח סימן שכ, עי"ש עמוד צא שפסק כרבא — וכותיה עבדינן דבתראה הוא.

ב. בירושלמי ברכות אייפסיקה הלכתא עד ג פסוקים, חיל הגמרא פרק ב הלהנה א' שם: בר קפרא אמר אין לך כונה צרייך אלא ג פסוקים הראשונים בלבד. ותני כן — ושנ gentem — עד כאן לכונה. וראה שם פני משה ומראה הפנים. והיות שכונה קשורה ותליתה בעמידה, כמו בתוטפות ועוד ראשונים, הרי שצרכיים לעמור, אם הוליכים. עד סיום הג' פסוקים הראשונים. וכן פסק להלכה בעל הלכות גדולות, (דף ווין משנת תקיעא לריש ברכות ושם מובא בסגנון המה"ז שהבאתי להלן באות שלפנינו), ומבוא גם בטור שם בשמו ובשם ראה"ד. ומפורש בסדר רב עמרם גאון (דף ירושלים עמוד ק ב ודפוס ורש ה א) עד «על לבבך בעמידה»; ברא"ש לברכות פרק ב אותן ג' בשם ראה"ד בשם גאון זיל; ובינו חנאנל — כמובא בהגחות מימוניות לרמב"ם שם וברוקח סימן שב בשמו; וכן מובא בסגנון לשון רע"ג הניל בטיזור רש"י עמוד 12, ואותה לשון רואים אנו במחה'ו עמוד 10 ובஹוספה המלאה «ילך». (והמהדר שם הוסיף בטוגרים אותן וויצא «וילך»). והגה בקשר לזה יש להעיר:

—: שבה"ג (דף ווין) שלפנינו מרגשת בקדחה זו בימר הדגשה: ואחר כך יהלך. ומכאן, לכארהה, ראייה לדעת הב"ח שהבאתי להלן, שלפיה אסור להמשיך העמידה, אם הפטיק לילכת לשם הגברת הכוונה, אלא מוכרים להמשיך לילכת (ועי' בב"ח שם טעמו ונימוקו), שהרי אם לא נאמר שהכוונה — שצרייך, כלומר, שחייב להמשיך ההליכת,

סדר תפלה מעריב

תשכט

ואהבת את יי' אלהיך, בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. והיו הדברים האלה אשר אנכי מצור היום, על לבבך. ושננתם לבנייך ודברת בת בשבחר בבייתך ובבלכתך בדרךך ובשלבך ובוקומך. וקשרתם לאות על ידך, והיו לטטפת בין עיניך. וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך.

שירותא דצלותא

לשם מה מוסיף הכותב שם „ואחר כך ילק“, והיה די לכתוב: „ואי קא מסגי באראחא והגיע זמן קריאת שמע, עמוד ויקרי עד על לבבך, (ואחר כך יהליך) שעד כאן מצות כוונגה מבאן ואילך מצות קריאה.“

— המהדייר שט מדגיש בהערה אותן א לטיין יד — „הטדור או"ח מביא בשם בה"ג, ולא נמצא בבה"ג, — ורוצה לעשות תיקון טופרים שהפונה לרבי האי איין, — בקשר עם זה יש להזכיר, שדין זה מפורש בהלכות גדולות שלפנינו (דרפוס ווין משנה תקעא) לדיש פרך בדבריות ועוד הוא מעיר שם שבסדר ריעיג לא נמצא דין זה, וגם בקשר לזה יש להזכיר, שענין זה מפנה באותה לשון בסדר ריעיג וגם בדפוס ירושלים, זבונו לשון קצר ט בדפוס ורשה כدلעיל, והוא הדק ביחס למהדייר המהיזו הניל שהציגו „לא מצאתי בבה"ג שלפנינו“. וכך מובא באור זרוע חלק א סימן ייח בשם אותו ר"ת, דראה שם סימן לג; אבוחарам בסדר שחורת של חול מביא דברי הרא"ש הניל בשם ר'בא"ד משם של סתם גאון, וסופר ומונח ד' סוגיות כתות והם: כוונה הלב, וכוונות קריאה, וכוונה לצאת וכוונות קבע, עי"ש הסברו; ארחות חיים (הלכות ק"ש אות ט) בשם ר'בא"ד מביא זאת ורשב"א; וראה דבינו ירוחם חלק ב נתיב ג; רשב"א (בתשובה תנב' חלק א) מביא בשם גאננים, והיא גם דעת עצמו, ומובא גם בחידושיו לברכות שם ד"ה א"ר נתן, וכן בנתגheiten מיימוניות הניל בשמו.

ג. בבבלי שם פסק רבי יוחנן — כל הפרשה יכולה בעמידת בעל היראים רבינו אליעזר ממילץ זיל, פסק כמותו (בסימן יג) ומובא בשם ברוקח סימן שכ, עי"ש, יבתגheiten מיימוניות הניל שכח שם: ויש שפסקו לרבי יוחנן, דאמר בירושלמי — כל הפרך בעמידה. (ולפנינו מפורש בבבלי, כnil).

ולסיטות המחקר: לטענה קבועה והלכה בש"ע או"ח סימן סג טע"ק ג — ציריך לעמוד (בשהלך בדורך) בפסול ראשון. וכך פסק הלבוש שם. הב"ח לטור שם, בד"ה ומ"ש ומיאה, איסר לעמוד — אם רוזה — בעת אמרית כל הפרשה, דיקיך כד מלשון הרמב"ם, עי"ש הסברו, ועיין בב"י שם. ובט"ז לשוו"ע שם אותן ב חולק על חזנותו הב"ח, עי"ש. זבעתרת זקנים (שהיה תלמיד הב"ח, כידוע, וזקנו מאבותיו הרוחקים של מרדן הצדיק, כמו שציינתי בהקדמה לסייענו חלק א ובספריו זכותה דאברהם) מצדד לדעת הב"ח, וכך מביא בברכי יוסף לשוו"ע סימן זה בשם ספר מטה יוסף חלק ב סימן ב ליו"ד. וראה לעיל בעות ב' שלפנינו ראייה מחוזר ויתריה לדעה זו. ועיין באර היטב לשוו"ע שם אותן א' וביאורי הגראי שם אותן ג' ח, ופרוי מגדים במ"ז לשוו"ע שם אותן ב' (ועיין היטב כל הקטע). ובאליהו רבא מצדד לדעת בה"ג, עיין שם לסייען זה אותן ג' ומצדד גם שם לט"ז הניל. וביחס לגראי שציינתי לעיל, המביא דעת ר'יעץ גיאת בשם הרשב"א בחידושים, (לברכות שם), יש להווטה, גם בשוו"ט רשב"א חלק ב' סימן תנב' מובאים דבריו אלה כnil.

ואהבת: ראה ההערות בטידורנו חלק א עמד רסב, והרי העירה נוספה: לפ"י

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי, אשר אנכי מצוה אתכם היום, לאהבה את יי' אלהיכם ולעבדו, בכל לבבכם ובכל נפשכם. ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקווש, ואספת דגנך ותירש ויצחיך. ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. השמרו לכם פון פטה לבבכם, וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם. וחרה אף יי' בכם ועזר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה, ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר יי' נתן לכם. ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, וקשרתם אותם על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם. ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם, בשתדר בבתך ובבלכתך בזרך ובשכבר ובקומר. וכתבתם על מזוזות ביתך ובעשריך. למען יירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, אשר נשבע יי' לאבותיכם לחתם להם, כי מי השמים על הארץ. ויאמר יי' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדייהם לדרכם, ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת. וזהו לככם לציצת וראייתם אותו זוכרתם את כל מצות יי' ועשיתם אותם. ולא תתמרו אחורי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם. למען תזכורו ועשיתם את כל מצותי. והייתם קדשים לאלהיכם. אני יי' אלהיכם אשר הווצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים, אני יי' אלהיכם (ויזרף "אלהייכם" לאמת").

שירותא דצלותא

הירושלמי ברכות פרק א הלכה ה בגמ' שם, נרמוות עשרה הדרשות בשתי פרשיות הראשונות של קראת שמע וזיל: מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום, וכור רבי לוי אמר — מפני שעשרה הדרשות כולין בהן, וראה שם הפירוט. ובשם הגאון זיל מווילנא שמעתי שהיה אומר, שבפרשנה הראשונה יש רמז לוות. אי לאות יש להעיר שמצאת הנחה זו מפורשת ברבינו בחיי, בריש ספרן חוברת הלבבות, זיל בשער הראשון שער היחיד: והזהרני אחר כן על יד נביאו באמרו — שמע ישראל ונגר וצריך שתבין הפרק הזה (כלומר, הפרשה הראשונה) עד סוףו, ותראה האיך נתקכו בו דבריו (של הפרק הניל') מענין לענין וככל עשרה ענינים כנגד עשרה הדרשות וכו' וכו' ועיין שם בכל הקטע. וביחס להגresa שבירושלמי שלפנינו "שתי פרשיות הללו יש להעיר שembratz הלשון שם מוכחה שהכוונה לשלש פרשיות, ובבעל פניו משה מציע שם תיקון סופרים בלשון הירושלמי זיל: והגנו דgrossinen מפני מה קורין ג פרשיות הללו וכו'. בקשר לאות יש להעיר — שאמנם נמצאת גירסת כזו בארכחות תימט ה' ק"ש הכותב שם מפורש: כי כלו נרמוות בגין פרשיות אלו, ובקשר להצעת "תיקון סופרים" בלשון הירושלמי יש להעיר, שמאמר הירושלמי זה מובא גם בראביה' לברכות שם לג וכן בראבנן אותן קמה, בשינויים; ואם נזכיר בගירסתו לא זוקקים אנחנו לתקן בלשון, כי שם כתוב סתום: "ירושלמי" — עשרה הדרשות כוללות בקריאת שמע, כלומר בשלוש פרשיות, כך ניתן להבין. וראה שם הפירוש מתוך השוחאה עם הפירוש שבירושלמי שלנו. וגם בתוספות לברכות יב ב. ד"ה בקשנו מפורש: "איתא בירושלמי דעתן ג פרשיות — שתקנו בקריאת שמע, לפי שהן עשרה הדרשות, ועיין בו ותמצא הכל". ופלא שבעל פניו משה לא העיר על ראייה חותכת זו לשם ביסוס הצעתו לתיקון בלשון. אבל בראביה' לברכות הגירסה אחרת, זיל: "ומפני מה קורין שמע,

סדר תפלה מעריב

תשעה

שירותא דצלותא

דבר פסוק שמע כלולים י' דברות. והיה אם שמע (מן מה קורין?) מפני שיש בה שכיבת וקימה. אמר רבי לוי מפני שעשרה הדברים כלולים בהן, לפי פשוטות הלשון מוסב "בהן" על המדבר קדם, והיינו — ב' פרשיות, והפירוט שם כולל שלשתן. ולפי גירסת זו צ"ע, כמו שבעל פני משה מדייק בגירסתו שלנו. ודרכן אגב הרוחנו מכאן הסביר על המאמר שלאחריו, בירושלמי שלנו שמעבר לדף שם, זויל: "אמר ר' בא אין מן הדרא לית את שם כלום, שעשרה הדברים הן הן גופה של שמע", והפני משה שם מפרש: והן הן גופה של קריאת שמע (כלומר של כל הג' פרשיות), אבל לפי הגירסתו של הראכיה אפשר לומר פשוט, שר' בא סבור כהמאן דאמר שבגירסתו היינו שבפסוק שמע בלבד נרמזות העשרה הדברים, ודוק'. ולעצת הענין עיין בפירוש מראה הפנים ושל בעל התזרדים לירושלמי שם.

ובשל"ה (עמדו רבב דפוס פרנקפורט دائר שנת "הליכות") מובא בשם הכל בו "כלון נרמו בפרשה ראה וננה, כמ"ש הכל בו", אבל בכל בו שלפנינו סימן ט מזכיר על שלש פרשיות, זויל: וטוב להבהיר וכו' בעשרה הדברים כי ככל נרמו בג' פרשיות אלו — הדעת הזהר נוטה למאן דאמר פרשה אחת, שכ"כ שם לאותחנן רשות א: כד אתה ר"ש (רבי שמעון) אמר: תא חדאי — פרשתא דקריאת שמע רמייא בית י' אמרין, וכו' וכו'. וראה שם הפירוט של הענין. וראה שם עמוד ר' א' המאמר של ר' בא. קטע זה שידך לעמוד תשפ"ד ומכוון שם אחרי ד"ה ראייה).

זהו שיטת הזוהר ומפורש בכמה מקומות, וראה: וזה חדש לרבות (צ' ב' בהוצאת הרב מרגליות): פרשה קדמיה — דיחודה דאייה תרין ייחודי בתריסר תיבין (בצירוף בשכמליו) ביחודה עצילה וכו' פרשה תנינה — ואהבת במ"ב תיבין. ובזהר פנחים רכת א: כל אברין פתיחון כולחו גדייה ברם"ח תיבין דאיינון בד' פרשין דק"ש וכו'. ובתקוני זה, תיכון י' (עמוד כה ב): ואיתاي כלילא בד' פרשין דק"ש. וזאת נרמו (?) בתוספות לברכות צ' א ד"ה הא: לאו דזוקא נקס פרק א וכו' ורבא אמר לעיל (יג ב) פסוק ראשון בלבד (דהיינו שמע ישראל בלבד אריך כוונת הלב).

הברכה הראשונה

שלאחרי ק"ש בערבית

(בירוריהם)

— **אמת ואמונה:** לפני הבחרת מקור הנוסח המובה, בשינויים, בסדר רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, מחוזר ויטרי ובאבודהיהם (היווצה מתוך פירושו שם), ננסה להאיר כמה נקודות:

א) זהה הברכה הראשונה שלאחרי ק"ש שניינו במשנה (ברכות יא א) ובערב מבירך שתים לפניה ושתיים לאחריה. וראה רשי' שם ד"ה אחת אורוכה ותוספות שם ד"ה אחת ובגמ' (שם יב א) אמר רביה בר חיננא סבא משמיה דרב — כל שלא אמר אמת ויציב שחרית, ואמת ואמונה ערביתה, לא יצא ידי חובתו שנאמר להגיד בבוקר חסוך ואמוןתך בלילה. ועל מאמר חז"ל זה מסתמך הפירוש לרשי' בפרד"ס שלו (עמוד שב בהוצאת הרב ערנרייך ז"ל) הכתוב שם בקיצור: ולכך אומר בלילה אמת ואמונה, שכך כתוב בתהלים (צ' ג) להגיד בבוקר חסוך ואמוןתך בלילה. וכעין זאת בראכ"ז אות

סדר תפלה מעריב

**אֶמֶת וְאַמּוֹנָה כָּל זֹאת, וְקִים עֲלֵינוּ, כִּי הַוָּא יִי אֱלֹהִינוּ וְאֵין זֹוְתָו
וְאֶנְחָנוּ יִשְׂרָאֵל עָמֹד. הַפּוֹדֵנוּ מִיד מְכִים, מַלְכֵנוּ הַגּוֹאֵל נִמְפְּךָ
כָּל הַעֲרָצִים. הַאֲלֹהַתְּנוּ מִצְרַיִם וְהַמְשֻׁלָּם גַּמּוֹל לְכָל אַיִלָּי נִפְשָׁנָג, (הַעֲשָׂה)**

עמק ברכה   שומע תפלה   עמק ברכה

אמת אמונה: הוא לשון אישור וחיווק, מלשון (*אסתר ט'*) קיימו וקיבלו היהודים עליהם ועל זרעם וגור ואמונה כל זאת: כלומר, כל זאת שאמרנו בפרשיות של ק"ש מיחוד השם ושהוא אלקינו במה שהראנו נפלאות ביציאת מצרים. וכי אמרנו — ה' אלקינו ה' אחד. ואנחנו ג"כ כל זאת על כל הדברים הפרטנים שחוש להלאה ביותר ביאור. וכי אם עליינו: כיום ישראל עמו: כמו שאמרנו — והייתם קדושים

שירות א דצלות א

קמג וראה שם אותן רד. ובשבלי הלket מובא באricsות בשם רשי' והוא בסידור רשי' שלפנינו (עמ"ד 213) זויל: לנכ' אומר בלילה אמת ואמונה, לפי שכתיו להגיד בבוקר וגור ואינו אמונה יש כאן? לפי שאין לך אדם שאין נפשו כוABA עליון בלילה, מרוב عمل וטורוח שטרוח ביום וכשעולה לركיע הנשמה בלילה, אין הנשמה רוצה לשוב עוד בקרבו, אמר לה הקב"ה — שובי למקומך בתוך האדם. והוא אומרת — אני רוצה יותר אמונה כיונדי, שהודא האמין בי והפקיד אותו בידי, שנאמר בידך אפקיד רוחך, ורשות הקב"ה אמונה ומהזיקה אצלו ובבקר עושה לו נס חדש ומהחדש את כחיו ואינו חלש מכל מה שטרוח אתמול, וע"ז נאמר — חדים לבקרים אמונהך. וראה: פרדר לרש"י, תניא רבתי, המנהיג ואבודריהם. והכל בו מביא זאת סתום — בשם רבותינו זיל. הסברת רשי' הניל נרמות בעם בזוהר (צוה לה ב'): אל אמונה ואין עול, ואוקמה אמונה בלילה כד"א ואמונהך בלילה וכתיב חדש לבקרים עשה. ובזוהר בלק (קצתה ב') ולית אמונה ולא אמת. וראה ספר שמונה שעיריים לרוחיו זיל, שער הכותנות. עניין תפלה ערבית דרוש אעמוד נב ד"ה אמת, וספר שעירigen עדן למקובל הקדוש ריין זיל.

(ב) וברכה זו אינה פותחת ב"ברוך" בהתאם לכל שקבעו חז"ל בירושלמי (ברכות פרק א, בסוף גמרא להלכה ה שם) — ואם היתה ברכה סמוכה לחברתה, כגון קריית שמע ותפלת, אין פותחין בהן בברוך. וראה פני משה שם המטים ביתר הבהיר: דהוי צעין ברכה הסמוכה לחברתה, לאotta שלפני קריית שמע, שלא מיחשבא ק"ש הפסק. וכן מנמק הלבוש (ליסמן דלו אותן א). והדגשת היירושלמי — כגון קריית שמע — מקורה בתוספתא לברכות פרק א הלכה י. והרשב"א לגמ' ברכות יב, מטעים: אך נתקנה מעיקרא, שלא לפתח בברוך, עי"ש הסברא.

(ג) גאל ישראל: במשמעותה וכונתה של הגדרה זו נחלק רבותינו הראשונים, אםnocna על הגאולה שעברת, או על הגאולה שלמה שהוא מצפים ומחייבים לה וראה ההערות לטיטום הברכה שלפנינו. ומכאן אל בירור הגוסח:

גדלות עד אין חקָר, (נסים) ונפְאֹות עד אין מסָפָר, משם נִפְשָׁנִי בַּחֲיִים,
ולא נִמְנֵן לִמְוֹת רַגְלֵנוּ הַמִּדְרִיכָנוּ עַל בָּמוֹת אַיִבָּינוּ, וַיָּרֶם קָרְגָּנוּ עַל כָּל
שׂוֹגָאַינוּ : הַעֲשָׂה לְנוּ נִסִּים, וַיְמַקֵּם בְּפִרְעָה, אָוֹתֹת וַיּוֹפְתִּים בָּאֲדָמָת בְּנֵי חָם.

עמק ברכה	שומע תפלה	עמק ברכה
לאלקיהם. הוא אלקינו הבודנו תמיד מיד	ב局势 סידורים	מלכימ. הקמים علينا בכל הדורות. מלכנו
הגואלנו מכף כל העrizים: מלשון הכתוב	ב局势 סידורים	(ירמי טז כ"א) ופדיותיך מכף העrizים.
וענינו מן תקיפים וקשים. הנפרע לנו מצרנו:	הנפרע — לשון משנה (אבות פרק ג') ונפרען	הנפרע — לשון משנה (אבות פרק ג') ונפרען
מן האדם. והנפרע לנו — כלומר, שהוא נפרע	מן האדם. והנפרע לנו — כלומר, שהוא נפרע	מן האדם. והנפרע לנו — כלומר, שהוא נפרע
ל"א) מרגט אונקלוט את פרע.	ל"א) מרגט אונקלוט את פרע.	ל"א) מרגט אונקלוט את פרע.
עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד	אין מספר: פסוק הוא (איוב ט' י'). ולכן אין	עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד
נוק.	לומר, העושה בה"א, רק העושה, כלשון	אין מספר: פסוק הוא (איוב ט' י'). ולכן אין
העשה לנו נסים ונקמה בפְרָעָה אָוֹתֹת	העשה לנו נסים ונקמה בפְרָעָה אָוֹתֹת	העשה לנו נסים ונקמה בפְרָעָה אָוֹתֹת

שירותא דצלוותא

מלכנו — הגואלנו: במח"ז "גואלנו מלכנו". לע"ע לא הצלחתி לברר מקור הפיכת הגירסתא. וכך מנסחים הספרדים בסידורייהם. בסרט"ג, רע"ג ואבוחדרהם הושמט התואר "מלכנו". ובסידורי המקובלים, רמ"ק, של"ה, של רב בעל התניא ורייעב"ץ — כמו שלפנינו, והוא הנוסת בכל סיידוריינו, אשכנז וספרד.

ונפלאות עד אין מספר: נוסח אשכנז, וכו' אהו מרז הצדיק וכמו שסביר בויעש אברהם כאן וכן ניסח הרב בעה"ת. ברוב סיידורים "נסים ונפלאות", והוא הנוסת שבמח"ז זאותו הציגו השל"ה, והמקובליטים רבי יעקב קאפיל ור' שבתי, ואילו בסידור ר' אשר ובקיים שליל'ה הוועמד "נסים" בסוגרים. ריעוב"ץ ניסח: העושה גדלות ואין חקר, נפלאות עד אין מספר. לע"ע לא הצלחתי לברר מקורו של שניי זה. העושה לנו נסים ונקמה בפְרָעָה: במח"ז. וכך ניסחו: של"ה, המקובליטים ובקיים שליל'ה (שבתחלת ספרו). בסדר רס"ג, רע"ג ובאבותדרהם — "העשה לנו נקמה בפְרָעָה". בסידור רמ"ק "האל העושה לנו נקמה בפְרָעָה", והוא נ"ס ושל הרב. מרמ"ח ניסח "עשה" כמבואר בויעש אברחות כאן. דרך אגב: יפה העיר בעל זכרון מנחם ללקוטי מהרייח' בשם ספר ייטב פנים שפת הים נג — שהמדרקרים מפטיקים בין "נסים" ובין "נקמה", כמשמעות וכוננות ההגדלה, כלומר — לנו — עשה נסים, ובפְרָעָה — נקמה. והערה נcona היא, ורצוי לפرسم ברכבים, כי שגור בפי הבריות לומר הכל בשימה אחת.

אותות ומופתים: בסרט"ג ובמח"ז, ומכאן ברוב סיידורים ובסידורי המקובליטים. בסדר רע"ג ובאבותדרהם "אותות ומופתים" וכך ניסח הרב בעל התניא. וויצא את עמו ישראלן: בסרט"ג ובסרט"ג ובמח"ז הושמט "את", הוא באבדרהם ומכאן בכל סיידוריינו.

סדר תפלה מעריב

המבה בעברתו כל בכורי מצרים, ויזא אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹךְ לְחִירֹת עָזָם. הַמְּעַבֵּר בְּנֵי בֵין גָּנוֹרִים סֻוֹת, אֶת רֹצֶפֶתֶם וְאֶת שׁוֹגָנָם בְּתִהוּמוֹת טְבֻעַ. וְרָאוּ בְנֵי גָּבוֹרָתוֹ. שְׁבַחוּ וְהִזְדַּוְעֲוָוּ. וּמְלֻכָּתוֹ בְּרַצּוֹן קְבָלָו עַלְיָהֶם, מְשָׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל? הַזֶּה עַנוּ שִׁירָה בְּשִׁמְתָה רְבָה, וְאָמְרוּ בְּלָם :

עמק ברכה שומע תפלה

דמיותם באדמות בני חם : מלשון הפ' (תהלים ק"ד) שמו בם דברי אמותיו ומופתינו בארץ חם. ובנוסחת הספרדים — האל העושה לנו נקמה בפרעה באותות ומופתים באדמות בני חם. המכה בעברתו : מלשון הפסוק תחלים (ק"ד מ"ט) ישלה בהם חרנו אף עברה ווזם וגרא. וראנו בניו גבורתו שבחו והודו לשם : מיוסד על לשח"ב — וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וגרא או ישיר משה ובני ישראל וגרא ה' איש מלחהה ה' טמן. ובסידורי הספרדים, ראו בניו את גבורתו שבחו והחיזו לשם ומלכו ברכzon עליהם, שאמרו — זה אליו ואנונו וגרא ה' ימלך לע"ז. משה ובני ישראל : חורר ומפרש — שבחו והודיעו לשם. שאמרו כולם השירה בשמהה רביה כבוד מפיהם יחד מתוך שמחה הרבה והברת כבוד גדלו יחדשמו ית'.

שירות א דצלות א

לחירות עולם : בסרע"ג, במחזין ובאבודתם. בסדר רב סעדיה הושמט "עולם". זהගאון הצדיק בעל בני יששכר זצ"ל מתבקש על החגדרה עולם וכותב שם בעמוד סא ב : והנה מה שמורגל בפי חז"ל שיציאת מצרים הייתה לחירות עולם, וכן תיקנו לנו אנשי כנח"ג בברכת ק"ש — ויזא את עמו ישראל לחירות עולם, והנה עבדים אנחנו ביתר שאת כפלי כפלי מגילות מצרים בארכיות ימים (כלומר — לעניין אריכות זמן הגלות). וראה שם הסברו ע"פ דרכו בקדש.

והיות שאין משיבין על הדירוש, יורשה לפרש הגדרה זו לאור המובה במקילתא ומכאן בראשי ליתרו פרשה יה פסוק ט — אשר הצלו מיד מצרים : עד עצשו לא היה עבד יכול לבrho ממצרים, שהייתה הארץ מסוגרת, ואלו יצאו שיטים לרובה. והשותו ילקוט שמעוני ליתרו סימן רסת, בשינויים קלים. ובזהר שמות ו א : מצרים לא הו שולטין על כל עולם, עד דאתו ישראל ועallow לחמן בגנותה. כדי אתקפו (התגברו, השתלטו) על שאר עמיין דעלמא. ועצם העניין יובן ע"פ המובה במקילתא לבשלוח יד ה — שכל אומה ולשון שלטה על ישראל, שלטה מסוף עולם ועד סופו — בשבייל כבוד ישראל וכו' וודרך. והנה בצעאת ישראל ממצרים, יצאו אתם יחד ערבות רב', כמו שכותב בתורה (שמות

סדר תפלה מעריב

**מֵ קָמְכָה בְּאַלְמָם, יְיָ, מֵ קָמְכָה נְאָדָר בְּקָדְשׁ,
בָּזֶרֶא תְּהִלֹּת, עֲשָׂה פֶּאָ:**

**מִכְוֹתָךְ רָאוּ בְּנֵיכֶם, בָּזֶרֶעֶם לְפָנֶיךָ מְשָׁה, זֶה אֱלֹי צָנוּ וְאָמְרוּ:
יְיָ ?מְלֹךְ ?עָזָם נָעַד:**

ונִאמֵּר כִּי-פְּךָה יְיָ אֶתֶּן יַעֲקֹב וְגַאֲלוֹ מִינְדָּחָק מִמְּנוּ: בְּרוּךְ אָתָּה יְיָ גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:

עמוק ברכה	שמע עתפה	עמוק ברכה
<p>ומאמר כי פרה ה' את יעקב וגוי: אמרין זה הפסוק, כדי להסימך לשון גאולה לחתיימת אל ישראל, ועי' מה שכבותי זהה באורך עליל בתפלה שחירות עיי"ש. (עיין בסידורנו ח'ך א' עמוד ר'ה ר'ה צור ישראל). בא"י גאל ישראל: מנהג מדינותינו שלשאומרים מערבית בלילו יו"ט חותמין — בא"י מלך צור ישראל וגואלו. וכותב המג"א (בס"ס רל"ז) בשם הב"ה, שתמה על זה, דהא ימליך לעלם ועד.</p>	<p>מלכוּךְ רָאוּ בְּנֵיךְ בָּזֶרֶעֶם לְפָנֵי מְשָׁה: מייסד על לשון הכתוב (ישע"י ס"ג י"ב) מוליך לי'ין משה זרוע תפארתו בז'ר'ם מפניהם לשותיהם שם עולם וגוי. ופירושו — מלכוּךְ ראָוּ בְּנֵיךְ, שראָוּ מלכוּתוּ ועוצם ידוּ, המוליך זרוע תפארתו בעצם אשר בקע'ם לפנֵי משה. כאשר הכה במטה אשר בידו על פנֵי הים. ועל זה ענו — זה אל'י ואנוהו. גם אמרו — ה' ימליך לעלם ועד.</p>	

שירותתא דצלותא

יב פ' ל"ח ("וגם ערֵב רב עלה אתם" וע"ז פירש רש"י: "חרובות אומות, עובדי כוכבים,
של גרים". ואולי ציל "ושל גרים", כלומר — חרובות אומות: עובדי כוכבים (שנשארו
בגימותן) ושל גרים (כלומר, כאשר שהתייחדו) כי אחרית הלשון לא מבורת די בהיר),
ובצאתם — הותרת הרצואה, נפרצה חותמת הבROL שהקיפה את כל ארץ מצרים, כמבואר
במדרשים הנ"ל; וכשבני ישראל ייצאו ביד רמה, נלו אלייהם מחנות מחנות עבדים,
שבויים שנמצאים מכל עמי העולם, והצטרכו לעם המשוחרר בחסדי אלקי ישראל, ובולם
ראו בזה אצבע אלוקים. וככבר בזה בלבד נתמעה דמותו של פרעה עד אפס: אותו פרעה
שהיה עוזה עצמו אלוהים (ראה רש"י לשמות ז פסוק טו: הנה יוציא המימה, שהיה עוזה
עצמו אלה והוא אומר שאינו צריך לנקליבו, ומשכיט וויאצא לנקלויות ועשה שם צרכי) נתגלה
כלנו ברבים. ורבים מהשבויים שנשתחררו, נתפورو בודאי על פנֵי תבל, וחזרו לארצם
כשבפיהם — מפלת פרעה ועם מצרים, והנטים והנפלאות שנעו לישראל; וזה מש"כ
בשירת: שמעו עמים ירגונג, חיל אחזו יושבי פלשת, או נבהלו אלופי אדרם, אילוי מואב
יאחזמו רעד, נ מגו כל יושבי בנען. ולזה, אולי התכוונו בהגדה "חרות עולם", — כלומר,
روح של חרות ושל דורור לבשה הארץ. ובזה — נתגדל ונתקדש שמייה רבא. וראת
ויעש אברהם כאן דיה משה ובני).

את רודפייהם וכ' ו': במח'יו — רודפייהם ושותניהם. בסרע"ג ובאבודרham: "וְאֵת
רְוֹדְפִּיהָם וְאֵת שְׁוֹנָאֵיהָם" וכך ניסחו רמ"ק והספרדים ורב בעה"ת. ובסידורי המקובלם,
שליה ובכבוד שליה — כמו שלפנינו ובכל הנוסחים. וראָוּ בְּנֵיךְ גָּבוּרָתוּ וְכ'': בסדר

סדר תפלה מעריב

עמק ברכה

שמע תפלה

עמק ברכה

במעריב של שבת, ושם תדרשנו], דמלヒווש' (סופ' ק דברכות) יש סמך לה. דאמרין התם לצריך לומר צור ישראל וגואלו. וא"כ נראה דשיטת הירושלמי היא שוחה חתימת הברכה. וכך הין נהגין מתחלה במדינות שנמשכו אחרי מנהגי ארץ ישראל. ואח"כ כשנתפסת התלמיד בבלי, וקבלו לדורות על פיו, שינו המנהג הזאת. אבל לא רצוי לבטל לגמרי מנהג היישן, והניחוהו בלילו יי"ט, עי"ש.

אבל עתה נראה לי, לרבני המג"א זיל ראה יפה זהה. כי מצאתי בסדור רב עמרם גאון זיל שכabb אחר ה' ימלוך לע"ז — וקיים לנו ה' אלקינו מלכותו כבחו ותפארתו קדושתו וקדושת שמו הגדיל הוא ה' אלקינו יהוח וירחם עלנו וירוח לנו מהרה מכל צרותינו

איתא בוגם (פסחים קי"ז ע"ב) דבק"ש צריך לומר גאל ישראל, בלשון עבר לפי שהוא על הגאולה שעברת. ובתפלה אמרין גואל ישראל שהוא לשונו הוות, לפי שמתפללין על העתיד. וא"כ איך מסיימים כאן צור ישראל וגואלו שהוא לשון הוות כמו בתפלה, גואל ישראל, וזה נגד הגם. וכtablet המג"א דרש"י כתוב (בסופ' ק דברכות) דברכת אמרת ויציב נתקנה על הגאולה שubberה ואמתה ואמונה קאי גם על הגאולה העתידית, דכתיב להגיד בבוקר חסיד ואמונתך בלילות. וא"כ אין לו זו מהמנהג עי"ש. ולפי"ז צריך לומר, דמה שאמרו בוגם, דבק"ש צריך לומד דוקא גאל ישראל, קאי רק אשחרית. ובספרי מקיז נרדמים כתבותי (אייה בחלק ג של סידורנו נעהיק קטע הנ"ל

שירות א דצלות א

רש"ג "וראו בנימ את גבורתו". בסדר רע"ג "ראו בנימ גבורתו". במאח"ז "ראו בנימ גבורתו". באבודרham "ראו בנימ את גבורתו". הנוסח המקביל שלנו הנהו בעצם הרכב מסרט"ג ורע"ג, ובהוספת הווא"ז "וראו". לא פיינחתי מקור ההרכבה. המקובלם, הרב וריעב"ץ ניסחו כמו שלפנינו ובכל הנוסחות. בעל עבודת ישראל אותו נושא מהחומר רומי, אלא בשינוי ניקוד "וילאר" (רי"ש שואית — ובכן בצורה של צוו). **מלכottaך** ראו בנימ: במאח"ז ובאבודרham: **מלכottaך**, ה' אלהינו ראו בנימ. זאתה לשון מצינו ברבינו בחיי לפרש ואותה, וכן מנוסחים הטפרדים. ולפי עבדת ישראל מנוטח כך בסידור משנה רפ"ה. וכך שלפנינו ובכל הנוסחות מוכח ברש"י לברכות (יד ב) ד"ה ושרנו לך: **מלכottaך** ראו בנימ עד גאל ישראל והשכיבנו. ואמרו: הניקוד שניי במלוקות. בסידור אשכנז, בסידור של"ה (דף ראשון), הגר"א, הרב וכן בסידורי ספרד כמו שלפנינו, ואילו בסידור ריעב"ץ "ואמרו" המ"מ קמוצחה, וכן מנקדים המודקדים המפורטים הרוז"ה בספרו שערי תפלה סימן פר ו ר' יצחק סטנוב בספרו וייתר יצחק קאג.

גאל ישראל: בצורה זו מסתימת גם בשחרית, הברכה שלפנוי שמ"ע, אלא שישנו הבדל במשמעותה. כי בעוד שבשחרית לדברי הכל אנו מודים על הגאולה שברה על גאות מצרים, כדגרינו בפסחים (קי"ב) "אמר רבא — ק"ש והל — גאל ישראל על גאות ישראל שעברת — רשב"ם במקום", **דצלותא** (ברכת ראה נא) גואל ישראל" (שאנו מתפללים על העתיד — רשב"ם שם), הינה כאן נחלקו בדעתה. דעת רע"ג יצאת מנוטח עצמו שלו מוואז: וימהר לגאלנו גאולה שלמה בקדוב. בריך אתה ה' גאל ישראל (דף ורשה עמוד 18 ודפוס ירושלים בשינוי נוסחת שם עמד קצא ב). דעת רשי"ז נימנה למלוך מפирשו לגם, ברכות יב א בד"ה שנאמר להגיד — וברכת אמרת יאמונה בדבר בה אף על העמידות (ומרבית לשונו מובאת בשבל, כדלקמן) וכן

עמך ברכה

שמע תפלה

עמך ברכה

מ"מ קפidea ליכא בערבית, ואי חתום צור מלך ישראל וגואלו, שפיר דמי, כיוון דמתפלל בסמור לו על הגאולה העתידה. ועי' מ"ש מזה לעמלה בתפלת שחרית.

ומה שהניגנו לומר הפסיק — כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנגו, זה נאמר ג"כ על הגאולה העתידה, שעתידין לומר כן לאחר שיגיאלו ב"ב. וא"כ אפילו אם אומרים גאל ישראל, נוכל לפרש שעתידין לומר גאל ישראל — מגילות האווזון. ובזה הוי שפיר מעין חתימה סמור לחתיימה, גם ע"פ הנוסחא של רע"ג ז"ל, והוא הדין דיכول לומר צור ישראל וגואלו. ודוקא בשחרית יש קפidea לכזון ר' על הגאולה שעברת, ואין לומר צור ישראל וגואלו, כהירושלמי. אבל בערבית שפיר דמי כמו שכותב המג"א שאין לו זו מתמנהג

ימהר לנו גאולה שלימה בקרוב בא"י גאל ישראל, עכ"ל. וקשה, דהא בשחרית כתוב רב ערם גאון שלא לומר "בגלל אבות" קודם "галיל ישראל". ואידך לומר הטעם, משום שלא נתקנה אלא על הגאולה שעברת. ולהכי הקפיד שלא לומר רק גאל ישראל. ומילא דין להוציא בקש על הגאולה העתידה, וכמו שכי לעיל מזה, שלא לומר אור חדש על ציון תאיר אצל חתימת יוצר המאות. אבל בערבית יכול לומר גם גאל ישראל או צור ישראל וגואלו, כנוסחת הירושלמי. ושפיר אומר בו בקש על הגאולה העתידה. ואילו חותם גאל ישראל, ג"כ שפיר עבד. דהא בהגדה ש"פ ג"כ אומר סמור לחתיימה בקש על הגאולה העתידה וחותם — גאל ישראל. ולפי שרבע ערם גאון הי' בבבל, לא רצה לשנות ממא דאמר בבנלי סתמא, דבק"ש אומר גאל ישראל. אבל

שירותא דצלותא

יש לדיק מרשי' שם ד ב ד"ה זה הטעמך וכו' ומtooפות שם ד"ה להגיד מסתבה. שהכוונה רק על העתידות.

לפי שבלי הלקט (השלט עמוד כא, בדין ברכת אמרת ואמונה) הכוונה כאן על הפדריה מהצורות התמידיות שבארצות הגלויות וכמ"כ על הגאולה העתيدة, שכן כך כתוב שם: "אמת ויציב וכו' כליה (قولה) של חסד שנעשה לאבותינו שהוציאם ממצרים וכו' וכו' זכרת אמרת ואמונה מדבר בה אף על העתידות. שאנו מצפין שיקיים לנו הבטחת אמרתנו לגאלינו מיד מלאכים וכו' — כל אלה נסין המתדרין תמיד". ואotta לשונן, בערך, מצינו בתניא רבתיה. אבודרם דרש טעמאDKRA, ולעדתו הכוונה כאן וגם בשחרית — על הגאולה יהפדריה מהצורות התקופות עליינו בכל יום בארץ פורינו בין הגויים ז"ל: והטעט שתיקנו לומר יעקב (פסוק בירמיהו לא א) — מפני שביהם אנו מבקשים מלפניו שיגאלנו, וזה לשון גואלו, ובכילה כבר גאלנו ופדיינו כדי חזק ממנגו, שהם הגויים שאנו בעיניהם בקוצים, ואעפ"כ השם מצילנו מדים בכל יום.

בטור רואים אנו לכוארה, סתרה, כי בסימן טו כתוב: "ותקנו אמרת ואמונה ערבית על הגאולה של עתיד", ואילו בסימן רלו: "שנתקנה על הגאולה שעברת". בב"ח שם, בד"ה וחותם בא"י, הרגיש הסתירה, ומפרש שכואן הכוונה "אף על העתידות". והשוה פרישה שם אותן ת. ואותה סתירה, לכוארה, רואים אנו במתה משות, כי עד שבסימן ק כתוב הוא: "ותקנו אמרת ואמונה ערבית על הגאולה שלעתיד", הנה כאן בסימן שפדי כתוב: חותם גאל ישראל, שנתקנה על הגאולה שעברת. וראת שלטי הגבורים לריב"ף על גمرا זו, שם אותן ת.

סדר תפלה מעריב

שירותא דצלותא

ועל עצם ההגדרה "галיל ישראלי": לשון זו שקבעו חוויל מוסברת בגם' שם, ובקשר לרבי יוחנן "דאמר — איזו בן עולם הבא, זה הסומך גואלה של ערבית לתפלה של ערבית" (ברכות ט ב). וברכת השכיבנו שלאחריה לא נחשב הפסק, כיון דתקין רבען השכיבנו, כגאולה אריכתא דמייא" (שם). וראת הסברת הרין לרי"ף שם בד"ה איזהו ד"ה ואע"ג וד"ה ויש לשאול, ועיין שם בכל הקטעים הנ"ל.

ומענין להעיר, שבעל פni יהושע לגמ' זו, שהסביר העניין בזרק הנגליית, בדרכו בקודש, מזכיר גם הסבר ע"פ זוהר וספריו המקובלים ז"ל, ומסייעים: כן נראה לי נכון. הנה בקשר עם זה עיין פרי חיים (בשער הכותנות דרוש א בענין תפלה ערבית ד"ה השכיבנו ד"ה ועתה) ובסידורי המקובלים, במקומם, וכן במשנת הטידים (במסכת הבריאות דערבית פרק טו אות א וב).

וראה הערות נספורות על עניין סמיכת גאולה לתפלה, בהערות לברכות השכיבנו שלפנינו. וראה העוזתינו לברכות ראה בענינו בסידורינו חלק א עמוד רפה ועליל עמוד תינקב. ועיין תיקוני זהר תיקון חד ועשרין (בהוצאת ר' ראוון מרגלית עמוד 114) ובניצוצי זהר שם אות טו וכן בזוהר ואותנן (בתוצאות עמוד עד א) ובהערותיו שם אותן ג המביא מזהר חדש לבראשית (ח ב טור ג בהוצאה) — שהגאולה העתيدة תהיה בזכות משה רבנו עליו השלום. ועיין בויעש אברהם כאן ד"ה גאל ישראל ובכל הקטעים שלאחריו.

הברכה השנייה

של אחריו ק"ש בערבית

(עיגנים ובירורים)

— **השכיבנו:** וזה הברכה השנייה של אחריו ק"ש בערבית, והיא מה שנשינו במשנה (ברכות יא א) ובערב מברך שתים לפניות ושתים לאחריה, והמסומנת שם בשם "אתת קצחה". וראה הנוסחא אחרת ברשי"י וบทוספות שם ד"ה אתת ארכחת. לפניו בירורו נוסחתה, נסחה להאייר כמה עניינים:

א) ההלכה בש"ע סימן רלה סע"ק ד אומרת: "הקורא ק"ש של ערבית אחר שעלה עמוד השחר, קודם נץ החמה, לא יצא ידי חובתו, אלא אם היה אнос וכור ואנוש שקרא אז, לא יאמר השכיבנו, דכיון שעלה עמוד השחר, אין זמן שכיבתו". ותנה מלשון זו לא נתברר, אם להשמיט התחלית הברכה בלבד, או כל הברכה, אבל מהurat הרמ"א שם — אבל שאר הברכות, דהיינו שתים שלפנוי ק"ש וברכת אמרת ואמונה עד השכיבנו יאמרו, למדים אלו — שפשמייטים אבראה כללה, והלכה זו טוענה בירור הדעות:

היסוד הוא בגם' ברכות (ח ב) כדרוגינו שם: פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת כי: ומירא שנייה אמרת שם: פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום וכור אמר רב זира — ובלבבד שלא יאמר השכיבנו. ובמירא זו של ר"ז פלגי רש"י ותוספו במקום. רש"י, שם בד"ה בלבד, סובר בדברי ר"ז מוסכימים על מירא הראשונה של רב שמעון בן יוחאי, על ק"ש של לילה שלפנוי עמוד השחר:

סדר תפלה מערב

שירותא דצלותא

ובתוספות שם, ד"ה ובלבד, מפריכים דברי רשי' אלה, ומביאים לעומתם פירוש השר בקוצי — שדברי רב זира מוסבים על המימרא שנייה של רשב"י, והיינו — לק"ש של לילה שלפני נץ החמה, כמו שהודגש בשו"ע הנ"ל — קידם נץ החמתה. הרא"ש לגמ' שם, מביא דעת רשי' באות ט. כנ"ל, וכן דעת התוספות בשם השר מקוצי, שלפיו כן נאמר השכיבנו קודם עלות עמוד השחר. והרמב"ם פסק (הלכות ק"ש פרק א הלכה י) כהשר מקוצי, וזה: הקורא ק"ש של ערבית אחר שיעלה עמוד השחר, קודם נץ החמתה, לא יצא יד"ת וכח ואנוט וכו' אין אומר השכיבנו. וראה שם לחם משנה אותן ד"ה ואנוט, וכסף משנה שם.

ועיין הגהות מימוניות שם אותן זו המביא כד בשם ראי"ה, (לפנינו בראי"ה עמוד יד) ובמדכי לגמ' שם (אות ב וג) וմדרבי שניהם למדנו שמסכים לדעת השר מקוצי, עיי"ש וביבי לטור שם. וכן מוכחה מאבודרתם (בשער א) בשם רב האי גאון, ריש' גיאת רומכ"ט. ובשם רב האי גאון כתוב כך רבני חננא, כמובא באוצר תגאניט לברכות, בנสภาพים עמוד זו אות כ, ש"ל: "כתב ר'ח זיל וכור הואריל ועדיין לא הנזהה ה חמיה וכור ענן כתוב רב האי גאון זיל". וראה שם בחלק התשובות סימן לח הערת ג. (ומה שambilא בנספחים בשם רבני חננא, וזה העתקת הרב אסף זיל מכתב יד שבבריטיש מוזיאום).

יש מרבותינו הראשונות המכירות להשימות הפיסקא הראשונה בלבד, מבדור לפנינו. הרא"ש מביא זאת בשם ר'ץ גיאת, וזה: "ותרב יצחק גיאת זיל כתוב — לא שלא יאמר כל הברכה. דהא בעי למיר שית לאמר אלו המלוות: השכיבנו כי אלוקינו לשנות אלא מתחיל — ותקניינו בעצה טוביה מלפניך". אבל דוחה דבריו, ועייש הסברתו. ואלה דברי הר'ץ גיאת מובאים גם במאיר לברכות שם בשם קצר גאוניט. בשיטה זו אוחז גם הראייה, שם, וכמובא בשם בהגות מימוניות הנ"ל וכן במדכי הנ"ל בשמו, ובאבודרתם שער א בשם ר'ץ גיאת, ומביא שם דוחית הרא"ש, וגם בטור סימן רלה מביא זאת בשם ריביג, וכן דעת הרא"ש הנ"ל. גם רבני ירוחם (חלק ב נתיב ג) מביא דבריו ומסיים: וربים חולקים עליו ואומרים שלא יאמר שום דבר כלל ברכת השכיבנו. וזהו דעת עצמו של המאירי הנ"ל. בשיטה המקובצת לברכות ט מנומקת ההשמטה — "משום שברכה זו נתקנה בשביל להנצל ממזיקין, וכיון דימצא הדוא, לא צריך". מקור דבריו הוא במאיר שם.

גם בארכות חיים (ה) ק"ש אותן ה) מובאים אלה דברי ר'ץ גיאת, אלא שגורסת "מתוך הברכה — העמידנו לחיים טובים" וכו'. ומחרוזת לשונו שם ניכר שמסכים לו. גם מובאים דבריו ברשב"א לברכות שם, והගורס כמו שלפנינו ותקנו בעצה טוביה".

(ג) בירושלים פרק א' מובאת רק מימרא אחת, זו שלפני עמוד השחר, אבל דברי רב זира לא הזכרו שם, וראה פנוי. משה שם ד"ה אתיה דרא"ג ומראה הפנים שם ד"ה אתיה דרא"ג.

ורבותינו האחוריונים זיל: הלבוש כתוב בהיר: והשיבנו לא יאמר כלל. ומסכים לו בעל אליו רבא לאותו סימן, כד נראה מלשונו צי"ש. המג"א וחט"ז לא תארו הלכה זו. מלשון הב"ח לטור שם ושל עטרת זקנים לשוו"ע שם נראה, שמסכים לדעת השו"ע ודרא"ג, כנ"ל, ונראה שגם הגר"א מסכים לו, כי כד מסתבר מהערתו הקצרה לשוו"ע שם אותן טע"ז אותן טו שצין לכסף משנה שעל הרמב"ם שם, ועיין בסוף דבריו של

סדר תפלה מעריב

שירותא דצלותא

הכ"ם שם, ובספר دمشق אליעזר על הגחות הגר"א לאותו סימן שו"ע ובמשנה ברורה ג"כ, כנראה, מסכים למסקנה זו ועיין שם את לב בסימן רלה. וראה ברכי יוסף לשׂו"ע שם סימן רלה אותן פ.

(ב) ברכת השכיבנו מסומנת בגמ' כガולה אריכתא, כלומר, משום hei אינה נחשבת אמרתה להפסק בין גאל ישראל לבין שם"ע, ואני נוגדת כלל — שצרכיין להסמיד גאולה לתפלה, כדගיטין שם (ברכות ד ב): איזו בן עולם הבא, זה הסומר גאולה לתפלה וכור וכו' ואית אמרת בעי לסמוד וכו' הא לא קסמיד גאולה לתפלה דהוא בעי למיר השכיבנו. אמרי — כיון דתקינו רבנן השכיבנו, כガולה אריכתא דמייא וכו'.

ההגדרה "גאולה אריכתא" כשלעצמה מפרשין באופנים שונים. בשבלי הלקט (השלט עמוד כא סימן נא) מובא בשם בעל האשכול, ר' אברהם ב"ר דוה, שעמץ "רבבי יצחק בן רוח הלוי שתיה אומר דרך אגדה — מפני מה אמרו רבותינו השכיבנו כガולה אריכתא דמייא, מפני שאבותינו כאשר הוורים משה — ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר — והיו מובהטין על הגאולה והיו אוכליין הפסח כמו שכותב — וככה תוכליין אותו והיו מבקשין רחמים ואומרים השכיבנו ה' אלוקינו לשולם — וכל הברכה שהיא בקשת רחמים על שמירת המקום, וכלך אמרו שהיא כガולה אריכתא דמייא שבעת הגאותה אמרות" וכו'.

דברים אלה מובאים גם בארכות חיים בשם האשכול משמו, ומכאן גם בכלל בר בשם, וכן בתניא רבתיה בשם האשכול. ובתרי"י לר"ף שם מנומקת היא אחרת, עי"ש בד"ה זוע"ג, ודבריו מובאים בב"י לטור שם בד"ה זוע"ג דקייל בר"י. ובטעם זה אחז הלבוש לסימן רלד סע"ק ב. ובבעל מטה משה מביא טעם האשכול הנ"ל, מתוך הוספת טעם תרי"י הנ"ל (שם סימן שפה). ועל סדר היום ול' מטעים ההגדרה פשוטה כמשמעותה, וכן בהשכיבנו שהיא אריכתא — להתחנן לפניו הש"י — שכמו שגאלנו מצרים, והצילנו מכמה מקרים ופגעים רעים, כן ישרנו מכל דבר רע ומפחיד בלילה וכו'. והפסיק אחורוננה זה, כן ישרנו וכו', היא בעצם נוסח הספרדים, ואותה הציגו בסידורייהם לפני הסיום ברוך אתה ה' וכו', אבודרתם מביא סיום זה, אבל לא גורס אותו וכותב: ויש מיסיפין לומר כאן — מכל דבר רע ומפחיד בלילה, ותוספת זה מורה חסרון, כי כיון שאמרו — כי שומרנו ומצלנו אתה — כלל בו כל נזק שבעולם. וראה ברכי יוסף לסימן רלו אותן ה' ומש"כ בויעש אברהם כאן ד"ה כי אל שומרנו.

(ג) על עצם התקנה — להסמיד גאולה לתפלה כאן בערבית, כותב הראב"ן באוט כסוף בשם ירושלמי זוזיל: "мирושלמי — התקינו לסמוד גאולה לתפלה ערבית משומ כבודו רבנן גמליאל (הסובר שהיא חובה) שהוא נשיא, ועשו לתפלה ערבית כאילו היא חובה" וכו'. והרבאב"ן מסיים שם: והאידנא פשות הדבר ונגנו כל ישראל ונעשה חובה, ומאמיר זה מסייע לרבי יוחנן (ביברכות ט ב) המזכיר להסמיד גאולה לתפלה גם בערבית, עניין השינוי שם בחלוקת. וראה שם רשי"ד תהא ותוספות ד"ה כל הסומר ועיין בסוף דבריהם שם ובירושלמי לברכות פרק א (בחוצאת גלעד, ניו יורק, עמוד ז א) ישין היטב בפירוש בעל החידים שם, ד"ה פתר לה. ופרישה לסימן קיא שו"ע או"הן אותן ד. וראה העמק שאלה לשאלות שאילתא ח ועיין שם באות א בכל הקטע, וכן ספר יסוד המשנה וערכתה לר' ראנון מרגליות בירור ח "בו בית", ועיין שם חקירה על המחלוקת שבין רבנן גמליאל לבין רבי יהושע בעניין רשות או חובת

סדר תפלה מעיריב

הַשְׁבִּיבָנוֹ יי' אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם, וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְכָנוּ לְחִים (טּוֹבִים וְלְשָׁלוֹם),
וּפְרֹושׁ עַלְינוּ סְפִת שְׁלוֹמָה, וּמִקְנָנוּ בָּצָחָה טּוֹבָה מִלְפָגִיעָה.

* נוסח ספרד: **השכיבנו אבינו לשלוּם** וכור.

עמך ברכה   **שומע תפלה**   **עמך ברכה**

לעדר, ושהרמב"ן זיל' הי נוטג לחותם תמיד
„פורה סכת שלום”, עיי”ש.
ונראה לה, לפ”מ שכחתי לעיל, דברת
גאולה של ערבית נתקנה גם על העתיד, על
הગאולה מהצרות שבעל עת, וכמ”ש רשי זיל'
(ברכות יב ע”ב) עיי”ש. ולפי שישראל ב글ות
בין הזאבים הללו האורגים علينا תמדיך וצרכין
שמירה, ומכל”ש בלילות שכולם ישנים ואין
בידם לשמר עצם, וכל שמירה ישועה מצאה
נקראת גאולה. כמ”ש רשי (ב מגילה יז ע”ב)
בפירוש ברכת גואל ישראל שהוא גאולה
מהצרות שבעל יום, עיי”ש. וא”כ תפלה וברכה
זו, מעין גאולה היא, והיא מעין אותה ברכה
של אמת ואמונה וspir קאמר דהוי לי
גאולה אריכתא.

ושמא גם רביינו יונה ז"ל להכי נתקוון. דכמו שישראלי היו צריכין או שמירה בשעת הגאותה, בן בר צריכין אנחנו שמירה בכל ימי הגלות. ושמירה זו -- גואלה מהצורות היא. וגם בשבת שמיטיין -- הפורס טוכת שלום, ג"כ הכוונה -- שמיטרנו ומפיננו בסוכת שלום, שלא יארע לנו נזק מאוייבנו. אלא שבשבת אין רוצין לומר לשון שמירה להדייה. כי בשבת שמר את ישראל, כמ"ש הطور. כי אלקינו לשлом: בסיורי ספרד, הגותם - נשכיבנו אבינו לשולם" וכו ראייתי

שירותה דצלותא

ומכאן לעצם הנושא:

השכיבנו ה' אלוקינו: זהו נוסח אשכנז והוא רגיל ברוב סידורינו. מקורה בסדר רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון (בשני דפוסים), וכן מנתונים: רמב"ט (סדר תפנות כל השנה), מהרי האש�ל, כל בו ותניא רבתני. וכן מנוטה בטידור: של"ה, בקייזר של'ה הגר"א וסידורי אשכנז, נוסח אריזיל הוא – **"השכיבנו אבינו לשלות"** וכן מנוטה

סדר תפלה מעריב

והוֹשִׁיעַנוּ (מהרה) ?מַעַן שָׁמָה, וְקַגְן בְּעַדְנוּ, וְהַסֶּר מַעֲלֵינוּ אָוִיב, דָּבָר, וְחֶרֶב,
וְרַעַב וְיִגּוֹן, וְהַסֶּר שָׁטָן מַלְכֵינוּ וְמַאֲחַרְנוּ, וּבָצֵל כְּנֶפֶת פַּסְתִּירָנוּ, וְשָׁמֹר
צָאָתָנוּ וְבָזָאנָנוּ, ?מַיִם וְלַשׁוֹם, מַעַתָּה וְעַד עַזְּם. כי אל שׁוֹמְרָנוּ וּמַזְיָעָנוּ אָתָה
ברוך אתה יי' שומר עמו ישראל ל'עד:

๔) נוסח אשכנז: כי אל שׁוֹמְרָנוּ וּמַזְיָעָנוּ אָתָה, כי אל מלך חָנוּן וְרוּחוֹן אָתָה. וְשָׁמוֹר צָאָתָנוּ
וּבָזָאנָנוּ לְחַיִים וְלְשָׁלוּם מַעַתָּה וְעַד עוֹלָם. ברוך וכו'.

עמוק ברכיה	שומע תפלה	עמוק ברכיה
------------	-----------	------------

בימי עולםי בספר אחד, שהקדוש רביינו מהרי"י של אויבינו.
ותקננו בעצה טוביה מלפני: שיצא
מלפנייך עצות טובות לנו לתקן אורחותינו.
לה גן בעדנו: עשה הגנה בעדנו. ומציינו מלת
חיים, "בעד" אצל פועל "גנן", כמש"נ (וכרי"
יב"ח) ה' יגן בעד יושבי ירושלים. ועיין
ריש"י (שה"ש ד' א') רוב בעד שב막רא הוא
דבר המגין ומסכך, עי"ש. ותסרג שטן
מלפינו ומאחינו: שתסיר מאינו כל שטן
ומפריע בדרכינו ופעשינו, הן מלפינו והן
מאחינו. שטן: מלשון הכתוב (במדבר כ"ב)
ייתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו. ואם יבא
מי לשטן לנו, תסתירנו בצל כנפיך. והוא מלשון
ה כתוב (תהלים נ"ז ב') ובצל כנפיך אחסה
עד יעבר הוות.

ופירוש עליינו סכת שלומר: מבניוי מלייצה,
להיותו ית' עליינו מהסה ומטהור נגד הקמים
עלינו. כלשון הכתוב (תהליטים ל"א) תצפן
בסוכה מריב לשונות. וכן (שם כ"ז) כי
יצפינו בסוכה ביום רעה בסתר האלו. והשלום
הוא בסוכה הסוככת על נפשינו מריב ומצה

שירות א דצילות א

אבודרם. ואסמכתא מפורשת לנווח זה מצינו בזוהר חדש לבראשית (הנדפס עט פירוש
הגרא"א עמד יב, ובוואצאת ר' רואובן מרגלית בזוהר חדש, תיקונים, עמוד 200 טור ב
בسوפו שם) זול': בצלותא בהשכיבנו, דתמן קב"ה דאיתמר בה השכיבנו אבינו לשלום
יגו. בנוסחה זו אחזו המקובלין בסידורייהם, לר"ק והספרדים בסידורייהם, וכן מוכת
משנת חסידים במסכת הבריאה דערבית.

והעמידנו מלכנו לחיים: וזה נוסח אשכנז, וכן מנוסח בסידור של"ת ובקייזור
של"ת. בסדר רס"ג: "לחיים ולשלום", ובסדר רע"ג (דףס ירושלים) "והעמידנו מלכנו
לחיים טובים" וכן במח"ז. ובסדר רע"ג דפוס ורשא: "לשולם ולחיים" (ומובא גם בשינוי
נוסחות של דפוס ירושלים). אבודרם ניסח כמו רס"ג ובהוספה התואר "מלכנו", וכן
הרמ"ק בסידוריו במשנת חסידים ובעשר הכותנות: — "לחיים טובים ושלום", והוא נוסחת
המקובלין ושל הרב וזה נוסח ספרד הרגיל שלנו וכן של הספרדים.
וביחס לעצם ההגדרה "טובים" ושיכוותה אצל "חיים": ראה קונטרס ערך תפלה

סדר תפלה מעריב

תשפג

עמק ברכה	שימע תפלה	עמק ברכה
<p>כִּי אֶל שׁוֹמְרָנוּ וְמַצְילָנוּ אַתָּה: נִפְלָא מִמְנֵי מְדוּעַ הַפְכוּ בְסִדּוֹרִי אֲשֶׁר נָנוּ דָהָא יוֹתֶר מִיּוֹשֵׁב הַלְשׂוֹן אֵם נָאֵר „וְשֻׁמְדָר צָאתָנוּ וּבוֹאנוּ לְחַיִים וּלְשָׁלָם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם כִּי אֶל שׁוֹמְרָנוּ וְמַצְילָנוּ אַתָּה בָּאֵי שׁוֹמְדָר עַמוֹּי יִשְׁرָאֵל לְעַד“. כַּי וְכַי הָא בְּברכוֹת שְׁמוֹעַע, מִתְחַלָּה הַבְּקַשָּׁה — וְאַחֲכָב הַשְׁבָּת, לְהַסְמִיך לְחוֹתִימה בָּאֵי. כַּי מ — מַחְלָלָנוּ מַלְכָנוּ כִּי פְשָׁעָנוּ, כִּי מוֹחָל וּסְולָח אַתָּה. וְגַאלָנוּ מַהְרָה לְמַעַן שְׁמָךְ, כִּי אֶל גּוֹאֵל חֹזֶק אַתָּה. וְכַי בְּכָל הַבְּרוּכּוֹת כָּאֵל. וְכַי הָא בְּסִדּוֹר רַעַיָּג זַיְלָכָא, וּבְנוֹסָח סְפָרָד וּנוֹסָח הַאֲרַאי זַיְלָ. וּתוֹסְפוֹת הַמְלֹوت, כִּי אֶל מֶלֶךְ הַנְּנוּן וּרְחוּם אַתָּה אִינוּ מַעֲנִין הַבְּרִכָּה שֶׁל שְׁמִירָה. וְנִסְתָּחָא הִיא, „כִּי אֶל שׁוֹמְרָנוּ וְמַצְילָנוּ אַתָּה מֶלֶךְ דָבָר רַע וּמְפַחֵד לִילָה“. (ראה שירותא דְּצַלּוֹתָא). שְׁמָר צָאתָנוּ כִּי: מַלְשָׁן הַכּוֹטָב</p>	<p>(תהלים קכ"א) הִי יִשְׁמַר צָאתָךְ וּבְזָאֵר מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.</p> <p>שׁוֹמְרָנוּ עַמוֹּי יִשְׁרָאֵל לְעַד: וַיְשַׁׁ אָמְרִים אֶת עַמוֹּי יִשְׁרָאֵל, וְכַי הוּא בְשִׁבְלֵי הַלְקָטָה. וְכַי הָוּא בָזָהָק (שְׁמוֹת ק"ל ע"א). וּמִנְתָג טְפָרָד, שְׁגָם הַזָּהָיד אָמָן, כַּמָּו בְּבִרְכַת בּוֹנָה יְרוּשָׁלָם שְׁבִרְכַת הַמִּזְוֹן. לְפִי שְׁהָא טִילָוק בְּרִכּוֹת. וְכַי פְּסָק הַבְּיִי בְשְׁרוּעָרִיךְ (בְּס"ט רְלוֹ) וְכַי הוּא בָזָהָק (תְּרוּמָה ק"ל ע"א בְּרִאשִׁית מ"ח ע"א). מִיהוּ אָבָן דְגַרְדִּינָן אַחֲר הַתּוֹסָה, אֵין עֲנוֹנִין כָּאֵן אָמָן בַּיחִידָה. שְׁכַנְתָּכְרָב (בְּבִרְכּוֹת מ"ה ע"ב) ד"ה הָא דַעֲמָא דְבָר שָׁאַיִן עֲנוֹנִין אָמְנוּ אֶלָּא אַחֲרָבְרִכָת בּוֹנָה יְרוּשָׁלָם לְחַחָה, עַיִישׁ. וְכַי כְּתָב הַרְאַשׁ שֵׁם. וְכַי הַרְמָמָא (בְּס"ט רְטוֹ סְעִי א) דָאַיִן לְשָׁנוֹת דְּצַלּוֹתָה הַמִּנְתָג, עַיִישׁ.</p>	

שירותא דצלותא

המביא בשם ספר הוריכים לבקעה, לבראשית ב טו — שבמקרא לא מצינו תואר למלאת
חיים, לאמר — טובים או רעים. אבל בזוכרנו הנאמר בעשיית אומרים אנו: „זוכרנו לחיים
טובים“ ע"פ מה"ז. ובמהרייל הלכות ראש השנה כתיב בקשר לגנוסה „עוֹשָׂה הַשְׁלָום, וּמְסִים
שם בְּרִאֵיה לְעַנְיָנוּ: וְאַגְּנָן מַזְכִּירִין וּבְרִי עַתָּה — שִׁיכְתּוּבָא אָוָתָנוּ — לְחַיִם טּוֹבִים וּלְשָׁלָום.
וּרְאָה טָר אוֹיָה סִימָן תְּקָפָה וּבְחַיִם ד"ה וּמ"ש עד לְבָסּוּף מַשְׁיכָב שֶׁם מְנוּגָּם
(הכוונה למנהגי ר' טירנו) וּמַהְרָשִׁיל, וְעַיִן לְבּוֹשׁ לְאוֹתוֹ סִימָנוּ וּט"ז שֵׁם סְעִיק ב. וּעַיִן
בְּשִׁיעָר הַכּוֹנוֹת בְּעַנְיָן רָאשׁ הַשָּׁנָה דָרְשׁוּ וּוּפְרִי עַזׂ חַיִם שְׁעָר כָּה פָּרָק ג. וּרְאָה לְעַיל עַמּוֹד
תְּשִׁילָה הַעֲרוֹתִינוּ לְיעַלָּה וִיבֹא, וּעַמְדָד תְּנֵך ד"ה וּבְמִדרְשָׁת חַנּוֹמָא.
וְהַוְשִׁיעָנוּ (מהריה) לְמַעַן שְׁמָךְ: מְנוֹסָה אֲשֶׁר נָהָטָה „מַהְרָה“ וְכַי בְּסִידּוֹר של"ה
וּבְקִיצּוֹר של"ה ע"פ סִדר רְבָב עַמְרָת וּמַחְזָוָן. אַבְלָה המקבילים וכָּנָן הַרְמָמָא וּסִידּוֹר הַסְּפָרִים
כָּנָן הַוּסִיפִים „מַהְרָה“, וְכַי בָּעֵל שְׁעֵרִי צִין בְּתִיקָן קִירִיאָת שְׁמַע שְׁעַל הַמְּטָה. נְסָחָת מְרָן
הַצְדִיק לֹא נִמְטָה בּוּעַש אַבְרָהָם כָּאֵן, וְכַי הַצְגָתִי בּוּנָן סְגָרִים. וּבְאַבּוֹדָהָם „בְּקִדּוּב לְמַעַן
שְׁמָךְ“.

בְּסִידּוֹר רַמָּק וְכַי בְּסִידּוֹר רְדָב סְחָדָה הַפִּיסְקָה „וּפְרוֹסָעַלְיָן סְוִיכָת שְׁלָזָמָק“ אַחֲרֵי
וְתִקְנָנוּ בְּעֵצָה טּוֹבָה מַלְפִנִיכְךָ וְהַוְשִׁיעָנוּ מַהְרָה לְמַעַן שְׁמָךְ. וְתִסְדָּר שְׁלָפְנִינוּ הוּא ע"פ
מַחְזָוָן וְכַי סִודָר בְּסִידּוֹר של"ה וְשָׁלָל הַסְּפָרִים זְבִקְצּוֹר של"ה, בְּסִידּוֹר רַעַב"ץ וּבְכָל
סִידּוֹרִינוּ.

וְהַסְּרָמָלִינוּ אַוְיִבְךָ וּכְרָ: ע"פ רַעַב"ג (דְּפָוָס יְרוּשָׁלָם), מַחְזָוָן וְאַבּוֹדָהָם וּכְרָ
מְנֻטָחִים: רַמָּק, הַשְׁלָלָה, הַמִּקוּבָּלִים בְּסִידּוֹרֵיהם, בָּעֵל קִיצּוֹר של"ה יְדָב בָּעֵל הַתְּנִינָא
וּרַעַב"ץ וּמְכָאֵן בְּכָל סִידּוֹרֵינוּ. הַמְּתָרָשָׁלָל לֹא גּוֹרֵס „אַוְיִבְךָ“ מְשֻׁותָה שְׁהָא בְּכָל חַרְבָּה. וְיַשְׁ

סדר תפלה מעריב

שירותתא דצלותא

לו אסכתא בסידור רב ערמות גאון דפוס ורשה — כי גם שם הושמטה תיבת זו, ועיין שלמי צבור לטימן רלו. והפיסקה בשלימותה מובאת בסרע"ג וכן בספריו הראשונים הניל. והסר שטן — ומחרנו: מה"ז וככל בו (סימן כח) ומכאן בסידורי המקובלים ובכל סידורינו. ובצל נפץ תפירנו: ע"פ סדר רב טעיה גאון (אלא שם מקומה בטוף הברכה ולפניהם הסיום ברוך וכו' ומה"ז. ברע"ג ובבבורהם הושמטה פיסקה זו, ומטור לטימן רסו א"ח נראה שכון גודס אותה. וכן מובאת בש"ע שם ובלבוש לאותו סימן.

ושמזור צאנו: זהו הסדר ע"פ רע"ג ואבודורהם, ולפי סדר זה הציגו רמייק, ושערי ציון בק"ש שע"מ, וכן הרב בעה"ת, וראה וייש אברהם כאן ד"ה כי אל שומרנו וכך סיידתי. בסידורים הציגו קודם "כי אל שומרנו" ע"פ הסדר שבמה"ז ובמור שם, וזהו הנוסח הרגיל בכל סיידויינו וב欽azor שליח, ובסיידורי המקובלם. ועיין וייש אברהם כאן, בטוף ד"ה כי אל, ובקשר עם זה יש להעיר, שהוספה זו מוכיר אבודורהם, אבל שולח אותה וכותב: יתוספה זו מורה חסרון, כיון שאמרו — כי שומרנו ומצילנו אתה — מל' בו כל נזק שבועלם. בסידורי הספרדים כן הציגו הוספה זו וכן ישנה בשערי ציון הניל. ולבטף יש להעיר שבסידור הרב זיל ניתוסף גם כאן "טובי" אחריו לחיים, וכך ניטת המתר זיל סידור דעת קדושים. לא מצאתי מקור של הוספה זו כאן. וראה מש"כ לעיל, "והעמידנו לחיים טובים ולשלוט".

כי אל מלך חנון ורחום אתה: ע"פ מה"ז. ומכאן בכל סיידויינו לרבות גם של המוקובלים זיל. ברע"ג ואבודורהם האשטי פיסקה זו, וכן השמיטה רמייק ותרב בעה"ת וכן סיידורי הספרדים.

שומר עמו ישראל לעד: זהו הנוסח הרגיל והוא ע"פ רב ערמות גאון (בשני דפוסים), רב נטרוגאי גאון (לפי ספר המנהיג הלכות שבת, עמוד יט א' דפוס ירושלים תש"א) ורב שר שלום גאון (בסידור רב ערמות גאון עמד בה א' דפוס ורשה ועמדו ה' א' דפוס ירושלים). וכך ניטחו המקובלים זיל.

ולפי עדותו של הרבייה לברכות פרק א' (אות לג). היה כך מנוסח בירושלמי שהיה לפניו, זיל: וראיimi — בתלמיד ירושלמי — בפרקין: ג' ברכות של שחרית (יוצר אור, הבוחר בעיי באהבה וכן גאל ישראל) וג' פרשיות של ק"ש (עם פסוק שמע ישראל) וציצית חרי שבע (על שם שבע בימים הلتיק). בערב ד' ברכות (שתים לפנייה ושתיים לאחריה) וג' דק"ש ולפי שאין מצות ציצית בלילת, (ופליגי בה אם לאمرة בערב). ולפיכך מיטיף "שומר עמו ישראל לעד". ואותם הדברים מובאים בשבלוי הלקט סימן נא בשם מדרש שוחט טוב, ולפנינו במדרש תהלייט שהוא בעצם המדרש שוחר טוב, פרשה ז. ויש להדגиш, שבשבלוי הלקט בשם שוחר טוב מנוסח — "את עמו", אבל בשוחר טוב שלפנינו פרשה ז' "שומר עמו". וכך מנוסחים כל הראשונים, מלבד תר"י לר"ה, וכך רואים אנו נוסח זה בספר שו"ת מן השמים, כמבואר להלן, ובנוסף זה אותו המחבר בש"ע סימן רלו וכן הלבוש לאותו סימן, וכן נראה מסדר היום — וזהי הנוסחא הרגילה והמקובלת ביותר.

ראיה שהפסוק ראשון גם כן נקרא בשם פרשה מצאתי בתיקוני זהה תיקון י' כה ב' זיל: "ד' פרשין דק"ש דאיןון רמייח תיבין עם אל מלך נאמן" וכלה, הרי מדויך על ארבע פרשיות ולא שלש, הרי בעל כרחך הכוונה לפסוק שמע ישראל (הר"ק) וראה הפורטינו לק"ש של ערבית וצרף לכך לכאן ד"ה "חוואי" שסודר בעמוד תשעא בטעות

עמק ברכה	שמע תפלה	עמק ברכה
<p>וגם הרמב"ם זיל בחיבורו בפניו לא הזכיר אלא שמות לאחריו. ורק בסדר תפלה שלו כתוב — שנางו מażת העם לומר פסוקים הללו וחותמין בברכתה עיי"ש. ולא ידענו מתי נתקנת. אבל כבר ידעו מזה בימי הגאנזיט, שהרי רב ערמות גאון מביא זה בסדור שלו. ומ"ש המרי"ט בברכות (פ"ק סי' ד' אות ט') לתוכית מדברי הרא"ש שנתקנה עוד בימי הגמן, הוא תמהה, דזרא"ש כתב להדייא (בפ"ג דמגילה ס"ה) שבימי חכמי הגמן לא נהנו לאומרן, אלא שנתקנו אח"ב ועי' שם בק"ג. וההורקה (בסי' טס"ז) כתוב שהגאנזיט תקנות, עיי"ש.</p> <p>יש לנאהה לתמהה על הרא"ש זיל, נתקנה בזמנם. גם הבהיר והריב"ף לא הזכירו.</p>		<p>פיון ובירור</p> <p>א) ברוך ה' לעולם וגבור: אמרית פסוקים אלה בחתימת ברכה, לא נמצאה לא בש"ס בבלי וירושלמי ולא במודרשים. ומ"ש במחוזר ייטרי שתקנות חכמי בבב' ושלחו לחכמי יבנה וקיים עליהם, עיי"ש, הוא לכוארת תמותה, וא"כ נתנקה בימי חכמי המשנה. ואיך לא הוכרו במשנה (בפ"ק דברכות) אלא שתים לפניהם ושתיים לאחריהם. ובגמ' (שם ד' ע"ב) מקשה דהאריך אומר השכיבנו והא בעי למסימך גואלה לתפלה עיי"ש, ולא הזכירו שיש כאן עד אריכות יותר. אלא ע"כ שעדרין לא נתנקה בזמנם. גם הבהיר והריב"ף לא הזכירו.</p>

שירות א דצלות א

בסרט"ג ובטידור הרב מנוסח "את עמו". ואסמכתה מצינו בזוהר בראשית (מח א) "כגון שומר את עמו ישראל לעה, Amen". (לסיום Amen נחוזר לקמן). וראה זהה תרומה קלא א. גם מצינו הוספה זו: בספר ש"ת גאנזיט שער תשובה סימן פ', בתראי לר"ף ברכות פרק ז' (לענין ענייה Amen אחר ברכת עצמו בד"ה ונמצינו למדין), ובטור טימן רלו; וכן בספר ש"ת מן השמים (בהוזאת וביעבוד ר' ראובן מרוגליות סימן עד והיא מכתב יד של אותו ספר שבפרטייה עיר פארינו ושם היא מסומנת במספר צו).

והרי השאלה ששאל עלייה (בחלומו) תשובה מן השמים: "ועוד נסתפקנו על שיש מקומות שאומרים בליל שבת והוא רחים ושומר את עמו ישראל לעד וכו' וכך' לדברי מי העניין, אם נדברי המונעים או בדברי האומרים? והשיבו: שאו שעריהם ראשיכם וכו' ואין אומרים והוא רחים ולא שומר את עמו ישראל לעד וכו' ובليل שבת כתיב — בשלום ייחדו אשכבה ואישן כרוי וודאי אתה ה' לבדך ואין זר אתנו בבית" (כלומר, ולא זקנים אנחנו לשמייה מיהודה). ובשבלי הלקט (להלן) סימן סה מביא הנוסח "את עמו" בשט נטרוני גאון (וכן הטעט של השמטה הפסוקים אלה במעריב של שבת ויום, ואית' בסידורנו חלק ג' נайдן וזה בהערותינו למעריב של שבת). אבל במנגנון הלוות שבת שלפנינו, אותן ג' מובא בשם אותן נטרוני גאון — "שומר עמו ישראל".

ולבסוף — שתי העורות:

א) ההלכה בסימן רלו סע"ק ד' קובעת: אחר — שומר עמו ישראל לעד — אומר Amen אחר ברכת עצמן. והשותה דבריו בבית יוסף ליטור סימן נא בד"ה ואחר ישתבח. אבל הלבוש לאותו סימן שר"ע מכريع להפרק — אין נוהגין לומר Amen אחר שומר עמו ישראל לעד, אך' שהוא סוף ברכות. ולהכרעת המחבר ישנה אסמכתה מלאיה בזוהר בראשית שהבאתי לעיל, וכן מנוסחה בטידור רמ"ק ובסידורי הספרדים.

ב) בסדר רב טעדייה גאון הושמט השם בסיום הברכה והיא מסתימת "ברוך אתה שומר עמו ישראל". ואחתה גירסת רואים אלו ברמב"ם הפלות כל השנה, ועל השמטה זו שומעים אלו בחידושי רבבי אברם בן הרמב"ם, וכן של הרשב"א, כמזכיר לקמן במבוא לברוך ה' לעולם אורא אותן ד' סע"ק ג'. ועיין היטב בכל הקטעים שם.

סדר תפלה מעריב

עמק ברכה עמק תפלה שומע תפלה

שכתב (בפ"ק דקהוזין ס"י מ"א) כי אחד שבין אין בה חשש כלל לברכה לבטלה. שהרי סידור רבינה ורב אשיש לא מצינו שנתהדרה אמרו במשנה (סוכה ל"ח ע"א) שלאחר ההלל ברכה, לנן אין לומר ברכת אשר קדש בכור מקום שנגנו לברך, יברך, עיי"ש. וקשה, איך בפדיון הבן שהביאו הגאננים זיל, עיי"ש, ולמה שירן מבני ברכות, ואם לא תקנוה חכמים, לא כתוב גם בפסוקים הללו שאין לחתום פסוקים של שבת, לא קפידין בברכה של ברכה. ונראה לי, ברכה על קריית פסוקי

שירותת אדצנותא

הברכה החמישית

(מ ב ו א)

(דריינט ובירוריהם)

ברוך הוא לעולם או"א: בשם זה סימן אותה רב נטרונאי גאון, כМОבא בסדר רב ערלם גאון שלפנינו וכן בספר העתים, בספר הפלד"ס לרשי' (פמוד שז) ובשלבי הלקט השלם סימן זה בשמו, ואילו במחוז מלונה היה בשם זה סתום, לא הזכרת ר'גאון. וכשלעצמה היה ליקוט פטוקים מתחלים, מלבד הפסוקים: וירא כל העם — שהוא במלכים א' ייח, ייט; כי לא יטרוש — שמואל א' יב, בכ' והי' ה' למלאך — זכריה יד ט. אשר בידו — איוב יב י. ובנוגע לפסוק הוועינו: בסידורי טפוד סידר הפסוק "חוועינו אלוקי הי' אלוקינו" שהוא בתהלים קו מז, ואילו בסידורי אשכנז הפסוק "חוועינו אלוקי שהוא בדברי הימים א' טז מה. וראה בירור על עניין זה להלן, בסוף העזרותינו. אמרית פסוקים אלה הזכרה בספר היגאניט הראשונים זיל, ברם למעשת שנייה היא בחלוקת ישנה נושנה, החל מתקופת הגאנינים, העוברת ונמשכת בדורות הראשונים, והאחרונים לאחרוני עד זמננו אננו, כמבורך לפנינו. ושלש שיטות בדבר: המחייבת הוספה זו, השוללת אותה, והשלישית, והיא פשרנית. — שלא הרגישו בה ולא דברו עליה (?) עד כאן מחרבי סיורים וחוקרי נוסחות התפלה. וראה וייש אברהם כאן ד"ה ברוך הוא, ועיין היטב בכל הקטעים שלஅחריו עד סיום הברכה. לפנינו יבואר מספן נספות הטענות בירור הדעות הנאמנות בזה, והרי הן:

א) — מתי תוקנה הוספה זו.

ב) — טעם ונטוקה של ההוספה, כשלעצמה.

ג) — האם ביסודה נסודה כתוספת לתפלה י"ח או במקומה.

ד) — מי מחזיק אותה, מי שולל אותה וממי השיטה הפערנית שהערתי לעיל.

ובכן:

א

בראשונה נחוור על השאלה א' העתקה שטייפולו כבר בה חולרי קדמוניות — באיזו תקופה יסודה? וזאת לציין, שבספר היגאניט הראשונים לא נתווירה נקודה זו בתור שאלת, אלא בתגובה מוחלטת, ללא הסתייגיות כלשהן, ולכל מר כדאית ליתן והרי הדעות לפרטיהם:

עמוק ברכה	שומע תפלה	עמוק ברכה
-----------	-----------	-----------

רשות. ומכל"כ שאין כאן בברכה גמורה, אין בה שם ומלכות בפתחתה. ולהכי משמע לי להרא"ש זיל דשפיר יכול לחתום בברכה.

ב) הטעם דתקינו רבנן בתראי למימר פסוקים הללו: התוס' כתבו (ברכות ד' ע"א) ב"ה אמר כר, שתקנו כדי להמתין לחבריהם בבייחכנ"ס. לפי שבתי נסיות שלהם היו בשדה. ובסביל המאהרים לבוא, שלא ישארו לבdet בבייחכנ"ס ויבואו לידי סכנה, תקנו שהזיכור יאריכו באמרת הפסוקים. והיחידים ידלו איהם ויסימנו התפלה כולם יחד, עי"ש. וקשה, דהא גם בימי האמוראים תקנו בסביב זה לומר בשבת ברכה א' מעין ז', כדאיתא (שבת כד ע"ב) שתקונה מפני הסכנה. ומ"מ לא רצוי להתקן בחול. וא"כ איך ATI רבנן בתראי ותקנו מה שלא רצוי בזו רבנן קדמאי. וצריך לומר כמ"ש רשי' שם, שבחול לא באו לבייחכנ"ס בלילה כל עיקה, אלא התפללו ערבית בגין מרלאכתן בmittah, עי"ש. וא"כ יש לומר דלאחר חתימת התלמוד, כשהתחלו

שירותא דצלותא

א) בסדר רב עמרם גאון (חלק א, דפוס ירושלים עמוד 382) סודך הפסוקים לא ציוו מקור התקנה, אבל בחלק ב שם עמוד 8 מובא בשם ר'ג גאון: אותו — רבנן בתראי — (ובדפוס חדש עמוד מה א הושמט הtoutar «בתראי») ותוקן בתר שומר עמו ישראל למימר פסוקי דעתה בהו שבחות ורשה — «שבחות ושמירות». זוגרטא זו נראית להיות הנבונה, כי בספר המכילת השובות «גאוני מזרחה ומערבה» מובא בטימן כך בשם אותו ר'ג גאון: תקון אחדרנים לומר אחרי שומר עמו ישראל פסוקים שיש בהם שמי רה ושבות, ובשם אותו רב נתרונא גאון ורב שר שלום גאון מובא בספר המנגיג (הלכות שבת עמוד יט א דפוס ירושלים משנה תש"א): באוטן המקומות שהוסיף «אנשי מערב» (לומר הפסוקים) להודיעו שהיא רשות, אבל בשבת דשכיחי מזיקין וצריכים ישראל לሚעל לבתיהם מקמי דליהשך, וכור סלקוה לתוספת אנשי מערב וכו'. ובצד רע"ג דפוס ורשה בקצת שנייה — «סליקוה העמידות אתנן — בערב מברכך וכו'». וכן מובא בשם אותו רב נתרונא גאון בספר אבודזרם (בסדר מעריב של שבת): אותו רבנן בתראי. ובטור סימן רסו לאו"ח מובא בשם רב נתרונא גאון סתם — «אלא לפי שתיקנו לומר פסוקים וכו' וכו' רב נתרונא גאון. ובספר העתים (לר"י ברצלוני זיל עמוד 137) מובא בשם אותו ר'ג גאון: ואתו רבנן זבתר הוראה וכו'. וראה בסידורנו חלק א עמוד קט, בעמק ברכה שם, קטע המהיל — וכן אני אומר.

ב) — ומכאן נעבור לתקופת רבינו הדאשוניט זיל. רשי' בפירושו לברכות ד'

סדר תפלה מעריב

עמך ברכה

שומע תפלה

עמך ברכה

במקום סעודת, ומה הוועלן בזה שהש"ץ יאמר ברכות אחת מעין זו, עיי"ש. ובבבל מבואר מזה, ברכה מעין זו נתקנה בבל. ולא נহגו בה בארץ ישראל. וקשה, דהא בבבלי מבואר בדברי רבא שנתקנה ברכה זו משום סכנת המזיקין, וכיון שנטקנת בבבבל ולא נহגו בה כלל בארץ ישראל, א"כ חכמי הארץ ידעו ודאי הטעם האמתי — מה תקנות. ואיך יאמרו בירושלמי טעם אחר. ועוד, دائית הטעם שהוא במקומות קידוש על היין, א"כ גם בירוט היו צריכים לתקן ברכה כזו ובבבלי שבת שם אמרינן להדייא — שלא תקונה ביוט. [וגם על הבבלי קשה, دائית משום תקנות המזיקין תקונה, א"כ למה לא תקונה ביוט].תו קשיא בעיקר הטעם — دائית מהני ברכה מעין זו במקומות קידוש על היין, וא"ג שאין לו היין, איך ומה הוצרכו לתקן ברכה מיוחדת, לימה נוהgin לחתת על עיניהם מאותו היין לרפואה לעיניים. כדאיתא בשבת (קי"ג ע"ב) דמזהדרין לי מאור עינו בקידושא דברameshi, עיי"ש. וכמ"ש בסדור רב בר מרם גאות, עיי"ש. וא"כ ביןנו ובינו יגמרו המאוחרים את תפלהם. וא"כ

ברכה אחת מעין זו, עיי"ש. ופירוש תמן — ברכות. מבואר מזה, ברכה מעין זו נתקנה בבל. ולא נহגו בה בארץ ישראל. וקשה, דהא בבבלי מבואר בדברי רבא שנתקנה ברכה זו משום סכנת המזיקין, וכיון שנטקנת בבבבל ולא נহגו בה כלל בארץ ישראל, א"כ חכמי הארץ ידעו ודאי הטעם האמתי — מה תקנות. ואיך יאמרו בירושלמי טעם אחר. ועוד, دائית הטעם שהוא במקומות קידוש על היין, א"כ גם בירוט היו צריכים לתקן ברכה כזו ובבבלי שבת שם אמרינן להדייא — שלא תקונה ביוט. [וגם על הבבלי קשה, دائית משום תקנות המזיקין תקונה, א"כ למה לא תקונה ביוט].תו קשיא בעיקר הטעם — دائית מהני ברכה מעין זו במקומות קידוש על היין, וא"ג שאין לו היין, איך ומה הוצרכו לתקן ברכה מיוחדת, לימה נוהgin לחתת על עיניהם מאותו היין לרפואה לעיניים. כדאיתא בשבת (קי"ג ע"ב) דמזהדרין זמאן שנה ברכה זו מברכת קידוש. זהה אין צורך חזרת התפלה בעברית. ועוד קשה, יקדש כל אחד בביתו אלא היין, ויהי עכ"פ

שירות א דצלוותא

ב' לא משמע לנו דעת תורתו ביחס לשאלת זו, בניגוד למוסרות שם, כמובר להלן, ורק בעמדת לא א' בד"ה אלא, החכרי, וללא הסתייגות, פטוק אחד מהפסוקים, כי לא יטרוש לה' את עמר', מה שמעמיד אותו מפורש בראש רבותינו הראשונים המוחיבים זמחזיקים הוטפה זו; ולעומת זאת הורחוב הדיבור ע"ז בספר — פרד"ס לרשי". (עמוד דש בהוצאת הרב ערנדייך ז"ל): ולפי שניינו תפלה ערבית רשות, י"ח ברכות, (כלומר: ההגדרה "רשות" מתיחסת אך ורק לגבי תפלה שמ"ע, כי קראת שמע של ערבית, על הברכות שלפניה ולאחריה, הן חובה, ואין מחלוקת בדבר זה, כמו שציינתי לעיל, במדובר בתפלה ערבית) וכן הוסיף — ראש ישיבות שבבבל — ברכה אחת יראו עינינו וכוי תיקנות ושלחות לבבל להחפלה, לכך תיקנות — אנשי בבל — גם הם את אלה י"ח אזכור של פטוקים ושלחות — לאנשי יבנה — ומתישרו בעיניהם. הדברים אלה מובאים בעוד ספרים שייצאו מבית מדרשו והם: בספר הגרא "סידור רש"י" (עמ"ד 213) וכן במחזור ויטרי (עמ"ד 78). ולהגדירה "אנשי יבנה" נחזר להלן וברוספות לברכות (ד ב ד"ה דאמר): "ואנו שאומרים יראו עינינו ופטוקים אחרים אחר השכינה, נראה, הויאל ותקינו להו רבנן, חיל כגאולה אריכתא". ויש לומר לפ"ז, לפי פשוטות לשונם. שרבותינו בעלי התלמידי יסודה, שהרי בשם סתם "רבנן" יש להבין כך. אבל מותר לשער, אולי, שהושמט שם השם לווי — "בתראי", שאותו מצינו בספריו

עמך ברכה	שומע תפלה	עמך ברכה
כשבטלו אכילת האורחין בבייחנ"ס, והוציאו לעשות תקנה בשביל המתאזרים לבוא, תקנו והנהגו להשאיר הקידוש להש"ז, כדי להאריך סדר החפלה בשביל המתאזרים לבוא. יאע"ג דלא נפקו מדי בקידוש, זה שאינו במקומות סעודה. אלא התקנה הייתה בשביל סכנת המזיקין, כמו התקנת ברכה אחת מעין זו שתקנו את'כ בשביל הטעם הזות.	עד עכשו. ויש בהזה צורך הצבור. מייתו במקומו שאין יין, וכל אחד מהציבור מקדש ב ביתו על הפת וביבהכנ"ס אי אפשר לקדש על הפת, וגם אין בקדוש כזה צורך לצבור, התקינו והנהגו שהש"ז יאמר ברכת אחד מעין זו, במקום הקידוש של הש"ז. והריוחו בהזה — שם שהთאזר הרבה, כי אומר ק"ש וברכותי בשעה שהציבור מתפללין. ושם את'כ בכיה אי מעין זו מהש"ז ונפק ידי חותם תפלה. כמו שכתו הפוסקים, דבברכת מעין שבע שומע מהש"ז, יצא ידי תפלה. [ועי' שיורי קרבן בירושו פסחים שם].	וככל אלה המנתגים הנהגו בבבל, אבל בא"י לא נהגו בהם כלל. ולא חשו לעשות תקנות בשביל המתאזרים. ולהכי לא היה להם מעולם — לא קידוש בבייחנ"ס ולא אורחין, ולא ברכה אי מעין זו. ולהכי אמר בירושלמי — נהיגין תמן, כלומר — בבבל. ובא"י בא חמיד לבייחנ"ס בערבית, גם בחול. והכי איתא הלשון בבריתא [שבעאי נשנו הבריותות] ברכות (דר' ע"ב) אדם בא מן השדה בערב נכנס לבייחנ"ס לך. ולהכי אמרו בירושלמי (ריש ברכות) א"כ למה קורין אותה בבייחנ"ס כר. וכן ביר"ט שהציבור יתנו על עיניהם לרופאה, כמו שנהגנו

שירותא דצלותא

ראשונים, נוסף על ספרי הגאנונים שציינתי לעיל. ובכן: באחרות חיים (בדין תפלה ערבית): ורבנן בתראי תקינו לימי ברוך וכיו. ומכאן בכל בו. בראשית'ה לברכות (בהוצאה ובublish אופטובייזר סימן קמו): "והמלך בכבודו אוסיפו רבנן", אבל בסוגרים שם ניתוסף "בתראי". מכל האמור רואים אנו שהגירסה "רבנן" כאן גוררת אחילה, ע"פ רוב השם לואי "בתראי" ומשום כך יש אולי לשער, שהמללה הושמטה בטשיגן וראה בסידורנו חלק א מש"כ מrown מהברנו זיל בעמק ברכה שם קטע המתחליל "וכן אני אומר". ומайдך גיסא גימן לומר, שגירסה זו כן דוקנית היא. והכוונה למקופת "האמוראים", ורמו לזה ניתן לדiquid מתיוספות (למגילה כג א ד"ה כיוון), שכתו בקשר לקידוש הנאמר בין השבעה קרואים לבין מפטיר, ח"ל: כמו שתיקנו לומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן ויראו עינינו אחר השכיבנו, שלא היו אמורים בימי התנאים, — הרי מכלל לאו אתה שומע זה, כלומר, שבימי האמוראים כן נהגו לאמרם. שהרי כך ניתן לשער, אם לא להסיק, מפשטות לשונם זו. ומשמעותם שם בתוספות: וهم (כלומר, בדורות שלאחריהם, היינו —

סדר תפלה מעריב

עמק ברכה   שומע תפלה   עמק ברכה

באו לבייחנ"ס בערבית, כדאיתא בירושלמי שביל"ט, שהטירדא מדויה בהכנת צורכי הכהן (ריש תענית) דלהכי אין מתחילה הוכרת הגשם בערבית של שמיini עצרת, משום דלית תמן כל עמא. וא"כ היו מתפלין באוצר בית הכנסת בלילו י"ט, אלא שלא באו כלם לתפלה ערבית. אבל בבבל, שם תקנו ברכה אחת מעין זו וAINO מזכיר בה של י"ט, שאלא מללא שבת, אין ברכות מעין זו בירא"ט. ומעתה ATI הכל שפיר לפירשי זיל, שלא תקנו ברכה אחת מעין זו בירא"ט, מוכחת.

שירות א דצילות א

בתקופה האמוראים) תקנו להודיע שהפלת ערבית רשות, — ועיין היטב בפירושות לשונם שם. ובתוספות ישנים לגמרא יומה ע א ד"ה ובஸור מובה מוגר לומר ברוך ה' לעולם אמר ואמן בלח ש, מטעם המבוואר שם, ועיין שם בכל הקטע.

אבל הרא"ש לברכות שם אוות ה מסיק להפוך מהשקלא וטרייא שבגעין זה, וכותב: כיוצא בו מצינו שנשתנה הסדר — אחר השלמת הגمرا — שתיקנו לומר פסוקים ויראו עיניינו וכוי' ובימי חכמי הגمرا (כלומר, האמוראים) לא נהגו כן. וכעין זה כותב אסמן"ג, עשין יט: והברכה לא נתקנה ביום חממי התלמוד. וראה העורותינו להלן בסוף אותן א. בעל האשכול (עמוד 93) מכיאה בשם "רבנן דסוף הוראה" ובסוף עמד 99 שם: דבסוף הוראה תקונה. בשבייל השלם סימן טה מובהת התשובה של רב שר שלום גאון שציינתי לעיל מסדר רב עמרט גאון ושם מזובר על "רבנן בתראי", וראה להלן מש"כ בשם שביל סימן נב. המרדכי לברכות פרק א אות ה כתוב סתם: "ותקנו חכמים". ובקשו לתחור "חכמים", יש להעיר, שרמב"ם, בהקדמתו ליד החזקה שלו, מכתבה בשם זה את האמוראים, "חכמי הגمرا", כմבוואר לכל המעין שם, ואילו האחים מדורות שלאחריהם — נקראים "גאנונים", עי"ש.

וראה וייש אברם לבאן, בראשית דבריו לברכה זו, מש"כ בנוגע למ"כ במחוז ויטרי: "ושלחוט לאנשי יבנה", ולפנינו ניתוסף זאת מסידור רשי". אבל גירסת בעל תניא רבתיה מקדימה לתקופה אנשי נסנת הגדולה, שקדמו בהרבה לחכמי המשנה, כידוע. ברם בשבייל הלקט סימן נב ג"ב מובאים אותם הדברים בשם רשי' שציינתי מفرد"ס שלו וממה"ו, אלא שם כתוב "ושלחוט לאנשי ארץ ישראל". הרא"ש למגילה פרק ג אות ה כתוב מפורש: ובימי חכמי הגمرا לא נהגו כן. ובועל Tosfot י"ט זיל רוצח לדיק ההפק מדברי הרא"ש לברכות שם פרק א אות ה: "ומנהג זה נהגו התחמץ (לומר ברוך הוא) לפי שביהם הראשוניים היו בתים נסתיות שלחט בשדות" וכוי' — וכותב בمعدני יומ טוב שם אותן ש: "ומיהו מי דמסיק — לפי שביהם הרא"ש למגילה שם, שציינתי תקנה קדומה, מימי חכמי הגمرا". ופלא שלא הזכיר דברי הרא"ש למגילה שם, שציינתי לעיל. ועל דיק זה עמד בעל קרבן נתגאל לרא"ש מגילה שם אותן ג, עי"ש ובברכתי יוסף לסימן זה אותן ב ד"ה ומאי, ובשאר קטיעים שם. וראה שלטי הגבורים לריף מגילה פרק ד (סימן אלף קכח, אות ג בשם ריא"ז) מש"כ בשם הרא"ש. ובתשובות הרא"ש

בשבת תקנו לומר י"ח פסוקים שיש בהם י"ח אוכרות, כמו ברכות י"ח שבחול, וכמ"ש לעיל. והקדומים לשמה"ע, שיהי כעין פסוקי דזמרה בשחרית, שתקנו משום — לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"ב יתפלל. וקבעו לעין זו, אלא שלא שייך בה פתיחה, לפי שסמכה לברכות של ק"ש, וכמ"ש לעיל. ועל פי הצעה זו מושב שפיר מנהג אשכנז וצՐפת ויתר הגולה — שהש"ץ מקדש על היין בביהכנ"ס בשבת ויו"ט, ובכבר צוחה על זה קמאי דקמאי — דהא לא נתקן אלא בשבייל אורחין, והשתא דליך אורחין האוכלין בבית הכנסת, הוא ברכה לבטהה. ע"י תוס' ורא"ש (פסחים דף קא). והרין שם תירץ לפי שתקנות חכמים קבועות הן. כמו בשבת הברכה מעין זו, שתקנה בשבייל המתחארים לבוא לביהכנ"ס, בימיהם שהי סכנה בדבר, לפי שבתי הכנסתיהם היו בשדות, האידנא ליכא האי טעם, מ"ט כיוון דעתך אתקין. כמו חזורת הש"ץ לפי

פסחים (ק"ו ע"ב) ד"ה מקדש, שהירושלמי סובר דין מקדשין על הפט, עי"ש. ולפ"מ שכתבת כי הירושלמי רק על מה שוגהיגו לומר ברכה, מעין זו במקום הקידוש של הש"ץ בבייהכנ"ס. אבל כל אחד קידש בביתו על הפט. ואח"כ כשהתחילה להתאסף לביהכנ"ס גם בלילה יו"ט, הנהיגו שקידש הש"ץ גם ביום ביו"ט. זהה בכלל התקנה כדי להתאר בבייהכנ"ס. התקנה של הקידוש בבייהכנ"ס בשבת, אלא שלא הצריכו מוקדם יותר. ומ"מ ברכות א' מעין זו לא התקנו ביום ביו"ט, משום דאפשרו במקום שאין יין מצוי במקומו, הביאו להם יין, לקיים מצות שמחת יו"ט. ולא ה"י מקום בבל בלא יין ביו"ט. ולפי שאינו תדר כמו שבת, לא ה"י קשה כי להביאו ממזרח.

ואח"כ, אחר חתימת התלמיד, כשהתחילה לbow לבייהכנ"ס לחתול ערבית גם בחול, ראו צורך חכמי הדורות שבבבל, לעשות גם בחול התקנה בשבייל המתחארים, ותקנו לומר קודם שמא"ע פסוקים של שבת. ודוגמת מעין זו

שירותא דצלותא

(כל רבעי אותן ו') החכלה התקנה — כ"תקנתא דבתראי" — בשם רע"ג, כנ"ל, המהיג מביאה בשם "אנשי מערב", כמו שהערתי לעיל, בראשית אותן. לריבו ירוזם כותב סתפם: ותקנו אלו הפסוקים וכו'.

הרוקח (בסיימון שפ) מיחתת מפורש ולא הסתייגות לתקופת מאוחרת והיאו: של הגאנונים וכותב: והגאנונים תיקנו פטוקי ברוך ה' לעאו"א וכו'. וכן המאייר, המהווים בעצם ההוטפה תמה עלייה וכותב: האיך תקנו הגאנונים ברכה בפני עצמה שלא ממטבע החכמים הראשונים וכו'. (ובאות ב שלפנינו הבאתי דבריו כתובם וכלשותם. ומלשון השיטה מקובצת לברכות שם נראה, שמייחס אותה לתקופת התלמוד, כיוון שאחרי שכותב: "ויש לשאול על מה סמכו העולים דמסקי בברוך ה' וכו' ועל כן היו הרבה מונ הגדולים היו נמנעים וכך היה מנהג של הרמב"ן" תירץ הוא: ויש שאומרים דהאי דאמרינן השתא ברוך ה' לעולם תקנת ראשוני היתה לומר פסוקים אלו שיש בהם י"ח וכו', מכאן ניתן להבין שמייחס התקנה לתקופה קדומה, ומכיון שכן אין כאן קושיא מעיקרא, דדור'ק).

ולבסוף יש להעיר, שבפסקתא רבתי (פרק מה) מצינו מאמר, שלפי דעת קצר

רמזוה כאן התקנה, ולפי"ז — היא קדמוני. ח"ל: לפי שני פעמים התקינות אומרים בבית הלנסת, אחת בבוקר ואחת בערב — הושיענו ה' אלוקינו וגוי מי יתן שאקרב גאותכם וכו'. ובעל הביאור לפסיקתא מהרא"ז מרוגליות ז"ל, רוצה לראות מכאן ראייה על עתיקות התקנה להוטף פסוקים אלה. ויש שאומרים פשטוטו כמשמעות —

סדר תפלה מעריב

עמך ברכה שומע תפלה עמק ברכה

שאין בקיינן, והאידנא ליתא, ומ"מ התקנה שיקדשו עדין בבייחכנ"ס בשיל למתואר נשרהה, עי"ש. והקשה עליו בב"ח (בסי' רסט) בבית הכנסת בשבת וביר"ט. וכיון שהיתה בדרך תקנתה לא בטלת אח"כ, דהיינו דאיתקן איתקן, וכמ"ש הרין. וلهכי נמי המנהג שהש"ץ מקדש בבית הכנסת גם בחג הסוכות. אע"ג דמעיקרא, כשהי מקדש הש"ץ בשביל האורחין, הוצרך לקדש להם בסוכה, ולא הי מקדש בבייחכנ"ס, מ"מ אח"כ כשבוע בויה תקנה להוסיף ברכת לא היו צריכין כלל לתקון בשביל המתארחין, ואנו מזמן בשביל הצורך, בשביל האורחין. ואנו דאו היו אורחין בבייחכנ"ס, וגם היו מתארחים צבור עי הקידוש של הש"ץ, ואח"כ כשהבטלו אכילת האורחין בבית הכנסת, היהת התקנה הפת בבייחכנ"ס אי אפשר, דהא הש"ץ אינו

שירותת אדצנות א

שהיה נהוג אז, כנראה, שהתינוקות היו אמורים שני פסוקים אלה בכל יום, ואין לנוהג זה כל קשר עם אמרת פסוקים אלה בתפלה מעריב, ממנהגו בתפוצות ובארצות הגלויות, אלה שנאגו בך. וכבראה שמן מחברנו מצד לדעת מהרא"ז הנ"ל, כמבוואר בויעש אברהם פאן, בקטע המתחליל "ומ"ש המג"א".

ב.

ועלם ההוספה מנומקת בספרי הגאנונים והראשונים בהרבה טעמיים:

רב עמרם גאון (כמו בא בתוספות ברכות ד ב ד"ה דאמר וכן בסדר רע"ג שלפניינו, דפוס ירושלים עמוד 8 ובשוני לשון בדפוס ורשות יט א): וכיון דהילכתא כוותיה דרב שאמր רשות, אותו רבנן בתראי ותקון בתר שומר עמו ישראל למימר פסוקי דאיית בהו שבחות זומירות וכו'. וזאת לציין שטעם זה שההתופעות מביאים בשם רע"ג מובה בסדר רע"ג בשם רב נתרוואני נאונג, ובספר "גאנוני מורה ומתרב" סימן קב בשמו, וכן: בספר העתים לר"י ברצלוני (עמוד 17). ובשבילי הלקט (השלט סימן סה) והזכיר (סימן יז) ובמה"ז (עמוד 81) בשםינו וכן בפרד"ס הגadol לרשי" (דפוס קושטא נה ע"ד). ומה שבחרו בפסוקים אלה "דאיית בהו שבחות זומירות", יש להテעם ע"פ מאמרם זיל בברכות (לא א) אין עומדין להתפלל וכו' וכן לא יפטור אדם מחבירו וכו' שכן מצינו בנבאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותהונונים. ובזה יובן וזה נרמז בדברי רשי" שט ד"ה אלא שכתב: וכגון מקראות הסדרות בתפלה ערבית — כי לא יטוש ה' את עמו וכיוצא בהן.

וזאת להדגиш, שכאן מקום היהדי (?) שרשי מוציא בכל הוספה זו, בניגוד לתוספות שמזכירים אותה במקומה הריאי, והיין, בברכות ד ב ב"ה דאמר, וזאת בקשר לר"י שאמר שם — "איו בן עולם הבא, זה הסומך גואלה לתפלה", וצ"ו כתבו שם שגם פסוקים ברוך הוא לעווא"א לגואלה אריכתא דמיין, כמו ברכת השיכבנו, שאף היא מפסקת בי" גאל ישראל לשם"ע. ולעומת זאת הורחב הדיבור בספר הפרד"ס שלו, וכך כתוב שם

עמוק ברכה	שומע תפלה	עמוק ברכה
-----------	-----------	-----------

<p>לומר בכל מקום ברכה מעין זו, ולאו דוקא במקומות שאין יין, כదשמע מלשון הגמרא בשבת (כד ע"ב) עי"ש, שכן מוכח סתימת הנהיגו לומר הכל,קידוש וגם ברכה מעין זו. ואין בזה חשש ברכה לבטלה, כיון דמייקרא עי"ש, שכן מושם להצליל מסכנה, ואם כן כשנשתנה העניין וראו צורך ברכה מעין זו, שרבו המאדרים הרבתה, הרי זה בכלל התקנה דמייקרת להצליל מסכנה. [ואה"כ כשהיגו לומר פרק במה להתחזר עוד יותר, הנהיגו לומר פרק במה מדליקין. כמו"ש כמה מהראשונים זיל שנתקן בשבייל המאחרים].</p>	<p>אוכל בבייחננס, תקנו לומר ברכה א' מעין זו, ועדיפה יותר, מטעמא דכתיבנה לעיל. ואח"כ כשראו צורך להתחזר יותר בבייחננס, הנהיגו לומר הכל,קידוש וגם ברכה מעין זו. ואין בזה חשש ברכה לבטלה, כיון דמייקרא עי"ש, שכן מושם להצליל מסכנה, ואם כן וכי איתקן, כשבו המאדרים הרבתה, הרי זה בכלל התקנה דמייקרת להצליל מסכנה. [ואה"כ כשהיגו לומר פרק במה להתחזר עוד יותר, הנהיגו לומר פרק במה מדליקין. כמו"ש כמה מהראשונים זיל שנתקן בשבייל המאחרים].</p>	<p>וברוך השם כי האיר עניין ליישב מנהגן וכבר ביום רבא ה' המנהג פשוט בבבל של ישראל בכל תפוצות הגולה עפ"י סדר</p>
--	---	--

שירות א דצלות א

בין השאר: להודיע שתפלת ערבית רשוי, ואין צורך לסמוּך גאולה לתפלה (עמוד דש בהוצאת הרב ערנרייך זיל) והשהה ספר הנקרא סידור רשיי (עמוד 212). ואותם הדברים מוגאים סתום, ללא הזכרת רשיי, במחוזר ויטרי טימן קא (עמוד 78) ובטעם זה אחו בעל תניא רבתי (בעניין תפלה ערבית).

הרך אגב: שזאלין חזורשין — במה גדול הערך של הסמכת גאולה לתפלה, עד כדי כך — שזוכין עי"ז לעולם הבא? שאלה זו נטעורה בתורי לרי"ף ברכות שם ד"ה איזו, ועוד: "יש לדקדק — וכי מפני שטומך גאולה לתפלה, יש לו שכר כל כך שייהיה בן עולם הבא?" ואומר מורי (רבינו יונה זיל) שהטעם שזוכה לשכר גדול כזאת, מפני שהקב"ה כשנאלנו והוואצאנו מצרים היה להיותנו לו לעבדים, שנאמר — כי עבדי הם אשר הוציאתי אותך מארץ מצרים, ובברכת גאל ישראל מוכיר בה החסד שעשה זמן רב. התפלה היא עבודה זכוּר וכשהוא מוכיר יציאת מצרים ומתפלל, מיד מראה — שכמו שהעבד שקונה אותו הרבה, חייב לעשות מצות הרבה, כן הוא מכיר הטובה ותגוארה שגאל אותו הבורא, ושהוא עבדו ועובד אותו, וכיון שהוא מכיר שהוא עבדו, מפני שגאלו זעשה רצונו ומצותו נמצא שבבעור זה זוכה לחיי עולם הבא. ועוד אמר מורי נר"ר טעם אחר — מפני כשמוציאר גאות מצרים ומתפלל מידי, הוא מראה שבוטח בה' בתפלה, בין שsembקש ממנו צרכיו,שמי שאינו בוטח בו, לא יבקש ממנו כלום".

בשיטת מקובצת לברכות שם כתוב בעניין זה: יש לשאיל וכו' מפני שטומך גאל'ת וכו' יש מפרשין — שלא שייהי בן עוז"ב בדבר זה בלבד, אלא הכי קאמר — איזו וכו' כל זההיר בדברי חכמים לדדק בהן ולקיים, שאף בוו הוא והיר לסטוק וכו'. ונחזר לעניינו: בתוספות ברכות ד ב, אחרי שמביאים טעם רע"ג, בגמנים (דעת עצם) "כדי להמתין לחביריהם בבית הכנסת וכו' שהיו עומדים בשדה, והם מסוכנים מן המזיקים". וביתר הבהיר מצינו שם ד ב ד"ה דקאמר: והתקינו לומר זה שבתוך כך יתפלל תברו גם הוא ולא ילך מבית הכנסת עד שיגמור כל אחד תפלו: וזאת להעיר

סדר תפלה מעריב

עמך ברכה

שומע תפלה

עמך ברכה

דברי הירושלמי, כיון דהוא צריך תפלה, הוא לי בתפלה הפסק, והוא ארכיכתא. ומ"ש התוס' בלשונט ר' בגאולה ארכיכתא דמאי, טעמא דליישנא דגמרה בברכת השכיבנו נקטו ואוזלו. אבל הפירוש כתפלה ארכיכתא דמאי. כמו שאמרו בגמרא הפסוק ה' שפטין משום מזיקין, תקנו נמי פסוקים שיש בהם ייח אזכור בעין שמונה עשרה ברכות. ולפי שהם פסוקי שבת, תקנות לומר קודם שם"ע, כדי לעמוד בתפלה מתחז פסוקי שבת. כמו שאמרו זיל בברכות שם"ע — לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. ולא הוא

שירותא דצלותא

שבתוספות ברכות כו ב ד"ה וחלכתא כן אוחזים בטעם רצ"ג הנ"ל, זיל: ונראה דלכ"ר תקנו פסוקים וקידיש בין גאולה לתפלה, דרישות היא. וכעין תוספות שם ד ב מנומך במאירי לברכות שם: תקנתה מפני אחרים בבית הכנסת, ואם היו נשאים שם, היו מסתכנים, מפני שבתי נסתיותיהם היו וחוקים מן העיר וכו'.

עצמם התקנה להמתין אחד לחברו, —כשישנה סכנה — הוא ע"פ מאמר זיל (ברכות ה ב) שניט שוכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל (כלומר, לגמור תפלותו) ולא המתין חברו ויצא טורפן לו תפלותו בפניו וכו'. כך קובע הריב"ף לגמ' שם — בשם רבנן — שמאמר זה מתייחס אך ורק לתפלה ערבית, זיל: והוא פירשוה רבנן ואוקמו בתפלה ערבית, שם הניתנו (את חברו) ייחדי ויצא, חושין שם יבוא לידי סכנה, לפיכך צrisk להמתין לחברו עד שישים את תפלותו. ודבריהם אלה מובאים סתם, במחזרו ויטרי (עמוד 80) המסיים "והכי כתב הגאון זיל", אבל הכוונה לריב"ף. וראה תוספות ברכות ר' א ד"ה לתהפלל ועין מהרש"א בחילק אגדות שם. אבל בשורת הגאנונים (ליק) סימן קיג נגע בעניין זה ומסיק שאפילו בשחרית ומנחה שייך לומר זאת, עי"ש. וראה מש"כ ביחס לבירור זה, וכ"ר בבית יוסף לטור סימן דלו' ובשאר מפרשימים שם ובשוו' באיתו סימן ובמפרשים שמסכיב לו.

וחטטם של סכנה מבאים: המנהיג (בתפלה הערב אות פד). הרא"ש לברכות פרק א' אות ה, והשות תשובה הרא"ש כלל ד סימן ג' ותוספות הריא"ש (ביברכת משולשת) סימן ד: רשב"א בחידושיו לברכות שם (וראה להלן בשמו טעם נוסף). המרדכי לברכות שם אות ה: ארחות חיים בדין תפלה ערבית, ומכאן בכלל בו סימן כה; רבני ירושם נתיב ג בחילק ב, אבודרם, והגהות מיומניות לרמב"ם פ"ז שם הלכה ט אות ש, עי"ש. הרא"ב י"ח (ביברכות שם בהוצאת אופטוביצטר) לגמ' שם סימן ב: ופסוקים נמי קריינן, כגון ברוך וכו' משום יש שאינו והיר בתפלה ערבית, דקי"ל ת"ע רשות, וקובעו מקראות הללו שיש בהם ייח שמות ואחר מקראות הללו תיקנו ברכה וחתימה. ובסימן קמו שם: וכן דהלההقرب דאמר ת"ע רשות, תקון אחרים לומר שומר עמו וכו'

סדר תפלת מעריב

תשעה

עמק ברכה   שומע תפלה   עמק ברכה

לומר פסוקים אלו שיש בהם י"ח אוצרות בנגד י"ח ברכות של שמ"ע ותקנו אח"כ יראן עינינו וקדיש. והשתא נמי שמתפלליין ערבית בערבית בפסוקים, ייראו עינינו וקדיש כה. זהה לשונו: ותימה על מנהגינו שאנו מפסיקין אחר אמרת הפסוקים ולא התפללו מיל ומנהג זה נdagו ההמון לפני שבימים הראשונים היו בתיהם נסיות שלהם בשודה והיו יראים לחתuccב שם עד אחר תפלה ערבית. ותקנו מתפלליין שמ"ע ברכות ב ביתם. [וראה בירורים

שירות א דצלות א

פסוקים שיש בהם שמירה ושבח וכור ופסק בקדושה (קדיש) כלומר — אסתים מפלגה קטע מזה מובא בטוד סימן רטו ע"ש רב נטרוגאי גאון. בתר"י לר"ף ברכות שם, ד"ה ויש לשאול, מנו מק בשם מоро רבינו יונה — שבתחלתה, שהיתה תפלה ערבית רשות (כשעדין לא קיבלה לחוכחה) היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח אוצרות. הראב"ד, ומובא בשמו באבדורותם שם, מנק: דהא גופיה לנויד תפלה תקנוהו לאדם בא עיף מן השדה ואינו יכול להחפכל, מתפלל היה תפלה דעתה בה י"ח אוצרות נגד שמונה עשרה.

ברש"א (בשות חlek א תשובה סימן יד), ובתשובה הרשב"א האמירות לרמב"ן (סימן פקה) ובמספר המנהגות (עמד קלח) מנו מק התוספה זו — בגל גורת שמן שגורו שלא לחתכל תפלה ערבית, לנין תיקנו אמרת הפסוקים במקום. (ובכך לא הרגישו שונאי ישראל, בדומה לגוזרת נגד אמרת קדושה וראה הצורותינו בסידורנו חלק א עמד שם בד"ה בגמר). וגם בלשון בעל המחיצים (ראה עליי בסידורנו חלק א עמוד כסא, והוא שקל וטרי עם הרשב"א) נרמז כך, של"כ כחוב שם (עמד יא ונdfs חלק ממנו במל"ע האשכול דפוס ברלין): ותקנו משום בטל תפלה ערבית (ויתינו שהשונאים בטלה). המאיibi לברכות שם: «ועופ"כ שרואין לתמהה — האיך תיקנו הגאנים ברכה בפני עצמה שלא ממתבע החכמים הראשונים? פירושו קצת חכמים, רשאים גדולי הדור לתקן נוסח ברכה מעיקרה, עופ"י שלא נקבעה. וכן מה שמצוינו נוסח ברכות מפני גאנים שלא מן התלמיד, כעין ברכת אלמן ואלמנה (ראה על ברכה זו בספרנו «עדות לישראל» בסדר נשואין שם) וכעין ברכה שתיקן רב האי גאון בעניין פדיון הבן». וראה ט"ז לש"ע אר"ח סימן מו סע"ק ז' ועיין בכלל הקטע שם.

ג.

תוספת זו — האם תוקנה בעיקרה כהוספה או במקום שמ"ע, כלומר — האם יסודות בהחולט במקום תפלה י"ח, כלומר, שיצאו י"ח תפלה ערבית באמרה זו, או שכונת התקנה הייתה — שיאמרו הפסוקים רק בבית הכנסת במקום היה ברכות, ואחר כן, כשזרו לביתם היו מתפללים השמ"ע כרגע? התשובה על השאלה נקבע אחרי דיקוק בדברי בעלי המאמרים עצם. ובכן: מלשון

סדר תפלה מעריב

עמוק ברכה

שומע תפלה

עמוק ברכה

ולפיו בשבת ויריט דין אומרים הפסוקים: שלא נתנו אלא כנגד ייח ברכות, ועוד דבשבת הדאי שהתפללו מעולם גם התפלה של ערבית בbijehcnu\$. לפי שהיה תפלה קצתה ואין בה שהייה הרבה יותר מאשר הפסוקים וכן אמרו בגמ' (שבת כ"ז ע"ב) דבבב' שבת התפלה והלכו לbijitem, הנהיגו לומר קדיש אחר ש"ז יורך לפני התיבה, עי"ש, וכיון דהשביבנו נגולה אריכתא היא, כמו' לעיל, אף לא הפסיקו מעולם בקדיש, למכרת הרא"ש ז"ל, וא"כ גם עתה אין לנו לומר הקדיש בשבת לפני שם"ע.

ומ"ש הפרישה שם, דאפילו בשבת כיון דעתך איתך ואין לשנות משבות לחול עי"ש, הוא לא כארורה תמה, דהא לפי דברי הרא"ש לא נתנו מעולם, רק כשהיצא מביהכnu\$ קודם תפלה שם"ע, אבל בשבת שלא יצא קדום שם"ע, כמו שהוכחת מגמ' שבת שם, ולא

בשירותה דצלחתה עמוד תשצח שהוכחת שזה שיטת הרשב"א, עי"ש]. ומתווך הדוחק לא חשו לסמכת גאולה לתפלה, اي נמי כיון שתכנום במקום תפלה זה עצמו הו סמיכת התפלל גם השם"ע bijehcnu\$, לא בטלו אותה להתפלל וגם אמרת הפסוקים לא הו הפסק, כיון דאומר עליהן קדיש, וקדיש הו ג"כ גאולה, שיתגדל ויתקדש שמו בגאות ישראל. וכמ"ש הב"י (בסי רליון) בשם תשבות הרא"ש, זאיכא בזה ג"כ סמיכת גאולה לתפלה. אבל בשחרית אין לומר קדיש בתור גאל ישראל, כיון שיש סמיכת גאולה ממש לתפלה, אין להפסיק כלל, אפילו לא בקדיש, מאחר שאין צורך בו עתה.

שיעור תא דצלותא

הגאנים שציינתי לעיל, בראשית אותן בשלפנינו מתברר, שליקוט הפסוקים נאמר כתוספת לשם"ע, והטעם — כדי להציג קביעת ההלכה כרב, דamer — תפלה ערבית רשות. וכך נראה מלשון רב סעדיה גאון הכותב (בסדר רט"ג עמוד כה — הנכתב בלשון העברית וחורגת לעברית עי' המהדר נ"ע, וזה לשון התרגום): את הפרשיות והברכות האלה היא קורא בישיבה, אחר כך עומד ישר ומתפלל שמונה עשרה, כמו שרשמי בתפלה שחירות, וכו' וכו'

(זו挺ת לדעת — כי הרשיתי לי להשתמש בדברים אלה כראיה לנידון דין, מתוך נתינת אימון במלאת העתקה של המהדר, שסידר קטע הניל' אחורי הפסוקים והטיעום כדור אתה וכו') (בשנוי תוכן מאשר זה שלו, עיין שם בסדר רט"ג).

בתוספות (ברכות ד ב ד"ה דamer) אווחזם בטעם של סכנה — אבל נימוק זה מתחפרש בשני מבנים, והינו: לפיתוספות הניל' נאמרים הפסוקים כדי — "שבתוך כד יתפלל חברו גם הוא ולא ילך מבית הכנסת עד שיגמור כל אחד תפלו"; פלמר — הואיל וסכנה הוא להשאר בבית הכנסת ייחידי, שהרי בנו אותם בשדות, קרוב למקום שעבודתם בשדות ובכרמים, תיקנו הוספה זו בשביב המאורים לבוא לבית הכנסת, ועל ידי ישחה לאמרית הפסוקים, יספיקו הנשאים ביניהם להתפלל שם"ע ולפיו לא השמיטו את עצם תפלה י"ח, אלא להפרק, הוסיפו עלייה ז"ל. וכך נראה מלשון המרדכי לגם' שם אותן. אבל לפי פשוטות לשון הרא"ש לגמ' שם, תיקנו לומר פסוקים הללו במקום שם"ע, כדי שלא יצטרכו להתעכב יותר מדי בערב בבתי הכנסת, ולסכן את עצם עי"ז. כד ניתן להבין, שכן כך כתוב שם: "לפי שביהם הרשונים היו בת"

סדר תפלה מעריב

תשנין

עמך ברכה

שמע תפלה

עמך ברכה

תפלה עדרית לשוט. תקנו האחרוניים לאחר שאומר שומר עמו ישראל לעד. שאומר פסוקים ומפסיק בקדיש. כלומר אסתיט תפלה הרוצה שיש בהם זמירות ושבח ולומר אחריהם ברוכה לצאת יצא, עכ"ל. וא"כ תקנות דוגמת י"ח ברוכות, שאין חובה לאומרים בערבית.

ואף דתניה (בר"פ תפלה השחר) דיעקב תיקון תפלה ערבית, מ"מ אין צריך להתפלל בבל, במקום התקנה, ורק בתוון תפלות שתט התקנה זו. עי' טור (או"ח סי' רלו') שהביא דבר רב נטרזנאי גאון שכטב חיל: ונראה לי מדברי חכמים אין אמרים בערבית אלא שתים נתקנה אלא נגד איברים ופדרם, שמתאכלין כל הלילה, כדייטתה (ר"פ הפ"ש). וכן מצד

אמרו הפסוקים ואמרו ברכה מעין ז' בשליל המתארים לבוא, א"כ לא אמרו מעולם הקדיש קודם שם"ע. ומה שכטב שאין לשנות משבת לחול. הלא משניהם, שאין אמורים בילא"א, א"כ גם בקדיש יש לשנות.

ד) ומעתה علينا לראות מה הגאנים זיל בטעם תקנת אמרת הפסוקים, והם היו בבל, במקום התקנה, וקרובים יותר בזמן של התקנה זו. עי' טור (או"ח סי' רלו') שהביא דבר רב נטרזנאי גאון שכטב חיל: ונראה לי מדברי חכמים אין אמרים בערבית אלא שתים לפניה ושתיים לאחריה. וכיון שההלך כרב דאמר

שירותא דצלותא

כנסיות שלחתם בשדות, והיו יראים להתעכב שם עד אחר תפלה ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם שמונה שעשרה אזכורות כנגד י"ח ברוכות וכו'.

דרך אגב: ואם תאמר — מה הוועל' בתקנתם, הרי בין כך ובין כך היו צריכים להתעכב ולשהות לאמירת הפסוקים. ומה בין האי?

אבל אינה דומה אמרת הפסוקים, הנאמרים ביותר חופשי, ולא כונה מיוחדת, לתפלה עצמה — הצריכה כונת הלב ביטול. ואסמכתא להסביר זה מצאתי אה"כ בפרישה לטור סימן רלו'אות ח' הכותב בקשר עם זה: והוא יראים להתאוחר שם עד זמן תפלה ערבית (כלומר — עד אחר שם"ע פירשי?) — עד זמן שיגמור להתפלל תפלה י"ח, שצරיך אריכות זמן להתפלל י"ח, והוא בתוי כנסיות שלהם בשדה. וביתר בדירות מאשר בראש הנ"ל, רואים אנו בתרי' לדי' שם בדה ויש לשאול וויל': שבתחילה שהיתה תפלה ערבית לשוט, והוא אמורים אלו הפסוקים וכו' וחותמי עליהם (מלך בכבודו) וכו' יאומרים קדיש ויזצ'אין. (כלומר — יצאו ידי' חובה תפלה שם"ע באמרת פסוקים אלה, אך הבין בעל הוספות יritic הגדרה זו כMOVEDה להלן). ובארוחות חיים עד יותר בהיר: "ורבען בתראי מקינו למירן בדור ה' וכו' וזאת תהיה דרך תפלה (כלומר — במקומות תפלה) וכו' ומפסיקים בקדיש, ומשמע (להראות ולהדגיש) דגמר הכל זמי שיריצה — ייל' — שמצויאין עצמן (כלומר — שיצאו ידי' חובתם) מתפלת ערבית באומרם הפסוקים" וכו'. והשתה כל בז. וגם בתניא רבתי שם מפורש: וכלך אמורים קדיש (אחרי הפסוקים, כמנגנו) כלומר — זו היא השלה'ת התפלה, הרוצה ליפטר, נפטר והולך לו. ועיין בשאר ספרי רבוינו הראשונים שציינתי לעיל. והסבירה זו בהגדירה "iomozaiyon ozman" מפורשת במדני יritic לרא"ש שם אותן ג' בקשר לתרי' וויל': "בגנד י"ח ברוכות, כלומר, ובכך נפירות (פטוריים) — מתפלת י"ח — וכ"כ מהרי' בהדי". (הכוונה למה שכותב שם "ואמורים קדיש ויזצ'אין", אבל בלשון בעל ארחות חיים הנ"ל מרגשת יותר נקודה זו כנ"ל). וזה יותר מסתברא ממה שכתוון התוספות (כנ"ל) דהתקון היה כדי שהמתארים לבוא לבית הכנסת יוכל להתפלל بعد שחציבור שם וכו'. ולפי הערת הגרא'א לש"ע שם אותן ד נראה שמצויד לדעה זו, עי"ש.

סדר תפלה מעריב

עמך ברכה

שומע תפלה

תקנות יעקב אבינו ע"ה, לא בעי י"ח ברכות שבתו רברכת אמת ואמונה, כמו עותה גדולות דזקה. אבל מ"מ צריך תפלה כל דאג. ולהכי תקנו אותן פסוקים שיש בהם י"ח אוכרות ובקשה ידרו עינינו ויוצא בהם י"ח תפלה. ומשימין בקדיש כמו בכל התפלות. וכל הרוצה לפיקח שוחשיין שלא להפסיק בין גאולה לתפלה. אין אין לומר גם הקדיש כמו בשחרית, אבל בסידורו הרוב בעל התניא זיל נרשם חז"ק קדיש אחר ברכת השכינה, אף שכabbת שלא לומר הפסוקים, וצ"ע.

ויש עוד נפ"מ בין טעם התוט' הרא"ש לטעם הנגאנים, לפמ"ש הר"ן ומובה בב"י להלכה (בסי' רטח), דין אומרים ברכיה מעין ז' אלא בבייחננס הקבוע לאפלה. דבכחאי גונא לא תיקנו מיעקרא, אלא היכא שיש ביהיכננס רISON, מ"מ אומרים קדיש, ומובה על הפסוקים הקבוע, עי"ש. א"כ לטעם התוט' והרא"ש —

שירותא דצלותא

אבל לא כן דעת הרשב"א, (בחידושיו לברכות שם ד ב) שכabbת מפורש: «והיו מתיראין להתעכב שם עד לאחר חפת ערבית ולפיכך תיקנו להם פסוקים אלו שיש בהן י"ח הזכרות וכו' וכשהיו בבתיהם, היו מתפלין י"ח». ואותה לשון מובה בשיטה מקובצת לברכות שם. וראוי ויעש אברם כאן את ג ד"ה ונראה מדבריו, שמרן מהברנו דיק נך גם מלשון הרא"ש.

— מכל האמור מתבררות ג' דעתות: א) הפסוקים נאמרו כתוספה לשם"ג, כדי להדגיש שתפלה ערבית רשות היא ולא חובה. ב) שנאמרו במקומות שם"ע, בהחלטת מהמת סכנה, או גורת המשמד, כנ"ל. ג) בבית הכנסת אמרו הפסוקים במקומות שם"ע ברכות הצלויות כוגה יתרה, והיות שמהמת סכנה נמנע מהם לשאות הערב בתמי הכנסיות, שהיו מרוחקות מהיישוב, התפללו אותן כשחורו לביהם, ביחידות.

.ג.

מי מחזיק התקנות מי שולל אותן, ומה השיטה הפשרנית? הרי הבהיר העניין: א) רוב פסוקים ראשונים מחזקים אותה, אע"פ שהיא נוגדת, לכוארה, לכל שקבע רבינו יוחנן בגמ' ברכות ד ב: איזו וכו' זה הסומך גאולה לתפלה? (זה תלוי שם בעצמו בחלוקת — אם כלל זה מחייב גם בערבית, כיון שהוא עצמה שנוי' בחלוקת — רשות או חובה. וראתה פני יהושע לברכות שם ד"ב בד"ה בא"ד ועיין היטב בכל הקטע מש"כ בעניין זה, ובשיטה מקובצת לברכו שם. וכן סודרת בסדר רב סעדיה גאון שלפנינו, ולא נתנית טעם כלשהו. אבל בסדר רע"ג סודרת מתוך הנמקה ברורה שהבאתי לעיל, בראשית אותן בשלפנינו, עי"ש).

בתוספות לברכות ד ב ד"ה דאמר, מנמקים בזה — שאף היא גאולה אריכתא

עמך ברכה

שומע תפלה

עמך ברכה

שנתקנו הפסוקים בשביל המאחרים, אין עי"ש. ונראה טעם דסיל כתוס' וא"פ לאומרים ביחיד, ואפיו בצבור שלא בבייהכני"ס מיעקראי לא תקו אלא בצבור. וכן אני נוהג הקבוע, ולפי שמנהג מדיניות אלו לאומרים שלא לאומרים רק בצבור כשהציבור אומרים אfinyi פורייש מן הצבור והן אל כביר לא ימאס. אfinyi ביחיד. ש"מ דנקטו עיקרי כטעם של הגאנונים ז"ל, דעתם כדי להראות שתפלת ערבית רשות, ואפיו ביחיד תקנות במקומות התיפלת, ולהכי המנהג לופר זה גם בערבית של שבת וירט.

ובספר תשבי"ז לתלמיד מהר"ם מרוטנובורג ז"ל, ראייתי זה ימים כבאים, שרביבנו מאיר ז"ל הי' נוהג כשהאי מתפלל ביחיד לא הי' אומר אותן הפסוקים וכמתפלל עם הצבוני הי' אומרן, שס"ל שאין לומר הפסוקים. ועתה נראה לי רבתי סי' ט, וכן המדרדי לברכות שם אותו ח.

שירوتא דצלותא

דמייא, כברכת השכיבנו (ברכות שם). ומטעם זה מיישב ומחזיק התקנה בעל התניא רבתיה סי' ט, וכן המדרדי לברכות שם אותו ח.

ובתראי לריף ברכות שם: ולא הו הפסיק בין גאולה לתפלה — דכיון שמחלה אדעתא דהכי קבעה חובה ולא מקרי הפסקה. הטור בסימן רלו מטעים בוזה ש"לא נתבטל המנהג הראשון" (כלומר, עציפ שחתטם של סכנה בטול, בכ"ז נשאר המנהג בתקפו). וראה פרישה שם אותן י. וכעין זאת כתוב הארכות חיים ז"ל: ותקנת ברוך ה' לא זהה מקומה ואומר הכל. ואותו טעם מצינו בכל בו סימן כה. אבודרham מוחזקו ללא הסתייגות וכותב:

מנาง אבותינו תורה היא, כדאמרינו (ירושלמי ב"מ פ"ז) מנהג מבט להלכת. ב) ואלה הם רבותינו הראשונים השוללים חוספה זו: ריז'גיאת, ומובה בשמו באבודרham הכותב: "ה"ר יצחק בן גיאת כתוב דלא אמרינו ברוך ה' לעולם משום דברע למסמרק גאולה לתפלה. וכן כתוב הרמב"ם" — עכ"ל אבודרham. אבל בקשר למה שהזכיר כאן את הרמב"ם יש להעיר, שכנראה שטעות סופר נראית כאן, כיון שברמב"ם הלכות הפלת אמן לא חוזכר וזאת, אבל בסוד הפלות כל השנה כתוב ע"ז מפרש, כמפורט להלן. ואולי ציל — רמב"ן. הטור בסימן רלו כתוב סתם: "ויש מן הגدولים שנহגו שלא לאומרט" (אבל דעת עצמו כן לומר, עי"ש), בתראי לריף קמא דברכות ד ב כתוב: ומקצת הקרים היו נמנעים מלאמרט, וכך היה מנהגו של מורי הרמב"ן נר"ז (ודעת רבינו יונה עצמו — כן לאמרם, כמו שכתוב שם, עי"ש ובבית יוסף לטור שם ד"ה ומ"ש לרביינו); וראה: שות הרשב"א ח"א סימן יד, וחידושיו לברכות שם ד"ה מסיע ומובה גם בבי' לטור שם ד"ה ומ"ש רבינו בשם רבינו שמואל (רשב"ם). יבוארות חיים מצדך כן לאמרם, אבל הוא מביא מרשב"א הניל דעת גדולים שלא גורסים אותה, ז"ל: "הרבה מן הגدولים נמנעו שלא לאמרה כלל, כן כתוב הרשב"א ז"ל בשם התוספות שכתו בשם רבינו שמואל שלא היה אומרה כל עיקר, וכן כתוב הרמב"ן ז"ל שאין אומרים אותו כלל, וכן שמעתי בשם הר"א הלי (הנדע בקיצורו בשם הרא"ה) תלמידיו ז"ל שאוסר לאומרה, וכן נמי דעת הרב נתן ז"ל וזה לשונו: ראייתי מא"מ (מאבי מורי) נ"ע בשם רבינו עזריאל זקנוו שלא היה אומרה משום הוא דרבי יוחנן אייזו בן עולם הבא וכו' ולולי

דר תפלה מעריב

עמק ברכה

שומע תפלה

עמק ברכה

עפמ"ש הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מהל' חפלה הל' ט') דאומר קדיש לבתר השכיבנו עי"ש. והוא לא הזכירمامירתה הפסוקים כלל בפנים החיבור. וכחוב שט (בפ"ז הל' ח') דציריך לסמור גאולה לחפלה בערבית, ורק בסדר התפללה שלו כתוב — ונגגו מקצתן מן העם שמוטיפין פסוקים לבתר השכיבנה וכיוון שכטב בפנים סטמא — דאומר קדיש — ש"מ דאפילו אותו שנוהגנו שלא לאומרו, מ"מ אומרינו הקדיש. ואע"ג דס"ל שציריך לסמור גאולה לתפלה. ויש לומר, דעתם ריבנינו רבנן למייר השכיבנו פירושא — דכיוון דתקינו רבנן למייר השכיבנו משומ שמרית ישראל בגנות דהוי ג"כ גאולה.

שירות א דצלות א

נAPHש המנהג כל כד, בטломם כבר. (כלומר — חייתי מבטל אותו), ואף קדיש לא היה ראוי לומר, כמו בשחרית, לנו נוהגנו אחריו לבתי אומה, אך כשהנו מתפללים הציבור נקטינו סוגיא דעתמא (כדי) שלא להיות מן המתמיין — ע"כ. והר"ש ז"ל כתוב בחשובה — ויראו עינינו אסוד לאמרה כל עיקר, לפי שאינה כתובה בתלמוד, והו ברכה לבטלה. וביחס לריבינו שמואל שהוחכר בארכות חיים יש להעיר, שבעל המנהג אף הוא מביא זאת בשם אותו ר"ש (ריבינו שמואל), אלא שלפיו "לא היה חותם בה (כלומר, בברכת ויראו עינינו, כד נראה מרופצת לשינו שם) בהזכרת השם, להודיע שאינה ברכה", ואיילו מלשון הרשב"א וארכות חיים וכל בו מוכת, שלא היה אומרן כל עיקר. וכן שולל אותה הרא"ש שלפנינו בפרק קמא דברכות שם אותן ת, והשות תוספות הרא"ש (ביברכה מושולשת) הכותב: והאומרים אותן, נותני לדבריהם טעם שאין בו ממש, ואומרינו — כיוון שנוהגנו לאומרן כן, heiangan גאולה אריכתא. וכן מובא בשורת רשב"ש — בשם תוספות בשם ר' שמואל מרזרוג בן בטו של רשי"י "שלא היה אומר פסוקי ברוך ולא יראו עינינו כל עיקרי". ודברים אלה מובאים ב"המחכים", שskill וטרוי עם רשב"א. וראה עליו בסידורנו חלק א עמוד קסו בהערות לברוך שאמר.

ג) ולבסוף — על השיטה הפרשנית: אחרי עיון ודיווק בסדר רב סעדיה גאון, ברמב"ם סדר תפלות כל השנה ובעוד ספרי ראשנים, מתבררת לפנינו שיטת חדשה — שתיאו ישנה — שלא עמדו עליה חוקרי נוסחות התפלה ומחברי סידורים. והרי הבהיר העניין: בסדר רב סעדיה גאון (המודפס לפנינו) מסתיים ברכת השכיבנו — "ברוך אתה שומר עמו ישראל לעד" — והשם הוישט מנוסחו שם. ואורה גירסה רואים אנו ברמב"ם סדר תפלות כל השנה, ז"ל: "ברכה אחרונה זו היא גוסחה — השכיבנו וכי עד ברוך שומר עמו ישראל לעד" והשמית המלים "אתה ה". וגירסה זו נראה היה מדויקת וمحושבת.

— וזויה בעצם שיטת הבא לפרש בין השתי דעות — צו או לא לומר — אותן הפסוקים — מחמת שזאת נוגד לכל שנקבע במשנה — בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, ואם נוטיף ברכה שלישית, הרי יוצא מזה שمبرכים של שני אחריה, הלכך המציגו

עמוק ברכה	שומע תפלה	עמוק ברכה
-----------	-----------	-----------

וכמ"ש שם לעיל, כנראה אריכתא דמאי, אלא לפני שם"ע, להורות שיש בזה סילוק התפלה, וכן לטעם התוט' שנתקנו בשביל המאחרים, גם כן נתקנו קודם שם"ע, כדי שהיחיד ידלג עליהם ויתפלל המאוחר תפלה שם"ע עם הצבור ויגמור עמהם. וגם גם היחיד צריך לאומרן אחר שם"ע, א"כ לא הרויעי חכמים בתקנותם כלל, דעת כרחך שלא תקנו לאומרים רק להצبور קודה שם"ע. וכן מבואר בדברי רש"י (ר"פ אין עומדיין)ఆהא דאיתא אין עומדיין להתפלל כו' אלא מתוך שמחה של מצוה. כגון דברי תנחותין של תורה כו' וכגון מקראות הסדורות בתפלה ערבית כי לא יטוש ה' את עמו וגוי עיי"ש. וא"כ ודאי אכן לומר אותם בחתיימת ברכה שכבר התפלל י"ת עיי"ש. והכא נמי לדברי הגאננים לא נתקנו

שירותא דצלותא

מוצא עלידי כר' — שסימנו ברכת השכיבנו בלא שם, וסידרו אחריה הפסוקים, וברכת יראו עינינו כז חתמו וסימנו בשם ומלאות, ועי"ז נשתרMER הכלל שבמשנה, כנ"ל. כר' ניתן להבין ולדיביך מרוץת לשון הרמב"ם שבסדר תפנות כל השנה והרי היא לפניו: ברוך שומר וכו' ברוך ה' לעלם או"א וכו' יראו עינינו וכו' ונגה מקצת העם לברך פסוקים בא מצע ברכה (כלומר — בין סימן השכיבנו בלא שם, ליטום של יראו עינינו בשם) וקוראין בנוסח זה: וירא כל העם וכו' ברוך אתה ה' המולך בכבודו חי וקיים תמיד ימלוך עליינו לעולם רעד וכו'.

ואחר כתבי כל זאת מצאתי אסמכתא מפורשת להשערתי בחידושים רבי אברהם בן הרמב"ם (המודפסות בספר מעשה רוקח על הרמב"ם, והנמצאות לרמב"ם הוצאה אל המקורו, דפוס ירושלים תשיד, בסוף כרך א, כשמעל גבם כתורת האומרת: חידושים מרביבנו הגדול הרמב"ם ויל' שהיבר החסיד הרב אברהם בנו זיל' ומשאר גאננים קדמוניים, נעתקו מספר מעשה רוקח וכו'), וויל' שם עמוד 88 טור א קטע המתחליל — ע"ש בנוסח: "בנוסח ברכה ראשונה (נראית לציינים טעות הדפוס וצ"ל "ברכה שנייה") שלאחר ק"ש של ערבית כי שומרנו וכו' והיה זה סוף ברכה, ולזה אמר שומר את עמו ישראל לעד. ואין ראוי שיהיה זה בשם ומלכות כמו שאומרים קצת אונשים טוענים, כדי שלא תהיה חתימה ושאריתה ברכה אחרת יהיה מברך בערב של ש ברכות אחריה, וזה בהעדר ממש ג' המשנה — בערב מברך שתים לפניה ושותים לאחורי. ומה שביארתי פה — לבلت חותם ברכה, זו הוא מועתק מאבא מארי זיל' (כלומר מרמב"ם זיל' — ואולי כונתו לסדר תפנות כל השנה הנ"ל) ע"כ".

וראייה נוספה מצאתי בשורת הרשב"א חלק א סימן יד, שזיל': שאלת — אי זו היא ברכה שנייה שלאחרי קריית שמע של ערבית — שומר ישראל — או המולך. אם היה שומר ישראל, מפני מה אין אומרות בה — ברוך אתה ה' יאם המולך (היא

סדר תפלת מעריב

שירותא דצלותא

הנקראת ברכיה שנייה) מפני מה אין אומרים בלבד שบทות? תשובה: זו אינה שאלה, וברכיה השנייה היינו השכיבנו וכוי' וחותמת בברוך, שהרי חותמיין בה — ברוך אתה ה' שומר וכו' אבל ברכות האמולך אינה כלל הברכות, DSTים לאחריה אמרו, ולא שלש יבר וכו'. ואותם הדברים מצאתי בספר שו"ת רשב"א, המימות לרבנן, בסימן קפת, וכן מצאתי בעניין זה בספר שו"ת רשב"ש סימן שכט, זוזיל: בקאנסנטניאן מברכין השכיבנו אלא חתימה וכו' החכם ר' מימון נגאר נ"ע כתוב בקונטרס שחיבר, שלא מצא סעם (להשחתת חתימה או סיום הרכבה) ואחרי אמרת כי מתשובתי לירושלים עיר הקדש מצאתי טעם נכון ושham נתלים באשלוי רבבי ר' יוסף עבוקין זיל ורבי אברהם בן של הרמב"ם זיל. תשובה: אני אומר בדבריך וכו', וראה שם סימן רנה.

— הרי לנו חמשה עדים המעידים על השיטה פשרנית זו, — להשmitt השם בסיום ברכות השכיבנו, ולסייע בשם ומלאות רק ברכות יראו עינינו, ועל ידי כך אין סטייה מהכלל שקבעו במשנה — בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, ודחק.

ובעל המכחים, שהבאתי לעיל, מביא דעה פשרנית נוטפת, של מהרים רוטנברג זיל, שהיא אומר הפסוקים רק כשהחפלו באצבור, (כמו שהבאתי לעיל את ד מאורחות חיים בשם רב נתן זיל), והוא מסיים שם: ואנחנו אחורי לבתיהם אמרם, כמנגן מהרים מרוטנברג לאמרן באצבור. והשוו רש"ש תשובה שכט הניל בשמו, אלא שהוא מוסיף בשמו — ולא היה החותם ביראו עינינו. וביחס לזה יש להעיר, שגם בעל המנהיג מביא כך בשם רבינו שמואל — לא היה החותם בה בהזכרת השם, להודיע שאינה ברכה. וממרוצת הלשון נראה, שהבזזה לברכת יראו עינינו, ולא השכיבנו שהזוכרתי לעיל בשמו של רש"ם המובא בכמה ספרי ראשונים שלא היה אומדן כל עיקר. ואשר לבעל המנהיג בשם רבינו שמואל יש עוד להעיר, שכען זאת מביא בעל אורחות חיים ציינתי לעיל באזות ד שלפנינו, אלא שלפיו לא היה אומנה כל עיקר, ולא רק שהשמית החתימה בשם ומלאות. אבל מזה שסייעים שם "והרי ברכת לבטלה" היה נראה לו מה שגירות בעל המנהיג היא המדוקתת, כי הוא כותב מפורש: "ולא היה חותם בה בהזכרת השם", הרי שהעיקר תלוי בחתימה, שהיא לא תהיה בשם ומלאות.

ואשר לדיווק זה — איך מוסיפים על מה שנינו במשנה, ראה פרד"ס לרשי' בהלכות ראש השנה עמוד רכד הכתוב שם מפורש בקשר לענינו בשם תשובה הלוי (הוא רבינו לוי, רבו של רשי'), וראה בסידורנו חלק א' עמוד נו ועין שם בערך ברכיה ד"ה ומעתה) "וכן הצבור קבעו שלישית (ברכה שלישית) אחר שתים של קריית שמען, אף על פי שנינו — שתים לאחריה, ביחיד עסיק". ושם עמוד רכו: "אלמא רשותן הצבור בין בחלפת י"ח ובין בברכות של קריית שמע שהוא שונה — שתים לאחריה, והציבור הוסיף שלישית". וראה שם עמוד נהנו דין מודקיק על עצם תמנוג להוסיף ברכות שלא מציינו אותן מפורש בתلمוד.

ה

— ומכאן לתקופת רבותינו — הראשוני אחרוניים: בסדר היום לא הוחקרה ולא דובר עליה, המחבר בש"ע רלו' הזירה בהסתיגות, זוזיל: ואף הנוגדים לומר ייח פטוקים ויראו עינינו, אין להפסיק בין יראו עינינו לתפלה, הלבוע מחזק התופת

סדר קריית שמע שעה"מ

שירות א דצלות א

לא הסתייגות, ומתרך נימוק של רב עמרם גאון, והינו — כדי להדגיש שתפלת ערבית רשות היא ולא חובה. ובגהגות שם מובא הטעם של סכנה שהובא בתוספות, כנ"ל. וכן גורסים אותה: בעל מטה משה, תלמיד מהרש"ל. ואשר למטה משה ביחס למהר"ל יש להעיר נקודה הטעונה הרחבות דבריהם: במהר"ל עצמו לא מצינו ענן זה מפורש, ורק בעל מטה משה, אחרי שמביא בספרו סימן שפוז את המנהג לומר אותן הפסוקים בعمידה, סיים הוא דבריו בזיהיל: ונמצא כתוב בשם מהר"ל שלא היה עומד להתפלל תפלה ערבית עד שיתפלל ש"ץ קדיש, וכן היה נהוג מורי זיל (בונתו למהר"ל שהיא רבי כידוץ) — ומכאן למדו והבינו רבותינו שלאחריו, הלא מה — המג"א, הטע"ז ובעל אליהו רבא ועה, שהדברים הנ"ל מתייחסים אל מה שנאמר במטה משה שם קודם לנו, והינו על עצם אמרית הפסוקים, ומזה יצא שהמהר"ל והמהרש"ל היו אמורים אותן בישיבת שהרי עמדו רק כשהש"ץ התחיל לומר החצוי קדיש שלפני שם"ע. וראה מש"כ בעניין זה להלן בהערותינו למנהגים בהלכה, ועיין שם בקטע הראשון.

והנה יגעמי ומצאי במהר"ל (דף קריימוני הבירה משנת חמשת אלףים ושלש פאות ושוררים וששה ליצירה) ושם כותב הכותב בעמוד עח ב: "בשחור עמד לתפלה י"ח פמי שהתחילה שליח צבור תקופה לאל עליון. במנחה — כשייך ש"ץ פני התיבה. בערבית — כשהתחליל שליח צבור קדיש". ולפנוי כן מזכיר שם על עניינים אחרים לגמרי שאין להם קשר חיבור עם אמרית ברוך ה'. ובכלל לא נמצא ב"הלכות תפלה" שם רמז על אמרית הפסוקים הנ"ל. ואשר למהר"ל — הרי מהר"ל לא גורס בעצם הוספה זו, וכן כתוב בספר שוויות מהר"ל סימן סד: אבל בתפלה ערבית דבעינן סミニת גוארלה לתפלה (ס"ד רבי יוחנן) אין אני אומר (ההוספה) ואף שהרש"א הראה בתשובה (י"ד) בעניין סミニת גוארלה לתפלה בתפלה ערבית שהיא רשות, אכן כבר כתבתי בפרק ב"ט בחיבורו הגדול" וכלה. אבל מי יבוא אחר המלך וכו' ואט קבלה היא נקבלתה, ולמעלה מכל ספק שלענינו רבותינו הנ"ל היו העתקות שונות מהספרים הנ"ל. וראה הערות נוספות בהערותינו ל"מנהגים בהלכה". וכן סודרו: בסידור רמ"ק, בסידור של"ה ומכאן בקיצור של"ה.

ובתקופת מאוחרת: הזכירה ורמזו עליה המפרשים שמסביב הטור סימן רלו ושר"ע שם, הלא מה: ה"ב, ה"ב", הפרישה, המג"א, הטע"ז וכן בעל אליהו רבא ועוד. וכן רצוי להעיר מעשה רב שרائيتي בספר דרכי חיים ושלומם המביא בשם ספר משמרת שלום לה"צ מקידונוב, סימן נג אוות ב והמג'יא שם בשם כתבים מהקדוש רבי פנחס מקארץ,ذكر כולם לברכאה — שמרן בעל שם טוב הקדוש וזוק"ל היה מחמיר מאד ליטר ברוך ה' לעולם או"א. וכך היה מנהגו בקדוש של מרן הצדיק, כפי מה שנמסר לנו מפי נכדו תלמידו מרן מחברנו בירושא אברהםakan. וכן מהזיקים הוספה זו: הפרי מגדים לש"ע שם ובעל ספר יסוד ושורש העבודה הכותב: ראוי לאמרם בכונה גדולה, וגם ריעב"ץ סידורם בסידורו, והדגיש — לאמרם בישיבה, וכן בעל דרך חייט.

— ומכאן נחים למלחה, לתקופת זה מקובל ליט זיל. וזאת לדעת, לקבלת אריז"ל אינה תמיינה בדעה בעניין זה. במשנת חסידיים לא דובר ולא החוכר על זה, וכן לא בשער הכוונה בפרי עץ חיים ולא בשאר כתבי אריז"ל. ואשר לסידור רים שער' כוונת אריז זיל — : המקובל ריק. הצעגה בסידורו וכן ר' אשר, ואילו המקובל ר' שבתי — לא

באדמות הגלית ובתפוצות מוסיפים:

ברוך יי' לעוזם, אמן, ואמן. **ברוך יי' מציון שכן ירושלים הילגיה.** **ברוך יי' אלhim אללה ישראלי,** עשה נפלאות לבודו. **ברוך שם כבודו לעוזם, וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן.** **יהי כבוד יי' לעוזם, ישמח יי' במעשהיו.** **יהי שם יי' מבורך, מעטה ועד עוזם, כי לא יטוש יי' את עמו בעבור שמו הגדול, כי הויאל יי' לעשות אתכם לו לעם. ונירא כל העם ניפלו על פניהם, ויאמרו: יי' היא האלהים, יי' היא האלהים. ומייה יי' מלך**

שירותא דצלותא

ובעקביו החל הרוב בעל התניא. ובמעשה רב מוכא מהגר"א זיל: "ברוך לא היה אמר, אבל הצבור שאצלו והשיז היו אומרם". ומהגחותיו לשער לא רמז דעת תורה, כמבואר לכל המיעין שם. בקיצור שוי"ע סימן ע ובחיה אדם החוכר ללא הסתייגות, וראה משנת ברורה לאותו סימן אותן יועין אותן שם.

ולמעשה — סודרו בכל סיורינו, אשכנז וספרד גם יחד, לרבות סיורי הספרדים, בשניים בסדר וביקוט הפסוקים, כמו בסידור רם"ק. ויש שנהגו לאמר רק כשותפים בצבור, וזה מנהג של מהרים מרותנברג זיל, כמו שהבאתי לעיל אותן. וכך היה נהוג מרב מחברנו זיל כמו בואה בויש אברהם כאן בכירורים לברווד ה', בסוף אותן דקטע המתחל ובספר תשבי'ז. ויש מנהג להשמיט במצאי שבת וירט בלבד. (כשוכות אבות תעמוד לי ואזכה להוציא לאור את סיורנו חלק ג, נמשיך הבירורים על מנהג זה בסדר מעריב של מוצאי שבת וירט). ועיין ברכי יוסף לשוי"ע או"ח סימן רלו' ועיין היטב בכל הקטעים שם.

ולבסוף — על מנהג ארץ ישראל: כאן, בארץינו הקדושה, לא נתקבלה התקנתה גם הספרדים וגם האשכנזים ממשמים הברכה החמשית. הטעם — לא הצלחתו לברו. זרأتي בספר ארץ החיים, לשוי"ע או"ח סימן רלו', המביא הגהות כתוב יד לבעל חד לאברהם אוזראי, זקנו של רחיך"א, זיל: **בכל ארץ ישראל נהגו שלא לאמרם** — וכך נוהגים.

ובקשר לזה יש להזכיר, שבמהJOR ויטרי ובשאר ספריט שיצאו מבית מדשו של דשי' מצינו מפורש שהמתكني התקנתה, שחיו בבבל, "תקנו את אלה ושלוחות לאנשי יבנה ונתרירה בעיניהם". ושבילי הלקט: **"ושלחות לאנשי ארץ ישראל וקבעות"** — ובתניא דבתי: **"ושלחות לאנשי כנסת הגדולה וקבעות"** — הרי מכאן ניתן להבין שם בארץ ישראל נתקבלה למעשה הוספה זו וכיתר ניתן להבין מלשון שביל' ותניא רבתה — **"וקבעות"**, כלומר, שאנשי אי' הכירו בתקנה זו. ולא מצאתי בספרי הראשונים שיעירו על מנהג אי' למעשה רק — בספר היישר לרבונו תם — הנdfs מה חדש בא'י בשנת תש"ט מובא בסימן שפט ע"פ כתוב יד שבאקספוד, זיל: **"בירושלים קורין את שמע בעמידה בפרק ראשון, וברכה דיראו עיניינו אין אומרין כל עיקר"** — כמו נהנו כאן באירוע דישראל.

ומכאן אל הנושא: כאמור בראשית דברינה הנה לפניו — ליקוט פסוקים

סדר תפלה מעריב

תתא

על כל הארץ, ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד. יהי מסדר יי' עליינא,
כאמור ייחנו לך. הושיענו יי' אלהינו וקbezנו מן פגומים, להודות
קשם קדשה, להשפטם בתחלה. כל גוים אשר עשית יבאו וישפטו לפניה
אדני, ויבאו לשבטה, כי גדו לאתה ועלתה נפשאות אטה אלהים לבדקה.
אנונחנו עמך וצאן פרעיתה, נודה לך לעוזם, לדור נדור נספר מהלטה.

עמוק ברכה

שמע תפלה

עמוק ברכה

הושיענו ה' אלקינו: פסוק הוא (תהליט קו מ"ז) ויש עוד פסוק כזה (דה"א מו ל"ז) ברכות, הוא לפי לשון המרגל לקרות התפלות בשם שМОנה עשרה, על פי המנהג הראשוני והצלנו מן הגרים וגוי. כתוב המג"א (בסי' רלו סק"ב) שיש לומר אותו פסוק שבדברי הימים וכמו שאמרם אותו בשחרית בהודו לה' קראו בשמו. והטעם — משום דבר פסוק שבתהלים יש ב' שמות — ה' אלקינו — וא"כ יהיו י"ט אוצרות, והם לא תקנו רק י"ח אוצרות כגד י"ח ברכות, ולכן יאמר הפסוק שבד"ה שאין בו אלא שם אחד. וכן הוא בסדר התפללה להרמב"ם זיל. [ומ"ש בסידור ספרדי הושיענו אלקינו ישבנו מן הגויים. והוא שיבוש ובדייה כתיב וקbezנו והצלנו מן הגויים, והרכיב ב' הפסוקים יחד].
מיهو בסידורים שלנו כתיב הפ' שבתהלים. בכל יום הושיענו אלקינו כה. אמר רבינו

שירותא דעתות א

בעיקר מן ספר תהילים; אבל פסוק אחד ישבנו ביניהם, השינוי בחלוקת הנוסחות, והוא — הפסוק הושיענו וגוי. בסידורי אשכנז הציגו את זה שבדברי הימים אז לה: — הושיענו אלקינו ישבנו וקbezנו והצלנו מן הגויים להשתבח בתהלה, ואילו בסידורי ספרדי הציגו את זה שבתהלים קו מו: — הושיענו ה' אלקינו וקbezנו מן הגויים להזות לשם קדש להשתבח בתהלה. בתוכם הם דומים זה אל זה, וההבדל הוא רק בכך — שבתהלים ניתוסף השם — ה' אלקינו. והנפקה מינה בין שתי גירסאות אלו הוא, שעל ידי אמרת הפסוק שבתהלים, אנו מוסיפים אוצרה אחת, כלומה, שם היה נספח, ולפי זה אנחנו מזכירים י"ט אוצרות, וזאת נגד לרובה דרוכה פוסקים המזכירם במפורש — י"ח אוצרות.

ואלה הם ריבותינו הראשונים המדגישים י"ח אוצרות: סידור רש"י, פרד"ס לרשותי, מחזור ויטרי,תוספות לברכות ד ב ד"ה דאמא, רא"ש לברכות פרק קמא את ה וט

סדר תפלה מעריב

**ברוך יי' ביום, ברוך יי' בלילה, ברוך יי' בשכגנו, ברוך יי' בקומו, כי בידך
נפשות המתים וממתים, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. בידך
אפקיד רוחני, פדיותה אותי יי' אל אמת. אלהינו שבשים, יחד שמה, וקיים
מלכותך תמיד, ומלוך עליינו לעוזם ועד :**

עמק ברכה   שומע תפלה   עמק ברכה

(פ"ז דסוכה) עי"ש. אבל דברי תימה הם, שלא אמרו אלא משום שהותם בה בברכת בסופה, אבל לבך ד' ברכות באמצע, לא הוציאו כלל שתקנו זאת אותן שהניגו לומר הפסוקים הללו. וגם לא מצינו בשום מקום ברכה כזו, אלא בדרך תימה, אחר דברי שבת או תחנונים. ועוד — איך אנו חוזרים לאמרם עוד הפעם ברכות האלו בק"ש שעל המטה, וכי מותר לבך ברכת את ב' פעמים בזמנ אחד.

ומה שנראה לי בזה, עפ"ש לעיל, דעתך קפידא שהקפידו חכמים על ברכה לבטלה, הוא לפי שנותנו חשיבות גדולה להברכות שתיקנו ולאו משום הוציאת השם לחוץ הוא. דהא אמרים כמה תפלות ותחנונים בהולרת השם ואין בהם משום הוצאה שם שמיים לבטלה. ורק אם אמרים בדרך ברכה לחוץ, הוא שהקפידו, משום חשיבות הברכה שלא תהא נסורת בידי כל אחד ואחד לבך כאשר ירצה. ואטמזה על — לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא, פירוש על חנוך, שלא לצורך.

ונראה לי בזה, ודוקא באמ אמר ברכה לפי המובן בתיבת ברוך שככל ברכה, ותיבת ברכה יש בה המובן של לשון שבח ותhalbת וכמש"ג (נחמי ט') ויברכו שם כבודך ומורומם על כל ברכה ותhalbת, ומצות כל מלומ

תנחותמא לא מן השם הוא זה, אלא מפני שכתיב הושיענו אלקינו ישענו, א' בספר תהילים וא' בספר דברי הימים כ', עי"ש. הרי שהי' מנהג מקודם לאומרו ב' פעמים ביום, בב' הנוסחאות, שבתהלים ושבד"ה. ולפי שבשחרית קוריין הוודו לה' קראו באותו, ככתבם בדברי הימים שם, ממש קוריין אותו הפסוק דהtram, דכתיב ביר' ואמרו הוושיענו אלקינו ישענו. ובערב קוריין הפסוק שבספר תהלים הוושיענו ח' אלקינו יגוי. והוא הנכוון.

ברוך ה' ביום וגו'. לכוארה קשה דהא הרוי ברכה בשם, ואיך מברכין כאן ד' ברכות, שלא תקנות חכמים. ועל מה אמרים אותן כיון שאין כאן איזה שבת או תחנה לחותם עליהם? ויל' לפי הירושלמי ברכות (ר"פ כיצד מברכין) דאיתא התם דבלא תיבת אתה אינה ברכה, אף ייל' כיון שלא אמרינן אתה לא הי' בגדר ברכה אלא שבת בעלמא. והרי מוכירין השם בשבות ותחנונים כמה פעמים וזאת בזה משום מוכיר שם שמיים לבטלה. מיהו הפסוקים זיל לא הביאו הירושלמי הזול.

וראייתי בספר אש"ל אברاهם לבעל דעת קדושים זיל (בסי' רלו) שעד בזה, וכמב — דמאי שכך נגאה אין בזה משום ברכה לבטלה. כמו ברכת היל שלאחריו במשנה

שירות אדצלות א

בשות' הרא"ש, רבינו ירוחם, שבלי הלקט, תר"י לר"ף ברכות שם, רשב"א, ארחות חיים, כל בו, תניא רבתין טור. ספר המנהגות ואבודרהם (בשמו). המרדכי ובעל הגות מימוניות לרמב"ם הלכות תפלה פרק ז כתבו על "י"ח פטוקים". הרוקח כותב על "י"ח פעמיים ה'/", ורך בספר המנהיג מדובר — על י"ט אוכרות. והנה אם אנחנו אמרים הפסוק שבתהלים, הרי מוטיפים אוכרה אחת, וזאת נגד כל הפסוקים הראשונים — מלבד ספר המנהיג,

סדר תפלה מעריב

תtag

עמך ברכה	שומע תפלה	עמך ברכה
שנכר ברוך אצל שם, כמו — יברוך שם כבחו. וכן (שופטים ה') תבורך מנשים יעל — פירוש: מהולות ומשובחת מיתר הנשים. ורוב פעמים ברכיה בכתובים הוא לשון חוספת טובה, כמו יצו ה' אתך את הברכה באسمיך. ובלי' א בענטשען. ובזה — ובירכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ. וכן אצל הש"ת (שם) וברוך אל עליון אשר מגן צrisk בידיך. ומהלשות, וברוך, בתיספת וא"ג, מבואר שה עצמו המוכן של ברוך הנאמר באברהם, לתוספת טובת.	פועל, אבל הוא בדרך השאלת, וכאלו כביכול הוא מושפע לטובה ע"י עבדות הארץ. וכן הוא בלשון הגם' (ברכות ז' ע"א) ישמעאל בני ברכני, עיי"ש ותבין. כשאומרים ברוך אתה, אז ברוך הוא שם תואר, כמו ברוך אתה בבאך. ופירשו — זו בית א געבענטשער. ואלמלא מקרוא כתוב — וברכת את ה' אלקיך, וכתיב נמי (תהלים קי"ט) ברוך אתה ה' למדני חקיך. לא הי' אפשר לנו לאומרו בדרך הזה, שהוא ית' כביביל מושפע. ולהקדמוניים זיל שפירשו כל תואר אצל ית'ש רק העדר השיללה, א"כ גם כאן הפירוש — שלא חסר אצל מלך מלך הטובה שאפשר להיות בעולם. ולפי שלומר בדרך הזה עליון ית'ש, אלמלא שהורשה לנו מן הכתובים. לא הי' אפשר לומר בדרך ברכיה של תוספת שפה, חשו בו מWOOD חכזיל שלא לאומרו אלא לעת הצורך ברכות שתיקנו הם זיל. ואמרו — שהamberך ברכה שאינה צrica, עובר על לא ודלא כמ"ש בסדור עבותות ישראל. ואף דלא	וכל לשין ברוך שתקנו חכזיל בברכות, הוא במובן ומלשון תוספת ורב שפע. [ועפ"י חכמת האמת הוא תוספת אורה בסיפורות הק']. ולא יפה עשו המעתיקים לשפת אשכנז — ברוך — היגן — געלובט. אבל צrisk להעתיק ברוך — געבענטשטר. ופק חזין לשון ישראל בכל המדינות הללו, שאומרים על ברכת המזון: בענטשען ולא לויבען. והוא בגיןו פועל ונזכר בסדור עבותות ישראל. ואף דלא

שירותא דצלותא

ו עוד דבר אחד: בפסוק — וירא כל העם — אלו מזכירים פעמים: ה' הוא אלוקים, ולפי'ו ישנן כאן י"ט אזכור, אפילו לפני נסח אשכנז. בשתי נקודות אלו נגע בעל אלהו רבא ליטמן רילו והוא כותב בקשר לבעל הלבושים המציג כמו הראשונים "יח אזכורות" זוניל: "זהו לפי גירסת פעם אחד — ה' הוא אלוקים — ולגירסת שגורסין ב' פעמים, ציל דבי" פעםים — ה' הוא אלוקים — חשוב כאחד, או שם של ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אינו מן המניין, רק מפרש — ביום ההוא יהיה ה' אחד. ובקצת נסחים כתיב — והשיענו ה' אלקי ישענו, וצריך להגיה — הרשיענו אלקי ישענו, והוא פסוק בדברי הימים, שאין בו שם של ארבע, דא"כ הוי י"ט שמות". רוב דבריו לקוחים בערך מן ספר מטה משה טימן שפה, עיי"ש. בעל עבותות ישראל הציג זה שבדברי הימים ומסתמך על סידורים ישנים משנות רפ"ה ורפ"ז ומשני סידורים כתוב יד ועל רמב"ם סדר תפלות כל השנה. בעל מטה משה גורס כמו בסידורי אשכנז וכן בעל אלהו רבא, בניל, וכך נראה היהות דעת הלבוש. בסידור שליח וכן בקוצר שליח, בסידור רמ"ק ובסידורי המקובלות ר"יק ור' אשר וכן הריעב"ץ, זכרם ברכיה, הציגו הפסוק שבתהלים — הרשיענו ה' אלוקינו — וכונראה ע"פ בעל המנהיג המזריך להזכיר יט אזכורות כנגד י"ט ברכות שבתפלת י"ח (בצروف ברכת המיניהם, ודוד"ק). ובגירסתו איזו מטעם הצדיק ואחריו מטעם מתברנו, מבורר בזיש אברהם כאן דיה הרשיענו

תודה

סדר תפלה מעריב

יראו עיניינו, וישמח לבנו ותגל נפשנו, בישועתך באמת.
באמור לאין מלך אלא היה. יי' מלך, יי' מלך, יי' מלך
לוֹעֲלָם רצד. כי הפלכות שיק היא, ולוּעֲלָמִי עד תמלוך בקבוד,
כי אין לנו מלך אלא אתה. ברוך אתה יי', מלךך בקבודך תמיד
מלך עליינו לועלם רצד, ועל כל מעשינו:

הש"ץ אומר חזי קדיש ואח"כ מתפללים תפלה י"ח, תמצאה בסידורנו חלק א' עמוד
רץ. ואחריו תפלה י"ח אומר הש"ץ קדיש תתקבל, ואחריו נאמר עליינו לשפט, ואחריו קדיש
יתום. ובארץ ישראל וע"פ קבלת אריזול נאמר אחורי ברכנו.

עמק ברכה

שם עמו תפלה

חתימה זו לפי נוסחא של אשכנז תמה, שהרי
כולה לשון בקשה היא ולא הדעת, ולא מצינו
ברכה כזו. ועי' רשי' (ברכות יא ע"ב) ד"ה
בא"י המלמד תורה לעמו ישראל גרסינן. ולא
גרסינן בא"י למדנו חקיק. שאין זה ברכה
והודאה על שעבר אלא לשון בקשה. ודוד
כי אמרה, לא לשם ברכה אמרה, אלא לשונו
בקשה. דהיינו קאמר ה' שאתה ברוך למדני
חקיק, עכ"ל. וכן כתבו התוס' וכל הרשוניות
וזיל שם.

ובסתור רב עמרם גאון הנוסחא המולד
ביבחו תמיד חי וקיים הוא מלך עליינו
לעולם ועד כו'. וכן הוא בסדר תפלה של
הרמב"ם. ועי' בהגחות מיימוני שם שמהר"ט
מריב לא hei אומר מלך עליינו שכבר התחל
לחותם בברוך אתה ואין תפלה בחותמת ברכה.
כן מצאתי שכותב רשי' בספר הפרדים, עכ"ל.
וא"כ נכוון יותר לומר המולך בלבבו תמיד. ויהי

עמק ברכה

תשא את שם ה' אלקייך לשוא. או דעובר על
את ה' אלקיך תירא, כמ"ש (בתמורה ד' ע"א).
וכל זה כshawmr — ברוך אתה — על
פעולה שעושה השיח' בעולם, שזה נוסח כל
ברכה — ברוך אתה — על שעושה כן וכן.
וענינו: שככל פעולותיו חותמות אליו ית"ש
וחוא בהם והם בו. והדברים עתיקים ואין כאו
מקוםו לבאר דבר זה. אבל אם אין על פעולה
כמו הכא — ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה —
אין זה בגדר ברכה. אלא לשון שבבعلמא
כלומר — שהוא מבורך מפי הברית תמיד, הון
ביום והן בלילה והן בשכנו והן בקומו. וכמו
שאין נמנעים מלומר בכל עת — מהולל ה'
ה', כך מותר לומר — ברוך ה', הארכתי בזה
לפי שהוא כלל גדול בכל הברכות. אבל אי
אפשר לבאר עניין הזה בכל הפרטים כי צrisk
אריכות רביה.

מלך בלבבו תמיד מלך עליינו:

שירות אדצלות א

וכך ניסח בעל אוצר התפלות והיא הנוסחא הרגילה בסידורי ספרד, וכן ראייתי בסידור
ישן נושא משנת שא, בשפ' סידור מנהג רומניה (צלום ממנו נמצא בספריית רמב"ם),
تل אביב) וכן בסידור של אחבי' בתימן.

יראו עיניינו: ראה וייעש אבריהם כאן ד"ה המלך ועינן הקטעים שלஅחריו. ולמה
איינה פותחת בברוך? אבודרם מנמק — מפני שஸמוכה לב' השכיבנה והפטוקים ברוך
ה' וכף לא הוא הפטק. וכשלעצמה מובהת היא בשינויים בסידור רע"ג, רס"ג, מח"ו ואבודרם.

סדר תפלה מעריב

תודה

עמק ברכה

זה עיקר חתימת הברכה בחדאתה. ואחר החתימה מוסיף לומר תפלה הוא מלך עליינו. ואני מון הברכה אלא הוספת בקשה, ובזה אין קפידה כל כב. ובסידורי ספרדי המולך בכבודו אל חי וקיים תמיד מלך עליינו כב.

ודע שבשבלי הלקט (בסי' נב) כתוב שחותמן — מלך אל חי לעד וקיים לנצח. וכן ראייתי בשם סיורו של רב סעדיה גאון ז"ל ומלשון קבוצות הברכות שבראש ברכת ברוך שאמר נראה, שיש מטיבן ברכה כזו. ע"י מה שכתבתי שם [ראה בסידורנו חלק א עמוד קסא בויעש אברהם קטע המתחיל: ברוך שאמר].

ובספר המנaging בסידורו של חול (אות פד) כתוב שהריש"ם ז"ל לא הי חותם בברכה כלל להודיע שאינה ברכה, שאין להוטיף על דברי חכמים, וכבר הזכרתי למעלה שהרבנה נוגנים שלא לומר כלל אותן הפסוקים. ובספר מעשה רב איתא שהגר"א ז"ל לא היה אומרן אף כשהתפלל עם הצבור והצבור אמרו אותן. וכן המנaging בארץ ישראל שלא לאמרן כלל.

שמע תפלה

עמק ברכה

זה עיקר חתימת הברכה בחדאתה. ואחר החתימה מוסיף לומר תפלה הוא מלך עליינו. ואני מון הברכה אלא הוספת בקשה, ובזה אין קפידה כל כב. ובסידורי ספרדי המולך בכבודו אל חי וקיים תמיד מלך עליינו כב. ונוסחתינו יש ליישבה בדוחק דהכי פרושא: המלך שהוא בכבודו תמיד, ככלומר לא יגער ממלוותו וכבודו לנצח, ולא כמלך בו"ז שיש לפעםם גרעון בכבודו. ואחר כך מבקשיט — שימלוך עליינו לעולם וט". וזה הוספה על הברכה. ולפ"ז צריך לומר מלת תמיד מחובר אל מלת בכבודו. ולא כמ"ש الآחرون ז"ל (בסע"ס רל"ז) שיקרה מלת תמיד למטה.

וראייתי במג"א שם שכח לישב שם זה שכח שהקב"ה מלך עליינו לעולם וע"ז. פירוש — שאין זה מלשון תפלה לעתיד, אלא שאומרים שכן יהי' (ער וועט קעניגען בל"א). מיהו מלשון רשי ותוס' שהבאתי לעיל משמע רק בהՃאה על שעבר. והוא הדין נמי בלשון ביןוני פועל, כגון — הנוטן — לפי

שירותא דצלותא

מנהגים בהלכה

(בירורים)

שני בחלוקת — המנהגים — אם לומר הפסוקים בעמידה או בישיבה. ובראשית דברינו עליינו לציין, שמנาง זה, כשעלצמו, נובע מהחילוקי דעתות ביחס לכונת אמריהם — ככלומר, אם ביסודות תוקנו במקום שם"ע, או נוסף עלייהן, כמובר לעיל באות ג. מבין רובינו הගאנים שומעים אנו רק מפי רב סעדיה גאון דעה ברורה, שכ"כ כתוב (שם עמוד כח טור ב) : את הפרשיות (של ק"ש) והברכות האלה (כלומר — אמת ואמונה, השכיבנו וברוך הוא לעולם א"א) קורא כי שיבת. מהרייל מציריך לאמרם בישיבה, כך מוכחה מדברי בעל מטה משה — לפי תפיסת העניין במג"א, ט"ז ואליהו רבא — המביא זאת בשמו ובשם מהרש"ל, חיל בסימן שפו : ונמצא כתוב בשם מהרייל שלא היה עומד להתפלל תפלה ערבית עד שיתפלל הש"ץ קדיש, וכן היה נהג מורי ז"ל (המהרש"ל). והמג"א מביא דבריו בסימן רלו אותן ג. ומנקח הכרעה זו : — "לע"ד נראה שחאומרטם במושב שפיר דמי, דאם אומרים מעומד, נתקוין שייהיה זה במקום י"ח, וא"כ יצא ידי תפלה ערבית והאריך יתפלל אחר כך ערבית שניית דהיינו בתהפלל וחזרו ומתפלל, דכתיב האמור סימן ק"ז דהוה במרקיב ב' תמידין" וכ"כ ומשים : אח"ז מצאתי כן בספר מטה

סדר תפלה מעריב

עמוק ברכה   **שומע תפלה**   **עמוק ברכה**
חצ' קדיש. עיין מה שכתבתי לעיל בטעמו של דבר. וא"כ הוא הדין בשבת מ"ט
דמדברי הרמב"ם ז"ל ממשען, דאפילו אם אין ובןמנהג מדיניות אלו.
אומרים פסוקים מכל מקום אומרים קדיש, ע"ש

שירותה דצלותא

אוון אֲזֹעַמָּה זו צִוְּנָה וְאֶלְבָשָׁן בְּאַזְנוֹנָה סִינְגָּה וְזֹה אָה בָּאָה זֵבֶב עַשְׂרָע שֵׁם אָזְנָה בְּעַל אַלְיָהוּ רְבָא (לְאַתָּתוֹ סִימָן) מִבְּיעַ דֻּעָה פְּשָׁרְנִית, וְאַחֲרֵי שְׁמַבְּאָה דֻּעָת מַהְרְשָׁלֶל, כְּנַיל בְּמַטָּה מְשָׁה וּבְמַגָּא, כּוֹתֵב הוּא: עַלְפָפָ שְׁלָא לְעַמּוֹד וּפְנֵיו אֶל הַקִּיר כְּמוֹ בַּתְּפִלָּת יְהָה. וּמְסֻכִּים לוֹ בְּפִרְיָה מְגַדִּים לְאַזְנוֹ סִימָן וּכְן בְּקוֹנְצָטָרָה עַיְן חַפְלָה (הַצּוֹמֵד לְנוֹעַט מְגַדִּים שְׁלָוָה) וּבְלִיקּוֹטִי מַהְרִיָּחָה מִבְּאָה שֵׁם הַמְהֻדֵּר בְּהַגְּהוּתוֹ בְּשֵׁם אַשְׁלֵ אַבְרָהָם מַהְגָּאָן מְבוֹטְשָׁאָשׁ זַיְל — שָׁאָפְילָו אָם עוֹמֵד עַם הַפְּנִים אֶל הַקִּיר אֵין קְפִידָה, וְהַעִיקָּר שְׁלָא יְכוֹן רְגָלֵי יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ בַּתְּפִלָּת יְהָה. רַיְעַבְּעַז זַיְל מִצְדָּד לְוֹמֶר בַּיִשְׁבָּה, וּכְן בְּקִיצּוֹר שְׁוֹעַט סִימָן עַז וּבְחֵי אָדָם. וּבְמִשְׁנָה בְּרוּתָה מִבְּאָה בְּדֻעָות, וּכְמַעַט לְלָא הַכְּרָעָה עַצְמִית, עַיְיָשׁ סִימָן רְלוֹ אָזָן יְ וּעַיְן הַיְתָב אָזָן יְאָשָׁם. בְּדַרְךָ הַחִיּוֹת מִבְּאָה גַּיְבָּה בְּדֻעָות וּמְסֻופָּה דְּבָרָיו נְרָאָה שְׁמַצְדָּה לְשִׁבְתָּה, עַיְן שֵׁם. וּבְתוֹסְפוֹת יִשְׁנָנִים לְיוֹמָא עַז דִּיה וּבְעַשְׂרָה מִבְּאָה מְנַהָּג לְאַמְרָם בְּלָחֵשׁ, עַיְיָשׁ טָעָמוֹ שְׁלַה הַדָּבָר. וּמָה שְׁצִיְינָתִי לְעַיל הַדָּعָה שְׁלָא לְהַתְּפִלָּל עַם הַפְּנִים אֶל הַקִּיר, מִבְּאָה גָם בְּקִיצּוֹר שְׁלָתָה הַכּוֹתֵב: כְּשָׁאָמֵר בְּרוֹךְ הָה לְעַוְרָא לֹא יְהַפְּרֹךְ פְנֵיו אֶל הַקִּיר.

חצ'י קדיש

— הנאמר לפני שעומדים לחתולה, שנוי, בעצם, במחלוות, כਮבוואר לפניו. בסידור רב עמרם גאון (בשני דפוסים שלפנינו) כתוב סחט: ומקדש שליח צבור. והנימוק: ולרב דאמר הלכה בדברי האומר רשות, פסיגין (מפסיקין) בקדישא, למימר דסימינן. (סימינו החפה). ולקמן נביא מש"כ בראשונים ביתר הבהיר) וראה שם דפוס ורשה עמוד כה א' ושל ירושלים עמוד 8 בחלק ב' שם. וטעם זה מובא בתוספות לברכות ד' ב ד"ה דאמר וכן במדרכי לברכות שם אותן ה. ועיין בהגות שבדצ' שם ד"ה ומיהו רב עמרם ובטור טימן רלו בשם נטרונאי גאון, ועיין היטב בפרישה שם אותן יא' ובלטיג הגבורים לר"ף ברכות ד' ב' אותן ג' בשם רע"ג. וראה שב"ל סימן סה בשם נטרונאי גאון. וכן הזכר: במח"ו, ברוך סימן שכ"ה, ברמב"ס ה"ת פרק ס הלכה ט, בארכות חיים (דעת עצמו), בכלל בה, בתמי"ף שם, ברבינו ירוחם, באבודרham וכנתניה רבתיה. בסדר רב טעריה גאון לא הזכר ולא מדובר עליו כאן. וכן לא הזכר בסידור רש"י ובפרד"ט שלג. ובארחות חיים שם מביא בשם ר' נתן שכח בשם "רבינו עזריאל ז肯נרא" לעגין אמרת ברוך ה' לעווא"א וקשר עם זה לעגיננו: ואך קדיש לא היה ראוי לומר (אחרי הפסוקים המלוקטים) כמו בשחרית (שאין מפסיקין באמרי קדיש בין גאל ישראל לתפלת י"ח) ואנו נהגנו אחורי לבתי אומהה וכו'. גם הרא"ש תמה בעצם על אמרות הפסוקים ועל הקדיש שלאחריהם (שם לברכות ד' ב'). ועיין שם במדunci יירט אותן ש.

סדר תפלה מעריב

תמוז

שירوتא דצולותא

אבל דעת האחרונים כן לומר, והם: מהרש"ל, מטה מטה לבוש וסדר היום, וכן נראת דעת המחבר בב"י לטור שם וכן מוכח מכוח ק"ז של הצדקה המנוג להכריז עליה יוכוא בין גאולה לתפלה, בשווי של רלו טז"ק ב. וראה משיכ בעניין קדיש זה בספק שריית בנימין זאב סימן קעה.

ולבסוף — על קדיש זה לדינא: הלבוש לסימן נה או"ח מביא לעניין אמירת קדיש בעשרה דוקא, כמו שנקבע בטור סימן נה וכן כללים היוצאים מן הכלל, וביניהם לעניינו: — ואין מתחילין והוא רחות בפחות מששרה, ואם מתחילו והוא רחות וברכו בעשרה וייצאו מקצתו גומרים עד יראו עניינו וקדיש של תפלה ערבית בלחש. אבל אין אומרים קדיש שאחריה אלא בעשרה. ולכן מצדדים בט"ז לש"ע שם אותן ג ובעתרת זקנים שם אותן ב. וראה מא"א שם ג, וכן בפרי מגדים לאותו סימן באשל אברהם שם, בשם הלבוש, המסביר זאת — משום שקדיש זה שייך לק"ש וכו'. ועיין היטב בgaard היטב לש"ע שם. אבל הקדיש של אחריו תפלה י"ח לא נאמר במקורה זה, מלבד כשהיו עשרה בזמן מתחילו חפל תי"ח ואח"כ יצאו מקצתו, אז נאמר גם הקדיש של אחריו תי"ח, עי"ש. ובמוש"ק נאמר, גם במקורה זה, החצוי קדיש של אחריו שמ"ע והקדיש שלם של אחריו קדושה דסודרא, משום שהכל שייך לתפלה, עי"ש, ובשער תשובה לש"ע שם אותן ג, ובמשנה ברורה לאו"תו סימן אותן כב ושם בביבאר ההלכה מש"כ בשם גודע ביהדות מהד"ת סימן ג. ובחיי אדם חולק על הכרעת הנזוע ביהודה פרמ"ג שעית ודרך החיים לגבי הקדיש של אחריו התפלה, עי"ש. ובஹורוטינו לחצוי קדיש שלפני תי' מנוחה וכן לקדיש תתקבל הנאמר אחורי שמ"ע של מנוחה. וראה וייש אברהם כאן ד"ה חצוי קדיש.

מנוגים בהלכה:

א) בלילה ראש חודש נוהג להכריז "עליה ויבוא" לפני שעומדים להחטף תפלה שמ"ע. וזה מנהג שכבר אחד מרבותינו הראשוני ראנזינ, הרabiyah, מוציאר אותה, ומובה בשמו במהריל הלכות ראש חודש, וכשלעצמו שנייה הוא במחולות האחרונים, כמבוואר לפניו, אף פשט צורה ולבש צורה. וכך היה המנהג בתקופת הרabiyah, כפי מה שנמסר במהריל שם:

כשהיה ראש חודש יום אחד, היה מカリין בלילה א — "ראש חדש", וכשהיו ב' ימים, היה מカリין בלילה הראשון "עליה ויבוא" ובלילה ב "ראש חדש". והשני מונמק במהריל שם בכך — משום شيء א הוא בעצם היום השלישי של החדש שעבר, ולפיכך מカリין "עליה ויבוא", ורק היום ב הוא ממש ראש חדש. ע"כ מカリין — ראש חדש. ודבריו מובאים בספר קיצור שליה הלכות ראש חדש. ואסמכתה מלאה לעצם טעם זה מצאתי מפורש ברשי' לברכות ל ב ד"ה בחודש מלא: כשהחדש וכו' מלא, עושים ר'ח ב ימים וכן דערבית של מחר ראש גמור יותר מן הראשון.

והזכיר גם: בשבי הלקט, המנמק את עצם ההכרזה: "מה שנהנו בלילה הכנסת ראש החדש בתפלה ערבית, קודם תפלה לחש, שהחן מカリין "ראש חדש" והצבור עוניין, לשנון ולשמחה", לא משום קידוש החודש נתנו כך, שהרי אין קידוש החודש אלא ביום, אלא כדי שהוא אדם זכור להחטף עליה ויבוא" וכו' ועיין שם בכל הקטע. והשזה אבודזרות בהלכות ראש חדש, ורשב"א בתשובותיה, ומובה בב"י לסימן רלו או"ח ד"ה וכותב הרשב"א וכן בדורכי משה לטור סימן קיא בשם (שם אותן א), וכן מביאו בעל תניא דבתי אותן לב (אלא שלפיו הודגשת בהכרזה עצמה הכוונה שבה — "זכרו ראש חדש").

סדר תפלת מערב

שירותתא דצלותא

השאלה — אם הכהנות, כשלעצמה, לא מהו הפסיק, — שהרי אסור להפסיק בז' גאולה לתחפלה — שנוייה במחולקת האחרונים ז'ל, ואילו הראשונים ז'ל עברו על נקודה זו בשתייה, מלבד הרשב"א, וכמו בא בב"י לסימן רלה בד"ה וכותב הרשב"א, המביא עצם המנוג ומחזיקו ז'ל: מה שמכיריו ש"ז בין קדיש לתחפלה דעתית ואומר ר"ה (ראש חדש), אין מוחין בידה שאין זה הפסיק כיון שהוא צורך תפלת וכורא: במהר"ל שם מורגשת בעצם הסתייגות מסוימת כלפיו, שכ"כ הוא כותב שם: שמקובל בעיניו מנהג יש מקומות שהנערים קורין, שלא יהא המשך צוריך להפסיק בקראה בין גאות לתפלת. ובעל קיצור של"ה מביא זאת בדיוני ראש חדש כנ"ל. אבל בספריו שאר הראשונים שצינייתי לעיל, מובאת מפורש, ולא הסתייגות הכהנות החוץ עצמה. בתניא רבתי לא כתוב ברור על עניין זה, ז'ל: "מנוגנו בלילה ראש חדש כשרוצין להתפלל תפלת ערבית בלחש, לארציו (ולא חדgesch — מיהו המבריז) בקול זכרו ראש חדש"). המחבר בשו"ע (סימן רלו סע"ק ב) לא מחזיק הכהנות להפסיק, וכותב בהיד להלכה: "ומיהו מה שמכיריך ש"ז — ראש חדש — בין קדיש לתחפלה ערבית, לא או הפסיק כיון שהוא צורך תפלת וכו' שמקורו ברשב"א המובא בב"י לטור, כנ"ל, ומסכים לו המג"א במקומם. שם איתות א, וכן היא דעת הגרא"א שם בביאורינו אותן ב וכך נראה מפרי מגדים למג"א שם אותן ד וכן מלשון בעל מחיצת השקל שם. גם הלבוש מסכים בעצם לההכנות, אבל — כנראה — מתאנ הסתייגות מסוימת. כי כך כתוב שם באות רלו אותן ב: ומה שמכיריך הש"ז וכו' ואומר "ראש חדש" או "יעלה ויובא" (כאן מודגשת מה שהבאותי לעיל מהר"ל) — אין מוחין בידו — וכו'.

ברם, המהרשל לא גרס אותה, כמו בא במתה משה (סימן תקיט) הכותב: "וראית כי כתוב בספר שחיבר אוזני מורי אשר עדין כמוס באוצר המלך וכו' וקהל וטרי עד אמיסים — שיש לנוגה שהמשה העיר יתחיל לתחפלל ייח קודם הצבור, וכשיגיע ליעלה ויבוא, אז יאמר בקול רם תיבות יعلاה ויבוא". וכן מביא זאת בשם מהרש"ל, חב"ח לסימן רלו אר"ח ד"ה ומה. אבל דעת עצמו של בעל מטה משה נוטה כן להכרים. כי כך נראה מטידור העניין שם, המתיחיל: נוגין שהמשה מבריז בערב הכנסת ראש חדש בקול רם — יעלה ויבוא. גם חב"ח מצדך למנהגו המקובל, ואחריו שמכיר שאם דברי מהרש"ל כנ"ל במתה משה, מסיים הוא ז'ל: "והדין עם הרשב"א (כן להכרים) וכן נהוג ואין לשנות". וכן נראה דעת בעל תוספות יו"ט בדברי חמודות לרא"ש פ"ק דברכות ד ב באות י שם. העתרת זקנים לש"ע שם אותן א מביא דעת המהרשל וכנראה שמסכים לו, וכן נראה מבאר היטב לש"ע חכ"ב את א.

אבל בעל קיצור שו"ע מחזיק את המנוג להכרים, וכותב בסימן ע' אותן ד: "זמתה שהמשה מבריז יעלה ויבוא וטל ומטר לא הוא הפסיק, משום דהו צורך תפלת". בליקוטי מהר"ח מביא המחבר זיל מנהג יש מקומות להכרים בבי' לילות, אבל גותג להכרים בלילה ראשון בלבד — "יעלה ויבוא".

קדיש תתקבל

— הנאמר אחרי שמ"ע, הוכיח בסדר רב עמרם גאון הכותב: ולכששים ימין תפלת ערבית חור ומלדש ונפטרין לבתיהם, ומכאן בספריו הראשונים: במח"ז — רזומדין לתפלת

על פי מנהג ספרד והמקובלים מסיים התפלה במזרחי תהילים:

(תהילים כג): מזמור לדוד. יי רעי לא אחסר: בנהות דשא ירכני. על מי מנוחות יהלני: נפשי ישובב. יגנני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אל בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמי. שבתך ומשעניך המה ינחמני: תערך לפני שלחן נגד צרכי. דשנת בשמן ראשיו רוויה: אך טוב וחסד ירדפני כל ימי חי. ושבתי בבית יי לארכ' ימים:

(תהילים ס): למאנח בניגת מזמור שר: אלהים יחננו וברכנו יאר פניו אתנו סלה: לדעת הארץך. בכל גוים ישועתך: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: ישמחו וירכנו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם סלה: יודוך עמים אלהים. יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה: ברכנו אלהים אלהינו: יברכנו אלהים כל אפסי ארץ:

מן מהכנו זיל הוטיף לומר פופך זה:

(מזמור קכא) שיר למלות אשא עני אל ההרים, מאין יבוא עורי. עורי עם יי עושה שמיט ואرض. אל יתן למות רגליך, אל ינות שומך. הנה לא ינות ולא ישן שומר ישראל. יי שומרך, יי אלך על יד ימינך. יומם המשמש לא יכאה וירוח בלילה. יי ישמרך מכל רעה, ישמרי את נפשך. יי ישמד צאתך ובואך מעתה ועד עולם.

(ואהדים קדיש אהודיהם וכמ"כ כתב ריעב"ץ זיל בסידורו)

עמק ברכה שומע תפלה

מזמורים וק"י: כן מנהג רוב בתיה כנויות וזה משובה, עי"ש. ולכך הינהו לומר מזמורים אחרים תפלה ערבית. ואמרי אתריהם קדישים יתום ובכתבי האר"י זיל שיש לומר (תהילים שציריך לומר חנונים גם אחר תפלה ערבית, כי) מזמור לדוד ה' רועי וגוי ומזמור אלקים כמ"ש הטור (בס"ס לר') בשם רב שר שלום יחננו (שם ס"ז). ואני נהוג להוטיף (מזמור גאון, עי"ש, שכן המנהג בבבל. ותרמבי"ט שלא כתיב יומם המשמש לא יכאה וירוח בלילה. ואית הוכיר נפילת אפיקים בערבית, מ"מ כתב (בפס"ז מהל' תפלה) דהמתהנן אחר תפלה ערבית, הרי כי גמי פטוקי שמרה).

שירוותא דצלותא

יה ואומר קדיש והולך החון ויושב במקומו ואומרים כולם פטום הקטורת וכו'. ובטור: ואומר קדיש ונפטרין וכו'. ובארחות חיים - "ואהדר תפלה יה אומר קדיש שלם", אבל הכל בו כתוב ברור: "ואהדר יה אמר קדיש ותתקבל וכן אבחוריהם: ואמר קדיש תתקבל ונפריט לבתיהם בשלום. הטור מביא גם בשם רע"ג מנהג אמרת פטום הקטורת אחורי מעריב וכן נפילת אפיקים, והדריכי משה שם אותן בעיר על זה: והמנגן איינו כן וכי' האגור, ויש בו טעם ציפ הקבלה. וכמ"כ מカリע ברמ"א לשרע שם בקייזר: זאין נופין על פניהם לאחר ערבית. ועיין בספרי המקובלים זיל ובסידוריהם ובויעש אבריהם כאן ד"ה מזמורים. וראה מש"כ לעיל, בטוף העזרותינו לחזי קדיש הנאמר לפני שעומדים לתפלה יה, ועיין שם לדינה לענינו ביחס לקדיש זה.

סדר תפלה מעריב

שירותתא דצלותא

ספרת העומר: בימים של ספירת העומר, מברכים כאן, אחרי קדיש תחכבי, על ספירת העומר. וראה הערות לסדר ספרת העומר בסידורנו חלק ג, שסדר אחרי תפלה מעריב של מוצאי שבת.

עלינו לשבח: ראה העורות מפורחות בסידורנו חלק א עמוד תי ולעיל בתפלת מנחה עמדו תשмаг וביחס למעריב: במחז'ו וכן בטור החכר רק בתפלת שחירת, למעריב — מצאתי רק בארכות חיים, ומכאן בכל בו האותים: ואחר כך אומרות פלינו לשבח.

ואשר לרבותינו האחרונים זיל: הלבוש כותב מפורש בסוף סיון רלו: ואומרות علينا לשבח ונפטרים לבתיהם. וראה אליו רבא שם בהגותינו לבוש אותן ד. במאן אברהם סיון קלב סע"ק א אות א מובא בשם — כתבים — כתבי אריז'ול "שיאמרו אחר כל תפלה מג' תפלות". וכלך צידד בעל מטה משה בסימן ריב, בעל סדר היום הזכיר זאת רק בתפלת שחירת, וכמ"כ מוכח מרמ"א לסימן קלב סע"ק ב, קדנאה שמצדדים למחז'ו וטור, כנ"ל.

הבית יוסף רמז עליו רק בראשית דבריו לטור סיון קלג, ואילו בש"ע שלו לא הזכיר, לא שם ולא בסימן רלו. ממרוצת לשון קיצור של"ה נראת שמאז לא אמרו, שכן כתב לעניינו (בעמוד פ טור א) ביחס למי שאיחר לבוא לבית הכנסת וכו' "שifthalle עם הקהל תפלה מעריב ואח"כ, אחר עליינו לשבח יאמר ברוך ח' לעולם. ולמעשה — סודר בכל סידוריינו אשכנז וספרד גם יחד, ולרבות של המקובליטים זיל.

קדיש יתום: אחרי עליינו אומרים היתומים קדיש. וראה העורותנו לקדיש זה בסידורנו חלק א עמוד שצ'ו ועמוד תי. ובארץ ישראל נאמר כאן, אחרי קדיש יתום, ברכו וכו' ועוניין ברוך וכו', כמו שנאמר בתפלת שחירת, אחרי הקדיש דרבנן שלאחר אין كالוקינו. וראה על מנהג זה מש"כ בסידורנו חלק עמוד תי.

מוזמורי תהילים: ע"פ קבלת אריז'ול נאמרו אחרי תפלה שחירת מזמור תהילים. וראה ההורות למנהג זה בסידורנו חלק א עמוד תיג. ובנוגע למעריב: המקובל ריק זיל כתוב סטם: ואומר מזמורים ע"פ מנהג מדיניה. ר' שבתי סידר המזמורים שנאמרו אחרי התפלת שחירת והם: מזמור כ"ג ומזמור ס"ז שלפנינו. בליקוטי מהרי"ח מביא מנהג ספרד לומר ג' מזמורים לפי הסדר דלקמן: כ"ד, ח, כ"ט, ואולם סידר בעל עבותה ישראל. בסידור רמ"ק סודר המזמור קכ"א. וריעב"ץ זיל סידר קודם את המזמור ח' ואחריו המזמור הנ"ל. אהוריית נאמר קדיש, ויושבים לרגע קט ואומרים הפסוקים אך צדיקים זוג' ועד פסוקים כמבואר בסידורנו חלק א עמוד תיג, וכן סודר בסידור ריעב"ץ.

מן מחברנו מצד לאdireת המזמורים כ"ג וכן ס"ז, הנאמרים גם בתפלת שחירת, אלא שהוטיף המזמורanca כדעת הרמ"ק זיל ומטעם המבוואר בויעש אברהם ד"ה מזמורים. וכדר הדגשת בכתורת שמעל גבי המזמור. בעל אליו רבא מביא מנהג אמרית המזמור פ"ג הנאמר בנוסח אשכנז בתפלת שחירת אחרי מזמור של יום, וראה בסידורנו חלק א עמוד שצ'ה. וירושה להביע השערת, שלמזמור זה התחנו בעל ארחות חיים המזכיר אמרית "שיר מזמור" וכן בכל בו, כי המזמור פ"ג הנ"ל מתחילה: שיר מזמור לאסת.

סדר תפלה מעריב

שירותא דצלותא

מנגינות:

ב) בפייזוינט חלק א (עמדו רטו שורה המתחילה "עפי קבלת אריזיל") הבהיר מנהג אריזיל לעמד עם אמידת "תהלות לאל עליון". והנה למנהג זה ישנו בעצם מקור ייתמר קודם והוא נבר מובה במנהג מהרייל (הלוות תפלה עמדו עה בדף קריםנה משנות ג'שכו) וחיל: בשחר עמד לתפלת ייח מתי שהחילה שליח צבור תהלה לאל עליון. במנהג כשריד שץ לפני התיבה, ערבית — כשהחילה שליח צבור קדיש. ובעל מטה משה מביא ذات בנווגע למעדריב בשם מהרייל ומורו מהרשיל (שם סימן שפו). הרחיד"א מביא זאת מתקופה מאוחרת, בשם שירוי הכנסת הגדולה סימן צג (עובדת הקודש לרוחיד"א, בקשר אגדת סימן יב אות יד).

בנוגג לרדת לפני התיבה שנה שנה ביום פסירת הוידם, ומחילים מתפלת מעריב. עצם המנהג מובה בתשובות מהרשיל (סימן סד) וחיל: כשיוני מתפלל (חכונה — לפני התיבה, כמבואר שם) ביום פטירת אבי זיל וכוכ.

ונגיד הערה:

חנוךת השץ — אין בתפלת ערבית, כמו שנקבעה ההלכה בטור ושורע שם רלו' זאוומרטה: אין שליח צבור חומר התפללה בתפלת ערבית, המקור הוא ברמב"ם ה"ת פרק ט הלכה ט: ואינו חומר להתפלל בקול רם ערבית לפי שאין תפלה ערבית חובה, לפיכך לא ימוך ברכה לבטלה, שאין כאן אדם שנתחייב בהם, כדי להוציאו ידי חובתו. ואותו מעט מביאים: ארכחות חיים, כל בו אבודרם, טור, ושב"א בתשובה ומובה בשם בית יוסף ליטור שם, דיה ואין שץ, ובכל ספרי ואחרונים. ובנוגג לכך יוסוף מביע המחבר השערת — שברווחה לעולם אמן ואמן — נאמר במקום חזורת השץ, ועיין שם בענייני משליב אריכות הסברו.

לימוד התורה בלילה:

בשדי"ע או"ח סימן רלח נקבעה ההלכה: צריך ליהר בלימוד הלילה יותר משל יום, והמבלго, עונשו מרובה, וראה מפרשיות שמסביב להם ועיין במראה מקומות שבביאורי הגרא"א שם אמר א'.

הטකדור — הוא בגמ' עירובין (סה א) אמר ר'יל — לא איברא לילה אלא לגידטא (לבוש, שם). וראה טור או"ח סימן רלח והמפרשים שם ועיין בפירושה שם אמר א' וכרמב"ם (הלוות מלבד תורה פרק ג הלכת יג): אעפ' שמצוה לומד ביום ובלילה, אין אדם לומד רוב חכמה אלא בלילה.

ובזוזד: ראה זהר לך לך עמד פה ב: דוד מלכא קם היה קם בפלגות לילה וכיו'. ובזהר וישלח קוץ ב: אנט אשתדנא באורייתא מפלגות ליליא. שם ויגש ר'ו סע"ב: האיך הות ובר בשעתה דעת לילה, הנה יתיב עט כל רברברי דעתן דינא ועסיק במילוי דאוריתא. וראה ניצוצי אורות לרוחיד"א שם אמר א' וראה המתיר בקשר לדרישת חגם' ברכות ג ב ע"ב שבתאליט — חזות לילה אקום להודות לך. וראה מאמרי חיל': עירובין יה ב: חגיגת יב ב; ע"ז ג ב; מדרש רביה ויקרא יט, א.

ובסתרו מלכבי עליון (עמדו יט הגדה ב) מביא ר' רואבן מרגליות מספר סוד החשמל" בקשר למאמר הנזכר בקוטץ (רמו א): — ואותו חד חיזטה דשלטה עליוו וAKERI

סדר תפלה מעריב

שירותתא דצלותא

בזק (וראה שם ניצוצה זהר אות ד): זאת החיים הנקרה בזק וכרי היא המקבלה יהיא האמונה — על כל העוסkit בתורה בלילה, והיא הפותחת שערם לכל הבאים להתפלל בלילה שד שבא סנדלפון וכרי (ספר סוד החשמל לר' גיקטיליא ז"ל) וראה ספר קהילת יעקב לבעל מלאו הרועים (עמוד כת ד ערך טגען).

במגן אברהם (לאור"ח סימנו אאות א) מכיא בשם השלה הקדוש: סוד לחבר יום ולילה בתורה או בתפלה, הן בבוקר והן בערב. וראה אליו רבא לסימן רלח אותן אמש"כ בשם של"ה. ובנפש חייה לרבות מרגליות מביא יסוד לזה מירושלמי. יומא פרק א הלכה א ושם כתוב: תמן תנינן — אלו מושכין ואלו מניחין (הלחם הפנים) וכרי א"ר יוחנן — מישיבת אהרן ובנוי צרייך שימסור יום ללילה ולילה ליום, ועין בפירוש קרבו העדה שם. וראה מנהחות צט ב: אמרו, מדרורי של רבוי יוסי נלמה, אפילו לא שנבה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, קיטים מצות — לא ימש ספר התורה מפרק וגורה. ומכאן — כותב בנפש חייה שם — מגנוג ותקין ללימוד בזמנו שמוטר הימים ללילה ולהלילה ליום, חז"ק.

ובמדרש שוחר טוב פרשה כא: בתורת ה' חפצנו וכרי אבותינו הראשונים היו קובעים את המשנה (כלומר — עת משנתם) יושבים ביום, שהוא נוטל מן הלילה ובלילה שהוא נוטל מן היום. וראה ויקרא רבא פרשהכו ומדרש שוחר טוב פרשה יט שמשם מוכחה שהו זמן התחרות ים ולילה. ועין היטב בספר חסידים סימן קנתה: זה יסוד לימוד היראה וכרי וכן תן לו —ראשית היום והלילה. ובמנג זה אחו הצדיק דרכו בקדוש, כפי שמתברר בויעש אברהם כאן ד"ה אחר תפלה מנהחה, לחבר יום ולילה בלימוד התורה, כמו שציינתי לעיל משליח אקדוש, אלא שהחמיר על עצמו ללימוד בעמידה וראה בירור הלבטי בויעש אברהם כאן ד"ה לא ראוי שסודר להלן בעמוד תחנה—תתנו.

ובברכי יוסף לאור"ח סימן רלח אותן במכיא בשם גורי אריזיל — שלא לימד מקרא בלילה (ועל כך מקפידים חסידים ואנשי מעשה) ומסתמן שם על מאמרם ז"ל המובה ביליקוט לסתו פרשה תשא: — מנין היה משה יודע (כששה בהר ארבעים יום וארבעים לילה) אימתי יום ואימתי לילה? בשעה שהקב"ה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יומם, ובשעה שלמדו משנה, יודע שהוא לילה וכרי. ועין שם בכל הקטע ובבאר היטב לש"ע שם אותן פרשה מה, שז"ל: מ' יום עשה משה בהר, קורא במקרא ביום, ושונה במשנה לילה. ועין שם היטב בביור הדר"ל אותן י. וראה קיצור ש"ע סימן עא ועין שם בכל הקטע א. ובסידור ר' י"ק כותב המחבר המקובל הקדוש זצ"ל — בתחלת הלילה צרייך ליזהר בקביעת התורה יותר מבאים, ובכתבי אריזול (מובא) שמענישין יותר על ביטול קביעת התורה בלילו, יותר מבעוד יום, (חומרא זו מכיא ר' שבתי ז"ל בסידורו בשם רמ"ק ז"ל), ולכן נראה לקבוע איזה ליום קודם קדם אכילה, אם איתר טענות על הלילה, גם יקבע איזה לאחר טענה (ר"ש שם בשם רמ"ק). ומכאן הגדר בעל קיצור ש"ע ראשית דבריו שם. ובקשר להגבלה ליום מקרא בלילה: בסידור המקובל הקדוש רבוי שבתי זצ"ל, סדר ק"ש שעל המתה, כותב על עניין זה בסדר השכיבה, בראש פירושו לסדר ק"ש שעה"מ: אין למד מקרא בלילה, בלי פירושת וכרי (ומכאן יש להבין שעם פירוש

סדר קריית שמע שעה"מ

תגיא

שירותתא דצלותא

כֵן מותר ללמד, מכיוון שעל ידי כך — היא תורה שבعل פה, כלומר שהלימוד עוזה אותה לתושבע'פ.

ס ד ר

קריית שמע שעל המטה

מ ב ו א

(בירוריהם)

א) ההלכה ברמב"ם (פרק שביעי הלכה א) אומרת: כשהתנו חכמים וכור וכו' כשיכנס אדם למיטהו לישן בלילה, מברך ברוך אתה וכו' המupil וכו'. וההלכה ב שם: וקורא פרשה ראשונה מקראית שמע וכו'. ובतור סימן רלט לא"ח: וכشيرצתה לישון, יקרה ק"ש וכו' ודי בפרשה ראשונה וכו'. ומכאן בשו"ע לאותו סימן: קורא על מיטהו פרשה ראשונה של שמע ומכרך המupil וכו'. וראתה המפרשים שמסביב להם.

המקור של ההלכה זו, היא בגמ' ברכות (ד ב) ושם גרטינן: אריב'יל — אע"פ שקרה אדם ק"ש בביהכ"ג, מצוה לקורotta על מיטהו. ורבבי יוסי שם, לימד את עצם החיוב מהפסיק שבתתלים (צ, ח) רגוז ואל תחתטו אמרו לבבכם על משכבותם ודומו סלה. וגם בירושלמי ריש ברכות מצינו אותה מימרא, אלא שם אמרה רב הננא בשם רב יוסי ור' אחא ור' תחליפטה בשם ר' שמואל ב'דר נחמן. ובגמ' שבועות (טו ב) מדובר על המזמור ישב בסתר (עד — מעונך) ומזמור לדוד וגורי מה רב צרי שהיו אומרים כשיר של תהודה, וכঙגולה נגד מזיקין, בלויית כנורות ונבלים וציצלות, כל פעם שהרחיבו האגדילו את העיר ירושלים. והגמ' מסתירה שרבבי יהושע בן לוי אמר להני קראי ונגאי, כלומר, כשהיתה הולך לישון, — ומכאן שיילובם בסדר ק"ש שעל המטה. וראתה ירושלמי שבת פרק ו הלכה ב ירושלמי עירובין פרק י הלכה א. במרוצת הזמן, במשך מקופות ארוכות, הורחוב הסדר, עד שהועמד על הצורה המקובלת שלפנינו. המקובלם ז"ל הרחיבה עוד יותר, בחפר ויתיר, כمبرור בסוף העורתיינו וסדרנו.

ב) הסדר, בכללו נקרא באש "סדר קריית שמע שעל המטה", אבל הגדרה מצומצמת זו כוללת למעשה: פרשיות של שמע (ושינוי במחלוקה: יש קורין פרשה א בלבד, ויש קורין ב פרשיות, ויש שקורין שלשתן); מזמור תהלים; קטעים מתפלת מעיריב; פסוקים מפוזרים; הקראה "בשם ה' אלוקי יישראל"; הפזמון — אדון עולם; ויש מוסיפים תחנות, ודזין, ומזמרי תהלים הנאמרים בסוף הסדר, ובכללו שני הוא במחלוקה הבנושאות שבין גנטה אשכנו וספרד לבין אלו של המקובלם, כمبرור לפניהן. ועוד: ההגדרה "על המטה" שנوية במחלוקה — אם להבינה פשוטה ממשמעה, וראתה ב"י לסימן רלט ד"ה וכشيرצתה, ולפיו זהה מחלוקת שבין רש"י ורמב"ם — "ולדבריהם הוא — על מיטהו — פשוטו, כשהוא שוכב על מיטהו ממש", לבין רגינו יונה הוטבר הדיכא דליך טירחא, לא יקרה ק"ש כשהוא מוטה על צדו (כלומר, כשהשוכב במיטה). ועינן פרישה שם אותן א וב"ח שם ד"ה וכشيرצתה. וראתה מג"א שם אותן ג בשם סדר היום — "שלא יקרה ק"ש אלא כשרואה שהשינה באה עליו", — משמע שקורא אותה על מיטהו

סדר קריית שמע שעה"מ

שירותא דצלותא

במש, וכן משמע מהמעשה המובא בירושלמי ריש ברכות, — "ר' שמואל בר נחמן וכורו הוה מקבל גבי ר' יעקב גrosso וכורו והוי קרי וחוור וקרי עד דהוה שקע מיניה גו שניתה", הרי מכואנו ניתן למדוד שהיה קדיא אותה כשכב במתתו ממש. וכן משמע משלשן הרוקח (שכו): וצריך שלא יפסיק וכורו כదם בערשותי — קרי וחוור וקרי וכור. ובגאונייה צד 262 מובה: והקדא לא איטרווחה רבנן לישב על הקרכע, אלא על מטהו שכד אמרו חכמים — צריך לקידות על מטהו (תשובות הגאנונים גאניקה, שם). וראת מהרש"א לברכות ד, בחת"א שם

ד"ה רגוז: על משכברם — משמע ממש על מטהו.
אבל השלה (עמוד קכו א) כתוב: היינו סמור למטהו, כלומר, בשעה שרוצה לילך לישן. וממצאיי אסמכתא לדיקוק "סמור למטהו", באירועים הכתוב מפורש: צריך לקרות ק"ש סמור למטהו. מלשון ביגל לקט יושר גראית דרכ פשרה זיל: (עמוד 45): מי שכחה ולא קרא ק"ש על מטהו, אם נזכר קדיש שיימן, ציריך לעמוד. מטהו וקורא, אבל אם יישן (כלומר, אם נרדם ואחיכ התעורר) אין ציריך לעמוד עוד. ודרכ פשוניות אחרת קובע בעל קיזור שרי' הכותב בסימן עא סוף אות ד: ויאמר ק"ש עם המזומנים קודם שהולך למטהו וברכת המפלי על מטהו. המקימים מצות עוננה, לא יאמר תחללה ברכבת המפלי אלא אח"כ, (ו) קורא לכה"פ פרשה ראשונה של ק"ש ואומר ברכבת המפלי (שם בטוף אות ד). ודרכ אגב: הלאה למעשה למדים אנו מבעל לקט יושר שם הכותב: ואוthon הבוחרות הנעוויות כל הלילה, צריכים לקורא ק"ש וכו'.

ג) רגיל בפיינו, שהסדר, בכללו, נאמר לשם שמי'ה. ברם, עד כמה שההנחה נכונה ביחס למזומנים וכור. איננה מדויקת — לגבי הפרשיות עצמן, כיוון שענין זה שניוי בחלוקת הראשונים. וראה תרי"ל לפ"א דברכות ד"ה והאמיר — "מפני שאלו הפטוקים אינו אומר אותן לעולם לשם חובה והם של שמירה" וכו'. וכך ענין זה כתוב מהריל' בה' ליל פסח, כמבואר لكمן, עיין במגו"א סימן רלט אותן ברכות בעוניו ודרכ אגב שומעים אנו לעונינו: אבל יושב בסתר ואינץ (פטוקים) דהוי משות שמירה, לא הוא הפסיק. ודיוין גורר עיון ביסודותיו של הדבר: אם כונתנו לשם שמירה בלבד, הרי זה נוגד, לכואורה, למה שטנוינו במשנה, סנהדרין צ א — "הלווח על המכחה ואומר כל המהלה אשר שמתי במצרים לא אשים עלייך כי אני ה' רפאך — אין לו חלק לעולם הבא".

ד) קריית שמע: — לפי קביעת ההלכה ברמב"ם (פרק א מה ק"ש ה' א') משמעותה קריית כל הסדר של שמע, כולל כל השלש פרשיות. וזה לשונו שם — "פעמים בכל יום קורין את ק"ש, בערב ובבקר" ויחלכה ב שם מפרשת — "ומה הוא קורא, שלושה פרשיות" וכו', וביותר מדגיש נקודה זו אבודרham הכותב (בשער הראשון) — "וקריית פרשת שמע ופרשת והיה אם שמווע ופרשת ויאמר, — היא הנקרהת קריית שמע". כל זה אמר ביחס לבוקר וערב, אבל כאן, בק"ש שעל המטה, שניוי העניין בחלוקת רבותינו הגאנונים, הראשונים. האחרונים והמקובלים — זיל ולא אייפסקא הלכתא בהדייא, ומcause השנויים המרוביים בענין זה, כמבואר לפניינו.

— כל זה טועו עיון מליף, נוסף על בירור המקורות עצמן, לכל נסחאותיהם. גנסה להoir :

סדר קריית שמע שעה"מ

שירותא דצלותא

א.

א) גרסינו בגמ' ברכות (ד ב) : «אמר ריב"ל אעפ' שקרה אדם ק"ש בבית הכנסת, מצוה לברותו על מטהו», ושם עמד ה א : — «אמר רבי יצחק כל הקורא ק"ש על מטהו כאילו אווח' חרב של שני פפיות בידיו», ועוד שם : — «אמר רבי כל הקורא ק"ש על מטהו, מזיקין בדילין האמנו». פשטות לשון מיראות אלו מרשה להנחת, לאור קביעת ההלכה ברמב"ם ואבודרham, כנ"ל באות ذ, שהכוונה לשלש פרשיות, שהרי בבית הכנסת — ככלומר — בתפללה נקראות שלשتنן. אבל בעמוד ס ב שם בא אמר רביעי, המגביל את הכלל הנ"ל שברמב"ס ואבודרham, ואומר : — «הנכנס לישון על מטהו אומר ממשע עד והיתה אם שמווע», ככלומר, הפרשה הראשונה בלבד.

ובשיטה זו אווחים : רב סעדיה גאון (לפנינו בסדר רס"ג הוצאה הרב אסף ז"ל) ; רב עמרם גאון (בסיודר רע"ג) ; רשי (לברכות ב א ד"ה עד, וגם מובה בשמו בספר השלמה לאחד מרבותינו הראשונים), ר' משולם ב"ר משה ב"ר יהודה ז"ל מבדרשי, ונזכר בברליו בשנת תרגג ע"י ר' מנחם מנדיל שחור ואח"כ ע"י חיים ברודי ז"ל : ירושלמי שכטב רשי ז"ל וכו' ועיקר ק"ש היא פרשה א שקרה על מטהו וכו'. וצ"ע מש"כ בעל שלטי הגבורים לר"ף ריש ברכות המונה את רע"ג ודש"י בין הסוברים ומctrיכים לkerות ג פרשיות. ראה שלטי וגבורים לר"ף ברכות ה א אות ב) ; מה"ו עמוד מו' ; רבינו הם (בתוספות לברכות ב א ד"ה אימתי, ועיין בריש התוספות ובסוף שם ועיין פסקיתוספות לאוטו עמד וראה «תידושים בפסק תוספות לברכות» שבש"ס פרד"ס דפוס ירושלים ועיין שם מש"כ ביחס לזה. וכן מובה בראש שם וית לברכות שם ובתוספות הרא"ש לברכות שם, באור זרען ח"א אותן, ובאבודרham בשמו זדעת עצמה, וכן מובה בשם ר"ת בהגותה מיומנות לرمב"ם פרק ג מהלכות תפלה אותן ח והיא גם דעת עצמו) ; רבינו יעקב מרובייש (אחד מבuali התוספות, המפורסת בספריו «שוו"ת מן השמים» ולפנינו ספר זה בעיבוד ועטור העורות לר' ראוון מרגליות, דפוס ירושלים שנת תשין ועיין שם טימן יט איפה שכחוב : וסמכים על פרשה ראשונה שקרהים סמוך למטהו וכו' זכר). וכך נראה דעתה הסמ"ג (לר"מ מקוצי, מבuali התוספות, שתפס לשון הגמ' שם אחריו עשיין ייח) ; רוקח סימן שם"ה ; ראייה לברכות (ומובה בשמו במדרכי לברכות אותן א) ; רmb"ם (הית פ"ז ה"ב) ; ואשכול (עמדו 95 הוצאה אלבק) ; הרא"ש (לברכות פרק א) ; עיין פסקי הרא"ש לברכות שסידר, לפי המקובל, בניו, רבינו בעל הטורה. ובאות א שם הוכרו בקשר לשיטה זו — לש"י, ריב"א, הראב"ד והר"י אבן גיאת (לי"ץ גיאת), וככתב מפורש : ועיקר הקרייה שאנו יוצאי בה, היא פרק ר' אשון שאנו קוראין לפני מתנהו. והיות שלא דוחה הכרעה זו, שמ"מ שמסכים לה, כמו שכחוב בראש עצמו, ולפ"ז מה שכטב הטור בסומו רلت ביחס לרביבנו חננאל המזריך לkerות שחוי פרשיות ומשיטים שם : «וכן היה נהוג אדוני א"א הרא"ש ז"ל», מוסף זאת לראשת דבריו, לkerות פרשה אחת בלבד, ולא לדברי ר"ח הקודמים לו.

ובקשר לריב"א שהזכיר בפסק הרא"ש שם, והモונה גם אותו בין המctrיכים לkerות פרשה א בלבד יש להעיר, שבהגחות מיומנות (לrbmb"ט הלכות תפלה פרק ג אות ח מביא בשם אותו ריב"א מפני הרב רבי אלעזר ב"ר יב"ק ששמע על ר' ייב"א שהיה קורא ק"ש עם הצבור כשמתפללי ביום (בצד יומם). — «וביציאת הכוכבים היה חזר וקורא ק"ש

סדר קריית שמע שע"מ

שירותא דצלותא

כברכותיה על מטו", וממרצת העין וمضחות לשונו שם נראה, שהלונה לג', פרשיות, עיין שם היטב בכל הקטע. וזאת מתאים עם מה שכח בועל שלטי הגברים לר"ף ריש ברכות שם ה אאות ב הסופר ומונגה את הריב"א בין האוחזים בשיטה של ג' פרשיות, עי"ש. אבל דבריו מופרדים מפסיקי הרא"ש תניל, ביחס לדע"ג רשי ודי"ץ גיאת.

התשב"ץ בסימן רס; ארחות חיים בסדר ק"ש סמור למטו, תר"י לברכות שם (וציריך עיון ממה שמובא בספר היראה המיווסה לריבנו יונה שהיה קורא "ק"ש כולם שיש בו ומי"ח חיבות להרחק כל מוקם מרמ"ח אבריו שבו"); מרדכי (לברכות פרק א' אותו א); אבוד רה"ט; טור או"ח סימן רלט (דעת עצמו); כל בו בסימן כת (המביא גם דעת המציגים לקרות שלשתן); שבלי הלקט סימן מה; רבינו בחיי הספרדי (בספרו צדה לדרכ, כלל ראשון, פרק כת); ספר שושן טהרות המיווסה לתלמידי הרמב"ן; וכן מוכח מרייקנט (לפרש בשלח ועיין שם מש"כ עה"פ והיה אם שמע).

ומכאן — לרבותינו הראשוני אחרונים זיל: מהר"י טירבו (בספר המנתגים עמוד 6 אות ט בהגות המנתגים שם וראת שם ג' ב בגוף הספר, המחבר, בש"ע סימן רל"ט, בעל סדר היום; הלבוש; מטה משה (סימן שפט, והמדגיש שם: ולא יקרא אלא עד וכשביריך שהיה פרשה ראשונה, וambil שם דעת מورو הוא המהירוש"ל ל��רות ג' פרשיות כדלקמן); בעל תוספות יו"ט (בדברי חמודות לראי"ש פרק ט דברכות אותן סו); בעל אליהו רבא לסימן רלו שׂוע או"ח; שיורי הכנסת הגדולה (מובא שם בשמו); זרואה מגן אברהם לסימן רלה ט"ק ב וברכי יוסף לא"ח סימן רלט אותן, וכך סודר בסידור רמ"ק ושל ריעב"ץ (המדגיש: "משמע עד והיה אם שמע" — קלשון רבינו חננא). ולפי פשנות לשון מrown הצדיק בנוסח זה ובשיטה זו, שכן כך כתב בויעש אברהם כאן, ד"ה לאחר תפלת ערבית — "כפי האנדפס בסידורי אשכנז", ובסידורי אשכנז היציגו רק פרשה ראשונה בלבד; ובעבדות ישראל ג"כ הציג המסדר פרשה א בלבד, אלא שהוטיף מתוך הסתייגות: ויש מוסיפים גם פרשת זהה ופרש תצית. لكن הצגתי הפרשה ראשונה בלבד בהוספה הערכה בסוגרים, — כי אין לנו מסורת ברורה בזה ביחס למנהג ולנוסח מrown הצדיק זיל. — ועד כאן בתורה הנගלית.

וזהו גם דעת הזוהר, שכן כך ניתן להבין מפשות לשון זהה חדש (במדרש הנעלם לפרשת לך לך עכוד כת, דפוס ורשה ושל הוצאה ר' ראובן מרגליות דפוס ירושלים) זיל: ר' עזריה פתח: משכני אחיך נרוצה, א"ר יצחק — כל הקורא ק"ש כתקנה על מטה צולה לשוט בארץ החמים. א"ר אייבו מי כתקנה — תא שמע, ששים אותן ידיעות יש בק"ש של לילה שהיא מכינה בהם לדעת הסובבים את כסא הכבוד" וכו'. להבini מאמר סתום זה (שהרי בפ' ראשונה ישנן רק נ"ד תיבות עם שמע ישראל), מסיע ר' ראובן מרגליות (במילואים לעמוד כה א בזוהר חדש בחוצאה ממשלו). וambil מספר ש"ת התשב"ץ ח"ב סימן רלו: — "דע כי רגילים היו לכפול בשכלמל"ו ואז הם ששים מיבות, ולפי מה שנראה מהמדרש, לא היו רגילים כמו אלא בק"ש של לילה. כדי שתהא נשמה עולה לכיסא הכבוד ותהא נאות עד ששים שרים הסובבים כסא"כ, וכעין זה מביא הוא שם מספר ש"ת יכין ובעץ, לנכד התשב"ץ, שם סימנו ה בchap.

ולאשר שבזהר מדובר על אותיות במקום תיבות, מצטט הוא תשובה נוספת

סדר קריית שמע שעה"מ

תתין

שירותות א דצלות א

להשבץ, שם סימן נג חלק ג, המבהיר נקודה זו — «כתבת כי לא הספיק לך חשובי בעניין שתין אתוון שבק"ש שהם ס' תיבות כתכפל בשכמלז', והקשית על זה, לפ"י — שאין אלו אותיות אלא תיבות — ובלשון המדרש תיבין? — כן היא האמת, בלשון המדרש הוא תיבין מאותה ראה שהבאתי — תילסר תיבין מבראשית עד אלקים תנינה כו', אלא טהענין מחייבני לפרש: במקום הזה אתוון — תיבות, שהרי מן שמע עד ובשידוך יש יותר מששים אותיות (הילך לא אפשר לפרש אותיות ממש ודוז"ק) ויתפרש לפי מקומו וכה. ושמעתינו פירוש — שמוסיף שני פסוקים שהם בידך אפקד רוחי וגוי ווערה כבודי עורי וכור ובורא ובתומסתו זו יש שתין אתוון, יותר מכל זה (נראה לי) כשהתמנת כל אותן כלות שלמים שבפסוק שמע, תמצא אותן שתין" וכו'.

ולפי פשוטות לשון ההור הנ"ל קבע המקובל הקבוע רביה משה קורדוביריו ז"ל וכותב מפורש: אל מלך נאמן, ואחר כך יאמר פרשה א של ק"ש. (ואילו שר המקבלים ז"ל הוליכים בשיטת אריז"ל לקורות של ש"ה, כמבואר להלן). וראה במילאים לוור חדש בהוצאה רב מרגלית הנו"ל המביא שם בסוף הספר, בעמוד רמו שורה ארוכה של ספרי המקובלים הנ"ר בעניין זה, והמביא שם טעם והסביר על קביעת התנהנה „אנא בכח" בסדר קריית שמע שעל המתה מאגרתו של הג"ר משה זכותה „אל האליך החכם כמהור"ר שמשון בקי נרו מקוזאיל יע"א". וראה העזרתינו לתנהנה זו שהצגתי בסוף הסדר, והראתי ב"ה לדעת, שהיסוד הוא זהה.

ב) ויש שמצריכים לזכור שטי פרשיות (הראשונות): וזהי דעת רבינו חננאל המובאת ברא"ש פ"ט דברכות. והוא לשונו — „ור"ח ז"ל לatab גם פרשה שנייה" כר' ואפשר דגرسין שמע והיה אם שמע ומכך ברוך" וכו'. והשווה אבודרם בשם. וראה ב"י ופרישה לטור או"ח סימן רלא.

הצל"ח לגמ' שם מבahir דבריו וכותב — „וכי שמע והיה אם שמע סמכין בתורה, שיאמר „משמעות עד והיה אם שמע", הרי כמה פרשיות ביןיהם, ומה היה חסר אם היה אומר — שיאמר פרשת שמע (בלבד)? ומסיק מלאן שהכוונה לפיסקה — ברוך שם כבוד וכו', וכoon בזה למדרש תנחותה תלהן אותן בקטע א. וכן מוכרים דעתה זו הראב"ן ב"ז" קעב, ראייה עמוד ג, ראי"ז בשלטי גבריות בחחלה פרק ב' דברכות, טור אוית, ראי"ש, אור זרוע סימן א בה' ק"ש. וראה מג"א ומחצית השקלה, ולבוש בשם קצת נוהגים.

ג) ויש שמצריכים לזכור שלשות: וזהי דעת ר"ץ גיאת וריב"א, כמובא בשלטי הגבריות לר"ף ברכות שם (וז"ע, כי הוא ז"ל מונה ומספר גם את רע"ג ורש"י בין האחוים בשיטה זו, עי"ש) ומפורש יוצאת דעתה זו ברבינו ירוחם (נתיב ג בחלק ב') המנקה ע"ז המדרש לרביינו מגן אברהם מביאה בסימן רלא אותן א', וז"ל בקיצור. ור"ז כתוב ע"פ המדרש לומר כל הק"ש שהוא רמ"ח תיבות, לשמר רמ"ח איבריים. ועיין מג"א סימן רלה אותן ב. והשווה אותו טעם בארחות חיים ובכל בו. וראה בערזה, ערך מאה.

— ושיטה זו ראייה בספר „פירוש רבנו אליהו מלונדריש ופסקו" (ירושלים תשעט) המדייה זאת מלשון הירושלמי בפ"ק דברכות, ז"ל: עוד נ"ל מתוק אותו ירושלמי שהיה קורין ה' פרשיות בק"ש שעל המתה (שם עמוד מא).

ובדעה זו אוחזים רגוטינו הראשוני אחרונים: המהרשל (בסימן סדר ש"ת מהרש"ל) ומובה בשמו במתה משה ובב"ח ובפרישה לטור רלא, ובעטרת זקנים לשׂו"ע שם אותן א. וזהי דעת אריז"ל, למפורש בספר הכוונות (נג א) שזה לשונו — „דדווקא החסידים הראשונים לא היו צרכיהם לומר רק פסוק ראשון, אבל עתה, אנחנו דורות האחוריים. הללו שנפרש כל פרטיו הכוונות והיחוד כדי שנוכל לגורות זוג עליון וע"כ אנחנו אומרים

סדר קריית שמע שעה"מ

שירותות א דצלות א

כל סדר ק"ש". וראה: שער הכוונות עניין דרושים הלילה ריש דריש ה; פרעע"ח בסדר ק"ש שלל המטה פרק ב ד"ה טוד; נגיד ומזהה בסדר ק"ש שלל המטה, ובשאר כתבי אריזו"ל, וסידורי המקובלים — של"ה, ר"י ר' שבתי, ר' אשא, ר' רשות, וכך חציגו הרב זיל, ונוסחה זו רוחת ברוב סידורים. וראה משנה ברורה ודחת.

ד) והנה כל זה אמר אט מתחללים תפלת מעריב בזמןה, אבל אלה שמקדים מתחללים מעריב בעוד יום, צריכים לדברי הכל לקרות שלשתן (ע"פ הכרעת בעל קיזור שי"ע סימן ע"א), או שני פירושות הראשונות (לפי הכרעת דרך חיים בסידורו) ולהלכה למעשה צידד במשנה ברורה לקרות שלשתן. ועל המקור של חילוקי דעתות זו — ראה ועיין היטב בט"ז לסימן רל"ה בקשר לדין המובא בשו"ע שם — ואט הצבור מקדים לקרות ק"ש מבعد יום — המכريع לקרות שתי ראשונות. מלשון המג"א בסימן רלה אותן ב נראת שמאחד בעצם לקרות שלשתן, עיין ודיק היטב בלשונו שם שכטב: ולפחות שתி פירושות. וכנראה שדבריו זיל מסתמכים על תר"י לר"י ריש ברכות ד"ה אלא ועיין שם בד"ה ואיפסיקא והיסוד הוא בירושלמי, עי"ש. וראה פרמ"ג במ"ז שם אותן א, ושם משמע דחק אחר ביחס למג"א ועיין במחצית השקלה שם אותן ג ד"ה אבל ק"ש.

ב.

ופירושות אלו שאנו קורין לפני השינה — על שום מה, לשם שמירה או לשם מצוה? נקודה זו טעונה עיון ובירור יסודי:

א) בוגם ברכות ד ב אומר ריב"ל: — «ע"פ שקורא אדם ק"ש בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטהו», ושם עמוד ה א רואים אנו שני מאמראים של רבינו יצחק, שבאחד מהם רמזה כונת אחרת: «כל הקורא ק"ש על מטהו כאילו אותו חרב של שתי פפיות בידיו», ורש"י במקומ מטביר — «להרוג את המזיקין», ואילו מאמרו השני של אותו רבינו יצחק מבהירה בהחלה לפיה הסברתו רשי: «כל הקורא ק"ש על מטהו מזיקין בדין הימנו». מרוץת לשון מאמראים אלה ניתנת להבין, לכוארה, שהקדירה תלולה ברצונו של הקורא, אבל בירושלמי ברכות פרק א הלכה ב בא מאמר שלישי — מהחייב קריאתה, זיל: רב הונא בשם רב יוסף, מה טעם אמרו — אדם צריך לקרות את שמע בביתו בעבר, בשליל להבריח את המזיקין. הרי שני טעמים בדבר: מצוה, וגם הנאת עצמו — לשם הגנה. ומסיע לו ב מקצת המדרש שוחר טוב (לת hei פרצה ד) וזה לשונו: — «הקורא את שמע בבייחננס שחרית, יוצא ידי חובתו, ערבית — לא יצא, וא"כ חור בביתה על מטהו — הרי מבואר רק משום חובה, ותו לא. ואילו מדרש תנומה לפ' בלק מוכח שנקראת לשם הגנה ושמירה: «לא ישכב עד יאכל טרפ — כשהוא אומר ה' אחד, נחבלים המחלבים מפניו ומלחין אחורי ברוך שם כבוד וגוי והוא נסמן בק"ש; ואות דרש ובצורה מוחצת מביא הרוקח בשם מדרש יוכלו, זיל — «כשבא אחד מישראל לישון ואני ישן עד שממליך לדקב"ת, לא ישכב עד יאכל טרפ שאומר ה' אלוקינו ה' אחד, ומחבלין שומען שהזוכיר טמו של הקב"ה וחומלים עליין ומלחחים אחריו בשכמליו זיל והוא נסמן בוה ופוקד נפשו בידו אחר שמע בידך אפקיד והשומריםليلת מושרים אותו לשומריו היום. נפשי לה' משומרים לבוקר», ומסיים שם «וכן בתנומה»; — מרוץת לשון מאמראים אלה אף היא

סדר קריית שם שע"מ

תתייט

שירותא דצלותא

לא מביאה את הכוונה, ומורה יותר על המלצה מטעם הגנה עצמית, מאשר על חיוב ומצוה.

בריש"ף ובכח"ג מובא רק מאמרו הראשו של רבי יצחק, שבו נרמות, כאמור, כונתה (אצלם רבי אלעזר וכן בעין יעקב דפוס ישן, ובילוקוט תהלים רמז קמתה, ברא"ש, באבודרם, בפסק ריא"ד ובכל הראשונים המבאיםamar זה). בסדר ריעיג שלפנינו מובא כאמור של ריב"ל וכן מאמרו השני של רבי יצחק מתוך הקדמה "וכשנכנס אדם לשון על מתו ציריך לקרוא ק"ש". שמאנו ניתן להבין שני טעמי הדבר, כמו בירושלמי שם, והיינו — משום מצוה ולשם שמירה, והשווה ארחות חיים וכל בו סימן כת. בעל מה"ז טפס לידיים לשון תגמ' "מצוה לקרו על מותו" ואח"כ הוליר את עניין מזיקין. בתוספות, ברכות ב א' ד"ה מאיית, מדובר רק על שמירה — "ועוד דאותה ק"ש סמור למטה אינה אלא בשבייל מזיקין"; והשווה אותן הדברים במרדי בשםתוספות (אות א במרדי שם); וכן בהגחות מיומנות לרמב"ם ה"ת פ"ז אות א, וברבינו ירוחם נתיב ג חלק ב, המג"א לסייע רلط אותן ב מדיק בלשונו של אבודרם — שגם לדעת רב הא גאון נאמרת היא לשם שמירה בלבד; ובתר"י לברכות פרק א ד"ה אלא — "ואחר שייכל קורא פרשה דראשונה פעמי שלישית סמור למתו כדי להבריח את המזיקין"; וראה שם ד"ה והאמור.

ב) דברים לא לכוא ולא לכוא שומעים אלו בשער תשובת (תשיבות הגאנונים סמן זו ועיין באוצר הגאנונים לברכות ה, בחלק החשובות שם ועיין הערות ובראה מקומות שבהגבות המחבר זיל שם אחרות: א-ד) וו"ל: מפני שק"ש על מתו רשות היא וכוי אלמא לאו מצוה היא. וכעין זאת באבודרם (סדר ק"ש שעל המטה, בסופו שם): וו"אינה אלא רשות, כמו שנתבאר לעיל.

ג) מרוצת לשון המהרייל (ה' פסח עמוד כב א) יש להסביר, שرك הפסוקים וכרכ אמרים לשם שמירה, וו"ל: "בליל פסח יקרא אדם בפניו מטהו ברכת המפייל וק"ש, אך שאר פסוקים שאומרים להצלת המזיקין, לא ציריך, כיليل שמורים הוא, משומר ובא מזו המזיקין"; וראה ביחס לה בשז"ע או"ח סימן תפא טעיף כ בהג"ה שם ובמג"א ס"ק ב. הלבוש סבור במפורש לשם שמירה היא נקראת (אכלת סימן סאות י), בעל תלעת יעקב כותב (בשורץ מוציאי שבת) — "יושב בסתר הוא שיר של פגעים ואנו אומרים אותו להנצל מפני כמה רוחות שחושבין לשלוט علينا" וכו' ובשורץ ערבית שם — "ובעת השכיבה יקרא ק"ש להבריח מזיקין". השל"ה (במסכת חולין, בהג"ה שם) סובר שאינה נאמרת לשם שמירה, והשווה מג"א בטימן רلط בס"ק ב שם הפסיק כך "מטידור לשון הטור ושריע". בעל מטה מטה, בדיונו על השאלה — אם לקרות פרשה אחת או שלשתן, וכותב: "ותכלל העולה כי פרשה זו נאמרת לשמר ממזקי הגוף ונפש".

בעל סדר היום נקט בדרך פשרנית, והוא כותב (בהתחלת סדר ק"ש שעל המטה, קטע המתיחיל — ולפי): וואע"פ שקריאתה להגן היא, גם כן מצוה לקבל עליו על מלכות שמים סמור למתו.

— עד כאן הבהיר שיטות ודעתות הנאמורות בעניין זה.

ד) מכל הסדר של ק"ש שעל המטה רואים אנו: בברכות ד ב סתם: ק"ש. וכן לאחרר שם הפסוק — בידך אפקיד רוחני, שסדר לפניו בקטע ברוך ה' ביום, וכן הפסוק

סדר קריית שמע שעה"מ

שירותתא דצלותא

אם שמו תשמעו שמובא שם ללא קשר עם עניינו והסודר לפניו בקטע המלאך הגואל, ואחרי הקרייה בשם ה', ואת ברכת המפיל שמקורה בברכות ס ב, בשינויים. ובירושלמי ריש ברכות: אוד צrisk לקרות את שמו. וכן הוחכר שם הפסוק — רגוז ואל החטאנו. והמוזמוריים יושב בסתר ומה רבו צרי האחדרו בירושלמי שבת פרק ו הלכה ב, ובירושלמי עירובין פרק יא הלכה א, ובגמ' שביעות (הביבלית טו ב) — והשאר בספרי רבבותינו הראשוניים זיל, לפניו, דבר על מקומו. נוסח המקובלות שונה בחסר ויתיר.

ודרך אגב: גנסה להאריך את עצם העניין "מוזיקין", שכתריס בפניהם הסדר בכללו נאמר:

א) כאמור לעיל, משמשת קרייתה סגולה נגד השטלוות המזיקין השולטים במיחוד בשעות הלילה. והם מהعشירה דברים שנבראו בין המשמות של ערבי שבת (אבות פרק א משנה ו/orאה ברטנורא שם ובתפארת ישראל אותן מא). וראה: ברכות ג א, ו א מגילה ג א ותוספות שם ד"ה חשינן, סנהדרין מד א וברשי' שם ד"ה שמא יבמות קכב א וברשי' ד"ה מחותפי ותוספות שם ד"ה דחווי; ובמדרש הרבה לבדבר פרשה יב יוצא העניין יותר מבורך ושם נאמר — "לא תירא מפחד לילה לא תירא מן איגרת בת מחלת ומරכבהה ולא מן כל המזיקין המושלים בלילה". וראה מה שצינתי לעיל באות ב מדרש תנומה לפ' בלק וממדרש ויכלו; ספר חסידים סימן רלה ורלו; קב היישר פרק כה ופרק לד.

ב) לקבלת אריז"ל דרך אחרת בעניין, ולפיה היא סגולה להכנית מזיקין הנולדים מכרי לילה, אפילו לאונסו. וראה ע"ז בפרע"ח (שער טו שער ק"ש שעיל המטה פרק יא) הכותב: "והנה נדוע כי האדם פעמים חטא בהשחתת שזיל או שראה קריylanoso ומכל בחינות אלנו נבראים מזיקין ורוחין. והנה הק"ש היה הרבה ההרגת אותן מינין מזיקין. על זה נאמר וחרב פפיות בידם ואירועל שהורג האדם ע"י ק"ש בלילה שיעור רב מהס"מ. ועיין היטיב בשער הכותנות, דרושים הלילה, דרוש וקטע עד סופו.

יסוד העניין — בזהר לפ' בלק עומד ריא על פסוק לא ישכב עד יاقل טרכ. וראה הקדמת זהר לבראשית יד, ב, ועיין על זה בספר נגיד ומצוה ובשאר ספרי המקובלות זיל, וזאת מרגש ורמזו בלשונו של בעל מטה משה שהעתקתי לעיל בסוף הערכה בו שלפנינו הכותב — "לשמור מזיקי גוף ונש מה". וראה ספר נתיבות עולם למהר"ל מפראג זיל, נתיב העבודה פרק י"ז מש"כ על עניין מזיקין בקשר לק"ש זו.

ג) מובן אחר וכוננה אחרת לגמרי ניתון לעניין "מוזיקין" כאן, במאיiri (לברכות ב ב) וזו לשונו: אין אדם צrisk לחזר ולקרות את שמע אליו עלי מטהו מתורת קריאת עונה, שאילו היה כן, לא היה מספיק לנו וכרי' ובקריאה שלא ברכות, אבל מ"מ צrisk הוא לקרותה ללא שט ברכה, להבריה את המזיקין הידועים. ותלמיד חכם אינו צrisk, שתורתו משמרתו, וכלי זינו עליו כמו שיתבאר ומ"מ צrisk לומר פסוק אחד גzon בידך אפקיד וכיוצא בו, שלא לילך לישן למדות עם הארץ. ובמקום אחר שם ביתר הבארה: וטעם קריאה זו פירושו בתלמוד המערב — להבריה את המזיקין, וביאורו אצל — המזיקין הידועים, והם — הדעות הכותבים. חזקיקתו בעת הפנאי לידי אחד את השם, שלא יטעה באמונות השנויות, וכשיקרא הכוונה הרואה, תהא מטהו בטוחה מהם.

סדר קריית שמע שעה"מ

תתכא

(רבונו של עולם הריני מוחל וסולח לכל מי שהחכעים והקניתו אותו, או שחטא כנגדי בין בגופי בין במנוני הון ברצון הון בשוגג הון בمزיד, בין בגלגול זהה בין בגלגול אחר. ולא יענש שום בר איןש בשביili. ויהי רצון מלפנייך כי אלהינו ואלה אבותינו שלא אהטה עוד. ומה שחשסתתי לפניך, הריני מתחרט על העבר והריני מקבל עלי לשוב אליך בתשובה שלימה בלבב שלם ולתקן כל מה שטגמתי עיי עונותי. אתה אל רחוט וחנון מחוק ברחמייך הרבים כל פשעי ועונותי וחתאי, אבל לא עיי יסורים וחלאים רעים. יהיו לך אמרוי פי והגין לבי לפניך כי צורי וגואלי).

ויש נוגדים להתוודות בנוסח של הוודוי בשחרית לפי נוסח ספרד:
אווא"א וכך אשmeno וכך וכך.

שירותא דצלותא

ועיין בספר שיחת מלאכי שרת פרק א, ובפרק ב שם מובה בקשר למאמרים זיל (שבמדריש תנומה סוף משפטים) הון המלאכים המשMRIין אותו מן המזיקין וכוי מכריין לפניו ואומר: תנו כבוד לצלמו של הקב"ה, לפי שכל העולם כולו מלא רוחות ומזיקין — ופירוש שם בספר תנ"ל: פירוש — שכל ענייני עולם הזה מלאים דבריהם המזיקים לנפש מכל צד, כל חמודה וכל חפץ המנצל בעולם, הוא מעורב טוב ברע, הטוב — כאשר ישמש בו רק לרצון הש"ית, והרע — להפק, וזהו (הפירוש) שלא מזיקין. וראה מהרש"א לברכות נא א בחלק אגדות שם ד"ה «סח לי סוריאל», וביתר בירור בח"א שלו לגמ' שבעות טו ב שהבאתי לקמן בהערותינו לモמר יוושב בסתר אותן ג. לפנינו יבורר הנוסח אשכנז וספרד הרגיל, וכן של נוסח הרב בעל התניא זיל, והוא חלך של סיורי המקובלים שנכנסו במרוצת הימים לסיורי אשכנז וספרד.

רבונו של עולם הריני מוחל: וזהי מסירתה מודעה על מחלוקת עבירות שבין אדם לחברו ולסופה הוצמדה בקשה קצירה על מחלוקת עבירות שבין אדם למקומן הנוסח הוא על פי ספר שער ציון, בכתביו אריז"ל מיווחס ערך רב לעניין זה, והמקובלים זיל פותחים את סדר ק"ש שעל המטה בתפלה זו. חיסוד הוא מאמרם זיל בಗמ' מגילה (כח א) ומרגלא בפומיה דמר זוטרא «כי היה סליק לפורייתו אמר שריה ליה מארי לכל מאן ומצערן». והמנגג בעיקרו נשען על המעשה המובה בהדר (לפ' מקץ רא א) שלאחד הנדרם בדרך אריע נס כפול, ורבי אבא שעבר שם, הרגע בדרכו ונפה אליו כדי לעמוד צל טובו. וזה לשון הזהר — «אתא ר' אבא לגביה איל אימא לי מאן עובדר דהא קב"ה רחיש לך תרין נסין, לאו אינון למגנא (הרי זה לא לחנן!). איל ההא בר נש, — כל יומא לא אשללי לוי בר נש בישא בעלמא דלא אתחפינא בהדייה ומחלנא ליה. ותו — אי לא בילנא לאתחפינא בהדייה, לא סליקנא לערסי עד דמחילנא ליה וכל אינון דמצערו לי ולא חישנא כל יומא לההוא בישא דאשלית ליה, ולא די לי, אלא דמההוא יומא ולהלאה אשתדלנא לمعد עמיהון טבא».

בסדר היום (בסדר ק"ש על המטה) רמו על תפלה זו, אם כי לא הביאה במפורש, עיי"ש. המתרשל, הרמ"א, המטה משה והמג"א, לא רמו עליה, ורק מן המקובלים ואילך הוכנחת לסדר זה. מאן מחרנו עבר בשתקה ביחס למנהג זקנו מאן הצדיק, לכון הצעתית בסוגרים. וראה מה שכתב עלייה הריבע"ץ בטידורו. בעל קצשו"ע הוציא ביטמן עז בזוף אותו ג שם. והנוסח שלפנינו הוא ע"פ סידור קול יעקב להמקובל ריק זיל ושאר

סדר קריית שמע שעה"מ

(אל מלך נאמן)

שמע ישראל יהוה אל הינו יהוה אחד:

ברוך שם כבוד מקומו לעוזם נעד:

שירו תא דצלותא

סידורי המקובלים ושל הרב זיל. בספר שערי ציון המפורסם הנוסח שונה שונא קצר. בעל עבדת ישראל הציג נוסח המשתווה לזה של שער ציון ובשינויים ניכרים שלא בירורתי מוקром. וDOI: בסידורי המקובלים זיל ובקצת סידורי אשכנז וספרד שולב כאן החדי. ועל זה — ראה העורות שבסוף הסדר.

אל מלך נאמן: ראה ק"ש לעיל בת' מעריב עמוד תשטה, וההערות בסידורנו חלק א' עמוד רסא. והרי האריה והערות לענינו:

מהబר בסימן רלט פסק להלכה לומר רק פרשה א' ובמי לא אין שאלה לעניין אמרת אל מלך נאמן, הבא בעיקרו לחישלים רמ"ח תיבות, הרומות על רמ"ח אייביט שבאדם, כמובואר ומפורט בהערות לתaffles שחירת שם. המג"א ועטרת זקנים שם מצדים לדעת אריז"ל ומהרש"ל — לקרות כל הסדר של ק"ש, אבל לא העירו ביחס לאל מלך נאמן, ומסגנון לשונם שם אין לקבוע — אם לומר אמן, או לחזור — ה' אלוקיכם אמת וראה שור"ע טימן סא ומג"א ועטרת זקנים ושאר הפסיקות שם.

אצל המקובלים שניי העניין במחולות. המקובל ימ"ק זיל כתוב: «אל מלך נאמן» לאחר כד יאמר פרשה א' של ק"ש. מסגנון הלשון של שער הכוונות לרוחיו ופרע"ח שהוא ליקוט מכתבי אריז"ל, אין לקבוע ברורות (למי שלא בא בסוד הדברים). בשער הכוונות, בדורש ה מדורי היללה, כתוב הוא — «ולכן אחר שתשליט הק"ש, תחזר ליום פעם אחד — ה' אלוקיכם אמת», ותשוח אותם הדברים בפרע"ח שער טו פרק יא, בשני לשון קצר; ובידורש ט שם — «צרי שטרם שתתחיל הק"ש, התאמר אמן או חכפייל ג' תיבות — ה' אלוקיכם אמת», והשוח פרע"ח שם פרק ב. השל"ה, בסידורו, כתוב — «ובענין פ' של שמע וכור' מצאת בדברי המקובלים האחרוניים לkerות גם על המטה ק"ש שלם ותמיד ישלים רמ"ח תיבות וכור' ובערבית יהיו נשלמות הרמ"ח במא שיאמר פרדית אותו ה' אל אמת, שהוא נגד — ה' אלוקיכם אמת». מקור הדברים בספר ע"ש (עלות שבת) שבעל צורו המור מביאו והשל"ה העתיקם, וממשיך שט — «אחר כתבי את זה מצאת בקונטרס אריז"ל — ק"ש שלל המטה — שמע ישראל והיה אם שמווע ויאמר, ויכוין כי הוא עושה מרכבה את נשמווע אל אלו רמ"ח תיבות, ולכן צרייד שיאמר תחלה — אל מלך נאמן או יחוור ה' אלוקיכם אמת». בעל משנת חסידים כתוב — «כיצד יאמר: אל מלך נאמן וק"ש כוליו. בעל גדי ומצוה פותב — «ואח"כ יאמר שמע ישראל — עד אני ה' אלוקיכם אמת או אל מלך נאמן». והשוח דבריו בספרו לחם מן השמים עמוד כג. וביחס למשנת חסידים יש עוד להוציא, שבסכת השכיבת שם פרק דאות ה כתוב הוא: ואם לא אמר אל מלך נאמן, יכפול — ה' אלוקיכם אמת — להשליט הרמ"ח תיבות.

וגירסת בעל גדי ומצוה — מהות דעתה שלישית והוא — שהמלת —

סדר קריית שמע שעה"מ

תחכג

**וְאַפְתָּח אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיךְ בְּכָל־לִבְבֶךְ וּבְכָל־נֶפֶשׁ וּבְכָל־מַאֲדָה:
וְהִי מִדְבָּרִים הַאֲלֵה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוָה הַיּוֹם עַל־לִבְבֶךְ:**

שירותא דצלותא

אמת באה במקום שלש תבות — ה' אלוקיכם אמרת — או — אני ה' אלוקיכם — כמו שיש סוברים. אסמכתא מפורשת מצינו להנחה זו, בספר ערלה מאמרות לרמ"ע מפנוי: זיל, שאותה העתיק השל"ה הקדוש בספרו בין ענייני תפלה וקריאת בתורה. וזה לשונו: "בספר ערלה מאמרות דף נ זה לשונו — המכון אלינו במלת אמרת שאנו מוסיפין בסוף ק"ש על שם ה' אלוקים אמרת והיא לבדה מספקת ליחיד היודע לכינוי בה, במקום שלש תיבות שמוסיף שליח צבור (הינו — ה' אלוקיכם אמרת), כי ידוע באותיות אמרת שהן ראש, תור, סוף לאלפא ביתא וכן חותמו של הקב"ה, דכתיב ביה אני דאשון לעילא עד אין סוף, ואני אחרון לתתא עד אין תכלית, ומבלעדי אין אלוקים באמצעות הקצחות הבלתי מוגבלות כלל ועיקר".

בקשר לו זאת יש להעיר, שהיחס לדבריו זיל הוא, כנראה, בירושלמי ריש טנהדרין שם גרסנן: מהו חותמו של הקב"ה, רבבי ביבי בשם רבבי ראייבן (אמר) — אמרת. מהו אמרת, אמר ר' בון — שהוא אלוקים חיים, ומלה עולם. אמר ר' אל"ה, רישיון דאלפא ביתא, מ"ס באמצעותה, תהיין בסופה וכו'. וראה פני משה שם, ורש"י לאיוב כח פסוק צו — אז ראה ויספרה זוגי שפירש: ספר אותיותיה כפולות ופשותות, ראשונות ואמצעית דאחורנית הרוא אמרת — חותמו של הקב"ה וכי הכל מפרש בסוד ספר יצירה. וראה זהר להתחלה ויקרא א, וא עיין בניצוצי אורות ג.

— ולעתם שיטה זו של הרמ"ע מפנוי, מצאתי יסוד מפודש ברבינו ירוחם, הכותב בקשר לרמ"ח: "ולכן יש אומרים אותו כלו עד אלוקיכם אמרת" ולא הזכיר "אל מלך נאמן". ודרך אגב: ראה בסידורנו חלק א' עמוד רב ועיין בשידותא דצלותא שם משיב בנוועג לנירמת הספרדים בקטע "תתברך צורנו וכו'" בקהל דברי אלוקים חיים "מלך עולם". והבאתי שם מעטרת זקנים לא"ח סימן נט' זמלהץ על נוסח המקובל שלנו "אלוקים חיים מלך עולם" בלי והוא"ז החיבור — כדי שלא לחת מקומ לטעות שישנן ח"ז שתי רשות. ועיין בהשלמות זהוספות לאותו עמוד בסידורנו שם והבאתי מספר יצירה (המיוחס לאברהם אבינו) הגורש כנוסחת הספרדים, ויש להוסיף גם בריש טנהדרין שם מצינו אותה, עי"ש בדברי ר' בון. המקבול ר"ק זיל לא הציג בת' שחരית ומעריב, ואילו כאן — כן, ר' שבתי זר' אשר וכן הרבה בעל החנניה לא גורמים בכלל. בסידורי הגרא"א וריעב"ץ סדר וכן בכלל הסידורים, ובכלל הקריאות.

הלבוש מביא בשם הוהר שלא לומר — אל מלך נאמן — בಗל הפסיק (לבוש סימן ס). המהירוש"ל (בתשובה סד) לא גורס ההחזרה — ה' אלוקיכם אמרת — כדי להשלים עי"כ הרמ"ח תיבות, והוא כתוב: כאשרני מתפלל ביום פטירת אבא זיל (כלומר, כשעובד לפני התבהה ביום השנה של פטירת אביו, כנהוג) אומר אני בסוף — אני ה' אלוקיכם — להשלים רמ"ח תיבות, אבל לא שמלה אמרת, שאינו מק"ש, יملא תבות של ק"ש, וכן מצאתי בספר מאה שערים (לרץ גיאת?) בשם מקובל אחד. וראה לעניין רמ"ח תיבות: ספר האורה לרשי עמוד 122 אות י', ספר הקנאה כונת ק"ש ובסכמלו' וספר "על הכל" לרץ מאברא. גוטה מרטן הצדיק לא ידוע לנו, לכן חזגתו בסוגרים.

שמע ישראל: ראה ההעדות בחלק א של סידורנו עמוד רבב, ועליל עמוד תשטה

וְשָׁנַגְתֶּם לְבִנְיֵךְ וְדִבְרֵת בָּם בְּשַׁבְּתָתֶךָ בְּגִתְּתֶךָ בְּדַךְ
וּבְשַׁבְּבֶךְ וּבְקֹמֶךְ: וְקִשְׁרַתְּם לְאֹתֶן עַל־דִּירֶךְ וְהִי לְטַטְפָּתְּ בֵּין
עַיִּינֶךְ: וְכִתְבְּתֶם עַל מִזְוֹזֶת בִּתְחֶךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ:

(ויש שקוינו כל השלוש הפרשיות)

**וַיְהִי נָעַם אֶלְנִי אֶלְהִינּוּ עַלְיָנוּ וּמִצְשָׁה יְדִינּוּ כּוֹנְגָה עַלְיָנוּ
וּמִצְשָׁה יְדִינּוּ כּוֹנְגָהוּ:**

שִׁבְבָּסְתָּר עַלְיוֹן בָּאָלְשָׁקִי יְתָלְוָן: אמר ליהוה מחסי ומצדתי אלמי^א
אֶבְטָחָדְבוּ. כי הוא יציה מפה יקוש מדבר פות. באברתו יסך

שירותא דצלותא

וַיְהִי נָעַם: פסוק אחרון של המזמור צ, טעון הבירהה — על פי מי שלוב הוא
בסדר זה, ואיזו שיוכות לו עם המזמור הבא אחריו והנאמר בעיקרו בגלל סגולתו
להבריה מזיקין, כמו שהוגדר בספרינו הראשתיים ז"ל? ועל זה — ראה ההערות
למזמור הבא אותן.

ירושב בסתר: מזמור בתהלים צא. שבכוותה טו ב ובירושלמי עירובין פרק יא
הלה א נקרא הוא — שיר של פגעים, ובירושלמי שבת פרק ו' בסוף הלכה ב' — שיר
של פגועין. ולמה נקראשמו ש"יר של פגעים?" — משום שאמרתו היא סגולה
ל"הבריה את הפוגעים והמזיקין" (תר"י לגמ' שבכוותה שם), או כפי שהוגדר נקודה זו
בעל תנאי רבתיה (בענין ת' ערבית של מוצ"ש) "יש בו חפלה להמלט מן המזיקין
ומדין גיהנום". גונה להoir כמה עניינים:

א) על סגולתו זו שומעים אנו מפני האגדה בראשונה, ולפיה אנו למדים זאת ממשה
רaben. וזה לשון המדרש רביה לפ' נשא פרשה יב — "וַיְהִי בַּיּוֹם וְגוֹ' הַהִיא יְוָשָׁב
אֶלְהָה בָּרְ"א מֵי אָמַר הַמְזֻמָּר וּכְוּ', לֹא אָמַר אֶלְאָמַר מֵשָׁה שְׁחִיה עַולָּה
מִתְרָא מִן הַמְזִיקִין, וְמַהוּ אָוֹמֶר אֶלְקִי אֶבְטָח בָּו, שְׁבָשָׁמוּ אָנָּי מִבְרִיחָה אֶת
מְלָאֵיכִי חַבְלָה". ובשורר טוב למזמור צא — "בשעה שיחיה עוללה לרקייע", וכן במחוז.

ב) בשלוש הזרמיות נאמר המזמור לשם שמי רה: כאן, במו"ש (ראה העזרהינו
למזמור זה בסדר מוצ"ש, בסידורנו חלק ג') ובשעה שחווירין מקבותה המת, או כפי
שיש נהגין לאמרו — בשעה שמוליכים אותו לבית עולם אחריו טהרתנו — לקברנו.
(בסידורנו חלק ג' גראיב הדיבור אליו על מנתה זה בסדר "צדוק הדין"). אמרתו וכן
של המזמור מה רב צרי כאן, אנו למדים מריב"ל שיחיה מנהגו לאדם לפני השינה,
משמעותם המהותית להבריה ולהגן בפני מזיקין, כאמור, השולטים במוחם בשעות
הלילה, כמבואר להלן.

מקור הדברים בגמ' שבכוותה טו ב, ושם גרטיגן — "ת"ר שיר של תודה בכנורות
ובנבליים ובצלצלים. על כל פינה ופינה, על כל אבן גדולה شبירותלים, אומר אromeך ה'
כי דילתני וגוי' ושיר של פגעים ויש אמורים שיר של נגעים וכו' ואומר יושב בסתר
וגוי עד כי אתה ה' מחסי עליון, שמת מעוניין, וחוזר ואומר מזמור לדוד בברחו מפני

סדר קראת שמע שעה"מ

תתכה

לֹא וְמִתְחַנֵּפִיו מִחְסָה, צְבָה וְטַחֲרָה אֶמְתָנו. לֹא תִּרְאָ מִפְלָד לִיְּהָה, מִחְצָעָזְבָן יָמָם. מִזְכָר בְּאֶפְלָל יְהִלָּךְ מִקְטָב יְשֻׂוד אֶחָרִים. יְפָלָל מִזְכָה אֶלְעָזָר

שירותתא דצלותא

אבשלום בנו עד לה' היושה על עמק ברלטיך סלה. רבינו יהושע בן לי אומר להני קראי וגאנז".

ג) נבahir מקודם את עצם העניין לפי הסברת רשיי המרדכי וה Maharsh"א לגם' שם, ותר"י לגם' ברכות פרק א דיה שיר. רשיי מפרש — "ואומר — מה רבו צרי (ראה העורותנו למזרור הבא, ותבין ותשכל) — למה רשיי התחיל פירושו מכางן, מן פסוק ב', ולא מראש המזרור) לפי שנאמר בו רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלאים סלה, שהיו מתלוצחים צרי יהודה ובנימין כשהיו בני ישראל הגולת בוניהם החומה שנאמר (נחמיה ג לג—לד) מה היהודים האומללים עושים וגוי היהיו את האבני מערמות העפר והמה שרופות" וכו'. תר"י, שמ. כתובים: "שיר של מודה וכו' — פירושו, לשקידש עוזרא את ירושלים. היו הולכים טבויות העיר ואמרם שיר זה להבריח את הפגעים והמויקין והיו אמרם אותו בשמחה ובסירים. ומפרש ואיל שאותו שיר של פגעים הוא יושב בסתר". המרדכי לגם' שבאותה מסביר: "כשהיו מוספין על העיר ועל העורות, היו אמרם שיר של פגעים וכו' גועם כדי להגן מפני מויקין ואין זה רפו א'ה". המהרש"א לגם' שבאותה מפרש: "שיר של פגעים וכו' א' שיר של נגעים — איך שהיה (כלומר — אם הוא נקרה שיר של פגעים או שיר של נגעים), עניינו — להעיר רוח הטומאה מאותו מקום שנתקdash, דפגעים הם בעצמת המזיקים ורוחות הטומאה השולטות במקומות שלא נתקדשנו וכו' ובהקיפת בלחמי תודזה המקום ההוא שרצו לקדשו ולהוציא על העורת, (כמו שניתנו במשנה שם), היו אמרם המזרור להעביר מהמקום ההוא דוחות הטומאה וע"כ היה בשיר, ובכלי שירם, שוכר כמו שמצינו בשאל ואלישע שהשיר בא להם לבטל רוח רעה".

ד) עד כאן על סגולתו המהותית של המזרור לבטל כוחות הטומאה ולמנוע השתלטותם. ועכשו טוען בירור — מהו בעצם "שיר של פגעים", שהרי מפשטת לשון הגם' לא ניתן להסביר ולקבוע בדורות. נדייק בלשון שם: — "אומר ארומיך וגער ושיר של פגעים זכר ואמר יושב בסתר", הרי כאן שלושה דברים: ארומיך, ושיר של פגעים יושב בסתר? דיווק זה מוגש ברש"י שם דיה ושיר: — "ושיר של פגעים — יושב בסתר עליון ומשמיט "ואומו" הקדום לו: תרדי לברכות שם עותה כאן תיקון סופרים קטן, המבהיר את העניין: — "ולא גרטינן ואומר אלא אומר, דפירושו הוא, דקה מפרש מה שיר של פגעים". בעל המחייבים (ששקל וטרוי עם הרשב"א) כתוב — "יושב בסתר זה שם שיר של פגעים, פירוש — טוב לאמרו להבדיל מעליון מויקין".

(הערה: מן "בעל המחייבים" עד הסוף שורה שנייה שיר לעיל, לסוף קטע המתיחיל יושב בסתר ה) ואחרי שנתרבר שהמזרור — יושב בסתר — הוא הוא השיר של פגעים, ומשמעות היכי אמרה לריב"ל לפניו שינה השאלת השאלה: — מהו היסוד להוטפת הפסוק "ויהי נועט" ולשלובו בסדר ק"ש של המטה? רמז על השתיכותו המהותית לכגן, דראים אנו בראשונה בסתרא דתנאי, ומובא ברשיי לגם' שם — "ושיר של פגעים יושב בסתר עליון, ולפי שאמרו משה בהקמת המשכן נכתב ויברך אותם משה, ומה ביריכן —

סדר קריית שמע שעה"מ

וְרַכְבָּה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יָגַשׁ . רַק בְּעֵינֶיךָ תְּבִיט . וְשַׁקְמָת רְשָׁעִים תְּרַאֶה .
כִּי־אַתָּה יְהוָה מְחַסִּי , עַלְיוֹן שְׁמַךְ מְעוֹנִיךָ . לְאַדְמָאָה אֵלֶיךָ רַעֲה וְגַע לֹא־
שִׁירוֹתָא דְצַלּוֹתָא

יהי רצון שתשרה שכינה במעשי ידיכם, יהיו נועם לך אלוקינו עליינו, כי אתה בתורת
כהנים".

מקור הדברים בתורת הכהנים לפ' שמיני, אלא שם שמע שישראל אמרו וכי
נועם, עיי"ש. דרך אגב: מרשי' שם משמע שהוא אמרתו בשעה שהקיט את המשכן, אבל
מדרש הרבה לפ' נשא פרשה יב יוצא מפורש שאמרתו בשעה שעלה להר. וזה — "ויהי
ביום וכבר הה"ז ישב בסתמה אריה בר"א מי אמר המזמור וכבר ולא אמרו אלא משה
בשעה שהיתה עולה להר שהיה מתירא מן המזיקין ומזה אומר וכבר אלוקי אבטח בנו
שבשמו אני מבירה את המזיקין, ואת מלacci חבללה".

(ג) לגירסת רשי' כנ"ל, וכן להכללה והיה נועם ולהקדימו לישוב בסתר, רואים
אנו סיוע מפורש בכמה ספרי רבותינו הראשונים. הפטיג (מבעל'י התוספות) כותב בערך
יה: דריב"ל היה אומר שיר של פגעים — והוא ויהי נועם ומזמור מה רבוג ואורטמא,
ואה"כ היה ישן. ובספר המנהיג (הלכות שבת סימן טה): ויהיה נועם נקרא שיר של
פגעים. הריב"א (לגם' שבאות שם): ובמדרש אמרים כי משה רבנו אמר אותו בשעה
שהוקם המשכן, דמדכתיב ויברך אותם משה זהה שאמר — ויהיה נועם וכבר יושב
בסתר עד כי אתה ה' מהחס. והמודכי לשבות שם: גרטינן בפ"ק דשבועות, כשהיה
מוסיפין על העיר ועל העוזה, היו אומרים שיר של פגעים — ויהי נועם — להגין מפני
המזיקין. ורבינו יונה כותב בספר היראה שלו מפורש לעניינו: ק"ש قولך וכבר ויאמר
והיה נועם והשכיבנו بلا ברכה. (ולפי' צ"ע קצת לפי מה כתוב בתר"י לברכות
שם שצורך לקרות פרשה א בלבד, כמו שהבאתי לעיל במכוא לסדרנו אותן אقطع
המתיחיל — ובקשר לריב"א — ושם הווכרiamo של רבינו יונה בין הסוברים ומאריכים
לקרות פרשה אחת בלבד).

בסידור רב טעדיה גאון סדר הפטוק בסדר מעריב של מוץ"ש, כמנהגנו ולפניהם
יושב בסתר, וכן בסידור רב עמרם גאון סדר הוא רק במעריב של מוץ"ש בשם רב
שר שלום גאון וז"ל: "והכי שדר רב שר שלום גאון — אין אומרים ויהי נועם אלא
במושאי שבתות אבל במושאי יו"ט אין אומרים". והוא גם דעת עצמו של רע"ג ז"ל:
"זה שמנהגנו לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא" וכו'. וכן מובה בהם למוציאי שבת
בשאלות לריש בראשית (בדפוס ירושלים תשח עמוד ט) ועיין בהעמק שאלת
אות ית.

וכן סודר בסידור מוציאי שבת: בפרק"ס לרשי' סימן ד, בספר הנקרה סידור
רשי' (עמ"ד 260) בשם רב שר שלום גאון, (שם סימן תכ ותקכא), ובשבלי הלקט סימן
קכט, אלא שימוש מסתבר, שהוטיפו אותו משות הגדרה "ומעשה ידינו כוננהו" הבאתי
לromo — להתפלל על מעשה ידיהם, שהרי בשבת לא עשו מלאכה" (שב"ל שם), והשות
אותם הדברים בתניא רבתי לימן כא המביא שם גם מרע"ג ורב שר שלום גאון, כנ"ל.
ובאבודרלם מובה ביחס למוץ"ש בשם תשובות הגאנונים. במח"ז לא סודר בקש שעל
המטה וכן לא בטור סימן רלא, ולא באבודרלם סדר ק"ש לפני המטה.

סדר קריית שמע שעה"מ

תתכו

שידותא דצלהותא

ועל עצם השתיכותו לכאן יש להוסיף ראייה מארחות חיים, ומכאן בכל בohn הערים על מנת זה של מהר"ם מרוטנברג שהיה קורא אותו אפילו כשכב לישון ביום, ומדגישים — «כדיותא שבועות», והרי בغم' שט לא הוזכר כלל פסוק זה, אלא על כרחך טעם הוא, משום שבעצם מהותו הוא שיר לכאן, ומהות חלך בלתי נפרד מן אזכור עצמו. ורמזו להנחתנו לואים אנו גם בדברי אמודות, לדא"ש שם. הנותב בקשר למנהג מהרים הנ"ל: — «יושב בסתר, הרם היה נוהג לשכב לשיכון ביתו לקורא — יהיו נועם ונראן לי דוודי עיקר דמלטה — יושב בסתר». וගירסה זו, שמקורה בתורת כהנים שרש"י מביא, נתקבלה להלכה ולמעשה, בנוסח אשכנז וספרד.

ז) אבל מכל האמור אין לקבוע מתי התחליו לשלב אותו בסדר זה ולהקדיםו לעצם המזמור והנוה בראשונה שומעים אנו על זה מפני מהר"ם מרוטנברג ז"ל (מי שהיה ובן של הרא"ש, המרדכי, התשב"ץ ובעל הగות מיימוניות לרמב"ט). ואחריו מביא וזכיר אותו הראה מלוניל, הוא בעל ארחות חיים ומכאן בכל בו, וכן הוכנס הוא לסדר קריית שמע שעל המטה בכל הנוסחים, מלבד של המקובלם, שלא חציגתו ולא הזיכרתו ולא עוד, אלא שחשלה הקדוש מדגיש ועיר ורמז עליו בשילתה, וזה: ואומר מושב (מחילה מן יושב) ומהו סיף גורע וכו' והכל על פי סוד.

אבל בעל סדר היום בן מחזק וגורים אותן כי הוא מביא גם דעת השוללים, וועל בסדר מעריב של מוצדק ז"ל: ויאמר יהיו נועם וכו' יושב בסתר וכו' ונתקנו לומר שמדובר זה וכו' והוא נאמר על כל דבר של פחד ואימת מקריגין וכו' וכו' והם קכת תיבות עם פסוק זיהי נועם וכו', לומר שהשוב מזמור זה להגן בעת צרה מכל כל' זיין, ולכן אומרות כשבובב על מטהו. ויש נהגין לומר מושב בסתר עד כי אתה ה' מהטי". גם בעל מטה משה, תלמיד מהרשל", מזכירו, אבל ביתר הסתייגות והוא כותב בסימן שצט: «ואח"כ אומר יושב בסתר וכו' ונראת דאין מתחילין מותה נועם כי כן נראה לשון המিינרא (בגמרא שבועות) שאומר יושב בסתר עד כי אתה ה' מהטי ובספר כל בו הביא על זה ב' נוסחים (כמו שציני קודם) וכו' נראה מדבריו — שאוון שאמריהם עד כי אתה ה' מהטי — מתחילין מושב בסתר עליון ולא מותה נועם, משום דהמתחילין ויהי נועם, משלימים עד אורך ימים וגוי זכיוון דבגמרא דידן אומר בפירוש — עד כי אתה ה' מהטי, נראה שראוי להתחיל מן יושב בסתר ואין משלימים הפסוק (אלא מפסיקים באמצע — מהטי — ולא גומר: עליון שמת מעונייך) משום דאיכא ס' תיבות זההן הוה מסוגל מאד על המטה, דכתיב הנה מטהו שלשלמה שים גבורים סביב לה" וכו'. — ובכך יובן מה שהמקובלם וכן הרב בעל המニア השמיינו אותו, וכנראה שהם אוחזים בשיטת הסוברים שהפסוק ויהי נועם הוא חלק מהשר של פגמים עצמו, ושיך אליו מטעם מהות, וכשם שלדעתם משמשים חציו השני של המזמור, מן «מהטי» ואילך, כך משמשים אותו פסוק הקודם לראשיתו, וזאת — משום שהקפידו כאן ביותר על דמסטר שישים, כמבואר להלן, וכמו שהdagish השל"ה הקירוש — וכל המוסיף, גורע. (ואיה נמשיך הבירור על עניין זה בסידורנו חלק ג בסדר מעריב של מזカリ שבת) וזה מג"א סימן רצה בשם חב"ז, ספר מגן דוד לדוב"ז וספר אגרת הטיוולאות ז' הילק הפשט. ואשר לרבות ז"ל טוען הבהיר טעם השמטהו, שהרי הוא גורס גם הטעוף פסוק — עליון שמת מעונייך — מכיוון שלא הקפיד על המספר ששים, נגילה, ובפרט נשנדייק בלשון בעל מטה משה בקטע דלעיל הכותב מפורש: «שאותן שאמריהם עד כי אתה ה' מהטי —

יארב באלה. כי מלאקי יזכה לך לשמרה בכלידרכיך. על-כפיהם ישאינה פון-תגלת באבן רגלה. על-שם נפתן מדרה, תרמס כפיר ותניין. כי כי
שירותותא דצלותא

מהחילין מז יושב בטטר ולא מיהי נועם" הרי מכאן יש להבין שאם כן גורסים הסוף פסוק, כן מתחילה מן וויתנו עום..

(ח) טעון עיון ובירור — על פי מי נאמר המזמור قوله הרי בגם צוין במפorsch "ואומר יושב בסתר וגוי עד כי אתה ה' מהשי עליון שמת מעוניין" לפני שנבהיר את העניין, נעיין בחילופי גירסאות של מימרא זו: בירושלמי, שבת פרק ו הלכה ב, הגירסתה במו בבלאי. ואילו בירושלמי עירובין פרק יא היא הגירסתה: "עד מהשי". וכן גורסים — הריא"ף, הרא"ש, רבינו ירוחם בתיב ג ח"ב, חוספות למג' שבועות שם ורטב"א, ומשמעות לה לשיטה זו פשוטות לשון המדרש לפ' נשא פרשה יב — "ולא אמרו אלא משה היה יושב וגוי אומר לה' מהשי, Shir זה של פגעים". בארחות חיים וכן בכל בו מובאות שתי ניסוחאות — המזמור עד תומו וכן עד מהשי. הגר"א מגיה בגם' שלנו: "עליו שמת מעוניין — תיבות אלו יש למחוק", זהה בהתאם לנימוק התוספות שם, שהפסיקו באמצעות הפסקה, וזה לשונם — "כתיב לעיל מניה ושילומת רשעים תורה דמשתעי באוביינים שהיו מצירין להם בשעת הבניין, אבל משם ואילך לא משתעי בהכין", ככלומר — הילכך לא סיימו הם את הסוף פסוק, כיון שלתוכנו אין קשר ורמז על הקשיים וההפרעות מצד אויביהם, שבפניהם הם עמדו אן. וראה מש"כ ורש"י ביחס לאמרות המזמור מה רבו צרי, שם, וכן במשנה למלך פרק פ"ז מה' בית הבחירה הלכה יב ובתוס' יורט לשבעות פ"ב מ"ב.

— עד כאן על השינויים בגירסתה, ועכשו נחוור לעצם ענייננו: את הדרך לומר אותו המזמור יושב בסתר משומ סגולתו המהותית,כנ"ל, הורה לנו משה רבנו כמכואר במדרשי האגדה. ואחריו נתגו עזרא ובית דין, וכשהזרו מגילות בבל ניגשו לבין בית שני, היו אומרים בשעת העבודה את המזמורים המפורטים בגם' שם; והלכה זו נקבעה למעשה — לדורות. ובכל פעט שרוצים להוטיפ ולהגדיל את העזורה או העיר ירושלים עצמה, הכתיבו חז"ל סדר, כמפורט בשונה שבועת שם ומכאן ברמביים בהלכות בית הבחירה פרק ו הלכה יב (הענין כשלעצמם תלוי בשאלת — אם קדושה ראשונה קידשה לשעתה או גם לעתיד לבוא, וראת על זה במאיר, בית הבחירה, למג' חולין ו ב וראה רשי"י למג' ערclin לב ב ורמביים שם הלכה זו וכփ' משנה שם).

המהרש"א לשבעות שם מעיר שאמרתם היא סגולה (כלומר — בזמנם שאין צרים מתLOCצים, אבל בכל פעט שרוצים להגדיל שטח היישוב) "להעביר רוח טומאה מאותו מקום שנתקדש". ומשום הכי נהג ריב"ל לאמרם כל פסוקים אלה לפני ששב לישון, בnal. אבל מלשון למג' "ריב"ל אמר להני קראי וגאנטי" ניתנן להבין שרק אלה פסוקים היה אומר, ולא יותר. וכך קבע להלכה אבודרתם שכטב — "ואומר יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מהטוי", כගירסת הירושלמי עירובין ושל כל המזהיקים בה, כnal. ומນמק הנוסת, משום שיש בו שיש תיבות וזה מרמז על הששים אותן שביבכת הנקים; וזה דצתת רב עמרם גאון לפי הסדר בדפוס ורשה והביא את הגמ' בקשר לק"ש שעל המטה לפוי נסחאת הירושלמי עירובין — עד מהשי, אבל בסידור רע"ג דפוס ירושלים כתוב "עד מהשי וגוי" וכן של המתיז, וספר המנתגות ואבדרהם.

סדר קריית שם שעה"מ

תתקת

חשק ואפקטיו אֲשֶׁגְבָּהוּ כִּידִיעַ שָׁמִי. יְקָרָאִנִּי וְאַעֲנָהָהוּ עָמֹ אֲנָכִי בָּצָרָה אֲחַזְקָהוּ וְאַכְבָּדָהוּ. אָרְךָ יָמִים אֲשֶׁכְיָהוּ, וְאַרְאָהוּ בִּשְׁעוּתִי. אָרְךָ יָמִים וְגוּ

שירותא דצלותא

ובשיטה זו נקטו כל המקובלם ובראשם השליה המדגיש — "עד מהשי וכל המוסיף גורע וכור ו הכל עיפ סוד". (דברים של סוד ה' ליראיו, אבל ראה העורות שלפנינו לפטוק הנה מטהו שלשלמה שהבאתי מש"כ המהרש"א לגמ' פסחים קי א' שמאן יחד לדמו למספר ששים יש מקומות גם בתורה הנගלית, בוגם מפורשה), וכן הציגו המקובלם זיל' בצדוריהם.

הרב בעל התניא זיל' ניסח עד מעוניין, וזה לפי גירסת הגמ' הביבלית שלפנינו, ומשיע לו הספר חסידים (סימן שג) האומר במפורש: "ازוה שיר של פוגעים — ה' מה רב צרי מזמור יושב בסתר עד כי אתה ה' מחשי עלון שמת מעוניין", וכן מישתמע משלו רע"ג לפי גירסת דפוס ירושלים, כנ"ל, שניתף שם "וגומרא".

אבל העמा דבר כבר נג lagmor את המזמור עד תומו בתקופת רבותינו הראשונים. מזכירים את הנဟג בראשונא (?) בעל ארחות חיים ואחריו הכל בו וכן נראה מלשון הטור וכן הלבוש והשורע שכתחבו סתם "ואומר יושב בסתר ואומר ה' מה רב צרי".

ואשר לעצם המנתג להפסיק באמצע הפסוק ולומר עד מהשי, כתוב ריעב"ץ זיל' בצדורי: "ולא אאמין שיצא זה מפני הארץ" זיל' לפטוק באמצע מזמור יושב בסתר ח"ג, אבל אשמת המעתיקים היא שסמכו אל דעת אבודרם זהה ולא כרך למדני אבא מרוי זיל', בשגם היא שלא כדין ושלא כהלה ולא יעשה בישראל ככה" וכו'. והבעל פתורה דאבא כתוב ע"ז בכני אבא עמודכו אאות קה: בצדור ריעב"ץ כתוב ע"ז ולא אאמין וכי אבל המעיין במסכת שבאותות ובחותפות שם ובריטבי"א יראה דפסקו משה אחר מלאכת המשכן ונראית שזו כוונת הגרא' בהגתו שמו ואנו מוכחים להאמין בדברי אריז"ל. וראה חלק א של סיידורנו ועין בעמק ברכה שם עמד רכב, ד"ה ותנה בצדור אריז"ל, שמרן מחברנו מביא אותם הדברים של ריעב"ץ ועין בכל הקטעים שם וכן בשירותא דצלותא שם עמד רכה שורה המתחילה — באות שיב, שהבאתי שם מספר שור"ת יכין ובווען חלק ב סימן ב "דהיכא דאייכא אנתחטא או זקי' קטן (אחד מטעמי הנגינה) מותר להפסיק. וכן כרך יש לומר כאן שהמליה "מחשי" היא מנוקדת באנתחטא, חדו"ק.

ט) אריך ימים: נהגין להכפיל הפסוק, והרי האריה והערות ע"ז:
א: ההפלה מובאת בספריו הראשונים זיל'. בספר המנaging כתוב בסימן טה: וזה שкопלין כל ישראל הפסוק אחרון, כדרכ סיום הפרשה ש קופלין פטוק אחרון" (ראה החזרותנו על ההפלה כל הנשמה, בחלק א עמוד ריד) וראה עוד טעם אחר, המובא בסיידורנו ח"ג, בסדר מוץ"ש.

וכן מבאים מנהג זה: התשבץ בשם מהר"ם מרוטנברג, ארחות חיים (בסדר מוץ"ש בלבד) הטור בסימן רציה' המדגיש "נהגין לכפול פ' אויך ימים וגוי שעיב' נשלט השם היוצא ממנה", בעל תניא ובתה, אבודרם, ורובותינו האחורייט: — בעל סדר היומם מהר"י טירנו, הלבוש, בעל מטה משה השליה, בעל אליו רבע (בסימן רלה ורלט המביא זה גם בשם פסקי חוטפות להכפיל כשחוורין מבית הקברות) וכן בעל קיצור של"ה תעוז אחרים).

ב: בעל מטה משה מנמק את ההפלה בזהיל: "ולפי שאלה חמוץים נתלו מכה

סדר קריית שמע שע"מ

שירותא דצלותא

אדם הראשון באוthon קיל שנה שנפרש מਆתו וננהו מהויבת שלו, נקראו געני בני אדם, לכן יש במצוור הזה קיל תיבות עט פסוק אורך ימים שכופלים אותו, לעמד גנד המזילין שתנתנו מאדים באוthon קיל שנים, וכך ראיי לפלו בכל פעט שאמרם אותו להבריה מזיקין, וכן מהרים היה כופלו לעולם, והשתה אותו טעם בעטרת זקניט לשׂע' א' אויח סימן ריצה בשם ספר צורר המור. המקור וזה גمرا מפושת, עירובין ייח ב' – "ואדר ירמיהו בן אלעזר כל אותן השנים שהיתה אדם הראשון בנדוז, הוליד רוחין ושידין ולילין שנאמר ויחי אדם שלושים ומאת שנה וילוד בדמותו כצלמה, מכלל דעת האידנא לאו בצלמו אולד" וככ' וראה רשי' שם ד"ה שכבת. במג"א לשׂע' שם מובה עד טעם בשם התשב"ץ לפי הסברת השל"ה.

ג: החשובן עליה יפה אם נזרף את הכלול, לפי האגדת המקובלם, או עט צירוף קריית המזמור עצמה, לפי האגדת רבינו מג"א שם, כי אחרה יצא רק קכט תיבות. וראה ר"ח ומארש"א לגמ' עירובין שם: וראה זה דבר חד שסביר היה לעולמים: בעל א"ת, המביא ג"כ את ההכפלת, מנמק אותה בראשונה כמו הטור, שבו נשלם השם, ומביא עוד טעם, כמו המתה משה, אלא שדוק קטן שם מיישב הכל – ויל': – "י"א בוגד קכט שנה שפירש אדם מਆתו משנקנסת עליו מיתה שנאמר ויחי אדם מהה ושלשים שנה וילוד בדמותו כצלמו. שנת שלושים הוליד שת, נמצאו כי פירש מਆתו קכט, כי קין והבל נולדו לו קודם שנתרד מגן עדן, וכן פירשו זיל. וכל אותן קכט שנים היה מוליד רוחין ולילין וכגונין אלו אמרים זה המזמור וכופלי הפסוק האחרון כדי שיעלה מןין התיבות שבו למניין אותן השנים, להבריה ממנהו אותן הרוחין ולילין שהוליד באוthon השנים". ולפי הסברה זו אין צורך בצירוף הכלול, כמו שהערתי לעיל, או את המזמור עצמו, דוו"ק.

ד: המקור של דברי בעל מטה משה הוא בזוהר בראשית יט ב': חזא מארת כד אמרlid קין, לא יכול לאחדבكا בה וכור ואולידת רוחין וטיסין וכור אדם מאה ותליתין שנין שמש ברוחין נוקבין וכור וראה שם נד ב', ושותות רלא ב', וראה ויונטי בראשית ד"ה מזרש רות, ומאמר הוהר על עניין מזיקין בראשית מו ב בסוף העמד שם. ועיין החשובות הגאנים (לייק) סימן כה שהאריך בעניין מזיקין וכור בקשר עט אדם הראשון. ויראת הערותינו על עצם העניין "מזיקין", במבואה שלפניה בהערות – שבtopicאות ב' קטעים: א, ב, ג.

י') ולסיום כל האמור יש לומר – שלאמירות המזמור על ידי עלי בבל, שני טעמים בדבר: א – כתפלת ותחנונים על מגן חסותו נגד האויב הנגלה, התהלהך עלי אדםות, כמו שכותב בנחמה ג' לג': ויהי כאשר שמע סנבלת כי אנחנו בונים החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים, וחפלתם נתקללה כמ"ש שם ו' טז – "זיהי כאשר שמעו כל אויבינו ויראו כל הגויים אשר סביבותינו ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאי אלוקינו נעשה המלאכה הזאת. ב – כסוגולה מהותית אשר לו – להכרית כל מריעך ומזיקין, כאמור לעיל, שאינכם נראים לעיןبشر.

זאת, ודיקוק כל בኒוק התוספות שם, "אבל שם ואילך לא משתעי בהכין", מסיע למנהגנו המכريع – כן לסייע המזמור, כי פירוש הדבר הוא: אז, בימיהם ה הם, בשעת הבניין, לא ראו צורך לגמור המזמור כולה ולהמשיך באמירת הפסוקים הנותפים שתוכננו

סדר קריית שמע שעה"מ

..אלא

יהָנוּ מֶה־רַבּוֹ צָרִי רְבִים קָטָנים עַזִּים רְבִים אֲמָרִים לְגַפֵּשִׁי אֵין יִשְׁוֹעָתָה
לֹו בְּאֱלֹהִים סָלָה וְאַפָּה יְהָנוּ מְגַן בְּעֵדִי כְּבָזָדִי וּמְרִים רַאֲשִׁי קְזָדִי
אַלְיְהָנוּ אֲקָרָא נִיעָנָי מְהֻרְקָדְשָׁו סָלָה אֲנִי שְׁבָבָתִי נְאִשָּׁנָה הַקִּיצָׁתִי

שירות א דצלותא

אינו מורה על האובי הנגלה, ובפרט שלפי פירוש רש"י ותוספות הרי בעיקרו בא כתפלתא, אבל זה לא שולל אמריתם במקורה שתוכוננה היא — נגד מזיקין שאין בראשו בראשו, כמו שפורסם במדרשים ובזהר (הקדמת הוואר לבראשית עמוד יד ב) שוויל: "כיוון דענק שבתא כמה חיילין ומשרין פרחין ומשטנן בעלמא ועל דא איתקון שיר של פגעים דלא ישפטן על עמא קדישא"; ובמדרשי רבה לפ' נשא על פסוק יברכך — "דבר אחר וישمرך מן המזיקין המקיין אותו שנאמר יפול מצד אלף וגוי כי מלאכיו יצוה לך וגור"; ובמדרשי רבה לפ' ראה פרשה ד: "די'א מהו כי אם שמר תשמרן אמר הקב"ה אם שמרתם דית אני משמר אתכם מן המזיקין. אמר ר' בא"ז אין בית רובע בחלו של עולם שאין בו כמה אלפיים מזיקין וכל אחד פרמא נתונה בפנוי שלא יביס אדם ויזוק, ובשעה שעונתו של אדם גורמים, מעביר פרמא מפניו והוא משתבל בו ומזיקו וכו' כי ברבים היו עמידי וכי הם אלו המלאכים שהן משמרין את האדם". וראה: תנחותמא לפ' משפטים, וילקוט תהלים פרשה יז מדרש רבה למשפטים פי' לב, מדרש תנחותמא לפ' ויצא, ושם לפ' ויקה' וכן תנא דאייר ח"א פרשיות — ד ייח לב. וזה בראשית יט א, נח סב ב, (וראה שם בニצוצי זוהר אות א בהוזאת תגר"ר מרגליות), וירא קח ב, ויקה' קצ' א ובחקתי קיג ב, ובלק ריא ב.

א) ה' מה רבו צרי: תħallim ג ב-ט. בגמ' שבאות שם גורסינן: "ואומר מומוד אבל בנוסח אשכנז וספרד גם יחד הושמט הפסוק הראשון, והרי הבהיר העניין:
א) רש"י במקום מתחילה פירשו: "ואומר ה' מה רבו צרי" ומשמש את הפסוק לדוח בברחו מפני אבשלום בנו. ה' מה רבו צרי, רבים אומרים לנפשי אין ישועה לו וגוי. הרראשון. וזה לפי גירסת הגמ' הירושלמית, שבת ועירובין שם, ומשם עברה הגירסת לר' י"ח, לסדר רב עמרם גאון שלפנינו למחיה, ר'אש, ר'בינו ירוחם. ספר חזדים סימן שא' טור או"ח בשם ר'ע"ג דעת עצמו, סמ"ג עשין יה, הגהות מימיוניות לדמבי"ט ה' חפה פרק ואות ד, ושדי' או"ח רלט. המהרש"א מבהיר כוונת רש"י — "מפירש"י נראת שלא אמרו Hai קרא במבנה בית שני, אלא (התהילן) מה' מה רבו צרי וגוי עד סוףו לה' הישועה על עצך ברליך סלה היו אומרים". באבודרham כן סדר הפסוק הרראשון.
ומכאן לרבותינו האחווניטים: השלי"ת, בסידורו שער השמיים, כותב: "אחר ק"ש יאמר מזמור יושב בסתר עד ה' מחשי ואח"כ ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה ולא יותר והמוסיף גורע ועובר על לא תשיג גבול אשר גובל הראשונים והכל ע"פ סוד ואח"כ ברכבת כהנית וואח"כ פסוק הנה מטה וגוי, והענין כי יש ס' תיבות במזמור יושב בסתר עד ה' מחשי וכן יש ס' תיבות במזמור ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה וכן יש ס' אותן בברכת כהנית. גט בעל מטה משה השמי הפסוק הרראשון וכך העיר הגר"א בהגותתו לגם' שם וכותב: "מזמור לדוח בברחו מפני אבשלום בנו — שחת תיבות אלו יש למוחוק", וגם ריעב"ץ השמיים אותו — יכל נונגיון. המקובלים ניל לא תציגו בכל בסידורייהם וכן לא הווcer בשער הכוונות,

סדר קריית שמע שעה"מ

כִּי יְהוָה יַסְמֹכְנִי. לֹא־אִירָא מִרְבּוֹבֹת עַם אֲשֶׁר סְבִיב שְׁתֵּי עָצִים. קַוְמָה יְהוָה הַזְּשִׁיעָנִי אֶלְמִי כִּי־הַכִּחַת אֶת־פֶּלֶד־אַיִבִּי לְחִי, שְׁנִי רְשָׁעִים שְׁבָרָת. לְיִהְוָה הַיְשׁוּעָה, עַל־עַמָּה בְּרִכְתִּיהָ פֶּתַח.

בְּשִׁפְיָגָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם. וְהַעֲמִידָנוּ מַלְכָנוּ לְחִיִּים וְטוֹבִים וְלְשָׁלוֹם). וּפְרוֹשָׁע עַקְינָנוּ סְבִת שְׁלֹמָה. וּמַקְגָּנוּ בָּעֵצָה טוֹבָה מַקְפְּנִיהָ
שִׁירוֹתָא דְצָלוֹתָא

בְּפִרְיָע עַז חִיִּים וְלֹא בְשָׁאָר סְפִרְיָא אַרְיוֹן וּבַעֲקֹבוֹתָהֶם הַלְּךָ הַרְבָּה בַּעַל הַתְּנִיא וְלֹא הַצִּינוּ אֹתוֹ בְּסִידּוֹרָוּ.

ב) לה' היושעה על עמר ברכתיך סלה: הפסוק האחרון של המזמור. וזהו גירושת הגמ' שלפנינו, וכך מוכחה מלשון הר' י"ף "ואומר ה' מה רבו צרי עד לה' היושעה וגומרא" שדעתו היא למגור את הפטוק, עד סופו. וכך נראית דעת הטור שכותב סתם, קר' י"ף, "ואומר ה' מה רבו צרי וגומרא". בסדר ר' ע"ג שלפנינו צוין לומר עד "היושעה", וכמ"כ באבודרם, רבינו ירוחם ורא"ש. גם השל"ה מדגיש "עד לה' היושעה ולא יותר".

וכך הכריע להלכה המחבר בסימן רלט וכן הלבוש באותו טימן. הגראי בהגחותינו לגמ' שם כותב: עב"ס (על עמר ברכתיך סלה) יש למוחוק. אבל העט רגיל היה לאמר עד הסוף, מנהגו שבבעל מטה משה מלירו והכירות וכותב: "וכן מה רבו צרי נחפטש המנג לסיטם המזמור, ואפשר לפי שברוב ספרים וכו' ואומר ה' מה רבו צרי וכו' עד לה' היושעה זgor, מדammeri — זgor' משמע שיש לסיטם המזמור". ואחריו שהאריך בעניין מסתים הווא: ימ"ט גומרין אותו. וכך סייד הריעב"ץ בסידורו וכך טוויל בכל הנוסחאות, אשכנז וספרד, ואשר לשלה' המדגיש: "עד לה' היושעה ולא יותר" כמו שהערתי לעיל, יש להעיר זלחנור כאן על מה שהערתי בסידורנו חלק א' עמוד שפדי ביחס לסדר המכונה "סידור של"ה" — שם כאן נראה דמיון או דמיון של המסדר או המדרפס, כי בשלה'ה, בפירשו שער השמים, שזהו בעצם סידור של"ה", כותב הוא במפורש ומדגיש בזה"ל — "אחר ק"ש יאמר יושב בסתר עד מהשי זאג"כ ה' מה רבו צרי עד לה' היושעה ולא יותר וכל המוטיף גורע", ומעטיקים או המדרפסים הציגו על דעת עצמן, או בגלל אי זהירות, גם הסוף פסוק. גם בטופס הברכה עצמה שנינו הם ממה שהכתב המחבר הקדוש, — כי במקומות "ואל יביהלוני דעינוין וחלומות רעים", ואילו בסידור שם מודפס "...אל יביהלוני חלומות רעים והרהורים רעים". ויש להעיר זאת, כיון שעל סדר ק"ש שעל המטה הקפיד המקובל, השלה'ה הקדוש, במיוחד ופרט אותו בין יתר הענינים — שאין לשנות אותו בשום פנים — והוא כתוב בהקדמתו שם — "מחמות גוף הסידור יהיה נדפס וכו' עליון אין להוטיף וממנו אין לגרוע רק המכוונות אשר ארשם וכו' וכו'", וכך בא סעיף אחד בין הסעיפים הרבים האומרים במפורש — "לדף אחד ת' ערבית סדר ק"ש דليلה עט הפירוש כמו שהוא לקמן").

השכיבנו: קטע מתפללה מעריב. חפלה זו מוכיר כאנ' מהר"ם ב"ר ברוד הנקרוא מהר"ם מראוטנברג, ואפשר שהוא הכנסה אותה לסדר ק"ש שעל המטה. התשב"ץ, תלמידו, פביא את הנוהג בשם (שם סימן רס), והטור בסימן רלט מביאו בשם אביו הרא"ש, שאף הוא תלמידו היה (ראה ערכם בשם הגדולים לרוחיד"א). וכן מוכרים אותו: בעל ארחות

סדר קריית שמע שעה"מ

תתlag

והושיענו (מהריה) למען שמה. ו开会 בעדנו. וחסר מעליינו אויב דבר וחרב ורעב ויגון. וקסר שטן מפנינו ימאחרינו. ובצל הנפקה תפטרנו. כי אל שומרנו ומאלינו אטה. כי אל פוך טגען ורחים אטה. ושמור צאמנו ובואננו לטעים ולשלות מעטה ועד עולם. ברוך יהוה ביום. ברוך יהוה בזאת. ברוך יהוה בלבבנו. ברוך יהוה בקומנו. כי בזאת נפשות מהים והפטים אשר בידו נפש כל-חי, ורומם כל-בשר-איש. בזאת אפקיד ריחי פדיותה אוטי יהוה אל אמרת. אלהינו שבעתים יחד שמח וקיים מלכותך פheid ומלוך עליינו לעוזם נעד.

שירותא דצלותא

חימ (ופלא שהכל בו שלפי דעת רבים הוא העתקה מספר אחר, אינו מוכיר) ואבודתם, ואחריהם רבותינו האחוזנים, המחבר, הלבוש וכולם כאחד מודלישים שהיה נאמרת עד סמוך לחתימה. בעל מטה משה מנמק את זה, "וראו לארה ולא חתימה כי א"א אותו אלא לשמרה". וכך מנהגנו בכל הנוסחות, לרבות של המקובלים. בסידורי הגאנונים וכן במח"ז לא דובר עליון.

קביעה מקומו — שנואה בחלוקת. בארכות חיים הודges: השביבנו ולא חתימת (בכל בו לא הווצר) אלא שקבע מקומו אחורי הנה מטהה, ובשו"ע ובלבוש אחורי ברכת כהנים (לפי סדר שלהם).

במשנה חסדים ובשערין ציון נקבע מקומו לפני ק"ש, ובעקבותיהם הלכו המקובלים ר' שבתי ור' אשר, והרב בעל התניא. המקובל ר'יק לא הכיר בסדר זה והוא כותב בסידורו: "הנה بعد החלון נשפה וכו' ואומר לב' לי — שמה שנרשם בסידור (אריזו"ל) כתיבת יד וגם בשערין ציון (כמו שצינו קודם) בדפוס בנוסח הק"ש הזאת ומתוך השביבנו קודם ברכת המפיל ולפ"ד היא טעונה גמורה" וכו' וכו'. — וכל המעין שם בסדר, לא ימצא קטע זה, כנראה שלא גורס אותו בכלל. בשער הכוונות לא מצאתי וכן לא בפרי עץ חיים ויטל זיל) בק"ש של המטה ורך בק"ש דערבית, ישמעתי מן המחברים שרבי אפרים פציירו היה אמרותו בלי ברכה בסוף, טובו הוא לאמרו כן" — עכל ההגאה שם, וזאת מתאים עם מה שכותב המקובל ר'יק זיל שהבאתי קודם.

הסדר המקובל שלפנינו הוא על פי אבודתם, אלא שהנוסח שונה במקצת, וכך סידר בעל מטה משה, ובסדר זה אחו ריעב"ץ ומכאן בכלל הנוסחות, אשכנז וספרד. חתימה סמוך לחתימה" (דו"ק).

(תגובה לכך נוסחת ספרד הרגלי, כי הקסע לא באח בחתימה, ובטילא לא שייך הכלל "מעין ברוך ה' ביום: פיסקה זו סדרה בברוך ה' לעולם או"א שבתפלת מעריב. בסדר רע"ג שלפנינו סדר עד ובכמה וכון במח"ז ובסידור רשי' ובאבודתם עד — פרית אמרת אל אמרת. אלוקינו שבשים — שמוטיפית באמצעות — מובא במטה משה המביא זאת בשם ספר המוטר פרק ד' וכותב: דיל' יחד שמח וקיים מלכותך תמייד וכו').

בידך אפקיד ריחי: בוגם' ברכות ה א גרטינן: אם תלמיד חכם הוא אין צריך

סדר קריית שמע שעה"מ

שירות א דצלות א

(לקירות ק"ש שעל המטה) אמר אבי' אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרhami — כגון בידך אפקיד רוחי. ומכאן באrhoת חיים ובכל בו: ואומר פסוקי דרhami כגון ברוך ה' ביום ברוך ה' וכו' ויאמר ה' אל השטן, ה' ישמך וגו' בידך אפקיד רוחי. גם בזוהר נרמות אמרתו, זיל' לבמדבר קיט א: כתיב בידך אפקיד רוחי וכו', ת"ח כיון דעתך לילא אילנא דמותא שליט בעלה, וכו' ובר נש בעי לאקדמא ולמפקד בדידה (דקב"ה) פקדונא זנפשית וכו' *

ראוי ורצוי להעיר כאן על הלכה פסוכה אחת, שלא מצינו לה יסוד ומקודם מפורש בתלמוד, רק בזוהר, וזאת — ביחס להגדורה "בידך אפקיד רוחי":
 בזוהר חדש לבראשית, עמוד יח א כתוב: ר' יצחק אמר — אפיקו לכל אדם נמי בהאי עלה, נאים (ישן) בשינתייה בכל לילה וסלכא נשמה לאילא, ואשתכח בכתה חיובין קמי קב"ה, ומהימנותא דבאה דקב"ה אחזר לה גנופה ומחדר לה הקב"ה, ולמה? הרבה אמרותך, מפני שרבה אמוןתך. מכאן — א"ר יצחק — המתחביב במון לחברו, וחבירו מוציא לו מה שמחזיק ביה, אסור לו להחזיק בו עד שתתנהלו לו חברונו, ואפיקו שתתנהלו לו בדין, הדא הוא דכתיב — אם חבל תחבל שלמת רע. ובמדרשי רות (ותר חדש) פט א טור א (בחוזאת רר"מ דפוס ירושלים) כתוב עניין זה: אם חבל תחבלו וגוי תשבנו לו — לפיכך צריך אדם להפקיד נשמו ליזכרו וקורא חד פסוקי דרhami כגון — בידך אפקיד רוחי וגוי והואיל והיא בפקודון, ע"פ שהוא מחזיבת בכתה חותות, הקב"ה משיב אותה לחיקו של אדם, עניין זה צריך להתנו במדתו של הקב"ה וכו', ועין ניצוצי וזה לבמדבר קיט אמר ו איפה שהמחבר ציין לשווית רבד"ז חלק ג סימן תפא. מהרי היא לפניו: פקדון אין ראוי לעכב, ואם עכבי, לא נקרא איש אמונה. וזה לא ראייתי אותו מפודש בתלמוד. וראייתי אותו בספר הזהר, נסומה לי שהוא על פסוק — חדש לבראים הרבה רבה אמוןתך, קיימו וקבלו שאין אדם נפער מתוך שנית, אלא אם הגיע זמנו למות והוא ישן, מחזרין לו נשמו וניעור נשמו ואח"כ גוסלין אותו הימנו מפני שבשעה שאדם ישן, מפקיד נשמו ביד הקב"ה דכתיב בידך אפקיד רוחי וכו' — מכאן אתה למד שהפקודון אין לעכב לשום סבה, ואם עכבי, לא נקרא איש אמוןים ואין הולך בדרכיו יתרבע שמו. ועין קצوت החישון סימן ד בעניין אדם עושה דין לעצמו, אבל לעכב פקדון מבואר מדברי הזוהר שהוא איסור גמור, עיי"ש ובסימן קצתאותה. (בקשר עם זה ראה העratio להלן, לברכת המפה, מש"כ על ההגדורה — והאר עניין פן איישן המות — וצרפן לכאן), והמחבר ניצוצי וזה מביא בהערותו יותר במדבר קיט א שהוא גם שיטת הריטב"א בפרק הכותב — דהיכא שבא לידי בתורת פקדון, צריך למייעבד השבה מעלייה וכו'. ועין זהר בראשית זו ב, במדבר קצת ב ועין בניצוצי וזה לר"מ שמסביב מאמריהם אלה, לשם ציין המחבר מתוך בקיאות נפלאה הרבת מקומות הדנים בעניין זה. וראה מרדיי לבבא מציעא אותן תור המביא מהשותבת רבינו חם שתתקנת קדמוניים שלא יעקל (יעכבר) אדם פקדון מפני תביעה. ושם באות מה מביא המרדכי בשם ירושלמי כתובות פרק הכותב — שם שם משמע להיפר — שכן מותר לעקל. ועייש בסוף אותן תור. וראה כל בו סימן קטן. ועינו חז"ם סימן עב סעיף קטן י"ז בהגה שם. ובש"ך סימן רצב טעיק ה שמביא שם מהשותבות מהר"א ששון סימן לו ובברכי יוסף לח"מ סימן ד אותן ב שם רם"ע פפאננו מכתב יד של הוהר. וראה ספרי להאוינו עה"ט אל אמונה ואין עול וכו' — מדת בשר ודם — מפקיד אצל חבירו מאטמים ויש בידו מנה (כלומר — ומגיע לו מנה מעת המפקיד) כשהוא בא ליטול את שלו, אומר לו — הוצא (תחזיר לי) מנה שיש לי בידך והילך את השאר, אבל וכו'. וראה בעל הטורים לפרש תצא כד יד —

סדר קריית שמע שעה"מ

תתלה

יראו עינינו וישמח רבנו ומג' נפשנו כי שוכחה באמת באמר רצין מכך אלךין. יהנה מכך יהנה מלך יהן לטום נזד. כי מהרכות שכך היא יצעומני עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מכך אלא איתה. מהלךך הלא את מכלך יברך אחיהנערם ויקרא בהם שם ושם אבמי אברם ויצחק, וידגו לרב בקרב הארץ. ויאמר אם שםוע משפט לcool יהנה אליה ומיישר בעיניו מצלה ומאונת למצוות ושמרת כל-חיו, כל-המקה אשר-שמתי במנרים לא-אשים עזיה ויאני יהנה
שירותא דצלותא

יראו עינינו: קטע מתפלת מעירב בעל מטה משה כתוב — יראו עינינו הוא בכל הנתחאות שלנו ולא ראוי בשום פוטק ומחבר.

הملאך הוגאל: פסוק בבראשית מה, טז. הרזקה, המביאו הראשון, כתוב — "יש שכורין המלאך הוגאל": הווחר גם בתחום וזהה לדרכו; בעל מטה משה מביאו בשם רוח ותשבי' ומכאר: "וهو אל המלאך החולך תמיד עם בני אדם לשמרו בכל דרכיו וכו' כמיש בזהר, המלאך הוגאל וגור האי קרא אית לסתכלא בית דהא כתיב הוגאל, אשר גאל מבעי ליה? מאי הוגאל, בגין דאיו משתכח תדייר לבני בנין נשא ולא עדוי מן בר נש זבאה לעלמא". וראה תיקוני זהר תיקון: ובמדרשי הרבה משליטים פ' לב אותן ח — "המלאך הוגאל אותו גור אמר הקב"ה למשה אף עכשו מי שימר את האבות ישמור את הבנים" ויאמר אם שםוע — כל המחלת: שמות טו כו. מובה במחוז בסדר ק"ש שעלempt, והחכר בארכות חייט, כל בו ובמטה משה ועד.

כל המחלת: — מחציתו השני של הפסוק — ומכאן יצא הוראה יסודית לעניינה:

שהערתי בריש המבוा שלפנינו אותן ב. והרי תבהרת הדבר:

במשנה סנהדרין (צ' א) שנינו — "ואלו שאין להם חלק לעזה"ב, הלווח על המכחה ואומר כל המחלת אשר שמתי במצרים לא אשיט עלייך כי אני ה' רפהך". הלכה פסוקה זו צוררה את דעת השואל בגם' שבאות (טו א) בקשר למונtag ריביל שהיה קורא פסוקים

לא מעשך שכיר וכוי וסמיד ליה — כי תהה וגנו, לומר — אפילו אם הוא חייב לך, אל תאמיר — עצבגנו בחובך, אלא פרע לו מיד ואחיכ' גבה חובך. וראה ספר תולעת יעקב בסוד תפלה ערבית ברכיה ובעת השכיבתך. וראה הגהות מהרץ' לזהר בדבר קיט א' אות ג.

asher לעצם הפסוק: בגם' שלפנינו כתוב "בגון", אבל בהלכות נדלותות שט כתוב: וצריך לומר האי קרא וכוי בידך אפקיד רוחך. דיווק זה מביא הגאון ר' ענגל בגליון שיש שלו, ובקשר עם זאת יש להעיר, שבדקומי סופרים נכתבה המלה "בגון" רק על הגלין ולא בגمرا עצמה. זהה מהאים עם מה שבתו בסידור ריעיג (זpose ירושלים חלק א' עמוד 386 ודפוס ורשה יט א): ולתלמיד הכם כיוון שכיל היום עוטק בתורה ומשכית ומעריב, א"צ לקורות. ובסוגרים שם ניתוסף מכתב יד: אלא זה הפסוק בידך אפקיד רוחך. וכנראה שדברי רשי' שם ד"ה ואם תלמיד חכם מוסדים על דברי רענן אלה, עי"ש. וראה תשובה הנאות נאונית סימן רסב. אבל בזהר חדש (מדרש רות) עמוד פט א הנירטא כמו בגם' שלנו — בגון.

רְפָאָה. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּגְעַר יְהוָה בְּךָ פְּשָׁטֵן וַיִּגְעַר יְהוָה בְּךָ הַפְּחַר בֵּירוּשָׁלָם, הַלּוּא זֶה אָוד מֵאָשָׁשׁ. הַנָּה מְטוּה שְׁלַשְׁמָה שְׁשִׁים גְּבָרִים סָכִיב קָה מְגָבֵרִי יִשְׂרָאֵל. כָּלָם אֲחוֹן חַרְבָּמְלָךְ מִלְחָמָה, אִישׁ חַרְבָּוּ עַל־יְרֵכוֹ מִפְּמַד בְּקִילּוֹת.

שירותתא דצלותא

לפנֵי השינה, כנ"ל, והוא מפוריכו — «וחתנן חלוחש על המכה אין לו חלק לעזה"ב?» והגמ' מתרצת — «ברוקך שנוג, לפ"י שאין מזכירין שם שמיט על הרקיקה», וראה רשי' שם בד"ה ובירוקך. ומכאן להלכה ברמ"ס פ"י א' הי' עבودת כוכבים — האומרת: «הלווח על המכה וקורא פטוק מן התורה וכן הקורא על התינוק שלא יכעת והמניח ס"ת או תפlein על הקטן בשבייל שישן, לא די להם שהם בכלל מנחותם וחוברים, אלא שהן עושים דברי תורה ורפואה הנוגן ואין אלא רפואה נפשות שנאמר ויהיו היות לנפשך, אבל הבריא שקרה פטוקין ומזמור מהתללים כדי שתגן עליו זכות קריאתון וינצל מצרות ומונזקים, הרי זה מותר». והשוה אותה ההלכה בש"ע ליו"ד סימן קעט ס"ק ח. מקור העניין בירושלמי שבת פרק ו הלכה ב ויעירובין פרק י הילכה יא, וראה ר"ף ורא"ש לגמ' שבעות שב.

ומכאן תשובה לעצם המנהג לקרות הסדר לשם שבירת הנוגה, לכאהודה, למה שניינו במשנה וכך הגדר נקודה זו הט"ז שם ס"ק ח הכותב — «משא"כ בבריא שאינו אלא להגן שלא יחל, בזה מותר להגן בד"ת — ומטעם זה קורין ק"ש על מטו להגן עליו בלילה». ועקרון זה מורגש בדברי המרדכי שהבאתי לעיל, בהערות למזמור יושב בסתר ש"ל, — «כשהיו מוסיפין על העיר ועל העוזות, היו אומרים שיד של פגעים יהיו נזעם כדי להגן מפני המזיקין — ואין זה רפואי». ומפורש גם ברבינו ירוחם נתיב ג' חלק ב, המדגיש נקודה זו בקשר לק"ש, שעל המטה — «ואע"ג דעתו להתרפאות בדברי תורה, אבל להגן שאני" וברש"י שמסביב לר"ף שם ג"כ כתוב עין זה. וראה תר"י לברכות שם ד"ה והאמր. וראה במובא לסדרנו אותן ב, ובזה מיושב מה שעורתתי שם.

ויאמר ה' אל השטן: פטוק בזוכרית ג. ב. סודר בסדר ק"ש שעל המטה של: רע"ג, מה"ג, ומובא ברוקחת, תשב"ע, ארחות חיים וכל בו, אבודרם, טור או"ת, שי"ע או"ת ובטידורי המקובלים ז"ל. בערך מיוחד מחשיבו אבודרם. וראה ברכות נא א וילקוט לזכירה רמו תק"ע ומה שהאריך דיבורו עליו בעל מטה משת.

הנזה מטו שלשלמה — בלילה: פטוקים בשיה"ש ג. ז-ה. סודרו: במח"ז ובאבודרם בטידור רשי', בארחות חיים וכל בו רואים אנו רק התמלת הפטוק הראשון. בעל מטה משה טידר שניהם וכן המקובלים בטידורייהם ובספריהם. כן סיידרו אותו בעל התניא והריעב"ז ומכאן בכל הנוסחים.

והרי משמעותם לאור המדרשים והאגדה, המבאים טעם שלזום בסדר ק"ש שע"ה המטה: אבודרם מנמק הגבלת אמרית יושב בסתר עד מחס'י, וכותב — «לפי שיש עד מחייב ס' תיבות, ועליהם נאמר הנזה מטו שלשלמה שישים גבורים סביב לה וגוי זה היה בית המקדש, והגבורים הם האותיות שבברכת הבנים». מקור הדברים אלה הוא במדרשים: במד"ר נשא פרק יא: «הנזה מטו שלשלמה וגר רביברא פטר קרי' בב"כ הנזה מטו זה בית המקדש וכו' שלשלמה וזה הקב"ה, שהשלום שלו, וכו' גבורים סביב לה אלו סאותיות שבברכתה

סדר קריאת שמע שעה"מ

תחלן

שירותא דצלותא

בහנימ, מגברי ישראל שהן מגבירין את ישראל. א"ע דברים שהן נזכרים בגבורת, ששמו של הקב"ה נזכר בכל אותן ואות: יברך ה', יאר ה', ישא ה'. כולם אחוזי הרבה וגור שהן נלחמים נגד כל פרענות שבתורה, איש הרבו וגו' שאפילו אדם רואה בחולמו כאלו הרבה מוחתכת בירכו מה יעשה — ישכים לבייה"ג ויעמוד לפני הכהנים וישמע בבב"כ ואין דבר רע מזיקו, לפיכך מזהיר את הכהנים ואמר להם כת תברכו". וראה מדרש שיה"ש פ"ג אותן יא, מדריך קrho פ"ית, תנומה לא' נשא, ועיין רבינו בחיה שם, ותרגם לשיה"ש שם.

עד כאן לאור האגדה, ועכשו — באספקלריה המaira של הזהר הקדוש, במדרש הנעלם לפ"לך: (כח ב בהר הגרא"מ) "דא"ר יצחק כל הקורא ק"ש כתקנה על מטהו, נשמו צולה לשוט בארץ החיים הה"ד (שה"ש ג ז) ששים גבורים סביב לה מגברי ישראל. אמרו ליה לימה מר, אמר לנו — בק"ש אית שתין אותן איתה ידען עד ובשעריך" וו' —

מאמר סתום זה מפענח הגרא"ר מרגליות הנ"ל במילואים שם, ומביא מספר שור"ת התשב"ץ, חלק ב סימן רלו המותב: "דע כי רגילים היו לכפול בשכמל"ו, ואנו הם ששים תיבות. ולפי מה שנראה ממדרשי, לא היו רגילים כן אלא בק"ש של ליל ה' כדי שתהא נשמו עוללה לכטה"כ ותהא נאות עדר ששים שרים הסובבים כסיה"כ", וראה שם העניין בארכיות. וציין שם משובה נופת בעניין זה מתשב"ץ חלק ג סימן גו' ומספר יכין ובוען, לנכד התשב"ץ, חלק ב סימן ה המופיע הסברה לעניין. . .

כאמור, יש לו למספר שיש כונה מיוחדת על פי סוד ורמות, אבל לפי דברי המהרש"א לגמ' פסחים (קי א) יש לו לדמו וזה אסמכתא מפורשת בגמ', ועוד שנעטיקם, עיין במדרך נושא: "הה"ד הנה מטהו גור רשב"י פתר ליה בשלמה הנה וגור זה שהי' ס' גבורים וגור שהי' ס' גבורים סובבים את מטהו בלילה והן היו מגברי ישראל. ולמה היו עושין כן, מפחד בלילות, שהיה מתירא מן הרוחות שלא יוקחוו; ארשבי' עד שלא יחתא אדם, נתנו לו אימה ויראה, משחוא חוטא, נונתני עלייו אימה ויראה וכו'. עד שלא חטא שלמה המלך, היה רודה וכו', והיה מושל על השדים, וכיוון שחטא, טרדו אש מדאי, ולאחר שחזר למלאות, היה פחדו עלייה וחייב ששים גבורים שהיו לשמור את מטהו — הה"ד מפכד בלילות, שהיה מפחד מן הרוחות"; וראה: ילקוט משפטים רמזו שסגן ילקוט ההלם סח אותן תשכח, זהר חדש לפ' אך לך עה"פ הנה מטהו, זהר בראשית מז ב ושם נג ב, ילקוט שיה"ש אותן תתקוף — עה"פ הנה מטהו, זהר חדש לרוח עה א, עט ב, זהר בראשית לן א ושמות ה א. וכן מה שהאריך על זה בעל מטה משה בטימן שצן. וראה ריקנתי לסוף בראשית.

ועתה נעיין בגמ' פסחים קיא ב — "ההוא בר ק薩 דמתא דזאיל וקאי גבי זרדטא דזוי סמרק למטא. עלו ביה שיתינו שידי ואסתכנ", המהרש"א (לגם' קי א שם בד"ת שלוט) כותב — "ג' ברכות כהנים שנן ס' אותן הmagicini נגד מזיקין, ואת זה לעומת זה, כי רוחות הטומאה הם ס', כדלקמן (הכוונה לגמ' שצינתי) — עלו ביה שתין שידי — וכמ"ש בפרק מי שאחזה, דת"ל לשлемה ביעותא מן האש מדאי, אמר הנה מטהו שלשלמה ששים גבורים וגור מפחד בלילות והיינו ס' אותן הmagicini על חזותות (ראח שט קי א על עניין זוגות), — הרוי כאן אסמכתא ויסודות גם בתורת הנגלה למה שדקדו והקפידו האקבולים זיל, כנ"ל, על המספר ש ש' מ.

לפי קבלת אריז"ל משלשים שני פסוקים אלה (פרוי עז חיים שם, ספר כנפי יונה,

סדר קריית שמע שעה"מ

ג"פ יברך יהוה וישמרך : יאר יהוה פניו אליך ויחננה : יא-
יהוה פניו אליך וישם לך שלום : ג"פ הגה לא-
יינום ולא יישן, שומר ישראל : ג"פ לישועתך קויתי יהוה.
קויתי יהוה לישועתך קויתי :

שירות א דצ'ות א

ובשער ציון ובנגיד ומוצאה ועד) וכן סיידר הרב בעל התניא בסידורו, שסיידר גם לפניהם
השני פסוקים — יعلזו חסידים ורוממות אל זהה גם כן לפני קבלת אריזיל בספרים הנ"ל.
וכן סודיו בסידורי המקובליטים: ר"ק, ר' שבתי, ר' אשר ור"ש מיטל, וכרכט לברכת
והיסוד לקביעת שניהם בסדר ק"ש של המטה, הוא בנגלה ובנסתר גם יחד, כי שניהם הוזכרו
בדרשת ר"י ומ"ז בಗמ' ברכות ה א בקשר לעונגה, וכן בזהר חיב עמד ר'יא יש רמו על
השתיקותם לכאנ זיל: כמה דכתיב יعلזו חסידים בכבוד וגרא רוממות אל בגורנות וכי
הה"ד לא ישכב עד וגרא ודר"ק.

יברכך : בדבר כה, כו; אמרית פסוקים אלה בסדר ק"ש של המטה מובאות
ברע"ג, במח"ג, בארכחות חיים ומלאן בכל בו באבדורתם בטור ושריע ואחרוניים. ומבאן
בסידורי המקובליטים ושל הרוב ורייע"ץ. לפי קבלת אריזיל משלשים אותם וזהוי דעת בעל
מטה משה וכל מנהגנו, השליה מלכיב אופן אחר של השימוש: כל ברכה בפני עצמה ואח"כ
הגה ייחד. ובקיים שליה באופן אחר, עיי"ש. ואשר לסדר עצמה, גורס הוא זה שבשבועי ציון,
אלא שהוטיף ותודיע בצורה מוחחתה, וمبיא גם לחש עיפ זהר הפסוגל להזהר מקורי לילא,
עיב"ש.

הנה לא ינום: תחליט קכא ד. בספר רבותינו הראשונים לא החכר. בעל מטה משתה
שכנראה הוא הכנסיס אותו לסדרנו, כותב: — "ואח"כ אומרים הנה לא ינום ולא ישן שומר
ישראל, כלומר, אפילו בעת השינה, והיא שעת סכנה — הנה לא ינום" וכו'. ההגבלה, לכוארה
"שומר ישראל" מתבארת יפה בילוקוט שמעוני, מלכים א סימן קצה, ושם כתוב: הנה לא
ינום ולא ישן שומר ישראל — וכי ישראל בלבד הוא שומר, והלא הוא שומר את הכל,
שנאמר — אשר בידו נפש כל חי מה תלמוד לומר שומר ישראלי? כביבול, איןנו שומר
אלא ישראל, ובשביל ש שומר, שומר הכל.

ליישועתך: בראשית מט ית. התשב"ץ מביא המנהג בשם רבו מהר"ם שהיה נהג
לאמרו בשעה פנים. ומטה משה מטעים את זה בזהיל: — "ואפשר הטעם הוא להבריח
את המזיקין והמשחיתים מכל ששה קצוות העולם שנות — מעלה ומטהה וארבע רוחות",
פנагנו לשלו בלבד על פי ספר מעבר יבק (בשפתו צדייק פרק יט) בשינוי הסדר קצת, וזה
שלפנינו הוא על פי גוסח של המקבול ר"ק, בעל שעריו גן עדן, שבסידורו קול יעקב, ועיפ
ספר שעריו ציון. בעל משנת חסידים גורס רק פעמי אחד וכל הציגו המקבול ר' אשר ורב
ורב בעה"ת וסידורי הספרדים. ודרך אגב: ראיתי בספר אחד, שכעת אינני זכר את שמו,
ה מביא בשם השליה עה"פ שבתויה — על פי ה' יטעו ועל פי ה' יחנו — למדנו שבכל
פעולה שאדם עושה, יאמר — אם ירצה השם.

מנגנים: נהוג שהוצע אומר — לישועתך קויתי ה', והשומעים מאהלים לו —

סדר קריית שם שע"מ

תחלט

שירות א דצלותא

אסותא, מנהגים שיש להם יסוד בוגם' ברכות וביקושים לפרשת לך רמז טו אותן סב. וזל הילוקוט: שבעה דברי מופת נעשו בעולם, שלא נבראו כמותם מיום שנבראו שמים הארץ וכיו'. מופת הראשון שניצל אברחות מכובשן האש וכיו' וכור מופת הרבי עלי – לא היה אדם צוטש וחיה, אלא בכל מקום (שהיה צוטש) הייתה נפשו יצאה בין בשוק ובין בדרך, עד שבא יעקב אבינו וביקש רחמים על הדבר, ואמר – רבש"ע, אל תקה מימי נפשי עד שאצחה על בני, ונעתר לו, שנאמר ליוסף הנה אביך חולה, לפיכך חייב אדם בעטישה להזdot להקב"ה שנטרפ ממות לחיים. שנאמר (איוב מא) עטישותיו מהל אור. ובוגם' ברכות נג א אמרו: «לא היו אמורים מרפא בבית המדרש, מפני ביטול בית המדרש (חוורה). ופרש"י לברכות נג א ד"ה מרפא: לאדם המתעטש לרוגאים לומר – אסותא. וראה תורה תימה לפרש נח ז כב מה שזרשו עה"פ – ויפח באפיו נשמת רוח חיים – מלמד שער חיותה באפייה היא.

ה ק ר י א ה בשם ה' אלקי ישראל

מ ב ו א

בירורים ועינויים

בשם ה' – אלקי ישראל: זה קרייה, כלומר תפלה. והיא אחת מהשמות של האפה, כמבואר במדרש רבה לאותן אות א וראה העותינו בסידורנו חלק א עמוד רסג. בראשית דברינו עליינו להעיר ולהדגיש – שאין כאן לחש או השבעת מלאכיהם כמו שכינהו מhabר טידוריים, אלא קרייה – מתוך ולשם – הבעת רגש בטחון באלוקי ישראל; ומשמעות תפלה לה: ככלפי עצמו היא בקשה לשמייה המובטחת, כמו' כי מלאכו איזזה לך לשمرך בכל דרכיך, וככלפי זולתו היא מסירת מודעה, כאילו הכרזה, על האמונה הדתורה, זכה וכורחת של האדם בישראל באלוקי ישראל, כאמור תלן. הצורה שלפנינו הורכבה בשני שלבים, ובכללה טעונה היא בירור ייחדי:

א) קרייה מקבילה בתוכנת ובשוני שמות המלאכיהם. רואים אנו בסדר רב עמרט גאון, אלא שם סודרה בין התפלות הנאמרות לפני היציאה מן הכרך כלומר מן העיר, ומיעודה, במיוחד, שביל היוצא ייחדי בלילה את העיר בדרך, כי אז זוקק הוא לשימירה יותרה. ומה תוארה שם: «מיmini אל (בדפוס ירושלים – מימיני בלא מות אל) ומשמאלי עוזיאל ומפני נושא ומאחריו שעוזיאל, שכינת אל על ראש הצלני ה' מגע רע ומשtan רע». בסידור רש"י (עמ"ד 215) ובמח"ז (עמ"ד מה) סודרה היא בסדר ק"ש שעל המטה לפין נוטחטו שם – «מיmini מיכאל ומשמאלי גבריאל ומפני אוריאל ומאחריו רפאל ושכינת אל על ראש וטנוויו וסנגוויו וסמנגלי» (שמות מלאכיהם המובאים בספר רזיאל המלאך). אבחוריהם הציג אותה, כמו רע"ג, בין התפלות הנאמרות לפני ואחרי עזיבת העיר, אחרי הקות דם ולפני הבנייה לבית המרחץ, אלא שמות המלאכיהם הם כמו שלפנינו, ומתוך הוספה להטיהם כמו אצל רע"ג – הצלני זה וכו'. התשב"ץ מביא רק את ההתחלה «ואומר מיכאל», ואחרות חיים וכן בספר המנהגות נקטו לשון רע"ג «מיmini אל» ומכאן גם בכל בז. לנומה

סדר קריית שמע שעיה"מ

שירותא דצלותא

זו שמקורה ברא"ג, כנ"ל, יורשה להביע השערת, שעצם הנוסח המביל רק שמות של שלושת מלאכים. מסתמך על הפסוק בתהלים קכח — "ה' צלב על יד ימינך", ומכאן הנוסח "מי ימני אל". וכן בספר ארחות חיים, המיותש לרבי אליעזר הגדול, מדובר על "שלשת מלאכים אורלים לפני האדם באותה שעה שיווצא מפתחתו עטור תפלין ומכירזים ואומרית לנו כבוד לדיןנו של מלך". והגאון הצדיק רבי גרשון חנוך זצ"ל, האדמו"ר מרוזין, פולנייה, שהוציא הספר הנ"ל עטור העורות היקרות, העיר על זה, שכאן מדובר על שלשת מלאכים, משום שנוסף על שני מלאכים המלויים את האדם בתמידות, נלהה אליו עוד אחד, כל פעע שעושה ומקיים איזו שהיא מצוה, וכך נטהולך לביהכ"ס עטור תפלין, שהיה מצהה בפני עצמה, ניתוסף לו עוד מלאך אחד.

לאנחת זו מצאתי אסמכתא אצל אחד מרבותינו הראשונים ז"ל, מגוזלי בעלי הקבלת בדורו של הרמב"ן, רבי עוריאל — זכרם לברכה, (יצא לאור על ידי חברת מסכי נרדמים) שם נאמר בקשר לגם' תענית שצינתי لكمן הנדרש עה"פ כי מלאכיו וגוי: "רבי רב שילא אמר כי מלאכי השרת המלויין לו לאדם, הן מעידין בו שנאמר כי מלאכיו וגוי בקדושתו. כי הנשמה אצולה מרוח הקודש (ראה רמב"ן לפ' בהעלותך יא יז) וכי, ולפי גראות מעלוותיו ומעטacho ובמספר מרותיו, הן טובות ודו"רעות. כן מספר המלויין אותו, ואין לפחות מספר המלויין אותו משנים, אחד טב ואחד רע. וכור כו', ומפני כבוד המלאכים לפחות מספר המלויין אותו דומה, אלא שם מדובר על ארבע מלאכין קדשין מודגין עמייה", עי"ש, וזאת מתאים עם הסברת רבי עוריאל ז"ל שהוחכרתי לעיל, שם שכאן מדובר גם על "עטופה דמצחה" כלומר, עטיפה בטלית, שהיא מצהה בפני עצמה, ובגלל זה ניתוסף לו עוד מלאך אחד לשמרה, ודפק. ועיקרו זה מפורש גם במדרש רבא לשמות פרשה לב אותן ושם נאמר: חונה מלאך ה' סביב ליראיו וגוי עושה אדם מצהה אחת, הקב"ה נותן לו מלאך אחד לשמרו וכו' עיטה שתיהן מצות, הקב"ה נותן לו שני מלאכים וכו' עיטה הרבה מצות, נותן לו הקב"ה חצי מהנהו וכו'.

ב) ולפנוי שנדר בערך התחלת הפטסקה, נתעכט על השאלה — מה שימוש יטוד להנחתה, שמלאך ה' נמצא בקירות בן אדם, ולא עוד אלא מכל צדיין, והוא מגין עליו ומצלין מכל רע (אם זוכה לכך?) ואולי יורשה להביע השערת, שהפייטן הקדוש, כשנחתה עליורחה, שם הוא נגד עניינו מה שכותב בתהלים (מומור לד פסוק ה) "חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם", שהרי כאן אסמכתא מפורשת להנחתה זו שבפטסקה. בוגרמא חגיגה טז א ב נדרש על פסוק כי מלאכיו יצוח לך וגוי, בקשר לשני מלאכים המלויים לאדם ומעידים בו (כלומר — אל כל מעשיהם). וכן בגם' תענית יא א ב נדרש אותו הפסוק בקשר ללוית.

ברם, הופעתו של מלאך ה' כמגן וחוטף נגד מלאכי חבלה, לעניין זה רואים אנו רמז מהותי בגם' שבת (נה א) "אמיר לו הקב"ה לגביריאל — לך ורשות על מצחן של צדיקים תייו של דינו שלא ישלו בהם מלאכי חבלה". ומפורש יוצא עיקרונו וזה של הימצאות ארבעת מלאכים מסביב לבן אדם, מזהר (לפ' בא מא א) וזה לשונו: — "כפי מלאכיו יצוח לך לשمرך בכל דרכיך — מיכאל חד בוכות אברהם, ותנינא גבריאל בוכות יצחק, ותלייתאי נוריאל דנחת עימה בזוכותא דיעקב רפאל בזוכותא דאדם קדמאה ויצר טוב לעילא מיניה". (והערה דרך אגב: כאן הוזכר נוריאל במקום אוריאל שבמאמר הבא ומקובל

סדר קריית שם שע"מ

בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהִי יְהוָה אֱלֹהִי מִיכָּאֵל וִימְשָׁמְאֵל
גַּבְּרִיאֵל וּמִלְּפָנֵי אֹזְרִיאֵל וּמְאַחֲרִיאֵל רֶפֶאֵל וְעֵל
רְאֵשִׁי שְׁכִינַת אֵל:

שירות א דצלות א

בכל הנוסחות שלפנינו, אבל אוריאל ונוריאל הינו ה', כמפורט בזוהר (בראשית כג א) «איתקיי אוריאל מטרא דחסד ונוריאל מטרא דגבורה», וראה עוד מש"כ בזוהר פ' בא מב א, פנהס ריו א, תיקוני זוהר תיקון ע' עמוד קמ"א ועמוד קלב א. וראיתי בספר מלאכי עליון להזכיר מרגליות שהמחבר מצטט מספר השלה הקדוש המביא זאת בשם ספר הפרדס לרמי'ק עה"פ הללו את ה' מן השמים — «אוריאל ונוריאל משורש אחריו». ובזוהר לפ' פנהס רמז ב — «מיכאל גבריאל אוריאל ורופא שלסין על ד סטרין טבין דבר נש דאיןון מיא ואשה ורוחא ועפרא».

— לפי האמור הנה זאת עניין של «סוד ה' לידאייר», ואני אין לנו אלא לדון לפי הగנות בפשטות לשון מאמרי חז"ל — בשני תלמידים, מדרשים זוהר, ולאורם ננסת להайд את כל חלק הפסיקה:

בשם ה' — אלוקי ישראל — הגדרה זו מורכבת מן «בשם ה'» שמקורו בבראשית דכו וממן התואר «אלוקי ישראל» שמקורו שם לג' כ, וההרכמה שלפנינו מקורה בדברי הימים בLEG ית. וראה ספר רדייל המלאך (עמד לב' א דפוס למברג) וככון — משמעותה כפולה: כלפי עצמו — קרייה לתגנה, מפני המזיקין, כאמור, וככלפי זולתו — הכרזה ומסירת מודעה על האמונה הטהורה באלוקי ישראל — שאנו ליה וענינו ליה, כמו שהדגשתי בראשית דבריetz לקרייה זו.

ראשית כל עליינו לעיין בשאלת: — מהי הסבה שהגיעה את חכמי הדוד ההוא — להרחיב את הקרייה ולהקדים לה — בשם ה' — נוסף על הנוסח שנקבע בספר רבותינו הגאנרים והראשונים זיל?

התשובה: לפני שנבעש השערת, נעין בירושלים, ברכות פרק א, ושם נאמר: «רבי ייחוץ אמר משמיה דידי' בשר ודם יש לו פטרונו, אם באתי לאדם עת צרה, איןנו נכנס אצלו, אלא נא תעמיד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר — איש פלוני עומד על פתח החדר, שהוא מכניסו ושם מניחו, אבל הקב"ה אין כן — אם באתי על אדם צרה — לא יצוח לא למיכאל ולא לגבריאל — אלא לי יצוח, ואני עננה לו מיד. הה"ד — כל אשר יקרא בשם ה' ימלט».

ומסתבר שמאמר זה, הוא שעורר את חוספה זו. וכנראה, שהחכמי הדור ההוא ראו צורך בගל תנאי המקום ורוח העת, להציגו כאן — שלילת כוח עצמי של המלאכים, ולומר במשמעות — למי אנו פונים לעזרה ולשmericה והוא: האלקי ישראל. כאן באה לידי הדגשה השקפתנו הברורה ביחס אל כוחם של המלאכים — שם אך ורק שליחים, גבורי כה, עשי דברו ורצונו של מקום, ברוך הוא.

(ד) ומיד לנו על זה, המאמר במדרש רביה, דברים פ"ב אות כד שזיל: — ר' יצחק פתח: חלק ה' אמרה נפשי על כו' אוחיל לו — א"ר יצחק למה"ד, למלך שנכנס למדינת נוכנסו עמו דוכסין ואייפרclin ואיסטרטלייטין. יש מבני מדינה שברכי דוכס שהוא מתקיים

שירותות אדצ'לותא

עליהם, ויש מהם שבררו להן איפרנוס. ויש מהם שבררו להן איסטרטיליטן. אמר אחד שהיות פיקח — אני בורר אלא — ה מלך. למה? שכולן מתחלפן, והמלך אין מתחלף. — כן, כשיריד הקב"ה לסתני, ירדו עמו חבורות חבורות של מלאכים, מיכאל וברורתו, גבריאל וחבורתו. יש מאומות העולם שבררו להם מיכאל ריש מהן שבררו גבריאל, אבל ישראל בררו להן — הקב"ה, אמרו — חלקי ה' אמרה נפשי. הרי שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד. ועוד נאמן לנו מאמר שני במדרש רבתה לשמות פ"ח אות ה שזיל: — א"ר נחמייה — בא וראה אהבתו של הקב"ה על ישראל, שהרי מלאכי השרת, שוו גבורי כה עושי דברו, שאן הקב"ה שומרים לישראל, ומם — מיכאל וגבריאל" וכו'. וראה זהר חדש לך לך עמוד נד ב.

(ג) והרי מש"כ בספר "ה מלמד המתלמידים" המוחס לאחד מרבותינו הרשונים זיל, לרבי יעקב ב"ץ אבא מרין אנטולוי זיל (בஹזאת חברת מק"נ דף 67 עמוד ב חזיל): "... ונאמר כי המציה הראשונה מד' מצות אלו היא, שבחיותנו עד מאמים שהוא (אלוקינו) נמצא והוא אלוקינו ושואן עוזה נפלאות צריך שנחיק ממנו השיטה למורי, שלא חאמר — דואיל שאני מוצא המלאכים ותגללים והוכבים מושלים בעולם, אקלים עלי לאלוים. תלמוד לומר — לא יהיה לך אלוהים אחרים, אבל מותר לחת אותן אמצעים בין השם תאמר — קבלתם (הכרתם) באלווי היה אסור, אבל מותר לחת אותן אמצעים בין השם ובינינו, לכך נאמר — על פני — רוזה וכור גם מה שנางו בקצת מקומות לומר מכנייט רוחמים עליינו לא טוב המנהג הזה". וראה והשה בשינויים ספר שרית מהרים ב"ר ברוך (דפוס ברלין עמוד 325). (וא"ה נזכר על עניין זה בחלק של סידורנו בההערות לסליחות).

וחთואר, בצורתו המורחבת, איןו משאיד צל של ספק על הכנה הטהורה, הטמונה בעצם הפסיקת. בסדר רע"ג ואבודרם בא דיווק זה ליידי בטוי בסופה של הקריית, "הצילני ה' מכל פגע רע ומכל שטן רע".

(ו) ועל ראשינו שכנית אל: ראה קדושים לא א', בספר ארחות חיים (הניל, המוחס להמנא רבוי אליעזר בן הורקנוס, המכונה רבוי אליעזר הגדול, והמכיל צוואתו לבנו התנא רבוי הורקנוס) רואים אנו תגדירה זו בשינוי קצת: שכנית אל על רashi, במקומן על רashi, כיון שלפי העניין שם, הנה היא פניה אל בנו, ומוסבת על התפלין של ראשן (וראה שם עמוד כו ב וכח ב). ובזהר הניל לפ' בא עמוד מא א "ויצר טוב לעילא מינה" וובוחר בדבר קיח ב מדובר על עניין הדגלים וגם שם הוזכרו ארבעת המלאכים אלה והזונש שכניתא עלייהו.

עטם עניינה לכאן יש לנמק על פי המאמר במדרש רבתה לשמות פרק ב אות ת שזיל — "כל מקום שמיכאל נראה שם, הוא כבוד השכינה" וע"פ אותה ההנחה בזהר חדש לבראשית ב עמוד ב — "בכל אחר דישתח מיכאל תמן דאייהו רישא לאילן, תמן אייהו שכניתה. וראה זהר וירא בסוף קא א בס"ת שם ובנצחוי אורות שם אותן ד הסבנה על עצם העניין.

טעונה הבתרה — קביעת סדר חניהם, מימני מיכאל וכו'. שהרי במקומות שצינתי לא מפורש כדר קביעת מקום לצד' בן אדם, אלא סתם "מיכאל גבריאל וכו' שלטין על ד' טרין" וכו'. אבל זאת מטהבר במילא, כיון שכבר הגדרה "ועל ראשי שכנית אל", בשלעצמה, מחייבת סדר מקביל להתי齊ותם מסביב לכיסא הכהן, כמתואר בפרק דרכיו

סדר קריאת שם שעה

חתמג

שירותא דצלותא

אליזור (פרק ד) — "ז' כתות של מלכבי השרת מקלטן לפני הקב"ה. מהנה ראהנה של מיכאל — מימינו מהנה ב של גבריאל על שמאלו, מהנה ג של אוריאל לפני, ומהנה ד של רפאל מלאחורי ושכנתה של הקב"ה באם צע" (בגחות הגראי "למעל הה"). ומאמר דומה ראים אנו במורשת הרבה, לבדבר פרק ב אותן ח האומר — "בשם שברא הקב"ה ד' רוחין וכגandan ד' דגlim, אף כאן סיבב לכלאו ד' מלאכים, מיכאל גבריאל, אוריאל ורפאל — מיכאל בימינו גבריאל בשמאלו וכור". וראה פרקי היכלות פ' שעי וכורוי אמר ג ע ב.

ודרך אגב: ראה זהר חדש לפרש נח נג ב: ואתא מיכאל אפוטרטפסא דישראל. שם לפרש לך כה ב: מיכאל אפוטרטפסא דישראל. וראה זהר הרומה קלט א פקאי רגנד א רעיין שמדר פרשה יתאות ה, ודעת זקנים מבعلي התוספה לבראשית יד פטוק יג ועל עניין מלאכים — ראה עז חיים (ונדרפס החדש, ח"א) עמוד ג ב חלק ב).

ח) והערה בתוך העוזת: בספרי רבותינו הרשונים ואחרונים מסומנים הפסוקים שבסדר canon בשם "פסוקי זרחיים", ככלומר — שם נאמרים כדי לעורר מידת החומרית בקשר לות ראוי והשוב לפניו לבנו למטה שכנות בספר ישן של חכמת הקבלה, סודיו רזיא, המיותם לתלמידי הרמב"ן זיל, שזה לשונו — "המלאכים משוגנים זה מזה וכי וכל מלאך שהוא קרוב לכבוד יותר, יודע יותר ממשתו מן הרחוק. יותר רחמניהם משלפני מאותם של אחרים, ושל ימין مثل שמאל" וכי חזק. וראה: זהר וירא צו ב ובדבר קיז ב.

ט) לסתום כל האמור ניתן לומר, שהתחלה ניתספה באחד הדורות של אחרים רבותינו הרשונים ذל. ודרוש חיפוש אחרי חיפוש כדי לקבוע — מי הוסיף ומתי הוצמדה לעיקר הפעיטה.

אני יגעתי וממצאי אותה בראשות בסידור כתוב יד, כתוב על קלף בשנת ר' (פרט קטן: ישלח עוזר מקודש אכ"ר — סידור תפלה כתוב באותה מרובעת ע"י המוחוק הצער רפאל תלמי וכור ביום ג חמישה ימים לחודש סיון, שנת הנ"ל, בולוניה (בספריית אוניו. בירושלט).

ובדיופוט: השליה הקדוש כבר הלידג ומתחזק הטעינה מפורימת אף סמד ידיו עליה, שכן כך ניתן להסביר מרוזצת לשונו בסידורו — "והנזהגין לומר בשם ה' אלוקי ישראל כה, לא יאמרו אותו עד אחר ויטע ויכו ויט (שלשה פסוקים הסודרים בסדר שלו ושבהן נרמו השם של ע"ב) כי אל העניות הנזוכיות (כלומר — כל הסדר לפי נוסחאותו) מישר שיר להזכיר". בעל מטה משה, הקיש ממנה מזכירה בצורתה הקדומה — "מיימני מיכאל", עצם כונתה מסביר הוא בזהיל — "ואפשר להורות, כי לאחר שאמר כל הדברים לשם ראה שהוא שהוא שומר מכל צד".

זה מחזיק ידי ההנחה, — שלפנינו קריאה מתור הצעת רגשי בטחון. וקריאה שמה — על לשון הפסוק שציינתי לעיל: כל אשר יקרא בשם ה' — ימלט. (יואל ג, ח). ואין כאן — לא לחש ולא להשבע מלאכים, כמו שיש מההמון סובה, וככהודש בסידורים אחרים (ראה בסידור עבדת ישראל עמוד תקעו בסדר ק"ש של המטה). ודרך אגב ראוי להעיר על שני אמרים שבספר חסדים השוללים לעסוק בלחשים ובחשבונות מלאכים, בטימן רה שם נאמר: — "מי שעוסק בחשבונות של מלאכים או של שדים או בלחישת

שירות אדולות

כשפים, לא יהיה סופו טוב ויראה רעות בגופו או בבניו כל ימי, ולכך יתרחק אדם מעשות כל אלה וכיו' וכיו' ואין טוב לאדם אלא להתפלל לפני הקב"ה, ואם יצא בדרך, לא יאמר השבעת מלאכים לשמרו בדרך, אלא יתפלל לפני הקב"ה בכל צרכיו': ושם סימן תחשעג: — "אין המזיקין מתרין אלא למי שמתגרה בהם כגון שכטבו הוא זאבותיו קמיעות או עטקו בכם ובה שבעית וכיו' ונאמר תמים תה' עם ה' אלוקיך, ואין לו אלא — תפלה ותחנונם על הכל, וה' ישמרנו וווענו" וכיו'. ועיין היטב מה שכטב הלבוש לסימן תקף ארוח על הזכורה שמוט מלאכים בתפלה.

גם בספר יוסף אומץ הזכורה בסדר ק"ש שעלה"ם וכן ראיתי אותה בספר ברכת המזון דפוס אמסטרדם משנת תעה ודפוס דירנפורט משנת תנב. ולבסוף עלי להזאת ולהתודות שגם אני גתפסתי לדין, על פליטת הקולמוס שהשתמשתי בה, בהגדורה זו בהערות לחתפת הדור, ושגם שם סיירה קרייה זו (בסיידורנו חלק א' עמוד תיז), אבל אחרי עיון וחקירה בדבר מתרדר — שאין כאן לחש והשבעת מלאכים, כייל. וממי שקורא לה שם זה — איןו אלא טעה.

בכתב ארייז'יל לצא רמייא עליה, ומכאן השמטה מסדר המקובלות ושל הרב בעל התנייא בסידורי הגרא וריעב"ץ ישנה וכן בכל הסידורים, אשלו'ן וגם ספרד. מהר"ט פאפריש החיג אומה בין הפסוקים והתפלות שבסדר תפלה הדור (בסידור רמ"ק המודפס עם אור יהיר להניל). וראה העורותינו לתפלה הדור בסידורנו חלק א' עמוד תיז.

הרוי הערת לבסוף: מחברי הסידורים עבדות ישראל ואוצר התפלות חיפשו מקור לה, והצבעו על שני מאמריהם בפרק דרכי אליעזר שצינתי, ושניהם לא הביאו את המקור שמננו שאבו השערה זו, וכנראה שהסתמכו על אבודהזה המביא את המאמר שבפרק דרכי אליעזר בקשר לענינו. אבל שניהם לא דקדכויפה בלשון רבינו, כי כי הרגיל בלשונו של ספר זה, מבחין בשני סגנתו כאן ותוא: דרכו בkowski של אבודהזה למצוא מקור וישוד לתפלות הנזנות, כמו שהוא מעיד על עצמו (בשער השני בסדר תפלה של חול עמוד ב ב דפוס פראג) וכותב — "יש לך לדעת כי לשון התפלה הוא מיסודה של לשון המקרא, ולכן תמצא כתוב בפירוש הזה על כל מלה ומלה פסוק כמהו או מענינה, ימלות טעמי יש שלא נמצא להם יסוד במקרא, ולכן אביא להם יסוד מהגמרא". ולדוגמא — "אתה קדוש — על שם והאל הקדוש נקדש בצדקה. אתה גבור — על שם ה' כగבור יצא". וצד וועה, ועל הרבה מקומות עובר הוא בשתקה, כמו למשל בק"ש שעל המטה, בברכה — והארה עניי — כתוב הוא: "כלומר שתחזר בי נשמא", ולא העיר שהгадרה מסתמכת על הפטוק בתהלים (יג ד) הביטה עניי ה' אלקי הארץ עניי פון איש המות", וכו' כותב הוא — "ה יוצא בלילה אומר לשם שмерה מימני מיכאל וכיו' ולשון זה — נדאיתא בפרק דרכי אליעזר ד כתות" וכו' — הינו שמצא רק לשון דומה, סגנון דומה.

שיר המעלות אשרי: תhalim קביה. המומור סדר במטה משה הממך אמרתו כאן בזהיל — "דאיתא בפרק הרואה הרואה גפן בהלמו אין אשטו מפלת נפלם שנאמר אשтар בגפן פוריה. הרואה אילון דית הון ליה בניט מרובי שנאמר בניד' כשתולי זיתים. מאאר דאיתא ביה עניינים המורים על חלומות טובים, גם יש בו זכירת צון וירושלים ובכל מה שישאל האדם צרכי צרי להזין ירושלים, לנו נכוון לאמרו בציורף שמותם שלום על ישראל".

סדר קריית שם שע"מ

תתמה

(ויש מוסיפים לומר כאן המזמור ככח שבתולים)

גַּפְךָ רָגֹז וְאֶל-תִּחְטֹא אָמָרָךְ בְּלֵבְךָם עַל-מְשֻׁבְכָם וְלִמְךָ סָקָה.

ומסימים בפומו אדוֹן עולָם ויש שאומרים גם הד' מזמור תהליט הראשוניים
מנוגה פרן הצדיק זיל היה לאמר כאן המזמור שלפנינו:

(מזמור נא) למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביה כאשר בא אל
בב שמע. חנני אלהים לחסוך, כרוב חסוך מהה פשע. הרב כבנסי מעוני
ונאטהתי טהרני. כי פשעי אני אדע וחטאתי גדי תמיד. לך לבודך חטאתי זהרי
בעיניך עשיתי. למען תצדק בדבריך תזכה בשפטך. הן בעון הולתי ובחטא
חמתני אמר. הן אמרת הפטצת בטוחות ובסותם חכמה תודיעני. תחתאני באזוב
יאטהה, תכבשתי ומשלג אלבין. תשמעני שzon ושםהה תגלנה עצמות דבית.
הסתדר פניך מחתאי וכל עונותי מהה. לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכוון חדש
בקרבי. אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקה ממני. השיבה לי שzon
ישער ורוח נדיבת תסמכני. אלמדת פושעים דרךיך וחטאיהם אליך ישובו. הצילני
מדמים אלהים, אלהוי תשועתי. תרנן לשוני צדקהך. ארני שפתמי פתחה ופי
יגיד תhalbך. כי לא תחפוץ זבח ואתנה, עולה לא תרצה. זבח אלהים רוח
נשברת, לב נשבר ונדיבת אלהים לא תבזה. היטיבת ברצונך את ציון, תבנה
חוות ירושלם. אז תחפוץ זבח זדק עולה וככליל, אז יعلו על מזבחך פריט.

עמק ברכה שמוע תפלה עמק ברכה

שבב לישון בשעה תשע בערב. ק"ש שע"ה היה אומר לפיו נספח
אשכנז, אלא שהויף אח"ב לيمור המזמור נא.

בשעה תשע לאחר החגאי: וכן כתבו להתודות קדם השינה. ע"י עוד במג"א (ס"ט
שם) דהאר"י זיל שהליך לישון בג' שעת רלט) שמקפק בזה דלא ליפתח פיו לשון
בלילה. ראה ספר פטורא דאבא המכיל מנהגי עיי"ש. ולהכי אמר רבינו זקננו זיל מזמור זה
ARIOZIL עמדו כד באות פ"ח. שיש בו וידוי על עונות והוא דרך קרייה.

מזמור נא: המקובלים כתבו שצורי

שירותא דצלותא

בתשכ"ז סודר מזמור קכב, ובמה"ז מזמור בג'. ובמשנת חסדים, בנגיד ומצוה, בקייזר
של"ה ובשאר כתבי אריז"ל ובסידורים שע"פ כונת אריז"ל וכן בסידור הרב בעל התניא
סודר המזמור קכא (שקבע מקומו אחרי הודי, أنا בכח והמזמור נא — שזהו בעצם
נוסח המקובלים. המזמור סודר ברוב סידורי אשכנז וספרד גם יחד וכן בסידור ריעב"ץ.
רגזו ולא תחטא: תהליט ד.ת. מובא בגם' ברכות שם בקשר לק"ש שעל המטה.
והמנהג לאמרו כאן מביא בעל מטה משה. וביסחו הוא נשען על המאמר בזוהר לפרשת
בחקתי קיג ב. זול: ונתתי שלום הארץ ושכבותם ואין מחריד וגור רב כי יוסי פתח רגזו
ואל תחטאנו וכרי אבל בשעת דרמש לילא. ובר נש שכיב עלי ערסייה. כמה גרדיני
נמוסין מתערין בעלמא ואולין ושאטין, ובני נשא בעאון לארגוז מקמיה קב"ה ולדחלאי'
שיניה, בגין דלא ישתח נפשיהו בגויהו וישתזב מגיהו' וכו'.

כאמור, הוזכר פסוק זה בגם' ברכות שם בקשר עם ק"ש שע"מ. וממנו למד:

שירותא דצ'לותא

להלכה — שאסור לדבר אחרי שקרא ק"ש זה, כמובא בבית יוסף לטור סימן רלא ד"ה כתוב בשם: רוסח, רבינו ירוחם וכל בן. ולכך צידון: הרמ"א לש"ע שם סע"ק א, והמן אברהם שטאות בהפירישה לטור שם אותן ג' וכן בלבוש לאותו סימן. ובסדר היום מכרייע — שלאחר ברכת המפיל אסור לדבר ולפיו נאמרת ברכה זו לפני שמע, בהתחלה הסדר. גם בחו"י אדם מכרייע לדעתו, וכן בקצשו"ע, אם כי לא די ברור מלשונו שם, כי קודם לכן מביא הוא מנהג אמרית המפיל קודם, ולבסוף מצדד הוא לברכה בסוף, עי"ש. עצם ההלכה רמותה בזורה, שכ"כ כתוב בזהר בחוקתי שם ח"ל: «אמרו בלבבכם על משכבות וגו' דלא יפוק מיניהם מה פומיה», וע"ז העיר בניוצי זהר שם את יא בספר אהוח"ם — פירוש — שלא ידבר אחרי שהפקיד נשמותו ביד קונו. ובשם ספר שורית פרי השדתו חלק א סימן צג הדין על השאלת — אם והוכחה לדבר אחרי שכבר בירך ברכבת המפיל, וראה שם חלק ב סימן לא. ובמשנה ברורה לאותו סימן אותן ד מלרייע להלכה: ואםتاب לשנות או לדבר אייזו עניין נחוץ, נראה שמותר, אך ייחזר ויקרא פרשת שמיע (בלבד) אכן אם כבר אמר ברכבת המפיל, יהזה בזוז כי יפסיק (להפטיק) בין הברכה לשינה.

אדון עולם: ראה העורות לפזמון זה בטידורנו חלק א עמוד לא. ולענינו: בעל טטה משה המוכירו הראשון (?) בסדרנו כאן, מעיר: «ונהגו לומר אדון עולם באחרונה, לפי שיטים — בידו אפקיד רוחי (ומשום כך ענינו לבאן), ואתה בן אדם אם תעשה כן, תשכב ולא תפחד וערבה שנתרך» כן מביאו בעל קיצור של"ה, ומלאן בכל סידורינו, אשכנז וספרדים גם יחד.

למנצח: מזמור נא. ראה מש"כ מרן מהברנו במישר אברהם כאן. ויש להוסיף שהמזמור סודר בכלל סיורים המקובלות, בלבד בסידור רמי". השליה כתוב — «והיא המזמור שקרהו המפרשים מזמור של תשובה והוא מזמור נכבד מאד מפני שכלו תשובה והנתנצלות החטא ובקשת סליחה ומחילה וכפיה" וכו'.

ברכת המפיל

(מ ב ו א)

א) ברכה זו אצל הפוסקים — ברכת המפיל — שמה. מקורה, בשינויים, בגמרא ברכות ס א. בטופס הברכה רבו השינויים, וראה חילופי גירסאות: במסכת דרך ארץ רבה פרק יא, הלכות גדולות לברכות, סידור רע"ג, ר"ף לגמ' רמי". ר' שם, ר' שם, ר' שם סימן שמה, רמב"ם ה' תפלת פ"ז ה'א, רבינו ירוחם ח'ב בנתיב ג' ארחות חיים הלנות ק"ש סמוך למיטהו, טור או"ת סימן רלא, אבודרם סדר ק"ש שעל המיטה, צדה בדרך כלל ראשון פרק לט, סמג עשיין כה, וסמ"ק סימן קמח וראה דק"ט לגמ' זו.

עצם כונתה מטעים אבודרם: ומפני שהלילה צריכה שימור מן המזיקין יותר מהיום, תינכו ברכה זו לבקש מה מאת השם שישמרנו מפחד בלילות.

ב) קביעת מקומה שנוי במחולקת הגאננים, רובותינו הראשונים ואחרוניים, וגם אצל המקובליטים לאו כל הדעות שוות. רב האי גאון קבע מקומה לפני שמע, כמוoba באבודרם בשמו ודעת עצמו, וזהי דעת רב נסים גאון, לפי הගות מיומניות (לרמב"ם ה'ת פ"ז אות ד). ושיטה זו מסתמכת על פשטות לשון היירושלמי, במעשה דרבינו שמואל בר נחמני וכח, ור' זעירא היה מطمין עצמו בין הקופות שלא ירגישו בו והיה רוצה לשמעו מנהגו (של

סדר קריאת שמע שעה"מ

חתמן

שירותא דצלותא

רשב"ג) בקריאת שמע והוא מוסר לנו שם: "משמעות האיך הוה קרי שמע, זהות קרי וחוזר וקרי עד דהות שקע מינה גו شيئا"ה", כלומר, שקרא וחזר עליה עד שהיתה נרדמת, הרי מכאן ראייה שהיא נקראת באחרונה (הברכה עצמה לא הזכורה בירושלמי). וכן פסקו ההלכה: הרמב"ם, תוספות רבינו יהודה החסיד (לברכות ט ב, והמסתמן על הירושלמי הניל בשם — יש מן הראשונים): ארחות חיים ומcean בכל בגין מהרי"ל בה פשט בעל סדר היום, הלבוש, בעל מטה משה.

אצל המקובלים — לאו כל מדעות שוות. בספר הכוונות עמוד נה, בפי עץ חיים שער טה, בעץ חיים דרוש ה, במשנת הסידים, נגיד ומוצה ובצד ספרי אריזול סדרת קודם ק"ש ואחריה הברכה. ובכף החיים מביא זאת בשם ספרי אריזול, השל"ה, ר"יק ור' אשר גם סיירו אותה בסידוריהם קדום, וכן בעל קיצור שללה. וביחס לשללה יש להעיר, שאמנם בסידורו סדרת היא קדום, בניל, אבל בפירושו לטידורו — שער השמים — כתוב הוא זיל: "בעניין ברכת המפיל שמסדר כסדר הניל בראשונה, וכך הוא בכל הסידורים, אמן כבר כתבתי בחיבתי דרך החיים, במקצת חולין פרק דרך חיים שער טו בהתחלה פרק ב- המפיל האחרונה". וכך מוכח מהගת צמה שבפרי עץ חיים שער טו בהתחלה פרק ב- אבל מפשטות לשון הגمراה הבבלית שלפנינו יוצא מפרש שיש לקורתה אחרי קריית שמע, שכ"כ כתוב שם: הנכנס לישן על מסתו אומר משמע ישראל עד והיה אם שמו וומר ברוך המפיל וכו'. ובשיטה זו אווחזים להלכה: הריף לברכות ט; רב סעדיה גאון (בסדר רס"ג המודפס שלפנינו ושם סודרה הברכה ואחריה כתוב שם בזה"ל: ולפנינו כן צריך לקרוא את הפרשה הראשונה של ק"ש), רע"ג, ראב"ה, רוקת, מה"ו, רא"ש, תשבי"ק. רבינו ירוחם (נתיב יג). פסקי ר"יד, המאירי, וספר שושן סודות. ורבותינו האחים: השל"ה בחייב, ואליהו רבא בשם דעת עצמו, המקובל רמ"ק, המחבר בשיע"ז סימן רלט, והמקובל ר' שבתי בסידורו המדגיש "הרוצה לטהר מחשבתו ולא יבוא ברכת המפיל אחר כל הניל". (לדבריו אלה יש אסמכתא בספר שערי ציון המביא בשם כתבי אריזול בזה"ל): — "בכתבי הרב א"ר זלה"ה מצאתי והעתקי מלאה במלה באותיות ובנקודותיה הובא מירושלים טוב"ב י"ע": הרוצה לטהר ולقدس מחשבתו שלא יבוא לידי הרהורים רעים בעת השינה, אחר כל הקריאה שמע שקרה כתיקונה, יאמר ברכת המפיל חבלי שינה") וכו'. לפיכך ברכות נוטה גם תגר"א לדעה זו, וכך הציגו הרב וריעב"ן. וראה: פרישה לטור שם אותן ג. רמ"א לשיע"ז שם סע"ק א אליהו רבא שהאריך בעניין משל"ה ז מג"א שם אותן ג. ועיין פרי מגדים באשל אברהם שם אותן א — מכל המkommenות אלה משמע לברכה בסוף, ולכך הצד ממן הצדיק, כפי מה שנינתן להבין מרוץ לשון ממן מחברנו, בויעש אברהם כאן ד"ה לאחר תפלה ערבית. בקצשו"ע מביא קדום ב' דעתו ולבסוף נראה שהוא מצד לברכה אחורי ק"ש וכן בדה"ה, ובמשנה ברורה מסוף לכל המהנות והדעות ולבסוף מカリע הוא מתוך הסתיגות, יצאת ידי כל הדעות, וכוכב: ונראה, דלמעשה יתנהג אדם לפי טبعו, דהיינו — אםطبعו להרים באמצע ק"ש, טוב יותר שיקדים ברכת המפיל מה דאפשר, ואם איןطبعו לניל, טוב יותר לאחר ברכת המפיל עד לבסוף. ובבואר היטב מצד לכתה לברכה קדום שמע, דעתה המג"א ומשים: וכן עיקר. וראה יוסף בסימן קע שהאריך בעניין. ובשערי תשובה שם אותן ב מביא בשם ברכי יוסף בשם לחמי תודה (למהרי' באטאן ת' כא) — שיש שרצו לומר שעפי סוד, אם היה עד אחר חמות

**בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמֶּפְלֵל חֲבֵלִי שְׁנָה עֶל
עַיִּנִי וַתְּנוּמָה עֶל עַפְעַפִּי. וְמַאֲיר לְאִישׁוֹן בַּתְּעַזִּין. יְהִי**

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

בחבלים ומיתרים. ובשלו שננה כי איגוד כמו (תרומות פ"י מ"ה) חבלי תלון ובהרכבת מקומות כאלה. וכן קרוא להשינה חבלי שננה. ואומרו שהוא מפל חגלי השינה על העינים כי הם נכווצים בראשונה. וזה טובות גדולה לבuali תחאים שהעינים נכווצים ושורטים מפירותם. שהם פתחים כל היום וקורי האור פעולים בהם תמיד וצרכיהם לנוח. וע"י שהם נסגרים בשעת השינה מחליפים כה לקבל שוב כה האורה.

וותנומה על עפפני: לשון הכתוב (תהלים קלב) אם אתן שנת לעיני לעפפני תנומה. והזכיר זה ביחס לפ"ש ע"י סגירת עפפני בעת השינה נשמרה העין שלא יפול אל תוכו דבר המזיקו.

ומה שכתב בסידורubo של יהודת ישראלadam הי' עניינו כמו חבלי בוץ וארגמן (אסתר א') hei לי לנוקדם חבלי החיה בפתח' ע"ש. לא ראה יפה דהא כתיב נמי (תהליט קי"ט ס"א) חבלי (סגור'ל תחת החיה) רשותם פירוש קשור של רשעים. וכן (שמואל א' י' ה') חבלי נביים. עניינו קשרים ואגודות ייחד כמו

ברכת המפל חגלי שננה על עיני ותנומה על עפפני. לשון בריתא (ברכות ט' ע"ב) עיי"ש. חבלי. לשון קישור ואגודה שע"י השינה נעשו האיברים כקשרים ואגודות זה לוה ביותר. ולהכי תקני לומר בבורך כי תרץ יתיב. כלומר לשם יש איבריו ומושבנן במקומן בדרך בני אדם לאחר השינה. אומר ברוך מתייר אסורים. כי היו כמו אסורים וקשרים זה לות.

ומה שכתב בסידורubo של יהודת ישראלadam הי' עניינו כמו חבלי בוץ וארגמן (אסתר א') hei לי לנוקדם חבלי החיה בפתח' ע"ש. לא ראה יפה דהא כתיב נמי (תהליט קי"ט ס"א) חבלי (סגור'ל תחת החיה) רשותם פירוש קשור של רשעים. וכן (שמואל א' י' ה') חבלי נביים. עניינו קשרים ואגודות ייחד כמו

שירות א דצלות א

ואו הולך לישכב, איןנו מברך המפל, ואין האמת כה, אלא צריך לברך בכל זאת שהולך לשון. וביליל עונה מצד הבאר היטב לסימן רלט אותו ג' בשם של"ה וכנה"ג לברכה אח"כ. וראה משנה בזרעה שם אותן הלהכת ד"ה סמוך למתחו וספר ראשי בשמיות אותן שעשה.

ברוך אתה ה': בגמ' ברכות שם הגירסתא: «ואומר ברוך המפל». נראה שהקיזור בא מתווך חסתמכות על הכליל הידוען, שאין ברכה בלי שם ומלאות (זהו ר' יוחנן בפלוגותא עם רב (בגמ' ברכות מ. ב). וכך נקט להלכה: רב האי גאון, (וראה אור זרוע ח"א ס"י קעד, רשב"א לברכות מ"ה ור' יוחנן, תשב"ץ סימן שכב ד"ה ובסבתה; וראה תוספות ברכות מ ב ד"ה ואמר): ויש מן הגאנונים שנקטו לשון הגם' כאן, והם: ר' י"ח דביה"ג, וכן הרاء"ש והטור; ויש שכתבו כרגיל, «בא"י ה"א מ"ה», והם: רס"ג, רע"ג, רוקח, רמב"ם ה"ת פרק ז ה' א/, מה"ז, ארחות חיים, ואבודרham; בעל צדה לדרכ גורס «בעל אתה ה' המפל». (בעל כף החיים מביא נוסח זה מסידור ישן).

המפל חגלי שננה על עיני ותנומה על עפפני: והוא נוסח הגם' שלפנינו, ר"א"ש, טור ואבודרham. חבלי שננה: ראה וייעש אברהם כאן ד"ה ברכת ומשיכ' ביחס להגדולה «חגלי» ושדחה הסברות בעל בעבודת ישראל בד"ה ומה שכתב. ויש להוספה ראה לדבריו זיל מטיידור רב סעדיה גאון שניסח «כבלוי שנינה» ודוק. וראה האשכול (הוצאת אלבך עמד 99).

ומהיר לאישון בת עין: הוספה זו שבנוסח ספרד מקורה בגמ' שם וכך גולדסיט: רס"ג, רוקח, מה"ז, ארחות חיים, טור, ואבודרham (דף ו/orה), טמ"ג, בעל משנת חסידים

סדר ק"ש על המטה

רצון מילקג'יך יהוה אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום
ומעמידני (לחיים טובים ולשלום). יש מוסיפים: (ותן חקי בתורתך
ומרגילני לדבר מצה ואל פריגילני לדבר עברה ואל תבאגני לידך חטא
לא ידי נסיען ולא ידי בזיען. וישנות כי יציר לטוב ואל ישנות כי יציר
הרע. ומצלילני משפטן ומגןך רע ומחליכים רעים). ואל יבخلוני רעיון

יעש אברהם שום תפלה ויעש אברהם

השchor שבאמצע העין שבו עיקר צמצום שם בגמ' ובכל הפסיקות. וכבר הארתי בזאת
הראיה. זנקר אישור בת עין ממש"ג (תהלים
יז) שמנני כאישן בת עין. ועיי השינה מאיר
האישון כי יכול שב לבן קרני האור
הגופלים עלי. והשינה טוביה גוזלה לכל איברי
האדם להנטש מעבודתם ומחליפיהם כתה. אלא
לפי שביעינט ניכר זה ביותר. ומידר השינה
מכהה מיד את העינים. לכן הוכרים ביתר.

והנה נוסחת — ומאר לאישון בת עין —
הוא לפניו בגמ' שם. וכן בבה"ג ובצד/or רע"ג
ובברמב"ם ובטור או"ח (ס"י רלט)
ובצד/or ספרד. אבל בראש וכן בצד/or נוסת
אשכנז ליתא. ויתכן שלא hei להם נוסתא זו
בגמ'. ומהחותמן המאר לעולם כלו בכבדו
שם שפתייתה יש בה ג"כ ממיארת העינים.
יהי רצון מלפניך: כן הוא בכל סיורים
אשכנז וספרד יהי בלא ואיזו המחרת וכן הוא
במדינות אלו.

שירותתא דצלוותא

וספר שערי ציון. (בבה"ג, ר"ף רמב"ם ואבודרhom דפסי ליטובן ווינציה "המאיר").
הר"ש השמי הגדרה זו, ומכאן, כנראה, השמותה מנוסח אשכנז. וכן השמיותה בסידור
עבדת ישראל. וכנראה שמן הציק אז כאן בנוסח ספרד. וראה וייעש אברהם כאן ד"ה
ומאר, ויש להוסיף שהסביר זו רואים אנו בפרי מגדים לסימן רלט אר"ת, עי"ש. וראת
מה שכabb ממן מחברנו בויעש אברהם כאן ד"ה והנה. וראה רש"ם לדברים לב, י'
רש"י לתהילים יז ח ורד"ק וראב"ע שם. בעל יסוד ושורש העבודה כתוב: ויזהר מאד
לומר הנוסח ומאר לאישון ג"כ כוונת עצומה". בסידורי המקובלות ושל הרב ישנה, ריב"ץ
השמיota.

יהר"ם הי אלוקי ואלוקי אבותי: ע"פ אבודרhom וס"ג, זה נוסח אריזיל. משנת
חסידים וספר שערי ציון וכן ניטחו המקובלות ר"ק, ר' שבתי רשות וסידור של"ג. המקובל

סדר ק"ש על המטה

**וְתַלְמוֹת רָעִים וּפָרָהוֹרִים רָעִים וְתָהִי מֶטֶתִי שְׁקָמָה לְפָנֶיךָ
וְהָאָר עֵינִי פָּנִ אִישָׁן מִמּוֹת : כִּי אֲתָה הַמְּאִיר לְאִישָׁון בַּת עַיִן (וְהָאִירָה)
בָּרוּךְ אֱתָה יְהוָה הַמְּאִיר לְעוֹלָם כָּלּוּ בְּכָבוֹדוֹ :**

וַיַּעַש אֶבְרָהָם שָׁוּםעַ תְּפָלָה

וְתַעֲמִידָנִי לְשָׁלוֹם : בָּגָם שְׁלִפְנֵינוּ לִיתָא וּשׁוֹב הָאָר עֵינִי בְּבּוֹקָר שְׁלָא אִישׁ שִׁינַת מוֹת .
וְכֵן בְּרִיאַת וּרְמַבָּת לִיתָא . וְאַתָּה זֶה לְקֻמָן וְתָהָא
מֶטֶתִי שְׁלִימָה לְפָנֶיךָ וְתַעֲמִידָנִי מִמְּטָתִי לְחַיִם
וְלְשָׁלוֹם . אֲבָל בְּרָא"ש וּטוֹר שֶׁם אַתָּה כָּמו
בְּסִידּוֹרִים שְׁלָנוּ .

וְאֶל יְבָהָלָנוּ רַיעֲיוֹנִי : פִּירֹוש רַעֲיטִי פְּחַד
וְתוֹמָנוֹת מִבְּהִילּוֹת כְּעַנְנִין שְׁכָתוֹב (איוב כ"ט)
בְּשֻׁעְפִים מִחוֹזִינּוֹת לִילָה פְּחַד קְרָאָנִי וּרְעָדָה
וְגֹרֵי תְּמִונָה לְנֶגֶד עֵינִי .

וְחַלּוֹמוֹת רַעִים : כְּעַנְנִין שְׁכָתוֹב (דָנִיאֵל
ד' ב') חָלָמָא חַזִיתִי וַיְדַחֲנָנִי הַרְהָוֹרִין עַל
מַשְׁכָבִי וְחוֹזֵי רָאשִׁי יְבָהָלָנוּ .

וְהַרְהָוֹרִים רַעִים : סְתִמָה הַרְהָוֹר בְּלָשׁוֹן
חַכְמִים הַרְהָוֹרִי זִימָה . כָּמוּ מַבָּא לִידֵי הַרְהָוֹר .

וְתָהָא מֶטֶתִי שְׁלִימָה לְפָנֶיךָ : פִּירְשִׁי שְׁלָא
יְהָא פְּטוֹל וּרְשָׁע בְּזַרְעֵי עִיִ"שׁ . וְוַהֲ יַזְדָק לְפִי
נוֹשָׁחָא שְׁלִפְנֵינוּ בָּגָם שִׁישׁ בָּה בְּקַשׁוֹת גַּם עַל
תּוֹרָה מְצּוֹת . אֲבָל לְפִי הַנוֹּטָחָא שְׁבָרָאשׁוֹנִים דְלָא
גַּרְסִי הָכָא אֶלָא בְּקַשׁוֹת מְעַנְנִי הַשִּׁינָה וְהַעֲמִידָה
כְּשַׂכְכָ שָׁאַיְן כָּאָן מִקּוֹם לְבַקְשָׁה עַל הַבְּנִים שְׁלָא
יְהָיו רְשָׁעִים . אֲבָל נְרָא פִּירְשָׁוֹ שְׁלָא יָרָעַ
דְּבָר תְּקָלָה בְּמַטָּה בְּטוֹמָאת מִקְרָה הַלִּילָה הַבָּאה
עִי הַרְהָוֹרִים רַעִים . שְׁלִימָה . בְּלָא פָגָם וּלְכָלוֹת .

שִׁירּוֹתָא דְצָלוֹתָא

ד' אֲשֶׁר וּרְבָ בְּעַל הַתְּנִיא וּרְיעַבְעַץ נִסְחָוּ : וְיִתְהָי וְיִעַש
אֶבְרָהָם כָּאָן דָה יִהְיֵי רְצֹן .

שְׁתַחְסִיבָנִי לְשָׁלוֹם : עַיְפַ הַגָּמָה , וְכֵךְ מְנַחָתִים — רַעֲגָג , רָא"ש , טָוָר , מַחְזָו וְאַרְחוֹת
חַיִים . וְתַעֲמִידָנִי לְשָׁלוֹם : עַיְפַ רַעֲגָג , מַחְזָו וְצַדָּה לְדָרָן — וְכֵךְ נִסְחָה רְמַמָּק , וְהָוּ נְיָא ,
אֲבָל בְּנַגְס "וְתַעֲמִידָנִי לְחַיִם וְלְשָׁלוֹם" עַיְפַ רָא"ש , טָוָר וְאַבְחוֹרָתָם . הַמְקוּבָלִים רַיִיךְ וּרְיִי
אֲשֶׁר זְכוּ בְּרָב בְּעַל הַתְּנִיא נִסְחָוּ "לְחַיִם טּוֹבִים וְלְשָׁלוֹם" , וְאַיְלוֹ חַמְקָוֶבֶל רַי שְׁבָתִי וּבְסֶפֶר
שְׁעָרִי צִיוֹן "לְחַיִם וְלְשָׁלוֹם" וְהָוּ גְוֹסָחָה סְפָרָד דְלִיתָא סְמָךְ
שְׁבַתְפָלָת מְעֵרִיב . וּבְוַיַּעַש אֶבְרָהָם כָּאָן . בְּגְוֹסָחָה סְפָרָד נִתְוֹסָף מָן "וְתוֹן חַלְקִי עד וּמְחַלְאִים

ויעש אברהם שומע תפלה ויעש אברהם

אין, צריך לדוחק ולומר כי — והאירה עיני — לבקשתה, כמו ברכה זו וברכת המעביר شيئا מקורי ג"כ מעין חתימה, שבאמת עצית העין, וגם, לא הקפידו שתהאה החתימה מעין הפתיחה והקב"ח מאייר לעולם. או אפשר לומר כאשר וכך בברכת אשר בראש בז' ברכות, ואcum"ל. נתבתני מכבר, שאם הברכה משתנה מהודאה

שיירוטה א דצלות א

רצים" ע"פ הגמ' רע"ג, ר"י, מה"ז ורocket, בשנויות. הטור, אחרי שכטב נוטחו, כותב — "ורב ערומים הושיט בת דבריהם" וכו' אבל בסדר רע"ג שלפנינו הנוטח בקצת שניים. וראה צלי"ח לגמ' ברכות שם המער על הטור המביא נוטח זו רק בשם רע"ג והרי גם הריש' מוטח כר. והנה בקשר לכך יש להעיר ולהוסיף על דברי הגאון ז"ל שזה מובא גם ברוקח שמייה בשנויות. וראה הגהות הגרא"א לגמ' שם ביחס למקרה שבגמרה ואל יבהיר רעיון וחולמות רעים והרהורים רעים: המלה רעיון אינה בוגמ' שם, אלא ניתופה, כנראה, ע"פ קבלת אריזול (פרע"ח שער טז פרק ג) וכך מונחים המוכבלים זיל בטיזורייהם וכן הרוב בעל התניא והריעב"ץ, וגיסדא זו עברה לסיורי אשכנז וספרד. וראה ברכות נה ב (והגהות מהר"פ שם) גומ' סנדידין קג א. ולעתם ההוספה יש סמך במקרא, דניאל ב, ה' — ولو התכוון הרמב"ן לבראשית ל"ז י. הרהורים רעים: ראה מש"כ כאן מrown מהברינו זיל. ועד נאמן לו פירושו של אבודרם הכותב: — "ולא הרהורים רעים — שלא באו לידי הרהור עבירה אפילו בחלים". וענין זה נדש בಗמ' כתובות מו א עה"פ ונשמרת מכל דבר רע, ובבעל ספר חרדים מונה פסוק זה בין המצוות לא תעשה התלויות בלב וכותב — "שלא חשוב לעשות דבר עבירה שנאמר ולא תתורו אחריו לבכם זגר שלא יתרהר הרהורים רעים שע"ז יבוא לידי טומאה בלילה". ועט כוונת בקשה זו יש לנמק על פי מש"כ בזוהר חדש לרות (דפוס ורשה עט א) — "זמן תפלה ערבית, כל הלילה, דניין לאחנן אשר היה במחשב מעשיהם זגר ומחרה רהורים על משכבותם ועליהם אמר הכתוב היה במחשך מעשיהם".

ומכאן, כנראה נובע מונגם של המקובלים זיל לומר בכל יום הפרישה של תרומות חדשות, והרי הבהרת העניין: בזמן שביהם היה קיים, היה הקרבן עולה מכפר על הרהורי לב. וראה תרגום יהונתן עה"פ ויקרא ז א — זאת תורה העולה: "דא אוריתא דעתיא לכפרא על הרהורי לבא". וכן במדרש רבא לויקרא פרק ז אות ג — "ארשבוי לעולם אין העולה באה אלא על הרהור הלב". וראה שבת סד א מה שדרשו עה"פ ונקרב את קרבן ה. ברם, כאו לא מפורש אם הכוונה לרהורוי יומ או לילת, או סתם הרהורים, אבל דבר זה מבהיר הזוהר הקדוש (זהר חדש תרומה מא ב דפוס ורשה) ארשבוי — בשעתא דבר נש אקדים בczפרא וכו' לבתר יעסוק בפרשタ קרבנות וכו' ויימא צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורה העולה, בגין לכפרא על כל אינון הרהורין ומחשבין ד ליל א". ולכן סיידורה בטיזורייהם, המקובלים: ר"ק, ר' אשר, ר' שבתי, וכן הרוב בעל התניא, הריעב"ץ וכל הסידורים שעל פי כונתא ריזל וכמ"כ בטיזורנו חלק א עמוד פד, לפי מנהג מrown האזדייק וראה מסכת דרך ארץ פרק ה: תחלת עבירה — הרהורי לב. ובמספר הסידורים טימן קבג: ותהא מטתי שלימה לפניך: בגמ' "ותהא" וכן ברי"ף וברע"ג ובב"ג דפוס ברלין זהוו נוטח ספרד, ושל המקובלים זיל; ובב"א "ותהא" ע"פ מה"ז, סמ"ג, רמ"ט וארכחות חייט, טור ואבודרם. וראה וייעש אברהם לנו מש"כ על כוונת ההגדרה "מטתי שלימה". ליש להוסיף, שכזון כזה לאבודרם הכותב — "ותהא" וכו' אם אשמש מטתי יהיה הولد

סדר ק"ש על המטה

שירותא דעתותא

ההוא שלם בעבודתו ולא יצא ממנה שום זרע פסול". העצם המקור לפירוש זה הרי גם ספרא דתנאי ומדרשי חז"ל. וראה: ספרי, דברים לא (ומובא בראשי לבראשית מה לא) ושיתחו ישראל על ראש המטה — וכי על ראש המטה השתחה. אלא שהזודה ושבח שלא יצא ממנו פסולת". ובתומו"כ לפ' בחקתי, על הפסוק זוכרתי וגור — "למה נאמר באברהם ויצחק אף, ולא נאמר ביעקב אף, ע"י שתיתה מטהו שלימה לפני, אברהם יצא ממנה ישמעאל וכל בני קטורה, יצחק יצא ממנה עשו וכל אלופי אדום, אבל יעקב מטהו שלימה כל בניו צדיקות". ובמדרשה שיה"ש ע"פ מכל אבקת רוכל (פ"ג ס"ה) מכל אבקת רוכל וזה יעקב אבינו שהיתה שלימה לפני ולא נמצא בהן פסולת". וראה מד"ר לויקרא פרק לה, וגם' שבת קמו א.

והואר עניין פן אישון המות: בגמ' שם ומכאן בכל הנוסחות. הגדרה זו מפריכה, לכואורה, הסברת הרדב"ז שהבאתי לעיל בת' ערבית ביחס לפסוק בידך אפקיד רוחי, חיל': קיימו וקבעו שאין אדם נפטר מטהו שנייה וכו', שהרי אם תיקנו בקשה מיוחדת על זה שמאם שישנו במציאות מקרה כזה, לפניינו "והארה" ע"פ מה"ז, אבודרם וארכותם חיים. כי אתה המPAIR לאישון בת עין: הוספה זו שבנן"א אינה בגמ' וכן לא בספר הగאניטים והראשוניטים. הריעב"ץ כותב שהזו הנוסח ע"פ קבלת אריזול ושכנן היה אומר אביו זיל. וראה וייש אברהם כאן ד"ה האירה; בשער ציון, ובסידורי ריב"ק, ר' שבתי ור' אשר — איןנה, וגם הרוב זיל השmittה. וראה וייש אברהם כאן ד"ה המPAIR.

ברוך — כולם בכבודו: בגמ' שם, ומכאן בה"ג (דף ו' ורשה) רמב"ם, ראי"ש ואבודרם. וראה מהרש"א לברכות שם בחלק אגדות מה שכabb על הגדרה זו וקביעת מקומה. בעל אליהו רבא מביא בסימן רלט בשם התשב"ץ לאמרה בעמ"ד ה, אבל לא כן דעת עצמה, משום שבשער הציון אותן י. וראה הסברים נפלאים על — דמיונות, מחשבות זרות והrhohorim — בספר "צדקה הצדיק" להגה"צ, כהן צדק, רבבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין, ועיין שם באותיות: כג—כת, רו—רט, רין, רב, רלה, רלה, רלה, רלה, רמא, רמא. ולבסוף — העורות והארות לההוספות שבסידורי המקובליפ ושל הרוב בעל התניא ריבש"ע הריני מוחל: כבר מבואר בהתחלה הסדר שלפנינו.

וזדי: בסידורי המקובלים שולב בסדר ק"ש שע"מ הוידי בaczora מורתבת, ואיילו בקצת סידורי אשכנו סופרדו הוזג היהודי זוטא (ראה ההערות בחלק א של סידורי עמוד שלון) שהמתפללים בנוסח ספרד אומרים בכל יום בת' שחרית. ועל זה הארה: המנהג להתודות לפני השינה — מקורו ויסדו בזהר. והרי כמה מאמרם בעניין זה: כ"ז אויל בר נש בכל יומה בעי ליה לאסתمرا מחוויי בכל יומא ויום. כדأتي ליל א — בעי לאסתבלא ולמבחן בכל מה דעביד ההוא יומא, בגין דיתוב מיניהו יוסתכל תדירה, בגין דיתוב קמיה מריה כ"ז ואחתאי גדי תמיד וכיר (זהר זישב קצא א); בכל לילא ולילא עד לא ישכב ועד לא נאים, בעי בר נש לਮעבד חושבנא מעובדי דעביד כל ההוא יומא ויתה מיניהו ויבעי עלייהו רחמי, מ"ט. בהחיה שעתא וכו' זאלין אקרי מריה דחושבנא (זהר קrho קעה א). עבר כל יומא — צריך לבודק גופיה — מה דעביד בההוא יומא. ואי צריך, יעשה מיד תשובה עליו קודם שישן (זהר חדש עד ב).

סדר ק"ש על המטה

תנתג

שירותתא דצלותא

ועצם החיזב להתחדשות מנומך בזוהר פ' נשא קכא ב שז"ל – «ח"ח בשעתא דבנין נשא דמלכין וטעמין טעמא דמותא ונשmeta סלקא לעילא, ואסחדיא על עובדיו דב"ג, ועל כל מלה ומלה דונפיק מפומיה וכו' וקיימה באתר דקימא עד דאעל לעילא, ונשmeta סלקא ואחד לתחווא מלה ואעל לה קמי מלכא הת"ד משוכבת חזק שמור פתוחי פיך וכדיין אתרשים היהיא מלה וההוא חובה עליה דב"ג».

בכידורי המקובלים סודר, כאמור, גוסח מרווח של הויזוי, שביסודה הוא נשען על מאמר בזוהר צו כת ב שזה לשונו – «צריך בר נש לקרבא בכל לילא קרבע נפשא ורואה ונשmeta דבערין קדם הי' ויתודה – בכמה מני' וידוין – ויטלק להז במחשבתיה קרבנה קדם הי' לאפקא לוון בק"ש לכמה קב"ה ויפיק רוחיה דזיפיק בערךין דלבא נפש, ייכוין: בשירפה ובשתיטתה ובנחרתה, דהוא נחרין כהניא, הה"ד ומלך את ראשו ממול ערפו ילא יבדיל – היינו חנק, ותלתא מיתות וכו' ויכוין למבוד סקילה וכו'».

ומכאן הנוסח המפורש בסידורי המקובלים זיל. והרי האורת העניין בספר נגיד ומצוות: אחר שאמר יושב בסתר וכו' יאמר בפרטות אני הי' או"א טובא לפניך תפילותינו עד סופי וכבר ואחר שיאמר הויזוי בפרטות, יאמר זה – יתרם שאטامي לפניך וכו' וגთהיבתי סקללה, וכו' וגתהייבתי שריפה, וכו' וגתהייבתי הרג וכו' וגתהייבתי חנק וכו' וכו' והרי אני קיבליך ד' מיתות ב"ד לתוךן ד' תלומות שפוגמי בהם.

בעל קיזור של"ה האריך על נקחה זו ושולל אמרת הויזוי של שכיב מרע וمعدיף הנוסח הארץ שנדפסה בספר עמק המלך (עמ"ד יט ב) הארץ יותר מהנוסח שאנו אומרים ביו"פ, עי"ש. בעל סדר היום כן מצדד לנוסח (השכ"מ) המורחב, והוא כותב – «והטעם משומש דשינה א' מס' בmittah וקדום שיפטר מן העולם, ראוי לו לקבל על מלכות שמים עליון ואהבתו ויראתו. ועל עניין זה נהגין לומר ויזוי שם' (שכיב מרע) ויפה הם עשיין, כי אין האדם יודע את עתו וכמה אנשים ראיינו שכבו על מיטתם ולא כמו ממנה, וכו' וע"כ ראוי להתחדשות וידוי כללי, ופרטיו מכל מה שעבר אותו יוס' וכו'. לבעל מג"א (בסי' רלט א' דעה אחרת בענין זה והוא כותב: «יש נהגין לומר ויזוי שם' (שכיב מרע) קודם השינה וניל' שא"ג (שאינו נכון) דאמירין בברכות ט' שלא לומר אם אמות תהא מיתה כפרתי כר דלא ליפתח פה לשטן וכן איתא דף י"ט שלא יאמר הרבה הרבה חטאתי לפניך וכו' וכו' וכן אל יאמר רק יפשש במעשיו ששה כל היום ואם ימצא שעה עבירה, יתודה עליה ויקבל עליון שלא לעשותו, ובפרט עבירות שמצוות כגון חניפות, שקרים ליצנות לה"ר צרכט בדיקה יותר».

הרב בעה"ת הציג הנוסח הקצר, אשmeno וכו' וכן אם חטאתי וכו' והוסיף הערה «אם ירצה לומר על חטא ימצא לקמן בתפלת יום כפור». ריבע"ץ מדגיש: «ואומר תחנה אלוקינו וכו' אשmeno וכו' עד אנחנו הרשענו». ועוד שם – «קדם שיקרא ק"ש יתודה ויאמר אשmeno וכו' וירבה בויזוי על חטאינו הידועים לו». וזה לפי מה שכתב בעל מגן אברהם «אם ימצא ששה עבירה יתודה עליה», כן"ל. וראה מש"כ כאן מREN מחברנו ביחס למנהג מREN הצדיק בוזה, בד"ה מזמור, בשבת ייר"ט לא נאמר הויזוי וכו' ולא המומר נא הניל', שכ"כ ציין בסידור הרב זיל. וראה על עצם אמרת הויזוי בסידורנו חלק א' עמוד שלו – שלט.

אנא בכח: ראה ההערות לתחנה זו בסידורנו חלק א' עמוד קד. המקובלים זיל הציגות כאן, אחורי הויזוי, וכן הרב בעל התניא וריבע"ץ, זיל. בה רמזות בדרך ראשי תיבות, השם של ע"ב. וסגולת מיוחדת לה, כאן, כמו שכותב בעל ראשית חכמה (בשער

סדר ק"ש על המטה

שירותא דצלוותא

הקדושה פרק ז) : «להעלות את הנשמה למעלה, להסתירה מכל מלאכי חבלה, ונמצא עניין זה אצלנו בכתיבת יד, זה לשונו: ואלון שבע תיבין — אבג"יתן, קרע"שטיין, בטרא"צטאג, חבק"טנע, יג"ל, פז"ק, שקו"צית — עלייוו איתמר שיש כנפים שיש כנפים לאחד והאי שמא יהיו סגולות דליה לכפסאה (להסתיר) לנשמטה כד סלקית לעילא בכל לילא ולילא לאסחדא על עובדין טבין דבר נש ממלאים חבלה ומכל מזיקין ורוחין ושורדים» (המקור בתקוני זהר חדש א ב). המקובל ריק' זיל, בעל שערין גן עדן, מבאר שלובת של תחנה זו בסדר ק"ש שעזה"מ ע"פ דרכו בקודש, זיל בטפירו הנו"ל, בשער האותיות אותן א' פתח ב סוף דרך ב — ציריך כל אדם לכובין לזה השם בשעת ק"ש שעל המטה, שהוא המגן על הנשמה שעולה בלילה למעלה, שלא יאחו בה החזונים וכוי וכוי זכאיון לבון לזה השם — בתפלת ר' גן בן הכהן — שהוא שם של מ"ב, שהוא סוד השם אליה במספר השורה.

עשרהת וקבורות: חשל"ת וכן בעל קיזור שליה מביאים המנהג לומר גם עשרהת הדרבות. מנהג זה מביא המהרש"ל בשם אביו זקנו (ראה הערות בחלק א של סיידורנו עמוד תכב), וביסחוו הוא נшуן על המאמר בזוהר (משפטים קיט ב) שזיל: — זכאיון איננו ישראל דקרבין רוחין דילחוון קרבעין קדם הי' בכל לילא ולילא וכוי אי סליק לה (את הנשמה) בתורה ובמצות בתורה דאייהו עשר אמרין" וכור.

והרי הערה ביחס לנוטה של הרב בעל התניא: יש להעיר, שהו כאמור — נוטה המקובלים. הקובץ פסוקים ששוחרר שם. הוא לפי הסדר שבספר משנה חסידים: ואצל המקובלים האחרים, בקצת שנים. המזמור כלל ששוחרר שם, הוא ג"כ ע"פ כתבי אריזול, איפה שנמנומקת קביעתו כאן לפי דרכם בקודש. נוסף לטעם, מצאתי אסמכתא להשתיכותו לכך בסוגולה לשמייה, בדברי המקובל הקדוש רבי עזריאל זיל, בן דורו של הרמב"ן זיל, והמובאים בספר קטן, בהוצאת חברת «מקיצי נרדמים» בשם «פירוש האגדות לרבי עזריאל, הראשון המקובלים בגironה» ושם כתוב: מצא בשיר למלות אשא עיני אל החרים שיש בו ששה פעמים לשון שמירה, על שם שהוא כולל משחה קצוות, ר"ל.

(רצה לומר) השכינה כלולה מר' ספרות שלמעלה הימנה" וכוי וכוי.

גד גדור וגורי: פסוק זה סודר בטידורי המקובלים, שליה ורב בעה"ת. ויש להעיר, שהוחכר בקשר עם עניינו גם בצדה לדרכם אמר ראשון כלל א בפרק לט.

מוזמורי תהילים: יש מוסיפים לומר ד מזמורי תהילים הראשונים. מנהג זה מביא בעל קיזור שליה המער — «ואח"כ יאמר ד' מזמורים הראשונים של תהילים שהמה מסוגלים (להנצל) מטופמת קרי».

מן הגאים

ולבסוף — הערה לעניין החיוב המוטל על נשים לקרוות את שמע שעזה"מ: המג"א כותב (בסיימון רלט ס"ק ב) «ומה שלא נהגו הנשים לאומרה, אפשר דס"ל כיון דאיינו נהג אלא בלילת, פטורין דחווי (מצות עשה) שהז"ג, כמו שפטורין מק"ש». בעל אליהו רבא מביא דבריו ומסיק לחיו בא, וכותב — «ואין נכון, דatto גברי בעי שמירה ונשי לא». ולדעתה זו נוטה בעל קיזור שליה המביא זאת מספר יסוד יוסף ומונק על פי דרכו בקדש.

ה' שמרי: בעל קיזור שליה מביא בשם מהר"ם קורדזויירו: «כשהולך לישון ילק לפני המזווהה וייניח ידיו עליה ויאמר ה' שמרי ויאמר אח"כ ז' פעמים בכל דרכיך דעתו והוא ישר אורחותיך וכשיאמר דעתו יכון דעתו שהוא הקב"ה ושכינתייה».

סדר ק"ש על המטה

זיעש אברהם שומע תפלה

תתנה

זיעש אברהם

ממנחוי מרין הצדיק זצ"ל :

אחר תפלה מנחה היה לומד בבית המדרשות עד צאת ה בכוכבים.

את חוקי האלקים ואת תורתו — שם שהיה יושב בעת שלמד עם התלמידים. וכן (בעירובין ניד ע"ב) כיצד סדר משנה כי נסתלק אהינו וישב לשמאל משה. שם שימוש ישב ואהינו לשמאלו בשעת לימונו.

ומעיקרא למד ר"א מקרא זה למאי דתニア חתם דקירתה התורה מעומד, דכתיב אתה פה עמוד צמדי ואדברה אלך וגנו, ואח"כ ר' אבוחו דידייה אמר, זמלשון עמוד עמיד משמע שיחיו הרבה והתלמיד שון. ולא הקפידה התורה שיהיא זוקא עומדה, כיון דעתינו במשה שהיה יושבthon עומדים. אלא בענין הישיבה עצמה הקפידה שיתנו שון, שלא יהיה הרבה יושב על גבי מטה והתלמידים על גבי קרקע. והוא הדין אם הרבה עומדה, אין לו לתלמיד להיות יושב אבל רב ישב ותלמיד עטמה, שרי. וכן היו נהוגין גם קודם רבנן גמליאל הוזקן, כמו שכותב הרמב"ם דל.

תו איתא חתם בגמר (מגילה טמ) : כתוב אחד אומר ואשב בהר וכותוב אחר אומר ואגבי עמדתי בהר. אמר רב עמוד ולומד כיושב ושונת. פירש"י זיל — למד מפני הגבורה מעומד, ושונה שנית לעצמו בישיבתו, מה שלמד מקדמת. רב הוניא אמר לא עומד ולא ישב אלא שוחה. ר' יוחנן אמר אין ישיבה לשוחה עכבה, שנאמר ותשבו בקדש ימים רבא אמר רנות מזומת, קשות מישוב. עי"ש.

והנה צריך לומר לרבי דסבירה ליה ישב ושונה וכן לרבא דאמור קשות מישוב, א"כ הוא דתני בבריתא דמיות משה ועד רבנן גמליאל היו לומדין תורה מעומד, היינו כשלמדו לפני רבנן אבל הלומד לעצמו אין קפידה כלל למד מעומד, לרבי יוחנן דאמר — ישיבה לשון עכבה היא, בעינן דוקא עמידה, קודם שידקה חולשה לעלם, ולרבא דתוא בתוא הילכתא כוותית, צריך לומר דבקשות

לא ראיתי מעולם לרביינו זקני זצ"ל שהוא יושב בבית המדרש, וכל סדר התפלה והלימוד hei הכל בעמידה. ושמעתינו כי בימים הקדומים למד רק בעמידה. והטעם נראה משום דאיתא (בטגליה כ"א ע"א). לנו רבנן מימות משה ועד רבנן גמליאל [כלומר רבנן גמליאל הוזקן] לא היו למדין תורה אלא מעומד, משנת רבנן גמליאל ירד חולין לעולם והוא למדין תורה רב גמליאל יושב. והיינו נותנים — משנת רבנן גמליאל בטל כבוד התורה. [פירוש רבנן גמליאל הוזקן זע"ג דסתם רבנן גמליאל הוא רבנן גמליאל דיבנה כמו שכתבו החותם (נזא ר ע"ב). הכא על כרחך לרבות רבנן גמליאל הוזקן הוא. ובימי רבנן גמליאל דיבנה כבר למד תורת מישוב וכדיין (ברכות כ"ח ע"א) דבאים שנדרחה רבנן גמליאל מנשיאותו אחוספו כמה מאות ספסלי בבי מדרש. וכן בסוטה (דף מ"ט) הගירסתא רבנן גמליאל הוזקן]. וכיון דזה מזכיר כבוד התורה, החמיר לצעמו למד מעומד, אף כי היה חולה ועטוף בייטורים. ל"ע, על רגליים.

ועיין ורמב"ם (פרק ד' מהל' תלמוד תורה הל' ב') : כיצד מלמדים כי ולא ישב הרבה על הכסא ותלמידו על הקרקע, אלא או הכל על הארץ או על הכסאות וברשותה היה הרבה ישב והתלמידים עומדים. ומקדום חורבן בית שני נהגו הכל למד לתלמידים והם יושבים, עיין שם בלחם משנה שהקשה, דמאי שפסק כר"א ב מגילה שם. דיליף מקרא אתה פה עמד עמיד, שייהיו הרבה והתלמיד שווין, וא"כ איך אפשר שהרב ישב והתלמידים עומדים. וזה, מאין ראה רבינו בבריתא שהרב היה ישב עי"ש.

ונראה לי, לרביינו זיל למד זה מקרא מפורש, דכתיב גבי משה רבינו (ברשות יתרו) מודיע אתה יושב לבך וכל העם נצב צלייך מן הבוקר עד הערב. ועל זה השיב — והודיעתו

ויעש אברהם

שומע תפלה

ויעש אברהם

נהגו מעולם בישיבתה. ורק תלמידים לפני רבנן בעמידה, עי"ש. וכתבו זה כל הפטוקים זיל' להלכה. ואף דאיתא הtam בבריתא דכו Hai' דרכם גם בלימה, ובטלות לאחר פטירת רבנן שהרב ה' יושב, לפי שהוא צדיק לעין טפי והכל הוא כקשות.

ולפי זה הקורא בחומר שנים מקרה ואחד תרגום, יש לכתלה להחמיר לקרים מעומד, למי שאפשר לו. וכן ראוי לדבינו זקנין זצ"ל שנגנו כן לקרות מעומד. דיש לומר שלא התירו לאחר רבנן גמליאל אלא הלימוד שייחי מושב, אבל לא מה שהוא דרך קריאה. והכי ממש גמי מהז דאיתא בגמרא הtam על הקורא את המגילת עומדת ויושב. תנא מה שאין כן בתורת לנו מאני מיili אמר ר' אבוחו לדamer קרא ואתמה פה עמד עmedi ואמר ר' אבוחו אלמלא מקרה כתוב אי אפשר לאומרו כי יכול אף הקב"ה

בשלבש מלבושיםו, לבש מיד גם הטלית קטן, אע"ג שהיה עוד לילה. אבל לא היה ישן בטלית קטן.

א) לא היה ישן בט"ק: עי' רמ"א או"ח (סימן כ"א ס"ג) שכח שיש כתבו שנגנו שלא לשכב בטלית שיש בו ציצית כו' שלא יהיה מצות בזויות עליו. עי' מג"א (שם ס"ק ב') שהביא מכתבי האר"י זיל שיש לשכב בלילה בטלית קטן. ומביא ראי' זהה דאיתא אייזה סוד יש בקבלה במה שאינה מצוה כלל, אלא מסתיל בהרא"ש זיל, דアイ"א מצות ציצית מנהחות מג"ב) דכיוון שראה דוד עצמוני מן המצות. וקשה, למה לא אמר כך בלילה שהלא גם כן ערום. אלא ודאי שהי' שוכב בטלית

שירות אצלותא

לענין שינוי בלילה בט"ק: ראה בויעש אברהם כאן ועיין היטב בכל הקטעים. ויש להוטיפ, שגם בספר המנהגות מצדד שלא לישכב בטלית (לרואה מלונייל עמוד 177): וה"ר אשר כתב — נהגו שלא לישכב בטלית שיש בו ציציות. ומובה בשם באחוות ובכל בו סימנו כב. ובלקט יושר (עמוד 6) מובא מנהג בעל תרומות חדשן: זוכרו נgi — כשרוצה להחלוץ הארבע כנפות שלו, כגון — כשהלך לשון בצחירית — היה חולץ קודם וכו'. וראת בי סוף סימן כא בשם כל בנו.

ORAOT VEYUSH AVRAHAM CANAN D'AH VEZUD AFSHAR, VISH L'HOTIF RAYAH LDIBRIO MALKET YOSHER (עמוד 110) המביא מנהגי בעל תורה"ד בתשעה באב, זיל': "וישן הלילה באربع כנפות למורות שבכל לילות השנה לא היה ישן בט"ק, ואפ"ל ביום ה' פושטו לשכב לשון.

סדר ק"ש על המטה

חתנו

ויעש אברהם

שומע תפלה

שיך בהל Tosifah, אבל בגדי להנאותו הוא לבוש, וליכא בהל Tosifah. ולפי זה בטלית של מצוה שאין דרך ללבושו להנאותו אלא לצורך מצוה בלבד, אם לובשו בלילה, אי נמי בטלית קטנה אם מיטרו כshawl לשכב, והוא מסיר ממנה אם מלבושיםו בלבד הטלית קטנה, לפי שרצו כל קיימים בו מצות ציצית, הרי זה עובר על בל Tosifah לשיטת הרמב"ם ז"ל.

זה נראה טumo של הב"ת. שכ' (שם בס"י י"ח) דש"ץ המתפלל מנהה בשליית צריך להטיריו לתפלה ערבית. דכיון דאין לובשיין תפלה אלא למצות ציצית, נראה כאלו סובר דלילה וממן ציצית אם לא יסירנו מעליו. אך ביום הכהנים בערבית, לפי שדומין למלאכיהם, עי"ש. פירוש דבריה"כ כיון שאנו לובשיין משום דוגמת המלאכיהם, שב ליכא בזה חשש דבל Tosifah.

ב) והנה מנהג מדיניות אלו שתש"ץ לובש תפלה לתפלה ערבית של שבת ויום טוב. ואצל דהינו טעמא, משים דהמגגה נשתרבב מהא דאיתא (שבת כה ב) מנהגו של ר' ברבי אילעי בפניה דמעלי שבתא שהי' מתעטף בסדיןין המצויצין ודומה למלאר ח' צבאות. וכן אנו נהಗין בש"ץ. וכיון שהוא מכבד שבת יום טוב, ליכא חשש בהל Tosifah, כמו בלילה יהאכ"פ.

יש מקומות שהש"ץ מתעטף בציצית בכל לילה לתפלה ערבית. ויל' שהוא משום כבוד כתפilioין שם. שאנו אלא למצואה בלבד, שפיר

ויעש אברהם

אינו לבוש טלית בת ארבע כנפות, אינו חייב במצוות, כדאיתא (שם סימן כ"ד), אלא שמצוות ללבשו כדי לזכור במצוות. ואם כן בשעת שנינה פטור גם מזו. ועל זה כי האורי ז"ל, דמ"מ היה גם אז לבוש במצוות. ולהכי הביא שפיר ראי' ממנחות שם, דבלילה אין מצוה, ולא הי' בלא ציצית אף כשהשכב ערום מלבושו במטתו.

אבל לשיטת הרמב"ם ז"ל (בסימן ייח שם) דסל' דכסות יום פטור בלילה, אין כאן ראי' כלל, דהא אפילו אי היה שוכב במצוות, הוא ערום מן המצאות. ואם כן הדרא קושיא לדוכתיה — למה לא אמר כן בלילה. וע"כ צ"ל דמשום שיש לו מזווה בפתחו, לא היה ערום מן המצאות וא"כ כי אתית להכי גם לשיטת הרא"ש לק"מ בגמ', ואין להביא ראי' ממש להצריך ללבוש ט"ק כל הלילה, וכמ"ש המג"א שם.

ועי' בבב"י שם (ברוסאי ייח) שהביא מדברי הרמב"ם ז"ל (בטיג מציצית) שכ' ד茅ותר ללבוש ציצית בלילה ומפרש שם בכ"ם ובב"י, דברא לומר שאנו עונר בבל Tosifah, ע"ש. צ"ל הטעם, משום דלעבור שלא בזמנו עיי' כוונה להוציאף וכמ"ש המג"א (סי' ל' סק"א) מדברי תגמ' (עירובין גג) ע"ש. ובלבישת הבגד אין ראי' שהוא רוצה להוציאף על המצאות, אלא שלובשו לפי שרצו בהגד. ודוקא כתפilioין שם. שאנו אלא למצואה בלבד, שפיר

שירות א דצלוות א

כלע"ל) ולמהר עשה תחת בגדו ואני מביך עליו וכור' וכן מצאתי באורה חיים בסימן ז' (לפנינו בסימן ח) היה ישן בטלית בלילה, אין צריך לבך"ר וכו'. ויש להביע סברה, שהיות שבתshaה באב לא מתחטפים בטלית גדול, הילכך אם היה מסירו בלילה, היה צריך לבך עליו ביום, ובויתם זה הרי בעיקרו לא מברכין עליו, ובגלל זה לא פשط אותו. ובברכי יוסף לא רוחח סימן ח אותן ז' מביא מספר דורך החיים למהר"ח מאוסטרא סימן מ"ד שכח בשם של"ה: שיש — בזיוון מצוה — לישון במצוות. ועיין שם בכל הקטע. ומתקוני זהר (תיקונה חמישאה, עמדו קמ"ב בבחזאת הרוב מרגליות ועטור הגהות ומראה מקומות משלו) ניתן לזריק כן לישכב בטלית, ח"ל: וכסוייא רצזית לא תעטפה בה המשכבה. ומפרש במשנת חסידים עמוד מט א, פרק יא אותן א, כן לישכב בט"ק עי"ש. ובניצוצי

סדר ק"ש על המטה

ויעש אברהם

שומע תפלה

זכירת המצאות, ואם כן אפילו לדעת הרא"ש אין כאן צורך כלל. וא"כ כשמסידר בגדיו ומנית הט"ק כדי שתהא המצאות מגינה עליון הוא מתכוון לשם מצוה בלבד, ואילו משום בל מוסיקת.

ג) והיה עוד מקום לומר, דמ"ש בשם הארי זיל לישן בט"ק. הוא לאו משום מצאות ציצית, ומשום דס"ל כהרואה זיל, אלא כדי שיצטרך אח"כ להסיר כל בגדיו. וכל שעושה משום איזה טעם, ליכא בל תוסית. ועוד דאיתא בגמ' מנוחות שם בדור העמ"ת כששתכל במלתו שמה. והתם אינו עתה מצאות ממש, אלא חפץ שנעשה בו מצוה בעת המילות וה"ג דכוותית, כיון דביזום היה בו מצוה, הוא עתה חפץ של מצות. ואמנם כן צריך לכובע להדייא — שהוא משום חפץ של מצוה בלבד. כיון דמסתמא — לשם מצוה הוא. וכmarshil בשם הב"ת, מאחר דין לובשיו אותו אלא לצורך מצותה. אבל גם בזה איבא לפידא, וכmarshil המג"א (בpsi לי סקי) בשם הב"י בתפילהין, דמ"מ הרואה סובר שמוטר להניחן בלילה ע"ש. ומכם"כ כשהועשת זה בקביעות, מיחוי דסובר דלילה זמן ציצית.

ולפ"ז שפיר נהג רבינו זקנינו זצ"ל שלא לישן בטלית קטן, וכן נהג אבא מאירי גאנז יעקב זצ"ל. ושמעתינו מפני ש"ב הרבה המנות מי יעקב יצחק זיל שגם אביך הגאון הקדוש מוחרד"ב זצ"ל מביאלא שנחגג כמעט בכל הנוגותינו ע"פ מנהגי הארוי זיל, ומ"מ לא הי' ישן בט"ק.

ואתת תחזה שגם הרב בעל התניא זיל בש"ע שלו, שדרכו להעתק כל מ"ש המג"א בשם כתבי הארוי זיל בלשונו — יש נוהGIN על בעט השינה, וכmarshil, מכיוון שלא שיך או פי הקבלה כו', ומ"מ לא העתיק דבר זה

שידורתא דעתותא

זהר שם להניל, אותן בי שם, מביא בשם ספר ש"ת ארץ צבי להגאון הקדוש ה"יד. ראי"צ פראמער זצ"ל, סימן א' — שהכונת לטלית קטן. אבל לפי דעת מרז'ן מתרבנו זיל בד"ה ואין לו מה, מתרברר שלא נהגו בו בתקופת הש"ס ובזמן גאנזים קדמוניים. וראיה מש"כ בארכיות על עניין זה בחלוקת א של סידורנו עמוד כג ועיין שם בויעש אברהם ד"ה להטעט.

ויעש אברהם

הצבור, ולהכי לא חששו משום בל מוסיקת. וכן מה שאנו נהגין שלא להסיר הטלית קטן בערבית קדם השינה, הוא משום שאנחנו לבשין אותו תחת הבגדים. ואילו טיראה יתירה, יתרה להסיר כל בגדיו וללבושים אח"כ. וכן נהגים ללבושים בבורך קודם שהגיע שעת מצאות ציצית. וזה גם כן משום טיראה יתירה, שיצטרך אח"כ להסיר כל בגדיו. וכל שעושה משום איזה טעם, ליכא בל תוסית.

ולפ"ז לדידן שדריכינו להסיר כל המלבושים בשעת שכיבה, אם לא יסיר הטלית קטן ומכם"כ כשהועשת זה כדי שתהא מצאות משמרות, איבא חששא דבל תוסית, לשיטת הרמב"ם זיל. והקדוש הארוי זיל רב גובריה להבריע בשיטת הרא"ש זיל. ומשל' להוכיה דאויל בשיטת הרא"ש. אבל לדידן דמספקאلن בהלכה זו הלכה כמאן, וכדאיתא בש"ע (בpsi יח), יש לנו לחוש, דלשיטת הרמב"ם זיל יש בזה חששא דבל תוסית, כיון דין דدد ללבושים אלא למוצאות.

ואמנם יש מקום לומר, דבזון דעתה משום ספק, ש ما הלכה כהרואה"ש דכתות יום חייב בלילה בצדיצית, שוב ליכא בל תוסית. וכmarshil המג"א (psi לא סקי) לעניין חוה"מ, ד שマ הלכה כהנץ דספרי דחויה"מ חייב בתפילהין, להזכיר ליכא משום בל תוסית. ועי' צט"ז (שם סקי). אבל כד דיקת שפיר הוא ליתא, דחתם שאני לדיעתאת — חיובא איבא להנימ תפילין בחוה"מ. והוא עושה כדי לצאת ידי החותמו, משום ספק בלבד. דשמא נתחייב בו, וספיקא דאוריתא לחומרא. אבל בצדיצית דלעולם ליכא חיובא ממש, ואיפלו מצוה ליכא בעט השינה, וכmarshil, מכיוון שלא שיך או

סדר ק"ש על המטה

תנתן

ויעש אברהם

אח"כ, וכן בבורך לפשטוט הט"ק ואח"כ ללבוש החלוק. וא"כ לאו בחולוק לבדוק תלא מלהתא, אלא גם בט"ק, ולמה נקט חלוק דזוקא, וא"כ מוכחה שלא hei ישן בט"ק. ועוד, דבימיהם לא ידעו כלל מענין ט"ק אלא הכל hei דרך עטיפה (ה) וכבר כתבתני, דמה שלובשיין הטלית קטן בבורך השכם קודם אור היות, לייכא קפידא. כיון שעשו רק להקל הטירחא, שלא יצטרך לפשטוט בגדיו אח"כ. אבל מי שנוהג כהשוו"ע (בpsi"ח) ללבוש הט"ק על בגדיו, ודאי אין לו ללבוש הטלית קטן עד שיגיע זמן חיוב ציצית. ובלילת צrisk להסירו מיד. (וראה בסידורנו חלק א עמוד כא ועיין בויעש אברהם שם ד"ה hei לבש).

(ו) והוא נ"ל להביא ראי' ברורה, מהגמ' דגם האמוראים לא hei דרכם לישן בט"ק, אף"י למ"דليل זמן ציצית היא. דבמנוחות (מ"ג א) איתא — דרב יהודה ט"ל דليل זמן ציצית היא והי' מהחייב נשים בצדיצית והות מריך כל צפרא להתעטף בצדיצית. פרידך — אמאי מריך כל צפרא. פירוש"י — והוא אין צrisk לברכן אלא בשLOBשו בפעם הראשונה, ומכאן ואילך כיומא אריכתא דמייא, דהא אין לילה מפסיק. ומשני — דס"ל כרבינו, דתפיפין כל זמן שמנייןן מריך עלייהו, וא"כ כשלובש בשחרית, צrisk — נמי לברכן, כיון שפשטה לשינה. פרידך — אי hei כל שעטאת נמי. פ"י — ולמה דזוקא בצפרא והא גם ביום. אם פשתה, צrisk לחזור ולברך. ומשוני — רבוי יהודה אינו שגוע והו ולא שרוי לי לגלימה כולה יומה. וא"כ לא hei צrisk לברכן עליי ביום, כיון שלא פשתה אבל בלילה היה פושטת והצrisk לברכן בצפרא. ותדר פרידך — ומאי שנא מצרפה. פירוש"י — לברכך כשהוא עומד באשמורות קודם היות לගירסיה. ומשני — כי משני מכותות לילה לנכות יום. פירוש"י — שני טליתות מצויצות היו לו, אחת ליום ואחת ללילה. ע"ש. וכ"כ בפי' רגמ"ה, דעתית אחרת פתוחה ממנה

שומע תפלה

ויעש אברהם

(בpsi"ח בא) שיש לישן בטלית קטן. ש"מ דס"ל שלא נכון לעשות כן. כיון שהעתיק (בpsi"ח) דברי הבהיר — דמי שהי' לבוש טלית מעוז יומם, צריך לפשטוט מעליו כשמתחלין ברכג, מאחר דעכשו אין לבשין הטלית לשם מצות ציצית, יהא נראה כאלו סובר דיללה זמן ציצית היא, אבל ביה"כ הדבר יודע שאין לבשין אותו לשם מצות ציצית, אלא בשביל להתמדות למלאים, אין קפידא ללבשו. ע"ש.

ובעיקר הדבר hei נראה לי. מהידרועל שכתו תلمיריו ויש באמ מה כתירות. וממו שהאר"י הקדוש ז"ל לא כתוב כתביי והכל ממה שהאריך בהז' בס' שם הגדולים להרב HID"א ז"ל ע"ש באזה ק' קבלה ע"ש. ובפרי עץ חיים לא מצאתי מזה. ובשער יהכ"פ שם כתוב סוד מה שמתעטפין בטלית גדול. וכותב אך בשאר הלילות אין ציצית לנוקבא. ע"ש. וכותב בשע"ת (ברוטי י"ג) בשם ספר הכוונות שהאר"י ז"ל הקפיד מאד שלא ללבוש טלית בלבד. ועיין בס' אשל אברהם מוחור"א אפנהיים בשם וע"ש שהמתעטף בלילה בצדיצית, מעורר המקובליט — שהמתעטף בלילה בצדיצית, דינגי. מיהו ייל דקאי על ט"ג דזוקא. [וראה בסידורנו חלק א עמוד נג ועיין בויעש אברהם שם ד"ה להתעטף].

* בקשר למה שכותב מרמ"ח ז"ל בד"ה ובעיקר הדבר יש להעיר, שבמשך מס' כתוב מפורש: "ואח"כ יפשט כל מלבושיםיו חז' מטלית קטן ש א"ו להטירו כלל מעליו, אפילו בליל ה", ועיין ההסביר ע"פ חכמת הקבלה (שם במסכת השליכה פרק יא אות א).

ד) ועיי' שבת ק"ח ב דא"ר יוסי מימי לא ראו קורות ביתי אמרוי חולזקי. פירוש"י, לשפטו דרך ראשונה מכסה עצמו מחללה בסידנהו דרך צניעות. ע"ש. והיינו שלא hei נראה ערום. וא"כ לא hei ללבוש הטלית קטן תחת החלוק. דא"כ לא hei נראה ערום, דוזאי ט"ק של ראי hei בו כדי עטיפה. ואם hei לבשו על החלוק, א"כ hei צrisk לפשטוט וללבשו

סדר ק"ש על המטה

שומע תפלה   ויעש אברהם

לזכור במצות. ואי בעי לישן במצוות, שפיר דמי וליכא בל תוסיף, אלא שאין בו הוה תועלת, להכלי לא מקרי הפסקה.

ומ"מ הרי מבואר מכיוון, שלא היו ישנים במצוות, אפלו למד לילה זמן ציצית. וא"כ מינה נלמד לדידן, אפלו לשיטת הרואה"ש דסיל דכסות יומם חייב בלילתו, מ"מ אין מצוה לישן במצוות. [זעיין מש"כ ע"ז בסידורנו חלק א, עמוד כא, ברישען אברהם שם ד"ה והי לובשן].

ועוד אפשר לומר, שהכלי לא רצה לישן בטלית קטן, לפי שלא רצה להחמיר הברכה שבירך עליו. דעתם הביצה והט" (בסי' ח' ט"ז) דאס לו בטליתו לא יברך עליו בבוקר ע"ש.

מתנו היהת עומדת בראשה למערב ומרגולותיה למאה: עיין ברכות (ה' ב') ועל מסתמי שתה נתחנה בין צפון לדרום, וראה רשי"ו ותוספות שם. עיין לרמב"ם פרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכת ט' ובכוס פשנה שם ובבית יוסף לאו"ח סימן ג'. וראה זהר בדבר כב' א ומשם משמע שמורה ומערב נקרא בז' צפון לדרום, עי"ש. עיין במגן אברהם לאו"ח שם סימן ג' מש"כ בשם רמ"ע מפני זיל שפסק דבריו הוחר שייהו ראשה של המטה ומרגולותיה זה למזרחה וזה למערב ובזה המטה עומדת בז' צפון לדרום עי"ש. ויש לומר הטעם גם ע"ט הפסות, משום דק"י דהשכינה במערב, דסוגין דעתם הרבינו אבוחו (ב"ב כ"ה א') דשכינה במערב ובי"ב ברשי" שם דאוריה היגנו מזרחה, היינו אורית, הא�יד של מערב שהוא מצד המערב לצד מזרח אבל עילך שכינה במערב, ולהכלי צריך להסביר ראשו למערב, נגד מקום השכינה, ובזה אתי שפדי מנהגו של רבינו זקנינו זצ"ל שהעמיד מטהו ראשה למערב ומרגולותיה למזרח, ולפי מש"כ גם הרמב"ם סוכר כן. (העתיקי בקיצור מס' ויעש אברהם" למלמ"ח זיל עמוד תז).).

(רצו לסדר הוטבה בשחריר שלמהות החלום וכן לזכור אותו בשעת עריכת הסדר).

ויעש אברהם

היא לו, שהי שונה בה קדם אוד היום, ובשתארית כשהי יצא בין האנשים, היה לובש הפרוזמא, ואז היה מברך עליה. ע"ש. וא"כ מבואר שלא هي ישן בלילתה, אף"י בכוסות המיחוד ללילתה, שחביב במצוות לרבות יהודא, אלא כי לובשה באשמורת, כסם ממפטו ואו היה מברך עליה.

ופירושי שפירש — דפריך, מאחר שכם באשמורת ולובשו וمبرך עלייה, מוכחה בגם, דאין לפреш — ומיש מצפרא — למה מברך בczפרא כיוון שלא פשטה כלל, דמסתמא היה ישן נמי במצוות, כיוון דסיל לילה זמן ציצית הוא דאי' הוה הדר לגמורי ממאי דפשיטה לי מעיקרא, דלהכי הוה מברך בczפרא ממשום דה' פשטה בלילתה. עוד, דהוליל בלישנית — אי הכי אפלו מצפרא לא לברך, כיון דאיןש צנוע הויה ולא פשטה אפלו בלילתה. ולהכלי התברחו רשי"ו ורגמ"ה לפреш כמו שכתבו. וכ"כ הרואה"ש בהל' ציצית שם. ואין לומר שהי ישן בט"ק, הא לא נמצא בש"ס ובדברי הגאנונים קדמוניים מעוניין ט"ק כלל. וכ"כ הנומייקי יוסף (ביה ציצית לד' מב) בד"ה אמר רב, ציצית א"צ ברכה, שבימי האמוראים לא נהגו אלא בטלית גדול דריש עטיפה, ע"ש. וטעמא נראה דאי' דלא דריש וראיתם אותו פרט לכוסות לילה, מכל מקום כיון דל' זוכרתם, ובשינה לא בא לידי זכרה, ואני צריך ציצית.

ומאי דבעי למים מעיקרא לפירושי, שלא יהא צריך לברך אלא בפעם הדרשותה כשלובשה, משום דאין הלילה מפסיקו והויה כיום אריכתא כיון דחייב תמיד, לא תקשי — דהא השינה מפסיקו, זהה איננו דשינה לא דמי ללילתה אי נמי דלאו זמן ציצית היא. דההמ הוה הפסק הזמן שאינו חייב בה, ונעשה אח"כ מצוה חדש, אבל שינוי לאו משום דפטור או מציצית, אלא לפני שאינו יכול

סדר הטבת חלום

שירותא דצלותא

ועל העמדת המיטה בין צפון לדרום: ראה ויעש אברהם כאו ד"ה ומטעו ובירורו ללבנה על מנגה זה בטפר ויעש אברהם עמוד תטו (הוצאה של, לודז, שנת תרצו) ויש להוסיפ: ראה תיקוני זהר תיקון כד ותיקון מתוך עמוד פד סוף טור א. ועיין מג"א לסימן

ג' סע"ק ז וט"ז שם סע"ק ה ופרק מגדים שם, וספר ש"ת שב יעקב לאו"ח סימן ג' המשיק שדעת הרבנים כדעת הזוהר, ומשנה ברורה שם סע"ק יא בשם רמ"ע מפניו ובשם ספר בגין של שמחה בשם הגרא'ה הדן על הפלוגתא הנראית, לכוארה, בין הגמ' לזהר, ומסביר שם שגט כוונת הזהר כדעת הגמ' (לפי ניצוצי זהר לבמדריך קיח באות ט). ובספר ארץ חיים לסימן רם סע"ק יז מביא בשם שיורי הכנסת הגדולה — שאין המנתג לדדק בזהר, כי בכל גוני יש להם על מי לסמוק. ועיין שאלה יubar'ץ סימן מו וראה משנות חז"דים עמוד מט א מסכת השכיבת פרק יא משנה א, וספר עיקרי חד"ט לאו"ח סימן ד ותורה חמימה לפرشת חולך

סדר

הטבת חלום

(הנזכר)

מבוא

א. מקור הסדר שלפנינו הוא בגמ' ברכות (נה ב) ושם גרשינן: אמר רבי יוחנן — הרואה חלום ונפשו עגומה, ילך ויתחרנו בפni שלושה. והמשן שואל שם — יפתח רבנן והאמר רב חוסדא — חלמא דלא מפתה, כאגרתא דלא מקריא? (ראה שם נה א בראש"י ד"ה דלא וד"ה כאגרתא) ותירצחו שם — אלא אםא יטיבנו בפni שלושה, לייתי תלתא ולימא להו וכלה. וראה שם נה א מאמרי של אותו רב חוסדא. ובירושלמי מעשר שני פרק ד אלכה ומספר באחד שחלם לו חלום וכלה, ובא הדבר אצל חכמים, זיל': אתה עובדא קומי רבנן, אמרין — דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין. אבל אותו רב חיוחנן דלעיל, שומעים אנו גם בירושלמי שם, והוא בן מיחס, עניין רב לחלומות כדגרשינן שם: אמר רבי יוחנן — כל החלומות הולכין אחר פתרונויהון וכלה. וראה שם כל המאמר הראי"ף לגמ' שם השם כל העניין, וגם רשי'י במקומות לא האיר אותן, ורק בתוספות שם ד"ה שבע נגע בעניין ביחס להלחש שהמתביכים עונים לחולם. כמו מבורר להלן במקומות כן מוכרים ומביאים אסדר רבותינו הראשונים: הרוקח בסימן ריב, מה"ז (עמ"ז 48), הראי"ש לגמ' ברכות שם, הטור או"ח סימן ריב, צדה לדרך (מאמר א כלל א פרק מא') אלא שאצלם הsofar הוא קצר והוא מסתיים בנוסחת הגמ', רק באරחות חיות ובכל בו הוסיף בשט מהריט מרוטנברג משמו של ריה"ח (רבי יהודה החסיד) את הפסוק — לך אכלול לחמך בשמחה (בשינוי סדר המלים, כמובא במקומו להלן). גם בספר שורת מן השלשים הדוחר עצם העניין. ובתקופה מאוחרת: בלקט יושר מובא סדר קצר, והוא מיסודה של בעל תרומת חדשן, כנראה, אלא שבתוספת הפסיקת ניתוסף שם — סימן טוב ומול טוב תיתדי לכל ישראל, Amen ואמן.

וכן מובא בשוי"ע או"ח סימן ריב וכן בלבוש לאותו סימן. ועיין ב"י לטור שם, ובב"ח שם בשם מהרש"ל דרישת ופרישה לטור שם, מג"א, ובעתרת זקנים, בא ר היטב ושער

סדר הטבת חלום

שירות א דצלות א

תשובה לש"ע שם סימן רכ. גם בזהר מיזוס לו לעניין זה ערך רב, כمبرיר באות שלහן. ב. ההלכה בש"ע סימן רכ קובעת: הרואה חלום ונפשו עגומה עליו, יטיבו באפי תלתא דרחימו ליה (שאותם אותו). בוגם' ברוכות שם לא הותנה תנאי זה שההטבה מתקיים בפני עצמו דוקא, והוא בעיקרו נשען על המאמר בזהר (מקץ ר א) ש"ל: הוא בר נש דחמי חלמא, בגין ליה למפתח פומיה ביה קמי בני נשא דרחמי ליה, בגין דיסתלק רעומא דלהון לגביה, ויפתחן פומיהו לטב, ושתחח רעותא ומלה כלל לטב וכו'. המכונה שבתנאי זה מוסברת בלשון הזוהר, ובמה"ז בקיצור, (שם עמוד 48) ולפי הכלל של החלומות הולcin אח"ר הפטה ופירות המה"ז: אח"ר הפטור הראשון. בירושלמי מעשר שני שם לא החגש זאת, אלא סתם "אחר פתרונויהן" וכן בבר"ד פרשה פט אותן ח: הכל הולך אחר הפטור. ולפי ذكرו כי סופדים לגם' זו נמצאת גירסת הזוהר "דרחימו ליה" בש"ס כתאי מגנן ואורה מצינו גם בעין יעקב דפוס ראשון.

בספר חסידים סימן תמיד מוס בר העניין: ועוד — למה הולך אחר הפטה, לפי שהוא בסתר, אם לא היה הולך אחר הפטה, אי אפשר (היה) לעשות תשובה בעבר החלומות וכו' (כלומר: אם כבר נgorה גורלה) והואיל ואפשר לדעת, יכול להבין מה שהוא — אח"ר הפטה הולך החלום וכו' וכו'.

ועיין בפירוש שמסביב הס"ח הניל (לרבנן סעדיה הלאונה, ורבנן גרייננט ורבנן דוד אפטרוד, ובחזאת ועטרת הגהות לר' ראוון מרגליות): בסתר — רצה לומר בסתר, שאין דבר זה נגלה לאדם מה הוא, ואם לא היה הולך אחר הפטה, אי אפשר לעשות תשובה. ומסיטים (בספר חסידיים) שעבשו שאפשר לדעת רציה לומר — שאפשר לדעת החלום וכו' יכול להבין — מה הוא החלום, ויעשה תשובה על ידי כך.

ג. בספר ש"ת מן השמים (אות כב) ג"כ מתקשה על עצם הייעילות של ההטבה, זו"ל: "ועוד נסתפקנו על מעשה דבר הדיא ואמרי (בוגם' ברוכות שם) זמאן דיתיב אgra ליה — פתר ליה טבא, ומאון דלא יהיב אgra, פתר ליה בישא. ואמרין נמי (בברכות שם) דASHCHET RAB A ספר דנפלו מידיה והיה כתוב בה — כל החלומות הולcin אח"ר הפטה, ועל זה תמהין ושואליין — אם אפשר שיש לנו גורות הבורא בעבר פתרון הפטור? ואם הדבר אפשרו, שיהא החלום הולcin אח"ר הפטה, בין טוב ובין רע, או אם אין הדבר אפשרו — דגורות הבורא אין משתנות. דבר הדיא לא היה כי אם אפשר, ואם כן מה כתוב בספריו (של רבא, כנ"ל) כל החלומות הולcin אח"ר הפטה?

וחרישבו: גורה היא, דוק ותשכח. ושניתי לשאול (כלומר, השואל שאל עוד הפעם השם) ולא ענו לי רק כבראשונה, יגצערתי על זה והוטמתי לשאול כבראשונה. וחרישבו: הלא ידעת וגם שמעת, כי יש אנשים שמול תולדותם להיות עניים ולשונם רע, גם יש שרגליהם רעה, והרבה החלואים בהם בעבר עין הרע, ותרבה מתאים בעין הרע, כמו שאמרו — תשעים ותשעה (מהתים) בעין הרע אחד בדורך כל הארץ) וגם לעיתים ניתן לשטן לחבל, כמו שיידעת במרירים מגדלא שער נשיא (עין הארץ) גמ' חגיגה ד א) גם יש אנשים שרגליהם טוביה, כמו שאמר הכתוב (בראשית ל ל): ויברך ה' אותך לרגלי. אף אתה אל תתחמה על אלה, כי יש אנשים שמול תולדותם להיות פוטרי חלומות ויתקיים בין לרעה ובין לטובה, ובבד שיחיה לפי העניין (כמו שהודגש בזוהר למשפטים צה א "לפום ארחה") ובר הדיא היה מהם, ולא נתקיימו הפתורונים בזוכתו רך במזלו, ועל זה כעס עליון רבא וקללו. ומה שמצו באספרו — כל החלומות הולcin אח"ר הפטה, לא נאמר כי אם על בני אדם שמול תולדותם כך, — כל זה השיבו לי" (מן השם)

סדר הטבת חלום

תתסבג

החולט הבא לפטור חלומו, יאמר תחלה פסוק זה:

הלא לאלהים פתרונותם ספרו נא לי

(רצוי לערכז את מסדר בשחרית, וכן לזכור תוכן החלום בשעת הגטבה).

שירות א דצלות א

בחלומו). ובאגחות לספר חסידים הניל צוין לעין משיכ בעניין זה: בזוהר ישב קפג א' קצא ב', מץ' קצד ב' ושם ר' א', משפטים הניל, ובספר שירי מוסר השכל לר' האי גאות (חרוח צו — אל הגיד חלומך לשונא וכו'), עקדת יצחק שער בט, וספר נשמת חיים לר' בן ישראאל מאמר ג פרק. ה.

וזאה מהרש"א בח"א לברכות שם. ועיין היטב בכל הקטעים ובמיוחד בקטע המתחילה "שכל החלומות", המביא מבעל עקדה שצינתי לעיל, והוא סותר הסברתו על קושיות הספר חסידים והניל, והסביר לפי זרכו בקדשו, עי"ש.

וראה ספר "פתרון החלומות" (להחכם רבינו שלמה אלמלוי, דפוס ראשון באמסטרדם שנת שצז, בבית הרבה הכלול החכם רבי מנשה בן ישראל, ועיין בספרו של הניל שצינתי לעיל) וספר חסידים בסימנים: תמיד, תמיד, תמיד, תמן, ושם הודגש: אל יגיד אדם חלומו לשאינו אהבו, אלא — לירא חטא וחכמ. ועיין היטב בפתחה לספר ש"ת מן השmitt הביל, שבhocאת ועתור גנותיקות לרי ראיון מרגליות שהציבור חומר רב ומגעין שמסביב לפרשא זו, ותורה תמייה לבראשית פרשה כו פסוק יט אותן ט ושם פרשה מא פסוק יג אותן ב. וראה משיכ על עניין החלומות בעז החיים חולק ב. היכל השבעי, עמוד תד טור א ד"ה בעניין חלום עטוד תז טור א ד"ה ובזה תבין (עז חיים, דפוס "אשל", תל אביב בשנת תש"ב).

ד. בכוורת שמעל גבי מסדר הודגש, שההטבה צריכה להתקיים למחמת הלילה שחלט לה, ככלמה, בשחרית. על כרhomץ מפורש בשל"ה (עמוד ר, דפוס פרנקפורט שעל נהר אודר, במסכת תענית שם) ושם כתוב: "ישר בענייני שראיתני מהותיקין להטיב החלום בשחרית ולא כמו שנוהגין רוב העולם שטיפיבין החלום — אחר התענית (כמו שיש נהוגין להתענות תענית חלום. והשווה קיזור של"ה עמוד פט א. וראה שרע סימן רכ ס"ק ב) כי זריזין מקדימים למצות וכי אבל לעניין ההטבה — זמנה תיכף" (כלומר בשחרית שלמחרת. והשווה עטרת זקנים שם ומג"א ובאר היטב לשוי"ע שם בשם, י' משנה ברוות באות א וב. הורישה לטימן רכ ממילץ לעיר אורה בטוף הימים, אחר תפלה מערביב, וכך מביא השל"ה בשם רבינו שלמה אלמלוי, בעל ספר פתרון חלומות הניל.

ה. בכוורת שמעל גבי ההטבה הודגש, שצרכיים לזכור בשעת ההטבה את תוכן החלום. מקור הדבר הוא במהר"ם, ותבעל באර היטב מביא זאת שם בשם וכן בעל אליהו רבבת.

ו. במוורת שלפנינו צוין "הנזכר", כיוון שכך הגידר בעל ספר פתרון חלומות הניל, מתווך נימוק, שהסדר שלפנינו נערך כשוברים את החלום, שהרי על כר מורה פשוטות לשון הגمرا ברכות שם, ואלו התפללה "רבוש"ע" הסדרה במחזורים לומר בעת נשיאת בפיים, נאמרת רק על החלום הנשכח, כמו שמרה לשון הגם' שם — "הא מאן דחוא חלמא — ולא ידע מי תזא", ואותו החלום פמן תזא — חלום הנשכח". — ומכאן — אל בירור תנוכות:

סדר הטבת חלום

החולם יאמר ג'פ : **חַלְמָא טֶבָא חִזְאִי.**

המטיבים יענה לו ז'פ : **חַלְמָא טֶבָא חִזְאִת.** **חַלְמָא טֶבָא חִזְוִית.** **חַלְמָא טֶבָא חִזְוִינִת.**
חַלְמָא דִּיקָּעֵד הוּא וְטֶבָא ?הַנוּ, רְחַמְנָא ?שׁוֹנֵה ?טֶבָא. שְׁבֻעָה וְמְגַנִּין.
?גִּזְוּ עֲזָקָה מִן שְׁמַיָּא דְּלִיהְנוּ טֶבָא. טֶבָא הוּא וְטֶבָא ?לִיהְנוּ.

החולם אומר :

הפקת מספדי למחול לי, פתחת שקי ותאזרני שמחה.

שירותת א דצלותא

חַלְמָא טֶבָא חִזְאִי : בגם' שם. **חַלְמָא טֶבָא חִזְוִית :** חלק זה של ענית המטיבים אינה בגם' שלפנינו והיא במח'ג, ברוקח ובארחות חיים ומכאן בכל הנוסחים. הרא"ש והטור השמייטה מסדרם, וכן המחבר והלבוש. מספר העניות שני בחלוקת. לפי מחץ אומר החולם ג'פ חזאי, והמטיבים עוננים לו ג'פ, נגיל. לפי מරוקח (סימן ריב) אומר החולם ז'פ חזאי והם עוננים לו ז'פ נגיל. ובארחות חיים כהאב זיאמר כסדר הזה כי פעמים או ה או ג'. הרא"ש העתיק לשון הגם'. הטור כתוב: נהוגים לאמרו ד'פ. ורא'ת חוספות לגמ' ברכות שם ד'ה שבע ועיין היטב בדבריהם — ומכאן החלוקת לעניין המספה שנתחה אצל האחرونיהם.

בעל מטה משה (בסיימון שסח) מביא בשם מודו (המהרש"ל) בעניין זה והוא כתוב: בהבטחת חלום היה מורי ז'ל אומר — **חַלְמָא טֶבָא חִזְאִי ז'פ וְאַחֲכָב שְׁבֻעָה וְמְגַנִּין ג'פ,** לפי שהתוספות (כג"ל) בפרק הרואה כתבו — **שְׁבֻעָה וְמְגַנִּין לְגַזְוּרָה עַלְיהָ** (לפנינו בתוספות "עלר"), וכנראה שט"ס במטה משה או שכך הייתה הגירסה בתוספות שלפנינו ז'ל, והוא כנוסחת שאר ראשונים, נגיל) וכך וכך לנו אונן עבדינו כתרוייו,adam פירשו דצ'ל חלמא טבָא ז'פ, הא אמרינו ז'פ, ושמא הוא הלחש ולכן אמרינו שבע פעמים כדרכ כל לחש. ודברים אלה מביא גם הבה"ח לטור שם בשינוי קצת בשם מהרש"ל. עיין שם. ומס'יט היעולם נוהגין לומר הכל ז'פ. זו היא הדעת בתוספות שם האומרת **"שְׁבֻעָה וְמְגַנִּין צְרִיךְ לְוֹמֵר חַלְמָא טֶבָא חִזְאִי וְכֵן לְעָנוֹת אֶחָדו (ז'פ כך ניתנן להבין),** ובברעה זו החזיק החלוקת בסימן ריב. ולה צידד הטור בסימן רכ, וכך נראה מלה מלשון קצת יושד (ועיין בטופ' דבלחו חלק א עמד 42) בשם מודו בעל תרומות החדשן, ולה מצדדים: המחבר בבית יוסף ליטור שם (ויאלו בשור"ע שלו תפס הוא לשון וסדר הגם') וכן הלבוש, ובזרבי חמוץות לרא"ש שם אותן כא, והוא הנוסחה הרווחת ברוב סיורים, וכך סיירו בעל עבדת ישראל וכן בעל אישר התפלות ועד.

המקובלים ז'יל נחלקו בדעתות. ר' אשר הציג ג'פ וג'פ. ר' שבתי האריך בפיו העניין ובשינוי סדר, עיין שם בפניים הסידור. ר'יק הציג ג'פ הצהרת החולם ז'פ עניית המטיבים, וזהי הדעה ג שבארחות חיים וכל בו, וכך סיידותי, כי קבלה ביזיננו שמן הצדיק היה מתפלל מתוך אותו סידור, כਮבוואר בהרבה מקומות בסידורנו ובຕפורי וכותא דבריהם, בהקדמתה לסייענו חלק א עמוד לח שלפני שער הפנימי שם.
חַלְמָא דִּיקָּעֵד טֶבָא הוּא וְטֶבָא לִיהְיוּ רְחַמְנָא לִישְׁוֹוִה לְטֶבָא: נוסחת המקובלים. בגם' הושמט **"חַלְמָא דִּיקָּעֵד"** וחוכנס לסדרנו ז'פ ארחות חיים וכל בו ומכאן בכל הנוסחים להփיכת הסדר שבסידור עבדת ישראל לא מצאתי לע"ע אסמכתה.

סדר הטבת חלום

תחתה

המיטיבים עוגנים לו :

או תשmach בתוליה במלחול, בחוררים וזקניהם ייחדיו. והפכתי אבלם לשושן
ונחמתם ושמחתם מגונם. ולא אבה יי' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפוך
יי' אלהיך לך את הקללה לברכה. כי אהבך יי' אלהיך.

וחולם אומר :

פדה בשלום נפשי מקרוב לי כי ברבים הוי עמי.

המיטיבים עוגנים לו :

ויאמר העם אל שאול היונתן ימות, אשר עשה הישועה הגדולה זאת
בישראל. חלילה, חי יי' אם יפל משערות ראשו ארצה, כי אם אלהים עשה
היום זהה. ויפדו העם את יונתן ולא מת. ופDOI יי' ישובון ובאו לציון ברנה
ושמחת עולם על ראשם, ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחתה.

וחולם אומר :

בורא ניב שפטים, שלום לרוחך ולקרוב אמר יי' ורפאתי.

המיטיבים עוגנים לו :

וروح לבשה את עמשי ראש השלישים, לך דוד ועمر בן ישי שלום. שלום
לך ושלום לעוזרך כי עוזרך יי' אלהיך. ויקבלם דוד וייתנו בראשי הגדוד.
ואמרתם כה לחי, אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום. יי' עוז לעמו
יתן, יי' ברך את עמו בשלום.

וחולם אומר נ"פ:

יי שמעתי שמעך יראתי.

המיטיבים עוגנים לו כל פסם :

יי פעלך בקרב שנים חיהיו בקרב שניהם תודיע ברגז רחם תוכור.

שירותותא דצלותא

שבע זמניין לגورو עלך וכור וטבא ליהו : נסחתה המקובלות. בغم' "לגורו עלך"
ומכאן בתוספות שם, ואילו בשאר ראשונים ובלבוש ובלקט יושר "לגורו עליה" וכך ניסח
הרבי ריעב"ץ, ורוב סידורים.

הപכת מספדי : בغم' ברכות שם גרשינן: ולימרו ג' הפכות וג' פדיות וג' שלמות
כלומר — צריכים לומר ג' פסוקים, שבכל אחד מהם החוגש — שלוש פעמים ג' הפכות וכלי
זהינו: הפקת מספדי גור, והפכת אי אבלם, ויהפיך ה' אלוקיך גור, וכן ג' פדיות:
פדה בשלום גור, ופDOI ה' ישובון גור ויפדו העם גור; וכן ג' שלמות הן: שלום
שלום לרוחך גור, ואתה שלם ג', ה' יברך גור בשלם. וזה הסדר פסוקים שלפנינו ובכל
הגנוסחות. הפסוק — ה' עוז לעמו יtan — ניתוסף כאן ע"פ מה"ז (שהרי בשני פסוקים
הראשונים החוגש כבר ג"פ שלום, עי"ש) ואחרות חיים וכל ב'. ובמה"ז מסתים בו הסדר.
ה' שמעתי: חבקוק ג', סודר בקייזר של'ה ובסידורי המקובלות, ושל הרבי ריעב"ץ ובכל
סידורינו, ובנגע לחלוקת הפטוק, עיין בסידורינו חלק א בעמק ברכה שם עמוד ריט
ובשירותותא דצלותא שם עמוד רכה ובספינו עדות לישראאל עמוד קטן. שיר למלות:
תהלים קכא. בקייזר של'ה ובסידורי המקובלות, של הרבי ושל ריעב"ץ ומכאן בכל סידורינו.
בעל עבודת ישראל השמייט "שיר למעלות" וסדרן מן "אsha עני", ולא מצאתי אסמכות
להשמטה זו.

סדר הטבת חלום

החולם אמר ג"פ:

**שיר למלאות אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עורי. עורי עם יי' עושה
שמים וארץ.**

המuibים עונטים לו :

**אל יתן למוט רגליך אל ינום שומרך. הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל.
יי' שומרך, יי' צלך על יד ימינך. יומם המשש לא יככה ריזח בלילה. יי'
ישמרך מכל רע ישמור את נפשך. יי' ישמר צאתך ובוואר מעתה ועד עולם**

החולם אמר ג"פ:

תודיעני אורח חיים

המuibים עונטים לו :

שבוע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח.

החולם אמר :

**וזידבר יי' אל משה לאמר. דבר אל אהרן ואל בניו לאמר. כה תברכו את
בני ישראל אמרו להם.**

המuibים עונטים לו :

**יברכך יי' יישמרך. יאר יי' פניו אליך ויהונך. ישא יי' פניך אליך וישם לך
שלום. לך בשמחה אכול לחםך, ושתה בלב טוב יינך. כי כבר רצה אלהים
את מעשיך.**

ויש מוטיפים לומר פיטקה זו, והחולם נותן קודם לדקה :
**תשובה ותפלה וצדקה מעבירדים את רוע הגורה. ושלום עליינו ועל כל
ישראל. אמן.**

שירותת א דצלותא

**תודיעני אורח חיים : מהלים טג, יא. סחר בקיצור של"ה ובטיורי המקובלים
וכו, ונחلك לשנים על פיהם. וידבר : במדבר ה, כ"ב. כה תברכו : שם. יברךך : שם,
סודרו בקיצור של"ה ובטיורי המקובלים, בסידור הרב וריעב"ץ ומכוון בכל סידורינו,
ויש להעיר, שבקיצור של"ה סודרה קודם ברכת מהנים ולאחריה הפסוקים תודיעני וגיה,
ולפי סדר זה הציגו הרב וריעב"ץ, ובעקבותיהם הלוו בעל עבודת ישראל ואוצר התפלות
ירוב סיורים. והסדר שלפנינו הוא ע"פ המקובלים. בעל עבודת ישראל השמייט הפסוק —
ושמו את שמי, והוא בקיצור של"ה ובטיורי הרב וריעב"ץ, ואילו המקובלים השיטו:
לך בשמחה אכול לחםך : פסוק בקהלת ט. לפנינו סחר בשני סדר המלים,
זהרי הבתרת הענן : בעל ארחות חיים מביא את הפסוק בצורתו המקורית — «לך אכול
בسمחה לחםך», ומוטיף הסתיגות — «והר"ם נ"ע כתוב בשם הר"י החסיד זצ"ל שאין
לאומרג, לפי שיש בו תיבת "אבל" — אכול בשמחה לחםך וככז האידנא נהגו לומר —
לך בשמחה אכול לחםך». הכל בו, אחרי שהוא מביא כנ"ל בשם הר"י החסיד, ומצדד לנוטח «לך בשמחה
אכול לחםך בשמחה». הביי מביא דברי מהרים הנ"ל ומצדד לנוטח «לך בשמחה
אכול לחםך». השל"ה אף הורא מביא דברי מהרים הנ"ל שאין לאומרג משום שמאשי
תיבתו יוצאת המלה «אבל», אלא שמוסיף ומביא בשם מהרים נוסח שאינו באחרות
חאים שלפנינו : «ואם ירצה לאומרג יאמרו אותו בהפוך — לך בשמחה אכול לחםך (כנ"ל
באית בשם) או — לך אכול לחםך בשמחה ואני מסכים עם הר"ם שלא לאומרג ויטב**

סדר הטבת חלום

שירות אדצנות א

חלומו בשחרית מטעם שכתבתני". והשוה קיצור של"ה. הרחיד"א, בספרו ברלי יוסף, מביא בשם הר"י צמה (מחבר ספר גניד ומצווה, מובה בשערית בשמו), תלמיד תלמידו של אריו"ל, רבי חיים ויטל — זכרון כולם לברכתו, שכן יש לומר הפטוק בזורתו המקורית, וממנק זאת על פי דרכו בקדש. — ומכאן השינויים שאנו רואים בסידורים. המקובלים, וכן בעל שער תפללה, המדקיק המפורסם רבי זלמן הענא ז"ל, ניסחו — לך בשמה אכול לחמך", וכן בריעב"ץ ובסידור הרב זיל, וזה לפי הדעה א' שבשליה בשם הר"ם, כנ"ל, ובבעל עבודת ישראל הציג, כמו בכל בו, הנוסח בשבשל"ה שם.

וביחס אליו יש להזכיר, שבחנוך קרא הוא תגר על חריעב"ץ וכותב: "ובבעל שת' (שער תפללה?) סדר — לך בשמה אכול לחמך" והתיימה על יעב"ץ שתליך אחראית כי הוא שלא כדעת הפוסקים", אבל לפי מה שביררנו הרי זאת אחת הנוסחות של אחד מרבותינו הראשונים, מהר"ם זיל, ובו אחזו המקובלים זיל, ויש להניח שלא נעלמו מעניין דברי מהר"ם אלה, (או שראהו אותם בשליה בשמו), ולא שם מבתו בפסקנת הריעב"ץ בלבד שער תפללה בלבד, גם בעל משנה ברורה צידם, כנראה לדעת הכל בת' והברעת בעל שער תפללה בלבד, גם בעל משנה ברורה צידם, כנראה לדעת הכל בת' תשובה ותפללה וצדקה: פיסקה זו מיותרת ע"פ מאמרם זיל בירושלים תענית פ"ב בגם' להלכה או שם זיל: א"ר אלעזר — שלושה דברים מבטלין את הגוזרת קשת, ואלו הן: חפלה וצדקה ותשובה. מאמר זה מובא גם במדרש רביה לבראשית פרשה מדאות אה זcen במדרש תנומה לפרשת נח, ובשנוי סדר — תשובה ותפללה וצדקה — כמו שלפנינו וצורה זו היא נאמרת במוסף של ר' יונה ויוכ"פ אחרי הפיות "ונתנה תוקף". ריעב"ץ ניסח "תשובה" ובעקביו הلقנו בעלה עבדות ישראל ובבעל אוצר התפלות ועוד טידורים, ואילו בקיצור של"ה, ותשובה, בוואיז החיבור. המקובלים וכן הרבה האשימים פיסקה זו. ושלום علينا ועל כל ישראל, Amen. לפי קיצור של"ה. ריעב"ץ ניסח: ושלום לך לנו לכל ישראל, Amen. ובעבודת ישראל הציג נושא שלא מצאתי לו חבר: ושלום عليك וعلינו גל כל ישראל, Amen.

גש ל מ

חלק שני

שלב"ע

שירות א

השלמות והוספות

דצלות א

תורה על השלחן וכו'. (כונתו לראשית חכמה שער הקדושה סוף פרק ט). וראת מש"כ בספר אגדת הטילו (לאחוי של המהרא"ל) אותן כועין בחלק הפשט שם. וראה מש"כ בקשר למאמר ז' בברכות ועל قولם שאמר הכל, יצא.

לעמוד תעח:

לענין מים אחرونנים: בקטע המתחיל שם — ובתקופה — הבאתី כמה דעתות של רבוינו הראשוני אחرونנים. ויש להוציא דעת מהר"ל מפראג ז'יל, וז'יל בספר נתיבות העולם, נתיב העבודה פרק יז (עמוד 70 דפוס זיטומיר משנת תרכז): "מים אחرونנים שלאחר הסעודיה אין עתה נהגים בהם" וכו'. ברם דעת עצמו ניתנה למדוד מסוף דבריו שם: ומים אחرونנים אין להאריך וכו' רק באננו לבאר כי החכמים הרבה הזהירו על מים אחرونנים, ועונשין יותר מן מים ראשונים, וכך אני אומר — שאין לבטל דברי החכמים כלל וכלל.

לעמוד תעט:

לענין דין קידמה למזמנן, בנטילת מים אחرونנים. ויש להוציא שלדעתה זו מצד רב נטרוגאי כמובא בשמו בתשובות הגאוןים דפוס ליק בטימן מג. עיי".ש.

לעמוד תפג:

ראה וייש אברהאם עמוד תשג, ד"ה היה מברך, שמביא מנהג מרן הצדיק ז'יל — שכשיהה מברך ביחסות היה מעמיד את האות לפניו על השלחן, ולא החזיק אותו בידו בשעת הברכת. וראה שירותא זצלהותא שם עמוד תפג ד"ה והרי, ויש להסביר שלכך צידד ר"י מקנדיא ז'יל בספרו מצורף לחכמה עמוד נא א עיי".ש.

לעמוד תפח:

לענין כסוי הסכין לפני ברכת המזון בשבותה ויר"ט: עיין בהערותינו שם והרי נוספות: ב מג"א לש"ע קפ' שם אותן ד' מנמק הולכה שאין מכסין בשבת ויר"ט — ממשום שבאותם הימים אין בונין מזבח וכו', עיי".ש. בנפש היה להגר"ר מרגליות מעיר המחבר

לעמוד תנח:

יש לנויגן לומר המומר נה שבתהלים, מזמור לדוד, בין הבטילה להמושיא. וראיתי כך מודפס בסדר ברכת המזון דפוס דידנספורט משנת תנ"א. ובదפוס אמסטרדם משנת תס"ב ושנתה תפ"ג סדר הוא בהוספה עוד פסוקים מפורטים. וראה ניצוצי אורות לוזהר אחרי מות אסמכתא לאמרו קודם מלשון הזוהר שם סב אאות א. המדייק שישובני לאכול.

לעמוד תנח:

בענין נטילת ידיים לטעדה: ראה שם אות ג מעשה ברבי עקיבא וכו'. וראה דקדוקי סופרים לגמ' שם והගות המחבר שם. וראה תוספות סוטה ד ב ד"ה נערק, והשות מדרש משהי פרשה ט סיינו ב (בהוצאה ר' שלמה באבר ז'יל ועין שם בהערותיו).

לעמוד תס:

באות ה שם הבאתី, שלפי קבלת אריז"ל יש להרים הידיים עד נגד הראש. עיי".ש. וראה הסברת הענין בספר עץ חיים עמוד קיג (דפוס אשל, תל אביב, תש"כ) טור א.

לעמוד תס:

לענין טיבול במלת הבאתី שם לשון רע"ג שלפנינו שבסייעתו חלק א עמד קעא-קעב, וכי שמתברך לא הזכר שם מנגג זה אבל בספר האשכול מביא המהדרין, הרב אלבק, מסידור רב עמרם גאון שלפי כן צרכיהם לטבל במלח פרישת המוציא.

לעמוד תעכ:

לימוד התורה בסעה: שנוי בחלוקת אם יוצאיין כדי חובת הלימוד בוה שembrcin ברכבת המזון. וראה שירותא זצלהותא שם. ועיין בירוש אברהאם שם, ד"ה מיהו הירא, שembrcin אמר הזוהר תרומה קנג ב — שלחן שלא איתמר עליה מיili דאוריתא וכו' ובקשר למאמר זה עיין בניצוצי אורות שם אותן א' המסיק בשם ספר ראשית חכמה מסוף המאמר הזה האומר: ואסור לברכה על ההוא שלחן — מכאן הוכחה הרבה החסיד בראשית חכמה — שלא כמפרשין דבברכת המזון יוצא י"ח דברי

ומשם מתברר — שבמקורה והסעודת נערצת מלכתחילה לכבוד האורחיםם נקראו הם — בעלי סעודה — וhabhab' — אורות. — ולאור הוראה זו יצדיק מנגד מרן חציך זיל שחיתת מברך עצמו, גם כשהיו סועדים על שולחנו אורחיםם. ורק כשהסודו על שלחנו הטהור מגודלי הדור — היה כן מכבדם, בתרות כיבחו, ולא בתורת חיוב. ועיין בויעש אבריהם הנ"ל הסבר ע"ז.

לעמוד תצב:

ציינתי באות ה שם דברי מהרש"א שלעתיד לבוא יתנו כוס של ברכה לאברהם אבינו לבך. בקשר עצ זה יש להעיר שכך מצינו מפורש בוהר כי תsha עמוד קפט ב: מאן ראש ודוא אבריהם סבא וכור ובגין דאייחו ראש, כוס דברכה וכור.

לעמוד תצז:

בקשר לציריך עיון שתדרשתי בדברי מהרש"א לברכות נא א ביחס לפסק — כוס ישועותasha — יש להעיר, שלפי גירסת מדרש רבה לשמות פרשה כה אותן י ניחא, כי שם נאמר: ונונתין לדוד הocus ואומר (כלומר — שהוא יאמר — כך ניתנו להבין ממрозת הדברים שם) כוס ישועותasha ובשם ה' אקרא.

לעמוד תצח:

לקטע המתחיל "ומחקירה לחקירה" יש להוסיף, שוגט המקובל בעל חולעת יעקב זיל לא הזכירה בספר.

לעמוד תצט:

בפעחת נישואין מחזיקין הocus בידי אחד מן "דו"י הסר" וחלאות, מבואר להלן בסידורני עמוד תרגם, בסדר ברכות המזון של נישואין עיי"ש. ובספרנו עדות לישרא אל עמוד פא.

לעמוד תקא:

נוסחת מהרש"ל, שלפיה מתחיל ואומר המזון: "נברך שאכלנו משלו ובטבו חיננו", מצאתי ברוקח סימן רטג בהלכות פסח סימן רפאג, וכן בריטבי"א (הלכות ברכות פרק ד אות יג) הכתוב מפורש: דרך זימון כך הוא:

בספרו לאותו סימן שוייע, שימוש האי טעם יש לומר שוגט בليلת אין לכוסות, שהרי גם בليلת לא בונן ביהם"ק, כאמור בוגם' שבועות טו ב — אין בנין בית המקדש בלילה, שנאמר ובוים הרים את המשכן, ביום מקומו, בليلת אין מקומו. וראת שער רוח הקודש לאירוע"ל (ירושלים תרעוב) עמוד יב א, ובשער הגיגולים (שם תרטס"ג) עמוד לא סוף עמוד א הקדמה ל, ומשם מתברר שאין הבדל בזמן, ועיין בהגחות מקורי חסיד לס"ח הנ"ל אותו ג.

לעמוד תצא:

בעניין החזיב של נשים בזימון הערתוי שם באות ד מגם' ברכות ועירובין — שנשים מוננות לעצמן. וראת זוהר לפرشת תשא (קצ א): אע"ג דנסים וקטנים פטורין מן המצוות, בолос דברכה הכל חייבין, בלבד דינדיין למאן מברכין. ובהערות ניצוצי זהר לזהר שם מביא באות ב מספר קהילת יעקב להגר"י מקרלין זיל מתוך הסתמכות על אלה דברי הזוהר, שנשים אם הן אוכלות יחד עם גאנשיט, חיבותهن לשמעו הווימן ולענות, ועיין כל הקטע שם. ובריטבי"א הלכות ברכות פרק ז אות ב כתוב: וכן אשא מברכת לאיש עיי' זימון. ולפי הרא"ש, בשוו"ת שלח כל רביעי אותן Tage הנשים ייד"ת בעריכת הזימון של מאניהם.

לעמוד תצב:

בעניין כיבוד האורחים בברכת המזון: ראה שירותא דצלותא שם בסוף אות ה, שציינתי מאבודדרם בשם הרא"ש, שאפילו אם הבעל הבית גדול (בחורה) מן האורה, האורה מברך. עצם העניין מקורי ויסודה בוגם' ברכות מז' ומובא בויעש אבריהם שם עמוד תצג, טור א קטע המתחיל עיין סימן ר"א, ושם אנו למדים זאת מעשה רב דרבי חייא ורב.

ויש להוסיף שכך נראית דעת הזוהר לפرشת בילק עמוד קפו ב בקשר למאמר זיל — בעל הבית בוועץ ואורה מברך, ועל זה איתא שם שענה לו: לאו אנא בעל הבית ולאו איתון אורחותון.

ORAHSHEIN RASHBI AL BERCHOT MOU VEYIN BDRBI

בונה ירושלים א' ה' — בזמנ שנדחי ישראל יכנס. ובזהר חי שרה קלד א: בונה ירושלים בקדמתא, ולבתר נڌי ישראאל יכנס. אבל מודרש תנחומה לפרשנה נחאות יא — משמע להפָר, זויל: ארשבג'ג — מסרת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגלויות. ועין בפיירוש עץ יוסף שם גירסת הילוקות. ובירושלמי מעשר שני פרש הלכה ב' מוכח — שבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד, ועין תוספות יומ טוב שם. וביקוט שיר השירים עה'פ — שלוחיך פרדס רמוניים — בתחללה מעמיד בית המקדש ואחיכ פורע מאומות. ועין ניצוצי זהר לזהר שם אותן דוחר תולדות קלט א במודרש הנעלם שם.

לעמוד תקלא:

ברכת המזון שם: הבאתי שם גוסחת הרוחח "בונה ירושלים" ומשמעותו "ברוחמיր", ויש להוספה, שהיא גם דעת הריטב"א לברכות, בהלכות ברכות פרק ז' אותן ט.

לעמוד תקמ"ב:

בעין הנחת הocus של ברכה לפני שմברכין עליו פרה"ג: הבאתי שם מנהג מתרם חאגינו זיל. וראה ספר ברכות הארץ (ונובק שנת תפח) ועין בעמוד גו שם מש"כ בשם תשובה מהר"ם.

לעמוד תקנג:

בעין הוספה הרחמן לראש השנה: ציינתי שם כמ庫ר ר אשון את הספר נהג צאן יוסף, אבל יש לשער, שמקור קדום לוזה, אלא שלא הצלחתי לעת עתה לבררו. וביחס לרבי בעל התניא יש להדגиш, שאמן בטיזורי חב"ד מודפס הרחמן לראש השנה, אבל בעל שער תפללה (הצמוד לשער הכלול לסידור הרב) מעיר על זה בזה"ל: בסוף ברכות המזון גטעס מהר"ל דפוס קריינה משנת ה'שכ' עמוד ס' ב'hלוות יוכ"פ).

שיאמר המברך — נברך שאכלנו משלו ובטובי חיינו. ונוטח זו מודפסת בספר ברכות המזון דפוס דירנפורט משנת תע"ד. ודרך אגב: שם מובאת גם "ברוך שפטרני" בשם ומלאות, כדעת מהר"ל בשם המרדכי. וראה דברי חמודות לרא"ש פרק ט ברכות אותן למש"כ בעניין זה, ובסיורנו חלק א' עמוד שעב ועין בהערות שמתחת לקו שם.

לעמוד תקז:

לעין אמרת ברוך הוא וברוך שמו: הבאתי דעת הרב זיל שرك המזון אומר ברוך הוא וברוך שמו, ויש להעיר על אסמכתא מפורה לדעת זו בס' נתיבות העולם למהר"ל זיל (נתיב העבודה פרק יי', בברכת הזימן), שם שם מוכח — שرك המזון אומר, וכדעת בעל התגיא זיל.

לעמוד תקכט:

בעין אמרת יעלה ויבוא לחולה שאוכל ביום כפור: בשירותא דצלותא שם הבאתי משכ"ל בשם ר"א כהן צדק שלא לומר, עי"ש גנימוק.

ומצאתי ברייטב"א שתறחיק לכת ולא מצירכו בכלל לברך ברכות המזון, ותורי טומו זנימוקו בהלכות ברכות שלו פרק ד' אותן יג': "לפיכך האכל ביווכ"פ אינו מברך כלל שהלחם (כיוון שהלחם) וכל מאכל אסור לו ביום הכהנים כhalb ודס בשאר ימים, אלא שהותר לו מפני חליו, אבל חוליה שבשלו לו בשבת על ידי גוי או על ידי ישראל בהיתר, (במקורה של פקוח נפש) מכיוון שאין בגוף הדברים איסור, אלא במעש השבת, ומעשה זה נעשה בהיתר, מברך לפניה ולאחריה כדיננו, וכן דעת מורי נ"י". מהר"ל מבדד לאמרית יעלה ויבוא בשם ארחות חיים והיא גם דעת עצמו (מנגagi מהר"ל דפוס קריינה משנת ה'שכ' עמוד ס' ב'hלוות יוכ"פ).

לעמוד תקכט:

בונה ברוחמי ירושלים, אמן: שנוי במחלוקת בגמ' ברכות מט א — מה קדם — בנין ירושלים או קבוץ גליות, כדוגסינן שם: אימתי

שירות א

השלמות והוספות

דצלות א

יש כל זמן שהכויס בידיו, לא נחשב הפסק לעניין ברכת הלהך כדי לצאת כל הדעות, מניחין אנו את הכויס לפני שבאים לברך הברכת אחרונה, ובاهאי גוננא כולי עלמא מחדים שצרכיכם לברך ברכת מעין ג.

ודייק שם בלשון הרא"ש שכטב לעניינו והוא הדין כאן, וזה: והכא איתא לכטא בידיה דעתיה למשתיה — הרי מכאן ראית שאחיזות הכויס ביד, מורה על אי היסת הדעת ממנה, ולהפכו, כשהמניחין אותה, מסתיחין דעתה הימנה, ובכגון דא צרכיכם לברך הברכת אחרונה, עי"ש במrootות הדברים.

ולענין עצם שיטת בה"ג: הרשbis לפסחים קג ב ד"ה אסור רוצח להעמים תפישה אהרת בדברי בה"ג, — שהכוונה לברכה אחרונה בתוך הטעודה, אבל בתוספות פסחים קה ב ד"ה שמע איתא להריא: לחץ שאין לברך על הגפן אחר ברהמ"ז.

לעמוד תקסז:

בעניין ברכה מעין ג' על כוס של ברכה: להדעות שהבאתי שם — כן לברך. יש להוסיף מסידור רשי' עמד 212 הכותב: ואומר ברכת המזון וمبرך ברכת היין ושותין וחווירין ומברclin ברכה אחת מעין שלש.

לעמוד תקעה:

בעניין סיום ברכת מעין שלש: בארץ ישראל חותמים "על הארץ ועל פירותה", וראתה שם עמוד תקען. וראיתי בספר ארץ ישראל' להרחה"ג ר' טיקוצינסקי ז"ל שהביא שם עמוד נב' מפהת השלחן ובית ישראל וברכי יוסף —: ויש להוסיף (לקצת' ע סימן נא סעיף ח) שגם על מזונות מדגן הגדל בארץ ישראל, מסיים "ועל מהיתה" ועל יין מענבי הגפן שבארץ ישראל מסיים "ועל גפנה". ובברכי יוסף סימן רח מביא בשם הלכות קטנות ח"ב סימן נה שתחמתה על מוגג זה של ארץ ישראל לחותם "על מחייתה ועל כלכלתה" ושלא מצא סך למנוגג זה, אבל — מסיים זיא ז"ל — מ"מ אין לשנות מנהג הראשונים. מביא שם גם בשם ספר כפתור ופרק דף לו בתධיא:

הסעודה אין בה דבר נוסף על שאר יוט'. אדרבה, יש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה וכמי ועיין שערי תפלה שער לג אותן י' בסידור ר' ר' הקודש לאמרו רק בעשרה ימי תשובה. בסידור ר' אשר וכן ברייעב"ץ דפוס ראשון הוושט למגורי. ואשר לרייעב"ץ יש להעיר, שאומנם בסידור ר' ר' החדש נדפס, היא. אבל זאת לדעת — שעל דעת עצם של המסדרים ניתוסף הרחמן זה. בסידור ר' שבתי הוזכרה הוספה בין עניינו ראש השנה, ואילו בסדר ברכת המזון עצמה, איןנו. ואשר להדגשת בעל שערי תפלה הנ"ל, שגם ראש השנה נקרא יום טוב, משמשת היא הזכחה גמורה למנוג מרוץ הצדיק, שהיא אומר בראש השנה — הרחמן וכי' יום שכלו טוב, ואחר כך — הרחמן הוא ייחידי, כמו שכטוב בועש אבריהם כאן עמוד תקנא ד"ה ליום, וכן היה מוטיף בטוכות יום שכלו טוב לפני הרחמן הוא יקום לנו סוכת דוד וכו'.

לעמוד תקנה:

ראה שם קטע המתחליל — ר' שבתי, ויש להוסיף ביחס להגדלה "ימות המשיח" מה שכטוב מפורש ברמב"ם הלכות מלכיט פרק יב הלכה ד: "לא נתאו החכמים והגבאים ימות המשיח, לא כדי ישילטו על כל העולם". וברמב"ם הלכות תשובה פרק ט הלכה ב: "ומפני מה נתאו כל ישראל, נבייהם וחכמיהם לימות המשיח" וכו' — הרי מכאן ברור שאלותם ימים אנחנו מקוים ומצפים, לנ"ל.

לעמוד תקסז:

בעניין הנחת הכויס לפני הברכה אחרונה: הבאתי שם שיטת הבה"ג — שלא לברך ברכה אחרונה על כוס של ברכת המזון, והרי הערה: בסידורנו לעיל עמוד תקמ"ב, במנגינים אותן ב, ציינתי כמה שיטות בשאלת — מתי מנחים את הכויס, וגם הטעם של עצם ההנחה.

וירושה להביע השערה, שהוא נובע מהחלוקת שבין בה"ג — שלא לברך הברכה אחרונה לבן אלה שסוברים — כן לברך. וזאת יובן ע"פ טברת הרא"ש לפרק י' דפסחים אותן

שירותא

השלמות והוספות

דצלותא

וראה העמק שאלת לשאלות, שאילתא נג, עמוד שמג, ועיין שם בטור א, בסוף שם, הכותב: אבל הטוב ומטיב איןנו בכלל ברכמה"ז כלל, ומתחילה קבעוזו לתיבות כברכת הנחנין והמצווה, דעיקרו מדרבנן. ויש להעמס בנים מה דבריו אלה, שדרעתו גוטה שחוקנה יחד עם הברכות המפורחות במשנה ברכות נד א, ורך אח"כ השילבו אותה בסדר ברכת המזון כברכה רביעית, ומטעם הידוע.

הענין טען חקירה יסודית נוספת, ויבאו אחרים ויתרמו חלום להבהיר השאלה.

לעמוד תרא:

להנות מהם: ברוקח סימן שמם מנוסח: ליינות מהן בני אדם. ובראבייה לברכות (סימן קכ): כדי ליינות מהם בניין. ולהסביר את ההבדל, יש לומר: להנות — והוא פעול יוצא — כלומר — השם יתביש בראש אילנות טובים — כדי להנות על ידם בני אדם, ובגאון דא מתאים הוצאה בהם. ואילו ליינות (הلم"ד צרואה והה"א קמוץ) הוא פעול עומד, כלומר: השם יתביש בראש אילנות טובים כדי שבמי אדם יהנו מהם (או מהן). ולדוגמא: בגדואה יומה סט א — בגדי כהונת ניתנו — ליינות מהן. ובירושלמי ברכות פ"ט הלכה ב — בריות נאות בעולמו ליינות מהם בניין. וברמბ"ם הלכות מעיליה פרק א הלכה א: אסור להדיות — ליינות מקדשי שם.

לעמוד תרה:

לברכת הקשת ראה העזרות במקומו, ועיין: כתובות עז ב; זהר נה עז ב; וירא קו א; ריחי רכה א; קווושים פד א; תיקוני זהר תיקון ייח עמוד לח ב; פסיקתא דרב מהנא פיסקה בשלח עמוד פז ב.

לעמוד תרטז:

הענין ברכת שהחינו על פרי חדש, התלכה בשרע איזה סימן תקנא ט"ק יז קובעת: טוב ליזהר מלומר שהחינו בין המצריים על פרי או על מלבוש וכו'. מkor הלכה זו בספר חסידים (בטי"ז שם אותן יז צוין — ס"ה סימן תקמג, ולפנינו בס"ח הוצאת

בארץ ישראל חותמים "על מתייתה כמו ברכת הפירות" (ועל פירותיה). וכן מובא שם בשט ספר אגדה לפוך כיצד מברכין בשם ר' ר' — בארץ ישראל יברך "על הארץ ועל מזונותיה" זמשים שם בברכי יוסף — ולא נגנו כן.

לעמוד תקעט:

ראה שורה קצרה המתחילה בכל סיורינו, וראה בית יוסף לסימן רח אויח המנק אותו סדר.

לעמוד תקפו:

במחצית השקן לאויח סימן רב ט"ק ו מסיק מלשונו המחבר שם — אם יש לברכ ברכה מעין ג וברכת בורא נפשות, יקדים לברכ ברכה מעין ג, ומסביר זאת — שמעין ג היא החשוב וمبוררת יותר מבורא נפשות. ובמג"א שם מביא בקשר למחבר שם מספר האגדה סימן קמט — לברכ תקופה בגין רח אויח' ברכה מעין ג, וראה במאירי לברכות מא ב ד"ה היו דברים מה שכות בענין זה.

לעמוד תקצז:

הטוב ומטיב — הנאמר על שניין יין: ראה דיני סעודת שבספר האגרו, המביא שם כל השיטות והדעות לרבותינו הרשונים הנקימות בענין זה.

לעמוד תקצח:

ראה שירתה דצלותא שם קטע המתחיל — יש מקום לעיון — שצינמי דברי הרמב"ם, אבל בפירוש המשניות שלו כן קשר עצם התקנה עט זכר הרוגי ביתר, שכ"כ כתוב בפירושו לברכות פרק ו (עמ"ד מד ב) במשנה שם — אכל תאני, חיל: שהטוב ומטיב שהיה ברכה הרביעית — חכמים תיקנו לימים מעטים לאחר החורבן. וראה מהרש"א לבבא בתרא קלא בחלק האגדות שם. ועיין פנוי משה לירושלמי ברכות פרק א בסוף גمرا להלכה א שם — שניא היא דמר רב הונא, ופירוש שם הפני משה בדיה שנייא: דבריה שנתחדשה (כלומר — שתיקנו אחר כך היא, כדאמר רב הונא שתיקנו אותה על הרוגי ביתר. הלשון מורה על כך שבגלל המאורע תיקנו מעיקרה.

בספר חסידים סימן תקל כתוב: כל מי שגילת לו הקב"ה דבר, ואינו כותבה יוכל לכתוב. הרי זה גוזל, כי לא גילה לו אלא לכתוב, דכתיב סוד ה' ליראיו ובריתנו לחדיעם, וכתיב יפוץ עניינותיך חזקה וככ'.

היסוד יהיה מצינו מפורש בזוהר וקריא מו ב ז"ל: כמה דעתו שאדר נש בגין מלא בישא, אך ענשיה בגין מלאה דקתי לדיח ויכיל למלא ולא מלא. ומשום לכך יש לומר, שהערך של כתיבת חידושי תורה, אם זוכין לכך, מהייתה הברכה, ודרכך.

לעמוד תרגג:

ברכת רעים: שכחו וגבורתו — בפרקן דרבי אליעזר, בסוף פרק ג' מובא על הפטוס שבירמיeo א': מצפון תפוח הרעה — ושם הוא מדור למוקין ולוואות לרחות ולשדים לבקרים ולרעמים וכו'.

לעמוד תרכח:

גובה המעלאה: מפורש בירושלים מועד קטן פרק א' תלבה זו: בגג ג' טפחים, ובמרפסת י' טפחים.

על השחתיטה:بشر נתירת נאסר עליהם רק עם כניסה לארץ ישראל, ומאון נתחיברו לשחות דין כמפורש בגמ' חולין י' א' בחלוקת שבין רבינו עקיבא ורבינו ישמעאל, ומכאן ברמב"ם (קדושים), האלות שחתיטה הלכה יונ): כשהיו ישראל במדבר, לא נצטו בשחתיטה חולין, אלא היו נזהרין או שוחטין ואוכלים כשר האומות וכו' אבל הרוצה לנחו ולבא במדבר, היה נוחר. ושם הלכה י'ח: ומזו זה שהוא נהגת לדורות וכו' ונצטו שם — שבחיכנסו לארץ, תאסר הנחירות, ולא יאכלו חולין אלא בשחתיטה.

לעמוד תרמלט:

בעניין נוסח הברכה בקביעת מזווהה: בירושלמי ברכות שלפנינו מנוסח כמו שתכתב בצדורנו שם עמוד תרמלט, אבל בירושלים דפוס קושטאנוּגא ואמסתראם מנוסח בצורה המקובלת שלפנינו: כשהוא קובעה — אומרים: לבעז מזווהה (לפי ירושלמי דפוס גלעד, ג'י

הרב מרגליות דפוס ירושלים סימן תחתם). ונহוג לברך שהחינו בשבות שבין המצרים ע"פ ס"ח הג"ל. וכך מצדדים בלבוש ובמטה משה, כMOV באבר היבש שם בשם. ולפי קבלת אריזיל גם בשבות יש להחמיר. ובפירוש ברית עולם לריח"א בספר חסידים חניל רוצה לדיק שאין כאן מחלוקת בין ס"ת לבין קבלת אריזיל, ולכולי עלא לא מברכין בשבת, עי"ש.

אבל למעשה מקילים בזה בדעת מטה משה ולבוש. ובמשנה בורה לטמן זה אות צה מביא בשם ביאורי הגרא' שהיא חומרא יתירה, ככלומר להמנע מלברך ביוםות החול של בין המצרים וקי' בשבת, ומסיים שם שהרבת אחرونנים מסכימים להקל בשבת — וכך נוהgin. וראה ספרי עדות לישראל ועיין בעמוד קנה שם אותן ח' מה שכתבתי בדבר אמרת — שהחינו — בשעת אבלות.

ולבסוף: מלשון גמ' עירובין שם לא ניתן להסיק — אם לברך בשעת ראיית הפרי, או בשעת אכילתתה, ורק' במקום מפרש דברי רב יהודה: כאשר רואה דעתה חדשה משנה לשנה, אמין זמן (MBERך אני שהחינו) ויש להוסיף מספר חסידים הג"ל שזיל: היה לכם לברך כရאיתם אותו, כר' יהודה כשראת הדתא ולהר'.

גם הבאתי שם דעת מהר' מרטונברג לברך ברכת שהחינו בשעת האכילה ולא בראיה ראשונה. ויש להוסיף שכך הכריע הרשב"א בתשובה רנא.

לעמוד תריה:

לענין ברכת שהחינו על פרי מרכיב — אם כבר בירך שהחינו על כל מין ומין שלו: בהלכות קטנות חי' א סימן ס כתוב המכבר זיל: שכל דבר שעשו בני אדם נגד רצון הבורא, איך יאמר — שהחינו לראות דבר זה, ואם דמותר לאכילה, גזירת הכתוב היא.

לעמוד תרכא:

באות ג' שם הבאתי מנהג לברך שהחינו על מדפסת ספר. ויש להוסיף לענין זה:

שירותתא

השלמות והוספות

דצלותא

לעומוד תרעע:

ראה וייש אברהם שם ד"ה וכמה מהדוקן,
שמרן מחברנו ז"ל הוציא מנהג עירית נישואי
אלמנה במווצאי שבת. בקשר עם זה יש להעיר
על מה שmobא בענין זה בס' שורש יש לירב
אלקבץ ז"ל, ועל ספר מצרכ לחתכה לר"י
מקנדייא עמוד כו.ב. וראה מדרש תלפיות אותן
ו ענף וווג עמוד קמד א. ומשייכ שם בשם
ספר צפנת פענחו כתוב יד דף קו א, שגם שם
אסמכתה לעורך במווצאי שבת. ז"ל: יש בצת
מקומות שא"פ שנושאים בשאר ימי השבעה.
אין מתיחדים אלא במווצאי שבת, ומנהג יפה
הוא לאחר שנעשה הייחוד למעלה, יה' למטה,
ז"ה.

לעומוד תרעון:

ראה שם קטע המתחיל — ולענין עצם
הברכה — שהבאתה שם מרבי שר שלום גאון,
שהחthon בעצמו לא יברך הברכות (המחובר כאן
בברכת אירוסין) דמיוחוי כיורה. ובוגנות סמ"ק
הכלות קידושין סימן קפג מביא בשם רבי
יחיאל מפריש ע"פ ירושלמי — אמן נהגו
באתר וכו' פן יתכיש מאן דלא ידע. וראה
תוספות לפטחים ז' ב ד"ה בלבער ועיין בסוף
דבריהם שם.

לעומוד תרעט:

בקשר עם גירסת הסמ"ק בשם רס"ג: ויש
להעיר שהיא מתאימה עם דעת הוורר לבראשת
עה"פ — נעשה אדם בצלמו כדמותנו, ולפיה
צולם "דמות" שני ענינים נפרדים הם, צלם
לחוד ודומות לחוד, "צולם בדוררא ודומות
בנוקבא". ושיטת הוורר כמוון דאמר בעירובין
יח א שנבראו שני פרצופים, עי"ש. וראה זהה
לפרשת צו עמוד לה ב' והشمחות הוורר
לבראשת צו עמוד לה ב' ב' והشمחות הוורר
בעמود רבנן כתוב: בצלמו כדמותו דאייהו צלם
ודמות תבניתו. ובויקרא רבה פרשה לד' אות ג'
דרשו חז"ל עה"פ גומל נפשו איש חסד —
אני שנבראות בצלם ובדמות. וגירסה זו מביא
בשיטה מקובצת לכתובות שם בשם רדב"ג.
בעל סידור עבדת ישראל מביא גירסא זו בשם

ירדק משנתה ד' תשט, עיין שם בהוטפות מדפסות
קובשאנדריניג עמוד ד'). וראה פחד"ס לרשי
בחוזאת וביעבוד הרבה ערנרייך דל, ומשם
מתברר שלפני רשי היה מנוסח כמו בירושלמי
שלטוניינ.

לעומוד תרנו:

בשיזמתה דצלותא שם, קטע המתחיל —
לפי קבלם אריזול — הדגשתי שלא מצאתי
יסוד ומקרה לנשיקת היז אחרי שנגע בה את
המוזה, והנה מצאתי בשוו"פ אריזול עמוד עז
(דפוס ירושלים בהוצאה ישיבת המקובלנים
משנת תשכ"א) ושם כתוב המסדר: "כשיזא
אורם מפהה ביתו וגונתן ידו על המוזה ונושך"
— ומכאן, כנראה, השתרכב המנהג לנשך את
היד, במכו שנהוגין. ואצל זקני מרכז מחברנו
ז"ל דאיתני שהה מניה היד על המוזה בלבד,
כפשתות לשון הגם' עז' שצינתי שם.

לעומוד תרנו:

ראה ייש אברהם שם ד"ה ובידי לענין
הסרת מוזה בשעוכבים תדרלה: ויש לתוסיפה
שבמספר חסידים (מתודורות ר' ראנון מרגליות
עמ' לג. א) מובא בין "אונורות נוטפות לצואת
ריה"ה", באות ז' שם: לא יטול המוזה בשעוכר

מן הריה אשר דור בה, כי סבנה מיא.
ובפרט שושן סודות הגמיאות לתלמידי
רמב"ן ז"ל כתוב בעמוד כה ב': חדר בבית
ישראל: בצלתו לא יקח המנוח כי השכינה
לא נוע מכם, ותלוקה — תמות אשתו, מדה
מתה מדה. ובמספר דעת קדושים להגאון ז"ל
מובא שליחליף ואליול החשובה ולקבוע
שאיימת השנובה כל בך במקומה, אין שם חש
כל. ובמספר מדור ואלהלו, אהל ברוכות והודאות
טייה טה מסיק — כשהשנוי קובע מוזה חדש
ומסיר הישוגה מוחדר הראשון לקתתא והכי
דיקא, דנקשי — לא יטלה ביד, אבל בשהייא
תלשא, מותר ליטלה ז' בכון ראייה מפדרשת
להזכיר ולזכיר של מרכז מחברנו ז"ל שם.
וזאת העומם וזרם גניל שם אותן ג'

שירות א

השלמות והוספות

דצלות א

לעמוד תרצד:

נהוג לברך את רך הנימול אחרי הבirth וראת שם הנוסח של מי שבירך. מנגד זה הוחכר בנהוג פצאו יוסף ז"ל: מה שנהಗין במדינת אשכנז באיזה יישובים (בכמה מקומות) לעשות מי שבירך לתינוק הנימול תיכף אחר המילאה, אחר שאמרו עליינו לשבת, איננו בפרנקפורט.

לעמוד תרצו:

ברהמ"ז של ברית מילה מוטיפים כמה חרוזים התחילים "הרחמן", ובאחד מתם מסתיים הוא — אם שלש אלה לא עשו לה יש מנסחים — ואם שלש אלה, בוואז. וראה שירצתא דצלותא שם עמוד תרצו קטע התחיל "אם". ויש להוציא שבספר ברכת המזון דפוס דירנפורט משנה תנב' גיב מגותה "זק" בלבד וואז התיבות.

לעמוד תשנו:

בעניין עניות אמן אחורי שהש"ץ חור ואמר ברוך ה' המבורך: בנחיב חיים הצמוד לשער הכלול של סידור הרב בעל החניא כותב בסימן לא שם בקשר לדרכ' החיים שם שצינתי שם בשם שער אפרים כן לענת אמן ז"ל: ואדרמ"ר בעסידור ד"ה בשיפסיק כתוב שאין צרייך כלל לענות אמן זה, (כיוון) שאין הש"ץ אומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד, אלא כדי לכלול בעצמו עם הצבור. ולפלא שלא הדגישו זאת בסידורי חב"ד בכל הדפים שלפנינו. ואולי משום שלא נהגו בכור, לא ראו צורך להזכיר על זאת.

רס"ס וציין לעין בתשובות מהרי"א לא"ר שאל הכהן דף יב ולספר הליכות קדם דף מת.

לעמוד תרפג:

על הנשח: "בני ישורון — בני אהרן": הבatoi שם מסידור אוצר התפלות, שבפירוש "ע"ז יוסף" שם, שהציג הרכבה זו, והאגשתו שם שהצינה כאילו מתוך פשרה, ואי לות יש להוסיף שאמנם נמצאת הרכבה זו בברכת המזון דפוס דירנפורט משנה תנב. וכן יש להעיר ביחס לתגדלה "במעגלי צדק" שהוא נמצאת שם וכן "שהשמה במעונו ולאכלנו משלו" כמו ברמב"ס דפוס ויניציה משנה שלד. וכך ניסח בעל סידור עבדת ישראל, וגם בסידור רדלהיים האשכנוי משנה תנב רב מגותה ולאכלנו.

לעמוד תרצ:

בעניין מקורי של כות' יין בברית מילה: הdagashi שם שלפי המובה בכמה ספרי ראשונים הוכרה הכווס בירושלים שהיה לנגד עיניהם ושלהפנינו ליתה. אי זו זאת יש להפסיק, שגם בקבלת אריזו"ל מצינו דעתה זו, אבל לא הסתמכות על דעת הראשונים בשם ירושלמי, אלא סתם. ז"ל רח"ז ז"ל בספרו עץ חיים (חלק ב) שער אונאה, פרק ג, עמוד קמ"ב, טור ב: ועתה נבادر מזות ברכת היין, כמו ארז"ל — שמילה טוענת כו. ולפלא שבשאר כתבי וספרי אריזייל לא הוכירו דעתה זו שביסודה ומוקורה היא נשענת בתلمוד. וראה המשכית מהיון בעניין זה בספרנו "עדות לישראל" עמוד ס��-קכת.

שידותא

השלמות והוסתה

דצלותא

(מהדורא תנינא לח'ק א')

מספר עץ חיים לאחר מרבותינו הראשונים, רבי יעקב חזון זיל^{*})

זל האריך בעניין (אם לומר "והערב" או "הערב"). בעץ חיים מצדד המחבר זיל לנוסח "והערב". (שם עמוד טז). הנוסח עצמו שונא במקצת, עי"ש.

לעמדו יד:

וידבר: עיין וייש אברהם שם מש"כ על השמטה הפסוק וידבר מסידורי אשכנז. בספר עץ חיים כן סחרר הפסוק וכן סחרר שם אהרי ברפת לתנינים עצמה הפסוק ושמו את שמי וגור.

לעמדו יד:

אלן דברים: בספר עץ חיים הניל ניסח המחבר זיל כפי גילדת האסידור רב עמרם גאות. עי"ש עמדו סג.

לעמדו טז:

אלוקי נשמה: בעץ חיים הניל שאל בעצם התפללה נסוח ארוך של וידוי, אבל בגלגולן של הכתב יד סורה אחורי "אבותי" התיימת הברכה כמו בכל סיידרנו (לפי עדותו של המהדריר). טהורה היא: עיין בויעש אברהם שם מש"כ ביחס למלה "הייא" ויש להוסתה מלאה מנוסחת סיידור רב עמרם גאון הושמטה מלאה זו וכן השמייטה הארמבי"ט (הית פ"ז ה"ג) ומזהור ויטרי וכן מוכח מסידור הלשון שבabhängigתם (ברכות השחר שם) וכן השמייטה בעל עץ חיים הניל. אבל הראי"ש לגמ' ברכות שם כן הציג אותה. ולנוסחא זו מצדד כנראה בעל ראשית חכמה (פרק ג' משער אהבה). ועיין

לעמדו ה:

ראה בסידרנו עמדו מ' ועיין בעמק ברכה שם מש"כ על הגירסתא "חולוי". שוואוי הגירסתא בסדרו רב סעדיה גאון, ויש להוסתה, שגם בעל "עץ חיים" (אחד מרבותינו הראשונים, שהביר היבورو זה ובשנת המ"ז לאלו הנולחי — ראה העורות למטה) ניסח "חולוי כל בשך". ולאחרם העניין יש להוסתה: בשער תשובת לש"ע שם אותן א מביא בשם מג"א מהכתבים המונח בברכה זו מ"ה תיבות ומטייס "והיינו שמסדר מונוסחה התיבות "ולעמדו לפניך", עי"ש; ובמחזית השקל הדן על העניין מסיק שם אותן ג' בזיהיל: ולפי הכתבים צ"ל דגריס "חולוי כל בשך" והו מ"ה תיבות. בקשר עם זה יש להעיר, שמספרי "עץ חיים" (שער הברכות פרק ד) וכן ממשנת חסידים (מסכת חזות פרק ב' אותן ח' מוכח מפורש שלא גודרים "חולוי", וכדעת השער תשובת הניל, עי"ש. ובסידורי המקובלות זיל — כולם מונים בה מ"ה תיבות, ובשניהם קלים, אבל תיבת "חולוי" אף אחד מהם לא גודר (ראה בסידורים: תפלת למשה לרמ"ק זיל, קול יעקב למקבול רבי יעקב קאפיל זיל, סידור רבי שבתי זיל וסידור ר' אשר זיל וסידור חמדת ישראל לרה"ז זיל).

לעמדו יב:

(ו) הערב נא: ראה וייש אברהם כאן עמדו י' ועמוק ברכה כאן עמדו יא שמן המחבר

*) ספר עץ חיים לרבי יעקב חזון זיל מלונדרץ; הספר נתחבר בשנת ט"ז לאלו הנולחי ויצא לאור עטור העורות ומראה מקומות על ידי הרב הראשי למדינת בריטניה הגדולה, הרב הגאון רבי ישראל ברודר שליט"א בהוצאת מסה"ק ירושלים תשככ. במהדורא שנייה של ההשלמות והוסתות לש"ר שירותא דצלותא" הנולחים, הנני מביא דעת קדושים לאחד מרבותינו הראשונים שחיה טמונה ונגנו שבע מאות שנה, וישראל חיליה של המהדריר שליט"א שזיכה את דורנו באוצר יקר ערך זה, ובמיוחד נתונה לו ברכתי אני שזכני להיות שותף לדבר מצוה ועל ידי שניינו תהינה שפותחות דובבות בגבר — וכותבו תנן לנוינו ועל כל בית ישראל.

המחזיקים בה.

לעמוד נד:

לייעך כוח: בספר עץ חיים הושמטה ברכיה
והו ועין בהערות שמתחת לכו בסידורנו שם.

לעמוד גט:

יהי רצון: עיין בויעש אברהם שם שהאריך
בענין הוספת האות ר' רצון. בספר עץ חיים
מנוסח "יחי רצון" וכל התפללה בלשון יחיד —
שתרגילני, ולא תביאני, וכו' וכו', וכן בסדר
היום שם: ואל ישנות — ואל תשלט: עיין
בויעש אברהם שם. בספר עץ חיים מנוסח:
ותשליט כי יציר טוב, ואל ישנות כי יציר רע"
— ולפי"ז טר דיווקו של מרכן מהברנו עי"ש, כמו
בסידור רב ערמן גאון —: וישולט כי יציר טוב
ואל ישלית כי יציר הרע. ובסידור רב סעדיה
גאון כן בא לידי בטוי דיווקו של מרכן מהברנו
שכ"ב ניסח: ואל תשלט כי יציר רע, וד"ק.

לעמוד סד:

יהי רצון וכו' שתצלינו: עיין בויעש אברהם
שם, ובקשר עם זאת יש להעיר שנוסחת סידורי
אשפנו שנסחו בלשון יחיד מקורה בסידור רב
ערמן גאון ועד ראשונים וכו' ניסח בעל עץ
חitem חגיל (שם עמוד סה), הנושא עצמו הוא
קצר כמו שברטע"ג.

וכן שולבה שם בין השתאי תפלוות —
שתרגילני — שתצלינו — התפללה שאנו חנו
מתפללים בשבת מברכין — שתנתן לי חיים
ארוכים וכו', ועד הפלות המתחילה "יהי רצון".

לעמוד עג:

לעולם יהיה אדם: ראה ההערות שמתחת
לקו בסידורנו שם, ויש להוסיף שם בספר
עץ חיים סודרה הפסיקה בהשمة ההגדירה
"ובגלוי", ולפי עדותו של המהדיר נמצאת היא
בשול הכתב יד ולא בגוף הספר — כך שאי
אפשר לדעת מפי מי הדברים יצאו. עי"ש
בחקדמת המהדיר, בסופה שם.

לעמוד עז:

אבל אנחנו: ראה הערותינו שם ויש

בשער תשובה לש"ע או"ח סימן ו' ואות, בסופו
שם, שלפי מספר התיבות שכונת אריז"ל מונה
בזה, היינו מ"ג יש להסיר "היא", עי"ש.
ובעבדות הקודש לריחיד", שמצוד להשמטה
מטעם המודגש בויעש אברהם כאן, אבל בסידור
ר' שבתי שסדר ע"פ כוונת אריז"ל כן הציג
המחבר ז"ל "היא" וכן בסידורו של המקובל
ר' אשר ז"ל, ואילו המקובל ר'יק ז"ל השמיטה.
בסידור תפלת למשה למקובל רבי משה
קרודוביירו זצ"ל הציג המסדר את המלה "היא"
בסוגרים, כי בפנים הפירוש שם לא מדובר על
זה. בסידור הרב ז"ל וכן בסידור ריעב"ץ ז"ל
ישנה. בסידור תאכלל התמני — הושמטה.

לעמוד כב:

להתעטף בצדית: עיין בコורתה של עלי גבי,
הברכה שהדגשתה בת מנהג מרן הצדיק זצ"ל,
שהיה בריך בשעת העטיפה, כפי מה שנמסר
לנו על ידי נכדו ותלמידו מרן מחברנו בספרו
ויעש אברהם (הוזאה שלי משנת תרצ"ה לאדרת
פולין, עמוד לא) עי"ש שכתב מפורש: אח"כ
התעטף במליט גדייל וمبرך בשעת העטיפה. ועיין
בסידורנו חלק א' במדור ההשלמות והתוספות
שנדפסו לפני השער הפנימי, שם עמוד מז
בಹשלמות לעמוד כב ביחס לשאלת — אםathy
MBERCHIN — לפניו או אחריו העטיפה. בקשר עם
זאת יש להעיר שבספר עץ חיים מצדד המחבר
ז"ל לברך "קודם שיתעתף, ולא יברך בשעת
עשיתה (כלומר — בשעת העטיפה) הואיל וסוף
המצוות (היא) העיטוף (שם עמוד קמו בהלcome
צדית).

לעמוד לח:

הנותן לשכוי ביצה: ראה הערות שמתחת
לקו שם ויש להוסיף שם בספר עץ חיים הנ"ל
מנוסח "אשר נתן".

לעמוד מט:

המכין מצידי גבר: ראה הערות שמתחת
לקו שם, ויש להוסיף שבספר עץ חיים ניסח
המחבר ז"ל "המכין" כנוסח הגמ' וכל הראשונות

שירות א

להוסיפ שאמ בספר עץ חיים סדר קטע זה וכן
קטע "לפיך" (שם עמוד ๔).

לעמוד עד :
רבען כל העולמים: סדר בספר עץ חיים
בשנויות ניכרים (שם עמוד טט).

לעמוד עה :
אתה הוא: בספר עץ חיים בשנויות ניכרים,
וחחתיימה באה שם בשם ומלכות, כמו מגה אשכנז.

לעמוד עט :
ברוך אתה וכו' מקדש את שמי בריבים:
ראת שם עמד פ ויעש אברהם שמן מתברנו
סופר ומונה כל החותמים ברכה זו בשם ומלכות,
ויש להוסיפ עליהם את בעל עץ חיים הא"ל
(שם עמוד ע) וכן את המה"ז (שם עמוד 61).

לעמוד פ :
אתה הוא: בספר עץ חיים בשנויות.

לעמוד פר :
תרומת הדשן — כך שמה של פרשה זו
משום מצות תרומת הדשן המדבר שם. בספר
הגאונים הראשונים לא סודרת, ומצאתה רק
בספר עץ חיים הניל (עמוד סז) ומקום שם
לפני פרשת התמיד. הוכנסה לסדר ה恰恰לה
שבשחריר ע"פ אריזול. וראה העורותינו לקריית
שמע שעל המטה בסידורנו חלק בעמוד מתנה,
קטע המתייל "ומכאן" וצרפן לאן. וראה
העורותינו לקמן עמד פה, ויש להוסיפ שם
בספר עץ חיים סודרה פרשת התמיד.

לעמוד קג :
ראה העורות שמתחת לקו שם. ויש להוציא
שם בספר עץ חיים סדר הפסוק לפני משנת
אייזחו מוקמן, כמו במחוז.

לעמוד קה :
וביום השבת: ראה העורותינו בסידורנו
עמד קט, ויש להוסיפ גם בספר עץ חיים
(עמוד סה) סדרו הפסוקים וכן "ובראשי
חדשיכם" (בסידורנו עמד קו)

דשלות א השלמות והויטות

לעמוד קלו :

יהי רצון: ראה העורותינו שם. סדר גם
בספר עץ חיים עמד ע ומוקמו אחריו קובל
פסוקים שתדרו אחרי התנה "אתה הוא"
שבסידורנו עמד פ.

לעמוד קמג :

הכריעות בקדиш: ראה וייעש אברהם שם
מש"כ על המחלוקת במספר הכריעות, בסידורנו
חלק ג, בסדר שחרית של שבת נזכר על עניין
זה א"ה ונביא מש"כ בזוז בספר עץ חיים הניל.

לעמוד קנט :

האדרת והאמנה: פיות זה מובא בסדר
עץ חיים הניל בשנויות קצר; בסידורנו חלק ג
בסדר שחרית של שבת, נזכר א"ה על עצם
השיר על השנויות בתוכנו.

לעמוד קס :

ברוך שאמר: בספר עץ חיים בשנויות.
האב הרחמן, ראה עמק ברכה שם עמד כסן
ויש להוסיפ גם בספר עץ חיים מנוטה "האב",
וכן "בפה עמו". (שם עמוד ע). וראה וייעש
 אברהם בסידורנו עמד לפסוקים ע"ג.

לעמוד כסח :

הוזדו לה': ראה העורות שם שמתחת לקו
שר אף עמד כסח, ויש להוסיפ שהפסוקים
מן "רוממו" ונגר עד סוף סודרו גם בספר עץ
חיים בחורשת עד פסוקים, עי"ש עמד עא.
הסדר שם הוא ע"פ נוסח אשכנז — ברוך
שאמיר ואח"כ הוזדו לה'.

לעמוד קען :

מומור לתודה: סדר בספר עץ חיים הניל.

לעמוד קפ :

יהי כבוד: קובל פסוקים אלה סדר עט בספר
עץ חיים (עמוד עה).

לעמוד קצב :

אשרי ישביכ: גם בספר עץ חיים סדרו
השנת מומוריים, וראה העורותינו שם עמד קצב.

שירות א

השלמות והוספות

גם בספר עז חיים הניל, עמוד א, עי"ש, ובכך — הסדר הוא ע"פ דעת אחד מרבותינו הראשונים זל.

לעמוד ש:

ראה הערות שמתחתח לקו שט ביחס למלה "תפלת" בלשון יחיד, ויש להוסיף שם בספר עז חיים הירושא "תפלות" בלשון רבים כמו במחוז צייגנוי שם, ובהשמטה "בל פה", כבנורסת אשכנז.

לעמוד שג:

ראה הערות שמתחתח לקו בנוגע לנוטח הארוך של מילה זו, ויש להוסיף שם בספר עז חיים הנוסח אරוך, וההמלחה היא ע"פ נוסחת המדרש רבת לויירא, כמו שהדגשתי שם וכן הוכנסו מה הגדרות של חפת ותערוב ו עוד ועוד, עי"ש עמוד א.

לעמוד רצוי:

נחם: ראה הערותינו שמתחתח לקו שט עמוד רצוי-רצצת. בקשר עט זה יש להוסיף שם בספר עז חיים מסתיימת הברכת בצורה המקובלת שלפנינו. עוד: לפיו מתחילים בליל ת"ב "رحم" ובשחרית ולמנחה "נחם", עי"ש עמוד קן.

לעמוד שמן:

לדוד אליך ח': מזמור זה הוגמר בשעת נפילת אפים לפי מנהג אריז'יל ומנהג הספרדים. סודר גם בספר עז חיים הניל (עמוד קכ). הנוסח של התנהנות בכללן הוא ע"פ סדר ונוטח אשכנז, בשינויים קטנים, ובהוספה קטיעים ממזמורים שונים, עי"ש עמוד קכא. התנהנה ואנחנו לא נודע — בשינויים ניכרים.

לעמוד שג:

רעתה יגדל נא: ראה הערות שמתחתח לקו שם בד"ה ועתה, ויש להוסיף שני פסוקים אלה סודרו בספר עז חיים הניל כשבורתה מעל גbam אומרת: כשיתחיל קדיש, הצבור יגע.

לעמוד שצח:

מוזמorder לאסף: סודר בספר עז חיים הניל

אלא שלפני הפסוק "אשרי יושבי ביתך" סודרו עוד פסוקים שונים המתחילים ב"אשרי". וראה בסידורנו חלק בעמוד תשכד הערות מפורשות ביחס לשערי וצרפן לכוא.

לעמוד רלו:

ובתורהך וגוי' שמע ישראל: ראה הערות שמתחתח לקו שם עמוד רלו קטע המתחיל "כי ליה המלוכה", שהdagsti השפסוק שמע ישראל לא סודר בספר הראשונים, ובקשר עט זה יש לתקן — שבספר עז חיים לאחד מרבותינו הראשונים זל — כן סודר הפסוק (שם עמוד עט). וכן יש להעיר על מש"כ שבעמוק ברכה שבסידורנו עמוד רלו אותן בשם מספר פרדי"ס לרשיי, והנה עיין בוזה מש"כ בספר עז חיים הניל. גם הפסוק כי לה' המלוכה ישנו שם.

לעמוד רעה:

אתה גבור — רב לחושיע: בהערות שם הדגשתי, שבעל המנהג הספרדי ניסח "ורב" ויש להוסיף שעוד אחד מן הראשונים זל, הוא בעל ספר עז חיים גורס כד (שם עמוד פח).

לעמוד רנד:

אהבה רבה: כד גורס בספר עז חיים (עמוד פר).

לעמוד רצג:

ראה הערות שם שמתחתח לקו שט ביחס להגדירה "וחשפיים", ובקשר עט זה יש להוסיף שהיא נמצאת בספר עז חיים הניל (עמוד צ) בשינוי קטן — ותשפיל, ובכן מקורה אצל אחד מהראשונים זל.

לעמוד רצה:

ולירושלים עירך: ראה הערה שמתחתח לקו שט עמוד רצ"ז מש"כ ביחס לפיסקה "ובנה ירושלים" שסתורה בסידור רמ"ק וכן בסידור הרב בעל התניא ובכל סיורי אספרדים אחרי הפסיקא "וכסא דוד עבדך" ועיין בהשלמות הוספות מהדורא קמא לעמוד זה: בקשר עט זה יש להעיר ולהוסיף שלפי סדר זה סדרה היא

שירותא

השלמות והוספות

דצלותא

ואהחריו סודר הפזמו "אדון עולם".

לעמוד תמב:

בראשי החדשיכם: בספר עץ חיים הנוסח בשינויים. ולכפרת פשע: בספר עץ חיים הניל. וגם שם לא הודגש שהיא נאמרת בשנה מעוברת, כמו שהוא מישר מיסידור רב עמרם גאון, בשינויים נוסחות שם. הנוסח כשלעצמם הוא בשינויים.

(עמ"ד קב"ד). שיריו היום לא סודרו שם, רק חמוץואר הניל וכן לחנוכה המזמור "חנוכת הבית" וلتשעה באב המזמור עט, ואחריהם סודר שם עמוד קכו הקדיש דרבנן, בשינויים ניכרים.

לעמוד תג:

אין כלוקינו: סודר בספר עץ חיים עמוד קא, ואחריו מתחיל הנוסח "פטום הקטורת".

לעמוד תט:

עלינו לשבח: בספר עץ חיים הנוסח ארזה,

שירותא

השלמות והוספות

דצלותא

(מ ה ד ו ר א ת נ י נ א לחלק ב)

מספר עץ חיים לרבי יעקב מלונדריש זל*

אמן בלחש, רבבashi (ויכ"ד מדגיש הגרא"א זל' שהבאתי שם עמוד תקלג בשירותא דצלותא שם בשם).

לעמוד תקמג:

הרחמן וכי על גויים: ראה שירותא דצלותא שם עמוד תקמג שהבאתי נושא זו בשם המקביל ר"יק זל', ויש להעיר שהיא נוסחת בעל עץ חיים (שם עמוד קסח) ובכן היא נוסחה ישנה מימות הראשונות. ובכללו מהנהו נוסח ארזה, עי"ש.

לעמוד תקמט:

במרות ילאדו וכו': ראה שירותא דצלותא שם עמוד תקנ קטע המתחיל במרות. ויש להוסיף שגם בעל עץ חיים גורס מרומות ולפיו מוסבת התפללה על בעל הבית המארה. מגדייל — מגדייל: ראה שם תקנה קטע המתחיל מגדייל, ויש להוסיף [שבועל עץ חיים גורס רק "מגדייל"] מתוך הדגשת — ולא יאמר מגדייל, משמע שלכחות בית דוד בתפוף, ואיןנו כן בעוננותינו. והמהדר ציין שם שכך מודגש בספר רבינו אליהו בלונדריש. והנוסח של עצם ברכת המזון מסתיים אצלנו ב"לא יחסרו כל טוב". עי"ש עמוד קסח.]

לעמוד תקנ:

בעני אלוקים ואדם: ראה ההערה שם —

לעמוד תעט:

מים אהרוןים: ראה שירותא דצלותא שם מש"כ ביחס לדין קדרימה בנטילת מים אהרוןים, והבאתי שם הדעות של המצדדים לכבד את האברך — המזמן, ויש להוסיף שלכך גוטה בעל ספר עץ חיים (שם עמוד קמלה) הכותב: וורטול המברך מים אהרוןים תחללה ואחר כך الآחרונים. וכן מציריך הוא כוס אפיקו ליחיד (שם). וראה שירותא דצלותא (שם עמוד תפב-תפד) שהארכתי על עניין זה.

לעמוד תקח:

כ"ז הוא (אל זן: ראה שירותא דצלותא שם ויש להוסיף שוגם בספר עץ חיים הושמטה המלה "אל" מנוסחו שם. וראה שירותא דצלותא סמ"ג ביחס תקמ מה שהבאתי בשם הଘות סמ"ג ביחס לנוסח "לכל הבריות", ויש להוסיף שכרך הדגיש בספר עץ חיים שם עמוד קסוח. וכן משמשת הוא זל את הפסוק פותח את יידיך, עי"ש).

לעמוד תקלב:

ירושלים — אמן: ראה שירותא דצלותא שם בעניין עניית אמן כאן, שיש גורסים ענייה בלחש, עי"ש קטע המתחיל "לפי ראייה" ויש להוסיף שוגם בעל ספר עץ חיים מצד לענות אמן בלחש (שם עמוד קמן) (מדגיש: ויענה

* ראה ההערה על מחבר זה לעיל בהשלמות והוספות מהדורא תנייא להזק א.

לעמדו תקפו:

בָּרוּא נְפָשׁוֹת: בספר עז חיים מנושא "וחסרוונם" וכן משמשת הוא "בָּהֶם".

לעמדו תקאב:

סִדר בְּרֻכוֹת: ראה ספר עז חיים עמדו קפָּר עד סוף העניין.

לעמדו תרָר:

אַילְגָּוֹת טוֹבִים: ראה שירותא דצלותא שם ביחס לשמריה על חוקי הלשון בברכה אג ויש להוסיף שגם בעל עז חיים ניסח "אילגנות טוביים", ואילו ההוראה שם אומרת: הרואת וכור ואילגנות טובות וכור אמר וכור. ועוד שפ "כדי ליהנות בהן" וכו'.

לעמדו תרטוֹן:

ברכה שהחינו: ראה שירותא דצלותא שם אותן בוקט אמתהיל "ברט", ויש להוסיף בעל עז חיים מצרייך לברכ בשתע ראייה ומתחוך הדגשה "בתהאלת ראייתו" וכו'.

לעמדו תרָמָן:

קביעת המזווה: ראה שירותא דצלותא אותן ה מש"כ ביחס לאופן קביעתה. ייש להוסיף שגם בעל ספר עז חיים מצד דרעת רשי"י לקבעה בזרחה שכובת, אבל בגלויון הכתב יד של אותו ספר נכתב: "ולצא את ידי שניהם טוב להנאה באלאנסון" — כמנהגנו המכريع. ומהדריך הוסיף דעתה זו גם בשם הסמ"ק קנד.

לעמדו תשנה:

וְהוּא רְחוּם: בספר עז חיים סדר רך פסוק זה, ואילו הפסוק ה' הושיאה הושמט מנושתו. (שם עמוד מה).

לעמדו תשס:

ראאה שירותא דצלותא על הגירסה בתבונה "בליווא"ו, ויש להוסיף שגם בספר עז חיים מנושת כך. וכן ניסח המחבר זיל "המעביר יומם" כנוסחת הספרדים והסמ"ק זיל בטידורו.

לעמדו תשסה:

בְּדָבְרֵי (תַּלְמֹד) תּוֹרְתָּךְ: ראה שירותא דצלותא שם שהבאתי בשם סידור רב סעדיה

שבסעודה ברית מילה מוסיפים כאן סידרת "הרחמן" כמקובל, ובשנויות של חטר ויתיר, עיי"ש עמדו קסט. ועיין בהערות של המהדר שט 92, אבל קביעה מקום שלה היא אחרי "הרחמן הוא ידרשו לטוב" וכו'. וראה שם עמדו קלד פוט לבירת מילה המסתימים בכמה תפנות "הרחמן" שהציגתי בספרי "עדות לישראל" עמדו קטו וצרכו לבואן. וראה הערות המהדר ספר עז חיים שם.

לעמדו תקנה:

ברכת אלבים: ראה הנוסח בספר עז חיים עמדו קסט.

לעמדו תקס:

נטילת ידיים — אופן הרחיצה: ראה שירותא דצלותא שם שהבאתי דעות שונות ביחס למספר הרחיצות. בקשר עם זה יש להוסיף שגם בעל עז חיים מצרייך ליטול שתי פעמים, כדיrat בעל ספר "התרומה" ועוד. ובשם מהר"ט מקוצי מביא הוא שם לרוחן ג"פ.

לעמדו תקסה:

ראאה שירותא דצלותא שם בהתחלת העמדאות ג שיש נהוגין לומר הפסוק כוס ישועותASA כשבאים לשאות כוס של ברכה. ויש להוסיף שבז' חיים הכתב לומר אותו פסוק בשמהברך על הocus, ועיין שם עמדו קסט הערות מהדריך שצין גם למח"ג.

לעמדו תקסוֹן:

ברכה אחת מעין שלש: ראה הנוסח בספר עז חיים עמדו קע. וכן שם עמדו קעה והלאה עד סוף העניין.

ועיין שירותא דצלותא שם אותן ד שהבאתי דעות שונות ביחס למה שפסק בהלכות גדולות שעל כוס של ברכת המזון לא מברכים ברכה מעין שלש, עיי"ש. ויש להוסיף שמחליקת זו מביא גם בעל עז חיים, המביא שם (עמדו קסוו) דרעת ר"ט מקוצי הוא רבינו בעל הסמ"ג זיל' הדוחה הלכה פסוקה זו בעיקרה (ראה סמ"ג עשין כו — שעליו דילגתי) מתוך השערת שטעות סופר הוא, דפשיטתו דאם שתה רביעית, שיבגרן".

שירות א

השלמות והווספות

דצלותא

שכָר נִימֵח בַּעַל עַצְמַת חַיִם אֲנָגֵל (שם עמוד פז). וכן מנוסח שם "וְהַעֲמִידֵנו מַלְכֵנו לְחַיִם טוֹבִים" כבסדר ר'ע"ג דפוס ירושלים ומה"ז. וסיום הברכה הוא בפי נסוח אשכנז — ושמך צאתנו וכו' ברור אתה וכו'.

לעמוד תחד:

ראה שירוטא דצלותא שם מש"כ ביחס לפסוק "חוּשִׁיעָנָה", ובקשר עם זה יש להעיר שבספר עץ חיים הושמטה הפסוק לגמרי מנוסחogn.

גאון ומזהו התוספת "תלמוד", ויש להוסיף שגם בספר עץ חיים מנוסח כך.

לעמוד תשעג:

מלכֵנו הַגּוֹאַלְנוּ: בְמַחְזֵוּ מְנוֹסָח "גּוֹאַלְנוּ מַלְכֵנוּ" ויש להוסיף גם מספר עץ חיים הניל. וכן מנוסח שם (עמוד פז) ואת רודפיهم ואת שונאיםיהם, עיי"ש. וכן שם: ראו בנימ גברתו — כבמזהו. וכן מנוסח שם "מַלְכּוֹתֵךְ ה' אֱלֹקֵינוּ" כבמזהו ואבחרתם ומבאן בטידור רם"ק. ובטידורי הספדים.

לעמוד תשפא:

השכיבנו ה' אלוקינו לשלוּם: ויש להוסיף

לזכרון ולעלוי נשמות

משפחה ברוין

רבי אליהו ה"ד ביר שמואל הלוי ברוין

זיל (מעיר לאדן)

משפחה ברענשטיין

רבי משה מרדכי זיל

אשטו גיטעל ה"ד בת ר' חנוך נתן

שולץ זיל

בתם אסתר לאה ובעלה יצחק ביר שמאי
זיל בערמאן

בנם צבי הערש ואשטו שרה ובן ה"ד
בנם שרגא פיעויל זיל (חון בעיר ט

גאלען, שויטץ)

רבי משה דזיגאן ה"ד ביר חיים זיל

אשטו מירעל ה"ד בת ר' הערצקע
וולד זיל

בתם אסתר חנה ה"ד ובעלה ראוון ה"ד

משפחה מאנדערמאן

רבי יונה זיל ביר משה מאנדערמאן זיל

(יום השנתה יאהרציטט כ"ה שבט ומג"כ
באرض ישראל, בתל אביב)

אשטו ציפה ה"ד בת ר' נפוחלי פרץ

ברענשטיין זיל

בתם שרה בילה ה"ד

רבי חנוך העניך ה"ד ביר נחמן זיל

בעסרגליקט

אשטו עטיל ה"ד בת רבי ישראל הערינגן

זיל

משפחה זעמעל

רבי יהודה לייב ה"ד ביר שמואל זיל

אשטו שבע ה"ד בת ר' בעריש בערגער
זיל

בנם שלום ה"ד

בתם שיינדייל ה"ד

בתם מירעל ע"ה

משפחה קאנאל

(נידון להצדיק וזוקיל מטעענאנווע)

רבי אלימלך ה"ד בן חרב הגאון יצחק

מאיר ה"ד זיל קאנאל (חבר וועד

הרבניים בעיר ווארשא)

אשטו ר'יעצה ה"ד בת הרב החסיד רבי

ישראל לנדא זצ"ל (בן הרב הקדוש

אדמור"ר רבי יעקב זוקיל מייעזעב

בן הרב הקדוש הצדיק מטעענאנווע

(זוקיל)

הרבענית הצדקנית מרת יוכבל נ"ע בת מודנו

ורבנו רבי יעקב משה זצ"ל

האשה איתיה ראדאה ה"ד וואלפייש

ומשחתה ה"ד

האשה ברײינדייל ובעלה רבי ישראל יונס

אברהם ה"ד

האשה פעריל ומשחתה איז"ד

האשה חי' גיטעל ובעלה רבי אררי

ברענשטיין ה"ד

האשה פִּיגָּה ובעלה רבי שמואל מאיר

טוויב ומשחתם ה"ד

(בן הרב הצדיק מזווואליין זצ"ל)

רבי ברוך ה"ד ביר משה קויפמאן

ווגתו גיטעל ה"ד

אשטו זעלדאַה ה"ד בת ר' יוסט ופִּיגָּה

אלטמאן ה"ד

בנם חי'ם יוסט ה"ד

בתם רוויזה ה"ד

בתם חנה ה"ד

בנט הילד צבי ה"ד

——

משפחה קאוואלאק

רבי אריה ה"ד ביר מאנעם קאוואלאק

אשטו חייה ה"ד בת ר' מענדיל ושרה

דאדעך זיל

רבי אהרן ה"ד ביר מאיר ואשטו גי"ג

לֹכְרוֹן וַלְעַלְץ נִשְׁמוֹת

משפחה יעקבוביץ'

רבי שמעיו היר' היר' שמואל שמלקע
זל יעקבוביץ'
אשטו אלטה שאשה היר' בת ר' דוב
בער הכהן זל
רבי מרדכי פנחס היר' פרימער
אשטו בילה היר'

משפחה בערכוביץ' (עיר קשאנאו)
רבי חיים זאב היר' ביר יעקב שלום זל
אשטו געלה היר' בת ר' דוב בערייש
זל ומשפחתם היר'
רבי משה היר' ביר אללי זל מארכוביץ'
אשטו פרימערט היר' בת רבי חנוך העניד
קריזער וכל משפחתם היר'

משפחה יעקבאווייך'

רבי אליהו היר' ביר דוד זל
אשטו חייה שורה היר' בת ר' אריה לייב
וועלטמאן זל

בנם שמשון ומשפחתו היר'
בתם טויבה גיטעל ובעה ישראל ביר'
שלמה גערמאן זל ומשפחתם היר'
בתם שפרינצ'ה היר'
האשה הענה הילד יצחק לייב היר'

משפחה נאומאייסקי

רבי וואלף היר' ביר צעליג
(עיר דאמבראוץ, פולין)
אשטו פיגאל בת ר' שאול זל גראושקא
האשה מינדעל ניע בת ר' וואלף דוד
לייבורמאן (עיר סאסנאווצ'ה, פולין)

משפחה חעלעמנער

תרה"ח ר' יוסף נפחלי יצחק היר'
זונטו דבורה איטה ניע בת תורה"ח ר'
יחיאל שווארץ זל
בנם הבוחר שמעון היר'

משפחה גאלדשטייט

רבי יחזקאל היר' ביר שלמה זלמן זל
גאלדשטייט
אשטו חנה היר' בת ר' חיים לעדרמאן
זל
בנם שלמה זלמן היר' ומשפחתו היר'
רבי חיים סטעצקי היר' (עיר
אוסטרוביצה, פולין)

משפחה קנאבלאך

בולק היר' ביר בניין הכהן
סוראטלאויטש זל
אשטו שרה זיינטעל היר' בת ר' חיים
מינגעלגרין זל
בנם יחזקאל ומשפחתו היר'
בנם נטע היר'
בנם מענדיל היר'
בתם נעבה היר'

משפחה פערל

רבי ישכר דוב היר' ביר מרדכי זל
(עיר דזוויך, פולין)
אשטו חנה היר' בת ר' מנחם מענדיל
ראנטשקע זל (עיר לאדו)

משפחה פריעדמאן (ווארשא)

רבי יעקב זל ביר משה זל פריעדמאן
אשטו רבקה ניע בת ר' בעריל עקחוין
זל
בתם העניה ובעה ר' בן ציון שפירא
היר'
בתם איטה אסטיג היר'

משפחה פישעל

רב נחן פנחס הלי היר' ביר חנוך האלי
זל פישעל
אשטו סימה היר' בת ר' צבי מנחם היר'
כל משפחתם היר'

לובז'ן ולוּעַלְעָה נשומות

משפחה קארון

הרחה"ח רבי מנחם בונם קאצקער הי"ד
אשטו הצדנית פרידידה הי"ד
בת רבי אברהם גאלענשטיינער ז"ל
בנם צדוק ומשפחתו הי"ד
בתם רבקה ומשפחתה הי"ד
בתם סימע ומשפחתה הי"ד

משפחה טיעגעל

רבי יהודה יהיאל הי"ד זיעגעל
(מכפר פנויה מאחסדי דזוקוב)
אשטו (בזוגו הראשון) ריזייזל הי"ד
בת רבי מרדכי דוד ז"ל ביעטלאייזען
אשטו (בזוגו השני) מלכה הי"ד
בת רבי שמואל זיעגעל זיל
ול משפחתם וירוח הי"ד

משפחה ריבניצקי

הרחה"ח רבי אברהם משה הי"ד ב"ר דוד
ז"ל
אשטו רבקה הי"ד בת ר' שמואל וואלך
טאראלע זיל
בנם שמואל וואלך ומשפחתו הי"ד
בנם הבחור בצלאל הי"ד
בתם רחל הי"ד ובתם שרה הי"ד

משפחה גארפינקעל

רבי יעקב מנחם הי"ד גארפינקעל
אשטו חוה גיטעל הי"ד בת ר' אברהם
ראזענצוויג זיל
בנם חנוך ומשפחתו הי"ד
בנם משה ומשפחתו הי"ד
בנם מאיר ואשטו הי"ד
בתם חנה ומשפחתה הי"ד
בתם חייה ומשפחתה הי"ד
בנם יחזקאל ליב זיל
בתם שייננדעל הי"ד

משפחה העלער

רבי יחזקאל הי"ד ב"ר דאובן ומרת
מרים חי"ד
אשטו בלימה הי"ד בת רבי משה אנשל
זאלבערג ז"ל

וזוגתו (בזוגו הראשון) גאנציע נ"ע

בתם שרה הי"ד

בתם פיייגיל הי"ד
בתם ברכה גיטעל הי"ד
רבי מרדכי הי"ד ב"ר דאובן הי"ד העלער

משפחה ריכער

רבי זכרייהו מנחם זיל ב"ר דוב זיל
ריכער

אשטו מעשא נ"ע בת ר' משה צבי

טראמאר

בנם שלמה דוב ומשפחתו הי"ד
בתם יוכבד ריזייזל ומשפחתה הי"ד
בתם פיייגיל הי"ד

בתם העסא הי"ד

בנם יעקב הי"ד

בנם אליהו הי"ד ומשפחתו הי"ד

בנם ישראל משה הי"ד

משפחה טויבער

מורנו רבי מנחם חיים זאב זיל ב"ר
עורייאל טויבער ז"ל
אשטו אסתר מלכה הי"ד בת ר' ישראל
אולמאן זיל

האהה מהרים בת מורנו ר' ישראל זיל

רבי שלום ב"ר חיים זאב זיל

רבי אביחיל ב"ר חיים זאב זיל

משפחה העלפער

רבי זושע ב"ר אלימלך העלפער

נפטר ערב ראש השנה תשכ"א

לוברון ולעלאי נשומות

משפחה מענטלייך (סאנובייך)
 רב נחמה הכהן אייד ביר מרדכי
 מאטיל זל מענטלייך
 אשטו מרימס הייד בת ר' משה עקיבא זל
 מגירקעוויטץ
 בתם חנה ובנה הילד משה חיים הייד
 בנט שמייאל הייד

משפחה גראנער (קראקס)
 הרה"ז ר' יהודה הייד ביר אברהם
 גראנער זל
 אשטו חי' הייד בת ר' אליעזר זל
 בתם שרה הייד וכותם אסתר הייד
 רב יעקב הייד ביר אברהם גראנער
 הייד
 רב דוד גראנער הייד
 רב ישעיהו גראנער הייד
 רב צבי הערשייל גראנער הייד
 מרת גיטעל הייד בת ר' אברהם גראנער
 הייד

משפחה קאבער
 רב ישעיהו יצחק הייד קאבער
 אשטו בילה מינדייל נ"ע
 בתם שרה ובעלה דוד איינהארן ומשפחות
 הייד
 בנט אברהם הייד
 בתם בלימה ובעלה הרבני ר' אהרון יעקב
 סטריקאוסקי הייד
 ובנם הילד חנוך הענכיל הייד
 בתם זיעסעל ובעלה לייביל
 הערשענהארן הייד וילדם הייד
 בתם פעריל הייד
 בתם בילה מינדייל הייד
 בנט לייב הייד
 האשא בלימה הייד

משפחה יאקובאוויטש (בעלכוב)
 רב אהרן הייד ביר אליהו יהודה זל
 אשטו חנה גיטעל הייד בת ר' יהודה זל
 בתם איטה הייד
 בתם הינדה לאה הייד
 רב חיים נתן זענדייל הייד ביר חנוך
 הייד
 אשטו רבקה הייד ביר זאב וואלף
 פערסטער זל
 בנט ישעיהו הייד
 בתם לאה הייד
 בנט זאב הייד
 רב מנחם קליעגער הייד
 אשטו רחמה הייד

משפחה קליאינבערג
 רב אברהם יהושע הערש הייד ביר
 אליעזר קליאינבערג זל
 אשטו רבקה ליבה הייד בת ר' יהושע זל
 בתם חוה הייד וlidת השורהילה הייד
 בתם מלכה הייד
 בתם לאה ובעלה יצחק לייב פערלמאן
 הייד
 ילדתם שפרינצה הייד
 רב מאיר הייד עסטיג הייד
 אשטו מלכה הייד בת ר' ישראל
 קריקעניטשער זל

משפחה טרויבע (קאליש)
 רב חנוך העניך טרויבע זל
 אשטו פעסא הייד
 בתם גיטעל ובעלה יחייל הייד
 דעמבינסקי ומשפחות הייד
 בתם הענדייל ובעלה לייב ווארמלליין
 ומשפחות הייד
 בנט מרדכי ואשתו הענדייל ומשפחות הייד
 בנט ישראל ואשתו עדזיא ומשפחות הייד
 בנט פישעל ומשפחות הייד בתם רחל הייד

לוכרו ולוּדוֹ נשות

משפחה שלעטסער
רבי יצחק מאיר ז"ל שלעטסער
אשטו שרה רבקה נ"ע
בנם אפרים משה ואшטו רחל ומשפתם
הײַד
בנם בנימין יוסף ואשטו רחל ומשפתם
הײַד
מרת גיטעל דבורה ובעה יהיאל שלמה
כהן ומשפתה הײַד

משפחה פינקלשטיין
הרחה ר' חיים מנחם ז"ל ביז מרדכי
יירהה ז"ל
אשטו העגען הײַד בת ר' יוסף דוד
פריעדבערג ז"ל
בתם חי' גיטעל ומשפתה הײַד
בנם שרה בריגנדייל ומשפתה הײַד
בתם חנה רבקה הײַד
בנם יוסף דוב הײַד
הרחה ר' פירוויל שרגא ז"ל ביז יעקב
וואלף ז"ל פלאטקיורייטש
אשטו יאכעט הײַד בת ר' ישראל צבי
ז"ל (מגוז הש"ך זצ"ל)
בתה צינה ומשפתה הײַד
בנם ישראל צבי ומשפתו הײַד
בנם זלמן הײַד וכותם ריאזיל הײַד

משפחה שmorph
רבי אהרן הײַד ביז אברהם ז"ל
אשטו בלימה הײַד בת ר' שמואל הײַד
בתם חנה הײַד
בתם מינניה הײַד
בנם מאיר הײַד בנם שמואל הײַד
רבי בנימין יוסף
אשטו חנה הײַד

משפחה שלאדקאָבסקי
(מעיר לאדוֹ)

רבי שלמה יעקב הײַד ביז חייט ז"ל
שלאדקאָויסקי
אשטו גיטעל הײַד בת ר' יוסף
לעוטשינסקי ז"ל

משפחה גערטלאָר
רבי חיים בן רבי בנימין צבי ז"ל
גערטלאָר
אשטו גאלדע בת ר' שלום ז"ל גערטלאָר
רבי ישראל בן רבי צבי באסלוס

משפחה לאנגער קודלֶר
רבי דוד הײַד ביז משה ז"ל לאנגער
אשטו באשע הײַד בת ר' וואלף בער ז"ל
רבי משה יצחק ראווען ז"ל גנטער באחל
אביב (א' דוחותמ"ס תש"ז)

משפחה פינקלשטיין
רבי אלחנן הײַד ביז ירְחָמִיאָל יְצָחָק ז"ל
אשטו טוביה הײַד בת ר' חיים לייזער ז"ל
רבי יעקב צבי קאהן ז"ל ביז אברהם
ז"ל

אשטו טראָטה הײַד ביז שלמה ז"ל

משפחה מענדזיצקי
רבי מאיר ז"ל ביז ברוך ז"ל
אשטו רחל הײַד בת ר' יצחק ז"ל
בנם יעקב ומשפתו הײַד
בנם יצחק ברוך ומשפתו הײַד
בנם אלימלך ומשפתו הײַד

משפחה גראזיציאָנסקי
רבי נתן דוד הכהן הײַד (מעיר צאומיר)
אשטו ביליה דבורה הײַד
בנם אלֵי צבי ומשפתו הײַד
בתם העגען ומשפתה הײַד
הילדה שרה הײַד בת ר' נחמן יצחק כהן

לזכרון ולעלוי נשמות

משפחה ברוין

רבי שמישון יששכר ז"ל ברוין
האשה דאברהא אידי בת ר' חיים זל
פרענשלק
האשה אסתר הייד
האברך יהודה ארוי אשטו רחל הייד בת
ר' מענד.

משפחה טשעבינגער (וואויזרכיעז)

רבי חיים מרדכי הייד ב"ר זלמן זל

טשעבינגער

ашטוบาลטשע הייד ב"ר שמואל
קריעצער זל וווגתו שיינגדעל הייד
(יום השנתה יאהרציטט נקבע ליום פ"ה
לחודש אב)
בנם ישראל יהודה ומשפטתו הייד
בתם חנה ובعلת צמח טענענבורים
ומשחתם הייד
בנותיהם פרימעת, עלקה וציפה הייד
רבי אברהם שלמה הייד ב"ר יוסף הייד
ашטו חנה שינידיל הייד בת ר' יודיל
יהודיה גוטמאן זל
בניהם: שמואל, חנוך, נחמייה, ישעיהו
הייד

משפחה פרענשלקי

רבי חיים ב"ר יצחק מנדייל זל הייד
ашטו לאה בת ר' יצחק זל הייד
בנותיהם: צפורה, חנה, יוכבד, טריבת
דאברה, חוה הייד
בנט יהחה ארוי הייד
רבי יצחק זאב הייד בן הרהיג רבי מנחם
מנדייל זל (אבדק"ק ביליטץ מגוז הב"ה
ובעל מגנה עמוקות זצ"ל)
ווגתו החשובה העניטה הייד בת ר'
לייביש וואלף זל
מייאם ובנותיהם: גיטעל, מריאם, יהאל,
תורה, דוד, פגחים, יהודית ז"ד

משפחה יאנושעך

רבי אריה הייד ב"ר יוסף זל יאנושעך
ашטו שלאמטשע בת ינטה הייד
רבי ברוך הייד רזענבלאטט
ашטו אסתר הייד בת ר' מרדכי זל

משפחה צוקערמאן

רבי יעקב יצחק הייד ב"ר משה געצייל
זל צוקערמאן
ашטו ליבה הייד
בנם שלום מענדיל הייד

משפחה אדרונאויזיטש

רבי אברהם שאול געמיינער ב"ר שלום
הייד

ашטו גיטעל הייד בת רזואה אסתר נ"ע
בנם משה ומשחתו הייד

בתם בלימה פרימעת ובعلת יעקב
אדלארפליעג הייד

בתם לאה ובعلת הייד
רבי יצחק מאיר ווינטער הייד ב"ר
זעליג ומרים זל

ашטו קריינדיל בת ר' חנינה ודינה זל

משפחה פריעיס

ר' משה הייד ב"ר זלמן זל פריעיס
ашטו נעמי הייד בת ר' יצחק

פשעפירותקא זל וווגתו היה נ"ע

בנם יעקב הייד
בנם מענדיל הייד
בתם שרחה לאה הייד

בתם זלאטע בריניידיל איד
רבי ישראל בער (טראנער אידי (טאנדי
בעלז)

ашטו פיגעה הייד
בנם חיים לייב ומשחתו הייד

בנם יעקב שמואל ומשחתו הייד
בתם בילה הייד

לזכרו ולעלוי נשמות

משפחה פאלור

הרחה"ה ר' יצחק שמחה הי"ד ב"ר מאיר
זיהיאל זיל פאלור
 אשתו מרת מחללה הי"ד בת רבי דוד
אדלער זיל מעיר קאנין
 בתם צירל הי"ד ובعلת דוד שיגניאק הי"ד
 בתם אסתר בלימה הי"ד
 בתם שופרה דברה הי"ד
 בתם דינה הי"ד
 רב**י יוסף רוזענשטיין** הי"ד מעיר לאדן
 אשתו בלימה הי"ד

משפחה אלבעק

רב**י שמיריהו שמואל** הי"ד ב"ר ישראל
אהרון זיל אלבעק
 אשתו ריזייל הי"ד בת ר' לייביש ומרת
 שרה פיגה פוטערפלאם זיל
 בנים **ישראל אהרון** הי"ד
 בתם דברה הי"ד ובעה אליהו נ"ע
 בתם שבע הי"ד
 בתם עלקע הי"ד

משפחה ליעבר

רב**י פסח זיל** ב"ר שמואל ישראל זיל
לייעבר
 אשתו דאברה נ"ע ב"ר אהרון שמואל
 לייעבר הכהן זיל
 בנים צבי הערשיל הי"ד ומשפתו הי"ד
 בתם מלכה הי"ד ומשחתה הי"ד
 רב**י אברהם מרדיי זילבערבערג** הי"ד
 ב"ר חיים דוד זיל
 אשתו ריזייל הי"ד בת ר' ראוון זיל
 בתם אסתר הי"ד
 בנים חיים הי"ד
 בנים ישעהו יונה הי"ד

משפחה געלערמאן

רבי נפתלי הי"ד ב"ר שאול זיל
געלערמאן
 אשתו סאניה הי"ד בת ר' בנימין קאלטין
 זיל

בנם מענדיל הי"ד

בנם יצחק הי"ד

משפחה אלתער

הרחה"ה ר' נפתלי מאיר הי"ד ב"ר משה
 זיל

ашתו מרימים רחל הי"ד

בנם מרדיי ואשתו פעריל ובניהם הי"ד
 בנם יעקב יצחק ואשתו עלקע ובניהם הי"ד
 בנם משה הי"ד

בתם טויבקה חנה הי"ד

רבי יעקב געונדהייט הי"ד

ашתו שרה הי"ד ובניהם חי"ד

משפחה שלץ

רבי אלתער אליהו הי"ד ב"ר לייזער
 זאב זיל

ашתו קיליה הי"ד בת ר' שאול

דאודאודויטש זיל

בתם רבקה ומשחתה הי"ד

בתם גיטעל הי"ד

בתם מירעל הי"ד

משפחה שעהנפעלד

רבי נפתלי הי"ד ב"ר יוסף חיים יהודה
 זיל שעהנפעלד

ашתו ריזייל הי"ד בת ר' קלמן ומרת
 שבע זיל

בנם בעריל הי"ד

בתם ינטה ובעה דוד וילדתם שרה הי"ד
 האשה פעריל וכמה פרידנדיל הי"ד

לזברון ולעלוי נשות

משפחה ספאקאייני

רבי ישראל הײַד בֵּר צְבִי זֶל סְפָאָקָאיִינִי
אשטו בִּילָה גִּיטָּעָל הַיָּד
רבי אהרן גָּד זֶל בֵּר מַאיָּר
קָאוֹזִימִיעָרָסְקִי זֶל
אשטו רחל הַיָּד בֵּת רֵי פְּרָץ זֶל
בְּנֵת האופליג רֵי יַעֲקֹב הַיָּד (תְּלִטְחָה יִשְׁיבָּת
יח"ל)

משפחה געלבארט

רבי יצחק הַיָּד בֵּר משה דוד זֶל
געלבארט
אשטו בִּילָה רְבָּקָה הַיָּד בֵּת רֵי יוֹסֵף
ראָטָעָנְבָּעָרָג זֶל
בְּנֵם יִשְׂרָאֵל אלְיעֹזָר הַיָּד
בְּתֵם שְׁפְּרִינְצָה גִּיטָּעָל אַיָּד
בְּנֵם יהודָה אָרֵי הַיָּד
רֵי חַיִּים דָוָבָה הַיָּד זֶלכְעָרְפָּעָלְד
(מעיר שטשאקוועז)
אשטו חנה הַיָּד בֵּת רֵי שְׁמוֹאֵל זֶלעָנָצָר
זֶל
בְּתֵם חָאַשָּׁע דְּבוֹרָה הַיָּד

משפחה זילבערבערג – וויסבערג

הריה"ח רֵי יִצְחָק חִים זֶל זֶל וַיְלַבְּעָרְבָּרָג
אשטו שְׁרָה הַיָּד בֵּת רֵי אַבָּא זֶל
בְּנֵיהם: אַבְרָהָם בְּנֵי מִין, יִשְׁכָּר לִיְזָעָר
הַיָּד

בְּנוֹתֵיהם: אַסְתָּר, בָּאָשָׁא, גִּיטָּעָל, רְבָּקָה
הַיָּד

הריה"ח רֵי אַבְרָהָם שְׁמוֹאֵל הַיָּד
וַיְסִיבְּעָרָג

אשטו עַטְקָא אַסְתָּר הַיָּד בֵּת רֵי אַבְרָהָם
זֶל זֶל וַיְלַבְּעָרְבָּרָג

בְּנוֹתֵיהם: פֻּעָּרָל, רִיאִיצָא, רְבָּקָה, שְׁרָה
הַיָּד

בְּנִים לִיְבִישׂ יהָודָה וַיְסִיבְּעָרָג הַיָּד

משפחה מאנדעלביבום

רֵי אַלְתָּר מַרְדָּכַי הַיָּד בֵּר יהָודָה זֶל
מַאַנְדָּעָלְבָּיִם (מעיר סאסנובצ'ה)

בְּנוֹ הַבָּחוֹר אַלְחָנָן דָוָד הַיָּד
בְּתוֹ שְׁפָרָה פָּעָסִיל הַיָּד

משפחה שיפמאן

רֵי מְשָׁה זֶל שִׁיפְמָאָן נִפְטָר כִּיָּה בְּחִדּוּשׁ
מְנַחֶּב אָב

אשטו אַסְתָּר נִעְזָה בֵּת רֵי דָוָבָה זֶל נִפְטָרָה
יַיִט צְבָת

רֵי פַּתְחִיה זֶל נִפְטָר יַד נִיסְן

לזכרו ולעלוי נשמה

הרבי היגאנון רבי

גנומן מאנול לנדא זיין

אב"ד דקיק בוטשאן איזה"ב

יעט בלימה ניע בת הרה"ח ר אהרון מרדכי הכהן זיל

תלמיד מובהק של מרן, מחבר הספר **"צלהות ואברות"**